

ՀՈՅՄԻ ԻՈՅՈՄ
ԱՆԿՆԵՐ

և զմայր

პიქტორი პიუბო
სამკალიცი

ტომი
I

სახელმწიფო გამომცემლობა
„საბჭოთა საქართველო“
თბილისი — 1963

VIKTOR HUGO
LES MISÉRABLES

ფრანგულიდან თარგმნა
ივანე მაჭავარიანმა

ვიქტორ ჰიუგოს „საბრალონი“.

ვიქტორ ჰიუგო იყო არა მხოლოდ დიდი მწერალი, რომლის შემოქმედება შევიდა მსოფლიო ლიტერატურის საგანძურში, არამედ ამასთანავე გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე, რომელიც ემსახურებოდა თანამედროვე ცხოვრების ყველა მნიშვნელოვან მოვლენას. მისმა შესანიშნავმა ნაწარმოებებმა ნწერალს სამართლიანად მოუპოვა უკვდავი სახელი.

ჰიუგომ გაიარა რთული და წინააღმდეგობებით სავსე შემოქმედებითი გზა.

ლიტერატურული მოღვაწეობის პირველ წლებში ახალგაზრდა მწერალმა ხარკი მიუზღა იმდროინდელ პოეზიაში გაბატონებულ გემოვნებასა და მოტივებს. მაგრამ ეს გატაცება არ აღმოჩნდა ხანგრძლივი. ჰიუგომ მალე გაწყვიტა კავშირი რეაქციულ რომანტიზმთან, რომელიც ქადაგებდა სინამდვილიდან ჩამოცილების რეაქციულ იდეას. დრამა „კრომველის“ ცნობილ წინასიტყვაობაში იგი აყალიბებს ახალი რომანტიული სკოლის ესთეტიკურ პრინციპებს. რომანტიზმის ამ ახალმა ლიბერალურმა ფრთამ უდიდესი როლი ითამაშა ლიტერატურისა და ხელოვნების პროგრესულ დემოკრატიული მიმართულების განვითარებაში.

სამი მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში, რომელიც მოიცავს ჰიუგოს შემოქმედებით ცხოვრებას, საფრანგეთში შეიცვალა რამდენიმე პოლიტიკური რეჟიმი. მწერალი შეესწრო ბურბონების რესტავრაციას, ორ რევოლუციას, ლუი ნაპოლეონის მეორე იმპერიას, ამ იმპერიის დაცემას და პარიზის კომუნას. ჰუმანისტ მწერალს უსაზღვროდ უყვარდა თავისი ქვეყანა, თავისი ხალხი და ყოველთვის ავლენდა ზიზღს მრავალელებისადმი; სიმართლასა და სიყვარულს ჩაგრულებისადმი. „ყოველთვის ვიქნები, — ამბობდა იგი, — მეგობარი ჩემთვის ძვირფასი და პატიოსანი ხალხისა, რომელსაც ატყუებენ. მსურს ვემსახურო მას და ვიხსნა იგი“. ჰიუგო მხარს უჭერდა ხალხთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლას მთელს მსოფლიოში. 1859 წელს ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობას მიმართა პროტესტით ვირჯინიის აჯანყებულ ზანგთა ბელადის ჯონ ბრაუნისადმი გამოტანილი სიყვილის განაჩენის გამო.

ჰიუგო აქტიურად იცავდა იტალიელი ხალხის განმათავისუფლებელ ბრძოლას ავსტრიული ბატონობის წინააღმდეგ; კიცხავდა ჩინეთში ინგლისელი კოლონიზატორების მხეცობას. მას ყოველთვის აღშფოთებდა კოლონიური ექსპანსია და ევროპის კაპიტალისტური ქვეყნების მიერ პატარა ერების დამოწმების პოლიტიკა.

როცა 1870 წელს კუბის მცხოვრებნი აღსდგნენ ესპანეთის ბატონობის წინააღმდეგ, ჰიუგო წერდა: „მე დავიცავ კუბას ისევე, როგორც დავიცავდი კრეტას. არც

ერთ ვრს არა აქვს უფლება იბატონოს მეორე ერზე!.. არც ერთ ხალხს უფლება არა აქვს იბატონოს მეორე ხალხზე, ისევე როგორც არც ერთ ადამიანს უფლება არა აქვს იბატონოს მეორე ადამიანზე!“¹. ჰიუგომ იცოდა, რომ დადგება დრო, როდესაც დამყარდება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა იდეალური წყობა.

გახდა რა აღიარებული ბელადი ფრანგული რომანტიზმის პროგრესული მიმართულებისა, ჰიუგო იბრძოდა დემოკრატიული ხელოვნებისა და ცხოვრებასთან მისი დაახლოებისათვის; იბრძოდა იმისათვის, რომ ხელოვნება და ლიტერატურა ემსახურებოდეს ხალხის ინტერესებს, ეხმარებოდეს მას ბრძოლაში უკეთესი მერმისისათვის.

ჰიუგო აღფრთოვანებით მიესალმა 1830 წლის ივლისის რევოლუციას, მონაწილეობდა 1848 წლის რევოლუციაში. ერთი წლის შემდეგ საკანონმდებლო კრების დეპუტატად აირჩიეს. სწორედ ამ წლებში განთავისუფლდა მწერალი თავისი ლიბერალური ილუზიებიდან და რესპუბლიკის მომხრე, დემოკრატიის დამცველი გახდა.

ჰიუგო იყო ნაციონალური კრების ერთი იმ დეპუტატთაგანი, რომელიც გამოდიოდა ლუი ბონაპარტეს მიერ მოწყობილი სახელმწიფო გადატრიალების წინააღმდეგ. ლუი ბონაპარტესთან ჰიუგოს ეს ბრძოლა გაგრძელდა მეორე იმპერიის დამხობამდე. მეფის მიერ დევნილი მწერალი იძულებული გახდა 1852 წელს დაეტოვებინა საფრანგეთი.

უცხოეთში ყოფნისას ჰიუგო სატირიკული ლექსებითა და პამფლეტებით დაუზოგავად ესმოდა თავს ფრანგი ხალხის დამომონებელს — ნაპოლეონ მესამეს. ამ უკანასკნელისადმი დიდი ზიზღის მიუხედავად ჰიუგოს არ გაეგებოდა ბონაპარტიზმის კლასობრივი საფუძველი. თავისი სიძულვილი ამ უზურპატორისადმი უფრო მკაფიოდ გამოხატა „პატარა ნაპოლეონში“, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მეორე იმპერიის წინააღმდეგ პროგრესული ძალების ბრძოლაში. ძირითადად ჰიუგომ განდევნაში დაწერა თავისი საუკეთესო რომანების უმეტესობა, მათ შორის „საბრალონი“.

„საბრალონი“ ჰიუგოს უდიდესი და, შეიძლება ითქვას, უმთავრესი რომანია. მწერალმა მასზე იმუშავა ოცზე მეტი წლის განმავლობაში და შექმნა თანამედროვე სოციალურ-პოლიტიკური ცხოვრების დიდი ტილო. მეცხრამეტე საუკუნის ფრანგული პროგრესული ლიტერატურის ამ უდიდეს ძეგლში ბრწყინვალეაა დახატული საზოგადოების სხვადასხვა ფენების ყოფა, სოციალური უთანხმოება ამ ფენათა შორის და ის ბრძოლა, რომელსაც აწარმოებდა მშრომელი ადამიანი საკუთარი მჩაგვრელებისა და მყვლეფელების წინააღმდეგ.

რომანში დახატულია საფრანგეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკური მოვლენები, ვატერლოოსთან ნაპოლეონის დაცემის დროიდან ივლისის რევოლუციაში ლუი ფილიპეს მონარქიის დამხობამდე. ნაჩვენებია 30 — 40-იანი წლების რევოლუციური მოვლენები.

ამხელს რა ბურჟუაზიული საზოგადოების სოციალურ საფუძვლებს, ჰიუგო იცავს ბედნიერი და თავისუფალი ცხოვრების ხალხისეულ უფლებას. რაკი ჰიუგომ იცოდა, რომ „საბრალონი“ აღძრული პრობლემები აღელვებდა ყველა ქვეყნის მშრომელებს, რომ წიგნში დასმული საკითხები საჭირობოროტო იყო ამა ქვეყნის ყველა პატარა და ბედით ჩაგრული ადამიანისათვის, აღნიშნავდა: „ერთნი ამ წიგნს განიხილავენ როგორც ცუდ საქციელს, მეორენი როგორც კეთილ საქმეს. მაგრამ ეს არც კეთილი საქმეა, არც ცუდი საქციელი, ესაა მოვალეობის შესრულება. მე დავეშვი ფსკერზე და ვაკვირდებოდი. აი ყველაფერი“¹.

¹ Victor Hugo, Les Misérables, Ed. Ollendorff, Notes, p. 405.

„საბრალონი“ ჰიუგომ მიუძღვნა ხალხს, რომელიც შრომობს, აზროვნებს და იტანჯება. „საბრალონი“ არის ბურჟუაზიული წყობისადმი წაყენებული საბრალ-შდებლო აქტი. ჰიუგო წერს, რომ მის წიგნს ყოველთვის ექნება დიდი მნიშვნელო-ბა — ვიდრე კანონებისა და ზნე-ჩვეულებათა ძალით იარსებებს სოციალური წყე-ლა; ვიდრე იარსებებს საუკუნის სამი ძირითადი პრობლემა — დამცირება მამაკაცისა იმის გამო, რომ პროლეტარული კლასის წარმომადგენელია, ქალის დაცემა შიმში-ლის მიზეზით, ბავშვის დაძაბუნება უმეცრების წყალობით, ვიდრე საზოგადოების ზოგიერთ ფენებში ისევ იქნება სოციალური სულის ხუთვა; ვიდრე დედამიწის ზურგ-ზე არსებობს უცოდინრობა და გაჭირვება, ჰიუგო ვარაუდობს, რომ მისი „საბრალო-ნის“ მსგავსი წიგნები საკითხავად არ იქნება ურიგო.

40-იან წლებში, როდესაც ჰიუგო იწყებდა მუშაობას „საბრალონზე“, ლიტერა-ტურაში ფეხი ჰქონდა მოკიდებული რომან-ფელეტონს და სოციალურ რომანს.

ჰიუგომ შემოქმედებითად იმემკვიდრა თანამედროვე მწერალთა მიღწევები — რომან-ფელეტონისა და სოციალური რომანის საუკეთესო მხარეები. ფრანგულ კაზმულსიტყვაობაში მან შექმნა რომანის სრულიად ახალი ტიპი.

„საბრალონში“ ოსტატურადაა აღწერილი რევოლუციურ ძვრათა ეპოქა და მათი გამომწვევი სოციალური ფაქტორები; საუკეთესოდაა ჩაქსოვილი დემოკრატიული და რევოლუციური ჰუმანიზმი. ჰიუგომ შექმნა ფართო ცხოვრებისეული პრობლემებისა და დიდი ისტორიული სურათების შემცველი ნაწარმოები. „საბრალონში“ აისახა მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის საფრანგეთის საზოგადოების სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელთა ყოფა; არისტოკრატიული უბნებისა და მუ-შათა კვარტალების ცხოვრება; აქვე აღინიშნა ჩაგვრისა და გაჭირვების საზო-გადოების რადიკალური გარდაქმნის საჭიროება.

თავათ ავტორის შითითებით რომანში დაყენებულია სამი უმთავრესი პრობლე-მა. პირველი — მამაკაცის დამცირება იმის გამო, რომ იგი პროლეტარული კლასის წარმომადგენელია; მეორე — ქალის დაცემა შიმშილის მიზეზით და მესამე — ბავ-შვის დაძაბუნება უმეცრების წყალობით. ამათგან პირველი პრობლემის ნათელყო-ფა და გადაწყვეტა ავტორმა სცადა რომანის მთავარი გმირის ჟან ვალჟანის ცხოვ-რების ფონზე. მისი ბიოგრაფია 1796 წლიდან იწყება. მან შშიერი დისწულებისათვის დუქნიდან პურის მოტაცება მოინდომა და კატორღაში აღმოჩნდა, სადაც დაჰყო ცხრა-შეტი წელი. განთავისუფლების შემდეგ იგი მანც ჩაგრულია და საბრალო, რომელსაც არავინ ივრდომებს ნესტიანსა და ცივ ღამეებშიც კი. ჟან ვალჟანი დარწმუნდა, რომ კატორღიდან განთავისუფლება კიდევ არ ნიშნავს ადამიანის აღდგენას თავის უფლე-ბებში. ერთხელ მას თავშესაფარი მისცა ეპისკოპოსმა მირიელმა, მაგრამ ჟან ვალ-ჟანმა პატივისცემა ვერ დააფასა და შუალამით გამოღვიძებულმა მოიპარა ვერცხლე-ული. ამიერიდან კატორღელის ცხოვრებაში შეიჭრა ეპისკოპოსი მირიელი — ქრისტიან-ული სოციალიზმის იდეის მქადაგებელი, რომელსაც გააჩნია საკუთარი მორალური და ეკონომიური პრინციპები — საბრალთა, განკიცსულთა და ქვრივ-ოსრების ინტე-რესების დაცვა, ზრუნვა „უმცროსი ძმების“ სასარგებლოდ. ხალხისადმი ლმობიერი დამოკიდებულებით მირიელი ცდილობს პატარა ადამიანთა ყოფის შემსუბუქებას, აუტანელი გადასახადების გაუქმებას; მასწავლებელთათვის ხელფასის მომატებას და საყოველთაო უფასო სწავლების შემოღებას. ღარიბთა ინტერესების ამ ჭეშმარიტ დამცველს არაფერი აქვს საერთო ნამდვილი რელიგიის წარმომადგენლებთან. მის-თვის უცხოა კათოლიკური რელიგიის დოგმების ქადაგება და საზოგადოებრივ ინტე-რესებზე მეტად პირად კეთილდღეობაზე ზრუნვა. შესაძლებელია ერთ მშვენიერ დღეს ძველი რევოლუციონერის იდეების ერთგვარ გავლენაშიც მოექცეს.

მირიელმა გადაარჩინა ჟან ვალჟანი კატორღაში ხელახალი დაბრუნების საფრთხი-საგან, რაც მთავარია, ლმობიერი დამოკიდებულებით გააღვიძა მასში მიძინებულ-ადამიანობა. ამიერიდან გამდიდრებული ჟან ვალჟანი ზრუნავს განაწამებ მასლო-ბელთა კეთილდღეობისათვის. თავისი ქველმოქმედებით მან მრავალი დამშეული-იხსნა სიკვდილის საშიშროებისაგან. დახმარება აღმოუჩინა ათასობით ისეთსავე გა-ჭირვებულს, როგორც ოდესღაც იყო თვითონ.

ჟან ვალჟანს თავისი ვარაუდით, ათ წელიწადში ექნება ათი მილიონი. მაგრამ ეს-თანხა მას თავისთვის როდი სჭირდება. ამ ფულს იგი დაბანდებს ხალხის და წარ-მოების სასარგებლოდ. გაიზრდება ხალხის კეთილდღეობა, გავრცელდება ახალი წარ-მოება, გამრავლდება ქარხნები და სახელოსნოები, გამდიდრდება ხალხი. ასეთი ქველმოქმედების შედეგად მოისპობა უმუშევრობა და გაჭირვება; მოისპობა ყოველი ბიწიერება და ბოროტმოქმედება. კატორღელის მოყვასისადმი სიყვარულის გრძობა-კულმინაციას აღწევს, იგი მზადაა ყოველგვარ სიკეთეზე ხელი აიღოს. ეს უაღრესად მორალური პიროვნება ხალხის სიმართლეს ქადაგებს პასიურად, მისი ყოფის გამოს-წორებას ლამობს თანდათან გარდაქმნების მეშვეობით. ჟან ვალჟანი თავისი ხალ-ხის შვილია, მისი საუკეთესო მორალური თვისებების მატარებელი, მატერიალურ-და სულიერ ფასეულობათა შემქმნელი, კეთილშობილი, პატიოსანი და დიდსულოვანი.

ჟან ვალჟანი ცდილობს მთელი შემოსავალი თანაბრად გაუყოს მაცხოვრებელთ; მიაღწიოს შეთანხმებას დამქირავებულსა და დაქირავებულს შორის. გარდაქმნას სა-ზოგადოება მშვიდობიანი რეფორმებით, უმტკივნეულო ხერხებით დასძლიოს კაპი-ტალიზმის წინააღმდეგობანი და აღიაროს ადამიანის უფლება. დიდი სოციალისტი უტოპისტების — სენ-სიმონის, ფურიეს, ლერუს და ლამენეს კვალდაკვალ პიუგო-ამწვევს ბურჟუაზიული წყობილების მანკიერ მხარეებს და სწამს, რომ იგი აუცილებ-ლად შეიცვლება ახალი სოციალური წყობით. მაგრამ ეს ახალი ყოფა შეიქმნება-ქველმოქმედი ადამიანების მეცადინეობით და არა პოლიტიკური ბრძოლით.

ეპისკოპოს მირიელის გარდა ჟან ვალჟანის ცხოვრებაში დიდ როლს თამაშობს-ჟავერი. მთელი რომანის მანძილზე კატორღელს ორეულივით დასდევს ბურჟუაზიული-საზოგადოების ეს რეკვენი მცველი, მესაკუთრეთა ინტერესების ეს ბრმა ქომაგი, რომ-ლის კოლორიტულ ფიგურაში განსახიერებელია იმპაზინდელი კლასობრივი ყოფის-უკანონობა და უსამართლობა. ჟავერი არაფრად აგდებს ცოცხალ ადამიანებს. პედან-ტური სიზუსტით იგი იცავს ბურჟუაზიული სამართლის კოდექსს და ავლენს ზიზღს-ყველას მიმართ, ვისაც კი ოდესმე დაურღვევია კანონი. ამასთანავე, ჟავერს აქვს მო-წიწება მმართველებისა და საერთოდ თანამდებობის პირებისადმი — პირველი მი-ნისტრიდან სოფლის უკანასკნელ პოლიციელამდე. სდიოს და თვალყური ადევნოს — აი ცხოვრების აზრი იმ ადამიანისა, რომელსაც სძულს ჟან ვალჟანი, რომლისთვი-საც უცხოა ყოველგვარი სიკეთე და კეთილშობილება.

ჟავერთან ერთად უარყოფით გმირად რომანში გამოყვანილია ტენარდიე. ამ უკა-ნასკნელის სახით წარმოდგენილია ბოროტი ადამიანის ყოველად საძულველი თვი-სებები — სიმკაცრე და სიხარბე; მეგასშეობა და მუქთახორობა; ზნეობრივი სიბილ-წე და მტაცებლობა. პიუგო კარგად აჩვენებს მისი ცხოვრების გზას. უბრალო მიკიტ-ნიდან გარყვნილთა და ნაძირალათა თავშესაფარის მფლობელამდე. საფრანგეთის-შემდეგ „საგმირო“ საქმეებს იგი გააგრძელებს ამერიკაში, სადაც საუკეთესოდ გა-მოაველენს თავის ბუნებას სულიერ ნათესავთა და თანამოაზრეთა შორის.

ტენარდიე იქ დაიწყებს ვაჭრობას მონა ზანგებით და სწორედ იმიტომ, რომ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ჟავერები და ტენარდიეები გამონაკლისს არ შეადგენენ,- პიუგოს საჭიროდ მიაჩნია თვით ამ საზოგადოების გამომწვეურება და გამოსწორება.

მამაკაცის ეკონომიურ დაბერაგებასთან ერთად, ჰიუგო ხედავს, რომ საზოგადოებაში ფეხი აქვს მოკიდებული ქალის მორალურ დაცემას. ეს უკვე რომანის მეორე პრობლემა და იგი გაშლილია ფანტინის ცხოვრების მაგალითზე. სატრფოსაგან მიტოვებული, ფაბრიკიდან განუკითხავად გაძევებული და უსახსროდ დარჩენილი ფანტინი აღმოჩნდა ქუჩაში, სადაც აუცილებლად დაიღუპება ორთაბრძოლაში დაუნდობელ საზოგადოებასა და მის ერთგულ დამცველებთან. გაჭირვებამ იგი მორალურად დასცა და ფიზიკურად დააძაბუნა. და მაინც ამ ტალახში ამოსვრილ ქალს გააჩნია ისეთი სულიერი სისპეტაკე, რომლისთვისაც გარემომცველ საზოგადოებაში არა რჩება ადგილი. კაპიტალისტურ სამყაროში ბოროტება და გაჭირვება ერთმანეთთანაა უშუალოდ დაკავშირებული. ამავე საზოგადოებაში დამკვიდრებულია ბავშვთა ცხოვრების მძიმე პირობები და ეს არის რომანის მესამე პრობლემა — გაშლილი კოხტის ცხოვრების ფონზე. ჰიუგოს სურდა კაპიტალისტური ჯოჯოხეთის დანგრევა, ქვეყნად გაჭირვების მოსპობა და, საერთოდ, ხალხის სოციალური განთავისუფლება.

რომანის საუკეთესო ადგილებად ჩაითვლება სახალხო აჯანყებისა და 1832 წლის საბარკადო ბრძოლებისადმი მიძღვნილი გვერდები. ბურჰონების მონარქიის მქირდავი ავტორი აქ რჩება ხალხის თავისუფლების იდეის ერთგულად. ხანგრძლივმა საზოგადოებრივმა მოღვაწეობამ — დეპუტატად ყოფნამ დამფუძნებელსა და საკანონმდებლო კრებებზე — გაამაჩვილა და გაამდიდრა ჰიუგოს წიგნის სოციალური შინაარსი. მწერალმა ღრმა სიყვარულით დახატა ხალხის დიდი რევოლუციური პოტენციალი, შემოქმედებისა და შემართების უნარი. ხალხი მას როდი მიაჩნია უბრალოდ „გულკეთილ არამზადად“. ხალხს, — აღნიშნავს ჰიუგო, — „შუბი მიეცით და ძირიანად აპგვის მონარქიულ წესწყობილებას. თოფი მიეცით და კვლავაც მოგიგებთ აუსტერლიცის ბრძოლას. ნაპოლეონის დიდების დედაბოძი პარიზელი ხალხი იყო. დანტონის ძალის ერთადერთი საფუძველი იგივე პარიზელი ხალხი იყო. გაუჭირდა სამშობლოს? ქედზე კაცი გადის შეიარაღებული. თავისუფლებისათვის ატყდა ბრძოლა? ბარკადებზე იბრძვის. მაშ ფრთხილად! ეპიკურ ძალას წარმოადგენს მისი აბურძგვნილი თმა. და ძველ ქლამიდად იქცევა მისი ხალათი. მაშ ფრთხილად! ისე, გაამაგრებს უბრალო ქუჩას, რომ ქვეყნის ჯარიც ვეღარას უზამს. დაჰკრავს ჟამი და მდევად იქცევა პარიზელი გარეუბნელი, ვეშაპივით წამოვარდება ეს კაცუნა, ცეცხლივით აენთება თვალი და მისი სუნთქვა ქარიშხალად იქცევა, ისეთი გრიგალი ამოვარდება საცოდავ ჩავარდნილ გულ-მკერდიდან, რომ ალპის მთებს შესძრავს. რევოლუციამ პარიზელი გარეუბნელების წყალობით დაამარცხა ევროპა. იგი მღერის. ეს არის მისი სიხარული. შეუთანხმე პარიზელი ხალხის სიმღერა იმის ბუნებას და მაშინ ნახავ, რა ყოფილა ეს „ბრბო“. მისი სიმღერა ჯერ მხოლოდ კარმანიოლაა და ამიტომ ლუი XVI დამხობას გალობს; აბა ერთი მარსელიეზა ამღერეთ და ნახავთ თუ მთელი ქვეყანა არ გაანთავისუფლოს“.

ხალხისადმი ასეთი პატივისცემით არის გამსჭვალული მთელი რომანი. ნაჩვენებია თუ, მაგალითად, როგორი ერთუზიანებით აგროვებენ პარიზელები ბრძოლისათვის საჭირო იარაღს, დენთსა და პატრონებს. ისინი არჩევენ ხელსაყრელ პოზიციებს ქუჩებში ბარკადების მოსაწყობად. მართალია, ჰიუგოსათვის საზოგადოება ჯერ კიდევ მთლიანი კატეგორიაა; პოეტისათვის არ არსებობს კლასთა ბრძოლა და საზოგადოების დიფერენციაცია ურთიერთისადმი მტრულად განწყობილ კლასებად, მაგრამ მწერალი მაინც ახერხებს დაინახოს ხალხში ისტორიის შემოქმედი, ყოველივე სულიერი და მატერიალური განძეულობის მჭედელი. რეალისტური ჩვენება სენტანტუანის მუშათა უბნისა, სადაც თავი შეუფარებია ღარიბთა გაჭირვებას და სწეულებას, მთავრდება რომანტიკული ოცნებით უკეთ მოწყობილ მყოფადზე. 1793 წლის

იაკობინელთა იდეალების ერთგული, რევოლუციის მომხრე და პარიზის ქუჩებში საბარიაკადო ბრძოლების მოთავე ანჟოლრასი ისწრაფვის მოქალაქეთა თავისუფლები-სა და თანასწორუფლებიანობისადმი; იგი ჰგმობს ერთა შეიარაღებისა და დამპყრობ-ლური ომების წარმოების პოლიტიკას. ბარიაკადების სიმალიდან ანჟოლრასი დაღა-დებს იმაზე, რომ უკეთესი მყოფადი მიიღწევა მხოლოდ რევოლუციით. მომავალში ჰუმანისტური იდეალების ზეიმის მორწმუნე ანჟოლრასი საქვეყნოდ აცხადებს:

„მოქალაქენო... დიდებულია მეცხრამეტე საუკუნე, მაგრამ ბედნიერი მეოცე საუ-კუნე იქნება. მაშინ იქნება, რომ აღარაფერი დარჩება ძველი ისტორიის მსგავსი და მომაგონებელი. მაშინ აღარავის ექნება შიში, როგორც დღეს, მტრის შემოსევისა, ქვეყნის აკლებისა, ხალხის დამარცხების და გაძარცვისა... ძალით სამეფო ტახტზე გამოჭიმვისა, ხალხთა შორის შეიარაღებული ქიშპობისა... აღარც დამშვივის შიში იქ-ნება, აღარც ადამიანისაგან ადამიანის ექსპლოატაციისა, აღარც სიღარიბით გამოწ-ვეული პროსტიტუციისა, აღარც უმუშევრობის გამო გაჭირვებისა, აღარც ეშაფოტისა და ზარბაზნებით ბრძოლისა... ბედნიერი იქნება ადამიანი. კაცობრიობა აასრულებს თავისი მიმდინარეობის კანონს... სრული ჰარმონია დამყარდება... განთავისუფლე-ბული იქნება კაცობრიობა, წამოყენებული და ნუგეშცემული!“ და ყოველივე ამას ანჟოლრასი საამკარაოდ აღუთქვამს ხალხს ბარიაკადების სიმალიდან. ანჟოლრასი არის რესპუბლიკელი, ქუჩის გმირი, როგორც ვნგელსი იტყოდა, „ნამდვილად ხალ-ხის მასების წარმომადგენელი“¹. მისმა მსგავსმა სახეებმა იმდროისათვის უკვე დაიმკვიდრეს საპატიო ადგილი ლიტერატურის სამყაროში.

ჩაგვრისა და უსამართლობის წინააღმდეგ აქტიური პროტესტით ანჟოლრასთან ერთად გამოდის გავროში, ბრძოლისა და რევოლუციის ბანაკის თვალსაჩინო წარმო-მადგენელი; ბურჟუებისა და ხელისუფალთა მოძულე. ყველაზე უფრო განკიცხულ და საბრალო ადამიანებთან ერთად იგი იზიარებს დუხჭირ ცხოვრების სიმძიმეს და მათ-თანვე ერთად გადის ბარიაკადებზე, სადაც ჯალათებმა მოჰკლეს. მაგრამ უკვდავი დარჩა მისი სახე და რევოლუციური თავგამეტება. მხოლოდ ხალხთან შესისხლხორ-ცებულ ადამიანს, პიუროს შექმლო დაეხატა გავროშის მეტად ამაღელვებელი და მგრძობიარე სახე, საუკეთესო და რომანტიკული ხასიათი. გავროში ანსახიერებს თა-ვისი ხალხის მოწინავე ნაწილის თვისებებს. ფრანგი კომუნისტი მორის ტორეზი გვიამბობს: ბავშვობაში „მომწონდა... გულკეთილობა ჟან ვალჟანის, ბედის უღმი-ბლობის ამ მსხვერპლის. და განსაკუთრებით... მომწონდა გავროში, ეს გასათყარა გავროში, ბარიაკადებიდან რომ დასცინოდა ჯარისკაცებს, გავროში, რომლის სიმღერა-საც თოფის ზალაპები ვერ ახშობდა“².

ანჟოლრასისა და გავროშის, როგორც რევოლუციონერთა სახეების გაიდეალებმა ნაწარმოებში არ ატარებს შემთხვევით ხასიათს. მთელი რომანის მანძილზე ავტორი იცავს და ამართლებს 1789 — 1793 წლების საფრანგეთის ბურჟუაზიულ რევოლუ-ციას და მის გამოჩენილ მოთავეებს. კონვენტის ყოფილი წევრი სიკვდილის წინ გა-დაჭრით უარყოფს წინადადებას მონიანიოს თავისი წარსული და ხელი აიღოს ძველ იდეალებზე. ეს შეამბოხე ყოველთვის მოვალედ თვლიდა საკუთარ თავს მოესპო ღედა-კაცის გარყვნის, ვაჟაკის დამონებისა და ბავშვის ჩაგვრის ნიადაგი. ამასთანავე მას საჭიროდ მიაჩნდა რესპუბლიკური წყობის დაარსება, რაკი მასში ხედავდა უთანასწო-რობის აღმოფხვრის აუცილებელ წინაპირობას. „უფლების მრისხანება, — აცხადებს იგი, — პროგრესის ერთი საშუალებათაგანი გახლავთ. ვინც რა უნდა ილაპარაკოს, ქრისტეს შემდეგ საფრანგეთის რევოლუცია უძლიერესი ნაბიჯი გახლავთ კაცობრიო-

¹ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, გვ. 447.

² მორის ტორეზი, ხალხის შვილი, გვ. 19.

ბის წინმსვლელობისაკენ: დაე, არა სრული, მაგრამ დიდი ნაბიჯი, თუ მან საბოლოოდ ვერ გადაწყვიტა, წამოაყენა მაინც ყველა საზოგადოებრივი საკითხები. ადამიანს გონება გაუსნა, თვალი აუხილა; გზა დაანახვა და დაამშვიდა, დედამიწის განათლების ნაკადი გადაავლო. დიდი სიკეთე დასდო ქვეყნიერებას. საფრანგეთის რევოლუცია — კაცობრიობის მირონცხებაა“. და თავის ქედალ იღვალტებს რევოლუციის ეს ძველი ჯარისკაცი არა ღალატობს თვით გარდაცვალების წინაც კი. მას არა სჭირდება შენდობის მიღება თავის სანუკვარ რწმენაზე ხელის აღების ფასად. მას კვლავაც სწამს ძველი სინამდვილის რევოლუციური ნგრევის აუცილებლობა და ტერორის სამართლიანობა. სწამს, რომ მონარქიის მოსპობით მისმა სამშობლომ გადადგა ნაბიჯი წინ; რომ საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუცია, როგორც 1830 წლის რევოლუცია, სრულიად კანონზომიერი მოვლენა იყო და რაკი შემდეგ საფრანგეთში სახალხო რევოლუციის დაქვეითებით ზურგი გაიმავრეს რეაქციის ძალებმა და ტირანებმაც კვლავ იწყეს ხალხის მოთმინების ბოროტად გამოყენება, იფთქა 1832 წლის ივლისის რევოლუციამ დაკარგული რესპუბლიკური წყობის აღსადგენად. განსხვავებით ისეთი ამბოხებისაგან, რომელიც არ ისახავს მიზნად ხალხისათვის საჭირბოროტო საკითხების მოგვარებას, განსხვავებით უკანონო, მდგომარეობის გამაუარესებელი ამბოხებისაგან, პიუგო უპირატესობას აძლევს ისეთ აჯანყებას, რამელიც, მისი აზრით, ხალხისა და სახელმწიფოს ისტორიაში თამაშობს პროგრესულ როლს; არის ხალხის უფლებათა დაცვა და ტირანიასთან ანგარიშის სწორება. „პროგრესის უხეშობას რევოლუციას უწოდებენ“. რევოლუციათა გამომწვევი მიზეზები მუდამ ტირანიიდან მოდის. ფრანგი ხალხისადმი უდიერი დამოკიდებულებისათვის დაისაჯნენ ლუი მეექვსემეტე და ლუი ფილიპე. პოლიტიკურ ჩაგვრას აჯანყებს მეფის ხელისუფლება და ამიტომ თვით ჩაგვრის აღმოსაფხვრელად ბოლო უნდა მოელოს მის გამომწვევსა და დამკანონებელ ფაქტორს.

პიუგო მოითხოვს განმანათლებელთა პოლიტიკური იდეალის — „ძმობის, ერთობისა და თანასწორობის“ სახელმწიფოს შექმნას. ხალხს აქვს უფლება აჯანყების გზით დააღწიოს თავი შიმშილისა და მონობის მარწმუნებს. ეს კიდევ ერთხელ ვლინდება სენ-დენის ბარიკადების დიდი სიყვარულით აღწერაში. მართალია საბარიკადო ბრძოლებს ხალხისათვის ზოგჯერ არ მოსდევს სასურველი შედეგი, მაგრამ ეს ხდება არა მისი მიზნების უნიადაგობით, არამედ ხალხის ცუდი დარაზმულობით, და ზოგჯერ უვარგისი ორგანიზაციით. რომანტიკური ოცნებით ზედმეტი გატაცება პიუგოს გმირებს არაიშვიათად აკარგვინებს სინამდვილის ფხიზლად შეცნობის უნარს. ბარიკადებზე გამოსულ ინსურიგენტებს სწამთ... რატომღაც სწამთ,... რომ უკვე მათი ბრძოლის მიზანთა სამართლიანობა უზრუნველყოფს მათსავე გამარჯვებას. ყველაფერი დაიწყება უბრალოდ, მორაულად და თავისთავად. რაკი სამართლიანობა მოჯანყეთა მხარესაა, ამიტომ ბარიკადებზე მყოფთ დილით თავისით შეუერთდებიან გაწვრთნილ ლეგიონთა ჯარისკაცები, შუადღისას დაიწყება პარიზის აჯანყება, რომელიც საღამოსათვის მთლიანად საფრანგეთის რევოლუციაში გადაიზრდება. პიუგოს გმირები ოცნებობენ დიდი სოციალ-უტოპისტების მსგავსად და მათივე ანალოგიით ვერ აღწევენ თავს ბუნდოვანებასა და გაურკვეველობას პოლიტიკურ იდეალებში, მომავალი ცხოვრების ნაირობის დადგენაში.

„საბრალონში“ საუკეთესოდ გამოჩნდა ის ფაქტი, თუ მოწიფულ პიუგოს შემოქმედებაზე როგორ გამაკეთილშობილებლად იმოქმედა ბალზაკისა და სტენდალის მიერ შექმნილმა ფრანგული რეალისტური რომანის უდიდესმა ტრადიციებმა. ყოველივე ამაზე კარგად მეტყველებენ პლასტიკურად გამოკვეთილი ხასიათები, ოსტატურად შერჩეული სიტუაციები და მრავლისმეტყველი დეტალები. ფერების გამოქეების მეშ-

ვეობით ხასიათებისა და ვითარებების კონტრასტული ხატვა ჰიუგოს შემოქმედებაში უფრო თვალშესადგამსა ხდის ეპოქის ძირითად კონფლიქტებს და უკეთ აშუქებს საზოგადოებრივ წინააღმდეგობებს.

მაგრამ თუ ყოველივე ამას ჰიუგო აკეთებდა სინამდვილის რამდენადმე მართებული შეგრძნების უნარით, დიდი ფრანგი კრიტიკული რეალისტების შემოქმედებითი მონაპოვრების მომარჯვებით, სამაგიეროდ, მეორეს მხრივ, წვრილბურჟუაზიული იდეალები და ლიბერალური შეხედულებანი მწერალს ბორკავდნენ და ტოვებდნენ ფრანგი უტოპისტი სოციალისტების იდეების ტყვეობაში. და ყველაფერი ხდება იმდროს, როდესაც მათი მოძღვრების შეზღუდულობა და იდეალისტურობა უკვე ცხადყო მეცნიერული სოციალიზმის ახალმა თეორიამ. ჰიუგოს სულიერი კრახი, ჰიუგოს სულიერი დრამა გამოწვეული იყო იმით, რომ მწერალმა ვერ გაიგო სოციალისტური პროლეტარიატის რევოლუციურობა და მოინდომა დარჩენილიყო ბურჟუაზიულ-რევოლუციურ დემოკრატად მაშინ, როცა ეს უკანასკნელი უკვე კვდებოდა და ბარდებოდა წარსულს. სწორედ აქაა სათავე ჰიუგოს შეცდომათა უმეტესობისა, რომელთაგან პირველია ბურჟუაზიული რესპუბლიკის გაიდება, მისი გადაქცევა ფეტიშად. მონარქისტული წყობის მიმართ ბურჟუაზიულ რესპუბლიკას უდავოდ აქვს ისტორიულად პროგრესული ხასიათი, მაგრამ ჰიუგო ვერ ხედავს, რომ ახალ ვითარებაში ასეთმა რესპუბლიკურმა წყობამ დაკარგა თავისი პროგრესულობა, რაკი 1848 წლის რევოლუციის დღეებში ფრანგი მუშები აღდგნენ თვით ბურჟუაზიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ. ფრანგი მუშების გამოსვლას ჰიუგო მიიჩნევს უსამართლო ამბოხებად, და ამდენად იჩენს არათანმიმდევრობას, როცა იცავს საერთოდ მუშათა კლასობრივ ინტერესებს და, მეორეს მხრივ, აიდებალებს ბურჟუაზიულ რესპუბლიკას. საუკუნის შუა წლების რევოლუციას ჰიუგო მიიჩნევს გაუგონარ დანაშაულად, ხალხის აჯანყებას საკუთარი თავის წინააღმდეგ, ხოლო მის ჩახშობას სამართლიან მოვლენად, როგორც ბურჟუაზიულ რესპუბლიკელს, ჰიუგოს აშინებდა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდგომი გაღრმავება. დამფუძნებელი კრების დეპუტატის მანდატით ჯიბეში, იგი მოჯანყე მუშებს მოუწოდებდა კლასობრივი ზავისა და ბრძოლაზე: ხელის აღებისაკენ. საჭიროდ მიიჩნევდა კლასობრივი კონფლიქტის მშვიდობიანად მოგვარებას. წვრილბურჟუაზიულ დემოკრატიული იდეალებისადმი ერთგულ ჰიუგოს არ ესმის კლასობრივი ბრძოლების რკინის ლოგიკა, არ გაეგება კლასთა პარმონიული თანაარსებობის ბურჟუაზიული თეორიის რეაქციულობა და განყენებული ადამიანის ეთიკური სრულყოფის შეუძლებლობა. ჰიუგოს სწამდა საკუთარი „აკობინური იდეალი“ და ვერ ამჩნევდა იმას, რომ საზოგადოებრივ სარბიელზე მუშათა კლასის გააქტიურების შემდეგ აკობინურ იდეალებს მიეცა ყოვლად უტოპიური და დემაგოგიური ხასიათი.

ბურჟუაზიული რესპუბლიკის გაიდებას და რევოლუციური გზის უარყოფას ბუნებრივად მოსდევს ჰიუგოს მეორე შეცდომა: რეფორმების მეშვეობით საზოგადოების ხელახლა მოწყობის ცდა. ფრანგი უტოპისტი სოციალისტების დარად მწერალი აღწერს ხალხის გაჭირვების რეალისტურ სურათებს და მის აღმამოფთხებელ უუფლებობას, მაგრამ მას არა სურს ყოფის ძირეული გარდაქმნა და სჯერდება საზოგადოებრივი ყოფის გარდაქმნას მშვიდობიანი გზით, გონიერი რეფორმების მეშვეობით. ჰიუგოს მიზანს შეადგენს ფილანთროპიული ღონისძიებების გატარება.

ჟან ვალჟანი მუშებისათვის აშენებს ღარიბთა და დავრდომილთა თავშესაფარს, საავადმყოფოებს და დახმარების გამცემ სალაროებს. ხსნის უფასო აფთიაქს და დიდ ფაბრიკას ორი სახელისნოთი.

ყოველივე ამის გაკეთება ჰიუგოს სურდა სოციალური გადატრიალების გარეშე.

ბურჟუაზიული საზოგადოების საფუძვლების აუფეთქებლად. სურდა ბურჟუაზიული რესპუბლიკის დატოვებით და კონკურენციის ძველი სისტემის შემორჩენით. ჰიუგო ლამობს საზოგადოებრივი მდგომარეობის გაჯანსაღებას და არა მის შეცვლას რევოლუციური აფეთქებით.

ბურჟუაზიული რესპუბლიკის შემონახვა ლოგიკურად ნიშნავდა კერძო საკუთრების პრინციპის დაცვას. მართლაც ჰიუგო არ უკუაგდებს კერძო საკუთრებას და მისი მომდევნო შეცდომა სწორედ ამაში მდგომარეობს. ჰიუგო ვერ ხედავს, რომ კერძო საკუთრება კლასობრივ საზოგადოებაში არის ყოველგვარი უბედურებისა და უსიამოვნების დასაბამი.

ფურციეს კვალდაკვალ ჰიუგო ძალაში სტოვებს კერძო საკუთრებას, მაგრამ ეგოისტი და მესაკუთრე ბურჟუაზიის ადგილას მას სურს დააყენოს ისეთი შრეწველი და ადამიანთმოყვარე ბურჟუა, რომელიც პირადი თაოსნობით საკუთარ შემოსავალს გაუნაწილებს ღარიბებს, ჩამოურთიგებს თავის უმცროს ძმებს, როგორც ამას აკეთებდნენ მირიელი და ჟან ვალჟანი.

ჰიუგოს შემდეგი შეცდომა მდგომარეობს რჩეული პირების მეოხებით საზოგადოების გარდაქმნის ცდაში. უკუსაგდები ეკონომიური ყოფის და უსიამოვნო სოციალური ურთიერთობის გაუმჯობესება, მწერლის აზრით, შეუძლიათ რჩეულ პირებს, მირიელისა და ჟან ვალჟანის მსგავს კეთილშობილ ადამიანთა ქველმოქმედებას. რევოლუციონერის ჰუმანიზმის წინაშე ჰიუგომ უპირატესობა მისცა განყენებულ კაცთმოყვარეობას. მისთვის გაუგებარი დარჩა კლასობრივი ბრძოლის დიალექტიკა და საზოგადოების განვითარების მამოძრავებელი ძალები. ჰიუგომ ვერ გაიგო რომ „კაცობრიობას იმ უბედურებათაგან, რომლებიც მას ახლა სტანჯავს, იხსნის არა ცალკეულ კეთილშობილ პიროვნებათა კეთილგანზრახული ცდები, არამედ ორგანიზებული პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლა“¹. ჰიუგო ქადაგებს არა ქმედით ბრძოლას, არამედ ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის გაუწევლობის ქრისტიანულ იდეას, მას სურს სინდისისა და სამართლიანობის განყენებული იდეის ზეიმი. აგრეთვე ადამიანის მორალური სრულყოფა. ჰიუგოს შესაძლებლად მიაჩნია ბოროტმოქმედის გამოსწორება მის შეგნებაზე „აპსტრაქტული სიკეთის“ ზემოქმედებით. ყოველივე ეს სურს ჰიუგოს, როგორც ლიბერალური ბურჟუაზიის იდეოლოგს. მაგრამ დიდი მოაზროვნე ჰიუგო საბოლოოდ მაინც ვერ ეტევა ვიწრო კლასობრივი იდეოლოგიის ჩარჩოებში და უნებლიეთ მიდის საკუთარი იდეების უნიადაგობის შეგნებამდე. ეპისკოპოსი მირიელი ისე გარდაიცვალა, რომ მისი ქველმოქმედებით თითქმის არაფერი შეიკვალა. მართალია ჟან ვალჟანი გარდაიქმნა მადლენის კეთილისმყოფელი მორალური ზეგავლენით, მართალია ისიც, რომ სინდისის ქენჯნით შეწუსებული ბოროტი ჟავერი თავს იხრჩობს და სულიერ შეგებას თვითმკვლელობაში პოულობს, მაგრამ საბოლოოდ მაინც დაუჯერებელია მისი საოცარი ფერისცვალება და მორალური აღორძინება. ჟან ვალჟანი საბოლოოდ ვერ აკეთილშობილებს გარემომცველთა მხეცურ ბუნებას და იგი დღენიადაგ იქცევა თავისი ღმობიერებისა და ჰუმანიზმის მსხვერპლად. ქვეყნის სახე ვერ შეცვალეს ჟან ვალჟანისა და თვით ჰიუგოს ღრმა სათნოებამ და მალღმა იდეალებმა.

და მაინც ჰიუგოს დამსახურებად ჩაითვლება ბურჟუაზიული საზოგადოების მანკიერებათა მხილება და კრიტიკა, მოწოდება ხალხის მასების მიმართ თანაღმობისა და სამართლიანობისადმი. იდეალისტურმა დაბნეულობამ ხელი ვერ შეუშალა მწერალს ჰქონოდა უკეთესი მყოფადის დიდი რწმენა. ჰქონოდა საბრალოთა იმედი

¹ ე. ი. ლენინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 5. 1948.

და სიყვარული, ჰქონოდა ამ მერძისისათვის ბრძოლის ნებისყოფა. მას სწამდა ხალხის გარდუვალი განთავისუფლება. ჰიუგომ რომანში ჩააქსოვა ღრმად დემოკრატიული იდეები. თავისი მსოფლმხედველობის წინააღმდეგობრიობის მიუხედავად ჰიუგო დარჩა საკუთარი დემოკრატიული სიმპათიების ერთგული. ჩაგრულთა და საბრალთატრიბუნი. მაგრამ მწერლის სისუსტე იმაშია, რომ იგი კმაყოფილდება ამ საზოგადოების მხოლოდ გესლიანი და გონებამახვილი გაიციხვით.

ჰიუგოს შემოქმედებითი თავისებურებანი საუკეთესოდ დაახასიათა მარქსმა. გამოკვლევაში „თვრამეტი ბრიუშერი ლუი ბონაპარტისა“ იგი ლაპარაკობს ჰიუგოს სტილის ნაირობაზე. მარქსი არა მხოლოდ ემიჯნებოდა მწერლის გულუბრყვილო ისტორიულ შესხედლებებს, არამედ წუნსა სდებდა მისი წერის მანერას. დიდმა განსხვავებამ, რომელიც არსებობდა მარქსს, ერთის მხრივ, და მეორეს მხრივ, ჰიუგოსა და პრუდონს შორის, კერძოდ თავი იჩინა ბონაპარტეს სახელმწიფო გადატრიალებისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებში. ნაპოლეონის გამო დაწერილ წიგნში ჰიუგო თავს ვერ აღწევს გაზვიადებულსა და ღვარჯნილ ფრაზეზს, პათეტიკურ რიტორიკას. და არაბუნებრივ გაზვიადებებს. მარქსი კი მისგან განსხვავებით, მეთოდურად ალაგებს ფაქტებს, აფასებს მათ მეცნიერულ სიღარბაისლით და კიცხავს გონიერი პოლიტიკოსის მრისხანებით. ნაპოლეონზე დაწერილი ჰიუგოს შრომა არის შეურაცხყოფელი ლიტერატურული ნაწარმოები, ხოლო მარქსის წიგნი — მეცნიერული გამოკვლევა, რომლის ყოველი სიტყვა დაღს ასვამს, ამხელს და ჰგმირავს მოწინააღმდეგეს. მარქსის შრომის სიმკაცრემ, გულისწყრომამ და გამგმირავმა ენამახვილობამ, მისმა გამანადგურებელმა და ამაღლვეებელმა სიტყვებმა გამოხატეს ზიზღი ტირანისადმი და უდიდესი სიყვარული თავისუფლებისადმი.

ჰიუგოსა და პრუდონის მეთოდისა და სტილისაგან საკუთარი მეთოდისა და სტილის განსხვავებულ ხასიათზე მიუთითებს პირადად მარქსი. იგი აღნიშნავს, რომ ვიქტორ ჰიუგო კმაყოფილდება სახელმწიფო გადატრიალების პასუხისმგებელ გამომცემელთა გესლიანი და გონებამახვილი კითხვით. თვით ეს ამბავი ჰიუგოს მიაჩნია გაეღვებად მოწმენდილ ცაზე. მასში ჰიუგო ხედავს მხოლოდ ცალკე ინდივიდების ძალადობის აქტს. ჰიუგო ვერ ამჩნევს, რომ ამ ინდივიდებს დამცირების ნაცვლად განადიდებს. მას მიაწერს ინიციატივის ისეთ პირად ძალოვნებას, რაც უბადლო იქნებოდა მსოფლიო ისტორიაში¹. და შემდეგ მარქსი ლაპარაკობს პრუდონის ცდებზე: ამავე საკითხთან დაკავშირებით. თავის მხრივ პრუდონი, აღნიშნავს მარქსი, ცდილობს სახელმწიფო გადატრიალება წარმოადგინოს როგორც წინმაველი ისტორიული განვითარების შედეგი. მაგრამ ხელსა და თვალს შუა პრუდონს სახელმწიფო გადატრიალების ისტორიული კონსტრუქცია სახელმწიფო გადატრიალების გმირის ისტორიულ აპოლოგიად გამოუდის. და ამგვარად, პრუდონი ვარდება ეგრეთწოდებულ ობიექტურ ისტორიკოსთა შეცდომაში. ჰიუგოსა და პრუდონისაგან განსხვავებით მარქსი მიმართავს სრულიად სხვა მეთოდს. „მე კი, — აღნიშნავს მარქსი, — პირიქით, ვუჩვენებ, თუ როგორ შექმნა კლასობრივმა ბრძოლამ საფრანგეთში გარემოებები და პირობები, რომელთაც შესაძლებელი გახადეს საშუალო და გროტესკულ პერსონაჟს გმირის როლი ეთამაშნა“².

ნაპოლეონის წინააღმდეგ მიმართულ ჰიუგოს პუბლიცისტიკაში იგრძნობა ისტორიის პრიმიტიული გაგება და მიკერძოებული თავდასხმები. მისი დაცინვა არის უძ-

¹ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები, ტ. 1, გვ. 263, 1950.

² იქვე.

ლური, თუმცა არაა მოკლებული მახვილგონიერებას. ჰიუგოსაგან განსხვავებით მარქსის პუბლიცისტიკას საფუძვლად უდევს მეცნიერული მსოფლმხედველობა და კლასობრივი ინტერესები.

* * *

ჰიუგოს ქმნილებებს კარგად იცნობს ქართული საზოგადოება. ილია ჭავჭავაძე სიმპათიით წარმოთქვამდა ჰიუგოს სახელს. ვეროპული რომანტიზმის უდიდესი დედაბოძი, მისი აზრით, იყო ვიქტორ ჰიუგო — საფრანგეთის სახელოვანი მწერალი. ჰიუგოს ნაწერები თარგმნილია ორმოც სხვადასხვა ენაზე, მათ შორის ქართულზე. ჩვენი კაზმულსიტყვაობის ცნობილი ოსტატები — ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გიორგი ერისთავი, გრიგოლ აბაშიძე, მამია გურიელი, ვახტანგ ორბელიანი და სხვები, სიყვარულით თარგმნიდნენ ჰიუგოს ნაწარმოებებს.

თარგმნასა და ბეჭდვას სისტემატიური ხასიათი მიეცა საბჭოთა ხელისუფლების წლებში. ამ დროს გახდა შესაძლებელი ხელახლა გამოექვეყნებინათ მის ნაწარმოებთა უმეტესობა და თანაც ყოველგვარი შემცირებისა და ცენზურულ დამახინჯებათა გარეშე.

„საბრალონის“ თარგმნას ქართულ ენაზე საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს, თუმცა ცალკე წიგნად იგი მხოლოდ ამჟამად გამოდის. ფრანგულ ენაზე მთლიანი სახით რომანი გამოქვეყნდა 1862 წელს. „ცისკარმა“ იმავე წელს წამოიწყო მისი შემოკლებული თარგმანის მიწოდება მკითხველებისათვის. როდესაც ილია ჭავჭავაძემ დაატყო, რომ „ცისკარიეული“ თარგმანი თავისი მოცულობითა და ხარისხით ვერ აკმაყოფილებდა ამ რომანისადმი წაყენებულ მკითხველთა დიდ ინტერესს, მომდევნო წელს „საქართველოს მოამბეში“ იწყო გ. ჩიქოვანისეული თარგმანის ბეჭდვა. თარგმანთა ისტორიაში იშვიათად თუ არის ფიქსირებული უცხოური ძეგლისადმი ასეთი დანტერესების ფაქტი. მაგრამ ჰიუგოს რომანით გატაცება ამით მხოლოდ დაიწყო. 1900 წელს ჟურნალ „ჯეჟილში“ (№ 12) მკითხველებმა იხილეს ერთი ნაწყვეტი რომანიდან სათაურით „მიტოვებულნი“. თარგმანი შესრულებული იყო ჟურნალის რედაქტორ-გამომცემლის ანასტასია წერეთლის მიერ. 1901 წელს ქუთაისელმა მაყურებელმა იხილა პიესად გადაკეთებული „საბრალონი“. დადგმა ეკუთვნოდა ლადო მესხიშვილს, რომელიც ამასთანავე ასრულებდა ჟან ვალჟანის როლს. კოზეტის სახის წარმოდგენა დავალებული ჰქონდა ნუცა ჩხეიძეს.

გასული საუკუნის დასასრულს რომანის გადმოქართულების მიძიმე და საპატიო საქმე დაივალა ივანე მაჭავარიანმა. მისი ახალი თარგმანი „საბრალონის“ სახელწოდებით დაიბეჭდა 1901 წლის ჟურნალ „მოამბეში“ № 6, 7, 8; გაზეთ „ივერიის“ ხალიტერატურო მიმოსხილვაში ვინმე ალ. ა-შვილი აღნიშნავს: „ჩვენი ცნობილი და ნამსახური მწერალი ბ. ივ. მაჭავარიანი შეუდგა ვიქტორ ჰიუგოს დიდი რომანის *Les Misérables*-ის თარგმნას; დიდი მადლობის ღირსია პატივცემული მთარგმნელი, რომ ასეთი უშველებელი შრომა იკისრა, და ყველა, ვისაც კი ქართული ლიტერატურისათვის გული შესტკივა, სიხარულით გზას დაულოცავს“¹. ი. მაჭავარიანმა დიდი ამაგი დასდო უცხოურ ქმნილებათა გადმოქართულების მადლიან საქმეს, საერთოდ ქართული სალიტერატურო ენის დახვეწასა და გამდიდრებას.

ერკმან-შატრიანის „გლეხი კაცის ისტორიის“ და ისევ ჰიუგოს „ოთხმოცდაცა-შეტის“ მისეულმა თარგმანებმა გაუძლეს დროის მკაცრ გამოცდას და მკითხველებს

¹ „ივერია“, 1901, № 160.

დღესაც აგრძობინებენ ჯეროვან ესთეტიკურ სიაშენებას. თარგმანის პირველი ვარიანტი მან, უდავოა, შემდგომ კიდევაც სრულყო ორიგინალთან მეტი მიახლოების მიზნით. ი. მაჭავარიანს მიზნად დაუსახავს, რომ გადმოქართულებული ვარიანტი მკითხველებისათვის იყოს ისეთივე გასაგები, ხალხური და მშობლიური, როგორც ორიგინალი ავტორის თანამემამულეებისათვის, ამიტომაც მთარგმნელი დროდადრო არ გაურბის ტექსტისეული მსჯელობის შეკვეცას და პიუგოს აღმოცენებას. როგორც კამირთა, ასევე ავტორისეული მსჯელობის გადმოცემაში თავს არ არიდებს ზედმეტად ქართული იერის მქონე სიტყვებისა და გამოთქმების მომარჯუბას. იგი, მაგალითად, ხმარობს გამოთქმებს: „ტყის პანტასავით ნუ წამომაყრი სიტყვას“, „ქუდზე კაცი გადის შეიარაღებული“, „როგორც ერი, ისეთი ქვევრი“. აგრეთვე: „მაგლუარ ქალო“, „ვევო“, „დევის ღონე“ — ეშმაკის ღონის ნაცვლად და სხვ. მთარგმნელი ცდილობს გაამარტივოს ტექსტი, გამოტოვოს ქართულ ენაზე მკითხველებისათვის სავარაუდო სიძნელენი. ორიგინალშია: „ბოსუეს... სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჩვენ მოვკურცხლეთ“. მოსალოდნელია, რომ ბოსუეს არ იცნობს ქართველი მკითხველი, ამიტომ ეს აზრი თარგმანში წარმოდგენილია შემდეგნაირად: „წასვლა სჯობს წარმავალისაო, ბრძანა მეცნიერმა“. კიდევ ერთი მაგალითი: ფრანგულ ტექსტშია: „მიეცით მას შუბი და თქვენ იხილავთ 10 აგვისტოს“. დასაშვებია, რომ თანამედროვე მკითხველთაგან ყველას აღარ ახსოვდეს ამ თარიღით ცნობილი პოლიტიკური მოვლენები, ამიტომაც ი. მაჭავარიანი მას თარგმნის შემდეგნაირად: „შუბი მიეცით და ძირიანად აპგვის მონარქიულ წესწყობილებას“. მაგრამ ყოველივე ასეთი მთარგმნელისეული „შეცოდება“ ემსახურება ორიგინალისათვის ხალხურობის, სიმსუბუქისა და სინატიფის შერჩენის მიზანს. საბოლოოდ ძალაში რჩება „ივერიის“ კორესპონდენტის წინასწარმეტყველება — ქართული ლიტერატურისათვის გულშემატკივარი მკითხველი მაღლიერების გრძნობით იხსენებს ჩვენი ეროვნული კულტურის მეჭირნახულეს, მხატვრული სიტყვის დიდ მოამაგეს და კეთილშობილ ადამიანს ივანე მაჭავარიანს.

დოც. შოთა რევიშვილი

ვიდრე კანონებისა და ზნე-ჩვეულებათა ძალით იარსებებს სოციალური წყევლა, რომელიც ცივილიზაციის დროს ხელმოწუნურად ქმნის ჯოჯოხეთს და ღმერთზე დამოკიდებული ადამიანის ბედს ამძიმებს საბედისწერო ხვედრით; ვიდრე იარსებებს ჩვენი საუკუნის სამი ძირითადი პრობლემა — დამცირება მამაკაცისა იმის გამო, რომ პროლეტარული კლასის წარმომადგენელია, ქალის დაცემა შიმშილის მიზეზით, ბავშვის დაქაბუნება უმეცრების წყალობით; ვიდრე საზოგადოების ზოგიერთ ფენებში ისევ იქნება სოციალური სულისხუთვა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ და შედარებით საყოველთაოდ ცნობილი გამოთქმა ვიზმართ — ვიდრე დედამიწის ზურგზე უცოდინარობა და გაჭირვება არსებობს, შეიძლება ურიგო არ იყოს ისეთი წიგნები, როგორიც ესაა.

ოტვილ-ჰაუზი, 1862 წ.

ნ ა ნ ი ს ი ა ჯ ი მ ვ ე ლ ი

ს ი ს ტ ი ა

წიგნი პირველი კაცი მართალი

თავი პირველი

ბატონი მირიელი

1815 წელს შარლ-ფრანსუა-ბიენვენიუ მირიელი ქალაქ დინის ეპისკოპოსი იყო. იგი სამოცდათხუთმეტი წლის მოხუცი იქნებოდა; დინში საეპისკოპოსო კათედრა 1860 წლიდან ეჭირა.

თუმცა ეს გარემოება არსებითად სულ არ ეხება ჩვენი მოთხრობის თვით შინაარსს, მაინც ზედმეტი არ იქნება, თუნდაც სრული სიმართლის დასაცავად აღვნიშნოთ, რომ როდესაც ბ. მირიელი თავის სამწყსოში გამოცხადდა, მის ირგვლივ დიდი მოთქმა-მოთქმა იყო ატეხილი. მართალია თუ ტყუილი, ვინ სჯის, მაგრამ რაკი ხმა დაუვარდება ადამიანს ამას ხშირად მის მომავალ ცხოვრებაში ისეთივე მნიშვნელობა აქვს, რამდენიც მის საქციელს. ბ. მირიელი ექსის სასამართლოს პალატის მრჩევლის შვილი იყო და, რაღა თქმა უნდა, მოსამართლე არისტოკრატთა ფენას ეკუთვნოდა. ხმები დაუიოდა. მამას უნდოდა თავის მემკვიდრედ დაეტოვებინა და წესისამებრ, რომელიც იმხანად ესოდენ გავრცელებული იყო მოსამართლე მოხელეთა წრეში, ძალიან ადრე შერთო ცოლი — თერამეტი, ოცი წლის ასაკში. მაგრამ, მიუხედავად ამ ქორწინებისა, შარლ მირიელი თავის ქცევით კარგა ხანს ალაპარაკებდა მაინც საზოგადოებას. იგი ღამაზი, მოხდენილი ყმაწვილი კაცი იყო, თუმცა ტანად მორჩილი, მაგრამ სალუქი, კობტა, მახვილგონიერი. მთელი თავისი სიცოცხლის პირველი ნახევარი დროსტარებასა და ტრფიალებას შეაღია.

დაიწყო რევოლუცია. აირია ცხოვრება. პარლამენტის წევრთა დაქსასული ოჯახები, რომელთაც სდევნიდნენ და არბევდნენ, სხვადასხვა მხარეს გაიფანტა. ბ. შარლ მირიელი რევოლუციის პირველ დღეებიდანვე იტალიაში გადაიხვეწა. აქვე გარდაეცვალა ცოლი გუ-

ლის ავადმყოფობით, რაც დიდი ხანია აწუხებდა. შეილი არ დარჩენია. როგორ დატრიალდა ამის შემდეგ ბ. მირიელის ბედი? ნუთუ საფრანგეთის ძველი საზოგადოების დაშლამ, საკუთარი ოჯახის დაღუპვამ, ოთხმოცდაცამეტი წლის ტრაგიკულმა სანახაობამ, რაც შორიდან უფრო გაზვიადებულ საშინელებად ეჩვენებოდათ ემიგრანტებს, გაულვიძეს გულში ცხოვრებისაგან განდგომის და განდევნილობის სურვილი? ან იქნებ თავისებურ მხიარულ დროსგატარებით და კეკლუტთა ტრფობით გართულს უცბად დაეცა საიდუმლო და საზარელი მეხი, ხანდახან შიგ გულში რომ მოხვდებოდა და ძირს დასცემს კაცს, რომელიც ვერც საზოგადოებრივ კატასტროფას, ვერც ცხოვრებასა და ვერც ბედისწერას ვერ შეუწყევია. ამის პასუხს ვერაფერს გეტყობათ. იცოდნენ მხოლოდ, რომ იტალიიდან დაბრუნებისას იგი უკვე მღვდელი იყო.

1804 წ. ბ. მირიელი მღვდლად იყო ბრინიოლში. უკვე მოხუცებული სრულიად განმარტოებულად ცხოვრობდა.

ნაპოლეონი რომ იმპერატორად აკურთხეს, იმ ხანად ბ. მირიელს პარიზში მოუხდა ჩასვლა თავის სამწყსოს საქმეებზე. საქმის მოსაგვარებლად სხვა გავლენიან პირთა გარდა კარდინალ ფეშთანაც უნდა მისულიყო. ერთ დღეს, იმპერატორი თავის ბიძის სანახავედ მივიდა, ღირსეული მღვდელიც იქ დახვდა, მისაღებ ოთახში, სადაც იმპერატორს უნდა გაეველო. ნაპოლეონმა შენიშნა, რომ მას მოხუცი რაღაც დიდი ცნობისმოყვარეობით შესცქეროდა. უკან მიიხედა და უქმებად წამოიძახა:

— ვინ არის ეს პატარა კაცი, ასე რომ მიმზერს?

— ხელმწიფეო, თქვენ პატარა კაცს უმზერთ, — მიუგო ბ. მირიელმა, — მე კი დიდს. შეიძლება ამით არც ერთმა არ წააგოს.

იმპერატორმა იმ საღამოსვე ჰკითხა კარდინალს ამ მღვდლის ვინაობა, ცოტა ხნის შემდეგ ბ. მირიელი განცვიფრებული დარჩა. როდესაც გაიგო, რომ ღინის ეპისკოპოსად იყო დანიშნული.

რამდენად მართალი იყო, რასაც ბ. მირიელის ცხოვრების პირველ ნახევარზე ლაპარაკობდნენ, ამისი არაფერი იცოდა. ბ. მირიელის ოჯახს რევოლუციამდე ბევრი არაფერი იცნობდა.

პატარა ქალაქში ახლად მოსულთა ბედი ბ. მირიელსაც უნდა ხვდომოდა, რადგან იქ მრავალი იყო მოტარტარე ენის პატრონი და ბევრად ნაკლები მოაზროვნე თავის მქონე. მასაც უნდა ხვდომოდა ეს ბედი, თუმცა ეპისკოპოსი იყო, დიახ, სწორედ იმიტომ, რომ ეპისკოპოსი გახლდათ, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს მითქმა-მოთქმა, რომელშიც მის სახელს ურევდნენ, მხოლოდ მითქმა-მოთქმა იყო, ცარიელი ენის ქაფილი, ყაყანი, სიტყვები, ლაპარაკი, ლაყბობა, რაღა-

ცას ამბობდნენ, ლაპარაკობდნენ, სიტყვას ჰფანტავდნენ; სიტყვას კი არა, ენას იჭარტლავდნენ უსაქმურები.

ასე თუ ისე, ეპისკოპოსის ცხრა წლის მანძილზე დინში ცხოვრების შემდეგ დავიწყებას მიეცა ყოველგვარი ჭორი, ყველაფერი, რაც კი პატარა ქალაქის პატარა ადამიანებს ღრახვის საგნად გაეხადათ. ამჟამად ვერავინ გაბედავდა რისამე თქმას, ვერავინ გაბედავდა მის გახსენებასაც კი.

ბ. მირიელი დინში ჩავიდა ერთი ხანდაზმული გაუთხოვარი ქალის თანხლებით. ეს გახლდათ ქალბატონი ბატისტინე, ბ. მირიელის და, ძმაზედ ათი წლით უფროსი.

მოსამსახურედ ერთადერთი ბებერი ჰყავდათ, ქ. ბატისტინეს ხნისა, სახელად მაგლუარი. მაგლუარი ჯერ მოძღვრის მოსაწახურის თანამდებობას ასრულებდა, ახლა კი ორი წოდებით აღიჭურვა: ბატისტინეს მოახლევ იყო და მისი უსამღვდელოესობის მნეც.

მაღალი, ფერმკრთალი, ტანწვრილი, უწყინარი ქალბატონი ბატისტინე ეგრეთ წოდებულ „დარბაისელი ადამიანის“ იდეალის განხორციელება იყო. რამეთუ, როგორც ჩვენ ვფიქრობთ, მართოდენ დედობა აძლევს ქალს უფლებას „პატივცემულად“ იწოდებოდეს. იგი ლამაზი არასოდეს ყოფილა, მთელი სიცოცხლე ქველმოქმედებას შეაღია; კაცთმოყვარეობამ და გაჭირვებულთა განკითხვამ წმინდანის შუქი მოჰფინა, მბრწყინავი ელვარებით დაამშვენა და მოხუცობაში შესული ქალი სიკეთის სინატიფით გააცისკროვნა. სიყმაწვილითვე გამხდარი ქალი იყო, რა მოიწიფა, ჰაეროვანი გახდა და ამ ჰაეროვნებაში აშკარად მოჩანდა ანგელოსი. იგი უფრო სული იყო. ვიდრე ქალწული. აჩრდილსა ჰგავდა მისი არსება, იმდენი ხორცი ესხა, რომ ოდნავ შესამჩნევი ყოფილიყო სქესი; სხვიით აღვსილი ერთი მუჭა საგნისოდენა ჩანდა. დიდრონი თვალებით მუდამ მიწას ჩასჩერებოდა. თითქოს სული მისი ეძიებდა ამა ქვეყნად მოსვლის საბაბს.

მაგლუარი ერთი პატარა, ჭალარა, ჩასუქებული დედაბერი იყო, მუდამ საქმეში გართული; სულ ქშინავდა, რადგან ერთთავად მოძრაობდა, გარდა ამისა ასტმაცა სჭირდა.

ბ. მირიელი მისთვის მიჩენილ საეპისკოპოსო სასახლეში დააბინავეს დიდი პატივისცემით, თანახმად იმპერატორის დეკრეტისა. რომლის ძალითაც დიდებულთა სიაში მარშალის შემდეგ ეპისკოპოსი არის ხოლმე დასახელებული. ქალაქის მერი და სასამართლოს თავმჯდომარე პირველნი მივიდნენ მის სანახავად, თვითონ კი პირველი ვიზიტი მხედართმთავარს და პრეფექტს გაუკეთა.

დაბინავების შემდეგ ქალაქი იმის მოლოდინში იყო რაგორი გამოდგებოდა საქმეში თავისი მღვდელმთავარი.

ბ ა ტ ო ნ ი მ ი რ ი ე ლ ი მ ო ნ ს ი ნ ი ო რ ი ზ ი ე ნ ვ ე ნ ი უ ს ლ ა ბ ა

დინის საეპისკოპოსო სასახლე საავადმყოფოს გვერდით იყო აგებული. ეს მშენებელი ფართო ქვითკირის შენობა წარსული საუკუნის დასაწყისში მისმა უსამღვდელოესობამ ანრი პუჟემ ააგო. ანრი პუჟე პარიზის უნივერსიტეტის ღვთისმეტყველების ფაკულტეტის დოქტორი იყო; სიმორის მღვდელი და 1712 წ. დინის ეპისკოპოსი. დიდებულ მებატონის ნამდვილ სასახლეს წარმოადგენდა ეს სახლი. საუცხოოდ ჰქონდა მოწყობილი ყველაფერი: ეპისკოპოსის სადგომი ოთახებიც, სასტუმრო დარბაზებიც, ეზოც, ფლორენციულ ძველი ყაიდის დიდი, კამაროვანი ხეივანიც და საგანგებო ხეებით სავსე ბაღიც. სასადილო დარბაზი, რომელიც პირველ სართულზე იყო, გრძელ მშენებელ ტალანს წარმოადგენდა და ფანჯრებით ბაღში გადიოდა. მისი უსამღვდელოესობა ანრი პუჟე 1714 წლის 29. მკათათვეს დიდი ზეიმით გაუმასპინძლდა მის უსამღვდელოესობას შარლ ბრიულარ დე ჟანლის, ანბრუნის მთავარ ეპისკოპოსს, ანტუან დე მესგრინის, კაპუცინს, გრასის ეპისკოპოსს, ფილიპ დე ვანდომს, დიდ წინამძღვარს მონასტრებისას, სენტ ონორე დე ლერენის მოძღვარს. ფრანსუა დე ბერტონ გრიიონს, ეპისკოპოსს, ვანის ბარონს; სეზარ დე საბრან ფორკალკიერს, გლანდევისის მებატონე ეპისკოპოსს და ჟან სოანენს, ორატორიის მღვდელს, მეფის მოქადაგეს, ეპისკოპოსს, მებატონეს სენესას. ამ წმინდა მამათა შვიდი სურათი ამშვენებდა სასადილო დარბაზს და ეს ღირსსახოვარი დღე, 1714 წლის 29 მკათათვე ოქროს ასოებით იყო ამოჭრილი თეთრ მარმარილოს ერთ-ერთ მაგიდაზე.

საავადმყოფო ვიწრო, დაბალი, ორსართულიანი შენობა იყო, პატარა ბაღით.

დინში მოსვლის. მესამე დღეს ეპისკოპოსმა საავადმყოფო დაათვალიერა. დაიარა, ყოველივე ნახა, და მერე ზედამხედველს სთხოვა, — პატარა ხანს ჩემთან გადმობრძანდითო.

— რამდენი ავადმყოფია ამჟამად თქვენს საავადმყოფოში, ბატონო ზედამხედველო? — ჰკითხა ეპისკოპოსმა.

— ოცდაექვსი, თქვენო უსამღვდელოესობავე.

— მაშ კარგად დამითვლია, — ბრძანა ეპისკოპოსმა.

— ძალიან ვიწროდ გახლავართ, — მოახსენა ზედამხედველმა. — ჭრთი ერთმანეთს აკრავს ლოგინები.

— ეგ მეც შევნიშნე.

— ძალიან პატარა ოთახები გვაქვს და ჰაერის გაწმენდა თითქმის შეუძლებელი ხდება.

— მეც აგრე მგონია.

— გარდა ამისა, როცა კარგი დარი გახლავთ, მოკეთებული ავადმყოფები კარში ვერ გამოგვიყვანია, რადგან არც ეზო გვაქვს ფართო, არც ბაღი.

— მეც ასე ვიფიქრე.

— და თუ გაგვიწერა ღმერთი და ავადმყოფობა გავრცელდა რამე, — წლეულს სახადმა შეგვაწუხა, ამ ორი წლის წინათ კიდევ საოფლე მძვინვარებდა, — ხშირად ასი კაციც კი მოაწყდება ხოლმე საავადმყოფოს და, აღარ ვიცით რა ვქნათ.

— მეც მაგისი მეშინია.

— რას იზამთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, ბედს უნდა დაე-
მორჩილდეთ, ბედს.

ეპისკოპოსი და ზედამხედველი ქვემო სართულის სასადილო დარბაზში ბაასობდნენ. ეპისკოპოსი ცოტა ხანს გაჩუმებული იყო, მერე უცბად მიუბრუნდა საავადმყოფოს ზედამხედველს:

— როგორ გგონიათ, ბატონო, რამდენი ავადმყოფი დაეტევა, სხვა რომ არა ვთქვათ, მარტო ამ ოთახში?

— თქვენი უსამღვდელოესობას. სასადილო დარბაზში? — შეპყვირა განცვიფრებულმა ზედამხედველმა.

ეპისკოპოსი თვალით ზომავდა დარბაზს, თითქოს უკვე ალაგებს ავადმყოფების საწოლებს და რაღაცას ანგარიშობსო.

— ოცი კაცი სულ თავისუფლად დაეტევა, — ბრძანა ეპისკოპოსმა, თითქოს თავის თავს ელაპარაკებო. მერე ხმა აამაღლა: — მომისმინეთ, ბატონო, რას მოგახსენებთ, ცხადია აქ შეცდომაა; თქვენ ოცდაექვსი კაცი ხუთს, თუ ექვს პატარა ოთახში ხართ, ჩვენ კი სულ სამნი გახლავართ და ალაგიც სამოცი კაცისა გვიქირავს. შეცდომაა მეთქი მოგახსენებთ. თქვენ აქ გადმობრძანდით, მე თქვენსა გადმოვალ. დამიცალეთ, ბატონო, ჩემი სახლი. აქაურობა თქვენი გახლავთ.

მეორე დღეს ოცდაექვსი საცოდავი ავადმყოფი ეპისკოპოსის სასახლეში გადაიყვანეს, ეპისკოპოსი კი საავადმყოფოში გადასახლდა.

ბ. მირიელს არავითარი ქონება არ გააჩნდა, ვინაიდან ოჯახი რევოლუციამ გაუნადგურა. ბატისტინეს რენტა ჰქონდა ხუთასი ფრანკი წელიწადში, რაც მის პირად ხარჯს სავესებით ჰყოფნიდა.

ეპისკოპოსს წელიწადში თხუთმეტი ათასი ფრანკი ეძლეოდა მთავრობისაგან. გადასახლდა თუ არა საავადმყოფოს შენობაში, იმავ დღეს განაწესა ბ. მირიელმა „თავისი სახლის ხარჯთაღრიცხვა“. საკუთარო ხელით აღწუსდა ხარჯი და სამუდამოდ დაადგინა შემდეგი განაწესი:

ცნობა სახლის ხარჯის განწესებისა:

პატარა სემინარიას	. — ათას ხუთასი ლივრი
მისიონერების დასახმარებლად	. — ასი ლივრი
მონდიდიელ ლაზარისტებს	— ასი ლივრი
უცხოელთა მისიების სემინარიას პარიზში	— ორასი ლივრი
სულიწმინდის მიანსტერს	. — ას ორმოცდაათი ლივრი
სარწმუნოებრივ დაწესებულებებს პალესტინაში	— ასი ლივრი
დედათა საქველმოქმედო საზოგადოებას	— სამასი ლივრი
იმავე საზოგადოებას არღში	— ორმოცდაათი ლივრი
საპატიმროთა გასაუმჯობესებლად	— ოთხასი ლივრი
პატიმართა დასახმარებლად და გასათავისუფლებლად	— ხუთასი ლივრი
ვალების გამო დაპატიმრებულ ცოლ-შვილის პატრონთა	
გასათავისუფლებლად	. — ათასი ლივრი
დამატებითი სასყიდელი სამწყისოს სკოლების ღარიბ მასწავლებელთ	— ორი ათასი ლივრი
ზემო ალპებში მგზავრთა თავშესაფარს	— ასი ლივრი
დინის, მანოკის და სისტერონის „დედათა საზოგადოებას“	
ქალების უფასო სწავლისათვის	. — ათას ხუთასი ლივრი
ღარიბთა დასახმარებლად	. — ექვსი ათასი ლივრი
ჩემი პირადი ხარჯი	. — ათასი ლივრი

სულ თხუთმეტი ათასი ლივრი

ეპისკოპოსს მირიელს, რაც ხანი დინში იყო და თავის სამწყისოსს საქმეებს განაგებდა, არაფერი შეუეცვლია ამ ხარჯთაღრიცხვაში. ამას იგი, როგორც ჰხედავთ, თავის „სახლის ხარჯის განწესებას“ უწოდებდა.

ქ. ბატისტინემ სრული მორჩილებით მიიღო ეს განწესება. ამ ღვთისნიერ ქალისათვის დინის ეპისკოპოსი ძმაც იყო და მღვდელმთავარიც, მეგობარი ბუნების კანონით და მოძღვარი ეკლესიის ძალით. უყვარდა თავისი ძმა და თაყვანსა სცემდა მოძღვარს. ძმა რომ ლაპარაკობდა, ის თავდახრილი ისმენდა, ძმა რომ განაგებდა რასმე, ისიც ეთანხმებოდა. მარტო მოსამსახურე მაგლუარი ბუზღუნებდა ცოტა არ იყოს. ეპისკოპოსმა პირადი ხარჯისათვის, როგორც მკითხველი დაინახავდა, სულ ათასი ფრანკი გადადო; ამას ქ. ბატისტინეს პენსიაც რომ დაეუმატოთ, გამოვა ათას ხუთასი ლივრი წელიწადში. ამ ფულით უნდა ეცხოვრათ ორ ხანშიშესულ ქალსა და მოხუც ეპისკოპოსს.

როდესაც ვინმე სოფლელი მღვდელი ჩავიდოდა დინში, მისი უსამღვდლოესობა საშუალებას პოულობდა სუფრაზე მიეწვია და კარგი პატივი ეცა მაგლუარის სასტიკი ყაირათის და ბატისტინეს საგანგებო დიასახლისობის წყალობით.

ერთხელ — სამი თვე თუ იქნებოდა, რაც დინში ჩამოსულიყვნენ — ეპისკოპოსმა თქვა:

— ეს ყველაფერი კარგია, მაგრამ საკმაოდ ხელვიწროდ კი ვარ, ღვთის წინაშე!

— მე კი არ ვიცი! — შეპყვირა მაგლუარმა, — ისიც არ ინებეთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, რომ ეტლის ხარჯი მოგეთხოვათ, რომელიც დეპარტამენტმა უნდა გაძლიოთ ქალაქში წაასვლელად და სამწყსოში დასაბრუნებლად.

უწინდელი ეპისკოპოსები სარგებლობდნენ ამ უფლებით.

— ოჰო! — წამოიძახა ეპისკოპოსმა, — ეს კარგი მომაგონეთ, მაგლუარ-ქალო.

და ეპისკოპოსმა მართლაც მიმართა დეპარტამენტს თხოვნით.

რამდენიმე ხნის შემდეგ დეპარტამენტის საბჭომ შეიწყინარა ეს მიმართვა, წელიწადში სამი ათასი ფრანკი დაუნიშნა და გასავალში ასეთი მუხლიც შეატანა: „დინის ეპისკოპოსს ეტლის, ფოსტის და სამწყსოში მოგზაურობის ხარჯის დასაფარავად“.

ამ ამბავმა ერთობ ააყაყანა ადგილობრივი ბურჟუაზია და იმპერიის ერთმა სენატორმა, ხუთასთა საბჭოს ყოფილმა წევრმა, რომელიც თვრამეტ ბრიუმერისა და ნაპოლეონის ყურმოჭრილი ყმა იყო, დიახ, ამ საბჭოს წევრმა, რომელმაც იქვე ქალაქ დინის მიდამოებში ძვირფასი სასენატორო მამული მიიღო ერთგულ სამსახურის ჯილდოდ, სარწმუნოების მინისტრს, ბ. ბიგო დე პრეამნოს მრისხანებათ სავსე საიღუმლო პატარა წიგნი მისწერა, რომლის რამდენიმე სტრიქონი უცვლელად ამოვიწერეთ: „ეტლის ხარჯი? ნეტავ რა ეტლები ნებავს ამ პატარა ქალაქში, სადაც ოთხი ათასი სულიც არ ცხოვრობს? ფოსტის ხარჯი? რა საჭიროა ფოსტით სიარული? თუ არა და, სად უნდა იაროს ფოსტით ამ მთიან ქვეყანაში, გზები რომ არსად არის? თუ სადმე წავა ვინმე, ისევ ცხენით. სულ ასეთები არიან ეს მღვდლები, გაუმაძღრები და ხელმოჭერილები. ძალიან წმინდა მოციქულად გვეჩვენა ახალი მოსული რომ იყო, ახლა კი ესეც სხვებივით სწირავს, ეტლი ნებავს და ფოსტის ცხენები! უწინდელ ეპისკოპოსებსავეთ დიდება და ფუფუნება! ოჰ, ეს ამოსავარდნელი ბერ-მოლოხნები! ბატონო მინისტრო! ქვეყანა მაშინ დაშვებოდდებოდა, როდესაც იმპერატორი კეთილ ინებებს და დაგვიხსნის ამ უგუნურთაგან. ძირს პაპი! (იმაჟამად ცუდად იყო საქმე საფრანგეთსა და რომის ურთიერთობაში). რაც შეეხება პირად ჩემს რწმენას, მე კეისარის მეტი არავეინა მწამს. მარტოდ მარტო კეისარი! არც ბერი და არც მღვდელი! და სხვ. და სხვ.“

სამაგიეროდ მაგლუარი ძალიან გაახარა ამ ფულმა:

— ძალიან კარგი, — უთხრა ბატისტინეს, — ჯერ სხვებზე ზრუნვას მოუნდა მისი უსამღვდელოესობა, მაგრამ ბოლოს თავისი თავიც ხომ უნდა მოკვონებოდა. ქველმოქმედებას შეალია თავისი ჯამაგირი. ეს სამი ათასი ფრანკი ჩვენ დაგვრჩება სახარჯოდ. ძლივს! ეპისკოპოსმა იმ საღამოსვე შეადგინა და თავის დას გადასცა შემდეგი ცნობა:

ეტლის და მგზავრობის ხარჯი:

საავადმყოფოს ავადმყოფთათვის ხორცის წვეინის გასაკეთებლად — ათას ხუთასი	ლივრი
ექსის დედათა საქველმოქმედო საზოგადოებას . — ორას ორმოცდაათი	ლივრი
ღრაგინიანის დედათა საქველმოქმედო საზოგადოებას . — ორას ორმოცდაათი	ლივრი
უპატრონო ბავშვთათვის	— ხუთასი ლივრი
თბოლთათვის	— ხუთასი ლივრი

სულ სამასი ლივრი

ასე იყო განაწილებული ეპისკოპოსის შემოსავალი.

რაც შეეხება ეპისკოპოსის შემთხვევით შემოსავალს, როგორცაა აღსარება, მიტევება, ნათლობა, ეკლესიის კურთხევა, ქორწინება, ცხედართან წინ წაძლოლა და სხვ. იგი შეძლებულთაგან მით უფრო მეტს იღებდა, რამდენიც გაჭირვებულთა დასახმარებლად თავისი არ ჰყოფნიდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ფულმაც დაიწყო დენა. შეძლებულიც და გაჭირვებულნიც, ორივე მის უსამღვდელოესობის მირიელის კარს აკაკუნებდა: ერთი სტოვებდა და მეორეს მიჰქონდა. არ გასულა ერთი წელიწადი, ეპისკოპოსი შეიქნა ყველა ქველმოქმედთა ხაზინადარი. დიდძალი ფული ტრიალებდა მის ხელში, მაგრამ ერთხელვე განწესებული მისი ცხოვრება აღარაფრით შეცვლილა.

პირიქით, თვით იკლებდა, რადგან ძირს გაჭირვება უფრო მეტია, ვიდრე ზემოთ ძმობის შეგნება. ეპისკოპოსს თითქმის ყოველთვის წინათვე დარიგებული ჰქონდა, რაც ვარაუდით ქველმოქმედთაგან უნდა მიეღო. ნამივით ზღვებოდა მოწყალეობა გვალვისაგან გახურებულ მიწას და ვერ ასველებდა. დიდი ფული მოსდიოდა, მაგრამ ყოველთვის უფულოდ იყო და თავის თავს აკლებდა.

ჩვეულებად არის დადებული, ეპისკოპოსი თავის ქადაგებაში, ან სამღვდელოებისადმი მიწერილ ეპისტოლეში ნათლობის სახელით მოიხსენიებს თავს და საწყალმა ხალხმაც, თითქოს გულით იცნო

მისთვის თავდადებული მოძღვარი, არც შარლი ინდომა მის სახელად, არც ბენუა, და „მონსინიორ ბიენვენიუ“¹ უწოდა. ჩვენც ხალხს მივბაძავთ და ამ სახელს ვუწოდებთ ხოლმე, მით უფრო რომ მის უსამღვდელოესობასაც ძალიან ესიამოვნა ეს სახელი.

— ძალიან მომწონს ეს სახელი, — იტყოდა ხოლმე ხშირად „კეთილმოვლენილი“ ამადლიანებს მის უსამღვდელოესობას.

ვერ გავბედავთ და ვერ ვიტყვი, რომ ჩვენგან დახატული სურათი სავსებით წარმოადგენდეს მის უსამღვდელოესობას. იმის თქმასაც ვიკმარებთ, რომ სურათი საკმარისად ემსგავსება მას.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

კეთილ მოძღვარს მიიმა სამოქმედო

ეპისკოპოსმა თავისი ეტლი საქველმოქმედო დაწესებულებათ შესწირა, მაგრამ სამწყსოში სიარულს მაინც არ უკლო. საშინელი ძნელი სამგზავროა დინის ეპარქია, ძალიან ცოტა აქვს ბარი და ძალიან ბევრი მთა, შარა გზები ხომ, როგორც უკვე ზევითაც აღვწერეთ, თითქმის არ მოიპოვება.

ოცდათორმეტი საღეჯანოზო ჰქონდა. ბ. მირიელს და სამას ოცდაექვსი ეკლესია. ძნელ საქმეს წარმოადგენდა ყველა ეკლესიების დაგლა. მაგრამ ბ. მირიელი ერთიანად მოივლიდა ხოლმე თავის სამწყსოს. ფეხით გაისეირნებდა, თუ ახლო მიდიოდა სადმე; ეტლით, თუ ბარში ჰქონდა სამგზავრო, ცხენით კი მთაში. ორი მოხუცებული ქალიც თან ახლდა. თუ ცუდი გზა ჰქონდა გასავლელი და ქალებს გაუჭირდებოდათ იქ მგზავრობა, მარტო წავიდოდა.

ერთხელ სახედრით მივიდა სენეზში, უწინდელ საეპისკოპოსო ქალაქში. ქისა ცარიელი ჰქონდა იმჟამად და ეტლის დაქირავება ვერ შესძლო. ქალაქის მერი მიეგება ეპისკოპოსს სახლის კარებში და განცვიფრებული შესცქეროდა სახედრიდან ჩამომხტარ სულიერ მამას. ითაკილა და ირცხვინა მერმა. რამდენიმე ბურჯუამ სიცილიც კი დააყარეს.

— ვიცი, ბატონო მერო, და ბატონო ბურჯუებო, რამ ავაშფოთათ აგრე, სახედარზედ მჯდომარე რომ დამინახეთ. ძალიან ამაყი უნდა იყოს ვიღაც უბრალო ბერი, რომ იესო ქრისტესავით ვირით დადიოდესო, განა? საჭიროებამ მაიძულა, მერწმუნეთ. და არა ამპარტავნობამ.

¹ ბიენვენიუ (bienvenu) სასურველი, კეთილმოვლენილი.

ყველგან გულკეთილი და ღმობიერი იყო, სადაც კი მივიდოდა, უფრო ებაასებოდა ხალხს, ვიდრე ქადაგებდა. შორს კი არ წავიდოდა საჭირო მოსაზრების და მაგალითების საძებნელად, ერთი მხრის მცხოვრებთ მეორე მეზობელ სოფლების მაგალითზე მიუთითებდა.

იმ სოფლებში, სადაც გაჭირვებულთა შებრალების და დახმარებისა არა სწამდათ რა, ცდილობდა ტკბილად გაეგონებინა მოყვასის სიყვარული.

— აბა, შეხედეთ ბრიანსონელებს. ღარიბ-ღატაკს, ქერივ და ობოლს ნებას აძლევენ — სამი ღლით ადრე, ვიდრე სოფელი გავა სამუშაოდ, თავისი საჭიროებისათვის მოთიბონ ბალახი სასოფლო სათივეში. — სახლი დაენგრევა ვინმე გაჭირვებულს და, სოფელი უშენებს მუქთად. ამიტომ არის ის მხარე უფლისაგან დალოცვილი. ავე საუკუნეზედ მეტია კაცის კვლა არ მომხდარა ბრიანსონში.

იმ სოფელში, სადაც ფულის შეძენის და კარგი მოსავლის გარდა აღარა ახსოვდარა ხალხს, სხვა მაგალითს მოიშველებდა:

— უყურეთ ამბრონელებს, — ბრძანებდა ეპისკოპოსი. — მკის დროს რომ ავად გახდეს კაცი, შვილები ჯარში ჰყავდეს წასული და ქალები ქალაქში მოსამსახურედ, მოძღვარი აუწყებს ხალხს მის გაჭირვებას და კვირას წირვის შემდეგ მთელი სოფელი — კაცი, ქალი და ბავშვი — მიეშურება ავადმყოფის ყანისკენ; მომკიან, მოზინდავენ, გალენჯენ და დაუბინავენენ წლის სარჩოს.

ოჯახში რომ განხეთქილებას ნახავდა ფულის, ან მემკვიდრეობის, მამულის გაყოფით გამოწვეულს, — ეტყოდა:

— დევოლის მთაში არ ყოფილხართ? იქ ისეთი ციცაბო კლდეებია, რომ ნახევარი საუკუნე გავა ბულბულის გალობას ერთხელაც ვერ გაიგონებენ. ჰო და, იმ მთიულებმა იციან, მამა რომ მოკვდება, გაუიშვილები სახლიდან გარეთ მიდიან სამუშაოდ და ქონებას ქალებს უტოვებენ, რათა გათხოვება გაუადვილონ.

იმ სოფლებში, სადაც ხალხი დავისა და საჩივრების სიყვარულით იყო განთქმული და თან არზების წერით და მარკებით გაღატაკებული, ეტყოდა:

— რა გრჯით, ხალხო, რა გაჩხუბებთ? თქვენზედ რამდენად დიდია კვირა, — სამი ათასი სული იქნება, — და, ღმერთო ჩემო, ისე არიან, თითქო ერთი პატარა რესპუბლიკა იყოს. არც მსაჯულს იცნობენ, არც ბოქაულს. სულყველაფერს მერი განაგებს. ის ანაწილებს გადასახად ხარჯს, სინდისიერად ჰბეგრავს ყველას, უსასყიდლოდ არჩევს ყოველგვარ ჩხუბსა და უთანხმოებას, უსასყიდლოდვე ჰყოფს ძმების მამულს. მას ყველა ემორჩილება, რადგან მართალი და პატიოსანი კაცია, თავისივე ხალხის შვილი.

იმ სოფლებს, სადაც მასწავლებელს ვერ ხედავდა, ისევ კეირელების მაგალითზე მიუთითებდა.

— იცით, რა კარგად მოუგვარებიათ საქმე? იციან, რომ ათითორმეტი კომლი ვერ აცხოვრებს მასწავლებელს, მასწავლებელი კი სჭირდებათ. ჰოდა, მთელი ხეობა აძლევს ჯაძაგირს. ისიც დადის და რვა დღე ერთ სოფელშია, ათი დღე შეორეში; დღეს აქ ასწავლის, ხვალ იქ და უსწავლელი არავინ რჩება. ბაზრობაზე ვნახე იმათი მასწავლებლები, ქუდზე ფრთა აქვთ გაკეთებული და იმით ვიცანი. ვინც მხოლოდ კითხვას ასწავლის, ერთ ფრთას ატარებს, ვინც წერა-კითხვას და ანგარიშს — ორი ფრთით არის შემკული და ვინც კიდევ წერა-კითხვას, ანგარიშს და ლათინურს, — იმას სამი ფრთა აქვს, თან ფრთად განსწავლულ ადამიანადაც ითვლება. სირცხვილი არ არის, დღევანდელ დღეს უვიცი იყოს კაცი? განა თქვენ კი ვერ შეიძლებთ და კეირელებივით მასწავლებელს ვერ იყოლიებთ?

ასე დარიგებით, მამა-შვილურად ელაპარაკებოდა და ასწავლიდა; მაგალითი რომ შემოაკლდებოდა, იგავს ეტყოდა რასმე და კიდევაც აღწევდა მიზანს, რადგან იესო ქრისტესავით მოკლდა სკრიბა, ბევრს არწმუნებდა მისებრივ იგავით და მკვერმეტყველებით.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

ს ი ტ უ ვ ი ს მ ს ბ ა ვ ს ნ ი ს ა ქ მ ე ნ ი

აღერსიანი და მხიარული ლაპარაკი იცოდა ეპისკოპოსმა. ისეთს არას იტყოდა, რომ მის მოხუცებულ ქალებს ვერ გაეგოთ. რომ გაიცინებდა, შეგირდი ბავშვის სიცილი იყო მისი სიცილი.

მაგლუარი ხალისით უწოდებდა „თქვენ უმაღლესობა“-ს.

ერთხელ წიგნის ჩამოსაღებად მივიდა კარადასთან. წიგნი ზეერთა თაროზე იყო და ვერ შესწვდა, რადგან ტანდაბალი იყო.

— მაგლუარ-ქალო, — დაუძახა მოსამსახურეს, — ერთი სკამი მომიტანეთ, თორემ აი, იმ წიგნს ვერ შესწვდა ჩემი უმაღლესობა.

შორეული ნათესავი ჰყავდა, გრაფ ლოს ქვრივი. როდესაც კი ეპისკოპოსს ნახავდა, მაშინვე თავისი სამი შვილის „იმედებს“ გაუშლიდა წინ. ამ ქალს რამდენიმე ფრთად მოხუცებული ახლო ნათესავი ჰყავდა და მათ მემკვიდრეებად ითვლებოდნენ მისი შვილები. სულ უმცროსს, მამიდა რომ მოუყვებოდა, ასი ათასი ლივრი ნაღდი შემოსავალი დარჩებოდა წელიწადში; შუათანას — ბიძის, ჰერ-

ცოგის ხარისხი ერგებოდა წილად თავის სამფლობელოით. უფროსი თავის პაპის მამულს და პერობას მიიღებსო. ეპისკოპოსი ჩვეულებრივ გაჩუმებული ისმენდა შვილების სიუვარულით გატაცებული დედის „ოცნებას“. მაგრამ ერთხელ ჩვეულებრივზე უფრო ჩაფიქრებულსა ჰგავდა, თუმცა მისი მოსაუბრე აღტაცებით უხატავდა სხვის სიკვდილზე დამყარებულ ბედნიერებას. ეპისკოპოსს რომ შეხედა ქალმა, სიტყვა შეწყვიტა და, ცოტა არ იყოს, მოუთმენლად ჰკითხა:

— ღმერთო ჩემო! ნეტავ რას ფიქრობთ, რომ აგრე განცვიფრებული მიყურებთ?

— უცნაურს რასმე, რომელიც, მგონი, ნეტარმა ავგუსტინმა ბრძანა: იმ კაცზედ დააყოვნეთ იმედი, რომელსაც თქვენი მემკვიდრეობიდან არა ერგება რაო.

ერთხელ კიდევ წიგნი მოუვიდა, რომლითაც ერთი აზნაურის სიკვდილს ატყობინებდნენ; წიგნში დაწერილებით იყო მოხსენებული ყოველგვარი ღირსება, რომელიც ვითომ ამკობდა მიცვალებულს, და გარდა ამისა, აღნუსხული იყო აგრეთვე მრავალი ფეოდალური და კეთილშობილური საპატიო სახელწოდება, რომელნიც თურმე ამშვენებდნენ მის წინაპართ.

— რა კარგი ზურგი ჰქონია სიკვდილს, — შეჰყვირა ეპისკოპოსმა, — როგორ დაუტვირთავთ საბრალო ტიტულების სიით! ნეტავ რას ფიქრობს ადამიანი, რომ სამარესაც კი თავის ამოებით ავსებს?

თავის დროზე მშვენიერი, ტკბილი ხუმრობაც იცოდა, თითქმის ყოველთვის ღრმა აზრის გამომხატველი. მარხვის განმავლობაში დინში ერთი ყმაწვილი მღვდელი ჩამოვიდა და საეპისკოპოსო ტაძარში იქადაგა. ქადაგების საგნად მოწყალება დაისახა და საქმარ მკვერმეტყველებაც გამოიჩინა. მდიდართ მოუწოდებდა, — განიკითხეთ ღარიბ-ღატაკნი, რათა აიციდინოთ ჯოჯოხეთის ტანჯვაო და შემამძრწუნებლად დახატა გენა ცეცხლისა. მერმე ღარიბთა და ქვრივთა შეწყალების ჯილდოდ სასურველ და სანატრელ ციურ წალკოტად წარმოადგინა სამოთხე. ეკლესიაში სხვათაშორის ერთი მდიდარი ვაჭარი იმყოფებოდა, ბ. ჟებორანი, რომელსაც ორი მილიონის ქონება ჰქონდა შეძენილი ტილოების ქსოვით და ვაჭრობით; ბოლო დროს ვაჭრობისათვის თავი დაენებებინა და ფულს ასარგებლებდა. ბ. ჟებორანს თავის დღეში არავისთვის მიეცა მოწყალება; ამ ქადაგების შემდეგ კი შენიშნეს, რომ ყოველ კვირა დღეს, წირვა რომ გამოვიდოდა, ერთ სუს აძლევდა ეკლესიის კარებთან მოგროვილ მათხოვარ-დედაცაცებს. ექვსნი იყვნენ და უნდა გაეყოთ ეს ერთი სუ. ერთხელ ეპისკოპოსმა თვალი მოჰკრა ბ-ნ ჟებორანს, მოწყალებას რომ აძლევდა და თავის დასუთხრა ღიმილით:

— შეხე, ბ. ჟებორანი სამოთხეს ერთ სულ ყიდულობს.

როცა გაჭირვებულთა დასახმარებლად საშუალება გამოეყოფა, ისევე შეძლებულთ მიმართავდა. თავის თავს არ დაზოგავდა, არც უარს შეუშინდებოდა და ისეთი სიტყვით მიმართავდა უარის მტემელს, რომ გულქვასაც კი ჩააფიქრებდა. ერთ სახლში, დიდ საზოგადოებაში, ფულს აგროვებდა ღარიბთათვის. იქვე იყო მარკიზი დე შანტერსიე, ერთი მოხუცებული, მდიდარი ძუნწი კაცი, რომელიც როგორღაც ახერხებდა და ერთ და იმავე დროს მეფის მომხრეც იყო და ვოლტერისაც; ამ ჯიშის კაციც არაებობდა ოდესღაც.

— ბატონო მარკიზო, — სთხოვა ეპისკოპოსმა და მკლავზე ხელი დაადო, — თქვენც უნდა მიბოძოთ რამე.

მარკიზი მობრუნდა და ცივად მიუგო:

— მე ჩემი ღარიბები მყავს, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

— ისინი მაინც დამითმეთ, — უთხრა ბ. მირიელმა.

ერთხელ წირვის შემდეგ ტაძარში ასეთი ქადაგება ბრძანა:

— საყვარელო ძმანო ჩემნო, ჩემო კეთილნო მეგობარნო! ჩვენს ქვეყანაში დღეს ათას სამას ოცი სახლია გლეხი კაცისა სამი სარკმელი რომ აქვს; მილიონ რვაას ჩვიდმეტიათასი სახლი—ორსარკმელიანი — ერთკარიანი და ერთ ფანჯარიანი, და სამას ორმოცდაექვსი ათასი ისეთი სახლია, რომ ერთი კარის მეტი სანათურად არა აქვსრა იმ მიზეზის გამო, რომ სახელმწიფო ხარჯს ადებს ყოველ კარს და ფანჯარას. შერეკვს ღარიბი ხალხი — მოხუცებული დედა-კაცები და უსუსური ბავშვები — ჰაერდახშულ სახლში და გაამძინეარეს ყოველგვარი სნეულება. უბედურება არ არის? ღმერთმა ჰაერი მიანიჭა ადამიანს, კანონი კი მას ეუბნება, თუ გინდა იყიდო. მე კანონს არ ვგმობ, მაგრამ ღმერთს ვზდიდებ. იზერში, ვარში, ზემო და ქვემო ალპებში, გლეხი კაცი, საქონელი რომ არა ჰყავს, ზურგით ზიდავს პატივს და ყოველგვარ ტვირთს. სანთელი არა აქვს და კვარი უნთია, ან ფისში ამოვლებული ბაწარი. მთელი დოფინე რომ მოიაროთ, სანთელს ვერსადა ნახავთ. შეშის მაგივრად წივის ხმარობენ. პურს იმავე წივით ექვსი თვისას აცხობენ, ზამთარში ცუდით ამტვრევენ, დღე და ღამე წყალში უყრიათ, რომ დაღებხ და კბილი მოეკიდოს. შეიბრალებთ თქვენი მოყვასნი, ძმანო, ხომ ჰხედავთ რა გაჭირვება სუფევს თქვენს ირგვლივ.

ეპისკოპოსი პროვანსში იყო დაბადებული და ადვილად შეესწავლა სამხრეთის დიალექტები. ლანგდოკელს ლანგდოკურად გამოეწონა პარაკებოდა, დოფინელს — დოფინურად. ეს ძალიან მოსწონდა ხალხს, ძალიან უადვილებდა მასთან დაახლოვებას და მისი გულის მოგებას. მთაში ან ქოხში სადმე ისე იყო, როგორც საკუთარ სახლ-

ში, რაც უნდა დიად საგანს შეხებოდა, ისე მდაბიურად იტყოდა, რომ ყველას შეეგნო. ყველა ენას ლაპარაკობდა და ყველას სულში სწვდებოდა.

საზოგადოების წარჩინებულ პირებსა და უბრალო გლეხკაცს არ ანსხვავებდა, ყველას ერთნაირად ექცეოდა.

აჩქარებით, გარემოებათა განუსჯელად არავის გაამტყუნებდა. — ენახოთ გზა, რომლითაც შეცდომა შემოგვეპარაო, — ბრძანებდა ხოლმე ყოველთვის, როცა ვინმეს დაადანაშაულებდნენ.

თვითონაც ეცხოვრა საზოგადოებაში, თავისთავზედ გამოეცადა, ყოფილ ცოდვილს, ყოველი ცდუნება და სისუსტე ადამიანისა, და არ ითხოვდა ჩვენს ზნეობრივ ვალდებულებათა სასტიკ ასრულებას; პირიქით, დაურიდებლად ქადაგებდა თავის მოძღვრებას, რომელიც მოკლედ შეიძლება ასე გამოითქვას:

— „ადამიანი ხორცშესხმული ქმნილებაა და ეს ხორცი მისი ტვირთია, თან ცდუნება. ზიდავს ამ ტვირთს და იმასვე ემორჩილება ადამიანი.

„უნდა უდარაჯოს, შეიკავოს, დათრგუნოს ხორცი ადამიანმა, უკიდურესობამდე ებრძოლოს, და მხოლოდ მაშინ დაემორჩილოს. შეიძლება ამ დამორჩილებაშიც იყოს შეცდომა, მაგრამ ამგვარი შეცდომა მისატყვევებელია. ეს დაცემა არის ადამიანისა, მაგრამ დაცემა მუხლის თავზედ, რომელიც შეიძლება ლოცვით დაბოლოვდეს.

„წმინდანნი მხოლოდ ციურნი არიან; წუთისოფლის შვილთათვის კი ალაღმართლობა დაუწესებიათ. შესცდით, შესცოდეთ, მაგრამ იყავით მართალნი.

ადამიანმა ეს კანონად უნდა დაისახოს „რაც შეიძლება ნაკლები შესცოდოს, — სრული უცოდველობა ანგელოსთა ხვედრია. მიწიერი ყველაფერი ცოდვის წილია“. ცოდვა ერთგვარი მიზიდულობაც არის“.

როდესაც ნახავდა, რომ ყველა აღშფოთებულია და ხმამაღლა ჰკმობს რასმე, გაიცინებდა და იტყოდა:

— ეტყობა ყველასა სჭირს ეს სენი, თორემ ასე არ იუცხოვებდნენ. შეშინდნენ ფარისეველნი და აყაყანდნენ, რაც უფრო მეტად დავძრახავთ, მით უფრო თავს დავიფარავთ.

ძალიან ებრალებოდა დედაკაცი და ღარიბნი, რომელთაც თანამედროვე საზოგადოების ტვირთი აწევს. ბრძანებდა: — შეცდომა დედაკაცისა, ბავშვისა, მოსამსახურისა, სუსტისა, ღატაკისა და უგუნურისა, არის შეცდომა ქმრისა, მამისა, ბატონისა, ძალოვანისა, მდიდრისა და მცოდნისაო.

ხშირად იტყოდა ხოლმე: — უცოდინარს ასწავლეთ და გააგებინეთ, რაც კი შეგიძლიათ. საზოგადოება სცოდავს, რომ არ დაუწესებია უსასყიდლო სწავლა-განათლება. საზოგადოების ბრალია, რომ ასეთი წყველიადით არის მოცული ხალხი. ბნელით არის მოცული ხალხის სული და ბნელი ხომ ბუდეა ცოდვისა. ცოდვილი ის კი არ არის, ვინც სცოდავს, არამედ ის, ვინც აბნელებს.

როგორც ხედავთ, თავისებურად, უცნაურად მსჯელობდა და მე მგონია რომ სახარებიდან ჰქონდა შეძენილი ამგვარი აზრები.

ერთ დარბაზში ვილაცა უბედურის ამბავს ჰყვებოდნენ, რომელიც ყალბი ფულის გამო დაეპატიმრებინათ. საწყალ კაცს ცხოვრების ყოველი სახსარი გასწყვეტოდა, და ერთი დედაკაცის სიყვარულს, რომელთან შეილიცა ჰყავდა, აეძულებინა ყალბი ფული მოეჭრა. მაშინ ჯერ კიდევ სიკვდილით სჯიდნენ ყალბი ფულის მჭრელს. გავიდა თუ არა დედაკაცი ბაზარში სავაჭროდ, მაშინვე დაიჭირეს, დაამწყვდიეს, მაგრამ ბრალს კი იმის მეტს ვერავის დასდებდნენ, რადგან საბუთი არ ჰქონდათ. ამ დედაკაცს შეეძლო მართალი ეთქვა და დაეღუპა თავისი საყვარელი. მაგრამ არა სთქვარა. ჩააცივდნენ, უნდოდათ გამოეტყნათ როგორმე, კაჟივით გამაგრდა, მაშინ მეფის პროკურორმა მახე დაუგო და გულუბრყვილო დედაკაცი გააბა. იჭვი აღუძრა, საყვარელი გლალატობსო. ხერხიანად შედგენილი წერილის ნაფხრეწები დაუწყო და დაარწმუნა უბედური, რომ სწორედ იმ კაცის გულისთვის აკლავდა თავს, რომელიც მას ატყუებდა. ეჭვითა და შურისძიებით გახელბულმა დედაკაცმა გასცა თავისი საყვარელი, სრული სიმართლე სთქვა, დაამტკიცა კიდევ და დაღუპა კაცი. ექსში უნდა გაერჩიათ იმ ცოტა ხანში მისი საქმე და, როგორც უკვე ვთქვით, სიკვდილს ვერ გადაარჩებოდა. ლაპარაკობდნენ საზოგადოებაში ამ ამბავს და ყველა აღფროთოვანებული იყო პროკურორის მოხერხებით. ხერხად ეჭვი იხმარა, ეჭვს ბრაზი და შურისძიება გამოაწვევინა და მართლმსაჯულებას თავისი არ დაუქარგაო. ეპისკოპოსი გაჩუმებული უსმენდა ამ ამბავს, შემდეგ ჰკითხა:

— სად განსჯიან იმ უბედურს?

— სასამართლოში.

— ბატონ მეფის პროკურორს, — იკითხა ეპისკოპოსმა, — იმას სადღა გაასამართლებენ?

საშინელი ამბავი მოხდა დინში: ერთი კაცის მკვლელს სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტა სასამართლომ, არც სრულიად უსწავლელი იყო, უბედური, არც დიდი მცოდნე. ხალხში ტრიალებდა, ბაზარში; ხან მასხარა იყო ხალხისა და ხან კიდევ მისი მწერალი. იმის

საქმიანობაზე ბევრს ლაპარაკობდნენ ქალაქში. სწორედ წინა დღეს გახდა ავად საპატიმროს ეკლესიის მღვდელი და უბედურს, რომლისთვისაც ხვალ თავი უნდა მოეკვეთათ, მოძღვარი აღარა ჰყავდა. სხვა მღვდელი ნახეს, უარი თქვა: — ჩემი საქმე არ არის, საცა მასხარას დაიჭერთ, ყველგან რომ მათრიოთ, სად წავა? თუ ასეა, მეც ავადა ვარო.

ეპისკოპოსს მოახსენეს ეს პასუხი.

— მართალი უთქვამს იმ მღვდელს. — ბრძანა ეპისკოპოსმა, — იმის საქმე კი არა, ეს ჩემი საქმეა.

მაშინვე ციხისკენ გაემართა და „მასხარას“ ოთახში შევიდა. ხელი დაუჭირა, მოიკითხა და დაუწყა ლაპარაკი. მთელი დღე იქ დააღამა, აღარც საქმელი ახსოვდა, აღარც ძილი. იღვა და უბედურის სულს ღმერთსა და თვით უბედურს ავედრებდა, ბევრი რამ შეაგნებინა საბრალოს, ბევრი დიდი ქვეშარიტება აუხსნა თავისებური მარტივი, ადვილად გასაგები სიტყვით. მამად გაუხდა იმ დღეს, ძმად, მეგობრად; ეპისკოპოსად მარტო ანდერძის ასაგებადღა დარჩა. ყოველივე შეაგნებინა, გული გაუმაგრა და ნუგეში სცა. სასოწარკვეთილი მოკვდებოდა ეს კაცი: სიკვდილი რაღაც საშინელი, შესაზარი რამ ეგონა, შიშით თრთოდა, გული მისდიოდა; არც იმდენად უვიცი იყო, რომ სულ ერთი ყოფილიყო იმისთვის სიკვდილი და სიცოცხლე; სიკვდილით დასჯა რომ გამოუცხადეს საშინელი ზარი დაეცა უბედურს, ერთიანად შეარყია მისი სულიერი არსება და აქა-იქ გაანგრია ის ძგიდე, რომელიც ფარავს ჩვენგან ბუნების საიდუმლოებას, და რომელსაც სიცოცხლეს ვუწოდებთ. განუწყვეტლივ იტქირებოდა დასასჯელი ამ ძგიდის იქით და წყვდიადის მეტს ვერას ჰხედავდა. ეპისკოპოსმა კი იქ სინათლე დაანახა.

მეორე დღეს, უბედურის წასაყვანად რომ მივიდნენ, ეპისკოპოსი იქ იყო. ხელშეკრულს, სასიკვდილოდ გამზადებულს ისიც თან გაჰყვა, იისფერი მანტიით შემოსილს ყელზე ჯვარი ეკიდა. ასე ეჩვენა ხალხს გაბაწრული ტუსადის გვერდით მიმავალი.

ეშაფოტამდე მიჰყვა, ზედაც აჰყვა. უბედური გუშინ რომ თრთოდა და შიშით კვდებოდა, დღეს შარავანდელით მოსილიყო. გრძნობდა, რომ იმისი სული უკვე დამშვიდებულიყო და ღვთის იმედი მისცემოდა.

ეპისკოპოსმა გულში ჩაიკრა და, როდესაც ის იყო უნდა დასცემოდა მახვილი, უთხრა:

— ვისაც კაცი ჰკლავს, ღმერთი აღადგენს, ვისაც ძმანი განაძევენ, ის მამას იპოვის. ილოცე, შვილო, იწამე და დაიწყე ახალი ცხოვრება. იქ სუფევს მამა ჩვენი.

ეშაფოტიდან რომ ჩამოდიოდა, რაღაც ისეთი წმინდა გამო-
მეტყველება ჰქონდა — სულგაკმენდილი შესცქეროდა ხალხი. რომ
გეკითხათ, ვერაინ იტყოდა რა უფრო საკვირველი იყო — მისი
ფერმიხდილობა თუ ზეციური სიმშვიდე. თავის პატარა სახლში რომ
მივიდა, რომელსაც ხუმრობით სასახლეს უწოდებდა, ბატისტინეს
უთხრა:

— ეს არის ახლა აღვასრულე პაპის ღვთისმსახურება.

ხშირად არის ხოლმე: რამდენადაც დიდებულია საქმე, იმდენად
ნაკლებად ესმის საზოგადოებას. აქაც ასე მოხდა; ქალაქში ლაპარაკი
დაიწყო ეპისკოპოსის საქციელზე და ბევრმა თქვა, — თავს იწო-
ნებსო. ამგვარი მითქმა-მოთქმა მარტო მდიდარ დარბაზში იყო. ხალ-
ხი არ დაიჯერებს, რომ წმინდა საქმეში ბოროტება ჩაეროს. მისი
საქციელით გულაჩვილებულმა თაყვანი სცა თავის მღვდელმთავარს.

ეშაფოტმა საზარელი შთაბეჭდილება მოახდინა ეპისკოპოსზე:
მეტად შეარყია და დიდხანს აწუხებდა.

მართლაც და, ეშაფოტი, როდესაც იგი თვალწინ გიდგათ მაღლა
ამართული, საშინელ ფიქრებს აღძრავს თქვენში. შეიძლება სულ
ერთი იყოს თქვენთვის — დასჯიან სიკვდილით ადამიანს, თუ არა;
შეიძლება არც ჰო გეთქვათ ამის გამო, არც არა, — სანამ თქვენი
თვლით არ გინახავთ კაცის კვლა. მაგრამ, რა ნახავთ, ისეთ მძლავრ
შთაბეჭდილებას მოახდენს თქვენზე, ისე შეგარყევთ, რომ ძალა-
უნებურად ან მიემხრობით, ან წინააღმდეგი გაუხდებით ადამიანის
სიკვდილით დასჯას. ზოგი დე მესტრესავით აღტაცებულია ეშაფო-
ტით, ზოგი კი ბეკარიასავით აძაგებს. ეშაფოტი ჩვენი კანონის გან-
ხორციელებაა, სისხლის მაძიებელი კანონისა. თვითონ ხომ იარა-
ღია სასჯელისა და თქვენც ისე მიგიზიდავთ, რომ ან ჰოს გათქმევი-
ნებთ, ან არას, — და თუ საკუთარი თვლით გინახავთ, — თქვენს
დღეში ველარ იტყვიან — ჩემთვის სულ ერთიაო. დაინახავთ და
საიდუმლო რაღაც თრთოლა აგიტანთ. საზოგადოებრივ ყოველ კი-
თხვას ამ ბასრი იარაღის გარშემო აღუდგენიან თავისი კითხვის ნიშ-
ნები. ეშაფოტი ლანდია. ეშაფოტი ფიცარნავი არ არის, არც მანქა-
ნა ხისა, ფოლადისა და ჯაჭვით შედგენილი უქნისი იარაღი. იგი
რაღაცნაირ არსებასა ჰგავს, რომელიც თავისებურ ენიციაციით
არის აღჭურვილი; ასე გეგონებათ, ეს ფიცარნავი ხედავსო, ეს მან-
ქანა ისმენსო, ეს იარაღი გრძნობსო, ამ ხეს, ფოლადს და ჯაჭვს რა-
ღაც საერთო საზარელი წადილი აქვსო. იმ საშინელ ოცნებაში, რო-
მელსაც ეშაფოტი აღძრავს ჩვენს სულში, თვითონაც საზარლად იხა-
ტება და თვითონაც ერევა თავის საქმნელში. ეშაფოტი თანამოზიარ-
ეა ჯალათისა, თავისი მსხვერპლის ხორცსა სჭამს და სისხლსა

სვამს. ეშაფოტი — ერთგვარი ურჩხულია, მსაჯულისა და ხუროს მიერ გაკეთებული, მოჩვენებაა, რომლის საშინელი სიციოცხლე მის მიერ დახოცილთა სიკვდილით სულდგმულობს.

ეპისკოპოსზედაც ღრმა და შემადრწუნებელი შთაბეჭდილება მოახდინა ეშაფოტმა. მეორე დღეს და დიდხანს კიდევ შემდეგაც, გულჩაკლული და მწუხარე იყო. სიკვდილმისჯილთან რომ სიმშვიდე გამოიჩინა, ნაძალადევი იყო და უკვე გაქრა. ახლა საზოგადოების მართლმსაჯულების იარაღს შეეპყრო მისი არსება. ჩვეულებრივ, საცა უნდა ყოფილიყო, კმაყოფილებით გაბრწყინებული ბრუნდებოდა შინ, იმ დღეს კი თითქო ემდურებოდა თავის თავს. შემდეგ, მარტო რომ დარჩებოდა, ზოყვებოდა ბუტბუტს, თითქოს თავის თავს ელაპარაკებოდა და ნელი ხმით სამწუხარო მონოლოგს ამბობდა. აი ერთი ნათქვამი, რომელსაც ბატისტინემ მოჰკრა ყური ერთ საღამოს და დაიმახსოვრა:

— არ მეგონა, რომ ასეთი შესაზარი იქნებოდა. შემცდარია, ვინც ისე ჩაუკვირდება ღვთის კანონს, რომ ადამიანისას ველარ შენიშნავს. სიკვდილი მარტო ღვთის ხელთ არის. რა უფლება აქვს ადამიანს, რომ ღვთის მიერ მინიჭებულის, ჩვენთვის შეუცნობელის წართმევას ჰბედავს?

ღროთა მიმდინარეობამ შეამცირა ეს შთაბეჭდილება და იქნება სულაც წაშალა. ეს კი იყო, რომ იმ დღის შემდეგ ეპისკოპოსი გზადაც კი ერიდებოდა სასჯელის მოედანს.

რა ღროც უნდა ყოფილიყო, ყოველთვის მზად იყო ავადმყოფის, ან მომაკვდავის სანახავად. კარგად იცოდა, რომ იქ იმისი უწმინდესი ვალდებულება ელოდა და უმთავრესი დანიშნულება. ქვრივისა და ობოლს რომ არც კი შეეტყობინებინა თავისი გაჭირვება, მაინც თვითონ მივიდოდა. თავის ღროზე იცოდა გაჩუმება და ხშირად რამდენიმე საათს ხმაამოუღებლივ ახლოს უჯდა უბედურს, რომელიც საუკუნოდ ესალმებოდა საყვარელ ცოლს, ან გულმოკლულ დედას, რომელსაც სიკვდილი შეილსა სტაცებდა და როგორც გაჩუმება, ისე საუბარიც თავის ღროზე იცოდა, საოცარი ნუგეშისმცემელი იყო. იმას კი არ ცდილობდა სევდა გაექარვებინა; არა, სასოებას უღვიძებდა და იმედს აძლევდა სასოწარკვეთილს. ეტყოდა ხოლმე:

— ფრთხილად იყავით, მაგ თვალთ ნუ უყურებთ მიცვალებულს. თქვენ მარტო იმასა სტირით, რაც ლპება. დაფიქრდით, ცას დააცქერდით და იქ ზეცის წიაღში დაინახავთ თქვენი საყვარელი მიცვალებულის სხივმოსილ სულს.

იცოდა, რომ რწმენა განმკურნებელია. ცდილობდა, ნუგეში ეცა,

დაემშვიდებინა სასოწარკვეთილი და მაგალითისათვის ღვთის განგებისადმი მინდობილისთვის მიეთითებინა; ცდილობდა გარდაექმნა სამარისადმი მიმართული მწუხარება იმ სასოებად, რომელიც ვარსკვლავთ შექხარის.

თ ა ვ ი მ ა ხ უ თ ა

როგორ დიდხანს ხმარობდა მონსინიორ ბიენვენიუ ტანსაცმელს

ბ. მირიელი შინაც იმავე აზრებით ხელმძღვანელობდა, როგორც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ახლო დაკვირვების შემდეგ დინის ეპისკოპოსის ცხოვრება ნებაყოფლობითი სიღარიბის მშვენიერ სურათად წარმოგიდგებოდათ თვალწინ.

როგორც ყველა ხნიერსა და მოაზროვნეთ სჩვევია, ძალიან ცოტა ეძინა, თუმცა ეს მოკლე ძილი ღრმა კი იყო. დილით ცოტა ხანს ფიქრს მიეცემოდა, თითქო აზრებს იკრეფსო; მერე, ან საეპისკოპოსო ტაძარში სწირავდა, ან თავის სახლშივე ლოცულობდა. წირვის შემდეგ საკუთარი ძროხის რძითა და ჭვავის პურით ისაუზმებდა, შემდეგ კი საქმობდა.

მრავალი საქმე აქვს ეპისკოპოსს: მუდამდღე უნდა მიიღოს კონსისტორიის მდივანი თავის საქმეებითა და ქალაქდებით; თითქმის ყოველდღე უნდა ინახულოს სასულიერო წოდების უფროსი მოხელენი, თვალყური ადევნოს სასულიერო საზოგადოებებს, სამღვდელოებას, ეკლესიებს, მონასტრებს, სასულიერო მწერლობას, ქადაგებას, სასულიერო სწავლა-განათლებას, მღვდელთა და სხვა მოხელეთა სამსახურს, სხვადასხვა დაწესებულებებთან მიწერ-მოწერას. ერთი მხრივ სახელმწიფოს ემსახუროს, მეორე მხრივ პაპს.

ამ საქმეების, წირვის და ლოცვის შემდეგ რაც დრო რჩებოდა, ღარიბთ, ავადმყოფთ და გაჭირვებულთ ახმარებდა. ღარიბთა, ავადმყოფთა და გაჭირვებულთა საქმეებს თუ გადარჩებოდა დრო, შრომას ანდომებდა: ხან თავის პატარა ბაღს თოხნიდა, ხან კითხულობდა და წერდა; წერას და კითხვას ერთი სიტყვით — „ბაღოსნობით“ — იხსენიებდა. გონება ბალიაო, — იტყოდა ხოლმე.

ნაშუადღევს, როცა კარგი დარი იდგა, ფეხით გაისეირნებდა ქალაქგარეთ, ან შიგ ქალაქში და ხშირად შედიოდა ქოხებში. მიდიოდა მარტოდმარტო, ჩაფიქრებული, თავჩაღუნული, გრძელ ყავარჯენზე დაყრდნობილი. ბამბისსარჩულიანი თბილი ცისფერი პალე-კარტი ეცვა, უხეში ფეხსაცმელი, უბრალო ბრტყელი ქუდი ეხურა.

სადაც კი მივიდოდა, სწორედ დღესასწაული დაუდგებოდათ; იტყოდით, მოვიდა და გაათბო, ნათელი მოჰყინა აქაურობასაო. ეპისკოპოსის გამოვლახე ბავშვები და მოხუცებულები გარეთ გამოიფინებოდნენ, თითქო მზეზე თბებიანო. ლოცავდა და იმასაც ლოცავდნენ. ვისაც გაუჭირდებოდა რამე ეპისკოპოსის სახლისკენ გაისტუმრებდნენ.

ხან აქ გაჩერდებოდა, ხან იქ, ლაპარაკს დაუწყებდა ბავშვებს და თან დედებს უღიმოდა. ღარიბ ხალხში დადიოდა, მანამ ფული ჰქონდა, გამოელეოდა და — მდიდრებს მიმართავდა.

დიდხანს არ გამოიცვლიდა ანაფორას და, რადგან არ უნდოდა ეს ვინმეს შეენიშნა, ზემოდან ბამბის სარჩულიან ცისფერ პალე-კარტს იცვამდა. ზაფხულში, ეს ცოტა არ იყო, აწუხებდა სიმძიმისა და სიცხისაგან.

დაბრუნდებოდა და სადილს სჭამდა. სადილი საუზმისმაგვარი იყო. საღამოზე, ცხრის ნახევარზე ვახშმად დასხდებოდნენ ისა და ბატისტინე; მაგლუარი იქვე იდგა და ემსახურებოდათ. საკმელ-სასამელი ყოველთვის უბრალო ჰქონდა, მაგრამ თუ ვინმე მღვდელი შეესწრებოდათ, მაგლუარი ამით ისარგებლებდა და თევზს ან მთაში ნანადირევს მიაერთმევდა. მღვდლის მოსვლა და კარგი სადილის გაკეთება ერთი იყო მაგლუარისთვის და ეპისკოპოსიც არას ეუბნებოდა. სხვა ღროს კი ყოველთვის ერთი და იგივე იყო მისი საკმელი: ზეთით შეზავებული წვნიანი და წყალში მოხარშული სამარხო. აკი ამბობდნენ კიდევ ქალაქში, — როცა ეპისკოპოსს მღვდელი არა ჰყავს სტუმრად, სწორედ ბერის სადილს მიირთმევსო.

ვახშმის შემდეგ ერთი ნახევარი საათი კიდევ ელაპარაკებოდა ბატისტინეს და მაგლუარს; მერე თავის ოთახში შევიდოდა და დაიწყებდა წერას, ხან დაჰრილ ქალღმერთს, ხან იმ წიგნის კიდზე, რომელსაც კითხულობდა. ძალიან ნაკითხი კაცი იყო და საკმაოდ განსწავლულიც. ხუთი თუ ექვსი ფრიად საყურადღებო ხელნაწერი დატოვა, სხვათა შორის — მთელი დისერტაცია-განმარტება დაბადების სიტყვებისა: „დასაბამითგან სული ღვთისა იქცეოდა ზედან წყალთა“. ამ სიტყვებს სამი სხვა მწერლის სიტყვები შეუღარა; არაბელი მწერალი, რომელიც ამბობს: ქარნი ღვთისანი ჰქროდნენ. ფლაბიუს იოსების ნათქვამი: ზემოდან მომდინარე ქარი დაჰქროდა დედამიწას. და, ბოლოს, ქალღმერთთაგან გადაგვარებული ონკელოსის სიტყვები: ქარი ღვთისგან მომდინარი ჰქროდა წყალთა ზედან. მეორე ხელნაწერში პტოლემეიდელ ეპისკოპოსის ჰიუგოს ღვთისმეტყველურ თხზულებას არჩევს, ამ წიგნის დამწერის პაპის-პაპი-

სას, და ამტკიცებს, რომ ამ ეპისკოპოსს ეკუთვნოდა ბარლეიკურის სახელით დაბეჭდილი წვრილ-წვრილი თხზულებანი.

ხანდახან კითხვის დროს, რა წიგნიც უნდა სდებოდა თვალწინ, უცბად ფიქრები გაიტაცებდნენ და მარტო მაშინ გამოერკვეოდა, როცა წიგნის ფურცლებზე მოუნდებოდა რამდენიმე სტრიქონის დაწერა. ამ ჩანაწერებს ხშირად არავითარი კავშირი არა აქვთ წიგნთან. ჩვენ ხელთა გვაქვს ერთი წიგნი: „ლორდ ჟერმენის მიმოწერა გენერალ კლინტონსა, კორნვალსა და ამერიკელ სამხედრო ფლოტის ადმირალებთან. ამას ვერსალში წიგნით მოვაჭრე პუნესონი ჰყიდის, პარიზში კი ავგუსტინების სანაპიროზე წიგნით მოვაჭრე პისო“.

აი, ბ. მირიელის ხელით მინაწერი რა სიტყვები ვიპოვნეთ ერთ ფურცელზე:

„უზენაესო არსებაო!

ეკლესიასტე ყოვლად ძლიერს გიწოდებს შენ; წიგნი მაკაბელთა — შემოქმედს; ეპისტოლე ეფესელთადმი — თავისუფლებას; ბარუხი — უსაზღვროებას; ფსალმუნი — სიბრძნეს და ჭეშმარიტებას; იოანე — სინათლეს; წიგნი მეფეთა-მეუფეს; გამოსვლა — განგებას; წიგნი ლევიტისა — წმინდას; ეზდრა — მართლმსაჯულებას, ქვეყნიერება — ღმერთს, ადამიანი — მამას. მაგრამ სოლომონი — კეთილმოწყალებად გასახავს და ეს არის საუკეთესო შენს სახელთა შორის“.

ცხრა საათი რომ გახდებოდა, ქალები თავთავიანთ ოთახებში ავიდოდნენ, ზემო სართულში, და ეპისკოპოსი დილაძე მარტოდ-მარტო რჩებოდა ქვემოთ.

აქ საჭიროა დაწვრილებით აღწეროთ დინის ეპისკოპოსის სახლი.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ი

ვინ ჰყავდა სახლის დარაჯად

ეპისკოპოსის სახლი, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ორსართულიანი იყო. სამი ოთახი ქვევით ჰქონდა, სამი ზევით და ზედ კიდეც სხვენი. სახლს უკან ერთი პატარა ბაღი იყო, სიგრძით სულ ერთნახევარი ქვევა. ქალები ზემო სართულში იყვნენ, ეპისკოპოსი ქვემოში. პირველი ოთახი, რომელიც პირდაპირ ქუჩაში ვადიოდა, სასადილოდ ჰქონდა. მეორე — საწოლად და მესამე სალოცავად. ამ ოთახიდან გამომსვლელს უთუოდ უნდა საწოლ ოთახზე გამოეარა და საწოლიდან უთუოდ სასადილოზე უნდა გაეელო. სალოცავ ოთახში, კუნჭულში, ფარდებს უკან მიმალული იყო სტუმრისათვის

მომზადებული ტახტი თავის ლოგინით. ამ ლოგინს სოფლიდან ჩამოსულ მღვდლებს უთმობდა, როცა თავიანთ სამწყსოს საქმეთა გამო ქალაქს ეწვეოდნენ ხოლმე.

პატარა შენობაში, რომელშიაც უწინ აფთიაქი იყო, დღეს სამზარეულო და საკუჭნაო მოეწყობა.

ბალშივე აგებული მეორე შენობა — საავადმყოფოს სამზარეულო — ბოსლად იყო გადაკეთებული და შიგ ეპისკოპოსის ორი ძროხა ება. ყოველ დილით, რაც უნდა ცოტა მოეწველათ, ნახევარს საავადმყოფოში გაგზავნიდა. — მეც ვიხდი მეთედსაო, — იტყოდა ხოლმე ეპისკოპოსი.

ეპისკოპოსის ოთახი საკმაოდ დიდი და ძნელი გასათბობი იყო ზამთარში. რადგან დინში შეშა ძვირია, ბოსელი ფიცრით გადააღობინა და ძალზე რომ აცივდებოდა, იქ იყო ხოლმე საღამოობით, „საზამთრო დარბაზში“ ვიყავიო — იტყოდა დიმილით.

ამ საზამთრო დარბაზში ისევე, როგორც სასადილო ოთახში ერთი თეთრი მაგიდა და ოთხი ჩალის სკამი იდგა. ამასა და ერთი ძველი ვარდისფერად შეღებილ განჯინის გარდა სხვა ავეჯეულობა არა მოიპოვებოდა. ერთი განჯინაც სალოცავ ოთახში ედგა. ეპისკოპოსს თეთრი იაფფასიან მაქმანით შემკული სუფრა გადაეფარებინა, საკურთხეველი მოეწყობა და ასე შეემკობ თავისი სამლოცველო.

რამდენჯერმე მოაგროვეს შეძლებულმა ქალებმა ფული იმ განზრახვით, რომ ღირსეულად მოეწყობათ საყვარელ მოძღვრის სამლოცველო, მაგრამ ეპისკოპოსი ფულს ართმევდა ყოველთვის და ღარიბთ ურიგებდა. ყველაზე კარგი საკურთხეველი — უბედურის სულია, უკვე ნუგეშცემულის, რომელიც ღმერთს მადლობას სწირავსო, — ამბობდა თავის გასამართლებლად.

ორი ჩალის სკამი სამლოცველოში ჰქონდა საწიგნედ. ერთი ჩალის ხელიანი სავარძელი საწოლ ოთახში. როცა რაიმე შემთხვევისა გამო შვიდი-რვა კაცი ესტუმრებოდა — პრეფექტი, მხედართმთავარი ან დინში მდგომი ჯარის წინამძღოლნი, ან სემინარიის რამდენიმე მოწაფე, — ზამთრის დარბაზიდან ცალკე გამოჰქონდათ სკამები. სამლოცველოდან ცალკე და საწოლიდან ცალკე; ამგვარად თერთმეტამდე სკამს შეაგროვებდნენ სტუმრებისათვის. რამდენიც სტუმარი ემატებოდა, იმდენი სხვა და სხვა ოთახს სკამი აკლდებოდა.

ხანდახან მოხდებოდა, რომ თორმეტი კაცი ერთად შეიკრიბებოდა, რომ არავისთვის შეემჩნევიებინა გაჭირებული მდგომარეობა, ეპისკოპოსი წამოდგებოდა და ბუხრის წინ დადგებოდა, თუ ზამთარი იყო; ან სიარულს დაიწყებდა ბაღში თუ ზაფხული იდგა.

სტუმრისათვის მომზადებულ ლოგინთანაც იდგა ერთი სკამი, მაგრამ საჯდომს ჩალა თითქმის მთლად ჩარღვეოდა და ფეხიც სამილა შერჩენოდა, ისე, რომ აუცილებლად კედელზე მიდგმული უნდა ყოფილიყო, თორემ წაიქცეოდა. ბატისტინესაც ჰქონდა თავის ოთახში ძველებური ვარაყიანი, დიდრონი ყვავილებით დაფოთლილი ქსოვილით გადაკრული სავარძელი, მაგრამ იმოდენა რამ იყო, რომ კიბეზე არ აეტია და თოკით აათრიეს ზემო ფანჯრამდე. გაჭირებაში სრულიად გამოუსადეგარი იყო ეს სავარძელი და ამიტომ ანგარიშშიც არ ჩაიგდებოდა.

სულ იმასა ნატრობდა ბატისტინე, უტრეხტის ყვითელი ხავერდით გადაკრული წითელი ხის რამდენიმე გრეხილი სავარძელი და ერთი, გედის ყელივით გრძელი სკამლოგინი შემადენინაო. მაგრამ, ამას სულ ცოტა რომ ვთქვათ, ხუთასი ფრანკი დასჭირდებოდა და რაკი ხუთი წლის განმავლობაში ამ ნატურის ასასრულებლად მხოლოდ ორმოცდა ორი ფრანკი და ათი სუ გადაარჩინა, შეუძლებლად აღიარა და ხელი აიღო თავის წადილზე. თუმცა, განა ვინმე აღწევს თავის იდეალამდე?

ეპისკოპოსის საწოლ ოთახზე უღარიბესს ვერას წარმოიდგენს კაცი. ოთახიდან ბაღში გადიოდა შუშინი კარი. ამ კარის პირდაპირ უბრალო საწოლი იდგა, სწორედ ისეთივე, როგორსაც საავადმყოფოში ხმარობენ. საწოლს ქვემოთ, ფარდის უკან სარკე, სავარცხელი და ტუალეტის სხვა კუთვნილებანი ელაგა — ნაშთი უმალღეს საზოგადოებაში აღზრდილ კაცის ჩვეულებისა. ბუხრის გვერდით კარი სამლოცველოში გადიოდა, მეორე, წიგნებით სავსე კარადის გვერდით, — სასადილო ოთახში. ბუხარს მარმარილოს მსგავსად გაკეთებული ხის ჩარჩო ამშვენებდა. ამ ბუხარში ცეცხლს იშვითად ანთებდნენ. შიგ რკინის წყვილი ზედადგარი იდგა ვერცხლით მოსევადებული და შემკული ჩუქურთმებით, რაც საეპისკოპოსო სასახლის ნიმუშს წარმოადგენდა. ბუხრის თავზე ჯვარცმა იყო ამართული, რომლის თითბერი ოდესღაც შევერცხლილი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ძლივსღა ეტყობოდა ვერცხლი: ჯვარი გახუნებულ შავ ხავერდზე იღო ხის ჩარჩოში, ეს ჩარჩოც, ეტყობოდა, მოვარაყებულ უნდა ყოფილიყო თავის დროზე. მინებიან კართან ერთი დიდი მაგიდა იდგა საწერ-კალმით, ქაღალდებით და დიდრონი წიგნებით დატვირთული. მაგიდის წინ ჩალის სავარძელი და ლოგინთან სამლოცველოდან გამოტანილი პატარა საწიგნე.

საწოლის კედელზე აქეთ-იქით ორი სურათი ეკიდა მრგვალ-მოგრძო ჩარჩოებში. ვარაყიანი წვრილი ასოებით დაწერილი სიტყ-

ვები მოწმობდნენ, რომ ეს სურათები წარმოადგენდნენ—ერთი აბატ შალიოს, სენ კლოდის ეპისკოპოსს, მეორე აბატ ტურტოს — აგდეს დეკანოზს. ამ ოთახში რომ გადმოვიდა ეპისკოპოსი, აქ დახვდა საავადმყოფოს მიერ დატოვებული ეს სურათები. ბერები იყვნენ, ეტყობოდა, შეეწირათ რამე საავადმყოფოსათვის; ამ ორი მიზეზისა გამო ბ. მირიელი პატივისცემით ეკიდებოდა სურათებს. ეპისკოპოსმა მარტო ის იცოდა იმათ შესახებ, რომ ერთიც და მეორეც ერთსა და იმავე რიცხვს 1785 წლის 27 აპრილს მეფეს თავთავის ალაგას დაენიშნა. მაგლუარს გასაწმენდად გადმოეღო სურათები და ეპისკოპოსს მაშინ ენახა უკანთან წითელი ძაფით მიკრული პატარა, ჩაყვითლებული ქალღიმი ზემოთ მოყვანილი წარწერით.

ფანჯარას ერთი ძველისძველი სქელი, უკვე დახეული ტილოს ფარდა ეფარა. რადგან ახალის ყიდვა შეუძლებელი იყო, საქმე სხვანაირად მოაგვარა მაგლუარმა. ადგა და შუაზედ გაკრა ისე, რომ ჯვარი იხატებოდა ზედ ფარდაზედ. ეს ჯვარი ძალიან მოსწონდა ეპისკოპოსს და ხშირად გამოსთქვამდა ხოლმე თავის კმაყოფილებას.

მთელი სახლის, როგორც ზემო, ისე ქვემო სართულის ოთახები, თეთრად იყო კირით შელესილი, საავადმყოფოებისა და ჯარის სადგომების მსგავსად.

მაგრამ ბოლო წლებში, როგორც ამას შემდეგში ვნახავთ, მაგლუარმა იმდენი წმინდა და ხეხა ბატისტინეს ოთახის კედლები, რომ კირქვეშ ქალღიმი აღმოაჩინა და ამ ქალღიმი ქვეშ კიდევ კედლის ძველებური მხატვრობა. ვიდრე ეს სახლი საავადმყოფო გახდებოდა, იგი ვილაც შეძლებულ მოქალაქისა ყოფილიყო და აქ სასტუმრო ოთახი ჰქონოდა მხატვრობით შემკული. ოთახებში წითელი აგური ეგო, რომელსაც ყოველ კვირა რეცხდნენ და წმენდდნენ. საწოლის წინ პატარა ჭილობი იყო გაშლილი. ბატისტინეს და მაგლუარის წყალობით მთელს სახლში ყველგან საგანგებო სისუფთავე სუფევდა. ეს სისუფთავე წარმოადგენდა იმ ფუფუნებას, რომელიც შერჩენოდა ეპისკოპოსს. ხშირად იტყოდა: ეს არაფერს აკლებს ჩემს ღარიბებსაო.

მაგრამ აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ ძველი სარჩო-საბადებელიდან ექვსი ვერცხლის დანა-ჩანგალი, კოვზი და ერთიც ჩამჩა შემორჩენოდა. გაშლიდა უბრალო სუფრას მაგლუარი, დაალაგებდა ვერცხლის დანა-ჩანგალს, კოვზებს, ტილოს თეთრ სუფრაზე და სინარულით დაპყურებდა იმათ მშვენებას, რადგან მისი უსამღვდელოესობა სწორედ ისე გვინდა გამოვხატოთ, როგორიც იყო, უნდა ვთქვათ, რომ ეპისკოპოსსაც ხშირად უთქვამს: — ეს ვერცხლეულობა რომ არა მქონდეს, გამიჭირდებოდა პურის ჭამაო.

ამ ვერცხლეულობას უნდა მივუმატოთ ორდ დიდი ვერცხლისა-
ვე შანდალი, რომელიც ბებინისაგან შემორჩენოდა ეპისკოპოსს.
შანდლები წმინდა სანთლებით ბუხრის თავზე ელაგა; სადილად რომ
სტუმარი შეესწრებოდათ, მაგლუარი აანთებდა სანთლებს და ორი-
ვე შანდალს სუფრაზე მიიტანდა.

ეპისკოპოსის საწოლ ოთახში, ლოგინის თავით, პატარა განჯინა
იყო დატანებული და ამ განჯინაში ინახავდა ყოველ საღამოს მაგ-
ლუარი ექვსსავე დანა-ჩანგალს და ჩამჩას. ისიც უნდა მოვიხსენიოთ,
რომ თუმცა განჯინის კარს კეტავდა, გასაღებს არ გამოიღებდა
ხოლმე.

ბაღს, ცოტა არ იყოს, აუშნოებდა შიგ აგებული შენობები, რო-
მელნიც ზემოთ მოვიხსენიეთ. შუა ბაღში პატარა აუზი იყო წვიმის
წყლის მოსაგროვებლად. ბაღს სულ ოთხი კვალი შეადგენდა; გარ-
შემო თეთრად შელესილ კედელს ბილიკი მისდევდა. სამ კვალში
მაგლუარს მწვანელი მოჰყავდა, მეოთხე ეპისკოპოსისა იყო, იქ ყვა-
ვილებს სთესდა. აქა-იქ ხეხილიც იდგა. სიტყვამ მოიტანა ერთხელ
და მაგლუარმა მოახსენა ეპისკოპოსს:

— ყველგან სარგებლობას ეძებთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ,
და აქ კი ამოდენ ალაგს აცდენთ ტყუილუბრალოდ. ამ ყვავილების
ნაცვლად კარგი მწვანელი დავთესოთ, არ ემჯობინება?

— სცდებით, ქალბატონო მაგლუარ, — მიუგო ეპისკოპოსმა, —
მშვენიერიც იმდენად სასარგებლოა, რამდენადაც თვით სასარგებ-
ლო.

ცოტა ხანს გაჩუმებული იყო და მერე დაუმატა:

— და იქნება უფრო მეტადაც.

ამ ყვავილნარს თითქმის იმდენსავე ხანს ანდომებდა ბ. მირიელი,
რამდენსაც თავის წიგნებს: ორი-სამი საათი ტრიალებდა შიგ ყო-
ველდღე; აქ გამარგლავდა, იქ ტოტებს შეასხებდა, მორწყავდა, სარს
შეუღვამდა. ისე არ ემტერებოდა მწერებს, როგორც საერთოდ მე-
ბაღეები. ამასთან ბოტანიკას ყურადღებას არ აქცევდა. ვერც კი
არჩევდა მცენარეთა გვარებს. არ ცდილობდა გადაეწყვიტა ტურნ-
ფორის და ბუნებრივ მეთოდს შორის არსებული ბრძოლა. არც პარ-
კულა მცენარეს აძლევდა უპირატესობას ლებანიანთან შედარებით,
არც ჟუსიეს მომხრე იყო ლინეს წინააღმდეგ. მცენარეს არა სწავ-
ლობდა; ყვავილები უყვარდა, დიდ პატივსა სცემდა სწავლულებს
და კიდევ უფრო მეტს უსწავლელთ. არასოდეს ავიწყლებოდა არც
სწავლულთა და არც უსწავლელთა პატივისცემა, მაგრამ არც ყვა-
ვილებს ივიწყებდა და ზაფხულში ყოველ საღამოს რწყავდა მწვა-
ნედ შეღებილი თუნუქის სარწყავით.

სახლის არც ერთი კარი არ იკეტებოდა. სასადილო ოთახის კარს, რომელიც, როგორც უკვე ვთქვით, პირდაპირ საეპისკოპოსო ეკლესიის მოედანზე გადიოდა, უწინ კლიტეც ჰქონდა და რკინის ურდულიც, თითქო ციხის კარი ყოფილიყოს. ეპისკოპოსმა საკეტიც ააგლიჯა, ურდულიც და მას აქეთ ეს კარი დღედაღამ ღია იყო, მოხურული, მაგრამ დაკეტილი კი არა. ვინც მოადგებოდა კარს, რადროც უნდა ყოფილიყო, საკმარისი იყო ხელი ეკრა, რომ გაღებულყო. თავდაპირველად ორივე ქალს ეს ძალიან ეჩოთირებოდა და ეშინოდა კიდეც, მაგრამ ეპისკოპოსმა მათ გამოუტანა:

— თუ გნებავთ, თქვენს ოთახებს დაადეთ კლიტე.

ბოლოს ისინიც დარწმუნდნენ, რომ საშიში არა ჰქონდათ რა, ან იქნებ არც კი დარწმუნდნენ, მაგრამ თქმით კი ველარას ამბობდნენ. მხოლოდ მაგლუარს ზოგჯერ საშინელი შიში აიტანდა ხოლმე. რაც შეეხება თვით ეპისკოპოსს, მისი შეხედულება ცხადად იყო გამოთქმული იმ სიტყვებში, რომელიც დაბადების ერთ ფურცელზე თვით დაეწერა: „აი რა განსხვავებაა: ექიმის კარი თავის დღეში არ უნდა იკეტებოდეს, მღვდლის კარი ყოველთვის ღია უნდა იყოს“.

მეორე წიგნში, სახელდობრ „საექიმო მეცნიერების ფილოსოფიაში“ ეს შენიშვნა ეწერა: „განა მე კი იმათსავით ექიმი არა ვარ? მეც ჩემი ავადმყოფები მყავს; ჯერ მათი, რომელთაც ავადმყოფებს უწოდებენ და მერე ჩემი, რომელთაც მე უბედურებს ვუწოდებ“.

სხვაგან კიდეც დაეწერა: „ნუ ჰკითხავთ ვინაობას, ვინც ბინა გთხოვთ. ყველაზე უმეტესად იმას უჭირს ბინა, ვისაც თავის ვინაობის თქმა ეძნელება“.

ერთმა მღვდელმა, აღარ მახსოვს კულუბრუელი იყო, თუ პომპიერელი, მგონია მაგლუარის ჩაგონებით შეჰბედა: განა გაუფრთხილებლად არ იქცევით, რომ დღედაღამ ღია გაქვთ კარი, ხომ შეიძლება შემოგეპაროთ, ვისაც კი უნდა. განა არ გეშინიათ, რომ უბედურება რამ მოხდეს ასე ფარდალალად მიტოვებულ სახლში.

მხარზედ ხელი დაადო ეპისკოპოსმა და ლმობიერი სიღინჯით უთხრა:

— თუ სახლს ღმერთი არ დარაჯობს, მას ტყუილად გაუფრთხილდებიან დარაჯნი — და სხვაზედ დაიწყო ბაასი.

ხშირად იტყოდა ხოლმე: მღვდელსაც თავისი ვაჟკაცობა უნდა ჰქონდეს ისევე, როგორც დრაგონების რაზმის უფროსს, ოღონდ ჩვენი ვაჟკაცობა აუღელვებელი უნდა იყოს.

კ რ ა ვ ა ტ ი

იმ ხანში ერთი იმგვარი ამბავი მოხდა, რომლის გამოტოვება შეუძლებლად მიგვაჩნია, ვინაიდან მარტო ისიც საკმარისია, რომ კარგად დავინახოთ რა ადამიანი იყო დინელი ეპისკოპოსი.

როდესაც ოლიუდის მთებში მოთარეშე გასპარ ბეს ბრბო შეიპყრეს, ერთი მეთაურთაგანი, კრავატი როგორღაც გადარჩა და მთაში მიიშალა რამდენიმე ამხანაგთან ერთად. ჯერ ნიცაში იყო, მერე პიემონში გადავიდა და უცბად საფრანგეთში გაჩნდა ბარსელონეტის მხარეს. ჯერ ჟოზეში ენახათ, ცოტა ხანს შემდეგ ტიუილში. ეუგ დე-ლ'ეგლის მღვიმეში იმალებოდა, იქიდან უბეს და უბიეტის ხეობებით ჩამოდიოდა და თავისუფლად ნავარდობდა სოფლებში. ამბრენშიც კი გაბედა ჩასვლა, ღამით ტაძარი გატეხა და ეკლესიის სალარო დააცარიელეს მისმა ამქრებმა, ააწიოკეს ქვეყანა. ჟანდარმები კვალდაკვალ დასდევდნენ, მაგრამ ამაოდ. კრავატი უსხლტოდა ხელიდან და ხშირად შებრძოლებასაც უბედავდა. დიდი უტიფარი არამზადა რამ იყო. სწორედ ამ შიშინანობის დროს მთას ეწვია ეპისკოპოსი. შასტელარისკენ მიდიოდა. მერი წინ მიეგება და სთხოვა, უკან დაბრუნებულიყო, რადგან მთელი მთა, არშამდე, და არშის იქითაც კრავატის ხელთ არის და, ჟანდარმებიც რომ გაახლოთ, ვერას გავხდებით, ტყუილად გაიწირება რამდენიმე კაციო.

— სწორედ ამიტომ მინდა მარტო წასვლა, რომ არავინ გავაფუჭებინო, — მიუგო ეპისკოპოსმა.

— რას ბრძანებთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ?

— იმას მოგახსენებთ, რომ თქვენი ჟანდარმები ჩემთვის საჭირონი არ არიან და ამ ერთ საათში სრულიად მარტოდმარტო გავუდგები ჩემს გზას.

— წაბრძანდებით?

— გიახლებით.

— მარტოდმარტო?

— დიახ, მარტოდმარტო.

— თქვენ მაგას არ იზამთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ!

— ემანდ მთაში ერთი პატარა, მიყრუებული, მუჭის ტოლა სოფელია, იქ მინდა ავიდე. სამი წელიწადია აღარა ვყოფილვარ. ძალიან პატიოსანი და მშვიდობიანი მეცხვარეები არიან და ჩემი კარგი მეგობრები. ცხვარი სხვისია და გასამრჯელოდ მათ ოცდაათიდან ერთი ეძლევათ. საუცხოო შალის ფერად ყაითანს გრეხენ და ჰანგებს აკვნესებენ სალამურზე. ყველაფერს მოკლებულნი არიან და ღვთის

სიტყვაც მოვაკლო? რას იტყვიან, რომ გაიგებენ, ეკისკობოსი შეშინებულა და უკან დაბრუნებულაო? რას იტყვიან, რომ არ ავიდეს?

— ძალიან კარგი, მაგრამ ყაჩაღები, თქვენო უსამღვდელოესობავ? ხომ შეიძლება ყაჩაღები დაგიხვდნენ?

ნეტავი შემხვდნენ. განა იმათ კი არ სჭირდებათ ღვთის სიტყვის გაგონება?

— მაგრამ იქ ხომ მთელი ბრბოა, თქვენო უსამღვდელოესობავ... ეს ხომ მგლების ხროვაა.

— იქნება სწორედ მაგ მგლების მწყემსად მგზავნის იესო. ღვთის განგებას განა ვინ მისწვდება?

— გაგძარცვავენ, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

— რომ არა მაქვს-რა?

— მოგკლავენ.

— მე მომკლავენ? ერთ გადაყრუებულ ბებერ ხუცესს, რომელსაც თავისი ლოცვანის მეტი არა გააჩნია? კარგი და რა მიზნით?

— ღმერთო ჩემო! წინ რომ შეგეფეთონ?

— მოწყალეებასა ვთხოვ ჩემ ღარიბებისათვის.

— ნუ, თქვენო უსამღვდელოესობავ. ნუ წაბრძანდებით! რად უნდა გასწიროთ თქვენი სიცოცხლე?

— ბატონო მერო, მხოლოდ ეს გაშინებთ? — მიუგო ეპისკოპოსმა, — მე ქვეყანაზე იმისათვის კი არ ვცხოვრობ, რომ ჩემს სიცოცხლეს გავუფრთხილდე, არამედ დავიხსნა სულნი.

რა გაეწყობოდა, უნდა დაენებებინათ თავი. ერთი პატარა ბიჭის ამარა შეუდგა მთას. იმ ბიჭსაც თვითონ მოესურვებინა ეპისკოპოსის ხლება, გზას მაინც უჩვენებო. ეს ამბავი უცბად მოედო ქვეყანას და ყველა შიშობდა, არა დაემართოს რაო.

არც თავისი და წაიყვანა, არც მაგლუარი. ჯორით გადაიარა მთა. გზაში არავინ შეხვედრია და მშვიდობით მივიდა თავის „კარგ მეგობარ მწყემსებთან“. ორი კვირა დაჰყო მთაში; უქადაგებდა, არიგებდა, ასწავლიდა და წამოსვლა რომ დააპირა, მღვდელს უბრძანა — კვირას მე ვიქნები მწირველიო, კარგი, მაგრამ ეპისკოპოსის შესამოსი სად ეშვავათ? სოფლის ეკლესიაში ერთი ხელი ძველის-ძველი მღვდლის გახუნებული შესამოსის მეტი არა მოიპოვებოდარა.

— არა უშავს, მამაო. ჩვენ ჩვენსას ნუ დავიშლით და ღმერთო მოწყალეა. ყოველივე მოგვარდება — უთხრა ბ. მირიელმა.

იქვე ახლო სოფლებში მოიკითხეს. რაც იმ ღარიბ ეკლესიებში მოაგროვეს, ქალაქში წესიერად ერთს მგალობელს ვერ შემოსავდა.

ამ გაჭირვებაში რომ იყვნენ, ორმა უცნობმა მხედარმა მოიტანა ერთი უშველებელი ყუთი მღვდლის სახლში ეპისკოპოსისათვის გა-

დასაცემად და სწრაფად უკან გაბრუნდა. გახსნეს ყუთი; შიგ ძვირფასი თვალითა და მარგალიტით მდიდრად შემკული სრული შესამოსი ნაბნეს ეპისკოპოსისა, ერთი თვის წინათ ამბრიუნის ტაძრიდან მოპარული. ყუთში ქაღალდი იპოვეს შემდეგი წარწერით: „კრავატისაგან მის ყოვლად უსამღვდელოესობას ეპისკოპოს კეთილმოვლენილს“.

— ხომ ვამბობდი, საქმე მოგვარდება მეთქი, — თქვა ეპისკოპოსმა და მერე ღიმილით დაუმატა: — ვინც კმაყოფილია მღვდლის ანაფორით, ღმერთი არქიეპისკოპოსის მანტიას მიანიჭებს.

— ღმერთი, თუ ეშმაკი, თქვენო უსამღვდელოესობავ? — შებედა მღვდელმა თავის ქნევით და ღიმილით.

ეპისკოპოსმა თვალი გაუშტერა მოძღვარს და რწმენით აღსავსე კილოთი განუმეორა:

— ღმერთი.

შატელარში და გზაზედაც ხალხი დიდის ამბით ხვდებოდა წინ.

შატელარში ბატისტინე და მაგლუარი ელოდნენ.

— მართალს ვამბობდი, თუ არა? — მიუბრუნდა თავის დას.

— ერთი ღარიბი მღვდელი წავედი, ხელცარიელი ჩემს ღარიბ მთიულეტთან და იქიდან კი მძიმედ დატვირთული მოვდივარ. აქედან უსაზღვრო სასოების მეტი არა წამილიარა, იქიდან მთელი ტაძრის განძი მომაქვს.

საღამოზე, ვიდრე მოსასვენებლად წავიდოდა, ესა თქვა: — ნუ შეუშინდებით ნურც ქურდს, ნურც კაცის მკვლელს; სხვისა ნუ გეშინიათ, რაც უნდა მძლავრი იყოს; ჩვენივე თავის გვეშინოდეს ჩვენ; ქურდი ჩვენი ცრუმორწმუნებაა და კაცის მკვლელი — ჩვენი ბიწიერებანი. ჩვენს გარეშე კი არ არის ჩვენი მტერი, შიგ ჩვენშივე იმყოფება. რა საშიშია ის, ვინც ჩვენს ქისას, ან ჩვენს სიცოცხლეს ემუქრება? იმისი გვეშინოდეს, ვინც ჩვენს სულს დამუქრებია.

მერმე ბატისტინეს მიუბრუნდა და უთხრა:

— მღვდელი, ჩემო დაო, არ უნდა გაუბოდეს თავის მოყვას: ღვთის განგების გარეშე მოყვასი ვერას იქმს. როდესაც ვგრძნობთ, რომ განსაცდელში ვართ, ჩვენ მხოლოდ უნდა ვლოცულობდეთ და ვცდილობდეთ არა თავის დაღწევას, ვლოცულობდეთ ჩვენი თავისათვის კი არა, არამედ შევავედროთ მოყვასი, რომ ცოლევ არა შეემთხვეს რა ჩვენი მიზეზით.

თუმცა ამისთანა შემთხვევა ფრიად იშვიათი მოვლენა იყო ბ. მირიელის ცხოვრებაში. ჩვენ მხოლოდ იმასა ვწერთ, რაც ვიცით. ჩვეულებრივ კი მშვიდი და წყნარი იყო მისი ცხოვრება, გუშინდე-

ლი არაფრით განსხვავდებოდა დღევანდელისაგან, და შარშანდელი წლებიანდელისაგან. ერთს საათს რომ დაჰკვირვებოდით, ეპისკოპოსის ცხოვრების მთელი თვე გეცოდინებოდათ.

რაც შეეხება ამბრენის ტაძრის განძეულობას, ამაზე რომ გვკითხონ რამე, გავგიჟრდება პასუხი. მართლა რომ ძალიან ძვირფასი ნივთიულობა იყო და ძნელად გაუძლებდა ვინმე, — არ ესარგებლა, ფულად არ ექცია და ღარიბთათვის არ მიეწოდებინა. ხომ უკვე მოპარული იყო ეს ნივთები, საჭირო იქნებოდა მხოლოდ დანიშნულება შეეცვალა ვისმე და ქვრივისა და ობლისაყენ მიემართა. ეს კია, რომ ამ საგანზე დანამდვილებით არა ვიცით რა, გარდა იმისა, რომ ეპისკოპოსის ქალაღღებში ეს სიტყვები იპოვეს დაწერილი: „უმთავრესი ის არის, ვიცოდეთ, ეკლესიას უნდა დაუბრუნდეს იგი, თუ საავადმყოფოს“. შესაძლებელია სიტყვებს რაიმე დამოკიდებულება ჰქონდა იმ განძეულთან.

თ ა ვ ი მ ი რ ვ ე

ფილოსოფია კარგი გადაკვრის შემდეგ

სენატორი, რომლის შესახებაც ამას წინათაც გვქონდა ბაასი, ჰკვიანი, შეგნებული კაცი იყო და ისე გაეტარებინა თავისი დღენი, რომ ყურადღებაც არ მიუქცევია არასოდეს სინდისისა, ფიცისა, პატიოსნებისა და მოვალეობისათვის; ამას რომ აჰყოლოდა, ხომ ველარც წარჩინებული წოდების პატრონი გახდებოდა. იმას თავის ჯიბისა და ხარისხის მეტი არა სწამდა-რა და როცა სინდისისთანა შემაფერხებელი რამ დახვედრია წინ, წარბშეუხრელად მიდიოდა თავის მიზნისკენ. ჯერ პროკურორად იყო და თავისიანების სიყვარულით გამსჭვალული, ძალიან ასარგებლებდა თავის შვილებს, სიძეებს, ნათესაებს და ასე გასინჯეთ, მეგობრებსაც კი. გულკეთილი კაცი იყო და ცხოვრებაში მხოლოდ სიტკბობებს ეძებდა: — დიდებას, კარგ შემთხვევას და კარგ ძღვენს. დანარჩენი სისულელედ მიიჩნდა. გონებამახვილი გახლდათ, მწერლობას იმდენად იცნობდა, რომ თავის თავი ეპიკურეს მოწაფედ მიაჩნდა, თუმცა პიგო ლებრენის მოწაფე უფრო იყო. სიამოვნებით იცინოდა „საწყალი ეპისკოპოსის სისულელეზე“ და ისეთ საგნებზე, რომელსაც ჩვენ უსახლვროს და უკვდავს ვუწოდებთ. ხანდახან თვით ეპისკოპოსის წინაშეც დაიწყებდა ხოლმე ხუმრობას.

ალარ მახსოვს, რალაც უქმე იყო და გრაფი (ჩვენი სენატორი) და

ეპისკოპოსი მირიელი ერთად შეესწრნენ პრეფექტთან სადილს. ხი-
ლი რომ მოართვეს, სენატორი, ცოტა არ იყოს, შექეიფიანებული
იყო.

— ერთი რამ მინდა მოგახსენოთ, თქვენო უსამღვდელოესო-
ბავ, — მიმართა დიდად ზრდილობიანად ეპისკოპოსს: — ეპისკოპოსი
და სენატორი ისე ვერ ხვდებიან ერთმანეთს, რომ თვალი არ ჩაუკ-
რან. მე და თქვენ ავგურობი გახლავართ. ნება მიბოძეთ, ერთი რამ
გაგიზიაროთ. მე ჩემი ფილოსოფია მაქვს.

— და კიდევ უნდა გქონდეთ, — მოუგო ეპისკოპოსმა. — რა ფი-
ლოსოფიასაც შეიძენს კაცი, ისეთივე ცხოვრებაც ექნება. როგორც
დაწვები, ისე დაიძინებ. თქვენ დიბა ხავერდის ლოგინზე წევხართ;
ბატონო სენატორო.

სენატორს გული მიეცა და უფრო გაბედვით დაიწყო:

— მაშ, მოდი, გულახდილად ვილაპარაკოთ.

— შინაურულად, თუ გნებავთ.

— პირდაპირ მოგახსენებთ, — დაიწყო სენატორმა: — მარკიზი
დ' არჟანი, პირონი, ჰობსი და ნეჟონი არამზადები როდი არიან. ჩე-
მი ფილოსოფოსები სევადიანი ყლით დაკაზმული სულ განჯინაში
მიწყვია.

— როგორც თვით თქვენა ბრძანდებით, ბატონო სენატორო, —
შეაწყვეტინა სიტყვა ეპისკოპოსმა.

სენატორმა განაგრძო:

— დიდრო ჭირივითა მძულს: მეოცნებეა, დეკლამატორი და რე-
ვოლუციონერი; ყოველივე ამასთან ღმერთი სწამს და უფრო მუზ-
მუზელაა, ვიდრე ვოლტერი. ვოლტერმა მასხარად აიგდო ნიდგემი,
მაგრამ შეცდა იმიტომ, რომ ნელამის გველ-თევზები ამტკიცებენ
ღმერთის უსარგებლობას. არც არის საჭირო. ერთ კოვზ პურის
ცოლს ერთ წვეთ ძმარს უზამენ, რომ სული ჩაუდგას; წარმოდგინეთ
ძალიან დიდი პურის ცომი და იმოდენივე ძმარი — ეგეც თქვენი დე-
დამიწა. ადამიანი კიდევ გველ-თევზა. რის მაქნისია აქ ღმერთი მა-
რადი? კმარა, თქვენო უსამღვდელოესობავ, თავი მოგვაბეზრა თქვენ-
მა იეგოვამ. დაე, იმათა სწამდეთ, თუ მაინც და მაინც არ დაგიშლი-
ათ, ვისაც კუჭი შიმშილით უხმება. მე კი ნუ მაწუხებთ. სხვებს
უბრძანეთ ეგ ზღაპრები ყოვლად ძლიერის შესახებ. რა სჯობს
არარაობას, რომელიც მე მწამს და რომელიც არაფერს მთხოვს და
მოსვენებას არ მიფრთხობს. ცოდო აღიარებული სჯობია, ნათქვა-
მია, და მოდი, გავენდობი კიდევ ჩემს მოძღვარს, რომ საღი გონე-
ბის პატრონი ვარ. მე თქვენსავით კი არ ვგიყდები ქრისტესათვის,
რომელიც ყოველგან და ყოველთვის თავგანწირვას და უარყოფას

ქადაგებს. ძუნწიც ხომ მაგასვე ურჩევს გაჭირვებულთ! უარყოფა, რისთვის, თავის განწირვა, ვისთვის? რა ვიცი, მე კი არსად მინახავს, რომ მგლის საკეთილოდ მგელს თავი გაეწიროს. ის არა სჯობია, ბუნებას დავაკვირდეთ და ბუნებრივად ვიცხოვროთ? ბუნების თავში, ზედ მწვერვალზე ჩვენა ვართ. — მაშ ფილოსოფიაც უმაღლესი ვიქონიოთ. თვალი გავახილოთ, ბატონო. თუკი ამ მწვერვალიდან ჩვენი ცხვირის იქით ვერას დავინახავთ, რა გამოვა? ვიცხოვროთ მხიარულად. დიახ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, ჩვენი ცხოვრების დანიშნულება — სიამოვნება გახლავთ და სხვა არაფერი. ის კი არ მიბრძანოთ, ადამიანს სააქაოს გარდა სხვა ცხოვრება მოელის იქ ზევით, სადღაც საიქიოსაო. მე მაგეების ერთი სიტყვაც არა მჯერა. რამდენი ხანია მოვიცვალე ეგ კბილი. არა, არ დაჰფიქრებიხართ თქვენო უსამღვდელოესობავ, ამ უაზრობას: სულ იმის ფიქრში იყავ, რომ არა შეგცდესრა; ავი, უვარგისი, უმართებულო. არა ჩაიდინო რაო... და რატომ? იმიტომ რომ განკითხვისა უნდა გეშინოდესო. მერე ეგ განკითხვა როდის იქნება? როცა მოგკვდები? რა სისულელეა. ბატონო, დააჭერინეთ აჩრდილის ხელს ერთი მუჟკა ფერფლი, ბარემ პირდაპირ ვთქვათ, რა გვაქვს დასამალავი. იზიდასთვის უკვე აგვიწვია კაბა და უკვე დავრწმუნებულვართ, რომ ქვეყნად არც კარგი არსებობს და არც ავი. ცხოვრება ცხოვრებაა და სხვა არაფერი. აკი მოგახსენებთ, ბუნებას დავუკვირდეთ, შევისწავლოთ, სულ ძირის ძირობამდე ჩავყვეთ, გადავთხაროთ დედამიწა და ქეშმარიტება კი ვიპოვოთ სადმე. რომ იცოდეთ რა ნეტარებას მოგანიჭებთ ეს ქეშმარიტება. რომ იცოდეთ რა მძლავრია მაშინ კაცი და რა გულიანად იცინის. საქმე საფუძველია, ჩემო ბატონო და ფოლადივით მჭიდრო გახლავთ ჩემი რწმენის საფუძველი. ადამიანის უკვდავება თქვენო უსამღვდელოესობავ, მართლა რომ საგანგებო გამოგონებაა. საუცხოო დანაპირია. ოღონდ კი დაიჯერეთ, და ყველაფრით ბედნიერი იქნებით... იქ, საიქიოს, სადღაც სამოთხეშიო! აქ უბედური, ღარიბ-ღატაკი, მშიერ-მწყურვალი, ქვეყნისაგან შეურაცხყოფილი, მიწასთან გასწორებული — ოღონდ კი დაიჯეროს ეგ ზღაპრები — იქ ანგელოზად იქცევა, ფრთამესხმულ ანგელოზად. მომაგონეთ, თუ შეიძლება, თქვენ უფრო გეხსომებათ, ტერტულიანმა თქვა მგონი, ნეტარნი ცას სულით დაისაკუთრებენ და ხან ერთ ვარსკვლავზედ ექნებათ სამყარო, ხან მეორეზედაო. დიახ, კალიასავით ხტომას დაიწყებენ ერთი ვარსკვლავიდან მეორისკენ და ბოლოს ღმერთსაც იხილავენ. საწყალი ხალხისათვის მართლაც რომ კარგად არის მოგონილი ეს დაპირება. ჩვენთვის კი ღმერთი უდიდესი მიქარვაა. ამას „მონიტერეში“ კი არ

დავწერდი, რასაკვირველია; ასე მეგობრულ ბაასში კი რატომ არა? ვიტყვი ჩუმიად, ჩურჩულით, დედამიწა სამოთხეს ვანაცვალ? გიყი არ ვიქნები, ნამდვილი აჩრდილს დავუთმო? რაღაცა უკვდავებისთვის გავიმწარო სიცოცხლე? არა ბატონო, არც აგრე სულელი ვარ. მანამ სული მიდგა, არარაობა ვარ, სენატორი, გრაფი არარაობა, მოკვდები და არა ვარ-რა. ვიყავ რამ დაბადებამდე? არა. ვიქნები რამ სიკვდილის შემდეგ? არა, მაშ რა ვყოფილვარ? ცოტა რამ მტვერი ორგანიზმად შეერთებული. რა მინდა ამ ქვეყნად? არჩევანი ჩემია: ტანჯვა თუ სიამოვნება? სად მიმიყვანს ტანჯვა? სიკვდილთან, ესე იგი არარაობასთან, ოღონდ ჯერ სიცოცხლეს ჩამამწარებს. სად მიმიყვანს სიამოვნება? სიკვდილთან, ესე იგი უკვე გათავებულია. ან უნდა ვჭამო, ან უნდა შემჭამონ. მე ვჭამ. მგონია, ისა სჯობია კბილი ვიყო, ვიდრე ბალახი. ეს გახლავთ ჩემი სიბრძნე, მოგვდები და შვიდი ადლი სამოსელი, ოთხი ფიცარი და ცივი მიწა. ეს არის ჩვენი ბოლო — Finis — ანგარიშის საბოლოო გასწორება. სიკვდილი ისე ჰკლავს, თქვენო უსამღვდელოესობავ, რომ უკვდავი არა დარჩებარა. რა ვიცი, არა მგონია, რომ წინააღმდეგის თქმა შესძლოს ვინმემ და თუ შესძლო ან სულელი იქნება, ან ფლიდი, რომელიც ქვეყანასთან ერთად თავის თავსაც ატყუებს. ბავშვებისთვის გახლავთ საჭირო ეს არაკები, უბრალო ხალხისთვის, ჩვენთვის კი რა საჭიროა სიცრუე, როდესაც თქვენც კარგად მოგეხსენებათ და მეც, რომ სიკვდილის შემდეგ არაფერია გარდა არარაობისა, სრული გათანასწოებისა! სარდნაპალ-მეფე ბრძანდებოდიოთ თუ წმინდა ვინსენ დე პოლი, შავი მიწისთვის სულ ერთია. მაშასადამე, სანამ ცოცხალვართ, დავტკბეთ სიცოცხლით. დავეშუროთ, დავეწაფოთ ცხოვრების ნექტარს. ეს გახლავთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, ჩემი ფილოსოფია. სად წავა, მე რომ სხვა და სხვასისულელეს ავყვე. ეგ სისულელე იმათთვის დამითმია, ვინც იქ, ქვევით, მიწის პირას ფუთფუთებენ, ღატაკი ხალხისთვის, რომელსაც ლუკმა პური ვერ უშოვია, შიმშილი აწუხებს. ეგ საჭიროა უნიფხოთათვის, დამშეულთათვის. იმათ აძლევენ საღებავ ლეგენდებს, სულს, სამოთხეს, უკვდავებას და ვარსკვლავებს. ეგ მაინც ჰქონდეთ საცოხნავად. გამხმარ პურს ამით მაინც დაალობენ. ღმერთი იმას უნდა, ვისაც არაფერი აქვს. რაღა დარჩება, ეგეც რომ წავართვათ?

ეპისკოპოსმა ტაში შემოჰკრა.

— აბა ლაპარაკი ასე უნდა, აი!— შეჰყვირა მირიელმა. — ჰეშმა-რიტად საუბრო და საკვირველი რამ არის მატერიალიზმი. ყველა კი ვერ მიწვდება მის სიბრძნეს. ნეტარ არს კაცი, თქვენი რწმენით

აღჭურვილი. ვეღარც მოატყუებენ, ვეღარც კატონივით განდევნი-
 ან, ვეღარც სტეფანესავით ჩააქვავებენ, ვეღარც ჟანა დარკივით
 ცოცხლივ დასწვავენ. ვისაც სიბრძნეთა სიბრძნემღე მიუღწევია და
 სასიქადულო თქვენი მატერიალიზმი შეუგნია, ბედნიერი იმითია,
 რომ თავისუფლად გრძნობს თავს ყოველგვარ პასუხისმგებლობისა-
 გან, ბედნიერი იმითია, რომ ყველაფრის გადაყლაპვა და მონელება
 შეუძლია: თბილი ადგილებისა, სინეკურებისა, ღირსებებისა, კარ-
 გად და ავად შეძენილი ძალისა. ხელსაყრელ დროს თქმის და ხეა-
 გადათქმისა, სასარგებლო ღალატისა, ჯიბის მიერ სინდისის და-
 მორჩილებისა. დიახ, ყველაფერს მოინელებს და სანანურად მარტო
 ისა აქვს, რომ უფრო მეტს ვერ მისწვდა შთასანთქავად. უმეტესი
 ნეტარება შეიძლება განა? ამას თქვენზედ კი არ მოგახსენებთ, ბა-
 ტონო სენატორო. პირიქით, მე მინდა თქვენ მოგილოცოთ. აკი ბრძა-
 ნეთ, ჩვენ საკუთარი ფილოსოფია გვაქვს, მხოლოდ მდიდართა და
 წარჩინებულთათვის მისაღწევით. კარგი ფილოსოფია ყოფილა, უნ-
 და მოგახსენოთ, რასაც კი მოისურვებს თქვენი ჟინი და ვნება, ყვე-
 ლაფერში ხელს შეგიწყობთ თქვენგანვე თქვენი სურვილისამებრ
 შექმნილი რწმენა. ეს ფილოსოფია დედამიწის სიღრმიდანაა ამოსუ-
 ლი და სპეციალურ მძებნელების მიერ ამოთხრილი. დიდება თქვენ-
 და, უწარჩინებულესნო თავადნო ამა სოფლისანო! მით უფრო დი-
 დება, რომ არ უკრძალავთ საწყალ ხალხს და ნებას აძლევთ —
 თავისი ფილოსოფია იქონიოს და ღმერთი სწამდეს. აგრე უნდა, ბა-
 ტონო: თქვენ თქვენი, და ხალხს თავისი; თქვენ მატერიალიზმი,
 ხალხს ღმერთი; თქვენ ორაგული და ხალხს გამზმარი მჭადი.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ე

ღის მიერ აღწერილი ძვა

ღინის ეპისკოპოსის შინაური ცხოვრება რომ უფრო კარგად ავ-
 სახოთ, მოგვყავს ბატისტინეს ერთი წერილი, თავის მეგობრის,
 გრაფ ბუაშევრონის მეუღლისადმი მიმართული, რომელთან ერთად
 შეზრდილიყო და მიწერ-მოწერას არ სწყვეტდა. ეს წერილი ნათ-
 ლად დაგვანახვებს, როგორ უთანხმებდა და უმორჩილებდა ორივე
 წმინდა ქალი ყოველ თავის საქციელს, ფიქრს, ქალურ ინსტინქტსაც
 კი ეპისკოპოსის ჩვეულებას და სურვილს, თუმცა ამას იშვიათად
 გამოთქვამდა. ეს წერილი ხელთა გვაქვს.

დღე არ გავა, ჩემო კეთილო, რომ თქვენ არ მოგიგონოთ. თქვენი ხსენება ჩვეულება გახლავთ ჩვენი და გარდა ამისა, ამ უკანასკნელ დროს პატარა მიზეზიც მოემატა. წარმოიდგინეთ კედლებისა და ქერის წმენდაში მაგლუარმა საუცხოო მხატვრობა აღმოაჩინა ჩვენს სახლში. დღეს რომ ნახოთ ჩვენი ორი ოთახი, დარწმუნდებით, რომ არაფრით ჩამოუვარდება თქვენი სასახლის ოთახებს. მხატვრობას ქალღმერთი ჰფარავდა და მაგლუარმა მთლად ჩამოგლიჯა. ჩემს ოთახს ოთხ მეტრამდე სიმაღლე აქვს და ორ ნახევარი სიგანე; იგი თითქმის ცარიელია და ავდარში აქა ვფენთ სარეცხს. სწორედ ისეთი ოქროსვარაყიანი მხატვრობა გახლავთ ოთხსავე კედელზე და ქერზე, როგორც თქვენსა მინახავს. საავადმყოფო რომ გადმოეტანათ, ზედ ქალღმერთი გაეკრათ და მგონი ათი პირი ჩამოგლიჯა მაგლუარმა. ჩვენი ბებიების დროინდელი შეფიცული უნდა იყოს. ტელემაქე გახლავთ დახატული, მინერვას რომ ეწვევა; იგივე ტელემაქე — ბაღში, ამ ბაღის სახელი კი არ მაგონდება: რომელი ქალები მხოლოდ ერთი ღამით იკრიბებოდნენ ამ ბაღში მარტოდმარტონი. ერთი სიტყვით, ჩემი ოთახი სავსეა რომელი კაცებით და ქალებით (აქ ერთი სიტყვა გაურკვეველია) და მთელი ამალით. ქალღმერთს რომ ვაცლიდით ცოტა რამ დავაზიანეთ, მაგრამ ამ ზაფხულს შესწორებას ვუპირებთ და ჩემი ოთახი სწორედ მუზეუმს ემგვანება. სხვენზე კიდევ ორი ძველებური პატარა მაგიდა ვიპოვეთ ყვავილებისათვის, მაგრამ შესაკეთებელი თორმეტი ფრანკი მთხოვეს და თავი დავანებე; ეს ფული საწყალ ხალხს დაეურიგო, უკეთესი იქნება. გარდა ამისა, მე წითელი ხის მრგვალი მაგიდა უფრო მომწონს.

დიდად ბედნიერი ვარ. ისეთი კეთილია ჩემი ძმა, რაც კი აქვს სულ საბრალოთ და ღარიბთ ურიგებს. ჩვენ ძალიან გვიჭირს. ამ მხარეს სასტიკი ზამთარი იცის და ჩვენც, რითიც შეგვიძლია, ვეხმარებით საწყალ ხალხს. ნეტარებაც ამაშია.

თავისებური კაცი გახლავთ ჩემი ძმა. სიტყვა რომ მოიტანს, ყოველთვის იმას ამბობს, — ეპისკოპოსი სწორედ ასეთი უნდა იყოსო. წარმოიდგინეთ, ჩვენი სახლის კარი ყოველთვის ღიაა. ვისაც კი ნებაგვს, შემოადგეს კარს და პირდაპირ ჩემს ძმასთან შემოვა. არაფრისა ეშინია არც დღე და არც ღამე; მე ჩემებური ვაჟკაცობა მაქვსო, — მოგახსენებთ.

— ჩემთვის ნუ სწუხარო, — მეუბნება, და მაგლუარსაც ყოველთვის უშლის:

— მე საშიში არა მჭირს რაო. — თვითონ განსაცდელში იგდებს

თავს და არ უნდა, რომ ჩვენ ეს შევამჩნიოთ. ადამიანმა მას ხასიათი უნდა გაუგოს.

წვიმაში წყალში დადის, ზამთარში მოგზაურობს, არც დღე იცის, არც ღამე, არც ცულ გზას ერიდება, არც ყაჩაღებს.

შარშან მარტოღმარტო წავიდა მთაში, სადაც ყაჩაღები დათარეშობდნენ. ჩვენ არ წაგვიყვანა. მთელი ორი კვირა დაჰყო მთაში. დაბრუნდა სალი და უვნებელი, თუმცა ჩვენ მკვდარი გვეგონა — გვითხრა: უყურეთ, როგორ გამძარცვესო. ზანდუკი გახსნა და წინ გადაგვიშალა ამბრენის ტაძრიდან მოპარული ძვირფასი სამოსელი. ქურდებს ჩემი ძმისათვის მიერთმიათ.

მაშინ კი ველარ შევიკავე თავი და ცოტათი გავუჯავრდი, ოღონდ ეტლის ხმაურობის დროს, ისე, რომ არავის გაეგონა.

პირველ ხანებში ძალიან ვწუხდი, რადგან არავითარი საშიშროება მას არ შეაჩერებდა. მერე კი შევეჩვიე და ახლა მე თვითონ ვეხვეწები მაგლუარს, საწინააღმდეგო არა უთხრასრა. თვით ნებავე თავის გავეტება. ავალთ ხოლმე ჩვენს ოთახებში მე და მაგლუარი, ღმერთს შევავედრებთ ჩემს ძმას და დავიძინებთ; სრულიად დამშვიდებული გახლავართ, რადგან ვიცი, თუ უბედურება ეწვია რამე მეც თან გადავყვები ჩემს ძმასა და ჩემს სულიერ მოძღვართან ერთად მეც წარვდგები ღვთისა წინაშე. მაგლუარს კი უფრო გაუჭირდა მისი გაუფრთხილებლობის — ეს იმისი სიტყვა გახლავთ — შეჩვევა, მაგრამ ახლა ისიც დამორჩილდა. ორივეს ერთად გვეშინია, ორივენი ერთად ვლოცულობთ და მერე დასაძინებლად გახლავართ. რა ვქნათ, ეშმაკიც რომ შემოვიდეს სახლში, ჩვენ ხმას ვერ ამოვიღებთ. და მართლაც რისა უნდა გვეშინოდეს ამ სახლში? ჩვენთან ყოველთვის იმყოფება ის, ვინც ყველაზედ ძლიერია. ეშმაკმა შეიძლება გაიაროს ჩვენს სახლში, და ღმერთი კი ყოველთვის შიგა სუფევს.

ჩემთვის ეს სრულიად საკმარისია და ახლა ხმასაც აღარ იღებს ჩემი ძმა: მე უსიტყვოდაც მესმის ყოველი მისი სურვილი და განგებისათვის მიმინდვია ჩემი თავი. იყავნ ნება მისი.

აი როგორ უნდა შეეგუოს ადამიანი დიდსულოვან კაცს.

ჩემს ძმას ვკითხე ის ცნობები, რომელსაც თქვენ მწერდით დე ფოს ოჯახის შესახებ. ხომ მოგეხსენებათ, როგორ ყველაფერი იცის და ყველაფერი ახსოვს, რადგან დიდი მომხრეა მეფისა. ფოს გვარი პართლა და ძველისძველ გვარად ითვლება ნორმანდიაში. რაულ დე ფო, ჟან დე ფო და თომა დე ფო აზნაურისშვილები იყვნენ ამ ხუთასი წლის წინათ. თომას ეკუთვნოდა როშფორის ციხე; უკანასკნელი გი-ეტიენ-ალექსანდრი იყო ბრეტანში. ამის ქალი მარი-ლუიზ ადრიენ გრამონსა ჰყავდა, საფრანგეთის დიდებულთა გვარის შთამომავალს.

ჩემო კეთილო! თქვენს ნათესავს, წმინდა კარდინალს სთხოვეთ, ნუ დაგვივიწყებს და ჩვენც მოგვიხსენიოს თავის ლოცვებში. სიყვარულით მომიკითხეთ თქვენი ძვირფასი სილვანი და უთხარით ჩემთან წერილების წერით ნუ მოსცდება, ისედაც ცოტა ხანი უნდა დაჰყოს თქვენთან. ჩემთვის ისიც კმარა ვიცოდე, რომ კარგად არის, თქვენი რჩევისამებრ სწავლობს, და ისევ ისე ვუყვარვარ. მწერთ, არ დავიწყებხარო და სწორედ რომ მახარებთ. მე კარგად გახლავართ, თუმცა დღითი დღე ვხლები. ნახვამდის, ჩემო კეთილო, ქალღმერთი შემომელია და გაჩუმება მაიძულა. მრავალს სიკეთეს გისურვებთ.

თქვენი ბ ა ტ ი ს ტ ი ნ ე .

P. S. თქვენი შვილიშვილი ანგელოზივით მშვენიერია, მოგეხსენებათ, ამ დღეებში ხუთი წლისა გახდება. გუშინ ცხენი დაინახა, — ფეხზედ სამუხლე ჰქონდა, და ძალიან გაიკვირვა: „რა დაემართა იმ ცხენს მუხლებზეო?“ უნდა ნახოთ რა მშვენიერი რამ იზრდება, უმცროსი ძმა კიდევ გადააჯდება ცოცხს და აჩუხს დასძახის.

ეს წერილი მოვიყვანეთ, რომ დაგვენახებინა, როგორ უწყობდნენ ხელს ეპისკოპოსს ორივე მოხუცი ქალი და როგორ უმორჩილებდნენ მის ხასიათს ყოველ თავის სურვილს იმ საკვირველი ქალური ნიჭის მეოხებით, რომელიც საშუალებას აძლევს დედაკაცს უკეთ გაუგოს ვაჟკაცს, ვიდრე ეს თვით ვაჟკაცს შეუძლია. დინის ეპისკოპოსი თავისი მშვიდი, უმანკო იერით, რომელსაც თავის დღენი ვერა შეუცვლიდა რა, ხშირად ფრიალ დიდ, გაბედულ და ძლიერ საქმეებს არიგებდა, მაგრამ ისე, თითქოს არც კი გრძნობს მათს სიდიადესაო. ქალები თრთოვდნენ, მაინც ხმის ამოუღებლივ ემორჩილებოდნენ. პირველ ხანებში ზოგჯერ მაგლუარი გაბედავდა ხოლმე და მოწინებით შენიშნავდა რასმე; შემდეგში კი სრულიად აღარას ეუბნებოდა. რაკი შეუდგებოდა საქმეს, არამცთუ სიტყვით, ფიქრადაც ვეღარ ბედავდნენ დაშლას, ან რაიმე რჩევის მიცემას. ხანდახან დაცა და მოახლევ მხოლოდ მღვდელთმთავარს, სულიერ მოძღვარს ხედავდნენ მირიელის მოქმედებაში და იმიტომ ემორჩილებოდნენ, მაშინ აჩრდილს ემსგავსებოდა ორივე და ისე მიდი-მოდიოდნენ სახლში. საჭიროებისამებრ ემსახურებოდნენ და, თუ მორჩილება მის მართოდ დატოვებას მოითხოვდა, ქარავით გაეცლებოდნენ, რაღაც საკვირველი სიტყვიზე ჰქონდათ და გრძნობდნენ რომ ზოგჯერ ეს სჯობს ერთგულ სამსახურს. ხშირად, როცა იცოდნენ, რომ განსაცდელში იყო სადმე, რაკი შეგნებული ჰქონდათ იმისი

აზრი კი არა, — იმისი ბუნება, თავს ანებებდნენ, ღმერთს მიანდობდნენ მის მფარველობას.

ესეც რომ არ ყოფილიყო, ბატისტინე ყოველთვის ამბობდა, როგორც ზემომოყვანილ წერილიდანაც ჩანს, რომ ძმის სიკვდილი მისი აღსასრულიც იქნებოდა. მაგლუარი ამას არ ამბობდა, მაგრამ კარგად იცოდა, რომ სხვაგვარად არ შეიძლებოდა მომხდარიყო...

თ ა ვ ი მ ე ა თ ე

გაიხსოვოსი უცნობ სინათლის წინაშე

ზემოთ მოყვანილ წერილში აღნიშნულ თარიღის შემდეგ ერთი ისეთი საქმე ჩაიდინა ეპისკოპოსმა, რომ მთელი ქალაქი ალაპარაკა-საერთო აზრით ეს უფრო სახიფათო იყო, ვინემ ყაჩაღებთან მთაშო წასვლა.

დინის ახლოს სოფელში სრულიად განცალკევებულად ცხოვრობდა ერთი კაცი. ეს კაცი — ახლავე ვთქვათ, რაც დინელებს აშინებდა — გახლდათ კონვენტის წევრი გ.

დინელები ამ კაცს ზიზღით იხსენიებდნენ. იცით რა იყო იმათთვის კონვენტის წევრი? კონვენტი იმ დროს იყო, როდესაც ერთმანეთს ყველანი შენობით ელაპარაკებოდნენ, სიტყვა „ბატონო“ შეურაცხყოფად მიაჩნდათ და ერთმანეთს რომ მიმართავდნენ, — მოქალაქეო ეტყოდნენ. ადამიანად კი არა, რაღაც ურჩხულად წარმოედგინათ ეს კაცი: მეფის სიკვდილით დასჯის საკითხს რომ არჩეედა კონვენტი, იმას თანხმობა არ გამოეცხადებინა, მაგრამ თითქმის მიმხრობოდა იმათ, ვისაც დინელები მეფის მკვლელებს უწოდებდნენ. საშიშ კაცად მიაჩნდათ და ძალიან უკვირდათ, — რატომ არ დაიჭირეს და სამართალში არ მისცეს, როდესაც რესპუბლიკა დაიღუპა, და ისევ მეფენი დაბრუნდნენო? თავის მოჭრა იქნება მეტისმეტიც ყოფილიყო, — შებრალებაც უნდა იცოდეს ადამიანმა, მაგრამ საუკუნოდ რომ განიდევნოს სამშობლოდან, კარგს იზამენ, ეს მაგალითად გამოდგება სხვებისათვისაო და სხვ. და სხვ. გარდა ამისა, ის ღმერთს უარყოფს, როგორც ყველა მისთანაო.

ბატები ასისინებულებიყვნენ მიმინოზე.

მიმინო კი იყო ეს კაცი? — დიას, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ სასტიკ მარტოობას, რომელშიაც ის იმყოფებოდა, ვინაიდან მეფის სიკვდილით დასჯის შესახებ თანხმობა არ გამოეცხადებინა, განდევნილთა სიაში არ მოჰყოლოდა და შეეძლო საფრანგეთში დარჩენილიყო.

ქალაქიდან დაახლოებით ერთი საათის სავალზე იდგა, მის ახლო არც სადმე სახლი მოჩანდა, არც გზა; ერთ მიყრუებულ ხევში მოეწყო, როგორც ამბობდნენ, თავისი ბუნაგი. მეზობელი არავინ ჰყავდა. მგზავრიც კი ვერ მოხვდებოდა იმის სახლს. მას შემდეგ, რაც იქ დასახლებულიყო, ხვეისკენ მიმავალ ბილიკს ბალახი მორეოდა და დაკარგულიყო. ამ კაცის მიდამოს იხსენიებდნენ, როგორც ჯალათის სახლს.

ეპისკოპოსი კი რაღასაც ფიქრობდა. ხშირად გადაიხედავდა ხოლმე ჰორიზონტის იმ მხარეს, სადაც რამდენიმე მაღალი ხე იდგა მოხუცი კონვენტის წევრის ხეობის შესავალში და იტყოდა:

— იქ ადამიანის შვილია, სულით ობოლი.

და ფიქრს ამ დასკვნით აბოლოვებდა:

— ჩემი ვალია, უნდა წავიდე და ვნახო.

მაგრამ ვაღიარებთ, ეს აზრი, პირველი შეხედვით სრულიად ბუნებრივი, დაფიქრების შემდეგ უცხოდ ეჩვენებოდა, შეუძლებლად და თითქმის უსიამოვნოდაც. იმიტომ, რომ ეპისკოპოსზე იგივე შთაბეჭდილება მოეხდინა კონვენტს, რაც დინელებზე, და კონვენტის წევრად ნამყოფი გულში იმ გრძნობას უღვიძებდა მას, რომელსაც ასე კარგად გამოსთქვამს სიტყვა განრიდება.

ძალიან კარგი, მაგრამ ქეციანმა ცხვარმა მწყემსს უკან უნდა დაახევიანოს? არა, მაგრამ ცხვარიც არის და ცხვარიც.

ეპისკოპოსი ყოყმანობდა. ხანდახან წავიდოდა იმ მხარისაკენ, მაგრამ ისევ დაბრუნდებოდა.

ბოლოს ერთ დღეს ხმა გავარდა ქალაქში, პატარა მწყემსი, გ-ის მსახური, ექიმის წასაყვანად მოსულაო: ბებერი ურჯულო კვდება, ფეხები უკვე წაერთვა და ღამეს ვეღარ გაათენებსო...

— მადლობა ღმერთს, — უმატებდა ზოგიერთი.

ეპისკოპოსმა თავისი ძველი ანაფორა გადაიკვია, რადგან საღამო იყო და შეიძლებოდა ქარი ამოვარდნილიყო, წამოაეღო ხელი ყავარჯენს და გზას გაუდგა.

მზე გადახრილიყო და თითქმის ჰორიზონტს შეხებოდა, როდესაც მიუახლოვდა განმარტოებულ სადგომს. ეს სიახლოვე რომ იგრძნო, ცოტა არ იყოს გული აუჩქროლდა. რუს გადავიდა, ღობე გადაიარა და ბაღში შევიდა. კიდევ რამდენიმე ნაბიჯი და ქოხს მიადგა.

ეს იყო დაბალი, უბადრუკი შენობა, პატარა და სუფთა, ვენახის ტალავებით დამშვენებული.

ქოხის კართან ძველ გლეხკაცურ ბორბლებიან სავარძელში ეს-

ვენა ერთი სრულიად თმაგათეთრებული მოხუცი და მზეს შესცი-
ნოდა.

მოხუცებულის გვერდით პატარა მწყემსი იღვა და ჯამით რძეს
აწოდებდა.

სანამ ეპისკოპოსი შესტკეროდა მოხუცს, მისი ხმა გაიგონა:

— გმადლობ, — უთხრა მოხუცებულმა მწყემსს. — აღარა მინდა-
რა. — მზეს თვალი მოაშორა და ახლა ბავშვს შესცინა.

ეპისკოპოსი წინ წადგა. ფეხის ხმა რომ შემოესმა, მოხუცებულმა
მოიხედა და დიდი განცვიფრება გამოეხატა სახეზე.

— მას შემდეგ, რაც აქ ვცხოვრობ, თქვენს მეტი ჩემთან არავინ
მოსულა. ვინ ბრძანდებით, ბატონო?

ეპისკოპოსმა უპასუხა.

— კეთილმოვლენილ მირიელს მიწოდებენ.

— კეთილმოვლენილი მირიელი? გამიგონია ეგ სახელი. თქვე-
ნა ბრძანდებით ის მოძღვარი, რომელსაც ხალხი კეთილმოვლენილს
უწოდებს?

— მე განსაკუთრებით.

მოხუცმა ოდნავი ღიმილით მიჰმართა:

— მაშ თქვენ ჩემი ეპისკოპოსი ბრძანებულხართ.

— ცოტაოდენ.

— მობრძანდით, ბატონო.

კონვენტის წევრმა ხელი გაუწოდა, მაგრამ ეპისკოპოსმა არ ჩა-
მოართვა, მხოლოდ უთხრა:

— კარგია, რომ მოგტყუებულვარ. თქვენ ავადმყოფს არ ჰგვე-
ხართ.

— დიახ, ბატონო, — უპასუხა მოხუცმა, — მალე სულ მოვრჩე-
ბი.

ცოტა ხანს გაჩუმებული იყო და მერე დაუმატა:

— სამ საათში გავთავდები.

და განაგრძო:

— ცოტაოდენი მედიცინისაც გამეგება. ვიცი როგორც ეპარება
ღღამიანს უკანასკნელი უამი. გუშინ მარტო ფეხები მქონდა ცივი,
ღღეს მუხლებამდე მოაწია; კარგადა ვგრძნობ, რომ იწევს ნელ-ნელა
ზევით; გულთან რომ მოვა, მეც დავდგები. რა მშვენიერია მზე.
გარეთ გამოსვლა ვისურვე, მინდოდა ერთხელ კიდევ გადამევლო
თვალი არემარესთვის. მიბრძანეთ, ბატონო, მე ლაპარაკი არ მაწუ-
ხებს. კარგი ჰქენით, რომ მომაკვდავის სანახავად მობრძანდით. კარ-
გია ღღამიანის უკანასკნელ წამს რომ შეესწოროს ვინმე. რა სისულე-
ლეს მოინდომებს ხანდახან მომაკვდავი: ნეტავი გათენებამდე ვი-

ცოცხლო მეთქი, — სულ ამას ვნატრობ, მაგრამ ვიცი, სამ საათს ძლივს გავაწევ. დამე იქნება. ეჰ, სულ ერთი არ არის? სულ უბრალო საქმე გახლავთ კაცის ბოლო. სიკვდილისთვის დილა საჭირო არ არის. რა გაეწყობა? გარეთ გავალ და ცის ქვეშ მოგვედები.

შემდეგ ბიჭს მიუბრუნდა და უთხრა:

— წადი, დაიძინე. არც წუხელ გძინებია. დაღლილი იქნები.

ბიჭი ქონში შევიდა.

მოხუცმა თვალი გააყოლა და, თითქო თავისთვის წაილაპარაკა:

— სანამ ამას ეძინება, მეც მოგვედები. ორთავე ძილი ერთი მეორეს კარგად შეეწყობა.

ეპისკოპოსი თავისდა უნებურად სრულიად დამშვიდებული იყო. ამგვარ სიკვდილში ღმერთს ვერა გრძნობდა, და, — პირდაპირ ვთქვათ, რადგან დიდსულოვანი მოძღვარის ეს წვრილმანი წინააღმდეგობანი ისევე უნდა აღნიშნულ იქნეს, როგორც ყოველივე სხვა — სხვა დროს და სხვაგან გულით დასცინებდა — თქვენო უმაღლესობაო რომ ეთქვათ, ახლა კი, ცოტა არ იყოს, სწყინდა, რომ „თქვენო უსამღვდელოესობით“ არ მიმართავდა ეს მომაკვდავი. სწყინდა და „ბატონოს“ პასუხად ენის წვერზე ადგა სიტყვა „მოქალაქე“; უნდოდა ეგრძნობინებინა მოხუცისათვის, როგორც ექიმებს და მღვდლებს სჩვევიათ, რომ მას მეტი მოწიწება ჰმართებდა ეპისკოპოსისადმი. უნდოდა, მაგრამ ვერ აასრულა ეს ნდომა, ვინაიდან უცხო იყო მისთვის. ბოლოს და ბოლოს ეს კაცი, ეს კონვენტის წევრი, ეს ხალხის წარმომადგენელი, ერთ დროს ძალაუფლებით იყო აღჭურვილი. ეპისკოპოსმა ალბათ პირველად თავის ცხოვრებაში იგრძნო სიმკაცრისადმი მიდრეკილება.

მასპინძელი კი შესტკეროდა ეპისკოპოსს თავმდაბალი გულთბილობით, შესაძლებელია მორჩილებითაც, რაც შედეგი უნდა ყოფილიყო სიკვდილის და მიწააღქცევის შეგნებისა.

ეპისკოპოსი ყოველთვის იმ აზრისა იყო, რომ ცნობისმოყვარეობა ხშირად ადამიანს შეურაცხყოფს, მაგრამ აქ კი ვერ შეეკავებინა თავი და დაკვირვებით ათვალიერებდა მოხუცს. თვითონვე გრძნობდა, რომ ეს ცნობისმოყვარეობა თანაგრძნობის შედეგი არ იყო და, სხვასთან რომ ეს მოსვლოდა, სინდისის ქენჯნას იგრძნობდა. კონვენტის წევრი კი სულ სხვად მიაჩნდა, თითქოს ის კანონის გარეშე, თვით მოყვანის სიყვარულის კანონის გარეშეც კი ყოფილიყოს.

გ. — მშვიდი, თითქმის წელში მოუხრელი ოთხმოცი წლის მოხუცი იყო, ერთი იმ მოხუცთაგანი, რომელნიც აკვირვებენ ფიზიოლოგებს. რევოლუციას ბევრი ჰყავდა ეპოქის შესაფერისი მძლავრი პიროვნება. მასში გამობრძმედილი ადამიანი იგრძნობოდა. ცალი

ფეხი უკვე სამარეში ედგა, მაგრამ ჯერაც არ დაჰქარგვოდა სახის ძველებური, ვაჟკაციური გამომეტყველება და ელვარება თვალისა, სიმკვირცხლე და სიმტკიცე ხმისა. აზრალი — მუსულმანთა სულთამხუთავი უკან გაბრუნდებოდა, რადგანაც ეგონებოდა, რომ გზა აერია.

გ. — ს. თითქოს თვით მოესურვებინა სიკვდილი. სულთმობრძავეც კი არ თმობდა თავისუფლებას, მხოლოდ ფეხები აღარ ემორჩილებოდა. ფეხიდან დაიწყო წყვილიადს იმის დამორჩილება. ფეხა უკვე მკვდარი და გაცივებული ჰქონდა, თავი კი ცოცხლობდა. თანაც საფსებით შეენარჩუნებინა ძლიერი გონების მთელი სიცხადე. ამ უკიდურეს ჟამს მომაკვდავი აღმოსავლური ზღაპრის მეფესა ჰგავდა, ხორცშესხმულს წელამდე და მარმარილოსას წელქვევით. ეპისკოპოსი ქვაზე ჩამოჯდა. ბაასის შესავალი სრულიად მოულოდნელი აღმოჩნდა.

— მინდა მოგილოცოთ, — დაიწყო ეპისკოპოსმა გაკიცხვის ხმით, — კიდევ კარგი, რომ საჭიროდ არა სტანით ყოველთვის ხმა მიგეცათ მეფის სიკვდილისათვის.

ისე მიიღო მომაკვდავმა ეს მილოცვა, თითქო ვერც კი შენიშნა სიტყვის ფარული საყვედური — ყოველთვის — ღიმილი კი გაუქრა უცბად და უბასუხა:

— ნუ მილოცავთ, ბატონო. მე მტარვალის სიკვდილი საჭიროდ ვცან.

ეს იყო რწმენით აღსავსე მრისხანება საყვედურის პასუხად.

— მაგით რა გინდათ ბრძანოთ? — შეეკითხა ეპისკოპოსი.

— იმას მოგახსენებთ, რომ ადამიანს მტარვალი ჰყავს, გაუნათლებლობა, და მე საჭიროდ მივიჩნიე ბოლო მოღებოდა ამ მტარვალს. ამ მტარვალმა შვა მეფობა, რომლის ძალა ტყუილზედ არის დამყარებული. ჰეშმარიტებაზე კი მხოლოდ მეცნიერება არის დამყარებული და ადამიანთაც მხოლოდ მეცნიერება უნდა განაგებდეს.

— და სინიდისი, — დაუმატა ეპისკოპოსმა.

— ერთი და იგივე გახლავთ: სინიდისი ჩვენში თანდაყოლილ მეცნიერების რაოდენობა გახლავთ.

ეპისკოპოსი ოდნავ გაკვირვებული უსმენდა; ეს სიტყვა სრულიად ახალი იყო მისთვის.

მოხუცი განაგრძობდა:

— რაც შეეხება მეფე ლუი მეთექვსმეტეს, — უარი განვაცხადე. ჩემი აზრით მე არა მაქვს კაცის კვლის უფლება, მაგრამ მოვალე ვარ მოვსპო ბოროტება. მე წინააღმდეგი ვიყავი მტარვალისა — ესე იგი, დედაკაცის გარყვნისა, ვაჟკაცის დამონებისა და ბავშვის ბავ-

შობაშივე უღეტისა. რესპუბლიკის დაარსების მომხრე ვარ-მეტქო, რომ ვთქვი, ქალს ნამუსი შევარჩინე, კაცს თავისუფლება, ბავშვს სიცოცხლე, მივემხრე ძმობას, თანხმობას, განთიადს! შეძლებისამებრ მეც დავეხმარე ცრუმორწმუნეობათა და მცდარობის მოსპობას. ცრუმორწმუნეობათა და მცდარობათა მოსპობა სინათლის აღდგენაა. ჩვენ ძირს დავეციოთ ძველი ცხოვრება, ადამიანის დამამცირებელი და შეურაცხყოფელი, და გლოვისა და ვაების წილ სიხარული მოვფინეთ ქვეყანას.

— ამღვრეული სიხარული, — სთქვა ეპისკოპოსმა.

— დიახ, ამღვრეული, ამჟამად კი, 1814 წლის სახით საბედისწერო წარსულის აღდგენის შემდეგ, გაუჩინარებული სიხარული. ვაი რომ მეც ვიცი, დაუმთავრებელი დარჩა ჩვენი მოღვაწეობა. ჩვენ მარტო საქმენი დავანგრიეთ ძველი წესწყობილებისა, მაგრამ ვაი, რომ მისი ცნებანი ვერ გავაუქმეთ. ბიწიერება მაშინ მოისპობა, როდესაც ძირიანად გამოვუცვლით ხალხს ზნეს, ჩვეულებას და მთელ მის ზნეობრივ არსებას. წისქვილი დავანგრიეთ, მაგრამ ქარი დარჩა.

— დიახ, დავანგრიეთ. ეგ იქნება სასარგებლოც იყოს, მაგრამ მრისხანებით აღსაესე ნგრევისა არა მრწამსრა.

— უფლებას მრისხანება ეკუთვნის, ბატონო ეპისკოპოსო და უფლების მრისხანება პროგრესის ერთი საშუალებათაგანი გახლავთ. ვინც რა უნდა ილაპარაკოს, ქრისტეს შემდეგ საფრანგეთის რევოლუცია უძლიერესი ნაბიჯი გახლავთ კაცობრიობის წინმსვლელობისაკენ, დაე არა სრული, მაგრამ დიადი ნაბიჯი. მან თუ საბოლოოდ ვერ გადაწყვიტა, წამოაყენა მაინც ყველა საზოგადოებრივი საკითხები. ადამიანს გონება გაუხსნა, თვალი აუხილა, გზა დაანახვა და დაამშვიდა, დედამიწას განათლების ნაკადი გადაავლო... დიდი სიკეთე დასდო ქვეყნიერებას. საფრანგეთის რევოლუცია — კაცობრიობის მირონცხებაა.

ეპისკოპოსს უნებურად წამოსცდა:

— როგორ, ოთხმოცდამეცამეტე წელი?

მოხუცმა წამოიწია თავის სავარძელზე და რამდენადაც კი მომაკვდავს შეეძლო, შეჰყვირა:

— მე კი არ ვიცოდი, რომ ოთხმოცდამეცამეტეს მახლიდით პირში! ათას ხუთასი წლის განმავლობაში გროვდებოდა და იზრდებოდა ღრუბელი. თხუთმეტი საუკუნის შემდეგ მოსკდა და ჰეჰა-ქუხილი ატეხა. თქვენც სწორედ ამ ჰეჰა-ქუხილს უჩივით.

ეპისკოპოსმა იგრძნო, თუმცა, იქნება თავისდა უნებურადაც, რომ სიტყვა მოუგვს. მაინც მაგრად დაუხვდა და თავისი უთხრა:

— მოსამართლე მართლმსაჯულების სახელით ლაპარაკობს,

მოძღვარი ლმობიერების სახელით, რომელიც უმაღლესი მართლმსაჯულებაა. ჭეჭა-ჭუხილი და მეხი თავის გზას არ უნდა ასცდეს.

თვალი თვალში გაუყარა მოხუცს და ჰკითხა:

— ლუი მეჩვიდმეტე?

მოხუცებულმა ხელი გაუწოდა და მკლავი დაუჭირა ეპისკოპოსს:

— ლუი მეჩვიდმეტე? კარგი, ვის მისტირით, ბატონო, უმანკო ბავშვს? მეც თქვენთან ვტირი. მეფის მემკვიდრეს? აქ კი დაფიქრება გახლავთ საჭირო. ილღიებში თოკები ამოუყარეს და გრევის მოედანზე დაჰკიდეს ერთი პატარა, უმანკო ბავშვი მხოლოდ იმიტომ, რომ კარტუშის ძმად დაბადებულიყო; და ეკიდა ისე, ვიღრე სიკვდილმა არ იხსნა ტანჯვისაგან. ეგ ერთი. ტანალის ციხეში სხვა ბავშვი მოჰკლეს, ლუი მეთხუთმეტის შვილიშვილი, უსუსური, უმანკო, რომლის დანაშაული ის იყო მხოლოდ, რომ მეფის მემკვიდრედ დაბადებულიყო. ახლა რა? იქნება ბრძანოთ, რომ მეფის მემკვიდრე შესაბრალოსია და კარტუშის ძმა კი არა?

— ვის გაუგონია მაგგვარი შედარება!

— რატომ, ბატონო? კარტუში, ლუი მეთხუთმეტე, რომელს აირჩევდით?

ერთ წამს სიჩუმე ჩამოვარდა. ეპისკოპოსი თითქოს ნანობდა, რომ მოვიდა: გრძნობდა, რომ რაღაც უცნაური ძალით შეარყა კონვენტის წევრმა.

მოხუცმა განაგრძო:

— ეჰ, ბატონო მოძღვარო, არ გიყვართ, არა, მკვახე სიმართლე! ქრისტეს კი უყვარდა. შოლტს აიღებდა და ეკლესიას იმითი სწმენდდა. ბევრი სასტიკი სიმართლის მთქმელი იყო მისი შოლტი. რომ ამბობდა, — გიყვარდეთ ბავშვებო, — შთამომავლობით კი არ არჩევდა ერთმანეთში. ქრისტესთვის ერთი იყო ბარაბას და მეფის იროდის შვილი. უმანკოება, ბატონო, თავისთავად გვირგვინი არის; უმანკოება შთამომავლობას არა საჭიროებს და ერთნაირად დიდებულია, კონკეზშია გახვეული, თუ სამეფო სამოსელში.

— ეგ მართალია, — თქვა ეპისკოპოსმა ხმადაბლა.

— ლუი მეჩვიდმეტე მომახალეთ პირში, — განაგრძო კონვენტის წევრმა. — თუ ყველას გლოვობთ, ვინც უდანაშაულოდ მოუქლავთ, ან უწამებიათ, განურჩევლად შთამომავლობისა, მეც თქვენთან გახლავართ. ოღონდ, მოგახსენებთ და კიდევ ვიტყვი, ისიც გავიხსენოთ, რა ხდებოდა ოთხმოცდამეცამეტემდე? რამდენია საგლოვი ლუი მეჩვიდმეტემდე? ის კი გავიწყდებათ? მე თქვენთან ვიგლოვებ მეფის შვილს, ოღონდ თქვენც ჩემთან იგლოვებთ ხალხის შვილები.

— მე ყველას ვტირი, — სთქვა ეპისკოპოსმა.

— თანასწორად! — შეჰყვირა მოხუცმა, — და, თუ უნდა დაიწიოს სასწორმა, დაე, ხალხისკენ დაიწიოს. უფრო დიდი ხანია, რაც ხალხი იტანჯება.

კვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა, რომელიც ისევ მოხუცმა დაარღვია. წამოიწია, იდაყვზე დაეყრდნო, მსაჯულთა და გამომძიებელთა ჩვეულებისამებრ ცერსა და მოკაცულ სალოკ თითს შუა ლოყა დაიჭირა და მომაკვდავის ენერგიით სავსე თვალებით დააშტერდა ეპისკოპოსს. შემდეგ უკვე აღგზნებულმა განაგრძო:

— დიახ, ბატონო, დიდი ხანია, რაც ხალხი იტანჯება. მაგრამ ეგეც არაფერი. ეს მიბრძანეთ, რა გნებავთ ჩემგან? რად მობრძანდით და რად დამიწყეთ ლუი მეჩვიდმეტეზე ლაპარაკი? მე თქვენ არ გიცნობთ. მას შემდეგ, რაც აქ გახლავართ, სრულიად მარტო, ამ ქოხს არ მოვშორებივარ, აღამიანი არ მინახავს ამ ბიჭის გარდა, ეგ მეხმარებოდა. მართალია თქვენმა სახელმა მოაღწია ჩემამდე და თქვენდა სასახელოდ უნდა მოგახსენოთ — ვინც კი გახსენებთ, კარგად და კურთხევით გახსენებთ, — მაგრამ ეგ არაფერს ამტკიცებს: მოხერხება ჰქონდეს კაცს, თორემ ხალხისთანა ადვილად მოსატყუებელი არა არისრა. მართლა, თქვენი ეტლის ხმა ვერ გავიგონე, ჭალასთან დააყენებდით, უეჭველია გზის დასახვევში. დიახ, კიდევ მოგახსენებთ, მე თქვენ არ გიცნობთ. წედან მიბრძანეთ, ეპისკოპოსი ვარო; ძალიან კარგი, მაგრამ მე ეგ სიტყვა არას მეუბნება. თქვენი თანამდებობა კი არაა, ზნეობრივი პიროვნება მაცნობეთ. ერთი სიტყვით, განმეორებით გეკითხებით: ვინ ბრძანდებით? ეპისკოპოსი, ესე იგი, სულიერი მეფე, მდიდარი და წარჩინებული. დინის საეპისკოპოსოს შემოსავლით სწორედ რომ მეფურად იცხოვრებს კაცი, — სამეფო პალატებში გამოიჭიმება, მრავალ მზარეულს და შინაყმას იყოლიებს, წინ მსახურს გაიძლოლიებს და უკან მთელ ამაღას, ოთხ-შაბათ-პარასკევს ხოხობს შეექცევა და ფეხს არ გამოდგამს სამეფო გვირგვინით შემკულ ეტლიდან. ეპისკოპოსი — მოადგილე იმ ქრისტესი, რომელიც ფეხშიშველი დადიოდა. ეპისკოპოსი ბრძანდებით. დიდი შემოსავალი, სასახლე, ეტლები და ცხენები, ტკბილი საჭმელ-სასმელი, საამური ცხოვრება. ღმერთმა შეგარგოთ, მაგრამ ამით მე თქვენ ვერ გაგიცნობთ. თქვენს შინაგან ღირსებას ვერ ვხედავ. თქვენ ხომ იმ განზრახვით ინებეთ მობრძანება, რომ თქვენი სიბრძნე ჩაგეგონებინათ მომაკვდავ ცოდვილისათვის. მაშ ვინა ბრძანდებით? მე ვის ველაპარაკები?

ეპისკოპოსმა თავი დალუნა და მიუგო:

— Vermis sum ¹.

— ეტლით მოსიარულე მიწის მატლი? — შეჰყვირა მოხუცმა.

კონვენტის წევრის რიგი იყო. ის მედიდურად ეკითხებოდა და ეპისკოპოსი თავმდაბლად უპასუხებდა.

— აგრე იყოს, ბატონო, — დაიწყო მირიელმა მოკრძალებით, — ოღონდ მიბრძანეთ, რით ამტკიცებს ჩემი ეტლი, აგერ ჭალასთან რომ გვაჯერე, რომ სიბრალული სათნოება არ არის? რითი ამტკიცებს ჩემი სასახლე, ჩემი დიდი შემოსავალი და ოთხშაბათ-პარასკევს დაკლული ხოხობი, რომ შენდობა ჩვენი მოვალეობა არ არის და ოთხმოცდაცამეტი შემაძრწუნებელი არ იყო იმოდენი სისხლის ღვრით?

მომაკვდავმა შუბლზე ხელი გადაისვა, თითქო ღრუბლის მოშორებას ცდილობსო.

— ვიდრე მაგის პასუხს მოგახსენებდეთ, — მიუგო მოხუცმა, — უმორჩილესად გთხოვთ, მაპატიოთ. შევედი, ბატონო: თქვენ ჩემთან ბრძანდებით, ჩემი სტუმარი ხართ და ამას არ უნდა ვივიწყებდე. თქვენ ჩემს აზრებს ეწინააღმდეგებით; მეც უნდა ვცდილობდე პასუხი გავცე თქვენს მსჯელობას და ჩემი დაგიმტკიცოთ. თქვენი სიმდიდრე და ფუფუნება უპირატესობას მაძლევს, მართალია, მაგრამ კარგი იქნებოდა არ მესარგებლა ამ უპირატესობით. ახლავე დაგპირდებით, რომ შეცდომას აღარ გავიმეორებ.

— გმაღლობთ, ბატონო, — დაუმაღლა ეპისკოპოსმა.

მოხუცმა დაიწყო:

— მაშ დავუბრუნდეთ იმ კითხვას, რომლის ახსნას წელან მთხოვდით. სად ვიყავით? დიახ, იმას მიბრძანებდით, ოთხმოცდაცხრამეტი შემაძრწუნებელი იყოო.

— დიახ, ბატონო. რას იტყვით მარატზე, რომელიც ეშაფოტთან იდგა და კაცის კვლას ტაშს უკრავდა?

— რას იტყვით ბოსუეზე, რომელიც — დიდება შენდა ღმერთოო, — ვალობდა, როდესაც პროტესტანტებს ჟღერდნენ?

პასუხი უკმეხი იყო და მახვილის წვერივით შიგ გულში დაესო ეპისკოპოსს. შეკრთა, სათქმელი ვერ მოახერხა. ეწყინა აგრეთვე ბოსუეს ამგვარი ხსენება. საუკეთესო კაცებსაც ჰყავთ თავიანთი კერპები და ნაწყენი დარჩებიან, როდესაც ღირსეულ პატივისცემით არ უხსენებენ მათ.

ძლივსლა სუნთქავდა მომაკვდავი. სულთმობრძავს ქოშინი ერეო-

¹ მატლი ვარ (ლათ.).

და და ხმას უწყვეტდა, მაგრამ ჯერ კიდევ ჰეშმარიტი და ნათელი სული იხატებოდა მის თვალთახედვაში.

— ერთიორი სიტყვა კიდევ და მეტს ველარ შევძლებ, მთლიანად რომ გასინჯოთ, რევოლუცია ადამიანის უფლებათა აღიარება და დამტკიცება არის, ოთხმოცდაცამეტი კი, საუბედუროდ, დარღვევა. რევოლუცია შემადრწუნებელიაო, ბრძანეთ, მაგრამ სახელმწიფო უკეთესი იყო? კარიე ყაჩაღი იყო, — მაგრამ მონრეველს რა სახელწოდებას მისცემთ? გაიძვერა იყო ფუკიე-ტენვილი, მაგრამ ლამუანონ-ბაეილზედ რაღას მიბრძანებთ? საზიზლარია მაიარი, — მაგრამ სოლტავანი უკეთესი იყო? სასტიკი მხეცი იყო მამა დუშენი, მაგრამ მამა ლეტელიესას რაღას ბრძანებთ? ყურდანი მტარვალი იყო, მაგრამ მარკიზ დე ლუეჟა კიდევ უარესი. ეჰ, ჩემო ბატონო, ძალიან მებრალება დედოფალი მარიამ-ანტუანეტა, მაგრამ ის უბედური დედაც მებრალება, რომელიც აქაო და ჰუგენოტი ხარო, 1685 წ. წელამდე გაათიტვლეს, ბოძზე გააკრეს და შორიახლო თავისი შვილი დაუყენეს; ძუძუ რძით ევსებოდა საწყალს და გული ვაებით; დამშეული ბავშვი დედას ხედავდა, ძუძუს ეტანებოდა და საზარლად გაჰკიოდა; ჯალათი კი ჩასციებოდა უარი ეთქვა თავის სარწმუნოებაზე — დიახ, ან ერთი უნდა გაეწირა, ან მეორე: ან შვილისთვის უნდა ელაღატა, ან სინდისისათვის — ამაზე რაღას ბრძანებთ, ბატონო, ამ ტანტალის მსგავსად წამებულ დედაზე? ეს რად გავიწყდებათ, ბატონო, რომ საფრანგეთის რევოლუციას თავისი გამომწვევი მიზეზები ჰქონდა? მომავალი სამართლიანად აღიარებს მის მრისხანებას. რევოლუციის შედეგი — ქვეყნის გაუმჯობესება იყო. რაც უნდა საშინელი ყოფილიყო მისი მრისხანება, საფუძვლად მაინც კაცობრიობის სიყვარული ედო. მაგრამ კმარა! მოკლედ მოგპრი, რადგან უპირატესობა ჩემი გახლავთ. ვკვლები კიდევ.

თვალი ააშორა ეპისკოპოსს და ამ მშვიდობიანი სიტყვებით დაამთავრა თავისი ფიქრები:

— დიახ, პროგრესის უხეშობას რევოლუციას უწოდებენ: დამთავრდება მოძრაობა და ყველასათვის ცხადი ხდება, რომ ადამიანმა წინ წაიწია, თუმცა კარგი მათრახიც მოხდა.

მოხუცი კარგად ხედავდა, რომ ეპისკოპოსს თან და თან აცლიდა სიმაგრეებს და ეგონა, უკანასკნელიც გამოვაცალეო. მაგრამ მირიელს ეს კიდევ შერჩენოდა და ამ უკანასკნელ და უმაგრეს საბუთზე დაამყარა მისმა უსამღვდელოესობამ თავისი კითხვა, რომელშიც წელანდელი მრისხანება ისმოდა:

— პროგრესს ღმერთი უნდა სწამდეს. კარგს არ შეიძლება მსა-

ხურად ავი ჰყავდეს. კლდეზე გადასჩეხავს კაცობრიობის ის წინამძღვარი, რომელსაც ღმერთი არა სწამს.

ხალხის მოხუცმა წარმომადგენელმა პასუხი არ გასცა. შეაყრყოლა, ცას ახედა და თვალს ცრემლი მოადგა. ცრემლი ნელ-ნელა უგრძობდებოდა, როდესაც ველარ შეიკავა წამწამმა, გადმოსკდა და ჩაყვითლებულ ლოყას დაეძინა. მერმე ისევ ცას დააშტერდა, ცოტა ხანს შემდეგ კი ეს სიტყვები წარმოთქვა; ჩუმად, თითქოს თავის თავს ელაპარაკებო:

„შენ, იდეალო, შენ არსებობ მხოლოდ!“

ეპისკოპოსს რალაც გამოუთქმელი თავზარი დასცა ამ სიტყვებმა.

მცირედი სიჩუმის შემდეგ მომაკვდავმა თითი აიშვირა ცისკენ და თქვა:

— უსასრულო არსებობს. აი იქ არის. უსაზღვროს რომ თავისი „მე“ არა ჰქონოდა, ეს „მე“ იქნებოდა მისი საზღვარი და უსაზღვროება აღარ იქნებოდა. უსაზღვრო კი არსებობს, მაშასადამე, თავისი „მეც“ აქვს. და უსაზღვროს „მე“ არის ღმერთი.

მომაკვდავმა უკანასკნელი სიტყვები ისეთი მაღალი და ათრთოლებული ხმით წარმოთქვა, ისეთი აღზნებული კილოთი, თითქოს ხედავს ვისმეო. თქვა და თვალები დახუჭა; დაიღალა, ძალა გამოეღლია, ცხადი იყო, ამ ერთ წამს შეაღია რამდენიმე საათი, რომელიც კიდეც უნდა ეცოცხლა. ნათქვამი სიკვდილს უახლოვებდა. უკანასკნელი ჟამი მოახლოებულყო.

ეპისკოპოსმა იგრძნო, რომ სიკვდილი უკვე თავს დასტრიალებდა კაცს და დაგვიანება აღარ შეიძლებოდა. სულიერი მოძღვარი თავის მოვალეობის აღსრულებას შეუდგა. საყვედურით და მრისხანებით მოცული უკვე უსაფუძვლოდ გრძნობდა ერთსაც და მეორესაც და მით უფრო უნდოდა ნუგეში ეცა მომაკვდავისათვის. დააცქერდა თვალდახუჭულს, ხელი დაადო უკვე გაყინულ გამხმარ ხელზე, დაიწია სულთმობრძავისაკენ და ჩასძახა:

— ეს ჟამი ღმერთს ეკუთვნის. ნუთუ სავალალო არ იქნება, რომ ჩვენმა გაცნობამ ამოღო ჩაიაროს?

კონვენტის წევრმა თვალი გაახილა, სახეზე ჩრდილმოსილი სიდიადე აღბეჭდოდა.

— ბატონო ეპისკოპოსო, — დაიწყო მისუსტებული ხმით მოხუცებულმა, ძნელი სათქმელი იყო, რით იყო გამოწვეული ეს სისუსტე: სულიერ ღირსებით, თუ სულთმობრძავის უღონობით, — სიცოცხლე სწავლას, ფიქრს და დაკვირვებას შევალეი. სამოცი წლისა გახლდით, როდესაც ჩემმა სამშობლომ მიხმო და თავის საქმეში

გარევა მიბრძანა. მეც დავემორჩილე, ბოროტებას ვხედავდი და შევებრძოლე. მტარვალობას ვხედავდი და ანდერძი ავუგე. ადამიანის უფლებათა პრინციპებს ვხედავდი და მალა აღვმართე თავისუფლების დროშა. სამშობლოს მტერი შემოსეოდა და განვდევენე. საფრანგეთს ემუქრებოდნენ და იარაღი ავისხი. მდიდარი არასოდეს ვყოფილვარ; ახლაც ღარიბი გახლავართ. სახელმწიფოს გამგეთაგანი ერთი მეც ვიყავი. ხაზინაში იმდენი ოქრო და ვერცხლი გვქონდა, რომ ბოძები შევეუდგით—სიმძიმით კედლები არ დაინგრესო, მე კი დუქანში ვსადილობდი და ჯერზე ოცდობო სუთს ვხარჯავდი. დევნილთ ვშველოდი და განწირულთ ნუგეშს ვაძლევდი. მართალია, საკურთხეველს წმინდა სამოსელი ავგლიჯე, მაგრამ იმიტომ, რომ სამშობლოს ჭრილობა შემეხვია. ყოველთვის ვეხმარებოდი კაცობრიობის სინათლისაკენ წინმსვლელობას; რამდენჯერმე წინააღმდეგობა გავუწიე უმოწყალო პროგრესს. შემთხვევა მქონდა და რამდენჯერმე გამოვესარჩლე ჩემს მოწინააღმდეგეთ, ესე იგი თქვენ: ფლანდრში, პეტეგემში, სწორედ იქ, სადაც მეფეებს თავისი საზათხულო სასახლე ჰქონდათ, მონასტერი გახლავთ; 1793 წ. მე რომ არ ვყოფილიყავ, ქვა ქვაზე აღარ იქნებოდა იმ მონასტერში. მე ჩემი მოვალეობა შეძლებისა და შეგნების კვალად შევასრულე; და მას შემდეგ დევნა დამიწყეს, როგორც მხეცს, სამშობლოდან გაძევება დამიპირეს, მასხარად ამიგდეს, ცილი დამწამეს, მწყევლეს, დამამცირეს, არ დამინდეს. აგერ უკვე რამდენიმე წელია, ვგრძნობ, რომ დიდი და პატარა, ყველა ზიზღით მიყურებს ჭაღარით მოსილ ადამიანს; საწყალი უვიცი ხალხის თვალში რაღაც დაღი მაზის და შეჩვენებულად მივაჩნევიარ ღვთისა და ადამიანის წინაშე. თუმცა ჩემნი დღენი ადამიანთა შორის სიყვარულისა და ძმობის სამსახურს მოვანდომე, დღეს სრულიად მარტო ვარ, მოძულებული და განდევნილი. ოთხმოცდაექვსი წლისა ვარ და ვკვდები. რას მიბრძანებთ, რა გნებავთ ჩემგან?

— თქვენი ლოცვა-კურთხევა, — უპასუხა ეპისკოპოსმა.

და მომაკვდავის წინაშე მუხლი მოიდრიკა.

როდესაც ეპისკოპოსმა თავი აიღო, დაინახა დიდების შარავანდედით მოცული მოხუცის სახე. მას უკვე განეტევებინა სული.

ეპისკოპოსი ღრმად ჩაფიქრებული დაბრუნდა შინ. მთელი ღამე ილოცა. მეორე დღეს რამდენიმე ცნობისმოყვარე თავხედი გამოელაპარაკა კონვენტის წევრის შესახებ. პასუხად ზეცა დაანახვა. მას შემდეგ უფრო სიყვარულით და აღერსით ეკიდებოდა ბავშვებს და ავადმყოფებს.

ყოველი გადაჭრული სიტყვა „იმ საზიზღარი გ-ს“ შესახებ ღრმა საგონებელში ჩააგდებდა ეპისკოპოსს.

ნურავინ იტყვის, რომ გ-ს გონების და დიდი სინდისის სხივი არ შეჭებოდეს ეპისკოპოსის აზროვნებას და თავისი კვალი არ დაემჩნიოს მის ცხოვრებასა და ზნეობრივ სისრულეზე.

ბ. მირიელის მიერ ყველასაგან განკიცხულის ნახვა დაფარულა არ დარჩა და ცოტაოდენი უკმაყოფილებაც გამოიწვია პატარა ქალაქში:

— აბა რა ეპისკოპოსის საკადრისი იყო ამგვარი მომაკვდავის სანახავად წაბრძანება, მისი მორჯულების იმედი ხომ არა ჰქონდა. მგლის თავზე სახარებას წაიკითხავენ? არ იცოდა, რა ხალხია ეს რევოლუციონერები? რა უნდოდა, რომ მიდიოდა? იქნებ სურვილი ჰქონდა დაენახა, როგორ დაეპატრონება ემმაკი ცოდვილის სულსაო?

ერთმა ყბედის-ჯიშის ქვრივმა, რომელსაც თავი ჭკუის კოლოფად მიაჩნდა, უკბილო ოხუნჯობაც კი გაუბედა ეპისკოპოსს:

— საზოგადოება დაინტერესებულია როდის დაიხურავთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, წითელ ჩაჩს.

— ჩემი რა მოგახსენოთ, ჩემო ბატონო და, თქვენ კი დღესაც გხურავთ, — მიუგო ეპისკოპოსმა.

თ ა ვ ი მ ი თ ი რ თ მ ი ბ ა

პატარა შეზღუდვა

ძალიან შესცდება ვინც დაასკვნის აქედან, რომ მისი უსამღვდელოესობა კეთილმოვლენილი „ფილოსოფოს-ეპისკოპოსი“ ან „პატრიოტ-მოდღვარი“ იყო. გ-ის გაცნობამ და, შეიძლება ითქვას, სულიერმა შეთანხმებამ გააკვირვა ეპისკოპოსი და კიდევ უფრო ლმობიერი გახადა. მეტი არაფერი.

მართალია, მისი უსამღვდელოესობა პოლიტიკურ ცხოვრებაში არავითარ მონაწილეობას არ იღებდა, მაგრამ აქ ზედმეტი არ იქნება ორიოდ სიტყვით ისიც მოვიხსენიოთ, თუ როგორ მოიქცეოდა ეპისკოპოსი მირიელი, პოლიტიკას რომ გაპყლოდა. ამისათვის ცოტა უკან დაბრუნება მოგვიხდება.

რამდენიმე წლის ეპისკოპოსობის შემდეგ იმპერატორმა ბარონობა უწყალობა ბ. მირიელს და ორიოდ სხვა მღვდელმთავარსაც. 1809 წ. 15 მკათათვეს ღამით პაპი დაიჭირეს. ნაპოლეონმა საფრანგეთისა და იტალიის ეპისკოპოსთა კრება დანიშნა პარიზში. ეს კრებული ღვთისმშობლის ეკლესიაში ბჭობდა, და 1811 წ. პირველად

თიბათვის 15-ს შეიკრიბა, კარდინალ ფუშეს თავმჯდომარეობით. ოთხმოცდათხუთმეტ ეპისკოპოსთა შორის მირიელიც მიიწვიეს, მაგრამ ერთ კრებას დაესწრო მარტო და სამს, თუ ოთხ კერძო მოლაპარაკებას: მირიელი ერთ-ერთი მივიწყებული, მთიანი მხარის ეპისკოპოსი იყო, უბრალოდ ცხოვრობდა, მოყვასთათვის თავგანწირული და ისეთ ჰანგზედ აღუერებდა თავის ჩანგს, რომ ხელს უშლიდა კრებულის ბჭობას. ეპისკოპოსი საჩქაროდ დაბრუნდა დინში, რომ ჰკითხეს აგრე მალე რათ დაბრუნდითო, უპასუხა:

— მე მხოლოდ ხელს ვუშლიდი იმათ: რომ ვიტყოდნი რასმე, ისე ხედებოდათ, თითქო კარები გააღეს უცბად და გარედან ჰაერი შემოვარდა ოთახშიო.

მეორედ სხვა მიზეზი თქვა:

— ეჰ, რას იზამთ? ისინი სულყველანი ბრწყინვალე თავადი-შვილები ბრძანდებიან და მე კიდევ გლეხი-კაცი.

მართალი ის გახლავთ, რომ მირიელი არ მოეწონათ. ამის მიზეზად სხვათა შორის, იმასაც ამბობდნენ თურმე ერთ ეპისკოპოსთან მიიწვიეს, რომ მივიდა განცვიფრებული დარჩა, არც დაუშალავს, პირიქით, წამოიძახა — რა არის ამდენი ავეჯი და მოსამსახურე? რა საათები, რა ხალიჩები, რა მოსაბეზრებელი უნდა იყოს ეს ყველაფერი. ღმერთმა დამიფაროს იმ ზედმეტი ქონებისაგან, რომელიც წამდაუწყუმ ჩამძახებს ყურში: არის ხალხი, რომ შია, სცივა, ბევრია ღარიბ-ღატაკიო!

სიტყვამ მოიტანა და უნდა ვთქვათ, რომ უგუნურება იქნება შევიძულოთ ყოველივე ის, რაც ადამიანს ცხოვრებას უტკობს და განცხრომას შესძენს. ეს სიძულვილი ხელოვნების უარყოფა იქნებოდა. სასულიერო წოდებისათვის კი, თუ წარმომადგენლობა ან ზეიმი არ მოითხოვს, სწორედ საძრახისია განცხრომით ცხოვრება. ფუფუნებაში მყოფი, სხვის ტანჯვას ვედარ თანაუგრძნობს. მდიდარი მღვდელი სრული უაზრობაა. მღვდელი ღარიბებთან უნდა იმყოფებოდეს და განა შეიძლება განუწყვეტილვ დღე და ღამე კაცი ეხებოდეს ყოველგვარ გაჭირვებას, ყოველგვარ სევდას, ტანჯვას, ადამიანის პიროვნების დამცირებას და შეურაცხყოფას, თვითონ კი არ მოედოს ეს უბედურება, როგორც მუშის ფეხს მტვერი ედება? განა წარმოსადგენია, ანთებულ საკირესთან იღგეს კაცი და არა სცხელოდეს? ბრძმედთან მუშაობდეს და ან თმა არ შეეტრუსოს, ან ხელი არ გაუშავდეს, ან არ გაოფლიანდეს? უპირველეს ყოვლისა, სიღარიბე გამოაჩენს, მოწყალეა მღვდელი, და მეტადრე ეპისკოპოსი თუ არა.

ექვი არ არის ასე მსჯელობდა დინის ეპისკოპოსიც.

ნურავინ იფიქრებს, რომ ეპისკოპოსი თავის დროს აპყოლოდეს და მზა პასუხით დახვდომოდეს უმთავრეს საზოგადოებრივ საკითხებს, თანამედროვე ღვთისმეტყველებით კამათში არც კი ერეოდა და გაჩუმებული იყო, როდესაც ეკლესიასა და მართებლობის შორის შუღლი რამე ჩამოვარდებოდა; მაგრამ რომ ჩაცვიებოდა ვინმე, არ დამალავდა და აღიარებდა, რომ პაპის მომხრე უფრო იყო, ვიდრე პაპისაგან საფრანგეთის ეკლესიის განთავისუფლებისა და რადგან სურათსა ვხატავთ და დამალვა არაფრისა გვინდა, იძულებული ვართ ისიც მივუმატოთ, რომ არაფერში თანაუგრძნობდა ნაპოლეონს. 1813 წლიდან დაწყებული, სადაც კი ნაპოლეონის საწინააღმდეგო მოძრაობას გაიგებდა, თვითონაც მიემხრობოდა. ელბის კუნძულიდან რომ დაბრუნდა ნაპოლეონი, დინის ახლოს გაიარა; ეპისკოპოსმა არ ინება და არ ინახულა იმპერატორი; არ დაემორჩილა ბრძანებას და „ასი დღის“ განმავლობაში განკარგულება აი მოახდინა თავის სამწყსოში, რომ იმპერატორი ნაპოლეონი მოეხსენებინათ წირვა-ლოცვის დროს.

ბატისტიენს ორი ძმაცა ჰყავდა. ერთი გენერალი იყო, მეორე პრეფექტი. ხშირი მიწერ-მოწერა ჰქონდა ორთავესთან. პირველს ცოტახანს ემღუროდა, რადგან ნაპოლეონი რომ შემოვიდა საფრანგეთში, გენერალი ათას ორასი კაცით დაედევნა, მაგრამ ისე უხეიროდ, რომ ცხადი იყო, ნაპოლეონის მტრობა კი არა, დახმარება სურდა. მეორე ძმასთან უფრო ტკბილი განწყობილება ჰქონდა; იგი დიდად პატიოსანი, ღირსეული კაცი იყო და, სამსახურიდან უკვე გამოსული, პარიზში ცხოვრობდა კასეტის ქუჩაზე.

ამგვარად მის უსამღვდელოესობასაც მოუხდა ერთს დროს პოლიტიკურ ბრძოლაში ჩარევა და მისი სიმწარის გემოს გაგება. მიწიერ ვნებათა ბრძოლამ ერთხანს დაჩრდილა მიაი მარადისობით და მადლით გატაცებული გონება. ამგვარ კაცს სრულიადაც რომ არა ჰქონდეს თავისი პოლიტიკური აზრი, სწორედ უკეთესი იქნებოდა. ცუდად კი არ ჩამოგვართვან ეს სიტყვა: ჩვენთვის პოლიტიკური აზრი სხვაა და პროგრესის შეგნება, პატრიოტულ-დემოკრატიული მისწრაფება, ხალხის და კაცობრიობის სამსახური — სხვა. ჩვენს დროში ამის მეტი არა უნდა ედვასრა საფუძვლად საზოგადოებრივ მოღვაწეობას. ჩვენ არ დავუკვირდებით იმ საკითხებს, რომელნიც, პირდაპირ არ შეეხებიან ამ წიგნის შინაარსს, ოღონდ ერთს ვიტყვით: უმჯობესი იქნებოდა ბ. მირიელი ორლენელთა მეფის მომხრე არ ყოფილიყო და მისი გონების თვალი ერთ წამსაც არ ასცილებოდა იმ წმიდათა-წმიდას, ადამიანთა მღელვარების და ქიშპობის ზემორე მყოფს, რომელიც ნათელსა ჰფენს ქვეყანას და

რომელსაც სიმაართლე, მართლმსაჯულება და მოწყალება ეწოდება.

მართალია მირიელი პოლიტიკური ბრძოლისათვის და მოღვაწეობისათვის ღმერთს არ შეექმნა, მაგრამ გასამართლებელ საფუძველს ვუპოვიდით მის საქციელს, ნაპოლეონის წინააღმდეგობა რომ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლების შელახვაზე დაემყარებინა და ამაყი და პრინციპით ძლიერი ბერი შებრძოლებოდა თავის ხელმწიფეს მაშინ, როდესაც იგი ძლევამოსილი იყო. ძლევამოსილის შებრძოლებას მოვეუწონებდით და დაცემულის, უკვე მისუსტებულის წინააღმდეგობა კი უნდა დავუწუნოთ. ბრძოლა ჩვენ მაშინ გვიყვარს, როდესაც განსაცდელს ვხედავთ. ბრძოლის დამთავრება და დამარცხებულის შეკვრა და დატყვევება, მხოლოდ იმას შეკფერის, ვინც ბრძოლა დაიწყო, ვინც არ ამხილა მკაცრად გალაღებული მტარვალი, ხმას ნულარ ამოიღებს, როდესაც მას დაცემულს ნახავს. ჩვენი აზრით, როცა განგება ჩაერევა საქმეში და დევნას დაუწყებს ვინმეს, უმჯობესია აცალოს მას. 1812 წლიდან დავიწყეთ ფარხმალის დაყრა. 1813 წელს, როდესაც გარემოებათა ცვლილებით წაქეზებულმა ჩვენმა კანონმდებელმა კრებამ ძლივს გაბედა და ხმა ამოიღო ნაპოლეონის წინააღმდეგ, ტაში კი არ უნდა დაგვეკრა, უნდა აღვშფოთებთელიყავით; 1814 წელს, როდესაც მარშლებმა უღალატეს, სენატმა თავს ლაფი დაისხა და პირში აფურთხა იმას, ვისაც გუშინ ფეხებს უკოცნიდა და თავყანსა სცემდა, ჩვენ ვალდებული ვიყავით ზიზღით თვალი აგვერიდებინა; 1815 წელს, როდესაც ჰაერში უკვე ტრიალებდა სამშობლოს უბედურება, როდესაც საფრანგეთი უკვე თრთოდა მის საზარელ მოლოდინში და სუსტი ლანდივით მოჩანდა ნაპოლეონის წინ ვატერლოო ჯარისა და ხალხის მიერ ბედისაგან განწირულის ხელმწიფედ მიღება სახუმაროს არ წარმოადგენდა და, — მტარვალობა რომ არ მივიღოთ მხედველობაში, — იმისთანა გულის კაცს, როგორც დინის ეპისკოპოსი იყო, უნდა ეგრძნო უფსკრულის პირს მდგომარე, მაგრად ჩახვეული დიდი ერის და დიდი ადამიანის მდგომარეობა.

ამის გარეშე კი ბ. მირიელი ყოველთვის პატიოსანი, მართალი, თავმდაბალი, გონიერი და ღირსეული ადამიანი იყო. კეთილსა სთესდა და კეთილი სურდა. მღვდელი იყო, ბრძენი და ადამიანი; თვით მის პოლიტიკურ საქციელშიც კი, რომლის გამო ჩვენ ასეთი სასტიკი საყვედური გამოვთქვით, მან უფრო მეტი ღმობიერება გამოიჩინა, ვიდრე თვითონ ჩვენ.

ქალაქის თვითმმართველობის სახლის მეკარედ თვითონ იმპერატორს დაეყენებინა ერთი მოხუცებული, აუსტერლიცის ბრძოლაში დაჯილდოებული ჯარისკაცი, ბრძოლის ველზე დაბერებული ნა-

პოლეონის არწივი. საწყალ კაცს ხშირად წამოსცდებოდა ხოლმე ისეთი რამ, რასაც კანონი „მაცდუნებელს“ უწოდებდა და სჯიდა.

მის შემდეგ, რაც საპატიო ლეგიონის ორდენზე იმპერატორის პროფილის მაგივრად სამი შრომანა შემოიღეს, მოხუცი ვერ ასრულებდა ბრძანებას, ფორმის ტანისამოსს აღარ იცვამდა, ახალი მედალი არ დამკიდონო, — მან სიამოვნებით, საკუთარი ხელით ამოიღო იმპერატორის სახე ჯვრიდან; რომელიც თვით ნაპოლეონისგან ჰქონდა მიღებული და დატოვა ცარიელი ადგილი, მაგრამ სამი შრომანის გაკეთება კი ველარ შესძლო: — მოვკვდები და გულზე სამ ჯოჯოს არ დავიკიდებო — იძახდა გაბრაზებულნი. ლუი მეფრამეტეს დაუბრუნებელივ ლანძღავდა მოხუცებული ჯარისკაცი: „ეს ქარებიანი, ისა, რომ ფეხსაცმელიც კი იგნლისიდან მოაქვს, თითქო ჩვენში ვერ შეუყვარადნენ. პრუსიაში რად არ წაეთრევა? ჯანდაბას იმისი თავი და ტანი“. — რაკი ლანძღვას დაიწყებდა, ლუისთან ერთად ინგლისს და პრუსიასაც შეუკურთხებდა, რადგან მომაკედინებელ ცოდვად მიაჩნდა ქვეყნად მათი არსებობა. იმდენი ილანძღა, რომ ადგილი დაკარგა და ულუკმაპუროდ დარჩა ცოლ-შვილიანა კაცი.

ეპისკოპოსმა დაიბარა, რბილად დატუქსა და საეპისკოპოსო ტაძრის შეკარგედ დანიშნა.

მთელ ეპარქიაში ჰემმარიტი მწყემსი და ყველას მეგობარი იყო ბ. მირიელი.

იმდენი სიკეთე დასდო თავის სამწყსოს ეპისკოპოსმა ცხრა წლის განმავლობაში, იმდენი მადლი მოჰფინა, რომ დიდი და პატარა ყველა თაყვანსა სცემდა წმინდა სულიერ მამას. ნაპოლეონის წინააღმდეგობაც კი აპატია ხალხმა; კეთილ, სუსტ ფარას, რომელსაც იმპერატორი გაღმერთებული ჰყავდა, თავისი ეპისკოპოსიც უყვარდა.

თ ა ვ ი მ ე თ ო რ მ ე ტ ა

ეპისკოპოს მირიელის განმარტოება

ეპისკოპოსს თითქმის ყოველთვის თავს დასტრიალებს მრავალი მღვდელი სწორედ ისე, როგორც მხედართმთავარს — ჰაბუკი მხედრები. წმინდა ფრანსუა დე-სალმა სწორედ ამათხედ ბრძანა „შეუბუმბლავი მღვდელიათ“. წარჩინებულს ფუტკარივით ეხვევიან წარჩინების მსურველნი. ძალა ჰქონდეს კაცს და ამაღა თავისთავად გაუჩნდება. შეძლება ჰქონდეს კაცს და შინაყმანი თავისით ეახლე-

ბიან. მომავლის მძებნელი ფარვანასავით თავს ევლებიან აწინდელს ბრწყინვალეობას; ყოველ ოდნავ გავლენიან ეპისკოპოსს თან ახლავს სემინარიელ ქერუბიმთა მთელი რაზმი, რომელნიც დარაჯად დასდგომიან საეპისკოპოსო სასახლის წესიერებას და მეტადრე მის უსამღვდელოესობის ღიმილს. ეპისკოპოსის გულისმოგება იპოდიაკონად კურთხევის პირველ საფეხურზე დგომას ნიშნავს. რას იზამთ? ყველა თავისას ცდილობს. წმინდა მოციქულობა აღარა სწუნობს შემოსავლიან ალაგს.

როგორც ყველა სხვა წოდებას, ისე სამღვდელოებასაც ჰყავს თავისი დიდი ბობოლები. ეს გახლავთ მღიდარი, ფულის და მამულის პატრონი, მოხერხებული, საზოგადოებაში მიღებული ეპისკოპოსები. ამ ბობოლებმა ლოცვაც იციან, რასაკვირველია, მაგრამ მოთხოვნა კიდევ უფრო კარგად ემარჯვებათ. როგორც თვითონ იმდაბლებენ თავს უმაღლესთა წინაშე, ისევე ამაბლებენ მათთან მოსულთ და მთელი დღით ალოდინებენ წინა ოთახში, თითქო სასულიერო წოდების პირნი კი არა დიპლომატები ბრძანდებიანო. მოხელენი არიან და არა მოძღვარნი. ბედნიერია, ვინც მათთან დაახლოებულა. ძალა ხელთა აქვთ და ვინც შესძლებს და თავს მოაწონებს, უხვად ურიგებენ შემოსავლიან მრევლებს და საეკლესიო მამულებს. თვით დიდებისაკენ მიიწევენ და თან მიჰყავთ თავიანთი ერთგულნი, როგორადაც მზეს თავისი თანამგზავრნი. მათი ბრწყინვალეობა სხვისა ჰფენს მათ ამაღას. მათი კეთილდღეობის ნასუფრაღს ხელაპყრობილნი შესციცინებენ მხლებელნი. რაც მეტს შეიძენს პატრონი, მით მეტს არგუნებს შინაყმას. და ბოლოს, რომიც ხომ აქვეა. თუ ეპისკოპოსი მოხერხებულია არქიეპისკოპოსობას იშოვის; თუ არქიეპისკოპოსი მოხერხებულია კარდინალობას მიადწევეს, ამავე დროს თქვენც უკან გაგიყოლიებთ. ჯერ კარდინალის მორჩილად იქნებით, მერე ომფორს შეიძენთ, საბჭოს წევრი გახდებით, პაპის შინაყმა, და ეგეც თქვენი ყოვლად უსამღვდელოესობა; აქედან კარდინალამდე ერთი ნაბიჯილა და კარდინალი ხომ შეიძლება პაპის ტახტზედაც აბრძანდეს? ეგ კენჭისყრაზე არის დამოკიდებული და კენჭს ხომ, საითაც გნებავთ, იქით გაავორებინებთ. დღევანდელი კუნკულა ხვალ შეიძლება პაპის ტიარად იქცეს. ჩვენს დროში მეფედ გახდომა მარტო მღვდელს შეუძლია, ისიც რა მეფედ? უმაღლესად! მერე რამდენ ოცნებებს უნდა ასაზრდოვებდეს სემინარია. რამდენ ბავშვს, რამდენ ახალ ნაკურთხ მღვდელს გაიტაცებს ბრწყინვალე მომავლის ფიქრი და მოლოდინი, რადგან დიდების წყურვილი მოწოდებად იქცევა და იქნება გულწრფელად სწამდეს, — დიდებისაკენ მისწრაფება მოწოდება არის ჩემიო.

თავმდაბალი, ღარიბი, განმარტოებული ეპისკოპოსი მირიელი ბობოლეში არ ირიცხებოდა. ეს იქიდან ჩანდა, რომ მის ირგვლივ ახლად ნაკურთხ მღვდლებს ვერ ნახავდით. პარიზშიც ხომ „არ მიიღეს“, როგორც უკვე ვთქვით. მომავლის მაძიებელს ერთსაც არ მოსვლია აზრად — ამ განმარტოებულ მოხუცს დავებლაუჭები, დიდებას ის მიმალწევიანებსო. მის ჩრდილში ოცნებით გაბერილი ერთი სოკოც არ ამოსულა, მისი დეკანოზები და მღვდლები ბ. მირიელივით სათნო მოხუცები იყვნენ, ხალხის მოყვარე, ხალხის შვილნი, იმასავით თავიანთ სამწყსოში ჩამწყვდეულნი და თავიანთ წმინდა მოვალეობას ამჯობინებდნენ კარდინალობასაც და პაპობასაც. განსხვავება ის იყო მხოლოდ, რომ ეპისკოპოსი სრულქმნილი იყო და ეს მღვდელ-დეკანოზები კი დამთავრებულნი. მის უსამღვდელოესობასთან მყოფი რომ წარმატებას ვერას ელირსებოდა, ეს ცხადი იყო და დანიშნავდნენ თუ არა ახალგაზრდა მოძღვარს მის ეპარქიაში, მაშინვე სხვაგან გადასვლას და სხვა ეპისკოპოსთან სამსახურის ძებნას იწყებდა; ზოგი ექსში გადადიოდა, ზოგი ოშში, რადგან, ვთქვით და კიდევ ვიტყვი, ყველა იმას ცდილობს, რომ ვინმეს დაებლაუჭოს. წმინდანის ახლოს ცხოვრება საშიშია. შეიძლება განუკურნელი სენი — სიღარიბე შეგეყაროთ, ან სიძულვილი მლიქვნელობისა და ფარისევლობისა, რაც წარმატებისათვის ესოდენ აუცილებელია. ერთიც ვნახოთ, უარყოფამ გაგიტაცათ და თქვენს ოცნებას გაღალატებინათ. ამიტომაც, რომ ყველა გაურბის ამ მუნიან სათნოებას, სწორედ ამით აიხსნება ეპისკოპოს მირიელის განმარტობაც. ჩვენ წყვილიადით მოცულ საზოგადოებაში ვცხოვრობთ. წარმატებას მიაღწიე და ქვეყანა შენიაო. აი ყველაზე დიდი სიბრძნე, რომელსაც გვასწავლის ღლითი დღე გახრწნილება.

სიტყვამ მოიტანა და ვთქვათ, ბილწი რამ არის ეს წარმატება. ბილწი იმით არის, რომ ყალბი მსგავსება აქვს ღირსებასთან და მით ატყუებს ხალხს. ბრბოსათვის წარმატებას იგივე აზრი აქვს, რაიც ჭეშმარიტ ღირსებას. წარმატება იმდენად ემსგავსება ნიჭს, რომ ისტორიასაც კი ატყუებს. მაშ რას სჩივიან იუვენალი და ტაციტი? წარმატებამ ყველა დაიმორჩილა ჩვენს დროში და თვით ფილოსოფიასაც კი შინამოსამსახურის ტანსაცმელი ჩააცვაო. მოახერხეთ წარმატება — აი თეორია. წარჩინებული ბრძანდებით, მაშ ღირსეული ბრძანებულხართ, ლოტორებით მოიგეთ, მაშ ღირსი ყოფილხართ. ვინც თავისას გაიტანს, სათაყვანოც ის არის. ქუდ-ბედი დაგყოლიათ და სხვაც არა გინდათრა. ბედი გქონდეთ, და ქვეყანა თქვენია. თუკი ბედნიერი ხართ, მაშ დიდებულად გალიარებენ. ხუთი-ექვსი მოღვაწე რომ გამოვრიცხოთ, რომელნიც სხვისა ჰყენენ

საუკუნეს, თანამედროვე ხალხის დანარჩენებისადმი თაყვანისცეპა მხოლოდ სიბეცის შედეგია. მოვარაყებუი ოქროდ საღდება. არავინ დაგძრახავთ, ოღონდ მოახერხეთ და უდიდებულესთა შორის გამოიჭიმეთ. ბრიყვია ბებერი ნარცისი, რომელიც თავის თავს შესტრფის და ბრიყვს უკრავს ტაშს. ის უდიდეს ნიჭს, რომელიც ჰქმნის მოსეს, ესქილეს, დანტეს, მიქელანჯელოს, ან ნაპოლეონს, ადვილად მიაყუთვნებს მას, ვინც მოახერხა და თავის მიზანს მიადწია, სულ ერთია, რაც უნდა იყოს მისი მიზანი. იქნება ის უბრალო ნოტარიუსი, რომელსაც დებუტატობა გაუკრავს, ვინმე ცრუ კორნელი, რომელსაც „ტირიდატი“ დაუწერია; საჭურისი, ჰარამხანა რომ გაუჩენია, უბრალო ჯარისკაცი, შემთხვევით მთელი საუკუნესთვის ფრიად მნიშვნელოვანი ბრძოლა რომ მოუგია; აფთიაქის მოხელე, მუყაოს ძირი რომ დაუდევს წაღებისათვის ტყავის ნაცვლად და ამ წაღებით შეუმოსია მთელი სამეფოს ჯარი და ნახევარ მილიონის შემოსავლის პატრონი გამხდარა; მეწვრილმანე, რომელმაც სისხლის ფასად ასარგებლა ფული და მილიონები შეიძინა, წუწკი ბერი, რომელიც ფეხს ულოკავდა დიდებულთ და ეპისკოპოსობას მიადწია; თუ უბრალო, დიდ მამულში გამდიდრებული მოურავი, ალბათ ფულის ყადრი სცოდნიაო — ფინანსების მინისტრად რომ მიუწვევიათ... ყველა ამათ ხალხი გენიოსებად გამოაცხადებს, გუნდრუკს უკმევს და ფეხქვეშ გაეგება.

თ ა ვ ი მ ე ც ა მ ე ბ ა

რ ა ს წ ა მ დ ა

ნუ დავაკვირდებით მის უსამღვდელოესობას მარადმორწმუნეობის თვალსაზრისით. ძლიერი სულის წინაშე თავი მოვიხაროთ და თაყვანი ვცეთ. მართალის სარწმუნოებას დაკვირება არ უნდა. ამას გარდა, ოღონდ ადამიანი ყოველი სათნოებით იყოს შემკული, დაე ნუ იზიარებს ჩვენს რწმენას.

რა აზრისა იყო სარწმუნოების დებულებაზე და საიდუმლოებაზე? ეს მხოლოდ გულთამხილავს შეეხება და ის ჰკითხავს, როდესაც მის წინაშე წარსდგება მიწიერისაგან განთავისუფლებული. ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით დანამდვილებით, რომ სარწმუნოების გამოსარკვევი კითხვები თავის დღეში ფარსეველურად არ გადაუწყვეტია. აღმასს ხომ ლპობა არ შეეპარება. ეპისკოპოსს მეტი სწამდა, ვიდრე

შეეძლო. „Credo in Patrem“¹ — იტყვდა ხოლმე ხშირად. იგი კეთილმოქმედებაში ჰპოვებდა იმ კმაყოფილებას, რომელსაც სინდისი სრულიად სჯერდება და რომელიც ჩუმად ჩაგვძახის — შენ ღმერთთანა ხარ!

ეს კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყველაფერზე, სარწმუნოებრივ ვალდებულებაზედაც კი უფრო მეტად მოყვასი უყვარდა თვისი. სწორედ ეს მეტისმეტი სიყვარული აკვირვებდა იმ ვაჟბატონთ, რომელთაც ეგოიზმით გამსჭვალული ჩვენი დრო „ჰკვიანს“, „ღარბაისელს“ და „წარჩინებულს“ უწოდებს. „მონანიებას ცდილობს, თორემ აგრე თავგანწირული არ იქნება ღარიბ-ღატაკისთვისაო“. რა იყო ეს უკიდურესი სიყვარული? წმინდა კეთილმოსურნეობა არა მარტო სულიერთადმი, არამედ უსულოთა მიმართაც. ეპისკოპოსმა არც კი იცოდა, რა არის საძულველი. ყველა კაცს, თვით საუკეთესოსაც, დაფარული აქვს რაღაცა შეუზღბრალელობა, რომელსაც ცხოველებთან ამუდავნებს, არც ეს გრძნობა იცოდა დინის ეპისკოპოსმა, თუმცა ეს იშვიათი არ არის სასულიერო წოდებაში. ბრამინის აზრისა არ იყო, მაგრამ ეტყობოდა უკვე დაჟიქრებოდა გკლესიასტის სიტყვებს: ვინ იცის სად მივა ნადირთა სული. ზნედაცემული და მახინჯი ვერ შეაშფოთებდა მის სიყვარულით აღსავსე გულს. თითქო ღრმად ჩაფიქრებული, ცხოვრების გარეთ ეძებს ნიმახინჯის მიზეზს და თვით ღმერთისაგან მოელის განმარტებასაო. როგორც ლინგვისტი ცდილობს ძველ ეტრატზე წაშლილი ნაწერის აღდგენას, ამგვარად უკვირდებოდა ეპისკოპოსი ჯერ კიდევ ბუნებაში არსებულ ქაოსს. ჩაფიქრდებოდა თავდავიწყებამდე და ხშირად უცნაურს წამოიძახებდა რასმე. ერთ დილას ბაღში იყო და მარტო გგონა თავი, თუმცა და უკან მისდევდა ფეხაკრეფით. უცბად შეჩერდა, რაღაცას დააცქერდა მიწაზე. უშველებელი ბაბაჭუა იყო, შავი, ბალნიანი, საზარელი. ბატისტინემ ყური მოჰკრა ეპისკოპოსის სიტყვებს:

— რა შენი ბრაღია, შე საბრალო არსებავ!

ბავშვობააო, იტყვიან. დიახ, მაგრამ ეს არის ღვთაებრივი ბავშვობა სათნო ადამიანისა. იგივე ბავშვობა სჭირდათ წმინდა ფრანსუა ასისიზელს და მარკუს ავრელიუსს. ერთხელ ეპისკოპოსმა ფეხი იღრძო, რომ ჰიანჭველა არ გაესრისა.

ასე ცხოვრობდა ეს მართალი ადამიანი. ხანდახან ბაღში ჩაიძინებდა და ისეთი სახე ჰქონდა, რომ არ შეიძლებოდა თავყანი არ გეცა.

¹ მწამს მამაღმერთი (ლათ.). კათოლიკური ლოცვა.

ამბობენ, სიყმაწვილეში მეტად ახირებული, ფიცხი კაცი იყო. მისი უსაზღვრო სიმშვიდე ბუნებრივი არ იყო. ეს გახლდათ შედეგი ფიქრისა და რწმენისა, რომელიც ნელ-ნელა უვარდებოდა გულში და ძირიანად უცვლიდა ბუნებას. როგორც წყალი გახვრეტს ქვას, წვეთ-წვეთად რომ სცემდეს, ისე გამოსცვლის ხასიათს და ფიქრება და დაკვირვება. როგორც წყლისაგან დაღარულ ქვას ველარა შეასწორებსრა, ისე ველარა გამოსცვლისრა ამგვარად შექმნილ ხასიათს.

1815 წელს, მგონი უკვე ვთქვით, სამოცდათხუთმეტი წლისა სრულდებოდა, თუმცა შეხედულებით სამოცისასაც ძლივს ჰგავდა. პატარა კაცი იყო; ცოტა არ იყოს, სიმსუქნე ეპარებოდა; ამიტომ ძალიან უყვარდა სიარული და დიდ მანძილს გადიოდა ფეხით. ჯერ ძალიან ჰარმაგად იყო. წელში ოდნავ მოხრილიყო, თუმცა ეს არასა ნიშნავს: გრიგოლ XVI ოთხმოცი წლისა მომღიმარი და სარივით სწორი იყო, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ძალიან ცუდი ეპისკოპოსი გახლდათ. მისი უსამღველოესობა კეთილმოვლენილი მოხდენილია, ლამაზი კაცი იყო, მაგრამ ისეთი მოსიყვარულე და თავაზიანი, რომ სილამაზეს ვერავინ ამჩნევდა.

ლაპარაკს რომ დაიწყებდა თავის ჩვეულებრივ ალერსიანი მხიარულებით, რომელიც ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, ყველას იზიდავდა და ატკობდა, თითქოს სიხარული გადმოსჩქეტსო, ყმაწვილის ელფერი ედო, ერთიც არ აკლდა ბროლივით თეთრი კბილი, რაც სიცილს უმშვენებდა; შეხედულებით ერთი იმათგანი იყო, რომლის შესახებ პატარაობისას „რა კარგი ბავშვიაო“, იტყვიან ხოლმე და სიბერეში „რა ტკბილი მოხუციაო“. მკითხველს ეხსომება, რომ ნაპოლეონსაც ამითი მოეწონა. და მართლაც, ერთი შეხედვით, მეტადრე ვინც ჯერ არ იცნობდა, „ტკბილი მოხუცის“ შთაბეჭდილებას ახდენდა ეპისკოპოსი. მაგრამ ცოტა ხანი რომ დაჰკვირვებოდით და ღრმად ჩაფიქრებული გენახათ, ნელ-ნელა ფერს იცვლიდა ტკბილი მოხუცი და რაღაც დიდებულით იმოსებოდა; გაშლილ, მაღალ, თოვლივით სპეტაკი თმით შემყულ შუბლს სხივი ეფინებოდა. სიკეთით აღსავსე ძლიერად წარმოგიდგებოდათ და ამ ძლიერებას სიყვარულის ნათელი ადგა, თითქოს ანგელოზს ხედავთ მოღიმარს, რომელიც ნელ-ნელა ფრთებს შლის და ღიმილი კი არ ეკარგებაო. გამოუთქმელი რაღაც თაყვანისცემა გებადებოდათ გულში, იზრდებოდა, გულს გივსებდათ და გრძნობდით, რომ დიდსულოვანი, ძლიერი, ლმობიერი და მოწყალეა ეს ადამიანი და მისი ფიქრი იმდენად მაღალა, რომ სიტკბოების მეტს არას შეიცავს.

როგორც უკვე ვთქვით, მთელ დღეს ლოცვას ანდომებდა, წირვას, მოწყალებას, გაჭირვებულთა ნუგეშის ცემას, ყვავილების მოვ-

ლას, ძმობას, მოკრძალებას, სტუმართმოყვარეობას, მოთმინებას, ნდობას, სწავლას და დაკვირვებას; მთელ დღეს კეთილ ფიქრებში, კეთილ სიტყვაში და კეთილ საქმეში ატარებდა. ღამეც, როდესაც ქალები ზევით ავიდოდნენ, ბაღში გავიდოდა და რამდენიმე საათი იყო, ვიდრე ძილს დააპირებდა. თითქო რაღაცა აკლდა იმ დღეს, როდესაც ავი დარი იდგა და ღამით ბაღში გასვლა არ შეეძლო. ჩვეულებად ჰქონდა, დასაძინებლად ფიქრით უნდა მომზადებულიყო დიადი სანახაობით მოჭედილი ცის ქვეშ. ხშირად შეუგვიანდებოდა ბაღში და, თუ არ ეძინათ ქალებს, მისი ნელი ნაბიჯი ესმოდათ. მარტო იყო ის თავის თავთან, ჩაფიქრებული, დამშვიდებული, თაყვანისმცემელი და თავის გულის სიმშვიდეს ეთერის სიმშვიდეს აღარებდა; წყვილიაღში მნათობთა ხილულ ბრწყინვალეობას, ღვთის უხილავ ბრწყინვალეობას უკვირდებოდა და თან სულს უშლიდა იმ ფიქრებს, რომელთაც უზენაესი ანიჭებდა. და როცა იგი თავის გულს უშლიდა, იმ წამს, როდესაც ღამით ყვავილები აფრქვევენ თავის სურნელებას, როცა იგი ვარსკვლავებით გაკაშქაშებულ ღამეში ანთებულ ლამპარივით აღგზნებული იდგა, როცა იგი ციური ძალით და თაყვანისცემით აღტაცებული შეჰხაროდა საწუთროს უსაზღვრო საიდუმლოებას, აზროს იქნება თვითონაც ვერ ეთქვა რას გრძნობდა, ან რას ფიქრობდა. გრძნობდა, რომ რაღაც შორდებოდა და უსაზღვროს უერთდებოდა; გრძნობდა, რომ რაღაც მასში ეშვებოდა უსაზღვროსაგან, — საიდუმლო ერთობა სულის და ბუნების სიღრმისა. ღვთის სიდიადეზე და მის არსებობაზე ფიქრობდა; მომავლის მარადისობას უკვირდებოდა—ამ უცნაურ საიდუმლოებას; კიდევ უფრო უცნაური საიდუმლოება აინტერესებდა—წარსულის მარადისობა; საწუთროს უზადვროებას და დაუსრულებლობას უკვირდებოდა; არ ცდილობდა გაუგებარის შეგნებას, ღმერთს არ შეისწავლიდა. მხოლოდ თაყვანსა სცემდა. ის უკვირდებოდა ატომების განსაცვიფრებელ შეერთებას, რომელიც ნივთიერებასა ჰქმნის, ძალას აღუდგენს მას, ერთგვარად აერთებს განკერძოებულთ, ურიცხვით ავსებს უსაზღვროს და სინათლის წყალობით მშვენიერებასა ჰქმნის. ჰხედავდა, რომ სიციოცხლე ატომთა შეერთებაა და სიკვდილი შეერთებულთა დაშლა.

ხის სკამი ჰქონდა ბაღში. ჩამოჯდებოდა და გაშტერებული შესცქეროდა ვარსკვლავებით მოჭედილ ცის კამარას. ეს ერთი მტკაველისოდენი ბალი რამდენიმე ხეხილით და ყვავილით შემკული და ქოხებითა და ფარდულებით გარშემორტყმული, მისთვის ძვირფასი იყო და სრულიად აკმაყოფილებდა მის მოთხოვნილებას.

ან რა უნდოდა მეტი ამ მოხუცებულს, რომელიც თავისუფალ

დროს — დღეს შებაღეობას ანდომებდა და ღამეს დაკვირვებას. განსაკმარისი არ იყო ეს პატარა შემოღობილი მიწა, რომელსაც ცა ჰქონდა ჰერად ღეთისა და მის უღიადეს ქმნილებათა სადიდებლად? მართლა და, განა ეს არა კმარა ადამიანისათვის? სხვა რაღა ინატროს გულმა? პატარა ბალი სასეირნოდ და უსაზღვროება საოცნებოდ. ფეხქვეშ რასაც დასთეს და მოიყვან, და ზევით რასაც დაუკვირდები და დაუფიქრდები. რამდენიმე ყვავილი მიწაზე და მთელი ვარსკვლავთ კრებული ცაზე.

თ ა ვ ი მ ე თ ო თ ხ მ მ ბ ა

რ ა ს ფ ი ქ რ ო ბ ლ ა

ერთი უქანასკნელი სიტყვაც.

რადგან ღინის ეპისკოპოსის ყოველი წვრილმანი თვისების ჩვენგან ასე დაწვრილებით აღწერა ჩვენს დროში მოდოდ შემოღებულ სიტყვისა არ იყოს, „ბანთეისტის“ ფიზიონომიას აძლევს მის უსამღვდელოესობას და შეიძლება აფიქრებინოს ვინმეს, მირიელის საქებრად, ან საძრახხიად, რომ, როგორც მრავალს სხვას ამ საუკუნეში, ეპისკოპოსსაც ჰქონდა საკუთარი ფილოსოფია, რომელიც განდევნილთა ფიქრში აღმოცენებული განვითარდება და იმდენად იზრდება, რომ სარწმუნოების ალაგს იჭერს; ამიტომ ვიტყვით, რომ ვინც კი ეპისკოპოსს იცნობდა, ამას ვერავინ იფიქრებდა. ამ ადამიანს მხოლოდ გული აცისკროვნებდა. მის სიბრძნეს შეიცავდა ეს გულიდან გადმონადენი შუქი.

სისტემებით კი არა, საქმით იყო იგი ძლიერი. ბნელი ფილოსოფია ხშირად თავბრუს ახვევს ადამიანს. მის უსამღვდელოესობას, რამდენადაც ვიცით, თავის დღეში გონება არ მიუნდვია აპოკალიპსისთვის. მოციქული შეიძლება გამბედავი იყოს, მაგრამ ეპისკოპოსს მოკრძალება მართებს. იქნება თავხედობადაც მიაჩნია ღრმად დაკვირვება იმ დიადი საკითხებისა, რომელთა შეგნება და განმარტება კაცთა შორის დევგმირთ ეკუთვნით. საშინელებას ჰვარავს წმინდა საიდუმლოების კარიბჭე, ღია არის ეს ბნელი კარი; მაგრამ რაღაც ჩაგძახით თქვენ, წუთისოფლის სტუმარს, რომ არ შეიძლება იქ შესვლა. ვაი იმას, ვინც შეაღებს იქ კარს. წმინდა აზროვნებაში, განყენებულის უფსკრულ სიღრმეში, რომელიც სარწმუნოების დებულებათა გარეშე არსებობს, ღეთის შეგნებას ეძებენ გენიოსები.

თამამი კამათია მათი ლოცვა და შეკითხვაა მათი თაყვანისცემა. ეს არის უმეშვეო სარწმუნოება, ვაებით და პასუხისგებით სავსე მათთვის, ვინც მათ შეუღლება.

უსაზღვროა ადამიანის ფიქრი. გაბედულებით აღსავსეა და, თუმცა მრავალ საშიშო მოელის, მაინც ცდილობს თვალის გახელას. შეიძლება ვთქვათ, რომ ერთგვარ ბრწყინვალე რეაქციის ძალით ბუნებასაც კი აბრმავეებს ადამიანი, — და ჩვენს ირგვლივ არსებული საწუთრო იმასვე გვიზღავს, რასაც ჩვენგან იღებთ. იქნება ბუნებისათვის ჩვენც ისეთივე დასაკვირვებელი ვიყვნეთ, როგორც ის არის ჩვენთვის.

ასე თუ ისე, არიან ქვეყნად ისეთი მაღლიანი ადამიანები, თუ შეიძლება მათი ადამიანად წოდება, რომელნიც ფიქრის შორეულ ჰორიზონტზე ცხადად ხედავენ ერთ არსებას და უსაზღვროების საზარელი მთები უდგებათ თვალწინ. მისი უსამღვდელოესობა ამ კაცთაგანი არ იყო. მირიელი კეთილმოვლენილი გენიოსი არ იყო. ის ერიდებოდა იმ სიმაღლეს, რომელმაც ჭკუაზე შეშალა მრავალი და ფრიად ძლიერნიც, როგორც მაგალითად, სვედენბორგი და პასკალი. მართალია, ღრმა დაფიქრებას თავისი ზნეობრივი სარგებლობა აქვს და ამ საშინელი გზით უახლოვდება ადამიანი იდეალურ სისრულეს, მაგრამ ბ. მირიელმა უფრო მოკლე ბილიკი ირჩია, — სახარება.

მისი უსამღვდელოესობა სულაც არ ცდილობდა წინასწარმეტყველი ყოფილიყო; არ ცდილობდა ნათელი მოეფინა წყვილიადიო ჰოცულ მომავლისათვის; რაიმე საგნის სინათლის ცეცხლის ალად ვარდაქმნა არ უცდია, არაფერი ჰქონდა წინასწარმეტყველისა და მოგვისა. ამ მოკრძალებულ სულს უყვარდა და სიყვარულით იყო ძლიერი, მეტი არაფერი. შეიძლება ლოცვით გატაცებულს მეტიც ელოცოს, ვიდრე ადამიანის ძალთ არის, მაგრამ ისევე არ შეიძლება მეტისმეტი ლოცვა, როგორც არ შეიძლება ზედმეტი სიყვარული და თუ ლოცვა, რომელიც არ მოიძებნება სამღვთო წერილში, წამება იქნება, მაშინ წმინდა ტერეზა და წმინდა იერემია მწვალებელნი იქნებოდნენ.

იხრებოდა ყველასკენ, ვინც კენესის და გოდებს. ქვეყანა ცრემლის ზღვად მიაჩნდა; ყველგან ტანჯვაა, სნეულებას, ყველგან ჰირსა და ვარაშს ხედავდა და გამოცანის გამოცნობას კი არა, წყლულის შეხვევას და განკურნებას ცდილობდა. ქვეყნიური ვარაშის საზარელი სანახაობა გულს უჩქროლებდა და სულ იმის ცდაში იყო, თვითონაც მიედწია და სხვებისთვისაც ესწავლებინა უკეთესი შებრალება და ნუგეშისცემა. ამ კეთილ და იშვიათ მოძღვრისათვის ჩვენ

ცხოვრება დაუშრეტელ უბედურებას წარმოადგენდა, რომელსაც მანუგეშებელი ეჭირებოდა.

რამდენი კაცია, რომ ლითონიდან გამონადნობ ოქროს გამრავლებას ცდილობს; ის სიბრალულის გამრავლებას ცდილობდა და ლითონად ქვეყნიური ვაება ჰქონდა. ყველგან გაჭირვებას ხედავდა და ყველგან — შეიყვარეთ ერთმანეთიო — ჭადაგებდა. ეს იყო მისა სრული მოძღვრება და ამის მეტი არა უნდოდა. ერთხელ ჩვენმა უკვე ნაცნობმა სენატორმა, რომელსაც თავი ფილოსოფოსად მოჰქონდა, ეპისკოპოსს მოახსენა:

— ქვეყანას გადახედეთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ. ნახეთ, რა ბრძოლა აქვთ ატეხილი ყველას ურთიერთ შორის. ჭკვიანი ის არის, ვინც უფრო ძლიერია, შეიყვარეთ ერთმანეთიო, რომ ბრძანებ, სულელი იქნება, ვინც დაგიჯერებთ, რადგან დამარცხებული დარჩება.

ეპისკოპოსმა კამათი არ დაუწყო და მშვიდი ხმით უბასუხა:

— სულელიც რომ იყოს, სული შიგ უნდა ჩაიკეტოს, როგორც მარგალიტი ნიჟარაში.

და მართლაც შიგ იყო ჩამჯდარი, შიგ ცხოვრობდა, მით კმაყოფილდებოდა; გვერდით უვლიდა იმ კითხვებს, რომელნიც იზიდავენ და ანცივიფრებენ ადამიანს; შორს უდგა აბსტრაქციის დაუპარულე-ბელ პერსპექტივებს, მეტაფიზიკის უფსკრულს და იმ ღრმა კითხვებს, რომელთაც მოციქული ღმერთთან მიჰყავს, და ღვთის-უარყოფელი არარაობასთან: რა არის ბედი, ავი და კარგი, სულდგმულთა შორის ბრძოლა, ადამიანის სინდისი, ცხოველთა ჩაფიქრებულთა მცონარეობა, მიცვალება და აკლდამაში დაკრძალულ სიცოცხლეთა განახლება, არარაობა და არება, ნივთიერება, სული, ბუნება, თავისუფლება, საჭიროება, — ყველა ის მძლავრი და შეუფხვებელი კითხვებია, რომელთა გამოკვლევა კაცობრიობის მთავარანგელოზთა ხვედრია, თვალმიუწვდომელი უფსკრულია, რომელსაც ლუკრეციუსი, მანუ, წმ. პავლე და დანტე ისეთი აღგზნებული თვალთ ჩასაქერიან, თითქო ცდილობდნენ იმდენად დააკვირდნენ უსაზღვროს, რომ შიგ ვარსკვლავები გააჩინონ.

მონსინიორ მიჩიელი ის ადამიანი იყო, რომელიც ამ იღუმალ მოვლენებს შორიდან ადევნებდა თვალს და თავს არ იწუხებდა ან ესწავლა, ან უფრო ახლოს მისულიყო. ურყევად იცავდა სულის სიმშვიდეს.

წიგნი მეორე

დაცემა

თავი პირველი

სალამო, მთელი ღღის სიარულის შემდეგ

1815 წლის ოქტომბრის თვის პირველ რიცხვებში ერთი საათის წინ, ვიდრე მზე ჩავიდოდა, ერთი კაცი შევიდა პატარა ქალაქ დინში. ეს კაცი ფეხით მოგზაურობდა. ვინც კი იმ დროს ფანჯარაში იყურებოდა, ან ქუჩის კართან იდგა, ყველა რაღაც ეჭვის თვალით ათვალიერებდა ამ მგზავრს. ძნელი წარმოსადგენია ასეთი უბედური შეხედულებისა სხვაც ყოფილიყო ვინმე. შუათანა ტანის კაცი იყო, ჯმუხი, მხარბეჭიანი, კარგი ვაჟკაცი, ასე ორმოცდაექვსის ან ორმოცდარვა წლისა იქნებოდა. თვალეზე ჩამოფხატული ჰქონდა წინაფრიანი ტყავის ქუდი, რომელიც ნახევრამდე უფარავდა მხისგან დამწვარ მტვრიან და ოფლიან სახეს. სქელ, მოყვითალო საყელოსთან ვერცხლის ღუგმით შეკრულ ტილოს პერანგიდან ბალნიან გული უჩანდა. ყელსახვევი ბაწარივით ჰქონდა შეგრეხილი. ლურჯი, უბრალო, გახუნებული და გახეხილი შარვალი ეცვა, ერთ მუხლზე გადაქექილ-გათეთრებული, მეორეზე დახეული. ერთი ძველი ლურჯი ხალათი ეცვა დაფლეთილი, ნიდაყვზე მწვანე მაუდი მსხვილი ძაფით მიკონკებული; ზურგზე ჯარისკაცის ჩანთა ეკიდა სრულიად ახალი, კარგად შეკრული და საკმარისად გატენილი; ხელში უშველებელი ჯოხი ეჭირა; ფეხსაცმელი ნალიანი ეცვა ტიტველა ფეხზე. თავი გაკრეჭილი ჰქონდა და გრძელი წვერი.

ოფლი, სიცხე, ფეხით სიარული და მტვერი რაღაც საზარელ შეხედულებას აძლევდა უიმისოდაც ჩამოფლეთილ მოგზაურს.

თმა ჯაგარივით აშვეროდა; ეტყობოდა კაი ხნის გაპარსული იყო და ახლა მოზრდილი კი არ შეეკრიბა.

ამ კაცს არავინ იცნობდა. მგზავრი უნდა ყოფილიყო, გამვლელი-

ხაიდან მოდიოდა? სამხრეთიდან. იქნებ თვით ზღვისპირიდანაც. რადგან იმავე გზით შევიდა დინში, რომელითაც შეიღი თვს წინათ იმპერატორმა ნაპოლეონმა გაიარა, კანიდან პარიზისკენ რომ მიდიოდა; ეტყობოდა მთელი დღე ევლო, ძალიან დაღლილს ჰგავდა. ძველს უბანში ქალებს ენახათ ეს კაცი: გასანდის ბულვარზე ხეებქვეშ გაჩერებულიყო და, ხეივანის ბოლოს რომ შადრევანია, წყალი დაეღია. ალბათ ძალიან სწყუროდა, ბავშვები რომ დაედევნენ ბაზრის მოედნის შადრევანთან სულ ორასი ნაბიჯის მანძილზე, კიდევ ენახათ გაჩერებული წყლის დასაღვევად.

პუაშევრის ქუჩის კუთხესთან რომ მივიდა, მარცხნივ შეუხვია და ქალაქის მერიისაკენ გაემართა. შევიდა შიგ და თხუთმეტი წუთის შემდეგ ისევ გამოვიდა. ქვის სკამზე, კარებთან ეანდარმი ოჯდა. მგზავრმა ქუდი მოიხადა და მოწიწებით სალამი მისცა. 4 მარტს სწორედ ამ ქვის სკამიდან უკითხავდა ქალაქ დინის მოსახლეობის გააფთრებულ ბრბოს ეუანის ყურეში დაწერილ პროკლამაციას გენერალი დრუო. ეანდარმმა სალამზე არ უპასუხა, ყურადღებით შეათვალიერა, ცოტა ბანა თვალი ადევნა და მერე მერიისში შევიდა.

იმ დროს დინში საუკეთესო სასტუმროდ „კოლბასის ჯვარი“ ითვლებოდა. მისი პატრონი, ეაკენ ლაბარი, დიდად პატივცემული იყო ქალაქში, რადგან ნათესავი იყო იმ ლაბარისა, რომელსაც გრენობლში „სამი ბატონიშვილის“ სასტუმრო ჰქონდა. ნაპოლეონი რომ შემოვიდა საფრანგეთში, დიდი მითქმა-მოთქმა ატეხა სამი ბატონიშვილის სასტუმრომ: ამბობდნენ გენერალი ბერტრანი, მეეტლის ტანისამოსით გამოწყობილი, იანვარში ხშირად დაიარებოდა ამ სასტუმროში, ჯარისკაცთ ჯვრებს ურიგებდა და მოქალაქეთ ნაპოლეონის სახით მოჭრილს ოქროებსაო. სიმართლე ამ ხმებში ის იყო, რომ ნაპოლეონმა, გრენობლს რომ მივიდა მერიის სასახლეში არ ინება დადგომა, დიდი მადლობა გამოუცხადა ქალაქის მერს და უთხრა: — ერთს კარგ, პატიოსან კაცს ვიცნობო, — და „სამი ბატონიშვილის“ სასტუმროში ჩამოხტა. გრენობლელ ლაბარის ამგვარი დიდება სხვისა ჰფენდა მთელი დღის საეალზე მყოფ დინელ ლაბარის „კოლბასის ჯვარს“. დინში ისე არავინ ახსენებდა ამ უკანასკნელს, რომ არ ეთქვათ — გრენობლელის ბიძაშვილიაო.

მგზავრი ამ საუკეთესო სასტუმროსკენ გაემართა. სამზარეულოში შევიდა, რომლის კარი პირდაპირ ქუჩაში გადიოდა. მშვენიერი ცეცხლი გუზგუზებდა ბუხარში. მასპინძელი იქვე ტრიალებდა და ხან ქვავს ჩახედავდა, ხან ქურას. საგანგებო სადილს უმზადებდა მგზავრ მეეტლეებს, რომელთა სიცილი და ხმამაღალი ლაპარაკი გამოდიოდა დარბაზიდან. ვისაც კი უმგზავრია, კარგად იცის, რომ

მეეტლისთანა კარგად პურს არავინა სჭამა გზაში. ბუხარში ერთი დიდი მსუქანი ზაზუნა იწვოდა გრძელ შამფურზე აგებული, გვერდებზე კიდევ როკო ჰქონდა მიკრული და გნოლი. ღუმელზე ორა დიდი კობრი იხარშებოდა ლაზეს ტბისა და ერთიც კალმახი დ-ალლოს ტბისა.

კარის გაღების ჭრიალის ხმაზე მასპინძელს ქურისთვის თვალი არ მოუშორებია, ისე ჰკითხა ახალ მოსულს:

— რას ინებებთ, ბატონო?

— პურსა ვჭამ და დავიძინებ, — უთხრა მგზავრმა.

— ადვილი სამსახურია, ბატონო, — ამ დროს მან მოიხედა, მგზავრი თავით ფეხებამდე აათვალიერა და დაუმატა:

— ფულით, რააკვირველია.

მგზავრმა ჯიბიდან ერთი სქელი, ტყავის ქისა ამოიღო და თქვა:

— ფული მაქვს.

— მაშ თქვენი მოსამსახურე გახლავართ.

მგზავრმა ქისა ჯიბეში ჩაიღო, ჩანთა მოიხსნა და იქვე კართან დადო, ჯოხი ხელთ შეიჩინა, მივიდა და ერთ პატარა დაბალ სკამზე დაჯდა ცეცხლის პირას. დინი მთაშია და ოქტომბრის საღამოს იქ უკვე ცივა.

მასპინძელი კი მიდი-მოდოდა და მგზავრს ათვალიერებდა.

— ჩქარა იქნება სადილი? — ჰკითხა მგზავრმა.

— ახლავე, ახლავე.

მანამ მგზავრი თბებოდა, მის ზურგს უკან მდგომმა პატივცემულმა მასპინძელმა უკენ ლაბარმა ჯიბიდან ფანჯარი ამოიღო, მაგიდაზე დაგდებულ გაზეთს ქალაღი შემოახია, ერთი თუ ორ სტრიქონი დაწერა, დაკეცა და ისევე დაუბეჭდავი პატარა ბიჭს მისცა, რომელიც, ეტყობოდა, შეგირდიც უნდა ყოფილიყო და სუფრაზედაც ემსახურებოდა. ყურში რაღაც უთხრა პატარას და ისიც შურდულივით გაექანა მერიისკენ.

მგზავრს არაფერი შეუნიშნავს.

ერთხელ კიდევ იკითხა:

— მალე იქნება სადილი?

— ახლავ, — უპასუხა ლაბარმა.

ბიჭი დაბრუნდა. ქალაღიც უკან მოიტანა. მედუქნემ საჩქაროდ გაშალა, ეტყობოდა პასუხს ელოდა. ყურადღებით წაიკითხა, თავი გადააქნია და ერთ წამს ჩაფიქრებული იდგა. მერე მგზავრს მიუახლოვდა, რომელიც რაღაც შავ ფიქრებს გაეტაცა.

— მე თქვენ ბინას ვერ მოგცემთ.

მგზავრი სკამზე წამოიწია.

— რატომ? იქნებ გეშინიათ, რომ ფული არ მოგცეთ? გნებავთ წინათვე მიიღეთ. აკი მოგახსენეთ, ფული მაქვს-მეთქი.

— საქმე ფული არ არის.

— მაშ?

— თქვენ ფული გაქვთ...

— დიახ, მაქვს.

— შე კი ოთახი არა მაქვს.

მგზავრი მშვიდად შეესიტყვა:

— თავლაში დამაწვინეთ.

— არ შემიძლია.

— რატომ?

— ცხენებით არის გაქედილი.

— სხვენზე დავწვები. ერთი ბეწვა თივას როგორ ვერ მომცემთ? ეგ სადილს უკან მოხერხდება.

— ვერც სადილს გაქმევთ.

ეს სიტყვები მშვიდად წარმოთქვა მასპინძელმა, მაგრამ ისეთი გადაჭრილი კილოთი, რომ მგზავრს დიდმნიშვნელოვნად ეჩვენა და ფეხზე წამოდგა.

— რა ვქნა? შიმშილით ვკვდები კაცი. მზე ამოვიდა და მეც წამოველ. თორმეტი ლიე გამოვიარე. ფულს გაძლევთ. პური მშია.

— შე არაფერი მაქვს, — უთხრა ლაბარმა.

მგზავრს სიცილი წასკდა და ბუხრისა და ღუმელისკენ მიბრუნდა.

— არაფერი? ეს რაღაა?

— სულ გაყიდულია.

— ვინ იყიდა.

— ბატონ მეეტლეებმა.

— რამდენნი არიან?

— თორმეტნი.

— ამით თუნდა ოც კაცს გააძლობთ.

— სულ ყველაფერი იმათ იყიდეს და ფულიც წინასწარ მომცეს.

მგზავრი დაჯდა და ხმის აუმაღლებლივ უთხრა:

— მე სასტუმროში ვარ, პური მშია, და კიდეც დავრჩები.

მაშინ მასპინძელი დაიხარა და ისეთი კილოთი ჩასძახა შიგ ყურში, რომ მგზავრს ურუანტელმა დაუარა:

— მომშორდით აქედან!

იმ წამს მგზავრი თავდახრილი იჯდა და თავის რკინის წვეტიანი ჯოხით ნაკვერჩხალს ურევდა. ამ სიტყვებზე უცბად მობრუნდა, ის იყო პირი გააღო, უნდოდა რაღაც ეთქვა, რომ მასპინძელმა თვალდააშტერა და ჩუმი ხმით უთხრა:

— აბა გამოგონე! კმარა ამდენი ყბედობა. გინდათ, თქვენი სახელი გითხრათ? თქვენ უან ვალყანი ხართ. ახლა გინდათ ისიც გითხრათ, ვინა ხართ? აქ რომ შემოხვედით, რაღაც ექვემა გამიარა გულში. ბიჭი ვაფრინე მერიამი და აი რა მიპასუხეს. კითხვა იცით?

ამ სიტყვებთან ქალაღდის ნაგლეჯი გადაუშალა თვალწინ, ის ნაგლეჯი, რომელიც სასტუმროდან მერიამი გაიგზავნა და იქიდან უკანვე დაბრუნდა. მგზავრმა თვალი გადაავლო. ცოტა ხნის შემდეგ ლაზარმა უთხრა:

— მე ჩვეულებრივ ყველას ზრდილობიანად ვექცევი. წადით აქედან.

მგზავრმა თავი დაღუნა. ჩანთა, რომელიც იქვე ეღო, აიღო და წავიდა.

ღიდ ქუჩას გაჰყვა. თვითონაც არ იცოდა საით მიდიოდა. თავდაღუნული, გულჩაკლული, შერცხვენილი მისდევდა გზას. ერთხელაც არ მოუხედნია უკან. რომ მიეხედნა, დაინახავდა, რომ „კოღბასის ჯვარის“ პატრონი კარის ბქესთან დგას, გარს დარბაზიდან გამოსული მგზავრები ახვევია, ქუჩაში მყოფ ხალხს რაღაცა უამბობს გაცხარებული და თან მიმავლზე თითით უჩვენებს. უკან რომ მიეხედა და ზიზღით და სიძულვილით აღსავსე მისი მაყურებელი ხალხი დაენახა, დარწმუნდებოდა, რომ ერთ წამს ეღვასავით მოედებოდა ქალაქს იმის იქ ყოფნის ამბავი.

მგზავრმა კი არაფერი დაინახა. სევდით მოცულნი უკან აღარ იყურებიან. უიმისოღაც კარგად იციან, რომ უკან თავისი შავბელი მისდევთ.

კარგა ხანს იარა ასე უცნობ ქუჩებში. დაავიწყდა დაღლილობა; ასე იცის სევდამ. უცბად საშინელი მწვავე შიმშილი იგრძნო. უკვე ღამდებოდა, მიიხედ-მოიხედა, იქნება თავშესაფარი ვიბოვო სადმეო.

საუკეთესო სასტუმრო დაკეტილი იყო მისთვის. ერთ უბრალო ღუქანს ეძებდა, ღარიბულ თავშესაფარს.

სწორედ ამ დროს ქუჩის ბოლოში აინთო შუქი და ახალ დაბინდებული ცის მკრთალ სინათლეზე გამოჩნდა რკინის ყავარჯენზე პიკრული ფიქვის ტოტი. ახლა იქით გასწია.

მართლაც ღუქანი იყო, შაფოს ქუჩაში რომ ღუქანია, ის.

ერთ წამს გაჩერდა მგზავრი და ფანჯრიდან შეიხედა პატარა, ღაბალ დარბაზში; მაგიდაზე ერთი პატარა ღამპა იღგა, ის და ბუხარი ანათებდნენ იქაურობას. რამდენიმე კაცი სვამდა. მეღუქნე თბებოდა. კერის თავზე ჯაჭვით დაკიდებული ქვაბი შიშინებდა.

ღუქანს ორი შესავალი ჰქონდა: ერთი ქუჩიდან, მეორე პატივით სავსე პატარა ეზოდან.

მგზავრმა ვერ შებედა ქუჩიდან შესვლა. ეზოში შეიპარა, ცოტა ხანი კიდევ შეჩერდა, მერე მოკრძალებით ძებნა რაზა და კარს მიაწვა.

— ვინ არის? — დაუყვირა მელუქნემ.

— დამშეული და დაქანცული.

— ძალიან კარგი. ვახშამს მოგართმევთ და მოგასვენებთ.

მგზავრი შევიდა. ვინც ღუქანში იყო, ყველა მობრუნდა. ერთი მხრივ ლამპის შუქი სცემდა, მეორე მხრივ ცეცხლისა. ცოტა ხანს, ვიდრე ჩანთას მოიხსნიდა, ყველანი იმას შეპყურებდნენ.

მელუქნემ უთხრა:

— აი ცეცხლი. ვახშამიც მზადდება. მობრძანდით, გათბით, მე-გობარო.

ბუხართან მივიდა, დაჯდა და დაქანცულობისაგან დაბუყებული ფეხები მიუშვირა ცეცხლს. ქვაბიდან სასიამოვნო სურნელება ამოდიოდა. მის სახეს, ჭირისა და ვაებისაგან დაღვრემილს, სიამოვნებამ გადაჰკრა.

სახე ტანჯულის, მაგრამ ენერგიით სავსე და მაგარი ხასიათის კაცისა ჰქონდა. უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენდა მისი გამომეტყველება. პირველი შეხედვით დაბეჩავებული გეგონებოდათ, მაგრამ რა დააქერდებოდით, სასტიკად გეჩვენებოდათ. წამწამთ ქვემოდან ისე ელავდა მისი თვალი, როგორც ფიჩხქვეშ ცეცხლი.

ერთ იქ მყოფ სუფრასთან მჯდომ მეთევზეს, ვიდრე ამ ღუქანში მივიდოდა. ცხენი დაება ლაბარის თავლაში. ამ კაცს ჯერ ისევ დილით შეხვედროდა ეს საზარელი შეხედულების მგზავრი ბრაჰისა და, — სახელი დამავიწყდა, — მგონია ესკუბლონის შუა, როცა წა-მოსწოდა, ეთხოვა ფეხით მომავალს, ძალზე დაღლილი ვარ და ცხენს უკან შემომისვიო. ამის პასუხად მეთევზეს მათრახი ეკრა ცხენისთვის. ამ ნახევარი საათის წინ რომ ხალხი ეხვეოდა ლაბარს, ეს მეთევზეც იმათ შორის იყო და თვითონაც უამბო დილის უსიამოვნო შეხვედრა „კოლბასის ჯვარელებს“.

მეთევზემ იცნო მგზავრი და მელუქნეს ანიშნა. მასპინძელი მიუ-ახლოვდა. რამდენიმე სიტყვა წაუჩურჩულა, მგზავრი ღრმად ჩა-ფიქრებული იჯდა ცეცხლთან.

მელუქნე კერასთან მივიდა, უცბად ხელი დაადო მხარზე მგზავრს და უთხრა:

— ადე, აიბარგე!

მგზავრი მიბრუნდა და ტკბილად ჰკითხა:

— ოჰ! თქვენც იცით?

— გიცი.

— სასტუმროდან დამითხოვეს.

— აქედანაც გაგაგდებ.

— მერე სად წავიდე?

— საცა გინდა.

მგზავრმა აიღო თავისი ჯოხი, ჩანთა და წავიდა.

გარეთ რომ გამოვიდა, ბავშვები დახვდნენ ქუჩაში, რომელნიც „კოლბასის ჯვარის“ სასტუმროდან დასდევნებოდნენ, და გარეთ ელოდნენ. რომ გამოვიდა, ქვა ესროლეს. გაბრაზებული მობრუნდა უკან და ჯოხით დაემუქრა. ბავშვები ისე დაიფანტნენ, თითქოს მტრედის გუნდს ქორვა დაჰქროლო.

საპატიმროს წინ გაიარა. კარებზე რკინის ზარი ეკიდა, ჯაჭვი ჩამოჰქრა.

მეკარემ ფანჯარა გამოაღო.

— ბატონო მეკარევ, — შეევედრა მგზავრი და პატივისცემით ქული მოუხადა, — ერთ ღამეს ვერ გამათევინებთ ციხეში?

მეკარემ უარი უთხრა:

— საპატიმრო დუქანი კი არ არის. დაგიჭირონ და მაშინ გაგიღებთ კარს, — უთხრა და ფანჯარა მოუკეტა.

ერთ პატარა ქუჩაში შევიდა, რომელიც ორღობეს უფრო ჰგავდა, აქეთ-იქით ბალები იყო. ღობის მაგივრად ხერგული ჰქონდა ჩარიგებული და ეს მეტად ალამაზებდა ქუჩას. ბაღა და ღობეს შორის პატარა სახლი ნახა, ერთსართულიანი; ფანჯრიდან სინათლე გამოდიოდა. შიგ შეიხედა, როგორც წელან დუქანში. დიდი ოთახი იყო კირით შელესილი; ლოგინთან აკვანი იდგა, რამდენიმე სკამი ჩანდა, კედელზე ორღულიანი თოფი ეკიდა. შუა ოთახში სუფრა იყო გაშლილი. სპილენძის ლამპა ანათებდა თეთრ, სქელი ტილოს სუფრას, წვენით სავსე ოხშივარიან ბადიას და ღვინით სავსე თუნუქის სურას, რომელიც ვერცხლივით ბრწყინავდა. მაგიდასთან ერთი მხიარული სახის კაცი იჯდა, ასე ორმოცი წლისა; მუხლზე ბავშვი შემოესვა და ათამაშებდა. გვერდით ცოლი, ყმაწვილი დედაკაცი. ძუძუს აწოვებდა მეორე ბავშვს. ბავშვი იცინოდა, მამა ტკბებოდა, დედას ნეტარების ღიმილი ადგა სახეზე.

მგზავრი კარგა ხანს იდგა გატაცებული ამ ტკბილი და დამამშვიდებელი სანახაობით. რას ფიქრობდა? რას გრძნობდა? ამის პასუხს თვით იმის მეტი ვერავინ იტყოდა. იქნება იფიქრა ამ მხიარულ სახლში სტუმართმოყვარეობაც ეცოდინებათ და, საცა ამდენი ბედნიერება სუფევს იქნება სიბრალულიც მოიპოვებოდესო.

სიფრთხილით, ოდნავ დააკაჟუნა ფანჯარაზე.

ოთახში ვერა გაიგესრა.

მეორედ დააკაუნა.

დედაკაცის ხმა შემოესმა:

— ჩემო კაცო, მგონი ვილაც არის.

— არავინაა. — უპასუხა ქმარმა.

მესამედ დააკაუნა.

ქმარი წამოდგა. ლამბა აიღო, კართან მივიდა და გააღო.

მალალ-მალალი კაცი იყო; ხელოსანი უნდა ყოფილიყო, თუმცა-
ეტყობოდა მეურნეობისთვისაც არ დაენებებინა ჯერ თავი. ტყავის
წინსაფარი ეკრა, რომელიც მარცხენა მხარს უფარავდა, ტყავისავე
ჯიბეში ჩაქუჩი ჰქონდა, წითელი ხელსახოცი, სათოფისწამლე და
მრავალი სხვა იარაღი, ისე ჰქონდა ჯიბე გამოტენილი, რომ ქამარი
ძლივს იმაგრებდა. თავი მალლა ეჭირა, ოდნავ უკან გადახრილი, სა-
კინძი შეეხსნა და ხარივით მაგარი ტიტველი თეთრი კისერი უჩან-
და. სშირი წარბ-წამწამი ჰქონდა, გრძელე შავი წვერი, გადმოკარკ-
ლული თვალები და წვეტიანი, წინ წამოშვერილი ნიკაბი. მთელ სა-
ხეზე ის გამოუთქმელი გამომეტყველება აღბეჭვდოდა, რომელიც
ამბობს, ჩემს სახლში ვარ, მისი ბატონ-პატრონიო.

— უკაცრავად გახლავართ, ბატონო, — უთხრა მგზავრმა. —
ფული რომ მოგართვათ, ერთ კერძ საკმელს ვერ მიბოძებთ და ამა-
ლამ ბინას? ბაღში დავიძინებ, აი, იმ ფარდულში. თუ ღმერთი გწამთ,
ფულს მოგართმევთ.

— ვინა ხართ, — ჰკითხა სახლის პატრონმა.

მგზავრმა უპასუხა:

— პუი მუას'ონიდან გიახლებით. მთელი დღე ვიარე, საშინლად
დავიღალე. დიდი გზა გამოვიარე. ჰა, არ შეიძლება? ფულს მო-
გართმევდით.

— პატიოსან კაცს უარს არ ვეტყვი, თუკი ფულს გადამიხდოდა.
მაგრამ რატომ დუქანში არ მიხვალთ?

— ალაგი არა აქვთ.

— ეჰ, ეგ როგორ შეიძლება! დღეს ზაზრობა ხომ არ არის, რომ
ადგილი არ იყოს. ლაბართან იყავით?

— დიახ.

— მერე?

მგზავრი შეყოყმანდა:

— არ ვიცი, არ მიმიღო.

— იმასთან იყავით, რა ჰქვია... შაფოს ქუჩაზე.

მგზავრი აირია და ძლივსლა წაიბუტბუტა:

— არც იმან მიმიღო.

სახლის პატრონს ეჭვი აღეძრა. თავით ფეხამდე აათვალიერ-
ჩაათვალიერა მგზავრი და უცბად შეჰყვირა აღშფოთებულმა:

— შენ ის ხომ არა ხარ?..

ერთხელ კიდევ გადახედა მგზავრს, უკან-უკან წავიდა, ლამა
მაგიდაზე დადგა და კედლიდან თოფი ჩამოიღო.

შენ ის ხომ არა ხარო, — რომ დაიძახა, დედაკაცი ფეხზე წა-
მოხტა, ორივე ბავშვი აიტაცა და უკან ამოეფარა თავის ქმარს. გულ-
გახეთქილი შესცქეროდა მგზავრს, გულჩამოღედილი, ათრთოლე-
ბული და ჩუმად იძახდა: — ეს მაწანწალა, ესა.

ყოველივე ეს უფრო სწრაფად მოხდა, ვიდრე შეიძლება წარმო-
იდგინოს კაცმა. ცოტა ხანს უყურა სახლის პატრონმა მგზავრს, სწო-
რედ ისე, თითქო ჭრელ გველს უყურებდნო, მერე კართან მივიდა და
უთხრა:

— გასწი აქედან!

— ღვთის გულისთვის, — შეევედრა მგზავრი, — წყალი მაინც
დამალევინეთ.

— ტყვიას დაგალევინებ!

კარი მოკეტა საჩქაროდ და ორჯერ გადაატრიალა გასაღები. ერთ
წამს უკან ფანჯარა მოიხურა, დარაბა დაეშვა და რკინის საკეტის —
ურდულის ხმა შემოესმა გარეთ მყოფ მგზავრს.

უფრო და უფრო ღამდებოდა. ალპის ცივი ქარი ჰქროდა, მიწუ-
რულ ღღის სინათლეში ერთ ბაღში ქოხის მსგავსი რაღაც დაინახა
ბელტით აშენებული. გაბედულად გადავიდა ლობეზე და ბაღში შე-
ვიდა. ქოხს მიუახლოვდა. შესასვლელი დაბალი, ვიწრო ნახვრეტი
ჰქონდა და იგი ფიცრულეებს ჰგავდა, რომელთაც რკინიგზის დარა-
ჯები იშენებენ გზის ნაპირას. იფიქრა გზის დარაჯის ჯიხური თუაო.
სიცივე ცალკე აწუხებდა, შიმშილი ცალკე. შიმშილს კიდევ მოით-
მენდა, სიცივისაგან კი აქ დაიფარავდა თავს. იცოდა, რომ ამგვარ
ქოხში ღამე არავინ არის ჩვეულებრივ. პირქვე დაწვა და ისე შეძვ-
რა შიგ. იქ კი თბილოდა. თივაც ეგო. ცოტა ხანს ასე ეგდო თივაზე;
ისე იყო დაქანცული, რომ განძრევა აღარ შეეძლო. მაგრამ ჩანთა
აწუხებდა და რადგან ის ბალიშადაც გამოადგებოდა, თასმის ხსნა
დაიწყო. ამ დროს საშინელი ღრენა შემოესმა. შეხედა. შემოსავლის
ჩრდილში ერთი უზარმაზარი ძაღლის დაღრენილი თავი გამოჩნდა.

ეს თურმე ძაღლის ხუხულა იყო.

თვითონაც ღონიერი და უშიშარი იყო. ერთ ხელში ჯოხი ეჭირა,
მეორეში ფარად ჩანთა და, როგორც იყო გამოძვრა ძაღლის ხუხუ-
ლიდან, მაგრამ აქა-იქ უფრო დაეხა ჯღანები.

ბალიდანაც გამოვიდა, სულ უკან-უკან იარა, რომ ქოფაკ ან ეკბინა და თან საკვირველი ხელოვნებით, მოფარიავე ოსტატივით ათამაშებდა ჯოხს გამგელებული ძაღლის თვალწინ.

დიდი გაჭირვებით, როგორც იყო გადმოვიდა ღობეს. ისევ ქუჩაში იყო, უბინაო, უიმედო, მიუსაფარი, ძაღლისაგანაც კი გამოდევნილი. ქანცაწყვეტილი დაეშვა ქვაზე და მწარედ წამოიძახა:

— ძაღლიც კი არა ვარ, მე უბედური!

ცოტა ხანა უკან წამოდგა და კვალად გზას გაუდგა. ქალაქს გარეთ გავიდა: მინდორში ხეს ან ზვინს ვიპოვი რასმე და თავს შევაფარებო.

კარგა ხანს იარა თავჩაქინდრულია. როდესაც იგრძნო, რომ უკვე შორს იყო ადამიანთაგან, თავი მალსა აიღო, თითქოს რაღაცას ეძებო. დაცემულ, ოღნავ დაღმართიან მინდორზე იყო, ტიტველ მინდორზე, ყანა მოეჭრათ და მინდორი გაკრეჭილ თავსა ჰგავდა.

ცის კიდური სულ ჩაშავებულიყო არამართო ღამის წყვილიადისაგან, აგრეთვე ძირს დაშვებული ღრუბლების მიერ, რომელნიც დასწოლოდნენ ბორცვს და ზევით ზეცა დაებნელებინათ. მაგრამ მთვარის ამოსვლის დროც ახლო იყო. ზენიტზე ისევ მოჩანდა ბინდის სინათლის ნაშთი. თალივით მოსდებოდა ზეცას ღრუბელი, საიდანაც პატარა სინათლე ეცემოდა დედამიწას.

დედამიწა უფრო იყო განათებული, ვიდრე ცა. ეს განსაკუთრებულ მძიმე შთაბეჭდილებას ახდენდა და პატარა საცოდავი ბორცვი ბუნდოვნად და მჭრალად მოჩანდა მოქურუხებულ ცის ტატნობზე.

თვალწინ გადაშლილი მთელი სურათი საზარელი, უბადრუკი, სევდითმოცული და სულის შემხუთველი იყო. მოტიტვლებული იყო მინდორი, მოტიტვლებული ბორცვი. ერთადერთი ხე იდგა, იქვე მგზავრის ახლო და ისიც კანკალებდა იმ სიცივეში.

ცხადია ამ კაცს არ გააჩნდა ჰკვიანი და გონებაგახსნილი ადამიანის ფაქიზი ჩვეულება, რომ შესძლებოდა ეგრძნო ამ ბუნების სანახაობის იღუმალი მხარე. მაგრამ იმისთანა დაღვრემილი იყო ეს ცა. იმისთანა უდაბნო და უბედური იყო ეს მინდორი და ეს ხე, რომ იმანაც კი ვერ შესძლო და ერთი წამის ფიქრის შემდეგ უცბად უკანვე გაბრუნდა. ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ ბუნებაც კი მტრად ეჩვენება ადამიანს.

შემდეგ უკანვე დაბრუნდა. ქალაქის კარი დაკეტილი დახვდა. დინს სარწმუნოებრივი ზმების დროს რამდენჯერმე მოუხდა ბრძოლა და 1815 წ. ჯერ იანვრის ძველი ქვითკირის კედელი ერთყა ციხეებით და კოშკებით გამაგრებული, დღეს უკვე დანგრეული. ერთ ალაგას გახსნილი აღმოჩნდა კედელი და ისევ ქალაქში შევიდა.

სადამოს რვა საათი იქნებოდა. რადგან გზები არ იცოდა, ქუჩაში ზეტიალს მოჰყვა.

მერიის კარებთან გაიარა, მერე სემინარიისთან. საეპისკოპოსო მოედანზე ტაძარი რომ დაინახა, მუშტი მოუღერა.

მოედანზე ერთ კუთხეში სტამბა იყო. პირველად ამ სტამბაში დაიბეჭდა იმპერატორისა და მისი გვარდიის პროკლამაციები ჯარისადმი მიმართული. ამ ელბის კუნძულიდან მოტანილ პროკლამაციებს თვით ნაპოლეონი უკარნახებდა მწერალთ. ქანცგამოღებული და იმედმხიბლილი მივიდა მგზავრი და სტამბის კართან ქვის სკამზე დაწვა.

ამ დროს ერთი მოხუცებული ქალი გამოვიდა ეკლესიიდან. სკამზე გაშლართული კაცი რომ დაინახა, მივიდა და ჰკითხა:

— აქ რას აკეთებ, მეგობარო?

მგზავრმა გაბრაზებით უპასუხა, უკმეხად:

— ვერა ხედავ, კეთილო ქალო, ძილს ვაპირებ.

კეთილი ქალი, მართლაც რომ ღირსი ამ სახელისა, — მარკიზ დე რ-ის მეუღლე იყო.

— ამ სკამზე?

— ცხრამეტი წელიწადია ცარიელ ფიცარზე ვგდივარ, — უპასუხა მგზავრმა, — და ერთ ღამეს ქვაზე ვერ დავიძინებ?

— ჯარისკაცი იყავით?

— დიახ, ჯარისკაცი.

— რატომ დუქანში არ მიხვალთ?

— იმიტომ, რომ ფული არა მაქვს.

— ვაიმე, ვაიმე! — შეწუხდა მარკიზის მეუღლე, — რა ვქნა, რომ ოთხი სუს მეტი არა მაქვსრა?

— დაე, ოთხი სუ იყო.

ფული ჯიბეში ჩაიდო მგზავრმა. ქალბატონმა დე რ-ომ განაგრძო:

— მაგ ფულით ვერას გახდებით დუქანში. მაგრამ სცადეთ კი. აქ როგორ უნდა გაატაროთ მთელი ღამე? ალბათ გცივათ და გეშიებათ კრდეც. სამადლოდ მაინც დავაძინებენ.

— მე ყველა კარზე დავაკაკუნე.

— მერე?

— პანღურის ცემით გამომისტუმრეს.

„კეთილმა ქალმა“ მხარზე ხელი დაადო და მოედნის მეორე მხარეს საეპისკოპოსო სასახლის გვერდით ერთი პატარა, დაბალ სახლი დაანახვა.

— მაშ ყველა კარი დააკაკუნეთ?

— დიახ.

- აგერ, აი ის კარი?
- ის არა.
- მაშ იქ დააკაკუნეთ.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

კეთილგონიერება სიზრძნის აზრთხილვას

იმ საღამოს დინის ეპისკოპოსი ქალაქში სეირნობის შემდეგ კარგა ხანი უჯდა თავის ხელნაწერს „მოვალეობათა“ შესახებ, რომელიც საუბედუროდ დაუმთავრებელი დარჩა. გულდასმით ამოეწერა სულ ყველაფერი, რაც კი დაწერილია წმინდა მამათაგან და ღვთის მეტყველების დოქტორთაგან ამ მნიშვნელოვანი საგნის შესახებ. თხზულება ორ ნაწილად იყო გაყოფილი: პირველში საზოგადოდ ადამიანის მოვალეობას ირკვევდა, მეორეში თითოეულის პიროვნების მოვალეობას იმ კლასის მიხედვით, რომელსაც ის ეკუთვნოდა. დიდი მოვალეობაა საზოგადო ადამიანის მოვალეობა. წმ. მათე ოთხ საზოგადო ადამიანის მოვალეობას ასახელებს: მოვალეობას ღვთისადმი (მათე, VI), მოვალეობას თავისადმი (მათე, V, 29,30), მოვალეობას მოყვასისადმი (მათე, VII,12), მოვალეობას არსთადმი (მათე V. 20. 25). რაც შეეხება აქრძო მოვალეობათ, ეპისკოპოსმა სხვაგან ნახა ისინი მითითებული და მიწერილი: ხელმწიფეთა და ქვეშევრდომთა მოვალეობანი — ეპისტოლეში რომაელთადმი; ცოლთა; დედათა და ყმაწვილკაცთა მოვალეობანი — წმ. პეტრეს ნაწერში; ქმართა, მამათა, შვილთა და მსახურთა მოვალეობანი — ეპისტოლეში ეფესელთადმი; მართლმორწმუნეთა მოვალეობანი — ეპისტოლეში ებრაელთადმი; ქალწულთა მოვალეობანი — ეპისტოლეში კორინთელთადმი... გულმოდგინედ ჰკრეფდა წმ. მამათა ნათქვამს და უნდოდა ერთი ჰარმონიული თხზულება შეედგინა სულთათვის.

რვა საათზე ჯერ ისევ მუშაობდა. მუხლზე დიდი წიგნი ედო გაშლილი და პატარ-პატარა ოთხკუთხ ქაღალდებზე სწერდა. ამ დროს მაგლუარი შემოვიდა და განჯინიდან ვერცხლეულობა გამოიღო. ცოტა ხანს უკან, როცა იგრძნო, რომ სუფრა გაშლილი უნდა ყოფილიყო და ბატისტინე ალბათ ელოდებოდა, ეპისკოპოსი წამოდგა, წიგნი დაკეცა და სასადილო ოთახში გავიდა.

სასადილო გრძელი ოთახი იყო, ბუხრიანი, და, როგორც უკვე ვთქვით, ქუჩაში გამავალი კარით. ერთი ფანჯარა ბაღში გადიოდა.

მართლაც მაგლუარს უკვე გაშლილი ჰქონდა სუფრა.

მაგლუარი თან სუფრას დასტრიალებდა, თან ბატისტინეს ებარებოდა.

სუფრას ლამპა ანათებდა. მაგიდა ბუხართან იდგა. ბუხარში ცეცხლი გიზგიზებდა.

ძალიან ადვილია ამ მოხუცებულ ქალთა წარმოდგენა; სამოკ წელიწადს გადასულნი იყვნენ ერთიც და მეორეც. მაგლუარი პატარა ქალი იყო, ჩაუქებული, სიცოცხლით სავსე. ბატისტინე გამხდარი, ტკბილი, სუსტი, ძმაზე ცოტა უფრო მაღალი, აბრეშუმის თალხაკებით მოსილი; ეს კაბა პარიზში ეყიდა 1806 წელს და ჯერაც ეცვა მდაბიური სიტყვით რომ ვთქვათ — და მდაბიური იმით არის კარგი. რომ ერთი სიტყვით ანასიათებთ საგანს, რომლის აწერას ერთი ფურცელიც არ ეყოფა — მაგლუარს გლეხის დედაკაცის შეხედულება ჰქონდა და ბატისტინეს — ქალბატონის. მაგლუარს თეთრი ნაოქებიანი თავსაბური ეხურა, ყელზე ოქროს ჯვარი ეკიდა, მთელ სახლში ერთადერთი ქალის ოქროს სამკაული. თეთრი ხილაბანდი მოუჩანდა შავი უხეში შალის კაბიდან, რომლის სახელოები მოკლე დგანიერი იყო. ბამბის ტილოს ჭრელი წინსაფარი ჰქონდა მწვანე ბაფთით შეკრული, ყვითელი წინდები, როგორც მარსელში იციან და ტლანქი ფეხსაცმელი. ბატისტინეს კაბა 1806 წლის მოდაზე იყო გამოჭრილი: ზედატანი მოკლე ჰქონდა, ქვედატანი ვიწრო, განივ მრავალდუღმიან სახელოთი. ჭადრა თმა დახუჭუჭებული პარიკით ჰქონდა დამალული. მაგლუარს ჭკვიანი სახე ჰქონდა, ცოცხალი და კეთილი. ზედა ტუჩი უფრო სქელი, ვიდრე ქვედა, პირის ერთი მხარე ოდნავ აწეული, ერთი შეხედვით უხეშ და მბრძანებლურ იერს აძლევდა ქალს. როდესაც მისი უსამღვდელოესობა გაჩუმებული იყო, მაგლუარი გაბედვით ელაპარაკებოდა, პატივისცემით, მაგრამ თავისუფლად და თუ ეპისკოპოსი რაიმეს უბრძანებდა, მაგლუარიც, როგორც უკვე ვნახეთ, ხმის ამოუღებლივ ასრულებდა მის ბრძანებას. ბატისტინე არც კი ლაპარაკობდა. სულ იმის ცდაში იყო, ძმის სურვილი გაეგო და ყოველივე ისე მოეგვარებინა, რომ მირიელს თქმაც არ დასჭირებოდა. ბატისტინე სიყმაწვილეშიც არ იყო ლამაზი; დიდრონი ცისფერი თვალები ჰქონდა, გრძელი კეხიან ცხვირი, მაგრამ გამოუთქმელი გულკეთილობა ეტყობოდა მთელ მის სახეს, მის არსებას. იგი განხორციელებული გულკეთილობა იყო, მაგრამ რწმენას, ქველმოქმედებას და იმედს, — სამ სათნოებას, რომელნიც სულს აცხოველებენ, ეს გულკეთილობა სიწმინდედ გარდაექმნათ. ბუნებას ბატისტინე კრავად გაეჩინა და სარწმუნოებას ანგელოზად შეექმნა. საბრალო წმინდანი ქალი! ტკბილი სახსოვარ უკვე გამქრალი.

ბატისტიწეს იმდენჯერ უამბნია საეპისკოპოსო სახლში იმ დღეს მომხდარი ამბავი, რომ დღესაც ბევრია ცოცხალი, რომელთაც მშვენიერად ახსოვთ ყოველივე დაწვრილებით.

ეპისკოპოსი რომ შევიდა, მაგლუარი გაცხარებული ლაპარაკობდა: ბატისტიწეს უმტკიცებდა, შემოსავალ კარს დასაკეტი უნდა გავუყვითოთო. მაგლუარი ხშირად ასტეხდა ხოლმე კარის დაკეტვაზე ბაასს და ეპისკოპოსიც უკვე შეჩვეული იყო ამას.

მაგლუარს ამ სადამოს, სავაჭროდ რომ ყოფილიყო ბაზარში, რაღაც ხმებისათვის მოეკრა ყური. ვიღაც მაწანწალაზე ლაპარაკობდნენ, ვიღაც საეკვო შეხედულების კაცზე. ქალაქში შემოსულა და ვაი იმისი ბრალი, ვინც დაიგვიანებს და ღამე გარეთ დარჩებაო: შეიძლება შეხვდეს და ვინ იცის რა მოხდესო! პოლიცია ხომ სრულებითაც არ ასრულებს თავის მოვალეობას, რადგან პრეფექტი და მერი გადაკიდებულნი არიან ერთმანეთზე და მოქალაქეთა სიკეთეს კი არა, მარტო ერთმანეთის ქიშპობას უნდებინანო... ისე, რომ ვისაც ხიფათისა ეშინია, თავის თავს თვითონ უნდა უპატრონოს, ღობეები და ფანჯრები გაამაგროს და კარები ჩაკეტოსო.

უქანასკნელი სიტყვები მაგლუარმა მრავალმნიშვნელოვანი კილოთი თქვა. მაგრამ ეპისკოპოსს თავის ოთახში შესცივნოდა და, გამოვიდა თუ არა, მაშინვე ბუხარს მიუჯდა, თავის ფიქრებში გაერთო, საკუთრივ მისთვის ნათქვამ სიტყვას ყურიც ვერ მოჰკრა. მაგლუარმა თავისი არ დაიშალა და გაიმეორა. მაშინ ბატისტიწე ჩაერია ლაპარაკში, უნდოდა ისე მოეხერხებინა, რომ არც მაგლუარს სწყენოდა ეპისკოპოსის უყურადღებობა და არც მირიელის საწყენო თქმულიყო რამე. თავის ძმას მიუბრუნდა და მოკრძალებით შებედა:

— გესმით, ჩემო ძმაო, რას მოგახსენებთ მაგლუარი?

— დიახ, რაღაც გავიგე, ოღონდ ბუნდოვნად.

მერე ნახევრად მოიბრუნა სკამი, ორივე ხელი მუხლებზე დაიწყო, მზიარული, ალერსიანი თვალები დააშტერა მაგლუარს და ხუმრობით შესძახა:

— რა ვქნა, რა მოხდა, რა ამბავია? იქნება მართლა განსაცდელში ვართ?

მაგლუარი თავიდან მოჰყვა ამბავს და თავისდა უნებურად ცოტა არ იყოს გააზვიადა გაგონილი. ქალაქში ვიღაც ბოშა დაეთრევა, ვიღაც მაწანწალა, საშინელი შეხედულების კაცი. მათხოვარი. ავაზაკი, კაცის მკვლელი. უკენ ლაბართან მისულიყო დასაძინებლად, მაგრამ ლაბარს არ მიეღო. გასანდის ბულვარზე გამოევილო და ბინდისაა ქუჩებში დაწანწალეზდაო. იმისთანა შესაზარი სანახავია

თორმე, რომ ადამიანი იმის მსგავსს ვერას ნახავს. ხელში შეკრული ბოლჩა უქირავსო.

— ნუთუ მართლა? — შეეკითხა ეპისკოპოსი.

ამ კითხვამ, ეპისკოპოსის ყურადღებამ, ფრთები შეასხა მაგლუარს: — ახლა კი მომხედა ღმერთმა და ეპისკოპოსიც შეშინდაო.

— დიახ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, — განაგრძო გახარებულმა მაგლუარმა, — ქვეყანა მოგახსენებთ, ამაღამ ქალაქში უბედურება რამ დატრიალდებაო. პოლიციის იმედი ნურავის გექნებათო (ასარგებლო გამეორება). გაგიგონიათ, გენაცვალეთ, მთელ ქალაქში ერთი ფანარი არსად ანთია ქუჩებში, რომ ქრისტიანს ადამიანს ღამე კარში გაესვლებოდეს. მერე ამისთანა მთიან ქვეყანაში. პოლიციას მოგახსენებდით, თქვენო უსამღვდელოესობავ, და აი ქალბატონიც იმასა გთხოვთ, რომ...

— მე არაფერს ვამბობ, ჩემო მაგლუარ, — შეაწყვეტინა სიტყვა ქალბატონმა, — მე ის მინდა, რასაც ჩემი ძმა ინებებს.

მაგლუარმა ისე განაგრძო სიტყვა, თითქო ბატისტინე მართლა დამოწმებოდეს:

— იმას მოგახსენებთ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, რომ ფარლალა გახლავთ ეს სახლი და, თუ ნებას მიბოძებთ, პოლენ მუზბუხასთან გიხსლებით, ზეინკალთან, და ვეტყვი, მოვიდეს და კარებს ძველი ურდულები გაუყეთოს. შენახული მაქვს და ერთი წუთის საქმე გახლავთ. ამადამისთვის მაინც, თქვენო უსამღვდელოესობავ. რადგან ვინ იცის, რა მოხდეს? ერთიც ვნახოთ მოვიდეს და... თქვენ ხომ მაშინვე „მობრძანდითო“ დაუძახებთ. თანაც ღამე კარის კაკუნს კი არ დაგვიწყებს, მოაწვება და შემოვა.

ამ დროს ვილაყამ მაგრად დააკაკუნა კარი.

— მობრძანდით, — დაუძახა ეპისკოპოსმა.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

გმირობა ზრმა მორჩილებისა

კარი გაიღო.

უცხად ფართოდ გაიღო, თითქოს ვინმე გაბედვით და მთელი ძალ-ღონით მოაწვაო.

ვილაყ კაცი შემოვიდა.

ჩვენ უკვე ვიცნობთ ამ კაცს. ის მგზავრი იყო, რომელიც მთელ საღამოს დამძწოდა და ბინას ეძებდა.

შევიდა, ერთი ნაბიჯი წადგა და გაჩერდა. კარი ღია დატოვა, ჩანთა ზურგზე ეკიდა, ხელში ჯოხი ეჭირა; მკაცრი, გაბედულებით სავსე, დაღლილი, მხეცური გამომეტყველების სახე ჰქონდა. სინათლე პირდაპირ სცემდა სახეში. საზარელი იყო, უბედურების მომასწავებელი ეს სტუმარი.

მაგლუარს ენა ჩაუვარდა პირში, თრთოდა და პირღია შესცქეროდა ამ მოჩვენებას.

ბატისტინე მობრუნდა, დაინახა ახალმოსული კაცი და შემკრთალი ზეზე წამოხტა; მერე, როგორც იყო, ბუხრისკენ გადაიხედა და თავის ძმას დაუწყო კტერა. უყურებდა ეპისკოპოსს და თანდათან უწყნარდებოდა სახე.

ეპისკოპოსი დამშვიდებული სახით უყურებდა მგზავრს.

ის იყო უნდა ეკითხა ამ კაცისთვის, — რა გინდა, რისთვის მოსულხარო, რომ მგზავრი ორივე ხელით თავის ჯოხს დაეჭინა. რიგრიგობით დაათვალიერა ეპისკოპოსი, ორივე ქალი და მალაღობით თქვა:

— მოგახსენოთ. მე ჟან ვალუანს მეძახიან. კატორღელი გახლავართ. ცხრამეტი წელიწადი გვატარე კატორღაში. ოთხი დღეა გამათავისუფლეს, ახლა პონტარღიეში გიახლებით. ოთხი დღეა ტულონიდან მოვდივარ. დღეს ორმოცდა რვა კილომეტრი გამოვიარე. ამ საღამოს, ქალაქში რომ შემოვედი, დუქანში მივედი, მაგრამ გამომაგდეს, ჩემი ყვითელი პასპორტის გამო, რომელიც რასაკვირველია მერიასი წარვადგინე. უამისობა არ შეიძლებოდა. ერთ დუქანში შევედი, გამომაგდეს, — გასწი გაეთრიეო, მეორეში შევედი. გამომაგდეს. არავინ მინდომა, ბინა არავინ მიმცა. საპატიმროში მივედი, არც იქ შემიშვეს. ძაღლის საწოლზე წავეგდე, ძაღლმა დამკბინა და გამომაგდო, თითქო ისიც ადამიანი ყოფილიყოს, თითქოს იმ ძაღლმაც იცოდა ჩემი ვინაობა. მინდორში გავედი, იქ დავიძინებმეთქი, ცის ქვეშ. ცა მოიღრუბლა; ვიფიქრე, — გაავდრდება, სად არის ღმერთი, რომ იმან მაინც შემიბრალოს-მეთქი? და დავბრუნდი; მიწადა კარებთან მივედებულიყავ სადმე. აქ მოედანზე წავწექ ქვაზე. ერთმა კეთილმა დედაკაცმა დამანახა თქვენი კარი და მითხრა, იქ დააკაუნეო. მეც დავაკაუნე. რა არის ეს სახლი? დუქანია? თუ დუქანია, მე ფული მაქვს. მთელი სიმდიდრე, ას ცხრა ფრანკი და თხუთმეტი სუ მაქვს ჯიბეში. ცხრამეტი წელიწადი ვიმუშავე კატორღაში და იქ ვიშოვე. ფულს მოგართმევთ. რა მოხდება, რა? ფული მაქვს. საშინლად დაღლილი ვარ, ორმოცდარვა კილომეტრი ფეხით გამოვიარე, მთელი დღე მუხლი არ მომიკეცია და ძალიანაც მშია. შეიძლება დავრჩე?

— ერთი კერძი კიდეც, მაგლუარ-ქალო. — უბრძანა ეპისკოპოსმა. მგზავრი წინ წამოდგა და ლამპას მიუახლოვდა. გაკვირვება დაეტყო. ემჩნეოდა ვერა გაეგორა.

— მოგახსენოთ, — დაიწყო ხელმეორედ სტუმარმა. — აგრე არ გახლავთ საქმე. კარგად კი გაიგეთ ჩემი ნათქვამი? კატორღელი ვარ მეთქი, კატორღელი. კატორღიდან მოვდივარ.

ჯიბიდან ქალაღლი ამოიღო, ყვითელი ქალაღლი, და გაშალა.

— აი ჩემი პასპორტი, ხომ ხედავთ, ყვითელი გახლავთ. ეს იმიტომა მაქვს, რომ საცა მივალ პანღურის კვრით გამომაგღონ. გენბავთ, წაიკითხეთ. წიგნი მეც ვიცი. კატორღაში ვისწავლე. სკოლა გახლავთ კატორღაში და, ვინაც უნდა, ასწავლიან. მოისმინეთ, არა ჩამიწერეს პასპორტში „უან ვალეანი, კატორღიდან განთავისუფღლებული, დაბადებული სოფელ... თქვენთვის რა საჭიროა საღაურა ვარ? — ცხრამეტი წელიწადი დაჰყო კატორღაში. ხუთი წელიწადი ქურღობისა გამო, თოთხმეტი წელიწადი ოთხჯერ გაპარვისა გამო. ძალიან საშიშარი კაცი...“ აი ჩემი ვინაობა. ყვეღგან უარი მითხრეს, სახღში არავინ შემიშვა. თქვენა? თქვენც გამაგღებთ? დუქანია ეს სახღი? პურს ვერ მაჰმევეთ, ამაღამ ვერსაღ დაძაძინებთ? იქნებ თავღა მაინც გაქვთ?

— მაგლუარ-ქალო, — ბრძანა ეპისკოპოსმა, — ახაღ ზეწარს გაშღით სასტუმრო ლოგინზე.

ჩვენ უჰვე ვთქვით როგორი იყო ამ ქაღთა მორჩიღება, როღესაც ეპისკოპოსი ბრძანებღა რასმე.

მაგლუარი გავიღა ბრძანების ასასრუღებღად.

ეპისკოპოსი მგზავრს მიუბრუნღა.

— დაბრძანღით, ბატონო, და გათბით. ახღავ ვახშმად დავახღღებით და, ვიღრე პურს მიირთმევეღეთ, ლოგინსაც გაგიშღლიან.

ახღა კი გაიგო მგზავრმა. აქამღე პირქუღში და მკაცრი კაცის გამომეტყვეღება უცბად შეეცვალა და სახეზე განცვიფრება დაეტყო. ეჰვი, სიხარული. სიხარული ვეღარ შეიკავა და გიჟივით მოჰყვა:

— მართღა? კარგი ერთი! მაშუ პურს მაჰმევეთ? არ გამაგღებთ. კატორღელს? ბატონო, მითხარით, არა? თქვენობით მეღაპარაჟებით? — გასწი შე ძაღლოო. — ყვეღგან ასე მიძახიან და თქვენ კი... დარწმუნებული ვიყავი, რომ თქვენც გამაგღებღით. ჰოღა, მეც იმიტომ მოგახსენღეთ, ვინცა ვარ, შემოვეღი თუ არა, მაშინვე. ოჰ, რა კეთიღი აღამიანი ყოფიღა, თქვენი სახღი რომ მასწავღა! მაშუ ვახშამსა ვჰამ? ლოგინში დავიძინებ, ლეიბზე. ზეწარზე?.. ისე დავწვები, როგორც პატიოსანი კაცი! ლოგინში. ცხრამეტი წელიწადი

ლოგინში არა ეწოლილვარ. მაშ დავრჩე, დავრჩე? ნულარ წავალ? ღირსეული კაცი ყოფილხართ, მაგრამ ფული მაქვს და გადავიხდით. კარგად გადავიხდით. უკაცრავად ბატონო მელუქნე, თქვენი სახელი? რასაცა მთხოვთ, იმას მოგართმევთ. კეთილი კაცი ყოფილხართ. თქვენ მელუქნე ხართ, არა?

— მე მღვდელი ვარ და ამ სახლში ვდგევარ, — მიუგო ეპისკოპოსმა.

— მღვდელი? ოჰ რა მადლიანი ყოფილხართ! მაშ ფულს არა მთხოვთ? ამ საყდრის მღვდელი იქნებით. ბიჭო! მართლა, რა სულელი ვარ! ეს ანაფორა როგორ ვერ დავინახე?

ამ ლაპარაკში ჩანთა მოიხსნა და ჯოხთან ერთად კუნჭულში მისდო, პასპორტი დაკეცა და ჯიბეში ჩაიღო. მერე მივიდა და დაჯდა. ბატისტინე სიბრალულით უყურებდა.

მგზავრმა განაგრძო:

— კაცთმოყვარე ყოფილხართ, მამაო, სიძულვილი არ გცოდნიათ. მღვდელიც მაგისტანა უნდა. მაშ ფული არ გინდათ?

— არა, თქვენთვის შეინახეთ, — მიუგო ეპისკოპოსმა. — რამდენი გაქვთ? ას ცხრა ფრანკი სთქვით, მგონი.

— ას ცხრა ფრანკი და თხუთმეტი სუ.

— რამდენ ხანში მოაგროვებთ ეს ას ცხრა ფრანკი და თხუთმეტი სუ?

— ცხრამეტ წელიწადში.

— ცხრამეტ წელიწადში?

ეპისკოპოსმა ღრმად ამოიოხრა.

— ჯერ არა დამიხარჯავსრა, — განაგრძო მგზავრმა. — ამ ოთხ დღეში სულ ერთი ფრანკი და ხუთი სუ დავხარჯე და ისიც გრასში მომცეს, ბარგი მაზიდვინეს. რაკი მღვდელი ხართ, მოგახსენებთ, რომ ერთი თქვენაავით მღვდელი ჩვენცა გვყავდა კატორლაში. ერთხელ კიდევ ეპისკოპოსი მობრძანდა, მღვდლების მღვდელი, ყოვლად უსამღვდელოესობას ეძახდნენ, მარსელში მაჟორის ეპისკოპოსი იყო თურმე. უკაცრავად გახლავართ, რომ ამეებს მოგახსენებთ, მაგრამ, რა ვქნა, მე მეტი აღარა მინახავსრა, პოდა იმ ეპისკოპოსმა ჩვენთვისა სწირა, კატორღელებისთვის. ოქროს რაღაცა ეხურა თავზე. ისე ელავდა სამხრეთის მზეზე, რომ უკეთესს ვერას ნახავს თვალი. სამხრთივ ჩვენ ვიდექით ჩამწკრივებულნი, პირდაპირ ზარბაზნები ეწყო და ჯარისკაცებს ანთებული პატრუქი ეჭირათ ხელში. კარგად ვერც კი ვხედავდით ეპისკოპოსს. ქადაგებაცა ბრძანა, მაგრამ ძალიან შორს იყო და ვერა გავიგებთ რა. აი, რა არის თურმე ეპისკოპოსი.

სანამ მგზავრი ამას ამბობდა, ეპისკოპოსი წამოდგა და კარა მიხურა, რომელიც ჯერაც ღია იყო.

მაგლუარი შემოვიდა და სუფრაზე ჭურჭელი და დანა-ჩანგალი დააღაგა სტუმრისთვის.

— მაგლუარ-ქალო, — უთხრა ეპისკოპოსმა, — ევენი აქეთ და აწყეთ, ცეცხლთან.

მერე სტუმარს მიუბრუნდა:

— ძალიან ცივი ქარი იცის ჩვენს მხარეში. შეგცივდებოდით, ბატონო.

ტკბილი, მეგობრული კილო ეპისკოპოსისა და ეს ზრდილობიანა სიტყვა „ბატონო“ კიურ მანანასავით ხვდებოდა მგზავრის გულს და სახეზე ბრწყინვალეებასა ჰქენდა. ბატონოო, კატორღელს რომ უთხრათ, ვითომც წყალწაღებულისთვის თოკი გადაგიგდიათ, პატივისცემის წყურვილი ჰკლავს შერცხვენილს.

— ეს ლამაზა დღეა როგორღაც ვერ ანათებს, — თქვა ეპისკოპოსმა.

მაგლუარი მიხვდა ამ სიტყვების მნიშვნელობას, გავიდა, ეპისკოპოსის საწოლ ოთახში, სანთლებს მოუქიდა და ორივე ვერცხლის შანდალი სუფრაზე დააღაგა.

— ჭეშმარიტად, კეთილი კაცი ყოფილხართ, მამაო, — თქვა სტუმარმა, — ზიზღით არ მიყურებთ. სახლში შემომიყვანეთ, ჩემთვის სანთლები აანთებინეთ. ხომ არ დამიმაღავს თქვენთვის. ვინა ვარ და საიდან მოვდივარ. ხომ მოგახსენეთ რა გაუბედურებული ვარ.

ეპისკოპოსი გვერდით უჯდა. ოღნავ შეეხო მგზავრის ხელს და უთხრა:

— თუნდაც სულაც არა გეტყვათრა. ეს სახლი ჩემი როდია. ეს სახლი იესო ქრისტესი არის. ეს კარი შემოსულს იმას კი არ ჰკითხავს, რა გქვიაო, არამედ — რა გაწუხებსო? თქვენ იტანჯებით, გშიათ და გწყურიათ? კეთილი იყო თქვენი ფეხი. მადლობას ნუ მეტყვით: ნუ მეტყვით, რომ ჩემს სახლში მიგიღეთ. ეს სახლი იმოსია, ვისაც ბინა უჭირს, და სხვა არავისი. თქვენ მგზავრი ხართ, მაგრამ ამ სახლში თქვენ უფრო თქვენს სახლში ხართ, ვიდრე მე ყველაფერი თქვენია, რაც კი აქ მოიპოვება. რად მინდა მე თქვენი სახელი? თუ არადა, თქვენ ჯერ ხმაც არ ამოგეღოთ, რომ მე უკვე ვიცოდი ვინ იყო ჩემი სტუმარი.

გაკვირვებულმა მგზავრმა თვალები დააჭყიტა.

— არა, მართლა. თქვენ იცოდით, ვინა ვარ?

— დიახ, მიუგო ეპისკოპოსმა, — თქვენ ჩემი ძმა გქვიათ.

— იცით, მამაო, შიმშილით ვკვდებოდი, აქ რომ შემოვედი, მაგ-

რამ თქვენ ისეთი კეთილი სულია ბრძანდებით, რომ არ ვიცი რა მომივიდა, შიმშილი გადამავიწყდა.

ეპისკოპოსი დააკქერდა და უთხრა:

— დიდ წვალებას გამოივლიდით კატორღაში.

— ოჰ! ხელში ბორკილი, ფეხში ბორკილი, ფიცარზე ძილი, სიცხე, სიცივე. ჯაფა, კატორღელების ცემა-ტყეპა. ხმა რომ ამოგველო ჯაჭვით დაგვებამდნენ, ბნელ ოთახში ჩაგყვრიდნენ. ლოგინად ჩაფარდნილ ავადმყოფებსაც კი ჯაჭვს აბამდნენ. ძალდი რა არის, ძალდიც კი უფრო ბედნიერია. ცხრაშეტი წელიწადი! ორმოცდა ექვსისა გახლავართ. ჯიბეში ყვითელი პასპორტი მიდევს. ეეჰ.

— დიახ, საშინელებას მორჩენილხართ, — უთხრა ეპისკოპოსმა. — მომჩამინეთ. ერთად რომ წარდგენენ ყოვლადძლიერის წინაშე ერთი მტირალი ცოდვილი, რომელსაც უკვე შეუგნია ცოდვანი თვისნი და ასი მართალი, ის ერთი უფრო იამება ღმერთს. ხომ გაათავეთ, თავი დააღწიეთ თქვენს სატანჯველს; თუ იქიდან ბრაზი გამოიყოლეთ და ადამიანთაღმი სიძულვილი, ღირსი ხართ შებრალებისა; და თუ იქიდან დამშვიდებული გული გამოიტანეთ და ადამიანისაღმი სიყვარული, თქვენ ვერავინ შეგედრებათ ჩვენში.

ამასობაში მაგლუარმა წვნიანი შემოიტანა: წყლისა, ზეთისა. პურისა და მარილისაგან გაკეთებული წვენი, ცოტა ლორი, ერთი ნაჭერი ცხვრის ხორცი. ყველი, ჭვავის პური და ლეღვი. და რადგან, ჩვეულებისამებრ, როდესაც სტუმარი ჰყავდათ, ღვინოსაც მოართმევდა ხოლმე, ერთი ბოთლი ღვინოც დადგა სუფრაზე.

ეპისკოპოსს ის ნეტარი მხიარულება დაეტყო, რომელიც მართო სტუმართმოყვარეთ იციან.

— აბა, დაბრძანდით. — წამოიძახა მისმა უსამღვდელოესობამ.

ყოველთვის ასე იყო და იმ ღამესაც მარჯვნივ სტუმარი მოისვა. ბატისტინე, სრულიად დამშვიდებული, მარცხნივ მოექცა.

სუფრა აკურთხა ეპისკოპოსმა; მერე თვითონვე დაასხა წვენი, ისეც ჩვეულებად ჰქონდა. მგზავრი ხარბად სჭამდა.

უცხად, თითქო რაღაც მოაგონდაო, ეპისკოპოსმა თქვა:

— ასე მგონია, რაღაც აკლია ამ სუფრას.

— მართლაცა და მაგლუარს სამი კაცისთვის გაეშალა სუფრა და მხოლოდ ის დაეკლაგებინა, რაც აუცილებელი იყო. ეპისკოპოსმა კი იყო, როდესაც ჰყავდა ვინმე, თავის ვერცხლეულს მთლად სუფრაზე დაალაგებინებდა. ფუფუნების ეს მოხდენილი მობაძკა რაღაც ბავშვურ მოქმედებას ჰგავდა ამ სასტიკ და ტყბილ სახლში, სადაც სიღარიბე სათნოებად ქცეულიყო.

მაგლუარი მიხვდა შენიშვნას; ხმისამოუღებელივ გავიდა და ცოტა ხანს უკან სუფრაზე დაალაგა ეპისკოპოსის სუფრის დამამშვენებელი დანა-ჩანგალი თითო-თითო ყველას წინ.

თავი მეოთხე

როგორ აკეთებენ პონტარლიეში ყველს

ბატისტინეს ისე მშვენივრად აეწერა ბუაშევერონი¹ მეუღლესთან მიწერილ წიგნში ყოველივე, რაც ვახშამზე მოხდა, ან ითქვა, ისე მარცვალ-მარცვალ აეკრიფა ყოველი სიტყვა ეპისკოპოსის და იმის სტუმრისა, რომ თუ ეს წერილი მოვიყვანეთ, მგონია სრულიად საკმარისი იქნება ჩვენი მოთხრობისათვის.

„ეს კაცი ყურადღებას არავის აქცევდა და დამშეულის სიხარბით ილუკმებოდა. მაგრამ პურის ჭამა რომ გაათავა, თქვა:

— უნდა მოგახსენოთ, მამაო, ეს ყველა ძალიან კარგი იყო ჩემთვის, მაგრამ, მე რომ დუქნიდან გამომავდეს, იქ გაცილებით უკეთესი საჭმელი მზადდებოდა მეეტლეებისათვის.

ჩვენში დარჩეს: ცოტა არ იყოს მეწყინა ეს შენიშვნა. ჩემმა ძმამ უთხრა:

— იმიტომ, რომ ის მგზავრები გაცილებით მეტს მუშაობენ და იღლებიან, ვიდრე მე.

— არა, მამაო, იმიტომ, რომ იმათ უფრო მეტი ფული აქვთ. ღარიბი კაცი ხართ, კარგადა ვხედავ, იქნება თქვენ მღვდელიც არ იყოთ, ჰა? არა, ღმერთმანი, მღვდელი კი ხართ, მართლა? ეჰ, ღმერთს რომ სამართალი ჰქონდეს, თქვენც ნამდვილად მღვდელი იქნებოდით.

— ღმერთს სამართალზე მეტი აქვს, — მიუგო ჩემმა ძმამ.

ცოტა ხანს უკან ჰკითხა:

— ბატონო ჟან ვალუან, თქვენ პონტარლიეში მიბრძანდებით?

— დიახ, იძულებითი სამგზავრო მოწმობით. — მგონია ეს სიტყვებიც იკმარა იმ კაცმა იმიტომ, რომ შემდეგ განაგრძო: — ხვალ გათენებოსას უნდა გავიდე. დიდი გზა მაქვს გასავლელი. როცა დამეცივია, დღე ყოველთვის ცხელია ხოლმე.

— ძალიან მზიღარ ქვეყანაში მიხვალთ, — უთხრა ეპისკოპოსმა. — რევოლუციის დროს სულ დავკარგე რაც რამ მეზადა; ფრანშ-კონტეს შევეხიზნე და კარგა ხანი ვცხოვრობდი ჩემი საკუთარი შრო-

მით. სურვილი მქონდა შრომისა და ძალაც მომდევდა. საქმეს ყველგან იშოვის იქ კაცი, რამდენიც უნდა. ქალაღლის ქარხნებია, ტყავისა, არყისა, ზეთისა, საათისა, რა ვიცი... საუკეთესო ფოლადი იქიდან გამოდის, რკინის ოცი ქარხანა მაინცაა, აქედან ოთხი ლოდში, შატლიონში, ოღინკურში და ბერში მნიშვნელოვანი ქარხნებია.

მგონი არა ვცდები და ეს სახელები ბრძანა ეპისკოპოსმა. მერე მე მომიბრუნდა და მკითხა:

— ჩვენ იქ ნათესავეები უნდა გვყავდეს, ჩემო საყვარელო დაო?

— როგორ არა, გვყავდა, სხვათა შორის ბატონი ლიუსნე, კაპიტანი ძველი ჯარისა.

— ღიახ, — დასძინა ჩემმა ძმამ, — ნათესავეები გვყავდა, მაგრამ ოთხმოცდაცამეტს ნათესაობა აღარავისა სწამდა და ყველა თავის მარჯვენით ცხოვრობდა. მეც ჩემმა მარჯვენამ მაცხოვრა. პონტარლიეში, ბატონო, ერთი მშვენიერი ძველებური ხელობა იციან... ყველის გაკეთებას მოგახსენებთ, ჩემო დაო.

საქმელს სთავაზობდა სტუმარს და თან უხსნიდა როგორ აკეთებენ ყველს პონტარლიეში.

„რომ იტყვიან მდიდარი ბოსელიაო“ ეგ ის არის, რომ მდიდარ კაცზე ლაპარაკობენ, რომელსაც ორმოცი, ორმოცდაათი სული ეწველის და ერთ ზაფხულში, შვიდს, რვა ათას კვერეულს გააკეთებს; „საამხანაგო ფერმაო“, რომ იტყვიან, ღარიბებზე ლაპარაკობენ. იცოდეთ, საწყალ გლეხ-კაცებზე, რომელთაც ერთად დაუდით ძროხა და პროდუქტს ერთმანეთში იყოფენ. ყველის გასაკეთებლად დაიჭერენ ვინმე „grurin“-ს, როგორც მას უწოდებენ, რომელსაც ღლეში სამჯერ უგზავნიან რძეს. აპრილის დამლევა იწყებენ ყველის გაკეთებას და თიბათვის შუა რიცხვებში ძროხას მთაში მიერეკებიან.

სტუმარი რომ შენაყრდა, გამოცოცხლება დაეტყო. ელაპარაკებოდა ჩემი ძმა და თან მოვის მშვენიერ ღვინოს სთავაზობდა, თუმცა თვითონ კი არა სვამს: — ძალიან ძვირიაო, — მოგახსენებთ. მხიარულად, ალერსიანად უხსნიდა ყველის გაკეთებას, დაწვრილებით უამბობდა ყველაფერს, თითქო ცდილობს შეაგნებინოს ამ კაცს, თითქო ცდილობს ურჩიოს, რომ ამ ხელობაში ადვილად იშოვის ლუკმა პურს და ბინასაო. ერთმა გარემოებამ გამაკვირვა. ხომ მოგახსენებთ ვინ იყო და რა ეს კაცი. ჩემმა ძმამ მთელი საღამო ისე გაატარა, რომ ერთი სიტყვითაც არ უგრძობინებია ან იმისი და ან თავისი ვინაობა. ერთი კი უთხრა, ეს სახლი ჩემი არ არის, არამედ იესო ქრისტესიაო და მას შემდეგ ამ საგანს არ შეჰხებია, რა კარგა შემთხვევა კი ჰქონდა — ეპისკოპოსი ვარო — ეთქვა და მით უფრო

დიდი შთაბეჭდილება მოეხდინა იმ უბედურის სულზე. იქნება სხვა რომ ყოფილიყო, ეპარგებლა ამ შემთხვევით, მოჰყოლოდა და დარიგება დაეწყო, ცოდვათა მონანიება ერჩია, სულის მოპოვება და ზნეობრივი ცხოვრების დაწყება შთაეგონებინა. ეპისკოპოსმა არც კი ჰკითხა, სადაური იყო, ან, როგორ ჩავარდა იმ უბედურ ყოფაში; არა ჰკითხა, რადგან ხედავდა, რომ უბედური იყო ეს კაცი, და სევდას სევდაზე ურთავდა უბედურების ზოგონება. ისეთი მორიდებით და სიფრთხილით ებაასებოდა იმ კაცს, რომ ერთ წამს შედგა და შემკრთალმა გადახედა, ხომ არ ვაწყენინეო. პონტარლიელ მთიულეებზე ელაპარაკებოდა და „სწორედ ბედნიერები არიან თავიანთ მთაში, ღმერთთან დაახლოვებულნი, რადგან უდანაშაულო არიანო“ — სთქვა და შედგა შემკრთალი. დიდი ფიქრის შემდეგ, მე მგონია, მივხვდი ჩემი ძმის გულის ფიქრს: დარწმუნებული ვარ, ეპისკოპოსი იმას ცდილობდა, რომ ამ კაცს, ამ ჟან ვალჟანს, რომელსაც ტანჯვისა და ვაების საშინელი ტვირთი ედო, ერთ წამს მაინც დავიწყებოდა თავისი უკეთურობა, ერთს წამს მაინც ღირსებოდა დავიწყება, გართობა და ადამიანად გახდომა. დიახ, ისე ექცეოდა მთელ საღამოს ეპისკოპოსი, თითქო უნდოდა ჩაეგონებინა, რომ შენც ისეთივე ადამიანი ხარ, როგორც ყველა სხვაო. მე მგონია, სწორედ ასე უნდა გამოიხატებოდეს ჭეშმარიტი სიბრალული, სიყვარული მოყვასისადმი, ის შეწყალება ბედისაგან დაჩაგრულისა, რომელიც ქრისტემ გვამცნო, დარიგებით და ქადაგებით არ უნდა შეეხებოდეს უბედურის წყლულს. დიახ, მგონია ეს უნდა ყოფილიყო ჩემი ძმის ფიქრი. თუმცა მთელი საღამო ისე გაატარა, რომ არაფრით შეუმჩნევენიებია ამგვარი თავისი წადილი: თავით ბოლომდე იგივე იყო ეპისკოპოსი, როგორც ყოველთვის არის, და ამ ჟან ვალჟანთან ისე შეექცა ვახშამს, თითქო გულითადი თავისი მეგობარი ჰყავს ვინმე სტუმრად, ან ჩვენის ტაძრის მოძღვარიო.

ბოლოს, ხილს რომ გაახლებოდით, კარი დააკაკუნა ვიღამაც. ეერბოს ქვრივი იყო თავისი პატარა ბავშვით. პატარას შუბლზე აკოცა ეპისკოპოსმა და თხუთმეტი სუ გამომართვა ეერბოს ქვრისთვის. ჩვენი სტუმარი ამ დროს ყურადღებას არავის აქცევდა, არ ლაპარაკობდა და ძალიან დაღლილსა ჰგავდა. საბრალო ქვრივი რომ წავიდა, ეპისკოპოსმა ილოცა, მერე მგზავრს მიუბრუნდა და უთხრა: — დაღლილი ხართ და ალბათ მოსვენება გინდათ. — მაგლუარმა საჩქაროდ ააღაგა სუფრა. მე და მაგლუარი ჩვენა ოთახებში ავედით; ეტყობოდა ძალიან ეძინებოდა ჩვენს სტუმარს. არ შესცივდეს-მეთქი, შველის ტყავი მაქვს ჩემს ოთახში, ის ჩაუფრავნე მაგლუარის ხელით. საშინელი სიცივე იყო ღამე და ეს ტყავი

ცოტათი მაინც გაათბობდა. დაძველდა, აღარ ვარგა. ჩემი ძმა რომ გერმანიაში იყო, იქ ეყიდა ტოტლინგენში, დუნაის სათავეში, სპილოს ძვლიპტარიან ჯიბის დანასთან ერთად, რომელსაც ახლა ვხმარობ.

მაგლუარი თითქმის მაშინვე ამოვიდა. ერთად ვილოცეთ ორივემ ჩემს დიდ დარბაზში, სადაც სარეცხს ვაშრობთ ხოლმე და მერე ხმის ამოუღებელი ჩვენს ოთახებში შევედი.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ი

მ ე უ ღ რ ო ე ბ ა

ქალებს რომ გამოეთხოვა, ეპისკოპოსმა ერთი შანდალი თვითონ აიღო, მეორე სტუმარს მისცა და უთხრა:

— წამობრძანდით, ბატონო, თქვენს ოთახში შეგიყვანთ.

მგზავრი გაჰყვა.

ზემოთაც გვქონდა მოხსენებული, რომ სტუმრის ლოგინი საშლოცველოში ეგო და იქ მიმავალს ან იქიდან გამომავალს, ეპისკოპოსის საწოლ ოთახზე უნდა გაეელო.

როდესაც ეპისკოპოსი და სტუმარი ამ ოთახში შევიდნენ, მაგლუარი განჯინაში ალაგებდა ვერცხლეულს, ეპისკოპოსის ლოგინის თავით. აჲ იცოდა, ჯერ ვერცხლეულს შეინახავდა მაგლუარი და მერე წვეებოდა.

ეპისკოპოსმა ტახტთან მიიყვანა მგზავრი. ზედ სუფთა, ახალი ლოგინი ეგო. მგზავრმა იქვე პატარა მაგიდაზე დადო შანდალი.

— დამე მშვიდობისა! — გამოეთხოვა ეპისკოპოსი. — ხვალ, ვიდრე თქვენს გზას გაუღებოდეთ, პატარა შენაყრდით. შინაურ რძეს მოგართმევთ ჩვენი ძროხისა.

— გმადლობთ, მამაო.

ჯერ არც კი გაეთაყვებინა ეს მშვიდობით აღსავსე სიტყვებო, რომ უცბად, ყოვლად მოულოდნელად, ისე შეეცვალა სახე, შიშის ზარს დასცემდა ქალებს, იქ რომ ყოფილიყვნენ. დღესაც ვერ გავიგია, რა მოუვიდა იმ ერთ წამში ამ კაცს? ეპისკოპოსის გაფრთხილება უნდოდა, ემუქრებოდა მას? ან იქნებ თავისთვისაც შეუგნებელს, ინსტინქტურ ბნელს ძალას ემორჩილებოდა? უცბად მობრუნდა მოხუცისკენ. გულზელი დაიკრიფა, მხეცური გამომეტყველებით დააშტერდა თავის მასპინძელს და ხრინწიანი ხმით შესძახა:

— მაშ აგრე, რალა. აქ მაწვენთ-ამალამ, თქვენს გვერდით? და საშინელი სიცილი აუტყდა. რატომ არ ფიქრობთ, რას ჩადიხართ, რა იცით, რომ კაცის მკვლელი არა ვარ?

ეპისკოპოსმა მიუგო:

— ეგ ღმერთმა იცის და მე არ შემიხება.

ლოცვა დაიწყო ჩუმად. ისე ანძრევდა ტუჩებს, თითქოს რაღაცას ჩასჩურჩულებს თავის თავსაო. მარჯვენა ხელის ორი თითი ასწია, ჯვარი გადასწერა სტუმარს, რომელმაც თავიც კი არ დახარა, და ისე გავიდა ოთახიდან, რომ უკან აღარც კი მოუხედია.

როდესაც სამლოცველოში სტუმარი იწვა ვინმე, ფარდას გააბამდნენ მთელი ოთახის სიგანეზე. ამ ფარდასთან რომ მივიდა, ეპისკოპოსმა დაიჩოქა და ცოტა ხანს ილოცა.

მერე ბაღში გავიდა და მოჰყვა სიარულს. დადიოდა, ოცნებობდა, ცას შესცქეროდა, სული და ფიქრი სავესე ჰქონდა იმ დიდი საიდუმლოებით, რომელსაც ღმერთი მთვარიან ღამეს მოუვლენს ადამიანს.

მგზავრი კი მართლა საშინლად იყო დაღლილი, იმდენად, რომ ლოგინით ვერც კი დატყბა. კატორღელების ჩვეულებიანამებრ სანთელი ნესტოებით გააქრო, როგორც იყო ჩაცმული, ისე მიეგდო ლოგინზე და მაშინვე ღრმად ჩაეძინა.

შუალამე დაჰკრა, ეპისკოპოსი რომ შებრძანდა თავის ოთახში.

ცოტა ხანს შემდეგ ყველას ეძინა პატარა სახლში.

თ ა ვ ი მ ე ე ა მ ს ე

ჟ ა ნ ვ ა ლ ჟ ა ნ ი

ჯერ კიდევ ღამე იყო, ჟან ვალჟანს რომ გამოეღვიძა.

ჟან ვალჟანი ერთი ღარიბი ბრიელი გლეხი კაცის შვილი იყო. მის დედას ჟან მათიეს ეძახდნენ, მამას—ჟან ვალჟანს, ზოგნი ჟან ვალჟანს მეტ სახელს წარმოებულ სიტყვებიდან *voilà Jean* ¹. პატარაობისას წიგნი არ ესწავლა. დაგაყვაცდა და ხის გამსხვლელად იყო ფავროდში.

როგორც ყველა მოსიყვარულე გულის პატრონი, ჟან ვალჟანი ფიქრიანი კაცი იყო, თუმცა სიმხიარულე არ აკლდა. ერთობ კი, შეხედულებით მაინც საკმარისად უმნიშვნელოს, ულაზათოს და რა-

¹ აი ჟანი.

ღაცა დოკუმენტის წარმოდგენდა. ჯერ ისევე ბავშვი იყო, რომ დედ-მამა დაეხოცა, დედა მშობიარობას გადაჰყვა უპატრონობით, მამა კი, ისიც მსხვერპლი, ხიდან ჩამოვარდა და მოკვდა. ჟან ვალეანს ერთი დაღა დარჩა თავისზე უფროსი და იმან გამოზარდა ის ობოლი. მანამ ქმარი ცოცხალი ჰყავდა, არაფერს აკლებდა თავის პატარა ძმას, მაგრამ დაქვრივდა და შვიდი წერილფეხა გოგო-ბიჭი დარჩა; უფროსი რვა წლისა, უმცროსი ერთი წლისა. ამ დროს ჟან ვალეანი ოცდახუთი წლისა იყო, მამობა იმან გაუწია თავის დისწულებს, და ამით გადაუხადა სიკეთე თავის ამაგდარ გამზრდელს. ეს უბრალო ვალდებულება იყო ჟან ვალეანისა და ისე გასწია ჰაპანი, რომ ფიქრადაც არ მოსვლია დისა და დისწულების ღალატი. თავისი სიყმაწვილე დაუსრულებელ ტანჯვას შეაღია. ისე უქირდა ლუკმა პურის შოვა, რომ არასოდეს ჰყოლია „სულის მეგობარი ქალი“, დრო არ ჰქონდა სიყვარულისთვის.

საღამოზე დაქანცული მოვიდოდა შინ და გაჩუმებული მიუჯდებოდა ვახშამს. ხშირად მისი და მათლაფიდან ამოაცლიდა საუკეთესო ლუკმას — ერთ ნაჭერ ხორცს, ან ძეხვს, ან კომბოსტოს, და თავის შვილს მიაწოდებდა. ის კი იჯდა გაჩუმებული, თვალებზე თმაჩამოშლილი, თავდაღუნული, თითქოს ვერას ხედავსო. ფავროლში ამათ ქოხის პირდაპირ ერთი დედაკაცი ცხოვრობდა, მარია კლოდი. ჟან ვალეანის დამშეული დისწულები გადავიდოდნენ ხოლმე ამ დედაკაცთან და — დედამ გამოგვეზავნაო რძეს ისეხებდნენ; ამოეფარებოდნენ ღობეს და იქა სვამდნენ, ერთმანეთს სტაცებდნენ და ტანისამოსზე იქცევდნენ. ავღღეს დააყენებდა, რომ გაეგო დედას თავისი შვილების ამგვარი საქციელი, მაგრამ დედამ არა იცოდარა. პირქუში და ბუზლუნა ჟან ვალეანი უსწორდებოდა მარი კლოდს და ბავშვები დაუაჯელნი რჩებოდნენ.

ხეების სხვლის დრო რომ დადგებოდა, ბევრი საქმე ჰქონდა ჟან ვალეანს და დღეში თვრამეტ სუს და მეტსაც შოულობდა. მერე სამკალად მიდიოდა, დღიურ მუშად, მენახირედ; საქმეს არ გაუბოდა და შრომობდა, რამდენიც კი შეიძლებოდა. დაც არ იყო უსაქმურად, მაგრამ რას გახდებოდა შვიდ ბავშვთან? საბრალო იყო ეს ოჯახი, სიღარიბისაგან დაჩაგრული და სულშეხუთული.

ერთ წელიწადს მეტად სუსხიანი ზამთარი დადგა. ჟან ვალეანი უმუშევარი იყო, ოჯახი ულუკმაპუროდ დარჩა. ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. შვიდი პატარა ბავშვი ულუკმაპუროდ!

ერთ კვირა საღამოს ის იყო დასაძინებლად ემზადებოდა ხაბაზი მობერ იზაბო, რომ უეცრად ქუჩის მხრიდან რაღაც ხმაური შემოესმა, თითქო ფანჯარა გაუტეხესო. გავარდა დუქანში და ვილაცის

ხელიდა დანახა: მუშტით შემომტვრია ფანჯრის მინა, ხელი გადმოეყო, ერთი პური აეტაცნა და გაჩქარებული გარბოდა. იზაბო გამოუდგა ქურდს და დაიჭირა. ქურდმა პური გადააგდო, მაგრამ ხელი კი მთლად დაჭრილი და დასისხლიანებული დარჩა. ქურდი ჟან ვალჟანი იყო.

ეს 1795 წელს მოხდა. სასამართლოში მისცეს და ბრალად ღამით საცხოვრებელი სახლის გატეხას და ქურდობას სდებდნენ. თავისდა საუბედუროდ, სახლში თოფი აღმოაჩნდა, საკვირველი კარგი მსროლელი იყო და ხშირად იმ დროს და იმ ადგილებში ნადირობდა, რომელიც ნაკრძალად იყო გამოცხადებული. ამან დალუპა უბედური, ამგვარ მონადირეს ყოველთვის ექვის თვალით უყურებს მთაფრობა. რადგან ნაკრძალ ტყეში მონადირე და კონტრაბანდის მზიდავი თითქმის ყაჩაღად მიაჩნიათ. რომ დაუკვირდეს კაცი, დიდი უფსკრულია ქალაქელ კაცისმკვლელთა და ამ კაცთა შორის: მონადირე ტყეში დანდის ქურდულად, კონტრაბანდის მზიდავი — მთაში ან ზღვაზე; ქალაქში მცხოვრები კაცისმკვლელი კი იმისთანა საშინელი მხეცია, რომელსაც მხოლოდ ქალაქის გარყვნილება ჰქმნის, მაგრამ ხშირად ადამიანობას კი არ უკლავს.

— ჟან ვალჟანი დამნაშავედ იცნეს. დანაშაული დამტკიცებული იყო, სასჯელიც ცხადზე ცხადი. საზარელი მომენტები აქვს ჩვენს ცივილიზაციას, როდესაც უბრალო დანაშაულის გამო იძულებულია სისხლის სამართლით საუკუნოდ დალუპოს ადამიანი... საშინელებ: არ არის, განათლებულმა საზოგადოებამ მოიწყვიტოს და ანდერძი აუგოს თავის მოაზროვნე წევრს? ჟან ვალჟანს ხუთი წლით კატორღა მიუსაჯეს.

22 აპრილს 1796 წელს პარიზში ხმა გავარდა, იტალიაში მყოფმა ჩვენმა ჯარმა ბონაპარტეს წინამძღოლობით მონტენოტში მტერი დაამარცხაო. იმავე დღეს ბისეტრის ციხეში მრავალ პატიმარს შეაბეს ჯაჭვი კატორღაში გასაგზავნად. ჟან ვალჟანიც იმათში ერთია. ერთ მოხუცებულ სატუსაღოს დარაჯს, — დღეს ოთხმოცდაათი წლის კაცია, — მშვენივრად ახსოვს ეს უბედური: მეოთხე რიგში იჯდა მიწაზე, როგორც სხვები, ეზოს აღმოსავლეთის მხარეს; მკვდარს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ცოცხალსაო. გრძნობდა, რომ რაღაც საშინელება მოხდა მის ცხოვრებაში, მაგრამ როგორ? რად? რა დააშვა საიმისო? ამისი ვერა გაეგორა. უვიცი კაცი იყო, უცოდინარი, გონება-გაუხსნელი და, თუ იცოდა რამე, მარტო ის, რომ სასჯელი მეტისმეტად სასტიკი იყო დანაშაულთან შედარებით. უკან მკედელი ადგა ჩაქუჩით, ჯაჭვს უჭედავდა, ის კი გულამოსკვნილი ქვითინებდა, ღაპა-ღუპით გადმოსდიოდა ცრემლი. — ჩემთვის ვიყავ

ფავროლში, რა გინდათ ჩემგანაო? — იძახდა. აიღებდა მარჯვენა ხელს და თითქო შვიდი პატარის არა ერთნაირი ზომის თავებს ეხებო, ანიშნებდა, რა მექნა შიმშილით მიწყდებოდნენო.

ტულონში გაგზავნეს. ურიკაზე დასვეს. კისერზე ჯაჭვი შეაბეს. ოცდაშვიდი დღე გზაში იყო. შემდეგ ტულონში კატორლაში მიღებული წითელი ტანისამოსი ჩააცვეს და უცბად გაქრა, დაიღუპა, წაიშალა მთელი მიაი სიცოცხლე, თვით სახელიც კი. რაკი იქ მივიდა, ჟან ვალჟანადაც კი აღარ იწოდებოდა; ჟან ვალჟანი ნომრად იქცა, ნომერი 24601.

რა მოუვიდა იმის დას? რა მოუვიდათ იმის პატარა დისწულებს? ამას არავინ კითხულობდა. ან ვის რად ენაღვლებოდა ვილაცა ქვრივის და იმისი წვრილშვილის შიმშილი და დაღუპვა? ხე მოსჭრეს და წააქციეს. ვინ იკითხავს ფოთლებს რალა მოუვიდაო?

რა მოუვიდათ და ის, რაც ყოველთვის მოსდით უბედურთ. ულუკმაპუროდ დარჩნენ საბრალონი, ეს ღვთისაგან ღვთის მსგავსად შექმნილნი, უბინაოდ, უმწეოდ და დაიფანტნენ, აქეთ-იქით წავიდნენ, — იქნება ცალ-ცალკე უფრო ადვილად გავიძლოთ კუკიო, — და იმ საშინელებას ჩაუვარდნენ ხელში, რომელიც კაცობრიობის სამარცხვინოდ ჯერაც ათასობითა ნთქავს და ღუპავს ობოლთ და დავრდომილთ. წავიდნენ, გაიფანტნენ. მშობლიურბა მიწა-წყალმა მაშინვე დაივიწყა უბედური დედა თავის შვილებით. და კატორლაში რამდენიმე ხნის შემდეგ თვით ჟან ვალჟანმაც დაივიწყა თავისი და და დისწულები. გულში, სადაც იარა ჰქონდა, ნაიარევი დარჩა მხოლოდ.

რაც ხანი ტულონში იყო, სულ ერთხელ მოუვიდა თავისი დის ამბავი; პატიმრობის მეოთხე წელიწადს იყო, მგონია, ვილაცას, მათ ნაცნობს ენახა და, პარიზშიაო, უთხრა, სენ სულპისის ახლოს, ჟენდრის ქუჩაზე; თან მარტო ერთი შვილიდა ჰყავს, პატარა ბიჭი, სულ უმცროსიო.

მერე ის ექვსნი სადღა იყვნენ? ამიაი იქნება დედამაც არა იცოდარა.

ყოველ დღე დილით სტამბაში მიეშურება, საბოს ქუჩაზე № 3; ქალაღის მეცაეად მსახურობდა. დიღის ექვს საათზე სტამბაში უნდა ყოფიღიყო, რადგან ადრე იწყებენ მუშაობას. სტამბის ეზოში სკოლაა და თავისი შვიდი წღის პატარაც იქ დაჰყავს. სკოღას შვიდ საათზე აღებენ. და ბავშვმა, შვიდი წღის ბაღღმა. ერთი საათი გარეთ უნდა დაჰყოს რაც უნდა ავღარი იღგეს და ციოღეს. სტამბაში არ უშვებენ. გვიშღისო. მთელი საათი მარტოღმარტო გღია ჯერ ისევ ბნელ დიღას საწყალი ბავშვი; სცივა, ეძინება. მოიკუნტება,

გახვევა თავის კონკეზში და მიეგდება საღმე კუნჭულში. კიდევ კარგი, მეკარე შეიბრალებს ხოლმე, ბებერი დედაკაცი, და როდესაც წვიმს, შინ შეიყვანს. თვითონაც არა გააჩნია რა საწყალ დედაკაცს, — ერთი დაფლეთილი ლოგინი, ჯარა და ორი დამტვრეული სკამის მეტი, მაგრამ წვიმა მაინც აღარ დაასველებს საცოდავ ბიჭს; კატას ჩაიხუტებს ხოლმე გულში, იქნება ამან მაინც გამათბოსო. შვიდ საათზე სკოლას აღებენ და ბავშვიც კლასში შედის.

ეს უამბებს ჟან ვალჟანს. მხოლოდ ერთი წამი იყო მის წყვილიდით მოცულ ცხოვრებაში ეს ამბავი, თითქო ბნელ მოქურუმებულ ცაზე უტბად იელვა; ქვეყანას ერთ წამს სინათლე მოჰფინა და მშინვე გაქრაო. ეს იყო და ეს: მას შემდეგ თავის დღეში აღარა გაუგონიარა უბედურს იმ ობოლთა შესახებ, რომელნიც ისე თავგანწირვით უყვარდა. ველარც საღმე შეხვდა, ველარც გაიგო რამ და ამ გულსაკლავი ამბის შემდეგ იმათი ხსენებაც აღარ იქნება.

სწორედ მეოთხე წელიწადი სრულდებოდა, რომ ჟან ვალჟანს გაპარვის რიგი ერგო, კატორღაში მყოფთა ჩვეულებისამებრ, იმასაც დაეხმარნენ ამხანაგები და გააპარეს. ორი დღე თავისუფლად დაწანწალებდა მინდორში, თუკი თავისუფლებას ვუწოდებთ დეენილის მდგომარეობას. ნადირივით მიიპარებოდა უბედური, თვალებს აქეთ-იქით აცეცებდა, სულ უმცირეს ხმაურობაზე კანკალებდა და ყველაფრისა ეშინოდა: სოფლია, ადამიანისა, ძაღლისა, ცხენისა, საათის რეკვისა. დღე იმას ნატრობდა ნეტავ მალე დაღამდეს, არავინ დამინახოსო; ღამე — ნეტავი მალე გათენდეს, არავინ მომეპაროსო. გზას ერიდებოდა, ბილიკს, ბუჩქს. ბუჩქნარში ყველგან ჩასაფრებული მღვევარი ელანდებოდა, აღარც საქმელი იყო იმისთვის, აღარც ძილი. მეორე დღეს საღამოს დაიჭირეს. ოცდათექვსმეტი საათი ევლო მშვიერს და უძილოს. ამ დანაშაულისთვის სამი წლის კატორღა მიუსაჯეს, ესეც რვა წელი. მეექვსე წელს კიდევ ერგო რიგი გაპარვისა, ამ შემთხვევითაც ისარგებლა, მაგრამ გაპარვა კი ველარ მოახერხა: რომ დათვალეს ტუსალები და ის იქ არ აღმოჩნდა, მაშინვე ზარბაზანი გაიაროლეს და მღვევარი გაუყენეს. იმ ღამესვე იპოვნეს ჯერ აუშენებელ გემის ძირში ჩამალული. დაიჭირეს, მაგრამ დიდი წინააღმდეგობა გაუწია დარაჯებს. გაპარვა და წინააღმდეგობა — ორივე აღნიშნულია კანონმდებლობაში და ჟან ვალჟანიც დანაშაულისამებრ იქნა დასჯილი, ხუთი წლის კატორღით. რომელთაგან ორ წელიწადს ორმაგი ჯაჭვი უნდა ჰქონოდა შებმული. ესეც ცამეტი. მეთათე წელიწადს კიდევ ერგო რიგი და კიდევ გაიპარა. მაგრამ მაინც ვერას გახდა. სამი წელიწადიც იმისათვის მიუსაჯეს. თექვსმეტი წელი. ბოლოს ერთხელ კიდევ სცადა ბედი, მაგრამ

ოთხი საათის შემდეგ დაიჭირეს და სამი წლის კატორღა კიდევ დაუმატეს. სამი წლის კატორღა ოთხი საათის თავისუფლებისათვის! ცხრამეტი წელიწადი. 1796 წ. დაიჭირეს: ფანჯარა გატეხა და ერთი პური მოიტაცა, ეს იყო იმის დანაშაული და 1815 წ. გაათავისუფლეს, 15 ოქტომბერს.

ერთ სიტყვას ჩაუვრთავთ აქ. ავტორი ამ წიგნისა ეს მეორედ მოგითხრობთ იმ უბედურის ამბავს, რომლის დაღუპვის მიზეზი პურის ქურდობა იყო. კლოდ გემ პური მოიპარა, ჟან ვალჟანმაც პური მოიპარა. ინგლისური სტატისტიკა ამტკიცებს, რომ ლონდონში ხუთი ქურდობიდან, ოთხის პირდაპირი მიზეზი შიმშილი არისო, ჟან ვალჟანი კატორღაში ათრთოლებული, თვალცრემლიანი პიიყვანეს, იქიდან გულგაქვავებული გამოვიდა. სასოწარკვეთილი უყო, რომ მიიყვანეს, იქიდან პირქუში გამოვიდა.

რა მოხდა საბრალოს გულში?

თ ა ვ ი მ ე ზ ვ ი დ ე

იმედმისდობის გული

ვეცადოთ ამის გამორკვევა.

დაე, დაინახოს საზოგადოებამ, რას სჩადის იგი მართლმსაჯულების ძალით.

ჟან ვალჟანი უვიცი იყო, ვთქვით; მაგრამ უგუნური კი არ ყოფილა. ბუნებრივი სინათლე უკვე ანთებულყო მის გულში. უბედურებამ, რომელსაც თავის სინათლე ახლავს, ცოტა რამ წაუშატა მის ბუნებრივ გონების შუქს. ცემამ, ბორკილმა, ჯაჭვმა, კარცერმა, დაღლილობამ, სიცხე-სიცივემ, კატორღაში ფიცარზე გდებამ იგი თავის სინდისში ჩაახედა და ჩააფიქრა.

თვითონვე გახდა თავისი თავის მსაჯული.

რა დავაშავეო? — შეეკითხა თავის თავს.

და აღიარა თავისი სინდისის წინაშე, რომ უდანაშაულო არ იყო, მაშასადამე არც უბრალოდ ისჯებოდა. აღიარა, რომ საძაგელი, საძრახისი საქმე ჩაიდინა; რომ ეთხოვა, იქნება კიდევ მიეცათ ეს პური; რაც უნდა გასჭირვებოდა, მოცდა სჯობდა: ან შეიბრალებდა ვინმე, ან სამუშაოს იშოვიდა. თვითონვე გრძნობდა, რომ დააშავებს, ვინც იტყვის: — დამშეულს რაღა ლოდინი შეუძლიაო. — დააშავებს, რადგან იშვიათია, კაცი მართლა შიმშილით მომკვდარიყოს, უჭმელობით, გარდა ამისა, ჩვენდა საუბედუროდ, თუ საბედ-

ნიეროდ, ისეა შექმნილი ადამიანი, რომ დიდხანს შეუძლია იტანჯოს ფიზიკურადაც და მორალურადაც და მაინც ცოცხალი იყოს; მაშასადამე, იმასაც უნდა მოეთმინა. საწყალი ობლებისთვისაც უკეთესა იქნებოდა მოეთმინათ. მიხვდა, რომ სისულელე იყო ვიღაც უბედური, სუსტი კაცისაგან მთელი საზოგადოების შებრძოლება და ოცნება,—ქურდობა მიხსნის სიღარიბისაგანაო; სიღარიბისაგან თავის დასაღწევად ცუდი გზა აირჩია, ის გზა, რომელიც ადამიანს სამარცხვინო ლაფით დასვრის. ერთი სიტყვით, ჟან ვალჟანმა აღიარა, რომ დამნაშავე იყო.

მერე თავის თავს ჰკითხა:

ჩემს უბედურებაში მარტო მე ვიყავ დამნაშავე? რად მოხდა, რომ მუშას საქმე არა ჰქონდა, შრომის მოსურნეს და მძებნელს — ლუკმა პური მენატრებოდა? შეეცდი, დავაშავე და ვალიარე ჩემი დანაშაული; განა ეს სასტიკი და გაზვიადებული სასჯელი მეკუთვნოდა? ეცოდე და ძალა ვიხმარე, მაგრამ განა საზოგადოებამ ბოროტად არ გამოიყენა თავისი უფლებები? ცოდვა იყო ჩემი საქციელი; მაგრამ განა ჩემი ამოდენი სასჯელი მეტი ცოდვა არ არის? ასწონონ დანაშაული და სასჯელი; თუ სამართალი სწორია, მაშ რად არის სასჯელი ასეთი მძიმე და დანაშაული კი მსუბუქი? ხოლო თუ დაიწია სასწორმა და სასჯელი მძიმე გამოდგა, მაშ უკვე დავუსჯივარ კანონს და რაღას მერჩიან? რაღად მტანჯავენ? რად მომექცა ასე უსამართლოდ კანონი? და თუ ღირსეულ სასჯელზე მეტი მომიწყო. მაშ დამნაშავე ისა ყოფილა და მართალი მე, ცოდვილი ისა ყოფილა და წამებული მე. მაშ ვის უფრო დაურღვევია კანონი: მე, მშვიდის პურის მოპარვით, თუ სამართალს, ჩემი ასეთი უღმერთო დასჯით? მაშ სამართალი არსად ყოფილა, თუკი ასე დასჩაგრავს ძლიერი უძლურს და საზოგადოება კერძო პირს. ბოროტმოქმედება, რომელიც ყოველდღე ხელახლა იწყება, ბოროტმოქმედება, რომელიც ცხრამეტ წელს გრძელდებოდა.

რატომ არ ზრუნავს საზოგადოება, რომ შრომის მსურველს ყოველთვის ჰქონდეს საქმე და ლუკმა პური. და თუკი ამას არ ზრუნავს, მაშ რა უფლებითლა ზრუნავს და მართავს ციხეებს, რომ შიგამოაღბოს უსაქმურად და ულუკმაპუროდ დარჩენილი მუშა, რომელიც შიმშილისაგან სიკვდილს გაურბის და პურის მოპარვას გაბედავს? რათ ეკიდება საზოგადოება ასე მტრულად თავის წევრს, გუბირების მახეს უგებს და სასიკვდილოდ აღარ ინდობს, ვისაც შიგააბამს?

ან ვის ეპყრობა საზოგადოება ასე სასტიკად? სწორედ იმათ. ვისაც წილი არ რგებია ქვეყნის სარჩოს განაწილებაში, და მაშასა-

დამე სიბრალულისა და დახმარების ღირსნი არიან და არა მტრობისა.

ჟან ვალჟანმა აღძრა და გადაჭრა ეს კითხვები, საზოგადოების საქციელი გაასამართლა და მჯავრი გამოუტანა მას: მიუსაჯა თავისი სიძულვილი.

საზოგადოების ბრალია ჩემი დაღუპვაო, — სთქვა და, — ერთხელაც იქნება ანგარიშს გავუსწორებო, — იფიქრა. ხაბაზის 'ზარალი თავისას შეადარა: ხაბაზს ფანჯარა გაუტყდა და ერთი პური დააკლდა, ეს კი თვითონაც დაიღუპა და იმდენი ბავშვიც დაეღუპა. ძალიან კარგი, დამნაშავე იყო და უსამართლობა არ იყო იმის დასჯა, მაგრამ დასჯა სხვაა და სულით ხორცამდე დაღუპვა და ობლების უნუგეშოდ დატოვება — სხვა.

გულისწყრომა შეიძლება იყოს სულელური და უაზრო, შეიძლება უსაფუძვლოდ ბრაზობდეს კაცი. აღშფოთებული კი მაშინ არის, როდესაც სიმართლეს თავისკენ გრძნობს. ჟან ვალჟანი აღშფოთებული იყო.

ან რა მოაგონდებოდა საზოგადოებისაგან ავის მეტი? თუ ახსოვდა რამე, ისევ ის რისხვა, რომელსაც ჩვენი საზოგადოება მართლმსაჯულებას უწოდებდა, და იმათ მოუვლენს, ვისიც დაცემა სწადია. საცა კი ადამიანს შეხვდა, ყველასაგან გულმოკლული დარჩა; თითო-თითო ყველამ ჩაჰკრა. რაც თავი ახსოვდა დედისა და დის გარდა აღერბიანი სიტყვა არავისგან გაუგონია, კეთილი თვალთ არავის შეუხედავს. ტანჯვას ტანჯვა მოსდევდა, სევდას სევდა ერთვოდა და თანდათან ძვალში და რბილში გაუჯდა ის რწმენა, რომ სიცოცხლე ბრძოლაა და ამ ბრძოლაში დამარცხებული თვითონ იყო. სიძულვილის მეტი არავითარი იარაღი არა ჰქონდა და კატორღაში ყოფნისას აღთქმა დაუდო თავის თავს: — მანამ აქა ვარ, გავლესავ ამ იარაღს და თან წავიღებ აქედან წასვლისასო.

ტულონში სკოლა იყო კატორღელებისთვის; ბერები ასწავლიდნენ და უსაჭიროეს ცნობებს აწოდებდნენ მსურველთ. ჟან ვალჟანიც ჩაერია სწავლის მსურველთა შორის და ორმოცი წლის კაცმა ისწავლა წერა, კითხვა და ანგარიში. გრძნობდა რომ გონება ეხსნებოდა და თან საზოგადოების სიძულვილი ეზრდებოდა. ავსაც გააზვიადებს ზოგჯერ სწავლა-განათლება.

სამწუხაროდ, არ იკმარა სიძულვილი თავის დაძლუპველ საზოგადოებისადმი და ღვთის განგებაც ზედ მიატანა, რადგან ეს საზოგადოება იმას შეეკმინა.

ამგვარად, ცხრამეტი წლის წამებამ და მონობამ ერთსა და იმავე

დროს აამდლა და დასცა ჟან ვალჟანის სული. ერთი მხრივ ნათელი ეფინებოდა, მეორე მხრივ წყვილი ეპარებოდა.

ბუნებით, ეს უკვე ვნახეთ, არ იყო ავი. კატორღაში რომ მიიყვანეს, ჯერ ისევ გულკეთილი იყო, იქ კი საზოგადოება გაამტყუნა და იგრძნო, რომ ავკაცად იქცა; განგება გაამტყუნა და იგრძნო, რომ უღმერთო გახდა.

- ძნელია, აქ ერთ წამს არ შევჩერდეთ და არ ჩავფიქრდეთ.

შეიძლება განა სრულიად, ძირითადად შეიცვალოს ადამიანის ბუნება? ღვთისაგან კეთილად შექმნილი ადამიანი განა შეიძლება ადამიანმა ბოროტად აქციოს? შეიძლება განა ერთიანად შეიცვალოს სული და მწარე ბედისაგან თვითონაც გამწარდეს? შეიძლება განა მეტისმეტი უბედურებისაგან ისე დამახინჯდეს გული, რომ საძაგლობა და საზიზღრობა აღარ იუცხოოს? განა არ მოიპოვება ყოველი ადამიანის სულში, და კერძოდ ჟან ვალჟანის სულში პატარა ნაპერწკალი, ღვთიური ძალა, შეუბღალავი სააქაოში და უკვდავი საიქიოში, რომელსაც სიკეთე ააღორძინებს, გააჩაღებს, აანთებს და მზესავით გააბრწყინებს და რომლის სრულიად ჩაქრობას ვერ შესძლებს ბიწიერება?

მეტად მნიშვნელოვანი და ძნელი გადასაჭრელია ეს კითხვები, რომელთაგან უკანასკნელზე ყოველი ფიზიოლოგი — „არაო“ იტყოდა სრულიად უყოყმანოდ, ტულონში დასვენების დროს ჟან ვალჟანი რომ ენახა ოცნებით გატაცებული, გულხელდაკრეფილი, დაღვრემილი, სერიოზული, ჩუმი და უკმეხი, ჯაჭვი ჯიბეში რომ ჩაედო არ იჩხარუნოსო, კანონის მიერ განკიცხული პატიმარი, რომელიც ბრაზით უყურებდა ადამიანს და ცივილიზაციის მიერ დათრგუნვილი საყვედურით შეჰყურებდა ცას.

მართალია, და არც გვინდა ამის დამალვა. დაკვირვებული ფიზიოლოგი აქ განუკურნელ სიდუხჭირეს ნახავდა ჩვენ საზოგადოებრივ ცხოვრებისას. იქნება შებრალებოდა კიდევ ეს მსხვერპლი კანონმდებლობისა, მაგრამ არც კი შეეცდებოდა იმის განკურნებას, თვალს მოარიდებდა უბედურის ღრმად დაწყლულ გულს, და როგორც დანტემ წაშალა ჯოჯოხეთის კარებზე წარწერილი, ისე ის წაშლიდა ამ კაცის შუბლზე ღვთის ხელით დაწერილ სიტყვას — ი მ ე დ ი.

მაგრამ განა ისევე ცხადი იყო ჟან ვალჟანისთვის თავის სულის მდგომარეობა, როგორადაც ცხადად ჩვენ ვეცადეთ ამის გამოხატვას ჩვენი მკითხველებისთვის? ხედავდა კი ჟან ვალჟანი გარკვევით თავის სულიერ ცვლილებას? მკაფიოდ არჩევდა ამ ცვლილების თანდათანობას და იმ საფუძველს, რომელზედაც მყარდებოდა მისი

ზნეობრივი უბადრუკობა? შეეძლო კი ამ ტლანქ, უსწავლელ კაცს ცალ-ცალკე გაესინჯა ყოველი თავისი ფიქრი, მიჰყოლოდა მათ ერთმანეთზე დამოკიდებულებას და გაეთვალისწინებინა ის გზა, რომელმაც გული დაუხერა, სევდით აუფსო და თალხით შეუმოსა? შეეძლო განა შეეგნო, რა ცეცხლი ენთო მის გულში? ამის თქმას ვერ გავბედავთ; და არც მჯერა, რომ შესძლებოდა, მეტად უვიცი იყო და ამდენი ტანჯვაც კი ვერ შეუვსებდა ამ ნაკლულოვანებას. ხშირად არც კი იცოდა დანამდვილებით, რასა გრძნობდა. წყვილიადში იმყოფებოდა, წყვილიადში იტანჯებოდა, წყვილიადშივე სძულდა ბნელით მოცული ცხოვრება. უსინათლოავეით აფათურებდა ხელებს, ხანდახან მხოლოდ თავისაგანვე ან გარედან რაღაც ბრაზი შეათრთოლებდა თავით ფეხამდე და უსაზღვრო ტანჯვის სიმწარე უცბად იელვებდა, გაანათებდა და ყველგან მის გარშემო, წინაც და უკანაც მისი სულის საშინელ უფსკრულს და ბნელ ხვეულებს დაანახებდა.

იელვებდა, მერე ისევ წყვილიადი შემოეფარებოდა და თვითონაც აღარ იცოდა სად იყო.

განსაკუთრებული თვისება ამგვარი სასჯელისა, რომელიც უღმობელობაზეა დამყარებული ის არის, რომ ადამიანს ნელ-ნელა მხეცად აქცევს და ხშირად სისხლით გაუმაძღარ მხეცადაც. კანონისაგან ადამიანის სულზე ამ უაზრო გავლენის საბუთად საკმარისია ჟან ვალუანის დაყინებული ოთხჯერ ზედიზედ გაპარევა. კიდევ რომ დარჩენილიყო კატორღაში და ხელთ ეგდო კარგი შემთხვევა, კვლავაც გაიპარებოდა და არც თავის საქციელის შედეგს დაუფიქრებოდა, არც გაპარვისათვის უკვე ნაცად სასჯელს. დაუფიქრებლივ, მკვირცხლად გაიქცეოდა ხოლმე კატორღიდან, თითქო მგელი იყო გალიაში დამწყვდეული, კარი ღია ნახა და გაიქცაო. ინსტინქტი ჩასძახოდა, — ჩქარა, თავს უშველეო. — გონებას უნდა ეთქვა, — დარჩიო. მაგრამ იმდენად მძლავრი იყო ცთუნება, რომ გონებას სრულიად აკარგვინებდა. ამ შემთხვევაში მხოლოდ ინსტინქტიღა შეენარჩუნებინა; ადამიანი აღარსად იყო. მხოლოდ მხეცი მოქმედებდა. დაიჭვრდნენ, გაპარვისათვის უფრო სასტიკად დასჯიდნენ, მაგრამ ამით ფონებაზედ ვერ მოჰყავდათ უბედური და უფრო და უფრო ამხეცებდნენ მხოლოდ.

ერთი რამ სჭირდა ჟან ვალუანს, რაც საჭიროა მოვიხსენიოთ. საკვირველი ღონიერი კაცი იყო და კატორღაში ვერავინ შეედრებოდა ფიზიკური ძალით. გაჭირვებაში, ბაგირის გრეხაში, სიმძიმეთა ამწვევ მანქანის ხმარებაში, ოთხ კარგ ვაჟკაცსა სჯობდა. იმისთანა კლდეს წამოიკიდებდა ზურგზე, რომ ურმის თვლებს დაამტვრევდა

თავისი სიმძიმით. საცა ჟან ვალუანი იყო, იქ სიმძიმეთა ამწევი მანქანა აღარ დასჭირდებოდათ. ამხანაგები „ჟან ჯალამბარს“ ეძახდნენ. ტულონში ქალაქის თვითმმართველობის აივანს ბოძების წინ საკვირველი ხელოვნური სვეტები — კარიატიდები უდგას. როდესაც აივანზე რაღაც წინახედს აკეთებდნენ მუშები, ერთი ამ სვეტთაგანი შეიძრა და ის იყო უნდა წაქცეულიყო, რომ იქვე მდგომმა ჟან ვალუანმა მხარი მისცა და შეიკავა, ვიდრე მოეშველებოდნენ და გაამაგრებდნენ.

დიდ ღონესთან საკვირველი მოქნილი აგებულებაც ჰქონდა. ზოგი კატორღელი მარტო გაპარვის იმედითლა ცხოვრობს და ამ ოცნების განსახორციელებლად ისე ივარჯიშებს ღონეს და მოხერხებას, რომ რაღაც უცნაურს, მხოლოდ კატორღაში შესაძლებელ, საიდუმლო მეცნიერებასა ჰქმნის. ეს არის მეცნიერება კუნთებისა. ნეტავი ფრთები მესხასო, — სულ ამასა ნატრობენ და განუწყვეტელი ვარჯიშის წყალობით სწორედ რომ ფრთებს ისხამენ. გაღესილ სახლის კედელზე ისე აცოცდებოდა ჟან ვალუანი, თითქო თამაშობს, თავის გართობას ცდილობსო. სადაც თვალი ხელის მოსაჭიდს ვერას ჰხედავდა, ის ხელსა სჭიდებდა, ფეხსაც იმაგრებდა. კუნჭული ყოფილიყო, თორემ თვალთმაქცივით აცოცდებოდა სამსართულიან სახლის ბანზე. ერთ კედელს ზურგს მიაჭერდა, მეორეს მუხლებს. იდაყვებით და ქუსლებით ხობავდა და თვალის დახამხამების უმალ ზევით იყო. ხშირად თვით სატუპალოს მოპქეცვია სახურავზე ამგვარად.

ცოტას ლაპარაკობდა, სიცილი არ იცოდა. მეტისმეტი სასაცილო რამ უნდა მომხდარიყო, რომ მთელი წლის განმავლობაში ერთხელორჯერ მოსვლოდა უბედურს ის მწარე სიცილი, რომელიც უფრო მაგნე სულისას ჰგავს, ვიდრე ადამიანისას. რომ შეგეხედათ, იტყოდით რაღაც საშინელებას უყურებს განუწყვეტლივ ეს კაციო.

მართლა და ერთი ფიქრით იყო გატაცებული.

გონებადანშულ და განუვითარებელ ბუნების ავადმყოფური აღქმით თავისდა შეუგნებლად მაინც გრძნობდა, რომ ზედ რაღაცა საშინელება აწვა და სულს უხუთავდა. ბნელში ეგდო, მართალია, ოდნავ განათებულ ბნელში, მაგრამ როდესაც კი წელში გაიშლებოდა და თვალს გაახელდა, მაშინვე დაინახავდა შეშინებული და ცოფმორეული თავის სულთამხუთავს, იმდენად მალა ამართულს, რომ თვალს ვერ უწვდენდა. ერთიერთმანეთზე ხედავდა გადაბმულს ჩვენს ცხოვრებას, კანონმდებლობას, ცრუმორწმუნოებას, ადამიანთ და მათ საქციელს. ჯეროვნად ვერას არჩევდა, მათ ურთიერთ და მოკიდებულებას ვერ მიმხვდარიყო; არ იცოდა, რომ ამ სასწაულებ-

რივ ვეშაპივით მძლავრ პირამიდას, ჩვენი საზოგადოებრივი განათლება ეწოდებოდა; მაგრამ მისი სიმძიმე რომ აწვა, ამას კი გრძნობდა. აქა-იქ ამ რთულ და მახინჯ ურთიერთობაში ხან თავის გვერდით, ხან შორს, თვალმიუწვდომელ სიმაღლეზე გარკვევით ეჩვენებოდა სინათლით მოფენილი რამე სურათი: აქ კატორღელების მცველი თავისი ჯოხით, ჟანდარმი თავისი ხმლით, იქ ეპისკოპოსი თავისი ბრწყინვალე შესამოსით და სულ ზევით, მხესავით კაშკაშა გვირგვინოსანი ხელმწიფე. საუბედუროდ, კარგადა გრძნობდა, რომ ეს შორეული ბრწყინვალეობა არ ანათებდა; პირიქით უფრო აბნელებდა და აჯოჯოხებებდა მის წყვიდადს; ზედ აწვა, ზედ დასტრიალებდა ყველაფერი, — კანონები, ცრუმორწმუნეობანი, ადამიანი და მისი საქმენი; ირეოდა ერთმანეთში, მიმდინარეობდა იმ საიდუმლო და რთული მოძრაობით, რომელიც ცივილიზაციას მიანიჭა ღმერთმა. ის ძირს ეგდო განართხული, ძირს ითელებოდა, ზედ კი ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება შესდგომოდა და წიხლს აჭერდა, სულს უხუთავდა მშვიდობის სახელით, აწამებდა კაცთმოყვარეობის სახელით. უბედურებაში დახშული სული, უბედურებაზე ჯვარცმული ადამიანი, კანონისა და საზოგადოებისაგან მოკვეთილი და უარყოფილი, კარგად გრძნობდა, რომ მაჯლაჯუნასავით გულზე დასწოლოდა თავის საშინელ სიმძიმით ადამიანთა საზოგადოება; ეს საზოგადოება ვეებერთელაა მათთვის, ვინც მის გარეთაა და საშინელია, ვინც მის ქვეშ არის მომწყვდეული.

ამ ყოფაში იყო ჟან ვალჟანი და, მაშ რა უნდა ყოფილიყო საგანი იმის ფიქრისა?

დოლაბებს შუა მოყოლილ ხორბლის მარცვალს რომ ფიქრი შესძლებოდა სწორედ იმას იფიქრებდა, რასაც ჟან ვალჟანი ფიქრობდა. სიტყვით გამოუთქმელ დღეში იმყოფებოდა თავის ფიქრებს მიცემული ჟან ვალჟანი. ლანდით სავსე სინამდვილემ და სინამდვილით სავსე მოჩვენებებმა გაიტაცა.

ხანდახან კატორღულ მუშაობის დროს უცბად შედგებოდა გამტერებული და ფიქრს მიეცემოდა. თანდათან უვითარდებოდა შეგნება, მაგრამ უფრო და უფრო უძნელდებოდა გარემოებათა გამორკვევა; უაზრობად ეჩვენებოდა თავისი თავგადასავალი. შეუძლებლად ეჩვენებოდა ყოველივე, რაც გარს ერტყა. — სიზმარში ხომ არა ვარო? — ეკითხებოდა თავის თავს. გაშტერებული შესტკეროდა იქვე რამდენიმე ნაბიჯის მანძილზე მდგომ დარაჯს. დარაჯი ლანდად ეჩვენებოდა, მაგრამ უცბად ჯოხს დაჭკრავდა ეს ლანდი, და სინამდვილეს მოავონებდა.

ბუნება თავისი მშვენიერებით თითქმის არც კი არსებობდა უბედურისთვის. სრულ სიმართლეს ვიტყვით თითქმის, რომ ჟან ვალჟანი არც მზეს ხედავდა, არც ზაფხულის დღეებს, არც ვარსკვლავით მოჭედნილ ცას, არც აპრილის განთიადს. ნეტავ რაღა ასულდგმულეზდა ამ ტანჯულ სულს?

დასასრულ, ყოველივე აღნიშნულის მოკლედ გამოსახატავად უნდა ვაღიაროთ, რომ ცხრამეტი წლის განმავლობაში სრულიად გამოიცვალა ჟან ვალჟანი. მშვიდი, დაჩაგრული, ყოვლად უვნებო უწყინარი ფავროლელი გლეხიკაცი იქცა ტულონის კატორღის საშიშ ადამიანად, რომელსაც შეეძლო ერთი მხრივ დაუფიქრებლად, ინსტინქტის ძალით, სრულიად შეუგნებლად ჩაედინა საძრახისი რამ და მით მოეფხანა თავის დაწყლულეზული გული. აგრეთვე, დინჯად, მოფიქრებით, შეგნებულად ჩაედინა რაიმე ბოროტმოქმედება. კატორღამ გზა დაუხლართა შეუგნებელს და ისე აურია ერთმანეთში ავი და კარგი, ბიწიერი და სათნო, რომ ჟან ვალჟანი კი არა, იმაზე მეტი გონების და შეგნების პატრონიც ვერ გადარჩებოდა გაუხრწნელი იმ უსაფუძვლო აზრებს, რომელთაც აღძრავს და ასაზრდოებს ამგვარი წამება. კატორღამ შეურაცხყოფით გული აუვსო და ნაღველით სული; ღრმად ჩაუნერგა მისი მტანჯველი საზოგადოებისადმი სიძულვილი და სურვილი სისხლის ძიებისა. ისე აღშფოთდებოდა ხშირად, რომ ყველას ერთიანად ემუქრებოდა ამოწყვეტას, — კეთილს, მართალს და უბრალოს. დასაბამი მისი ფიქრისა, როგორადაც დასასრული და დასკვნა, ყოველთვის ერთი და იგივე იყო, — უსამართლობა კანონისა; სწორედ ის ფიქრი, რომელიც, თუ განგებამ არ შეაყენა თავისი მადლით, ნელ-ნელა საზოგადოებისადმი სიძულვილს აღძრავს კაცში, ღრმად ფესვს გაუდგამს და განაძლიერებს, შეაძულებს ადამიანს და ყოველ სულდგმულს. ცოფიან მხეცივით დაძრწის მაშინ უბედური და თითქოს სისხლი სწყურიაო, სულ იმას ცდილობს, რომ ავნოს ვისმე, დააზიანოს ვინმე და სტანჯოს ვინმე.

ჟან ვალჟანის პასპორტში მოხანებული მისი დახასიათება, — მკლიან საშიშარი კაციო, — როგორც მკითხველიც ხედავს, უსაფუძვლო არ უნდა ყოფილიყო.

სული ეშრიტებოდა კატორღაში მყოფს ნელ-ნელა, მაგრამ შეუწყვეტლივ, ღლითი ღღე სულგახევებულს გული ქვისა ჰქონდა და თვალი მშრალი. ცხრამეტი წელი შეარულდა, რაც ცრემლის უკანასკნელი წვეთი გადმოჰვარდა თვალთაგან.

ზღვა და წყვდიადი

კაცი ჩავარდა ზღვაში.

ვის რა ენადღვლება! ხომალდი ვერ გაჩერდება, ქარი ჰქრის, ხომალდი თავის გზას ადგას, და წაეა კიდევ. ხომალდი თავის გზას მიეშურება.

კაცი დასძირა წყალმა! აგერ ისევ გამოჩნდა. ხან ზვირთი ჰფარავს, ხან ისევ ცურავს, ყვირის, ხელს იწვდის, არავის ესმის, ქარიშხალი ბობოქრობს, ხომალდი ქანაობს, თავის გზას მისდევს. მგზავრები და მეზღვაურები ველარც კი ხედავენ უბედურს. წყლის სივრცეზე ბუზივითლა მოჩანს საბრალოს თავი.

საშინელი ხმით ყვირის; ლანდივით ქრება მიმავალი ხომალდი. მისჩერებია იმ ლანდს და თვალს ველარ აშორებს. მიდის, შორდება ხომალდი, ნელ-ნელა მცირდება. ამ ერთი წამის წინათ თვითონაც ხომალდზე იყო, სხვებთან ერთად მიდი-მოდოდა გემბანზე, სუნთქავდა, მზეს შეჰხაროდა, ცოცხალი იყო. ახლა სადღაა? რა მოუვიდა? ფეხი გაუსხლტა, გადავარდა, დაიღუპა.

აგერ წყალშია, უძირო წყალში. მის ფეხქვეშ ჯურღმული და უფსკრულია. გარს ქარისაგან დაგლეჯილი და განრისხებული ზვირთი ახვევია. ზღვის ძირი თავისკენ იზიდავს. წყალი თავში სცემს, ტალღა ზედ აფურთხებს და სუნთქვას უკრავს. ჩაიყურყუმელებს წყალში ქანცაგაწყვეტილი და წყვდიადით მოცულ უფსკრულსა ხედავს. რაღაც უცნობი, საზიზღარი მცენარეები ექიდებიან, ფეხებში ედებიან და თავისკენ იზიდავენ. გრძნობს, რომ იღუპება, ზღვის წილად ხდება. ნაფოტივით მისდევს ტალღის ქაფს, სიმწარესა სვამს; გრძნობს, რომ ბილწი ზღვა ტკბება იმის ტანჯვით, სულთმობრძავის ტანჯვით და, რა დატკბება, დაახრჩობს კიდევ, თითქო წყალი კი არა, სიძულვილი იყოს მთელი ეს ზღვაო.

მაინც იბრძვის.

ცდილობს გამაგრდეს, წყალზე შეჩერდეს, ღონეს იკრებს, ხელს იქნევს, ცურავს. საბრალო, სუსტი, უკვე ძალდაშრეტილი ებრძვის დაუძლეველს.

ხომალდი რაღა იქნა? აგერ ძლივსღა ჩანს ჰორიზონტის მკრთალ სინათლეთ.

გრივალი მძვინვარებს, ტალღა მას სცემს, ზევით ღრუბლის მეტს ვერასა ჰხედავს. გახელებულა, გააფთრებულა ზღვა და ბურთივით ისვრის სულთმობრძავს... თან საშინლად ხმაურობს, თითქოს ყოინანსა სცემს განწირულსაო.

ფრინველნი ლივლივებენ მადლა ღრუბლებში, როგორც ანგელოსნი, რომელნიც ზედ დასტრიალებენ ადამიანის ურვას. მაგრამ რას უშველიან? ცაში ფრინავენ, ცაში გალობენ, დაციალებენ, და ის კი გმინავს.

უსაზღვრო ზღვა, უსაზღვრო ცა და მათ შუა უბედური. გრძნობს, რომ ზღვა აკლდამად გაუხდა და ზეცა სუდარად.

ბინდდება კიდევ. რამდენი ხანია ზღვას ებრძვის. ხომალდი უკვე გაჰქრა. გაჰქრა იმედიც, მარტოლა არის, გარს ზღვა და ღამეა. ნელ-ნელა ძირს მიდის, იკლავება, ფეხქვეშ უფსკრულს გრძნობს და ყვირის.

ადამიანის ჭაჭანება არსად არის, მაგრამ ღმერთი?

ყვირის და ყვირის: — „მიშველეთ! მიშველეთ!“

ვერაფერს გაარჩევს თვალი ჰორიზონტზე. არაფერია ცაზე.

ზღვას ევედრება, ტალღას, ზღვის ბალახს. მაგრამ ზღვა ყრუა. ქარიშხალს შესთხოვს შველას, მაგრამ გულცივი ქარიშხალი მხოლოდ უსაზღვროს ემორჩილება.

მის გარშემო სიბნელე, ნისლი, სიმარტოვე, ღელვა და გაშმაგებულ ზვირთთ ხმაური. გულში სასოწარკვეთილება და უღონობა. ფეხქვეშ უფსკრული. არსად საყრდნობა, თან შიში, ნეტავ რას უზამს ჩემს უსულო გვამს ამ ზღვის ძირით? სიცივე ეპარება, ხელებს უშეშებს. თითებს ძლივს ხმარობს, მაგრამ მაინც ებლაუჭება წყალს. ქარი, ღრუბელი, ზღვა და მის ღელვა, ზედ ცის კამარა. რა ჰქნას? დაქანცული, იმედმიხდილი ბედს ემორჩილება, სიკვდილს ირჩევს, აღარ იძვრის, თვალსა ხუჭავს და საუკუნოდ იღუპება უფსკრულის მიერ შთანთქმული.

უღმობელია ადამიანთა საზოგადოებრივი სვლა. მრავალ სულს ღუპავს გზაში. ზღვაში იღუპება ყველა, ვისაც კი კანონი გადმოაგდებს ხომალდიდან. გადმოაგდებს და შველაზე აღარ ზრუნავს. აი, ზნეობრივი სიკვდილი.

ზღვა უღმობელი სოციალური წყვდიაღია, რომელშიც მსჯავრდადებულთ ჰყრის მართლმსაჯულება. ზღვა არის განუსაზღვრელი უბედურება. ამ უფსკრულში ჩაძირული სული შესაძლებელია ღეშად იქცეს. ვინლა აღადგინოს იგი?

თ ა ვ ი მ ე ტ ხ რ ა

კ ი ლ ე ვ ს ი მ ფ ა რ ი

კატორღიდან გამოსვლის დრო რომ მოვიდა, ეს უცნაური სიტუაციები რომ ესმა ჟან ვალჟანის ყურს — თავისუფალი ხარო, — წარ-

მოუდგენელი სიხარული იგრძნო საბრალომ, თითქოს ცა გაიხსნა და ის შუქი მოჰფინა, რომლითაც მართო თავისუფალნი ტყეებიან. მაგრამ წამივით სწრაფი იყო ეს სიხარული და მალე დაუბნელდა სინათლე. — თავისუფალი ხარო — რომ უთხრეს, ნამდვილად თავისუფალი ეგონა თავი, დღეიდან ახალს, უკეთესს ცხოვრებას მიანიჭებდა ბედი, მაგრამ ძალიან მალე დაინახა როგორია თავისუფლებამ კაცისა, რომელსაც ჯიბეში კატორღელის ყვითელი პასპორტი უდევს.

სხვა სიმწარეც ბევრი იგემა. გამოანგარიშებული ჰქონდა, რომ კატორღაში ყოფნის დროს სრული ას სამოცდათერთმეტი ფრანკი უნდა მოგროვილიყო მის წილად. მართალია ავიწყდებოდა, რომ კვირა-უქმე დღე არ უნდა ჩაეგდო ამ ანგარიშში და, მამასადამე, ოცდაოთხი ფრანკით ნაკლები ჯამი უნდა შეეყენებინა, მაგრამ მიუხედავად მისი ანგარიშისა ზოგი რაში დაუქვეითეს, ზოგი რაში დაგათავისუფლების დროს ას ცხრა ფრანკი და თხუთმეტი სუ დაუთვალეს.

ამ ანგარიშისა ვერა გაიგო რა და დარწმუნებული დარჩა, რომ ნაკლები მისცეს, ფული მოჰპარეს.

კატორღიდან რომ გამოვიდა, მეორე დღეს გრასში არყის სახდელი ქარხნის კარებზე მუშები დაინახა: საქონელს ეზიდებოდნენ, — მეც მამუშავეთო, — სთხოვა. საქმე საჩქარო იყო და მიიღეს. დაიწყო ზიდვა. შეგნებული კაცი იყო, მარჯვე, ღონიერი. ცდილობდა რაც კი შეეძლო და ეტყობოდა, არც ემდუროდნენ. სწორედ მუშაობის დროს გამოიარა ერთმა ქანდარმმა, შენიშნა უან ვალჟანი და მოწმობა სთხოვა. უნდა ეჩვენებინა თავისი ყვითელი პასპორტი. აჩვენა და ისევ საქმეს შეუდგა. ცოტა ხნის წინათ ერთ მუშას ჰკითხა, — დღეში რას იღებო? — ოცდაათ სუს¹, — უპასუხა. სადამოს, რაკი მეორე დღეს იძულებული იყო თავის გზას გასდგომოდა, პატრონთან მივიდა და ნამუშევარი სთხოვა. მექარხნემ ხმა არ გასცა, აილო და თხუთმეტი სუ დაუწყო წინ. — მეტი მერგებო, — შეეხვეწა. — შენთვის ეგეც მეტიაო, — შეუტია ქარხნის პატრონმა. ის მაინც არ იშლიდა და თავისას თხოულობდა. პატრონმა თვალები გაუსწორა და უთხრა — იცოდე იაეც ციხეში ამოჰყოფ თავს!

აქაც იგივე რწმენა ჩარჩა გულში, — გამძარცვეს, ოფლით ნაშოკარი დამიჭირესო.

საზოგადოებამ, მართებლობამ ცხრამეტი წლის ნაჭირნახულევ

¹ სუ — ერთი მეოცედი ფრანკისა.

შეუჭამა. ახლა კერძო კაცის ჯერი მოსულიყო და ისა კპარავდა ფულს დღიური ნაშრომიდან.

სასჯელის გათავება და საპატიმროდან გამოშვება დევნიდან როდი ანთავისუფლებს კაცს. კატორღიდან კი გამოვა კაცი, მაგრან კატორღის დაღი ზედ აზის.

აი რა გადახდა გრასში, როგორ დაუხვდნენ დინელები, ისიც ხონ ვნახეთ.

თ ა ვ ი მ ი ა თ ე

აღამიანი იღვიძებს

შუაღამის ორი საათი დაჰკრა საეპისკოპოსო ტაძრის საათმა, როდესაც ჟან ვალჟანს გამოეღვიძა.

გამოეღვიძა იმიტომ, რომ მეტად კარგ ლოგინზე იწვა. აგერ ოცი წელიწადი სრულდებოდა ლოგინში არ წოლილიყო და თუმცა გაუხდელს ეძინა, მაგრამ შეგრძნება ახალი იყო და ამან ძილი გაუფრთხო.

ოთხ საათზე მეტი ეძინა. დაღლილობა აღარ ეტყობოდა, უკვ. დასვენებული იყო და არც ჩვეული იყო დიდხანს ძილს.

თვალი გაახილა, სცადა დაენახა რამე ბნელ ოთახში, მერე ძილი დააპირა და თვალი დახუჭა.

მთელ დღეს რომ მღელვარებაში გაატარებს კაცი და თავის ვარამს კი ვერ მოიშორებს, ერთ პირს დაიძინებს დაღლილი, მაგრამ ჰეორედ კი ვეღარ ჩაეძინება. უბედურს ერთხელ ეღიროსება ძილი და. რომ გაიღვიძებს, ამოდლა დახუჭავს თვალს. ასე მოუვიდა ჟან ვალჟანსაც, ვეღარ დაეძინა და ფიქრს მისცა თავი.

ძილგამფრთხალი კაცის აზრები არეულია და გამოურკვეველი. ფიქრები ერეოდა და ვერც ერთხელ ვერ შეჩერებულყო. წარსულის მოგონებათ გუშინდელი დღის შთაბეჭდილებანი უერთდებოდნენ, ერთმანეთს ჰფარავდნენ და აზვიადებდნენ, გონების თვალწინ ტრიალებდნენ, იზრდებოდნენ და უცბად ქრებოდნენ. და ამ ფიქრებში ერთი იყო მხოლოდ, რომელიც წამდაუწუმ ელვასავით გაუვლიდა თავში, თითქო სხვების განდევნა და დაჩრდილვა უნდაო. ეს ფიქრი, — ახლა ვთქვათ, რა იყო ეს ფიქრი, — ეპისკოპოსის ვერცხლეული იყო. ჟან ვალჟანმა კარგად შენიშნა ვერცხლის ექვსი დანაჩანგალი და ჩამჩა, რომლებიც მაგლუარმა დაამწყკრივა სუფრახე.

თვალთაგან არ შორდებოდა ეს ვერცხლეული. სულ წინ უღდა. ზელი რომ გაეწოდა მისწვდებოდა. ჟან ვალჟანი რომ დასაძინებლად

პიკაედა ეპისკოპოსს, იქ, წინა ოთახში მოხუცებულ მოახლეს ჰოპკრა თვალი, ვერცხლელს რომ ალაგებდა განჯინაში, ეპისკოპოსის ლოგინის თავით. განჯინაც კარგად შენიშნა, სასადილო ოთახიდან რომ შევიდეს კაცი, მხარმარჯვნივ არის კედელში დატანებული. მერე რა მძიმე დანა-ჩანგალია. ძველი ვერცხლი, ჩამჩიანად. სულ ნაკლები რომ ვთქვათ ორას ფრანკს შეაძენს კაცს. ერთი ორად მეტს, ვიდრე ცხრამეტი წლის განმავლობაში შეიძინა. მართალია, იქაც მეტი ექნებოდა, უფროსობას რომ არ მოეპარა...

რაც ხანი გადიოდა, უფრო და უფრო ერეოდა ეს ფიქრი. ცოტა არ იყოს, წინააღმდეგობასაც უწევდა ამ წადილს მის გულში ჩამარბული რაღაცა გრძნობა, მაგრამ ძალიან სუსტ წინააღმდეგობას. მთელი საათი დაჰყო ამ ფიქრში. სამი საათი დაკრა. თვალი გაახილა. უცბად წამოიწია ლოგინიდან, ხელით იქვე ლოგინთან მიდგმული ჩანთა იპოვა და ლოგინზე ჩამოჯდა.

ცოტა ხანს ისე დაჰყო გაშტერებულმა, თვალეზღვრებულმა. საზარელი სანახავი იყო მარტოდმარტო ამ ბნელ ოთახში, მიწუნარებულ სახლში მჯდომი ეს ძილგამფრთხალი კაცი და იმ დროს ვისმე თვალი რომ მოეკრა, — უნებურად შიში აიტანდა. დაიხარა, წადები გაიძრო, იქვე ლოგინთან დაიწყო ნელა, და ისევ ისე დარჩა ლოგინზე მჯდომი, ჩაფიქრებული, უძრავი.

საზარელი ფიქრები კი გარს ევლებოდნენ და გონებას უფორიანებდნენ, ქაჯებივით დაჰქროდნენ მის გონებაში, შედიოდნენ, გამოდიოდნენ, კვლავ ბრუნდებოდნენ. ერთიანად დაჰპატრონებოდნენ მის სულსა და გულს. გრძნობდა, რომ ბატონი აღარ იყო თავის თავისა, უნდოდა განედევნა ეს მაცდური ფიქრები, და ფიქრი კი აღარ შეეძლო: თითქო სიზმარშიაო, მაშინვე კატორღელი თავისი ამხანაგო წარმოუდგებოდა თვალწინ, სახელად ბრევე, თავის დაგლეჯილ, სარტყელის მაგივრად თოკით შეკრულ შარვლიანი. ცდილობდა თავი დაედღწია ამ ფიქრებისათვის და სამაგიეროდ ბრევეს თოკით შეკრული შარვალი ელანდებოდა.

კარგა ხანი იყო ამ ყოფაში და იქნება გათენებამდეც დარჩენილიყო ანე გაშტერებული, საათს რომ არ დაერეკა, თხუთმეტი წუთი იყო ან ნახევარი. საათმა დაჰკრა და იმასაც რაღამაც ჩასძახა გულში — აღეჭ.

წამოდგა, ერთ წამს შეყოყმანდა, ყური მიუვდო. ყველა მიჩუმებული იყო სახლში. ნელი ნაბიჯით, ფეხაკრეფით პირდაპირ ფანჯრისკენ წავიდა. ბნელი არ იყო ღამე, სავსე მთვარე იდგა ცაზე, მაგრამ ქარი სწორედ მთვარისკენ მიერეკებოდა დაგლეჯილ ღრუბელს და ხან ჩამობნელდებოდა არემარე, ხან სხივი მოეფინებოდა.

ოთახში ბინდი იდგა. ფანჯრიდან დროგამოშვებით შემოსული სინათლე ისე ეფინებოდა ოთახს, თითქო ბნელ სარდაფს პატარა სარკმელიდან ჩასდის შუქი და ამ სარკმლის წინ კი გამვლელი არ ღლევო. ფანჯარასთან მივიდა, გასინჯა. დარაბა არა ჰქონდა, ბაღში გადიოდა და უბრალო რაზაკოჭაკით იყო ჩაეტილი. გააღო, მგრამ უცბად იმისთანა სიცივე შემოვარდა ოთახში, რომ მაშინვე მიხურა. ბაღს გადახედა. გზები აათვალიერა. ბაღს პატარა დაბალი კედელი ერტყა, თეთრად შელესილი, ისეთი დაბალი, რომ გადასვლა არავის გაუჭირდებოდა. ღობის იქით ხეები მოჩანდა, რიგზე ჩამწკრივებული. მაშასადამე იქაც ბალი უნდა ყოფილიყო, ან ხეებით დამშვენებული ქუჩა.

რაკი ბალი შეისწავლა, უკან დაბრუნდა უკვე მიღებული გადაწყვეტილებით დამშვიდებული; ლოგინთან მივიდა, ჩანთა აიღო, გახსნა, რაღაც ამოიღო და ლოგინზე დადო, წაღები ჯიბეში ჩაიღო, ჩანთა აიკიდა, ქუდი თვალებზე ჩამოიფხატა. ხელის ფათურით ჯოხი იპოვა და ფანჯარასთან მიაყუდა. მერე ისევ ლოგინთან მივიდა და ჩანთიდან ამოღებული ნივთი აიღო; მოკლე რაღაცა რკინის ოროლი იყო ერთ ბოლოზე წაწვეტიანებული.

სიბნელეში ძნელი გამოსაცნობი იყო, რა მიზნით ჰქონდა შენახული ეს რკინა. იქნებ ბერკეტი იყო ან კვერთხი.

დღე რომ ყოფილიყო, ადვილად მიხვდებოდით, რომ ეს საგანი მადნებში მომუშავეთა შანდალი იყო. იმ დროს ხშირად ამუშავებდნენ კატორღელებს ქვა-მადნებში ტულონის გარშემო მდებარე კლდეებში და საჭირო იარაღსაც აძლევდნენ. ქვა-მადნებში მომუშავეთა შანდალი ერთი საკმარისად სქელი რკინაა, ერთი მხრივ ლურსმანივით წვეტიანი, რომ კლდეში ჩაარჭონ და დააყენონ.

ეს რკინა მარჯვენა ხელში დაიჭირა. სუნთქვა შეიკრა და ჩუმი ნაბიჯით წავიდა ეპისკოპოსის საწოლი ოთახისკენ. კარი ღია დახვდა, ეპისკოპოსს არც კი დაეკეტა.

თ ა ვ ი მ ე თ ე რ თ მ ე ბ ა

რ ა ჰ მ ნ ა ი მ ლ ა მ ე ს

ქან ვალუანი კართან შედგა და ყური დაუგდო. არსაიდან ხმა. კარს მიაწვა.

ოდნავ მიაწვა, ცალი თითით, ფრთხილად, ისე ნაზად, თითქოს კატაა და შინ შესვლა უნდაო.

კარი გაიღო. ნელ-ნელი, შეუმჩნეველი და ჩუმი მოძრაობით იწევდა უკან და გზას აძლევდა შესასვლელად.

ერთ წამს მოითმინა; მერე კიდევ მიაწვა კარს, უფრო გაბედვით.

ისევ დაიწია კარმა და ისევე ჩუმად. ახლა კი შეიძლებოდა შესვლა. მაგრამ სწორედ კართან, შიგ შესავალში იდგა ერთი პატარა მაგიდა და გზას ავიწროებდა.

უან ვალუანმა მაშინვე იგრძნო ხიფათი. ცოტა კიდევ უნდა გაღებულიყო კარი.

რაკი საჭირო იყო, კიდევ უნდა გაეღო. მესამედ უფრო გაბედვით და ღონივრად მიაწვა და უცბად ცუდად გაზეთილი კოჭაკის ჭრაჭუნს გაისმა.

უან ვალუანი შეკრთა, შეთრთოლდა. ისე მოხვდა იმის ყურს ეს ხმა, თითქოს განკიცხვის დღე დადგა და ბუკი და საყვირი დაჰკრესო.

გონება ველარ მოეკრიფა გულგახეთქილს. ეგონა ეს კოჭაკი გატოცხლდებოდა, მყეფარე ძალღვივით გააფრთხილებდა ყველას და გამოაღვიძებდა მძინარე ხალხს.

შემკრთალი იდგა უძრავად, კანკალებდა, გული საშინლად უტემდა. თითის წვერებზე ველარ შეიკავა თავი და ქუსლებზე დაეშვა. საფეთქლებში ისე სტემდა სისხლი, თითქო ჩაქუჩიაო. ქარის გრიალივით მოესმოდა ყურს მისივე ქშენა და სუნთქვას იკრავდა — არავინ გამოიგოსო. დარწმუნებული იყო, რომ კარის ჭრაჭუნზე, როგორც მიწის ძვრაზე ყველანი უნდა წამოცვივნილიყვნენ ლოგინიდან. კარმა გასცა, კარმა უღალატა, კარმა გააგებინა ხალხს მისი განზრახვა! აგერ წამოდგება მოხუცებული, ქალები კვილს მორთავენ, ხალხი მოეშველება, შეიქნება ერთი ძახილი და ყაყინა, მოცვივდებიან უანდარმები... ერთი წუთით დაღუპულად მიიჩნია თავი.

ქვასავით იდგა იმავეადგილზე, გაშტერებული, ფერმიხდილი. რამდენიმე წუთმა განვლო. კარი ფართოდ გაიღო. ისიც დამშვიდდა და ოთახში შეხედვა გაბედა. არა იძვროდა რა. ყური დაუგდო. ხმაურობა არსად ისმოდა. დაუანგებულ კოჭაკის ჭრაჭუნს არავინ გაეღვიძებინა.

პირველ განსაცდელს უკვე გადარჩენილი იყო, მაგრამ გული კევრ დაემშვიდებინა. უკან მაინც არ დაიხია მაშინაც კი, როდესაც დაღუპულად მიაჩნდა თავი. ერთადერთი აზრი უტრიალებდა გონებაში, — რაც შეიძლება მალე გაეთავებინა და წასულიყო. ერთი ნაბიჯი გადადგა და ეპისკოპოსის საწოლ ოთახში შევიდა.

სრული მშვიდობა სუფევდა ამ ოთახში. აქა-იქ ბნელში ტაბუ-

რეტზე დალაგებული წიგნები მოჩანდა. მაგიდაზე ქალღმერთი, სავარძელზე დაწყობილი ტანისამოსი, სამლოცველო. ეს ვალყანა წინ წადგა დიდი სიფრთხილით; თან ცდილობდა ფეხი არაფრისთვის წაეკრა. ლოგინს მიუახლოვდა, ეპისკოპოსის მშვიდი და დაწყნარებული სუნთქვა მოესმა...

ლოგინთან უცბად გაჩერდა. უფრო მალე მისულიყო მძინარესთან, ვიდრე თვითონ უნდოდა.

ადამიანის საქციელში ისე გონივრულად ჩაერევა ხოლმე ხშირად ბუნება, ისე მოსწრებულად, თითქოს უნდა თვალი აუხილოს და გონებაზე მოიყვანოს შემცდარიო. კარგი ნახევარი საათი იქნებოდა, რაც შავი ღრუბელი აჭარებოდა მთვარეს. იმ დროს კი, როდესაც ეს ვალყანი ეპისკოპოსის საწოლთან მივიდა, ქარმა უცბად გაჟვანტა ღრუბელი, თითქოს იცის, რასა შერებო, ფანჯარას შუქმდაპკრა, ოთახი გაანათა და სხივი მოჰფინა მძინარის ფერმკრთალ სახეს. ეპისკოპოსს მშვიდად ეძინა, თითქმის ჩაცმული იწვა ქვესაგებზე, რადგან ქვემო ალბებში საშინელი სიცივე იცის და ყვეისფერი თბილი შალის ხალათი მაჯამდე უფარავდა მკლავებს. ბალიშზე მისვენებულ ეპისკოპოსს ცალი, ბეჭდით შემკული ხელი ძირს გადმოვარდნოდა, ის ხელი, რომლითაც იმდენი სიკეთე და წმინდაჰადლი მოეფინა თავის სამწყსოში. სახეზე კმაყოფილება, იმედი და ნეტარება უბრწყინავდა. თავზე უხილავი სინათლის სხივი ადგა. მართალია სული ძილში ცათა საიდუმლოებით ტკბება.

ეპისკოპოსს ზეციური სხივი ადგა.

მაგრამ თავისივე იყო ეს სხივი, თავის სინდისისაგან გამონაშუქი ზეცა, — ზეცა — სინდისი იყო ეპისკოპოსისა.

მთვარის სინათლემ დიდება მოჰფინა მძინარს. იმწამს თითქოს შედგა, თითქო მიყურდა ყველაფერიო. ცაზე მთვარე, ძირს მიძინებული ბუნება, თრთოლვაგაჩერებული ბაღი და სრული სიმშვიდე რაღაც გამოუთქმელ ბრწყინვალეობას ჰფენდა მოხუცებულის მოსვენებას და წმინდანის შარავანდელით მოსავდა მის სპეტაკ თეთრ თმას, დახუჭულ თვალს, ნდობითა და იმედით აღსავსე გულს, უმანკო ბავშვის ძილით მიძინებულ მოხუცის თავს.

რაღაც ღვთაებრივი იყო ამ დიდებულ ადამიანში.

ეს ვალყანი ჩრდილში იდგა, რკინის შანდალით ხელში. უძრავად იდგა შეშინებული ამ სხივმოსილ მოხუციო. თავის დღეში არა ენახა რა ამის მსგავსი. შიშის ზარს სცემდა ეპისკოპოსის ნდობა. განა შეიძლება ზნეობრივ მოვლენათა შორის ამაზე უდიდესი სანახავი:

აღელვებული, შეშინებული სინდისი, ავკაცობის გზაზე გაჩერებული უტყუროდა მართალი კაცის უმანკო ძილს?

განმარტობა ეპისკოპოსის საწოლ ოთახისა, ნდობით აღსაქმე, უმცირეს ექვს მოკლებული მისი ძილი, რაღაც უზენაესს წარმოადგენდა ჟან ვალჟანისათვის. რას? არ იცოდა, მაგრამ სულით ხორცამდე შეპყრობილი იყო ამ საიდუმლო ძალით.

ვერავინ იტყვის რას ფიქრობდა, რას გრძნობდა უბედური. ამის გამოსარკვევად ერთმანეთს უნდა დაუპირისპიროს კაცმა მზეცური ჟინი და უნახესი სიტუბობა. სახეზედაც კი არაფერი ემჩნეოდა გარკვევით. განცვიფრებული იდგა და დასცქეროდა. განცვიფრებას მოეკლა ყოველივე ფიქრი და აზრი. იდგა აღელვებული და თავზარდაცემული, მაგრამ რაგვარი იყო ეს აღელვება?

თვალს ვეღარ აშორებდა მძინარს. ერთი რამ ემჩნეოდა ცხადად მის სახეს და მდგომარეობას; ეტყობოდა ვეღარც წინ წასულიყო და ვეღარც უკან. თითქოს ორ უფსკრულს შუა გაჩერებულა და აღარ იცის საით გადადგას ნაბიჯი. იქით, რომელიც ღუპავს, თუ იქით, რომელიც იხსნის? მზად იყო მანდალი დაეკრა და ეს მძინარე თავი გაეტეხა, ან მუხლი მოეყარა და ხელზე მთხვეოდა.

ცოტა ხანს უკან მარცხენა ხელი ამართა ნელ-ნელა და ქუდი მოიხადა. მერე ისევ ნელ-ნელა დაეშვა ძირს ქუდიანად და კვლავ გაშტერებული დააცქერდა ეპისკოპოსს. მარჯვენა ხელში მანდალი ეჭირა, მარცხენაში ქუდი; თმა აეშალა და ჯაგარივით უდგა.

ეპისკოპოსს მშვიდად ეძინა, ის ვერ გრძნობდა ამ საზარელ მზერას.

ბუხრის თავზე მთვარის მკრთალ სინათლეზე ჯვარცმული მოჩანდა; ხელაპყრობილი დასცქეროდა ორთავეს, თითქოს უბრძანებდა, — ჩემთან მოდი თორივე, ერთი კურთხევის და მეორე შენდობის მისაღებადაო.

უცბად ქუდი შუბლზე ჩამოიფხატა, ჩქარი ნაბიჯით ჩაუარა ლოგინს, თვალი მოარიდა მძინარს და პირდაპირ განჯინისკენ გაემართა. მანდალი ამართა, თითქოს გატეხას უპირებს კლიტესაო, მაგრამ გასაღები იქვე იყო. გააღო და მაშინვე თვალში ეცა კალათში ჩალაგებული ვერცხლეული. აიღო და უკან გამობრუნდა. ოთახი სრულიად დაურიდებელივ გაიარა, ჩქარი ნაბიჯით, ხმაურით, შევიდა სამლოცველოში, გააღო ფანჯარა, წამოიტაცა თავისი ჯოხი და ბაღში გადახტა. ვერცხლეული ჩანთაში ჩადო, კალათი ბაღში გადააგდო, ლობეზე აძვრა, ვეფხვივით გადაახტა კედელს და გაიქცა.

ეპისკოპოსი მოჰმედებს

მეორე დღეს მზე რომ ამოდოდა, ეპისკოპოსი უკვე დასეირნობდა თავის ბაღში. მაგლუარი გულგახეთქილი მივარდა და შორიდანვე დაუყვირა:

— თქვენო უსამღვდელოესობავ! უსამღვდელოესობავ! ვერცხლეულის კალათი ხომ არ გინახავთ?

— როგორ არა, — უპასუხა ეპისკოპოსმა.

— გმადლობ შენ ღმერთო! — შეკლალადა მაგლუარმა. — ვეძებე, ვეძებე და ვეღარ ვიპოვე.

ეპისკოპოსს თავის ყვავილების კვალში ეპოვნა კალათი. აიღო და მაგლუარს მიაწოდა.

— აი, მაგლუარ-ქალო.

— გენაცვალეთ, ცარიელი? ვერცხლეული რაღა იქნა?

— ჰოო? — წამოიწყო ეპისკოპოსმა, — მაშ ვერცხლეული გაწუხებს? ვერცხლეულისა კი არა ვიცირა.

— გავექურდივართ! ღმერთო, შენ მისხენ!.. წუხანდელ მაწანწალას გავექურდივართ.

თვალის დახამხამების უმალ გაქანდა მაგლუარი, მთელი თავისი ბებრული სიმკვირცხლით სამლოცველოში შეეკარდა და ისევ ეპისკოპოსისკენ გაეშურა. ეპისკოპოსი ამ დროს სინჯავდა ყვავილს, რომელსაც უან ვალჟანისაგან გადაგდებული კალათი მოხვედროდა და შუაზე გადაეტეხა. მაგლუარის ყვირილზე წელში გაიმართა.

— წასულა ის კაცი, თქვენო უსამღვდელოესობავ! ვერცხლეულიც თან წაუღია!

სწორედ ამ დროს შეამჩნია მაგლუარმა კედელს გამონგრეული აგური და წადის ნაქუსლარი.

— აგერ, თქვენო უსამღვდელოესობავ, აგერ, სად გადამძვრალა! კოშფილეს ქუჩაში. შერცხვენილი, თავლაფდასხმული! ვერცხლეული მოგვპარა, ჩვენი ვერცხლეული!

ეპისკოპოსი ცოტა ხანს გაჩუმებული იყო, მერე წყნარი თვალით შეხედა მაგლუარს და ტკბილად უთხრა:

— მერე ჩვენი კი იყო ეგ ვერცხლეული, მაგლუარ ქალო?

მაგლუარი განცვიფრებული დარჩა ამ კითხვით. ორივე გაჩუმებული იყვნენ, მერე ისევ ეპისკოპოსმა განაგრძო:

— შეეცდი, ჩემო მაგლუარ, რომ ამდენი ხანი ხელთა მქონდა

ეგ განძი. ღარიბებისა იყო და არა ჩემი. ის კაცი ვინღა იყო? ცხადია, ღარიბი და გაჭირვებული?

— ღმერთო, შემიწყალე! — შეჰკივლა მაგლუარმა. — მე ჩემთვის კი არა ვწუხებარ, ან ქალბატონისთვის! ჩვენთვის სულ ერთი გახლავთ გვექნება ვერცხლის დანა-ჩანგალი თუ არა. მე თქვენთვისა ვწუხებარ, თქვენო უსამღვდელოესობავ! პურს როგორღა მიირთმევთ ახლა?

ეპისკოპოსი გაკვირვებული შესცქეროდა.

— მიკვირს, ღმერთმან იცის. კალის დანა-ჩანგალს ველარ ვიშოვით?

მაგლუარმა მხრები აიწია.

— კალამ ცუდი სუნი იცის, თქვენო უსამღვდელოესობავ.

— რკინის იყოს.

მაგლუარმა ტუჩი აიშვირა.

— რკინამ სხვა გემო იცის.

— ჰოდა, მაშ ხის კოვზები ვიხმაროთ, — უთხრა ეპისკოპოსმა.

ცოტა ხანს უკან საუზმე მიართვა მაგლუარმა; ეპისკოპოსი მზიარულად იყო. ბატისტინე ხმას არ იღებდა, მაგლუარი კი მიდიმოდიოდა ოთახში და გაფითრებული რაღაცას ბუტბუტებდა. ეპისკოპოსი პურს მიირთმევდა და ქალებს ეხუმრებოდა. ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ რძეში პურის ამოსავლებად საჭირო არ არის არც კოვზი და არც დანა-ჩანგალი.

— ღმერთო მიხსენ! — იძახდა ჩუმად მაგლუარი. — იმისთანა კაცს სახლში როგორ შემოვიყვანდი? მიიყვანა და გვერდით დაიწვინა ვიღაც ქურდი, მაწანწალა, კიდეც კარგი, შეგვიბრალა ყოვლადძლიერმა და ასე ადვილად გადავრჩით. გენაცვალეთ, ვინ იყო ჩვენი პატრონი, სულაც რომ ამოვეწყვიტეთ?

ის იყო გაათავეს საუზმე და დაძმა ადგომას აპირებდა, რომ კარი დააკაუნეს.

— მობრძანდით, — შესძახა ეპისკოპოსმა.

კარი შემოაღეს. უცნაური სანახაობა წარმოსდგა გაკვირვებულ ეპისკოპოსის და ქალთა წინაშე: სამ კაცს მეოთხე დაეკავებინათ და მოჰყავდათ. სამნი ჟანდარმები იყვნენ, მეოთხე ჟან ვალჟანი.

უფროსი ჟანდარმი, რომელიც წინ მიუძღვოდა დანარჩენთ, შევიდა სახლში, ეპისკოპოსს მიუახლოვდა და მხედრული სალამი მისცა.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, — მოახსენა ჟანდარმმა.

ჟან ვალჟანი დაღვრემილი, თავდაღუნული იდგა. ამ სიტყვებზე თავი მაღლა აიღო და განცვიფრებით დააცქერდა ეპისკოპოსს.

— უსამღვდელოესობაო. — წაიბუტბუტა მან. — მაშ მღვდელი კი არა...

— ჩუმად! — შეუტია ქანდარმმა, — ვერა ხედავ მის უსამღვდელოესობას ეპისკოპოსს.

ეპისკოპოსი წამოდგა და რამდენადაც კი ნებას აძლევდა მოხუცებულობა, სწრაფად მიუახლოვდა ქანდარმებს.

— კიდეც კარგი, რომ დაბრუნდით, — უთხრა ქან ვალყანს; ძალიან მიხარია თქვენი ნახვა, — არა, 'რომ მიდიოდით შანდლები რატომ აღარ წაიღეთ? მე ხომ შანდლებიც გაჩუქეთ. ვერცხლისაა და ერთი ორასი ფრანკი მაინც ღირს. რატომ შანდლები კი აღარ წაიღეთ?

ქან ვალყანმა თვალეები დააჭყიტა და ისე გაკვირვებული უყურებდა ღირსეულ მოძღვარს, რომ ადამიანის ენას არ ძალუძს მის განცვიფრების გამოსატყა.

— თქვენო უსამღვდელოესობავ, — მოახსენა ქანდარმების უფროსმა. — მაშ მართალს მოგახსენებდათ ეს კაცი? გზაში შეგვხვდა; ისე მიეჩქარებოდა, თითქოს მღვეარი მისდევს უკანაო. დავიჭირეთ, გავსინჯეთ და ვერცხლეული ვუპოვეთ.

— და მაგანაც მოგახსენათ, — შეაწყვეტინა სიტყვა სიცილით ეპისკოპოსმა, — რომ ერთმა გადაყრუებულმა ბებერმა მღვდელმა მაჩუქაო, განა? დიახ, სწორედ აგრე იქნებოდა. თქვენც დაიჭირეთ და აქ მომიყვანეთ. უბრალო შეცდომა გახლავთ, ბატონო, სხვა არაფერი.

— მაშ გავუშვათ ეს კაცი? — ჰკითხა ქანდარმმა.

— მაგას რაღა თქმა უნდა? — მიუგო ეპისკოპოსმა.

ქანდარმებმა თავი დაანებეს ქან ვალყანს.

უკან დაიწია შერცხვენილმა და ისეთი ხმით წაილულლულა, თითქოს ძილშია და ბოდავსო:

— მართლა მიშვებთ, თუ...

— მართლა, მაშ რა, ტყუილად? — შეუტია ქანდარმმა. — ყურთ ხომ არ გაკლია?

— აი, შვილო, თქვენი შანდლებიც. აიღეთ, — მიმართა ტკბილად ეპისკოპოსმა.

მივიდა ბუხართან, აიღო ორივე შანდალი და ქან ვალყანს გაუწოდა. ქალები გაჩუმებული შეჰყურებდნენ ამ ამბავს, სულგანაბულნი, თავდახრილნი, რომ მათი რიდი არ ეგრძნო მის უსამღვდელოესობას.

თავით ფეხამდე თრთოდა ქან ვალყანი. უგრძნობლად, დარეტიანებულივით გაუწოდა ხელი და ჩამოართვა შანდლები.

— აი, ახლა მიბრძანდით, თუ მიგეჩქარებათ, — უთხრა ეპისკოპოსმა. — მართლა, თუ ჩემი ნახვა კიდევ დაგჭირდეთ, ბალზე ნუ გადმოივლით, ქუჩის კარიდან შემოდით. კარი ყოველთვის ღიაა, მიხურულია მხოლოდ; დღე და ღამე ღიაა.

მერე ჟანდარმებს მიუბრუნდა და უთხრა.

— თქვენ მიბრძანდით, ბატონებო.

ჟანდარმები წავიდნენ.

ჟან ვალჟანს გული მისდიოდა.

ეპისკოპოსი მიუახლოვდა და ჩუმად უთხრა:

— არ დაგავიწყდეს, შვილო, არ დაგავიწყდეს შენი აღთქმა: ეს უფლი იმისთვის მინდა, რომ პატიოსან კაცად გავხდეთ.

ჟან ვალჟანს არავითარი აღთქმა და დაპირება არ ახსოვდა და მით უფრო გაიკვირვა. ეპისკოპოსმა იმნაირი კილოთი უთხრა ეს სიტყვები, რომ გულში უნდა დარჩენოდა უბედურს.

— ჟან ვალჟან, შვილო, — განაგრძო ეპისკოპოსმა. — დღეიდან აეს აღარ ეკუთვნი შენ, არამედ კარგს. მე შენგან შენს სულს ვყიდულობ, ცდუნებისა და წაწყმენდისაგან ვიხსნი და ღმერთს შევძლენი.

თ ა ვ ი მ ე ც ა მ ე ბ ა

პ ა ტ ა რ ა შ ე რ ვ ე

ჟან ვალჟანი ისე გამოვარდა ქალაქიდან, თითქოს განსაცდელს გაურბისო. გაჩქარებული მიდიოდა მინდორში, უგრძნობლად მისდევდა გზას, ბილიკს და ველარც კი ხედავდა, რომ ერთსა და იმავე ალაგზე ტრიალებდა.

მთელი დღია ასე იბორიალა, უჭმელი იყო და შიმშილს არა გრძნობდა. იმდენ ახალს, უცნობ შთაბეჭდილებათ ველარ უძლებდა გული, ბრაზი ერეოდა და არ იცოდა კი ვიზე ბრაზობდა. თვითონაც არ იცოდა დამცირებული, შერცხვენილი იყო, თუ შენანებას გრძნობდა!

რაღაც სინანულით აუჩქროლდებოდა გული, მაგრამ ოცი წლის ტანჯვისაგან მოგროვილ ნაღველით გაჟღენთილი უარპყოფდა ყოველ სინანულს. თვითონაც ველარა გამოერკვიარა და ეს უფრო ღლიდა და აწუხებდა. უსამართლოდ დასჯილს, წამებულს უკვე ჩაეუფრებინა თავისი გული და ახლა კი გრძნობდა, რომ გულის სიღრმეში კვლავ რაღაც ამოძრავებელიყო, არაჩვეულებრივი, ჯერ გამოუცდელი. — ნეტავი რა უნდა იყოსო? — ჰკითხავდა თავის თავს

და პასუხს ვეღარა პოულობდა, ნეტავ ისევ კატორღაში ვყოფილიყავ, ჟანდარმების და ციხის მცველთა ხელში და ეს კი არ შემშთხვეოდა; ასე არა ამალელებდარაო. — შემოდგომა იყო, ციოდა, მაგრამ აქა-იქ ღობის ძირას გვიანი ყვავილები მოჩანდა, მათი სურნელება ბავშვობას აგონებდა. დიდი ხანი იყო, რაც თავის ბავშვობისა აღარა გახსენებოღარა და უმანკო პატარაობის მოგონება ლახვარივით სცემდა გულში.

გამოუთქმელი ფიქრი უტრიალებდა თავში და სულს უხუთავდა. მზე ჩადიოდა. სულ უმცირესი ქვაც კი გაზვიადებულ გრძელ ჩრდილს ისვრიდა. ჟან ვალუანი გზის პირას იჯდა ბუჩქს ამოფარებული. წინ დაქანებული მინდორი ედო, მოტიტვლებული, პორიზონტზე ალპის მთები მოჩანდა, სხვა არაფერი, შორეული სოფლის სამრეკლოც კი არსად იყო. სამი კილომეტრით თუ იქნებოდა დაშორებული დინს. ბუჩქნარს ჩამოუდიოდა ბილიკი, რომელიც მინდორს შუაზე ჰყოფდა.

დიდი იყო ჯერ ისევ მისი მღელვარება და, რომ ენახა ვინმე იქ მჯდომი, ძონძებით მოსილი. სწორედ შეშინდებოდა.

უცბად რაღაც ხმაური მოესმა.

მიიხედა და ბილიკზე მომავალი ერთი პატარა ბიჭი დაინახა, საოველი, ათი-თორმეტი წლისა; ერთი იმ ბავშვთაგანი, რომელნიც ფეხით სთელავენ ქვეყანას დაგლეჯილ-დაფლეთილნი, თითო-ორთა გროშაა შოულობენ და მხიარულად ბულბულივით ჭიკჭიკებენ. მხარზე სტვირი ეკიდა, ზურგზე ზაზუნებიანი პატარა გალია. მიდიოდა და მიიმღეროდა.

ხანდახან შედგებოდა, თეთრ ფულს შეისვრიდა და ხელის გულს შეუშვერდა დასაქერად. თეთრ ფულში, — ვინ იცის იქნებ ეს იყო მთელი მისი ავლადიდება, — ერთი ორფრანკიანი ერია.

ბუჩქს უკან დადგა ბიჭი ისე, რომ ჟან ვალუანს ვერა ხედავდა, კიდევ შეისროლა თავინი ფული.

აქამდე მარჯვედ იჭერდა ხელისგულზე, მაგრამ ახლა კი უმტყუნა ბედმა და სწორედ ორფრანკიანი გადაუგორდა ხელიდან. ბუჩქში შეგორდა და ჟან ვალუანის ფეხთან დაეცა.

ჟან ვალუანმა ფეხი დაადგა.

ბიჭმა კი თვალი გააყოლა ფულს და ესეც დაინახა.

არ გაიკვირვა, პირდაპირ მივიდა ჟან ვალუანთან.

უკაცური იყო ეს მინდორი. სადამღისაც კი თვალი მისწვდებოდა. ადამიანი არსად ჩანდა. ხმაურიც კი არა ისმოღარა, გარდა ცაში საშინელ სიმადლეზე მიმფრინავ წეროთა წრიბინისა. ბიჭი ზურგშექცეული უდგა მზეს, მზის სხივი თავზე სცემდა პატარას და

ოქროს ქოჩრით ამშვენებდა. ჟან ვალუანი შესაზარი სანახავი იყო. თვალში სისხლმორეული და მხეცური გამომეტყველებით.

— უკაცრავად, ბატონო, — სთხოვა პატარამ იმ ნდობით, რომელიც შედეგია გამოუცდლობის და უმანკოებისა, — ჩემი ფული...

— რა გქვია, — ჰკითხა ჟან ვალუანმა.

— პატარა ჟერვე, ბატონო.

— ჰოდა მომშორდი!

— ჩემი ფული მიბოძეთ, ბატონო.

ჟან ვალუანმა თავი დაღუნა და აღარ უპასუხარა.

ბიჭი კი თავისას გაიძახოდა:

— ჩემი ფული, ბატონო.

ჟან ვალუანი თავდახრილი იჯდა და მიწას დასცქეროდა.

— ჩემი ფული მიბოძეთ, ბატონო, ჩემი თეთრი ფული! — შეჰყვირა ბიჭმა.

ჟან ვალუანი ისე იყო, თითქოს ვერც კი გაიგონაო. ბიჭი საკინძში სწვდა და შეარყია. თან ცდილობდა თავისი სუსტი ღონით დაეძრა როგორმე ჟან ვალუანის ტლანქი ფეხი, რომელიც მის საუნჯეს ფარავდა.

— მომეცით ჩემი თეთრი ფული, ჩემი თეთრი ორფრანკიანი!

ტიროდა ბიჭი, ახლა კი შეხედა ჟან ვალუანმა. ჯერ ისევ იჯდა. თვალეზი ამღვრეოდა. გაკვირვებული სახით შეხედა პატარას. მერე ჯოხს მისწვდა და საზარელი ხმით შეუტია:

— ვინ არის აქ?

— მე ვარ, ბატონო, პატარა ჟერვე. რას მერჩით, რას მემართლებით, რატომ არ მაძლევთ ჩემს ფულს? დამიბრუნეთ ჩემი ორფრანკიანი, თუ ღმერთი გწამთ! აი ეს ფეხი აიღეთ ცოტად.

უცხად ბრაზი მოერია პატარას და მუქარით შეუტია:

— დასწყევლა ღმერთმა! აიღებთ ამ ფეხს, თუ არა? აიღეთ მეტიც ეს ფეხი!

— ბიჭოს, ისევ შენა ხარ? — უთხრა ჟან ვალუანმა. მერე უცხად ფეხზე წამოდგა, მაგრამ ისე, რომ ფულს ფეხი არ მოაშორა და შეჰყვირა:

— მომშორდები, თუ არა?

გულგახეთქილი ბიჭი პატარა ხანს გაშტერებული შეჰყურებდა, მერე თავით ფეხამდე კანკალმა აიტანა, და ბოლოს, თითქოს გონზე მოვიდაო, მოჰკურცხლა, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. გარბოდა და შიშით ზარდაცემულს ყვირილიც კი ვერ მოეხერხებინა.

კარგა ხანს ირბინა ასე. ბოლოს, რაკი სულის მობრუნება გაუჭირდა, შედგა და ფიქრებით გატაცებულ ჟან ვალუანს პატარა ჟერვეს გულამოსკვნილი ქვეთინი მოესმა.

კოტა ხანს უკან სულაც მიიმალა ბიჭი.

მზე ჩავიდა.

უკვე ღამდებოდა და ჟან ვალჟანს კი მთელი დღე ნაწილი არ ჩასვლოდა პირში. იქნება სიცხეცე ჰქონდა უბედურს.

ისევ იდგა, რაც ბავშვი გაიქცა, არ გამოეცვალა მდგომარეობა. სუნთქვა ეკვროდა, გული უღონდებოდა, გაშტერებით იყურებოდა, თითქოს ბალახში ჩავარდნილ ფაიფურის ჰურჭლის ნამტვრევს ხედავს და იმას ათვალეირებს ყურადღებითო. ბოლოს დამის სიცივემ თავი აგრძნობინა და კანკალი დააწყებინა.

ქუდი ჩამოიცვა თავზე, ხალათის დუგემები შეიკრა. წინ წადგა და ჯოხს დასწვდა ასაღებად.

ამ დროს ორფრანკიანი ვერცხლი დაინახა ნახევრად მიწაში ჩაფლული.

თითქოს ელექტრონის დენმა დაჰკრა, ელვასავით გაუარა რაღაცამ გულში. რა არის ეს? — ეკითხებოდა გონებაში ხდილი თავის თავს. უკან დაიწია, შედგა. თვალი ვერ მოეშორებინა ვერცხლისთვის, იმ ვერცხლისთვის, რომელსაც ამ რამდენიმე წამის წინათ ფეხით მალავდა, და რომელიც ახლა ისე ბრჭყვიალებდა ბნელში, თითქო გახელილი თვალია და შიგ გულის გულში ჩასტკერისო.

კარგა ხანი იდგა ასე გაქვავებული, მერე გიჟივით მივარდა, წამოიტაცა ვერცხლი, წამოიჭიმა და მზერა დაუწყო მინდორს. ფეთიანივით გასტკეროდა ჰორიზონტის ყოველ მხარეს, თითქოს მხეცია დევნილი და თავშესაფარს ეძებსო.

ვერა დაინახარა. უფრო და უფრო ბნელდებოდა.

ერთი ამოიოხრა და გაჩქარებით გაემართა იქითკენ, საიდანაც პატარა ჟერვე წავიდა. მაგრამ მალე შეჩერდა, დაატკერდა ბნელით მოსილ მინდორს და მაინც ვერა დაინახარა.

— პატარა ჟერვე! პატარა ჟერვე!

რამდენჯერმე დაუძახა. მერე ყური დაუგდო.

ხმა არავინ გასცა.

მინდორი მიჩუმებული იყო. მიბნელებული. თვალი წყვდიადში იკარგებოდა და ხმა — დუმბილში.

ყინულივით ცივი ქარი ჰქროდა და ძირიანად გლეჯდა ბუჩქებს.

ისე ხმაურობდა ბუჩქნარი, ისე ირხეოდა, თითქოს ვიღაც ემუქრება და უკან მისდევსო.

ისევ იმ გზას გაჰყვა, ჯერ ნაბიჯით, მერე სირბილით. ხანდახან გაჩერდებოდა, სულს მოიკრებდა და საზარელი სასოწარკვეთილ ხმით გასძახოდა უდაბნოს.

— პატარა ჟერვე! პატარა ჟერვე!

კიდევ რომ გაეგონა ეს ძახილი ბიჭს, შეეშინდებოდა და მიიმალებოდა, მაგრამ უკვე შორს უნდა ყოფილიყო პატარა ქერვე და ეან ვალუანის ხმას ვეღარ გაიგონებდა.

ბოლოს ერთი მღვდელი შეხვდა ცხენით მიმავალი. მიუახლოვდა და ჰკითხა:

— ბიჭი ხომ არავინ შეგხვედრიათ, მამაო?

— არა, — მიუგო მღვდელმა.

— პატარა ბიჭი, პატარა ქერვე.

— არავინ მინახავს.

ქისიდან ორი ხუთფრანკიანი ამოიღო ვერცხლისა და მღვდელს ზიართვა:

— თქვენს ღარიბებს უბოძეთ, მამაო. იცით მამაო, ერთი კიკნა ბიჭი გახლავთ, ათი-თორმეტი წლისა. სტვირს უკრავს და პატარა ზაზუნებს ათამაშებს. ემანდეთ გაიხლებოდათ. სავოელი პატარა ბიჭი, ხომ მოგეხსენებათ.

— არა, შვილო, არ შემხვედრია.

— პატარა ქერვე არსად გაგიგონიათ სოფელში? იქნება გაგეგონოთ მამაო?

— აქაური არ უნდა იყოს, ბევრნი დადიან პატარები ასე, მაგრამ ცნობით კი არავინ იცნობს.

მედგრად ჩაპყო ხელი ქისაში, ორი ვერცხლის ხუთფრანკიანა კიდევ მიაწოდა მღვდელს.

— გაჭირვებულთ უბოძეთ, მამაო.

მერე გიჟივით წამოისროლა:

— დააჭერინეთ ჩემი თავი, მამაო! მე ქურდი ვარ!

მღვდელმა ქუსლი ჰკრა ცხენს და გაეშურა შეშინებული.

ეან ვალუანი სირბილით გაექანა იმ გზაზე, საითაც პატარა ქერვე ეგულებოდა.

კარგა მანძილი გაიარა ასე სირბილით, თან თვალებს აცეცებდა, იძახდა: ყვიროდა, მაგრამ ვერაფერი ნახა. ხანდახან სიბნელეში რაღაც მოეჩვენებოდა, თითქოს ვიღაც მიწოლილო და გიჟივით მირბოდა მოჩვენებისკენ, მაგრამ ამაოდ: ხან ბუჩქს წააწყდებოდა, ხან შემოდგომის მწვანით მოსილ ლოდს. ბოლოს შედგა: ბილიკი სამ მხარეს მისდევდა აქედან და არ იცოდა, საით წასულიყო. მთვარე ამოვიდა. ერთხელ კიდევ დაათვალიერა იქაურობა, ერთხელ კიდევ გასძახა: — პატარა ქერვე! პატარა ქერვე! პატარა ქერვე! მაგრამ მისი ხმა ნისლში შთაინთქა ისე, რომ არემარემ ექოც არ გამოსცა.

ძახილი აღარ შეეძლო და ჩუმად, ჩურჩულითა იძახდა, — პატარა ქერვეო!

მუხლთ მოეკეცა, თითქოს უხილავი ძალა ზედ დააწვა თავისივე ცუდი საქციელის სახით და მისმა სიმძიმემ წააქციაო. ღონემიხდილი დაეცა ქვაზე. ხელი შემოიკრა თავში, მუხლებში თავი ჩარგო და წამოიძახა:

— რა საძაგელი ვარ!

გული ამოუჯდა, ქვითინს მოჰყვა. ცხრამეტი წლის განმავლობაში პირველად ტიროდა.

ეპისკოპოსისაგან რომ გამოვიდა, როგორც უკვე ვთქვეით, იმგვარ ფიქრებს შეეპყრო, რომელნიც მანამდე თავის დღეში არასდროს მოავლოდა. თვითონაც არ იცოდა რა ემართებოდა. ცდილობდა თავი გაემაგრებინა და არ გაჰყოლოდა მოხუცებულის ანგელოზებრივ ზეგავლენას და ტკბილ სიტყვას: — „ხომ აღმითქვი პატიოსან კაცად გავხდებო. მე შენგან შენს სულს ვყიდულობ ცდუნებისაგან და წაწყმენდისაგან ვიხსნი და ღმერთს შევძღვნი განსპეტაკებულსაო. — ეს სიტყვები წამდაუწუმ აგონდებოდა. ამპარტავნობით ებრძოდა ჟან ვალჟანი ამ ციურ მიტევებას, იმ ამპარტავნობით, რომელიც ადამიანს ბიწიერების სიმაგრედა აქვს აგებული გულში. თავისდა უნებურად გრძნობდა, რომ შენდობა მოხუცებულის მოძღვარისა საშინელი ძალით სცემდა მთელ მის ზნეობრივ არსებას, თითქო იერიშით მოდის და ძირიანად აღგვის მის გულის სიმაგრესაო. გრძნობდა, რომ ამ ბრძოლაზე იყო დამყარებული მომავალი მისი ცხოვრება: თუ გაუძლებდა ამ მაღლიან ზეგავლენას, ხომ თავისი დღენი მტრად დარჩებოდა ადამიანის და საზოგადოებისა და თუ დაუთმობდა, გულიდან უნდა აღმოეთხვრა ის სიძულვილი, რომელიც საზოგადოების უსამართლობამ ჩაუნერგა, განუვითარა და განუზვიადა, და რომელიც თვითონაც მოსწონდა, გრძნობდა რომ უკანასკნელი იყო ეს დიადი ბრძოლა. ბრძოლა მის ბიწიერების და ეპისკოპოსის მაღლს შორის. ან უნდა დამარცხებულიყო, ან დაემარცხებინა.

ამ მაღლის ძალით შერყეული მთვრალივით მიდიოდა ჟან ვალჟანი. თვალი არეული ჰქონდა, გონება ებნეოდა და ვინ იცის, შეეძლო ეგრძნო, რა შედეგი მოჰყვებოდა მის თავგადასაჯალს? ესმოდა განა ის საიდუმლო ამონაძახი გულისა, რომელიც ხშირად წინასწარმეტყველივით აფრთხილებს და გზას უკვლევს ადამიანს? ესმოდა განა ის ხმა, რომელიც ეუბნებოდა: — შენი ბედი დღევანდელ შენს საქციელზე არის დამყარებული; შენია დღეს არჩევანი და, თუ დღეის იქით საუკეთესო კაცი არ გახდი, უსაძაგლესი და უსაზიზღრესი იქნებიო? ესმოდა განა ის ხმა, რომელიც არწმუნებდა, — დღეის იქით ან უნდა ამაღლდე, თვით ეპისკოპოსს გადააჭარბო მაღ-

ლით და სიმართლით; ან ისე დაეცე, რომ სულ უკანასკნელ კატორღელზე უარესი გახდეო? — ესმოდა განა ის ხმა, რომელიც არწმუნებდა, — თუ კარგ კაცად ყოფნა გინდა, ანგელოზად უნდა იქცე, და თუ ავკაცობა გინდა — სისხლით გაუმადლარ მხეცადაო.

საჭიროა აქაც ვიკითხოთ, რაც უკვე ვიკითხეთ წინათ: შეეძლო ეან ვალყანა თავის ფიქრებში გარკვეულიყო, თუ ფიქრები დაპატრონებოდნენ მის სულსა და გულს და ზედ თავისუფლად მოქმედებდნენ? მართალია, როგორც წინათაც ვთქვით, უბედურება განავითარებს გონებას, მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია, რომ შესძლებოდა უბედურს ამ ფიქრების თავის გართმევა. ფიქრები აწუხებდა, სტანჯავდა, სულს უხუთავდა, მაგრამ რა ფიქრები და როგორ? ამისი არა იცოდა რა. როდესაც გამოვიდა იმ ჯოჯოხეთიდან, რომელსაც კატორღას უწოდებენ, ეპისკოპოსს შეხვდა და მისმა მადლით აღსავსე საქციელმა ისეთი ტკივილი აგრძნობინა მის სულს, როგორც წყვდიადით გამოსულს სინათლე ატყენს თვალს, უტბად რომ მოხვდება. ახალი ცხოვრება ელანდებოდა, პატიოსნებით და სიმართლით გაბრწყინებული; გრძნობდა, რომ იმისთვისაც არ იყო მიუწვდომელი ამგვარი მომავალი და შიშით გული უწუხდებოდა. აღარ იცოდა, სად იყო, რა იყო, საით წასულიყო? თითქოს უტბად ამოსულმა მზემ მოასწრო ჭოტსაო, ისე იყო სათნოებისაგან დაბრმავებული.

გარკვევით მართო ის იცოდა, რომ ის აღარ იყო, რაც დღევანდლამდე. ამაში ეჭვი აღარ ეპარებოდა, ხედავდა, რომ ძირიანად შეცვლილიყო და, რაც უნდა ცდილიყო, ვეღარ მოახერხებდა ეპისკოპოსის სიტყვის და მადლის დავიწყებას, ან მის ზეგავლენასთან შებრძოლებას.

აქეთ სულისკვეთებაში იყო ეან ვალყანი, როდესაც პატარა ყერვე ნახა და ორი ფრანკი წაართვა? ამას თვითონაც ვერ აგისხნიდათ. იქნებ ამით დამთავრდა ის საძაგელი ზრახვანი, რომელნიც კატორღამ გამოატანა, იქნებ თავისდა უნებურად დაანთხია უკვე შეძენილი ძალი, რომელიც თვითონვე ეჩოთირებოდა. პირდაპირ ვთქვათ: ეს ფული ეან ვალყანმა კი არ წაართვა, ადამიანმა კი არ მოჰპარა, არამედ მხეცმა, რომელმაც ინსტინქტისა და ჩვეულებისა გამო დაადგა ფეხი ვერცხლის ფულს. მხეცი რომ ამას სჩადიოდა, ადამიანის გონება სულ სხვაგან იყო, ახალ და უცნობ ფიქრთა და შთაბეჭდილებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში გართული. როდესაც გამოირკვა გონება ამ ბრძოლიდან და მხეცის ამგვარი საქციელი ნახა, ეან ვალყანს შერცხვა და შემადრწუნებელი ყვირილი მორთო.

უცნაური რამ მოუვიდა უბედურს; უცნაური, რადგან მხოლოდ ისევ სასოწარკვეთილს და გონებაშიხდილს. შეეძლო პატარა ბიჭის გადაარცვა: ჟან ვალჟანმა იმ დროს ჩაიღინა ქურდობა, როდესაც აღარ შეეძლო ქურდობა.

ასე თუ ისე, ამ საძრახისმა საქციელმა აუხილა თვალი და ნათელი მოჰფინა მის სულს, ელვასავით დაუარა ფიქრთა არეულობას, რომელიც თავბრუს ახვევდა მის გონებას, გაუნათა ბნელი, ცალმხრივი, წყვილიადი დააყენა, მეორე მხრივი, სინათლე და ისე იმოქმედა სულიერ მის არსებაზე, როგორც ქიმიური რეაქტივი მოქმედობს ამღვრეულ ნარევეზე: მღვრიეს დასწმენდს და ნარევის შემაღვენელ ნაწილებს განაცალკევებს.

გაახილა თუ არა გონების თვალი, გიჟივით გაუდგა პატარა ყერვის გზას. არც თავის თავის ყოფას დაჰკვირვებია, არც თავის მდგომარეობას დაჰფიქრებია; მირბოდა, თითქოს მისი ხსნა მხოლოდ ამაზე ყოფილიყოს დამოკიდებული, და ბიჭს ეძებდა, რომ ნაპარავი დაებრუნებინა. მერე, რაკი ნახა, რომ ძებნა ამაო იყო და ველარსად იპოვიდა, სასოწარკვეთილებამ შეიპყრო. იმ წამს, როდესაც ამოიყენესა, — ოჰ რა საძაგელი ვარო — თავის თავი დაინახა, თავის თავი იცნო სულ ახალ ადამიანად, წინანდელ ჟან ვალჟანისაგან ძირიანად განსხვავებულად იგრძნო თავი, ეგონა, — ჩემს აჩრდილს ვხედავ. აგერ აქვე მდგომს, სიხლით და ხორციით შემოსილს, უშველებელი ჯოხით, დაფხრეწილი ხალათით, ნაპარავით გამოტენილი გუდით, დაღვრემილ, მხეცური სახით, საზიზღარ, მომაკვდინებელ ფიქრებითაო. — კატორღიდან მომავალი საზარელი ჟან ვალჟანი თავის აჩრდილად ეჩვენებოდა საბრალოს.

გადამეტებულ ტანჯვას მოჩვენებით აევსო ჟან ვალჟანის სული. ესეც მოჩვენება იყო. თავის თვალითა ხედავდა ამ ლანდს, კატორღელ ჟან ვალჟანს, მის წინ მდგომარეს. ისე ცხადად უდგა თვალწან ეს საზიზღარი ჩვენება, რომ ამ სანახავით შეძრწუნებული მზად იყო თავისთავისთვის ეკითხა: ეს ვინ არის და რა უნდა ჩემგანაო?

ისე გაეტაცა ფიქრებს მისი გონება, რომ არსებულს ვეღარ ხედავდა და ლანდი ეჩვენებოდა, რაც თვალწინ ედო, ვეღარ ამჩნევდა და თვალით ხედავდა იმ განხორციელებულ ფიქრებს, რომელიც სულს უხუთავდა.

წარმოუდგა, თვალწინ გამოეჭიმა თავისი თავი. დააკვირდა და ხინჯვა დაუწყო. იმავე დროს საიდუმლო გულის სიდრმეში თავის სინდისისაგან გამონაშუქ სინათლეს მოჰკრა თვალი. ამ სინათლექ შიიპყრო მისი ყურადღება და გულისყური. იზრდებოდა ეს სინათლე, ადამიანის მსგავსებას იძენდა და ბოლოს ეპისკოპოსად იქცა.

მის სინდისს ორივე თვალწინ უდგა ცოცხალნი, ხორცშესხმულნი. ეპისკოპოსი და ჟან ვალუანი. გონება აღგზნებული ჰქონდა, მოჩვენებისაგან გატაცებული, და, რაც ხანი გადიოდა, უფრო მეტს სი-ცხადეს იძენდა მის თვალში ეს მოჩვენება. და თითქო არ შეუძლიაა ერთად ყოფნაო, — ეპისკოპოსმა სწრაფლივ გააქრო ჟან ვალუანი. სასწაული ნახა სწორედ საბრალომ; ეპისკოპოსი იზრდებოდა, სხი-ვით იმოსებოდა და ჟან ვალუანი კი მცირდებოდა, მიწას ეკვროდა და ბოლოს სულაც გაჰქრა.

ეპისკოპოსი იდგა მის წინ და მადლით უვსებდა სულს.

დიდი ხანი იტირა ჟან ვალუანმა ცხარე ცრემლით, გულამოსკე-ნით, გამწარებული დედაკაცი ვერ იტირებს ისეთი ცრემლით და შეშინებული ბავშვი ისეთი შიშით, როგორც ისა ტიროდა.

ტიროდა და გონება ერკვეოდა, სინათლე ეფინებოდა მის სულ-სა და გულს, ტკბილი და მწარე სინათლე ერთსა და იმავე დროს. თვალწინ წარმოუდგა მთელი თავისი სიცოცხლე: — პირველი შეც-დომა, ხანგრძლივი სასჯელი, გარეგანი გამხეცება, სულიერი გასა-ძაგლება, კატორღიდან გამოსვლა, საზოგადოებისადმი სამაგიეროს გადახდის ტკბილი ოცნება. ეპისკოპოსის გაქურდვა, პატარა ბიჭის გაძარცვა, ორი ფრანკის გულისთვის ეპისკოპოსის შენდობის და ნათქვამის დავიწყება. — ისე წარმოუდგა ყოველივე თვალწინ, რომ თვითონვე შეძრწუნდა თავისი საქციელით და სულიერი დაცემით. გაიხსენა თავისი ცხოვრება და საძაგლად ეჩვენა, დაუკვირდა თავის სულს და შემადრწუნებლად სცნო. მაგრამ თავისდა სანუგეშოდ ახალი რაღაც უღვიოდა გულში და სულ სხვა მომავლის იმედს უღვიძებდა. სამოთხიდან გამომავალ სინათლეზე მდგომ სატანად ეჩვენა თავისი თავი.

რამდენი ხანი იტირა ასე? რა ჰქნა ტირილის შემდეგ? საით წა-ვიდა? არავინ იცის. ეს კია, რომ იმ ღამეს გრენობლიდან მომავალ ომნიბუსის მეეტლეს ნაშუაღამევის სამ საათზე გაეგლო დინის საეპისკოპოსო ტაძრის მოედანზე და ეპისკოპოსის სახლთან ვიღაც კაცი დაენახა, — შუა ქუჩაში იდგა დაჩოქილი, ეტყობოდა ლოცუ-ლობდაო.

წიგნი მესამე

1817 წელს

თავი პირველი

1817 წელი

1817 წელს ლუი მეტერამეტე ერთგვარი მეფური გაბედულებით, რომელსაც არც სიამაყე აკლდა, თავისი მეფობის ოცდამეორე წელიწადს ითვლიდა. ეს ის დრო გახლდათ, როდესაც ბრუგიერ დე სორსუმი სახელგანთქმული იყო. ქალაქს ვერსად ნახავდით, რომ ბრწყინვალეებისა და მეფის ემბლემის დაბრუნების იმედით ცისფერად არ შეეღება თავისი დუქანი და შროშანა ყვავილებით არ დაემშვენებინა კედლები. ის მიაბიტი დრო იყო, როდესაც უშველუბელცხვირიანი გრაფი ლინჩი ყოველ კვირას გამოიჭიმებოდა ხოლმე მნათეს სკამზე საფრანგეთის პერის ტანისამოსში გამოწყობილა, წითელი ზაფთით დამშვენებული და ისე იბღინძებოდა, თითქოს დიდებული რამ ჩაედინა; დიდებული და მეფისაგან დაჯილდოებული იმისთვის იყო, რომ 12 მარტს 1814 წ., როდესაც ბორდოს ქალაქის თავად ბრძანდებოდა, ქალაქი ჰერცოგ ანგულემს დაუთმო უფრო ადრე, ვიდრე შეიძლებოდა და ამისათვის მიიღო პერობა 1817 წლის მოდას ხუთი-ექვსი წლის ბიჭებიც კი ვერ გადაარჩინოყვნენ. მათ ტყავის ისეთ დიდრონ ქუდებსა ჰხურავდნენ, რომ ყურებიც კი დაფარული ჰქონდათ ესკიმოსების მიტრასავით. საფრანგეთის ჯარს თეთრი ტანისამოსი ეცვა, ავსტრიულად, რაზმს ლეგიონი ერქვა და ნომერის მაგივრად საფრანგეთის ოლქის სახელს ატარებდნენ. ნაპოლეონი წმ. ელენეს კუნძულზე იყო და, რადგან ინგლისი არ აძლევდა მწვანე მაუდს, იძულებული გამხდარიყო გადაებრუნებინა თავისი ძველი ტანისამოსი და ისე ჩაეცვა.

პლეგარინი მღეროდა იმ წელს, ქალბატონი ბოგოტინი ცეკვავდა პოტიე მეფობდა, ოდრი ჯერ არსად იყო. ფორიოზო ქალბატონ

საკის მიეღო მემკვიდრეობით. ჯერ კიდევ იყვნენ საფრანგეთში პრუსიელები. დიდი კაცი იყო დალალა. კანონიერება გამაგრებულიყო, რადგან ხელები და მერე თავი მოეჭრა პლენიეს, კარბონოს და ტოლერონისთვის. პრინცი ტალეირანი, დიდი კამერაპერი და მღვდელი ლუი, ფინანსების მინისტრი ორი ავგურის სიცილით შესცქეროდნენ ერთმანეთს: 1790 წლის 14 მკათათვეს ორივემ წირვა გადაიხადა ფედერაციის სადიდებლად მარსის მოედანზე. ტალეირანმა სწირა, როგორც ეპისკოპოსმა, და ლუი დიაკვნად ჰყავდა.

1817 წელს კი მარსის მოედნის გარეხეივანებში უზარმაზარი ხის ცილინდრები ეყარა ცისფრად შეღებილი, მოოქრულ ორბის და ფუტკრის გახუნებული სურათებით და ლპებოდა ბალახში და წვიმაში; ორი წლის წინათ ამ ხის ცილინდრებზე იყო ამართული მარსის მოედანზე იმპერატორის ესტრადა. ეს ცილინდრები ალაგ-ალაგ ავსტრიელების ცეცხლით იყო გარუჯული, რომლებიც გრო-კაიუსის ახლოს ბრძანდებოდნენ თავიანთ ბანაკში. ორი თუ სამი ცალი აკლდა ამ ცილინდრებს, — ავსტრიელებს აენტოთ ცეცხლი და ტლანქ ხელებს ითბობდნენ. მაისის აღლუმში იმ წელს იმით იყო შესანიშნავი, რომ ივნისში დანიშნეს და თანაც მარსის მოედანზე.

იმ წელს, 1817, ორი რამ იყო მეტად სახელგანთქმული: ვოლტერული სავარძლები და სიგელიანი სათუთუნეები. დოტენის ავკაცობის მეტი აღარა ახსოვდათრა პარიზელებს: მოეკლა თავისი ძმა და თავი ყვავილების ბაზრის აუზში ჩაეგდო. საზღვაო სამინისტროში გამოდიებას შეუდგნენ გემის „მედუზის“ დალუპვის გამოსარკვევად, რამაც თავსლათი დაახსა შომარეს და სახელი გაუთქვა ჟერიკოს. პოლკოვნიკი სელვი ეგვიპტეში გადავიდა, რომ იქ სელიმანფაშა გამხდარიყო. ტერმის სასახლეში, ლა პარპის ქუჩაზე კასრების სავაჭრო გაემართათ. რვაკუთხოვან კლუნის ციხის ბანზე ჯერ კიდევ ჩანდა ფიცრული ხუნხულა, რომელიც ობაერვატორიად ჰქონდა მესიეს — ლუი მეთექვსმეტის საზღვაო ასტრონომს. ჰერცოგის მეუღლე დიურა უკითხავდა ცისფერ სატინით მორთულ ოთახში სამოთხ მეგობარს თავის დაუბეჭდავ რომანს „ურაკას“. ლუვრში ყველგან ჩამოფხიკეს ასო N. აუსტერლიცის ხიდს სახელად „მეფის ბაღის“ ხიდი დაარქვეს, რომელშიც იგულისხმებოდა აუსტერლიცის ხიდიც და ბოტანიკური ბაღიც. ლუი მეთვრამეტე პორაციუსსა კითხულობდა, ფრჩხილით ნიშნავდა გმირებს, რომლებიც ხელმწიფედ განდნენ და ხარაზებს, რომლებიც ბატონიშვილებად იქცნენ, ერთის შავივრად ორი რამ ჰქონდა საზრუნავი, ნაპოლეონი და მატურენბრუნო. საფრანგეთის აკადემია ჯილდოს აცხადებდა, ვინც საუკეთესოდ დაამუშავებდა თემას, — „რა ნეტარებას გვანიჭებს სწავლა“.

ბატონი ბელარი მთავრობის მიერ იყო მჭევრმეტყველად გამოცხადებული, და იმის ჩრდილში მწიფდებოდა სახელოვანი, შემდეგში ვეჟილი დე ბროე, რომელიც პოლ-ლუი-კურიეს მწარე დაცივნის მიზნად უნდა გამხდარიყო. ერთი ცრუ შატობრიანი იყო მაშინ, სახელად მარშანეი, და მას უნდა მოჰყოლოდა ერთი ცრუ მარშანეი, სახელად არლანკური. „კლარა ალბია“ და „მალეკ ადელი“ მწერლობის შედეგებად ირიცხებოდა; ქალბატონი კოტენი იმ დროის საუკეთესო მწერლად იყო გამოცხადებული. აკადემიამ თავის წევრთა რიცხვიდან ამოშალა აკადემიკოსი ნაპოლეონ ბონაპარტე. მეფის ბრძანებით ააშენეს ანგულემში საზღვაოსნო სასწავლებელი, რადგან ჰერცოგი ანგულემელი მთავარი ადმირალი იყო და, მაშასადამე, ქალაქი ანგულემი უფლებამოსილი იყო ჰქონოდა ყოველი ღირსება დიდი ნავსადგურისა, თუ კი სადმე სამართალი იყო და ნამდვილი ხელმწიფობა. მინისტრების კრებაზე კამათობდნენ დიდი საკითხის გადასაჭრელად — დასაშვებია თუ არა, ფრანკონის აფიშებზე დახატული ჯამბაზების ყირამალა ხტომა, რადგან ამ აფიშებთან გროვდებოდნენ ქუჩის ბიჭები. „აგნეზის“ ავტორი, ლოყაზე მეჭეჭი რომ ჰქონდა, გულკეთილი ბ. პაერი, მარკიზა დე სასენეს კონცერტებს დირიჟორობდა, რომლებსაც ქალბატონი მეგობრებისათვის მართავდა თავის სახლში... ყმაწვილი ქალები სულ „წმ. აველ-განდეგის“ მღეროდნენ ედმონ ჟეროს სიტყვებით. გაზეთი „ყვითელი ჯუჯა“-„სარკედ“ გადაიქცა. კაფე ლანბლენი ნაპოლეონის მხარეზე იყო, კაფე ვალუა — ბურბონების მხარეზე. სიცილიის დედოფალა შერთეს დუკა დე ბერი, რომელსაც უკვე ელოდებოდა ჯალათი ლუველი. ერთი წელიწადი იყო, რაც მიიცვალა მადამ დე სტალი. გვარდიელებმა სტვენით დააჯილდოვეს სახელოვანი მსახიობი ქალი მარსი. დიდი გაზეთები დაკნინებულიყვნენ — ოდენობა შეზღუდული იყო და თავისუფლება კი არა. გაზეთი „კონსტიტუციონერი“ კონსტიტუციური იყო. „მინერვა“ Chateaubriand-ის¹ მაგივრად Chateaubriant-ს წერდა. ამ ასოს გამო ძალიან დასცინოდა ბურჟუაზია მწერალს.

არსებულ გაზეთებში ფულისთვის მჯღაბნავი მწერლები შეუკაცხოფით იხსენიებდნენ 1815 წელს დასჯილთ და განდევნილთ. მხატვარ დავიდს ნიჭი გამოლეოდა, არნოს — ჭკუა, კარნოს — პატროსნება. გენერალ სულტს არც ერთ ბრძოლაში არ გაემარჯვა. მართალია ისიც, რომ ნაპოლეონს დაჰკარგვოდა გენია. ყველამ იცის განდევნილთან გაგზავნილი წერილი ფოსტას ათასში ერთხელაც არ

¹ შატობრიანი.

მიაქვს დანიშნულებისამებრ, და მაშინაც პოლიციას აუცილებელ წმინდა მოვალეობად მიაჩნია ამ წერილების ხელში ჩაგდება. აქ ახალი არაფერია; ჯერ ისევ განდევნილი დეკარტი ჩიოდა ამას. დავიდმა რომ გამოაცხადა ერთ ბელგიურ გაზეთში თავისი უკმაყოფილება, — წერილები არ მომდისო, — მეფის მომხრე გაზეთებს სასაცილოდ არ ეყოთ ეს ამბავი და მასხარად აიგდეს სახელოვანი მხატვარი. ჩხუბი იყო, როგორა ვთქვათო: — მეფის მკვლელები თუ კენჭის მყრელები? მტრედები თუ მოკავშირენი? ნაპოლეონი თუ ბონაპარტე? ჩხუბობდნენ და საუკუნოდ შორდებოდნენ ერთმანეთს. ვისაც კი ცოტა ჭკუა გააჩნდა, ორმხრივ გაიძახოდა: „რევოლუციას საუკუნოდ ანდერძი აუგო მეფე ლუი მეფერამეტემ „ქარტიის უკუდავმა ავტორმა“-ო. ახალხიდის მოედანზე ანრი მეოთხისათვის დამზადებულ კვარცხლბეკზე მახვილად გამოაქანდაკეს სიტყვა „აღსდგა“ — „Redivivus“; პიე რომელიც ცხოვრობს ტერეზის ქ. N 4-ში, ამზადებდა კრებებს მონარქიის გასამაგრებლად. მემარჯვენე ჯგუფის მოთავენი, როგორც კი გაუჭირდებოდათ რაშე, მაშინვე იტყოდნენ, — მოდით ბაკოს მივწეროთო. — ბ. ბ. კანუელი, ო-მარონი და დე-შაპდელენი ამზადებდნენ მეფის ძმის დახმარებით შემდეგში ეგრეთ წოდებულ „ზღვის პირის შეთქმულებას“. თავის მხრივ „შავი ქინძისთავიც“ შეთქმულების ცდაში იყო. დელავერდერი დაუკავშირდა ტროგოფს. დეკაზი ლიბერალობდა ზომიერად და მით ბატონობდა. შატობრიანი ყოველ დილა აფანჯარასთან იდგა სენ-დომინიკის ქ. № 27 პაიჭებიან შარვლით და ფლოსტებით, აბრეშუმის თავსახვევი ჭალარა თმაზე წაეკრა, თვალთ სარკეს შეჰყურებდა, წინ კბილის ექიმის ხელაწყოებით სავსე ყუთი ედო, იწმენდდა თავის მშვიდნერ კბილებს და თან პილორჯის, თავის მდივანს, უკარნახებდა თხზულებას „ქარტიასთან შეთანხმებული მონარქიები“. გავლიანი კრიტიკა ლაფონს უფრო ნიჭიერად სთვლიდა, ვიდრე ტალმას. ბ. ფელეცი ხილს აწერდა თავის ნაწერებს ა-ს, ჰოფმანი Z-ს, შარლ ნოლდი სწერდა „ტირიზა ობერს“. ცოლ-ქმართ გაყრა გაუქმიბოლი იყო. საშუალო სასწავლებელს ლიცეის მაგივრად კოლეჯი დაარქვეს. კოლეჯის მოწაფეებს საყულოზე ოქრომკედლი ნაქარგი შრომანის ყვავილი ჰქონდათ და თავი მოსწონდათ. სასახლის საიდუმლო პოლიცია დედოფალს ატყობინებდა ყველგან გამოფენილია ჰერცოგ-ორლეანის სურათი, რომელიც ჰუსარების ფორმის ტანსაცმელში უფრო მოხდენილი იყო, ვიდრე ჰერცოგი დე-ბერი დრაგუნების ფორმის ტანსაცმელშიო; საშინელი უხამსობა! პარიზმა თავის ხარჯით მოაყარაყებინა ინვალიდების სახლის გუმბათი. დარბაისელი კაცები ეკითხებოდნენ თავის თავს, — როგორ მოიქცევა ამა თუ იმ

შემთხვევაში ბ. დე-კრენკელაგო. ბ. კლოზელდე მონტალი ბევრ საკითხში არ ეთანხმებოდა ბ. კლოზელ დე კუსერგს. კმაყოფილი არ იყო ბ. სალაბერი. კომედიების ავტორი პიკარი წვევრი იყო აკადემიისა, რომლის წევრობა ვერ ეღიბა მოლიერს, და თამაშობდა „ორ ფილიბერს“ ოდეონის თეატრში, რომლის კედელზე ჯერაც წაიკითხებოდა ჩამოფხვნილი „თეატრი იმპერატორის მეუღლისა“. ზოგი კუნთი დე მონტარდოს მომხრე იყო, ზოგი მისი წინააღმდეგი. ფაბრიე აჯანყების მომხრე იყო, ბავუ რევოლუციონერი: თავისუფლად მოაზროვნე პელისიემ გამოსცა ვოლტერის წიგნი სათაურით „თხზულებანი ვოლტერისა, საფრანგეთის აკადემიის წევრისა“, — მყიდველებს გამიმრავლებსო, იძახდა გულუბრყვილოდ გამომცემელი. საზოგადო აზრი იყო, რომ შარლ ლუაზონი ამ საუკუნის გენიოსი გახდებოდა; შური ჰკბენდა უკვე, — უტყუარი ნიშანი დიდებისა და იგი ამ ლექსით შეამკეს:

შტერი ლუაზონი, სულელი კაცი
რომ ჰკითხოთ, თავის თავს შეადრის არწივს.
არწივად ვინა სცნო ბაცაცად გაზრდილი,
ფეხებზე ეტყობა, ბატია ნამდვილი. ¹

კარდინალი ფეში არ გადიოდა სამსახურიდან; ბ. დე-პენი, ამაზიელი ეპისკოპოსი განაგებდა ლიონის სამწყსოს. დაპის მინდერის გამო დავა ატყდა საფრანგეთსა და შვეიცარიას შორის. კაპიტანმა დეფურამ ატეხა ეს საქმე, შემდეგში რომ გენერლობა მიიღო. სენსიმონი, რომელსაც არავენ იცნობდა, წყობისად ალაგებდა თავის დიდებულ ოცნებას. მეცნიერების აკადემიაში იყო წევრად ერთი სახელოვანი ფურიე, რომელიც დიდი ხანია დავიწყებულია, სადღაც სხვენზე კი ერთი უჩინარი ფურიე მიყუყულა, რომელსაც დიდებით მოიხსენებს მომავალი. ლორდ ბაირონის სხივი ეფინებოდა ქვეყანას და მიღვუას პომის ერთი შენიშვნა ამ სიტყვით აცნობდა საფრანგეთს: — გამოჩნდა ვიღაც ლორდი ბაირონი. დავიდ დანჟე იწყებდა მარმარილოს თლას საქანდაკოდ. მღვდელი კარონი ძალიან აქებდა სემინარიელების წრეში ფელიანტინის ქუჩაბანდში ერთ უცნობ მღვდელს, ფელისიტე რობერეს, რომელიც შემდეგში ლამენე გახდა. მდინარე სენაზე რალაც იძვროდა ქშულით, თითქოს ძალი ცურავს და მწარედ ქშინავსო, მიღი-მოდიოდა ტუილრის ფანჯრებს ქვეშ მეფის ხიდიდან ლუი მეთოთხმეტის ხიდამდე: რალაც „მექანია“ იყო, დიდი არაფერი, სათამაშოს მსგავსი, უტვინო გამომგონის ოცნება — უტოპია — ორთქლით მავალი გემი. პარიზელები არავითარ ყურადღებას არ აქცევდნენ ამ უსარგებლო სათა-

1 ლექსები თარგმნა პოეტმა ა. ბელაშვილმა.

მაშოს. ბ. დე-ვობლანი, რომელმაც მართებლობის შეცვლით, ბრძანებებით და შემწეობით გარდაქმნა ხუთივე აკადემიური განყოფილება ინსტიტუტისა და მრავალი თავისიანი შეიყვანა აკადემიის წევრად, თვითონ ვერ ეღიროს ამ წოდებას. სენ-ჟერმენის უბანს პოლიციის უფროსად დელავო უნდოდა, რადგან ღვთისმორწმუნე კაცი იყო. დუპუიტრენი და რეკამიე საექიმო ინსტიტუტის ტალანში ჩხუბობდნენ და მუშტით იწვედნენ ერთმანეთზე იესო ქრისტეს ღვთაებრივობის გამო. კიუვეს ერთი თვალი დაბადებაზე ჰქონდა, მეორე ბუნებაზე, ცდრილობდა ფარისეველ რეაქციონერების გული მოეგო და ამიტომ ამონათხარ ცხოველების ნაშთს დაბადების სიტყვას უთანხმებდა და მოსეს მასტოდონტებით აღიღებდა. ბ. ფრანსუა დე ნეფშატო თაყვანისმცემელი პარმანტიერ სახელისა, ათასგვარ საშუალებას ხმარობდა, რომ კარტოფილის სახელი „პომდტერ“ პარმანტოფელ-ად გამოეთქმევიანა, მაგრამ ამოდ ჩაუარა შრომაჲ. აბატი გრეგუარი, ყოფილი ეპისკოპოსი, ყოფილი კონვენტელი, ყოფილი სენატორი, მეფის მომხრეების პოლემიკაში „შერცხვენილ გრეგუარად“ იქნა ხელახლა მონათლული. ეს გამოთქმა, რომელიც ჩვენ ახლა ვინმარეთ: „ხელახლა მონათვლა“ ბატონ რუაიე-კოლაროს მიერ ნეოლოგიზმად იქნა აღიარებული. იენის ხიდის მესამე თადის ძირში ჯერ კიდევ მოჩანდა თავის სითეთრით ერთი ახალაქვა; რომლითაც ორი წლის წინათ დაფარეს ბლუზხერის მიერ ჩათხრილი ხერელი ხიდის ასაფეთქებლად. სამართალში მისცეს ერთი კაცი, რომელმაც ღვთისმშობლის ეკლესიაში შემავალი გრაფი დ-არტუა დაინახა და ხმამაღლა დაიძახა: — საღაა ის დრო, როდესაც ბონაპარტი და ტალმა ხელიხელ გაყრილნი შევიდოდნენ ხოლმე „ნადირთ მეჯლისშიო“? აჯანყების სუნი უდიოდა ამ სიტყვას და მთქმელს ექვსი თვის პატიმრობა მიუწაჯეს. დასამალი აღარა ჰქონდათ-რა მოღალატეებს. ბრძოლის წინა დღეს მტერთან გადაპარული ვაჟბატონები აღარ მალავდნენ მიღებულ ჯილდოს და ურცხვად დადიოდნენ სიმღიდრის და დიდებულების ცინიზმით გააპაყებულნი. ლინიდან და კატრ-ბრადან გამოპარული დეზერტირები, რომელთაც ოქროში გაეცვალათ თავისი პატიოსნება, საქვეყნოდ გაიძახოდნენ, — მონარქიის გულწრფელი მომხრენი ვართო, — და ავაწყდებოდათ ერთი სიტყვა, ინგლისში სახალხო ფეხისალაგის შინა კედელზე რომ სწერია: Please adjust your dress before leaving¹.

აი გაკვრიოთ, რა ახასიათებდა 1817 წელს, დღეს დავიწყებულს.

¹ გთხოვთ, ვიღრე აქედან გახვალთ, ტანსაცმელი გაისწოროთ (ინგ.).

ისტორია თითქმის არავითარ ყურადღებას არ აქცევს ამ წვრილმანს და სხვაფრივ ვერც იზამს, რადგან ზედ უსაზღვრო დაეფარება. მაგრამ ეს დეტალები, რომელსაც უსაფუძვლოდ სთვლიან, წვრილმანებად, — კაცობრიობაში არ მოიპოვება რა პატარა, როგორც მცენარეულობაში პატარა ფოთოლი, — სასარგებლო არის ეს დეტალები. წლების ფიზიონომიიდან შესდგება სურათი საუკუნისა.

ამ 1817 წელს ერთი „საპეირო საქმე“ ჩაიდინა ოთხმა პარიზელმა ყმაწვილმა კაცმა.

თავი მეორე

ოთხი და ოთხი

ეს პარიზელები ერთი ტულუზელი იყო, მეორე ლიმოჟელი, მესამე კარელი, მეოთხე მონტობანელი; მაგრამ სტუდენტები იყვნენ ოთხივენი და, რომ იტყვიან, სტუდენტიანო, ეგ ის არის, რომ პარიზელზე ლაპარაკობენ: ვითომც ვინც პარიზში სწავლობს, პარიზში დაბადებულა.

უმნიშვნელონი იყვნენ ეს ყმაწვილი კაცები. ყველას ენახებოდა იმათთანა, ოთხი სხვადასხვა ნიმუში მოსწავლე ყმაწვილკაცობისა: არც კარგი, არც ავი; არც სწავლული, არც უვიცი: არც გენოსი, არც ბრიყვი, მაგრამ ოთხივე ყმაწვილები იყვნენ, მათ ისე ამკობდათ ოცი წლის ასაკის ბილამაზე, როგორც გაზაფხულს მაისი. ეს იყო ოთხი ოსკარი, რადგან იმ დროს ჯერ არტურები არ არსებობდნენ. „არაბული გუნდრუკი უკმით, ოსკარი მოდის, ოსკარსა ენახავ“, — ამბობდა ერთი ბიმღერა. ოსიანის გავლენა მეფობდა, სალუქობა სკანდინავური იყო და კოლედონიური; ნამდვილი ინგლისური გემოვნება შემდეგში გახდა მისაბაძი და პირველმა არტურთაგანმა, ელინგტონმა, ის იყო ძლივძლიობით გაიმარჯვა ვატერლოოს ბრძოლაში.

ამ ოთხ ოსკარს — ტულუზელს ფელიქს ტოლომიესი ერქვა. კარელს — ლისტოლიე, ლიმოჟელს ფამეილი, მონტობანელს — ბლაშველი. ოთხივეს, რასაკვირველია, საყვარლები ჰყავდათ: ბლაშველს ფავორიტი უყვარდა; ფავორიტს იმიტომ ეძახდნენ, რომ ინგლისში ყოფილიყო; ლისტოლიეს — დალია; ფამეილს — ზეფინი, შემოკლებული ყოზეფინი. ტოლომიესს — ფანტინი. ფავორიტი, დალია, ზეფინი და ფანტინი ოთხივე ახლად გაშლილ მაისის ვარდი-

ვით მშვენიერნი იყვნენ, ხელობით მკერავი ქალები და ჯერ ისევ ეტყობოდათ ხელსაქმიანობა. სიყვარულს გაეტაცნათ, ნემსი და სათითე სულ არ მიეტოვებინათ, მაგრამ ჯერ არ დაჰკარგვოდათ ის სიმშვიდე სულისა და კმაყოფილება თავისთავისა, რომელიც საკუთარი შრომით მცხოვრებ ქალს ამჩნევია და რომელიც პირველი დაცემის შემდეგ კიდევ კარგა ხანს შერჩება ხოლმე ქალს. ოთხში ერთს პატარას ეძახდნენ, რადგან ყველაზე უმცროსი იყო და ერთს მოხუცს. დიდი ოცდასამი წლისა იქნებოდა. ამასთან სამივე უმცროსები უფრო გამოცდილნი ჩანდნენ პარიზულ ცხოვრებაში და სიყვარულში, ვიდრე ფანტინი, ოქროს ქოჩრიანად წოდებული, რადგან მზესავით ოქროსფერი თმა ამშვენიებდა. ფანტინის ცხოვრებაში პირველი იყო ეს სიყვარული.

დალია, ზეფინი და მეტადრე ფავორიტი ამას ვერ დაიკეხებინდნენ. უკვე მრავალ თავად განიყოფებოდა იმათი რომანები და გმირი ამ რომანებისა, საყვარელი, პირველ თავში აღოლფად იწოდებოდა, მეორეში აღფონსად, მესამეში გუსტავად. სიღარიბე და კეკლუცობა ხომ ცუდი მრჩეველებია. სიღარიბე ბუზღუნებს, კეკლუცობა ნანატრს შეაძენს. და საწყალი ხალხის ლამაზ ქალებს ხომ ერთიც საკმაოდა აქვთ და მეორეც. დღე და ღამ შეუწყვეტილ თავისას ჩასძახიან ყურში სიღარიბე და კეკლუცობა. ისინიც, ცხოვრების უვიცნი, ხარბად ისმენენ ამ ტკბილ ჩურჩულს, ამას მოჰყვება მათი დაცემა და საზოგადოებაც ჩააქვავებს. უცოდველნი და უბიწონი უნდა იყვნეთო ეუბნებიან. იუნგფრაუც ვერ შეიკავებდა თავს, რომ მოშივნოდა.

ფავორიტი ინგლისში ნამყოფი იყო და თაყვანსაცემლად გამხდარიყო ზეფინის და დალიასთვის. კარგა ხანი იქნებოდა, რაც თავისუფლად ცხოვრობდა და საკუთარი ბინა ჰქონდა. ამ ქალის მამა ერთი ბებერი, მათემატიკის მასწავლებელი იყო, უხეში, ცრუ და მკვებარა. მიუხედავად წლოვანებისა, კერძო გაკვეთილებით ცხოვრობდა. ერთხელ სიყმაწვილეში ვიღაც მოახლეა კაბა გამოეღო ბუხრის რიკულისთვის და ფეხი გამოსჩენოდა. ეს მათემატიკის მასწავლებელს დაენახა და გაგიჟებულიყო ამ ფეხისთვის. ამ გაგიჟების ნაყოფი გახლდათ ფავორიტი.

ფავორიტი ხშირად შეხვდებოდა ხოლმე თავის მამას, რომელიც ზრდილობიანად აძლევდა სალამს. ერთ დილას ვიღაც ბებერი დედაკაცი მოვიდა ფავორიტთან და გაკვირვებით შესძახა: ნუთუ არ მიცნობ, ქალო? — არა, — არა, ქალბატონო.

— დედა ვარ შენი, მშობელი დედა.

განჯინა გააღო ბებერმა, სვა და ჭამა. ერთადერთი ნაალი ყო-

ფილიყო იმის ავლადიდება, ისიც მოატანინა და დარჩა თავის ქალ-
თან. სულ ღვთის ხსენებაში ბრძანდებოდა ეს დედა, სულ რაღაცას
ღრინავდა, ფავორიტს ხმას არ სცემდა, ხშირად გაბუტული იყო
მთელ დღეს, ოთხი კაცის ოდენს სჭამდა, უფრო მეტსა სვამდა,
მეკარესთან ჩადიოდა და იქ თავის ქალს ლანძღავდა.

დალია ლისტოლიემ,—და ლისტოლიემდე იქნება კიდევ სხვამ,—
იმიტომ შეიყვარა, რომ საკვირველი თითები ჰქონდა, ვარდისფერი
ფრჩხილებით შემკული. ამისთანა კობტა ხელებს ნემსით გაიფუჭე-
ბენ? თუ ქალს ნამუსიანად ყოფნა უნდა, ხელების სილამაზეს ყუ-
რადღებაც არ უნდა მიაქციოს.

რაც შეეხება ზეფინს, სულ ორი სიტყვით გააბა მახეში ფამეილი:
იმისთანა ალერსით და თან ცბიერად ეტყოდა ხოლმე — „ღიახ, ბა-
ტონოო“, რომ სტუდენტს მეტიც აღარ უნდოდა.

ყმაწვილები ამხანაგები იყვნენ და ქალებიც დამეგობრდნენ
ერთმანეთში. ამგვარ სიყვარულს ყოველთვის თან ახლავს ეს მეგობ-
რობა.

ბრძენი სხვაა და ფილოსოფოსი — სხვა. ეს იმით მტკიცდება,
რომ, — ნუ შევეხებით ამ უწესურ შეუღლებას, — ფავორიტი, ზე-
ფინი, დალია ფილოსოფოსი ქალები იყვნენ და ფანტინი კი —
ბრძენი.

ბრძენიო? გაიკვირებენ. მერე ტოლომიესი უყვარდაო? ამის
პასუხად სოლომონ ბრძენი იმას გეტყოდათ, რომ სიყვარული ნაწი-
ლი არის სიბრძნისა: ჩვენთვის ისიც საკმარისია, რომ ფანტინს ჯერ
არავინ ჰყვარებოდა. ეს პირველი სიყვარული იყო და სალოცავად
გაეხადა თავისი სიყვარელი.

ოთხშა მარტო ფანტინი იყო, რომ ერთის მეტს „შენობით“ არ-
ვის მიუმართავს მისთვის.

ფანტინი ხალხის შვილი იყო და, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ,
ხალხის ნაძირალის შვილი. საზოგადოების უმდაბლეს წრეში დაბა-
დებულყო და შუბლზე უცნობის და უსახელოს ნიშანი აჯდა.
მონრეილში დაბადებულყო, მაგრამ ვინ იყო იმის დედ-მამა? ვინ
იციის? ფანტინისას არც მამას იცნობდა ვინმე, არც დედას. ფანტინს
ეძახდნენ. რად? არავინ იცის. ფანტინის დაბადების დროს რევო-
ლუციური წესრიგი იყო საფრანგეთში. გვარს უარყოფდნენ და
ფანტინსაც არა ჰქონდა გვარი. ეკლესიას უარყოფდნენ და ფანტინ-
საც არა ჰქონდა ნათლობის სახელი. ქუჩაში დაცოცავდა პატარა
ტიტველი გოგო და ვიღამაც ფანტინი უწოდა. შერჩა და შერჩა ეს
სახელი. — პატარა ფანტინიო. ათი წლისა რომ გახდა მოახლედ და-
უღდა ერთ მემამულეს; თხუთმეტისა პარიზს ჩავიდა „ბედის სა-

ქებნელად“. ლამაზი ქალი იყო და დიდი ხანი დარჩა უმანკოდ, იმოდენი ხანი, რამდენიც კი შესძლო. მზითვი დიდი ჰქონდა, — ოქრო და მარგალიტი, ოღონდ ოქრო მახვილ ნაწნავებად ეყარა ბეჭებზე, მარგალიტი კი ბაგეს უმშვენებდა.

საცხოვრებლად შრომა დაიწყო, მერე — ისევ საცხოვრებლად, რადგან გულსაც უნდა ცხოვრება, — სიყვარულს მისცა თავი.

ტოლომიესა შეიყვარა.

ტოლომიესი დროს გატარებას ცდილობდა, ფანტინს კი გაგიჟებოდა. ლათინურ უბნის ქუჩებს, სადაც ფუტკარივით ირევიან სტუდენტები და ცუდი ყოფაქცევის ქალები, ხშირად უნახავს დასაწყისი და დასასრული ამგვარი ტკბილი გატაცებისა. ფანტინი ერიდებოდა ტოლომიესს, გაუბრბოდა, მაგრამ ისე, რომ სწორედ წინ შეხვდებოდა ხოლმე. ერთნაირი მორიდება ძალიან ჰგავს ქებნას, რაღა გავაგრძელოთ, სიყვარულმა თავიანი გაიტანა.

ბლაშველი, ლისტოლიე და ფამელი პატარა წრეს შეადგენდნენ, რომლის თავი ტოლომიესი იყო. ტოლომიესი იყო სულის ჩამდგმელი ამ წრისა.

ტოლომიესი დიდი ხნის „ბებერი“ სტუდენტი გახლდათ. იმდენი ფული მოსდიოდა შინიდან, — ოთხი ათასი ფრანკი ჰქონდა, — რომ ღარიბ-ღატაკ სტუდენტთა შორის სწორედ სამარცხვინო სჩანდა მისი სიმდიდრე. ოცდაათი წლია იყო, ქეიფს და დროსტარებას ძალიან მისდევდა და კვალიც დასჩნეოდა ამგვარი ცხოვრებისა. სახე დაღმეჭოდა, კბილები ჩასცვენოდა, თმა გათხლებოდა. ამას თვითონაც ხედავდა და გულიანად იციწოდა, — ოცდაათის წლისას თავი მომეტვლია, ორმოცისას მუხლი მომეკვეთებაო. — კუჭი წამხდარი ჰქონდა, ველარას ინელებდა და ცალი თვალი ეცრემლებოდა. მაგრამ სიყმაწვილის წილ სიმხიარულე ახლდა და რამდენადაც პირველი ეყარებოდა, იმდენად მეორე ემატებოდა. წამხდარ კბილს ოხუნჯობა უმაღავდა, მოტიტვლებულ თავს — სიხარული, შერყეულ სიჭაბუკეს — სიმახვილე ენისა და მტირალ თვალს — სიცილით სავსე თვალი. მოშლილი იყო, რომ დაჰკვირვებოდა ვინმე, მაგრამ მაინც ჰყვოდა. დაძაბუნებული იყო, მაგრამ იმისთანა ირონიით და დაცინვით ამკობდა თავის გაპარულ სიყმაწვილეს, თითქოს თავის თავს კი არა, სხვას იგდებს მასხარადაო. ერთი პიესა წარედგინა ვოდვეილის თეატრში, მაგრამ დაეწუნებინათ. ლექსებს სწერდა; გარდა ამისა, ყველაფერს ეჭვის თვალით უყურებდა და მით უფრო ძლიერად ეჩვენებოდა თავისზე სუსტებს (არაფერი სწამდა. ეჭვის თვალთ უყურებდა სულყველაფერს და ესეც ხომ ღირსებაა, რადგან დიდ ძლიერებად მიაჩნიათ სუსტებსა და გაუბედავებს.) ერთი სიტყ-

ვით ირონიით იყო სავსე იმის მოტიტვლებული თავი და მეთაურად გახდომოდა პატარა წრეს. „Iron“,—„ირონ“ ინგლისური სიტყვაა და რკინას ნიშნავს, იქნება ამ სიტყვიდან გამომდინარეობდეს ირონიაც.

ერთხელ ცალკე გაიხმო ტოლომიესმა სამივე თავისი ამხანაგა და უთხრა:— აგერ ერთი წელიწადი სრულდება, რაც ფანტინს, დალიას, ზეფინს და ფავორიტს საჩუქარს დაეპირდით. მოსვენებას აღარ გვაძლევენ, მეტადრე ფანტინი. ახლ იმას გაიძახიან, დაპირებას ასრულებაც უნდაო. როგორც ნეაპოლში მისდგებიან ხოლმე ბებერი დედაკაცები წმინდა იანვარს და უყვირიან, ფერმკრთალო იანვარო, ჰქმენ სასწაულიო, — ისე ჩვენი ლამაზმანები მე ჩამაცივდნენ, — ტოლომიეს, როდისა კშობ შენს საჩუქარააო? შინიდან კიდევ მოსვენებას აღარ გვაძლევენ და წიგნი წიგნზე მოგვდის. ორ ცეცხლშუა ვიწვით, თუ დამეთანხმებით. მე მგონია, რომ დროა ბოლო მოვუღოთ ამ ყოფას. მოდით, მოვილაპარაკოთ.

ტოლომიესმა რაღაც წასჩურჩულა ამხანაგებს, იმისთანა სასაცილო, რომ ოთხივემ ხარხარი დაიწყო, და ზღაშველმა შეჰყვირა, — დიდებული აზრიაო.

პატარა ყავახანა დაინახეს, კვამლით სავსე. ოთხივენი შიგ შევიდნენ და იქ განაგრძეს ზაასი.

ამ მოლაპარაკების შედეგი ის იყო, რომ კვირას დილითვე საქეიფოდ გაემგზავრნენ ჩვენი სტუდენტები და ქალებიც თან წაიყვანეს.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

ოთხი წყვილი

დღეს ვერც კი წარმოიდგენს ვინმე, სად ატარებდნენ დროებას ამ ორმოცდახუთი წლის წინ პარიზელი სტუდენტები და გრიზეტები. პარიზის გარეუბნები ის აღარ არის, რაც იყო. ამ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ერთიანად შეიცვალა: სადაც უწინ გუგულის ძახილი ისმოდა, დღეს ვაგონი იძვრის; სადაც პატარა ნავი ცურავდა, დღეს გემები მისრიალებს. 1862 წელს პარიზის გარეუბანს მთელი საფრანგეთი წარმოადგენდა.

ქალაქგარეთ გავიდნენ ჩვენი მოსეირნენი და ძალიან მზიარულად გაატარეს დრო. სწავლა გათავებული იყო. მშვენიერი თბილი ზაფხულის დღე იდგა. წერა მარტო ფავორიტმა იცოდა და წინა ღამეს წიგნი მიეწერა ოთხივეს სახელით ტოლომიესისთვის, — „თუ გნე-

ბავთ მართლა გვასიამოვნოთ, ძალიან ადრე წავიდეთო“. ხუთ საათზე უკვე ზეზე იყვნენ და ეტლით გასწიეს სენკლუში. გამშრალა შადრევნები ნახეს, მართლა მშვენიერი სანახავი იქნებოდა, წყალი რომ ყოფილიყო, — თქვეს. „შავთავის“ საატუმროში, სადაც ჯერ კიდევ ფეხი არ შეედგა კასტენეს, ისაუზმეს, ტბასთან ისეირნეს, სევრში იყვნენ, ყვავილები ჰკრიფეს და თაიგულები გაიკეთეს. სალამურები იყიდეს, ვაშლის ქადას შეექცნენ. დიდად ბედნიერნი იყვნენ.

ქალები გალიიდან გამოშვებულ შაშვებივით ჰიკჰიკებდნენ, იციონოდნენ, ლალობდნენ, ჰაბუკებს ეხუმრებოდნენ, თითქოს სიყმაწვილით და დილის ნიავეთ დამთვრალანო. ოჰ, რა ტკბილი რამ არის სიყმაწვილე? ვინ უნდა იყო, ჩემო მკითხველო, არ გაგონდება განა სიცოცხლის გაზაფხული, არ ავიწევია განა ბუჩქნარის ტოტი, უკან მომავალ კეკლუცს არ მოხვდესო? არ დაცურებულხარ განა მწვანე ხავერდით მოსილ ნამიან დაღმართზე ლამაზ ქალთან მკლავაყრილი? არ გაგონდება განა ქალის შეკვივლება, — ახალი ფეხსაცმელები დამისველდა, გადასაგდება გამიხდაო.

ისლა აკლდა ჩვენს მოაეირნეთა სრულ ნეტარებას, რომ ერთი კარგი შხაპუნა წვიმა წამოსულიყო და კარგად დაესველებინა. მართალია ფავორიტმა დილითვე ბრძანა მეცნიერებით აღსავსე კილოთი, — ლოკოკინა ვნახე გზაზე, უთუოდ გაავდრდებაო, მაგრამ არ გაუმართლდა წინასწარმეტყველება.

ოთხივენი მეტისმეტად ლამაზები იყვნენ. ერთი მოხუცებული, იმ დროს განთქმული, პოეტი ლაბუისი დააეირნობდა იმ დილას სენკლუში და მიმავალნი რომ დაინახა, ხორცშესხმული მუზები ეგონა და, — ერთი მეტიაო, — დაიძახა („სამ გრაციას“ გულისხმობდა) ფავორიტი, ბლაშველის მეგობარი, ეს ოცდასამი წლის მოხუცი წინ მიცქრიალებდა, ტყის ფერიასავით მეთაურობდა ყველას, მზიარული კისკისით და ხმაურით ავსებდა ტყეს.

ზეფინი და დალია მეგობრობისა და უფრო კეკლუცობისა გამო ერთმანეთს არ შორდებოდნენ: იცოდნენ, რომ თავიანთი სილამაზით ერთმანეთს ავსებდნენ და ამშვენებდნენ. ლისტოლიე და ფამეილა თავიანთ მომავალზე ლაპარაკობდნენ და ცდილობდნენ აეხსნათ ფანტინისტვის რითი განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან დელვენკური და ბლონდო.

ბლაშვილს ფავორიტის შალი გადაეგდო მკლავზე და ისე მიდიოდა, თითქოს მხოლოდ ამისთვის იყო გაჩენილი.

ტოლომიესი უკან მისდევდათ. ძალიან მზიარულად იყო. თუმცა პირველ შეხედვითვე ეტყობოდა, რომ მოთავე და გამგე ის

ზრძანდებოდა და სიმხიარულეშიც კი დიქტატორობა ემჩნეოდა. ძალიან მორთული იყო. ახალი ნაშურის შარვალი ეცვა სპილოს ფეხის ფერი, სპილენძის მავთულის პაჭანაგებიანი. ორასფრანკიანი ინდური ლერწმის ჯოხი ეჭირა ხელში და რადგან შეძლება ჰქონდა და არაფერს იკლებდა, რაღაც ედო პირში უცნაური, სიგარად წოდებული. წმინდა არა გააჩნდარა და თამბაქოს სწევდა. „რა შესანიშნავი ადამიანია ეს ტოლომიესი, — ამბობდნენ მასზე პატივისცემით, — რა შარვალი აცვია, რა ენერგიის პატრონია!“

რაც შეეხება ფანტინა, ის განხორციელებული სიხარული იყო. მისი მოელვარე კბილები ღმერთს სიცილისთვის გაეჩინა. პატარა, ჩალის ფართო ფარფლებიანი ქუდი უფრო ხშირად ხელში ეჭირა, გრძელი თმა ჰქონდა, ქერა, რომელსაც თავისუფლად ფრიალი უფრო ეხალისებოდა, ვიდრე შეკრულად დება, ხშირად გაიშლებოდა ხოლმე და მუხლამდე სცემდა, თითქო იმიტომ ყოფილიყო გაჩენილი, რომ ხელი შეეწყო გალატეს გაპარვისათვის. აღტაცებულ ღიმილი უტკობდა ვარდივით ლამაზ პირს, ბაგის კუთხე ვნებით ჰქონდა ოდნავ ზევით აწეული, როგორც ერიგონის ძველებურ მასკარონს, თითქოს გამბედაობას იწვევდნენ, თითქოს უნდა წამოიძახოს — რაღას აყოვნებ, მოდი და დამეწაფეო, მაგრამ ვნებით აღეწილ სახეს ზემოდან სასტიკად დასცქეროდა შავ, ხშირ წამწამებქვეშ გამომზიარალი თვალები, რომელნიც თვით თავხედაც კი ალაგმავდნენ. მოხდენილი ტანისამოსი ეცვა, თავისსავით მხიარული და ვნებადმძვრელი. ზამბახის ყვავილისფერი ბარეჯეს კაბაზე მარამის გულიაპირი ეკეთა, მარსელელების მიერ შემოღებული, სახელად კანზუ, რაც ნიშნავს დამახინჯებულ quinze აომტ, — ესე იგი, თხუთმეტ აგვისტოს და, მაშასადამე, კარგ დარს, შუადღეს და სიცხეს. სხვები ასე მორცხენი არ ჩანდნენ, როგორც უკვე ვთქვით, გულთა იყვნენ. ზაფხულში ლამაზ ქალს რომ კონტა, მშვენიერი ყვავილებით მორთული ქუდი ამშვენებს, გულმკერდის სიშიშველ თვალწარმტაცია და გამალიზიანებელი, მაგრამ მაინც ფანტინის კანზუ სჯობდა, რადგან დამალულიც იყო და ამავე დროს არც დამალული ფანტინის გულმკერდი; მორცხვობა იყო დაფარული და იმავე დროს ვნების აღმძვრელი. ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ ბრძენზე ბრძენია უმცნოება.

ლამაზი სახე, დიდრონი ცისფერი თვალები, შავი ხშირი წარბწამწამი, გამოქანდაკებული მომცრო ფეხი, თეთრი კანი, ქორფა ლაწვი და ზედ ოცნებით შეზღუდული სიმხიარულე, — ასეთი იყო ფანტინი.

ტანისამოსი ხელოვნურ ნაქანდაკევს ჰფარავდა და ნაქანდაკევი სულს.

ფანტინი მშვენიერი იყო, თუმცა თვითონ ეკვიც არ ჰქონდა ამისი. მშვენიერების ნამდვილ თაყვანისმცემელს რომ ენახა ეს უმაწვილი პარიზელი მკერავი ქალი, ძველ საბერძნეთში ეგონებოდა თავი. უგვარტომო, საზოგადოების უმდაბლესი წრეების შვილი, უდიდებულესს ქმნილებას წარმოადგენდა ბუნებისას. მშვენიერი იყო აგებულებითაც და მიხვრა-მოხვრითაც. სტილი ფორმა იდეალისა და რითში კი ფორმაა მოძრაობისა.

ფანტინი განხორციელებული სიმხიარულე იყო და იმავე დროს განხორციელებული მოკრძალება.

მართალია, მთვრალი იყო სიყმაწვილით. ზაფხულით, სიყვარულით, მაგრამ ყურადღებით რომ დაჰკვირვებოდა ვინმე, ადვილად შეამჩნევდა მორცხვობას და მოკრძალებას. ცოტა არ იყოს, გაკვირვებულსა ჰგავდა. ეს უბიწო გაკვირვება შეადგენს განსხვავებას ფსიქეას და ვენერას შორის. ფანტინს გრძელი ნატიფი თითები ჰქონდა ძველი ვესტალისა, რომელსაც ოქროს ქინძისთავი უჭირავს და წმინდა ცეცხლის ფერფლს ურევს საკურთხეველზე. თუმცა, როგორც შემდეგაც ვნახავთ, სულთ ხორცამდე დამორჩილებოდა ტოლომიესს, სახე მაინც უმანკოებით უბრწყინავდა. რაღაც ღირსებით აღსავსე გამომეტყველებას მიიღებდა ხშირად მისი თვალი, წმინდანის გამომეტყველებას და სრულიად უმიზეზოდ დაღონდებოდა და დაფიქრდებოდა ერთ წამს წინ უსაზღვროდ მხიარული მისი გული. ზედა ტუჩზე ჯერ ისევ ცხადად ეტყობოდა ის შეუქმნეველი და საოცარი ნიშანი ქალწულობისა, რომელმაც ბაბრბუსს გაგიჟებინა შეაყვარა მიწიდან ამოთხრილი ნაშთი მარმარილოს დიანასი.

სიყვარული ცთომილებააო — დაე, იყოს! ფანტინი ცთომილების მორვეიდან ზემოთ ამოტივტივებული უმანკოება გახლდათ.

თ ა ვ ი მ ი ო თ ხ ა

ისეთი მხიარულია ტოლომიესი, რომ ესპანურ სიმღერას მღერის

ის დღე დილიდან საღამომდე ნეტარება იყო და სიტკბოება, ვით დილის ცისკარი. ისე ხარობდა ბუნება, თითქოს დასვენების დღე ეღირსა და იმით ტკბებოდა. სენ-კლუ სურნელებად გადაქცეულიყო; სენის გრილი ნიავით აშრიალელებული ფოთლები გალობად ისმოდა

და ტყის ხმაური სიმღერად. აქ მოგროვილიყო ქვეყნის ფუტკარი და ჟასმინს დაჰხვეოდა. პეპლები დაცილებდნენ ყვავილებზე. საფრანგეთის მეფის დიდებულ ბაღში მრავლად შესულიყო მაწანწალა ჩიტების ბრბო და თავის ჭიკჭიკით აყრუებდა იქაურობას.

ოთხი წყვილი მიდიოდა, მიბტოდა ამ სამოთხეში, ჭიკჭიკებდა, მღეროდა, ცეკვავდა, პეპლებს დასდევდა, ყვავილებს ჰკრეფდა. მწვანე ბალახში ფეხს ისევლებდა, გიჟობდა, ცელქობდა და აქა-იქ საკოცნელად ლოყას აწვდიდა ხან თავისაა, ხან სხვის საყვარელს... ფანტინის გარდა, რომელიც რაღაც გამოუცნობ, თითქოს პირქუშ განრიდებას მოეცვა. ფანტინს უყვარდა. — ნეტავ რას იპრანქებიო, — ეუბნებოდა ფავორიტი.

ეს არის სიცოცხლის ნეტარება. შეყვარებული ქალ-ვაჟი აღვიძებს ბუნებას, სხივსა ჰფენს ცხოვრებას და ყველგან ალერსსა და სიტკბოებას იწვევს. ამბობენ, იყო ერთი ფერია, რომელმაც მინდორი და ტყე მხოლოდ შეყვარებულთათვის გააჩინაო. ამიტომ არის, რომ ბუჩქნარს ეძებს სიყვარულით გახელებული. ეს ასე იყო, ასეა ახლა და ასე იქნება, ვიდრე სიყმაწვილე და სიყვარული არსებობს. ამიტომ არის, რომ ასე უყვარს ყველას გაზაფხული. პატრიცი და მუშა, დიდებული და მდაბიო, სოფელი და ქალაქელი, ყველა ქედმოხრილი და მორჩილი ყმა სიყვარულისა. სიყვარული სცვლის, ახალისებს ადამიანს და ღმერთად აქცევს ნოტარიუსის მწერალს. სიცილი, სიმზიარულე, ღვთიური ნეტარება, ერთმანეთის ძებნა, ჟივილ-ჟივილი, ტკბილი სიტყვა და ალერსი, ოხვრა და დაღაღი, ტრფობა და თაყვანაჲცემა, ამით ბრწყინავს სიყვარული და სინათლეს ჰფენს ქვეყანას. უბოლოო არისო, ამბობენ, ეს ამბავი, — და ან რა გაათავებს, ვიდრე ლამაზი ქალის გული გვეგულვის ჯილდოდ? ფილოსოფოებს, პოეტებს, მხატვრებს ძალიანაც ნებავეთ სიყვარულის ძალის შეგნება, მაგრამ იმათაც თვალს ჭრის მისი ელვარება და აღარ იციან, რა თქვან. სიყვარული „კითერში მისვლა“ არის, — ამბობს ვატო; ლანკრე, მდაბიო ხალხის მხატვარი, ზეცის ლაყვარდში გვიხატავს შეყვარებულ ბურჟუებს. დიდრო სიყვარულს ლოცულობს და ღ'ჟორფე დრუიდებსა რეცს სიყვარულში.

საუზმის შემდეგ ყველანი სამეფო ბაღში ჩავიდნენ ინდოეთიდან ახლად მოტანილ უცხო მცენარის სანახავად, რომლის სახელი ამჟამად არ გვაგონდება. ამ მცენარის სანახავად მთელი პარიზი მიდიოდა სენკლუში. უცნაური ლამაზი ხე იყო: ფოთლის წილ მრავლად ეყარა თმასავით წვრილი ტოტი და ზედ უფრო წვრილი ყვავილი, თმაგამოლილ ქალსა ჰგავდა ეს მცენარე. თითქო ზედ აღმასი შეუყრიათო. გარს მრავალი ხალხი ეხვია.

მცენარე რომ გასინჯეს, ტოლომიემა წამოიყვია, — მოდით, თუ გნებავთ სახედრებზე დაგპატიებთო. — პატრონს გაურიგდა და ვანგი და ისი სახედრებით შემოიარეს. ისიში ჩამოხტნენ და ბაღში შევიდნენ. ეს ბაღი ხალხის საკუთრება იყო, მაგრამ იმ დროს ერთ მდიდარ აოვდაგარ ბურგენს ჩავარდნოდა ხელში. ბაღი შემთხვევით ღია იყო, შევიდნენ, ანა ხორეტის ქანდაკება ნახეს თავის მღვიმეში, გასინჯეს სახელოვანი სარკეების საიდუმლო ჩვენების დარაახი, ხალხის თვალის ამხვევი და ფულის ამგლეჯი ავხორცი მახე, ღირსეულად დამახასიათებელი მილიონერად გადაქცეულ სატირისა, ან პრიაპად გადაქცეულ ტურკარესი.

მოიარეს იქაურობა, დაათვალიერეს ყოველი კუთხე და ბოლოს საქანელას მიადგნენ, ორ დიდ წაბლის ხეზე ჩამოხტულს. ქალები ქანობდნენ, კაბები უფრიალებდათ, ყმაწვილები ხარხარებდნენ. ტულუზელი ტოლომიესი, ცოტაოდნად ესპანელი, რადგან ტულუზი ბიძაშვილია ესპანურ ტოლოზისა, ერთ ძველ ესპანურ ლექსს მღეროდა საქანელაზე გაფრიალებულ ლამაზი ქალის კაბაზე შეთხზულს:

მე ბადახოსელს სიყვარული მიხმობს, მეძახის,
ტრფობის ცეცხლი მწვავს,
სიყვარულით ვარ მე სნეული,
როს მაგ შვლის ფეხთა სილამაზე თვალწინ მესახვის,
მე მაშინ სული თვალეში მაქვს მთლად მოქცეული.

მარტო ფანტინმა არ ინდომა ქანაობა.

— ნეტავ ვიცოდე, მართლა რას იპრანჭება? — თქვა გესლიანად ფავორიტმა.

სახედრები გაისტუმრეს და ახლა სხვა სიამოვნებას მიმართეს: სენის წყალს ნავით გავიდნენ და ფეხით ჩავიდნენ ელიაეს მინდვრებზე. დილის ხუთი საათი იყო სასერიროდ რომ წავიდნენ.

— ნეტავი თქვენა! კვირამ დაღლა არ იცის, — იძახდა ფავორიტი. სამ საათზე ბედნიერებით მთვრალი ოთხი წყვილი კიარის ტეხით ჩამოქანდნენ უცნაურ სასრილო შენობიდან, რომელიც ბოქონის უბანში იდგა და რომლის კლაკნელი ხაზები ელისეის მინდვრებიდან მოჩანდა.

— საჩუქარი როდისლა იქნება? — ეკითხებოდნენ ტოლომიესს ქალები.

— მართლა, საჩუქარი! მე საჩუქარი მინდა.

— მოიფინეთ, მოითმინეთ, — უპასუხა ტოლომიესმა.

ბომბარდას დუქანში

„რუსულ მთებზე“ ისრიალეს და სადილობის დრომაც მოატანა. ცოტა ხნის უკან ბომბარდას დუქანს მიადგნენ ჩვენი, ცოტა არ იყოს პოლლილი მოსეირნენი. ბომბარდას პარიზში რივოლის ქუჩაზე ჰქონდა კარგი სასტუმრო, აქ კი, ელისეს მინდვრებზე თავის სასტუმროს განყოფილება გაეხსნა.

დუქანი სავსე იყო ხალხით. ისინი ცალკე ოთახში მოთავსდნენ, კარგი მოზრდილი ოთახი დაიჭირეს, მაგრამ ულაზათო; ერთ კუთხეში ფარდის უკან საწოლი იდგა. ფანჯრიდან მდინარე მოჩანდა და ბულვარი; ორი მაგიდა იდგა. ერთზე მთასავით დააგროვეს ყვავილები, ქუდები. მეორეზე — სუფრა გაშალეს და გარს შემოუსხდნენ. ჭურჭელი, ღვინისა და ლუდის ბოთლები, სხვადასხვა საჭმელი... მაგიდაზე წესი და რიგი სუფევდა და მაგიდის ქვეშ კი უწესობა. მოლიერისა არ იყოს,

ისეთ რამეს აკეთებდნენ მაგიდის ქვეშ ფეხით.
ყველაფერი ზანზარებდა, გრგვინვა იყო მეხის.

აი რა ყოფაში იყვნენ შუადღის შემდეგ ოთხ საათზე ჩვენი მოსეირნენი. მზე ჩადიოდა, მაღა თანდათან ეკარგებოდათ.

ხალხითა და მზის სხივებით სავსე ელისეს მინდვრები მტკრით და მზის სხივით იყო სავსე. დიდებასაც ხომ სხვა არაა შეადგენს მტვერისა და სხივის გარდა. მარლის ეს აჭიხვინებული მარმარილოს რაშები ყალყზე შემდგარიყვნენ მზისაგან გაბრწყინებულ მტვერში იძვროდა ეტლები. ნეილიდან ცხენოსანი ჯარი მოდიოდა, წინ მებუკე მოუძლოდა. თეთრი დროშა ჩამავალი მზისგან ოდნავ გავარდისფერებული ტულიერის სასახლის გუმბათზე ფრიალებდა. კონკორდიის მოედანი, რომელიც ისევ ლუი მე-XV მოედანი გახადეს, სავსე იყო მხიარული ხალხით. გარეუბნელებიც მრავლად გამოსულიყვნენ სასეირნოდ. 1817 წ. ჯერ კიდევ ბევრი ატარებდა სადილეზე თეთრი ბაბთით ჩამოკიდებულ ვერცხლის შროშანას. ზოგნი თამაშობდნენ, ზოგნი სვამდნენ, ზოგთ, ასოთამწყობთ, ქაღალდის ქუდები დაეხურათ და გულიანად ხარხარებდნენ. ყველგან კმაყოფილება მოჩანდა: მშვიდობა და მეფის მიერ წესრიგის შემოღება უხაროდა ხალხს. იმ დროს იყო, რომ პოლიციის უფროსმა ანგლემ ამ სიტყვებით დაამთავრა ერთი თავისი მოხსენება, რომელიც საიდუმლოდ მიართ-

ვა მეფეს: „ყველაფერს რომ კარგად დაუყვირდეს კაცი, დარწმუნდება — პარიზის გარეუბნელებისაგან საშიშს არაფერს უნდა მოველოდეთ. გარეუბნელები ზარმაცები არიან და კატასავით უზრუნველნი. პროვინციელები ფუსფუსებენ, პარიზელები კი მოკლებულნი არიან ყოველ მოძრაობას. კაცები კი არა, კაცუნები არიან. ორი რომ შეაერთოთ, ერთ ჯარისკაცს ძლივს გამოიყვანთ. ერთი სიტყვით, პარიზელი ხალხი საშიშს არაფერს წარმოადგენს. შესანიშნავი გახლავთ, რომ ამ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ტანითაც და ღონითაც დამცირდა და დაკნინდა ჩვენი დედაქალაქის მდაბიო ხალხი და დღეს უფრო წვრილი და სუსტია, ვიდრე რევოლუციამდე იყო. სხვა განსაცდელი გარიდოთ ღმერთმა, თორემ აქ საშიში არაფერია. მოკლედ, პარიზელი ბრბო გულკეთილი არამზადებისაგან შესდგება“.

პოლიციის უფროსს ვერ წარმოედგინა, რომ ხშირად ლომად იქცევა კატა. ეს ასეა და ამით არის გასაკვირი პარიზელი ხალხი. ძალიან ათვალწუნებული ჰყოლია ბატონ ანგლეს კატა და ის კი არ სცოდნია, რომ ძველს რესპუბლიკებში ფრიად პატივცემული იყო ეს ცხოველი; ის მათ თვალში თავისუფლებას განახორციელებდა. კორინთის საზოგადო მოედანზე ბრინჯაოს ალაღმა იდგა კატისა ისე, როგორც მინერვას ქანდაკება პირეის მოედანზე. მეფის ერთგულს, რესტავრაციის გულუბრყვილო პოლიციას გადამეტებულ „გულკეთილად“ ეჩვენებოდა პარიზელი ხალხი. გულკეთილია, მართალია, მაგრამ ნურავინ იტყვის, „გულკეთილი არამზადაა“ ეს ხალხიო. პარიზელი იგივეა ფრანგისთვის, რაც ბერძენისთვის ათინელი იყო. პარიზელზე უკეთ ვერავის სძინავს. იმაზე გულახდილად არავინ ამეღავნებს თავის ფუქსავატობას და სიზარმაცეს. იმაზე უკეთ ვერავის შეუძლია ვითომ დავიწყება, თუმცა არ გაგიტაცოთ ამ დასურათებამ. განხორციელებული უზრუნველობაა, მაგრამ თუ დიდებისთვის მოუხდა ბრძოლა, ნამდვილი ლომი ხდება ეს კატა. შუბი მიეციოთ და ძირიანად აპგვის მონარქიულ წესწყობილებას. თოფი მიეციოთ და კვლავაც მოგიგებთ აუსტერლიცის ბრძოლას. ნაპოლეონის დიდების დედაბოძი პარიზელი ხალხი იყო. დანტონის ძალის ერთადერთი საფუძველი იგივე პარიზელი ხალხი იყო. გაუჭირდა სამშობლოს? ქედზე კაცი გადის შეიარაღებული. თავისუფლებისათვის ატყდა ბრძოლა? ბარიკადებზე იბრძვის. მაშ ფრთხილად, ეპიკურ ძალას წარმოადგენს მისი აბურძგნილი თმა და ძველ ქლამიდად იქცევა მისი ხალათი. მაშ ფრთხილად! ისე გაამაგრებს უბრალო ქუჩას, რომ ქვეყნის ჯარიც ვეღარას უზამს. დაჰკრავს ჭამი და მღევად იქცევა პარიზელი გარეუბნელი, ვეშაპივით წამო-

ვარდება ეს კაცუნა, ცეცხლივით აენტება თვალი, მისი სუნთქვა ქარიშხლად იქცევა და ისეთი გრიგალი ამოვარდება საცოდავ ჩავარდნილ გულმკერდიდან, რომ ალპის მთებს შესძრავს. რევოლუციამ პარიზელ გარეუბნელების წყალობით დაამარცხა ევროპა. იგა მღერის. ეს არის მისი სიხარული. შეუთანხმეთ პარიზელი ხალხის სიმღერა მის ბუნებას და მაშინ ნახავთ რა მძლავრი და დიდებული ყოფილა ეს „ბრბო“.

მისი სიმღერა ჯერ მხოლოდ კარმანიოლაა და ამიტომ ლუი XVI დამხობას გალობს. აბა ერთი მარსელიოზა ამღერეთ და ნახავთ თუ მთელი ქვეყანა არ გაათავისუფლოს.

სიტყვამ მოიტანა და ანგლეს მოხსენება უპასუხოდ ვერ დავტოვეთ. ვნახოთ ასლა, რას შვრებიან ჩვენი მოქეიფენი? სადილს ათავებდნენ, როგორც უკვე ვთქვი.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ე

შეხვარებულთა ტრფოზა

სუფრის-სიტყვა-პასუხი და ტრფოზის ალერაი. შეუკავებელია ერთიც და მეორეც. ნისლის საბურია სიყვარულის სიტყვები; წარმაგალი კვამლია სადღევრძელოები.

ფამეილი და დალია რადაცას ღიღინებდნენ; ტოლომიესი სვამდა, ზეფინი იცინოდა, ფანტინი იღიმებოდა. ლისტოლიე აენკლუში ნაყიდ სალამურზე უკრავდა. ფავორიტი ალერსით შესცქეროდა ბლაშველს და ეფიცებოდა:

— ბლაშველ, მე შენ გაღმერთებ.

ბლაშველმა ჰკითხა:

— მე რომ შეგძლო? რას იზამ ფავორიტი?

— რას ვიზამ? შეჰყვირა ფავორიტმა, — მაგას ნუ გამაგონებ, ხუმრობითაც კი ნუღარ იტყვი, შენ რომ შემიძლო, მოგვარდება და დაგკწრავ, დაგგლეჯ, წყალში გადაგადებ, დავაჭერიანებ შენა თავს.

ბლაშველის თავმოყვარეობას თითქოს მოუღიტიანა ამ სიტყვებმაო, კმაყოფილებით გაიღიმა.

ფავორიტი მაინც თავისას იძახდა:

— იქნება გეგონოს დაგინდო? ქვეყანას შეეყრა! შე საძაგელო!

ბლაშველს მეტი აღარ შეეძლო: თავმომწონედ მიესვენა სავარძელზე და თვალი დახუჭა.

დალიას პირში ლუკმა ედო და ველარ ჩაყლაპა, ისე ჰკითხა ფავორიტს:

— მაშ აგრე, რაღა; კერპად გაგიხდია შენი ბლაშველი?

— კერპად კი არა! ჰირივიტა მძაგს, — მიუგო ფავორიტმა, იმავე კილოთი და ჩანგალს სტაცა ხელი, — იცი რა ძუნწია! თუ მართალი გინდა, მე ის მიყვარს, ჩვენს პირდაპირ რომ დგას. მეტად მოხდენილი ყმაწვილი კაცია; განა არ იცნობ? შეხედავ თუ არა, მაშინვე იტყვი აქტიორი უნდა იყოსო. რომ იცოდე როგორ მიყვარს აქტიორები. შივა თუ არა საწყალი ბიჭი შინა, იმიაი დედა წუწუნს მოჰყვება, — ახლა კი დავიღუბე, ყურებს გამომაცლის ყვირილითაო! და მართლაც, ერთ წამს არ დააყენებს ენას: დადის, დადის და სულ ლექსებს ამბობს, სულ მღერის. — დედაჩემი არ შეგაწუხოო, — ხან ბანზე ავარდება, ხან საკუტნაოში შეიმალება, ხან — სარდაფში, ხან სხვენზე ავა და მღერის, ლექსებს ამბობს, დღეში ერთ ფრანკს იღებს, მგონია, მწერლად არის ვიღაც ვეჟილთან, მამაც მგალობელი ჰყოლია წმინდა იაკობის ეკლესიაში. რომ იცოდე რა კობტა რამ არის, რა მშვენიერად მღერის. მერე როგორ ვუყვარვარ აღარ იკითხავთ? ამას წინათ ცომს ვზელავდი ბლინებისთვის, ხელთათმანი დახეული მქონდა. თვალი შემასწრო და მითხრა: — მადმუაზელ, თქვენი ხელთათმანები რომ გადაზილოთ და იაღლო გააკეთოთ, იმასაც სიამოვნებით შევჭამო. მარტო არტისტს შეუძლია ამისთანა მოსწრებული სიტყვის თქმა. ოჰ, რა ლამაზია ის გასაწყვეტი, ლამის გამიტაცოს, მაგრამ ეგ არაფერი. ბლაშველს მაინც თავისას არ ვაკლებ და, — გაღმერთებ მეტქი ვეუბნები. როგორ ვტყუი! ვტყუი!

ცოტა ხანს გაჩუმდა და მერე განაგრძო:

— ძალიან მოწყენილი ვარ, დალია, ძალიან, მთელი ზაფხული წვიმდა, ყოველდღე ქარი ჰქროდა, ამას მე ხომ ვერ ვიტან. ბლაშველი წუწურაქობდა; ბაზარზე სისირის მეტი არა იშოვებარა, აღარ იცი რა ჰამო აღამიანმა. ძალიან მოწყენილი ვარ; კარაქიც გაძვირდა. შეხედე, რა საძაგლობაა: რა იქნებოდა ლოგინი ამ ოთახში არ ყოფილიყო, სადაც ვსადილობთ. სიცოცხლეს მიმწარებს პირდაპირ ამის შეხედვა.

თ ა ვ ი მ ე შ ვ ი ლ ე

სიზრძნე ტოლომიეისისა

ზოგი მღეროდა, ზოგი ლაპარაკობდა, ყველა ერთად და ხმამაღლა. ერთმანეთისა აღარა ეყურებოდათრა. დიდი ჟრიაბული იდგა ოთახში. ტოლომიესი, ჩაერია და შეჰყვირა:

— ენას აღვირი, ბატონებო! ნუ აჩქარდება და ნურც ყველას წამოროშავს, რაც ენის წვერზე მოადგება. თუ გნებავთ, მკვერ-მეტყველნი ბრძანდებოდეთ, გონებას დაუმორჩილეთ ენა. მეტისმე-ტი იმპროვიზაცია ისე დაგიცარიელებთ გოგრას, თითქო შიგ ქარნი ჰქრიანო. ლუდი რომ დაიქცევა, ქაფს ველარ მოიკიდებს, მაშ ნუ ავჩქარდებით, ბატონებო. ჰხამს ქეიფი დიდებული, სმა ტკბილი, შე-მაქცევარი. რას ესწრაფებით, რას ეწაფებით? გემოს ველარ გაი-გებთ. მოიგონეთ გაზაფხული; აჩქარდება და შერცხვება, გაიყინება. აჩქარებული მებაღე ყოველთვის დაღუპულია: ნაადრევი მინდაო, ნაგვიანევსაც ჰკარგავს. აჩქარება მკვლელია ქეიფის და დროს გატა-რებისა. დასამტკიცებლად ამისა ისიცა კმარა, რომ გრიმო დე ლა რენიერი სრულიად ეთანხმება ტალეირანს.

ყრუ ღრტვინვა გაისმა წრეში:

— ტოლომიეს, თავი დაგვანებე, რა დროს ქადაგებაა?

— ძირს მტარვალი, — შეჰყვირა ფამეილმა.

— ბომბარდა, ბომბას, ბომბოშ! — დაიძახა ლისტოლიემ.

— კვირა ქეიფისაა.

— ჯერ ფხიზლები ვართ, ნუ გეშინია.

— ოლიმპიურს ჩემს სიმშვიდეს ვერა ჰხედავ, ტოლომიეს? -- ჰკითხა ბლაშველმა.

— ნამდვილი „მარკიზი“ ხარ, — სიტყვა მოუჭრა ტოლომიესმა.

— მარკიზ მონკალმი მეფის მომხრე იყო სახელოვანი.

ყველანი ჩაჩუმდნენ, თითქო ჭაობს ქვა მოხვდა და ბაყაყები ჩააჩუმაო.

— მეგობრებო, — დაიწყო ტოლომიესმა და კილოზე ეტყობოდა, რომ კვლავ ხელთ ეგდო მართებლობა. — რა ძალიან იუკადრისეთ ეგ შედარება? მახვილი სიტყვა ცის შვილია, ელვასავით სწრაფი, იელვებს და გაქრება. მაგრამ განა ყველა კარგია და მართლა მოსწ-რებული? ხშირად ტლანქზე ტლანქია გონების განავალი. მიჰქრის, მიფრინავს გონება და იხვის კვერცხივით სცვივა ხუმრობა და სი-სულელე. ზოგი ვის ხვდება, ზოგი ვის. განა კედელზე გაწოლილი თეთრი ლაქა სვავს მალლა ცაში ნავარდს შეუშლის? ის კი არა ბრძანოთ, შეურაცხყოფა მიაყენა მოსწრებულ სიტყვასაო. ღმერთმა დამიფაროს! დიდს, მაგრამ ღირსეულ პატივსა ვცემ და მეტს კი არა. ვინც მოიპოვება კაცობრიობაში და იქნება კაცობრიობის გარეთაც. უდიდებულესი და ბრძენთა უბრძნესი, ყველას უყვარდა მოსაზრე-ბული, მახვილი სიტყვა. იესო ქრისტე ლექსთ-მაეგობდა წმ. პეტრეს შესახებ; მოსე ისააკზე, ესქილე პოლინიკზე, კლეოპატრა ოქტა-ვიუსზე. ამასთან ისიც უნდა მოგახსენოთ, რომ კლეოპატრასაგან.

ოქტავიუსზე ხუმრობა სწორედ აქტიუმის ბრძოლის წინ იყო და უამისოდ დღეს ხსენებაც აღარ იქნებოდა ქალაქ ტორინისა, რაიცა ნიშნავს ბერძნულად ჩამჩას. რაკი ეს დავამტკიცე, ისევ წელანდელ საგანს დავუბრუნდები. ვიმეორებ, ძმანო. და მეგობარნო, ნუ აჩქარდებით, ნუ აიშლებით, ტყის პანტასავით ნუ წამომაყრით სიტყვას გულმჭკრელსა და ტლანქსა. მომისმინეთ ამფარუსივით ბრძენს და კეისარივით მელოტს. ყველაფერს საზღვარი უნდა ჰქონდეს *Est modus in rebus*¹. დიახ, სადილსაც კი ბოლო უნდა ჰქონდეს. ვაშლის ქადა ძალიან გიყვართ, ქალებო, მაგრამ ნურც ძალიან მიჰყვებით თქვენს სიყვარულს. გაუმაძღრობა დასჯის გაუმაძღარს *gula punit gulax*. მოულოდნელობას დაავალა ყოვლად ძლიერმა ღმერთმა სტომაქს ზნეობრივი ცხოვრება ასწავლეო. ჰოდა, იცოდეთ, ყოველ ჩვენს სურვილს და ვნებას, თვით სიყვარულსაც კი, თავისი სტომაქი აქვს და, ვაი იმის ბრალი, ვინც მას ზომაზე მეტად გაავსებს. ყოველ გრძნობას და სურვილს დროზე უნდა დაუდოთ ბოლო, დროზე უნდა შეაყენოთ, დროზე კლიტე დაადოთ თქვენს მადას, დროზე ციხეში დაამწყვდიოთ თქვენი ოცნება, და მუჭში შეკუმშოთ თქვენი გული. ბრძენი ის არის, ვისაც შეუძლია წინ გადაუდგეს და ტყვედ წაიყვანოს თავისი თავი. ენდეთ ღმერთს, მე სისულელეს არას მოგახსენებთ. არა, აქაოდა სამართლის ფაკულტეტი გაათავაო, — ეს მეც არ მჯეროდა, მაგრამ გამოცდებმა დამარწმუნეს, — აქაოდა სწავლულთა წინაშე წარსდგა, ლათინურად მოახსენა და დაიცვა დიპლომი შესახებ წამებისა, რომელიც ხმარებაში იყო რომში იმ დროს, როდესაც კვესტორად მუნიციოს დემენტიუსი ბრძანდებოდა: აქაოდა, როგორც გამიგონია, მართლმსაჯულების დოქტორი უნდა გახდესო, განა სრულიად გამოტყინებული უნდა ვიყო? ჰოდა, მამ შენდეთ და ზომიერ იყავნთ სურვილთა შინა თქვენთა. როგორც ის არის მართალი და ჭეშმარიტი, რომ მე ფელიქს ტოლომიესს მეძახიან, ისევე ის არის მართალი, რომ მე კარგად ვამბობ ჩემს სიტყვას. ნეტარ არს კაცი, რომელი, რა დაჰკრავს ეამი, სულლასა და ურიგენივით გმირებრ მოიქცევა და მოახერხებს თავის დროზე დათმოს ძალაუფლება.

ფავორიტი სმენად იყო გადაქცეული.

— ფელიქს, — შეაწყვეტინა სიტყვა ფავორიტმა, — რა ლამაზი სახელი გქვიათ. ძალიან მიყვარს ეგ სახელი. ლათინური სიტყვაა და ბედნიერს ნიშნავს.

ტოლომიესი განაგრძობდა.

— ქვირიტნო, ჯენტლმენნო, კაბალერნო, ჩემო მეგობარნო. გინდათ, ისე განვლოთ თქვენი დღენი, რომ სიყვარულის ნესტარი

¹ ყველაფერს საზღვარი აქვს (ლათ.) — ჰორაციუსი, სატირები.

არ მოიხვედროთ და ქორწინების სარეცელი აიციდნოთ? ამაზე ადვილი არაფერია. აი უებარი წამალი: ნურც რაა სკამთ, ნურც სვამთ, დიდმარხვა დაიყენეთ; ზურგით ქვა ზიდეთ, ლოდი, ხელით კლდე დაანგრიეთ, იარეთ და ირბინეთ, სულ ოფლში გაიწურეთ და ძილს თავი არ მისცეთ, თუნდა თავიც გაგისკდეთ. ერთი ნამცეცა პური და ზედ სამი ქიშმიში დააყოლეთ. როდესაც მოგწყურდეთ, სალბის ჩაი მოხარშეთ. ცივ წყალში იბანავეთ, თბილს კირაავით ვრიდეთ, ღამე ხმელზე დაწეკით, წელზე ცივი დაიდეთ. გვარჯილა გამოხარშეთ, ზედ დააწეკით პირქვე...

— მე ქალს ვარჩევდი, — დაიძახა ლისტოლიემ.

— ქალს! ჩამოართვა სიტყვა ტოლომიესმა, — ქალს ვრიდეთ. ვაი იმას, ვინც გაზაფხულის დარევით დაუდგრომელ ქალის გულს მიენდობა. ქალი ვერაგია და მაცდური. ქალი გველია და გველი იმიტომ ეჯავრება, რომ ქიშპობას უწევს.

— ტოლომიეს, — შეჰყვირა ბლაშველმა, — ღვინოს დაუჯახნიხარ, ძამიავ.

— სულაც არა, — სთქვა ტოლომიესმა.

— მაშ გამხიარულდი.

— სიამოვნებით, — მიუგო ტოლომიესმა.

ჭიქა გაივსო და წამოდგა:

— დიდება შენდა, ღვინოვ. Nunc te, Bacche, canam! ¹ ბოდიშს ვიხდი ქალებო, ესპანური გახლავთ, დასამტკიცებლად ამისა, Senoras, იმას მოგახსენებთ, რომ ნათქვამია, როგორც ვერო, ისეთი ქვევერიო. კასტილელის „აროდ“-ში თექვსმეტი ლიტრი ჩადის, ალკანტელის „კანტარო“-ში — თორმეტი, კანარის კუნძულების „ალმუდ“-ში — ოცდახუთი, ბალეარის კუნძულების „კვარტენ“-ში — ოცდაექვსი და რუხეთის მეფის პეტრეს კასრში — ოცდაათი. მაშ გაუმარჯოს რუსეთის მეფე პეტრე დიდს და გაუმარჯოს იმის დიდზე დიდ კასრს. ერთი მეგობრული რჩევა ქალებო: თუ გულით გინდათ, გადაგვრიეთ ერთმანეთში. სიყვარული პეპელა უნდა იყოს, რომ ერთ წამზე მეტს არ ჩერდებოდეს ყვავილზე. კრუხი ხომ არა გგონიათ, რომ დაჯდეს და ხავსი მოიკიდოს. დღეს აქ არის, ხვალ სხვაგან, ყველგან სიტკბობებას სტოვებს; თუ არა და დამეყვდება, გამწახდება, გამწარდება. იცით, ქალებო, მე ყველანი მიყვარხართ, ოთხივ გულში მიზიხართ. ოჰ ზეფინ, ოჰ ყოზეფინ, რა ლამაზი იქნებოდლი, რომ ცოტა მოთელილი და ცოტა მოღრეცილი არ იყო. შენ მაგონებ მშვენიერ სიფათს, რომელზედაც ვილაც შეცდომით დამეჯ-

¹ ახლა შენ გიგალობ ბახუსო (ლათ.)

ღარა... რაც შეეხება ფავორიტს, ოპ, მუზანო, და ფერიებო! ერთხელ
ბლაშველი წყლის პირად იყო და ლამაზი ქალის ფეხს მოჰკრა თვა-
ლი. პაწაწინტელა ფეხს, პატარა და ცუგრუმელა ქალიას. მას
შემდეგ ფეხქვეშ გაეგო იმ ფეხს ბლაშველი და შეიყვარა ამ ფეხის
პატრონი ფავორიტი. ქვეშარიტად იონიური ბაგე გაქვს, ოპ, ფავო-
რიტ. ერთი მხატვარი იყო საბერძნეთში, ევფორიონი, რომელსაც
ბაგეთა მხატვარს უწოდებდნენ. მარტოოდენ იგი ბერძენი თუ შე-
იძლება ბაგეთა შენთა დახატვას. იცოდე, ბენამდე არავინ ყოფილა
ღირსი შენი სახელისა. შენ იმისთვის შეუქმნიხარ ღმერთს, რომ ვენე-
რასავით მიიღო ვაშლი და ევასავით ჩაკბიჩო. მშვენიერება და სი-
ტურფე შენგან იწყება. ევა ვახსენე მგონი, ევა შენ გააჩინე, შენ ჯილ-
დო დაიშახურე ლამაზი ქალის გამოგონებისათვის. ოპ, ფავორიტ, ახ-
ლა კი თქვენობით მოგახსენებთ, რადგან პოეზიიდან პროზაში მინდა
გადავიდე. წელან ჩემ სახელზე ბრძანეთ რალაცა, გმადლობთ, მაგრამ
ვინც უნდა ვიყვნეთ, ნუ ვენდობით სახელებს. სახელმა შეიძლება
მოგატყუოს. ფელიქსად ვიწოდები, მაგრამ ბედნიერი კი არა ვარ.
მამასადამე, ტყუის სახელი და ნუ დავუჯერებთ. ყველა ბრძენი არ
არის ბერძენი. მისს დალია, მე რომ ვიყო თქვენს ალაგას, ვარდად
ვიწოდებოდი. ვარდს სურნელება უნდა ამშვენებდეს და ლამაზ
ქალს გონება. ფანტინისას არას ვიტყვი: სულ რალაცას ოცნებობს,
ლანდით გატაცებული. ფიქრობს და სხვაგან დაჰქრის შორს ჩვენ-
გან მიაი სული. ფანტინი ხორცუმესხმული აღამიანი კი არ გეგონოთ:
ლანდია, მშვენიერების გარეგნობით და მოლოზნის მორცხვობით
შემკული. საწყალს გზა არეგია და ჩვენში ჩარეულა, მაგრამ სულით
კი სხვაგან არის. ჩვენგან თავის დასახსნელად ოცნებას ემონება.
მღერის, ლოცულობს, ნანობს და ინანიებს, ზეცას შეაცქერის და
არც კი იცის რას ხედავს, ან რას სჩადის; თვალი ცისკენა აქვს. თვი-
თონ ბალშია და უფრო მეტ ფრინველს ხედავს, ვიდრე ღმერთს
გაუჩენია. ეს იცოდე ჩემგან, ფანტინ: მე, ფელიქს ტოლომიესი.
ოცნება ვარ და მოჩვენება, მაგრამ არც კი მისმენს ოცნების შვილი.
გაზაფხულის დილაა, სამოთხის ნეტარება, მაისის ვარდისამებრ
ტურფა, სურნელოვანი. ო, ფანტინ! შენ ღირსი ხარ მარგალიტს გი-
წოდებდნენ, შენ აღმოსავლეთის ასულთ უტურფესი ხარ. ერთი
რჩევა კიდევ, ქალებო: არამცადა არამც არ გათხოვდეთ. გათხოვება
მყნობაა, ხან იხარებს, ხან ვერა. უფრო ხშირად ვერა ხარობს, მამ
გაფრთხილდით, ერიდეთ... მაგრამ რას ვჩმახავ? ვის ეყურება ჩემი?
ყველა ქალს ერთი განუკურნელი სენი სჭირს — გათხოვების
სურვილი და რაც უნდა ვურჩიოთ ჩვენ, ცხოვრების მიერ გამობრძ-
მედილებმა, მაინც ვერ დავუშლით უბრალო მკერავსაც, რომ თვალ-

მარგალიტის პატრონს ნატრობდეს ქმრად. აგრე იყოს, ოღონდ ეს დაიხსომეთ ლამაზმანებო: ძალიან ბევრ ტკბილს მიირთმევთ. ერთადერთი წუნი გჭირთ, ქალებო, სიტკბოებით ვერ გამაძლარხართ. ოი, მღრღნელთა სქესო, თქვენ მარგალიტის კბილთ შაქრის ხრამუნი უყვართ. ჰოდა იცოდეთ, შაქარი მარილია, ყველა მარილი გამშრობია სისხლისა და ყველა მარილზე მეტად შაქარი გაგიშრობთ სისხლს. სისხლსა სწოვს, სისხლს ადედებს, ახმობს და უძრავად ჰყოფს. აქედან მომდინარეობს ჭლექი და სიკვდილი, შაქრის ავადმყოფობა ხშირად ჭლექით თავდება. მაშასადამე, აგრე ხარბად ნუ აკნატუნებთ შაქარს და დიდხანს იცოცხლეთ. ახლა ამ ყმაწვილებს მივმართავ. გაიმარჯვეთ, ყმაწვილებო! ერთი ერთმანეთს წაართვით საყვარლები და გაიხარეთ. არას შესცოდებთ, მერწმუნეთ, და თქვენც გაიხარებთ და წართმეულნიც. სიყვარულმა მეგობრობისა არა იცის-რა. საცა ლამაზ ქალსა ვნახავ, ციხედ მიმაჩნს ასაღებად და მის პატრონი ვაჟკაცი—მტრად, მოსისხლედ, დაუნდობლად. ბრძოლას ვუწყებ, ბრძოლას გამაგებულსა. იმიტომ, რომ... რა არის ლამაზი ქალი, თუ არა casus belli? ¹ გადახედეთ ისტორიას. ყოველივე ომი და ხალხთა შორის შებრძოლება ლამაზი ქალისა გამო იყო და იქნება. ქალი უფლებაა კაცისა. რომაელებმა საბინელებს მოსტაცეს ქალები, ვილჰელმმა — საქსონელებს, კეისარმა — რომაელებს. ვაჟკაცს სიყვარული უნდა, თუ არა და ქორივით გახლებული დაძრწის და სხვის საყვარლებს უმიზნებს. მე რომ მკითხოთ, ნაპოლეონის პროკლამაციის სიტყვებით მივმართავდი ყველა კაცს, რომელიც ქვრივად დადის, უბედურად. გახსოვთ ეს სიტყვები: „ჯარისკაცნო, თქვენ ყოველივე გაკლიათ. მტერს ყოველივე აქვს“.

ტოლომიესი შეჩერდა.

— აღარ ამოისუნთქავ ვეყო? — დაუყვირა ბლაშველმა. და იმავ დროს ბლაშველმა, ლისტოლიემ და ფამეილმა სიმღერა დასძახეს.

ერთი იმ ლექსთაგანი, რომელსაც ქარხანაში სთხზავენ მუშები; უაზრო, როგორადაც ხის ტოტის რხევა და ქარის გრიალი; ჩიბუხის ბოლივით ადვილად ქმნილი და ბოლივითვე სწრაფად წარმავალი. აი რა ლექსით უპასუხეს ყმაწვილებმა ტოლომიესის მჭევრმეტყველებას:

კლერმონ-ტონერი რომ ეხილათ
 სენ-ენის პაპად,
 მრევლი სულელ მღვდლებს სულ ერთთავად
 ავსებდა ქრთამით,

¹ ხაბაბი ომიხა

მაგრამ ვინც უშნო დაიბადა, მითხარით, აბა,
თუნდაც ათას წელს ელირსება პაპობას ამით?
და მღვდლებს, სულელებს, ყველაფერი, რაც მისცეს ქრთამად,
ისევ უკანვე გამოართვეს, აღინეს წხამად.

მაგრამ სიმღერამ ვერ დააცხრო ტოლომიესის იმპროვიზაცია.
ქიქა დაცალა, კიდევ გაივსო და დაიწყო:

— შორს ჩვენგან სიბრძნევ! დავივიწყოთ ყოველივე, რაც მო-
გახსენეთ, რა ჩვენი საქმეა სიფრთხილე, სიფხიზლე და ზომიერება.
გაუმარჯოს ქეიფს, დროსტარებას, გაუმარჯოს მხიარულებას! გამ-
ხიარულდით სტუმარნო! ჩვენი სამართლის კურსი შევავსოთ ყოველ-
გვარი სიგიჟით და სმა-ჰამით. გაუმარჯოს მოუწელებლობასაც და
მონელებასაც! დაე, ჟუსტინიანი მამალი იყოს და მოქეიფე რიპაი-
ლი — დედალი. ქუდი ჰერს, ყმაწვილებო! სიცოცხლე საქეიფოდ
მოუნიჭებია უფალს. ქვეყანა მარგალიტია, ობოლი მარგალიტი.
ბედნიერი ვარ! ფრინველთ შეხედეთ, როგორ ტკბებიან სიცოცხ-
ლით. ყოველივე ხარობს, ბულბულნი გალობენ. მოგესალმები ზა-
ფხულო! ოი, ლუქსემბურგო, მადამის ქუჩის გიორგინებო, ობსერ-
ვატორიის ხეივანებო! მეოცნებე მეომარნო! გაუმარჯოს იმ მოხდენ-
ნილ გოგოებს, რომლებიც ბავშვებს უვლიან და თავს ირთობენ
ბავშვების გაჩენით. პარიზში რომ არ ვიყო, ლამაზი ქალით უხვში,
პამპასში წავიდოდი. სული ლამობს გაუვალ ტყეებში, სავანებში
გაფრინდეს. რა მშვენიერებაა ირგვლივ, ბუზები ბუზიან. მზეს
ცხვირი დააცემინა და ქვეყანაზე გაჩნდა კოლიბრი.

მაკოცე ერთი, ფანტინ!

შებრუნდა და შეცდომით ფავორიტს აკოცა.

თ ა ვ ი მ ი რ ვ ე

ცხენის სიკვდილი

— ედონთან უფრო კარგად ვისადილებთ. — წამოიძახა ზე-
ფინმა.

— მე ბომბარდა მირჩევნია, — თქვა ბლაშველმა. — აქ უფრო
მდიდარია ყოველივე. ქვემო დარბაზში ნახეთ, კედელზე რა საგან-
გებო სარკეები ბრწყინავდა?

— ჩემს თეფშს ებრწყინა ის მერჩივნა, — წამოისროლა ფავო-
რიტმა.

ბლაშველთავეისას არ იშლიდა.

— აბა დაუქებს უყურეთ: აქ ვერცხლის ტარიანი დანებია და

ედონისას კი ძვლისა. და რადგან ვერცხლი უფრო ძვირია, ვიდრე ძვალი...

— ყოველთვის არა, ჩემო კარგო — შეაწყვეტინა ტოლომიესმა. — მთელი ქვეყნის ვერცხლში არ მივცემ ლამაზი ქალის ნიკაპს.

ამ დროს ფანჯარიდან ქალაქს გადასცქეროდა ტოლომიესი.

ცოტა ხანს ჩუმად იყვნენ.

— ტოლომიეს, — დაუყვირა ფამეილმა, — დიდი კამათი გქონდა, ეს არის ახლა, მე და ლისტოლიეს.

— კარგი კამათი კარგია, მაგრამ ჩხუბი უკეთესია.

— ფილოსოფიაზე ვლაპარაკობდით.

— გიშველათ ღმერთმა.

— ვინ გირჩევნია, დეკარტი თუ სპინოზა?

— დეზოჟიე! — უთხრა ტოლომიესმა.

ამ განაჩენის გამოტანის შემდეგ ერთი ჭიქა კიდევ გადაჰკრა და თქვა:

— მე სიცოცხლის წინააღმდეგი არა ვარ. სანამ სისულელის ჩმახვა ნებადართულია, ღირს იცოცხლო ამქვეყნად. ამისთვის მადლს ვუძღვნი უკვდავ ღმერთებს. სიცრუეს სიცილი მოსდევს, დამტკიცებას — ეჭვი. სილოგიზმიდან მოულოდნელობა გადმოსჩქეფს. მშვენიერებაც ეს არის. ღვთის მადლით ჯერ კიდევ მოიპოვებიან ქვეყნად მამაცნი, რომელნიც თავისუფლად და მხიარულად აღებენ და ჰკეტენ პარადოქსის კოლოფს. ეს ღვინო, ქალბატონებო, თქვენ რომ აგრე შეექცევით, მადერის ღვინო გახლავთ, კურალ და ფრეირისა, რომელიც ზღვის დონიდან სამას ორმოცდარვა მეტრის სიმაღლეზე მღებარეობს და ბატონი ბომბარდა, უბრწყინვალესი მიკიტანი ოთხ ფრანკნახევრად გაძლევთ სამას ორმოცდარვა მეტრს.

ფამეილმა კიდევ შეაწყვეტინა სიტყვა;

— ტოლომიეს, კანონია შენი აზრი. ვინ არის შენი საყვარელი ავტორი?

— ბერ...

— ენი!

— არა შუ...

— და ისევ თავისი დაიწყო:

— გაუმარჯოს ბომბარდას! ელეფანტელ მუნოფისს გადააჭარბებდა, მოცეკვავე ქალები რომ ჰყოლოდა, და ხერონ ტრიგლიონს, როსკიპები რომ შეენახა. დიახ, ქალებო, ბომბ დები საბერძნეთში და ეგვიპტეშიც გახლდნენ. ამას აპულეუსი და სწავლის. ეპ,

რას იზამთ, ყოველთვის იგივეა ქვეყანა და ახალს არას წარმოადგენს. რაც იცოდა, სულ გამოსცა ღმერთმა, გამოუცემელი აღარა დარჩა-რა: მზის ქვეშ ახალი არაფერიაო, ბრძანა სოლომონ ბრძენმა. და სიყვარულიც კი ძველის ძველიაო, — დაუმატა ვირგილიუსმა. დღევანდელი პარიზელი ნაეში ჩაისვამს სიყვარულით მოვაჭრე ქალს სწორედ ისევე, როგორც პერიკლმა ჩაისვა ხომალდში ასპაზია. ერთი სიტყვა კიდევ, უკანასკნელი. მოგეხსენებათ, ქალებო, ვინ იყო ასპაზია, თუმცა იმ დროს ცხოვრობდა, როდესაც ქალებს ჯერ სული არ ედგათ, იგი ძლიერი სული იყო, ვარდისფერი და მეწამული სული, ნაკვერჩხალივით გაჩაღებული და უფრო ნორჩი ვიდრე ცისკარი. ასპაზიას შეეერთებინა ორი შეუხამებელი თვისება ქალისა; კახპაც იყო და ღმერთიც. სოკრატის სიბრძნე ჰქონდა და მანონ ლესკოს ვნება. ასპაზია იმ შემთხვევისათვის იყო შექმნილი, თუ პრომეთეს საყვარელი დასჭირდებოდა.

ტოლომიესს ვინდა შეაჩერებდა, ამ დროს ქუჩაში ცხენი რომ არ წაქცეულიყო. ცხენის დაცემამ ერთად შეაყენა ეტიცი და ორატორიც. ჭაკი ცხენი იყო, გადაბერებული და გაძვალტყავებული. ეტლს დიდი ტვირთი ედო. ბომბარდას დუქანს რომ მიაღწია, დაღლილმა და ნაცემმა ველარ შესძლო ტვირთის ზიდვა და დადგა. გარს ხალხი შემოეხვია. გაბრაზებულმა მეეტლემ ძლივსლა შესძლო ცხენისთვის შეეკურთხებინა, ერთი კიდევ გადაეკრა მათრახი, რომ ცხენი წაიქცა და ხრიალი დაიწყო. ხალხის ხმაურზე ტოლომიესის მსმენელები ფანჯრისკენ გაექანენ. თავისი მკვერმეტყველება ამ მოწყენილი ლექსით დაამთავრა ღვინით შეხურებულმა ტულუზელმა.

წვა-დაგვაში გაატარა საბრალომ თავისი დრონი
დღე და ღამე ტვირთი ზიდა, ტვირთი მძიმე და დიდრონი;
არც აჰმევენენ, არც ასმევენენ, ველარ მოიკიდა ქონი,
სიკვდილის დროს მათრახი სცეს და შეუგინეს პატრონი.

— საწყალი ცხენი, — ამოიოხრა ფანტინმა.

დალიამ იუცხოვა ეს სიბრალული:

— გენაცვალეთ, ახლავ ტირილს დაიწყებს. რა სულელია, ღმერთო!

ამ დროს გულხელი დაიკრიფა ფავორიტმა, თავი სავარძელზე გადადო, დააშტერდა ტოლომიესს და ჰკითხა:

— მართლა, ჩენი საჩუქარი?

— სწორედ დროზე მომამაგონეთ, მიუგო ტოლომიესმა. — ყმა-წვილებო, დაჰკრა ჟამმა აღსასრულისამ. დრო არის, დაპირებული შევესრულოთ. ერთ წამს მოგვითმინეთ, ქალებო.

— საქმე კოცნით იწყება, — თქვა ბლაშველმა.

— შუბლზე კოცნით, — გაუსწორა ტოლომიესმა.

ყმაწვილებმა დინჯად დაუკოცნეს შუბლი თავიანთ საყვარლებს, მერე კარებისკენ გაემართნენ, ერთი ერთმანეთის უკან, ტუჩებზე თითმიდებულნი და გარეთ გავიდნენ.

ფავორიტმა ტაში დაჰკრა:

— რა კარგია, ნეტავი რას გვიმზადებენ?

— ძალიან ნუ დაიგვიანებთ, — დაუძახა ფანტინმა. ხომ იცით, რა მოუთმენლად გელით.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ა

მხიარულების მხიარული დასასრული

მარტო რომ დარჩნენ ქალები, ფანჯრებთან მივიდნენ, ლაპარაკობდნენ ჭიკჭიკებდნენ, ერთი ფანჯრიდან მეორეში ელაპარაკებოდნენ.

ბომბარდას დუქნიდან გასული თავიანთი საყვარლები დაინახეს; ხელიხელს გაეყარათ და ისე მიდიოდნენ. მობრუნდნენ, ალერსიანი სალამი უძღვნეს და ისინიც იმ მტკრიან ხალხს შეეჩვივნენ, რომელნიც ყოველ კვირადღეს ავსებდნენ ელისეს მინდვრებს.

— ნუ დაიგვიანებთ, — დაუყვირა ფანტინმა.

— ნეტავ რას მოგვიტანენ? — იკითხა ზეფინმა.

— საგანგებო რამ იქნება, დარწმუნებული ვარ, — თქვა დალიამ.

— მე კი მინდა, რომ ოქროსი იყოს, — დაასკვნა ფავორიტმა.

მერე მდინარეს დაუწყო მზერა და იმაში გაერთვნენ. ხის ტოტები ჰფარავდა, მაგრამ აქა-იქ მაინც მოჩანდა მდინარე. გარდა ამისა, ფოსტისა და ომნიბუსების წასვლის დრო იყო და წამდაუწყებ ჩამოივლიდა ხოლმე უზარმაზარი, ბარგითა და ხალხის გამოტენილი ტლანქი ეტლი: კორიანტელს აყენებდა უიმისოდაც ამტვერებულ გზაზე და გრიალს და თქარა-თქურს უმატებდა მოსეირნეთა ხმაურობას. ეს ხმაურობა და ხალხის ყვირილ-ხივილი მეტად მოსწონდათ ქალებს.

— რა ხმაურია, გენაცვალეთ, — წამოიძახა ფავორიტმა, — ყურთა სმენა აღარ არის, თითქოს ჯაჭვების ქლარუნიაო...

ცოტა მოშორებით, ხეებს უკან, ოდნავ გაარჩიეს ქალებმა, რომ ერთ წამს შეჩერდა ომნიბუსი და მერე ისევ გზას გაუდგა. ფანტინს გაუკვირდა:

— საკვირველია, ღმერთმანი. მე კი დარწმუნებული ვიყავი, რომ უალაგოდ არსად გაჩერდებოდა ომნიბუსი.

ფავორიტმა მხრები აიჩეჩა:

— საკვირველი შენა ხარ, ჩემო კარგო. იმისთანა უბრალო გააკვირვებს ხოლმე, თითქო სააქაოს არ ეკუთვნოდე. წარმოიდგინე, რომ მგზავრი ვარ და მეეტლეს ვუთხარ: — წინ წავალ და ბულვარზე დაგხვდები. — ბულვარზე ამოვიდა. დამინახა თუ არა, გააჩერა ცხენები და ჩამსვა. უბრალო რამ გახლავთ, ყოველდღე ხდება ეს ამბავი და შენ კი ისე გაიკვირვე, თითქო ქვეყანა დანგრეულიყოს. ქსოვრებისა არა იცირა, ჩემო კარგო.

კარგა ხანმა განვლო, ფავორიტი ჩაფიქრებული იყო. მე რე უცბად, თითქო საშინელი წარმოუდგა რამეო, შეხტა და წამოიძახა:

— რა ვქნა, რა იქნა საჩუქარი?

— მართლა! ერთი წლის წინათ აღტკმული საჩუქარი! — დაუმატა დალიამ.

— ძალიან კი დაიგვიანეს და. — ჩიოდა ფანტინი.

ის იყო ამოიოხრა ფანტინმა, რომ მსახური შემოვიდა, რომელიც სადილზე ემსახურებოდათ. ხელში რაღაც ეჭირა, თითქო წერილიაო.

— რა არის? — ჰკითხა ფავორიტმა.

მსახურმა უპასუხა:

— ქალაღი გახლავთ. იმ ბატონებმა დატოვეს და მიბრძანეს თქვენთვის მომერთმია.

— და რატომ მაშინვე არ მოგვართვით?

— იმიტომ, რომ მიბრძანეს, ერთ საათზე ადრე არ მიართვაო.

ფავორიტმა ხელიდან გამოგლიჯა წერილი.

— მისამართი როდი აწერია, ქალებო. მოითმინეთ, მოითმინეთ, რაღაც სწერია ზედ.

„აი ჩვენი საჩუქარი“.

სწრაფად გადახია და წაიკითხა: (კითხვა იცოდა)

„ოჰ, ჩვენო საყვარლებო!

იცოდეთ, რომ ჩვენ მშობლები გვყავს. თქვენ არც კი გესმით. რა არის მშობელი. მშობლებს საზოგადოებრივ, მამა-შვილურ და ბატონსებრივ კანონმდებლობით დედას და მამას უწოდებენ. ჰოდა. კენესიან და გოდებენ ჩვენი მშობლები, შინ გვეპატიყებიან, შინ გვეძახიან; დაბერებულან და ერთხელ კიდევ უნდათ თავიანთი უძლები შეილის ნახვა: — მოდიო, შეილო, შინ დაბრუნდიო, მოხუცებულობა დაგვიტკბეთ და ამდენი ხნის ნატვრა აგვისრულეთო. —

ჩვენც უნდა დავემორჩილოთ, რადგან აღსაესენი ვართ სათნოებით. თქვენ რომ ამ წიგნის კითხვას შეუდგებით, ჩვენ უკვე შორს ვიქნებით, ხუთი მძლავრი ცხენით გატაცებულნი ჩვენი დედ-მამისკენ. წასვლა სჯობს წამავალისაო, ბრძანა მეცნიერმა. მივდივართ, უკვე წასული ვართ. ტულუზში მიმავალ ომნიბუსის წყალობით დავაღწიეთ თავი უფსკრულს, უფსკრული კი თქვენა ხართ, ჩვენო კოკობო ვარდებო. უცნაური სისწრაფით მივქროლავთ, რათა შევუდგეთ საზოგადოებრივს, წესიერს და პატიოსანს ცხოვრებას. სამშობლოს დასკირებია ჩვენი სამსახური და ჩვენც სხვებივით ზოგი ვექილად წავალთ, ზოგი მსაჯულად, ოჯახის შვილად და წვრილ-შვილის მამად. თაყვანი ეცით, ჩვენს თავგანწირულებას. სამშობლოს საკურთხეველზე დაგვიდგია თავნი ჩვენნი მსხვერპლად. მალე გამოგვიტორეთ და უფრო მალე მოგვიძებნეთ შემცვლელნი. თუ გაჯავრდეთ, ჯავრი ამ წერილზე იყარეთ და ნაკუწ-ნაკუწად აქციეთ. მშვიდობით.

ხელს აწერენ: ბლაშველი
ფამეილი
ლისტოლიე
ფელიქს ტოლომიესი:

Post-scriptum. სადილის ფული გადახდილია“.

ერთმანეთს შეხედეს ქალებმა.

ფავორიტი პირველი მოვიდა გონს.

— ჰოდა რა, საჩუქარი არ არის, თუ?

— უცნაური საჩუქარია, — თქვა ზეფინმა.

— თუნდა დავიფიცავ, ბლაშველისა უნდა იყოს ეს აზრი, — თქვა ფავორიტმა. — როდი მეგონა, რომ ასეთი მოხერხებული იქნებოდა. ახლა ამივარდა იმ წუწკის სიყვარული, როცა წავიდა. როგორ მოგწონთ, ჰა!

— არა, არა, — იძახდა დალია, — ტოლომიესს ვერ იცნობთ? ეს ტოლომიესის აზრია.

— მაშ თუ აგრეა, — მიუგო ფავორიტმა, — სიკვდილი ბლაშველს და გაუმარჯოს ტოლომიესს!

— გაუმარჯოს ტოლომიესს. — შეჰყვირეს დალიამ და ზეფინმა. და გულიანი კისკისი დაიწყეს.

ფანტინიც იცინოდა, როგორც სხვები.

ერთი საათის შემდეგ, შინ რომ მივიდა, მწარედ აქვითინდა. პიველი იყო ეს სიყვარული. ტოლომიესს ისე შეხვდა, როგორც ღვთისაგან კურთხეულ მეუღლეს, საბრალო ქალს შვილიც ჰყავდა.

წიგნი მეოთხე

ნდობა ხანდახან დაკარგვას უღრის

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ი ლ ი

ორი დედის უხევედრა

ამ საუკუნის დასაწყისში ერთი დუქანი იყო მორფერმეილში, პარიზის ახლოს, რომელიც დღეს აღარ არსებობს. დუქანი ცოლ-ქმარ ტენარდიეს ეკუთვნოდა და ბულანჟერის ვიწრო ქუჩაში იყო მოთავსებული. შესავალ კარის ზემოდან კედელზე მიკრული ფიცარი ჩანდა და ზედ რაღაცა ეხატა. — ერთ კაცს ზურგზე აეკიდა მეორე, რომელსაც მხრებზე გენერლის ვერცხლის ვარსკვლავებიანი მსხვილი მოვარაყებელი ეპოლეტები ეკეთა. სურათი ალაგ-ალაგ წითლად იყო მოსვრილი, რასაც სისხლი უნდა გამოეხატა. დანარჩენი ნაწილი ვითომ კვამლით იყო დაფარული და ალბათ ბრძოლის ველს წარმოადგენდა. ქვემოდან სურათს წარწერა ჰქონდა: „ვ ა - ტ ე რ ლ ო ს ს ე რ ყ ა ნ ტ ს“.

ამგვარ დუქნის კარებთან რომ ეტლი იდგეს რამე, ჩვეულებრივი მოვლენაა. მაგრამ ის ეტლი, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, ის ნამტვრევი რაღაცა ეტლისა, ქუჩაში რომ ეყარა ვატერლოოს სერჟანტის დუქანთან 1818 წლის გაზაფხულის ერთ საღამოს, უთუოდ მიიზიდავდა ყურადღებას მხატვრისას, თუ იმ ვიწრო ქუჩაში მოუხდებოდა გავლა.

წინა ნაწილი იყო იმ სატვირთოსი, ტყიან მთებში რომ ხმაურობენ მსხვილ ფიცრების და ბოძების საზიდავად; სქელი დიდი ღერძი ჰქონდა რკინის ღერიანი, რომელშიც რვილი იყო ჩაჭედული და უზარმაზარ თვლებზე იდგა. ტლანქი იყო, უშნო და საზარელი. გეგონებოდათ, რაღაც უცნაური ზარბაზანის ზედადგარიყო. ცის ქვეშ გდებას მთლად წაეხდინა ღერძიც, თვლების სალტეც, ღერძის

ღერიც და ტალახით შეეღება ყვითლად, იმ ფერით, რომლითაც ხშირად ამშვენებენ ტაძრებს. ხე ტალახს დაეფარა და რკინა ეანგს. ღერძზე ერთი მსხვილი ჯაჭვი ეკიდა, ტყვე-გოლიათის საკადრისი. თავის საზიდავ ხეებს და ბოძებს კი არ მოგაგონებდათ ეს ჯაჭვი, არამედ მამონტებს და მასტოდონტებს, რომ შესძლებოდათ მის დაძვრა და ზიდვა. პატიმრების შესაკრავ ჯაჭვს წააგავდა, ოღონდ ეს პატიმრები მღევები უნდა ყოფილიყვნენ, ციკლოპები და არა ადამიანები. ჰომეროსი მით პოლიფემს დააბამდა და შექსპირი — კალიბანს.

რათ ეგდო ეს მშვენიერება ზედ გზაზე, ვიწრო ქუჩაში? ჯერ იმიტომ, რომ გაეძნელებინა მოძრაობა, და კიდევ იმიტომ, რომ კარგად დაეჩანებულყო. ძველ საზოგადოებრივ წესწყობილებაში შრავალი დაწესებულება მოიპოვება, რომელსაც ყველგან ხედავს ადამიანი თავის გზაზე და რომელთაც სხვა საფუძველი არა აქვთ რა არსებობისა, გარდა იმისა, რომ კარგად დაეჩანდნენ.

შუა ნაწილი ჯაჭვისა ისე ეკიდა თვლებზე, ღერძის ქვემოდან, რომ ზედ ბავშვები ისხდნენ; ორი პატარა გოგო, ერთი დაახლოებით ორი წლისა და ნახევრისა, მეორე თვრამეტი თვისა, და ისე ჩაპკროდა პატარა მის უფროსს, რომ თვალწარმტაც სურათს წარმოადგენდა. შალით იყვნენ გოგონები შეკრული, რომ არ ჩამოცვივნილიყვნენ. ალბათ დაინახა ეს საზიზღარი ჯაჭვი დედამ და თქვა — აი, კარგი სათამაშო ჩემი გოგონებისთვისაო.

კობტად იყვნენ ბავშვები მორთულნი და მხიარულად იცინოდნენ. იტყოდით, — ორი ვარდი გაშლილა ამ ქანგიან რკინაზეო. თვალები უბრწყინავდათ, სახე ანგელოზებრ უღიმოდათ. ერთს წაბლისფერი თმა ჰქონდა, მეორე შავგვრემანი იყო. უმანკო პირისახეზე აღტაცებული გაკვირვება ეხატებოდათ. იქვე ბუჩქი იდგა აყვავებული და სურნელებას ჰფენდა, რომელიც უფრო იმ ბავშვებისაგან მომდინარესა ჰგავდა. პატარას, თვრამეტი თვისას, კაბა ჩამოშვებოდა და ბავშვურ უმანკო მოურიდებლობით უჩანდა ტიტველი მუცელი; ამ ბედნიერ, მზის სხივებით გაბრწყინებულ ბავშვებთან ის უზარმაზარი თვლები ჩანდა თავის ღერძით და ჯაჭვით, ქანგით ჩაშავებული და საზარელი, გეგონებოდათ ბავშვები რალაც გამოქვაბულის შესასვლელში დამსხდარანო. რამდენიმე ნაბიჯის მანძილზე, დუქნის შესავალ კართან, ჩატუქტულიყო ბავშვების დედა, შეხედულებით არც ძალიან მიმზიდველი, მაგრამ იმ წუთში მეტად საამო შესახედავი. ჯაჭვისთვის გრძელი თოკი მოება, იმის საშუალებით აქანებდა გოგონებს, თვალს არ აშორებდა და, — არ ჩამო-

ცვიდნენო, შიში ერეოდა მის ზეციურ გამომეტყველებას, რომელიც დედობრივობას ამშვენებს. ოდნავ იძვროდა ჯაჭვი და ყოველ მცნ მოძრაობას თან მისდევდა მკვირინავი ხმა, რომელიც გაბრაზების ყვირილსა ჰგავდა. პატარა გოგონები ტკბებოდნენ ამ ქანაობით. ჩამავალი მზეც მათ დაჰხაროდა. მომზიბლავი იყო ეს სურათი. შემთხვევას მღევ-ვეშაპების ჯაჭვი ქერუბიმების საქანელად გამოეყენებინა.

თავის პაწიებს აქანებდა დედა და მცდარი ხმით ღიღინებდა ერთ სიმღერას, მაშინ სახელოვანს.

საქირო არის, უთხრა მხედარმა...

თავის სიმღერამ და ბავშვების სიხარულმა დაუშალა დაენახა და გაეგონა, რა ხდებოდა იმ დროს ქუჩაში.

ვილაც მოუახლოვდა დედას, როდესაც სიმღერის პირველ სიტყვებს მღეროდა, და უცბად, მისთვის მოულოდნელად, თითქმის შიგ ყურში ჩასძახა:

— რა ლამაზი ბავშვები გყავთ, ქალბატონო!

თავის საყვარელ სატრფოს ამოჟინს...

უპასუხა თავის რომანსის მღერით დედამ და მიბრუნდა, — ვინ პიქებს გოგონებსაო. — ერთი ქალი იდგა მის გვერდით, იმასაც ბავშვი ჰყავდა; აეყვანა და ისე მიჰყავდა. გარდა ამისა, კარგად მოზრდილი ბოლჩა ეჭირა, საკმაოდ მძიმე.

იშვიათი, მშვენიერებით აღსავსე ქმნილებათაგანი იყო ამ ქალის ბავშვი, ორი-სამი წლის გოგონა. კოხტად მორთული ტანისამოსით არც ის დაუეწარდებოდა ორ პატარა ქალს, დედა რომ აქანავებდა. სიფრიფანა მაქმანით ჰქონდა დამშვენებული მშვენიერი ქული, თეთრი, წმინდა ტილოს კაბა და ზედ ბაფთებიანი მოკლე წინსაფარი. მოკლე კაბის კალთა არ ფარავდა თეთრ ყირმიზ, თლილ და მკვრივ ფეხებს. ლოყები წითლად დაბრაწოდა. თვალებისას ვერას ვიტყვით გარდა იმისა, რომ ისინი ძალიან დიდრონი უნდა ჰქონოდა, საუცხოო წარბებით დამშვენებული. ბავშვს ეძინა.

ბავშვური ძილი მოჰკიდებოდა, უსაზღვრო ნდობით და მშვიდობით სავსე. აღერსისაგან არის შექმნილი დედის მკლავი და ტკბილად სძინავს ზედ პატარას.

დედა კი დაბეჩავებულს ჰგავდა და დაღონებულს, ტანისამოსი ეცვა მუშა ქალისა, რომელსაც ეხლა გლეხის ქალობა დაუპირებია. ყმაწვილი ქალი იყო. ლამაზი კი ეთქმოდა? იქნებ კიდევ იყო, მაგ-

რამ იმ ტანისამოსით ლამაზს არ ჰგავდა. ერთი ნაწნავი ჩამოვარდნოდა, ეტყობოდა ხშირი, გრძელი თმა უნდა ჰქონოდა, მაგრამ დემალა მოლოზნურ უშნო, ვიწროდ მოქვილ თავსახვევით, რომელიც ნიკაპქვეშ ჰქონდა შეკრული. სიცილმა იცის ლამაზი კბილების გამოჩენა, მაგრამ ეს ქალი აღარ იცინოდა. ეტყობოდა, კარგი ხანი იყო მის თვალებს ცრემლი არ შეშრობოდა, ფერმიხდილი იყო. ძალიან დაღლილი უნდა ყოფილიყო და ცოტა ავადაც. თავის მკლავზე მიძინებულ გოგონას იმ სასით დასცქეროდა, რომელიც თავის რძით გამომზრდელ ბავშვის დედას ეკუთვნის. წელზე ერთი განიერი ხელსახოცი ერთყა, რომლითაც ცხვირს იხოცავენ ინვალიდები. ხელები ჰორფლიანი ჰქონდა, სალოკი თითი ნემსისგან გამაგრებული. წაბლისფერი წამოსასხამი და უხეში, მძიმე ფეხსაცმელი ეცვა. ფანტინი იყო ეს ქალი.

ფანტინი იყო, ძნელად საცნობი, მაგრამ გულისყურიანად რომ დასცქერებოდით, შეამჩნევდით, რომ ისევ შერჩენოდა თავისი სილამაზე, რაღაც ირონიული და სევდიანი ხაზი ჩამოჰყოლოდა მარჯვენა დაწვეზე, რაც შეეხება იმის ტუალეტს, იმ ჰაეროვან მაქმანის და ლენტების ტუალეტს რომელიც სიხარულის, გახელების და მუსიკის ქმნილება იყო, მძივებით მორთული და სურნელოვანი, ისე გამქრალიყო, როგორც ბრწყინავი თრთვილი, მზეზე რომ აღმასად გვეჩვენება, დნება და მთლად შავად სტოვებს ტოტებს.

ათი თვე გავიდა „დაპირებული საჩუქრის“ მიღების შემდეგ.

რა მოხდა ამ ათი თვის განმავლობაში? ადვილი წარმოსადგენია.

საყვარლისგან მიტოვებას გაჭირვება მოჰყვა. ფავორიტი, ზეფინი და დალია მაშინვე ჩამოეცალნენ. კაცებმა გაწყვიტეს და ქალებმაც მთლად დაარღვიეს კავშირი. ძალიან იუცხოვებდნენ, რომ ეთქვა ვისმე, რამდენიმე დღის შემდეგ, — გუშინ არ იყო, მეგობრები იყავითო? ნიადაგი გამოეცალა მათ მეგობრობას. მარტოდ-მარტო დარჩენილიყო ფანტინი. შვილი ჰყავდა და შვილის მამა კი გაჰქცეოდა, — ვაი რომ სამუდამოდ. დარჩა ფანტინი თავის ჩვეულებით — რაც შეიძლება ნაკლებად გარჯილიყო და რაც შეიძლება მეტი ესიამოვნა. ტოლომიესთან კავშირით გატაცებულმა მიატოვა თავისი ძველი ხელობა და დაკარგა მუშტარი. არავითარი სახსარი ცხოვრებისა აღარ გააჩნდა. ძლივძლიობით კითხულობდა, წერა სულაც არ იცოდა. პატარაობისას ესწავლებინათ თავისი გვარის და სახელის მოწერა. ერთ სახალხო მწერალს დააწერინა ტოლომიესთან წერილი; მერე მეორე; მერე მესამე; ტოლომიესმა არც ერთზე არ, გასცა პასუხი.

ერთხელ დედაკაცების ლაპარაკს მოჰკრა ყური: — ვინ აქცევს ყურადღებას ამგვარ ბავშვებს! შეხედავენ, მხარს აიჩეჩავენ და გაივლიან. წარმოიდგინა ფანტინმა ტოლომიესი, როძელიც მხარს აიჩეჩავდა თავისი შვილის უდანაშაულო, უმანკო არსების ხსენებაზე და გულისწყრომა იგრძნო ამ კაცისადმი. რა წყალში ჩავარდნილიყო, აღარავინა ჰყავდა, რომ რჩევა მაინც ეკითხა. შეცდა, მართალია, მაგრამ გულის სიღრმეში, გეხსომებათ, კდემამოსილება და სათნოება შეინარჩუნა. ამჟამად უკვე გრძნობდა, რომ უფსკრულის პირად იღგა და ხვალინდელი დღე უფრო მეტ გაჭირვებას და ბეტ შეცდომას უქადადა. გამაგრება იყო საჭირო, მოიკრიბა ძალა და გამაგრდა, იფიქრა, — სამშობლო ქალაქში დავბრუნდები, მონრეილში, იქნება ნაცნობი ვიპოვო ვინმე და საქმე ვიშოვო. კარგი, მაგრამ საჭირო იყო თავის შეცდომის დამალვა და გრძნობდა, რომ უნდა განშორებოდა თავის შვილს, ეს კი უფრო გულსაკლავი იქნებოდა, ვიდრე ტოლომიესის წასვლა. გული უკვდებოდა, მაგრამ მაინც გადაწყვიტა. ფანტინი, ამასაც ვნახავთ, მკაცრად შეებრძოლა ცხოვრებას. საჭირო იყო და მამაცურად გამოეთხოვა თავის მორთულობას. უბრალო ტილოთი შეიმოსა და, რაც აბრეშუმი ჰქონდა, კაბები, ლენჩები და მაქმანი, სულ თავის გოგონას გადაუყეთა. ესღა დარჩებოდა, ერთადერთი პაწია შვილით მოსწონდა თავი. სხვა ყველაფერი გაყიდა, რაც კი მოეპოვებოდა, ორასი ფრანკი აიღო, ვალები გადაიხადა და ოთხმოც ფრანკამდე ფული დარჩა. ერთ მშვენიერ გაზაფხულის დილით ოცდაორი წლისა გამოეთხოვა პარიზს. თან წაიყვანა ბავშვი ზურგზე აკიდებული. ყველას შეეცოდებოდა დედა-შვილი, ვინც კი მათ დაინახავდა. ამ აღამიანს არავინა ჰყავდა ქვეყნად ამ ბავშვის გარდა, და ამ ბავშვს არავინ — ამ დედის გარდა. პატარა თავისი ძუძუთი გაეზარდა. ფილტვები უსუსტდებოდა უქმელ-უსმელობით და ცოტა ახველებდა.

ბ. ფელიქს ტოლომიესის ხსენება აღარ დაგვიკირდება შემდეგში. მაშ აქვე ვთქვათ, რომ ოცი წლის შემდეგ, ლუი ფილიპეს მეფობისას, სახელგანთქმული ვეჟილი იყო პროვინციაში. გავლენიანი, მდიდარი, ერთხილი ამომრჩევი და ძალიან მკაცრი მსაჯული: იგივე დროს გატარების და შექცევის მოყვარული დარჩენილიყო.

ნელნელა იარა. ფანტინმა, სვენებ-სვენებით; ხანდახან სამი, ოთხი სუს წყალობით იმ ეტლითაც, მაშინ პარიზის გარეუბნული რომ ერქვა და შუადღის დროს მონფერმეილში, ბულანყეს ქუჩაზე აღმოჩნდა.

ტენარდიეს დუქანთან რომ მივიდა, ორი გოგონა დაინახა მხია-

რულად მოცინარნი საოცარ ჯაჭვის საქანელაზე. შეხედა და გაჩერდა. თვალი მოსტაცა ამ მშვენიერმა სანახაობამ.

არსებობს თურმე ჯადო. პატარა გოგონებმა მოაჯადოვეს საბრალო დედა.

იგი იღვა და შესცქეროდა აღტაცებული. საცა ანგელოზებია, სამოთხეც შესაძლებელია. ამ დუქნის ზემოდან ელანდებოდა საიდუმლო „აქ“ ღვთის განგებისა. ცხადი იყო, ბედნიერები იყვნენ პატარა გოგონები შესცქეროდა, შესტრფოდა, იმდენად გულდამტკბარი, რომ თავი ველარ შეიკავა და სწორედ იმ დროს მიმართა ბავშვების დედას, როდესაც ის სუნთქვას იბრუნებდა თავისი სიმღერის პირველი სიტყვების შემდეგ:

— რა ლამაზი ბავშვი გყავთ, ქალბატონო!

მძვინვარე ცხოველიც კი მოლბება, იმის შვილს რომ უალერსებენ. შეხედა დედამ, მადლობა უთხრა და იქვე კარებთან პატარა სკამი იღვა, სთხოვა — დაბრძანდითო. ლაპარაკი დაიწყო ქალებმა.

— ტენარდიეს მეუღლე გახლავართ. ეს დუქანი ჩვენია.

მაგრამ არც თავისი რომანსი ავიწყდებოდა და ნელი ხმით დღინებდა:

ასე უნდაო — კვლავ იმეორებს, —
მივემგზავრები პალესტინაში.

წითური ქალი იყო ტენარდიეს მეუღლე, სქელი, ღონიერი, ტიპი საჯარისკაცო დედაკაცისა. უცნაური ის იყო, რომ რომანების კითხვით გატაცებული ქალებივით იპრანჭებოდა, კეკლუცობდა, მაგრამ ვაჟკაცს უფრო ჰგავდა, ვიდრე დედაკაცს, მედუქნის კოლის ოცნებას რომ ძველი რომანები მოხვდება, ყოველთვის ამას იძლევა თავის ნაყოფად. ჯერ კიდევ ყმაწვილი დედაკაცი იყო, ოცდაათი წლისა ძლივს იქნებოდა. ჩაცუტული იყო და მთლიანად ვერა ხედავდა მას ფანტინი. ფეხზე რომ მდგარიყო და დაენახებინა თავისი აყლაყუდა ტანი და ბაზრებში მოყიალე ბუმბერაზის მხარბეჭი, პირველ დანახვისთანავე შეაშინებდა მგზავრს, შეურყევდა ნდობას და შეუძლებელს გახდიდა ჩვენს საამბობს. ზის ადამიანი, თუ ფეხზე დგას, ამაზეა დამოკიდებული ვისიმე ბედი.

ფანტინმა უამბო თავის თავგადასავალი ცოტა შეცვლილი.

ხელოსანია, ქმარი მოუკვდა; პარიზში საქმე ველარა იშოვა რა და ახლა ცდილობს სხვაგან სადმე, იშოვოს სამუშაო, თავის სამშობ-

ლოში; პარიზიდან ამ დილით გამოვიდა ფეხით; რადგან ხელში ეჭირა თავისი ბავშვი, დაიღალა; ვილმობლს მიმავალი ეტლი შეხვდა და შიგ ჩაჯდა; იქიდან ფეხით მოვიდა მონფერმეილში; პატარას ველო ცოტა ხანი ფეხით, მაგრამ ძალიან ცოტა; ჯერ სუსტია, უსუსური; ხელში აიყვანა და ტკბილად ჩაეძინა მის საუნჯეს.

ესა თქვა და ისე დაეწაფა მძინარის ლოყას, რომ უცბად გამოაღვიძა. გაახილა ბავშვმა თვალები, დიდრონი, ცისფერი, როგორც იმის დედასა ჰქონდა, და შეხვდა რას? არაფერს და ყველაფერს პატარა, ბავშვური დინჯი თვალთ, ხანდახან სასტიკად, რომელიც საიდუმლოება არის ნათელ უმანკოებისა, ჩვენ ბუნდოვან სათნობასთან შედარებით. იტყვი, ეს ბავშვები თავის თავს ანგელოზად გრძნობენ და ჩვენ ადამიანადავ. მერე სიცილი დაიწყო პატარამ და, თუმცა დედა არ უშვებდა, ხელიდან გაუსხლტა და მიწაზე ჩაცურდა ბავშვის უძლეველ ენერგიით, რომელსაც სირბილი უნდა. უცბად დაინახა თავისი ტოლები საქანელაზე. გაჩერდა და გაკვირვების ნიშნად ენა გამოყო.

ტენარდიეს ცოლმა ჩამოსხა თავისი გოგოები და უთხრა.

— სამივემ ერთად ითამაშეთ.

ამ ხნის ბავშვები ადვილად ეცნობიან ერთმანეთს. იქვე დაიწყეს თამაში სამივემ ერთად. ორმოებს თხრიდნენ მიწაში და საამურად ატარებდნენ დროს.

ძალიან მხიარული იყო ეს ახალმოსული. გულკეთილ დედას ლაღი შეილი ჰყავს. ჩხირი აეღო პატარა, ბარად ხმარობდა და მთელი თავისი ძალღონით სთხრიდა ორმოს, — ბუზი ვერ ჩაეტეოდა შიგ. საფლავის მთხრელის ხელობა ბავშვის ხელში საამოდ ხდება.

დედეტი კი ლაპარაკობდნენ.

— რა ჰქვია თქვენს პაწიას?

— კოზეტი.

კოზეტი, წაიკითხეთ ეფრაზი. პატარას ეფრაზი ერქვა, მაგრამ დედამ კოზეტად გადააკეთა, დედისა და ხალხის იმ ტკბილ და საამო ალღოთი, რომელიც სოსეფას პეპიტად აქცევს და ფრანსუაზს—სიეტად. ეს გახლავთ ერთგვარი. წარმოება სიტყვისა, რომელიც რევს და აბათილებს მთელ მეცნიერებას ეტიმოლოგისტებისა. ერთ დიდედას ვიცნობდით, რომელმაც ისიც კი შესძლო, რომ თეოდორი ნიონად გადააკეთა.

— რამდენი წლისაა?

— სამი წლისა გახდება მალე.

— როგორც ჩემი უფროსი.

ამ დროს სამი ბავშვი ერთად იდგა. ღრმად შეწუხებულს ჰგავდნენ და ამასთან ძალიან კმაყოფილს. საშინელება მოხდა: მიწიდან ერთი დიდი, დიდი მატლი ამოძვრა. შეეშინდათ და უხაროდათ.

ერთმანეთს ეხებოდა იმათი მოხარული შუბლი. იტყოდით, სამ თავს დასდგომია ერთი სხვიო.

— რა მალე გაიცნობენ ხოლმე ერთმანეთს ბავშვები! — შეპყვირა ტენარდიეს ცოლმა, — შეხედეთ, თითქო სამნი დანი იყვნენ. ალბად ამ ნაპერწკალს ელოდა ფანტინი. ხელი სტაცა, თვალში ჩააქცერდა და უთხრა:

— ნეტავი თქვენ შემინახავდეთ ჩემს პაწიას.

ტენარდიეს ცოლი გაკვირვებული შეინძრა. არც ჰო იყო და არც არა ამ მოძრაობაში.

ფანტინმა განმარტა თავისი:

— არ მინდა ბავშვის მიყვანა ჩემს ქვეყანაში. საქმე მექნება და სადღა მოვიცილი? ბავშვით ხელში ადგილსაც ვერსად ვიშოვი. იცით რა უცნაური ხალხია ჩვენებურები! ალბათ ღვთისწყალობა იყო, რომ მე აქეთ გამოვიარე. თქვენები რომ დავინახე ასე ლამაზები, ასე სუფთები და ასე მხიარულები, ცას დავეწიე. გულში ვთქვი, — აი, კარგი, კეთილი დედა. ჩემიც რომ აიყვანოს, სამნი დებივით იქნებიან-მეთქი. არც ძალიან დიდხანს დავრჩები, მალე დავბრუნდები. გინდათ? აიყვანთ ჩემს გოგონას?

— არ ვიცი, ვნახოთ...

— ექვს ფრანკს მოგცემდით თვეში.

ამ დროს კაცის ხმა მოისმა დუქნიდან:

— არა ნაკლებ შვიდი ფრანკისა! და წინათვე ექვსი თვის ფული!

— ექვსჯერ შვიდი ორმოცდაორი, — სთქვა ცოლმა.

— მოგართმევთ, — უპასუხა ფანტინმა.

— და თხუთმეტი ფრანკიც ზედმეტად, მოწყობის ხარჯად, — გაისმა კაცის ხმა.

— სულ ორმოცდაჩვიდმეტი ფრანკი, — თქვა ცოლმა და ამ ფულებს რომ ანგარიშობდა, თან თავისას ლილინებდა:

ასე უნდაო — კვლავ იმეორებს, —

— მოგართმევთ, — უთხრა ფანტინმა, — ოთხმოცი ფრანკი მაქვს და საკმარისი დამრჩება, რომ შინამდე მივიდე. ადგილს ვიშოვი, ფულს მოვაგროვებ და მაშინვე წამოვალ პაწიას წასაყვანად. ამ დროს კვლავ გაისმა კაცის ხმა:

— მზითევიც ხომ ექნება ამ ქალბატონს?

— ჩემი ქმარია, — გააცნო გოგონების დედამ.

— რა თქმა უნდა, ექნება! მაშინვე მივხვდი, რომ თქვენი ქმარი არის. და ძალიან კარგი მზითვეიც, გარწმუნებთ, ბევრს არ ექნება ასეთი.

სულ თორმეტ-თორმეტი. ქალბატონივით სულ აბრეშუმის კაბები აქვს, აი აქა მაქვს, ამ ბოლჩაში.

— მაგასაც აქ დასტოვებთ! — გაისმა კაცის ხმა.

— დავტოვებ, მაშ თან ხომ არ წავიღებ? უთხრა ფანტინმა. განა ტიტველ-შიშველს დავტოვებ აქ ჩემ შვილს?

თვითონ ტენარდიეც გამოჩნდა.

— ძალიან კარგი.

მორიგდნენ. ფანტინი იქ დარჩა იმ ღამეს, თავის ბავშვთან, მეორე დღეს ჩააბარა ფული, კოზეტის საცვლები და ტანისამოსი, შეკრა თავისი, უკვე შემსუბუქებული ბარგი და გამოეთხოვა, დარწმუნებული, რომ მალე დაბრუნდებოდა. დამშვიდებით ემშვიდობებთან ხოლმე ასეთ დროს, მაგრამ გული კი მკვდარი აქვთ.

ერთი ტენარდიეს მეზობელი შეხვედროდა გზაში ფანტინს. მოვიდა და შესჩივლა მედუქნეს:

— ერთი ქალი ვნახე ქუჩაში, რომ იცოდე როგორ გულსაკლავად ტიროდა უბედურია.

ფანტინი რომ წავიდა, ტენარდიემ უთხრა თავის ცოლს:

— ძალიან შეგვესწრო ეს ფული! ას ათი ფრანკი მაქვს ვალი. ხვალ არის ვადა და ორმოცდაათი ფრანკი მაკლდა. იცი, რომ ბოქაულს მომაყენებდნენ და ყველაფერს ამიწერდნენ? ძალიან მახეშა გააბით შინ და შენმა გოგონებმა!..

— ფიქრადაც არა მქონია, — უთხრა ცოლმა.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

პირველი ესკიზი ორი საეჭვო აღამიანისა

მეტად გამხდარი იყო მახეში გაბმული თავი, მაგრამ კატა მაინც კმაყოფილია, თუნდ მქლე თავი დაიჭიროს.

რას წარმოადგენდნენ ეს ტენარდიები?

ახლავე ვთქვათ ცოტა რამ. დაწვრილებით შემდეგში მოგვიხდება მათი დახატვა.

ცოლ-ქმარი ტენარდიე ეკუთვნოდნენ იმ ჯურის ხალხს, რო-

მელშიც არეულან მოქნილ-მოხერხებული გამარჯვებული უვიცები და დამარცხებული ნასწავლები. ეს კლასი ეგრეთ-წოდებულ საშუალოს და მდაბიოს შუა არის მოქცეული და კარგათ აერთებს მეორის ნაკლოვანებას და პირველის ბიწიერებას, ოღონდ არც მუშის კეთილშობილური გატაცება გააჩნიათ, არც ბურჟუის თავაზიანი წესიერება.

იმ ქონდრისკაცთაგანი იყვნენ ორივე, რომლებიც, თუ ერთიბე-წო სხივი მოხვდათ მზისა და ოდნავ შეათბო, ურჩხულად გადაიქცევიან. ცოლი ძირითადად ხეპრე იყო, ქმარი გაიძვერა. ორთავენი სიაკვაციისკენ წინსვლის დიდი ნიჭით იყვნენ დაჯილდოებულნი.

არის სული კიბოსებრი, რომელიც ყოველთვის წყვედიადისკენ იწევს, უფრო უკან მიდის, ვიდრე წინ, გამოცდილებას იმისთვის ხმარობს, რომ ავი გაამრავლოს, ხდება და ირყენება და დღით დღე შავი მწიკვლით ისვრება. ტენარდიე და იმისი ცოლიც ამგვარი სულის ადამიანები იყვნენ.

მეტადრე ტენარდიე საგონებელში ჩააგდებდა ფიზიონომისტს. ერთხელ ხედავ ამისთანა კაცს და მაშინვე გრძნობ, რომ მორიდება გირჩევნია, რადგან მთელი მისი არსება წყვედიადით არის გამსჭვალული. მისი წარსული საეჭვოა და მომავალი საშიში. გამოცანაა ეს კაცი, — ვერ გაიგებთ — რა იყო და რას შვრებოდა, ან რა არის და რას იზამს? მზერაში ემჩნევა ჩრდილი და ეს არის იმის გამცემი. ერთი სიტყვა კმარა მისი ნათქვამი, ერთი მოძრაობა, რომ ცხადად იგრძნო ბნელი საიდუმლოებანი მის წარსულში და ბნელი განზრახვანი მის მომავალში.

თუ დაუჯერებთ, ეს ტენარდიე ჯარის კაცი ყოფილიყო ერთ დროს, — სერჟანტი ვიყავიო, — იძახდა. ალბათ 1815 წ. ომის დროს იყო ჯარში და სიმამაცეც კი გამოეჩინა, როგორც ამბობდა. რა იყო აქ მართალი, შემდეგში ვნახავთ. დუქნის კედელზე მიკრული აბრა უნდა ყოფილიყო იმის ვაჟკაცობის სურათი. სურათი თვითონვე დაეხატა, რადგან სულ ყველაფერს თვითონ აკეთებდა და ყველაფერს ცუდად.

ეს ის დრო იყო, როდესაც მთლიანად დაეცა ანტიკური კლასიკური რომანი და „კლელია“ „ლოდოისკად“ იქცა, ყოველთვის დიდებული, მაგრამ უფრო და უფრო ვულგარული გახდა. მადმუაზელ დე სკუდერი, შემდეგ ქალბატონ ბურნონ-მალარმად იქცა და ქალბატონი დე ლაფაიეტი ქალბატონ ბართელემი—ადოდ ქვეუღი-ყო. ეს რომანები პარიზელი მეკარეების სულისჩამდგმელი და ცოტა არ იყოს დედაქალაქის გარეუბნელების წამწყმედი შეიქმნენ.

ტენარდიეს ცოლი სწორედ იმდენად იყო განვითარებული, რომ წაეკითხა ამგვარი წიგნები. ტკბებოდა ამ რომანებით. ისინი მას ტენის ურევდნენ. ამიტომ იყო, რომ სიყმაწვილეში, და მერეც ცოტა ხანს, მეოცნებე სახე ჰქონდა. ქმარი კი ცოტაოდნად შეგნებული, ვერაგი, წიგნის და გრამატიკის მცოდნე უქნისი, უკმეხი და იმავე დროს მოხერხებული, გრძნობიერებისთვის პიგო-ლებრენს სცემდა პატივს, სრულყოფილ და უბადლო ხეპრეს ყველაფერში და აგრეთვე „ქალთა სქესის“ საკითხშიც, როგორც თვითონ ამბობდა, აემუცელაზე უარესი იყო. ცოლი ათი-თორმეტი წლით უფრო ახალგაზრდა ჰყავდა, ვიდრე თვითონ იყო. შემდეგში, როცა რომანებით გატაცებულს ჰალარა შეერია თმაში, როდესაც პამელა მეგერად შეიცვალა, ერთ საზარელ ზორბა დედაკაცს წარმოადგენდა, სულელურ რომანებით გაჟღენთილს. დაუსჯელად არ დარჩება ვინც სისულელს კითხულობს. ამიტომ იყო, რომ თავის უფროს გოგოს ეპონინი დაარქვა და უმცროსს აზელმა. კიდევ კარგი, რომ სწორედ ამ დროს ჩაერია საქმეში რომანი დუკრეი-დუმინილისა, თორემ გულნარას დაარქმევდა.

ესეცა ვთქვათ გაკვრით, სულყველაფერი კი სულელური და ზერელე არ იყო იმ დროს, რომელსაც ოდნავ შევეხეთ და რომელსაც შეიძლება ეწოდოს ანარქია ნათლობის სახელებში. ბევრი რამ იყო რომანტიკული, მაგრამ საზოგადოებრივ მიმართულების ნიშნებიც მოჩანდა. დღეს უკვე იშვიათი არ არის ყასბის შვილს არტური ერქვას, ალფრედი, ალფონსი და გრაფს თუ კიდევ არის გრაფი, თომა, პეტრე ან იაკობი. ეს გადატანა სახელებისა, რომელსაც დიდკაცური სახელები ხალხში შეაქვს და სოფლური სახელები არისტოკრატიაში, ერთი პირველნაკადთაგანი არის თანასწორობისა. აქაც შეუყენებლივი მიმდინარეობაა ახალი ნიავისა, როგორც ყველგან. ამ ზედაპირულ განსხვავების ქვეშ ერთი დიადი და ღრმა რამ მზადდება, — საფრანგეთის რევოლუცია.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

ტ ო რ ო ლ ა

მხოლოდ ავკაცობით წარმატებას ვერ მიაღწევთ. დუქნის საქმე ცუდად მიდიოდა.

ფანტინისაგან მიღებული ორმოცდაჩვიდმეტი ფრანკის წყალობით გადარჩა ტენარდიეს თამასუქი გაკოტრებას, მედუქნემ პირნა-

თლად გადაიხადა ვალი. ერთი თვის შემდეგაც იგივე გაჭირვება დაადგათ, ცოლი პარიზს წავიდა. კოზეტის მზითვეი დააგირავა სამოც ფრანკად და რაკი ეს ფულიც მალე შემოეხარჯათ, ჩვეულებად დაიდეს ცოლ-ქმარმა, — პატარა გოგოს ისე ექცეოდნენ, თითქოს სამადლოდ ინახავდნენ, როგორც მიგდებულს. ტანისამოსი აღარა ჰქონდა, აღარც საცვლები და ტენარდიეს ბავშვების ძველებს აცმევდნენ, ნაგლეჯებს და ნაფხრეწებს. საკმელად სხვის ნასუფრალს აძლევდნენ; ცოტა უკეთესს, ვიდრე ძალს მიუგდებენ და უფრო ცუდს, ვიდრე კატას. მაგრამ ძალიცა და კატაც ჩვეულებრივ კოზეტის სუფრაზე იყვნენ გამოქიმულნი, რადგან საბრალო გოგონა მაგიდის ქვეშ სჯამდა პურს ისეთივე ხის ბადიით, როგორითაც ძალი და კატა.

ფანტინი, როგორც შემდეგში ვნახავთ, მონრეილში მოწყობილიყო და ყოველთვე სწერდა, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, სხვას აწერიებდა წერილს, რომ თავისი ბავშვის ამბავი ეცნობებინათ. ტენარდიეც უცვლელად უპასუხებდა ერთს და იმავეს: — „კოზეტი საგანგებოდ არის“.

ექვსი თვე რომ გავიდა, ფანტინმა შვიდი ფრანკი გაუგზავნა, მეშვიდე თვისა და ყოველთვის დაუგვიანებლად უგზავნიდა ამ ფულს. ჯერ წელიწადი არ გასულიყო, რომ ტენარდიემ უკმაყოფილება გამოსთქვა: — დიდი რამ ჰგონია რაღაც შვიდი ფრანკი, ცარიელ პურის ფულად არ ეყოფა ამ სვაივით გაუმადლარს. წერილი მისწერა დედას. თორმეტი ფრანკი მოსთხოვა თვეში. სულ იმასა სწერდნენ ფანტინს, — საგანგებოდ არის შენი კოზეტიო, სიტყვას ენდო დედა და ახლა თორმეტ ფრანკს უგზავნიდა.

ზოგმა იცის, თუ უყვარს ვინმე, სხვა უნდა სძულდეს. ტენარდიეს ცოლს გაგიჟებით უყვარდა თავისი გოგონები და ჰირივით ეჯავრებოდა კოზეტი. სამწუხაროა სწორედ, რომ დედის სიყვარულს ეს ცუდი მხარეც თან სდევს. ხომ უპატრონო ძალივით მიგდებულნი იყო პატარა გოგონა, მაგრამ ტენარდიეს ცოლს კი გული სტკიოდა, — ეს სასიკვდილედ სჯამს ჩემი გოგონების წილს, იმ პაერით სუნთქავს, რომელიც ჩემ გოგონებს ეკუთვნისო. — ამ დედაკაცს, როგორც ყველა სხვას, ალერსიც მრავალი ჰქონდა ყოველ დღეს გასაცემი და სილა და მუჯლუგუნიც არა ნაკლები. კოზეტი რომ იქ არ ყოფილიყო, ცხადია, იმის შვილებს ერგებოდათ დედის გაჯავრებაც, კარგი სასჯელიც, თუმცა გაგიჟებით უყვარდა ორივე. მაგრამ დიდი სიკეთე უყო ამ პატარამ ტენარდიეს გოგონებს: დასჯა და ცემა კოზეტსა ხვდა წილად და იმით — მარტო

ნებიჯრობა და ალერსი. ხელს ვერ გაანძრევდა საბრალო, რომ ღია-სახლისის რისხვა არ გამოეწვია და არ მიეღო უხვი ლანძღვა. წყევლა და ცემა-ტყეპა დაუმსახურებელი. უბედური ტკბილი ქმნილება, რომელსაც ვერც ამ ქვეყნისა შეეგნო რამე, ვერც ღვთისა! იმას ყოველთვის უჯავრდებოდნენ, სჯიდნენ და სცემდნენ, და იმ გოგონებს კი იმასავით პატარებს, ალერსით ატკობდნენ.

დედა რომ ასე ავად ეკიდებოდა კოზეტს, ეპონინი და აზელმა უარესად ექცეოდნენ. ამ ხნის ბავშვებს დედის მაგალითის გარდა სხვა არა გააჩნიათრა. ოდენობით გაირჩევიან დედისაგან, სხვა არაფრით.

ერთი წელიწადი გავიდა, მერე მეორე...

სოფელში კი ქებაც ისმოდა ტენარდიებისა:

— გულკეთილები ყოფილან, დალოცვილები! თვითონაც ბევრი არაფერი აქვთ, მაგრამ ერთ ბავშვსა ზრდიან უპატრონოს. მიუყვანია ვილასაც და იმათთვის მიუგდია.

დედისაგან დავიწყებული ეგონათ კოზეტი.

მაგრამ ტენარდიეს გაეგო როგორღაც, — სად, ან როგორ, ვინ იცის? რომ ბავშვი ნაბიჭვარი უნდა ყოფილიყო, რომ დედა იძულებული იყო დაეძალა თავისი შვილი, და თვეში თხუთმეტი ფრანკი მოსთხოვა. — იზრდება გოგო, ბევრსა სკამს და თუ არ მომიმატეთ, ვეღარ შევინახავთო.

— აბა ნუ მომცემს! — გაპყვიროდა გახარებული, — ქვეყანას შევეუყრი იმ უნამუსოს! აბა ნუ მომიმატებს!

ახლა თხუთმეტ ფრანკს აძლევდა თვეში ფანტინი. დრო გადიოდა. ბავშვი იზრდებოდა და იზრდებოდა იმის წამებაც.

მანამ პატარა იყო, ის ილახებოდა პატარა გოგონების მაგივრად; ცოტა რომ წამოიზარდა, ჯერ ხუთი წლისაც არ იყო, რომ სახლის მსახურად გახადეს.

ხუთი წლისა, შეუძლებელიაო! — იტყვიან. — ვაი, რომ მართალია! საზოგადოებრივი ტანჯვა ყოველ ასაკში შეიძლება დაიწყოს. გუშინ არ იყო ერთი უბედურის, დუმოლარის საქმე ირჩეოდა სასამართლოში: ხუთი წლისა დარჩენილიყო ოზლად, „შრომა“ დაეწყო და „ქურდობა“ რომ შიმშილით არ მომკვდარიყო, და მერე ყაჩაღობა, რაც დამტკიცებულია ოფიციალური საბუთებით.

აქეთ-იქით გზავნიდნენ კოზეტს, ოთახებს აგვევინებდნენ, ეზოს. ქუჩას, ჭურჭელს არეცხინებდნენ, აზიდვინებდნენ, რასაც დასძრავდა. მით უფრო საფუძვლიანად სთვლიდნენ ამას, რომ

ფანტინი ღროისად აღარ უგზავნიდა ფულს, ხანდახან რამდენიმე თვისა ედებოდა ვალად.

სამი წლის შემდეგ რომ მოსულიყო თავისი ბავშვის სანახავად, ველარ იცნობდა. ის ლამაზი, ვარდის კოკორივით მშვენიერი, ჩასუქებული გოგონა დღეს ჩამომჰკნარი იყო, ჩაყვითლებული. რაღაც დაბეჩავებულ შთაბეჭდილებას სტოვებდა. პირქუშიაო, — იძახდნენ ტენარდიები.

უსამართლობამ სიმშვიდე დაუკარგა და გაჭირვებამ სილამაზე. მშვენიერი თვალების მეტი აღარა შერჩენოდა რა და ამ დიდრონ თვალებში უფრო ცხადად და მწარედ იხატებოდა მისი მწუხარება.

გულსაკლავი სანახავი იყო ბავშვი ზამთარში, როდესაც ჯერ ექვსი წლისა არ იყო, რაღაც კონკებით მოსილი, თვალცრემლიანი, ქუჩასა ჰგვიდა დილაადრიან უშველებელი ცოცხით.

მეზობლები ტოროლას ეძახდნენ. ხალხსაც უყვარს თავისებურად დასახვა და ეს სახელი მისცა ამ პატარა გოგონას, პატარა ჩიტუნისავით რომ თრთოდა შეშინებული, ყველაზე ადრე რომ დგებოდა მთელ სოფელში და, ჯერ გათენება არსად იყო, ქუჩასა ჰგვიდა, რაც უნდა ავი დარი ყოფილიყო.

ოღონდ ეს საწყალი ტოროლა თავის დღეში არა მღეროდა.

წიგნი მეხუთე მთის ძირში მიმავალი გზა

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

ყალბი გიჟერის წარმოების განვითარება

ბავშვი მონფერმეილში დატოვა დედამ, — საწყალ კაცს მიუგოდო, — ამბობდნენ მონფერმეილში, — და თვითონ სადღაც წავიდო, — მერე რა იქნა რა მოუვიდა, რას აკეთებდა ფანტინი?

ბავშვი ტენარდიეს მიაბარა, თვითონ გზას გაუდგა და მონრეილში მივიდა. ეს იყო 1818 წელი, როგორც მკითხველს ეხსომება.

ათ წელიწადზე მეტი იყო, რაც ქალი თავის სამშობლოში აღარ ყოფილიყო და ძალიან გამოცვლილი დახვდა ქალაქი. იმ დროს, როდესაც ფანტინი ნელნელა ძირს ეშვებოდა, შენდებოდა იმისი სამშობლო ქვეყანა.

დაახლოებით ორი წელიწადი იქნებოდა იმის შემდეგ, რაც ადგილობრივ წარმოებაში მოხდა ერთი რამ, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა პატარა ქალაქის წარმატებისათვის.

საჭიროდ მიგვაჩნია მოვიხსენოთ ეს საყურადღებო გარემოება და, თუ შეიძლება ასე თქმა, ხაზი გავუსვათ მას.

ქველისძველ დროიდან მონრეილს სპეციალურ წარმოებად ჰქონდა ყალბი გიჟერის და გერმანული შავი მძივის კეთება. ბევრს არაფერს იძლეოდა ეს წარმოება, რადგან ძვირად ღირდა დასამუშავებელი მასალა და თავისი სიძვირით ამცირებდა მუშის ხელფასსაც. ფანტინი რომ მონრეილში მივიდა, მეტად თვალააჩინო ცვლილება მომხდარიყო „შავი მძივის“ წარმოებაში.

1815 წლის დამლევს ერთი უცნობი კაცი მოსულიყო ქალაქში, იქ დასახლებულიყო და განეზრახა ფისის მაგივრად გუმფისი ეხმარა და, საკუთრად სამაჯურისთვის, შედუღებულ კილოს მაგივრად

შეკრული კილო. მთელი რევოლუცია მოჰყვა შედეგად ამ პატარა ცვლილებას.

მართლაც, ამ პატარა ცვლილებამ ძალიან გააიფა დასამუშავე-ბელი მასალა, რამაც გააღიდა მუშის ხელფასი. — ღვთის წაალობა მოეცა ქვეყანას, გააუმჯობესა თვით წარმოება, სრულად დააკმაყოფილა მყიდველ-მომხმარებლები და გაიფადა საქონელი, თუმცა შაინც ერთი სამად მეტი რჩებოდა მოგება, — სარგებლობა ქარხნის პატრონისა.

ამგვარად ერთ აზრს სამი შედეგი მოჰყვა.

სამი წელიწადიც არ გასულიყო ჯერ, რომ წარმოებაში ამ ცვლილების შემტანი მდიდარი კაცი გახდა. რაც სასურველია ყველასათვის და ყველა გაამდიდრა თავის გარშემო, რაც უფრო მეტად სანატრელია ყველასთვის. უკუხო იყო ოლქში ის კაცი. არავინ არ იცოდა რა ამისი. არც იმის წარსულისა.

ამბობდნენ, ძალიან ცოტა ფულით მოვიდა ქალაქში, რამდენიმე ასი ფრანკი თუ ექნებოდა, მეტი არაო.

ამ პატარა თანხით დაიწყო საქმე, თავის საზრიანობით, წესიერებითა და გონების დახმარებით და თვითონაც გაკეთდა კაცი და ქვეყანაც გააყეთა.

მონრეილში რომ მივიდა, რაც გააჩნდა ზედ ეცვა; ქცევა და სიტყვა პასუხი მუშისა ჰქონდა.

მგონი სწორედ იმ დღეს. ქალაქში რომ შევიდა ბეჭებზე გულამოგდებული ეკლიან ჯოხიანი უცნობი, დეკემბრის საღამო ხანს საშინელი ხანძარი გაჩნდა ქალაქის სახლში. რომ დაიყვირეს, — ბავშვები იწვიანო, — თავგანწირვით შევარდა ცეცხლში და უეჭველ სიკვდილს გადაარჩინა ორი ბავშვი, ჟანდარმების კაპიტნის შვილები. ამიტომ იყო, რომ პასპორტი არავინ მოსთხოვა. მაშინ გაიგეს იმის სახელიც. ძია მადლენი ერქვა.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე

მ ა დ ლ ე ნ ი

ორმოცდაათი წლისა იქნებოდა, ფიქრიანი და კეთილი სახის მქონე კაცი. ამის მეტს ვერას იტყოდნენ იმაზე.

სწრაფად გაიზარდა და აყვავდა მის გამომგონებლობით განახლებული წარმოება და თვით ქალაქიც დიდრონ საქმიეობის და ვაჭრობის ცენტრად იქცა. ესპანეთი დიდძალ გიშერს ხმარობს და

დიდძალი საქონელი გაქონდა მონრეილიდან, რომელიც ამ წარმოებაში კონკურენციას უწევდა ლონდონს და ბერლინს. იმდენად დიდი მოგება რჩებოდა ძია მადლენს, რომ ერთი წლის შემდეგ დიდი შენობა ააგო. რომელშიაც ორი ფართო სახელოსნო იყო. ერთი კაცებისთვის, მეორე ქალებისთვის, ვისაც კი შიოდა. იქ უნდა მისულიყო დარწმუნებული. რომ სამუშაოსაც მისცემდნენ და პურსაც. ძია მადლენი ერთსა სთხოვდა კაცებს, — ბეჯითად იმუშავეთ და ქალებს — ნამუსიანად იყავითო. პატიოსნად იყავით ყველგან და ყოველთვისაო, — ეუბნებოდა ქალებსაც და კაცებსაც. ამ მხრივ უდრეველი იყო. ეს იყო ერთადერთი საკითხი, რომელსაც დაჟინებით იცავდა და ასრულებდა და მით უფრო საფუძვლიანი იყო მისი აზრება, რომ მონრეილში გარნიზონი იდგა და ხშირი იყო შემთხვევა გარყვნილებიაა. საერთოდ კი ბედი ეწია ქალაქს, რომ იქ დაბინავდა ძია მადლენი. იმის მისვლამდე სიცოცხლე არ ეტყობოდა ქალაქს: ახლა კი წმინდა შრომის სიცოცხლით იყო სავსე. აღარავის ახსოვდა უმუშევრობა და შიმშილი, აღარსად მოიპოვებოდა ჯიბე, რომ შიგ ცოტა რამ ფული არა დებულყო. და აღარსად იყო ქოხი, რომ შიგ ცოტადენი სიხარული არ ყოფილიყო.

ყვიოასთვის მოეპოვებოდა სამუშაო ძია მადლენს. ერთს სთხოვდა მუშას:

პატიოსანი კაცი იყავ, პატიოსანი ქალი იყავო.

როგორც უკვე ვთქვით, ამ საქმიანობაში, რომლის აღმძვრელიც თვითონ იყო და სულის ჩამდგმელიც, დიდ ქონებას იძენდა ძია მადლენი. მაგრამ უცნაური ის იყო, რომ ამ უბრალო ვაჭარს მოგება არ მიაჩნდა თავისი სიცოცხლის მიზნად. ცხადად ჩანდა, სხვებისთვის უფრო იღწვოდა, ვიდრე თავისთვის. 1820 წელს ექვსას ოცდაათიათასი ფრანკი ჰქონდა ლაფრტის ბანკში შეტანილი; მაგრამ მანამ თავისთვის გადასდებდა ამ ფულს, ერთ მილიონზე მეტი დაახარჯა ქალაქს და გაჭირვებულთ.

ეუღლად იყო მოწყობილი საავადმყოფო; თავის ხარჯით მოაწყო და ინახავდა იქ ათ საწოლს. ქალაქი ორად არის გაყოფილი, ზემო და ქვემო უბნად. ქვემო ნაწილში დასახლდა ძია მადლენი. ერთადერთი სასწავლებელი იყო ამ უბანში. ძველი შენობა, დასანგრევი. აქაც დაეხმარა ძია მადლენი და ორი შენობა ააგო, ერთი ქალების და მეორე ვაყების სასწავლებელი. ორ მასწავლებელს იმ მცირე ჯამაგირის დასამატებლად, რომელსაც მთავრობისაგან იღებდნენ, ის თავის მხრივ აძლევდა იმდენსვე. და ერთ მოქალაქეს, გაცივრებულს ამ ხარჯით, მოკლედ მოუჭრა სიტყვა:

— ყველაზე საჭირო და სასარგებლო მოხელე სახელმწიფოსი არის ძიძა და მასწავლებელი.

უპატრონო, ობოლი ბავშვების სახლი მოაწყო თავისი ხარჯით. ჯერ იშვიათი მთელ საფრანგეთში, და მოხუცებულ და ავადმყოფ მუშების დამხმარე სალარო. იმის ქარხანა ცენტრად იქცა, მრავალ ღარიბი ხალხი დასახლდა მის გარშემო. აქაც აფთიაქი გამართა და გაჭირვებულთ მუქთად აძლევდა წამლებს.

პირველ ხანს რომ დაიწყო თავის საქმე, ყაყანი დაიწყეს ქალაქში: — მოხერხებული კაცია, გამდიდრებას აპირებსო. — როცა ნახეს, რომ ქვეყანა გაამდიდრა და ჯერ თავისთვის არა შეეძინარა, ახლა სხვა თქვეს: — თავმომწონე კაციაო. — ამ სიტყვას ცოტა რამ საფუძველიც ჰქონდა, რადგან ღვთის მორწმუნე იყო ძია მადლენი, კვირას წირვას არ აკლდებოდა და ამით იყო ამ დროს კაცი ღირსეული და პატივცემული. იმ მხარის დეპუტატს, რომელსაც ღლე და ღამე სულ მეტოქეები ელანდებოდნენ, გულში ეცა ძია მადლენის ქცევა. ეს დეპუტატი სახელმწიფოს კანონმდებელ კრების წევრად ყოფილიყო და ძალიან სწამდა ერთი ბერის, სახელად ღუშე ჰერცოგ დ-ოტრანტის სარწმუნოება, რადგან ამ ჰერცოგის მეგობარი იყო. თუ სანდო მეგობრებში იყო, მასხარად იგდებდა სარწმუნოებასაც და ღმერთსაც. მაგრამ როდესაც ნახა, რომ მდიდარი მადლენი წირვას არ აკლდებოდა, მაშინვე მეტოქე მოელანდა და გადაწყვიტა გადაეჭარბებინა მისთვის. გასანდობად ერთ იეზუიტ ზღვდელთან დაიწყო სიარული და წირვაზედაც საყდარში ბრძანდებოდა და ლოცვაზედაც. დიდების და სახელოვნების მოსაპოვებლად იმ დროს საყდარი იყო და ხალხის დასანახავად—ლოცვა. ღარიბებს ცოტა რამ ერგოთ ბ. დეპუტატის, როგორც თვით ღმერთსაც: ორი საწოლი იმან მოაწყო საავადმყოფოში თავისი ხარჯით. გახდა თორმეტი.

და ერთ დილას, 1819 წელს ხმა გავარდა ქალაქში, რომ პრეფექტს მეფისთვის უთხოვია ბიძა მადლენის ქალაქის თავად დანიშვნა და საბუთად ამისა დაუსახელებია მისი მოღვაწეობა. ამ ამბავმა ძალიან გაახარა ისინი, ვინც თავმომწონებას სწამებდა მადლენს: — ჰე, მაშ მართალს არ ვამბობდით? — ქალაქს სალაპარაკო სხვა აღარა ჰქონდა რა და საფუძვლიანიც იყო ეს ხმები. რამდენიმე ხნის შემდეგ გაზეთ მონიტორში იყო გამოცხადებული მისი დანიშვნა. ძია მადლენმა უარი განაცხადა.

იმავე 1819 წ. მადლენის მიერ შემოღებული ცვლილებით გაკეთებული გიშერი და სხვა ნაწარმი სარეწაო გამოფენაზე იყო გან-

ხილული და ექსპერტების კომისიის წარდგენით მეფემ საპატიო ლეგიონის ორდენი მიანიჭა. ახლა ამაზე დაიწყეს ყაყანი ქალაქში: — მაშ ორდენს ეპოტინებოდა და კიდეც მიიღო. — ძია მადლენმა არც ორდენი ისურვა ღა უარი განაცხადა.

მართლა და, გამოცანა იყო ეს კაცი. ჭორიკანებმა აქაც იპოვეს გამოსავალი: — იგი ავანტიურისტად მონათლეს.

უკვე ვთქვით, დიდი სიკეთე უყო ქვეყანას. მეტადრე გაჭირვებულ ხალხს; იმდენად სასარგებლო მოღვაწე იყო, რომ უნებლიედ პატივისცემა დაიმსახურა. იმდენად კეთილი იყო, რომ არ შეიძლებოდა არ შეეყვარებინათ. თავისი მუშები ხომ თაყვანსა სცემდნენ, იმდენად ღმობიერად ეკიდებოდა, სევდიან სიამეს გვრიდა მათი სიყვარული და პატივისცემა. როდესაც დარწმუნდა „მაღალი საზოგადოება“, რომ მართლა მდიდარი იყო, მდაბლად თავი დაუტრია ყველამ და ბატონი მადლენი უწოდა, მუშები და ბავშვები კი ძველებურად ძია მადლენს ეძახდნენ, სწორედ ეს სახელი იყო, რომ სიტკობებით უვსებდა გულს. რაც უფრო მდიდრდებოდა კაცი, უფრო ხშირად ჰპატიჟობდნენ საზოგადოებაში. „საზოგადოება“ ცდილობდა მის დაახლოვებას, ქალაქის პრანჭია საზოგადოება, რა თქმა უნდა, არ იკადრებდა ვიღაც ხელოსანს. ახლა კი ფეხქვეშ იგებოდა მილიონერს. ძალიან ცდილობდნენ, მაგრამ ვერ დაიყოლიეს.

აქაც კი ვერ შეიკავა თავი ჭორმა: — გაუნათლებელი კაცია, უვიცი და უზრდელი. იცის, რომ შერცხვება განათლებულ საზოგადოებაში. ვინ იცის, იქნება წერა-კითხვაც არ იცოდესო.

რაკი დარწმუნდნენ ფულის ყადრი სცოდნიაო, — ვაჭარიოა, დაიძახეს. — რომ ნახეს როგორ ეშველებოდა ხალხს თავის ფულით, — თავმომწონე ყოფილაო. — რომ გაიგეს უარი თქვა ყოველგვარ წარმატებაზე, — ძალიან გაქნილია, ვიღაც არისო. — და როცა ნახეს, რომ არ ისურვა საზოგადოებაში გამოსვლა — ბრყვია და რეგვენიო.

1820 წელს მონრეილში მუშაობის ხუთი წლის შემდეგ იმდენად თვალსაჩინო იყო მისი ღვაწლი, ისე ერთხმად ისმოდა ხალხში მისი ქება და პატივისცემა, რომ მეფემ ხელმეორედ დანიშნა ქალაქის თავად. უარი თქვა, მაგრამ პრეტექტი ჩააცვიდა, მთავრობის წარჩინებული მოხელეები მივიდნენ მასთან სათხოვნელად. ხალხი მოგროვილიყო ქუჩაში და ევედრებოდა, — იკისრე ეს თანამდებობაო, — და თანხმობა გამოაცხადა. ამბობენ, ერთმა ბებერმა დედაკაცმა უფრო მეტი გავლენა იქონია მის გადაწყვეტილებაზე, ვიდრე იმოდენა თხოვნამ; მაინც რომ უარს ამბობდა, ცოტა გაჯავრებით

დაუყვირა იმ დედაკაცმა: — ქალაქის თავად საჭირო არის კარგი კაცი. ვინ იქნება სიკეთის თესვა შეეძლოს და უარს ამბობდესო?

ეს მესამე საფეხური იყო მისი ამალღებისა. ძია მადლენი ბატონ მადლენად გახდა, ბატონი მადლენი ბატონ მერად — ქალაქის თავად.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

ბ ა ნ ა შ ი შ ე ტ ა ნ ი ლ ი ფ უ ლ ი

ფულიანიც ისევე უბრალოდ ცხოვრობდა, როგორც წინათ. თმა ჭადარა ჰქონდა, თვალი დაღონებული. მზისგან დამწვარი სახე მუშისა, სახის გამომეტყველება ჩაფიქრებული ფილოსოფოსისა. განიერ ფარფლიანი ქუდი ეხურა და გრძელი, სქელი მაუდის სერთუკი ეცვა ნიკაპამდე შეკრული. მერის თანამდებობას ასრულებდა, მაგრამ ძველებურად ცხოვრობდა მარტოდმარტო. სალაპარაკოდ არ სცალოდა, საზოგადოებრივ ზრდილობიანობის მოთხოვნილებებს ერიდებოდა, სალამს აძლევდა და საჩქაროდ მისდევდა. თავის გზას, გაიღიმებდა, რომ პასუხის თქმა არ დასჭირვებოდა და ფულს აძლევდა, რომ პასუხი კი არა, ღომილიც არ დასჭირვებოდა. ნამდვილი კეთილი დათვია, — იძახოდნენ ქალები.

პურს ყოველთვის მარტო ჭამდა და წინ წიგნი ედო, კითხულობდა. პატარა ბიბლიოთეკა ჰქონდა, კარგად შერჩეული და ძალიანაც უყვარდა. ცივი მეგობარია წიგნი, მაგრამ ერთგული. რამდენადაც უკეთ მიდიოდა საქმე, იმდენად მეტი ჰქონდა მოცალბა და თავის გონებრივ განვითარებას ეტანებოდა. ზრდილობას იძენდა თანდათან მისი ენა და დახვეწილობას.

ძალიან უყვარდა მინდორში სეირნობა და თოფსაც წაიღებდა ხოლმე. თუმცა იშვიათი იყო მისგან თოფის გასროლა, მაგრამ მიზანს კი არ ააცდენდა. არა ჰკლავდა უვნებელ ცხოველს ან პატარა ფრინველს.

ხნიერი კაცი იყო, მაგრამ, ამბობდნენ, — საკვირველი ღონის პატრონიაო. სადაც კი დაინახავდა ვისმე მძიმე ტვირთის ასაწევად შეჭირვებულს, მაშინვე მიეშველებოდა, წაქცეულ ცხენს ააყენებდა, ტალახში ჩაფლულ თვლებს ეწეოდა, რქაში სწვდებოდა და აჩერებდა გაქცეულ ხარს. სახლიდან გასვლისას ჯიბე სავსე ჰქონდა წვრილი ფულით და შინ ცარიელი ჯიბით ბრუნდებოდა. სოფელში რომ გაივლიდა სადმე, მხიარული ყვილ-ხივილით გარს.

ეხვეოდნენ დაგლეჯილი ტანსაცმელით მოსილი ბავშვები და მუშ-
ლის გუნდივით თან მისდევდნენ.

ეტყობოდა წინათ სოფელში უნდა ეცხოვრა, მიწის მუშად,
რადგან ბევრი რამ იცოდა სასარგებლო და გლეხებს ასწავლიდა:
ვიდრე ბელელში პურს ჩაპყრიდეთ, თუ არ გინდათ რომ ობი მოე-
კიდოს, მარილი გახსენით წყალში და ამ წყლით გარეცხეთ კედლე-
ბი; თუ გამსკდარია ფიცარი, შიგ შეიყვანეთ მლაშე წყალი. ბოგანო
ქის ამოსაწყვეტად ურჩევდა ყველგან დაჰკიდეთ აყვავებული გა-
რეული პიტნის ტოტი, ბანზე, კედლებზე, სახლში და ბოსტანშიც
კი. წამლები იცოდა, რომლითაც შეიძლებოდა მავნე მცენარეე-
ბის — პურის მოსავლის პარაზიტების ამოგდება. ბაჭიები ჰყავდა
და თავების მოსაშორებლად შიგ უჯდა ზღვის გოჭი.

ერთხელ სოფლელებს შეხვდა. ძირიანად ჰგლეჯდნენ ჰინჭარს.
ვადახედა დაგროვილ სასარგებლო მცენარეს, ზოგი უკვე ხმებოდა
და უთხრა:

— თქვენ აგრე ტყუილად ექცევით და ის კი არ იცით, რა სა-
სარგებლო რამ არის ეს ჰინჭარი. მანამ ნედლი აქვს ფოთოლი,
საგანებო გემრიელი საკმელია. ხმება და ისეთივე ბოჭკო აქვს,
როგორც კანაფსა და სელს. ჰინჭრის ნაქსოვი კანაფისას არ დაუ-
ვარდება. დაკეპილი ძალიან უყვარს ქათამს. დანაყილი — რქიან
საქონელს. ჰინჭრის თესლი რომ ბზეს ან თივას შეუერიოთ, ბრწყინ-
ვას დაიწყებს საქონლის ტყავი. მარილიან წყალში მოხარბული
ფესვი მშვენიერ ყვითელ საღებავს იძლევა. გარდა ამისა, თვითონაც
ძალიან კარგი თივაა, რომელიც შეიძლება ორჯერ გაითიბოს. ჰინ-
ჭარს რა უნდა? ცოტა მიწა, არავითარი მოვლა და მოშენება.
ოღონდ თესლი ძირს სცვივა, როგორც მომწიფდება და ამიტომ ძნე-
ლია მისი მოგროვება. არ ვიცით მისი გამოყენება, თორემ ძალიან
სასარგებლო რამ იქნებოდა. ყურადღებას არ ვაქცევთ და მავნებ-
ლად გაგვიხდია და რადგან მავნებლად გავხადეთ, მაშ უნდა მოვს-
პოთ. რამდენი კაცი ჰგავს ჰინჭარს — ცოტა ხანს გაჩუმდა და მერე
დაუმატა: — დაიხსომეთ მეგობრებო, არც მცენარეა ცუდი და არც
კაცი ავი. ცუდი და ავი მხოლოდ მომვლელი და აღმზრდელია.

ბავშვებს კიდევ იმიტომ უყვარდათ, რომ საუცხოო პატარა სა-
თამაშოებს აკეთებდა ჩალისა და ქოქოსის ნაჭუჭისაგან.

ეკლესიის კარს რომ დაინახავდა შავით შემოსილს. მაშინიი შე-
ვიდოდა. ისე ეძებდა დასაფლავებას, როგორც სხვები ქორწილს.
დაქვრივება ვისიმე და საერთოდ უბედურება იზიდავდა, რომ ნუ-
გემი ეცა და დახმარებოდა თუ საჭირო იყო. მგლოვიარებებში ჩაე-

რეოდა, მღვდლებში და ეტყობა სიამოვნებით აძლევდა თავის ფიქრებს გალობის და ლოცვის ტექსტს საიქიოს აღთქმულ ნუგეშით. თვალი ზეცისკენ ჰქონდა აპყრობილი და ისე ისმენდა განსვენებულის გალობას, რომელიც სიკვდილის წყვდიადით სავსე უფსკრულის პირას ისმის, თითქო თვითონაც სულით მიისწრაფვის უსაზღვროების საიდუმლოებათაკენაო.

მრავალ მადლს სთესდა და ისე მალავდა ამას, როგორც ავის მქნელი მალავს თავის საქციელს. ჩუმად შევიდოდა ხოლმე საღამო ჟამს ვისიმე სახლში და როდესაც შინ მოვიდოდა გაჭირვებული და ნახავდა, რომ ვიღაც ყოფილიყო მის ბინაზე, თავში ხელს იცემდა გულგახეთქილი. მაგრამ შევიდოდა სახლში და მაშინვე თვალში ეცემოდა სადმე სკამზე დავიწყებული ოქროს ფული.

ალერსიანი კაცი იყო და დაღონებული! ხალხი იძახდა: — მდიდარია ის დალოცვილი და ამპარტავნობისა ნატამალიც არა აქვს. ბედნიერია და კმაყოფილება კი არ ეტყობაო.

ზოგნი იძახდნენ: — საიდუმლოებით სავსე პიროვნებააო, — და ამტკიცებდნენ, — თავის დღეში არავინ ყოფილა იმის ოთახში, რომელიც განდგეილის სენაკს წარმოადგენს ქვიშის საათით, ჯვარედინად დასვენებულ ძვლებით და მკვდრის თავის ქალით დამშვენებულსაო. — იმდენი სთქვეს, იმდენი, რომ რამდენიმე ყმაწვილი ქალი, კეკლუცი, მაგრამ ღვარძლიანი, მივიდა ერთხელ მადლენთან და სთხოვა:

— ბატონო მერო, ერთი გვიჩვენეთ, 'თუ შეიძლება, თქვენი ოთახი, ამბობენ ნამდვილი მღვიმე არისო.

გაიღიმა მადლენმა და მაშინვე თავის „მღვიმეში“ შეიპატიჟა ისინი. გაწბილებულნი დარჩნენ ქალები: სულ უბრალო ჩვეულებრივი ოთახი იყო, წითელი ხის, საკმარდ უშნო დგამით მოწყობილი, და იაფფასიან კედლის ქალღმერთ გაკრული. შესანიშნავი არა იყო რა, გარდა ორი ძველებური შანდალისა, რომელიც ბუხრის თავზე ეწყო და ვერცხლისას ჰგავდა, რადგან — „სინჯის ნიშანი ჰქონდაო“ — დამახასიათებელი შენიშვნა პატარა ქალაქის ჭორიკანა ქალბატონებისა.

მაგრამ მაინც ისევ ისე ყაყანებდნენ, — მის ოთახში არავინ შესულა: მღვიმეა განდგეილისა, ორმო, აკლდამაო.

იმასაც ჩურჩულებდნენ, რომ „დიდი ფულის“ პატრონია, ლაფიტის ბანკში აქვს შეტანილი, ოღონდ იმ პირობით, რომ ბანკი ვალდებულია, როგორც კი მოითხოვს, მაშინვე დაუყოვნებლივ დაუბრუნოს უკლებლივ. დიახ, მადლენს შეუძლია მივიდეს ბანკში,

მოთხოვნის თავისი ფული და ათი წუთის შემდეგ ორი-სამი მილიონით შეამციროს ბანკის სალაროო. ნამდვილად კი ეს ორი-სამი მილიონი, როგორც ვთქვით, ექვსას ოცდაათს თუ ორმოცდაათ ფრანკს უდრიდა.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

ბატონი მაღლენი მგლოვიარაა

1821 წლის დასაწყისში გაზეთებმა ბატონ მირიელის გარდაცვალება გამოაცხადეს, დინის ეპისკოპოსისა, რომელიც კეთილმოვლენილად იყო წოდებული და ოთხმოცდაექვსი წლისა მიიცვალა, ვითარცა მართალი და ღვთისმოსავი.

ბრმა იყო რომ მიიცვალა დინის ეპისკოპოსი — აქ გვინდა ერთი გარემოება აღვნიშნოთ, რომელიც გამოჰპარვოდათ გაზეთებს, — უკვე რამდენიმე წელიწადი იყო, ველარა ხედავდა, და არ ემდურებოდა ბედს, რადგან თან ჰყავდა თავისი და.

გაკვრითა ვთქვათ: ამ ქვეყნად, სადაც უნაკლო არა მოიპოვება რა, ბედნიერების უტკბილეს და უბრწყინვალეს ფორმას წარმოადგენს ბრმისადმი გულწრფელი სიყვარული. უსინათლო ხართ, მაგრამ ყოველთვის გვერდით ჰხედავთ ერთ ქალს, — დედას, ცოლს, დას, — ერთგულს, რომელიც თქვენთან არის, რადგან შეიძლება დაგპირდეთ რაშიმე. უსინათლო ხართ მაგრამ ხედავთ, რომ უთქვენობა აწუხებს, ვისაც უყვარხართ; უსინათლო ხართ, მაგრამ შეგიძლიათ გაზომოთ მისი სიყვარული იმ წმინდა გრძნობით რომლითაც თავის თავს გწირავთ, შეგიძლიათ თქვათ: — რადგან მე მანდომებს მთლად თავის დროს, მაშ მე მეკუთვნის მთლად მისი გულიო. — უსინათლო ხართ, ვერა ხედავთ მის სახეს, მაგრამ კარგადა გრძნობთ იმის ყოველ ფიქრს, ხედავთ იმის ერთგულებას, როდესაც წყვილია არის მიატული თქვენთვის ქვეყანა; ნაზ გალობასავით გულს გიტკობთ იმის კაბის შრიალი, გრძნობთ ყოველ მის მოძრაობას, მის სიტყვას, მის ხმას და იცით, რომ თქვენა ხართ მთავარი საგანი მისი მოძრაობისა, მისი სიტყვისა და სიმღერისა; უსინათლო ხართ, მაგრამ ყოველ წამს ხედავთ მის თავდადებულ ერთგულებას და მით უფრო მძლავრად გრძნობთ თავს, რამდენადაც მეტი არის თქვენი დაავადება; წყვილიადაც მყოფი, წყვილიადაც დაბრმავებული მნათობად გრძნობთ თავს, რომლის ირგვლივ დაციალებს ეს ანგელოზი. დიახ, ცოტაა ქვეყნად ამგვარი ბედნიერება. უმაღლესი ბედნიერება ჩვენი ცხოვრებისა არის რწმენა, რომ ვუყვარვართ

ვისმე, ვუყვარვართ ჩვენ და უკეთ რომ ვთქვათ, ვუყვარვართ ჩვენდა უნებურად, უსინათლოს ნეტარება არის ეს გრძნობა. ამ უბედურებაში რომ გვივლის ვინმე, ეს ალერსია. განა გვაკლია რამე? არაფერი. ბრმაც რომ იყოს, უსინათლო არ არის, თუ სიყვარული ატკობს ვისიმე. მერე რა სიყვარული! სათნოებით აღსავსე. რწმენა იყოს, თორემ თვალით ხედვა საჭირო არცაა, — თვით ეძებს სული სულს და კიდევ ჰპოვებს. ეს ნაპოვნი სული და თქვენთვის თავგანწირული არის ქალი. ხელი მოგაშველათ? იმისია ეს ხელი. ბაგე შეეხო თქვენს შუბლს? იმისია ეს ბაგე. სუნთქვა გესმით იქვე, თქვენს გვერდით? იმისია ეს სუნთქვა. თქვენთვის შემოუძღვნია ყველაფერი, თაყვანისცემაც და სიბრალულიც. თავს დაგტრიალებთ თქვენთვის ყოვლის შემძლებელი, ზედ ეყრდნობით ამ თქვენთვის ტალივით გამაგრებულ ლერწამს, ხელით ეხებით და ხელთ გიპყრიათ განგება. განა შეიძლება ამაზე მეტი ნეტარება? ადამიანის გული, ეს ზეციური ბნელი ყვავილი, განიცდის იღუმალ გაშლას. მთელი ქვეყნის სინათლეში არ მივცემდით ამ უსინათლობას. სული — ანგელოზი არის აქ, ჩვენთან, განუშორებლივ. თუ მოგეშორდა, სწრაფადვე მოვა; სიზმარივით ქრება და სინამდვილედ გვიბრუნდება. შორიდანვე ვგრძნობთ ამ სითბოს მის მოახლოვებისას, — აგერ მოვიდა. და უსაზღვრო არის ჩვენი სიმშვიდე, მხიარულება და აღტაცება. ვარსკვლავივითა ვართ მისი წყალობით ამ სიბნელეში. უსაზღვროა ზრუნვა და დახმარება, წვრილმანი, მაგრამ მნიშვნელოვანი დაავადებულისათვის, ტკბილი ნანა ქალისა, თქვენ დასარწევად და გულწრფელი ლოცვა თქვენ სანუგეშოდ. სულსა და გულს ატანს თავის სიტყვას, თავის ალერსს. ვერაფერსა ხედავთ უსინათლო, თუმცა გრძნობთ, რომ თაყვანსაცემად გამხდარხართ ბნელში, მაგრამ ბნელ სამოთხეში.

ამ სამოთხიდან გადავიდა კეთილმოვლენილი მირიელი მეორე სამოთხეში.

მიცვალება ეპისკოპოსისა მონრეილის ადგილობრივ გაზეთშიც იყო გამოცხადებული. მეორე დღეს ბ. მადლენი მთლად შევებით შემოსილი გავიდა სახლიდან. ქუდზე სამგლოვიარო კრები ჰქონდა.

დაინახეს ქალაქში და ახლა ეს გახადეს სალაპარაკო, მაშ დამოკიდებულება რამე ჰქონია ეპისკოპოსთან, იქნებ ნათესავიც იყოსო. და რაკი გლოვა დიდებული ეპისკოპოსის სიკვდილით იყო გამოწვეული, უცხად პატივსაცემ კაცად გახდა ქალაქის კეთილმოძღვრისათვის. მონრეილის მიკროსკოპულმა სენ-ჟერმენის უბანმა განიზ-

რახა კარი გაეღო ბ. მადლენისთვის, როგორც ეპისკოპოსის ნათესავისთვის. დარწმუნდა ბ. მადლენი, რომ დიდი წარმატება მიიღო კიდეც, რადგან რევერანსით უხვდებოდნენ ქალები და ტკბილი ღიმილით კაცები. ერთ საღამოს ერთმა ქალმა, ამ ბუნებით ქორიკანა საზოგადოების წნიერმა ქალბატონმა, პირდაპირ მისცა კითხვა:

— მაშ, ბატონი მერი დისწული ბრძანდება მისი უსამღვდელოესობის დინის ეპისკოპოსისა?

— არა, ბატონო, — უპასუხა მადლენმა.

— მაშ ეგ შავები რაღად გაცვიათ?

— ყმაწვილ ბიჭობისას ლაქიად ვიყავი იმის ოჯახში.

ერთი რამ იყო კიდეც, რომელიც შენიშნა ქალაქმა: საცა კი დანახავდა პატარა სავოელს, რომლებიც მრავლად დადიოდნენ იმ მხარეს და საქმეს ეძებდნენ, მეტადრე საკვამლე მილებს სწმენდნენ, დაუძახებდა ხოლმე ბ. მერი, სახელსა ჰკითხავდა და ფულს აჩუქებდა. ერთმანეთს ეუბნებოდნენ ამას პატარა ბიჭები და მით უფრო მრავლად დაწანწალებდნენ.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

რ ა ლ ა ც ნ ა თ ე ლ ი ჰ ო რ ი ზ ო ნ ბ ზ ე

გადიოდა დრო და ნელ-ნელა ბოლო ეღებოდა ბატონ მადლენის ავად ხსენებას. თავდაპირველად ერთ ჩვეულებას მიჰყვნენ მის წინააღმდეგ, კანონად ქცეულს ჩვენს საზოგადოებაში, — შურით ლანძღვა და ცილისწამება იმისი, ვისაც კი ბედმა გაუღიმა და წინ წასწია. — მერე ქორები და მასხარად აგდება. მაგრამ მთლად გაქრა ეს ყველაფერი და პატივისცემით ექცეოდა დიდი და პატარა, გულწრფელი პატივისცემით. იქამდე საყვარელი და პატივცემული იყო ყველასგან, რომ 1821 წელს იმისთანავე კილოთი ახსენებდნენ მონრეალში ბატონ მერს, როგორც დინში კეთილმოვლენილ ეპისკოპოსს. 1815 წელს შორიდან მოდიოდა ხალხი, რომ რჩევა მიეღოთ მისგან. სადაც უთანხმოება აღიძვრებოდა ხოლმე, ის არიგებდა, მას ირჩევდა მსაჯულად ყველა, ვინც კი სამართლიანობას ეძებდა. იმან იცოდა მტრების შეერიგება. ყველა იმას სთხოვდა თავისი უფლების დაცვას, აღდგენას და აკმაყოფილებდა ყველას, თითქოს გულში ჰქონდეს წიგნი ბუნებრივ კანონებისა. გადამდებ სენივით შესაყარად გამხდარიყო მისი თაყვანისცემა და ექვსი-შვიდი წლის შემდეგ მთელ მხარეს მოედო იმისი სახელი.

ერთადერთი კაცი იყო ქალაქში და მთელ ოლქში, რომ გაუმავრდა ამ გადამდებ სენს და მიუხედავად ძია მადლენის მოღვაწეობისა, არ დამორჩილდა საერთო აზრს, თითქოს რაღაც ალლოპკონდა, — შეუტყველებელი და შეურყეველი, — და ის აწუხებდა და აფრთხილებდა. შეიძლება მართლა არსებობდეს ზოგ ადამიანში რაღაც მხეცური ალლო, წმინდა და მოუსყიდავი, როგორც ყოველი ალლო, რომელიც ჰქმნის სიმპატიას და ანტიპატიას და ჭირივით აძულებს ადამიანს ერთ-ერთ მის მოყვასს; ამ ალლომ არ იცის ყოყმანი, არ იცის კრთობა, არ იცის გაჩუმება და თავის ექვის გადათქმა; ახირებულად მორწმუნეა თავის ექვისა, ზვიადი, უარყოფელი გონების ყოველგვარ რჩევისა და სიმართლის ყოველგვარ საბუთისა; ეს ის ალლოა, რომელიც ჩუმად აფრთხილებს ადამიან-ძალს ადამიან-კაცისაგან და ადამიან-მელას ადამიან-ლომისაგან.

ხშირად მოხდებოდა ხოლმე, მადლენი რომ გაივლიდა სადმე ქუჩაში მშვიდი, წყნარი, ხალხის კურთხევით ძლიერი, გაჩერდებოდა მის უკან ერთი მაღალ-მაღალი კაცი, რკინისფერ სერთუჯით მოსილი, დიდი ჯოხით ხელში, თვალებზე ჩამოფარებული ქუდიანი და თვალს აღარ ამორებდა მიმავალს. იდგა და შეჰყურებდა გულბელდაკრეფილი; თავს იქნევდა, ტუჩებს ცხვირამდე აიწევდა — ერთგვარი მნიშვნელოვანი მანკვა, რომელიც შეიძლება ასე ითარგმნოს: — რა ვქნა? ვინ უნდა იყოს ეს კაცი? სადღაც მინახავს, მაგრამ სად?.. არ მაგონდება! ყოველ შემთხვევაში მე ვერ გამაბრიყვებს!

ერთი იმათგანი იყო ეს კაცი, რომლის პირქუში, თითქმის მრისხანე სახე აღარავის დაავიწყდება, თუ ერთხელ მაინც ნახა სადმე.

პოლიციის მოხელე იყო ეს კაცი, ვინმე ჟავერი.

ძნელ თანამდებობას ასრულებდა მონრეილში, მაგრამ სასარგებლოს, პოლიციის ინსპექტორისას. მადლენის მიერ საქმის დაწყება არ ენახა. ეს თანამდებობა გრავ ანგლეს, პარიზის პოლიციის პრეფექტის, შაბუიეს შემწეობით მიეღო და მონრეილში რომ მივიდა, ძია მადლენი ბატონ მადლენად გამხდარიყო უკვე.

პოლიციის ზოგ მოხელეს თავისებური სახის გამომეტყველება აქვს, ფლიდი და თან მბრძანებელი. ჟავერიც ამისთანა იერის კაცი იყო, ოღონდ ფლიდობა ნაკლებად ემჩნეოდა.

ჩვენი რწმენაა: რომ შეიძლებოდეს თვალთ დანახვა სულისა. უცნაური სურათით დავრჩებით გაოცებული; ყველა ადამიანს შეესაბამება რამე ცხოველი და თვალსაჩინოდ გვეჩვენება დღეს მეცნიერთაგან უყურადღებოდ მიგდებული ჭეშმარიტება, რომ მატლი-

დან არწივამდე, ღორიდან ვეფხვამდე ყველა ცხოველის ნიშანთვი-
სება მოიპოვება ადამიანში და ხანდახან ორი, ან სამი ერთ ადა-
მიანში.

ცხოველი გამოსახვა არის ჩვენი სათნოების და ბიწიერებისა,
რომელსაც თვალთა ვხედავთ; თვალსაჩინო გამოსახულებაა ჩვენი
სულისა. ამას ვხედავთ იმისთვის, რომ ჩავფიქრდეთ, მაგრამ რადგან
ცხოველი ამ მხრივ მხოლოდ მსგავსებაა, არც აღზრდის ამთვისე-
ბელია, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით. ან რა საჭიროა?
პირიქით, რადგან ჩვენი სული რეალობაა და საკუთარი მიზანი აქვს
არსებობისა, ღმერთს მისთვის გონება მიუნიჭებია, ესე იგი ძალა
განვითარებისა. წესიერმა საზოგადოებრივმა აღზრდამ ყოველთვის
უნდა მოსთხოვოს სულს, რაც კი სასარგებლო აქვს ხალხის კეთილ-
დღეობისთვის.

ნათქვამი, ცხადია, მიწიერ ცხოვრებას ეხება მხოლოდ და არ
ითვალისწინებს ღრმა საკითხს, რომელიც შეეხება პიროვნებას,
წარსულ ან მომავალს არა ადამიან-ქმნილებებისას. არის „მე“ ცხო-
ველისა, რომელსაც ხედავს ადამიანი, მაგრამ ეს ხილული „მე“
არავითარ საბუთს არ გვაძლევს უარვეყოთ მასში დაფარული „მე“.
ამ შენიშვნის შემდეგ დავუბრუნდეთ ჩვენს მოთხრობას და ახლა, თუ
თანხმაა მკითხველი და სწამს, რომ ყოველ ადამიანში არის ერთი
რამ ცხოველთა სამყაროს წარმომადგენელთაგან, ძალიან გავვიად-
ვილდება პოლიციის მოხელის ყავერის დახასიათება.

ასტურელი გლეხკაცები დარწმუნებულნი არიან, რომ მგლის
ლეკვებში ყოველთვის ურევია ერთი ძაღლი, რომელსაც დედა
ჰკლავს, — თორემ გაიზრდება და შვილებს შემიჭამსო.

ამ მგლის ლეკვს — ძაღლს მიეცით ადამიანის იერი და ეს იქ-
ნება ყავერი.

ყავერი საპატიმროში დაიბადა. მარჩიელი იყო იმისი დედა.
მაშა იმ ღროს კატორღაში იჯდა. იზრდებოდა იმ აზრით, რომ საზო-
გადოების გარეთ იყო დატოვებული და დაეკარგა იმედი ოდესმე
საზოგადოებაში ჩარევისა. დარწმუნდა, რომ საზოგადოება ახლოს
არ იკარებს ადამიანთა ორ კლასს: — მათ, ვინც იმათ თავს ესხმის
და აგრეთვე თავის მფარველს. არჩევანი არა ჰქონდა ყავერს, — ან
ერთში უნდა გარეულიყო, ან მეორეში. ამავე ღროს კარგად
გრძნობდა, რომ სიმკაცრეც საკმაოდ აქვს, წესიერების სიყვარუ-
ლიც და პატიოსნებაც. თან გამოუთქმელი სიძულვილით სძულდა
ის ბოშათა ჯილაგი, რომელსაც თავადაც ეკუთვნოდა. ადგა და
პოლიციაში შევიდა. მუყაითი მოსამსახურე იყო და ორმოცი წლისა
უკვე ინსპექტორად დანიშნეს.

ყმაწვილობისას სამხრეთში იყო კატორღელების ზედამხედველად.

ვიდრე ჩვენსას განვაგრძობდეთ, გამოვარკვიოთ ის, რასაც ეს არის ვუწოდებთ ჟავერის ადამიანური სახე.

ჟავერის ადამიანური სახე წარმოადგენდა აბზეკილ ცხვირს ორი ღრმა ნესტოთი, რომლისკენაც მიიწევდა ორივე ლოყაზე ხშირი წვერი. ცუდი სანახავი იყო, მეტადრე თუ პირველი იყო მისი ნახვა, ეს ორი ტყე და შიგ ორი ხერელი. როდესაც იცინოდა, — ისეაოთი იყო იმის სიცილი და საზარელი, — ისე აღებდა პირს, რომ არა მარტო კბილები, ღრძილებიც კი უჩანდა. ცხვირის გარშემო კი მიჭყლეტილი ნაოჭი ეკრიბებოდა მხეცის დინგივით. დამშვიდებული ძაღლსა ჰგავდა; თუ იცინოდა — ვეფხვს. პატარა შუბლი, დიდი ყბა, შუბლზე თმა ეფარა, წარბებსა სცემდა, ორ თვალს შუა ერთი მუდმივი ნაკეცი, როგორც მრისხანების დაღი. დაღვრემილი უყურებდა ყველას. პირი მოკუმული ჰქონდა და საშინელი. იერი — საზარელი მბრძანებლისა.

ორი გრძნობა ახასიათებდა ამ კაცს, ძალიან მარტივი და შედარებით ძალიან კარგი, რომელთაც თითქმის ავად ხდიდა მათი გადაჭარბებით გამოყენება: მთავრობისადმი პატივისცემა და აჯანყებისადმი მძულვარება. მის თვალში ქურდობა, მკვლელობა, საერთოდ ყოველგვარი ბოროტმოქმედება მხოლოდ და მხოლოდ აჯანყების გამომქლავნება იყო. მთავრობა მრწამსი იყო იმისი და ამ მრწამსში შედიოდა ყველა, ვისაც კი რამე თანამდებობა აქვს სამეფოში, მეფიდან დაწყებული უკანასკნელ ტყის დარაჯამდე; და ათვალწუნებული ჰყავდა, ეზიზღებოდა ვინც კი ოდნავადაც დაარღვევდა კანონიერებას. აქ მას არავითარი გამონაკლისი არა სწამდა. მთავრობის მოხელეებისას ამბობდა: — შეუძლებელია მთავრობის წარმომადგენელი შეცდესო. იგი ყოველთვის მართალიაო. დამნაშავეების შესახებ სულ სხვას ამბობდა: — დალუპულები არიან! რას უნდა მოელოდეს იმათგან კაცი? — გულწრფელად სჯეროდა უკიდურეს მოაზროვნეთა დებულება, რომელიც ადამიანის კანონს რაღაც უფლებას აძლევს შექმნას ან, თუ გნებავთ, აღნუსხოს დემონები და საზოგადოება რაღაც სტიქსით ორად გაყოს. სტოიკი იყო, დარბაისელი, სასტიკი, დაღონებული მეოცნებე; თავმდაბალი და მედიდური, როგორც ყველა ფანატიკოსი. თვალი ნესტარი ჰქონდა, ცივი და მწარედ მჩხვლეთი. მთელ თავის სიცოცხლის დანიშნულებას ამ ორი სიტყვით ჰფარავდა, — ფხიზლად ვიყო და თვალი მეჭიროს. — სწორი ხაზი გავავლო იმაში, რაც ყველაზე

მეტად არის დაკლავნილი ჩვენს ცხოვრებაში. შეგნებული ჰქონდა თავისი სარგებლობა, წმინდად სწამდა თავისი თანამდებობა და ისეთივე გულწრფელი ჯაშუში იყო, როგორც გულწრფელია მორწმუნე მღვდელი. ვაი იმას, ვინც ხელში ჩაუვარდებოდა. თავის მამას დააპატიმრებდა, კატორღიდან რომ გამოქცეულიყო და თავის ღელას დააბეზლებდა, ავი რომ ჩაედინა რამე. კეთილმომქმედის კმაყოფილების გრძნობით ჩაიდენდა ყოველივე ამას. ამასთან, განმარტოებული ცხოვრობდა, ყველაფერს მოკლებული, თავგანწირული და გართობის უარმყოფელი. განხორციელება იყო უღმობელ ვალდებულებისა, რადგან ისე სწამდა პოლიცია, როგორც სპარტელებს სპარტა; გულქვა მსტოვარი იყო და მკაცრად პატიოსანი, მარმარილოს გულის მქონე ჯაშუში, ვიდოკის სახით მოვლენილი ბრუტუსი — აი რა იყო ქავერი.

მთელი მისი პიროვნება გამოიხატებოდა ამ ორი წადილით: ვიჯაშუშო და არ ვიქნე შემჩნეული. მისტიკური სკოლა ეოზეფ დე მესტრისა, რომელიც იმ დროს მაღალ კოსმოგონიით ავსებდა პაპის მომხრე გაზეთებს, ქავერს სარწმუნოების სიმბოლოდ გამოაცხადებდა. შუბლი არ უჩანდა, ქუდი ჰქონდა ჩამოფხატული, თვალები წამწამებით დაჩრდილული, ნიკაპს ყელსახვევი უფარავდა, ხელებს კი სახელოები. ჯოხი რა არის, ჯოხიც კი დამალული ჰქონდა სერთუქში, მაგრამ თუ საჭირო იყო, უცბად გამოაჩენდა ხოლმე ამ დაბურულ ბუდიდან, როგორც საფარიდან; ერთი ვწრო, კუთხოვანი შუბლი ჰქონდა, საზარელი თვალი, მუქარით სავსე ნიკაპი, უზარმაზარი ხელები და კარგი მსხვილი ჯოხი.

იშვიათად მოხდებოდა რომ წაეკითხა წიგნი თუ მოცლილი იყო. არც სულ უვიცი გახლდათ, თუმცა წიგნები სძულდა. ცუდი ჩვეულება არა ჰქონდა რა, როგორცა ვთქვით. თუ კმაყოფილე იყო, ბურნუთს მოსწევდა, — ან სუსტი მხრის გარდა არა ჰქონდა რა საერთო ზოგადსაკაცობრიოსთან.

ცხადია, ქავერი საშინელება იყო იმათთვის, რომლებსაც ყოველწლიური მართლმსაჯულების სამინისტროს სტატისტიკა აცხადებს საერთო სახელით „მაწანწალები“; ქავერის სახელისაც კი ეშინოდათ. ქავერის დანახვა აქვავებდა ყველას.

ასეთი იყო ეს საშინელი კაცი.

ქავერს თვალი ეჭირა მადლენზე, ეჭვით და უნდობლობით სავსე თვალი. ბატონმა მადლენმაც მიაქცია ამას ყურადღება, მაგრამ ეტყობოდა, უმნიშვნელოდ ჩათვალა. არავითარი კითხვა არ მისცა ქავერს, არც სადმე ეძებდა, არც გაუბოდა, ყურადღებასაც არ

აქცევდა, თუმცა გრძნობდა, რომ სადაც კი უნდა ყოფილიყო, იქვე იყო ქავერიც და უთვალთვალეზდა. მაგრამ ქავერსაც ისე ექცეოდა, როგორც ყველას, ტკბილად და ზრდილობიანად.

რამდენიმე სიტყვა წამოსცდენოდა ქავერს და, ცხადი იყო, რომ ჩუმად ეძებდა რაიმე საბუთს მადლენის პიროვნების გამოსარკვევად იმ ცნობისმოყვარეობით, რომელიც ამ ჯურის კაცსა სჭირს, და რომელშიც იმდენადვე მუშაობს ალლო, რამდენადც ნებისყოფა. ეძებდა რაიმე კვალს მადლენის წინანდელ ცხოვრების მისაგნებად. ეტყობა, იცოდა და ხშირადაც იტყოდა ხოლმე სიტყვის გადაკვრით, რომ ვიღამაც ცნობები მოაგროვა ვიღაცის დაკარგულ ოჯახის შესახებ. ერთხელ კიდევ თავისთავს ელაპარაკებოდა და წარმოთქვა:

— მგონი, ხელთა მყავს!

მაგრამ სამი დღე იყო ღრმად ჩაფიქრებული, დამუნჯებული. ეტყობა გაუწყდა ძაფი, რომელიც მადლენის წარსულის მოგონებასთან გაება. |

ერთხელ კი ისე უცნაური იყო ქავერის ქცევა, რომ ყურადღება მიიპყრო მადლენისა. აი, როგორ მოხდა ეს ამბავი.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ა

ფ ო შ ლ ე ვ ა ნ ი

ერთ მოუქირწყლავ ქუჩაში მიდიოდა მადლენი. ხმაური შემოესმა და მოგროვილი ხალხი დაინახა. მივიდა. ცხენი წაქცეოდა ერთ მოხუცებულს, სახელად ფოშლევანს, და თვითონაც ურმის ქვეშ მოჰყოლოდა.

ეს ფოშლევანი გახლდათ, რომ ჯერაც ძველებურად უნდობლად უყურებდა მადლენს. ფოშლევანი სოფლის მწერლად ნამყოფი კაცი იყო და ვაჭრობას ეწეოდა მონრეილში, როდესაც იქ მადლენი მივიდა. ვერ მიდიოდა კარგად ვაჭრობის საქმე, ვიღაც უტხო, საიდანღაც მოთრეული დღითიდღე მდიდრდებოდა და ის კი სულ ქვევით და ქვევით იწევდა. შურით ევსებოდა გული და, საცა კი შეეძლო, ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, დაეღუპა მადლენი. ბოლოს გაკოტრდა. ერთი ცხენის და ურმის მეტი აღარა ებადა რა არც ცოლი ჰყავდა, არც შვილი ბერიკაცს, და ტვირთის ზიდვა დაიწყო, რომ ცხოვრება შესძლებოდა როგორმე.

ორი ფეხი მოსტეხოდა ცხენს და ადგომა ველარ შეეძლო. ურმის ქვეშ თვლებშუა ეგდო ბებერი. ისე უხეიროდ ჩავარდნილიყო, რომ ზედ გულზე აწვა ტვირთის სიმძიმე. სუნთქვა ეკვროდა, საცოდავად ხრიალებდა. სცადეს გამოეყვანათ, მაგრამ ამაოდ, მით უფრო, რომ დიდი სიფრთხილე იყო საჭირო, თორემ სულ უბრალოდ რამ უხერხული მოძრაობა სულს გაანთხევიანებდა უბედურს. ერთადერთი საშუალება იყო შველისა, ურმის ზევით აწევა. ქავერი იქ ყოფილიყო ამ შემთხვევის დროს და ჯალამბარის მოტანა ებრძანებინა.

ბ. მადლენი წინ მიუშვეს პატივისცემით.

— მიშველეთ! — ყვიროდა ფოშლევეანი, — ნუთუ არავინ არის, რომ დამეხმაროს? ვკვდები კაცი!

ბ. მადლენმა ხალხს მიმართა:

— ჯალამბარი გვინდა.

— კაცი გაიქცა მოსატანად, — უპასუხა ერთმა გლეხმა.

— მალე მოვა?

— ერთი თხუთმეტი წუთი მაინც დასჭირდება, ფლაშოში მჭედელი გახლავთ, იმაზე ახლოს არავის ექნება.

— თხუთმეტი წუთი? — შეკვივრა მადლენმა.

ძალიან წვიმდა იმ დამეს, ღრმად ჩასველებული იყო მიწა, ურემი ნელნელა ძირს იწევდა და უფრო და უფრო აწეებოდა უბედურს. ცხადი იყო, რომ თხუთმეტს კი არა, ხუთ წუთსაც ველარ გაუძლებდა ამ სიმძიმეს...

— ლოდინი შეუძლებელია, — თქვა მადლენმა და გლეხკაცებს გადახედა.

— მაშ რას იზამთ?

— მაგას კი თავისი დაემართება და! ვერა ჰხედავთ, როგორ იფლობა ურემი?

— ვხედავთ, კი ვხედავთ, მაგრამ...

— შეხედეთ, — უთხრა მადლენმა, — ურმის ქვეშ ჯერ კიდევ შეძვრება ერთი კაცი, რომ ზურგით ასწიოს. აბა ვინ არის ლონიერი და კეთილი გულის პატრონი, ვის უნდა ხუთი ლუიდორი?

არავინ შეინძრა ჯგუფში.

— ათი ლუიდორი?.. — სთქვა მადლენმა.

თავდაღუნული იდგა ხალხი.

— მდევრით ლონიერი უნდა იყოს კაცი, — წაილულლულა ერთმა გლეხმა, — და, ვინ იცის, იქნებ თვითონაც შიგ ჩარჩეს.

— აბა. მაშ ოცი ლუიდორი იყოს! — დაიძახა მადლენმა, ვის უნდა ოცი ლუიდორი?

— ისევ ღუმილი.

— ნდომით კი უნდათ, მაგრამ რომ ვერ შესძლებენ? — გაისმა ბოლოს ვიდაცის ხმა.

უკან მიიხედა მადლენმა და უავერი დაინახა; წედან ვერ შეემჩნია. უავერი განაგრძობდა.

— აქ ძალღონე გახლავთ საჭირო. საშინელი ღონის პატრონი უნდა იყოს კაცი, რომ ეგ გაბედოს.

მერე დააცქერდა მადლენს და მნიშვნელოვან ხაზგასმით წარმოთქვა კიდევ რამდენიმე სიტყვა:

— ბატონო მადლენ, ერთი კაცის მეტი ჩემს ღლეში არავინ მინახავს ამ ძალის პატრონი.

მადლენი შეკრთა.

უავერმა ასე დააბოლოვა თავისი სიტყვა, ვითომ უკვე უმნიშვნელო, მაგრამ თვალი თვალში გაუყარა მადლენს.

— ერთი კატორღელი გახლავთ.

— ჰოო? — თქვა მადლენმა.

— ტულონში.

ფერი ეცვალა მადლენს.

ურემი კი ნელნელა ძირს ეფლობოდა. ფოშლევანი ძლივს დაიღებდა ხმას.

— დავიხრჩე, გულის ფიცარი ჩამამტვრია! მიშველეთ!

ხალხს გადახედა მადლენმა:

— მაშ არავინ არის, რომ გაჭირვებულსაც უშველოს და ოცი ლუიდორიც მიიღოს?

არავინ იყო გამბედავი. უავერი კი თავისას არ იშლიდა:

— ერთი კაცი მინახავს მარტო, რომელსაც ჯალამბარი არ დასჭირდებოდა.

— კვდები! მიშველეთ! — გმინავდა ფოშლევანი.

ხალხს გადახედა მადლენმა, იგრძნო როგორ დასცქეროდა მას ქორის თვალით უავერი და გაიღიმა დაღონებით. მერე ხმისამოუღებლად დაეცა მუხლებზე და ურმის ქვეშ შეძვრა. ისეთი მოულოდნელი იყო ეს, რომ ყვირილიც კი ვერ მოასწრო ხალხმა.

საზარელი წამი იყო ლოდინისა და ღუმილისა.

პირქვე იწვა მადლენი და ორჯერ სცადა ამაოდ ხელების მუხლებისკენ წაღება. ყვირილი დაუწყეს:

— გამოდით, ძია მადლენ!

თვით ბებერმა ფოშლევეანმა დაიძახა:

— გადით, ბატონო მადლენ! ალბათ აქ უნდა მოვკვდე... ეს ყოფილა ჩემი ბედისწერა... თავი დამანებეთ... გინდათ, თქვენც ჩემსავით... გაგჰყლიტოთ.

მადლენმა არა უპასუხა რა.

ხმაგაკმენდილი იდგა ხალხი. ბორბლები ძირს იფლობოდა და თითქმის შეუძლებელი გახდა მისი გამოსვლა.

უცბად შეინძრა ურემი, ნელ-ნელა იწვევდა ტვირთი. თვლები ამოდოდა ტალახიდან და გაისმა მადლენის ხვნეშით წარმოთქმული ხმა:

— აბა, ჩქარა! გვიშველეთ!

მივარდა ხალხი. ერთის თავგანწირვამ ძალა და გამბედაობა აღუძრა ყველას. დაეხვივნენ, ასწიეს. ბებერი ფოშლევეანი გადარჩა სიკვდილს.

ადგა მადლენი. მკვდრის ფერი ედო, თუმცა წურწურით სდიოდა ოფლი. ტანისამოსი დახეოდა, წუმპეში გასვროდა. ყველა ტიროდა, ფოშლევეანი მუხლს უკოცნიდა და მაცხოვარს უწოდებდა.

ნეტარ წამების და ზეციურ ტანჯვის სხივი ადგა მადლენს და ეჭლა ის შესცქეროდა ჟავერს, რომელიც აქაც კი თვალს არ აშორებდა მიზანში ამოღებულ მადლენს.

თ ა ვ ი მ ე ზ ვ ი დ ე

ფოშლევეანი მებალედ ხდებდა პარიზში

მუხლი ეღრძო ფოშლევეანს. მადლენის ბრძანებით მაშინვე ქარხანასთან მუშებისათვის მოწყობილ საავადმყოფოში დააწვინეს. საავადმყოფს ორი და ჰყავდა მოწყალეებისა. მეორე დღეს რომ გაიღვიძა ფოშლევეანმა, პატარა მაგიდაზე ერთი ათასფრანკიანი იპოვა და მადლენის ხელით დაწერილი სიტყვები: — მე ვყიღულობ თქვენს ურემს და ცხენს. — ურემი დამტვრეული იყო და ცხენი მკვდარი. ფოშლევეანი მორჩა, მაგრამ ფეხი მუხლში მოკაკული დარჩა. ისევ მადლენმა უშველა და მღვდლის და მოწყალეების დახმარებით ქალების ერთ მონასტერში მიაღებინა მებალედ პარიზში, წმინდა ანტონის უბანში.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ბ. მადლენი მერად დანიშნეს. პირველად რომ ნახა ჟავერმა მერის ფორმით მოსილი მადლენი, რომელსაც ამიერიდან სრული უფლება ჰქონდა ქალაქის მართვისა, კანკალი მოუვიდა, როგორც ძაღლს, რომელსაც თავის ბატონის ტანისა-

მოსიდან მგლის სუნი ეცემა, და მას შემდეგ ერიდებოდა, რამდენადაც კი შეიძლებოდა. თუ სამსახურის გამო იძულებული იყო ენახა ბ. მერი და თავის დაღწევა შეუძლებელი იყო, მიდიოდა და დიდი ზრდილობით და მოწიწებით ელაპარაკებოდა.

ფეხზე წამოაყენა მადლენმა მხარე, გაჭირვება მოსპო და იმ თვალსაჩინო ნიშნების გარდა, რომლებიც მოვიხსენეთ, ერთი ნიშანიც მოპყვა მის ღვაწლს, იქნება დაუნახავი ხალხისთვის, მაგრამ მეტად მნიშვნელოვანი და ამასთან სრულიად უტყუარი. როდესაც გაჭირვებულთა ხალხი, სამუშაო აკლიათ და ვაჭრობა დაცემულია, სახელმწიფო ხარჯის მხდელი ყოველ ღონისძიებას ხმარობს თავიდან აიცილოს გადასახადი, შეიმციროს, შეტანის ვადა გადაადებინოს. მთავრობა დიდ ფულს ხარჯავს, რომ ძალა დაატანოს, აიძულოს და დროზე მოაგროვოს თავისი კუთვნილი. პირიქით, როდესაც მუშა-კაცს საქმე არ აკლია, უმუშევარი არავინ არის, ხალხი მდიდარია და ბედნიერი, ხარჯს ადვილად იხდის ყველა და ბევრი არაფერი ეხარჯება მთავრობას მის მოსაგროვებლად. შეიძლება ვთქვათ, რომ ხალხის გაჭირვებას და სიმდიდრეს თავისი თერმომეტრი აქვს, უტყუარი, — მეტად, თუ ნაკლებად უჯდება მთავრობას ხალხისაგან ხარჯის მოგროვება. მეოთხედს ხარჯავდა იმ დროს ამ საქმეზე მონრეილის ოლქი, მეოთხედს იმისას, რაც წინათ ეხარჯებოდა და ამიტომ იყო, რომ ქებით ახსენებდა ამ ოლქს ბატონი ველელი, მაშინდელი მინისტრი ფინანსებისა, როგორც საუკეთესოს და სხვებისთვის სამაგალითოს.

ასეთი იყო ამ მხარის მდგომარეობა, როდესაც ფანტინი მივიდა. აღარავინ იცნობდა, აღარავის ახსოვდა, მისდა საბედნიეროდ ბატონ მადლენის ქარხნის კარი ღია იყო. მივიდა, მაშინვე მიიღეს ქალების განყოფილებაში. ხელობა სრულიად ახალი იყო, გაუჭირდა დახელოვნება, ბევრს არაფერს იღებდა თავის შრომაში, მაგრამ ჰყოფნიდა, რასაც იღებდა. საკითხი გადაწყვეტილი იყო, — თავისი შრომით ცხოვრობდა ქალი.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ა

ქალბატონი ვიქტორნიერი ოცლათხუთმეტ ფრანკს ხარჯავს ზნეობის დასაცავად

რაკი ნახა ფანტინმა, თავის შრომით ცხოვრობდა, დიდად გაიხარა. პატროსანი შრომით ცხოვრობდა ყმაწვილი ქალი, ღვთის წყალობა იყო სწორედ. ადვილად დაუბრუნდა გემოვნება და სი-

ყვარული შრომისა. სარკე იყიდა, სიხარულით შეჰყურებდა თავის სიყმაწვილეს, სილამაზეს, თავის მშვენიერ თმას, მარგალიტივით კბილებს. ბევრი რამ დაივიწყა წარსულისა, კოზეტისა და მომავალ ბედნიერების მეტს აღარასა ფიქრობდა და თითქმის ბედნიერი იყო. პატარა ოთანი დაიჭირა და ნისიად იშოვა საჭირო მოწყობილობა, — ნაშთი მისი დაუდევრობისა.

არ შეეძლო ეთქვა, — გათხოვილი ვარო, ამიტომ ვერც იმას იტყოდა შვილი მყავსო, — ეს უკვე ვთქვით.

თავდაპირველად ყოველთვის დროზე უგზავნიდა ტენარდიეს ფულს. რადგან წერა არ იცოდა, — თავის სახელის მოწერა იცოდა მარტო, იძულებული იყო მწერალისთვის მიემართა. ის უწერდა ტენარდიესთან გასაგზავნ წერილებს.

ხშირად სწერდა და ამანაც ყურადღება მიიპყრო უსაქმურებისა. ჩურჩულით ეუბნებოდნენ ქალების განყოფილებაში ერთმანეთს, ფანტინი წერილებსა სწერს და რაღაც უცნაურობა ეტყობათ.

არავინ იქნება ისეთი მკაცრი ჯაშუში ადამიანისა, როგორც ის, ვისაც არც კი იცნობს უბედური, ვისიც სახელიც კი არ გაუგონია. — სად მიბრძანდება ყოველთვის ბინდისას 'ეს ვაჟბატონი?.. რატომ ხუთშაბათობით კი არ სტოვებს ბატონი... გასაღებს?.. რად დადის ყოველთვის ვიწრო ქუჩებით?.. რად ჩამოხტება ხოლმე ქალბატონი ეტლიდან ყოველთვის მოშორებით თავის სახლიდან?.. რად აყიდვინებს წერილის ქალაღს ქალბატონი, როდესაც სახლშიც კარგი მარავი აქვს? და სხვ. და სხვ. ბევრია ჩვენში ისეთი გატაცებული ამ ამოცანების გამოძიებით, რომ ფულსაც ხარჯავს, დროსა და შრომასაც, გაცილებით უფრო მეტს, ვიდრე საქველმოქმედო საქმეზე. უცხოა იმისთვის ის ვაჟბატონიც და ქალბატონიც, რომელიც რაღასაც მალავს, მაგრამ რას მალავს? რად მალავს? — აღძრულია ცნობისმოყვარეობა, ცნობისმოყვარეობითვე დასაჯილდოებელი, და სხვა არა უნდა რა, ოღონდ სხვისი საიღუმლო გაიგოს და ქვეყანას მოჰტინოს. ვაი იმისი ბრალი, ვისაც მიზანში ამოიღებს ამისთანა მეძებარი! კვალდაკვალ დასდევს, სადმე ქუჩაში აიტუზება, სადმე ალაყაფის კარებში დღესა და ღამეს გაასწორებს სიცივეში, წვიმაში, ყინვაში, მოისყიდის მის მსახურს ან მხევალს, დაათრობს მეეტლეს, გააბრიყვებს მეკარეს. რისთვის? უბრალო ცნობისმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად — ნახოს, გაიგოს და სალაპარაკო მასალა შეიძინოს; აქავებულ ენას მოძრაობა მისცეს და, ხშირად მოხდება ხოლმე, რაკი გაიგებს, სხვის საიღუმლოს

და სალაპარაკოდ გახდის, მზის სხივზე გაიტანს ბნელით დაფარულს, უბედურებასაც ბევრს გამოიწვევს, — დუელს, გაკოტრებას, ოჯახის დაშლას, სიცოცხლის გამწარებას. მერე იმას რა? ის ალტაცებულია თავის მოხერხებით, თავის აღმოჩენით, უანგარო თავგამოდებით, უტყუარ ალლოს გამარჯვებით. სამწუხარო მოვლენაა.

ზოგი ადამიანი არის ავი მარტო იმიტომ, რომ გაჩუმება არ შეუძლია. დარბაზში ბრძანდება ხოლმე და იქ ბაასობს, თუ ტოლამხანაგებში ლაზღანდარობს, ისეა ყველგან, როგორც ბუხარი, რომელიც ბევრ შემას სწვავს. იმ ყბედსაც ბევრი უნდა საწვავი მასალა და ეს მასალა მისი მოყვასია.

ჰოდა, ფანტინი ამოიღეს მიზანში.

ამასთან ერთად შურიანიც ბევრი აღმოჩნდა: შურდათ იმისი მშვენიერი თმა, შურდათ ლამაზი კბილები.

შეამჩნიეს, რომ სახელოსნოში, იმოდენა ქალებში მუშაობის დროს, უცბად მოერეოდა ხოლმე ცრემლი და მიბრუნდებოდა, რომ ჩუმად მოეწმინდა. მაშინ მოუვიდოდა საწყალს, როდესაც თავისი გოგონა მოაგონდებოდა, ან იქნება, ის კაცი, რომელიც უყვარდა.

გულსაწყლავია უბედურებით გამწარებული წარსულის დავიწყება. გაიგეს, რომ თვეში ორჯერ მაინც წერილს გზავნიდა სულ ერთი და იმავე მისამართით, ფოსტის ფულის გადახდით. მისამართსაც მიაგნეს: „ბატონ ტენარდიეს, მონფერმეილელ მედუქნეს“. მერე დუქანში ალაპარაკეს მწერალი. მოხუცებული გულუბრყვილო კაცი იყო, რომელიც ისე ვერ გაიკსებდა სტომაქს წითელი ღვინით, თუ არ დასცლიდა საიდუმლოების პარკს. გაიგეს, რომ ფანტინს შვილი ჰყავდა. — ის უნამუსო, ისა! — ერთი ჰორიკანა აღმოჩნდა, რომელიც მაშინვე მონფერმეილში წავიდა. ნახა ტენარდიები, ელაპარაკა, და რომ დაბრუნდა, თქვა: — მართალია ოცდათხუთმეტი ფრანკი დავხარჯე, მაგრამ გული ხომ დავიმშვიდე! ვნახე ნაბიჭვარიო!

ამ საქმის ჩამდენი ერთი ჰორიკანა იყო. ქალბატონი ვიქტურნიენი, დარაჯი და მფარველი მთელი ქვეყნის სათნოებისა. ორმოცდათვრამეტი წლის დედაკაცი იყო. ახალგაზრდობის სიგონჯის ნიღაბი სიბერის ნიღაბს გაეორკეცებინა. ხმა ციკანისა ჰქონდა, ჰქუთხისა. ეს ბებერი დედაკაცი ოდესღაც ყმაწვილი ქალი უნდა ყოფილიყო, აი საკვირველება! თავის ყმაწვილქალობაში, ოთხმოცდაცამეტ წელს ერთ წითელქუდა ბებერს გაჰყოლოდა ცოლად. მონასტრიდან გამოქცეულს, ბერნარდელეებისაგან იაკობინელებისკენ გადასულს. გამხდარი დედაკაცი იყო, ბოროტი, მწარე, ეკლიანი, თითქმის

შხამიანი. მაინც იგონებდა თავის მიცვალებულ ბერს, რომელმაც კარგად მოზნეა და დაიმორჩილა. ჭინჭარსა ჰგავდა დაჰმუჰნულ ანაფორაში გამოხვეული. მეფის აღდგენისთანავე ფარისევლობა დაიწყო მუზმუზელამ, და იმდენად თვალსაჩინოდ, რომ მღვდლებმა იმისი ბერიც კი აპატიეს. პატარა მამული ჰქონდა, რომლის შესახებ ხმამალა გაიძახოდა სარწმუნოებრივ საზოგადოებას ვუანდერძებო. ძალიან კარგად იყო მიღებული ეპისკოპოსის სასახლეში. ეს ქალბატონი ვიქტორინენი ბრძანდებოდა მონფერმეილში და, რომ დაბრუნდა გამოაცხადა:

— ვნახე ნაბიჰვარი.

კაი ხანი მოუნდა ამას. უკვე წელიწადი იყო ფანტინე ქარხანაში, როდესაც ერთ დილას სახელოსნოს გამგემ ორმოცდაათი ფრანკი მისცა ბ. მერისაგან და გამოუცხადა მისი ბრძანება, — ქარხანაში საქირო არა ხარ და ქალაქიდან უნდა წახვიდეო.

სწორედ იმ დროს მიიღო ეს ბრძანება, როდესაც ტენარდიემ ექვსი ფრანკის მაგივრად თორმეტი სთხოვა და მერე თორმეტის მაგივრად თხუთმეტი.

თავზარი დაეცა ფანტინს. სად წავიდიოდა უბედური, რომ თავის ოთახის მოწყობილობის ვალი ჯერაც გადასახდელი ჰქონდა? ორმოცდაათი ფრანკი ამ ვალსაც არ ეყოფოდა. ტირილი დაიწყო, ლულულუღით ევედრებოდა. პასუხად ბრძანება მიიღო, — ეხლავ გადი სახელოსნოდანაო. განადგურებული უფრო სირცხვილით, ვიდრე ამ უბედურებით, თავდაღუნული მივიდა შინ. ჭკეყანამ იცოდა ამისი წარსული.

ისე იყო სასოწარკვეთილი, რომ ხმის ამოღებას ვეღარ ახერხებდა. ურჩიეს, — მერი ნახეო, — მაგრამ ვერ გაბედა: ბ. მერმა ორმოცდაათი ფრანკი აჩუქა, რადგან კეთილი კაცია, და ქარხნიდან დაითხოვა, რადგან მართლმსაჯულია. ამას დაემორჩილა.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ა

ქალბატონ ვიქტორინენის გამარჯვება

მაშ ბერის ქვრივიც კი გამოსადეგი ყოფილა ხანდახან.

ბ. მადლენმა ამისი სრულიად არა იცოდა რა. ჩვენი ცხოვრება საესეა ამგვარ გარემოებათა ხლართით. მადლენს ჩვეულება ჰქონდა ძალიან იშვიათად შესულიყო ქალების განყოფილებაში. ამ განყოფილებას ერთი ხნიერი ქალი განაგებდა, მღვდლის რჩევით მიღე-

ბული, და სრული ნდობა ჰქონდა მისი. დიდად პატივისცემა ქალი იყო, საქმის მოყვარული, პატიოსანი, სულგრძელი, მოუსყიდავი; უხვი ქველმოქმედი, მაგრამ, სამწუხაროდ შეგნება და მიტევება არ იცოდა. ბ. მადლენს იმისთვის მიენდო ყველაფერი. შეიძლება უმწიკვლო იყოს ადამიანი და იძულებული გახდეს სხვა ვისმე მიანდოს თავისი მოვალეობა. სრულუფლებიანი იყო ქალების განყოფილებაში გამგე. დარწმუნებული იყო, რომ წმინდად ასრულებდა თავის მოვალეობას და ამიტომ დაეხმარა საქმის გამოძიებას, განსაჯა, დაადგინა და სისრულეში მოიყვანა კიდევ თავისი მსჯავრი.

ორმოცდაათი ფრანკი იმ ფულიდან მისცა, რომელსაც ბ. მადლენი აძლევდა გაჭირვებულ მუშების დასახმარებლად და მოწყობების გასაცემად. ამ ფულის ანგარიშს არავინ სთხოვდა.

ბევრი იარა ფანტინმა, მოახლედ, მსახურადაც კი არავინ აიყვანა. კარდაკარ დადიოდა, მ. გრამ იმისი არავის არა უნდოდა რა. ქალაქიდან ვერ გავიდოდა, თავის ოთახის მოწყობილობის მერე, რა საძაგელი იყო ყველაფერი. — ფულსა სთხოვდა ვაჭარი და ემუქრებოდა, თუ წახვედი სადმე, დაეპატიმრებინებ შენს თავს, როგორც ქურდსაო, — სახლის პატრონმა, რომლისაც ქირა ემართა, პირდაპირ უთხრა: — ყმაწვილი ქალი ხარ, მშვენიერი, მამასადამე ძალიან კარგად გადამიხდი ვალს. — ორმოცდაათი ფრანკიდან ზოგი: სახლის პატრონს მისცა, ზოგი თავის ვალში, ავეჯის სამი მეოთხედი დაუბრუნა ვაჭარს, მხოლოდ აუცილებელი დატოვა და დარჩა უმუშევარი, ღვთის ანაბარა, ერთი საწყალი, ას ფრანკამდე ვალით.

გარნიზონის ჯარისკაცების პერანგების კერვა დაიწყო და დღეში თორმეტ სუს იღებდა. აქედან ათი სუ თავის გოგონას შესანახად უნდა გაეგზავნა.

მეზობლად ერთი ბებერი დედაკაცი ჰყავდა. რომელიც სანთელს უნთებდა, როდესაც ღამე გვიან მოვიდოდა შინ. იძან ასწავლა ხელოვნება გაჭირვებულ ცხოვრებისა. მცირედით ცხოვრებას შონდევს არაფრით ცხოვრება, ეს გახლავთ ორი ოთახი: პირველი ბნელია, მეორე შავი.

ფანტინმაც ისწავლა როგორ ცხოვრობს ადამიანი სრულიად უცეცხლოდ ზამთარში; როგორ იშორებს თავიდან საყვარელ ჩიტუნისას, რომელიც ერთ სათითე ფეტვსა სჭამს ორ დღეში; როგორ იქცევა კაბა საბნად, საბანი კაბად; როგორ უფრთხილდება სანთელს და ღამე მეზობლის ფანჯრიდან გამოძავალ სინათლეზე მიირთმევს ვახშამს, ვინ იცის როგორ გამოიყენებს ერთ სუს უბე-

ღური, რომელიც სიღარიბეში და პატიოსნებაში დაბერებულა. ცოდნა უნდა ამას და ეს ცოდნა ნელნელა ნიჭიერებად ხდება. ფანტინმა შეიძინა ეს ნიჭი და ცოტა თავისუფლად ამოისუნთქა.

მაშინ იყო, რომ შესჩვილა თავის მეზობელს.

— ხუთი საათი რომ ძილს მოვანდომო და დანარჩენი ჩემს საკერავს, მგონია მშიერი არ მოვკვდები. გარდა ამისა, ასე დალონებული რომ არის ადამიანი, აღარც ჭამა აგონდება და აღარც სმა. ჰოდა, ტანჯვა-წვალება და ცოტა პური ერთ მხარეს იყოს, დარდი და სევდა მეორეს, ორივე ერთად საკმარისი იქნება ჩემს გამოსაკვებად.

ამ გაჭირვებაში რომ თავისთან ჰყოლოდა თავისი ბავშვი, დიდი ნუგეში იქნებოდა. ოცნებობდა კიდევაც, — სჯობია მოვიყვანო. მაგრამ როგორ, ისიც მშიერი მოვკლა? და გარდა ამისა, ფულიც ეძარტა ტენარდიესი. ჯერ უნდა გასწორებოდა. ახლა გზის ხარჯი? სად იყო ფული?

ის მეზობელი, უქონელთა ცხოვრების გაკვეთილებს რომ აძლევდა ფანტინს, ერთი მოხუცებული ქალი იყო, წმინდა, ღვთისმოსავი ღარიბ-ღატაკი და იმავე დროს. ლმობიერი ღარიბებისადმი და მდიდრებისადმიც.

საბედოდ მარგარიტა. ერქვა. წერა-კითხვა არ იცოდა, თავის სახელის დაწერა იცოდა მხოლოდ და ისიც შეცდომით.

მრავალი სათნოება არის იქ, ქვევით. ერთხელაც იქნება იგი ზევით მოექცევა. ამქვეყნიურ ცხოვრებასაც აქვს თავისი ხვალისდელი დღე.

ისე რცხვენოდა ფანტინს, რომ ქუჩაში გასვლას ვეღარ ბედავდა.

მაგრამ გაჭირვება? გავიდოდა და გრძნობდა, რომ იმას უყურებდნენ, ერთმანეთს უთითებდნენ, — აგერ მობრძანდებაო, — და მართლაც ყველა იმას უყურებდა და სალამს არავინ აძლევდა. შიგ გულში ხვდებოდა გამვლულების ცივი, სასტიკი ზიზღი და მსუსხავი ქარივით უვლიდა მთელ ტანში.

ასეთია პატარა ქალაქი. უბედური იქ თითქოს გატიტვლებული იყოს, რომელსაც მასხარად იგდებს ყველა და ცნობისმოყვარეობით სინჯავს. პარიზში იმით არის კარგი ცხოვრება, რომ არავინ გიცნობთ და ეს უცნობლობა გიხდებათ ტანისამოსად. ოჰ, როგორ ენატრებოდა პარიზში გადასვლა, მაგრამ ესეც შეუძლებელი იყო.

რას იზამდა? უნდა შესჩვეოდა ამ შეურაცხყოფას, როგორც ბიეჩია ამ სიღარიბეს. ძნელი იყო, მაგრამ თანდათან ამასაც შეუ-

რიგდა. ორი სამი თვის შემდეგ თავისუფლად დაიწყო სიარული— მიუყრონ, რა ვქნა? სულერთია ჩემთვისო. — ამბობდა. თავი მალე ეპირა. პირს მწარე სიცილი არ შორდებოდა და გრძნობდა, რომ ურცხვი ხდებოდა.

ხანდახან თავის ფანჯრიდან დაინახავდა ხოლმე ქუჩაში მიმავალ ფანტინს ქალბატონი ვიქტურნიენი, ხედავდა „ამ უნამუსოს“ უკიდურეს გაჭირვებას, მისი წყალობით გაუბედურებულს და თავი მოსწონდა ამ გამარჯვებით. ავ კაცსაც აქვს ბედნიერება, ოღონდ შავი.

დღესა და ღამეს ასწორებდა ფანტინი ხელსაქმეში, იღლებოდა და უფრო და უფრო ემატებოდა მშრალი ხველა. ხშირად ეტყოდა ხოლმე თავის მეზობელს:

— ნახეთ, რა ცხელი ხელები მაქვს.

მაგრამ დილით კი, როდესაც გატეხილი სავარცხლით ივარცხნიდა თავის მშვენიერ აბრეშუმოვით თმას, წუთით იგრძნობდა ხოლმე ბედნიერი სიკეკლუცის დაბრუნებას.

თ ა ვ ი მ ე ა თ ე

შედეგი გამარჯვებისა

ზამთარი გადიოდა. ქარხნიდან რომ გამოავდეს, ზაფხული გავიდა, მაგრამ ზამთარიც დაბრუნდა: დღემ ძალიან იკლო, იკლო საკერავმაც. არც სითბო, არც სინათლე, არც შუადღის სითბო, ნისლი, ბინდი, მკრთალი ფანჯარა, აღარაფერი ჩანს გარეთ. ცა თავზე გაწევს, გიბნელებს ოთანს, თითქო სარდაფში იმყოფებოდე. მზეც კი ის აღარ არის. მათხოვარს დამსგავსებია. საშინელებაა ზამთარი. ერთნაირად ჰყინავს ცის ნამს და ადამიანის გულს... მოსვენებას აღარ აძლევენ ფანტინს, — ვალს გადახდა უნდაო.

რას იღებდა, რომ გადაეხადა? პირიქით, იზრდებოდა მისი ვალი. ტენარდიესაც ვეღარ უგზავნიდა დაპირებულს და დღე არ გავიდოდა, რომ წერილი არ მოსვლოდა, რომელიც გულს უწყალებდა და ჯიბეს უფხეკავდა, რადგან ფოსტის ფულს ის იხდიდა. ერთხელ წერილი მიიღო, — შენი კოზეტი ტიტველა არის ამ ცივ ზამთარში, თბილი ტანისამოსი სჭირია და ერთი ათი ფრანკი მაინც გამოუგზავნე, რომ ვუყიდოთ რამეო, — მიიღო, წაიკითხა, ხელში ეჭირა და სკმუჭნიდა მთელ დღეს. საღამოზე ერთ დალაქთან მივიდა,

გაიშალა და ძირს დაუშვა ნაწნავი... მუხლამდე ჰფარავდა უბედურს თმა.

— საგანგებო თმა გქონიათ, — შეაქო დალაქმა.

— რას მომცემთ ამ თმაში?

— ათ ფრანკს.

— აბა, მომქერით.

თბილი ტანისამოსი იყიდა და ტენარდიეს გაუგზავნა.

მაგრამ ცოფი მოერიათ ტენარდიებს, იმათ ფული უნდოდათ... ტანისამოსი თავის ეპონინს ჩააცვებს. საწყალი ტოროლა ისევ ტიტველი დარჩა.

ცოტად მაინც დამშვიდდა ფანტინი. — ჩემს გოგონას აღარა სცივაო, — ფიქრობდა, — ჩემი თმით შეევმოსე ის კუდრაქაო. — პატარა ქუდს იხურავდა გაკრეჭილი თავის დასამალავად და ისევ ლამაზი იყო.

საზარელი ნაღველი ერეოდა იმის გულს. თმის დეარტხნის სიხარული რომ დაეკარგა, სულყველაფერი შეეზიზნა, რასაც ხედავდა. როგორც ყველა, ისიც თაყვანისმცემელი იყო ბ. მადლენისა; მაგრამ გონებიდან ვერ განეშორებინა, რომ ის იყო მიზეზი მისი უბედურებისა, რომ იმან დაითხოვა სამსახურიდან, იმას ამტყუნებდა, გამტყუნებას სიძულვილი მოჰყვა და ისიც შეიძულა, მეტადრე ის. ქარხანასთან რომ გაივლიდა ხოლმე იმ დროს, როდესაც მუშები გარეთ იყვნენ, განგებ სიცილს დაიწყებდა და ნაძალადეგ სიმღერას.

ერთმა ბებერმა დედაკაცმა, ქარხნის მუშამ, თვალი მოჰკრა ასე მიმავალს და სთქვა:

— ავი დღე მოელის ამ უბედურს.

საყვარელი გაიჩინა, ვიღაც უცნობი, რომელიც არ უყვარდა, ისიც თავის მტრების ჯიბრით. ერთი საძაგელი მოხეტიალე მაწანწალა; ზარმაცი და უქნარა, რომელიც სცემდა. ისიც მალე წაუვიდა.

გაგიჟებით უყვარდა თავისი ბავშვი. აღმერთებდა მას.

და რაც უფრო ძირს ეშვებოდა, მით უფრო ბნელდებოდა მის ირგვლივ ყველაფერი, მით უფრო მეტად ბრწყინავდა მის სულის სიღრმეში ეს პატარა მშვენიერი ანგელოზი. ერთადერთილა დარჩენოდა სანუგეშო: — როცა გავმდიდრდები, ჩემთან მეყოლება ჩემი კოზეტიო, — და იცინოდა. ჯერაც ისევ ახველებდა და ზურგზე ოფლი სდიოდა.

ერთხელ შემდეგი წერილი მიიღო ტენარდიესაგან: — „კოზეტი ავად არის, პარტახტიანი სახადი შეეყარა, აქ რომ მძვინვარებს. ძვირ-

ფასი წამლები გვეჭირდება, ვიღუპებით, ველარ ავუღივართ წამლების ყიდვას. თუ ამ ერთი კვირის განმავლობაში ორმოცი ფრანკი არ მოგვაშველეთ, კოზეტი სიკვდილს ვერ გადაარჩება“.

ხარხარი დაიწყო საწყალმა, მერე თავის ბებერ მეზობელს მიუბრუნდა.

— რა ადვილად სჯიან ის სულელები! ორმოც ფრანკსა მთხოვენ, ორ ნაპოლეონოდორს, ორ ოქროს! ახლა რა ჰგონიათ? მე ფულსა ვჭრი, თუ რა არის?

მერე სირბილით ჩაიარა კიბე, სიცილით, სიმღერით და ქუჩაში გაეარდა.

ვილაც შეხვდა ქუჩაში და ჰკითხა:

— რა იყო ქალო, რა მოგივიდა, რომ ეგრე მხიარულად ხარ?

— როგორ სისულელესა მწერენ ჩვენი სოფლიდან. ორმოც ფრანკსა მთხოვენ, ოჰ, ეს გლეხები.

ხალხი დაინახა მოედანზე მოგროვილი. ერთი უცნაური ეტლი იდგა. ზედ წითელტანისამოსიანი კაცი ამძვრალიყო და იქიდან აქებდა თავის სავაჭროს. ოინბაზი კბილის ექიმი იყო, ქვეყნად მავალი და ქებით და ლაზლანდარობით ცდილობდა გაეყიდა კბილები, კბილის საწმენდი ფხვნილი და სხვა წამლები.

ფანტინიც ჩაერია ხალხში, სხვებთან ერთად ისიც იცინოდა, რადგან ძალიან კარგად ხუმრობდა ოინბაზი, ხალხისთვის მდაბიურად და წარჩინებულთათვის კეთილშობილურად. იმანაც დაინახა ლამაზი ფანტინი და შეჰყვირა:

— რა მშვენიერი კბილები აქვს ამ ქალს, ემანდ რომ იცინის! მოდი, ქალბატონო, მე დამითმეთ ორი წინა კბილი და ორ ნაპოლეონოდორს მოგართმევთ ფასად.

— საშინელებაა! — შეჰყვირა ფანტინმა.

— ორი ოქრო, — ბუზღუნებდა ერთი უკბილო ბებერი დედაკაცი, — ბედნიერია ვილაც არის!

მოჰკურცხლა ფანტინმა. ყურებზე ხელები მიიფარა, რომ არ გაეგონა ამ კაცის ძახილი, რომელიც უყვიროდა:

— მომისმინეთ, კოხტა ქალო! ორი ნაპოლეონოდორი! ცოტა კი არ გეგონოთ. თუ ქუჩაში დაგიჯდეთ, ამ სალამოს მნახეთ „ვერცხლის გემბანის“ დუქანში. სალამოზე მნახეთ.

შინ მივიდა ფანტინი. გააფთრებული იყო, დავის მეზობელს უამბო ეს ამბავი:

— გაგიგონიათ რამე ამგვარი? ის საზიზღარი, ისა! რატომ არ აუკრძალავენ ამისთანა თავხედებს ასე სიარულს? ორი წინა კბილი

ამომავლიჯოს, დამაუშნოვოს, დამასახიროს! თმა ხომ არ არის, რომ ხელახლა ამოვიდეს! ის ურცხვი. ისა! ის მირჩევნია თავდაყირა დავეშვა მეხუთე სართულიდან! პაემანიც რომ დამინიშნა! ამ საღამოს „ვერცხლის გემბანის“ დუქანში მოდიო.

— და რას გაძლევთ. ის კი არა თქვა?

— ორ ნაპოლეონოდორსაო.

— ორმოც ფრანკსაო, ასე გამოდის.

— დიახ, ორმოც ფრანკსაო.

ჩაფიქრდა, საკერავს მიუჯდა. ცოტა ხანს უკან საკერავი იქით გადადო ტენარდიეს წერილი აიღო, მარგარიტს მიმართა, რომელიც ისევ ჰკერავდა:

— ხომ არ იცით რა არის პარტახტიანი სახადი?

— ძნელი ავადმყოფობაა.

— ბევრი წამალი დასჭირდება?

— ძალიან ბევრი.

— რით იწყება ეს სახადი?

— სიცხით, როგორც სხვა ყველა.

— მაშ ბავშვებსაც შეეყრება?

— მეტადრე ბავშვებს.

— მერე? კვდება ავადმყოფი, თუ შეიძლება გადარჩეს?

— უფრო კვდება.

ფანტინი კიბეზე გავიდა, რომ იქ სინათლეზე ერთხელ კიდევ წაეკითხა ტენარდიეს წერილი.

საღამოზე ისევ ქუჩაში გავიდა და პარიზის ქუჩისკენ მიმავალი ნახეს, სადაც სამიკიტნოებია.

მეორე დილას, გათენებისას, როდესაც მეზობელი შევიდა ფანტინთან, რადგან ერთად კერავდნენ, რომ სანთელი ნაკლებად დასწვოდათ, მთლად გაშტერებული დარჩა: ფანტინი თავის ლოგინში იჯდა, ფერმიხდილი, გაყინული. ეტყობოდა, არ სძინებოდა იმ ღამეს. ქული კალთაში ჩავარდნოდა. სანთელი არ გაექრო და თითქმის ჩამწვარიყო.

— ოჰ, ღმერთო! რა მოხდა ქალო, რა მოგივიდა, რომ ასე დაგწვია სანთელი?

მერე თავგაკრეჭილ ფანტინს გადახედა.

ათი წლით დაბერებულიყო ამ ერთ ღამეში.

— ღმერთო ძლიერო! რა მოგივიდა, ფანტინ?

— არაფერი, — უპასუხა ფანტინმა, — პირიქით. ძალიან კმა-

ყოფილიცა ვარ. გადარჩება ამ საშინელ სახადს ჩემი გოგონა. ვუ-
შოვე წამლის ფული და ორი ოქრო დაანახვა იქვე მაგიდაზე.

— გმადლობ შენ, ღმერთო, გამდიდრებულხარ, ქალო, მერე სად
იშოვე?

— ვიშოვე, — უპასუხა ფანტინმა და გაიცინა. სანთელი ჯერ
ისევ ენთო და ანათებდა მის სახეს. იცინოდა, მაგრამ მწარე იყო ეს
სიცილი, ჩასისხლიანებული. პირიდან ნერწყვი სდიოდა სისხლიანი
და კბილების ალაგს შავი ნახვრეტი უჩანდა პირში.

წუხელ გაეყიდა ორი წინა კბილი.

იმ დღესვე გაუგზავნა ორმოცი ფრანკი ტენარდიეს.

აქაც გაიმარჯვა ტენარდიეს ვერაგობამ. ფული უნდოდა, ფული
იშოვა, თორემ კოხეტი ავად არ ყოფილა.

ფანჯრიდან გაისროლა ფანტინმა თავისი სარკე. უკვე დიდი ხა-
ნი იყო, რაც მეორე სართულიდან სხვენზე ასულიყო, პატარა კუ-
თხე ჰქონდა ბანქვეშ. ჰერად ბანი ჰქონდა იატაკისკენ დაქანებული
და დიდი სიფრთხილე იყო საჭირო, რომ წამდაუწყუმ თავი არ მიე-
კრა ჰერისთვის. ისიც კი არ შეუძლია ღარიბ კაცს, რომ თავის ბი-
ნის ან თავის ბედის ბოლომდე ისე მივიდეს, რომ სულ უფრო და
უფრო არ დახაროს თავი. ლოგინისა სახელიდა დარჩენილიყო.
ძირს ლეები ეგო, საბნის მაგივრად რაღაც ძონძი; ერთი დარღვე-
ული ჩალის სკამი ედგა, კუთხეში პატარა ვარდი იდგა დავიწყებუ-
ლი და გამხმარი; მეორე კუთხეში თუნუქა წყლისთვის, რომელ-
შიაც იყინებოდა წყალი ზამთარში. სირცხვილი დაეკარგა და ახლა
კეკლუცობას ჰკარგავდა. ცუდი ნიშანია, ჭუჭყიანი თავსახვევით გა-
დიოდა ქუჩაში; მოუცლევლობით თუ უყურადღებობით აღარ იკე-
რებდა საცვლებს. ყელიანი წინდები რომ გამოეხეოდა ქუსლებზე,
ფეხსაცმელში ჩაიტენიდა. ძველ დახეულ კორსეტს უბრალო მიტ-
კლის ნაპრებით იკერებდა და ჩაცმა და გახევა ერთი იყო. ვალს ვერ
იხდიდა. მევალები ეჩხუბებოდნენ და ლანძღავდნენ — ჩქარა ჩვენი
ფულიო! — მოსვენება აღარ ჰქონდა. გზაში ისინი დახვდებოდნენ.
კიბეზე ისინი იყვნენ ატუზული, ძილი აღარ ეკარებოდა. იწვა და
ტიროდა. თან ფიქრობდა. სიცხე აღარ უნელდებოდა, რაღაც ტკი-
ვილსა გრძნობდა მარცხენა ბეჭის ქვემოთ. ძალიან ახველებდა.
სულყველაფერს მადლენს აბრალებდა და ჭირივითა სძულდა ის.
ჩივილით კი არასა ჩიოდა. დღეში ჩვიდმეტ საათს საკერავს უჯდა,
მაგრამ ერთმა მოხერხებულმა კაცმა საკერავი პატიმარ ქალებს და-
ურჩია, ფასის დაკლებით, რა თქმა უნდა; ფანტინსაც იმდენივე მის-

ეა, რასაც დამწყვედულებს აძლევდა, — ცხრა სუ დღეში. ჩვიდმეტი საათის მუშაობა და 9 სუ დღეში! ახლა უფრო დაეინებით და მუქართ მოითხოვდნენ ვალების გადახდას. ავეჯი თითქმის ზღადად უკანვე წაიღო ვაჭარმა და მაინც თავისას არ იშლიდა: — როდის გამისწორდები შე კახპაო? — დევნილი იყო ყველასაგან, საშინელ მხეცივით დევნილი და გრძნობდა, რომ მის გულშიც იზრდებოდა საშინელი მხეცის მისწრაფებანი. სწორედ ამ დროს მიიღო ტენარდიეს წერილი, — „შენი ბედი, რომ ასეთი გულკეთილი ვარ და ამდენს გითმენ. ასი ფრანკია საჭირო საჩქაროდ. თუ არ გამომიგზავნი, პანდურსა ვერავ შენს კოზეტს, თუმცა ჯერაც ლოგინში წევს იმ საშინელ ავადმყოფობის გამო და მერე შენ იცი და შენმა შეიღმა. ცოდვა შენ გედოს, თუ გაიყინა სადმე ამ სიცივეში.“

— ასი ფრანკი? — კვენესოდა ფანტინი, — ნეტა თუ არის ქვეყანა, სადაც ას სუს იშოვის ადამიანი დღეში. რა გაეწყობა, უნდა გაეყიდოს ის, რაც დამრჩენია.

და უბედური ქუჩის მეძავე ქალი გახდა.

თ ა ვ ი მ ე თ ი რ თ მ ე ბ ი

CHRISTUS NOS LIBERAVIT¹

რა არის ეს ისტორია ფანტინისა? ეს გახლავთ ის, რომ საზოგადოება ყიდულობს ქალს, როგორც მონას.

ვისგან ყიდულობს? სიღარიბისაგან.

შიმშილისაგან, სიცივისაგან, მარტოობისაგან, უპატრონობისაგან, გაჭირვებისაგან. სავალალო ვაჭრობაა. სულს ჰყიდის კაცი ლუკმა პურისთვის. სიღარიბე აწვდის, საზოგადოება ყიდულობს.

წმინდა მცნება იესო ქრისტესი განაგებს ჩვენს ცივილიზაციას, მაგრამ ჯერ არ გაყდენთილა მით ადამიანი. ამბობენ, ევროპის ცივილიზაციაში მონობა აღარსად არისო. დიდი შეცდომაა. მონობა არსებობს, მაგრამ იგი მთელი სიმძიმით მხოლოდ ქალს დასწოლია, სახელად მას პროსტიტუცია ეწოდება.

ქალი დამონავეებული, ესე იგი სიღამაზე, სიკეკლუცე, სისუსტე, დედობა; თუ მამაკაცს არცხვენს რამე, ეს არის უმთავრესად პროსტიტუციის არსებობა.

¹ ქრისტემ გვიხსნა (ლათ.).

აქამდე რომ მიაღწია ფანტინმა, აღარაფერი შერჩენოდა იმისი, რაც წინათ იყო. ტალახში რომ ჩაწვა, მარმარილოდ იქცა. გაყინული იყო სული და ხორცი. აგერ ეძებს, ვილასაც გაჰყვა, დანებდა და არც კი იცის, ვის დანებდა ასე ადვილად, სახელგატეხილია და უკვე მკვდარი. ჩვენმა ცხოვრებამ და საზოგადოებრივმა წესწყობილებამ ანდერძი აუგო ცოცხალ ადამიანს. უკვე გადახდა, რაც უნდა გადახდეს. ყველაფერი იგრძნო, აიტანა, სცადა, გამოიტირა, გამოიგლოვა და დაჰკარგა, დაემორჩილა იმ მორჩილებით, რომელიც გულგრილობასა ჰგავს, როგორც სიკვდილი ძილს. ახლა აღარაფერს ერიდება. აღარაფრისა ეშინია. თუნდა ზეცა დაატყდეს თავს, თუნდა ოკეანემ შთანთქას და წალეკოს. იმას რა? ის აღარ არის, და თუ არის, ღრუბელიდაა წყლით გაუღმთილი.

ასე ეგონა განწირულს, მაგრამ ცდებოდა, როცა წარმოედგინა, რომ შესაძლებელია ბედის ძირიანად ამოწოვა და რისიმე ფსკერის მიღწევა.

რა არის ასე ტანჯვით და წამებით სიცოცხლის გამამწარებელი ბედი? რა უნდა ჩვენგან? საით მივყავართ?

ვინც იცის ამის პასუხი, წყველიადა ხედავს.

მარტოლ მარტოა და ღმერთი. ჰქვია.

თ ა ვ ი მ ე თ ო რ მ ე ბ ე

ბატონ ბამბათაშუს ღროსტარება

როგორც ყველა პატარა ქალაქში, ისე მონრეილშიც იყვნენ და კარგად ბლომადაც, ყმაწვილი ბიჭები, რომლებიც ისევე სჭამდნენ ათასხუთას ფრანკს მამისაგან მზამზარეულ შემოსავლიდან, როგორც პარიზში ორასათასს. თავის არარაობით და უსარგებლობით ცვედანის გვარს ეკუთვნიან, დაკოდილები, პარაზიტები, უქნარები, რომელთაც ცოტა მამული დარჩენიათ მამაპაპისაგან, ცოტა სისულელე და უფრო ცოტა ჰკუა, რომლებიც უხეშად გამოჩნდებიან სადმე დარბაზში და დიდებულად მიაჩნიათ თავი სადმე დუქანში; რომლებიც გაიძახიან: — ჩემი მამული, ჩემი ტყეები, ჩემი გლეხებიო, — მსახიობ ქალებს უსტვენენ თეატრში დასასაბუთებლად იმისა, რომ ხელოვნებისა იმათაც ესმით რაღაც. ეჩხუბებიან გარნიზონის ოფიცრებს თავისი ვაჟკაცობის დასამტკიცებლად, ნადირობენ, თამბაქოს სწევენ, ამოქნარებენ, სვამენ. თამბაქოს სუნით

არიან გაყენითილნი, ბილიარდს თამაშობენ, დილიენიდან ჩამომავალ მგზავრებს შესცქერიან, კაფეში ცხოვრობენ, პურს დუქანში სჭამენ; ძალი ჰყავთ, რომელიც სუფრის ქვეშა ღრღინის ძვლებს, და საყვარელი, რომელიც სუფრასა შლის და ზედ საქმელს ალაგებს; ერთ სუს დაჰკანკალებენ, გადაჰარბებით ემონებიან მოდას, აღტაცებულნი არიან ტრაგედით, მასხარად იგდებენ ქალებს, ლონდონსა ჰბაძავენ პარიზით წარმოდგენილს და პარიზს პონტამუსონით წარმოდგენილს, ყუყუჩებად ბერდებიან, მუშაობას არ კადრულობენ, გამოსადეგნი არსად არიან და არც დიდი მავნებლობა შეუძლიათ.

ერთი ამგვარ კაცთაგანი იქნებოდა ფელიქს ტოლომიესი, თავის პროვინციაში რომ დარჩენილიყო და პარიზი არ ენახა თავის დღეში.

ცოტა რომ მეტად მდიდრები ყოფილიყვნენ, — სალუქები არიანო, — იტყოდა ჩვენი საზოგადოება; ცოტა რომ უფრო დარიბები ყოფილიყვნენ, — უვარგისები არიანო. არც ერთი და არც მეორე; უქნარები არიან, მორჩა და გათავდა ეს უქნარები ზოგი მოწყენილია, ზოგი მოსაწყენი, ზოგი მეოცნებე და ხშირად გაიძვერა.

იმ დროის მიხედვით სალუქი მორთული უნდა ყოფილიყო უზარმაზარი საყელოთი, შესაფერი სიდიდის ყელსახვევით, საათის ძეწკვზე შანებით სამი სხვადასხვა ფერის, ერთმანეთზე ჩაცმულ ჟილეტით ისე, რომ ცისფერი და წითელი შიგნით ყოფილიყო მოქცეული, ზეთისხილის ფერის მოკლე წელიანით და ვიწრო კალთიანი ფრაკით, ზედ ორ წყობად ვერცხლის ღილები უნდა ჰქონოდა ერთმანეთზე მიკრული და მხრებზე ამავალი; ფრაკის ფერისა, ოღონდ უფრო ბაცი, შარვალი, ოღნავ ნაწიბურზე, ფერადი ზოლებით, ყოველთვის კენტით ერთიდან თერთმეტამდე; ამაზე მეტი სირცხვილი იყო და საძრახისი. ამას მიუმატეთ ქუსლზე ნალიანი ფეხსაცმელი, წოპწოპა ქუდი, ვიწრო ფარფლიანი, აწეწილი თმა, უშველებელი ჯოხი, პოტიესებურ სხარტულით სიტყვა-პასუხი, დეზები და ულვაშები. იმ დროის მოდით ულვაში ბურჟუას ნიშნავდა და დეზები ფეხით მავალს. პროვინციელ სალუქს დეზებიც უფრო გრძელი ჰქონდა და ულვაშებიც უფრო საშინელი.

იმ დროს იყო გაჩაღებული სამხრეთ ამერიკელების ბრძოლა ესპანეთის მეფის წინააღმდეგ, ბრძოლა ბოლივარისა მორილიოს წინააღმდეგ. ვიწრო ფარფლიანი ქუდი ნიშანი იყო მეფის მომხრეობისა და სახელად მორილიო ერქვა; ლიბერალებს განიერ ფარფლიანი ქუდი ეხურათ და ამ ქუდის სახელი ბოლივარი იყო.

რვა თუ ათი თვის შემდეგ იმისა, რაც ნაამბობი იყო წინა

ფურცლებზე, 1823 წლის იანვრის პირველ რიცხვებში, ერთ თვე-ლიან სალამოს ქუჩაში ბრძანდებოდა ერთი ამ სალუქთაგანი, ერთი ამ უსაქმურთაგანი, ერთი „კეთილმოაზროვნეთაგანი“, რადგან მორი-ლიო ეხურა თავზე. არ შემცივდესო, კარგად გახვეულიყო ფართო წამოსასხამში, რომლითაც სიცივის დროს სრულდებოდა ზემოთ აღ-წერილი მოდის ტანისამოსი. ქუჩაში ბრძანდებოდა და დროს ატა-რებდა. ერთ ქალს იგდებდა მასხარად, რომელიც საზეიმო კაბით, გულმკერდგაღელილი, თავზე ყვავილებით მიდი-მოდებოდა ოფიცრე-ბის კაფეს ფანჯრებთან. მასხარად იგდებდა და თან თამბაქოს აბო-ლებდა. თამბაქოს წვევაც მოდა იყო იმ დროს.

როგორც კი მიუახლოვდებოდა სალუქს ეს ქალი, ის მაშინვე სივარის კვამლს მოიგროვებდა, შიგ პირში შეუბოლებდა და თან რამდენიმე სიტყვას დაატანდა, უწმაწურს, სალაზღანდაროს, რომე-ლიც იმას ნაკვესად და ჭკუამახვილობად მიაჩნდა: — რა უშნო რამ ხარ?.. რას დაეხეტები? წადი დაიმალე... კბილები ვინ ჩაგაყ-რევიანა... და სხვ. და სხვ. ეს ვაეხატონი ბ. ბამატაბუა ბრძანდებოდა. ქალი, ეს მორთული ლანდი, ბოლთას რომ სცემდა ფანჯრებთან, პასუხს არ აძლევდა, არც კი უყურებდა. ესმოდა იმის დაცინვა, მაგრამ თავისას არ იშლიდა, გვერდზე გაუვლიდა, წავიდოდა და ხუთი წუთის შემდეგ ისევ დაბრუნდებოდა დამცინავისკენ, როგორც ჯარისკაცი, რომელმაც ორ მწყობრ შუა უნდა გაიაროს და ისე გა-ილახოს. ყურადღებას არ აქცევდა ამ აბეზარას ქალი. ეტყობოდა, ამან გააგულისა ჩვენი გმირი და როდესაც გასცდა ქალი, უკან გაჰყვა მგელივით ფრთხილად, დაიკუზა, ერთი მუჭა თოვლი აიღო და უცბად ზურგში ჩაუგდო ბეჭებ შუა. ქალმა დაიკივლა, მოუბ-რუნდა, ვეფხვივით ეცა თავხედს, ფრჩხილებით უკაწრავდა სახეს, თან უშვერი სიტყვებით ლანძღავდა და აგინებდა. ეს გინება და არა-ყისაგან გახრინწიანებული ხმა, ყმაწვილი ქალისა იყო, რომელსაც აღარა ჰქონდა ორი წინა კბილი. ეს ქალი ფანტინი გახლდათ.

ამ ყვირილზე გარეთ გამოცვივდნენ ოფიცრები, ხალხი შეგროვ-და ქუჩაში, გარს შემოეხვია მებრძოლთ, ზოგი ხარხარებდა, ზოგი ტაშს უკრავდა, ზოგი რაღაცას გაჰყვიროდა. იდგნენ და ტკბებო-დნენ ამ ქალის და კაცის ბრძოლით, რომლებსაც ძლივსლა სცნობ-დნენ. ძლივსლა იგერებდა კაცი ფანტინს, ქუდი თოვლზე ეგდო და ფანტინი კი სცემდა გააფთრებული ხელით, ფეხით, მუშტით, მხეცივით ბლაოდა ფერმიხდილი და საშინელი.

ერთი მაღალი ტანის კაცი გამოვიდა სახლიდან უცბად, ხელი სტაცა ქალს ტალახით მოსვრილ წელში და უბრძანა:

— გამომყევ!

შეხედა ფახტინმა, ხმა ჩაუწყდა, გაშეშდა, მკვდრის ფერი დაედო და კანკალი მოერია. ყავერი იცნო.

სალუქმაც ისარგებლა ამ წუთით და მოჰკურცხლა.

თ ა ვ ი მ ე ც ა მ ე ტ ი

პოლიციური სამართალი

ხალხი გაარღვია ყავერმა და ჩქარი ნაბიჯით წავიდა პოლიციისკენ, თან თავისი მსხვერპლი მისდევდა ხმაგაკმენდილი, სრული შორხილი. ყავერიც გაჩუმებული მიდიოდა. სერიით გატაცებული ხალხიც თან დაედევნა და მხიარულად ლაზღანდარობდა. უალრეს უბედურებას უშვერი ლაზღანდარობა გამოეწვია.

პოლიციაში შევიდნენ. დაბალი ოთახი იყო, ღუმელით გამთბარი. შიგ დარაჯი დახვდათ. მეორე ოთახის კარი შეაღო ყავერმა. შევიდა, შეიყვანა ფანტინი და კარი მოხურა. იუკადრისა ეს ხალხმა, რომელსაც უნდოდა ბოლომდე დამტკბარიყო ამ სერიით და ახლა ქუჩაში გამავალ ფანჯარასთან მიცვივდა, ფეხის წვერებზე ღებობდა, რომ კიდევ დაენახა რამე. ავმუცლობაა ხშირად ცნობისმოყვარეობა, — თვალთ ცქერა ზოგჯერ გადაყლაპვას უდრის.

შევიდნენ ოთახში. ღონემიხდილი ფანტინი ძირს დაეშვა იქვე. კუნჭულში, ეგდო უძრავად, ხმას ვერ იღებდა და შეშინებული ძაღლივით შესცქეროდა ყავერს.

დარაჯმა ანთებული სანთელი შემოიტანა, ყავერი დაბრძანდა, ერთი ფურცელი ლერბიანი ქაღალდი აიღო და წერა დაიწყო.

ამ ყოფაქცევის ქალები ჩვენი კანონმდებლობით მარტო პოლიციის განკარგულებაში არიან. პოლიცია არის იმათი ბატონ-პატრონი; რასაც უნდა, იმას უზამს; დასჯის, როგორც მოინდომებს და თავის სურვილისამებრ წაართმევს ორ სავალალო ღირსებას, რომელიც ამ ქალებს შერჩენიათ, — ხელობას და თავისუფლებას. ქვასავით უგრძნობი იყო ყავერი. სახეს არავითარი მღელვარება არ ეძჩნეოდა, თუმცა საფიქრალიც ჰქონდა და საზრუნავიც: თავის მოვალეობას ასრულებდა კაცი, სასტიკი სინდისის სრული სიფრთხილით და თავის შეუზღუდავ უფლების გამოყენებით. გრძნობდა, რომ ამ წამს ამისი სავარძელი პოლიციის მსაჯულის სავარძლად გადაქცეულიყო, და მართლმსაჯულება მართებდა. საქმე უნდა განეხილა, დამნაშავე დაესაჯა და ცდილობდა შეეკრიბა, რაც კი ცოდ-

ნა ჰქონდა და გამოცდილება იმ დიდებულ მოვალეობის ასასრულებლად, რომელიც მიანდო მთავრობამ და რამდენადაც უკვირდებოდა ამ ქუჩის ქალის საქციელს, იმდენად უფრო ემატებოდა აღმფოთება. ცხადი იყო, თაყის თვალითა ნახა კანონის დარღვევა, თავის თვალითა ნახა ქუჩაში საზოგადოება, რომლის წარმომადგენელი, ბურჟუა, სახლის პატრონი, ამომრჩევის უფლების მქონე შეურაცხყოფილი იყო ლანძღვით და ცემით — ვილაც უნამუსო, კანონგარეშე მდგომ დედაკაცისაგან. ქუჩაში მაწანწალა კახამ შეურაცხყო ბურჟუა, ეს თავის თვალითა ნახა ჟავერმა და ახლა ჩუმად სწერდა.

გაათავა, ხელი მოაწერა, ბეჭედი დაასვა, დაკეცა, პოლიციელს მისცა და უბრძანა:

სამი კაცი გეყოფათ. ციხეში წაიყვანეთ ეს დედაკაცი.

მერე ფანტინს მიუბრუნდა და უთხრა:

— ექვსი თვით ციხე.

— ექვსი თვით? ექვსი თვით ციხე? — შეჰყვირა ფანტინმა. ექვსი თვის მუშაობა და 7 სუ დღეში! მერე ჩემი კონჯეტი? ხომ შიმშილით მომიკვდა ჩემი ბავშვი, ჩემი შვილი! ას ფრანკზე მეტი მმართველს ტენარდიესი, ბატონო ინსპექტორო, ეს იცით თუ არა?

და როგორც ეგდო, ისე გაცოცდა ჟავერისკენ, ტალახიანი ფეხებით გასვრილ იატაკზე, ხელაპყრობილი. თითქოს ღმერთს ევედრებოდა:

— შემობრალეთ, ბატონო ჟავერ, შემიწყალეთ! გეფიცებით, ჩემი ბრალი არ იყო. თქვენ მარტო ბოლო ნახეთ, თავიდან რომ გენახათ, მე არ გამამტყუნებდით. ღმერთმა მკითხოს, თუ მე იმისთვის დამეშავებინოს რამე. სულ იმ ბურჟუის ბრალია, არც კი ვიცნობ, ვინ არის. თოვლი ჩამიდო ბეჭებში. ნუთუ უფლება აქვს ვისმე, აქაო და ბატონი ვარო, თოვლით ამივსოს ბეჭები, როდესაც ჩუმად, წყნარად დავდივარ ჩემთვის და არავის ვავენებ? კინაღამ გავგიჟდი, მეც არ ვიცოდი რასა ვშვრებოდი და განა მარტო თოვლი? მასხარად ამიგდო, დამცინოდა. — გონჯი ხარო, ვინ გაგაყრევინა კბილებიო? მე კი არ ვიცი, რომ კბილები არა მაქვს? მე იმისთვის არაფერი დამიშავებია. გარწმუნებთ. მესმოდა იმის დაცინვა და ეფიქრობდი, — ბატონია, დროს ატარებს, მოსწყინდება და თავს ღამანებებს-მეთქი. პატიოსნად მოვიქეცი, გეფიცებით ხმა არ გამოცია და უტბად ყინული ვიგრძენი ბეჭებში. ბატონო ჟავერ, ჩემო კეთილო ინსპექტორო! ნუთუ არავინ არის აქ, რომ დამემოწმოს, მოგახსენოთ, რომ სწორედა ასე იყო ყველაფერი, როგორც მე გეფი-

ცებით? იქნება იმაში ვარ დამნაშავე, რომ გავბრაზდი. ხომ იცით, ერთ წამს დაუფიქრებლად რჩება შეშინებული ადამიანი. უცბად რომ თოვლი მომხვდა ზურგზე, სრულიად მოულოდნელად, განა იქ დაფიქრება მომაგონდებოდა? დამნაშავე ვარ, რომ ქული წაცუხდინე იმ ბატონს. ნეტავი არ წასულიყო. ბოდიშს მოეუხიდი. მაპატიეთ, ბატონო ჟავერ, დღეს შემიბრალეთ და გეფიცებით... იქნება არც კი იცოდეთ, საპატიმროში დღეში შვიდი სუ აქვს ადამიანს. მთავრობის ბრალი არ არის, მაგრამ დღეში შვიდი სუ მექნება და ზე კი ას ფრანკზე მეტი ვალი მაქვს. თუ არ გადაუხსნად, თავში მახლიან ჩემ გოგონას. ოჰ, ღმერთო, გულთა მხილავო! აქაც ვერ მომიყვანია ის დედამკვდარი. ჩემთან როგორ ვიყოლიო ჩემი გოგონა, მე უბედურმა? ოჰ, ჩემო კოზეტ, ჩემო პატარა ღვთისმშობლის ანგელოზო! ხომ დამელუპა უსუსური ბავშვი! უნდა მოგახსენოთ, ბატონო, ტენარდიეს მივაბარე, მედუქნეს, გლეხკაცს. იმას შებრალებისა არა სწამსრა. ფულის მეტი არა სწამსრა. ნუ დამაპატიმრებთ, ბატონო. თუ ფული არ გავუგზავნე, ქუჩაში გააგდებენ პაწიას ამ შუა ზამთარში, — ჩემი პატარა გოგონა მაინც შეიბრალეთ, ბატონო ჟავერ! ცოტა დიდი რომ ყოფილიყო, ლუკმაპურს იშოვიდა სადმე, მაგრამ პატარა გახლავთ, ვერას შესძლებს, იმ ბნისა არის. ცუდი დედაკაცი არ გახლავართ, ბატონო. გარყვნილებამ და ავმუცლობამ კი არ ჩამაგდო ამ დღეში. არაყსა ვსევამ გულის ვარამის მოსაკლავად. არ მიყვარს, მაგრამ სევდას მავიწყებს. ერთხანს მეც ვიყავ ბედნიერი და ჩემი ოთახი რომ ენახა ვისმე, არ იტყოდა — ურიგო არის ეს დედაკაციო — ისე მშვენიერად მქონდა ყველაფერი დალაგებული. შემიწყალეთ, ბატონო ჟავერ, ჩემი ბავშვისთვის მაინც.

ასე ევედრებოდა მუხლმოყრილი, თან ქვითინებდა, თავითფეხებამდე თრთოდა. გული გადაღედილი ჰქონდა, სახე ცრემლით დასველებული. ხელებს იმტვრევდა, ღრმად ახველებდა და ნახველს კი ვედარ იღებდა, დაქანცული, სასოწარკვეთილი მომაკვდავის ხმით მოსთქვამდა, დიდი მწუხარება სხივია ღვთიური, და თან საზარელი, რომელიც გარდაქმნის განწირულს. ამ დროს ფანტინი ისევ ისე მშვენიერი იყო. ხანდახან გაჩერდებოდა ხოლმე და ნაზად ჰკოცნიდა ჯამუშის კალთას. კლდის გულს მოალობდა საცოდავი, მაგრამ ხის გულის მოლობა ვერ შესძლო.

— აბა, ადექ, — უთხრა ჟავერმა. — ხომ მოგისმინე! კიდევა გაქვს რამე სათქმელი? ახლა კი წადი. ექვსი თვით ციხე. ყოვლად შემძლებელი ღმერთიც ვედარ გიშველის.

ამ სიტყვამ — ყოვლად შემძლებელი ღმერთიც ველარ გიშველისო, — ჩააგონა ფანტინს, რომ იმედი აღარაფრისა უნდა ჰქონოდა, ძირს დაეშვა გულწასულივით და ერთილა თქვა:

— შემობრალეთ!

ჟავერმა ზურგი შეაქცია.

ჯარისკაცებმა ხელი სტაცეს, აყენებას უპირებდნენ.

კარგა ხანი წყნარ ერთი კაცი შემოსულიყო შეუმჩნეველად. კარი მოეხურა, ზედ მისწოლოდა და გაეგონა სასოწარკვეთილი ვედრება უბედურისა.

როდესაც გადალიანებულ ფანტინს უფრო უკმეხად წაეჭიდნენ პოლიციელები, წინ წაიწია და თქვა:

— ერთ წამს, თუ შეიძლება.

გადმოხედა ჟავერმა და ბატონი მადლენი იცნო. ქუდი მოიხადა, თავი დაუკრა ნაძალადევად, რადგან ცდილობდა უსიამოვნების დამალვას; და ბოდიშიც კი მოიხადა.

— უკაცრავად, ბატონო მერო.

უცნაური გავლენა მოახდინა ამ სიტყვამ — ბატონო მერო — ფანტინზე. უცბად წამოვარდა, თითქო აჩრდილი ამოვარდნილიყოს მიწიდან, ორივე ხელით მოიშორა პოლიციელები, პირდაპირ ბ. მადლენს მივარდა, თვალი თვალში გაუყარა და შესძახა გიჟის ხმით და სახით:

— ოჰ, მამ შენა ბრძანდები ბატონი მერი?

სიცილი ასტეხა და შიგ პირში შეაფურთხა.

სახე მოიწმინდა ბ. მადლენმა და სთქვა.

— ბატონო ჟავერ, გაათავისუფლეთ ეს დედაკაცი.

ერთ წამს კინალამ გაგიჟდა ჟავერი, თავის დღეში არ უგრძნია ის მღელვარება, რომელსაც ახლა განიცდიდა. ვილაც კახპამ რომ შიგ პირში შეაფურთხოს მერს, ეს იმისთანა საზარელი იყო, რომ აზრდაც არ მოუვიდოდა: თუ არა და იტყოდა — ალბათ შეშლილი ვარ, რომ შესაძლებლად მიმაჩნია ამისთანა მკრეხელობაო. — მაგრამ ამავე დროს, თავის ფიქრით, ერთმანეთს ადარებდა ამ ქუჩის გოგოს და იმას, რაც უნდა ყოფილიყო თავის წარსულით ეს მერი და გრძნობდა განცვიფრებული, რომ ეს შეურაცხყოფა სულ უბრალო ჩვეულებრივი საქციელი იყო ამგვარ ზნედაცემულეებისათვის და რომ დაინახა, როგორ გაიწმინდა პირი ამ მერმა, მთავრობის დიდებულმა წარმომადგენელმა და სრულიად მშვიდად, თითქოს საპკური ასხურესო, ბრძანა, — გაათავისუფლეთ ეს დედაკაციო, — გაშტერებული დარჩა. აღარც ფიქრი ემორჩილებოდა, აღარც სიტყ-

ვა. ადამიანის განსაცვიფრებლად მეტისმეტი იყო, რაც დღესა ნახა და მუნჯივით იღვა.

არანაკლები შთაბეჭდილება იქონია ამ სიტყვამ თვითონ ფანტინ-ზედაც ასწია ტიტველი ხელი, ღუმელის სასულეს დაებლაუჭა, რადგან ბარბაცებდა, გიჟივით იყურებოდა აქეთ-იქით და ჩუმი ხმით მოსთქვამდა, თითქოს თავის თავს ელაპარაკებოდა:

— გაათავისუფლეთ ეს დედაკაციო? მაშ ციხეში აღარ ჩამსვამენ? ექვს თვეს ციხეში, ვინა სთქვა ესა? ვინ იტყოდა ამას? შეუძლებელია! ალბათ კარგად ვერ გავიგონე. ჩვენი მერი ხომ არ იტყოდა ამას, ის ურჩხული, ისა! მაშ თქვენა ბრძანებთ, ბატონო ჟავერ, რომ გამათავისუფლონ? ოჰ, რომ იცოდეთ! აი მომისმინეთ და მაშინვე გამათავისუფლებთ. სულ იმის ბრალია, ჩვენი არამზადა მერისა. წარმოიდგინეთ, ბატონო ჟავერ, რომ ქარხნიდან გამომავლო. ჰორიკანა დედაკაცების მითქმა-მოთქმას დაუგდო ყური და დამითხოვა. საშინელება არ არის? დაითხოვა საწყალი ქალი, რომელიც გულმოდგინედ მუშაობდა. მერე საქმე ველარა ვიშოვე რა, ჩემს გოგონას ველარ ვეხმარებოდი და უბედურებაც მაშინ მეწია. იმ ციხეში, ბატონო, ცოტა რამ წესიერების შემოღებაა საჭირო, რადგან ციხის მოიჯარადრე ტყავს აძრობს პატიმრებს. აი, მოგახსენოთ; მანამ შინა ხართ, საცვლებსა ჰკერავთ და თორმეტი სუ გაქვთ დღეში. მერე ცხრასლა გაძლევენ. ცხოვრება შეუძლებელია, შიმშილით მოკვდება ადამიანი და რას იზამს უბედური, რომ გამოსავალი აღარსად აქვს? დაეშვება დაღმართზე და აღარაფერს იუკადრისებს. მე კიდევ ჩემი ბავშვი მყავს, ჩემი კოზეტი, მე რომ შიმშილით მოვმკვდარიყავი, ჯანდაბას ჩემი თავი, მაგრამ ჩემს გოგონას ხომ ვერ მოვკლავდი? გამიჭირდა და ნამუსიცი კი დავკარგე. ახლა ხომ ხედავთ, რომ სულ იმ შერაცხვენილის, მერის ბრალია ჩემი დაცემა! ჩემი არ მეყოფოდა, რომ ახლა ის არ გადაამკიდებოდა? მე მივეარდი და ქუდი გავუქეღე ბურჯუას. მე ქუდი და იმან თოვლი ჩამიღო ბეჭებში, კაბა შემომამთხერიწა. ხომ იცით, რომ ჩემისთანა ქალებს ერთადერთი აბრეშუმის კაბა აქვთ საღამოს სასეირნოდ. გარწმუნებთ, ბატონო ჟავერ, ჩემს დღეში ავი არავისთვის მდომებია და ბევრს ქალსა ვხედავ მართლა ავსა და საქაგელს, რომლებიც ბედნეერები არიან. ბატონო ჟავერ, თქვენა ბრძანებთ, არა, გაათავისუფლეთ ეს დედაკაციო. გამოიძიეთ, ბატონო, ჩემს სახლისპატრონსა ჰკითხეთ, — ახლა ქირას ნაღდად ვუხდი, — დარწმუნდებით, რომ ცუდი დედაკაცი არა ვარ. ოჰ, ღმერთო, ნუ გამიჯავრდებით, ხელი შევახე ჩემდა შეუმჩნევლად ღუმელის სასულეს და კვამლი გამოვიდა.

ღრმა ყურადღებით ისმენდა ბ. მადლენი. ჯიბიდან ქისა ამოიღო, გახსნა. ცარიელი იყო, ისევ ჯიბეში ჩაიღო, მერე ფანტინს ჰკითხა:

— რამდენი თქვით წელან? რამდენი გმართებთ?

ფანტინი მარტო ყავერს შესცქეროდა. ახლა კი ბ. მადლენისკენ მიბრუნდა:

— შენ რა გინდა? მე ხომ შენ არ გელაპარაკები?

მერე პოლიციელებს მიმართა.

— ხომ ნახეთ, როგორ შეეაფურთხე შიგ პირში? ოჰ, შე ბებერო ავსულო, შენა! რისთვის მობრძანებულხარ? გინდა შემაშინო? პოდა, მე შენი არ მეშინია! მე ბატონ ყავერისა მეშინია, მე მარტო ჩემი მწყალობელის, ყავერისა მეშინია.

და ისევ ყავერს მიუბრუნდა:

— არც სამართლიანობა უნდა დავივიწყოთ. ბატონო ინსპექტორო. ვიცი, რომ მართალს არ დასჯით და ამიტომ მოგახსენებთ. ბოლოს და ბოლოს რა მოხდა? ბატონმა თოვლის გუნდა ჩაუდო ბექებში ერთ დედაკაცს, ბატონს თამაშობა უნდა, გართობა, ხუმრობა და ჩვენც ხომ ბატონების შესაქცევად ვართ გაჩენილი. ამ დროს თქვენ მოდიხართ, ხედავთ ყველაფერს და იძულებული ხართ წესიერება აღადგინოთ. თან მიგყავთ დამნაშავე ქალი. მაგრამ საქმის განხილვის შემდეგ, რადგან გულკეთილი კაცი ხართ, ბრძანებთ ჩემს გათავისუფლებას, ჩემი პაწია გოგონასთვის იმიტომ, რომ თუ ექვსი თვე ციხეში დამიჭირეს, მე იმას ველარას გავუგზავნი და შიმშილით მომიკვდება. მაგრამ, — მეორედ აღარ გაბედოო, არა, ბატონო? ოჰ, ღმერთმა დამიფაროს! ხმას აღარ ამოვიღებ, რაც უნდა მიყონ, თუნდა თავდაყირა დამკიდონ! ოღონდ დღეს კი, დღეს როგორღაც მომივიდა, მოულოდნელი იყო იმ ბურჟუის თოვლი და, აკი მოგახსენეთ, ვერა ვარ კარგად. ძალიან მახველებს, სტომაქში რაღაცა მწვავს, თითქო ცეცხლის ბურთიაო. ამიტომ იყო, რომ ექიმმა მითხრა, — ფრთხილად იყავ, მოუარე შენს თავსაო, — აი ნახეთ, მიბოძეთ თქვენი ხელი, ნუ გეშინიათ, აი, აქ.

აღარ ტიროდა, ალერსით ელაპარაკებოდა ყავერს. თავის ნახ, თეთრ მკერდზე დაედო ყავერის ტლანქი ხელი და ღიმილით შესცქეროდა.

მერე უცბად შეისწორა თავისი არეული ტანისამოსი, ძირს დაუშვა კაბის კალთა, რომელიც იატაკზე ცოცვის დროს მუხლებამდე ასწეოდა, კარებისკენ წავიდა, მეგობრულად თავი დაუყრა პოლიციელებს და ჩუმი ხმით უთხრა:

— ბატონმა ინსპექტორმა ბრძანა ჩემი გათავისუფლება და მივდივარ.

რაზას დაადო ხელი. ერთი ნაბიჯიც და ქუჩაში იქნებოდა.

აქამდე ფეხზე იდგა ქავერი, უძრავად, თავჩაღუნული, თითქო ჭანდაკება ყოფილიყოს, რომელიც შუა სცენაზე დაავიწყდათ და ელის, რომ თავის ადგილამდე მიიტანონ.

რაზის ჭრიალმა გამოაფხიზლა. წელში გაიმართა. სახეს უსაზღვრო უფლებით აღჭურვილობა დაეტყო, ეს იმდენად უფრო საშინელია, რამდენადაც უბირია ადამიანი. ამ ძალით აღჭურვილი, მძინვარე მხეცია და მკაცრი, თუ მას მარტო სახელი აქვს ადამიანისა.

— ათისთავო, — შეჰყვირა ქავერმა, — ვერა ხედავთ, რომ წასვლას აპირებს ეს დედაკაცი, ვინ მოგცათ ნება მაგის გაშვებისა?

— მე, — თქვა მადლენმა.

ქავერის ხმა რომ მოესმა ფანტინს, აკანკალდა და ხელიდან გაუშვა რაზა; როგორც ქურდმა, რომელსაც ხელიდან გაუვარდება ნაქურდალი, თუ თვალი შეასწრეს. მადლენის ხმაზე კი მისკენ მიბრუნდა და იმ წამის შემდეგ იდგა გაჩუმებული, ხმას აღარ იღებდა, სუნთქვასაც კი ვეღარ ბედავდა და რიგრიგობით შეჰყურებდა გაშტერებული ხან ქავერს, ხან მადლენს და თვალს არ აშორებდა იმას, ვინც ლაპარაკობდა.

ცხადია, მეტად გაბრაზებული უნდა ყოფილიყო ქავერი, რომ ათისთავისთვის შეეგტია, როდესაც კარგად იცოდა ბრძანება ფანტინის გათავისუფლებისა ბ. მერისა იყო. ნუთუ დაავიწყდა, რომ იქვე ბრძანდებოდა ბ. მერი? ან იქნება ფიქრობდა, — შეუძლებელია ამგვარი ბრძანება გასცეს მთავრობის ხელისუფლებით აღჭურვილმა მოხელემ, და, მაშასადამე სულ სხვას ფიქრობდა ბ. მერი და სიტყვით კი თავისდა შეუმჩნევლად სულ სხვა წამოსცაო. ორი საათი იყო, ქავერი უნებურ მოწამედ და მონაწილედ გამხდარიყო ერთ დიდ ღრამისა და იქნება ფიქრობდა, — აი, კარგი შემთხვევა, რომ დიდებული დადგენილებით ისახელოს თავი, დიდ კაცად გაზღდეს პატარა კაცი, მსაჯულად გადაიქცეს ჯაშუში, მართლმსაჯულების მოხელედ გახდეს პოლიციის მოხელე და დღეს იმის ხელთ იყო აღდგენა და დაცვა წესიერებისა, კანონისა, ზნეობისა, მთავრობისა და მთელი საზოგადოებრიობისა.

ასე იყო, თუ ისე, როდესაც გაიგონა ქავერმა მადლენის პასუხი, უცბად მიბრუნდა მერისკენ. გაყვითლებული იყო, გაშეშებული; ტუჩები გალურჯებული ჰქონდა, თვალი შემკრთალი, მთელი

ტანითა თრთოდა შეუმჩნეველად და მიუხედავად ამისა, თუმცა ძირს დაშვებული ჰქონდა თვალი, მაინც გაბედვით მოახსენა თავისი:

— ეგ შეუძლებელი გახლავთ, ბატონო მერო.

— რატომ?

— ამ უნამუსომ შეურაცხყოფა მიაყენა ერთ ბურჟუას.

— ინსპექტორო ჟავერ, — დაიწყო ბ. მადლენმა, მომარიგებელი მშვიდი კილოთი, — პატიოსანი კაცი ხართ და მით უფრო მე-ადვილება თქვენთან შეთანხმება. აი, თუ ნამდვილი გნებავთ მე მოედანზე ვიყავი, როდესაც თქვენ ეს ქალი წამოიყვანეთ. ჯერ არ დაშლილიყო ხალხი; მივედი, გამოვკითხე მათ და ყველაფერი გავიგე. დამნაშავე ბურჟუა იყო და პოლიციის წესით ის უნდა ყოფილიყო დაჭერილი.

ჟავერი მაინც თავისას იძახდა:

— შეურაცხყოფა მიაყენა ქუჩის გოგომ თავის ბატონ მერს.

— ეგ ჩემი საქმეა. შეურაცხყოფაც ჩემია, დამეთანხმებით და პასუხისმგებაც აგრეთვე ჩემი. ისე გადაუხდით, როგორც მე მინდა.

— დიდ ბოდიშს ვიხდი. მერის შეურაცხყოფა მთავრობის შეურაცხყოფა გახლავთ და მართლმსაჯულებას ეკუთვნის.

— ბატონო ჟავერ, — უპასუხა ბ. მერმა, — უმაღლესი მართლმსაჯულება არის სინდისი, მე მოვისმინე ამ ქალის ნათქვამი და ვიცი როგორც უნდა მოვიქცე.

— მე კი, ბატონო მერო, მე აღარ ვიცი, რასა ვხედავ აქ?

— არ იცით და დამორჩილდით ჩემს განკარგულებას.

— მე ჩემს მოვალეობას ვემორჩილები. ჩემი მოვალეობა გახლავთ ციხეში ჩავსვა ექვსი თვის ვადით ეს დედაკაცი.

— კარგად შეიგნეთ. ერთ დღესაც არ იქნება ციხეში. — ტკბილი ხმით უპასუხა ბ. მადლენმა.

ეს მტკიცედ ნათქვამი სიტყვა რომ გაიგონა ჟავერმა, გაბედვით შეხედა ბ. მერს და ისევ ისე ზრდილობიანი კილოთი მოახსენა:

— ძალიან ვწუხვარ, ბატონო, რომ იძულებული გახლავართ წინააღმდეგობა გაგიწიოთ. ეს პირველად მომდის ჩემს სიცოცხლეში, მაგრამ, იმედი მაქვს, დამეთანხმება ბ. მერი, რომ მე დღეს ჩემი უფლების საზღვრებს არა ვცილდები. მე მოგახსენებთ, რაკი, აგრე გნებავთ, იმ ბურჟუის საქმეს. მეც იქ გახლდით. ეს დედაკაცი მივარდა ბ. ბამატაბუას, რომელიც ამომრჩევეა და პატრონი მშვენიერ აივნიან, სამსართულიან კვითკირის სახლისა. ბევრი რამ მოხდება ამ ქვეყნად, მაგრამ, ასეა თუ ისე საქმე ქუჩის პოლიციას შეე-

ხემა. ბატონო მერო, მაშასადამე, პირადად მე, მე კი ამ დედაკაცს ციხეში ვგზავნი.

მაშინ გულხელი დაიკრიფა მადლენმა და ისეთი სასტიკი ხმით მიმართა ჟავერს, რომელიც ჯერ არავის გაუგონია მისგან.

— ეს საქმე ქალაქის ქუჩის საქმეა და მაშასადამე ჩემი. სისხლის სამართლის კრებულის მუხლით — ცხრა, თერთმეტი, თხუთმეტი და სამოცდა ექვსით მე ვარ მსაჯული ამ საქმისა, ბრძანებას გაძლევთ გაათავისუფლოთ ეს საწყალი.

რალაც მოსაზრება გააჩნდა კიდეც ჟავერს და სცადა ისიც გამოეყენებინა:

— დიახ, ბატონო, მაგრამ...

— მაშ 1799 წლის 13 დეკემბრის დადგენილების ოთხმოცდა პირველ მუხლსაც მოგაგონებთ, რომელიც შეეხება უკანონოდ ვისიმე დაჭერას.

— ნება მიბოძეთ, ბატონო მერო...

— კმარა, არც ერთი სიტყვა!

— კარგი, მაგრამ...

— გადით აქედან! — უბრძანა ბ. მადლენმა.

სილა რომ შემოეკრათ, ისე მოხვდა ჟავერს ეს სიტყვა, მაგრამ გაშეშებული იდგა, წარბი არ შეუხრია, როგორც რუსის ჯარისკაცს ბტრის წინ. დაიხარა, თითქმის მიწამდე, თავი დაუქრა მერს და გავიდა.

ფანტინი კარს ჩამოშორდა, გზა მისცა და განცვიფრებული შესცქეროდა მიმავალს.

მაგრამ თვითონაც შერყეულიყო ფანტინი. თავის თვალთ ნახა ორი დიდებულის ბრძოლა, რომლის მიზეზი იგი, ფანტინი იყო. ბრძოლა ნახა ორი ერთმანეთის მოწინააღმდეგე ძალისა, რომლებსაც ხელთა ჰქონდათ მისი თავისუფლება, მისი სიცოცხლე, მისი სული და მისი ბავშვი. ერთი ამ კაცთაგანი ბნელისკენ მიეწეოდა უბედურს, მეორეს სინათლისკენ მიჰყავდა. ამ ბრძოლას შეშინებულნი თვალთ უყურებდა გულგახეთქილი. ორ ბუმბერაზად წარმოუდგა ეს მებრძოლნი: ერთი მომაკვდინებელ ქაჯად ეჩვენებოდა, მეორე მფარველ ანგელოზად. ანგელოზმა დაამარცხა ქაჯი, — აქ იყო ფანტინის გულის წუხილი, რომლის გამო თავით ფეხამდე თრთოდა სირცხვილით: ეს ანგელოზი, ეს მისი განმათავისუფლებელი სწორედ ის კაცი იყო, რომელიც ჰირივით სძულდა; ის მერი, რომელსაც დიდი ხანია ყველა თავის უბედურების მიზეზად სთვლიდა; თვითონ მადლენი იყო ეს ანგელოზი და სწორედ იმ დროს გა-

მოქომაგა და იხსნა, როდესაც ასეთი ბინძური შეურაცხყოფა მი-
ყენა მადლენს. როგორ შეცდომაში ყოფილა უბედური! მაშ სულს
უნდა შეიცვალოს, რომ მტერი და მოყვარე გაარჩიოს. აღარა გაეგე-
ბოდა რა, აღარა იცოდა რა, თრთოდა სირცხვილით — ყურს უგ-
დებდა განცვიფრებული, შეჭყურებდა გაშტერებული და გრძნობ-
და, რომ ყოველი სიტყვა, მადლენის მიერ თქმული, აღნობს და
აღბობს მის გულში დაგროვილ საშინელ ბნელ სიძულვილს;
გრძნობდა, რომ მწარე სამსალის მაგივრად რაღაც ტკბილი გროვ-
დებოდა მის გულში, თბილი, სიტყვით გამოუთქმელი, რომელიც
სიხარული იყო, იმედი და სიყვარული.

უავერი რომ გავიდა, მადლენი მიუბრუნდა ფანტინს და ხელი
ხმით უთხრა, თითქო თვალს ცრემლი მოსდგომია და ტირილი არ
უნდაო:

— მოვისმინე თქვენი ნათქვამი. თქვენი დათხოვნისა მე არა ვი-
ცოდირა. მე მგონია, მართალი სთქვით; ვგონებ მართალი უნდა
იყოს. მე არც კი ვიცოდი, რომ აღარა მუშაობდით ჩემს სახელოს-
ნოში. რატომ მე არ მომმართეთ? მაგრამ, რაც იყო, იყო. თქვენს
ვალს გადავიხდი, თქვენს გოგონას აქ ჩამოვიყვან, ან თქვენ წახვალთ
იმასთან. იქ იცხოვრებთ, ან იქ, ან პარიზში, სადაც ისურვებთ. ჩემს
კისერზე იყოს თქვენი ცხოვრება და თქვენი ბავშვისა. თუ გინდათ
ნულარ იმუშავეთ. ფული ყოველთვის საკმაო გექნებათ, ამას
გპირდებით. ისევ პატიოსანი ქალი გახდებით, როცა უზრუნველ-
ყოფილი იქნებით — და, ყური დამიგდეთ, მეტსაც გეტყვით. თუ
მართალია, რაც წელანა თქვით, და მე ეჭვიც არა მაქვს, რომ მარ-
თალია, თქვენ თქვენს ღღეში არ გიღალატნიათ არც პატიოსნები-
სთვის, არც სათნოებისთვის და წმინდა ხართ ღეთისა წინაშე. ოჰ,
საბრალო, ტანჯულო!

ეს მეტი იყო, ვიდრე საბრალო ფანტინის მოწყლულეზულ გულს
შეეძლო აეტანა. კოზეტი თავისთან ჰყავდეს! თავი დააღწიოს
ამ უნამუსო ცხოვრებას! თავისუფალი ადამიანი გახდეს. მდიდარი,
ბედნიერი, პატიოსანი, თან კოზეტი ჰყავდეს! და ასე უცბად, მოუ-
ლოდნელად რომ გაეშალა თვალწინ ამ გაჭირვებით შერცხვენიალს
და დაცემულს ეს სამოთხისებური სურათი, გაგყებულებით შეჭ-
ყურებდა ამ კაცს, რომელიც ტკბილად ელაპარაკებოდა და მწარე
ქვითინის მეტი ვერა შესძლო-რა. დაეშვა, მუხლი მოიყარა ბ. მად-
ლენის წინაშე, ხელი აიღო მისი და ზედ დაეკონა. ისე მოულოდნე-
ლად მოხდა ეს ხელზე კოცნა, რომ მადლენმა ხელის გამორთმევე
ვერ მოასწრო.

ქალმა კი გრძნობა დაკარგა.

წიგნი მეექვსე

ქ ა ვ ე რ ი

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

მშვიდობის დასაწყისი

მადლენის ბრძანებით ფანტინი წაიყვანეს იმ საავადმყოფოში, რომელიც თავის სახლთან ჰქონდა, მოწყალების დებს სთხოვა და მაშინვე ლოგინში ჩააწვინეს. საშინელი სიცხე ჰქონდა. იმ ღამეს სულ ბოდავდა, რაღასაც გაიძახოდა ხმამაღლა. ბოლოს, როგორც იყო, ჩაეძინა.

მეორე დღეს შუადღისას გაიღვიძა და ვილასიც სუნთქვა მოესმა იქვე, თავის ლოგინთან. ფარდა გადასწია და მადლენი დაინახა. იდგა მადლენი, რაღასაც შესცქეროდა ზევით. სიბრალულით შესცქეროდა რაღასაც, მწუხარებით და ვედრებით. თვალი გააყოლა ფანტინმა მის თვალს და ნახა, რომ ჯვარცმას მიმართავდა, კედელზე მილურსმულს.

ამიერიდან სულ სხვა ადამიანად ეჩვენებოდა ფანტინს მადლენი, სხივმოსილ წმინდანად. მისჩერებოდა ჯვარცმას და აღარც ხედავდა, აღარც რამ ესმოდა. დიდხანს უყურა ფანტინმა, ვერა ბედავდა ეკითხა რამე. ბოლოს ჰკითხა მოკრძალებით:

— რას შვრებით მანდ?

ერთი საათი იქნებოდა, იქ იდგა მადლენი, ელოდა ფანტინის გაღვიძებას. ხელი ჩამოართვა, მაჯა გაუსინჯა და უპასუხა:

— როგორა ხართ?

— კარგად, მეძინა კიდეც, მგონია, უკეთა ვარ, არა მიშავს რა. წელანდელ კითხვას ფანტინისას ეხლა უპასუხა მადლენმა, თითქო ეს არის გაიგონაო:

— ვევედრებოდი წამებულს, რომელიც იქ არის, ზეცას.

და ფიქრით დაუმატა:

— ვავედრებდი წამებულს, რომელიც აქ არის, ჩემთან.

დაწვრილებით გამოეძია იმ ღამეს და მეორე დილას საქმე ბ. მაღლენს და კარგად იცოდა ყველაფერი. თავით-ბოლომდე გაიგო ფანტინის თავგადასავალი, ყველა საზარელი წვრილმანებით. მან უთხრა:

— ბევრი მწუხარება ნახეთ, საბრალო დედავ. ოჰ, ნულარ ჩივით, ღღეს თქვენ გერგოთ რჩეულთა ზეედრი. სწორედ ამგვარად ჰქმნის ადამიანი ანგელოზს. ადამიანის ბრალი არ არის, რომ ჯერ სტანჯავს და აწამებს: რა ჰქნას, რომ არ იცის სხვაფრივ როგორ მიუდგეს? ის ჯოჯოხეთი, რომლიდანაც თქვენ გამოხვედით, არის პირველი საფეხური ზეცისკენ მიმავალი გზისა. საჭირო იყო, ეს საფეხურიც გაგველოთ.

ღრმად ამოიოხრა. ფანტინი კი შესცქეროდა ტკბილი ღიმილით, თუმცა ორი კბილი რომ არ ჰკლებოდა, ზეციური იქნებოდა იმის ღიმილი.

ჟავერმა იმღამესვე დაწერა ერთი წერილი და მეორე დილას თვითონ მიიტანა ფოსტაში. წერილი პარიზში იგზავნებოდა მისამართით: „ბატონ შაბუიეს, პოლიციის პრეფექტის მდივანს“. რადგან ქალაქში ყველას გაეგო მერისა და პოლიციის ინსპექტორის უთანხმოების ამბავი, ფოსტის უფროსმა და მასთან მყოფმა მოხელეებმა, რომლებმაც წერილი ნახეს, ვიდრე დანიშნულებისამებრ გაგზავნიდნენ, და ჟავერის ხელი იცნეს, გადაწყვიტეს, — ჟავერი სამსახურიდან გადადგომის ნებასა სთხოვს ამ წერილითაო.

ბ. მაღლენმაც მაშინვე მისწერა ტენარდიეს. ფანტინს ას ოცი ფრანკი ემართა იმისი. სამასი ფრანკი გაუგზავნა და სთხოვა, თქვენი აიღეთ და დანარჩენით საჩქაროდ წამოიყვანეთ ბავშვი მონრეილში, რადგან დედა ავადა ჰყავს და ბავშვს მოითხოვსო.

ცას დაეწია ტენარდიე:

— ჰხედავ იმასა! — შეჰყვირა თავის მეუღლეს, — ბავშვი წამოიყვანეთო! მამა უცხოონდა! ჩიტუნია მეწველ ფურად გამიხდა და ახლა გავუშვა ხელიდან? ალბათ დოყლაპიას. შეჰყვარებია ვისმე, ფუელიანს.

პასუხად ანგარიში გაუგზავნა ხუთას ფრანკისა. ანგარიში სამაგალითოდ იყო შედგენილი: სამასი ფრანკის ხარჯის დასამტკიცებლად უტყუარი საბუთი იყო, ერთი ექიმისა და მეორე აფთიაქის გამგისა.

ექიმი კოზეტს კი არა, ავადმყოფ ეპონინს და აზელმას სწამლობდა, აფთიაქის ხარჯი ამ გოგონების წამლების ფასი იყო, მაგრამ არც ისე ძნელი გახლდათ ტენარდიესათვის ანგარიშში სახელების შეცვლა. ანგარიშს ქვემოდან თავის ხელით მიაწერა: მივიღე სრულად სამასი ფრანკი.

ბ. მადლენმა მაშინვე გაუგზავნა სამასი ფრანკი და მისწერა: „ჩქარა ჩამოიყვანეთ კოზეტი“.

— აი დასწყევლა ღმერთმა! რას გაეუშვებ ამ გოგოს? — შეპყვირა ტენარდიემ.

ფანტინს კი გამოკეთება არ ეტყობოდა. ისევ საავადმყოფოში იწვა. მოწყალეების დებმა თავდაპირველად ზიზლით მიიღეს „ეს ქუჩის გოგო“. ვისაც უნახავს რეიმისის ბარელიეფი, კარგად ეხსომება პატიოსან ქალწულების აბზუებული ტუჩი, სიყვარულით დამტკბარ ქალებს რომ შესცქერიან. ეს ძველი ზიზლი ვესტალებისა ბუნებისამებრ მცხოვრებ ქალებისადმი არის ერთი უღრმეს ალლოთაგანი ქალის ღირსებისა. და მოწყალეების დებსაც მით უფრო მოერიათ ეს გრძნობა, რომ ბუნებრივ ალლოს სარწმუნოებაც აქეზებდა. მაგრამ რამდენიმე დღე კმაროდა, რომ იმათი გულიც მოეგო ფანტინს თავმდაბლად იქცეოდა. ტკბილად ელაპარაკებოდა, დედა იყო და ამითაც იძინდა იმათ თანაგრძნობას. ერთხელ ძალიან დიდი სიცხე ჰქონდა და ბოდვა დაიწყო. მოწყალეების დებმა გაიგონეს იმის ნათქვამი: ცოდვილი, ვარ, მაგრამ, როდესაც ჩემთან მეყოლება ჩემი გოგონა, ეს იმის ნიშანი იქნება, რომ ღმერთმა შემინდო და მაპატიო. მანამ ცუდად ვიქცეოდი, არ მინდოდა ჩემთან მყოლოდა ჩემი ანგელოზი, ვერ ავიტანდი იმის განცვიფრებულ, დაღონებულ თვალს. ხომ ვერ ვეტყოდი, რომ იმისთვისა ვარ მე უნამუსო. ამიტომ არის რომ ღმერთმა მომხედა და შემიბრალა. ღვთის წყალობას ვიგრძნობ გულით, როდესაც კოზეტი აქ მეყოლება. თვალს აღარ მოვაშორებ, თუ განმკურნავს რამე, მე იმისი უმანკოება განმკურნავს. არა იციან-რა პაწიამ, პატარა ანგელოზია, იმ ხნისაა, რომ ჯერაც არ დასცივნია ანგელოზის ფრთები.

ბ. მადლენი დღეში ორჯერ მოდიოდა მის სანახავად. დაინახავდა თუ არა, ფანტინი მაშინვე ერთსა ჰკითხავდა:

— როდის ვნახავ კოზეტს?

მადლენიც უპასუხებდა: — იქნებ ხვალ დილით. აქამდისაც უნდა მოეყვანათ. ყოველდღე ველი. — და სხივი ეფინებოდა დედის გაყვითლებულ სახეს.

— ოჰ, რა ბედნიერი ვიქნები!

უკვე ვთქვით, რომ უკეთობა არ ეტყობოდა. პირიქით, უფრო და უფრო ავადდებოდა. ერთი მუქა თოვლი რომ მოხვდა ბექებშუა ტიტველ ტანს, ეს იყო მიზეზი, რომ უცბად იფეთქა სნეულებამ, რომელიც რამდენიმე წელიწადი იყო ტანში უღვიოდა, მაგრამ ძალიან კი არ აწუხებდა. იმ დროს გულის ავადმყოფობის შესასწავლად და სამკურნალოდ ლაენეკის დებულებებით ხელმძღვანელობდნენ; მაშინ ვრცელდებოდა ოსკულტაცია. გასინჯა ფანტინი ექიმმა და თავი გაიქნია.

— რას იტყვით? — ჰკითხა ბ. მადლენმა.

— შვილი ხომ არა ჰყავს, რომ ნახვა უნდოდეს?

— ღიახ, ჰყავს.

— მაშ დააჩქარეთ მისი მოყვანა.

თრთოლა მოერია ბ. მადლენს.

მერე ფანტინმა ჰკითხა:

— რა თქვა ექიმმა?

ძლივს მოახერხა ბ. მადლენმა გაცინება:

ექიმმა თქვა, დააჩქარეთ ბავშვის მოყვანა; ამის წამალი ის არისო.

— ოჰ, რა კარგი ექიმი ყოფილა! — წამოიძახა ფანტინმა, — რა მოუვიდათ, ნეტავი ტენარდიებს, რომ აღარ მაძლევენ ჩემს გოგონას? მაშ, ძალე ვნახავ? ძლივს არ ველირსები ბედნიერებას?

ტენარდიე კი ძაინც ხელიდან არ უშვებდა კოზეტს და ხან რას იგონებდა თავის გასამართლებლად და ხან რას; ცოტა არ იყოს, კარგად ვერ არის პატარა და ძნელი არის ამ ზამთარში იმის წამოყვანა... გარდა ამისა, წვრილმანი ვალიც იყო აქა-იქ გადასახდელი და იმის ცნობებსაც მოგროვება უნდოდა და სხვ. და სხვ.

— გავგზავნი ვინმეს კოზეტის წამოსაყვანად, — თქვა ბ. მადლენმა, — თუ არა და, მე თვითონ წავალ.

ფანტინის კარნახით დაწერა ეს წერილი და ხელი მოაწერინა:

„ბატონო ტენარდიე,

ამის მომტანს ჩააბარეთ ჩემი კოზეტი.

წვრილმან ვალსაც ამის მომტანი გადაგიხდით.

თქვენი პატივისმცემელი ფ ა ნ ტ ი ნ ი“.

ამასობაში ერთი რამ მოხდა, დიდად მნიშვნელოვანი. ძალიან კარგადაც რომ ვთლიდეთ საიდუმლო ქვას, რომელიც შეადგენს ჩვენ სიცოცხლეს, ბედისწერა მაინც თავისას არ იშლის და ავბედითად გვიფუჭებს წადილს.

როგორ იცა შანი ზანად

თავის კაბინეტში ბრძანდებოდა ერთ დილას ბ. მადლენი დაცილობდა წინასწარ გაეთავებინა, რაც საჩქარო იყო ქალაქის საქმეებში, თუ მონფერმეილში წასვლა მოუხდებოდა.

— პოლიციის ინსპექტორი გახლავთ, ბატონი ჟავერი, — მოახსენა მოსამსახურემ. — თქვენი ნახვა უნდა.

ამ სახელის ხსენება არ ესიამოვნა ბ. მადლენს მისდა უნებურად. რაც პოლიციაში ლაპარაკი მოუვიდათ, უფრო მეტად ერიდებოდა ჟავერი, ვიდრე წინათ, და აღარსად შეხვედროდნენ ერთმანეთს.

— მობრძანდეს.

შემოვიდა ჟავერი.

ბ. მადლენი ბუხართან იჯდა, ხელში კალამი ეჭირა, წინ დიდი „საქმე“ ედო და იმას სინჯავდა, ფურცლავდა, ნიშნებს იწერდა: მიმოსვლის გზებზე პოლიციის წესების დარღვევის ოქმები იყო. არც კი შეხებდა ჟავერს: თვალწინ უდგა საწყალი ფანტინი, სულ იმაზე ფიქრობდა და ერთობ ცივად დაუხვდა.

ჟავერმა სალამი მისცა ბ. მერს, რომელიც არც მობრუნდა მისკენ, არც შეხებდა და განაგრძობდა თავის საქმეს.

ორი-სამი ნაბიჯი წადგა წინ ჟავერმა და გაჩერდა ხმის ამოუღებლად.

რომ ყოფილიყო ვინმე ფიზიონომისტი, ჟავერის ბუნების მცნობი, კარგად სცნობოდა ეს ცივილიზაციის მოსამსახურედ დანიშნული კელური, ეს უცნაური შედუღება რომაელის და სპარტელისა, ბერის და კაპრალისა, ეს ჯაშუში, მაგრამ მტერი ტყუილისა, ეს უმანკო მსტოვარი, დიახ, რომ ყოფილიყო ვინმე და სცოდნოდა იმის დიდი ხნის, მაგრამ დამალული ეჭვი და სიძულვილი მადლენისადმი, იმის კამათი მადლენთან ფანტინის გამო და ამ დროს დაენახა ჟავერი, იტყოდა: — ნეტავ რა მოხდა, რომ ასე შეეცვლილა ეს კაცი? ცხადი იყო ყველასათვის, ვინც კი იცნობდა ამ წმინდა სინდისს, უმწიკვლოს, გულწრფელს, პატიოსანს, სასტიკს და მკაცრს, რომ ჟავერში რაღაც საშინელი სულიერი ბრძოლა უნდა ყოფილიყო აღძრული და უკვე მონელებული. ჟავერს არა ჰქონდა რა სულში, რომ სახეზედაც არ დასტყობოდა; იმასაც, როგორც ყველა ფიცხ ადამიანს, სწრაფად შეეცვლებოდა ხოლმე გუნება. თავის

იღღეში არა ყოფილა იმის სახის გამომეტყველება ასე უცნაური და მისთვის შეუფერებელი. რომ შევიდა და თავი დაუკრა ბატონ მერს, აღარც სიძულვილი ეტყობოდა სახეზე, აღარც უკმაყოფილება, არც უნდობლობა. მივიდა და ბ. მერის სავარძლის უკან გაჩერდა რამდენიმე ნაბიჯის მანძილზე. იდგა იქ დასჯილივით გაქიმული, უძრავი, იმ კაცის წრფელ და ცივ სიმაგრით, რომელიც მოთმინებით აღსავსე ყოფილა ყოველთვის და ულმობელი. იდგა და ელოდა, ხმას არ იღებდა, არ იძვროდა ნამდვილ თავმდაბლობით და მშვიდ მოთმინებით. ელოდა დამშვიდებული, დარბაისელი, რომ მისკენ მოეხედა ბ. მერს, ქუდი ხელში ეჭირა. თავი ძირს დაეხარა, იმგვარი გამომეტყველებით, როგორიც შეპტერის არა ჯარისკაცს თავისი ოფიცრის წინაშე, არამედ დამნაშავეს თავისი მსაჯულის წინაშე. ისე იყო, თითქოს უცბად გაჰტანტოდა, რაც კი ახსოვდა და რასაც გრძნობდა. მკმუნვარე სევდის მეტი არაფერი აჩნდა მის კლდესავით მიუხედავ და მკაცრ სახეს. მორჩილების განსახიერება იყო ეს კაცი, სიმაგრისა და რაღაც ვაჟკაცური სევდისა.

ბოლოს კალამი დადო ბ. მერმა და ოდნავ მოიხედა ჟავერისკენ:

— ჰა, რა იყო, რა მოხდა, ჟავერ?

ერთ წამს გაჩუმებული დარჩა ჟავერი, თითქო ახლა ცდილობს აზრების მოკრებასაო. მერე დაღონებული ხმით დიდმნიშვნელოვნად მოახსენა:

— დიდი ბოროტმოქმედება, ბატონო მერო.

— სახელდობრ?

— ერთმა ქვემოხარისხოვანმა მოხელემ საშინელი შეურაცხყოფა მიაყენა თავის უფროსს, და მეც გეახელით ამის მოსახსენებლად, რომ ჩემი მოვალეობა ავასრულო.

— ვინ არის ეგ მოხელე?

— მე გახლავართ.

— თქვენ?

— დიახ, მე.

— ის უფროსი ვინდა არის, რომ შეურაცხყოფა მიაყენეს?

— თქვენ, ბატონო მერო.

წინ წამოიწია მადლენმა თავის სავარძელზე. თავდაღუნულმა ჟავერმა განაგრძო მკაცრი სახით:

— ბატონო მერო, მე გიახელით, რომ გთხოვოთ, აღძრათ შუამდგომლობა დამითხოვონ სამსახურიდან.

განცვიფრებული შეპყურებდა მადლენი. ის იყო, პირი გააღო, უნდოდა ეთქვა რამე, მაგრამ ჟავერმა შეაწყვეტინა:

— ვიცი, თქვენ ბრძანებთ, რომ მე თვითონვე შემიძლია ვითხოვო სამსახურიდან დათხოვნა, მაგრამ ეს არ იკმარებს. მე რომ ვითხოვო, პარტივსაცემი ვიქნები. მე დავაშავე, მაშ დასჯილიც უნდა ვიყო, უნდა დამითხოვოთ, უნდა გამაგდოთ სამსახურიდან.

და მცირე დუმილის შემდეგ დაუმატა:

— ბატონო მერო, იმ დღეს მეტად მკაცრად მომექცეთ. მართალ კაცს. გთხოვთ დღეს ისევე მკაცრად მომექცეთ დამნაშავეს.

— რადა, რა ვქნა, — შეჰყვირა ბ. მადლენმა, — რომ ვერ გამიგია, რას ჩმბახვთ? რა მოხდა, რა გინდათ? რაში გამოიხატება თქვენი ჩემდამი დანაშაული? რა დამიშავეთ? დამნაშავე ვარო, იძახით, სამსახურიდან გასვლა გინდათ...

— გასვლა კი არა, შინდა დამითხოვონ, — გაუსწორა ჟავერმა..

— დაგითხოვონ, ძალიან კარგი. მე კი ვერა გამიგია რა და...

— აი, მომისმინეთ, ბატონო მერო.

ღრმად ამოიოხრა ჟავერმა და განაგრძო დაღვრემილმა:

— ბატონო მერო, ამ ექვსი კვირის წინ იმ გოგოს გამო რომ მოვიხილა შეკამათება, ცოფიანივით ვიყავი და დაგაბეზლეთ.

— დამაბეზლეთ?

— პარიზის პოლიციის პრეფექტთან.

თუმცა არც ბ. მადლენი იცინოდა ჟავერზე უფრო ხშირად, მაგრამ აქ კი გულიანად გადაიხარხარა.

— მერმა პოლიციის უფლებაც დაისაკუთრაო?

— არა, როგორც ყოფილი კატორღელი.

ფერი ეცვალა მადლენს.

ჟავერი ისევ ისე თავდახრილი იდგა, თვალდაშვებული და განაგრძობდა:

— აგრე მეგონა. დიდი ხანია, რალაც ეჭვი მქონდა სახის და ტანის მსგავსება, თქვენი ცნობები, ფავეროლში რომ მოაკრებინეთ, თქვენი ძალღონე. ბებერი ფოშლევანის გადარჩენა, თქვენი თოფის სროლა, თქვენი ფეხი, რომელიც ცოტათი თრევით მოგდევთ და ბევრი კიდევ სხვა. სად მოვიგონო ახლა ყველა სისულელე? დიახ, ამ მსგავსების გამო მე თქვენ ერთი კატორღელი, ჟან ვალჟანი მეგონეთ.

— როგორაო, როგორა სთქვით ეგ სახელი?

— ჟან ვალჟანი. კატორღელი გახლდათ და მაშინ ვნახე ამ ოცი წლის წინათ, როდესაც ტულონში კატორღელების ზედამხედველის თანაშემწე გახლდით. კატორღიდან რომ გამოსულა, იმ ჟან ვალჟანს,

როგორც ეტყობა, ერთი ეპისკოპოსი გაუქურდავს, მერე კიდევ შარა გზაზე იარაღით დასცემია ერთ პატარა სავოელს და ფული წაუტომევი. აგერ რვა წელიწადია, ემალება პოლიციას, თუმცა ეძებენ. ბრაზი მომერია, ბატონო, და პრეფექტთან დაგაბეზღეთ.

ბ. მადლენს ისევ თავისი „საქმე“ აელო ხელში. სრულიად დამშვიდებული იყო და გულგრილად ჰკითხა:

— მერე რა გიპასუხეს?

— გიყი ხარო.

— მერე?

— მერე, ისინი მართალნი იყვნენ.

— კიდევ კარგი, რომ თქვენ თვითონ აღიარებთ.

— როგორ არ ვაღიარო, რომ ნამდვილი ჟან ვალჟანიც იპოვნეს ხელიდან გაუვარდა მადლენს ქალაღდები. ასწია თავი, დააქერდა ჟავერს და რაღაც გამოუთქმელ კილოთი თქვა:

— ჰოო?

— აი მოგახსენოთ, ბატონო მერო. ზემო კლოშეს მხარეში ვიღაც კაცი ყოფილა, სახელად ძია შანმატიე. ღარიბ-ღატაკი ბებერი ყოფილა, ყურადღებას თურმე არავინ აქცევდა. რითი ცხოვრობდა, მგონი თვითონაც ვერ გეტყოდათ. ამ შემოდგომას ქურდობაზე დაიჭირეს ეს შანმატიე, საბურახე ვაშლი მოეპარა ვიღასათვისაც, სახელი არ მახსოვს, კედელზე ამძვრალიყო, ტოტი მოეტეხა და დაეჭირათ შანმატიე. ჯერ ისევ ხელში ეჭირა თურმე მოტეხილი ტოტი. დაიჭირეს. ჯერჯერობით დიდი არაფერია ეს დანაშაული, ადვილად გადარჩებოდა, მცირე რამ სასჯელზე ექნებოდა, მაგრამ თვით განგება ჩაერია ამ საქმეში. საპატიმრო ცუდ მდგომარეობაში იყო და ბატონმა მსაჯულმა თურმე საჭიროდა სცნო შანმატიეს არასში გადაგზავნა, საოლქო საპატიმროში დასამწყვდევად. არასის ციხეში ერთი ძველი კატორღელი გახლავთ, სახელად ბრევე. კარგად იქცევა თურმე და მეკარედა ჰყავთ საპატიმროში. დაინახა თუ არა იმ ბრევემ შანმატიე, ყვირილი დაიწყო, — ბიჭო. ძლივს ნაცნობი კაცი არა ვნახე, კატორღელი. აქეთ მოიხედე ჟან ვალჟანს გაუმარჯოს!

— ჟან ვალჟანი? ვინ ჟან ვალჟანი? — იძახდა თურმე შანმატიე და ცდილობდა განცვიფრებული სჩვენებოდათ.

— არა, ვის ატყუებ, შე კაი კაცი, ჟან ვალჟანი ხარ! კატორღელი ხარ, ტულონში იყავ ამ ოცი წლის წინათ, ერთად ვიყავით მე და შენ.

შანმატიე მაინც თავისას არ იშლიდა — მე ჟან ვალჟანი არა

ვარო. ან რას იზამდა უბედური, ხომ არ იტყოდა, მე ვარო? გამოიძიეს ეს საქმე და აი რა აღმოჩნდა: ამ ოცდაათი წლის წინათ, შანმატიე მუშა ყოფილა, გამსხლავი ხეებისა და ვაზისა სხვადასხვა მხარეში და სხვათა შორის ფავეროლშიც. აქ კი იკარგება იმისი კვალი. შემდეგ ოვერნში ამოჰყოფს თავს, მერე პარიზში, პარიზში მეეტლედ ვიყავიო, — თურმე იძახის, — და ქალი მყავდა მრეცხავიო. მაგრამ არც ეს დამტკიცდა. ბოლოს ჩვენსკენ გადმოსულა. ერთი სიტყვით, ვიდრე ქურდობისა გამო კატორღაში გაგზავნიდნენ, ჟან ვალჟანის გამსხლავად ყოფილა ფავეროლში. ახლა კიდევ ერთი გარემოება. ნათლობის სახელი ამ კაცისა ყოფილა ჟან; იმის დედის გვარი ყოფილა მათიე. გვარი უნდა გამოეცვალა კატორღიდან რომ გამოვიდა და იმანაც დედის გვარი დაირქვა ჟან-მატიე. ოვერნში გადავიდა. იქ ადგილობრივი გამოთქმით ჟან-ი შან-ად იქცა და გახდა შანმატიე. ისიც კმაყოფილია ამ ცვლილებით და ჟან ვალჟანის მაგივრად ჩნდება შანმატიე. ცნობები შეკრიბეს ფავეროლში, იქ ჟან ვალჟანის ოჯახი აღარსად არის. არც კი იციან, რა იქნა, რა მოუვიდა. ხომ მოგეხსენებათ, ხალხში ხშირია ეს მოვლენა. უცბად გაქრება ხოლმე მთელი ოჯახი: ეძებენ და კვალსაც ვეღარ აგნებენ: რას იზამთ, ბატონო! ამგვარი ხალხი თუ ტალახი არ არის იმ შემთხვევაში მტვერია. დიდი ხნის ამბავი გახლავთ, ოცდაათი წლისა, და ფავეროლში კაცი არავინ არის, რომ ჟან ვალჟანის ახსოვდეს, მერე ტულონში ეძებეს. ბრევეს გარდა ორი კაცი კიდევ არის ჟან ვალჟანის მცნობი, კოშპაილი და შენილდიე, კატორღაში არიან მანამ დაიხოცებიან. ახლა ეს კაცები ამოიყვანეს არასში და პირისპირ წაუყენეს შანმატიეს. მაშინვე იცნეს. იმათაც ისა თქვეს, რაც ბრევემ, — ჟან ვალჟანის არისო. იგივე ასაკი, — ორმოცდათოთხმეტი წლისა გახლავთ, — თავით ფეხამდე იგივე ჟან ვალჟანია, ისეთივე ახოვანი, იგივე სახის გამომეტყველების. სწორედ ამ დროს გავგზავნე პარიზს ჩემი დაბეზლება. პასუხად — გაგიყებულხარო, — მწერენ, — ჟან ვალჟანის დაჭერილია და არასში ზის ციხეში, მართლმსაჯულების ხელშიო. წარმოგიდგენიათ, როგორ გამოიკვირდებოდა მე ეს პასუხი, როდესაც დარწმუნებული ვიყავი — აქა მყავს ჟან ვალჟანის და ვეღარსად წამივა-მეთქი. გამომძიებელს მივწერე. დამიბარა, მაჩვენა ის შანმატიე.

— მერე? — შეაწყვეტინა ბ. მერმა.

ისევე დალონებული ხმით უპასუხა ჟავერმა:

— რაც მართალია, მართალია, ბატონო. ძალიან ვწუხვარ, მაგრამ ის კაცი გახლავთ ჟან ვალჟანის, იქ რომ მაჩვენეს, მეც ვიცანი.

ხმას დაუწვია ბიძია მადლენმა და ყრუდა ჰკითხა:

— დარწმუნებული ხართ?

— ოჰ, მაგას რაღა თქმა უნდა! — ისეთი სიცილით უპასუხა ქავერმა, რომელიც მარტო ღრმად დარწმუნებულმა იცის.

ერთ წამს ჩაფიქრებული იდგა, თითებით თავისდაშეუმჩნეველად ჯამიდან ერთი წება ხის ფხვნილი ამოიღო, მელნის საშრობად რომ ხმარობდნენ, და მერე თქვა:

— ახლაც ვერ გამიგია ნამდვილი ჟან ვალჟანი რომ ვნახე, რა ღმერთი გამიწყრა, ისე როგორ შევიშალე, რომ ამისთანა მარცხი მომივიდა. ბოდიშს ვიხდი, ბატონო მერო.

ვედრებით მიმართა უკანასკნელი სიტყვები ბიძია მადლენს, რომელმაც ექვსი კვირის წინ ასე დაამცირა და შეარცხვინა პოლიციელების თვალში და შეუტია, — გადი აქედანაო. მედიდურობით სავსე იყო ქავერი, მაგრამ ამას თვითონაც ვერ ამჩნევდა, სავსე იყო აგრეთვე ღირსებითაც. ბ. მადლენმა არა უპასუხა რა იმის თხოვნას და სულ სხვა ჰკითხა უკმეხად:

— ის რაღას ამბობს?

— რა უნდა თქვას, ბატონო მერო? ცუდად არის იმისი საქმე, თუ მართლა ჟან ვალჟანი გახლავთ, მაშინ რეციდივს აქვს ადგილი. კედელზე აძვრა, ტოტი მოტეხა, ხილი მოკრიფა. ბავშვი რომ ყოფილიყო, აბეზარიაო იტყოდნენ, ვაჟკაცისთვის კი, და ისიც ყოფილ კატორღელისთვის, შეუწყნარებელი დანაშაულია. აძვრომაც არის და ქურდობაც. საქმე პოლიციისა კი არა, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოში გახლავთ. რამდენიმე დღის დაპატიმრება კი არა, იქ კატორღა გახლავთ, სიკვდილამდე. ეხლა იმ პატარა სავოელის საქმეც მიემატება, დარწმუნებული გახლავართ, ისიც ჩაერევა საქმეში. მაშინ უყურეთ თქვენა. ის კი არ იფიქროთ, თავის დაცვას ვერ მოახერხებსო. სხვისი რა მოგახსენოთ და ჟან ვალჟანი იმისთანა გაქნილი კაცია, რომ ამითაც ადვილი საცნობია. სხვა ყველა იგრძნობდა, რომ ცუდად აქვს საქმე, გაბრაზდებოდა, ყვირილს დაიწყებდა, — ქვაბი ცეცხლზე შიშინებსო, — იტყვიან, არ ისურვებდა ჟან ვალჟანობას. ის კი, აკი მოგახსენეთ, ძალიან გაქნილი კაცია და ისე იქცევა, თითქოს არც კი ესმოდეს, რასა სწამებენ. დგას და ერთსა და იმავეს გაიძახის — მე შან მატეე ვარ, მორჩა და გათავდაო! საკვირველია, თითქოს ცილსა სწამებდნენ მოულოდნელად, და ცდილობს ყეყეჩად გვიჩვენოს თავი. ისეთი მოხერხებული რამ არის, რომ თვალს აუხვევს ყველას, მაგრამ აქ კი ვერ გაუვა თავისი თვალთმაქცობა, საბუთები ხელთა აქვს სასამართლოს. თხზმა კაცმა

იცნო და თავისას ველარ ასცდება ბებერი ყაჩაღი. საქმე არასში ირჩევა და მეც დაბარებული გახლავართ მოწმედ.

ბ. მადლენმა თავის ქალაღებისკენ მიიწია და მშვიდად გადაშალა ფურცლები, კითხულობდა, ცნობებს ინიშნავდა, როგორც საქმით გატაცებული, მერე ყავერს მიუბრუნდა:

— კმარა, ყავერ, თუ მართალი გნებავთ, ჩემთვის საინტერესო არ არის მაგ საქმის აგრე გაცნობა. ტყუილად დროსა ვკარგავთ და საქმე კი მრავალი გვაქვს. მამ ახლავე წახვალთ ბუზოპიეს ცოლთან, — ძალიან კარგი დედაკაცია, მწვანილს რომ ჰყიდის სენ-სილვის ქუჩაზე; უთხარით, მოიტანოს საჩივარი მეეტლე პიერ შენელიონის დასასჯელად; მხეცია ეს კაცი, კინალამ გაქყლიტა დედაკაცი ბავშვიანად. კარგადაც უნდა დაისაჯოს. მერე შარსელეისთან მიხვალთ მონტრ-დე-შამპინის ქუჩაზე: ჩივის მეზობლის ბანიდან ჩემთან ჩამოდის წვიმის წყალი და სახლის საძირკველს მიფუჭებსო. მერე ოქმს შეუდგენთ პოლიციური წესიერების დარღვევისას ქვრივ დორს გილბურგის ქუჩაზე და რენე ლებოსეს გარო-ბლანსის ქუჩაზე; მაგრამ, ბევრს გავალბებთ. წასვლას აპირებთ, თუ არ ვცდები. მგონია, მითხარით არასში მივალ ამ საქმის გამო ათი დღის შემდეგაო...

— უფრო ადრე, — ბატონო მერო.

— როდის?

— მგონია, მოგახსენეთ, ბატონო მერო, რომ საქმე ხვალ ირჩევა და ამალამ დილიტნით მომიხდება წასვლა.

ოღნავ შეკრთა ბ. მადლენი.

— და რამდენ ბანს გასტანს ეს საქმე?

— ხვალვე გათავდება. ხვალლამ იქნება დადგენილება, ძალიანაც რომ დაგვიანდეს, მაგრამ მე დადგენილებას არ დაეუცდი. საქმე ცხადია. როგორც კი დამკითხვენ, მაშინვე აქეთ წამოვალ.

— ძალიან კარგი. — უთხრა ბ. მერმა.

მერე ხელით ანიშნა, შეგიძლიათ მიბრძანდეთო.

ყავერი არ დაიძრა.

— უკაცრავად გახლავართ, ბატონო მერო, — მიმართა ყავერმა.

— კიდეც არის რამე?

— კიდეც მინდა მოგაგონოთ, ბატონო მერო...

— რა უნდა მომაგონოთ?

— მინდა მოგაგონოთ, რომ დამითხოვიათ.

ბ. მადლენი წამოდგა.

-- პატიოსანი კაცი ხართ, ჟავერ, და პატივის მცემელი ვართქვენ. თქვენ ძალიან აზვიადებთ თქვენს შეცდომას, ეგეც რომ არ იყოს, ეს შეურაცხყოფაც მე შემეხება და ჩემი საქმეა. ჟავერ, თქვენ ღირსი ხართ წარმატებისა და არა დათხოვნისა. თქვენ თქვენს ადგილზე დარჩებით.

ჟავერმა შეხედა ბ. მადლენს თავის ერთგული თვალით, რომლის სიღრმეში სინდისი მოჩანდა ოდნავ განვითარებული, მაგრამ მკაცრი და თავისთვისაც კი შეუბრალებელი, და მშვიდი ხმით მოახსენა:

— მე მაგას ვერ აგისრულებთ, ბატონო მერო...

— მე კიდევ გიმეორებთ, რომ ეს საქმე ჩემია და მე შემეხება.

ჟავერი ყურადღებით მისდევდა თავის ფიქრს და განაგრძო:

— რაც შეეხება გავზიადებას, მე არაფერი გამიზვიადებია. აი ბატონო ჩემი მსჯელობა: ეჭვით კატორღელი მეგონეთ სრულიად უსაფუძვლოდ. ეს კიდევ არაფერი. ჩვენი უფლებაა, ეჭვით ვუყუროთ ყველას, თუმცა გადაჭარბებულად უნდა ჩაითვალოს ეჭვით შერცხვენა ჩვენი უფროსებისა. ჩემი დანაშაული ის არის, რომ არავითარი საბუთი არა მქონდა, გაბრაზებული ვიყავი, შეურაცხყოფილი და სამაგიეროს გადახდა მწყუროდა. ავდექი და დაგაბეზღეთ, კატორღელად დავსახეთ. კატორღელად დავსახე უმწიკვლოდ პატიოსანი კაცი, მერი, მთავრობის მიერ წარჩინებული მოხელე. მაშე ეს მეპატიება? თქვენი სახით თვით მთავრობას მივაყენე შეურაცხყოფა, მე, მთავრობის მოსამსახურემ. ჩემ ხელქვეითთაგანს რომ მოსვლოდა ვისმე ეს შეცდომა, სამსახურის უღირსად გამოვაცხადებდი და პანლურსა ვკრავდი. ერთი სიტყვა კიდევ, ბატონო მერო. ხშირად ვყოფილვარ მკაცრი ჩემს სიცოცხლეში, მკაცრი სხვებისთვის და მართალიც ჩემს სიმკაცრეში. საჭირო იყო და ერთგულად ვასრულებდი ჩემს მოვალეობას. დღეს რომ იმავე სიმკაცრით არ დავსაჯო ჩემი საქციელი, უსამართლოდ გადაიქცევა ყველაფერი, ცარიელ ავკაცობად, რასაც მე სამართლიანად ვაკეთებდი. ხომ ვერ მიბრძანებთ, სხვას სასტიკად მოექექც და შენს თავს კი ღმობიერადაო? ვერა! როგორ? სხვების დასასჯელად კარგი ვიყავ და ჩემი თავისთვის კი უვარგისი? მაშე შერცხვენილი ვყოფილვარ! მაშე მართალი ყოფილა ყველა, ვინც გაიძახის, — ის საზიზღარი ჟავერიო. — ბატონო მერო, მე არ მინდა თქვენი გულკეთილობა. ისეც კარგა ხანს მაწამა თქვენმა გულკეთილობამ სხვას რომ შეუზღუდეთ; ჩემთვის კი საჭირო არ გახლავთ. თურმე გულკეთილობა ყოფილა კახპა ქალის გამართლება და პატიოსან ბურჟუის გამტყუნე-

ბა, პოლიციის მოსამსახურის გამართლება და მერის გამტყუნება. მდაბიოს გამოქომაგება და დიდებულის დევნა. ცუდ გულკეთილობას ვუწოდებ მე ამას. სწორედ ეგ, თქვენებური გულკეთილობა: გახლავთ, რომ რყენის საზოგადოებას. ღმერთო ჩემო! გულკეთილობა, მაგაზე ადვილი რაღა იქნება? საქმე ის არის, სამართლიანი უყოს გულკეთილობა. იცით, თქვენ რომ ისა ყოფილიყავით, ვინც მე მეგონეთ, მაშინ ნახავდით ყავერს! მაშინ ნახავდით, რომ თქვენი კეთილობისა ყავერს არა სცხიარა. დიახ, ბატონო მერო, მე ისე უნდა დავსაჯო ჩემი თავი, როგორც სხვას დავსჯიდი, პატიმრებს რომ ვსჯიდი და ჭკუას ვასწავლიდი არამზადებს, ხშირად ვეტყოდი ხოლმე ჩემს თავს: — დაჰქარ, არ შეიბრალო! მაგრამ — გახსოვდეს, თუ წაგცდა რამე, თუ ფეხი წაგისხლტა სადმე, ვაი შენი ბრალი. ამათზე უარეს დღეს დაგაყენებ! — და აგერ წამცდა. ვხედავ ჩემს შეცდომას და დასჯილი უნდა ვიყო. დამითხოვეთ, გამაგდეთ, ბატონო. ჯერ კარგადა ვარ, შრომა შემიძლია. ვიცხოვრებ როგორმე. ბატონო მერო, სამსახურის კეთილად წარმოებისათვის მაგალითია საჭირო. მე მოვითხოვ ინსპექტორ ყავერის სამსახურიდან დათხოვნას.

თავმდაბლად იყო ნათქვამი ეს სიტყვა, უიმედო კილოთი, მაგრამ ამაყად და გულწრფელი რწმენით, რომელიც უცნაურ დიდებით ჰმოსავდა ამ უცნაურად პატიოსან კაცს.

— ვნახოთ, — უთხრა მადლენმა.

ხელი გაუწოდა ყავერს.

უკან დაიწია ყავერმა და მკაცრად უთხრა:

— ბოდიშს ვიხდი, ბატონო, დაუშვებელია, რომ მერი ხელს ართმევდეს ჯაშუშს.

და ჩუმი ხმით დაუმატა:

— ჯაშუშს, დიახ! რაკი ასე სამარცხვინოდ ვისარგებლე პოლიცილის უფლებით, ჯაშუშში ვყოფილვარ და სხვა არაფერი.

მდაბლად დაუკრა თავი და კარისკენ წავიდა. კართან გაჩერდა, მობრუნდა და თავდალუნულმა უთხრა:

— ბატონო მერო, მე განვაგრძობ ჩემს სამსახურს მანამ, სანამ სხვას დანიშნავდეთ.

და გავიდა. ჩაფიქრებული დარჩა მადლენი.

წიგნი მეშვიდე

ზანმატიუს საქმა

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

მოლოზანი სიმპლიცია

რასაც აქ ვუამბობთ მკითხველს, ყველა ვერ გაიგეს მონრეილულებმა, მაგრამ ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა მათზე ამ ამბის მცირე ნაწილმაც კი, რომ თუ დაწვრილებით არ ავწერეთ ყველაფერი, ხარვეზი იქნება ამ წიგნისთვის.

დაწვრილებით მოთხრობაში ორ-სამ გარემოებას შეხვდებ: მკითხველი, ძნელად დასაჯერებელს, რომლებიც აწერილი გვაქვს სიმართლის სრული დაცვით და პატივისცემით.

ყავერთან საუბრის შემდეგ, შუადღისას, ბ. მადლენი ჩვეულებრივად ფანტინის სანახავად წავიდა.

ვიდრე ავადმყოფთან შევიდოდა, ჯერ მოლოზანი სიმპლიცია დაიბარა.

ორი მოლოზანი ჰყავდა ავადმყოფების მოსავლელად, პერპეტუა და სიმპლიცია.

პერპეტუა სოფლელი ქალი იყო. მოწყალეების დაღ და მდგარიყო, რადგან უნდა ემუშავა სადმე; საქველმოქმედო დაწესებულებაში იქნებოდა, თუ სადმე დუქანში, იმისთვის ერთი იყო. ღეთისნიერი იყო, ისე, როგორც სხვა მზარეულია. იშვიათი არ არის აზგვარი ადამიანი; მონასტერში სიამოვნებით იღებენ ხოლმე ამ ლუკმაპურის მაძიებელ გლეხებს და ადვილად იმსახურებენ. რაც მძიმე აქვთ გასაკეთებელი, ამ გლეხებს აკეთებინებენ. დღეს მენახირეა გლეხი, ხვალ მონასტერშია ბერებთან ერთად; არავითარ სიძნელს არ წარმოადგენს ეს გარდაქმნა, რადგან ისეთივე უვიცია ბერი, როგორც გლეხია უვიცი, ამიტომ ძალიან ადვილად ეთვისე-

ბიან ერთმანეთს. ცოტა გააგანაიერებს თავის წამოსასხამს და მიი-
ლებს ანაფორას. ძალიან ღვთისნიერი ადამიანი იყო მარინელი
პონტუაელი პერპეტუა, ადგილობრივი გამოთქმით ლაპარაკობდა,
გალობდა, ბუზღუნებდა. შაქრავდა წამალს ავადმყოფის სარწმუ-
ნობებზე გულწრფელობის მიხედვით, უტევდა ავადმყოფებს, პირ-
ქეში იყო მომაკვდავთათვის, გაბრაზებული ლოცვით უხვდებოდა
სულთაბრძოლას, მაგრამ წითური დედაკაცი ყოჩალი და პატიოსანი
ყო.

მოლოზანი სიმპლიცია ცვილივით თეთრი იყო. ერთად რომ
იდგნენ, სიმპლიცია წმინდა სანთელს ჰგავდა, პერპეტუა — შანდალს.
წმ. ვინსენ დეპოლმა საუცხოოდ დაახსიათა მოწყალების დის სახე
შემდეგი მშვენიერი სიტყვებით, სადაც შერეულია თავისუფლება
და მონობა: „სახლად საავადმყოფო ექნებათ, სენაკად — დაქირავე-
ბული კუთხე, ეკლესიად — თავიანთ სამწყსოს საყდარი, მონასტ-
რად — ქალაქის ქუჩები და საავადმყოფოების დარბაზები, თავშე-
საფრად — მორჩილება, ციხე-სიმაგრედ — ღვთის განგება, პირბა-
დედ — თავმდაბლობა“. ამ იდეალის განხორციელება გახლდათ სიმპ-
ლიცია. რამდენი წლისა იქნებოდა, ამის თქმას ვერავინ შესძლებ-
და, ყმაწვილი თავის დღეში არ ყოფილიყო და, ეტყობოდა, თავის
დღეში არც დაბერდებოდა. ეს პიროვნება, ვერ გავუხედავთ ვუ-
წოდოთ ქალი, გახლდათ მშვიდი, სასტიკი, ზრდილი, ცივი, თავის
დღეში არ ეთქვა ტყუილი. ისეთი ღმობიერი იყო რომ მყიდსა
ჰგავდა, მაგრამ უფრო მაგარი ჩანდა, ვიდრე ქვა არის. ავადმყოფს
თავის მშვენიერი, ფაქიზი უბიწო თითებით ეხებოდა, მის სიტყვა-
ში კი, ასე ვთქვათ, მყუდროება ისმოდა: თუ იტყოდა, მხოლოდ სა-
ქიროს, და იმისთანა ხმა ჰქონდა, რომ აღსარების სათქმელ ოთახ-
საც დაამშვიდებდა და დიდი დარბაზის საზოგადოებასაც მოჰნიბ-
ლავდა. ამ მშვენიერებას ერთი უბრალო შალის კაბა ეცვა და ამ
უხეში კაბის შეხება მუდამ ღმერთსა და ზეცას აგონებდა ადამიანს.
ერთი წვრილმანიც აღვნიშნოთ, უფრო ხაზგასმით. თავის დღეში
ტყუილი არ ეთქვა, არავის დასახმარებლად, თავისდა შეუემჩნევლა-
დაც კი. არაფერი წამოსცდებოდა, რომ ჰეშმარიტება არ ყოფი-
ლიყო, წმინდა ჰეშმარიტება; ეს ახასიათებდა სიმპლიციას, ეს იყო
ნიშანი მისი ქველობის და სათნოებისა. სახელი განთქმული ჰქონ-
და ბერ-მოლოზნებში თავის სიმართლით. ამ თვისებას უქებდა
სიმპლიციას მღვდელი სიკარი ყრუმუნჯ მასსიესთან მიწერილ
უსტარში: „რაც უნდა გულწრფელნი და წმინდანი ვიყვნეთ ჩვენ
სიმართლეში, მაინც ყველას მოგვეპოვება პატარა სიცრუე, თუნდა

უვნებელი. იმას კი არა. პატარა სიცრუე, მთლად უვნებელი, განა არსებობს ამისთანა რამ? ტყუილია ნიშანი ბოროტებისა. პატარა სიცრუე, მაინც სიცრუეა: ვინც ტყუის, უვნებელი იქნება ეს სიცრუე, თუ არა, მაინც ტყუის. სიცრუე — სახე არის სატანისა. ორი სახელი აქვს სატანას, სატანა და სიცრუე“. — აი, რა აზრისა იყო სიმპლიცია, და რა აზრისა იყო, იმისდა მიხედვით მოქმედებდა. ამიტომ იყო ასე თეთრი სიმპლიცია, ზევით რომ მოვიხსენებთ, და ამ წმინდა სითეთრის სხივი ამშვენებდა მის ბაგეს და თვალებს. არსად მოიპოვებოდა ამ ქალის სინდისზე არათუ ლაქა, მტვერის ნატამალიც კი. მონასტერში რომ შევიდა, ეს სახელიც თავისი სურვილით დაირქვა. სიცილიელმა სიმპლიციამ, როგორც ცნობილია, — ის ირჩია, ორივე ძუძუ მოეგლიჯათ და ტყუილი კი არა თქვა სევასტიელი ვარო, რადგან სირაკუზელი იყო. არა თქვა უვნებელი ტყუილი, რომელიც წამებისაგან იხსნიდა მას. ეს მფარველი შეეფერებოდა სიმპლიციას სულს.

მონასტერში რომ შევიდა, ორი ნაკლი ჰქონდა, რომლებისაგან ნელ-ნელა სრულიად განთავისუფლდა: მეტად უყვარდა ტკბილეული და წერილების მიღება. წიგნების კითხვა არ უყვარდა, მარტო ლოცვანს კითხულობდა, ლათინურს, მსხვილი ასოებით დაბეჭდილს. ლათინური არ ესმოდა მაგრამ წიგნის აზრს სწვდებოდა.

ამ ღვთისსიერმა ქალმა შეიბრალა ფანტინი, შეიყვარა; ალბათ გრძნობდა, რომ უბედური იყო ეს ავადმყოფი, და არა გარყვნილი, და გულმოდგინედ უვლიდა.

ბ. მადლენმა ცალკე გაიყვანა სიმპლიცია და განსაკუთრებულ გრძნობით სთხოვა ფანტინის მოვლა და წამლობა. ეს შემდეგში აგონდებოდა სიმპლიციას.

მერე ფანტინთან შევიდა მადლენი.

ყოველდღე მოუთმენლად ელოდა ფანტინი მადლენის მისვლას. როგორც მზის სხივს და ნეტარებას. მოწყალების დებს ეტყოდა ხოლმე ხშირად:

— ცოცხალი მაშინა ვარ, როდესაც მერი აქ არის.

დიდი სიცხე ჰქონდა იმ დღეს. დაინახა ბ. მადლენი და შეჰკვივლა:

— კოზეტი?

მადლენმა ღიმილით უპასუხა:

— მალე, სულ მალე ნახავ.

— დაჯდა, როგორც ყოველთვის, ისე ექცეოდა ქალს, ოღონდ დღეს მთელი საათი დაჰყო ავადმყოფთან. ჩვეულებრივ ნახევარ

სათის მაგივრად, და ძალიანაც გაახარა ამით ფანტინი. სულ იმას ეხვეწებოდა დიდსა და პატარას, — არა დააკლოთრა ავადმყოფსაო. ყურადღება მიაქციეს იმასაც, რომ ერთი წამით ძალიან მოეღუშა მადლენს სახე. მაგრამ ამის გამოცანაც გაიგეს: ეს მაშინ მოხდა, როდესაც დაიღუნა ექიმი და ყურში უჩურჩულა:

— ძალიან ცუდად არის ავადმყოფი.

მერე ქალაქის თვითმართველობაში მივიდა. იჯდა და გულმოდგინედ სინჯავდა საფრანგეთის გზების რუკას, იმის კაბინეტში რომ იყო ჩამოკიდებული. რამდენიმე ციფრი ქალაქებზე ფანქრით ამოიწერა.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

ზორსმჭვრეტელობა სკოფლერისა

მერე ქალაქის გარეუბნისკენ წავიდა, ფლამანდელ სკოფლერთან, რომელიც ქირით აძლევდა მგზავრებს ცხენებს და ეტლებს.

სკოფლერთან მისასვლელად საჭირო იყო ერთ მიყრუებულ ქუჩაში გავლა. ამ ქუჩაზე იდგა სახლი იმ ეკლესიის მღვდლისა, რომლის სამწყსაშიც ბ. მადლენი შედიოდა. მღვდლისას ამბობდნენ, — ღირსეული, პატიოსანი კაცია და კარგი რჩევის მიმცემიო. — იმ დროს, როდესაც ბ. მადლენი მღვდლის სახლთან მივიდა, ქუჩაში ერთი კაცის მეტი არავინ იყო, და აი, რა დაინახა იმ კაცმა: ბ. მერკაჯერ გაიარა მღვდლის სახლი, გაჩერდა, რამდენიმე წუთი უძრავად იდგა; მერე უკან დაბრუნდა და მღვდლის სახლის კართან მივიდა, კარს რკინის ჩაქუჩი ჰქონდა დასაკაკუნებლად. ასწია ჩაქუჩი, მაგრამ ისევ გაჩერდა და ჩაფიქრებული იდგა ცოტა ხანს, არ აკაკუნებდა. მერე იმის მაგივრად რომ დაეკაკუნებინა, ფრთხილად დაუშვა ჩაქუჩი და ახლა უფრო ჩქარი ნაბიჯით წავიდა, ვიდრე წინათ.

სკოფლერი ცხენის სალულს აკეთებდა, მადლენი რომ მივიდა.

— ერთ კარგ ცხენს ვერ მიშოვით?

— ბატონო მერო, მე რომ ცხენები მყავს, სულ კარგებია. რას ეძახით თქვენ კარგ ცხენს?

— ისეთს, რომ ასამდე კილომეტრი გაიაროს ერთ დღეში.

— ასი კილომეტრი? — გაიკვირვა სკოფლერმა. — კარგი მანძილია.

— დიახ, კარგი მანძილია.

— ეტლში იყოს შებმული?

— დიახ.

— და რამდენ ხანს დაისვენებს, მაგ მანძილს რომ გაივლის?

— თუ საჭირო იქნება, მეორე დღესვე უკან უნდა გამობრუნდეს.

— იგივე გზა უნდა გამოიაროს?

— იგივე.

— დასწყევლა ღმერთმა! ასი კილომეტრი, ხუმრობაა?

ბ. მალღენმა პატარა ქალაღდი ამოიღო ჯიბიდან, ფანქრით დანიშნული რიცხვებით და სკოფლერს აჩვენა:

— ხედავთ, ოთხმოცდაათზე მეტი გამოღის.

— ბატონი ბრძანდებით, ჩემ თეთრ ცხენს მოგართმევთ. იქნება გენახოთ კიდეც ქუჩაში. ქვემო ბულონელი გახლავთ. ცეცხლია, ცეცხლი! ჯერ უნაგირის დაღგმა დაუუბირეთ, მაგრამ არ ინება, — წიხლს ისვროდა, ყალყზე დგებოდა, ძირს ანარცხებდა მხედარს. — გიჟი გვეგონა, გამოუსადეგი, არ ვიცოდით, რაში გამოგვეყენებინა. მერე ეტლში შევაბი და თურმე სწორედ ეს ნებაღდა. ისეთი მშვიღია, როგორც პატარა გოგო, და ჩქარი როგორც ქარი. საგანგებო რამ არის, ოღონდ ზურგზე უნაგარი არ ეღდას. — რას იზამთ, ბატონო მერო, ყველას თავისი თავმოყუარეობა ჰქონია. გაწევით გასწევს, რამდენიც გინდათ, და ზურგით ზიღდას კი არა კადრუღობს.

— მერე, შესძღებს მაგ მანძიღის გავღას?

— თქვენს ას კილომეტრს ჰქენებით, რვა საათსაც არ მოუნღება. მაგრამ პირობით.

— რა პირობით?

— პირველი, ნახევარ გზას რომ გაიღლით, ერთ საათს დაასვენებთ და კარგადაც აჰმევთ. ჰამის ღროს იქ უნდა ბრძანდებოდეთ, რომ ღუქნის ბიჭმა შვრია არ მოჰპაროს. ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ ღუქნებში ცხენის საჰმელ შვრიას ღუქნის ბიჭები სჰამენ და ცხენს კი არაფერს აძღვენენ.

— ძალიან კარგი.

— მეორე... ეტლი ბატონ მერს ნებაღს თავისთვის?

— დ ი ა ხ...

— იცის ბატონმა მერმა ცხენის გაძღოღა?

— დიახ, ვ ი ც ი.

— ძალიან კარგი, ოღონდ ბატონი მერი მარტო იქნება. ეტლში და არც ბარგი ექნება.

— თანახმა ვარ.

— კარგი, მაგრამ რაკი მარტოდმარტო იქნებით, ბატონო, მაშ ცხენის ყურისგდებაც თქვენ დაგჭირდებათ.

— მაგაზედაც თანახმა ვარ.

— დღეში ოცდაათ ფრანკს მიბოძებთ. დასვენების დღისასაც აგრეთვე. ეს უკანასკნელი ჟასი გახლავთ. ცხენის საკმელსაც თქვენი ხარჯით გაისტუმრებთ.

ბ. მადლენმა სამი ოქრო ამოიღო ჯიბიდან, სამი ნაპოლეონოლორი და სკოფლერს მისცა:

— ორი დღისას ახლავე გადაგიხდით.

— კიდევ ერთი და უკანასკნელი. მაგ სიშორეზე თავის სიმძიმით დაღლის ეტლი ჩემს ცხენს. ის ემჯობინება, პატარა ტილბურით წაბრძანდეთ.

— თანახმა ვარ.

— ძალიან მსუბუქია, მაგრამ ღია გახლავთ.

— ეგ სულ ერთია.

— სიცივე ხომ არ შეაწუხებს ბატონ მერს?

ბ. მადლენმა პასუხი არ გასცა. ისევ სკოფლერმა გაიმეორა:

— ძალიან ცივა.

არც ახლა გასცა პასუხი.

— რომ გაავდრდეს?

— ტილბური და ცხენი ხვალ დილით ხუთის ნახევარზედ ჩემს კარებთან უნდა იდგეს.

— ბატონი ბრძანდებით, — მიუგო სკოფლერმა, — მერე ცერის ფრჩხილით მაგიდაზე ლაქას დაუწყო ფხეკა და ამ ვითომ უმნიშვნელო სიტყვით დააბოლოვა თავისი სათქმელი, რომელშიც კარგად აერთებენ ფლამანდელეზი გულუბრყვილობას და ცბიერებას:

— უმთავრესი კი მავიწყდება. არ უნდა მიბრძანოთ, ბატონო, საით მიბრძანდებით?

სხვას არასა ფიქრობდა, რაც ხანი იქ იყო ბ. მადლენი, მაგრამ ვერა და ვერ გაბედა მისი თქმა.

— ხომ კარგი აქვს წინა ფეხები თქვენს ცხენს? — ჰკითხა მადლენმა.

— ძალიან კარგი. ცოტა შეაყენეთ ხოლმე თავდაღმართში. ბევრკან არის დაღმართი თქვენ გზაზედ?

— მაშ ავრე. არ დაგავიწყდეთ. ხვალ დილით, სწორედ ხუთის ნახევარზე, ნახვამდის! — და გავიდა.

ფლამანდელი ხახამშრალი დარჩა, როგორც თვითონვე ამბობდა მას შემდეგ.

რამდენიმე წუთის შემდეგ ვილაცამ შეალო სკოფლერის კარი. ისევ ბ. მერი ბრძანდებოდა.

— როგორ აფასებთ, ბატონო სკოფლერ, თქვენს ტილბურს და მის მზიდავ თეთრ ცხენს?

— ტილბურს და შიგ შემბმულ ცხენს, ბატონო მერო, — გაუსწორა სიცილით ფლამანდელმა.

— აგრე იყოს. როგორ აფასებთ?

— განა ბატონი მერი ყიდვას აპირებს?

— არა, მაგრამ, ხომ შეიძლება მოსდეს რამე. მინდა უზრუნველყოფილი იყოთ. დავბრუნდები და ფულს დამიბრუნებთ. როგორ აფასებთ ტილბურს და თქვენს ცხენს?

— ხუთას ფრანკად, ბატონო მერო.

— აი, ინებეთ.

მაგიდაზე დადო ბ. მადლენმა ბანკის ბილეთი და გავიდა. ახლკი აღარ დაბრუნებულა.

საშინლად ინანა სკოფლერმა, რომ ათასი ფრანკი არა სთხოვა, მაგრამ რაღას იზამდა, მით უფრო, რომ ხუთასი ფრანკიც ძალიან კარგი ფასი იყო და მოგებას აძლევდა.

თავის მეუღლეს დაუძახა ფლამანდელმა, უამბო ყველაფერი.

— ნეტავი ვიცოდე, სად მიბრძანდება?

— ალბათ პარიზში, — უთხრა ცოლმა.

— არა მგონია, აი ვნახოთ.

ბ. მადლენს იქვე დავიწყებოდა ქალაღდი, ფანქრით დაწერაღრიცხვებით. აიღო ფლამანდელმა, სინჯვა დაუწყყო:

— ოცდასამი, ოცდაშვიდი, ორმოცდასამი... — ეს ალბათ ფოსტის სადგურებია, — და დაიწყო ამ მანძილის სადგურების ძებნა.

— ოჰო, ვიპოვე. — შესძახა თავის ცოლს. — აქედან ესდენამდე ოცდასამი კილომეტრია. ესდენიდან სენ-პოლამდე ოცდაშვიდი, სენ-პოლიდან არასამდე ორმოცდასამი. — ალბათ არასში მიღის.

ამასობაში ბ. მადლენი შინ მივიდა.

სულ სხვა გზით დაბრუნდა, შორს მოუარა, თითქო რაღაც საცთურს უქაღდა მღვდლის სახლი, და ერიდებოდა იქით გავლას. თავის ოთახში ავიდა და კარი ჩაიკეტა: ჩვეულებრივ ადრე წვეებოდა და არც ამალამ დაურღვევია თავისი ჩვეულება, მაგრამ ქარხნის შეკარე დედაკაცმა, რომელიც იმავე დროს ბ. მადლენის ერთადერთი მსახურიც იყო, შენიშნა, რომ სახთელი ძალიან ადრე გაქრა, ცხრის ნახევარზე, და მოლარეს მიმართა კითხვით:

— ავად ხომ არ ბრძანდება ბატონი მერი. როგორღაც უგმუზრად მეჩვენა.

სწორედ ბ. მადლენის ოთახის ქვემო ოთახში ცხოვრობდა მოლარე. ყურადღება არ მიაქცია მეკარის ნათქვამს, დაწვა და დაიძინა. შუალამე იყო, რომ რაღაც ეცა ყურში და უცბად გამოიღვიძა. ზემოდან, ბ. მადლენის ოთახიდან მოესმა რაღაც. ყური მიუგდო. მაშინვე იცნო ბ. მადლენის ფეხის ხმა. მით უფრო უცნაური იყო მისთვის ეს სიარული, რომ ჩვეულებრივ მერის ოთახიდან არავითარი ხმა არ ჩამოდიოდა, მანამ არ გათენდებოდა. ცოტა ხანს უკან მოლარემ რაღაც ხმა გაიგონა, თითქო განჯინა გააღეს და ისევ დაკეტეს. ავეჯივ ადგილიდან დასძრეს ცოტა ხანს. მერე მიჩუმდა ყველაფერი და ფეხის ხმაღა ისმოდა.

წამოიწია მოლარემ, სულ გამოფხიზლდა, ფანჯარაში გაიხედა და მის ფანჯრის პირდაპირ, სახლის კედელზე ანარეკლი დაინახა განათებულ ფანჯრისა. სინათლის სხივის მიმართულებით ეს ანარეკლი ბ. მადლენის ოთახის ფანჯრისა უნდა ყოფილიყო. ისე თრთოდა კედელზე ეს ანარეკლი, რომ უფრო ანთებულ ცეცხლისაღისა უნდა ყოფილიყო, ვიდრე სანთლისა. ანარეკლს არ ეტყობოდა შუშების ჩარჩო, ალბათ მთლად ღია ჰქონდა ბ. მადლენს ფანჯარა. კარგად ციოდა და უცნაური იყო იმ სიცივეში ფანჯრის გაღება.

ჩაიძინა მოლარემ. ერთი-ორი საათის შემდეგ კიდევ გამოიღვიძა. ზემოთ ოთახიდან იგივე ფეხის ხმა ისმოდა, ცხადია, ბ. მადლენი ნელი ნაბიჯით მიდი-მოდიოდა თავის ოთახში.

ანარეკლი ისევ ისე მოჩანდა პირდაპირ კედელზე, მაგრამ უკვე მკრთალი სინათლისა უნდა ყოფილიყო, ან ლამპისა. ფანჯარა ისევ ღია იყო.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

სულიერი ჰარიუხალი

მკითხველი მიხვდა, რაღა თქმა უნდა, რომ ბ. მადლენი ჟან ვალჟანი არის. უკვე ჩავიხედეთ ამ სინდისის სიღრმეში, ახლა საჭიროა უფრო ღრმად დავუკვირდეთ ამ კაცის სულს; ამას მღელვარებით და თრთოლვით შევუდგებით. არაფერია ისეთი საზარელი, როგორც ამგვარი განხილვა. გონების თვალი ვერსად ნახავს ვერც მეტ ბრწყინვას და ვერც მეტ წყვდიადს, ვიდრე ადამიანში; ვერ შესძლებს წარმოიდგინოს რამე, რომ იმაზე საშინელი იყოს, იმაზე

რთული, იმაზე იდუმალი და იმაზე უსაზღვრო. არის სანახავი უფრო დიადი, ვიდრე ზღვა, ეს არის ზეცა. არის სანახავი უფრო დიადი, ვიდრე ზეცა, ეს არის სიღრმე სულისა.

ადამიანის სულის პოემის შექმნა, თუნდა მარტო ერთი ადამიანისა იყოს, თუნდა სულ უკანასკნელის და უმნიშვნელოსი, ეს იქნება ყველა ეპოპეების შედუღება უმაღლეს და საბოლოო ეპოსის შესადგენად. ადამიანის სინდისი არის ქაოსი განუხორციელებელი ოცნებისა, გაუმძღარი სურვილისა და ნატურისა, ცდის და მოპოვებისა, ბრძმედი ოცნებისა, მღვიმე სამარცხვინო ფიქრებისა; პანდემონიუმში არის სოფიზმებისა, ბრძოლის ველია მღვლვარე ვნებებისა. განსაზღვრულ ჟამს დააკვირდით ჩაფიქრებულ ადამიანის სახეს, იპოვეთ გზა მის სულში ჩამავალი, ჩაწვდით მის სულს, ამ სიბნელეს. გარეგან სიმშვიდის ქვეშ იქ ნახავთ ჰომეროსის ბუმბერაზების ბრძოლას, მილტონის ვეშაპების და დევების ჭიდილს, მოჩვენებათა აჩრდილებს, დანტეს სპირალივით მქროლავ ლანდებს. წყვილიდით არის მოცული ის უსაზღვრო, რომელიც ყველა ადამიანს აქვს თავის გულში და რომელსაც სასოწარკვეთილი ცდილობს შეუფარდოს თავისი გონების მისწრაფება და თავისი ცხოვრების ყოველდღიური საქციელი.

დანტე ალიგიერი ერთხელ კარს მიაღდა შავბედითს და გაჩერდა გაუბედავად. და აი, ასეთივე კარია ჩვენს წინაშე, რომლის ბჰის წინ ვდგავართ გაუბედავად. მაინც შევიდეთ.

მკითხველმა უკვე იცის ჟან ვალჟანის თავგადასავალი. პატარა ჟერვეს ფული რომ წაართვა, მას შემდეგ დასამატებელი თითქმის არა გვაქვსრა. ის იყო და ის, მთლად შეიცვალა კაცი, ახალ ადამიანად იქცა. მოხდა ის გარდაქმნა, რომელსაც ხელი შეუწყო ეპისკოპოსმა. ზნეობრივ გამოსწორებაზე მეტი იყო ეს. მოხდა სულიერი გარდაქმნა ადამიანისა, ფერისცვალება.

მოახერხა, მიიმალა იმ ქურდობის შემდეგ, ეპისკოპოსის ვერცხლეული გაყიდა, გარდა შანღლებისა, რომლებიც სახსოვრად შეინახა, ერთი ქალაქიდან მეორეში გადადიოდა, მოიარა საფრანგეთი, მივიდა მონრეილში, მოისაზრა გიშერის წარმოების მოწყობა. იღწვოდა, როგორც უკვე აწერილი გვაქვს, ისე მოაგვარა ყველაფერი, რომ სავსებით ხელშეუვალი ყოფილიყო და მიუწვდომელი. დაბინავდა მონრეილში და ბედნიერად ჰსახავდა თავს, რადგან გრძნობდა, რომ დამძიმებული იყო მისი სინდისი მხოლოდ წარსულით და პირველი ნახევარი მისი სიცოცხლისა უკუგდებულ იყო მეორე ნახევრით; მშვიდად ცხოვრობდა, უშიშრად და იმედიანად. ორი რამ

ჰქონდა საწადელი: თავის სახელის დამალვა და თავის სიცოცხლის განწირულთათვის შეწირვა. თავის დაღწევა ადამიანთაგან და ღვთისკენ დაბრუნება.

ისე მჭიდროდ იყო მის გონებაში ეს ორი წადილი დაკავშირებული, რომ ერთად ეჩვენებოდა, შეერთებულად; თანასწორად მძლავრი იყო ორივე, მის სიცოცხლის მიზნად დასახული, მის ცხოვრების ყოველი საქციელის განმწყესი. თანხმობით განაგებდა ეს ორი მისწრაფება ყოველ მის მოქმედებას; თავმდაბლად ხდიდნენ, გულკეთილად და მოყვასთმოყვარედ, მაგრამ მოხდებოდა ხოლმე უთანხმოება. ამ შემთხვევაში, როგორც უკვე ვაჩვენეთ მკითხველს, ის კაცი, რომელსაც მთელი ქვეყანა ბატონ მადლენს ეძახდა, დაუყოვნებლივ იფიქრებდა პირველს და ემსახურებოდა მეორეს, თავის უშიშროებასაც გასწირავდა სათნოებისათვის. ამიტომ იყო, რომ მიუხედავად ზიფრთხილის და კეთილგონიერებისა, შენახული ჰქონდა ეპისკოპოსის ვერცხლის შანდლები, შავით იგლოვა მისი გარდაცვალება, უძახდა და ეკითხებოდა სავოელ პატარა ბიჭებს, ცნობებს აგროვებდა ფავეროლის ოჯახის შესახებ და სიკვდილიდან იხსნა ბებერი ფოშლევანი, მიუხედავად იმისა, რომ იქვე იყო ჟავერი, რომელიც ჟან ვალჟანის დამახასიათებელ ნიშნებს ეძებდა მასში. ისიც ისევე ფიქრობდა, როგორც ყველა ბრძენი, მართალი და წმინდა, რომ უპირველესი მისი მოვალეობა არის სხვისი დახმარება და არა თავის თავისა.

მაგრამ ისიც უნდა ვთქვათ, რომ თავის დღეში არა ჰქონია ამგვარი შემთხვევა. თავის დღეში არა ჰქონია ამ კაცის ორ მრწამსს ცოტად მაინც მნიშვნელოვანი ბრძოლა. ეს კარგად იგრძნო, როდესაც ჟავერი მივიდა მასთან კაბინეტში და ლაპარაკი დაუწყო; ჯერ თითქმის არა ეთქვარა, რომ ჟან ვალჟანმა უკვე მიიღო გადაწყვეტილება, ორივე მრწამსის შეთანხმებით შთაგონებული. იმწამს, როდესაც ჟავერმა ისე უცნაურად წარმოთქვა მისი სახელი, რომელიც ასე საგულდაგულოდ დაემარხა, გაშტერდა კაცი, თრთოლა მოერია, იგი შეაძრწუნა თავის უცნაურმა ბედუქულმართობამ, მაგრამ დაემორჩილა მას, როგორც მუხა ქარიშხლის მოახლოებას, როგორც ჯარისკაცი იერიშით მომავალ მტერთან ბრძოლას. გრძნობდა, რომ გარს ეხვეოდა ელვითა და ჭექა-ქუხილით სავსე ღრუბელი. ყურს უვდებდა ჟავერს და ფიქრობდა, — წაველ, ვიტყვი — ვინცა ვარ, გამოვუშვებინებ შანმატიეს და მე ჩაეჯდები იმის მაგივრად — მწვავე იყო ეს გრძნობა და გულსაკლავი, როგორც ცოცხალ ადამიანის გულში შუბის გატარება. მაგრამ მეორე სხვა ურჩია თავისმა

მრწამსმა, და ისიც დასთანხმდა, — ნუ ავჩქარდებით, — თქვა — ენახოთო. — დაიმორჩილა თავისი პირველი თავგადადების წადილი და არც გმირობა ისურვა.

ძალიან კარგი იქნებოდა, ცხადია, რომ მოჰგონებოდა ეპისკოპოსის წმინდა სიტყვები, მოჰგონებოდა ამდენი ხნის თავისთავის უარყოფა და სინანული, ამ საზარელ განსაცდელის წინაც არ შეეყოყმანებულეყო, და იმავე სიმაგრით მისულიყო იმ უფესკრულის ნაპირთან, რომლის ძირში მოიპოვებდა ზეციურ სიმშვიდეს. საგანგებო იქნებოდა, ასე რომ მოქცეულიყო, მაგრამ ვერ შეძლო. საქირო არის აღვსუსხოთ ყოველივე, რაც მის გულში ტრიალებდა, და აღვსუსხოთ სრული სიმართლით. თავდაპირველად თავის დაცვის ალლომ გაიმარჯვა იმის გულში. მოიკრიბა საჩქაროდ თავისი ფიქრები, ჩაიქრო მღელვარება, მხედველობაში იქონია ჟავერი — დიდი ხნის მტერი, შეშინებულის სიმაგრით გადადო რაიმე გადაწყვეტილების მიღება, გვერდი აუარა იმას, რაც უნდა ექნა, და მშვიდად ელოდა მომავალს როგორც მებრძოლი, რომელსაც ფარი მოუმარჯვებია.

ამ ყოფით გაატარა ის დღე, გულში ქარიშხალი უტრიალებდა. გარეგნულად კი დამშვიდებულს ჰგავდა. თუ იზრუნა რამე, მარტო „თავისდასაცავი ზომები“ მიიღო, სხვა არაფერი. ისევ გამოურკვეველი იყო ყველაფერი და ერეოდა გონებაში; ერეოდა იმდენად, რომ გარკვეული აზრი ვერ გამოეტანა; თავის თავისასაც კი ვერაფერს იტყოდა გარკვეულს, გარდა იმისა, რომ საშინელი განსაცდელი დაატყდა თავს. ჩვეულებისამებრ მივიდა ფანტინის სანახავად და ჩვეულებრივზე უფრო მეტი ხანი დარჩა მასთან. გული უთქვამდა: შეიძლება აღარც კი დავბრუნდეთ, — და ცდილობდა ავადმყოფიც გაემაგრებინა, მოწყალეების დებისთვის ეთხოვა სრული მზრუნველობა. გრძნობდა ბუნდოვნად, რომ შეიძლება არასში წასვლა დასჭირებოდა. თუმცა გადაწყვეტილი არა ჰქონდარა, მაინც ფიქრობდა, — კარგი იქნება საქმის გარჩევას დავესწრო, საშიში აღარაფერი მაქვსო, — და სკოფლერის ტილბური იქირავა, რომ მზად ყოფილიყო ყოველგვარი მოულოდნელობისათვის.

სადილი მაღიანად მიირთვა.

შევიდა თავის ოთახში და ჩაუფიქრდა მდგომარეობას.

ჩაუფიქრდა და საშინლად ჰპოვა თავისი საქმე, იმდენად საშინლად, რომ თავის ფიქრებით გართულს, თითქო უცბად ბიძგი გაჰკრა რაღაც უეცარმა, წამოვარდა და კარი მიკეტა, ეშინოდა, — კიდევ არაფერი შემომივარდესო — ბარიკადს იკეთებდა შესაძლებელის წინააღმდეგ.

გერე, ცოტახანს შემდეგ, სანთელიც ჩააქრო.

სანთელიც უშლიდა — შეიძლებოდა, დაენახა ვისმე.

ვის უნდა დაენახა?

რაღა ღროსი იყო? უკვე შემოსულიყო, ვისაც უკეტავდა კარს. უკვე ჩაჰყურებდა, ვისაც სანთელს უქრობდა. ის იქ იყო — იმისი სინდისი.

იმის სინდისი; ესე იგი ღმერთი.

მაგრამ პირველ წამს მაინც კიდეც რაღაც იმელს მისცემოდა. უზუნველყოფილად გრძნობდა თავს: კარი დაკეტილი ჰქონდა და მიუწვდომელი იყო; სანთელი გამქრალი ჰქონდა და უხილავი იყო. მაშინ დაიმორჩილა თავისი გული, თავისი ფიქრები, ნიდაყვით მაგიდას დაეყრდნო, თავი ხელებზე დაუშვა და ჩაფიქრდა იმ სიბნელეში.

— სიზმარში ვარ, თუ ცხადია ეს ყველაფერი? რაო, რა მითხრეს? ნამდვილად ვნახე ყავერი და კარგად მახსოვს იმისი ნათქვამი? ვინ უნდა იყოს, ვილაც შანმატიე არის? ნუთუ ასე მგავს? ნუთუ ეს შესაძლებელია? გუშინ არ იყო, ისე დამშვიდებული ვიყავი! რას ვაკეთებდი გუშინ ამ ღროს? ჰო, მაინც რა მოხდა? რას მიქადის ბედი? რა ვქნა, რა გზას დავადგე?

ჯერაც ვერ იმორჩილებდა თავის ფიქრებს. მის ტვინს დაჰკარგვოდა ძალა აზრების გაძლოლისა, ტალღებივით ირეოდნენ, და ორივე ხელით ეჭირა თავი, რომ მორეოდა თავის ფიქრებს.

თავი ეწვოდა. მივიდა ფანჯარასთან, სულ მთლად გააღო. ვარსკვლავი არსადა ჩანდა ცაზე. ისევ თავის მაგიდასთან დაჯდა.

მთელი საათი დაჰყო ასე გაშტერებულმა.

ნელ-ნელა მოიკრიბა ფიქრები, ძლივძლიობით, მაგრამ მაინც შეაკოწიწა ერთმანეთთან, თვალწინ წარმოუდგა თავისი მდგომარეობის უმთავრესი გარემოებანი, რადგან სისრულით მისი განხილვა ჯერ არ შეეძლო, იმ დასკვნას დაადგა, რომ ძალიან საშიში და განსაკუთრებული არის მისი მდგომარეობა, მაგრამ მაინც თვითონ იყო თავის ბატონ-პატრონი.

ამ დასკვნამ უფრო გაუძლიერა ძრწოლა.

მიუხედავად იმ წმინდა მიზნისა, რომელსაც ისახავდა და ასრულებდა თავისი ცხოვრებით, მისი ღვაწლი და ყოველივე, რაც აქამდე გაეკეთებინა, ორმო იყო, რომელსაც სულ უფრო და უფრო აღრმავებდა, რომ შიგ ჩაემალა თავისი სახელი. თუ ჰქონდა რაიმე საშიში, როდესაც ჩაუფიქრდებოდა ხოლმე თავის მდგომარეობას. როდესაც თვალის მოუხუჭავად ათენებდა ღამეს, თავისი სახელი იყო და მისი გაგონება. ამ სახელის გაგონება და თავის აღსასრული

ერთი ეგონა; იმ დღეს, როდესაც ამ სახელს გააგონებს ვინმე. მთლად დაუხშობს ახალ სიცოცხლეს და ვინ იცის? იქნებ თვით ახალ სულსაც. და თავით ფეხამდე თრთოდა კაცი, რომ გაიფიქრებდა, — შეიძლება გამიგონ ჩემი სახელიო! — რომ ყოფილიყო ვინმე ამგვარ ფიქრის დროს და ეთქვა, — მოვა დრო, როდესაც შიგ გულში გეცემა ეგ სახელი, როდესაც ეგ საზიზღარი სიტყვა „ჟან ვალჟანი“ ზევით აიწევს ბნელიდან და წინ დაუდგება თავის პატრონს; როდესაც მის მიერ შექმნილი თავის ვინაობის დასაფარავად ძლიერი სინათლე სხივად დაადგება თავზე; როდესაც სამარცხვინო აღარ ექნება მის სახელს, აღარც საშიში, და ეს სინათლე შექმნის უფრო მკვრივ წყვილად; რომ დაიხევა მის საიდუმლოების მფარავი რიდე და უფრო გააძლიერებს საიდუმლოებას; რომ ეს მიწისძვრა უფრო გაამაგრებს მის შენობას, რომ სასწაულებრივი გარემოება, თუ მოისურვა მადლენმა, შუქს მოჰფენს მის სახელს და, წინაც რომ წაუყენონ ჟან ვალჟანი აჩრდილს, კეთილი და ქველი ბურჟუა, ბ. მადლენი, უფრო პატივსაცემი დარჩება და უფრო დიდებული, ვიდრე ოდესმე ყოფილა. რომ ეთქვა ვისმე მისთვის ეს სიტყვა, თავს გაიქნევდა და სისულელედ მიიღებდა მის ნათქვამს. ჰოდა, ახლა ასრულებულიყო შეუძლებელი, ღვთის განგებით იყო, რომ სინამდვილედ გამხდარიყო ლანდი.

უფრო და უფრო ერკვეოდა თავის ფიქრებში; უკვე ხედავდა თავის მდგომარეობას. ისე ეგონა, თითქო ღრმა ძილში იყო დიდი ხანი, და ეს არის გამოიღვიძა; რომ ფეხზე დგას და რაღაც დაღმართზე მიცურავს, ბნელ ღამეში; მიცურავს, კანკალებს, ცდილობს შეჩერდეს, არ მივიდეს უსაზღვრო უფსკრულის ნაპირამდე. ამ ბნელში გარკვევით ხედავდა ვიღაცას, უცნობს, რომელსაც ბედისწერა ჟან ვალჟანად სცნობდა და უფსკრულში ჩაგდებას უპირებდა მის მაგივრად; და არ დაიხშობოდა უფსკრული, ვიდრე თავისას არ მიიღებდა; უნდა ჩავარდნილიყო ვინმე, ის უბედური, ან თვით მადლენი.

ჰოდა ჩავარდეს ის უბედური!

გამოარკვია ცოტა რამ თავის ფიქრებში და აღიარა, რომ იმისი ადგილი კატორღაში არავის დაეჭირა; ძალიანაც რომ ეცადოს, მისი ადგილი ცარიელია და მის დაბრუნებას ელის. პატარა ჟერვეს რომ ფული წაართვა, ესეც კმაროდა იქ დასაბრუნებლად; კატორღა თავისას ელოდა და ელოდება, ვიდრე არ მიიღებს. ეს აუცილებელი იყო და ბედისწერითი. მერე თქვა: — ამჟამად ნაცვალი მყავს, ვიღაც შანმატიეს სწვევია უბედურება, და მაშასადამე, კატორღაში შანმა-

ტიეს სახელით ვიმყოფები, საზოგადოებაში კი ბ. მადლენის სასწავლოთ. მან საშინაო აღარა მაქვსრა, თუ თავი მივანებე და არ დავუშალე, რომ შანმატიეს დაასვან ის სამარცხვინო დალი, რომელიც, საფლავის ქვისა არ იყოს, თავის დღეში აღარ მოშორდება, ვისაც დააწვება.

იეთი საზარელი და თან უცნაური იყო ეს ფიქრები, რომ უცბად იგრძნო ის უეცარი, ენით გამოუთქმელი ძრწოლა, რომელიც ერთხელ-ორჯერ თუ მოუვა ადამიანს მთელ თავის სიცოცხლეში, ერთგვარი ძრწოლა სინდისისა, რომელიც აღძრავს ყოველგვარ საეჭვოს გულში, და რომელიც ირონიაც არის, სიხარულიც, სასოწარკვეთილებაც — შინაგანი ხარხარი განწირულისა.

საჩქაროდ სანთელი აინთო.

— მაინცადამაინც, რისა უნდა მეშინოდეს? — ეკითხებოდა თავის თავს, — რადა ვარ ასე იმედმიხდილი? პირიქით, გადავრჩი განსაცდელს. გათავებულა ყველაფერი. ერთადერთი კარილა ძქონდა ოდნავ გაღებული და ამ კარით შეეძლო ჩემს წარსულს ჩემთან შემოვარდნა; ეს კარიც მჭიდროდ არის დღეს დაკეტილი, ამოქოლილი საუკუნოდ. ყავერი იყო, რომ შიშსა მგვრიდა დიდი ხანია. ის საზიზღარი მეძებარი, რომელიც ხელ-ნელა მცნობდა და მიცნო კიდევ. დასწყევლოს ღმერთმა! სულ უკან დამდეგდა, ყველგან, თვალს არ მაშორებდა, და აგერ, მასაც აერია გზა, სხვაგან იპოვა თავისი, მტდარ კვალს გაჰყვა. უკვე კმაყოფილია და მე აღარ შემაწუნებს. ხელში უჭირავს თავის ჟან ვალჟანი. ვინ იცის, იქნება სულაც წავიდეს ქალაქიდან. კარგი ის არის, რომ ეს ყველაფერი უჩემოდ მოხდა, უჩემოდ გარიგდა. მე თითიც არ გამინძრევია. ძალიან კარგირა არის აქ საძრახისი? რამ შემაშინა ასე? ასე რომ მნახოს ვინმემ ღმერთსა ვფიცავ, იფიქრებს, — საშინელი უბედურება მოსვლია ამ საბრალოსაო. — ჩემი ბრალი ხომ არ იქნება თუ უბედურება ეწია ვისმე ამ საქმეში? ალბათ ღვთის განგება იყო, რომ ამგვარად დატრიალდა საქმე. ალბათ, ეს იყო ღვთის განგება, და რა უფლება მაქვს, ღვთის განგებაში ჩავერიო? რას უნდა ვთხოვდე ყოვლადძლიერს? რისთვის უნდა ვერეოდე სხვის ბედისწერაში? მე ეს საქმე არ შემეხება. მაშ კმაყოფილი არა ვარ? აბა რა მინდა, რას ვითხოვ? ხომ შივადწიე ჩემი სიცოცხლის მიზანს, რომლისკენ მივისწრაფოდი დიდი ხანია; ხომ ავისრულე ჩემი ოცნება, ჩემი ღამეების. სიზმარი, საგანი ჩემი ლოცვისა. ხომ მოვიპოვე უშიშროება ღვთის განგებაა, ღვთის ბრძანებაა! მე როგორ ჩავერევი ღვთის განგებაში? რად მოინდომა ღმერთმა ჩემი გადარჩენა? იმიტომ, რომ განვაგრძო ჩემს მიერ დაწყებული საქმე; რომ სიკეთე ვთესო; რომ

ურთ დიდებულ, გამამხნეებელ მაგალითად გავხდე. დაე, დარწმუნდნენ, რომ ცოტა რამ ბედნიერებაც მოჰყვა იმ მონანიებას, რომელსაც მე განვიცდიდი, და იმ სათხოებას, რომელსაც მე დავუბრუნდი. არ ვიცი, სწორედ, რად შეეშინდა წელან და ვერ გავბედე ჩემ მღვდელთან შესვლა? რატომ ვერ გავბედე, აღსარება შეთქვა ჩემ სულიერ მამისთვის და გამენდო ღვთისთვის ჩემი საიდუმლოება? ჩისა მეშინია? ხომ შეიძლებოდა რჩევა მეკითხა? ცხადია, ისიც იმას შიშვდება, რასაც მე ვაშბობ. მაშ გათავებულისა. დაე, წესიერი მსვლელობა მიეცეს საქმეს. აღსრულდეს ღვთის ნება!

ასე მსჯელობდა თავის გულის სიღრმეში. უფსკრულის პირს იდგა, დახრილი, თუ შეიძლება ითქვას, თავის საკუთარ უფსკრულისკენ. წამოდგა, სიარული დაიწყო თავის ოთახში.

— კმარა! — უბრძანა თავის თავს, — კმარა ამაზე ფიქრი. გადაწყვეტილია. მე საქმეში არ ჩავერევი.

მაგრამ არავითარი შეება არ იგრძნო.

პირიქით.

როგორც ზღვას ვერ დაუშლით ეხეთქებოდეს ნაპირს, ისე ფიქრს ვერ დაუშლით ერთსა და იმავე იდეას უბრუნდებოდეს. მეზღვაურისთვის ამას მოქცევა ჰქვია; მტყუანისთვის — მხილება სინდისისა. ღმერთი ისევე აღელვებს სინდისს, როგორც ოკეანეს.

ცოტა ხნის შემდეგ თავისდა უნებურად ისევ განაახლა ის მწარე დიალოგი, რომელშიაც მთქმელიც თვით იყო და მსმენელიც. ამბობდა იმას, რისიც სიჩუმეში გატარება უნდოდა; ისმენდა იმას, რის გაგონებაც არ ნებავდა, ემორჩილებოდა იმ საიდუმლო ძალას, რომელიც უბრძანებდა — დაუფიქრიო, როგორც ორი ათასი წლის წინათ მეორე განწირულს უბრძანებდა, — მიდიო.

ვიდრე ჩვენსას განვაგრძობდეთ, შევჩერდეთ ერთ საჭირო გარემოებაზე, რომ უფრო სრულად გამოვსახოთ ამ განწირულის სულისკვეთება.

ცხადია, თავის თავს ებაასება ადამიანი; არ არის არც ერთი მოაზროვნე არსება, რომ ეს არ გამოეცადოს. იმის თქმაც კი შეიძლება, რომ სიტყვა არასდროს არ არის ისეთი ძალუმი და იდუმალი, როგორც ადამიანის ფიქრი, როდესაც ფიქრიდან სინდისისკენ გადადის და სინდისისგან ისევ ფიქრს უბრუნდება. აი ამ შეგნებით უნდა იყოს მიღებული ამ თავში ხშირად ნათქვამი სიტყვა, — უთხრა, შეპყვირა, თავის თავს ეუბნება. — ადამიანი ებაასება, შეპყვირის, მაგრამ ისე, რომ არ ირღვევა გარეგანი ღუმილი. საშინელი ალიაქოთია ჩვენში: ყველაფერი გაპყვირის ჩვენი, მხოლოდ ბაგენი მღუმარებენ. უხილავია და უჩინარი მოძრაობანი სულისა, მაგრამ ამით არა ჰკარგავს თავის რეალობას.

მაშ ასე, — ეკითხებოდა თავის თავს, — მაშ ნუ ჩავერევი? — და აღიარა რომ საზარელი იყო იმისი გადაწყვეტილება. საშინელება იყო იმისი მსჯელობა და დასკვნა, — ღვთის განგებაში მე როგორ ჩავერევი? ნუთუ ადამიანის და ბედის შეცდომით ისარგებლებს, ზღს არ შეუშლის მის ასრულებას? დაეხმარება კიდევ თავის სიჩუმით, მე ამ საქმეში არ ჩავერევიო?.. ნუთუ ვერ ხედავს, რომ სწორედ ეს ჩაურევლობა ნიშნავს ჩარევას, რომ უსამართლოდ გადაწყდეს საქმე? განა შეიძლება ამაზე მეტი სამარცხვინო ფარისევლობა! ეს არის უგვანო, საძაგელი, ვერაგი და ბილწი დანაშაული.

ეს პირველად იყო უკანასკნელი რვა წლის განმავლობაში, რომ ავი წადილის და ავი საქციელის სიმწარე იგემა. ამ ბედკრულმა ადაძინა.

ზიზღით გადააფურთხა.

ისევ განაგრძობდა თავის თავის დაკითხვას. სასტიკად დააყენა კითხვა, — რას ვგულისხმობდი, რომ ვიძახდი, — მე ჩემს მიზანს მივადწიეო? მართალია ჩემს სიცოცხლეს თავისი მიზანი აქვს, მაგრამ, რა არის ჩემი სიცოცხლის მიზანი? ჩემი სახელის დამალვა? პოლიციის მოტყუება? ნუთუ ამ უმნიშვნელო წვრილმანისთვის ვეწვალე ამოდენა ხანს? ნუთუ სხვა მიზანი არა მქონია რა, დიდებული, წმინდა და ჭეშმარიტი? რა უნდა დავიხსნა განსაცდელისაგან: ჩემი პიროვნება, თუ სული? ნუთუ არ მინდა კეთილ და პატიოსან კაცად დავრჩე? მართალ კაცად? განა ეს არ იყო ერთადერთი, მუდმივი ჩემი ნატვრა და სურვილი, რაც დამავალა განსვენებულმა ეპისკოპოსმა? მაშ კარს ვუკეტავ წარსულს? მაგრამ რას მივადწიე კარის დაკეტვით? პირიქით, კარს ვაღებ ჩემი საზიზღარი საქციელით, ისევ ისე ქურდობას ვიწყებ. და რას ვიპარავ! ერთ-ერთი მოყვასის სიცოცხლეს, სახელს, პატიოსნებას და უფლებას მზით და სიცოცხლით ტყობისას. კაცის კვლავ უარესია კაცის ზნეობრივი, სულიერი სიკვდილი, რომელიც ცოცხალს სტოვებს ადამიანს, და რომელსაც კატორღა ჰქვია. და პირიქით, რომ გამოვაცხადო ჩემი ვინაობა, დავიხსნა ამ უბედურ შეცდომისაგან საწყალი კაცი, ვაღიარო — ჟან კალანი მე ვარ-მეთქი, ზნეობრივ ვალდებულებებისა გამო ისევ კატორღელი ჟან ვალჩანი გავხდე, აი ეს იქნება ჭეშმარიტი აღდგომა და საბოლოოდ დაკეტვა იმ ჯოჯოხეთისა, საიდანაც ძლივს დავადწიე თავი. გარეგნობით შიგვე ჩაეარდნა, ნამდვილად კი სრული განთავისუფლება იქნება სულიერი. აი, როგორი უნდა იყოს ჩემი გადაწყვეტილება. თუ ამას არ ვიზამ, ამაოდ ჩამივლის მთელი ღვაწლი, უსარგებლოდ იქცევა მთელი სიცოცხლე, გაჭირვება, მოთმინება და დაიბადება კითხვა: რად მინდოდა ეს ყველაფერი? იგი

გრძნობდა რომ იმასთან იყო ეპისკოპოსი. მით უფრო რომ მეკლარი იყო; აქ იყო, მის გვერდით და თვალს აღარ აშორებდა. გრძნობდა, რომ ამიერიდან საზიზღარი გახდებოდა ეპისკოპოსისთვის ბატონი მერი მადლენი მთელი თავისი ყალბი სათნოებით, და კატორღელი ჟან ვალჟანი კი ღირსეული და წმინდა იქნება იმისთვის. გრძნობდა, რომ ამიერიდან ხალხი მართო მის ნილაბსლა დაინახავდა. მაგრამ ეპისკოპოსი კი მის ნამდვილ სახეს; რომ ხალხი მის ცხოვრებას დაინახავდა, მაგრამ ეპისკოპოსი — მის სინდისს. მაშ უნდა წასულიყო არასში, გაეთავისუფლებინა შეცდომით ჟან ვალჟანად ცნობილი კაცი, დაებზღებინა ნამდვილი ჟან ვალჟანი. ჰოდა, სწორედ ეს იქნებოდა უუწმინდესი მსხვერპლი, უუღიდეგი მწვავე გამარჯვება, უკანასკნელი ნაბიჯი ღირსეულ ადამიანისა. მწარე ხვედრი! ვერ იქმნება სპეტაკი ღვთის წინაშე, თუ ხელახლა უწმინდური არ შეიქმნა ხალხის თვალში!

— მაშ გადაწყდა! — თქვა ფიქრის შემდეგ. — აუცილებელია ჩემთვის ეს გზა. უნდა ავასრულო ჩემი მოვალეობა. ეიხსნა ის ადამიანი!

ხმამალა წარმოთქვა ეს სიტყვები, თუმცა არცკი შეუშინევა. ანგარიშები გადასინჯა და შეამოწმა, მოაწესრიგა ყველაფერი. ცეცხლში ჩაყარა წვრილი ვაჭრების თამასუქები. წვრილი დაწერაკონვერტში ჩადო და ზედ წააწერა: „ბატონ ლაფიტს, ბანკირს, არტუას ქუჩა. პარიზს“.

მერე საფულე ამოიღო, რომელშიც ჩამდენიმე ბანკის ბილეთი ედო და პასპორტი. ამ პასპორტით დაესწრო ამას წინათ არჩევენებს.

რომ ენახა ვისმე ამ დროს, როდესაც გარეგანი სიმშვიდით უკანასკნელად სინჯავდა თავის საქმეებს, ფიქრადაც არ მოუვიდოდა ის წამება, რომელსაც იგი განიცდიდა. მხოლოდ ხანდახან აცმაუწნებდა ტუჩებს, ან თავს მალა იღებდა, მიაჩერდებოდა კედელზე რამე წერტილს, თითქო სწორედ იქ ყოფილიყო მისთვის საჭირო გამოსარკვევი საგანი.

ლაფიტთან გასაგზავნი წერილი და საფულე უბეში ჩაიღო და ისევ სიარული დაიწყო.

არაფრით შეცვლილიყო მისი აზრთამსვლელობა. ცხადადა ხელდავდა თავის მოვალეობას, ბრწყინვალე ასოებით დაწერილს, ის თვალწინ ედგა, საითაც კი გაიხედავდა.

— წადი! გამოამქლავნე შენი ვინაობა, გაეცი შენი თავი!

ისევე ცხადად წარმოუდგა, თითქო ისინიც თანა სდევდნენ იმის სულის თვალს, ორი მცნება, რომლითაც ხელმძღვანელობდა თავის ცხოვრებაში, — დამალვა თავის ვინაობისა და გაწმენდა სუ-

ღისა და პირველად იყო, რომ სრულიად შეუთანხმებლად ეჩვენენ დღეს, რადგან კარგად ხედავდა განსხვავებას, რომელიც შეუძლებლად ხდიდა მათ შეთანხმებას. უკვე პპოვებდა, რომ ერთი ამ მრწამსთაგანი იყო ყოველთვის წმინდა, და მეორე კი შეიძლებოდა ავალაც გამხდარიყო; რომ ერთი თავგანწირვა იყო, და მეორე პირადობა; ერთი უბრძანებდა — „მოყვასიო“, — და მეორე — „მეო“; რომ ერთი სინათლიდან მოდიოდა, მეორე სიბნელიდან.

ერთმანეთს ებრძოდნენ იმისი მრწამსები. კარგადა ხედავდა ამ ბრძოლას და რაც უფრო მეტად უფიქრდებოდა მათ წინააღმდეგობას, მით უფრო და უფრო იზრდებოდა მის გონებაში ერთიც და მეორეც; უკვე ბუმბერაზ ქანდაკებად გარდაქმნილიყვნენ. ისე ეჩვენებოდა, თითქოს მის გულში ყოფილიყვნენ ეს შეუთანხმებლები იმ უსაზღვროებაში, რომელიც კუთვნილება არის გულისა; სინათლით და ბნელით სავსე გულში, და ერთმანეთს შებრძოლებოდნენ ღვთაება და ბუმბერაზი.

შიში მოერია, მაგრამ გრძნობდა, რომ კეთილი უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე ავი.

ხედავდა, რომ უკვე თავს ადგა მეორე, გადამწყვეტი წამი მის სინდისის და ბედისწერისა; ეპისკოპოსმა აღნიშნა პირველი ხანა მისი ახალი ცხოვრებისა და ახლა შანმატიე აღნიშნავდა მეორე ხანას. დიდი გარდატეხის შემდეგ — დიდი განცდა.

ცოტა ხანს დაწყყნარებული მღელვარება აღეძრა ისევ. ათასობით უკრთოდა სხვადასხვა ფიქრი, მაგრამ ისინი უფრო და უფრო განამტკიცებდნენ მიღებულ გადაწყვეტილებას.

იყო წუთი, რომ იფიქრა, — იქნებ მეტ მნიშვნელობას ვაძლევ ამ საქმეს და მეტადრე ვილაც შანმატიეს, რომელიც ასეა თუ ისე, მაინც ქურდი არისო.

მაგრამ პასუხიც მზადა ჰქონდა: თუ მოიპარა რამე იმ უბედურმა, ერთი თვის ციხით უნდა გადარჩეს. სად ერთი თვის ციხე და სად კატორღა? და — ვინ იცის, — მართლა კი იქურდა? დამტკიცებულია იმისი ქურდობა? ჟან ვალჟიანად მიაჩნიათ და ეს სახელი ლუპავს კაცს, ისე რომ დამამტკიცებელ საბუთებს აღარც კი ეძებენ და განა მეფის პროკურორები ყოველთვის ასე არ იქცევიან? უსაბუთოდაც სჯერათ, რომ ქურდია, რადგან კატორღელად მიაჩნიათ.

იმ ფიქრმაც კი გაურბინა ერთ წამს, რომ სწორედ თავის ვინაობის გამოჩენა იხსნის კატორღისაგან. მხედველობაში მიიღებენ მის თავგანწირვას, მის უმწიკვლო ცხოვრებას შვიდი წლის განმავლობაში, მის ღვაწლს, მის შრომას და შეუნდობენ ძველ წარსულს.

მაგრამ მაშინვე გაჰქრა ეს სუსტი იმედიც და მწარე სიცილი მო-

ერია, როდესაც მოაგონდა ორი ფრანკის მოპარვა, პატარა ეერკეს რომ დაუმალა თავის ფეხქვეშ, რეციდივისტად ხდიდა კატორღელს: რომ ეს საქმეც განახლდებოდა უეჭველად, და არსებული კანონის ძალით განაჩენი კატორღა იქნებოდა სიკვდილამდე.

სწრაფად მოიშორა ამგვარი ლანდი, თანდათან ჩამოშორდა მიწიერს და ნუგეში და ტანჯვის ამტანი ძალა სხვაგან მოძებნა, — მოვალეობას ასრულება უნდაო, — იძახდა. ჩემს მოვალეობას რომ აეასრულებ, იქნება ისეთი უბედური არც კი ვიყო, როგორც უბედური ვიქნები, თუ სხვა დავსაჯე ჩემს მაგივრად. თუ ახაფერი ვთქვი, არ ჩავერიე საქმეში, ხალხის პატივისცემაც, პატიოსანი სახელიც, ღვაწლიც, ქველმოქმედებაც, გაჭირვებულთა თაყვანისცემაც, სიმდიდრეც, სახელიც — ჩაშხამებული იქნება ყველაფერი კაცის დაღუპვით — და რაღა სიტკბოება უნდა ჰქონდეს ამოდენ წმინდა რამეს, თუკი ასეთი ბილყი საქციელი ჩაერევა? თუკი თავის მოვალეობას ასრულებს? თავის მოვალეობა რომ ასრულოს, თვით კატორღის ტანჯვას, სამარცხვინო ბოძს, რკინის საყელურს, მწვანე ქუდს, მუდამ დაუსვენებლივ შრომას და შეუნდობელ სირცხვილს ზეციური ნუგეში დაერთვის.

ბოლოს, — საჭიროება მოითხოვს, — თქვა; — ასეთი ყოფილა ჩემი ბედისწერა, — ან როგორ შესცვლიდა იმას, რაც ღვთის განგებად მიაჩნდა? საჭირო იყო ამორჩევა: ან გარეგანი სათნოება და სულიერი ბიწიერება, ან წმინდანობა სულიერი და გარეგანი შერცხვენა.

ამგვარ სავალალო ფიქრებით გატაცებული მხნეობას არა ჰკარგავდა, მაგრამ გონება კი ექანცებოდა. ძალა დაატანა თავის თავს და ცდილობდა სხვა რამეზე ეფიქრა, თუნდ უმნიშვნელოზე.

საფეთქელი უცემდა მაგრად, ისევ განაგრძობდა სიარულს. შუალამე დაჰკრა ჯერ საყდარში, მერე ქალაქის საბჭოში: კარგად დათვალა ორივე საათის თორმეტი რიცხვი, შეადარა ერთმანეთს ზარების ხმა. და მოაგონდა, რომ რამდენიმე დღის წინათ ერთ რკინეულის ვაჭართან ნახა ერთი ძველი გასაყიდი ზარი, რომელზედაც ეწერა: „ანტუან ალბენ დე რომენვილი“.

შესცივდა და პატარა ცეცხლი აანთო. ფანჯრის მიხურვა არც კი მოჰგონებია.

ისევ გარინდებამ შეიპყრო. დიდი გაჭირვებით ძალა დაატანა თავის თავს, და ცდილობდა მოჰგონებოდა, რასა ფიქრობდა შუალამის საათის დაკვრამდე. შეძლო ეს, როგორც იყო.

— ჰო, ვიცი, გადაწყვეტილი მქონდა ჟან ვალჟანად გამოევცხადებულიყავ სასამართლოში.

და უცბად ფანტინი მოაგონდა.

— მერე? — წამოიძახა განცვიფრებულმა, — მერე ის საბრალო ქალი?

და კვლავ აერია აზროვნება.

უცბად ჩაერია მის არეულ ფიქრებში ფანტინი, მოულოდნელი შუქი მოჰფინა და გამოაფხიზლა. ყველაფერი შეცვლილად, ნათლად ეჩვენებოდა ახლა და წამოიძახა:

— რა ღმერთი გამიწყრა, რა ვქნა? ჩემს მეტი არავინ მაგონდებოდა აქამდე. სულ იმას ვფიქრობდი, როგორ მოვქცეულიყავ, რომ არა დამკლებოდარა. რა უფრო სასარგებლო იქნებოდა პირადად ჩემთვის გაჩუმება, თუ გამეღაფნება ჩემი ვინაობისა? დამალვა ჩემი პიროვნებისა, თუ ცთუნებისგან ხსნა ჩემი სულისა? დიდებულ მოხელედ ყოფნა, პატივცემულად, მაგრამ შერცხვენილად, თუ თავლად დასხმულ კატორღელად, მაგრამ თაყვანსაცემად? სულ ჩემზე ვფიქრობდი, ყოველთვის ჩემზე და მარტო ჩემზე. მაგრამ, აჰა ღმერთო, ეს ხომ ეგოიზმი! სხვადასხვა გვარად ნაზრუნავი, მაგრამ ეგოიზმი. მე რომ ცოტაც არის, სხვაზედაც მეფიქრა რამე, ადამიანი ვიქნებოდი. პირველი წმინდა მოვალეობა ადამიანისა არის სხვისთვისაც ზრუნვა. აბა, ვნახოთ, განვსაჯოთ. ვთქვათ, გამოვაცხადე ჩემი ვინაობა. მე დამიჭერენ, შანმატიეს გამოუშვებენ; მე ისევ კატორღაში ვარ. ძალიან კარგი, მაგრამ მერე? აქ რა მოხდება? აქ ქვეყანაა, ქალაქი, ქარხნები, წარმოება, მუშები, ქალები, კაცები, ბებრები, — უსუსური ბავშვების პაპები, ბავშვები, ღარიბ-ღატაკი ხალხი. მე გავაჩინე ეს ქარხნები, მე გავამრავლე მუშები, მე ვასაზრდოებდი გაჭირვებულთ. საცა კი კვამლი ამოდის ბინიდან, შეშაკ მე შევეუკეთე ბუხარში და ხორციც მე ჩავდე ქვებში. მე შევექმენი ღოვლათიანობა, მიმოზიდვა, კრედიტი; ჩემამდე თითქმის არა იყო. რა. ფეხზე წამოვყენე, გამოვაცოცხლე, სული ჩავუდგი. გავანაყოფიერე, გავამხნევე, გავამდიდრე ეს მხარე. მე რომ მოვცილდები, სული აღარ ედგმის აქაურობას, მოკვდება ყველაფერი. და ის დედაკაცი, რომელმაც იმოდენა ტანჯვა გამოიარა, და ღირსება შეინარჩუნა მიუხედავად წუმბეში ჩავარდნისა? ხომ მე ვიყავ, ჩემდა უნებურად, მიზეზი იმის უბედურებისა? და იმის პატარა გოგონა. რომლის მოსაყვანად წასვლას ვაპირებდი? დედასაც კი დავპირდი, — მალე მოგიყვან-მეთქი. განა იმ უბედურს კი არ უნდა დაეხმარო, თუნდა იმ წამების გამოსასყიდავად, რომელიც მე მივაყენე? ვთქვათ, აღარა ვარ. მერე? დედა მოკვდება. ბავშვი უპატრონოდ დარჩება და დაიღუპება. აი, რა მოხდება, თუ თავი გავწირე. და თუ გავჩუმდი? თუ დავიმალე? რა მოხდება, თუ არ გამოვაცხადე ჩემი ვინაობა?

ეს კითხვა მისცა თავის თავს და გაჩერდა. ერთ წამს თრთოლა მოერია, ყოყმანობდა, მაგრამ თავი შეიკავა და დამშვიდებით უთხრა პასუხი:

— მართალია, ის კაცი კატორღაში წავა, მაგრამ წავა იმიტომ, რომ მოიპარა. ბევრიც რომ ვიძახო, — ქურდი არ არის-მეთქი, — ქურდია, იქურდა და დაიჭირეს. ის იქ იქნება. მე კი აქ დავრჩები და განვაგრძობ ჩემს საქმეს. ათ წელიწადში ათი მილიონი მექნება მოგება, რომელსაც აქვე დავტოვებ ხალხის და წარმოების სასარგებლოდ. მე ჩემთვის არა მინდარა. ჩემთვის ხომ არ ვიღწვი, რომ ჯიბე გავიტენო. იზრდება ხალხის კეთილდღეობა, ვრცელდება ახალი წარმოება, მრავლდება ქარხნები და სახელოსნოები, მდიდრდება ხალხი, წარმატებაშია ქვეყანა და ძლიერდება მოსახლეობითაც და შრომითაც; ახალი სოფლები გაჩნდება იქ, სადაც ღლეს ერთი ქონიკ არ მოიპოვება. მოისპობა უმუშევრობა, გაჭირვება და გაჭირვებასთან ერთად გარყვნილება, როსკიპობა, ქურდობა, კაცისკვლა, ყოველი ბიწიერება და ბოროტმოქმედება. ის უბედური დედაც კარგად გამოზრდის თავის ბავშვს. მთელ ქვეყანას ელის გაკეთება და გაპატიოსნება! არა, ჩემს ჰკუაზე აღარ ვიყავი. თორემ ჩემს დაბეზღებას დავაპირებდი? სიფრთხილე მმართველს, თორემ აჩქარებით მეც დავიღუპები და ჩემთან ერთად ბევრი მართალიც. აქაოდა, დიდსულოვნად მინდა მოვიქცე, დიდებულად, — მელოდრამის მეტი კი არა არისრა ამ საქციელში, — ქვეყანას უნდა ვუღალატო? ეს ხომ იმას ნიშნავს რომ მე ჩემს მეტი არავინ მაგონდებოდა; და კიდევ ის, ვილაც შანმატიეა, — სასჯელი აეცდინო-მეთქი, — ვფიქრობდი ვილაც ქურდზე, იქნება მკაცრიც იყოს მისთვის ეს სასჯელი, მაგრამ ქურდია და ვილაც გაიძვერა ქურდისთვის ქვეყანა რავღუპო? ის უბედური დედაკაცი უპატრონოდ დავტოვო? იმისი პატარა გოგონა ქუჩაში გაეაგლო? ძალივით. ოჰ, ღმერთმა დამიფაროს! მერე ისე, რომ თავისი შვილის ნახვა ვერ ეღიროს იმ საცოდავს! ისე, რომ ჯერ ბავშვი არც კი იცნობდეს თავის დედას. და ყოველივე ეს ვილაც უკეთურ ბებერ ქურდისთვის, რომელსაც ვაშლის მოპარვით თუ არა, სხვა დანაშაულით მაინც ექნება დამსახურებული კატორღაც და უარესიც. რაო, რაო? რას მიბრძანებს ჩემი სინდისი? ერთი ცოდვილი იხან და მრავალი უცოდველი გასწირეო? ერთი ბებერი მაწანწალა იხსენ, რომელსაც ღლეს-ხვალ სიკვდილი მოელის და რომელიც, შესაძლებელია ისეთივე უბედური იქნეს თავის ქონშიაც, როგორც კატორღაში, და იმას შეესწირე ქვეყნის მოსახლეობა — დედები, ქალები, ბავშვებიო? იმ პატარას რაღა პასუხი გავეცე, პატარა კოზეტს, რომ ჩემს მეტი გულშემატყვიარი არავინა ჰყავს!

კინ იცის, ამწუთს ვალურჯებულთა სიცივით იმ ტენარდიეს სახლში. ისიც არამზადა უნდა იყოს, ვილაც ტენარდია, დავივიწყო ეს უბედურნი, დავივიწყო ჩემი მათდამი მოვალეობა და ჩემი ვინაობა გამოვაცხადო? ამისთანა უშვერი სისულელე ჩავიდინო? სულ უარესი წარმოვიდგინოთ. წარმოვიდგინოთ, რომ სინდისის წინააღმდეგ ვიქცევი, ჩემს ვინაობას რომ ვმალავ. წარმოვიდგინოთ, რომ მქენჯნის სინდისი და აღარ მასვენებს. ჰოდა, მე მოვალე ვარ ავიტანო ეს საყვედური და ჩემს მოყვასთ კი არ ვუღალატო. მარტო მე მხვდება ეს საყვედური, მარტო ჩემს სულს წაწყემენდს ჩემი საქციელი, და თავგანწირვა და სათნოებაც სწორედ აქ არის.

წამოდგა, ისევ სიარული დაიწყო. ამჯამად თითქოს კმაყოფილად გრძნობდა თავს.

ალმასი მარტო მიწის ბნელ წიაღში მოიბოვება და ქეშმარიტება მარტო ფიქრის სიღრმეში. — სწორედ ამ სიღრმეში ვიყავიო, — ეგონა, და დიდი ხნის ხელის ცეცების შემდეგ მივაგენი ალმასს, იმ ქეშმარიტებას, რომელიც ხელში მიჭირავს და რომელიც თავისი ბრწყინვით თვალს ჭრის.

— ასე, ასე! — გაიძახოდა კმაყოფილი. — ახლა კი ვიცი, საით წავიდე. გადაწყვეტილება მივიღე და დროა მასზე შევჩერდე. თავი დავანებოთ იმ საქმეს! აღარც ფიქრი გვინდა, აღარც ამ გადაწყვეტილების სინჯვა და ცვლა. ამას მოითხოვს ქვეყნის კეთილდღეობა და არა ჩემი. მადლენი ვარ, მადლენად ვრჩები. ვაი იმას, ვინც უან ვალჯანი! მე უან ვალჯანი აღარა ვარ. არც კი ვიცნობ იმ კაცს, არც კი ვიცი, ვინ არის და რა არის. თუ დღეს არის ვინმე უან ვალჯანი, მან თვით იზრუნოს თავისთვის! ჩემი საქმე არ არის! საბედისწეროა ეს სახელი, დაძრწის ღამის წყვდიაღში და ვაი იმას, ვისაც ის დაეცემა! მე შორს ვიდგები!

ბუხრის თავზე, პატარა სარკეში ჩაიხედა და წამოიძახა:

— ძლივს! როგორ დამამშვიდა ამ გადაწყვეტილებამ! სული ჩამიდგა მკვდარს!

ოტა ხანს კიდევ იარა და უცბად გაიქცა.

— ძლივს, მაგრამ, რაკი გადაწყვეტილი მაქვს, აღარც ყოყმანი მინდა. უნდა მოისპოს ყოველივე, რაც ჩემს წარსულთან მაერთებს. ამ ოთახშივე არის იმისთანა ნივთები, მუნჯი მოწმენი ჩემი წარსულისა, რომელნიც ყელს გამომჭირას, თუ დაინახა ვინმემ. უნდა მოისპოს ყოველივე!

ჯიბიდან ქისა ამოიღო, ქისიდან გასაღები.

ქედულს ქალაღდი ჰქონდა გაკრული მუჭი ფერისა. მიუჩვეველი თვალი ვერც კი იბოვიდა ქედელში ერთ პატარა ქუჭრუტანას. იქ

შედო გასაღები და გადო საიდუმლო სალარო — პატარა განჯინა კედლის და ბუხრის კუნჭულში. არა იყო რა ამ საიდუმლო სალაროში, გარდა ძველ, გადასაყრელ ტანისამოსისა: ლურჯი ტილოს ხალათი, ძველი შარვალი, ძველი გუდა და ერთიც მსხვილი ჯოხი დარკინული თავით და ბოლოთი. ვისაც ენახა ეს ვალყანი დინში 1815 წლის ოქტომბერს რომ გამოიარა, მაშინვე იცნობდა ამ ტანისამოსს.

შეენახა ეს ტანისამოსი, როგორც შენახული ჰქონდა ვერცხლის შანდლები, რომ ყოველთვის ხსომებოდა თავისი დასაწყისი. ოღონდ, რაც კატორღიდან გამოჰყოლოდა, ის დამალული ჰქონდა, და რაც ეპისკოპოსისაგან წამოჰყოლოდა, ის თვალწინ ედგა ყოველთვის.

თვალი შეავლო კარს, თითქოს ეშინია, არავინ შემოაღოს დაკეტილი. შერე ხელი სტაცა განჯინიდან გამოღებულს, ამდენი ხნის განმავლობაში ასე წმინდად და ამასთან თავის სახიფათოდ შენახულს. ზედ არც კი დახედა და გაბრაზებით შეყარა ცეცხლში სულ ყველაფერი — ხალათიც, ჯოხიც, შარვალიც.

ისევ დაკეტა თავისი საიდუმლო სალარო და, მეტისმეტი სიფრთხილით, რადგან იქ აღარა იყორა, ახლა სალაროც დამალა, რაღაც მძიმე ნივთი მიადგა.

რამდენიმე წამის შემდეგ მის ღია ფანჯრის პირდაპირ ოთახი და კედელი განათებული იყო დიდი ცეცხლის ალით. სწრაფად იწვოდა ყველაფერი, ჯოხს ტკაცანი გაჰქონდა და ნაპერწკალს ისვროდა ოთახის შუამდე.

ტყავის გუდა სავსე იყო ძველი საცვლებით და, რომ დაიწვა, რაღაც დატოვა ნაცარზე ბრჭყვიალა. ვინმე რომ ყოფილიყო და დაღუნულიყო, ვერცხლის ფულს დაინახავდა, ორ ფრანკიანს. ალბათ ის თეთრი იყო, პატარა სავოელს რომ მოჰპარა ეს ვალყანმა.

ის ცეცხლს არ უყურებდა, ბოლთასა სცემდა ჩაფიქრებული.

უცბად თვალში ეცა ორი შანდალი, რომლებიც ცეცხლის სინათლით განათებულიყო ბუხრის თავზე.

— აი, დასწყევლა ღმერთმა. — წამოიძახა გაჯავრებით, — აგერ ისევ აქ არის მთელი ეს ვალყანი. ესეც უნდა მოისპოს.

და ხელი წაავლო ორივეს.

ბუხარში საკმაოდ ძლიერი ცეცხლი ენთო ჯერ ისევ, რომ საჩქაროდ დაედნო და ვერცხლის ზოდად გარდაექმნა ორი შანდალი. დაიღუნა, ხელებს ითბობდა. სრულიად დამშვიდებულაუ გრძნობდა თავს.

— რა კარგია ეს ცეცხლი!

შანდალით შეანძრია ნაკვერცხალი.

ჩამდენიმე წამის შემდეგ ორივე შანდალი ცეცხლში იყო.

ჩაღაც მოეჩვენა ამ დროს. ხმა მოესმა, მის გულიდან გამოძახილი:

— ჟან ვალჟან, ჟან ვალჟან!

ვალჟზე აუდგა თმა. იმ კაცსა ჰგავდა შეშინებული, რომელსაც ჩაღაც საშინელისთვის ყური მიუგდია.

— აგრე, აგრე! ბოლო მოუღე! — უბრძანებდა ის ხმა, — დაასრულე, რაც დაიწყე! მოსპე ეგ შანდლები! მოსპე ეგ სახსოვარი! დაივიწყე ეპისკოპოსი, დაივიწყე სულ ყველაფერი! დაღუპე შანმატიე! აგრე! მაგაზე უკეთესი რაღა იქნება? ტაში დაუქარ შენს სათნობას! მაშ აგრე, გადაწყდა: ერთი უბედური, მოხუცებული, რომელმაც ჯერაც არ იცის, რა უნდათ იმისაგან, რომელსაც იქნებ არავითარი ბოროტება არ ჩაუდენია, არავითარი დანაშაული არ მიუძღვის. და მხოლოდ შენი სახელის მსხვერპლი კი გამხდარა, შენს სახელს არქმევენ, შენადა სცნობენ, შენს ნაცვლად სჯიან და აიძულებენ თავისი ღდენი შერცხვენილად დალიოს. ძალიან კარგი! შენ კი, შენ პატიოსან კაცად დარჩი! ბატონ მერად, პატივსაცემად და პატივცემულად, გაამდიდრე ქალაქი, ასაზრდოვე გაჭირვებულნი, გაზარდე ობლები, იყავ ზედნიერი, კეთილის მყოფელი, თაყვანცემული და სწორედ იმ დროს, როდესაც აქ დიდებით იქნები გაბრწყინებული, ვიღაც იქნება განწირული, რომელსაც შენი კატორღის ხალათი ეცმევა, შენი სახელი ერქმევა იმ სიწბილეში და შენს ჯაქვს ატარებს იმ წამებაში. ძალიან კარგი! მშვენივრად მოაწყვე საქმე! ოჰ, არამზადაე!

წურწურით სდიოდა შუბლიდან ოფლი. დაღვრემილი თვალველარ მოეშორებინა შანდლებისთვის. მაგრამ ჯერ კიდევ ჰქონდა სათქმელი მის გულიდან მოლაპარაკეს, და განაგრძო:

— ჟან ვალჟან! დიდი ხმა გაგივარდება ხალხში. შენ ქებაში და კურთხევაში იქნება ქვეყანა. ერთადერთი ხმა იქნება შენი მწყევარი, და იმასაც ვერავინ გაიგებს. ჰოდა, ყური მიგდე, ფლილო! ხალხის მიერ შენი ქება და კურთხევა დედამიწას ვერ ასცდება და იმ ერთი მწყევარის ფმინვა კი ღმერთამდე მიაღწევს!

ჯერ სუსტად ისმოდა ეს ხმა, რომელიც მისი სინდისის ბნელ წიაღიდან გამოდიოდა; მერე უფრო და უფრო მძლავრად გაისმა და შიგ ყურში სცემდა. გრძნობდა, რომ მისგანვე გამოდიოდა ეს ხმა. პაუზამ ისე ეჩვენებოდა, თითქოს ვიღაც იყო იქ, მის გარეთ, და ის უტევდა. ისე მკაფიოდ გაიგონა უკანასკნელი სიტყვები, რომ შეშინებული თვალი მოავლო ოთახს — ხომ არავინ შემომეპარაო.

— აქ არის ვინმე? — შეჰყვირა განცვიფრებულმა.

მერე სიცილი წასკდა, რომელიც ილიოტის სიცილს ჰგავდა; და
თქვა:— რა სულელი ვარ! ვინ უნდა იყოს!

ვილაც იყო ოთახში, მაგრამ ის იყო, რომლის თვალთ დანახვა
არ ძალუძს ადამიანს.

შანდლები ბუხრის თავზე დადგა.

ისევ სიარული დაიწყო, მწუხარე, მგლოვიარის ნელი ნაბიჯით.
რომელიც ქვემო ოთახში მძინარა. სიზმარს ურევდა და ხშირად აღ-
ვიძებდა.

შვებას აძლევდა ეს სიარული, და თანაც აბრუებდა. ისე იქცე-
ვა ხანდახან ადამიანი დიდ სულიერ ბრძოლას რომ განიცდის, თით-
ქოს უნდა დაიძრას, რომ რჩევა ჰკითხოს ყველაფერს, რაც კი წინ
შემოეყრება. ცოტა ხნის სიარულის შემდეგ აღარა ახსოვდარა. თა-
ვის გადაწყვეტილებისა.

ორჯერ თქვა — გადაწყვეტილება მაქვს და ასე მოვიქცევიო, —
და ახლა კი საზარლად ეჩვენებოდა ერთიცა და მეორეც. ორი აზრი
ჰქონდა, რომლებიც ურჩევდნენ:

— ასე, თორემ დაიდუბებიო, — და ასლა თავის დამლუბველად
ხედავდა ერთსაც და მეორესაც. რა საშინელებაა ჩვენი ბედისწერა!
როგორ მოხდა, რომ ვილაც შანმატიე მიიღეს უან ვალუანად? სწო-
რედ იმითი ღუპავდა ბედი, რაც განააცდელისაგან თავის, დასაცა-
ვად მონიჭებულად ეჩვენებოდა.

ცოტა ხანი თავის მომავლის ფიქრს მოანდომა; გამოაცხადოს
თავისი ვინაობა?

ღმერთო ძლიერო! — და საშინელი მწუხარებით წარმოიდგინა
სუყველაფერი, რაც უნდა მიატოვოს, და რაც უნდა ხელმეორედ
განიცადოს. მაშ უნდა გამოეთხოვოს ამ კეთილ, წმინდა ცხოვრებას.
ნათელს, მადლიანს? უნდა გამოეთხოვოს ხალხის პატივისცემას.
პატიოსნებას, თავისუფლებას? ველარც მინდორში გაისეირნებს,
ველარც ფრინველთა მაისის გალობით დატკბება, ველარც მოწყა-
ლებას მისცემს პატარა ბავშვებს. ველარ იგრძნობს სიტკბობას მად-
ლობის და სიყვარულისას მის ირგვლივ ხალხში. უნდა გამოეთხო-
ვოს ამ სახლს, თვითონ რომ ააშენა, უნდა გამოეთხოვოს თავის
ოთახს. ამწამს მომხიბლავად ეჩვენებოდა აქ ყველაფერი. აღარც
თავის წიგნებს წაიკითხავს, აღარც ეს პატარა თეთრი მაგილა ექნე-
ბა საწერად. აღარ ეყოლება თავისი ბებერი დედაკაცი მეკარე. ყა-
ვას რომ მოართმევს ხოლმე დილით და ამის მაგივრად — ღმერთო,
ღმერთო — გარს კატორღლები, რკინის საყელური, წითელი ხა-
ლათი, ფიხზე ჯაჭვი, დაქანცულობა, საპატიმრო, ტუსაღების ლო-
გინი, — მთელი ეს საზიზღრობა, უკვე ნაცნობი! მერე ამ ხნის

კაცს? მის შემდეგ, რაც იყო? ყმაწვილი ბიჭი იყოს, კიდევ პო! მაგრამ დაბერდა კაცი და ახლა შენობით დაელაპარაკება ყველა, ვინც უნდა იყოს, ჯიბეებს გაუსინჯავს მეკარე, ჯოხითა სცემს ზელამხეველი. ტიტველ ფეხზე ჩააცმევენ ნალიან ფეხსაცმელს, დილასალამო ჩაქუჩით შეუმოწმებენ ფეხის ჯაჭვს, თავის ყურით გააგონებენ, რომ დაუსახელებენ ცნობისმოყვარეთ: — „ესა? ეს გახლავთ საბელოვანი ჟან ვალეანი, მერად რომ იყო მონრეილში“. და სალამოს, დაქანცული, ოფლში გაწურული უნდა ჩადგეს რიგში, თვლებზე ჩამოფხატულ მწვანე ქუდით, კატორღელებთან ერთად წყვილ-წყვილად ავიდეს კიბეზე, ზურგში ათიათავის მათრახის ცემით, დასაძინებლად. რა უბედურებაა! რა მომაკვდინებელი წამებაა! ნუთუ ბედისწერაც ისევე უღმობელია, როგორც მოაზროვნე ადამიანი და ისევე უდიერი, როგორც ადამიანის კული?

ბევრს ცდილობდა მოეშორებინა თავიდან, მაგრამ ვერა და ვერ მოახერხა. სხვაზე უნდოდა ფიქრი და თვალწინ უდგა გულსაკლავი დილემა: დავრჩე ავსული სამოთხეში, თუ ჯოჯოხეთში დავბრუნდე სულით სპეტაკი?

რა ვქნა, ღმერთო ძლიერო! როგორ მოვიქცე?

დამშვიდდა, როგორც იყო, თავი დააღწია თავის საზარელ ფიქრებს, მიიღო გადაწყვეტილება, და ამოდ ჩაუარა ამოდენა სულიერმა ტანჯვამ. ისევ ისე ერეოდა ფიქრები. იმდენი ძალა აღარა ჰქონდა, რომ კიდევ დაემორჩილებინა და განეაჯგა ეს გამოცანა. წამდაუწუმ აგონდებოდა სახელი რომენვილი, ერთი სიმღერა რამდენიმე სიტყვით, რომელიც ოდესღაც გაეგონა, ველარ მოეშორებინა ეს სახელი და იძახდა, — პატარა ჭალა უნდა იყოს პარიზთან. საღაც შეყვარებულნი ყვავილების დასაკრეფად დადიან აპრილშიო.

ტანითაც იაევე ბარბაცებდა, როგორც სულით. პატარა ბავშვით დაბაჯბაჯებდა, რომელმაც ეს არის ფეხი აიდგა, და მარტო დატოვეს.

ახლა დაღლილობას ებრძოდა, ცდილობდა გონება მოეკრიბა და ერთხელ კიდევ, უკანასკნელად, განეხილა ის დილემა, რომელმაც ასე დაღალა და აწამა. გამოაცხადოს თავისი ვინაობა? თუ იყო თავისთვის ჩუმად? მაგრამ გარკვეულს ველარას ხედავდა. მასაბუთებელი აზრები ერეოდა ერთმანეთში და კვამლივით ქრებოდა ერთად. ერთსა გრძნობდა მხოლოდ საბოლოოდ: რა გადაწყვეტილებაც უნდა მიეღო, სულ ერთი იყო, რაღაც უნდა მომკვდარიყო ჟან ვალეანისა; ეს აუცილებელი იყო და ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა აქ გადაარჩენა, მარჯვენე წავიდოდა, თუ მარცხნივ, აკლდამაში უნდა შესულიყო; სულთაბრძოლას უნდა დასწრებოდა, თავის ბედნიერების და სათნოების სულთაბრძოლას.

ვაი, რომ გადაწყვეტილი ჯერაც არა ჰქონდა რა! დამშვიდებით დაფიქრება იყო საჭირო და ფიქრი კი გაუბრბოდა. დაღლის მეტად ვერა შესძღვნარა ამ ღამის ფიქრმა.

ასე იბრძოდა წყვდიაღში ეს ტანჯული სული. ათას რევასი წლის წინათ ამ განწირულებამდე, კიდევ იყო ერთი ადამიანი, რომელშიაც შეერთებულიყო ყოველი სათნოება და ტანჯვა კაცობრიობისა. ისიც ამასავით დიდხანს ცდილობდა მოეშორებინა ათრთოლებული ხელით მიწოდებული საშინელი ფიალა, რომელსაც გაკაშკაშებულ ვარსკვლავებით მოფენილ სივრცეში უსახლვრო წყვდიაღი მოჰქონდა.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე

როგორ გამოიხატება ტანჯვა სიზმარში

სამი დაჰკრა საათმა. ხუთი საათის გამწარებულ, თითქმის შეუჩერებლად, წინ და უკან სიარულის შემდეგ ღონემიხდილი სკამზე დაეშვა.

იქვე ჩაიძინა და ნახა სიზმარი.

ამ სიზმარმა, როგორადაც საერთოდ სიზმარმა, თუ ჰქონდა დამოკიდებულება რამე მის სულიერ განცდასთან, მხოლოდ ბნელი და აებედითი, დიდი შთაბეჭდილებაც მოახდინა საბრალოზე; იმდენად დიდი, რომ შემდეგში კიდევ დაწერა. თავის ხელით დაწერილ ქალღმერთებში დაეტოვებინა. საჭიროდ მიგვაჩნია სიტყვასიტყვით მოვიყვანოთ აქ ეს წერილი.

როგორიც უნდა იყოს ეს სიზმარი, სრული არ იქნება ამ ღამის ისტორია, თუ ისიც არ ჩავწერეთ. ეს გახლავთ ბნელი წიალი დაავადებულ სულისა.

აი, თვით სიზმარიც. კონვერტზე ეს სიტყვები წერია: წუხელ ეს სიზმარი ვნახე:

„მინდორში ვიყავ, ერთ დიდ პირქუშ მინდორში, სადაც ბალახი აღარასადა ჩანდა. ვერ ვარჩევდი, დღე იყო მაშინ, თუ ღამე?

ერთად დავსერიწობდით მე და ჩემი ძმა, ჩემი ბავშვობის მეგობარი, რომელიც, უნდა გამოვტყდე, არც როდისმე მომგონებია და თითქმის აღარ მახსოვს.

ბაასით მივდიოდით, ხალხს ვხვდებოდით. ერთ ქალზე ვლაპარაკობდით, რომელიც მეზობლადა გვყავდა ოდესღაც. იგი სულ ღი: ფანჯარასთან იჯდა და ჰკერავდა. ამ ლაპარაკში რომ ვართ, ვიგრ-

ქნით, რომ იმ ღია ფანჯრიდან გამოსულმა სიცივემ შეგვეჯრეოლა.

ხე არასად იყო იმ მინდორში.

ერთმა კაცმა გაგვიარა ახლო. შიშველ-ტიტველი იყო, ნაცრის-ჟერი, და მიწისფერ ცხენზე იჯდა. თმა არა ჰქონდა. თავის ქალა უჩანდა და ზედ ძარღვები. ხელში პატარა წიკებლა ეჭირა. ვაზის წალამივით მოქნილი და რკინასავით მძიმე. ახლო გაგვიარა და ხმა არ გაგვცა.

ჩემმა ძმამ მითხრა:

— მოდი, ღარტაფით გავიაროთ.

მართლა გამოჩნდა ჩალარული გზა, სადაც ბუჩქი კი არა, ხავსიც კი არსად ჩანდა. მიწისფერი ედო ყველაფერს, თვით ზეცასაც. რამდენიმე ნაბიჯი გავიარეთ და ხმა აღარავინ გამცა, მე რომ ველაპარაკებოდი. მაშინ შევნიშნე, რომ ჩემი ძმა ჩემთან აღარ იყო.

სოფელი დავინახე და იქ შევედი. ეს უნდა იყოს-მეთქი, რო-
პენვილი, — ვიფიქრე.

[რალა უთუოდ რომენვილი?]¹

სრულიად არავინ იყო პირველ ქუჩაში, მეორეზე გავედი. იქ გზაჯვარედინზე ერთი კაცი იდგა, კედელზე მიყრდნობილი. იმ კაცსა ვკითხე: — რა ჰქვია ამ ქვეყანას? სადა ვარ? — პასუხი არ მომცა.

ერთი სახლის კარი დავინახე ღია და შიგ შევედი. პირველ ოთახში არავინ იყო. მეორეში შევედი. იმ ოთახის კარს უკან ერთი კაცი იდგა, კედელზე მიყრდნობილი. ამ კაცსა ვკითხე: — ვის ეკუთვნის ეს სახლი? სადა ვარ? — პასუხი არ მომცა.

სახლთან ბალი იყო. სახლიდან ბაღში გავედი. ბაღშიც არავინ იყო. პირველი ხის უკან კაცი იდგა. იმ კაცსა ვკითხე: — ვისია ეს ბალი? სადა ვარ? — პასუხი არ მომცა.

დავიწყე სოფელში ხეტიალი. მივხვდი, რომ ქალაქი იყო. ქუჩებში არავინ ჩანდა. კარი — ყველა გაღებული. ცოცხალი ადამიანი არსად მოჩანდა ქუჩაში, არ იძვროდა ოთახებში, არ დასეირნობდა ბაღში. მაგრამ ყოველი ქუჩის კუთხეში, ყოველი კარის უკან, ყოველი ხის უკან, ერთი კაცი იდგა გაჩუმებული. ერთსა ვხედავდი ყველგან, ორის დანახვა შეუძლებელი იყო. იდგნენ და მიყურებდნენ მიმავალს.

ქალაქიდან მინდორში გავედი. მოვიხედე უკან და დავინახე, რომ უკან უამრავი ხალხი მომდევდა. ვიცანი ის კაცები, რომლებიც ქალაქში ვნახე. უცნაური თავი ჰქონდა ყველას. თითქოს არსად მიეჩქარებოდათ, მაგრამ უფრო ჩქარა მოდიოდნენ, ვიდრე მე. მოდი-

¹ შენიშვნა ჟან ვალჟანისა არის.

ოდნენ ჩუმად. ოდნავი ხმაც კი ისმოდა, და უცბად გარს შემომგზავია ეს ხალხი. სახე მიწისფერი ჰქონდა ყველას.

სწორედ ის კაცი, რომელიც პირველი ვნახე, ქალაქში რომ შევედი, და ვკითხე კიდეც — სადა ვარ-მეთქი? — სწორედ ის კაცი მომიახლოვდა და მკითხა: — სად მიხვალთ? ნუთუ არ იცით, რომ მკვდარი ხართ დიდი ხანია?

პირი გავალე პააუხის მისაცემად და მივხვდი, რომ მარტოდ-მარტო ვიყავ ტრიალ მინდორში!“

გამოედვიძა. გაყინულიყო. დილის ქარი ჰქროდა, ცივი, და ფანჯრის ჩარჩოს ანძრევდა. ღია დარჩენოდა მადლენს. ცეცხლი ჩამქრალიყო, სანთელი ძლივსლა ბეუტავდა. ჯერ კიდევ ზნელი ღამე იყო.

აღგა, ფანჯარასთან მივიდა. ვარსკვლავი არსად მოჩანდა ცაზე. ფანჯრიდან გადასცქეროდა ქუჩას და ვილაციის ეზოს. რალც ხმაური მოესმა ქვევიდან, ამან მიიპყრო იმის ყურადღება.

ორი პატარა ვარსკვლავი დაინახა თავის ქვემოთ, წითელი, რომლის სხივი ხან გრძელდებოდა, ხან უცნაურად მოკლდებოდა.

ჯერ ისევ თავის სიზმრის ბურუსში იყო, განცვიფრებით წამოიძახა:

— მარტო ზეცაში არა ყოფილა ვარსკვლავები! აგერ აქაც, — დედამიწაზე!

მაგრამ ამ დროს ხელმეორედ გაისმა ქვემოდან იგივე ხმაური და ახლა კი გონს მოვიდა. გაიხედა ქუჩაში და დაინახა, რომ ის ვარსკვლავები ორი სანათი იყო პატარა ეტლისა და ახლა ეტლს დაუწყო სინჯვა. პატარა ტილბური იყო, შიგ თეთრი ცხენი ება. წელან რომ რალც ხმაური მოესმა ქვემოდან, ფეხის ხმა იყო ამ ცხენისა.

— ეს რალა ამ შუალამისას? — იძახდა მადლენი, — ვინ უნდა იყოს, ნეტავი?

ამ დროს კარზე დაუკაკუნეს გარედან.

ქრუოლა მოერია თავითფეხამდე და საშინლად შეჰყვირა:

— ვინ არის?

ვილაციის ხმა მოესმა:

— მე გახლავართ, ბატონო მერო.

ბებერი დედაკაცის ხმა იცნო, თავის მეკარისა.

— რაო, რა გინდათ?

— ეტლი მოგივიდათ, ბატონო.

— რა ეტლი?

— ტილბური.

— რა ტილბური?

— განა ბატონმა მერმა არ დაიბარა ეტლი?

— არა.

— შეეტლე ამბობს, ბატონმა მერმა დაიჭირავე ეს ტილბურიო.

— ვინ შეეტლე?

— სკოფლერის შეეტლე.

— სკოფლერისა?

ისე შეაკრთო ამ სახელმა, თიოქოს ნას თვალწინ ელვას გაენათეზინოს.

— ჰოო, სკოფლერისა.

ამ დროს ბებერ მეკარეს რომ ღაენახა, ველარც კი იცნობდა თავის ბატონ მადლენს.

კარგა ხანი იდგა გაჩუმებული, გაშტერებული. იდგა და თვალს არ აშორებდა მზუჯეტავ სანთლის ალს, ცვილს აცლიდა ირგვლივ და თითებით სრესდა. დედაკაცი ელოდა. ბოლოს გაბედა და ერთხელ კიდევ ჰკითხა:

— რა პასუხი გავცე შეეტლეს, ბატონო მერო?

— ცოტა ხანი მოიცადოს. ახლავე ჩამოვალ.

თ ა ვ ი მ ე ს უ თ ე

გზის უბედობა

არასს და მონრეილს შორის ფოსტას იმ დროს დაატარებდნენ პატარა ეტლებით, შიგნიდან წაბლისფერ ტყავგამოკრული ორთვალნიანი კაბრიოლეტებით, რომელშიც ორი კაცი ეტეოდა, შეეტლე და ერთი მგზავრი. ღერძს ორივე მხრიდან გრძელი მორგვი ჰქონდა, რომ სხვა ეტლთან დაჯახება ასცდენოდა. ამგვარ ეტლებს ჯერაც ხმარობენ გერმანიაში.

ფოსტის საზიდავად ამ ეტლს უკანიდან შავად შეღებილი უშველებელი მოგრძო ყუთი ეკრა, კაბრიოლეტი კი ყვითელი იყო.

დღეს ამ ეტლების მსგავსივე აღარ მოიპოვება. იმდენად უშნო და კუზიანი იყო, შორიდან დანახვისთანავე იმ მწერს მოგაგონებდათ, რომელსაც თეთრ ჰიანჭველას უძახიან, მგონია, — ერთი ბეწო ზედატანი აქვს და უზარმაზარი ტანი. მიუხედავად ამისა, ძალიან სწრაფად დადიოდნენ, არასიდან ღამის პირველ საათზე გასული ფოსტა, პარიზიდან მოსულ ფოსტის შემდეგ დილის ხუთ საათზე ჩადიოდა მონრეილში.

მონრეილისკენ მიმავალი ფოსტის ეტლი ესდენის ეზოზე რომ მოდიოდა, ერთ მისახვევში, ქალაქის შესავალში, პატარა ტილბურს მოედო, რომელშიაც თეთრი ცხენი ება და ერთი კაცი იჯდა, წამოსასხამში შეფუთვნილი. ტილბურის თვალს მოხვდა ფოსტის ღერძის მორგვი და ძალიანაც უნდა დაეზიანებინა. ბევრი უყვირა ფოსტის მეეტლემ, მაგრამ ვერ გააგონა ქალაქიდან ტილბურით მიმავალ მგზავრს, რომელსაც ჰენებით მიჰყავდა თავისი ეტლი.

— რა ძალიან ჩქარობს, ვილაც არის, — თქვა მეეტლემ და თავის გზას გაუდგა.

ასეთი სიჩქარით მიმავალი მგზავრი ის იყო, რომელმაც საშინელი სულისკვეთებით გაათენა ღამე და ჯერაც არ იცოდა, რას აპირებდა, ან რას იზამდა. სად მიდიოდა, თვითონაც ვერ გეტყობდათ. რად მიაჰენებდა ანე ცხენს, არც ეს იცოდა. გზას მისდევდა, რაც იქნებოდა, იქნებოდა. გზა არასისკენ მიდიოდა, მაგრამ იქნება სხვაგანაც მიეშურებოდა! თვითონვე ვრძნობდა, რომ ასე სააღალბედოდ საქმის მიგდება შეუძლებელი იყო, და კანკალი ერეოდა. ამ ღამისთვის მიენდო თავი და შიგ ისე იფლობოდა, როგორც უფსკრულში. რაღაც აჩქარებდა, რაღაც იყო, რომ თავისკენ იზიდავდა. რა სულიერ ძრწოლას განიცდიდა, ამას ვერავინ იტყვის, მაგრამ ყველა მიხვდება. ვინ იქნება, რომ თავის სიცოცხლეში ერთხელ მაინც არ ჩავარდნილიყო გაჭირვებული ამ სიბნელით მოცულ მომავლის უფსკრულში!

ცუდი ის იყო, რომ არაფერი ჰქონდა გადაწყვეტილი, საბოლოოდ დადგენილი, გათვალისწინებული; არაფერი ჰქონდა გარიგებული. არც ერთი მრწამსი მისი სულისა არ ჰქონდა სახელმძღვანელოდ მიღებული. ისევ ისე ერეოდა ფიქრები, როგორც პირველ წამს, ჟავერის წასვლის შემდეგ.

რად მიდიოდა არასში?

იმასვე იმეორებდა, რასაც ფიქრობდა. სკოფლერის ეტლი რომ დაიჭირა. რომ არავითარი საშიშროება არ მოეღის, კიდევ რომ შევიდეს სასამართლოს დარბაზში. შევა, თავის თვალითა ნახავს, თვითონვე განსჯის საქმეს, რომ კეთილგონიერება მოითხოვს ამას. ხომ უნდა იცოდეს, როგორ წარმოებს საქმე. ან რა უნდა გადაწყვიტოს, რა დადგენილება მიიღოს, თუკი თვით საქმე არ ეცოდინება! თვითონ შანმატიესაც ნახავს. დარწმუნდება, რომ არამზალა არის, ბიწიერების ნაყოფი, და საბოლოოდ მოიშორებს სინდისის ქენჯნას, რადგან თავის წილ კატორღაში ადამიანს კი არა, ვილაც უკეთურსა ჰგზავნის, ხალხის მტერს და წამმრყენელს. მართალია, ჟავერიც იქ იქნება, ბრევეც, შენილდო და კომპაილიც, ძველი

კატორღელი ამხანაგები, მაგრამ აქაც არაფერია საშიში. ეავერს
ქან ვალენად შანმატიე ჰყავს წარმოდგენილი, და აღამიანი რომ
დააჯერებს თავს რამეში, ისე გაჯიუტდება, ღმერთიც ველარ გა-
დაათქმევენებს. ამ მხრივ არაერთარი შიში არ არის. ძველი კატორ-
ღელები? აბა, რაღას იცნობენ, ისეა განოცვლილი.

ექვი არ არის, ძალიან გაბედულებას იჩენს, მაგრამ გადარჩება,
ზოლოს და ბოლოს, ავი იყო, თუ კარგი იმის ბედი, თვით ექირა
ხელში და თვით იყო თავის ბედის გამძლოლი და ბატონ-პატრონი.

მაგრად ებლაუქებოდა ამ ფიქრს, მაგრამ გრძნობდა, რომ უკეთე-
ხი იქნებოდა, არ წასულიყო არასში.

გრძნობდა და მაინც მიდიოდა.

ამ ფიქრებში იყო გართული, ცხენს აჩქარებდა. მართლა კარ-
გი ცხენი ჰყავდა და თითქმის ათ კილომეტრამდე გაიარა საათში.

რაც უფრო წინ მიდიოდა იმის კაბრიოლეტი, მით უფრო მეტად
გრძნობდა გულში რაღაცას, რაც სულ უქან და უქან სწევდა.

დიდ მინდორში იყო, რომ ინათა. მონრეილი შორს დარჩა, უქან.
უყურებდა ჰორიზონტს, რომელსაც ნელ-ნელა ეცლებოდა ღამის
სიბნელი; უყურებდა ზამთრის დილის ცივ სურათს, მაგრამ კი ვე-
რასა ხედავდა. დილასაცა აქვს თავისი ჩრდილები, როგორც საღა-
მოს. ვერას ამჩნევდა, მაგრამ შეუმჩნევლად, ერთგვარ თითქმის
ფიზიკურ ჩაწვდომის წყალობით, ხეების და ბორცვების შავი აჩრ-
დილი მწუხარებას უმატებდა მის დაწყულულებულ გულს.

გზის პირას სახლებს რომ გაუვლიდა. ხოლმე, გაიფიქრებდა, —
ნეტავი ამათ რომ ტკბილად სძინავთო.

ცხენის ფეხის ხმა, ზარის წკრიალი, თვლების გრიალი, რაღაც
ერთკილოვნურ ბგერას ჰქმნიდა, საამოს და ტკბილს, როდესაც მზი-
არულია მგზავრი, და გულისგამაწყალებელს, როდესაც დაღონებუ-
ლია.

უკვე დღე იყო, ესდენში რომ მივიდა. ერთ დუქანთან გაჩერ-
და, რომ ცხენისთვის შვრია ექმია და დაესვენებინა.

მართალი უთხრა სკოფლერმა. ბულონური ცხენი იყო, პატარა.
დიდთავა, გამობერილი მუცელი ჰქონდა, მოკლე კისერი, მაგრამ ღო-
ნიერი მკერდი, ღონიერი გავა და წერილი, მაგარი ფეხი; უშნო
იყო, მაგრამ ღონიერი და გამძლე. ოცამდე კილომეტრი გაიარა
ორ საათში და სულ არ გაოფლიანებულა.

მადლენი არ ჩამოსულან ეტლიდან. შვრია მიუტანა მეჯინებემ,
ცხენს დაუდგა პატარა გობით, და მარცხენა ბორბალს დაუწყო
სინჯვა.

— შორს მიბრძანდებით, ბატონო?

მადლენი თავის ფიქრებით იყო გატაცებული და კითხვითვე უბასუხა:

- რად გაინტერესებთ?
- შორიდან მობრძანდებით?
- ოცი კილომეტრია აქედან.
- ეჰ!
- რად იძახით ემაგ ეჰ-ს?

ბიჭი დაიღუნა, ბორბალს სინჯავდა გაჩუმებული. მერე წამოაწია და თქვა:

— რად ვიძახი? ოცი კილომეტრი გამოიარა ამ თვალმა, ეგ შეიძლება, მაგრამ აქედან კილომეტრის მეოთხედსაც ველარ გაუძლებს.

მაშინვე გადმოხტა ტილბურიდან ჟან ვალყანი.

— რა სთქვით, მეგობარო, რაო?

— იმას მოგახსენებთ, რომ სასწაულია, ამ გატეხილმა თვალმა ოცი კილომეტრი როგორ გამოიარა და არსად ჩაგაგდოთ თხრილში. აბა, შემოხედეთ.

მართლაც ძალიან დაზიანებული იყო ბორბალი. ფოსტის ეტლს რომ მოედო, ორი ხიდი გასტეხოდა და მორგვი დაეზიანებინა, ისე, რომ ფამფალებდა.

— აქ არაეინ არის, რომ გამიმავროს? — ჰკითხა მეჯინიბეს.

— როგორ არა, ბატონო.

— ძალიან დამავალებთ, თუ მომიყვანთ.

— აქვე გახლავთ, ორი ნაბიჯიც არ არის. — ოსტატი ბურგაიარ.

ბურგაიარი იქვე იდგა, თავის კართან. მივიდა, გასინჯა ბორბალი და ისე დაიღრიჯა, როგორც ქირურგი, რომელიც მოტეხილ ფეხს უაინჯავს კაცს.

— გამიკეთებთ ამას, ოღონდ საჩქაროდ?

— დიახ, ბატონო.

— როდის გამისტუმრებთ?

— ხვალ.

— რაო, ხვალაო?

— დიახ, ბატონო. მთელ დღეს ამას მოვუნდები. ძალიან გეჩქარებათ?

— ძალიან, ერთი საათის შემდეგ უნდა გავუდგე გზას.

— შეუძლებელია, ბატონო.

— გადაგიხდით, რამდენსაც მოხვით.

— შეუძლებელი გახლავთ.

- მაშ, ორი საათი იყოს.
- დღეს ამის გაკეთებას ვერ მოვრჩები. ორი ხიდი გახლავთ შესაკეთებელი და მორგვი. ხვალ დილაზე ადრე ვერ წაბრძანდებით.
- ხვალამდე არ მომიცდის ჩემი საქმე! განა არ შეიძლება, შეკეთებას თავი დავანებოთ და ეს ბორბალი გამოვცვალოთ?
- როგორ გამოვცვალოთ?
- თქვენი ხელობა ეტლების კეთება არის, არა?
- დიახ, ბატონო.
- თუ გაქვთ, ერთი ბორბალი, მომყიდეთ და ახლავე წავალ.
- ეს გამოვცვალოთ?
- ჰო გამოვცვალოთ.
- კი მაგრამ მე რომ მზად გაკეთებული ბორბლები არა მაქვს? ბორბლები წყვილი უნდა იყოს. ასე ადვილად კი არ მიუდგება ერთმანეთს.
- მაშ ერთი წყვილი მომყიდეთ.
- ყველა ხომ არ გამოდგება, ბატონო?
- მაინც ვცადოთ.
- ამოღა ვცდით, ბატონო. მე ურმის თვლები მაქვს. სოფელში მარტო იმასა აქვს გასაავალი.
- იქნება კაბრიოლეტი გქონდეთ რამე და მომაქირაოთ? ეტლის მკეთებელი დიდი ხანია მიხვდა, რომ ტილბური ამ მგზავრს ქირითა ჰქონდა დაჭერილი და მხრები აიჩეჩა:
- არც ძალიან გაფრთხილება გცოდნიათ, ბატონო, ქირით დაქერილ ეტლისა. მე არ მოგაქირავებდით, კიდევ რომ მქონოდა.
- მაშ მომყიდეთ.
- არა მაქვს, ბატონო.
- როგორ, არაფერი გაქვთ ჩასაჯდომი? რაც უნდა იყოს, ფასზელ ლაპარაკს არ დაგიწყებდით.
- მიყრუებულ სოფელში გახლავართ, ბატონო, ერთი ძველი ეტლი მიდგას ფარდულში, ქალაქელი ბურჟუისა გახლავთ; მომაბარა და ყოველი თვის ოცდა ექვსს აქა ბრძანდება. თუ გნებავთ, იმას მოგართმევთ, რა შენადღელება. მაგრამ ისე უნდა ჩახვიდეთ ქალაქში, რომ ბურჟუემ არ დაინახოს. იცოდეთ, ორი ცხენი დაგქირდებათ.
- ფოსტის ცხენებს მოვითხოვ.
- სად მიბრძანდებით, ბატონო?
- არასში.
- და დღესვე გნებავთ იქ ჩასვლა?
- დიახ, დღესვე.
- ფოსტის ცხენებით?

— რაო, გაუჭირდებათ?

— ამაღამ ოთხ საათზე რომ ჩახვიდეთ?

— გვიან იქნება.

— საქმე ის არის, რომ ფოსტის ცხენებით... პასპორტი თანა გაქვთ ბატონო?

— ღიახ.

— ფოსტის ცხენებით, ბატონო, არასში ხვალ ჩახვალთ, ჩვენ აქ მებოძირში გახლავართ. ფოსტის სადგურებსაც ძალიან უჭირთ და სამი-ოთხი საათის ლოდინი დაგჭირდებათ ყველგან, ვიდრე თქვენა რიგი მოვა. გარდა მაგიაა, გაჭენებისა არა იცის რა ფოსტის ცხენმა, მიდის თავისთვის ნელი ნაბიჯით. ახლა აქაური აღმართებიც მიოდეთ მხედველობაში.

— მაშ, ცხენით წავალ. გამოუშვით ჩემი ცხენი. ერთ უნაგირს ვერავინ მომყიდის?

— რატომ არა, მაგრამ უნაგირს ხომ არ იუცხოებს ეს ცხენი?

— ოჰ, კიდევ კარგი, რომ მომაგონეთ! არა, მაგით ვერ წავალ.

— მაშ?..

— ერთ ცხენს როგორ ვერ ვიშოვი სოფელში?

— რომ არასში ჩაგიყვანოთ დღესვე?

— ღიახ.

— აქ მაგნაირ ცხენს ვერსად იშოვით. ქირით არ მოგცემენ, არ გიცნობენ. მაშ, უნდა იყიდოთ. ოღონდ ვერც ქირით იშოვით აქ ცხენს, ვერც ყიდვით, ხუთასი ფრანკი, ათასიც რომ მისცეთ.

— მაშ, რა ვქნა?

— ერთადერთი საშუალება გახლავთ, ხვალამდე გადადოთ თქვენი მგზავრობა. მეც ახლავე შევუდგები ამ თვალის შეკეთებას.

— ხვალ გვიანლა იქნება.

— არ ვიცი, სწორედ, რით დაგეხმაროთ.

— იქნება ფოსტა იყოს არასში მიმავალი. როდის გამოივლის?

— ხვალდამ, ბატონო. ღამით დადის ორივე ფოსტა, ჩვენკენ მომავალიც და ჩვენგან მიმავალიც.

— მაშ, ერთი დღე დაგჭირდებათ ამ ბორბლის შესაკეთებლად?

— მთელი დღე, ღიახ.

— ორი კაცი რომ მუშაობდეს?

— თუნდა ათი. იყოს, ეგ სულ ერთია.

— თოკებით რომ დაგვემაგრებინა ხიდები?

— ხიდების შეკვრა შეიძლება, მორგვისა კი არა. გარდა ამისა. ფერსოც წამხდარი გახლავთ.

— არის ვინმე, რომ ეტლებს აქირავებდეს?

მეჯინობემ და ეტლების მკეთებელმა ერთად შესძახეს თავის
ქნევით:

— არა.

უსაზღვრო სიხარული მოერია ამ დროს უან ვალუანს.

ცხადია, ღვთის განგება ერეოდა საქმეში. ის იყო, ის, რომ ბორ-
ბალი წაუხდინა ტილბურისა და ახლა გზაში აჩერებდა. ღვთის გან-
გება იყო! ის კი მაინც თავისას ცდილობდა, არ ემორჩილებოდა და
ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, განეგრძო თავისი მგზავრობა;
გულმოდგინედ, კეთილსინდისიერად სცადა ყოველი საშუალება;
არც ზამთარს შეუშინდა, არც დაღლას, არც ხარჯს; ვერაფერს
უსაყვედურებდა თავისი სინდისი, და თუ ველარ მიდიოდა, ეს თა-
ვის ბრალი არ იყო, არც თავისი შეცდომა. ღვთის განგებით ხდე-
ბოდა.

ძლივს ამოისუნთქა. გულიანად ამოისუნთქა, თავისუფლად, პირ-
ველად მან შემდეგ, რაც უავერი იყო მასთან. გულზე ლოდივით აწ-
ვა საშინელი რკინის ხელი ვილაციისა, სულს უხუთავდა მთელი
ღღე და ღამე და — ძლივს, — ძლივს იგრძნო, რომ ეს ლოდიც მოხ-
სნეს და გულიანად ამოისუნთქა.

„ახლა კი ჩემთან არის ღმერთითო, — ფიქრობდა, — ჩემკენ არის
და ხელს მიმართავსო“.

ყოველი ღონისძიება იხმარა, რაც კი შეიძლებოდა, და რაკი
ვერა გააწყურა, ერთილა დარჩენოდა: უკან დაბრუნებულიყო და
შოესვენა.

ეტლების გამკეთებელს რომ ელაპარკებოდა, შინ რომ ყოფი-
ლიყვნენ საღმე, ოთახში, მათ ბაასს ვერავენი გაიგონებდა, ყოველი-
ვე იქ დარჩებოდა და შეიძლება ისე დატრიალებულიყო საქმე, რომ
ალარც კი გვქონდა საფუძველი იმისი მბობისა, რასაც ამის შემდეგ
ნახავს მკითხველი. მაგრამ ბაასი ქუჩაში იყო. ქუჩაში ბაასი მაშინ-
ვე იპყრობს სოფლელების ყურადღებას და ხალხიც გროვდება.
ყველგან და ყოველთვის არის, და მრავლაც არის, იმისთანა კა-
ცი, რომელსაც მაყურებლად ყოფნა უყვარს. ისინი რომ ლაპარაკობ-
დნენ, გამვლელ-გამთმვლელი რამდენიმე კაცი გაჩერდა მათთან,
ყური მიუგდეს. სხვათა შორის, ერთი ბიჭიც ერია ამ მაყურებლებ-
ში. ცოტა ხანი იღგა, ყურს უგდებდა. და მერე მოჰკურცხლა.

— და სწორედ იმ დროს, როდესაც მგზავრმა სიხარულით განიზ-
რახა უკან დაბრუნება, დაინახა უკან მომავალი ის ბიჭი. თან ბებე-
რი დედაკაცი მოსდევდა.

— ჩემი ბიჭი მეუბნება, ბატონო, ეტლის დაქირავება ნებავთო.

ამ უბრალო სიტყვამ ჭირის ოფლში გაწურა ჩვენი მგზავრი.

ისევ გულზე დააწვა ის ტლანჭი ხელი, რომელიც მძიმე ლოდით უხუთავდა სულს. აჩრდილი იგრძნო თავის უკან, რომელსაც არა და არ უნდოდა თავის მსხვერპლს ხელიდან გაშვება.

მაინც პასუხი გასცა:

— დიახ, ჩემო კეთილო, ეტლს ვეძებ საჭირაოდ.

და თვითონვე დაუმატა:

— მაგრამ აქ ეტლი არავისა ჰქონია.

— მე მაქვს, ბატონო.

— განა სადა გაქვს? — მივარდა ეტლების გამკეთებელი.

— შინ მიდგას, ეზოში.

აკანკალდა მადლენი. ვერა, ვერსად წაუვიდოდა თავის ბედისწერას.

ბებერ დედაკაცს მართლა ჰქონია ეზოში ერთი ძველი, პატარა ეტლი, ტირიფის წნელით დაწნული. ეტლების მკეთებელს საქმე ეცლებოდა ხელიდან, მეჯინიბეს — მუშტარი, და ახლა ისინი ჩაერივნენ ლაპარაკში:

— ეტლი კი არა, ბატონო, გოდორია თვლებზე შედგმული, თავდია, დაჯანგული ღერძი და თვლები აქვს. ეს გატეხილი ტილბური უფრო მეტს გაივლის, გარწმუნებთ. გზაში სადმე დარჩებით, ბატონო, შუა გზაში, ამ ბნელ ღამეში და სხვ. და სხვ.

მართალი იყო ეს ყველაფერი, მაგრამ რაღაცა ეტლი მოიპოვებოდა, ღერძი ჰქონდა, თვლებზე იდგა, შიგ ჩაჯდომა შეიძლებოდა და არასში მისვლა.

დაიჭირავა, მისცა, რაცა სთხოვეს, ტილბური იქვე დატოვა გასაკეთებლად.

— გამოვივლი და მზად გქონდესო, — შეაბმევიანა თეთრი ცხენი, ჩაჯდა და გამოეთხოვა იქაურობას.

დაიძრა იმის ახალი ეტლი და აღიარა მგზავრმა, რომ სიხარულით აევსო გული, როდესაც ნახა, რომ მთელი დღე დასჭირდებოდა ტილბურის შეკეთებას და სხვა ეტლიც არავის ჰქონდა. გაბრაზებით ჩაუფიქრდა ამ სიხარულს და ინანა, უაზრობად ეჩვენა. ან რად უნდა დაბრუნებულიყო. საჭირო იყო და მიდიოდა, თვითონ მიდიოდა, თავისი ნებით. ძალას კი არავინ ატანდა.

ტყუილად ლელავს, — არა მოხდება რა ისეთი, რომ იმას არ უნდოდეს. რომ გადიოდა ესდენიდან, ვილაცის ხმა მოესმა:

— შეჩერდით, შეჩერდით!

უტბად შეაყენა ცხენი, რაღაც აღძრული იმედის სიამოვნების გრძნობით.

პატარა ბიჭი იყო, ბებერი დედაკაცი რომ მოუყვანა.

— ეს ეტლი მე დაგაჭერინეთ, ბატონო.

— მერე, რაო?

— იქნება მიბოძოთ რამე?

ყოველთვის სიამოვნებით აძლევდა, ყველას და უხვად, აქ კი თავხედობათ ეჩვენა პატარა ბიჭის თხოვნა, საზიზღრად, და შე-
ერთია:

— შენა ხარ, შე ურცხვო? გასწი, გამეცალე!

დაჰკრა ცხენს და წავიდა.

ბევრი დრო დაკარგა ესდენში და მით უფრო მიეჩქარებოდა. კარგი რამ იყო პატარა ცხენი და ძალიანაც ეწეოდა ახალ ეტლს: მაგრამ თებერვალი იდგა, წინა დღით ეწვიმა, საძაგელი იყო გზა და პატარა ტილბურის მაგივრად კაი სიმძიმის ძარი ჰქონდა საზიდი. აჰას მიუმატეთ ხშირი აღმართი.

თითქმის ოთხი საათი იარა ესდენიდან სენ-კოლამდე. ოთხი საათი მოანდომა ოცი კილომეტრის გავლას.

სენ-პოლში პირველსავე დუქანთან დააყენა, ცხენი გამოაშვე-
პინა და თავლაში შეჰყვია. იქვე იდგა, როგორც დაჰპირდა სკოფ-
ლერს, და ყურს უგდებდა, რომ ცხენისთვის შვრია ექმიათ. დაღო-
ნებული იყო თავის გამოურკვეველი ფიქრებით.

მედუქნის ცოლი შევიდა თავლაში.

— საუზმეს არ მიირთმევთ, ბატონო?

— კიდევ კარგი, რომ მომაგონეთ. მერე როგორ მშობა!

გაჰყვა მედუქნის ცოლს. ყმაწვილი დედაკაცი იყო, მხიარული სახისა. ერთ დაბალ ოთახში შეიყვანა. მაგიდებზე სუფრის მაგივრად მუშამბა იყო გადაფარებული.

— აბა, ჩქარა! — სთხოვა მადლენმა, — ძალიან მეჩქარება და ახლავე წავალ.

ერთმა ზორბა ფლამანდელმა გოგომ მიართვა დანა-ჩანგალი. კმა-
ყოფილებით შესცქეროდა ამ გოგოს გულდამშვიდებული მადლენი.

— მშობოდა და ეს მაწუხებდა. გუშინდელს აქეთ აღარა მიჭა-
მიარა.

საუზმე მიართვეს. მივარდა პურს, მოჰკბიჩა დიდი ლუკმა, მერე აუჩქარებლად დადო თეფშზე და ხელი აღარ ახლო.

ერთი მეეტლე იჯდა იქვე, მეორე მაგიდასთან და აჰას ჰკითხა:--
რად არის ასე მწარე ეს პური?

მეეტლე გერმანელი იყო და ვერ გაიგო.

მადლენი ისევ თავლაში შევიდა თავისი ცხენის სანახავად.

ერთი საათის შემდეგ სენ-პოლიდან ტანკისკენ გაემართა; ოცი კილომეტრიდა დარჩენოდა ტანკიდან არასამდე.

რა გუნებაზე იყო გზაში? რას ფიქრობდა? დილას, ჩაფიქრებული, დაღვრემილი გაჰყურებდა იქაურობას. ხეები, ჩალის ბუნები, დამუშავებული ბაღები, მინდორი გაუბრბოდა თვალწინ და წამდაუწუმ უცვლიდა სურათს. სულ ახალ-ახალს აჩვენებდა მგზავრს: ამგვარი ჭვრეტა არის, რომ ხანდახან აკმაყოფილებს სულს, და თითქმის სრულიად ათავისუფლებს ფიქრისგან. ათასი რამ გაუბრბოდა თვალწინ, მადღენი გრძნობდა, რომ შესაძლებელი იყო კვლავ აღარც კი ღირსებოდა ამის ნახვა. რომ მგზავრობს კაცა, ხან კვდება და ხან ისევ ჩნდება ყოველწამს. იქნება კიდევ აღარებდა ამ ცვალებად ჰორიზონტს ადამიანის სიცოცხლეს. ასევე თვალწინ მარად გაუბრბის ადამიანს ყველაფერი, რაც კი გააჩნია. ერთმანეთში ერევა ბნელი და ნათელი. თვალის ამხვევ სინათლის შემდეგ წყვილია! ხარბად შევეყურებთ ხელგაწვდილნი, გვინდა ხელი ვტაცოთ, რაც ასე გაგვირბის. ყველა შემთხვევა ჩვენი სიცოცხლის გზის მოსახვევია, სხვა არაფერი. შეჰყურებთ ამ გზას და უტბად — მოხუცებულხართ. რალაც შეგარყევთ მაგრად. წყვილია მერს ველარას ხედავთ და ამ წყვილიაში ერთ შავ კარს. აქ ჩერდება თქვენი სიცოცხლის ცხენი. ასე რომ მიგაჭენებდათ, და აქვე ხედავთ ველაც უცნობს, პირბადიანს, რომელიც უნაგირსა ჰხდის თქვენს ცხენს.

უკვე ბინდდებოდა, სკოლიდან მომავალმა ბავშვებმა რომ დაინახეს ტანკში ჩვენი მგზავრი. ჯერ ისევ მოკლე დღეები იყო ზამთრისა. ტანკში არ შეჩერებულა. სოფლიდან რომ გადიოდა, ერთმა გზის მუშამ გზაზე ქვას რომ ასწორებდა, წამოიწია და დაიძახა:

— ოჰ, რა ძალიან დაღლილა ეს ცხენი!

მართლა არაქათგამოღებული იყო თეთრი ცხენი.

— არასში მიბრძანდებით? — ჰკითხა მუშამ.

— დიახ.

— თუ ემაგრე იარეთ, ძალიან დაიგვიანებთ.

ცხენი დააყენა მადღენმა და ჰკითხა:

— რამდენილა არის აქედან არასამდე?

— ოცდაათ კილომეტრამდე იქნება.

— როგორ, რა გქნა? ფოსტის ცნობებით რომ სულ ოცი ითვლება?

— ჰოო, მაშ არა გცოდნიათ, გზა აშლილია და მუშები აღგანან შესაკეთებლად. ცოტას ჩაივლით და ნახავთ, რომ შეუძლებელია აქ გზაზე გავლა.

— მერე მე?

— თქვენ მარცხნივ შეუხვევთ, კარანისკენ მიმავალ გზაზე.

წყალს გახვალთ. კანმლენში რომ მიხვალთ, იქიდან მარჯვნივ მონ-
სენტ-ელუის გზა მიგიყვანთ არასში.

— ამ სიბნელეში გზას როგორ გავიგნებ?

— აქაური არა ბრძანდებით?

— არა.

— დიახ, იქნება ვერც კი გაიგონოთ. რა მოგახსენოთ, იცით? ნე-
ბა მიბოძეთ, ცოტა რამ გირჩიოთ. თქვენი ცხენი მეტად და-
ქანცულია და ტანკში რომ დარჩეთ, ის ემჯობინება. კარგ ღუქანში
მიხვალთ, კარგად მოისვენებთ და ხვალ არასიც იქვე დაგზვდებით.

— ამაღამ უთუოდ უნდა ჩავიდე.

— ეგ სხვაა. მაშინ მაინც ღუქანში მიბრძანდით და ერთი ცხე-
ნი კიდევ მიაშველეთ თქვენს თეთრს. ღუქნიდან ბიჭი წაიყვანეთ.
რომ გზა არ დაგეკარგოთ.

ჭკუაში დაუჯდა ეს სიტყვა, უკან გაბრუნდა და ერთი ნახევარ
საათის შემდეგ იქვე გაიარა, სადაც ამ მუშას ელაპარაკებოდა,
ოღონდ ორი ცხენი ება ეტლში და კოფოზე მეჯინიბე იჯდა, რო-
მელსაც ფოსტის მოხელედ მოჰქონდა თავი.

ხედავდა, რომ იგვიანებდა, მაგრამ რას იზამდა?

ამასობაში მთლად ჩამოღამდა.

გზატყეცილიდან მარცხნივ გადაუხვიეს საძაგელ გზაზე, ერთ-
ღრანტიდან მეორეში ვარდებოდა ეტლი. მეეტლეს უთხრა წასაქე-
ხებლად:

— კარგად გარეკე და ერთიორად გადაგიხდი.

საღდაც ჩავარდა ეტლი და საბმური გატყდა.

— საბმური გავკიტყდა, ბატონო,—უთხრა კოფოზე გამოჭიმულ-
მა ბიჭმა. — არ ვიცი, ღმერთმანი, როგორ შევაბა ცხენი. საშინელი
რამ არის ეს გზა ღამით. ახლა რომ ტანკში გაბრუნდეთ და კარგად
მოისვენოთ, ხვალ ადრინად ჩავიყვანდით არასში.

პასუხად მიიღო:

— პატარა თოკი ხომ არა გაქვს და დანა?

— მაქვს, ბატონო.

ტოტი მოსჭრა ხეს, საბმური გათალა.

ოცი წუთი მოანდომეს ამას, მაგრამ მაინც წინ წავიდნენ.

მოქურღმებული იყო ცა. ძირს დაშვებულყო ღრუბელი, ბორ-
ცვებს ეთამაშებოდა, — ხან თავს ევლებოდა, ხან ისევ გაურბოდა.
ზღვიდან ძლიერი ქარი ჰქროდა და ისე ახმაურებდა ჰორიზონტის
ყოველ მხარეს, თითქოს ავეჯს ხმაურში ალაგებს ვიღაც უხილავიო.
შავებში იყო ირგვლივ სულყველაფერი, რასაც კი თვალი ხედავდა.
რამდენი იღუმალი რამ იგრძნობა ღამის გრივალის ზუზუნში!

სციოდა მადლენს, შიმშილი აწუხებდა. ერთი ამგვარივე მგზავრობა მოაგონდა, ასევე ღამით დინის მინდვრებში. რვა წლისა იყო ეს მოგონება, მაგრამ ისე ეჩვენებოდა, თითქოს გუშინ ყოფილიყო.

საათის ხმა მოესმა შორიდან და თავის მეეტლეს ჰკითხა:

— რამდენი დაჰკრა საათმა?

— შვიდი, ბატონო, რვა საათზე არასში ვიქნებით. თორმეტა კილომეტრი კიდევა გვაქვს არასამდე.

ამ დროს გაიფიქრა პირველად და ძალიანაც უკვირდა, რომ აქამდისაც არ მოაგონდა ერთი უბრალო გარემოება: არ იცოდა, რომელ საათზე იყო დანიშნული შანმატიეს საქმე, და იქნება ტყუილად ჩაველო ამდენ ტანჯვა-ვაებას. რატომ არ იკითხა, — რომელ საათზე არის დანიშნული საქმეო? წინდაუხებდაობა იყო ასე წამოსვლა და ასეთი სისწრაფით მგზავრობა, თუკი გათვალისწინებული არა ჰქონდა მისი საჭიროება. მერე ანგარიში დაიწყო: საერთოდ ნაფიქრსაჯუღლთა სასამართლო ცხრა საათზე იწყება დილით, შანმატიეს საქმე დიდხანს არ გასტანდა, ვაშლის მოპარვა დამტკიცებული იყო, სჯამათო თუ იყო რამე, ეს მისი ვინაობა; ამისთვის ოთხი-ხუთი მოწმის დაკითხვა, ვეჭილები სიტყვები, — ბევრს ვერას გააჭიანურებდნენ, ძალიანაც რომ მოენდომებინათ, — ცხადია, სასამართლოში რომ მივა, უკვე გათავებული იქნება ყველაფერი.

მეეტლემ ცხენები გარეკა. წყალი გაიარეს, უკან დატოვეს მონსენტ-ელუა.

ღამეს თანდათან ემატებოდა სიბნელე.

თ ა ვ ი მ ე ე ჰ ვ ს ე

მოლოზან სიმპლიციას განცდა

კარგ გუნებაზედ იყო ამ დროს ფანტინი.

საძაგლად გაატარა ის ღამე. საშინლად ახველებდა, დიდი სიცხე ჰქონდა. სულ სიზმარში იყო. დილით ექიმი რომ მოვიდა, ისევე ბოდავდა. შეშინება დაეტყო ექიმსაც და სთხოვა, — მაცნობეთ ბ. მადლენი რომ მოვაო.

დადონებული იყო ავადმყოფი მთელ დილას, ლაპარაკი ეზარებოდა; ნაპირს უკეცავდა თავის ზეწარს, და თან ჩუმი ხმით რაღაცას ჩურჩულებდა, თითქო მანძილს ანგარიშობსო. თვალები ჩასცივიწოდდა და გაშტერებით შესცქეროდა ერთ წერტილს. ჩამქრალ:

უგავდა თვალები, მაგრამ ხანდახან ალი მოედებოდა ხოლმე და ისე უბრწყინავდა, როგორც ვარსკვლავი. მგონია, ასე უნდა იყოს: ოდეს გვიანლოვდება საბედისწერო ეპი, ზეციური სინათლე გვიესებს თვალს, რომელსაც ეკარგება მიწიური სინათლე.

რომ ჰკითხავდა სიმპლიცია, — როგორა ხარო, — სულ ერთ პასუხს აძლევდა უცვლელად:

— კარგად ვარ. ნეტავი მალე მოვიდეს ბატონი მადლენი.

რამდენიმე თვის წინათ, როდესაც ფანტინმა დაჰკარგა ნაშთი თავის ნამუსისა, ნაშთი თავის მორცხვობისა და ნაშთი თავის სიხარულისა, ჩრდილილა იქცა თავის თავისა: დღეს კი ლანდი დარჩენილიყო. სხეულის დაავადება დაეხმარა სულიერ მწუხარებას. ოცდახუთი წლისა იყო და დანაოკებული ჰქონდა შუბლი, ჩაცვივნილი დაწვი, ჩამომხმარი ცხვირი, დაძრული კბილი, ფერი მომაკვდავისა, ყელი ცარიელი ძვალი, ამოწეული ლავიწი, ხელ-ფეხი სუსტი, კანი — მიწის ფერი და თმა ჭადარანარევი. ვაი რომ სნეულება ასე ადვილად ჰქმნის სიბერეს?

შუადღისას კიდევ მოვიდა ექიმი. რამდენიმე რჩევა მისცა ფანტინის შესახებ, იკითხა: ბ. მერი ხომ არ დაბრუნდაო? და დაღონებული გაბრუნდა.

ბ. მადლენი ჩვეულებრივ სამ საათზე მოდიოდა ფანტინის სანახავად. ცოდვად მიაჩნდა დაგვიანება და არ იგვიანებდა.

სამის ნახევარი იყო, რომ მოუსვენრობა დაეტყო ფანტინს. ოცო წუთის განმავლობაში ათჯერ მაინც ჰკითხა მოწყალების დას:

— რომელი საათია, დაო?

სამი დაჰკრა საათმა და ფანტინიც წამოჯდა თავის ლოგინზე, თუმცა იმდენად სუსტად იყო, რომ განძრევაც კი ემძიმებოდა. გაყვითლებული ჩამომხმარი ხელები მაგრად დაიკრიფა გულზე და ამოიკვნესა, თითქოს თან ამოაყოლა თავისი გული. მერე მიბრუნდა და კარს მიაჩერდა.

არავინ მოდიოდა, კარს არავინ აღებდა.

თხუთმეტ წუთამდე იყო ასე ლოდინით გატაცებული, უძრავი; კარს შესცქეროდა გულისფანცქალით, სუნთქვა ეკვროდა. ხმის გაცემას ვერ უბედავდა სიმპლიცია. სამი საათი და თხუთმეტი წუთი რომ დაჰკრა საათმა, მაშინ დაეშვა ბალიშზე იმედმიხდილი.

ხმა აღარ ამოიღო. იწვა და ისევ ნაპირს უკეცავდა თავის ზეწარს.

გავიდა ნახევარი საათი, მერე საათი, მადლენი არ მოდიოდა. როგორც კი გაიგებდა საათის ხმას, წამოიწევდა, კარს უყურებდა და ისევ მიწევებოდა.

ცხადი იყო, რასა ფიქრობდა, მაგრამ არც საბელს იძანდა, აოკ რასმე-ჩიოდა, არც ვინმეს ამტყუნებდა. ოღონდ საზარლად ანეულეზდა. ლოდინი ჰკლავდა უბედურს. გაყვიტლებული იწვა, დალურჯებული ტუჩებით. რაღაცა აგონდებოდა და ტკბილად იღიმებოდა ხანდახან.

ხუთი საათი რომ დაჰკრა, ჩუმად დაიკვნესა ავადმყოფმა, ძლივს გაიგონა მოწყალეების დამ:

— ნეტავი რატომ არ მოდის? ხვალ ხომ მივდივარ.

სიმპლიციაც გაკვირვებული იყო ბ. მადლენის დაგვიანებით. ფანტინი კი თავის ლოგინიდან ცას გასცქეროდა. სახის გამომეტყველებაზე ეტყობოდა რაღაც ჰქონდა დავიწყებული და იმის მოგონებას ცდილობდა. უცბად სიმღერა დაიწყო, სუნთქვასავით სუსტი ჰმით. აი რასა მღეროდა:

ო, თეთრო ვარდო, პაწაწინა ნორჩო ყვავილო,
ო, თეთრო ვარდო, თეთრო ვარდო, ნაზო ყვავილო!
გამომეცხადა უწმინდესი ქალწული გუშინ,
ვხედავ დგას ჩემს წინ ოქროს შალით შემობურვილი,
თან მეუბნება: დასახული რაც გქონდა გულში,
მე შევასრულე საოცნებო შენი სურვილი.
ბავშვი გინდოდა, მოგიყვანე — იხარე დიდად,
აი გოგონა, განაბული შალს ქვეშ მყავს წყნარად.
რამი შევხვით — დაგვაიწყდა სამოსის ყიდვა,
აბა გაიქეც ნემსისა და ძაფისთვის ჩქარა.
როცა მოგვინდა ერთ კვირა დღეს გასეირნება,
ბევრი ძვირფასი რამ ვიყიდეთ — ბედმა ინება.
აი აკვანი უწმინდესი, საწოლის გვერდით,
აი აკვანი, თვალისმომკრეღ მძივებით ბრწყინავს.
ნეტავ ვიცოდე რას უქადის ცხოვრების ბედი,
ჩემს ცუგრუმელას, ჩემს საყვარელს, ჩემს პაწაწინას.
— დიასახლისო, მითხარ ახლა რა უნდა ვქარგო?
— დაჯექ, გოგონას მოუმზადე მზითევი, კარგო!
ო, თეთრო ვარდო, პაწაწინა ნორჩო ყვავილო,
ო, თეთრო ვარდო, თეთრო ვარდო, ნაზო ყვავილო!
— ტილო გარეცხე!
— სად გავრეცხო?
— ცივ მდინარეში.
კაბის საკერად მოემზადე; წუთს ნუ დაჰკარგავ,
კაბას სამკერდეც მიაყოლე, — არ აკლდეს ეშხი,
მე კი ამ ლამაზ სამკერდეზე ყვავილს დავქარგავ.
— მომიკვდეს თავი! შენს პაწაწას არა უნდარა.
— არა უნდარა, მე მზადა მაქვს მისთვის სუდარა.
როცა მოგვინდა ერთ კვირა დღეს გასეირნება,
ბევრი ძვირფასი რამ ვიყიდეთ, — ბედმა ინება!

ო, თეთრო ვარდო, პაწაწინა ნორჩო ყვავილო,
ო, თეთრო ვარდო, თეთრო ვარდო, ნაზო ყვავილო!

ეს სიმღერა ძველი ნანინა იყო, და ოდესღაც მით აძინებდა თავის პატარა კოზეტს. ხუთი წელიწადი იყო სხვაგან, ჰყავდა ბავშვი და ერთხელაც არ მოჰგონებია ეს სიმღერა. იმგვარი მწუხარებით ჰღეროდა საწყალი და იმისთანა სასოწარკვეთილებით, რომ მოლოზნიც კი აატირა. ავადმყოფების და მომაკვდავების კვნესას მიჩვეული იყო სიმპლიცია, მაგრამ აქ კი ვერ გაუძლო დედის მწუხარებას და ცრემლი წასკდა.

ექვსი საათი დაჰკრა, მაგრამ, ეტყობოდა, ვერც კი გაიგონა ფანტინმა, ყურადღებას აღარ აქცევდა აღარაფერს.

მაშინ გოგო გაგზავნა სიმპლიციამ ქარხანაში, — მიდი, მეკარეს ჰკითხე, იქ ხომ არ ბრძანდება ბატონი მადლენი? თუ იქ იყოს, ჰკითხოს, როდის მობრძანდება საავადმყოფოში? — მაშინვე დაბრუნდა ვოგო.

უძრავად იწვა ფანტინი, თავის ფიქრებით გატაცებული.

გოგამ ჩუმი ხმით უამბო სიმპლიციას, რომ ბ. მერი დილაადრინანდ, ექვსი საათიც არ იყო, წასულიყო სადღაც ტილბურით და პატარა, თეთრი ცხენით. ღია ეტლით წასულიყო ამ სიცივეში, მარტოდმარტო, მეეტლეც კი არ წაეყვანა. საით წავიდა, არავინ იცოდა, მაგრამ დაენახათ კი მიმავალი და ზოგი იძახის, — არასისაკენ წავიდაო, ზოგი პარიზისკენაო. წასვლისას ცვლილება არაფერი ეტყობოდა, ჩვეულებრივად აღერსიანი იყო, ოღონდ მეკარეს თურმე უთხრა, — ამალამ ნუ მელოდებითო.

ზურგი შეექციათ ფანტინისთვის და ისე ჩურჩულებდნენ სიმპლიცია და გოგო. სიმპლიციაც ძალიან შეაწუხა ამ ამბავმა, უნდოდა გაეგო რამე, ეკითხებოდა გოგოს, ისიც უპასუხებდა, თუ იცოდა რამე. და ამ ლაპარაკში რომ იყვნენ, — უცხად წამოიწია ფანტინმა, დაჩოქილი დადგა ლოგინში, მუშტად მოკუმშულ ხელებით ბალიშს დაეყრდნო, თავი გამოყო ფარდიდან და ყურს უგდებდა. ზოგი ავადმყოფობა, დიდსიცხიანი, ადვილად რევს ჯანმრთელის თავისუფალ მოძრაობას მომაკვდავის საზარელ სისუსტესთან. უდგა დაჩოქილი და ყურს უჭებდა. მერე შეჰყვირა:

— ბატონ მადლენზე ლაპარაკობთ? რა გაქვთ დასამალავი, რომ აგრე ჩურჩულებთ? ხომ არა მოუვიდარა? რატომ არ მოდის?

ისეთი რიხით ამბობდა ამას, ხრინწიანი ხმით, რომ კაცის ხმა ეგონათ ორივეს. ფანტინისკენ მიბრუნდნენ შეშინებულნი.

— მითხარით, რაღას მიმალავთ! — დაუყვირა ფანტინმა.

გოგომ ლულულუდით უბასუხა:

— მეკარემ მითხრა, — დღეს საავადმყოფოში ვერ მობრძანდებო.

— დაწეკი, შვილო, — ეხვეწებოდა მოწყალების და, — დამშვიდდი.

ისევ ისე დარჩა ფანტინი და ხმამაღლა უთხრა ბრძანებით, მაგრამ გულსაკლავ კილოთი:

— დღეს ვერ მობრძანდებო? რატომ? თქვენ ხომ იცით, რატომ ვერ მობრძანდებო? ახლა არა ჩურჩულებდით! მაშ მითხარით!

გოგომ უჩურჩულა სიმპლიციას:

— უთხარით, რომ ქალაქის თვითმმართველობაში არის.

გაწითლდა სიმპლიცია, თავის დღეში არსად ეთქვა ტყუილი და აქ კი ტყუილის თქმას ურჩევდნენ. მაგრამ კარგად ხედავდა, რომ ყოვლად შეუძლებელი იყო მართალი ეთქვა ავადმყოფისთვის, — ლახვარით ეცემოდა ფანტინს და იქნება თან გადაეტანა. ხალე გაუხარა ამ სიწითლემ. შეხედა ავადმყოფს თავისი დამშვიდებული, დაღონებული თვალით და უთხრა:

— ბატონი მერი წასულა.

წამოიწია ფანტინმა, მერე წამოჯდა, თვალები უბრწყინავდა. უსაზღვრო სიხარული დაეტყო მიმკვდარებულ სახეზე.

— წასულა? — შეჰყვირა ალტაცებით, — მაშ კოზეტის მოსაყვანად წავიდოდა!

მერე ორივე ხელი ზეცას ალაპყრო და ენით გამოუთქმელი სიხარული მოეფინა სახეზე. ჩუმად ლოცულობდა, ოდნავ ანძრევდა ტუჩებს.

ლოცვა რომ გაათავა, სიმპლიციას მიმართა:

— აი, ვწვები, დაო; ავასრულე, რასაც მიბრძანებთ. უკმეხად შემოგიტოვებ წედან და გთხოვთ, მაპატიოთ. ძალიან კარგად ვიცი, დაო, რომ კარგი არ არის ხმის ამადლება, მაგრამ უნდა მაპატიოთ. გულს მიწყლავდა ჩემი კოზეტის უამბობა და ახლა კი დავმშვიდდი. ალბათ მომხედა ღმერთმა, რომ ბატონი მადლენი ჩემი გოგოს მოსაყვანად წასულა.

დაწვა, თვითონაც უშველა მოწყალების დას ბალიშის გასწორება და ემთხვია პატარა ვერცხლის ჯვარს, გულზე რომ ეკიდა. სიმპლიციას ეჩუქებინა მისთვის ეს ჯვარი.

— დაწეკით, შვილო, — სთხოვა სიმპლიციამ, მოისვენეთ, ხმას ნულარ ამოიღებთ.

ხელი ჩამოართვა ფანტინმა თავის ოფლიანი ხელებით და ესეკ ავ ნიშნად ეჩვენა სიმპლიციას.

— ამ დღით წავიდა პარიზს. ღვთის წინაშე, საჭირო არ არის პარიზზე გავლა. მონფერმეილი ცოტა მარცხნივ არის, პარიზიდან რომ მოდიხართ. ხომ გაიგონეთ გუშინ, კოზეტზე რომ მელაპარაკებოდა, რამდენჯერმე მითხრა, — მალე მოვიყვან, მალეო — ეტყობა, უნდა მოულოდნელად მომგვაროს, რომ უფრო გამახაროს. იცით? ერთ წერილზე მომაწერინა ხელი, ტენარდიესთან მიმართულზე. ბავშვის წამოსაყვანად. ახლა კი ველარას იტყვიან, არა? მომცემენ ჩემს პაწიას. ფულს რომ მიიღებენ, მაშინ ხომ ველარას იტყვიან? არც მთავრობა მოუთმენს, რომ ბავშვი არ მომცენ, როდესაც მე იმათი აღარა მმართველსრა. ნუ მანიშნებთ, დაო — მავნებელია შენთვის ლაპარაკიო. დიდი ხანია ასე ბედნიერი არა ვყოფილვარ, ძალიან კარგადა ვარ, არა მტკივარა. საცაა, კოზეტს ვნახავ და წარმოიდგინეთ, პურიც კი მშია. ხუთი წელიწადია თითქმის, რაც შვილი აღარ მინახავს. რომ იცოდეთ, რა ტკბილია პატარა ანგელოზი! მერე ისეთი კარგი რამ არის ჩემი გოგონა, აი ნახავთ! ისეთი ლამაზი თითები აქვს, მშვენიერი ხელები ექნება, რომ გაიზრდება. ერთი წლისა რომ იყო, სასაცილო ხელები ჰქონდა. ახლა დიდი უნდა იყოს. შვიდი წლისა გახლავთ, გასათხოვარი ქალია, კოზეტს მე ვეძახი, თორემ ნამდვილად ეფფრაზი ჰქვია. იცით, წელან ბუხარს ვუყურებდი ჩაფიქრებულად და უცბად გამიარა ფიქრმა, რომ მალე ვნახავდი კოზეტს ღმერთო ჩემო! მოსაყლავი არა ვარ, რომ ამოდენა ხანი შორსა მყავს ჩემი შვილი? რას ფიქრობდი მე უბედური? რა, უკვდავი მეგონა ჩემი თავი? ოჰ, რა კარგია ბატონი მერი, რომ წასულა კიდევ! ძალიანა ცივა, თუ იცით? თბილი რამ წაიღო? ხვალ აქ იქნება, არა? ხვალ იქნება ჩემი აღდგომა. ხვალ დღით, დაო მონაგონეთ ჩემი მაქმანის თავსაკრავი გავიკეთო, კარგი? მონფერმეილიდან ფეხით წამოვედი მაშინ. კაი მანძილი გამოვიარე და ძალიანაც დავიდალე. დილიჯანი კი ჩქარა დადის და ხვალ აქ იქნება. კოზეტს მომიყვანს! რამდენი კილომეტრია აქედან მონფერმეილამდე? სიმპლიციამ მანძილებისა არა იცოდარა და უპასუხა:

— ოჰ, მგონია, რომ ხვალ აქ იქნება.

— ხვალ, ხვალ! — იძახდა სიხარულით ფანტინი — ხვალ ვნახავ კოზეტს! გულში ჩავიკრავ. იცით, კეთილო დაო, მე ავად აღარა ვარ. მე შეშლილი ვარ! თუ გნებავთ, წამოვხტები და ცეკვას დავიწყებ.

ნახევარი საათის წინ რომ ენახა ვისმე, ახლა ველარც კი იცნობდა. გაწითლებულიყო, ცოცხალი ხმით ლაპარაკობდა, სახე გაბადროდა, ხან ჩუმად რაღაცას ეუბნებოდა თავის თავს და იცინოდა. დედის სიხარული — ეს თითქმის იგივე ბავშვის სიხარულია.

— ჰოდა, რაკი აგრე კარგადა ხართ და ბედნიერი, ამისრულეთ ეს თხოვნა, ნუ ლაპარაკობთ, — უთხრა სიმპლიციამ.

ფანტინმა თავი მიდო ბალიშზე და ჩუმი ხმითა თქვა:

— ჰო, ჰო, დაწე! ჭკვიანად იყავ! ხომ ხედავ, რომ მალე მოგე-
ვა შენი პაწია! მართალს ბრძანებთ, ჩემო სიმპლიცია.

და აღარ განძრეულა. თავიც კი აღარ შეუნძრევია. იწვა და მზი-
არული თვალით სინჯავდა იქაურობას. ხმას არ იღებდა.

სიმპლიციამ ფარდა ჩამოუფარა, — იქნება დაეძინოსო.

მერვე საათიც იყო რომ ექიმი მოვიდა. სიჩუმე სუფევდა ოთახ-
ში, ეგონა სძინავს ავადმყოფსაო, — და ჩუმად, ფეხის ფრჩხილებზე
შევიდა ფანტინთან. გადასწია ფარდა. თვალახელილი იწვა ფანტი-
ნი, დამშვიდებული და მაშინვე კითხვით მიმართა:

— ნებას მომცემენ, ბატონო, რომ აქვე დავიწვინო, ჩემს გვერ-
დით, პატარა ლოგინში?

ექიმს ბოღვა ეგონა. ფანტინმა განაგრძო:

— აი, შემოხედეთ. ძალიან კარგად დაეტევა.

ექიმმა იქით წაიყვანა სიმპლიცია და იმისგან გაიგო, რომ ბ.
მადლენი წასული იყო ერთი-ორი დღით; საით წავიდა, არავინ იცო-
და, მაგრამ ავადმყოფს თავის შვილის მოსაყვანად ჰგონია წასული,
და ჩვენც აღარას ვეუბნებით, მით უფრო, რომ შეიძლება, მართლა
ასეც იყოსო. ექიმმა მოუწონა.

ისევ ფანტინთან მივიდა. ფანტინმა ჰკითხა:

— რომ გაიღვიძებს დღლით, ერთი კარგად დაგკოცნი ჩემს პა-
წიას, და ღამე, მე ხომ არა მძინავს, იმის სუნთქვით დავტკბები. ისე
ტკბილად სუნთქავს, ისე მშვიდად, რომ მეც დამამშვიდებს.

— ხელი მომეცით, — უთხრა ექიმმა.

ხელი მისცა და შეჰყვირა სიცილით:

— მაგრამ თქვენ ხომ არა იცით რა? ხვალ ჩემი კოხეტი მომ-
ვა. მე ავად აღარა ვარ.

გაკვირვებული იყო ექიმი. მართლა უკეთ იყო ავადმყოფი, ნა-
ლებად ქოშინებდა, მაჯისცემა კარგი ჰქონდა. სიცოცხლე მომატე-
ბოდა უცბად საცოდავ არაქათგამოლეულ ქმნილებას.

— ხომ გითხრათ, ბატონო, მოწყალეების დამ, რომ ბ. მერი ჩემ
გოგონას მოსაყვანად წასულა?

ექიმმა ურჩია გაჩუმებულიყო. სიმპლიციას სთხოვა, — სულ უმ-
ცირესი მღელვარებაც კი აარიდეთო. ქინაქინის მიქსტურა გამოუ-
წერა, და თუ სიცხეს მისცემდა, დამამშვიდებელი წამალი. წასვლი-
სას უთხრა:

— უკეთ არის. თუ გაუღიმა ბედმა და ხვალ მართლა მოუვიდა
შვილი, ვინ იცის, შეიძლება, აქაც მოხდეს გარდატეხა. მაგალითები
არის: დიდი სიხარული უცბად შეაჩერებს ავადმყოფობას. კარგად

ვეცი, რომ აქ სხეულის დაავადება არის, ძალიან ფესვგადგმულიც, მაგრამ მრავალ საიდუმლოებას აწვდის ცხოვრება მეცნიერებას. იქნება, გადავარჩინოთ როგორმე.

თ ა ვ ი მ ე ზ ვ ი დ ე

წასასვლელად ემზადება ახლადმისული მგზავრი

სლამოს რვა საათი იქნებოდა, ბ. მადლენი რომ მივიდა არასს. ფოსტის სასტუმროში ჩამოხტა, გაისტუმრა მეორე ცხენი, თვითონვე შეიყვანა თეთრი ცხენი თავლაში; მერე ბილიარდის დარბაზში შევიდა და მაგიდას მიუჯდა. თორმეტი საათი იყო გზაში, როდესაც დარწმუნებული იყო, — ექვსი საათი ვიქნებო. — მართალია, თავის ბრალი არ იყო ეს დაგვიანება, მაგრამ მაინც დაიგვიანა. გულში კი, არც კი სწყინდა რომ დაიგვიანა.

სასტუმროს პატრონმა ჰკითხა:

— ვახშამს ინებებთ, ბატონო? დამე აქა ბრძანდებით?

თავი გაუქნია, — არაო.

— მეჯინიბე მოგახსენებთ — ძალიან დაღლილია ცხენიო. მაშინ კი ხმა ამოიღო:

— მაშ ხვალ უკან ვერ წავალ?

— ოჰ, ბატონო, ორი დღე მაინც უნდა დაასვენოთ.

— მგონია, აქვე უნდა იყოს ფოსტის კანტორა.

— დიახ, ბატონო.

ფოსტის კანტორაში შეიყვანეს. პასპორტი აჩვენა და ჰკითხა:

— იქნებ შეიძლებოდეს, ამაღამვე წავიდე ფოსტის ეტლით მონჩეილს.

ერთი კაცის წაყვანა შეეძლო ფოსტას. დაიჭირა, ფული გადაიხადა.

— არ დაიგვიანოთ, ბატონო. სწორედ პირველ საათზე გადის ეტლი.

მერე ქალაქში გავიდა.

ჯერ არასში არ ყოფილიყო. ბნელოდა ქუჩებში და ალალბედზე მიდიოდა, მაგრამ გაჯიუტდა და არავის ჰკითხავდა გზას. პატარა მდინარე გადაიარა, კრენშონი, და სადღაც დაკლაკნილ ვიწრო ქუჩებში შევიდა. გზა დაკარგა. ერთი ბურჟუა დაინახა, — დიდი სანათი ეჭირა და ისე იკვლევდა გზას. ცოტა ხანს უყურა ისე, მცირე ყოყმანის შემდეგ გადაწყვიტა, იმისთვის ეკითხა გზა, ოღონდ ჯერ

უკან მიიხედა, მერე აქეთ-იქით, — არავინ გაიგონოს ჩვენი სიტყვაო, — და ჰკითხა:

— საით არის, ბატონო, სასამართლოს შენობა?

— აქაური არ ყოფილხართ, ბატონო, — მიუგო მოხუცებულმა ბურჟუამ, — აი, წავიდეთ. მეც სწორედ იქით გიხსლებით, პრეფექტურისკენ. სასამართლოს შენობის შეკეთება დაიწყეს ამას წინათ და ახლა ქალაქის თვითმმართველობის სახლში არის სასამართლოც.

— ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოც იქ გახლავთ?

— დიახ, ბატონო. უნდა მოგახსენოთ, რომ დღევანდელი პრეფექტურა ეპისკოპოსის სააახლე იყო რევოლუციამდე. ბატონმა კონზიემ, რომელიც ეპისკოპოსად ბრძანდებოდა ოთხმოცდათორმეტს, ერთი დიდი დარბაზი ააშენა იმ სასახლეში, და სწორედ იმ დარბაზში არის დღეს სასამართლო.

გზაში კიდევ უთხრა:

— თუ რაიმე საქმის გარჩევას გნებავთ დაესწროთ, ცოტა არ იყოს გვიან მიდიხართ, საერთოდ ექვს საათზე თავდება სხდომა.

ცოტა ხანს შემდეგ მოედანზე გავიდნენ და ბურჟუამ ოთხი დიდა განათებული ფანჯარა დაანახვა ერთ დიდ, მთლად ჩაბნელებულ სახლში.

— ეგეც ბელი! — შეჰყვირა ბურჟუამ, — სწორედ დროზე მიუსწარიოთ. ხომ ხედავთ ამ განათებულ ფანჯარებს. მანდ გახლავთ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო. სინათლე არის, მაშ ჯერ არ გათავებულა. ეტყობა, ძალიან დაპკვიანებია ამ საქმეს, რომ დამეაყ იმას ანდომებენ. თქვენ ეგ საქმე გაინტერესებთ? სისხლის სამართლის საქმეა. თქვენ მოწმე ხართ?

პაატუხიც შესაფერი მისცა:

— მე არავითარი საქმე არა მაქვს. ერთი ვეჭილის ნახვა მინდა.

— ეგ სხვაა. აგერ, ბატონო, აგერ კარი, დარაჯი რომ დგას. დიდ კიბეზე აბრძანდებით.

მადლობა გადაუხადა, დიდ კიბეს აჰყვა და რამდენიმე წუთის შემდეგ ერთ დარბაზში შევიდა. მრავალი ხალხი ტრიალებდა დარბაზში, შავი მანტიით მოსილი ვეჭილები, და ჩუმი ბაასი მოისმოდა ჯგუფებიანა.

უნებურად გული შეგეკუშმებათ ამ ჯგუფ-ჯგუფად შეგროვილ, შავით მოსილ ხალხს რომ დაინახავთ. დგანან სასამართლოს შესავალ კართან, რაღაცას ზჭობენ ჩუმი ხმით და თითქმის შეუძლებელია, რომ აქ სიბრაალულის და კეთილმოქმედების სიტყვა გაიგო-

ნოთ. მეტწილად აქ წინასწარ მომზადებულ გამტყუნებასა და სას-
ჯელს აქვს ადგილი. აქ გამვლელ მაცურებელს ისე ეჩვენება ეს
ჯგუფები, როგორც კრაზანები, რომლებიც ავბედითად ბზუიან და
საერთო ძალით ბნელ საქმეებს ამზადებენ.

დიდი დარბაზი იყო, ერთი ლამპით განათებული, წინანდელ საე-
პისკოპოსო სასახლის დარბაზი, და დღეს მისაღებ ოთახად ქცეული.
აქედან სასამართლოს დარბაზში შედიოდა ხალხი, მაგრამ ამჟამად
კარი დაკეტილი იყო.

ისე ბნელოდა, რომ არ მოერიდა ბ. მალღენი და პირველსავე
ვექილს ჰკითხა, წინ რომ შეხვდა:

— უკაცრავად, ბატონო, მალე გათავდება?

— გათავებული გახლავთ.

— გათავებული?

იმისთანა კილოთი გაიმეორა ეს სიტყვა, რომ ვექილი დადგა.

— თქვენ ნათესავი ბრძანდებით?

— არა, მე აქ არავის ვიცნობ. განაჩენიც არის?

— არის და არც შეიძლება არ ყოფილიყო.

— კატორლა?

— უვადო.

იმისთანა მისუსტებული ხმით წარმოთქვა შემდეგი სიტყვები,
რომ ძლივს და ესმოდა ვექილს:

— მაშ ვინაობა დაუმტკიცეს?

— რა ვინაობა? — უპასუხა ვექილმა, — არც საჭირო იყო ვინა-
ობის ძიება. სულ უბრალო საქმე იყო, ცხადი. თავისი ბავშვი მოჰქ-
ლა ამ დედაკაცმა; დამტკიცებული იყო შვილის მკვლელობა. სასა-
მართლომ წინასწარ მოფიქრებული ბოროტმოქმედება დაინახა და
კატორლა მიუსაჯა.

— მაშ ეგ საქმე დედაკაცისა იყო?

— დიახ, ლიმუზენის ქალისა. მაშ თქვენ რასა მკითხავდით?

— არაფერა. და თუკი გათავებულია საქმე, რაღად არის განა-
თებული დარბაზი?

— ახლა სხვა საქმეს არჩევენ. ვილაც მაწანწალა ყოფილა, კა-
ტორღელი, რეციდივით ქურდობის ჩამდენი. სახელი არ მაგონდება.
სახეზედ ეტყობა, რომ ყაჩაღია. სულაც რომ არა დაეშავებინოს რა,
მე მაინც კატორლაში ვუკრავდი თავს, ისეთი საშინელი სახის კაცია.

— და დარბაზში შესვლას ვერ მოვახერხებ?

— არა მგონია. გატენილია ხალხით. ცოტა ხნით შეწყვეტილია
სხდომა. ზოგნი კიდეც გამოვიდნენ და, რომ დაიწყება, იქნებ
შქვენც შეხვიდეთ როგორმე.

— სად გახლავთ შესავალი?

— აი, ამ კართს.

წავიდა ვეჟილი. რამდენიმე წუთში განიცადა მადლენმა ყოველი ის სულისკვეთება, რომლითაც ესე იტანჯა წუხანდელ ღამეს. ამ უცნობის სიტყვა ხან გაყინული ნემსებივით ჩხვლავდა გულში, ხან გავარვარებული შანთივით ესობოდა შიგ. ღრმად ამოისუნთქა როცა ნახა, რომ არაფერი იყო ჯერ გათავებული. მაგრამ იმას კი ვერ იტყოდა, — რას გამოხატავდა ეს: კმაყოფილებას, თუ მწუხარებას?

ხან ერთ ჯგუფთან მივიდოდა, ყურს უგდებდა, ხან მეორესთან. ბევრი საქმე ჰქონდა გასარჩევი სასამართლოს და იმ დღისთვის თავმჯდომარეს ორი საქმე დაენიშნა მოკლე და მარტივი. შვილის-მკვლელით დაეწყოთ და ახლა კატორღელის საქმეზე გადასულიყვნენ, რეციდივისტ-ქურდისა. ვაშლის ქურდობაზე დაეჭირათ კაცი, მაგრამ დასაბუთებული კი არ იყო ეს ბრალდება. დასაბუთებულად ის მიაჩნდათ, რომ კატორღაში ყოფილიყო ტულონში. ეს იყო, რომ საქმეს უხდენდა უბედურს. დაკითხვა ბრალდებულისა, აგრეთვე მოწმეებისაც გაეთავებინათ. რჩებოდა სიტყვა ვეჟილისა და ბრალმდებელ-პროკურორისა, ისე რომ შუალამემდე ვერ გათავდებოდა ბრალდებული, ცხადია, დასჯილი იქნება, ისმოდა ხალხში; დიდი ნიჭის პატრონია ბრალმდებელი, მრავლად ჰყავს დასჯილნი და იმდენად ჰკვიანია, რომ ლექსებსაცა სწერს.

ბოქაული იდგა სასამართლოს შესავალ კარებთან, იმასა ჰკითხა:

— მალე გაგვიღებენ ამ კარს?

— ამ კარს არ გააღებენ.

— რატომ?

— იმიტომ, რომ გატენილია დარბაზი.

— მაშ ალარავის შეუშვებთ?

— ალარავის, კარი დაკეტილია და ველარავინ შევა.

და მცირე დუმილის შემდეგ დაუმატა:

— ორი, თუ სამი სკამია თავისუფალი თავმჯდომარის უკან, მაგრამ ბ. თავმჯდომარე იქ მარტო სახელმწიფოს მოხელეებს უშვებს.

უთხრა და ზურგი შეაქცია.

თავდაღუნული გამობრძანდა მადლენი, გაიარა შესავალი ოთახი და ნელი ნაბიჯით ჩაიარა კიბე; ყველა საფეხურზე ჩერდებოდა ღრმად ჩაფიქრებული. საჭირო იყო აქვე, დაუყოვნებლივ გადაეწევიტა თავისი ბედი, და უფრო მეტი სიმძაფრით აღედგა ის კითხვა, რომლის გადაწყვეტას იმდენი სულიერი ტანჯვა სჭირდებოდა. ძირს

რომ ჩავიდა, მოაჯირს მიეყრდნო გულხელდაკრეფილი. მერე უცბად სერთუკი გაიხსნა, უბის წიგნი ამოიღო, ერთი ფურცელი ამოხია იქიდან, ზედ დააწერა — „ბ. მადლენი, ქ. მონრეილის მერი“, ჩქარი ნაბიჯით ავიდა კიბეზე, გააპო ხალხი, მივიდა ბოქაულთან, მისცა და უბრძანა:

— ბ. თავმჯდომარეს მიართვით ჩქარა.

გამოართვა ბოქაულმა, დახედა ქალაღდს, და დაემორჩილა.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ე

დიდებულის მიღება

ვერც კი წარმოიდგენდა მადლენი, რომ ასეთი სახელგანთქმული იყო მონრეილის მერი. შვიდი წელიწადი იყო, მის მოღვაწეობის და ქველობის ამბავი ავსებდა მთელ ქვემო ბულონეს, ამ პატარა მხარის საზღვრები გადაეღახა და გავრცელებულიყო ორ-სამ მეზობელ ოლქში. გარდა იმ დახმარებისა, რომელიც გაუწია მონრეილს გიშრის წარმოების აღდგენით და გავრცელებით, ერთი სოფელი არ იყო იმ ოლქის ასორმოცდაორიდან, რომ იმისი სიკეთე და დახმარება არ ხსომებოდა. სხვა ოლქების გაჭირვებაც თავისად მიაჩნდა და ბულონეში თავის ფულით და კრედიტით ლეჩაქის ქარხანას შეუწყო ხელი, ფრევანში სელის ფართლის მექანიკურად მოწყობილ ქარხანას, და ჰიდრავლიურ ტილოს ქარხანას ბუბერში. თავყანისცემით იხსენიებდნენ ყველგან ბ. მადლენის სახელს. არასი და დუე შურით შესტქეროდნენ პატარა მონრეილს, რომელსაც ასეთი დიდებული მერი ჰყავდა.

დუეს სამეფო სასამართლოს წევრი იყო არასში შანმატიეს საქმის გამრჩევ ნაფიც მსაჯულთა თავმჯდომარე და ძალიან კარგად იცნობდა მადლენის სახელს, ასე ღრმად ყველასგან პატივცემულს. რომ შევიდა დარბაზში ბოქაული, ფეხაკრებით ზურგს უკან დაუდგა თავმჯდომარეს, წინ მადლენის ბარათი დაუდო და მოახსენა, დარბაზში შემოსვლა უნდაო.

დახედა თავმჯდომარემ, სიამოვნება დაეტყო, კალამი აიღო, რამდენიმე სიტყვა მიაწერა მადლენის ბარათს, ბოქაულს მისცა და უთხრა:

— მობრძანდეს!

თვით მადლენი იქვე იყო, დარბაზის შესავალ კართან ატუზული, სწორედ ისე, როგორც ბოქაულმა დატოვა, ღრმად ჩაფიქრებულ-

ლი. ვილაცის სიტყვა მოესმა, — მობრძანდით, ბატონო, მე შეგიყვანთ. — სწორედ ის ბოქაული ელაპარაკებოდა მოწიწებით და მიწამდე თავის დაკვირვით, რომელმაც რამდენიმე წუთის წინ ისე უზრდელად შეაქცია ზურგი. ბარათი მიაართვა, გაშალა მადლენმა და, კიდევ კარგი, რომ ლამპასთან იყო, წაიკითხა:

„ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს თავმჯდომარე უღრმეს პატივისცემით ელის ბატონ მადლენს“.

გაბრაზებით დაკმუჭნა ქაღალდი, თითქოს რაღაც მწარე მოაგონა ამ სიტყვამაო.

ბოქაულს მიჰყვა.

ერთ პატარა ოთახში შეიყვანა ბოქაულმა. ოთახი უბრალოდ იყო მოწყობილი. მაგიდაზე ორი სანთელი ენთო. ყურში ჯერ ისევ ბოქაულის სიტყვა ესმოდა, რომელმაც მოახსენა, ვიდრე გავიდოდა: — ბჭობის ოთახში ბრძანდებით, ბატონო. აი, ამ კარის თითბერის რაზას გადაატრიალებთ და სასამართლოს დარბაზში შებრძანდებით. სწორედ ბატონ თავმჯდომარის უკან გახლავთ რამდენიმე სკამი. — არ შორდებოდა ყურიდან ეს სიტყვები და თან რაღაც მკრთალი მოგონება: ვიწრო ტალანი ელანდებოდა და ბნელი კიბე, რომელიც სადღაც ჩამოევლო.

მარტო დატოვა ბოქაულმა. დადგა ჟამი განკითხვისა. ცდილობდა, მოეკრიბა აზრები, მაგრამ ამაოდ. სწორედ მაშინ აერევა ხოლმე ადამიანს აზროვნება და ეხლართება ფიქრები, როდესაც უაღრესად ესაჭიროება გარემოებათა დაკვირვება და განსაცდელის აცდენა. უკვე იქ იყო, სადაც მსაჯულები ბჭობენ და სჯიან. გონებაჩლუნგი სიმშვიდით ათვალეირებდა ამ საშინელ ოთახს, სადაც მრავალ ცოცხალთათვის აუგიათ ანდერძი, სადაც ცოტა ხანს იქით გაისმის იმის სახელიც და გადაწყდება მისი მომავალი. — უაზრო თვალთ შესცქეროდა კედლებს, მერე თავის თავს დაუწყუო სინჯვა და განცვიფრებული იყო, რომ ეს სასამართლოს ბჭობის ოთახი იყო და ისიც ამ ოთახში იმყოფებოდა.

ერთი დღე-ღამე იყო, ლუკმა არ ჩაედო პირში. დაღლილი იყო გზით, თავის მწუხარე ფიქრებით, ეტლის ჯანჯღარით, მაგრამ არა გრძნობდა დაღლას; ეგონა, სულ არაფერს გრძნობდა.

შავ ჩარჩოსთან მივიდა, რომელიც კედელზე იყო ჩამოკიდებული. ჩარჩოში, მინის ქვეშ ერთი ძველი წერილი იდო, ჟან-ნიკოლა-პაშის, პარიზის მერის და მინისტრის ხელით დაწერილი, დათარიღებული, უეჭველად შეცდომით, რესპუბლიკის მეორე წლის 9 თებათვით; ამ წერილით პაში უგზავნიდა ადგილობრივ ხელისუფლებას სიას იმ მინისტრების და დეპუტატებისას, რომლებიც დატუსა-

ღებულ ჰყავდა. რომ დაენახა ვინმეს მადლენი, ამ წერილს რომ თვალთვლიდა, იფიქრებდა, — ეტყობა, ძალიან საინტერესოდ მიიჩნია ეს ისტორიული ნაშთი, — რადგან თვალს აღარ აშორებდა და ორჯერ, თუ სამჯერ წაიკითხა ზედიზედ. კითხულობდა თავისდა შეუძინებლად, თავისდა უნებურად. სულ სხვაგან იყო ფიქრით, — ფანტინთან და კოზეტთან.

მერე მობრუნდა და თვალში ეცა კარის თითბრის სახელური, რომელიც ამართულიყო მის და მსაჯულთა შუა. კიდევ დავიწყებოდა ეს კარი. ჯერ დამშვიდებული თვალთ უყურა ამ კარს, დაამტკნა მის ყვითელ სახელურს, მერე აერია თვალი, შიში დაეტყო და უიმედობა. ოფლი სდიოდა წურწურით თავიდან სახეზე. ერთ წამს თითქო გამოარკვია თავისი საქციელი, აღშფოთება იგრძნო თავის თავისადმი და იმ გამოუთქმელ მოძრაობით დაიქნია ხელი, რომელსაც უნდა თქვას, და ამბობს კიდევ ასე კარგად, — დალაზვრა ღმერთმა! ვინ მატანს ძალას, რომ თავის დასაღრჩობად მივდივარ? — უცბად მობრუნდა, დაინახა კარი, რომლითაც ამ ოთახში შემოვიდა, მივარდა, გააღო და გამოვარდა. ძლივს! აღარ არის იმ ოთახში! გარეთ არის, ტალანში, გრძელ, ვიწრო ტალანში, საფეხურებით და სარკმლებით დაკრძალში. აქა-იქ პატარა სანათებით, მძიმე ავადმყოფს რომ უნებებენ ღამით, იმისთანა სანათებთან ტალანში, რომლითაც წედან მოვიდა. ამოისუნთქა, ყური მიუგდო. არა ისმოდარა არც მის წინ, არც უკან და მოჰკურცხლა. ისე გარბოდა, თითქო მღვეარი მისდევდა უკან.

ბოლოს გაჩერდა და ყური მიუგდო. იგივე ღუმელი იყო ყველგან და იგივე სიბნელე. სუნთქვა ეკვროდა, ბარბაცებდა და კედელს მიეყრდნო. კედელი ცივი იყო, ოფლი გაეყინა შუბლზე. წამოიწია და აკანკალდა.

იდგა იქ მარტოდმარტო, სიბნელეში, კანკალებდა სიცივით, შეიძლება, სხვა მიზეზითაც, და თავის ფიქრებს გაჰყვა.

მთელი დღე იყო და მთელი ღამე ფიქრებს დამონავებოდა და ახლა მწარე მკვნესარე ვაიმეს გარდა აღარა იყო მის სულში და გულში.

კარგა ხანს იდგა ასე. მერე თავი ჩაქინდრა, ამოიოხრა ისე, რომ კინაღამ გულიც თან ამოატანა, ხელები დაუშვა და უკან დაბრუნდა. ნელი ნაბიჯით მიდიოდა, სასოწარკვეთილი. ისე იყო, თითქო მღვეარი მოსწეოდა გაქცეულს გზაში და უკან მოჰყავდა.

ისევ იმ პატარა ოთახში შევიდა. მაშინვე თვალში ეცა კარის ყვითელი სახელური. მრგვალი გაკრიალებული თითბრის სახელური

ბრწყინავდა საშინელი ვარსკვლავით. იდგა და შესცქეროდა, როგორც ბატკანი შესცქერის ვეფხვს.

თვალი ველარ მოეშორებინა.

ნაბიჯს გადადგამდა ხანგამოშვებით და კარს უახლოვდებოდა; ყური რომ დაეგდო, მიყრუებული ხმაური მოესმოდა, დიდი დარბაზის, სასამართლოს ბჭობისა, მაგრამ ყურს არ უგდებდა და არც არაფერი ესმოდა.

უცბად, თვითონაც არ იცოდა, რად და როგორ მოიქცა ასე, კარებთან გაჩნდა, ათრთოლებული ხელით გადაატრიალა სახელური კარი გაიღო.

იგი სასამართლოს დარბაზში შევიდა.

თ ა ვ ი მ ი ც ხ რ ი

ადგილი, სადაც ყალიბდება რწმენა

წინ წადგა ერთი ნაბიჯი, მიიხურა თავის უკან კარი, იდგა და ათვალიერებდა იქაურობას.

საკმაოდ დიდი ოთახი იყო, ოდნავ განათებული, ხან ხმაურიო საესე, ხან სრული დუმილით, სადაც ნაფიც მსაჯულთა განსახილველად წარმოებდა ხალხის თვალწინ საქმის გარჩევა თავის უბადრუკი მჭმუნვარე მედიდურობით.

დარბაზის თავში, სადაც მადლენი იდგა, უგულისყურო სახიანი მსაჯულის გაცვეთილ მანტოებში გამოწყობილი მსაჯულები ბრძანდებოდნენ; ისხდნენ, ამთქნარებდნენ, ფრჩხილებს იკვნეტდნენ, თვალსა სჭუტავდნენ; დარბაზის ბოლოში დაგლეჯილ ტანისამოსიანი ხალხი მოთავსებულიყო. ვექილები სხვადასხვანაირ პოზებში; ჯარისკაცები პატიოსან, მაგრამ მკაცრი სახეებით, ძველი, ჭუჭყიანი ხით იყო შემოფიცრული ოთახი, ჭუჭყიანი ჭერი, გახუნებული სარკით დაფარული მაგიდები, ხელებით გასვრილი კარები; კედლებზე ლურსმნებით ეკიდა ლამპები, რომლებიც უფრო ხრჩოლავდნენ, ვიდრე სინათლეს იძლეოდნენ. მაგიდებზე — თითბრის შანდლები ელაგა, ყველგან სიბნელე, ულაზათობა, სასოწარკვეთილება გამეფებულიყო. ყოველივე ამისაგან დიდებული და თან მკაცრი შთაბეჭდილება იქმნებოდა, ვინაიდან აქ უნდა ყოფილიყო დიადი ძალა ადამიანისა, რომელსაც კანონიერება ჰქვია, და დიადი ძალა ღვთისა, რომელსაც მართლმსაჯულება ეწოდება.

მსმენელ ხალხიდან ყურადღება არავის მიუქცევია, რომ შევიდა.

ერთ პატარა სკამს შესცქეროდა ყველა, თავმჯდომარის მარცხნივ, პატარა კარზე მიყუდებულს და რამდენიმე სანთლით განათებულს. ამ სკამზე იჯდა ერთი კაცი. აქეთ-იქით უანდარმები უსხდნენ.

ეს კაცი იყო „ის“.

მადლენს არც კი უძებნია იგი, შევიდა და დაინახა. პირდაპირ იმისკენ წავიდა მის თვალის მზერა, თითქო წინათვე იცოდა, სად მოეძებნა.

შეხედა და იცნო თავის თავი, ოღონდ უფრო მოხუცებული. მართალია სახით ცოტა განსხვავდებოდა, მაგრამ შეხედულებით, იერთო გამოჭრილი ჟან ვალჟიანი იყო: აბურძგენილი თმა, ქლავი მოუსვენარი თვალები, ისეთივე ხალათი, რომლითაც დინში მივიდა მაშინ ადამიანთაგან ტანჯული და ადამიანისადმი მძულვარებით აღსავსე, როდესაც თავის გულში ჰქონდა ჩამარხული ის საზარელი საუნჯე ბილწი ფიქრებისა, რომელიც ცხრამეტი წლის განმავლობაში ეგროვებინა კატორღაში.

უყურებდა იმ კაცს და გულის კანკალით ეკითხებოდა თავის თავს:

— ღმერთო ძლიერო! ნუთუ მეც ხელახლა ასეთი გავხდები? სულ ცოტა რომ ვთქვათ, სამოცი წლისა მაინც იქნებოდა ის კაცი. რაღაც უხეშის შთაბეჭდილებას ახდენდა, ბრიყვისას და დაჩლუნგებულიას.

კარის მიხურვის ხმაურზე თავმჯდომარემ მოიხედა, მიხვდა, რომ ბ. მადლენი უნდა ყოფილიყო, ახლა რომ შემოვიდა, და თავი დაუკრა. ბრალმდებელი იცნობდა ბ. მადლენს, რადგან სამსახურის გამო რამდენჯერმე იყო მონრეილში, და ისიც მიესალმა. მადლენი ძლივძლივობით ამჩნევდა ყოველივე ამას. ლანდსა ხედავდა თავისას და თვალს ველარ აშორებდა.

მსაჯულების მდივანი, უანდარმები, მთელი გროვა მძვინვარე ცნობისმოყვარე ხალხისა, — ერთხელ უკვე ენახა ყოველივე ეს, ოდესღაც, ოცდაშვიდი წლის წინათ. ახლა ხელმეორედ წარმოუდგა საშინელება; ისევ აქ იყო მაშინდელი, არსებობდა, იძვროდა, წარმოებდა. თავის მეხსიერებისამებრ აღდგენილი წარსული კი არ იყო ეს ყველაფერი, თავის ფიქრის ლანდი კი არა; არა, აქ ნამდვილი უანდარმები იყვნენ, ნამდვილი მსაჯულები, ნამდვილი გროვა მსმენელ-მაყურებლებისა, — ნამდვილი ცოცხალი ადამიანები. გათავდა! ხელახლა გაჩნდა და გაცოცხლდა მის თვალწინ საზარელი აჩრდილა მისი წარსულისა ყოველ თავის საშინელებით და საზიზღრობით.

თვალწინ გადაშლოდა თავის წარსული.

ზიში მოერია, თვალები დახუჭა და შეჰყვირა გულის სიღრმეში:
— არასოდეს!

და ბედისწერის რაღაც თამაშით, რომელსაც ისე აერია მადლენის ფიქრები, რომ გაგიყვამდე მიეყვანა, მის წინ იყო ადამიანი, თითქოს მისი მეორე „მე“. ამ ადამიანის საქმეს იხილავდა სასამართლო, და ჟან ვალუანს უწოდებდა.

თავის თვალთა ხედავდა თავის სიცოცხლის უსაშინელებს სახსოვარს, რომლის მომქმედ პირად მის მაგივრად მისი ლანდი გამხდარიყო.

აქ იყო სულველ¹აფერი, — იგივე სასამართლო, იგივე საღამოს-ჟამი, იგივე სახის გამომეტყველება მსაჯულებისა, იგივე ჯარისკაცები და მაყურებელი ხალხი. ოღონდ დღეს თავმჯდომარის სავარძლის ზემოდან ჯვარცმული მოჩანდა კედელზე, რაც იმის საქმის გარჩევის დროს არ იყო.

იმისი საქმის გარჩევას ღმერთი არ დასწრებია.

სკამი იყო მის უკან და ზედ დაეშვა, შეშინებული, რომ შეიძლებოდა დაენახათ. ისე იჯდა, მსაჯულების მაგიდაზე დაწყობილ საქმეებს აჰფარებოდა. ახლა კი შეეძლო ისე დაეთვალეოებინა იქაურობა, რომ, თვითონ უხილავი დარჩენილიყო. მშვიდდებოდა ნელ-ნელა, უკვე შეეძლო შეეგნო რასაც ხედავდა: დამშვიდდა იმდენად, რომ სმენა შეეძლო.

ერთი მსაჯულთაგანი ბამატაბუა ბრძანდებოდა.

ყური დაუგდო მადლენმა. თან ჟავერს ეძებდა, მაგრამ თვალა ვერსად მოჰკრა. მოწმეების სკამს ვერა ხედავდა, რადგან წინ მდივანის მაგიდა აჰფარებოდა, და გარდა ამისა, როგორც უკვე ვთქვით, დარბაზში თითქმის ბნელოდა.

მადლენი რომ შევიდა, ბრალდებულის დამცველი ათავებდა სიტყვას. მეტად დაძაბული იყო ყველას ყურადღება. სამი საათი იყო, ამ საქმეს არჩევდნენ. სამი საათი ხედავდა ხალხი, როგორ ერეოდა და ღუპავდა ნელ-ნელა გარეგანი მსგავსება ერთ უბედურს, უცნობს, ბებერ კაცს, ან ძალიან სულელს, ან ძალიან მოხერხებულს. მაწანწალა იყო ეს კაცი, როგორც უკვე ვთქვით; მინდორში ენახათ მსხმოიარე ვაშლის ტოტით ხელში, რომელიც იქვე ახლო. პიერონის ბაღში მოეტეხა. ვინ იყო ეს კაცი? გამოძიება დაიწყეს. მოწმეები დაჰკითხეს, ერთმხრივ ამტყუნებდნენ ამ კაცს, მხარეთა კამათმა სინათლე მოჰფინა ბნელს. ბრალდება ბრძანებდა: — „ჩვენს წინ ხილის მომპარავი, უბრალო ქურდი როდია. ჩვენ ხელში გყავს ჭაჩალი, ყოფილი კატორღელი, სასამართლოს განაჩენის დამრღვევი, საშინელი ბორცტმოქმედი, სახელად ჟან ვალუანი, რომელსაც დი-

დი ხანია დაეძებს მართლმსაჯულებას: ამ რვა წლის წინათ ამ კაცმა ტულონის კატორღიდან გამოსულმა, იარაღით ხელში, შარავზაზე გამძარცვა ერთი პატარა სავოელი, პატარა ქერვე, რაიც ჩვენი კონფედერაციის, სისხლის სამართლის 383 მუხლით არის გათვალისწინებული. ამ დანაშაულისთვის მას გავასამართლებთ, როგორც კი დამტკიცებული იქნება მისი ვინაობა. ახლა კიდევ ქურდობა ჩაუდენია, ეს უკვე რეციდივია. დავსაჯოთ ჯერ ამ ახალ ქურდობისათვის. ძველი ბოროტმოქმედება შემდეგ იქნება გარჩეული“.

ამ ბრალსა სდებდნენ კაცს, ერთხმად ამტკიცებდნენ ამას მოწმეები, განცვიფრებული იყო ბრალდებული, სიტყვით კი არა მართო, მთელი თავის ტანის მოძრაობით გაიძახოდა — არაო, — ან არაო და ენაჩაყარდნილივით შეჰყურებდა ჭერს. ლაპარაკობდა გაჭირვებით, გაცუხნებული პასუხობდა, მაგრამ განხორციელებული უარი იყო თავით ფეხამდე. ის ყუყუჩს ჰგავდა ამდენ განათლებულ, მის წინააღმდეგ გამოლაშქრებულ ხალხის წინაშე, უცხოს ამ საზოგადოებასთან, რომელსაც მისი განადგურება განუზრახავს. დღეს უნდა გადაწყვეტილიყო იმისი ბედი, იმისი მომავალი, და ავის მეტს არას უქაღდა სასამართლო: უფრო და უფრო მტკიცდებოდა მსგავსება და დარბაზში მყოფი ხალხი არანაკლებ მოთმინებით მოელოდა მსჯავრს. ვიდრე თვით ბრალდებული. კატორღა კი არა, შესაძლებელი იყო სიკვდილით დასჯაც გადაეწყვიტათ. თუ დამტკიცდებოდა, რომ ჟან ვალჟანი იყო და პატარა ქერვეს გამძარცვაიც. ვინ იყო ეს კაცი? რით აიხსნებოდა მისი გულგრილობა? სისულელით თუ ეშმაკობით? არ იცოდა, რა განსაცდელი მოელოდა, თუ შეტად კარგად იცოდა? ეს კითხვები ორგვარად გადაეწყვიტა დარბაზში ხალხს და თვით მსაჯულებსაც. ამ საქმეში რაღაც საშინელებაც ჩანდა, და საიდუმლოებაც. მხოლოდ სიბნელით კი არ იყო მოცული ეს დარბაზი, აგრეთვე იდუმალებით.

კარგი სიტყვა წარმოთქვა ბრალდებულის ვეჟილმა იმ პროვინციული ენით, რომელიც დიდხანს ითვლებოდა მართლმსაჯულების მჭერმეტყველებად და რომელსაც ვერ უღალატებდა ვეჟილი, როგორც პარიზში, ისე სადმე რომორ-ანტენს, ან მონბრიზონში. დღეს ეს ენა უკვე კლასიკურად ითვლება, და თუ არის ვინმე ამ მჭევრმეტყველებით გატაცებული, მართო სასამართლოს ოფიციალური წარმომადგენლები, რომელთაც კეთილხმიერება ესაჭიროებათ სიტყვაში და ზეიმური დიდებულება. ეს გახლავთ ის ენა, რომლითაც ქმარს მეუღლე ჰქვია, დედაკაცს — დიასახლისი, პარიზს, — ცენტრი ხელოვნების და განათლებისა, მეფეს — მონარქი, ეპისკოპოსს — წმინდა მღვდელმთავარი. მთავარ პროკურორს — მჭევრმეტყველო

ვანმახორციელებელი ბრალდებლობისა. ვექილის სიტყვას — მწი-
ბე გოდება, ლუი XIV-ის დროს — დიდებული საუკუნე, თეატრს —
ტაძარი მეღბომენისა, გამეფებულ გვარის შთამომავალთ — წმინდა
სისხლი ჩვენთა მეფეთა, კონცერტს — მუსიკის ზეიმი, ოლქის ჯ-
რის უფროსს — სახელოვანი მხედართმთავარი და სხვ. და სხვ., სემი-
ნარის მოწაფეს — ჩვილი ლევიტელი, გაზეთების შეცდომას გეს-
ლი, რომლითაც გაყდენთილია ამ მავნე ორგანოების ფურცლები
და სხვ. და სხვ.

ჯერ ვაშლის ქურდობა გააშუქა ვექილმა, რისთვისაც ყოველად
შეუფერებელი არის ის მჭევრმეტყველური ენა, მაგრამ, გენსომე-
ბათ, თვით ბენიგნ ბოსუე, საფლავზე წარმოთქმულ სიტყვაში, იძუ-
ლებული იყო ქათამი ეხსენებინა და ღირსეულადაც გამობრძანდა
ამ გაჭირვებიდან. ვექილმა დაადგინა, რომ ეს ვაშლის ქურდობა,
არ იყო საბუთიანად დამტკიცებული. ბრალდებული, რომელსაც ის,
ბოგორც დამცველი, შანმატიედ იხსენიებდა, არაგის უნახავს არც
კედელზე ამძვრალი, არც ტოტის მომტენი. დაიჭირეს, რადგან ხელ-
ში ეჭირა ეს ტოტი; მაგრამ, ეს რა ტოტი იყო? რამდენიმე ვაშლი
გბა პირის გასასველებელი. ძირს ეგდო, გზის პირას და აიღო კაცმა.
მერე ამის გამაბათილებელი საბუთი? შეიძლება, მართლა მოტეხი-
ლი ყოფილიყო ტოტი; მართლა ამძვრალიყო ვინმე ღობეზე, მაგრამ
რით მტკიცდება, რომ ეს ტოტის მომტენი, ღობეზე ამძვრალი
შანმატიე იყო? მის წინააღმდეგ ერთადერთი გარემოებაა: ის რომ
იგი ძველი კატორღელი არისო. არც ვექილი უარყოფდა, რომ ეს
წარსული ბრალდებულის საუბედუროდ თითქმის დამტკიცებული
იყო. ბრალდებულს ფავეროლში უცხოვრია, გამსხვლელად ყოფი-
ლა; შეიძლება სახელად ჟან მათიე ერქვა და მერე შანმატიედ შეიცი-
ვალა; ყოველივე ეს მართალი იყო, მით უფრო, რომ ოთხმა მოწმემ,
დანიანხეს თუ არა, მაშინვე ძველ კატორღელად, ჟან ვალჟანად იც-
ნეს ეს კაცი. ამ ჩვენებას მოწმეებისას, ამ საბუთებს მის ვინაობი-
სას, ვექილი ვერაფერს წაუყენებდა საწინააღმდეგოდ, გარდა თავის
კლიენტის თავდაცვით გამოწვეულ უარყოფისა, მაგრამ მართლა
რომ ჟან ვალჟანიც ყოფილიყო, განა ამით მტკიცდებოდა, რომ სწო-
ბედ ის იყო ვაშლის ქურდი? ეს გულვება არის და არა დამამტკი-
ცებელი საბუთი. ქურდად გეგულებათ და უსაბუთოდ დასჯას
უპირებთ. მართალია, და ვექილიც იძულებული იყო ეღიარებინა,
რომ ბრალდებულმა ცუდი ხერხი აირჩია თავის დასაცავად, —
უარყოფა როგორც ქურდობისა, ისე კატორღაში ყოფნისა. გულ-
წრფელად რომ ეღიარებინა ეს უკანასკნელი გარემოება, კატორღე-
ლობა უკეთესი იქნებოდა, რადგან თავის მსაჯულების თანაგრძნო-

ბას მოიპოვებდა; ვურჩიე კიდევ ასე მოქცეულიყო, მაგრამ უარი განაცხადა, რადგან დარწმუნებულია ეტყობა, რომ თავიდან აიცილებს ყველაფერს, თუ უარპყო ყველაფერი. შესცდა, მართალია, მაგრამ მხედველობაში უნდა მიიღოს სასამართლომ ამ უბედურის განუვითარებლობა. პირდაპირ ეტყობა, რომ გონებაჩლუნგი არის ეს კაცი. დიდი ხნის ყოფნამ კატორღაში, დიდი ხნის გაჭირვებამ კატორღის შემდეგ გამოატვინა საწყალი და სხვ. და სხვ. ცუდად რომ იცავდა თავს, ნუთუ ამიტომ უნდა გავწიროთ? პატარა ჟერვეს გაძარცვისას არას იტყვის ვეჭილი, რადგან ეს ამ საქმეს არ შეეხება. დასასრულ ვეჭილი სთხოვდა მსაჯულთ, თუ უეჭველად მიაჩნდათ შანმატიეს ჟან ვალჟანობა, დაესაჯათ როგორც უბრალო ბოროტ-მოქმედი და არა რეციდივის ჩამდენი კატორღელი.

ბრალმდებელმა გასცა პასუხი დამცველ ვეჭილს. ცხარე სიტყვა თქვა და მალაღმარდოვანი, როგორც ლაპარაკობს ყოველი ბრალმდებელი.

ჯერ დამცველს მიულოცა გულწრფელი დაცვა კანონებისა და მოხერხებულად გამოიყენა ეს გარემოება. ბრალდებულის გამამტყუნებელ საბუთად გამოაცხადა ყველა ის დებულებანი, რომლებსაც ვეჭილი უსაბუთობისა გამო ნაგულგებად სთვლიდა. რაკი თვით დამცველი ბრძანებს, რომ შეიძლება შანმატიე მართლა ჟან ვალჟანი იყოსო, ცხადია ბრალდებული ნამდვილი ჟან ვალჟანი არის და ამას აღარავითარი დამტკიცება არ ესაჭიროებაო. მერე, საერთოდ ბოროტმოქმედების მიზეზებს შეეხო, გაილაშქრა რომანტიზმის მიმართულების უზნეობის წინააღმდეგ, რომელსაც თავის დასაწყისში „ყოველდღიურის“ და „ორიფლამის“ კრიტიკოსები „სატანურ მიმართულებას“ უწოდებდნენ. ამ მიმართულების ზეგავლენის შედეგად დასახა შანმატიეს, ანუ, უკეთ რომ ვთქვათ, ჟან ვალჟანის გახრწნილება. როდესაც ეს მოსაზრებანი ამოიწურა, მერე თვით ჟან ვალჟანსა სწვდა. რა არის ეს ჟან ვალჟანი? — დაახასიათა ჟან ვალჟანი: ურჩხული, რომელიც ანთხევს საშინელებას და სხვ. ნიშნში ამგვარ დახასიათებისა არის თერამენის მოთხრობაში, რომელიც არაფრად ვარგა ტრაგედისთვის, მაგრამ დიდ სამსახურს უწევს ყოველდღიურ სასამართლოს მჭევრმეტყველებას. თრთოლა მოერიათ მსმენელთ და მსაჯულთ. დახასიათება რომ გაათავა, იმ გრძნობით სავსე კილოთი განაგრძო სიტყვა, რომელსაც „პრეფექტურაში“ დაბეჭდილს აღტაცებაში უნდა მოეყვანა ამ გაზეთის მკითხველი. ამგვარი კაცია... და სხვ. და სხვ., მაწანწალა, მათხოვარი, ჯიბე და თავცარიელი და სხვ. და სხვ. თავის წარსულით ყოველგვარ ბოროტებას მიჩვეული, გახრწნილად დარჩენილი თვით კატორღაშიც, რასაც ამ-

ტკიცებს მის მიერ პატარა ჟერვეს გაძარცვა და სხვ. და სხვ. ეს ის კაცია, რომელსაც ზედ მიასწრეს, როცა ქურდობდა, იქვე, იმ კედელთან, რომელზედაც ამძვრალიყო, როდესაც ჯერ ისევ ხელში ეჭირა ნაპარავი, და მაინც ბედავს და უარპყოფს ქურდობასაც, კედელზე აძვრომასაც, უარპყოფს სულყველაფერს, თავის სახელსაც კი, უარპყოფს თავის ვინაობას. საბუთი მრავალი გვაქვს, მაგრამ ჩვენთვის საკმარისია ჩვენება ოთხი მოწმისა, რომელნიც იცნობენ ძველ კატორღელ ჟან ვალჟანს, — ბ. ჟავერი, უმწიკვლო, პატიოსნებით სავსე ინსპექტორი პოლიციისა და სამიც მისი ძველი ამხანაგი — კატორღელი ბრევე, შენელდიო და კოშპაილი. რა პასუხს აძლევს ბრალდებული ამ თავზარდამცემ მოწმობას? უარპყოფს! სიბრყვე იქნება და სიჯიუტე! მაგრამ თქვენ კანონიერებას დაიცავთ, ბატონო მსაჯულებო და სხვ. და სხვ.

ყურს უგდებდა ბრალმდებელს შანმატიე, გაშტერებული, პირდია, ერთგვარ გაკვირვებით, რომელშიც ეტყობოდა აღტაცებაც ჩარეულიყო. გაკვირვებული იყო, — ნუთუ შეუძლია ადამიანს ასე საუცხოოდ ლაპარაკიო? ხანდახან, როდესაც მეტი აღტაცება და რისხვა დაეტყობოდა პროკურორის მსჯელობას, იმ მჭევრმეტყველების ჟამს, როდესაც აღარ შეუძლია თავის შეკავება, ჩანჩქერით ისვრის ბრალდებულის გამანადგურებელ სიტყვებს და ღრუბელივით თავზე ახვევს, შანმატიე ნელ-ნელა იქნევდა თავს, მარჯვნიდან მარცხნივ, და ეს თავის ქნევა იყო იმისი მუნჯური პროტესტი, რომლის მეტი ვერა მოეხერხებინარა. ორჯერ-სამჯერ, მის ახლო მსხდარ მაყურებლებს მოესმათ მისი ჩუმი ხმით ნათქვამი სიტყვა. — ეგ იმიტომ, რომ ბალუ არ დაჰკითხეთ. — ამითიც ისარგებლა ბრალმდებელმა, მიუთითა მსაჯულებს ამ განზრახ წარმოებულ ყეყეჩურ თავის ქნევაზე, რომელიც ამტკიცებდა რაღა თქმა უნდა არა სისულელეს ბრალდებულისას, არამედ მის ვერაგობას და მოხერხებას, ჩვეულებას, რომლითაც ატყუებდა მართლმსაჯულებას და რომელიც ცხადპყოფდა ამ კაცის ღრმა გახრწნილებას. პატარა ჟერვეს საქმეს თავის ღროზე განვიხილავთ და ამ ჟამად სამარადისო კატორღა გადავუწყვიტოთო.

დამცველი ვეჟილი აღგა, ჯერ ქათინაური მიუძღვნა პროკურორის საგანგებო სიტყვას, მერე ეცადა როგორც შეეძლო დაერღვი მისი მოსაზრებანი, მაგრამ მოისუსტებდა; თავის საფუძვლები პირველ სიტყვაში დაეთმო ბრალმდებელისთვის.

ს რ უ ლ ი შ ა რ ა მ ო ზ ა

კამათი გათავდა. თავმჯდომარემ — ადექითო — უბრძანა ბრალდებულს და ჩვეულებრივი კითხვა დაუსვა:

— გაქვთ თუ არა რამე თქვენს გასამართლებლად სათქმელი?

აღვა ბრალდებული, ხელში ძველ ჭუჭყიან ქუდს ატრიალებდა, ეტყობოდა, ვერ გაეგო თავმჯდომარის ნათქვამი.

კითხვა გაუმეორეს.

ახლა კი გაიგო, შეიგნო კიდევ, რას უბრძანებდნენ, და ისე შეინძრა, თითქოს ეძინა და უცბად გამოეღვიძაო. მიიხედ-მოიხედა, თვალი გადაავლო ხალხს, ჟანდარმებს, თავის ვეჯილებს, მსაჯულებს, წარჩინებულთა სკამებს. ვეებერთელა მუშტი დაადო. მოაჯირს, რომელიც მის წინ იყო ამართული, მიიხედ-მოიხედა ერთხელ კიდევ. მერე დაამტერდა პროკურორს და მოჰყვა:

მისი თქმა ამონათხევი იყო! ისე ჩქარობდა, თითქო პირს მოადგა მრავალი სათქმელი და აღარ აცლიან ერთმანეთსაო. გაშმაგებით ამბობდა თავისას, არეულად:

— აი, რა მაქვს სათქმელი. ეტლების გამკეთებლად ვიყავ პარიზში, ისე რომ ბატონ ბალუსთან ვმუშაობდი. ძალიან ძნელი რამ არის ჩვენი ხელობა. თუ საქმე გაქვს, გარეთ უნდა ეგდო, ეზოში. თუ კიი კაცია პატრონი, ფარდულს გააკეთებს, ოღონდ სახელოსნოში კი არა, იმიტომ, რომ მოგეხსენებათ, საქმეს მოედანი უნდა. ზამთარში ისე შეგეცივდებოდა ხოლმე, რომ მუშტს ვიცემდით, რომ გავმთბარიყავით, მაგრამ პატრონები გვიშლიდნენ, — დროს ნუ ჰქარგავთ ტყუილადო. მოდი შენა და რკინაზე იმუშავე, როდესაც ყინულზე დგახარ და გაყინულია მთელი შენი ეზო. ძალიან ძალე სკვთავს ადამიანს ეს ხელობა, — ხნიერებით ჰაბუყია კაცი და იერით ბებერი. ორმოცი წლის კაცი წყალში გადასაგდებია. აღარად ვარგა. მე კი ორმოცდაცამეტი წლისა ვიყავი და ძალიანაც მიჭირდა. ახლა მუშები თქვით თქვენა. ისეთი ავები არიან. ერთიბეწო ჰქარაა რომ გამოერიოს წვერში, მაშინვე ბებრუცანას დაგიძახებენ, ან გამოყრუებულ ბებერს. დღეში ოცდაათ სუს ძლივს ვმოულობდი. ყველაზე ნაკლებს მე მაძლევდა პატრონი, იმიტომ, რომ — ბებერი ხარო. ახლა ერთი ქალიცა მყავდა, სარეცხსა რეცხავდა წყალზე; ცოტას ისიც მოულობდა და ვცხოვრობდით. ისიც ძალიან გასაჭირში იყო. მთელი დღე წყალში იდგა წელამდე სველი, წვიმაში, თოვლში, ქარში, შიგ პირში რომ გცემთ. ახლა ყინვა თვქით თქვენა.

ყინვაშიც უნდა იდგეთ და სარეცხს რეცხავდეთ; იმიტომ, რომ ბევრია იმისთანა, რომ ნაკლებადა აქვს საცვალი და გიჩქარის; არ გაურეცხავ და მუშტარს დაკარგავ. სულ სველია ადამიანი, გარედანაც და შიგნიდანაც. ძვალ-რბილში გატანთ წყალი და ყინვა. ანუან რუჟის სამრეცხაოშიც მუშაობდა, აი, ონკანებით რომ მოდის წყალი. იქ წყალში აღარა დგას მრეცხავი: წინ ონკანი გაქვს, იმაში რეცხავ. და უკან კიდევ აუზი, იმაში ამოავლებ. დაკეტილია და ისე აღარა გცივა. მაგრამ ისეთი ბულია გამდგარი, ისეთი საშინელი რამ არის, ვაი თქვენი თვალის ბრალი. შვიდ საათზე დაბრუნდებოდა ხოლმე, საღამოზე და მაშინვე წვებოდა, რადგან დაქანცული მოდიოდა. ქმარი სცემდა. მერე თქვენი ჭირი წაიღო. ბედნიერებისა ჩვენ არა გაგვიგიარა. ძალიან პატიოსანი ქალი იყო, არც სადმე დროს გასატარებლად დადიოდა, მშვიდი გოგო იყო, წყნარი. ერთხელ, კარგად მახსოვს, აღების ღამეს, რვა საათი იყო რომ დაწვა და დაიძინა. აი, რა მქონდა სათქმელი. თუ მართალი გნებავთ, ეგვეც თქვენი მართალი. აი, ბატონო, ბალუს ჰკითხეთ. ჰო, ჰკითხეთ. რა სულელი ვარ. პარიზი უფსკრული არის. ვიღას ეხსომება ბებერი შანმატიე. ბატონ ბალუსა ჰკითხეთ, ბატონი ბალუ გეტყვით, ვინცა ვარ.

გაჩუმდა და დარჩა ისე მდგომიარედ. მაღალი ხმითა თქვა ეს სიტყვა, ხრინწიანით, აჩქარებით, ხენეშით, ერთგვარ გამშავებულ და თან მხეცურ მიამიტობით. ერთ წამს შეჩერდა და შეწყვიტა სიტყვა, რომ სალამი მიეცა ვილაციისთვის იმ ხალხში. ისე ისვროდა სიტყვებს, თითქო აბოყინებს კაცს და იმას იძახის, რაც პირში მოადგებაო; ღობეყორეს ედებოდა უბედური, თან ხელს იქნევდა: სწორედ ისე, როგორც შეშის მჭრელმა იცის, ცულს რომ დაჰკრავს კუნძს.

რომ გაათავა, ხალხს სიცილი წასკდა. გადახედა და, რა ნახა, რომ იცინოდნენ, თვითონაც სიცილი დაიწყო.

საზარელი სურათი იყო.

გულკეთილი კაცი იყო თავმჯდომარე და იმისმა ხმამ აღადგინა წესიერება.

მოაგონა ბატონ მსაჯულთ, რომ ეგრეთ წოდებული ბალუ, საეტლო სახელოსნოს ყოფილი პატრონი, რომელთან უმუშავია ბრალდებულს, ამოდ იყო დასახელებული; გაკოტრებულიყო და აღარავინ იცოდა, სად იყო. მერე ბრალდებულს მიუბრუნდა და ურჩია, — კარგად დამიგდეთ ყური და შეიგნეთ, რას გეუბნებითო.

მერე აუხსნა:

— იმნაირ მდგომარეობაში ხართ, ბრალდებულო, რომ დაფიქრებალა გიხსნით განსაცდელიდან. მძიმე ბრალი გადევთ და შეიძლე-

ბა სწინელი შედეგი შემოგახვიოს. მებრალეებით და ამიტომ ერთხელ კიდევ, უკანასკნელად გირჩევთ, გულწრფელად გვიპასუხოთ და აგვიხსნათ ორი გარემოება: პირველი — აძვერით, თუ არა პიერონის ღობეზე, მოტეხეთ ტოტი და მოიპარეთ ვაშლი. ესე იგი, ჩაიდინეთ თუ არა ქურდობა ღობეზე აძვრომით. მოკლედ მიპასუხეთ ჰო, თუ არა. და ახლა მეორე: ხართ, თუ არა ხართ კატორღელი ჟან ვალჟანი?

ბრალდებულმა შეგნებულ გამომეტყველებით გაიქნია თავი ნიშნად იმისა, რომ ნათქვამიც ესმის და პასუხიც მზადა აქვს. თავმჯდომარისკენ მიბრუნდა, პირი დაალო და თქვა:

— ჯერ ისა, რომ...

მერე თავის ქუდს დახედა. ჰერს შეხედა და ჩაჩუმდა.

ბრალდებელი წამოვარდა და მიმართა გაბრაზებით:

— ფრთხილად, ბრალდებულო! პასუხს არაფერს გვაძლევთ, რაც უნდა გკითხოთ. გერევათ ყველაფერი და მაგით იღუპავე, თავს. ცხადია რომ თქვენი სახელი შანმატიე არ არის. ცხადია რომ თქვენ ჟან ვალჟანი ხართ, რომ ჯერ ჟანმატიე დაირქვეით თავის დასამალავად. დედითქვენის სახელი არის მათიე. ცხადია რომ ოფერნშიც ყოფილხართ. ფავეროლშიც, თქვენ სამშობლოში ყოფილხართ გამსხვლელად. ცხადია, რომ ღობეზე აძვრომით მოგიპარაეთ ვაშლი და, ბევრიც რომ იძახოთ, — არაო, — მაგით ვერას გახდებით. ახლა ბატონი მსაჯულები შეაფასებენ თქვენს საქციელს.

ამასობაში დამჯდარიყო ბრალდებული და რომ გაათავა ბრალდებულმა თავისი, უცბად წამოვარდა და შეჰყვირა:

— ავი ბევრი მინახავს, მაგრამ თქვენისთანა კი არა! აი, რის თქმა მინდოდა და ვერ ვახერხებდი. მე არაფერი მომიპარავს. ერთი საწყალი კაცი ვარ, ლუჯმაპური მენატრება ხშირად. აილიდან მივდიოდი, წყალდიდობა ყოფილიყო და ჩემს გზაზე მინდორი გაყვითლებული იყო. ყველგან დაგუბებული იდგა წყალი, ქვიშა დასდებოდა ქვეყანას, ბალახი აღარა ჩანდა. გზის პირას მოტეხილი ტოტი ეგლო, ზედ ვაშლი ესხა და მეც ავიღე, რა ვიცოდი, რომ ქურდობად ჩამომართმევდნენ და ასე მაწვალებდნენ? სამი თვე არის ციხეში ვზივარ, მაწვალებენ, დამათრევენ. რაღაცას მამბრალეობთ, მამტყუნებთ, მეუბნებით, — პასუხი მოგვეციო. რა პასუხი უნდა მოგვეთ. აი ეს ჟანდარმი, კარგი ბიჭი უნდა იყოს, მამაცხონებული, ხელს წამკრავს ხოლმე და მიჩურჩულებს, — პასუხი მიეციო. რა უნდა გიპასუხოთ, რა აგვიხსნათ, რომ ლაპარაკიც კი არ შემიძლია. ერთი საწყალი კაცი ვარ, უსწავლელი და გაუთლელი და სწორედ ამის დანახვა არ გინდათ და მაწვალებთ. მე არაფერი მომიპარია, მიწაზე

ეგდო და ის ავიღე. სულ იმას გაიძახით — „ჟან მატეი ჟან ვალჟანო“. მე მაგათ არ ვიცნობ. სოფლები უნდა იყვნენ. მე ბატონ ბალუსთან ვმუშაობდი, აოსპიტალის ბულვარზე. მე შანმატიე მქვია. ვმშაობთ, მეუბნებით, სად დავბადებულვარ. მე კი არ ვიცი. ყველას კი არა აქვს სახლი, რომ იქ დაიბადოს. ძალიან კარგი იქნებოდა, რომ ასე ყოფილიყო. მე მგონია, რომ დედაჩემი და მამაჩემი უბინოდ დაწიალებდნენ, საცა მოხვდებოდათ ნამდვილად არა ვიცი რა. პატარაობისას „ბიჭოს“ მეძახდნენ, ახლა „ბებერს“ მეძახიან. აი ჩემი ნათლობის სახელები. ოვერსში ვიყავი, ფავეროლში ვიყავი, მერე რა? განა არ შეიძლება, ოვერსში ყოფილიყოს კაცი, ფავეროლში და კატორლაში კი არა ყოფილიყოს? კიდევ გეუბნებით, მე არაფერი მომიპარია, მე ძია შანმატიე ვარ, ბალუსთან ვმუშაობდი და ბინაც იქვე მქონდა. რა გინდათ ჩემგან? გული გამიწყალეთ თქვენის სისულელებით. რას ჩამციებიხართ, რას ამდევნებიხართ ცოფინებით?

ბრალმდებელი არ დამჯდარიყო და თავმჯდომარეს მიმართა:

— ბატონო თავმჯდომარე, ბრალდებული არეულ-დარეულად, მაგრამ მოხერხებულად უარპყოფს ყველაფერს, მეტი არაფერია... სულ იმასა ცდილობს, რომ მტკნარ სულელად მოგვაჩვენოს თავი, მაგრამ ამაოდ. ამიტომ თუ თქვენი და ბატონ მსაჯულთა ნებაც იქნება, მე გთხოვთ ერთხელ კიდევ შემოვიყვანოთ ბრევე, კომპაილი და შენიღდიო, კატორღელები, და აგრეთვე პოლიციის ინსპექტორი ჟავერი, პირში წავუყენოთ ამ კაცს, ერთხელ კიდევ შევამოწმოთ ერთი და იგივეობა ამისი და ჟან ვალჟანისა.

— უნდა შევნიშნო ბატონ ბრალმდებელს, — თქვა თავმჯდომარემ, — რომ ინსპექტორი ჟავერი თავის თანამდებობისა გამოიძულებული იყო საჩქაროდ დაბრუნებულიყო მონრეილში. ჩვენება მოგვცა და წავიდა. წასვლის ნებართვა მივეცი ბატონ ბრალმდებელის და დამცველის თანხმობით.

— მართალი გახლავთ, ბატონო თავმჯდომარე, — დაეთანხმა ბრალმდებელი: — ჟავერი აქ არ არის, მაგრამ შეიძლება ბატონ მსაჯულებს მოვაგონოთ იმისი ჩვენება, რომელიც რამდენიმე საათის წინ იყო ნათქვამი. ჟავერი პატიოსანი კაცი გახლავთ, რომელიც თავის სიმტკიცით და ერთგულებით პატივსადებად ჰქმნის პატარა, მაგრამ მნიშვნელოვან თანამდებობას. აი, რა თქვა ჟავერმა: „ჩემთვის საჭირო არ არის არც ზნეობრივი არც ნივთიერი საბუთები. რომლებიც აბათილებენ ბრალდებულის უარყოფას, რადგან ძალიან კარგადა ვცნობ. ამ კაცს შანმატიე არა ჰქვია. ეს არის ძველი კატორღელი, მეტად ბოროტი და საშიში კაცი, სახელად ჟან ვალჟანი.“

კატორღაში ძალიან სწუხდნენ, რომ ათავისუფლებდნენ ამისთანა საშინელ კაცს. ცხრამეტი წელიწადი იყო კატორღაში ქურდობის გამო. ხუთჯერ, თუ ექვსჯერ სცადა გაპარვა. პატარა ყერვეს გაძარცვის და ვაშლის მოპარვის გარდა, ეჭვი მაქვს, რომ იმანვე გაქურდა განსვენებული ეპისკოპოსი დინისა. ხშირად ვხედავდი ამ კაცს, როდესაც ტულონის კატორღაში ზედამხედველის თანაშემწედ ვიყავი. ვიმეორებ, ვიცნობ მას და ძალიან კარგადაც ვიცნობ“.

საშინელი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ ჩვენებამ ხალხზე და მსაჯულებზედაც. ბრალმდებელმა მაინც სთხოვა, — რაკი ყვეერი აქ არ არის, სამი მოწმე ხომ აქ არის — ბრევე, შენილდიო და კომპაილი, — ერთხელ კიდევ ვნახოთ, რას იტყვიანო.

თავმჯდომარემ ბოქაულს უბრძანა და ცოტა ხანს შემდეგ მოწმეების ოთახის კარიც გაიღო. ბოქაულმა ბრევე შემოიყვანა, თას ჟანდარმი ახლდა მართლმსაჯულებას რომ დახმარებოდა, თუ კატორღელი ბრევე ავს გაბედავდა რასმე. მოუთმენლად ელოდა ხალხი ბრევეს ჩვენებას და ისე უთრთოდათ გული, თითქო ერთი სულა სდგომოდათ ყველას.

კატორღელ ბრევეს შავი ტანისამოსი ეცვა, საპატიმროების ფორმისა, სამოცი წლისა იქნებოდა, იერი საქმის კაცისა ჰქონდა, სახე გაიძვერასი. ხშირად მოხდებოდა ხოლმე, ერთად არიან ეს თვისებანი. კატორღიდან გამოშვებულს, კიდევ რაღაცა დაეშავებინა და საპატიმროში ჩაესვათ. აქ კიდევ რაღაც თანამდებობა მიეცათ, რადგან, — ძალიან ცდილობს, სასარგებლო იყოსო, — იძახდნენ საპატიმროს უფროსები. ციხის მღვდლებიც აქებდნენ, — ძალიან ღეთისმორწმუნე კაციოა. — არ უნდა დაევიფოყოთ, რომ ეს ამბავი მეფის აღდგენის დროისა არის.

— ბრევე, — მიმართა თავმჯდომარემ, — სამარცხვინოდ იყავით დასჯილი და ამიტომ არ გაქვთ ფიცის უფლება.

თავი ჩაღუნა ბრევემ.

— მაგრამ, — განაგრძო თავმჯდომარემ, — კანონის მიერ შერცხვენილ კაცშიაც შეიძლება, თუ ღეთის მაღლი შეეწია, დარჩენილიყოს გრძნობა პატიოსნებისა და სიმართლისა. მეც ამ თქვენ გრძნობას მივმართავ, რადგან მგონია, არ უნდა ვცდებოდე. კარგად დაფიქრდით, ვიდრე მიპასუხებდეთ. დააკვირდით ერთი მხრივ ამ კაცს, რომლის დაღუპვა შეგიძლიათ ერთი სიტყვით და, მეორე მხრივ მართლმსაჯულებას, რომელს მართალს დაანახვებთ თქვენა სიტყვით. ადამიანის ბედი წყდება და ჯერ კიდევ შეგიძლიათ უარყოთ თქვენი ნათქვამი, თუ გგონიათ, რომ შეცდომა დაუშვით. — ბრალდებულო, ადექით. — ბრევე, კარგად შეხედეთ ბრალდებულს,

შეადარეთ იმას, რაც წარსულიდან გახსოვთ, და გვითხარით, არ უღალატოთ თქვენს სულს და სინდისს, გვითხარით — ვინ არის ეს კაცი? ახლაც თქვენ ძველ კატორღელ ამხანაგად, ჟან ვალუანად, მიგაჩნიათ, თუ არა?

ბრევემ ბრალდებულს შეხედა, მერე თავმჯდომარეს უპასუხა:

— დიახ, ბატონო თავმჯდომარე. პირველად მე ვიცანი და ახლაც ვცნობ. მოგახსენეთ და ვიმეორებ, ეს კაცი ჟან ვალუანი გახლავთ, ტულონში მოიყვანეს 1796 წელს და გამოუშვეს 1815-ს. ერთი წლის შემდეგ მე გამომიშვეს. სულელსა ჰგავს, მაგრამ ეგ სიბერის ბრალი უნდა იყოს. კატორღაში პირქუში კაცი იყო. ჟან ვალუანი გახლავთ.

— დაჯექით, — უთხრა თავმჯდომარემ, — ბრალდებულო, აგრე იდექით.

შემოიყვანეს შენიღდიო, სიკვდილამდე კატორღელი. რასაც ამტკიცებდა მისი წითელი ხალათი და მწვანე ქუდი... ისიც ტულონში იყო დამწყვდეული და ამ საქმის გამოსარკვევად წამოიყვანათ. პატარა კაცი იყო, ორმოცდაათი წლისა დაახლოებით, მოუსვენარი. დამკვნარი, ჩამომხმარი, ჩაყვითლებული, ურცხვი, თავხედი, რომელსაც ტანში რაღაც ავადმყოფური სისუსტე ემჩნეოდა და თვალებში უსაზღვრო ძალა. კატორღელ ამხანაგებს მეტსახელად ყენილიო დაერქმიათ*.

თავმჯდომარემ იმასაც იმავე შინაარსის სიტყვით მიმართა. იმწამს, როდესაც ეუბნებოდა, — შენმა სასჯელმა შეგარცხინა და მოგისპო უფლება ფიცისაო, — თავი მალლა აიღო შენიღდიომ და თვალი გაუსწორა ხალხს. თავმჯდომარემ ურჩია ჩაფიქრებულები და ეთქვა, ახლაც ჟან ვალუანად სცნობდა ბრალდებულს თუ არა. სიცილი წასკდა შენიღდიოს.

— დასწყევლა ჩემმა გამჩენმა! როგორ არა ვცნობ, რა ვქნა. რომ ხუთი წელიწადი ვიყავით ერთ ჯაჭვზე მიბმული? რას იღრიბები ბებერო?

— დაჯექით, — უბრძანა თავმჯდომარემ.

ბოქაულმა კომპაილი შემოიყვანა. ესეც უვადო კატორღელი იყო. შენიღდიოსავით წითელი ხალათით და მწვანე ქუდით. გლეხი კაცი იყო, ლურდელი, ტყის ნადირი პირინეს მთისა. საქონელს ამოვებდა მთაში და მწყემსობას ყაჩაღობა არჩია. კომპაილიც ბრალდებულსავით გაუთლელი იყო და იმაზე უფრო მეტად სულელი. ეს იყო

* უარყოფ ღმერთს.

ერთი იმ უბედურთაგანი, რომელთ ბუნება ნადირადა ჰქმნის და საზოგადოება გარდაჰქმნის კატორღელად.

თავმჯდომარე ეცადა შეეგნებინა რამე თავის მგრძნობიარე და მნიშვნელოვანი სიტყვით და მერე ჰკითხა, როგორც იმ ორს, — ახლაც ჟან ვალჟანადა სცნობთ ამ კაცსაო?

— ჟან ვალჟანია, მაშ, რა ვქნა? ისეთი ღონიერია, რომ ჟანკრიკს ვეძახდით*.

ამ კაცების ჩვენება, ეჭვი არ არის, გულწრფელი და კეთილსინდისიერი, აღშფოთებულ ჩურჩულს გამოიწვევდა ხოლმე ხალხში, ავის წინამორბედს ბრალდებულისთვის. ეს აღშფოთება ხალხისა უფრო და უფრო მძაფრდებოდა, როდესაც მეორე და მერე მესამის სიტყვა გაიგონეს მსმენელებმა. ბრალდებული კი განკვიფრებული ისმენდა სამივეს ნათქვამს, რაც, ბრალდების აზრით, უმთავრესი საშუალება იყო უბედურების თავდაცვისა. პირველის ჩვენება რომ მოისმინა, წაიდუღუნა ჩუმიად: — აჰა, ესეც იტყვის კაცი ვარო! — მეორის ჩვენებაზე უფრო მალლა წარმოთქვა, თითქმის კმაყოფილებით:

— ძალიან კარგი! — მესამისაზედ: — დიდებულია!

— თავმჯდომარემ ჰკითხა:

— გაიგონეთ, ბრალდებულო? ახლა რას იტყვით?

და პასუხი მიიღო:

— აკი ვთქვი, — დიდებულია-მეთქი.

აღშფოთებული ხმაურობა ატყდა ხალხში და თითქმის მსაჯულებსაც მოერიო. ცხადი იყო, დაიღუპა კაცი.

— ბოქაულო! უბრძანა თავმჯდომარემ, — დააწყნარეთ ხალხი, დროა მოისპოს კამათი.

ამ დროს რაღაც მოძრაობა მოხდა თავმჯდომარის გვერდით, ხმა გაისმა ვიღაცისა, რომელიც ყვიროდა:

— ბრევე, შენილდიო, კოშპაილ, აქეთ მოიხედეთ!

ისეთი საცოდავი და საზარელი ხმით იყო წარმოთქმული ეს სიტყვები, რომ ელდა ეცა, ვინც კი გაიგონა. ყველამ იქით მიმართა თვალი, საიდანაც ეს ხმა მოისმოდა. წარჩინებულ მსმენელთა შორის, რომლებიც თავმჯდომარის უკან ისხდნენ, ერთი კაცი ამდგარიყო, გაეღო დაბალი, საყრდნობის სიმაღლე კარი და შუა დარბაზში გასულიყო. თავმჯდომარემ, პროკურორმა ბ. ბამატაბუამ და სხვებმაც ბევრმა იცნეს ეს კაცი და შეჰყვირეს:

— ბატონი მალღენი!

* ჟან — ჯალამბარი.

ზანაბანი უფრო და უფრო განცვიფრებაში მოდის

მართლა მადლენი იყო. მდივნის ლამპის სინათლეში იდგა, ქუდი ხელში ეჭირა, სერთუკი წესიერად ჰქონდა შეკრული, არავითარი უწესრიგობა არ ეტყობოდა ტანისამოსისა. მაგრამ მკვდრის ფერად ედო, ცოტად კანკალებდა და თოვლივით გასთეთრებოდა თმა. ერთა საათი იჯდა სასამართლოში და იქ შეეცვალა ფერი მის თმას.

იმას შესტკეპროდნენ ყველანი. აუწერელია იქ მყოფთა მღელვარება, მით უფრო, რომ ვერ გაეგოთ, ვინ იყო ამ სიტყვების დამძახებელი, გულსაკლავი იყო ეს ხმა: ისე მშვიდად იდგა ამის მთქმელი, რომ კარგა ხანს ვერ გამოკვეულიყო ხალხი — ვინ იყო, რომ კატორღელებს დაუძახაო.

აღეძრა ყველას კითხვა და ვერ წარმოედგინათ, რომ ამ კაცს, ასე დამშვიდებულს ამოხდებოდა ეს სიტყვები.

დიდხანს არ გასტანა ამ მდგომარეობამ. ჯერ არაფერი ეთქვათ თავმჯდომარეს და ბრალმდებელს, ჯერ ისევ გაკვირვებულნი იყვნენ ბოჭაული და ჟანდარმები, რომ ის კაცი, რომელსაც ჯერ ყველანი ბ. მადლენად იცნობდნენ მიუახლოვდა მოწმეებს, — კომპაილის, ბრევეს და შენილდიოს და უთხრა:

— მაშ ვერა მცნობთ?

გაკვირვებულნი შეჰყურებდნენ სამივე და თავის ქნევით ანიშნებდნენ, რომ არ იცნობდნენ. შემკრთალი იყო კომპაილი და სამხედრო სალამი მისცა.

ბ. მადლენი თავმჯდომარისკენ მიბრუნდა და მშვიდად სთხოვა:

— ბატონო თავმჯდომარე და ბატონო მსაჯულებო, გაეციოთ ბრძანება, რომ გაუშვან ეს ბრალდებული. მე დამიჭირეთ. თქვენ რომ კაცს ეძებთ, მე გახლავართ და არა ეგ. ჟან ვალჟანი მე ვარ.

სუნთქვა შეეკრა ყველას, გაკვირვებას სამარისებური ღუმილი მოჰყვა. ყველა განიცდიდა იმ სარწმუნოებრივ თრთოლვას, რომელიც მოერევა ხოლმე ხალხს, როდესაც დიდებულ სასწაულს ხედავს.

თავმჯდომარეს სახეზე ნაღვლიანი თანაგრძნობა ეხატებოდა. რაღაც ანიშნა სწრაფად ბრალმდებელს, რამდენიმე სიტყვა წასჩურჩულა ნაფიც მსაჯულს, მერე ხალხს მიმართა იმისთანა კილოთი, რომ ყველას შეაგნებინა თავისი აზრი.

— ექიმი ხომ არავინ არის აქ?

ბრალმდებელი წამოდგა:

— ბატონო მსაჯულებო, ეს უცნაური და მოულოდნელი შემთხვევა, რომელმაც შეწყვიტა ჩვენი სხდომა, ერთი გრძნობის მეტს არას აღძრავს ჩვენში და, რაღა თქმა უნდა, აგრეთვე თქვენშიც. ყველანი იცნობთ, თავის სახელოვნობით მაინც, ბატონ მადლენს, მონრეილის შერს. თუ აქ ექიმი არის ვინმე, ჩვენც ვემხრობით ბატონ თავმჯდომარეს და ვთხოვთ მოხედოს ბატონ მადლენს და შინ მიიყვანოს.

ბ. მადლენმა არ გაათავებინა ბრალმდებელს თავისი სათქმელი, წყნარი ხმით შეაწყვეტინა სიტყვა, მაგრამ იმგვარი კილოთი, რომელშიაც თავისთავად გამოსკვიოდა მისი გადაწყვეტილება. აი იმის ნათქვამი სიტყვა; უცვლელად მოგვყავს ისე, როგორც ჩაწერილი იყო მაშინვე, სხდომის შემდეგ ამ სცენის ერთი მოწმის მიერ: ისე, როგორც დღესაც ყურში უდგას, ვინც კი გაიგონა, თუმცა ორმოცი წელიწადი გავიდა მას შემდეგ.

— დიდად გმადლობთ, ბატონო ბრალმდებლო, მაგრამ მე შეშლილი არ გახლავართ. აი, დაგარწმუნებთ. ცოტა კიდევ, ბატონო, და საშინელ შეცდომას დაუშვებდით. გაუშვით ეს კაცი. მე ჩემს მოვალეობას ვასრულებ, მე გახლავართ აქ ბრალდებული. აქ მართო მე ვხედავ ყველაფერს ნათლად და ჭეშმარიტებას მოგახსენებთ. მე ღმერთი დამყურებს ზეციდან ამწამს და სხვა არც არა მინდა. შეგიძლიათ დამიჭიროთ, რადგან აი, აქ გახლავართ. რა გაეწყობა, ბევრს ვეცადე, რაც კი შემეძლო. სახელი გამოვიცვალე, გავმდიდრდი, მერობა მივიღე. მინდოდა პატიოსნებაში ჩავრეულიყავ. ალბათ შეუძლებელს ვცდილობდი. ბევრი რამ არის რომ არ ითქმის, არც მინდა ვიამბოთ ჩემი ცხოვრება. ერთხელაც იქნება გაიგებს ყველა. მისი უსამღვდელოესობა ეპისკოპოსი გავქურდევს მართალია; პატარა ჟერვეს ფული მოვპარე, ესეც მართალია. მართალი თქვეს, რომ მოგახსენეს, — ჟან ვალუანის საშიში და ავი კაციო: იქნება მართო ჟან ვალუანის ბრალი არ იყოს. მომისმინეთ, ბატონო მსაჯულებო. ადამიანი რომ ასე გაბილწდება, როგორც მე ვიყავ, ველარც ღვთის განგებას დაემდურება, ველარც საზოგადოებას მისცემს რაიმე რჩევას. მაგრამ, ეს კი იცოდეთ, ადამიანის დამლუპველია ის საძაგლობა, რომლიდან თავის დაღწევას, ვცდილობდი ასე ამაოდ. კატორღა კატორღელად აქცევს ადამიანს. ამას ნუ დაივიწყებთ, თუ შეიძლება. კატორღამდე ერთი საწყალი გლეხი ვიყავ, უვიცი და უბირი. უვიციობას შეცდომა მოჰყვა, შეცდომას კატორღა და კატორღას — ჩემი გარდაქმნა; უვიცი ვიყავ, ბოროტად გადამაქცია; ნაფოტი ვიყავ, საწვავი და იქ ცეცხლად გამხადეს, სხვის მწვაავად; შემდეგში ლმობიერება ვნახე, გულ-

კეთილობა და იმან მიხსნა სიმკაცრისაგან დაღუპული. მაგრამ, ბოდიშს ვიხდი, თქვენ არ შეგიძლიათ ამის შეგნება. ჩემ ოთახში, ბუხარში იპოვით ორფრანკიან ვერცხლს, პატარა ყერვეს რომ წავართვი ამ შვიდი წლის წინათ. სხვას აღარას მოგახსენებთ. დამიპირეთ. ოჰ, ღმერთო! თავს იქნევს ბატონი პროკურორი. თქვენ ფიქრობთ, — გაგიყებულა ბ. მადლენიო. — არა გჯერათ ჩემი! სწორედ ეგ არის სამწუხარო. ამ კაცს მაინც ნუ დასჯით ჩემს მაგივრად. რაო? მაშ ვერა მცნობენ ესენი? ნეტავი ქავერი აქა ყოფილიყო. ის კი კარგად მიცნობდა.

სიტყვით ვერ გამოითქმის, რა მშვიდი და ღრმა მწუხარებით იყო წარმოთქმული ეს სიტყვა.

მერე კატორღელებს მიუბრუნდა:

— მე კი მაშინვე გიცანით. ბრევე, გახსოვთ?..

ერთ წამს გაჩუმდა, იგონებდა რაღაცას:

— გახსოვს ჭადრაკის დაფასავით უჯრედებად დაყოფილი ქაშარი რომ გერტყა კატორღაში?

ბრევე შეთრთოლდა და განცვიფრებული თვალით სინჯავდა თავით ფეხამდე.

მადლენმა ახლა მეორეს მიმართა:

— შენილდიო, უენიდიო რომ დაირქვი მეტსახელად, მარჯვენა მხარი ღრმადა გაქვს დამწვარი, რადგან ერთხელ დაწეკი და მხარი დაადე ნაკვერჩხალს, რომ წაგეშალა როგორმე ორი ასო „კ. ს.“ კატორღა სიკვდილამდე, — და მაინც ვერ წაშალე. დღესაც გექნება ეგ ასოები.

— მართალია, — უპასუხა შენილდიომ.

მერე კოშპაილს უთხრა:

— კოშპაილ, მარცხენა მკლავზე, ნიდაყვის ძარღვის ახლოს. საიდანაც სისხლს გამოუშვებენ ხოლმე, ამომწვარი გაქვს თოფის წამლით ლურჯი ციფრები. ეს არის პირველი მარტი 1815 წ. — იმპერატორის კანში გადმოსვლის თარიღი. აიწიე ეგ სახელო.

კოშპაილმა აიწია სახელო, იმის ტიტველ მკლავს დასცქეროდა ყველა. ლამაზა მიანათა ერთმა უანდარმმა. თარიღი ჩანდა მკლავზე.

მერე ხალხს და მსაჯულებს მიუბრუნდა საწყალი კაცი იმგვარი ღიმილით, რომ დღესაც გულს უწყლავს, ვინც ისა ნახა და აგონდება. ეს იყო ღიმილი ტრიუმფისა და იმავე დროს ღიმილი სასოწარკვეთილებისა.

— ახლა ხომ ხედავთ, რომ მე უან ვალყანი ვარ?

აღარც მსაჯულები იყვნენ დარბაზში, აღარც ბრალმძებელი. აღარც უანდარმები, განცვიფრებული თვალიდა იყო და მიწყულუ-

ბული გული. აღარავის ახსოვდა თავისი მოვალეობა, ან როგორ უნდა მოქცეულიყო ამ შემთხვევაში. ბრალმდებელს დავიწყებოდა, რომ ის იყო კანონიერების დამცველი. თავმჯდომარეს დავიწყებოდა, რომ ის იყო სხდომის წესრიგის დამცველი. ვეჭილს დავიწყებოდა, რომ ის იყო ბრალდებულის დამცველი. უცნაური ის იყო, რომ არც რამე კითხვა ყოფილა აღძრული, არც ვინმე ხელისუფლებაანი ჩარეულა ამ საქმეში. დიდებულ მოვლენის თვისება არის, მთლად გაიტაცებს დამსწრეთა სულს და მყუდროებად გარდაქმნის ყველას, თვით მომქმედებსაც. შეიძლება, ჯერ გარკვეული არავის ჰქონდა, რას განიცდიდა. ეჭვი არ არის, ვერავინ იტყოდა, — რომ მის თვალწინ ბრწყინავდა წმინდა სინათლე. მაგრამ ყველა გრძნობდა, რომ აღტაცებული იყო ამ დიდსულოვნობით.

ცხადი იყო, რომ ეს ვალყანი ედგათ თვალწინ, სხვიმოსილი. ამ კაცის გამოცხადება საკმარისი იყო, რომ სინათლე მოჰფენოდა წყვილიდით მოცულ საქმეს. საჭირო არ იყო არავითარი განმარტება. ვინც კი აქ იყო, ყველამ იგრძნო და შეიგნო უტბად, თითქო ერთგვარი ელექტრული ბიძგი მოხვედროდათ, ეს უბრალო, მაგრამ დიდებული ისტორია ადამიანისა, რომელმაც გასწირა თავისი თავი მხოლოდ იმისათვის, რომ მის მაგივრად სხვა არ ყოფილიყო დასჯილი. წვრილმანი ყოყმანი, საწინააღმდეგო ამისა შესაძლებელი გულისტქმანი, უჩინარ იქმნენ ამ ბრწყინვალე თავგანწირვაში.

მალე გაუარა ამ შთაბეჭდილებამ. თავის დროზე კი დიადი იყო და დაუძლეველი.

— არ მინდა, ბატონო, შევაყენო თქვენი ბჭობა, მიმართა მადლენმა თავმჯდომარეს, — მე გიანხლებით, რაკი არ მაპატიმრებთ. საქმეები მაქვს გასათავებელი. ბატონმა ბრალმდებელმა იცის, ვინა ვარ, იცის სად მივალ, და დამაპატიმრებს, როდესაც მოისურვებს. და გასავალ კარისკენ წავიდა. ხმა არავინ ამოიღო, ხელი არავინ გაანძრია მის დასაჭერად. თანაგრძნობით უთმობდნენ გზას, რალაცა ჰქონდა ამ დროს ზეციური, რომლის გამო მუხლს იყრის ბრბო ადამიანის წინაშე. ნელი ნაბიჯით გაიარა ხალხში. არავინ იცის, ვინ გაუღო კარი, მაგრამ ის კი ნამდვილია, რომ ღია დახვდა. კართან რომ მივიდა, იქ გაჩერდა, მობრუნდა და თქვა:

— ბატონო ბრალმდებელო, თქვენს განკარგულებაში ვრჩები დღეიდან.

მერე ხალხს მიმართა:

— შესაბრალისად მიგაჩნივართ ყველას, ვინც კი აქა ხართ, ხომ მართალია? ღმერთო ჩემო! რომ მომაგონდება, რას ვაპირებდი, მერ-

წმუნეთ, შურის ღირსი ვარ და არა სიბრალულისა. მაგრამ მაინც ის ემჯობინებოდა, რომ არ მომხდარიყო, რაც მოხდა.

გავიდა და კარი მოხურა, როგორც წელან გაულო, უხილავმა. დიდებულ კეთილმოქმედის დასახმარებლად ყოველთვის მოიპოვება ხალხში თანამოზიარე.

ერთი საათიც არ დასჭირებია ამის შემდეგ სასამართლოს, რომ სრულიად გაემართლებინა საწყალი შანმატიე და მაშინვე გაეთავისუფლებინა. განცვიფრებული მიდიოდა უბედური, დარწმუნებული, რომ გიყები იყვნენ ყველანი იმ საქმეში, რომლისაც იმას ვერც თავი გაეგო და ვერც ბოლო.

წიგნი მერვე თავგანწირულის დაჯილდოება

თავი პირველი

რა სარკეში ხედავს ბ. მადლენი თავის თმას

თენდებოდა. უძილოდ გაატარა ღამე ფანტინმა, რადგან დიდი სიციხე ჰქონდა. მაგრამ იმდენი საამო რამ ელანდებოდა, რომ ბედნიერად გრძნობდა თავს. დილით ჩაეძინა. ღამე იმასთან გაატარა სიმპლიციამ და ამ ჩაძინებით ისარგებლა, რომ წამლის მოსამზადებლად გასულიყო. სააუადმყოფოს ლაბორატორიაში იყო, ქინაქინს ეძებდა და დაკვირვებით სინჯავდა წამლების შუშებს, რადგან ჯერ კიდევ ბნელოდა. კარისკენ მიიხედა და უცბად დაიკივლა. ბ. მადლენი იდგა კართან. ის იყო, შემოსულიყო ჩუმად და ხმას არ იღებდა.

— თქვენა ბრძანდებით, ბატონო მერო? — შეჰყვირა სიმპლიციამ.

— როგორ არის საწყალი ქალი? — ჩუმი ხმით მიმართა მადლენმა.

— ამჟამად არა უშავსრა მაგრამ ძალიან კი შეგვაშინა. — და უამბო ყველაფერი. — გუშინ ცუდად იყო ფანტინი, ახლა უკეთ არის, რადგან ჰგონია, რომ ბატონი მერი მონფერმეილში არის წასული იმის ბავშვის მოსაყვანად.

სიმპლიციამ ვერ გაუბედა და ვერა ჰკითხარა ბ. მერს, მაგრამ კარგად ხედავდა, რომ მადლენი იქიდან არ მოსულიყო.

— ძალიან კარგი, — მოუწონა მადლენმა, — აგრე ეგონოს და ნურც ეტყვი, რომ იქ არა ვყოფილვარ.

— დიახ, ბატონო, მაგრამ ახლა რომ ინახულებთ და თავის ხეშვს კი ვერ დაინახავს, მაშინ რაღა ვუთხრათ?

ცოტა ხანს ჩაფიქრებული იდგა მადლენი.

— ღმერთი შთაგვაგონებს, — უთხრა პასუხად.

— ოღონდ ტყუილს კი ნუ მათქმევინებთ, ბატონო, — ჩუპჩუმით თქვა სიმპლიციამ. და მადლენს შეხედა.

გათენებულყო, სინათლე იყო ოთახში.

— ღმერთო ჩემო! რა დაგემართათ, ბატონო, მთლად გაგეთრე-ბიათ თმა!

— გამეთერებია?

სიმპლიციას სარკე არა ჰქონდა. განჯინაში გახსნა კოლოფი და იქიდან ამოიღო პატარა სარკე, რომელსაც საავადმყოფოს ექიმი ხმარობდა, როდესაც სიკვდილს ამოწმებდა ავადმყოფისას, დასამტკიცებლად იმისა, რომ აღარა სუნთქავსო. მადლენმა გამოართვა სარკე, შიგ ჩაიხედა, გაისინჯა თმა და წამოიძახა:

— მართლა!

ისე გულგრილად წარმოთქვა ეს სიტყვა, რომ ეტყობოდა, სულ სხვა რამეზე ფიქრობდა.

სიმპლიციას კი გული სწყდებოდა, რადგან გრძნობდა, რალაც საშინელება დამართოდა მადლენს.

— შეიძლება ფანტინის ნახვა? — ჰკითხა მადლენმა.

— მაშ ბავშვს ველარ მოუყვანთ? — გაუბედავად ჰკითხა მოწყალეების დამ.

— მოგუყვან, რალა თქმა უნდა, მაგრამ ორი-სამი დღე მაინც დამჭირდება.

— ამ ორი-სამი დღის განმავლობაში რომ არა ნახოს ბატონი მერი, ვერ გაიგებს, რომ დაბრუნებულხართ, და ადვილად ჩავაგონებთ მოთმინებას. ბავშვი რომ მოვა, ეგონება, თქვენ მოჰგვარეთ და ტყუილის თქმა არ დაგვჭირდება.

ცოტა ხანს ჩაფიქრდა მადლენი. მერე მშვიდობიან, მაგრამ შთაგონებელი კილოთი უთხრა:

— არა, დავ, უნდა ვნახო. იქნებ კიდევ მეჩქარებოდეს.

სიმპლიციამ ყურადღება არ მიაქცია ამ სიტყვას „იქნებ“, რომელიც გაუგებარს ხდიდა ბ. მერის აზრს. თავი დადუნა და მოწიწებით მოახსენა:

— ამ შემთხვევაში მობრძანდით, ბატონო, თუმცა სძინავს საწყალს.

მერმა პატარა შენიშვნა მისცა კარის შესახებ, რომელიც ჭრილობდა და შეიძლებოდა ავადმყოფი გაეღვიძებინა, მერე ფანტინის ოთახში შევიდა, მიუახლოვდა ლოგინს და ფარდა გადასწია. ფანტინს ეძინა.

მისი მკერდიდან მძიმედ ამოდრიოდა ის ტრაგიკული ქშინვა, რომელიც ნიშანია ამ სნეულებისა და გულს უწყლავს საცოდავ დედას, სასიკვდილოდ განწირულ მიძინებულ ავადმყოფ ბავშვთან რომ ათევს ლამეს. მაგრამ ეს დამძიმებული სუნთქვაც კი ოდნავ თუ არღვევდა მის სახეზე მოფენილ ნეტარებას, რომელსაც ძილში მთლად გამოეცვალა ავადმყოფი. გაყვითლებული სახე თეთრად შესცვლოდა, ლოყები გასწითლებოდა. უთრთოდა ხშირი ქერა წამწაძი, ერთადერთი რაც შერჩენოდა სილამაზისა და ქალწულებისაგან. თუმცა თვალი დახუჭული ჰქონდა, რაღაცას შეჰხაროდა, შორს მყოფს, და ისე მიიწევდა სულით და გულით, თითქოს ფრთების გაშლას აპირებს გასაფრენად. ასე რომ ენახა ვინმეს, ვერ დაიჯერებდა, რომ გადადებული ავადმყოფი იყო და ბეწვზე ეკიდა იმის სიციცბლე. გასაფრენად მომზადებულს ჰგავდა უფრო, ვიდრე მომაკვდავს.

ყვავილის მოსაგლეჯად გაწვდილ ხელს რომ იგრძნობს ტოტი, შეთრთოლდება — გაუბრბის და თანაც სთავაზობს. ადამიანის სხეულსაცა სჭირს ამგვარი შეთრთოლება, როდესაც იღუმალი ხელი სიკვდილისა გაწვდილია მის სულის მისაღებად.

ოტა ხანს იდგა უძრავად ბ. მადლენი ფანტინის ლოგინთან. ხან ავადმყოფს შესცქეროდა, ხან რიგ-რიგით ჯვარცმას, როგორც ორი თვის წინათ, იმ დღეს, როდესაც პირველად მოვიდა საავადმყოფოში ფანტინის სანახავად. დღესაც იმავე მდგომარეობაში იყვნენ ორივენი, ერთს ეძინა, მეორე ლოცულობდა. ოღონდ დღეს ფანტინს თმაში ჰქადარა შერეოდა, მადლენი კი თოვლივით გათეთრებულიყო.

სიმპლიცია არ შეჰყვია. ლოგინთან იდგა მადლენი, პირზე თითი მიედო, თითქოს ოთახში ყოფილიყო ვინმე და გაჩუმებას ანიშნებდა. თვალი გაახილა ფანტინმა, დაინახა მადლენი და ტკბილად შესცინა: — კოზეტი?

თ ა ვ ი მ ე ო რ ი

ფანტინი ბედნიერია

არც გაკვირვება გამოთქვა რითიმე, ბ. მადლენი რომ დაინახა, არც სიხარული. იგი თვით ხორცშესხმული სიხარული იყო. ეს კითხვა — კოზეტი? — წარმოთქმული იყო სრული რწმენით, რომელსაც იოტის ოდენადაც არ ერეოდა შიში; ან ეჭვი, პასუხს არ მოუცადა ავადმყოფმა და განაგრძო:

— ვიცოდი, რომ აქა ბრძანდებოდით; მეძინა, მაგრამ გხედავდით.

დიდი ხანია, ასე გხედავთ. წუხელ სულ უკან დაგდევდით გონების თვალით. დიდებაში ბრძანდებოდით და გარს ციური ქმნილებანი გეხვივნენ.

მადლენმა ჯვარცმას მიაპყრო თვალი.

— მაგრამ ერთი მიბრძანეთ, კოზეტი სადღა არის? რატომ ჩემს ლოგინზე არ დასვით, რომ გულში ჩამეკრა, როდესაც გავიღვიძებდი?

რატაც უპასუხა მადლენმა, მაგრამ თვითონაც არ ახსოვდა თავის პასუხი შემდეგში.

კიდევ კარგი, რომ ამ დროს ექიმი მოვიდა, წინათვე გაფრთხილებული, და ის დაეხმარა მადლენს.

— დამშვიდდით, შვილო, — უთხრა ექიმმა, — აქ არის თქვენი ბავშვი.

თვალი გაუბრწყინდა ფანტინს, სახეს მოეფინა ეს სიხარული, ხელები აღაპყრო და იმნაირი გამომეტყველებით მიმართა ექიმს, რომელშიაც განწირულის ვედრებაც იყო და ტანჯული დედის მკაცრი ბრძანებაც.

— ოჰ, აქ მომიყვანეთ, ჩემი პაწია!

ბუნებრივი გულშავიწყობა დედისა. კოზეტი დღესაც ძუძუმწოვარ პაწიად მიაჩნდა ფანტინს.

— ჯერ არა, — ამშვიდებდა ექიმი, — ახლა არა, ჯერ დიდი სიცხე გაქვთ. ბავშვის ნახვა აგალელებთ და ცუდად გაგხდით. ჯერ ცოტა უკეთობა უნდა დაგეტყუთ.

ფანტინმა მხურვალედ შეაწყვეტინა:

— მე ხომ კარგადა ვარ, რა გინდათ ჩემგან? გეუბნებით, კარგადა ვარ-მეთქი, ოჰ, რა სულელია ეს ექიმი! არ გეყურებათ, ჩემი გოგონა მინდა ვნახო! ჩემი შვილი!

— ხომ ხედავთ, როგორა გხდით ეგ მღელვარება. მანამ ასე იქნებით, მე ნებას არ მივცემ, თქვენი გოგონა გაჩვენონ. საქმე ის კი არ არის, რომ ნახოთ, საქმე ის არის, კარგად იყოთ თქვენი შვილისთვის. როდესაც დამშვიდდებით და ჰკვიანად იქნებით, მე თვითონ მოგიყვანთ თქვენს კოზეტს.

თავი ჩაქინდრა საბრალო დედამ:

— მაპატიეთ, ბატონო ექიმო, მაპატიეთ, გვეედრებით! წინათ არ წამოვროშავდი ასეთ რამეს, როგორც ახლა მომივიდა, მაგრამ რა ვქნა! იმდენი უბედურება დამატყდა თავს, რომ ხანდახან მეც აღარ ვიცი, რას ვამბობ. მესმის, ბატონო. თქვენ ჩემი აღელვება გაშინებთ. დავიციდი, რამდენსაც მიბრძანებთ. მაგრამ გეფიცებით, თუ არ მარგებს, არაფერს მაწყენს ჩემი ბავშვის ნახვა. წუხანდელს აქეთ სულ თვალწინ მიდგას, თვალს აღარ ვაშორებ. აი, ახლა რომ მომიყვანონ,

ნახვით ისე ტკბილად, ისე მშვიდად დავუწყებ ლაპარაკს, მეტი არაფერი. განა ბუნებრივი არ არის, რომ ჩემი შვილის ნახვას ვესწრაფოდე? ხომ მოიყვანეს მონფერმელიდან. აღარა ვჯავრობ. ძალიან კარგად ვიცი, რა ბედნიერება მომელის. რაღასაც თეთრსა ვხედავდი სიზმარში მთელი ღამე და ხალხს, რომელიც მე მიღიმოდა. როცა მოსურვოთ, მაშინ მომიყვანეთ ჩემი კოზეტი. სიციხე აღარა მაქვს, რადგან მოვჩჩი, ავად აღარა ვარ, ძალიან კარგადა ვგრძნობ, რომ აღარა მტკივა რა; მაგრამ ისე მოვიქცევი, თითქოს ავად ვიყუე, აღარც კი გაეინძრევი. აქაური დები ნახავენ, რომ სრულიად დამშვიდებული ვარ და იტყვიან, — ახლა კი ვაჩვენოთ თავისი შვილიო.

იქვე ლოგინთან სკამი იდგა და დაჯდა მადლენი. ახლა მისკენ მიბრუნდა ფანტინი. ეტყობოდა, ძალიან ცდილობდა დამშვიდებული „ჰქვიანად“ ყოფილიყო, როგორც თვითონ იძახდა ავადმყოფობით მისუსტებული და გაბავშვებული, რომ აღარავითარი დაბრკოლება აღარ ჰქონოდათ კოზეტის მოსაყვანად. ძალიან ცდილობდა, მაგრამ მაინც ხან რასა ჰკითხავდა მადლენს, ხან რას:

— ხომ კარგად იმგზავრეთ, ბატონო მერო? ოჰ, რა გულკეთილი ბრძანდებით, რომ ჩემი გოგონას მოსაყვანად ყოფილხართ. ეს მიბრძანეთ, ხომ კარგად არის? ხომ არ შეგაწუხათ გზაში? აბა, რაღას მიცნობს. ამოდენა ხანია დავავიწყდებოდი, მაშ რა? სადა აქვს ბავშვს მენსიერება! ჩიტებივით არიან. დღეს ერთს დაჰხარის, ხვალ მეორეს და ზეგ აღარც ერთი ახსოვს და აღარც მეორე. ხომ კარგი, სუფთა საცვალი აცვია? კარგად ინახავდნენ ის ტენარდიები? სუფთადა ჰყავთ, კარგად აჰმევენენ? ოჰ, რა ტანჯვა გამოვიარე, რომ იცოდეთ. გაჰირვებული რომ ვიყავ და დაგვიანებით ვუგზავნიდი ფულს, სულ ისა მქონდა საფიქრებლად და ის მიწყლავდა გულს. ახლა კი, — გაიარა გაჰირვებამ, მხიარულადა ვარ. ოჰ, რომ იცოდეთ, როგორ მინდა იმ კუდრაქას ნახვა! ბატონო მერო, თქვენ როგორ მოგეწონათ, ლამაზი გოგონაა? ლამაზი არის, არა, ბატონო, ჩემი ცუგრუმელა? ძალიან კი შეგცივდებოდათ დილითანსში. განა არ შეიძლება, ცოტა ხნით მომიყვანონ? შორიდან მაინც დამანახვონ. მაშინვე წაიყვანონ, ბატონო. მოდით, თქვენ უთხარით, მბრძანებელი თქვენა ხართ. თქვენა ბრძანოთ, თორემ...

ხელი დაუჭირა მადლენმა და უთხრა:

— ძალიან ლამაზი გოგონაა თქვენი კოზეტი და ძალიან კარგადაც არის. მალე ნახავთ. ოღონდ დამშვიდდით. ბევრი ლაპარაკი მავნებელია თქვენთვის. საბანს იხდით მკლავიდან და კიდევ ამიტომ ახველებთ.

და მართლაც, თითქმის ყოველი სიტყვის შემდეგ აუვარდებოდა ხოლმე ხველა.

ბუზლუნი არ დაიწყო ავადმყოფმა, ეზინოდა საწყენი არა წამომცდეს რა და უფრო არ დაეაგვიანო ჩემი ბედნიერებაო. უმნიშვნელო საგნებზე დაიწყო ლაპარაკი.

— მშვენიერი ქვეყანაა მონფერმელი, არა, ბატონო? საზაფხულოდ მრავალი ხალხი მიდის დროს გასატარებლად. როგორ არის ტენარდიების საქმე? არა მგონია, დაიარებოდეს ვინმე იმათსა, უბრალო დუქანია იმათი ვითომდა რესტორანი.

მადლენს ეკვირა იმის ხელი და შიშით შეჰყურებდა ფანტინს ცხადი იყო, მოსულიყო იმ განზრახვით, რომ რაღაც ეთქვა იმისთანა მნიშვნელოვანი, რომლის თქმა ახლა შეუძლებლად მიაჩნდა. ექიმს გაეთაყვებინა ავადმყოფების ჩამოვლა და წასულიყო. სიმპლიციას მეტი აღარავინ იყო მათთან.

და ამ დუმილის დროს უცბად შეჰკვივლა ფანტინმა:

— მესმის, ღმერთო! ჩემი გოგონას ხმა მესმის!

ხელი გაშალა, რომ ხმა აღარავის ამოეღო, სუნთქვა შეიკრა და ყურს უგდებდა აღტაცებულად.

ვიღაც ბავშვი თამაშობდა ეზოში, მეკარის, ან მუშის ვისიმე შვილი, — უბრალო შემთხვევა, რომელსაც ხშირად აქვს ადგილი საზარელ მოვლენათა საიდუმლო პირობებში. პატარა გოგონა იყო, მიდრი-მოდრიოდა, ხტოდა, დარბოდა გასათბობად, იცინოდა და ხმამაღლა მღეროდა. რას არ გამოიწვევს ხანდახან უმანკო ბავშვის თამაში? ამ პატარა გოგონას ხმა იყო, რომ ფანტინს თავის გოგონას ხმად მიეღო.

— ოჰ, — შეჰყვირა საცოდავმა, — ჩემი კოზეტია? იმისი ხმა არის ბავშვი წავიდა, ხმა აღარ ისმოდა. ცოტა ხანი კიდევ უგდებდა ყურს ფანტინი, მერე სახე მოეღრუბლა და ჩუმად, ისე, რომ მადლენმაც ძლივს გაიგონა, სევდიანი ხმით წარმოთქვა:

— რა საძაგელი რამ არის ჩვენი ექიმი, რომ ჩემი შვილის ნახვას მიკრძალავს, საზიზღარი კაცია!

მაგრამ მაშინვე გამხიარულდა, რადგან იქ ეგულებოდა კოზეტი. თავის თავს ელაპარაკებოდა, თავის ბალიშს ჩასძახოდა:

— რა ბედნიერები ვიქნებით! პატარა ბალი გვექნება. ბატონი მადლენი დამპირდა. ბალში ითამაშებს ჩემი გოგონა. ანბანი უნდა იცოდეს, ახლა კითხვას დავაწყებინებ, პეპელებს გამოეკიდება ბალახებში. მეც იქ ვიქნები. ყურს ვუგდებ პაწიას. მერე წამოიზრდება, საზიარებლად მოვამზადებ. ჰო, მართლა. როდის ეზიარება პირველად?

— ...ერთი, ორი, სამი, ოთხი... შვიდი წლისაა. მაშ ხუთი წლის შემდეგ. თეთრი პირბადე ექნება, თეთრი კაბა, გასათხოვარ ქალს დაემსგავსება. ოჰ, თქვენ არც კი იცით, ჩემო დაო, რა სულელი ვარ. ზემო გოგონას პირველ ზიარებაზე ვფიქრობ.

და სიცილი დაიწყო.

ხელი გაუშვა მადლენმა. ისე ისმენდა იმ სიტყვებს, როგორც ქარის შრიალს. თავი დაეღუნა, ღრმა ფიქრებით იყო გატაცებული.

ხმა აღარ ჰქონდა ფანტინს. წამოიწია მადლენმა, შეხედა ავადმყოფს. საშინელი იყო ფანტინი, თავზარდაცემულს თვალები გადმოცვენაზე გახდომოდა.

აღარ ლაპარაკობდა, აღარ სუნთქავდა. ოღნავ წამოწეულიყო თავის ლოგინზე, ჩამომხმარი მკლავი გამოეყო პერანგიდან, სახეზე მკვდრის ფერი დასდებოდა და შიშისაგან გაშტერებული თვალით შესტყეოდა რაღაც საზარელს ოთახის მეორე მხარეს.

— დმერთო ჩემო! — შეჰყვირა მადლენმა, — რა დაგემართათ ფანტინ?

არაფერი უბასუხია, თვალი არ მოუშორებია იმ საგნისთვის, რომელიც გულს უხეთქავდა შიშით, ხელი დაადო მხარზე და მეორე ხელით — უკან მიიხედეთო, — ანიშნა.

მიბრუნდა მადლენი და ჟავერი დაინახა.

თ ა ვ ი მ ა ს ა მ ი

კ მ ა ხ ო შ ი ლ ი ა შ ა ვ ე რ ი

აი, რა მოხდა:

ღამით პირველის ნახევარი იყო, როდესაც მადლენი გამოვიდა არასის სასამართლოს დარბაზიდან. მაშინვე ფოსტისკენ გაეშურა, სწორედ დროზე მივიდა, რომ არ გაესწრო ფოსტის ეტლს, რომელშიაც უკვე დაქერილი ჰქონდა ერთი ადგილი. ექვსი საათი არ იყო ჯერ, რომ მონრეილში მივიდა. მაშინვე ფოსტაში ჩააგდო ბ. ლაფიტისადმი მიწერილი თავისი წერილი და მერე საავადმყოფოში მივიდა ფანტინის სანახავად.

მაგრამ, როგორც კი გამოვიდა მადლენი სასამართლოდან, ბრალმდებელმა ითხოვა სიტყვა: მწუხარებით აღნიშნა პატივცემულ მონრეილის მერის ჭკუიდან შეშლა, განაცხადა, რომ ამ უცნაურმა გარემოებამ, რომელიც გამორკვეული იქნება შემდეგში, არაფრით არ შეცვალა მისი დასკვნა შანმატიეს საქმის შესახებ და სთხოვა სასა-

მართლოს ბრალდებულის დასჯა, რადგან ეჭვი არ არის, შანმატიე ჟან ვალუანი არის, ოღონდ სახელშეცვლილი.

ბრალმდებლის ამ მოთხოვნილებამ, ცხადი იყო, ვერ მოიპოვა თანაგრძნობა ვერც მსმენელებსა და ვერც მსაჯულებს შორის.

ბრალდებულის ვეჭილმა ადვილად დაარღვია ბრალმდებლის მოსაზრებანი და დაამტკიცა, რომ ბ. მადლენის, ესე იგი ნამდვილ ჟან ვალუანის აღიარების შემდეგ, ძირიანად შეიცვალა შანმატიეს საქმე. და სასამართლოს წინაშე იდგა სრულიად მართალი, უდანაშაულო კაცი. თავის სიტყვის დასამთავრებლად გრძნობით სავსე კილოთი მოიყვანა რამდენიმე, საუბედუროდ ძველისძველი მაგალითი სასამართლოს მიერ დაშვებულ შეცდომისა და სხვ. და სხვ.

თავმჯდომარე თავის დასასკვნელ სიტყვით ბრალდებულის ვეჭილს მიემხრო, და ცოტა ხნის შემდეგ სრულიად გამართლებულად გამოაცხადა შანმატიე.

მაგრამ ერთი ჟან ვალუანი ესაჭიროებოდა ბატონ პროკურორს და, რადგან შანმატიე ხელიდან გაუსხლტა, მადლენი უნდა დაეჭირა...

როგორც კი გამოაცხადეს შანმატიეს გათავისუფლება, პროკურორი მაშინვე თავმჯდომარის კაბინეტში შევიდა მოსალაპარაკებლად. მათ ჩაიკეტეს კარი. გადასაწყვეტი იყო დაპატიმრება ქ. მონრეილის მერის, ბატონ მადლენისა. უკვე დამშვიდებული იყო თავმჯდომარე და წინააღმდეგი თითქმის არა უთქვამსრა. ხომ არ შეიძლებოდა, რომ მართლმსაჯულებას თავისი მოვალეობა არ აესრულებინა! გარდა ამისა, თუ მართალი გნებავთ, თავმჯდომარე გულკეთილი კაცი იყო და საკმაოდ განვითარებული, მაგრამ ამასთან ერთად დიდი მომხრე მეფისა, თავდადებული და ეწყინა მადლენის სიტყვა: „იმპერატორი რომ გადმოვიდა კანშიო“. განა არ შეიძლებოდა იმპერატორის მაგივრად ბონაპარტე ეთქვა?

ბრძანება მადლენის დაჭერის შესახებ მაშინვე იქმნა გაგზავნილი. ამ ბრძანების საჩქაროდ მისატანად პოლიციელი გაგზავნეს და ეს საქმე ჟავერს მიანდეს.

მკითხველმა იცის, რომ ჟავერმა მისცა სასამართლოს თავისი ჩვენება და მაშინვე უკან დაბრუნდა.

გათენდა. ის იყო, დგებოდა ჟავერი, სასამართლოს ბრძანება რომ შეუტანეს — დააპატიმრეთ და არასში ჩამოიყვანეთ ჟან ვალუანი.

არასიდან მისული პოლიციელი თვითონაც შეგხებული კაცი იყო და კარგად უამბო ჟავერს, რაც სასამართლოში მოხდა. ბრძანება მადლენის დაჭერის შესახებ, პროკურორის მიერ ხელმოწერილი, ასე იყო შედგენილი: — „ინსპექტორი ჟავერი დაატუსაღებს ბატონ

მადლენს ქ. მონრეილის მერს, რომელიც სასამართლოს სხდომის დროს ცნობილი იყო კატორღიდან გამოშვებულ ჟან ვალჟანად“.

რომ ენახა ვინმეს ჟავერი, მისთვის უცნობს, იმ დროს, როდესაც სააუადმყოფოს შესავალ ოთახში შევიდა, ვერც კი წარმოიდგენდა, რა ხდებოდა ამ გარეგნულად მშვიდ, დარბაისელ კაცის გულში, დინჯი, მკაცრი შეხედულება ჰქონდა, საფეთქელზე გულდაგულ მივარცხნილი ჭალარაშერეული თმა. კიბეზე ჩვეულებრივი ნელი ნაბიჯით ამოვიდა, აუჩქარებლად. მაგრამ ამ კაცის მცნობს რომ დაენახა ვისმე და ყურადღებით შეეხედა, შეძრწუნდებოდა: ტყავის საყელოს ღილი კისერზე კი არა, მარცხენა ყურზე მოჰქცეოდა, — ეს უტყუარი ნიშანი იყო მისი აღგზნებული მდგომარეობისა.

მკაცრი ხასიათის კაცი იყო ჟავერი, არც თავის მოვალეობას უმტყუნებდა და არც თავის ტანსაცმელს. სასტიკად ექცეოდა, ვისაც ხელში ჩაიგდებდა, და აგრეთვე სასტიკად თავის ტანისამოსის შეკრულობას. რაკი თავისი საყელოს ღილი ცუდად შეეკრა, ცხადი იყო, ამის მიზეზი, ასე ვთქვათ, შინაგანი მიწისძვრა უნდა ყოფილიყო.

ოთხი ჯარისკაცი წამოეყვანა, ერთი ათისთავი და ისე მოსულიყო. ისინი ეზოში დაეტოვებინა. მეკარისთვის ეკითხა ფანტინის ოთახი. მეკარესაც მაშინვე ეჩვენებინა, რადგან ბ. მერთან ხშირად მოდიოდნენ შეიარაღებული ჯარისკაცები და პოლიციელები.

ფანტინის ოთახთან რომ მივიდა, კარი შეაღო იმ სიფრთხილით, რომელიც ავადმყოფების ერთგულ მომვლელსა აქვს ჩვეულებად და პოლიციის ჯაშუსს.

სწორედ რომ ვთქვათ, არც კი შევიდა. გაღებულ კარში ჩადგა, თავზედ ქუდი ეხურა. მარცხენა ხელი უბეში ედო, ნიკაპამდე შეკრულ ღილებიან ტანისამოსში. მოღუწულ ნიდაყვიდან მძიმე ჯოხის ტყვიის თავი მოუჩანდა, რომელიც როგორღაც ჰქონდა დამალული.

ერთ წუთს ასე იდგა, ვერავინ ამჩნევდა მის მისვლას. მაგრამ ფანტინმა თვალი მოჰკრა, შეეშინდა და იმისკენ მიაბრუნა მადლენი.

იმ წამს, როდესაც მადლენის თვალი ჟავერისას შეხვდა, არ გაიძრა ჟავერი, არც წინ წაიწია, მაგრამ შემაძრწუნებელი კი გახდა. არც ერთი გრძნობა ადამიანისა არ არის ისე საზარელი, როგორც სიზარული შურისძიებისა.

სახეზე ეხატებოდა აღტაცება ბოროტი სულისა, რომელმაც ხელთ იგდო ცოდვილი.

ვინაიდან დარწმუნებული იყო, რომ ველარსად წაუვიდოდა ჟან ვალჟანი, სახეზე აღბეჭდოდა სულყველაფერი რაც გულში ჰქონდა დაგუბებული, ზედაპირზე ამოვარდნილიყო ამღვრეული ნალექი. სირცხვილი ერეოდა, რომ ცოტახნით დაჰკარგა კვალი ამ კატორღე-

ლისა და ჟან ვალჟანად მიიღო შანმატიე. მაგრამ ამ გრძნობას სხვა სჯაბნიდა — თავმომწონეობა, რომ ნახა თუ არა მადლენი, მაშინვე იცნო და ალღომ არ უმტყუნა. კმაყოფილება ჟავერისა მედიდური იერით გამოიხატა. ამ გამარჯვების სიბილწე გაჩაღებულყო მის ვიწრო შუბლზე. საზიზღრობა გაშლილიყო კმაყოფილებით აღტაცებულ შურისმგებლის სახეზე.

ცას ეწეოდა იმ დროს ჟავერი. ანგარიშმიუცემლად, მაგრამ ერთგვარ მკრთალ ინტუიციით გრძნობდა, რომ შეუძლებელი იყო ამ საქმეში უიმიობა, თუ სრული გამარჯვება უნდოდა. ამჟამად ის ჟავერი ანხორციელებდა მართლმსაჯულებას, სიმართლეს, და სინათლეს, რომ აესრულებინა მათი წმინდა დანიშნულება — აღმოეფხვრა ბოროტება. იმასთან იყო დღეს და ბრწყინავდა უძირო სიღრმეში ძალაუფლების, სიმართლის, გონიერი სინდისის, საზოგადოებრივი შურისძიების ვარსკვლავები! ის იყო დამცველი წესიერებისა. კანონიდან მერი გამოჰყავდა, სჯიდა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ბოროტის შემტანს, ეხმარებოდა სიკეთეს ბოროტების მოსასპობად. დიდების სხივი ადგა, მაგრამ ამ გამარჯვებაში გრძნობდა, რომ რალაც რჩებოდა კიდევ ბრძოლით მოსაპოვებელი. ამაყად იღვა გამარჯვებით ძლიერი და ცასა ჰფენდა სისხლისმსმელ ანგელოზის ჯოჯოხეთურ სიმხეცეს. მისი საქციელის საზარელ აჩრდილად მოჩანდა შეკუმშული მისი მუშტი, თითქო საზოგადოების ბასრი ხმალი ყოფილიყოს მავნე ძალების მოსასპობად. ბედნიერი იყო, რადგან დაემხო ბოროტება, ბიწიერება, ავკაცობა, კანონის წინააღმდეგობა; შუქი ეფინებოდა, რადგან ფეხით სთელავდა, აღტაცებით იცინოდა, რადგან ჰკლავდა საზოგადოების წამწყმედს.

საშინელი იყო ჟავერი, მაგრამ ბილწი არა ჰქონდა რა.

პატიოსნება, გულწრფელობა, უმანკოება, რწმენა, მოვალეობა, ყოველი სათნოება შეიძლება მცდარ გზას დაადგეს და მით საზარელი გახდეს, მაგრამ ბოროტად გამოყენებულიც არა ჰკარგავს თავის დიდებას. ამ ღირსებათა დიდება საზარელშიც კი წმინდად რჩება. ერთი ბიწი აქვთ ამ ღირსებათ, — მცდარობა. უღმობელი პატიოსანი სიხარული ფანატიკოსისა არა ჰკარგავს თავის ბრწყინვალებას მაშინაც კი, როდესაც დიდი სისასტიკით ასრულებს თავისას. თუმცა თვით ეს ვერ შეეგნო, მაგრამ თავისებურ ნეტარებით აღტაცებულ ჟავერი ღირსი იყო შებრალებისა, როგორც ყველა გამარჯვებულ უვიცი. არა იქნებოდა რა ისე საზარელი და საშინელი, როგორც ეს ადამიანი, რომელშიც გამოხატულიყო მთელი ბოროტება შემეღარკეთილისა.

მთავრობა იცავს თავის უზღვრას

ფანტინს აღარ ენახა ჟავერი მას შემდეგ, რაც ბ. მერმა ხელიდახ გამოჰგლოჯა ციხეში ჩასამწყვდევად დაქვრილი ქალი. მისუსტებულ ქონდა თავი, ჩაფიქრება და განსჯა აღარ შეეძლო და ექვიც კი არა ჰქონდა, რომ ჟავერი მის წასაყვანად მოსულიყო. სული ეხუთებოდა. ვერ გაუძლო მის ყურებას. პირზე ხელები აიფარა და შეჰკივლა:

— მიშველეთ, ბატონო მადლენ!

ჟან ვალჟანი, — ამიერიდან მარტო ამ სახელითა ვახსენებთ, — წამოდგა. თავისი ტკბილი, მშვიდი ხმით ეცადა დამშვიდებინა ავადმყოფი:

— ნუ გეშინიათ! თქვენთან არ არის! დამშვიდდით.

მერე ჟავერს მიმართა:

— ვიცი, რაც გნებაეთ.

ჟავერმა უპასუხა:

— აბა, ჩქარა!

საშინელი ხმით იყო წამოსროლილი ეს ორი სიტყვა, მხეცურ გამზავებით. ასე კი არ გამოთქვა ორი სიტყვა, — აბა ჩქარა! — შეერთა და მხეცის ბრღვევინვას დაამსგავსა.

ჩვეულებრივად არ მოიქცა ჟავერი; არაფერი აუხსნა, არც კი აჩვენა ბრძანება მისი დაქვრის შესახებ. იმისთვის ჟან ვალჟანი იყო დაფარული, მიუწვდომელი ბოროტი მტერი საზოგადოებისა, ბნელი მებრძოლი, რომელსაც ხუთი წელიწადი სდევდა და ვერ დაიჭირა. დაპატიმრება ჟან ვალჟანის საქმის დასაწყისად კი არა, დაბოლოვებად მიაჩნდა, იმიტომ იყო, რომ მხოლოდ მოკლედ შეჰყვირა:

— აბა ჩქარა!

ეს დაიძახა და ფეხი არ წადგა წინ. ისე გადახედა ჟან ვალჟანს, თითქოს საბელი ესროლა; ჩვეულებრივ თვალთ იმორჩილებდა უბედურებს.

სწორედ ამ თვალთ შეხედა ორი თვის წინათ ფანტინს და შიშის ზარი დასცა საბრალოს.

ჟავერის ყვირილზე ფანტინმა თვალი გაახილა. მაგრამ ბ. მერი იქ ბრძანდებოდა. მაშ რის შიში უნდა ჰქონოდა?

მაშინ წინ წამოვიდა ჟავერი და დაუყვირა:

— აბა, მოდიხართ, თუ არა?

საწყალმა ქალმა თვალი გადაავლო ოთახს. არავინ იყო ბ. მერის

და მოწყალეების დის გარდა. მაშ ვის შეუტია, ვის მიმართა ასე შეურაცხყოფ შენ-ობით? ფანტინს, რასაკვირველია, და კანკალო დაიწყო.

საშინელი რამ ნახა ფანტინმა, იმდენად საშინელი და შეუძლებელი, რომ მაშინაც კი არა მოსჩვენებია რა ამისთანა, როცა ბოდავდა სიცხიანი.

ნახა, რომ მივარდა ჯაშუში ჟავერი ბატონ მერს, კისერში სტაცა ხელი; ნახა, რომ ბატონმა მერმა თავი ჩაღუნა... ალბათ ქვეყნის აღსასრული დამდგარიყო ფანტინის თვალში.

ჟავერმა ნამდვილად კისერში სტაცა ხელი ჟან ვალჟანს.

— ბატონო მერო! — შეჰკივლა ფანტინმა.

სიცილი აუვარდა ჟავერს, ის საზარელი სიცილი, რომელიც პირდაპირ ნიღბად ხდის და შეუტია:

— აქ ბატონი მერი აღარ არის!

ჟან ვალჟანმა არც კი სცადა ჟავერის ხელის მოშორება, მის საყელოს რომ ჩასქიდებოდა. სთხოვა:

— ჟავერ...

— ბატონი ჟავერი მიწოდე, — გეყურება?

— ერთი-ორი სიტყვა მინდა მოგახსენოთ, ბატონო, ოღონდ ცალკე...

— ხმამალა თქვი, ხმამალა! აქ დასამალავი არაფერია!

უფრო ჩუმი ხმით უთხრა ჟან ვალჟანმა:

— ცოტა რამ მინდა გთხოვოთ...

— ხომ გეუბნები, ხმამალა სთქვი-მეთქი!

— კი, მაგრამ არ მინდა, რომ სხვათა გაიგონოს ვინმემ.

— გაიგონოს, რა! თქვი, თუ სათქმელი გაქვს რამე!

ჟავერისკენ მიიღო პირი და ჩუმი ხმით სწრაფად სთხოვა:

— სამი დღე მადროვეთ, სამი დღე, რომ ამ უბედურის ბავშვი მოვიყვანო. ხარჯს მე გადავიხდი, თქვენც წამობრძანდით, თუ არ შენდობით.

— რაი, დამცინით, თუ რა არის? არც აგრე სულელი მეგონე. ღვთის წინაშე! სამი დღე გადროვო, რომ გამექცე? ამ ღვთაების ბავშვის მოსაყვანად? იპ, რა კარგია! რა კარგია!

კანკალი დაიწყო ფანტინმა და შეჰყვირა:

— ჩემი კოზეტი? აკი მითხარით, აქ არისო! მაშ არ მოგიყვანიათ, მომიყვანეთ ჩემი ბავშვი! თქვენ მაინც მითხარით, დაო, საღ არა! ჩემი გოგონა! ჩემი პაწია? ბატონო მადლენ, ბატონო მერო!..

ფეხი დაჰკრა იატაკს ჟავერმა:

— ახლა კიდევ ესა! გაჩუმდი, შე უნამუსო! ვაი იმ ქვეყანას, სა-

დაც კატორღელები დიდებულ მოხელედ არიან და კახპები — დედოფლებივით განცხრომაში. მაგრამ ახლა კი ყოველივეს ბოლოს შოველებ! კმარა!

თვალი დაამტერა ფანტინს. ხელით მობლუჯა ჟან ვალჟანის საყელო, პერანგი, ყელსახვევი და კიდევ შეუტია:

— ხომ გითხარი, აქ აღარც ბატონი მადლენი არის და აღარც ბატონი მერი-მეთქი. აქ ქურდია, მაწანწალა, ყაჩაღი, კატორღელი, სახელად ჟან ვალჟანი. აი, ეს, ჩაბლუჯული რომა მყავს. ახლა ხომ გაიგე, ვინც არის ეს კაცი!

წამოიწია, წამოვარდა ფანტინი, ჩამომხმარ მკლავებზე დაეყრდნო, შეხედა ჟან ვალჟანს, შეხედა ჟავერს, სიმპლიციას, პირი გააღო, რაღაც უნდოდა ეთქვა, ხრინწიანი კენესა აღმოხდა გულიდან. აუკაწაწადა კბილები, ხელი აღაპყრო, თითქოს სთხოვდა მიშველეთო, — ხელების ფათური დაიწყო და უცბად დაეშვა ბალიშზე. თავი კედელს მიარტყა და გულზე ჩამოუვარდა, პირი ღია დარჩა, ჩამქრალი თვალები ფართოდ გახელილი.

ფანტინი გათავდა.

ჟან ვალჟანმა ხელი დაადო ჟავერის ხელს, კისერში რომ ჩასჭიდებოდა, ჩამოიშორა, და უთხრა:

— თქვენ მოჰკალით ეს უბედური.

— გავთავოთ! — შეჰყვირა გაცოფებით ჟავერმა. — მე აქ შენი სიბრძნის მოსასმენად კი არა ვარ! აბა, ჩქარა! დარაჯები ქვევით არიან. ახლავე წავიდეთ, თორემ ხელბორკილი!

რკინის ძველი საწოლი იქვე, კუნჭულში იდგა, ზედ მოწყალების ღები წვებოდნენ, როცა მორიგეობა მოუხდებოდათ ხოლმე. მივიდა ჟან ვალჟანი, ამოაძრო რკინა და ჟავერს დააბქერდა. ჟავერი უკან უკან მიიწევედა, კარისკენ.

ჟან ვალჟანი რკინის ჯოხით ხელში ნელი ნაბიჯით წავიდა ფანტინის ლოგინისკენ. როცა მივიდა, მიუბრუნდა ჟავერს და ოდნავ გასაგონი ხმით უთხრა:

— გირჩევთ, ამ წუთში ხელი არ შემეშალოთ.

ჟავერი აკანკალდა.

უნდოდა გასულიყო, ჯარისკაცები ამოეყვანა, მაგრამ შეიძლებოდა ჟან ვალჟანი გაჰპარკოდა. იმანაც იძრო თავისი ჯოხი, კარებთან დადგა და თვალს არ ამორებდა ჟან ვალჟანს.

ნიდაყვით დაეყრდნო ჟან ვალჟანი ლოგინს, თავი დაღუნა და სევდით სავსე თვალთ დასცქეროდა უმოძრაო და უსიტყვო ფანტინს. კარგა ხანი იყო ასე, შეწუხებული, დამუნჯებული, თითქო აღარა ახსოვსრა სააქაოსიო. მწუხარე სიბრალულის მეტი აღარა ეტყობო-

ღარა იმის სახეს. რამდენიმე წუთის შემდეგ მიცვალბულის ყურისკენ მიიღო თავი და ჩუმი ხმით დაუწყო ჩურჩული.

რას ეუბნებოდა? რა უნდა ეთქვა ამ განწირულს, ამ მკვდარ ქალისთვის? ან რას ჰპირდებოდა? არავის გაუგონია იმის ნათქვამი. ვინ იცის, მკვდარმა კი გაიგონა? არის სასოწარკვეთილების ტკბილი მცნება, რომელიც, შეიძლება წმინდად ასრულდეს. ერთია ექვს გარეშე, მოწყალეების დის, სიმპლიციას ნათქვამი: — ჟან ვალჟანი რომ რაღაცას ჩასჩურჩულებდა ფანტინს, ცხადად დავინახე, ქალს ნეტარი ღიმილი უკრთოდა მკვდარ ბაგეზე და ჩამქრალ თვალებში რომლებიც სავსე ჰქონდა სამარისებურ განცვიფრებითაო.

ჟან ვალჟანმა ხელები წაავლო ფანტინის თავს, ნელა, ნაზად და უდო ბალიშზე სწორედ იმ ალერსით, რომლითაც დედა ატკობს თავის შვილს. პერანგის ღილი შეუკრა, თმა თავქვეშ ამოუდო, მერე თვალები დაუხუჭა.

უცნაურად ნათელი იყო ამ წამს ფანტინის სახე.

სიკვდილი — სინათლეში გადასვლა არის.

ხელი ძირს ჰქონდა დაშვებული ფანტინს. მუხლი მოიყარა მიხწინ ჟან ვალჟანმა, აიღო და ემთხვია ზედ.

მერე წამოდგა და ჟავერს უთხრა:

— ახლა კი თქვენს განკარგულებაში ვარ.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

შესაფერი საფლავი

ქალაქის საპატიმროში დაამწყვდია ჟავერმა თავისი ტუსადი.

ღიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია ამ ამბავმა მონრეილში, ააფორიაქა მთელი ქალაქი. ძალიან გვიმძიმს ამისი თქმა, მაგრამ დამალვაც შეუძლებელია. როგორც კი გაისმა — „კატორღელი იყო“ — ზურგი შეაქცია ყველამ. ორი საათიც არ გასულიყო მისი დაქვრის შემდეგ, რომ მთლად დავიწყებოდა ყველას მისი ღვაწლი, სიკეთე და სახელიც კი — „კატორღელადლა“ ახსენებდა ღიდი და პატარა მართალია, ჯერ არასის სასამართლოსი არა იცოდნენ რა. და ყველგან ქალაქში ერთი და იგივე ისმოდა იმ დღეს, დაახლოებით შემდეგი:

— გაიგეთ? კატორღელი ყოფილა თურმე. — ვინა, ვინა? — ვინა და ჩვენი მერი. — კარგი, ერთი! ბ. მადლენი? — დიახ, სწორედ ბ. მადლენი. — არა, მართლა? — მადლენი კი არა ყოფილა. რა-

ფლაც საზიზღარი სახელი ჰქვია ბეჟანი, ბოჟანი, ბუჟანი. — ღმერთო, ძლიერო! დაჰკერილია? დაჰკერილია, ქალაქის ციხეში ზის, მანამ გაგზავნიან. — უნდა გაგზავნონ? სად უნდა გაგზავნონ? მაში შარა გზაზე გაუქურდავს ერთდროს ვილაცა. — ჰოო? განა არა, რაღაც ექვი მერეოდა. არა მეტისმეტად კეთილი იყო, მეტისმეტად ალაღმართალი, მეტისმეტად ღვთის მორწმუნე. ჯილდოზე უარს ამბობდა. „შე ფულს ურიგებდა მაწანწალა ბიჭებს, საცა კი შეხვდებოდა. სულ ამას ვფიქრობდი, ამ სიკეთით ბოროტებასა ფარავს-მეთქი... მისდამი განსაკუთრებულ სიმკაცრეს იჩენდა „მაღალი“ საზოგადოება.

ერთმა ბებერმა ქალბატონმა, რომელსაც გაზეთი „თეთრი დროშა“ მოსდიოდა, შემდეგი აზრი გამოთქვა, რომლის სიღრმე უეჭველად წარმოუდგენელია.

— ჯანდაბას იმის თავი! ჰქუთას ისწავლიან ბონაპარტისტები!

ასე გაქრა თანდათან მონრეილში ძველი აჩრდილი, რომელიც ჰდღენის სახელს ატარებდა. სამი, თუ ოთხი კაციღა შერჩა ერთგული იმოდენა ქალაქში და ერთი მათგანი იმისი ბებერი მეკარე იყო.

ბინდისას იმ დღეს ეს ბებერი დედაკაცი იჯდა თავის ოთახში, ჯერაც გულგახეთილი იმ დილის უბედურებით და ღრმად ჩაფიქრებული. ქარხანა დაკეტილი იყო მთელ დღეს. ალაყაფის კარს ურდული ედო, ქუჩაში არავინ ჩანდა, სახლში არავინ იყო, გარდა პერპეტუის და სიმპლიციასი.

სწორედ იმ დროს, როდესაც ჩვეულებრივ ბრუნდებოდა ხოლმე ჰდღენი და თავის ოთახში ავიდოდა, წამოდგა ბებერი მეკარე, ამოიღო უჯრიდან მადღენის ოთახის გასაღები, აიღო შანდალი, რომლითაც კიბეს ინათებდა ზემო სართულში ასასვლელად. გასაღები ლუქსმანზე ჩამოკიდა, იქვე დადგა შანდალი, სწორედ ისე, როგორც ყოველ საღამოს, თითქოს დღესაც ელოდა იმის დაბრუნებას. თვითონ იქვე სკამზე ჩამოჯდა და ჩაფიქრდა. სრულიად შეუგნებლად, ჩვეულებისამებრ მოამზადა ყველაფერი.

თითქმის ორი საათი იჯდა ისე ჩაფიქრებული. ბოლოს, თითქონ გამოეღვიძაო, გონს მოვიდა და შეჰყვირა: რა ვქნა? აჰა, ღმერთო! რად დავკიდე ეს გასაღები?

ამ დროს სარკმელი გააღო ვილაცამ, ხელი შემოყო, ჩამოიღო გასაღები, აიღო სანთელი და აანთო.

შეხედა მეკარემ და პირლია დარჩა, უნდოდა შეეკივლა, მაგრამ ელშივე ჩაიხრჩო თავისი ხმა.

ძალიან კარგად იცნობდა ამ ხელს, ამ სახელს.

ეს ბ. მადღენი იყო.

გაშტერებული დარჩა ბებერი მეკარე. ენა მუცელში ჩაუვარდა,

როგორც თვითონ იტყოდა ხოლმე შემდეგში, ამ ამბავს რომ ჰკითხავდნენ.

ბოლოს ხმის ამოდება შესძლო:

— თქვენა ბრძანდებით, ბატონო მერო? მე კი მეგონა... ოჰ, ღმერთო...

გაჩერდა, ამ სიტყვის დასრულება საჩოთირო იქნებოდა ბ. მადლენისთვის. ჟან ვალჟანი იმისთვის ბატონი მერი იყო და მერად დაჩვენილიყო. თვით ჟან ვალჟანმა დააბოლოვა იმის სიტყვა:

— რომ ციხეში ვარ. ციხეში ვიყავ. ფანჯრის მოაჯირი გაუტეხე, ზანიდან გადმოვხტი. ჩემს ოთახში ვიქნები. სიმპლიცია გამომიგზავნეთ, იქ იქნება, მიცვალებულთან.

მეკარე საავადმყოფოსკენ გაიქცა.

არავითარი დარიგება არ მისცა, დარწმუნებული იყო, რომ ის უფრო დამალავდა, ვიდრე თვით ჟან ვალჟანი.

გამოურკვეველად დარჩა, როგორ მოახერხა ჟან ვალჟანმა ეზოში შემოსვლა, როდესაც ურდულით იყო დაკეტილი ალაცაფის კარი. ერთი პატარა გასაღები ჰქონდა, ეგრეთ წოდებული, „ყველგანშედი“. ყოველთვის ჯიბეში ედო, მაგრამ ჭიშკარს იმითი ვერ გააღებდა, რადგან ციხეში რომ მიიყვანდნენ, გაჩხრეკავდნენ და იმ გასაღებსაც ამოაცლიდნენ. გამოურკვეველი დარჩა ეს გარემოება.

კიბე აიარა. შანდალი უკანასკნელ საფეხურზე დადო, ჩუმად გააღო თავისი ოთახის კარი, თითის წვერებზე შედგა, მიხურა ფანჯრების დარაბები, მერე დაბრუნდა, აიღო შანდალი და თავის ოთახში შევიდა.

ძალიან საჭირო იყო ეს სიფრთხილე, ქუჩიდან შეიძლებოდა მისი ოთახის ფანჯრის დანახვა.

თვალი გადაავლო თავის ოთახს, — მაგიდას, სკამს, ლოგინს, რომელიც აურევლად იდგა სამი დღე და ღამე. უკანასკნელი ღამის არეულობისა აღარაფერი ჩანდა ოთახში, — მეკარეს დაეღაგებინა, ოღონდ ნაცარში ეპოვა და სუფთად გაწმენდილი დაეწყო მაგიდაზე რკინის თავი და ბოლო ჯოხისა, და ცეცხლით გაშავებული ორფრანკიანი ვერცხლი.

ქალაღი აიღო და დაწერა: — „აი ჩემი ჯოხის რკინის თავი და ბოლო, და ორფრანკიანი ვერცხლი, პატარა ჟერვესეული, სასამართლოს რომ მოვახსენე“. ამ ქალაღზე დააწყო რკინაც, ორფრანკიანიც და ისე დადო, რომ მაშინვე თვალში სცემოდა, ვინც ამ ოთახში შემოვიდოდა. განჯინიდან ძველი პერანგი გამოიღო, დახია და შიგ გაახვია ორი ვერცხლის შანდალი: ამ დროს არც მღელვარება ეტყობოდა, არც აჩქარება, ეპისკოპოსის შანდლებს რომ ახვევდა, თან

შევ პურსა კებჩავდა ხარბად. საპატიმროში მიღებული პური წამოფლო თან.

ეს დამტყიცებულ იქნა იატაკზე მოფანტული ნამცეცებით, როდესაც ცოტა ხანს შემდეგ გაჩხრიკეს გაქცეული პატიმრის ქაახლი.

ჩემად დაუკაყუნეს კარს.

— მობრძანდით, — დაუძახა ჟან ვალჟანმა.

სიმპლიცია შემოვიდა.

გაყვითლებული იყო სიმპლიცია, ნამტირალები. შანდალი ეჭირა ხეღში და კანკალებდა. უცნაური გავლენა აქვს ჩვენზე ჩვენი ბედის სწამნიელებას: რაც უნდა სრულყოფილი იყოს ადამიანი, რაც უნდა გგულმაგარი, მაინც ალგვიდგენს გულის სიღრმეში ჩამალულ ადამიანობრივ ბუნებას და ადამიანად გვხდის. იმ დღის ვაივარამში სიმპლიცია მოლოზანი ისევ დედაკაცად გამხდარიყო. ბევრი ეტირა და ახლაც თრთოდა.

რამდენიმე სიტყვა დაწერა ჟან ვალჟანმა, ქალაღი სიმპლიციას მისცა და უთხრა:

— ეს ქალაღი, დაო, ჩვენს მღვდელს მიეცით.

ქალაღი დაკეცილი არ იყო.

— წაიკითხეთ, თუ გნებავთ:

სიმპლიციამ წაიკითხა:

— „გთხოვთ, მამაო, მოუაროთ, რასაც აქა ვტოვებ. სასამართლოს ხარჯი გექნებათ გადასახადი და დღეს მიცვალეზულ ქალის დასაფლავებისა. დანარჩენი — ღარიბების დასახმარებლად“.

ხმის ამოღება უჭირდა სიმპლიციას, რაღასაც ლულულღებდა, ბოლოს როგორც იყო წარმოთქვა:

— ნუთუ ბატონი მერი არ გამოეთხოვება მიცვალეზულს?

— არა, — მეძებენ, რაღა თქმა უნდა, და იმის ოთახში რომ დამიჭირონ, ეს იმის მშვიდღობას დაარღვევს.

ჯერ არც კი გაეთავებინა ეს სიტყვა, რომ მაგარი ფეხის ხმა მოისმა კიბიდან. რამდენიმე კაცი მოდიოდა, ეტყოზოდა. ბებერი მეკარის ხრინწიანი კივილი ისმოდა:

— ღმერთი, რჯული, ბატონო, დღეს აქ არავინ შემოსულა! არავინ! კარებთან ვიჯექი მთელი დღე. რა ღმერთი გამიწყრებოდა. ბრმა ხომ არა ვარ?

ერთმა კაცმა უპასუხა:

— ეგ აგრე, მაგრამ სანთელი რომ ანთია იმის ოთახში.

ქავერის ხმად იცნეს ორივემ.

ოთახის მოწყობილობა დაეხმარა: კარს რომ შეაღებდნენ, მთლად ფარავდა მარჯვენა კედლის კუნჭულს. თავისი სანთელი გააქრო ეს ვალეანმა და კუნჭულში აიტუზა.

სიმპლიციამ მუხლი მოიყარა მაგიდასთან.

შემოაღეს კარი.

ქავერი შემოვიდა.

ტალანში კაცების ჩურჩული ისმოდა და ბებერი მეკარის ფიცი.

სიმპლიციამ არც კი შეხედა. ლოცულობდა.

შანდალი ბუხარზე იდგა, ძლივს ანათებდა ოთახს.

ქავერმა დაინახა მოლოზანი და გაჩერდა შემკრთალი.

გეხსომებათ, რომ თავის მიმართულებით და რწმენით ქავერი თავყანისმცემელი იყო ყოველგვარი ხელისუფლებისა. ამის მეტი არაფერი სწამდა და თავის მრწამსის სულ უმცირესი დარღვევაც კი მომაკვდინებელ ცოდვად მიაჩნდა. სარწმუნოება — უპირველეს ყოვლისა! ღვთის მორწმუნე იყო, სარწმუნოებისადმი თავის ზერულედ შეგნებულ მოვალეობის მკაცრი აღმსრულებელი. იმისთვის მღვდელი შეუცდომელი არსება იყო და მოლოზანი — უცოდველი; ამათი სული ციხე-სიმაგრე იყო სააქაოს, რომელსაც ერთადერთი კარი ჰქონდა გასასვლელი და ამ კარით მხოლოდ წმინდა ჰეშმარიტება გამოდიოდა.

მუხლმოდრეკილი რომ დაინახა სიმპლიცია, უკან გაბრუნება იფიქრა, მაგრამ მეორე მოვალეობაც ჰქონდა, რომელმაც შეაჩერა და დაჟინებით სხვას უბრძანებდა. — დავრჩები და ერთ კითხვას მაინც შევებედავო, იყო მეორე ფიქრი.

კარგად იცნობდა სიმპლიციას, იცოდა, რომ თავის დღეში ტყუილი არ წამოსცდებოდა ამ მოლოზანს, და ამიტომ თავყანს სცემდა.

— უკაცრავად გახლავართ, დაო, მარტო თქვენა ხართ ამ ოთახში?

საშინელ განსაცდელში ჩავარდა სიმპლიცია: ან მართალი და ადამიანის განწირვა, ან ტყუილი, რომელიც თავის დღეში არსად ეთქვა. კინაღამ გული წაუვიდა.

ახელა ჟავერს და უპასუხა:

— მარტო გახლავართ.

— უნდა შემინდოთ, დაო, რომ ასე უდროოდ გაწუხებთ: ჩემი მოვალეობაა და ვერ ვუმტყუნებ. ხომ არ გინახავთ, დაო, ამ საღამოს ერთი კაცი? ციხიდან გამოგვექცა და იმას დავეძებთ. ჟან ვალჟანი ჰქვია. ხომ არ გინახავთ?

— არა, ბატონო.

ტყუილი თქვა ორჯერ. ზედიზედ იცრუა, შეურყევლად, სრული შეგნებით, სწრაფად, თავგანწირვით.

— მაპატიეთ, — უთხრა ჟავერმა, თავი დაუკრა პატივისცემით და გავიდა.

წმინდა ხარ, ქალო! ქვეყნიერებას არ ეკუთვნის დიდი ხანია; დიდი ხანია შეუერთდი სულით შენს დებს — ქალწულებს და შენს ძმებს — ანგელოზებს. მაშ ეს ტყუილიც მადლად ჩაგვეთვალოს წინაშე ღვთისა!

მოლოზნის სიტყვა იმდენად სარწმუნო იყო ჟავერისთვის, რომ ყურადღებაც არ მიაქცია მაგიდაზე მეორე შანდალს, რომელიც ჯერაც ბეუტავდა.

ცოტა ხანს შემდეგ ვილაც კაცი მიაბიჯებდა ბნელ ხეებშუა. მონრეილიდან პარიზისკენ. ჟან ვალჟანი იყო ეს კაცი. ორ-სამ მგზავრს დაენახა და ისინი იძახდნენ, — ბოხჩა ეჭირა და ხალათი ეცვაო. — სად უნდა ეშოვა ხალათი, არავინ იცის. მაგრამ ერთი მოხუცებული მუშა მოკვდა იმ ქარხნის საავადმყოფოში, რომელსაც ერთი ძველი ხალათის გარდა არა დარჩენია რა. იქნება, ის ხალათი ეცვა.

ერთი სიტყვა კიდევ, უკანასკნელი ფანტინის შესახებ:

ყველა ჩვენთაგანის დედა არის დედამიწა, და ფანტინიც ამ დედამიწას მიაბარეს.

მღვდელმა თავისებურად მოიხმარა, და იქნება ასეც უნდა მოქცეულიყო, ჟან ვალჟანის ფული: მკვდარს აღარა უნდა რა, რაც შეიძლება მეტი ღარიბებსაო, და ეგეც რომ არ ყოფილიყო, ვინ იყო ბოლოს და ბოლოს, ან ერთი, ან მეორე? ერთი კატორღელი და მეორე — კახბა! ამიტომ ფანტინის დასაფლავება მეტად გაამართივა და ფულის გადასარჩენად მარტო უსაჭიროესი ირჩია, ესე იგი „საერთო საფლავი“.

ამგვარად ფანტინი სასაფლაოს მუქთად წოდებულ ნაწილში და-
მარხეს, იმ ნაწილში, რომელიც ყველასია და არავისი, სადაც ღარი-
ბები იკარგებიან. ჩვენდა საბედნიეროდ, ღმერთმა იცის, სად მოსებ-
ნოს მართალი სული. წყვილიაღში ჩამარხეს ფანტინი, ვილაცის ძვლებ-
თან ერთად. მიწაშიც კი არ ასცდა აღრევა ავლისა. ფანტინი საერთო
სამარეს მიაბარეს. მისი საფლავი მისივე სარეცელის მსგავსი აღ-
მოჩნდა.

ნ ა ნ ს ი ბ ე მ ზ ე

ქ ი ლ დ ი

წიგნი პირველი

ვატერლოო

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

რას შეხვდებარ ნიველიდან მოგვალნი

შარშან (1861 წ.) ერთი მგზავრი მიდიოდა ნიველიდან, ამ ისტორიის მომთხრობი. მაისის მშვენიერი დილა იყო. ფეხით მიდიოდა ულმს. შარა გზა, ორივე მხარეს ხეებით დაჩრდილული, ხან ბორცვებზე აღიოდა, ხან ისევ ძირს ეშვებოდა. ლილუა უკვე გაიარა, აგრეთვე ბუა—სენიორ-ისაკიც. დასავლეთით ბრენ-ლ'ალეს სამრეკლო გამოჩნდა, პირქვე დადგმულ ჯამს რომა ჰგავს. უკან დარჩა ტყით მოსილი ბორცვი და გზის ნებოძირზე ერთ ჩამპალ სახარხობელის მსგავს ბოძთან, რომელზედაც ისევ დარჩენილიყო წარწერა „ქველი საყარაულო № 4“ — პატარა დუქანი გამოჩნდა ფირმის ნიშნით „ოთხ ქარ შუა. კერძო ყავახანა ეშაბო“.

ამ დუქანს გასცდა და ცოტა ხანს უკან პატარა ველზე გავიდა, რომელსაც გზის დანაყარ მიწაზე გაკეთებულ თალის ქვეშ მიმდინარე ნაკადული რწყავდა. შარაგზის ერთ მხარეს მეჩხერად მდგარი თავქოჩორა ხეები ბრენ-ლ'ალეს მიმართულეებით ლამაზად გაფანტულნი თითქოს მიმორბოდნენ.

მარჯვნივ, ზედ გზის პირას, ბაკი იყო. იქვე კარებთან ოთხთვლიანი ურემი იდგა, ერთი დიდი კონა სარი სვიისთვის, გუთანნი; ამწვანებულ ხერგულთან ფიჩხი ეყარა, ოთხკუთხ ორმოში კირი იწვოდა; ქველ, ჩალით დაფარულ ფარდულთან მიყუდებული იყო ერთი გრძელი კიბე. იქვე ყმაწვილი გოგო მიწას მარგლაედა და ქარი აფრიალებდა დიდ, ყვითელ აფიშას. ალბათ ეკლესიის დღეობაზე ჩამოსულ მსახიობების წარმოდგენის განცხადება თუ იყო. დუქნის კუთხესთან გუბეში იხვების მთელი ფლოტი ქყუშპალაობდა. გუბის

პირას პატარა ბილიკი ვადიოდა ბუჩქნარებისკენ. ამ ბილიკს გაჰყვა მგზავრი.

მეთხუთმეტე საუკუნის კედელს მიჰყვა, აგურის წვრილ წვეტიანს და ერთი ასი ნაბიჯის შემდეგ ლუი მეთოთხმეტის დიადი სტილის დიდ ალაყაფის კარს მიაღება. კარი დაკეტილი იყო. ორი დახავსებული დარაბისაგან შესდგებოდა ძველი უქანგავი ჩაქუჩით დამშვენებული.

მზე ალერსიანად ანათებდა; ხის ტოტები ოდნავ ირხეოდნენ იმ ნაზი შრიალით, რომელიც თითქოს ბუდეებიდან უფრო მოდის, ვიდრე ქარის ქროლვით არის გამოწვეული. პატარა გაბედული ჩიტუნია, ალბათ შეყვარებული, თავდავიწყებით გაჰკიოდა სიმღერას დიდი ხის ტოტიდან. იქვე ცხავური ეგდო რკინისა, რომლის ქვეშიდან მწვანე ბალახი ამოსულყო.

დაილუნა მგზავრი და კარების მარცხნივ ქვას დაუწყო სინჯვა. რომელიც საკმაოდ ღრმად იყო ამოფულრული. ამ ღროს ერთი დედაკაცი გამოვიდა ეზოდან.

დაინახა, რომ ამოფულრულ ქვას სინჯავდა მგზავრი; და უთხრა: — ფრანგების ყუმბარა მოხვედრია, ბატონო.

და დაუმატა:

— აი, იქ რომ ხედავთ, ზევით, კარის ფიცარში, ლურსმნის გვერდით, ის კი ბისკაური თოფის ტყვიისა გახლავთ. ხე ვერ გაუხვრეტია ტყვიას.

— რა ჰქვია აქაურობას? — ჰკითხა მგზავრმა.

— ჰუგომონი.

გაიმართა მგზავრი. ლობესთან მივიდა და იქით გადაიხედა. შორს პორიზონტზე პატარა ბორცვი მოჩანდა და იმ ბორცვზე კიდევ რაღაც, შორიდან ლომის მსგავსი.

იგი ვატერლოოს ბრძოლის ველზე იყო.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

ჰ უ გ ო მ ო ნ ი

ჰუგომონი არის ის საბედისწერო ადგილი, სადაც ნაპოლეონი ევროპის დიდებული შეშის მკრელი, პირველად წააწყდა დაბრკოლებას: პირველი მაგარი როკი მოხვდა მის მოქნეულ ცულისაგან.

უწინ ციხე-სიმაგრე იყო ჰუგომონი, ახლა კი ფერმაა სულ უბრა-
ლო. ციხე-სიმაგრე სომერელის ბატონმა ჰუგომ ააშენა, რომელმაც
ვილიერის სამწყსო გაამდიდრა თავის შეწირულებით.

კარი შუალო მგზავრმა, ნიდაყვი მიარტყა რაღაც ძველ ეტლს და
ეზოში შევიდა. შევიდა და თვალში ეცა ერთი კარი მეთექვსმეტე
საუკუნისა, რომლის მხოლოდ თაღი დარჩენილიყო, სხვა ყველაფერი
ჩამონგრეულიყო. ხშირად მოხდება ხოლმე, ნანგრევით ვხედავთ დი-
დებულ წარსულს. ცოტა იქით კიდევ იყო კარი, ანრი მეოთხის დრო-
ისა, ქვის კამარით, რომელშიაც ხეხილის ბაღი მოჩანდა. იქვე პატივი,
ბარი, ნინაბი, გუთანი, ძველებური ჭა წყალის ამოსაღებ ძელით და
ჯაჭვით, საესე თხრილი, ქათმები, ინდაური, მოკუნტრუშე კვიცი,
ეკვდერი პატარა სამრეკვლოიანი, აყვავებული მსხალი, ეკვდერის
კედელზე რომ მიეფინა ტოტები. აი ის ეზო, რომლის აღება სანატ-
რელად გახდომოდა ნაპოლეონს. რომ გაემარჯვა და აეღო ეს ეზო,
აქნება მთელი ქვეყნის ბატონ-პატრონი გამხდარიყო. ქათმები ჰქე-
ქავდნენ მტვერს. ინგლისელების მაგივრად უზარმაზარი ძაღლი ილ-
ჩინებოდა.

ვაუკაცურად იბრძოდნენ აქ ინგლისელები. კუკის ოთხმა რაზმმა
შვიდი საათი გაუძლო მთელი ლაშქრის იერიშს.

ჰუგომონი რუკაზე ოთხკუთხი არის, უსწორი, თითქო ჩამოჭრი-
ლი ჰქონდეს ერთი კუთხე. ამ კუთხეში იყო სამხრეთი კარი, დაცული
კედლით, საიდანაც მისი ნიშანში ამოღება ადვილი იყო. ორი კარი
აქვს ჰუგომონს, სამხრეთით ციხე-სიმაგრისა, და ჩრდილოეთით ფერ-
მისა. ჰუგომონის ასაღებად ნაპოლეონმა თავის ძმა ჟერომი გაგზავნა;
იქ შეიყარნენ გილემინოს, ფუას და ბაშლუს ჯარები. იქ მოქმედებ-
და და იქვე დაიღუპა თითქმის მთლად რეილის კორპუსი. კელერპანმა
ზარბაზნის ყუმბარები გამოლია და ვერა დააკლეს რა იმის გმირულ
კედელს. ძლივძლიობით მოახერხა ჰუგომონის აღება ბოდუენის
ჯარმა ჩრდილოეთიდან, სუას ჯარმა სამხრეთიდან მხოლოდ შეარყია,
აღებით კი ვერ აიღო.

ფერმის შენობებით არის შემორკალული სამხრეთით ეზო. ჩრდი-
ლოეთით ფრანგების მიერ დამსხვრეული ალაყაფის კარების ნაშთია
ჩამოკიდებული კედელზე. ეს ოთხი კადონით შეკრული ფიცარია,
რომელზედაც ცხადად ეტყობა იერიშის ნიშნები. ეზოს სიღრმეში
ნახევრად ღია, ფრანგების მიერ შენგრეული ჩრდილოეთის კარიბჭე
მოჩანს, რომელიც დატანებული ყოფილა ზევით აგურის და ქვევით
ქვის კედელში. ეს კედელი ფარგლავს ეზოს ჩრდილოეთის მხრით.
ეს უბრალო ალაყაფის კარია, უხეში, ფართო ფიცრის დარაბებიდან

შემდგარი, როგორსაც ყოველ ფერმაში ნახავთ. ამის იქით გაშლილი მინდვრებია. ამ შესასვლელისთვის უწყალო ბრძოლა წარმოებდა. კარის ამჟამად წირთხლს დიდხანს სისხლიანი ხელების კვალი აჩნდა. აქ მოკლეს ბოდუენი.

სამლოცველოს გვერდით ამართულია კოშკის ერთი ფრთა — ერთ-ერთი ნაშთი ჰუგომონის ციხე-დარბაზისა — დგას დანგრეული, შეიძლება ითქვას, წელეგამოყრილი. ციხე-დარბაზი სანგრად გამოუყენებიათ, სამლოცველო კიდევ ბლოკაუზად. აქ საშინელ სისხლისღვრას ჰქონდა ადგილი. ფრანგებს, რომელთაც ყოველი მხრიდან უშენდნენ ტყვიას, კედლებიდან, ბელლების სახურავებიდან, სარდაფების სიღრმიდან, ყოველი ფანჯრიდან, — მოეზიდათ ფიჩხკონები და ცეცხლი გაეჩინათ კედლებისთვის. ფინდიხისთვის ხანძრით გაუციათ პასუხი!

დანგრეულ ფლიგელში რკინის ცხავურიან სამრეკლოებიდან მოჩანს მთავარი აგურის შენობის ოთახების ნანგრევები, სადაც ინგლისის გვარდია ყოფილა ჩასაფრებული; ხრახნილი კიბე, რომელიც ქვედა სართულიდან დაწყებული სახურავამდე დახეთქილია და გატეხილი ნიჟარის შიგნითა მხარეს მოგაგონებთ, ეს კიბე ორსართულიანი ყოფილა. ჩასაფრებული ინგლისელები ზედა საფეხურებზე ასულან და გადაუჭრიათ ქვედა საფეხურები. შავმოიისფრო ქეის ფართო ფილები ახლა ჰინჯარშია მიყრილი. ათამდე საფეხური ისევ შერჩენია კედელს. პირველზე ამოჭრილია სამკაპის გამონატულება. ეს მიუწვდომელი საფეხურები მტკიცედ არის ჩამჯდარი ღრმულეში. დანარჩენი უკბილო ყბას დამსგავსებია. აქვე ორი ხე იზრდება; ერთი გამხმარა, მეორე ძირშია დაზიანებული, მაგრამ აპრილში მაინც ფოთლებით იმოსება. 1815 წლიდან კიბის შუაში დაუწყია ზრდა.

ჯერაც ეტყობა ამ ეზოს ომის საშინელება. ხელჩართული ბრძოლა გაქვავებულად დარჩენილა, თითქო თქვენ თვალწინ იყოს სიკვდილ-სიცოცხლის ჰიდილი: სულთმობრძავით წაწოლილა კედლები, ცვივა ქვები, კვნესის ნაპრალები, ჰრილობად გეჩვენებთ ტყვიით ნახვრეტი, გასაქცევად მომზადებულან დახრილი და მერყევი ხეები..

1815 წელს ამ ეზოში მეტი შენობები იყო, ვიდრე დღეს არის. მერმე დაანგრიეს, ძირს დასცეს და მაშინ კი დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენდნენ იერიშით მომავალთათვის.

ინგლისელებს ბარიკადები აეგოთ ამ ეზოში და ჩასაფრებულიყვნენ. ფრანგები შეჭრილან, მაგრამ ფეხი აქ ვერ მოუყიდებიათ. უცნაური სანახავია დღეს სამლოცველო, რომელშიც შეუწყვეტილი

ბრძოლა სწარმოებდა. წირვა-ლოცვა აღარ ყოფილა მას შემდეგ, თუმცა შენახულია ხის საკურთხეველი, გაუთლელ კლდის ქვაზე მიმკრებული; კედლები კირითა ჰქონია შეღებილი; საკურთხეველის პირდაპირ არის კარი, ორი პატარა ფანჯარა და ხის ჯვარცმა კარზევით; ჯვარცმის ქვეშ თივით გატენილი ოთხკუთხი სარკმელი არის და საკურთხეველთან წმ. ანას XV საუკუნის ხის ქანდაკება. ჩვილი იესოს თავი ფინდიხით არის მოგლეჯილი. ფრანგებმა დაიპირეს სამლოცველო, მაგრამ ვერ გაუძლეს მტერს და ცეცხლი წაუქიდეს. კარი დწვა ცეცხლმა, ნაწილი ჯვარცმისა და თვითონ ჯვარცმულს კი არ შეეხო, — სასწაული მოხდაო — იძახის ხალხი. თავწაგლეჯილი ჩვილი იესო ქრისტესავით ბედნიერი არ ყოფილა. კედლები წარწერებითაა დაფარული. ჯვარცმის ფერხთით სხვადასხვა სახელები სწერია: „Henquines Conde de Rio Maior Marques y Marquesa de Almagro (Habana)“¹. შეხვდებით ფრანგულ სახელებსაც გაკვირების ნიშნებით რისხვის გამოსახატავად. 1849 წ. კედელი შეუთეთრებიათ. ეროვნების წარმომადგენელნი შეურაცხყოფდნენ აქ ერთიმეორეს. ამ სამლოცველოს კარებთან ენახათ გვამი ჩუგლუგით ხელში. ეს ყოფილა უმცროსი ლეიტენანტი ლეგრო. სამლოცველოდან რომ გამოხვალთ, წარცხნივ დაინახავთ ქას.

ორი ჭა არის ეზოში. უნებლიეთ იკითხავთ: რატომ არ არის ზედ ჰოქონაქი; ვედრო? რადგან იქიდან წყალს აღარ იღებენ. და რატომ არ იღებენ? რადგან თითქმის პირამდე სავსეა ჩონჩხებით.

უკანასკნელად წყალი ამოიღო ამ ჭიდან გილიომ ვან კილსომმა; ჰუგომონის მეზალემ. 1815 წლის 18 ივნისს იმისმა ოჯახმა ტყეს შეათარა თავი. მრავალი ხალხი აფარებდა მაშინ ტყეს თავს. ის კი ჰუგომონში დარჩა და სარდაფში ჩაიმალა. იპოვეს ინგლისელებმა, ამოიყვანეს, ბევრი ურტყეს სიბრტყით ხმალი და წყლის მოტანა უბრძანეს; ისიც სწორედ იმ ჭიდან უზიდავდა სასმელ წყალს.

ბრძოლის შემდეგ მაშინვე მკვდრეუბის დამარხვას მიჰყვეს ხელი. სიკვდილი გამარჯვებას სდევს უკან და დიდებას — ჭირი. სახადი თანამგზავრი არის გამარჯვებისა. ჭა ძალიან ღრმა იყო და საფლავად გამოიყენეს. სამასი კაცი ჩააგდეს შიგ დიდი აჩქარებით. მკვდრებში კი იყვნენ ყველანი? ხალხის თქმულებით — არაო: ბრძოლის შემდეგ ღამე ჭიდან კვნესა ისმოდა — გვიშველეთო!

ერთადერთი სახლი დარჩენილა ამ ეზოში საცხოვრებელი და იქ დგას შვილიშვილი მეზალისა, ვან-კილსომისა. ჭადარაშერთულმა დედაკაცმა მიამბო: — მე აქ ვიყავი მაშინ, სამი წლის ბავშვი, ჩემ

¹ ენკინეს. გრაფი დე რიო მაიორ. მარკიჩი და მარკიჩა დე ალმარგო (პაბანა) (ესპანურად).

უფროს დას ეშინოდა და ტიროდა. ტყეში წაგვასხეს, მე დედას ხელში ვეჭირე. დედამიწაზე ადებდნენ ყურს რომ ზარბაზნის სროლა გაეგონათ. მე ვიძახდი: „ბუმ, ბუმ“!

ეზოდან ყვავილების ბაღში ჩადის დაქანებული გზა. ამ ბაღში იყო, რომ ექვს მსროლელს გარს შემოეხვივნენ პანოვერელები და სროლა დაუწყეს ზემოდან, როგორც ბუნაგში მიმწყვედულ დათვის. მოცხარის ბუჩქებს ამოფარებულ ექვს კაცს ებრძოდა ორასი. მამაცი მსროლელები თხუთმეტ წუთს იბრძოდნენ, სანამ დახოცავდნენ.

ყვავილნარის ზემოთ ხეხილის ბაღია. ამ ბაღში რაღაც რამდენიმე კვადრატული საეენის მანძილზე მოკვდა ათასხუთასი კაცი ერთი საათის განმავლობაში. კედელი აკრავს უკანიდან ამ ბაღს, დოლაბებით დახვრეტილი, თითქო დღესაც მზად იყოს საბრძოლველად; ოცდათვრამეტი დოლაბი აქვს. ამ კედელს გარედან ცოცხალ მცენარეების ბუჩქნარი ღობე მალავდა, ფრანგებს ეგონათ, ამ ღობეს გავჩეხავთ და მტერს შევმუსრავეთ, და აუღებელ კედელს კი მიაღწენ, რომლის უკან ინგლისელები იდგნენ და დოლაბებით თოფს ესროდნენ და ფინდიხს. იქ დაიღუპა სუას ჯარი. იქ იყო დასაწყისი ვატერლოოს ბრძოლისა.

ყვავილების ბაღიც აიღეს, ხეხილისაც ფრანგებმა. კიბე რომ არა ჰქონდათ, კატებივით მიძვრებოდნენ კედელზე, ხელჩართულნი იბრძოდნენ ხეების ქვეშ. ბალახი სულ სისხლით შეიღება. ნასაუს ბატალიონი, შეიდასი კაცი, უკლებლივ იქ დაიღუპა. კედელი მთლად დასერილია კელერმანის ზარბაზნების ფინდიხით.

ბაღში, ბალახში ერთი ხე გდია, ფესვებიანად ამოგდებული. მაიორი ბლაკმანი ამ ხეს მიეყრდნო, რომ სული დაეღია. იქვე ერთ დიდ ხის ჩრდილში მოკვდა გერმანელების გენერალი ლუპლა, შთამომავალი იმ ფრანგებისა, რომლებიც გაიხიზნენ სამშობლოდან, როდესაც 1685 წ. გაუქმებულ იქნა ნანტის ბრძანება.

აქ მოკვდა ბოდუენი, აქ დაჭრეს ფუა, აქ მძვინვარებდა ცეცხლი, იულიტებოდა ხალხი, აქ იღვრებოდა სისხლი ფრანგებისა, ინგლისელებისა, გერმანელებისა ერთმანეთში არეული; აქ იყო ადამიანებით გავსილი ჭა, აქ ჩაიხოცა სულ ნასაუს და ბრაუნშვეიგის ლეგიონები. აქ მოკვდა დუპლა, ბლაკმანი, დასახიჩრებულ იქნენ ინგლისელი გვარდიელები. აქ დაიღუპა ოცი ბატალიონი ფრანგებისა, ნახევარი რეილის ორმოცისა ხმლით აკუწულ იქნა, დაიჭრა, ტყვიით გაიგმირა, დაიწვა სამი ათასი კაცი. ყოველივე ეს მხოლოდ იმისთვის, რომ ამჟამად ვინმე გლეხმა უთხრას მგზავრს:

— სამი ფრანკი მიბოძეთ, ბატონო, და თუ გნებავთ, მე გაგაცნობთ ვატერლოოს ბრძოლის ამბავს.

უკან დავბრუნდეთ, — ეს უფლება არის ავტორისა. გადავიდეთ 1815 წელში, — ცოტა უფრო ადრე იმ დრომდე, რომელიც მოთხრობილია ამ წიგნის პირველ ნაწილში.

1815 წ. თიბათვის 1-7, ღამით წვიმა რომ არ მოსულიყო, ევროპის მომავალი მთლად შეიცვლებოდა. რამდენიმე წვიმის მეტი ან ნაკლები წვეთი — აი მიზეზი ნაპოლეონის დაცემისა. აუსტერლიცი რომ ვატერლოოდ დაბოლოვებულიყო განგებას წვიმა დასჭირდა. უდროოდ დროს ცაზე გავლილი ღრუბელი საკმარისი იყო, რომ ქვეყნიერებას სახე ეცვალა.

ვატერლოოს ბრძოლა მხოლოდ თორმეტის ნახევარზე დაიწყო, რამაც საშუალება მისცა ბლუხერს დროზე მოსულიყო და არ დაგვიანებოდა. ბრძოლა გვიან დაიწყო, რადგან მიწა იყო დამბალი. უნდა შემშრალიყო, რომ არტილერიას მიმოსვლა შესძლებოდა.

ნაპოლეონი არტილერიის ოფიცერი იყო და ეს კარგად იგრძნობოდა მის მოქმედებაში. ამ გასაოცარი სარდლის არსება მთლად გამოიხატა მის ღირებულებისადმი მინაწერ მოხსენების ერთ წინადადებაში აბუკირის შესახებ: „ამა, და ამ ჩვენმა ყუმბარამ ექვსი კაცი მოკლა“. ბრძოლის გეგმას ყოველთვის ზარბაზნებზე ამყარებდა. გამარჯვებული იყო, თუ შესძლებდა მთელი თავის არტილერიისათვის თავი მოეყარა ერთ დანიშნულ ადგილს. მტრის მხედართმთავრის სტრატეგია ციხე-სიმაგრედ მიაჩნდა, ცდილობდა მის შენგრევას, მის სუსტ ადგილებს უშენდა ზარბაზნს, ზარბაზნით იწყებდა და ამთავრებდა ბრძოლას და ისე ამარცხებდა მტერს. გენიოსი იყო უმთავრესად ზარბაზნით; ყუმბარებით არღვევდა მტრის ჯარს, შლიდა, ფანტავდა და თან სცემდა და სცემდა ისევე ზარბაზნით. ეს საშინელი წესი მიემატა მის გენიას და ამით იყო, რომ თხუთმეტი წლის განმავლობაში დაუმარცხებელი დანაგარდობდა ეს პირქუში დევგმირი ომის მუშტიკრივისა.

1815 წ. თიბათვის 18 მით უფრო იმედი ჰქონდა არტილერიისა, რომ ოდენობითი უპირატესობა მის მხარეზე იყო: ბელინგტონს ას ორმოცდაცხრამეტი ზარბაზანი ჰქონდა, ნაპოლეონს ორას ორმოცი.

მიწა რომ მშრალი ყოფილიყო, არტილერიის მოძრაობას არა დაუშლიდა რა, ბრძოლა დილის 6 საათზე დაიწყებოდა, ორ საათზე გათავდებოდა, სამი საათით ადრე პრუსიელების მოსვლამდე.

განა ნაპოლეონის ბრალი იყო ამ ბრძოლის წაგება? განა მესაქის ბრალია ზღვის ღელვა? ხნიერი კაცი იყო იმ დროს ნაპოლეონი და

ნუთუ ნიქსაც დაეტყო შემცირება? ოცი წელიწადი იყო, ხმალი არ ჩაეგო კაცს, და ნუთუ პირიცი ისე გასცვეთოდა ხმალს, როგორც ქარქაში, სულიც ისე, როგორც ტანი? ნუთუ ვეტერანი შეპარულიყო მხედართმთავარში? მოკლედ რომ მოვჭრათ, ნუთუ უკვე ბნელდება მისი. გენია, როგორც ფიქრობდნენ მრავალი ისტორიკოსთაგანნი? ნუთუ ისე გაშმაგებული იყო, რომ თავის თავსაც კი უმაღაჲდა თავის მისუსტებას? ნუთუ უკვე შემკრთალიყო მოულოდნელის მოლოდინში? ნუთუ ამ დიდებულებს, ხორციელით გატაცებულთ, რომელთაც ბუმბერაზებად სთვლიან, ეწვევათ ხოლმე სიბეცე გენიოსისა? იდეალით გატაცებულთ ვერ სძლევს სიბერე; დანტესთვის და მიქელანჯელოსთვის სიბერე ზრდა არის. ანიბალისთვის და ბონაპარტესთვის? ნუთუ სიბერე დაკნინებაა? ნუთუ ვეღარ ითვალისწინებდა საფრთხეს, მოულოდნელ მახეს? ნუთუ ალლო დაჰკარგოდა განსაცდელისა? აქამდე ხომ ხელში ეჭირა ყველა გზები გამარჯვებისა და თითის გაშვერის მეტი არა სჭირდებოდა თავისი ბრწყინვალე ეტლიდან მტრის მიზანში ამოსაღებად, ახლა რა დაემართა, რომ დამარცხებისკენ გზავნიდა თავის ლაშქარს? ნუთუ ორმოცდაექვსი წლის კაცს სრული სიშმაგე მოერია? ნუთუ უშველებელ მკლევრად გარდაქმნილიყო ეს ბუმბერაზი მეეტლე ბედისწერისა.

არა, ჩვენ მაგას არ ვფიქრობთ.

ნაპოლეონის გეგმა ბრძოლისა, ამას ყველანი ამტკიცებდნენ, შედეგრი იყო. მტრის ცენტრს უნდა დასცემოდა, გაერღვია, ორად გაეყო, ბრიტანელები ალისკენ გაეწია, პრუსიელები ტონგრისკენ, ბელინგტონი და ბლუხერი ერთმანეთისთვის დაემორებინა, სენჯანის მთა აეღო, დაეპყრო ბრუსელი, გერმანელები უკუ ეგდო რეინამდე, ინგლისელები ზღვამდე. ეს ყოველივე ამ ბრძოლით. დანარჩენი შემდეგისთვისაო.

ცხადია, რომ ჩვენ არა ვწერთ ვატერლოოს ისტორიას. ერთ ეპიზოდს ამ ბრძოლისას კავშირი აქვს ჩვენს მოთხრობასთან და იმას ვეხებით. თვით ბრძოლის ისტორია კი უკვე არის და კარგადაც არის შედგენილი. ნაპოლეონის მიერ ერთი თვალსაზრისით და მრავალ ისტორიკოსების მიერ სხვა თვალსაზრისითაც *.

ჩვენ კი, ჩვენ მართო შორიდან მაყურებელი ვართ, ბრძოლის ველზე გამვლელი, მაძიებელი, ადამიანის სისხლით გაყდენთილ მიწაზე დახრილი, რომელსაც, შეიძლება ნამდვილად სწამდეს, რაც ეჩვენება. არც უფლება გვაქვს მეცნიერების სახელით ვსინჯოთ

* უოლტერ სკოტი, ლამარტინი, ვოლაბელი, შარასი, კინე, ტიერი. (აგბ. ზენიშენა).

სურვილი საბუთი, სადაც ექვი არ არის, ლანდიც უნდა ერიოს და არც მხედრული გამოცდილება შეგვწევს, არც სტრატეგიული განწყობა, რომელიც ასაფუძვლიანებს სისტემას. ჩვენი აზრით, ექტერლოს ბრძოლა მოულოდნელმა შემთხვევამ გადაწყვიტა, და ჩოდესაც საქმე ბედზე მივარდება, ამ საიდუმლო ბრალდებულზე ჩვენც ხალხივით ვსჯით. გულმართალი მსაჯული არის ხალხი.

თ ა ვ ი მ ი ო თ ხ ა

A

ვისაც უნდა ნათლად წარმოიდგინოს ვატერლოს ბრძოლა, დახატოს გონებით დიდი „A“. მარცხენა ხაზი ამ ასოსი ნიველის გზა არის. განივი ხაზი — ოპენიდან ბრენდ ალედისკენ მიმავალი, და მარჯვენა ხაზი ეენაპის გზა. ზემო კუთხე ამ ასოსი არის სენ-ჟანის მთა. ამ მთაზე ბრძანდება ბელინგტონი. მარცხენა ქვემო კუთხე არის ჰუგომონი, აქ დგანან რეილი და ჟერომ ბონაპარტი. მარჯვენა კუთხე არის ბელალიანსი და აქ დგას ნაპოლეონი.

ცოტა ქვემოთ იმ წერტილისა, სადაც A-ს მარჯვენა ხაზს ქრის განივი ხაზი, მდებარეობს ჰე-სენტი. ამ განივი ხაზის შუაში არის ის ადგილი, სადაც გადაწყდა ბრძოლის ბედი. სწორედ აქ არის დადგმული ლომი. — ძალაუნებური სიმბოლო იმპერატორის გვარდიის უდიდესი გმირობისა.

ასოს თავში რომ სამკუთხედია, ორ ხაზსა და კადონს შორის, ეს მონ-სენადტის ტაფობია. მთელი ბრძოლის შინაარსს ამ ტაფობისათვის ჰიდილი შეადგენდა.

ორთავე ჯარის ფრთები გაშლილი იყო ეენაპის და ნიველის გზის მარჯვნივ და მარცხნივ. დერლონი პიქტონის პირისპირ იდგა, რეილი — ჰილლის.

A-ს მწვერვალის იქით, მონსენეანის უკან სუანის ტყეა. რაც შეეხება თვით ველს, წარმოიდგინეთ ვრცელი ტალღისებრი სიბრტყე; თითოეული ტალღა მომდევნოზე მაღალია; ამგვარად თანდათან მაღლდება მონსენეანის მიმართულებით და დაბოლოვებულია ტყით.

ორი მოწინააღმდეგე ლაშქარი ბრძოლის ველზე ორი მოჭიდავე ფალავანი არის. ერთმანეთის წაქცევა უნდათ და ყველა საშუალებას ხმარობენ გასამარჯვებლად. ბუჩქს საფარად გამოიყენებენ, კე-

დელს საყრდნობად, თორემ უკან დაიხევს მთელი რაზმი. ხევი რომ დახვდეს სადმე, ტყე ან მდინარე, ისიც კი შეაყენებს ამ მღვევების წინსვლას, ან უკან დაწევას, რომელსაც ლაშქარი ჰქვია. და ვინც გავიდა ბრძოლის ველიდან, დამარცხებულებიც ის არის. აქედან პასუხისმგებელ მხედართმთავრის მოვალეობაა, — დაწვრილებით შეისწავლოს ის ადგილი, სადაც ბრძოლას აპირებს.

ორივეს წინასწარ გაესინჯა ის მინდორი და სენ-ჟანის მთა, რომელსაც დღეს ვატერლოოს ველს ეძახიან. ბელინგტონს ჯერ კიდევ ერთი წლის წინათ დაეთვალაიერებინა ეს ადგილები, რადგან აქ უფრო ხელსაყრელად მიიჩნდა დიდი ბრძოლის მოწყობა. ამ საბედისწერო დუელში ბელინგტონს კარგი სიმაგრე დაეჭირა, ნაპოლეონს ცუდი დარჩენოდა, ინგლისელები ძაღლობზე იყვნენ, ფრანგები დაბლობზე.

საჭირო არ უნდა იყოს აქ დახატვა ნაპოლეონისა თავის ცხენით, ჭოგრით ხელში, როსომის მწვერვალზე 1815 წ. 18 თიბათვის განთიადს, უჩვენოდაც კარგად იცნობს მთელი ქვეყანა. მშვიდი სახე პატარა ბრიენულ ქუდისქვეშ, ფორმის მწვანე ტანისამოსი, რასაც არა ეტყობოდა რა იმის გენერლობის და ორდენებისა, თეთრი ცხენი ხავერდის ყაჯარით, რომელსაც ორივე მხარეს გვირგვინით მოსილი ასო N ჰქონდა ამოქარგული, — პირველი ასო მისი სახელისა, — და არწივები, ვერცხლის დეზები, მარენგოს ხმალი. ეს სურათი უკანასკნელი კეისრისა ჯერაც თვალწინ უდგას ყველას, ზოგიერთისთვის თაყვანსაცემი და ზოგიერთისთვის საგმობი.

სხივმოსილი იყო ნაპოლეონი დიდი ხნის განმავლობაში, მაგრამ გმირს ყოველთვის ახლავს ცოტა ლეგენდარული შარავანდელი, რომელიც აბნელებს სინამდვილეს. ისტორიის მოვალეობაა ამ ბნელის აცლა. ამ მხრივ უღმობელია ისტორია. უცნაური თვისება აქვს ზეციური: მარტო სინათლეა და, რადგან სინათლეა, ხშირად იქ ანათებს სიბნელეს, სადაც სხივი ბრწყინვალეებისა არა მოიპოვებარა და სიბნელესა ჰფენს, სადაც ბრწყინვალეების მეტი არა ჩანდარა. ორ განსხვავებულ აჩრდილსა ჰქმნის ერთ და იგივე კაცისას; ერთმანეთს ებრძვიან ეს ორნი, — მტარვალის სიმკაცრე ებრძვის მხედართმთავრის მიმზიდველობას. აქედან უფრო სწორი და სამართლიანი განსჯა ხალხისა.

მიწასთან გასწორებული ბაბილონი ამცირებს ალექსანდრე მაკედონელს; დამონავეებული რომი ამცირებს იულიუს კეისარს; მიწის პირიდან აღგვილი იერუსალიმი ამცირებს ტიტეს, მტარვალს თან მისდევს მტარვალობა. უბედურება და შერცხვენა მოღვაწისა თავის შემდეგ თუ სტოვებს ბნელს, რომელსაც მისი სახე მიუღია.

QUID OBSCURUM¹ საერთოდ ბრძოლისა

ყველას ეხსომება დასაწყისი ამ ბრძოლისა, საშინელი უფრო ინ-
გლისელებისთვის, ვიდრე ფრანგებისთვის.

მთელი დამე წვიმდა; დამბალი იყო მიწა, გუბეები იდგა ყველგან,
ზოგან ღერძამდე: ტალახში იფლობოდა ეტლები. გათელილი ყანა
რომ არ დასდებოდა მიწას, შეუძლებელი იქნებოდა მოძრაობა!

გვიან დაიწყო ბრძოლა: ჩვეულებად ჰქონდა ნაპოლეონს, ხელში
უნდა სჭეროდა, როგორც დამბაჩა, მთელი არტილერია, რომ ხან
აქეთ დაეშინა ყუმბარა, ხან იქით, და ელოდა, იმდენად გამშრალი-
ყო მიწა, რომ ზარბაზნების მიმოტანა შესძლებოდა. მზე უნდა ამო-
სულიყო, რომ გაეშრო მიწა. მზე კი არ ამოდებოდა. ეს აღარ იყო
აუსტერლიცის შეხვედრა:

ზარბაზანი რომ გავარდა, ინგლისელმა გენერალმა კოლევილმა
საათს დახედა. ოცდახუთი წუთი აკლდა თორმეტს.

ბრძოლა მეტი გაშმაგებით დაიწყო, ვიდრე თვითონ ნაპოლეონს
უნდოდა. ჰუგომონს მოვიდა იერიშით საფრანგეთის ჯარი. იმავე
ღროს ნაპოლეონმა კიოს და ნეის ჯარები მიმართა ინგლისელების
შუა და მარცხენა მხარეს.

ჰუგომონზე იერიში ერთგვარი საომარი ხერხი იყო. ბელინგტონ-
ნის მარცხნივ გატყუება, ასეთი იყო გეგმა. იქნებ ასრულებულიყო
კიდევ ეს გეგმა, მაგრამ მეტად მაგრა დაუხვდნენ ფრანგების ჯარს
ინგლისელები და ბელგიელები. ბელინგტონმა მარცხენა მხარის გა-
სამაგრებლად ბრაუნშვეიგის ჯარი გაგზავნა, თვითონ კი თავის
ადგილს დაიჩა.

საგანგებოდ იყო განზრახული ფრანგების იერიში ინგლისელების
მარცხენა მხარეზე: უკან დასწევდნენ ინგლისელებს, შეუკრავდნენ
ბრუსელის გზას, შეაჩერებდნენ მომავალ პრუსიელებს, აიღებდნენ
სენ-ჟანის მთას, ბელინგტონს ჰუგომონისკენ და ბრენ-ლ'ალესკენ
დაახვეინებდნენ.

ფრანგების მარჯვენა ფრთის იერიშს ჰუგომონზე განზრახული
ჰქონდა: გაენადგურებინა ინგლისელების მარცხენა ფრთა, გადაეკრა
ბრუსელისაკენ დასახევი გზა, გასაღვლი შეეკრა პრუსიელების-
თვის; აელო მონსენჟანი, დაეხვეინებინა ბელინგტონისთვის, ჯერ
ჰუგომონისაკენ, იქედან ბრენ-ლ'ალესაკენ, შემდეგ პალემდე, ყოვე-
ლივე ნათელი იყო. ცოტას გამოკლებით იერიშმა მიზანს მიაღწია:
პაულოტი და ჰე-სენტი აღებულ იქნა.

¹ ცოტა რამ ბნელი, უცნობი. (ლათ.)

კიდევ ერთი წვრილმანი. ინგლისის ქვეით ჯარში, მეტადრე კეპის გუნდში, მრავლად ერია ახლად გაწვეული ჯარისკაცი. საკვირველი ვაჟკაცობა გამოიჩინეს ამ გამოუცდელმა გლეხებმა, საფრანგეთის ომში გაწვრთნილ ჯარებთან ბრძოლაში. სწორედ გამოუცდელობამ შესძინა ვაჟკაცობა. წინამსროლელებად იყვნენ და ისე მაგრად უდგნენ ფრანგებს, რომ ეს ბრძოლაში დაბერებულებსაც გაუქირდებოდათ. წინა მსროლელად რომ არის ჯარისკაცი, თავის ნებისად იბრძვის და თვითონ თავის გენერლად ხდება. სწორედ ფრანგული სიმარჯვე და სიმკაცრე გამოიჩინეს ამ თავგანწირულებმა. სიხარულით იბრძოდნენ ბიჭები და სწორედ ეს არ მოსწონდა ბელინგტონს.

ჯერ კარგად მიდიოდა საქმე. ჰე-სენტის აღების შემდეგ კი საეკვო გახდა.

ამ დღის შუადღიდან ოთხ საათამდე გაურკვეველი მდგომარეობა იყო. ბრძოლის შუაგული თითქმის მიუწვდომელია და ბნელით მოსილ უწესო ჭიდილს წააგავს.

დაბინდდა.

ბურუსში რაღაც უზარმაზარი ტორტმანებს. თავბრუსდამხვევი მირაჟია. ერთმანეთში ირევა იმდროინდელი ომის ამჟამად უკვე დროგადასული ატრიბუტები: კუდიანი ბოხობები, აფრიალებული აშურგები, მებრძოლთა ტყავის საჭურველი, ყუმბარების სავანეები, ჰუსარების დოლომანები, წითელი დანაოჭებული ჩექმები, მძიმე ზონარით მოქარგული კივერები, ბრაუნშვეიგის ჩაშვებული ქვეითი ჯარი არეული ინგლისის ღია წითელ ჯარისკაცებთან, რომელთაც სამხარეების ნაცვლად დიდი მრგვალი თეთრი ლილვაკები ეკეთათ, ჰანოვერის მსუბუქი არტილერია ტყავის მოგრძო ჩაჩნებით, სპილენძის ბალთებით და წითელფაფარიანი ცხენებით, შიშველ მუხლებიანი შოტლანდიელები კუბოკრული მოსასხამებით, ფრანგი გრენადერების მაღალი საკვეთები, ყოველივე ეს უფრო სურათებს წააგავს, ვიდრე სტრატეგიულ რიგებს, უფრო საინტერესოს სალვატორ როზასთვის, ვიდრე გრიბოვალისათვის.

ცოტა რამ ქარიშხალისა ურევია ყოველთვის ბრძოლაში. *Quid obscurum, quid divinum*¹. ყველა ისტორიკოსი ისე ხატავს ბრძოლის მოხაზულობას, როგორც იმას მოსწონს ამ აურზაურში. რაც უნდა კარგი იყოს გენერლების მოსაზრება, შეიარაღებულ ჯალხების მებრძოლება მაინც მრავალ მოულოდნელსა ჰქმნის. რაკი ბრძოლა გაჩაღდება, ორი გეგმა მხედართმთავრებისა ერთმანეთში შედის და არღვევს ერთმანეთს. ბრძოლის ველის რომელიმე ადგილი უფრო მეტ ძალას მოითხოვს ვიდრე მეორე, როგორც ფხვიერი მიწა, რო-

¹ ცოტა რამ ბნელი, ცოტა რამ ღვთაებრივი (ლათ.).

მელიც მეტს საჭიროებს წყალს, ვიდრე მკვრივი. საჭირო ხდება; მეტი ჯარი მოათავსოთ იქ, ვიდრე გინდოდათ, მოულოდნელ ხარჯივით. ბრძოლის ხაზი ირხევა და იკლაკნება, მოკლდება და იჭიმება, როგორც ბაწარი, იქიდან არ მოდის სისხლის ღვარი, საიდანაც განაზრახულ იქნა. წინა რიგი ლაშქრისა ხშირად ირღვევა; კონცხებს და ზღვის ყურეებს ქმნიან შიგ შემავალი და გამომავალი რაზმები; ბრავებით ავსებენ იქაურობას. ქვეითი ჯარის ალაგს უცბათ არტილერია იჭერს და არტილერიისას — ცხენოსნები. ბრძოლის ველზე კომლივით არის რაზმი: რალაცა იყო აგერ იქ; მოსძებნეთ; უკვე გაჰქრა; ხან იქ ირღვევა ჯარი, სან აქ, რალაც ქარი უბერავს სამარისებური, ხან ერთად შეაგროვებს, ხან ისევე გაჰფანტავს ამ ტრაგიკულ მასებს. რა არის შეტაკება? მერყეობა. უცვლელია მათემატიკური გეგმისა ერთ წამს გულისხმობს და არა მთელ დღეს. ბრძოლის დასახატავად ის დიდებული მხატვარი გვინდა, რომ ქაოსის და ხატვა შეეძლოს თავის ფერადებით; რემბრანდტი სჯობია ვან-დერ-მეულენს; ვან-დერ-მეულენი მართალია შუადლისას და ტყუილს ურევს ცოტახნის შემდეგ.

ბრძოლის ველზე გეომეტრია ტყუის. უტყუარი მარტო ქარიშხალია. ამიტომ არის, რომ ჩვენი ფოლარი არ ეთანხმება პოლიბს. ისიც უნდა ვთქვათ, რომ ბრძოლაში ყოველთვის არის ერთი წამი, როდესაც ცალ-ცალკე კერძო შეტაკებად იქცევა ლაშქართა ბრძოლა, ირღვევა და იფანტება აურიცხველ წვრილმანად, რომელიც, — ნაპოლეონის სიტყვას გავიმეორებთ, — „უფრო რაზმების ბიოგრაფიას ეკუთვნის, ვიდრე მთელი ლაშქრის ისტორიას.“ ამ შემთხვევაში ისტორიკოსს რჩება დასკვნის უფლება; ბრძოლისას მარტო მთავარ გარემოხაზულობას აღნიშნავს და ვერავინ შესძლებს, რაც უნდა გულმოდგინედ სწუყროდეს ჭეშმარიტება, სწორედ გამოხატოს ფორმა იმ საშინელ ღრუბლისა, რომელსაც ლაშქართა ბრძოლა ჰქვია.

ეს სიმართლეა ყველა დიდი ბრძოლის შესახებ და ზედ გამოჭრილია ვატერლოოს ბრძოლაზე.

შუადლის შემდეგ უკვე გამოირკვა ბრძოლის მიმდინარეობა.

თ. ა. ვ. ი. მ. მ. მ. მ. მ.

ნაშუადღევის ოთხი საათის შემდეგ

• ცუდად იყო ამ დროს ინგლისელების საქმე.

ორანის უფლისწული ცენტრს მეთაურობდა. ჰილი — მარჯვენა ფრთას და პიქტონი მარცხენას. მამაცი უფლისწული თავგამებტებით

უყვიროდა ჰოლანდიელებს და ბელგიელებს: „ნასაუ! ბრაუნშვაიგ! არ დაიხიოთ არავითარ შემთხვევაში!“ ... არაქათგამოლეული ჰილი ბელინგტონს შეუერთდა. პიქტონი მოკლეს. იმ დროს, როდესაც ინგლისელებმა წაართვეს ფრანგებს 105 სასაზღვრო ლეგიონის დროშა, ფრანგებმა მოუკლეს ინგლისელებს პიქტონი: ტყვიით გაუხვრიტეს მას თავი. ორი სიმაგრე ჰქონდა ბელინგტონს საიმედო: ჰუგომონი და ჰე-სენტი; ჰუგომონი ჯერ მაგრად იყო, მაგრამ იწვოდა, ჰე-სენტი ფრანგებს აეღოთ: ჰუგომონიც რომ აეღოთ, ერთილა დარჩებოდა ბელინგტონს — ცენტრი და სწორედ იქით გაგზავნა ჰილი და შასე თავისი ჯარებით, რომ გაემაგრებინა.

მაგრამ ასე გამაგრებულსაც ჰქონდა თავისი სუსტი მხარე, — სუანის ტყე, რომელიც ბრძოლის ველს აკრავს და ჭაობებით არის გადაჭრილი. უკან დახევა ამ ტყით ლაშქრის დაშლას მოასწავებდა; რაზმები დაიფანტებოდნენ, არტილერია ჭაობებში ჩაილუქებოდა. საქმის მცოდნეთა აზრით, თუმცა ზოგი არ იზიარებდა ამ აზრს, ამ გზით უკან დაწევა გაქცევა იქნებოდა.

და სწორედ ამიტომ გაამაგრა ბელინგტონმა ეს საშიში წერტილი, იქ შეაგროვა ოცდაექვსი ბატალიონი თავისი ჯარებისა. მარჯვენა მხარე, შარასის სიტყვით რომ ვთქვათ, ცენტრის უკან დააყენეს. მძლავრი ბატარია იყო დაფარული მიწით სავსე ტომრებით იქ, სადაც ახლა ეგრეთწოდებული „ვატერლოოს მუზეუმი“ არის. გარდა ამისა, ბელინგტონს ათას ოთხასი ცხენოსანი გვარდიელი ჰყავდა დამალული პატარა ხევში.

შეწუხებული იყო ბელინგტონი, თუმცა ცდილობდა დამშვიდებულიად სჩვენებოდა ჯარს; ცხენზე იჯდა მთელი დღე. სენ-ჟანის მთაზე იდგა, ძველი წისქვილის წინ, რომელიც დღესაც არის. ერთი თელის ქვეშ, ეს თელა ერთმა ბარბაროსმა ინგლისელმა ორას ფრანკად იყიდა, მოსჭრა და ინგლისში გადაიტანა. გმირულად იდგა იქ ბელინგტონი, ყუმბარა წვიმდა მის ირგვლივ, ოფიცრები იხოცებოდნენ მის გვერდით. ლორდ ჰილმა ჰკითხა ამ დროს: — რა ბრძანებას გეიტოვებთ, მილორდ, თუ თავი შეაკალით მაგ მოურიდებლობით? — თქვენ ისევე მოიქეცით, როგორც მე, — უპასუხა ბელინგტონმა. — კლინტონს მოკლედ მოუჭრა: — ფეხი არ მოიცვალოთ აქედან, მარტოდმარტოდაც რომ დარჩეთ! — ცუდად იყო საქმე და ბელინგტონი ამხნევებდა თავის ძველ თანამებრძოლთ: — ბიჭებო! განა ისე დავეცემით, რომ უკან დავიხიოთ, ინგლისი შევარცხვინოთ?

ოთხი საათი სრულდებოდა, რომ შეინძრა ინგლისელების ჯარი. უცბად შეიცვალა ბორცვი და არტილერიის და მსროლელების მეტი არავინ დარჩა; დანარჩენი გამჭრალიყო: ველარ გაუძლეს ფრანგების

ყუმბარას და ფინდიხს. წინა მხარე ინგლისის ლაშქრისა მიიძალა, ბელინგტონმა უკან დაიწია.

— მალე ზურგსაც შემოგვაქცევენ! — დაიძახა ნაპოლეონმა.

თ ა ვ ი მ ი შ ვ ი დ ა

ნაპოლეონი კარგ გუნებაზეა

შეუძლოდ იყო ნაპოლეონი, აწუხებდა ცხენზე ჯდომა. მაგრამ თავის დღეში არ ყოფილა ისეთ კარგ გუნებაზე, როგორც იმ დღეს. დილიდანვე იღიმებოდა ეს ღრმად ჩამალული სული. მარმარილოს ნიღბიანი, აუსტერლიცში დაღვრემილი, მხიარულად იყო ვატერლოოზე. უდიდეს რჩეულთაც მოსდით მსგავსი ცთომილება. ყოთალი ჩრდილია ჩვენი სიხარული. ნამდვილი სიხარული მარტო ღმერთსა აქვს. *Ridet Caesar, Pompeius flebit* ¹, — იძახდნენ ომძაელი ჯარისკაცები. პომპეუსი ამჟამად არ იტირებდა და კეისარი კი მართლა იციწოდდა.

იმ ღამეს არ სძინებია, ცხენით დადიოდა შხაპუნა წვიმაში ბერტრანთან ერთად, ათვალერებდა თავის ჯარებს და ინგლისელების ცეცხლების ხაზს, დარწმუნებული იყო, რომ აქაც გაუღიმებდა ბედი. ერთ წამს შეაყენა ცხენი, ჰქეპა-ქუხილით და ეღვით მრისხანე ცას შეხედა და ჩუმი ხმით წარმოთქვა: — შეთანხმებულნი ვართ. — სცდებოდა ნაპოლეონი, მათ შორის უკვე აღარ იყო შეთანხმება.

სამის ნახევარი იყო დილისა, ჰუგომონის ტყის ახლოდან მომავალ ჯარის ფეხისხმა მოისმა. ბელინგტონის ჯარის დაბრუნებად ეჩვენა და წამოიძახა, — რაკი უკანა ნაწილი დაიძრა, დანარჩენიც თან მოჰყვება. ოსტენლესში რომ ინგლისელები მოვიდნენ, ტყვედ დავიჭერ ექვსიათას კაცსაო. — ისევე ხუმრობდა, როგორც პირველ მარტს, გემიდან რომ ჩამოდიოდა კანში; ერთი გლეხი დაანახვა მარშალს, იმპერატორის დაბრუნებით აღტაცებული, და უთხრა: — ჰხედავთ, ბერტრან? ხალხი ჩვენკენა ყოფილა, — აქაც მასხარად იგდებდა ბელინგტონს, და იძახდა: — ჰქუა უნდა ვასწავლო პატარა ინგლისელსაო. წვიმა ისევე მატულობდა. სანამ ნაპოლეონი ლაპარაკობდა, ქუხილი გაისმოდა.

ცუდი ცნობა მოუტანეს ოთხის ნახევარზე, — ინგლისელები სრულებითაც არ აპირებენ წასვლას, არც იძვრიან, ცეცხლი არ-

¹ კეისარი იცინის, მაშ პომპეუსი იტირებს (ლათ.).

სად გაუქრიათო. — ხუთზე კიდევ ორი ბელგიელი მოიყვანეს, მტრის ჯარიდან გამოქცეული. ამათაც იგივე მოახსენეს, — ინგლისელები ბრძოლას ელიანო. — მით უკეთესი, — თქვა ნაპოლეონმა, — გაპარულებს დამარცხებული მირჩევნია.

წვიმისა გამო, ჯარისთვის საჭირო სანოვაგე დროზე ვერ მოვიდა ამ დილით, მშვიერი იყო ჯარი და თანაც დასველებული; ნაპოლეონი კი იმედინად იყო და მხიარულად შეჰყვირა. ნების: — ასში ოთხმოცდაათი გამარჯვების შესაძლებლობა ჩვენსკენ არის და ათი იმათკენაო.

რვა საათი იყო, საუზმე რომ მიართვეს იმპერატორს, რამდენიმე გენერალი მიიპატიჟა. საუზმის დროს უამბეს, — ბელინგტონი გუშინწინ ბრიუსელში იყო, ჰერცოგ რიჩმონდის ქვრივის საზეიმო მეჯლისს დაესწრო. — იქვე სულტი იყო, მღვევივით მძლავრი და სახით არქიეპისკოპოსი, რომელმაც წამოიძახა: — საზეიმო მეჯლისი დღესა ნახოსო. — როდესაც ნეიმ თქვა, — გიჟი კი არ არის ბელინგტონი, რომ ლოდინი დაუწყოს იმპერატორსაო, ეს სიტყვაც ხუმრობაში გაატარა ნაპოლეონმა. ძალიან უყვარდა ხუმრობაო, — წერს ფლერი დე შაბულონი — თავის გრენადერებს გრონიარები დაარქვა — ბუზღუნები. ზოგს ყურს უწევდა, ზოგს უღვაშს. — სულ გველაზღანდარებოდა იმპერატორიო, — თქვა ერთმა გრენადერმა. — ელბის კუნძულიდან რომ ჩუმად საფრანგეთისკენ მიდიოდა, 27 თებერვალს, ზღვაში სამხედრო გემი „ზეფირი“ შეხვდა „ინკონსტანს“, რომელშიაც ნაპოლეონი იჯდა. „ზეფირიდან“ ჰკითხეს, — იმპერატორი როგორ არისო? — გაიგონა ეს ნაპოლეონმა, აიღო ხმამადიდი და სიცილით ჩასძახა: — იმპერატორი კარგად ბრძანდება! — ვისაც ასე შეუძლია ხუმრობა, მას ბედიც სწყალობს.

ცოტა ხანს ჩაფიქრებული იყო საუზმის შემდეგ, მერე თივაზე დაბრძანდა ორი გენერალი, მუხლებზე ქალაღდი დაიდეს და ნაპოლეონის კარნახით დაწერეს ბრძოლის განრიგება.

თერთმეტის ნახევარზე უკვე მზად იყვნენ ფრანგები საბრძოლველად. ისევ კარგ გუნებაზე იყო ნაპოლეონი და ერთხელ მხოლოდ მოიღუშა ცოტა ხნით მტრის საცოდაობით: მარცხენა მხარეზე დაინახა ყოჩაღი შოტლანდიელები თავიანთ საკვირველ ცხენებით და წამოიძახა: — ოჰ საბრალონი!

მერე შეჯდა ცხენზე და მალლობზე დადგა ბრძოლის ყოველმხრივ სათვალეირებლად. ბუზივით ირეოდა მის ირგვლივ ტყვია და ყუმბარა. გზის მაჩვენებლად ერთი გლეხი ჰყავდა, ლაკოსტი, ინგლისელების მომხრე, ერთ ჰუსარის უნაგირზე მიკრული. გულგახეთქილი იყო გლეხი და სულ იმას ცდილობდა, ზურგს უკან დამალვო-

და ჰუსარს და გაცხარებული ბრძოლის დროსაც თავისი არ დაიშალა ნაპოლეონმა: — არა გრცხვენია, სულელო! გინდა, რომ ზურგში მოგხედეს ტყვია. შე ლაჩარო, შენა!

თავი მეხუთე

რალატას ჰკითხავს ლაკოსტას იმპერატორი

მაშ იმ დილას კარგ გუნებაზე იყო ნაპოლეონი.

და მართალიც იყო. მის მიერ შედგენილი ბრძოლის გეგმა საკვირველი რამ იყო. ბრძოლა რომ დაიწყება, ბევრი რამ იცვლება წინათ, შედგენილ გეგმაში, მაგრამ ყოველ ცვლილებას ხედავდა და არაფრით ირღვეოდა მისი მეფური, იმედიანი სიმშვიდე. დაჩვეული იყო, თვალს არ აშორებდა ბრძოლას; ისე უნდა მდგარიყო, რომ არა გამოჰპარვოდარა შეუნიშნავი. არ იცოდა ავის ცალკე თვლა და კარგის ცალკე, საქმე ანგარიში კი არა, საქმე შედეგი იყო — გამარჯვება. ცოტა რამ წახნდა დასაწყისში, ეს არ აწუხებდა, რადგან დაბოლოების გამგედ და ბატონად გრძნობდა თავს. ლოდინიც იცოდა, რადგან თავისად მიაჩნდა გამარჯვება, და ამხანაგად თავისი ბედი, თავის თანასწორად. ისე იქცეოდა, თითქოს თავის ბედს ეუბნება: — ვერ გამიბედავო.

სანახევროდ ნათელიც იყო და ბნელიც ნაპოლეონი და ამიტომ კარგით თავის მფარველს აქმაყოფილებდა და ავით... ავსაც უთმენდა ბედი. სწამდა, რომ ხელს უწყობდა გარემოებანი, თანამოზიარედ უხდებოდნენ, როგორც ანტიკური მიუწვდომელს.

მაგრამ აღამიანმა რომ ბერეზინა გამოიაროს, ლაიბციგი და ფონტენებლო, მგონია, ვატერლოოში მაინც უნდა გამოიჩინოს უნდობლობა. ცხადი იყო, რომ ზეცას საიდუმლოდ შუბლი შეეკრა.

ბელინგტონმა რომ უკან დაიწია, ათრთოლდა ნაპოლეონი. უეცრად მოტიტვლებული დაინახა სენ-ჟანის თხემი; ინგლისელების ლაშქრის წინამხარი აღარსად იყო, რადგან ერთად იკრიბებოდა და იმალებოდა, წამოიწია ნაპოლეონმა თავის ცხენზე. გამარჯვების ელვამ გაურბინა თვალწინ.

ბელინგტონი რომ ტყეში შეეგდო და იქ ამოეყლიტა. ეს იქნებოდა საბოლოო წაქცევა ინგლისისა საფრანგეთის მიერ. ეს იქნებოდა გრესის, პუატიეს, მალპლაკის და რამილის სისბლის ძიება. მარენგოში გამარჯვებული კუდით ქვას ასროლინებდა აზნეკურში გამარჯვებულ ინგლისელებს.

კარგა ხანს სინჯა თავის ჭოგრით ინგლისელებისგან მიტოვებული ადგილი. საბრძოლველად გამზადებული გვარდია, რომელიც უკან უდგა, ქვევიდან ზევით შესცქეროდა თავის იმპერატორს. შემჩნეველი და ბრძოლისათვის სასარგებლო ან მავნებელი ბუჩქიცი არსად გადარჩენია; ერთ ბარიკადის გვერდით ძველი წმ. ნიკოლოზის სამლოცველო დაინახა, თეთრად შეღებილი, დიდი ხანი სინჯა, რალაც ეჩვენებოდა საეჭვო, მაგრამ ვერ არჩევდა. დაიხარა და ჩუმი ხმით რალაცა ჰკითხა ლაკოსტს. თავი გაიქნია ლაკოსტმა, — არაო, — უთუოდ ლალატი ჰქონდა გუნებაში.

ჩაფიქრებული იყო ნაპოლეონი.

ბელინგტონი გაბრუნდა. გაბრუნებულის შემუსვრა იყო საჭირო, სხვა არაფერი. ნაპოლეონმა უცბად პარიზს შათირი აფრინა — გამარჯვება ჩვენიაო.

ერთი იმ გენიოსთაგანი იყო ნაპოლეონი, რომლებიც გრგვინავენ და აგერ იპოვა, ვისთვის დაცვა მეხი.

მილოს ბეგთაროსანთ უბრძანა მონ-სენ-ჟანის მთის აღება.

თ ა ვ ი მ ე ტ ხ რ ე

მოულოდნელობა

სამიათასხუთასი კაცი იყო მთელ კილომეტრზე გაჭიმული. მღევები იყვნენ უზარმაზარ ცხენებით. უკან, ზურგის გასამაგრებლად, მთელი დივიზია უდგათ ლეფევირისა, ჟანდარმები, გვარდიელები, შუბოსნები. დილით ალტაცებაში მოიყვანეს ნაპოლეონი და იმისი ამაღა. წყობისად რომ გაიარეს თავის ადგილის დასაქერად, ორკესტრი ნაპოლეონის ჰიმნს უკრავდა „Veillons an salut de l'empire“¹.

ადიუტანტმა ბერნარმა გადასცა ნაპოლეონის ბრძანება. ნემი იძრო ხმალი და გაუძღვა ამ მღევებს.

საშინელება მოხდა.

მწყობრად დაიძრნენ ეს ცხენოსნები, ამოღებულ ხმლებით, აფრიანებულ დროშით.

სწრაფად ჩაიარეს ფერდობი და აღმართს მიადგნენ, ზევიდან ზუზუნით მოდიოდა ტყვია-ყუმბარა, ცხენოსნები კი იაევი მწყობრად აღიოდნენ მონ-სენ-ჟანის მთაზე ატალახებული ფერდობით, ისევე გამარჯვებით მიდიოდნენ ახლაც. როგორც მოსკოვში. მიუხარტი აღარ ჰყავდათ, სამაგიეროდ ნეი მათთან იყო.

¹ იმპერიას დაუდგეთ დარაჯად

უცბად საზარელი სურათი დაინახა ნაპოლეონმა. ინგლისელების მარცხნივ, ფრანგების მარჯვნივ ყალყზე ადგნენ წინა რიგის ცხენე-ქი და გაისმა საშინელი ყვირილი. მთის თხემზე ქენებით ავიდა მი-იშვალა მხედრობა და ღრმა ხეცს მიაღება მოულოდნელად. ყალყზე აშფაყ წინა რიგს უკანიდან მეორე რიგი აწვებოდა, იმას უკანიდან მესამე და ხევში ცვიოდა ცხენიც, მხედარიც ერთ წყობას მეორე მისდევდა, იმას მესამე, არავითარი საშუალება ამ ხეცის აცდენისა, ან უკან დახვევისა არ იყო. ხევში ჩაიღუპა ის მძლავრი ჯარი, რომელსაც ბოლო უნდა მოელო ინგლისელებისათვის. როდესაც ცხენებით და ცოცხალ მხედრებით ამოივსო მთელი ხევი, მაშინ ზედ გადაიარეს უკანა რაზმებმა.

ამით დაიწყო ბრძოლის წაგება.

ერთი ადგილობრივი თქმულება ამბობს, რომ ორიათასი ცხენი და ათასხუთასი კაცი ჩაწვა ამ ხევშიო, მაგრამ იქნება კიდევ აზვია-ღებდეს. იქნება ამ რიცხვში ის მკედრებიც იყოს, რომლებიც მეორე დღეს ჩაყარეს იმავე ხევში.

ნაპოლეონმა, ვიდრე ბრძანებას მისცემდა სენ-ჟანის მთაზე იერი-შით მიხვლისას, დიდი ყურადღებით გასინჯა მთის ასავალი ფერღობი და პატარა თეთრი ეკლესია. მერე ლაკოსტას ჰკითხა, — საშიში ხომ არაფერია ამ აღმართზედაო. — იმანაც თავი გაუქნია, არაო. შეიძლება ითქვას, რომ ამ გლეხის „არამ“ დაღუპა ნაპოლეონი.

ამ გარემოებას სხვაც ბევრი მოჰყვა.

შესაძლებელი კი იყო, რომ ნაპოლეონს მოეგო ვატერლოოს ბრძოლა?

აი ჩვენი პასუხი: არა.

ველინგტონის გამო? ბლუხერის გამო?

არა, ეს იყო ღეთის ნება.

ბონაპარტი რომ გამარჯვებული დარჩენილიყო ვატერლოოში, ეს იქნებოდა სრული დარღვევა მეცხრამეტე საუკუნის კანონისა. იმ დროს სულ სხვა მიმართულების ამბები მზადდებოდა, რომელშიაც ადგილი აღარ ექნებოდა ნაპოლეონს. ამ ამბების მიერ უარყოფა ნაპოლეონისა, დიდი ხანია, ეტყობოდა ცხოვრების მიმართულებას, დრო იყო, რომ დაეცემულიყო ეს დიდი და თან ძლიერი ადამიანი.

მეტრსმეტად დიდი წონა ჰქონდა ამ კაცს და მით არღვევდა კაცობრიობის წონასწორობას. ამ კაცს, მარტოდმარტოს, უფრო მეტი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე მთელ კაცობრიობას. კაცობრიობის სიცოცხლის ძალჭარბობა მოგროვილიყო ერთადერთ თავში, მთელი ქვეყანა მოთავსებულიყო ერთადერთ ტვინში, — მომაკვდინებელი იქნებოდა ცივილიზაციისათვის, რომ ბოლო არ მოღებოდა ნაპო-

ლეონს. დრო იყო, რომ ადამიანთა ცხოვრებაში ჩარეულიყო უზენაესი, უანგარო მართლმსაჯულება. ალბათ ამას ჩიოდნენ პრინციპები და საფუძვლები, რომელთაგან დამოკიდებულია წესიერ ურთიერთობა, როგორც ზნეობრივ, ისე ნივთიერ განწყობილებაში. სისხლის ღვარს რომ ორთქლი ასდის, სასაფლაო რომ მკედრებს ველარ იტევს, დედის ცრემლი რომ ვედარ შრება, ეს არის უტყუარი მომჩივანი უზენაესის წინაშე. ასეა! დედამიწა რომ მეტისმეტად ტანჯვას განიცდის, საიდუმლო გმინვა ისმის წყვილიაღში და უსაზღვროს ესმის იმისი გმინვა.

ნაპოლეონი დაბეზლებული იყო უსაზღვროს წინაშე და გადაწყვეტილი იყო იმის დაცემა.

იგი აწუხებდა ღმერთს.

ვატერლოო ბრძოლა არ არის. ვატერლოო სამყაროს სახის შეცვლაა.

თ ა ვ ი მ ე ა თ ე

მონ-სენ-ჟანის ტაფოზი

როგორც კი ფრანგები გადაიჩეხნენ ხევში, ინგლისელების აქამდე შენიღბულმა ბატარეამ თავი იჩინა. საშინელი სროლა აუტეხეს ხევზე გადასულ ჯარებს, იმდენად საშინელი, რომ ფრანგების გენერალმა. უშიშარმა დელორმა, სამხედრო სალამი მისცა ამ ზარბაზნებს. ბევრი დააკლო ხემა, მაგრამ ერთითად გაამხნევა, ვინც გადარჩა. ამ მარცხმა სულ გაანადგურა ვატიეს რაზმეული, დელორისა კი გადარჩა მთლიანად. ნეის თითქო ეჭვი აღძვროდა, ებრძანებინა მარცხნივ მოქელო ხევისთვის.

დადგება ხოლმე ისეთი წამი ბრძოლის დროს. როდესაც ფოლადით ამაგრებს სული მეომარს, ქანდაკებანდ გარდაქმნის მებრძოლს და მაგრად აკაჟებს ხორციელს. საშინელი ძალით მიესივნენ ფრანგები, მაგრამ ფეხი ვერ მოაძვლევინეს ინგლისელებს. დიდხანს იბრძოდნენ გაშმაგებულნი და როგორც იყო შეარყიეს, შეარღვიეს რამდენიმე ბატალიონი პატოვერელებისა. ბელინგტონმა მაშინვე ცხენოსანი ჯარით გაამაგრა ეს ადგილი. ნაპოლეონსაც რომ თავისებისთვის ქვეითი ჯარი მიეშველებინა, გამარჯვებული დარჩებოდა.

იერიშით მისულ ფრანგებს უკანიდან დაჰკრეს ინგლისელმა ცხენოსნებმა. ხელიდან ხელში გადადიოდა მონ-სენ-ჟანის მთა. ოთხი ცხენი მოუქლეს ნეის. ორი საათი გაგრძელდა ქედზე ეს ბრძოლა.

ბრძოლა კი არა, დუელი ორ.გაცოფებულ დაჭრილ კაცისა, რომლებიც იბრძვიან, სცემენ ერთმანეთს და თან სისხლი სდით უკანასკნელ წვეთის წვეთამდე.

დიდ გაქირვებას განიცდიდა ორივე მტერი. სისხლად იქცეოდა ლაშქარი. მარცხენა მხრიდან დახმარება სთხოვა ბელინგტონს კემპფმა, — აღარავინ მყავს, — უპასუხა მხედართმთავარმა, — დაიხოცნენ და ფეხს კი ნუ მოიცვლიან. იმავე დროს ნეიმ ქვეითი ჯარის დახმარება სთხოვა ნაპოლეონს.

— საიდან გავაჩინო? — შეპყვირა ნაპოლეონმა, — მე ხომ ვერ გამოეჩეკავ!

საერთოდ კი ინგლისელები უფრო გალახულნი იყვნენ, ვიდრე ფრანგები. ხუთი საათი იყო, როდესაც საათი ამოიღო ბელინგტონმა, დახედა და სთქვა ჩუმი ხმით: — დავიღუპეთ, თუ ბლუხერმა დაიგვიანა!

სწორედ ამ დროს გამოჩნდა ფრიშმონის მალლობზე მბზინავი ხიშტები.

აქ კი უეცრად შეიცვალა ამ ბუმბერაზული დრამის ბედი.

თ ა ვ ი მ ე თ ე რ თ მ ე ბ ი

ა ვ ი გ ზ ი ს მ ა ჩ ვ ე ნ ე ბ ე ლ ი ნ ა პ ო ლ ე ო ნ ს, კ ა რ გ ი ს ა ბ ი უ ლ ო ვ ს

ყველას ეცოდინება საბედისწერო დაბნევა ნაპოლეონისა; გრუშის იმედი ჰქონდა და ბლუხერი გამოჩნდა, სიცოცხლის ნაცვლად სიკვდილი.

ბედისწერამ ხშირად იცის ამგვარი ფანდები: ელოდნენ სამყაროს სამეფოს ტახტს, დაინახეს წმ. ელენეს კუნძული.

პატარა მწყემსი ჰყავდა გზის მაჩვენებლად ბიულოვს, ბლუხერის ლეიტენანტს, რომელსაც ტყიდან გამოსვლისას ფრიშმონის ზემოდან რომ წამოეყვანა ბიულოვი და არა პლანსენუას ქვემოდან, იქნება სხვა მოხაზულობა მიეღო მეცხრამეტე საუკუნეს. ნაპოლეონი დარჩებოდა გამარჯვებული ვატერლოოს ბრძოლაში. სხვა გზით რომ წამოეყვანა, წინ ხევი დახვდებოდა ბლუხერის ჯარს, გაუვალი მისი ზარბაზნებისთვის და, მაშასადამე ველარც დაეხმარებოდა ინგლისელებს.

ერთი საათით რომ გვიან მიშველებოდა ბლუხერის ჯარი, ველარც ბელინგტონსა ნახავდა, როგორც სთქვა პრუსიელმა მუფლინგმა, და ველარც გამარჯვებას.

ერთი-ორი საათით რომ ადრე დაეწყოთ ბრძოლა, ოთხზე გათავებული იქნებოდა, და ბლუხერის ჯარი ნაპოლეონისაგან დამარცხებულ და გაქცეულ ლაშქარს დაინახავდა.

შუაღღე იყო, რომ ნაპოლეონმა რაღაც დაინახა თავის ჭოგრით შორეულ ჰორიზონტზე, — რაღაცას ვხედავ ღრუბლად და ჯარად მეჩვენებაო. — მერე დაღმაცხის პერცოვს ჰკითხა: — რას ხედავთ, სულტ, შაპელ-სენ-ლამბერისკენ? — ჭოგრით დააქკერდა სულტი და მიუგო: — ოთხ-ხუთიათას კაცს ვხედავ — ეტყობა გრუში მოდის. ოღონდ უძრავად იდგა ეს ჯარი. იმპერატორის ამალის ყველა ჭოგრი ამ „ღრუბელს“ შესცქეროდა. ზოგმა თქვა, — ჯარია, ისვენებსო. — ზოგმა — ხეებიანო. — ნაპოლეონმა დომონის პატარა მსუბუქი ცხენოსანი რაზმი გაგზავნა გამოსარკვევად.

და მართლაც, უძრავად იდგა ბიულოვი. მთავარი თავისი ძალა უკან ჩამორჩენოდა და იმას ელოდა, ბრძანება ჰქონდა: მთლად მოიკრიბე შენი რაზმები და ბრძოლაში ისე ჩაერიეო. მაგრამ ხუთ საათზე, როცა ნახა, რომ იღუპებოდა ბელინგტონი, იერიშით მარჯლა უბრძანა ბიულოვს ბლუხერმა და ეს მნიშვნელოვანი სიტყვა წარმოთქვა: — ცოტა სული მოვაბრუნებინოთ ინგლისელებს.

თ ა ვ ი მ ე თ ო რ მ ე მ ტ ე

გ ვ ა რ დ ი ა

დანარჩენი ცნობილია. გაჩნდა მესამე ლაშქარი. სრულიად დაშალა ფრონტების ჯარი. ზოგი გარბოდა გულგახეთქილი, ზოგი, როგორც გვარდია, თავგანწირვით იბრძოდა და იმპერატორს გაუმარჯოსო! — გაპყვიროდა მომაკვდავი.

მთელ დღეს მოღრუბლული იყო ზეცა და სწორედ ამ დროს, მ საათი იქნებოდა საღამოსი, შორს, ჰორიზონტზე გაიჩნდა ღრუბელი და ჩამავალი მზის სხივი დაეცა ვატერლოოს. აუსტერლიცმა ამომავალი მზე ნახა, ვატერლოომ ჩამავალი.

გამარჯვებას კი არა, სიკვდილსა ცდილობდა ნეი და გულს უშვერდა ტყვიას და ხმალს. მეხუთე ცხენი მოუკლეს. ოფლი სდიოდა. თვალში ცეცხლი ეკიდებოდა, ცოფის დორბლი სდიოდა. ერთი ეპოლეტი ხმლით ჰქონდა გაბალთული, არწივის ორდენი ტყვიით გაქრული; დასისხლიანებული, გატალახიანებული, მაგრამ დიდებული, გატეხილ ხმლით სცემდა მტერს და იძახდა: — მოდიო, ნახეთ, როგორ კვდება ბრძოლის ველზე საფრანგეთის მარშალი! მაგრამ ამოდ

რჩებოდა იმის ცდა. არა ხედებოდა რა მომაკვდინებელი, და დრუედ'ერლონს გასძახა სასოწარკვეთილმა: — მიუშვირე გული რომ მორჩეს და გათავდეს. — მეხნაკრავივით ცვიოდნენ მის ირგვლივ გვარდიელები. ისიც არ ინდობდა მტერს და ყვიროდა: — ნუთუ ჩემი ხელით მოვიკლა თავი? ნეტავ პირად მე დამიმინებდნენ, რაც ზარბაზნები აქვთ ინგლისელებს!

უბედური. ფრანგების ტყვიით უნდა მომკვდარიყო, და ამიტომ გადარჩა ვატერლოს.

თ ა ვ ი მ ე ტ ა მ ე ბ ა

კ ა ტ ა ს ტ რ ო ჳ ა

ყველა გარბოდა გვარდიელების გარდა. გვარდიელები იქვე რჩებოდნენ დახოცილები ან დაჭრილნი. ცხენი წაართვა ვილასაც ნეიმ, მოახტა და უქუდო, უხმლო, უყელსახვევო გამოეკიდა გაქცეულთ, ცდილობდა შეეყენებინა, შეეგროვებინა ცოტა რამ ძალი; უყვიროდა, სთხოვდა, არცხვენდა, ლანძღავდა, მაგრამ შეუძლებელი იყო შეშინებულების გაჩერება. — გაუმარჯოს მარშალ ნეის! — ყვიროდნენ ჯარები და მაინც გარბოდნენ.

საშინელებაა ასე გაქცევა ჯარისა: — ერთმანეთს ჰკლავენ ამხანაგები, რომ მალე გავიდნენ სამშვიდობოს. ერთმანეთში ირევიან ცხენოსნები, ფეხოსანი ჯარი, არტილერია და დაუნდობლად სრესენ თავიანთ მოძმეთ. ეს უშველებელი ქაფია ბრძოლისა.

ცოტა რამ გვარდიელები ჰყოლოდა ნაპოლეონს თავისთან და ეცადა იმათი დახმარებით შეეკრა გზა გაქცეულ ჯარისთვის, წინ გადაეღობა, ამო იყო ყველაფერი. უცხად გაარღვიეს ეს დაბრკოლება და გარბოდნენ, რაც ძალი შერჩენოდათ ფეხებში. ცხენით მისდევდა ნაპოლეონი, ეხვეწებოდა, არიგებდა, ემუქრებოდა, ევედრებოდა. იმ დილას რომ ერთხმად გაიძახოდნენ ყველანი — იმპერატორს გაუმარჯოსო, — ახლა გაჩუმებულნი გარბოდნენ. აღარც კი სცნობდნენ. შეშინებული ყვირილიდა იყო, გუდების და თოფების ყანებში გადაყრა. აღარც ამხანაგობა ახსოვდათ, აღარც ოფიცრები, აღარც თავიანთ ღმერთად მიჩნეული ნაპოლეონი.

ლომები მშველებად გადაქცეულიყვნენ.

ამგვარი იყო ეს უკუქცევა.

ქენაპში ერთხელ კიდევ სცადეს შეეჩერებინათ ჯარი. სამასი კაცი მოაგროვა ლობომ, გამაგრდა სოფლის შესავალში, ბარიკადიცი კი ააგო საჩქაროდ, მაგრამ როგორც კი მოხვდათ პრუსიელების ყუმ-

ბარა, ისევ მოჰკურცხლა ჯარმა. ლობო შეიპყრეს. საჰანლაჟ, დაუნდობლად სცემდა გაქცეულთ მღევარი. ბლუხერის ბრძანებჯქონდათ, — ცოცხალი არავინ გადაგრჩეთო! როგეს მიჰბაძა ბლუხერმაც, რადგან როგე დაჰმუქრებოდა, — მოვკლავ, — ვინც ტყვეს მომიყვანს პრუსიელსაო. — ბლიუხერმა გადააჰქარბა და თავი შეირცხვინა. ჰაბუკ გვარდიელების გენერალი დუგემი დუჰნის კარს მიეყრდნო ჟენაჰში და თავისი ხმალი მისცა პრუსიელს — გნებდებო. იმან ხმალი გამოართვა და იჰვე მოკლა. გამარჯვება კაცის კვლად გადაიჰცა.

მაშ დავსაჯოთ, რადგან ისტორიასა ვწერთ: — თავი შეირცხვინა ბებერმა ბლიუხერმა.

ამ მხეცობით დასრულდა უბედურება. ჟენაჰი გადაირბინეს გაქცეულებმა, კატრ-ბრა, გოსლი, ფრანი, შარლრუა და მარტო მამინ დადგნენ, როდესაც საზღვართან მივიდნენ. ვაი რომ ეს ის დიდებული ლაშქარი იყო, რომელიც გარბოდა ასე სამარცხვინოდ.

ნუთუ უმიზეზოდ მოხდა შიშით ძრწოლა, ეს სამარცხვინო თავდავიწყება იმ დიდებულ გმირობის და ვაჟკაცობისა, რომლის ბადალი ბევრი არ მოეპოვება ისტორიას? არა. ვატერლოოზე დაშვებულ იყო აჩრდილი უზენაესი მარჯვენისა. საბედისწერო იყო ეს დღე, ადამიანზე უძლიერესმა ძალამ მოავლინა ის დღე. ამის შედეგი იყო ის შიში, გაქცევა, თავის დახრა მტრის ლახვარის წინ, და იარაღის დაყრა. მთელი ევროპა დაამარცხეს გმირებმა და დღეს კი გამარჯვებული მტრის ფეხჰვეშ ეყარნენ გასათელავად ხმის ამოუღებლად. ხელის გაუძრევლად, რადგან გრძნობდნენ, რომ ამ აჩრდილში იყო ვიღაც საშინელი. Hoc erat in fatis! იმ დღეს შეიცვალა მომავალი კაცობრიობისა. ვატერლოო ახალი მიმართულების გზა არის მეცხრამეტე საუკუნისა. დიდებული კაცი უნდა ჩამოშორებოდა, რომ ამ გზას დასდგომოდა დიდებული საუკუნე და ამის გარიგება იკისრა იმან, ვისაც ვერავინ უბედავს წინააღმდეგობას. ამით აიხსნება შიშით გაგიყება გუშინდელი გმირებისა. ვატერლოოს ბრძოლაში ღრუბლის კი არა, მეტეორის მოვლენა იყო უმაღლესი განგების თანახმად.

უკვე ღამე იყო, როდესაც ბერნარჰა და ბერტრანმა ჟენაჰის მინდორში სერთუჰის კალთით დაიჰირეს ერთი კაცი, პირჰუში, ჩაფიქრებული, რომელიც იჰამდე მიჰყოლოდა გაქცეულთ და მერე სასოწარკვეთილი ჩამომხტარიყო ცხენიდან, აღვირი ხელში ეჰირა და

* ეს იყო მათი ბედისწერა.

ისევ ვატერლოოსკენ ბრუნდებოდა. ეს ნაპოლეონი იყო, რომელიც აქაც წინსვლას ღამობდა, გამქრალ ოცნებით გატაცებული დიდებუ-
ლი მთვარეული.

თ ა ვ ი მ ი თ ო თ ხ მ ი ბ ა

უპანასკნელი პასუხი

გვარდიელები კი მაინც იბრძოდნენ. ცხრა საათი იქნებოდა ღამისა, ერთი პატარა რაზმი გამაგრებულიყო სენ-ჟანის მთაზე.

გარს მტერი შემოხვეოდა. უფროსად ერთი ოფიცერი ჰყავდა, კამბრონი. და როდესაც ამ რაზმისა ერთი მუქალა დარჩა, როდესაც მთლად დასვრეტილი ფრიალებდა ამ რაზმის დროშა, როდესაც ტყვია შემოელიათ და თოფს ჯოხივითლა ხმარობდნენ, როდესაც მკედარი უფრო მეტი ჰყავდათ. ვიდრე ცოცხალი, რაღაცა გრძნობა აედრათ გამარჯვებულ ინგლისელებს და შეწყვიტეს სროლა. ამით ისარგებლა ინგლისელების გენერალმა კოლეილმა, ზოგის თქმით მეტლანდმა და დაუძახა:

— ყოჩაღები ხართ, ფრანგებო. მოდი, დაგვნებდით!
ერთი სიტყვით უპასუხა კამბრონმა: „Merde!“¹.

თ ა ვ ი მ ი თ ხ უ თ მ ი ბ ა

კ ა მ ბ რ ო ნ ი

ამაზე დიდებული პასუხი თავის დღეში არავის უთქვამს, მაგრამ ფრანგი მკითხველის პატივსაცემად ეს სიტყვა არ უნდა იქნეს გა-
მეორებული.

საკუთარი პასუხისმგებლობით ვარღვევთ ამ აკრძალვას.

ამ გმირებში ერთი დევგმირიც ერია, კამბრონი.

ამ სიტყვის თქმა და სიკვდილი, რა იქნება ამაზე დიდებული?
ვინაიდან სიკვდილის წადილი იგივეა, რაც თვით სიკვდილი და ეს ადამიანი როდია დამნაშავე, თუ ფინდიხით განგმირული ისევ ცოცხლობს.

ვატერლოოს ბრძოლა მოიგო არა განადგურებულმა ნაპოლეონ-

¹ განავალი ადამიანისა.

მა, არა ბელინგტონმა, რომელიც იხევედა ოთხ საათზე და სასოწარ-კვეთილებას მისცემოდა ხუთზე, არა ბლუხერმა, რომელსაც სულაც არ უბრძოლია. გამარჯვებული იქ კამბრონი დარჩა.

გამარჯვებულია, ვინც ამგვარ სიტყვით დაუხვდება მის დასაცემად დამზადებულ მებს.

გამარჯვებულია, ვინც ამ პასუხით დაუხვდება განსაცდელს და თავის ბედისწერას, ვინც ირონიით ჩადის საფლავში; ვინც ფეხზე ღვას დამარცხებული, ვინც ორმარცვლიან სიტყვაში ჩაახრჩობს ევროპის კოალიციას, ვინც შეფეებს ამ ფეხისალაგს შესთავაზებს, ჯერ ისევ კეისარის მიერ ცნობილს, ვინც უქანასკნელ სიტყვას პირველად გადააქცევს და მით ასახელებს თავის სამშობლოს; ლეონიდს რაბლეთი შეაესებს; ერთ მოსწრებულ სიტყვით ახასიათებს მთელ გამარჯვებას, იმ სიტყვით, რომლის გამეორებაც კი ვერ გაგვიბეღია; ვინც ნიადაგსა ჰკარგავს ფეხქვეშ და მაგრად ჩარჩება ისტორიაში, და ამ სისხლისღერის შემდეგ გულიანად გააცინებს თავისიანებს. გამარჯვებულიც არის და მიუღწეველიც.

ეს შეურაცხყოფაა ქუხილისა! ესქილეს დიდებასავით ძლიერია ეს შეურაცხყოფა.

კამბრონის სიტყვა განგმირულ გულის ნაყოფი არის; ნაყოფი ზიზღით აღსავსე გულისა. სულთმობრძავის გულის ამონაშმაგი. ვინ გაიმარჯვა? ბელინგტონმა? არა, ბლუხერის ჯარი რომ არ მოშველებოდა, წასული იყო იმის საქმე. ბლუხერმა? არა, ბელინგტონს რომ არ დაეწყო, ბლუხერი ვერას გააკეთებდა. ერთი უქანასკნელთაგანი იყო კამბრონი, უჩინარი გმირი, სულ უმცროსი პიროვნება ამ ომში და იმან იგრძნო, რომ აქ რაღაც სიცრუე იყო დაფარული, სიცრუე თვით გამარჯვებაში, და სწორედ იმ წამს, როდესაც ცოფსა ჰყრის კაცი, დაცინვას უბედავენ და სიცოცხლეს სთავაზობენ. როგორ არ აღშფოთებულიყო? იქ იყვნენ ევროპის ყველა მეფეები, ბედნიერი გენერლები, მეხისმტყორცნელი იუპიტერები. ასიათასი კაცი ჰყავდათ გამარჯვებული და ასიათასის ზურგსუკან კიდევ მილიონები; ზარბაზნები ჰქონდათ ანთებული პატრუქით, ფეხქვეშ სთელავდნენ იმპერატორის გვარდიას და დიდებულ ლაშქარს, მიწასთან გაასწორეს, ნაპოლეონი და არავინ დარჩენილა კომპრონის გარდა, არავინ პროტესტის სათქმელად, ამ მიწის მატლის გარდა.

მაშ პროტესტსაც ის იტყვის! და დაიწყო სიტყვის რჩევა, როგორც ხმალს ირჩევს მხედარი. ბოლმა მოაწვა და ეს ბოლმა გადმოანთხია ამ სიტყვად. უცბად განრისხდა იმედმიხილი, წინ აღუდგა ამ უცნაურ გამარჯვებას, რომელშიც გამარჯვებული არავინ იყო და შიგ პირში... შეაფურთხაო, არა კმარა, შიგ პირში ახალა თავისი

სიტყვა! გათელილად გრძნობს თავს მტრის გამარჯვებით, მაგრამ ერთი სიტყვით გამოხატავს მის არაარაობას. გარს მრავლად ახვევია მტერი; სიკვდილის მეტი აღარა დარჩენია რა; იცის და ერთ სიტყვას ჰპოვებს შესაფერს, რომ გული მოიფხანოს. ვიმეორებთ: გამარჯვება ამ სიტყვის ამორჩევა და თქმა.

დიდებულ დღეების სული ჩაუდგა ამ პატარა კაცს სიკვდილის წინ. კამბრონიმ იმავე შთაგონებით იპოვა სიტყვა ვატერლოოს მადიდებელი, როგორც რუჟე დე-ლილმა „მარსელიოზა“ რევოლუციის სადიდებლად. ზეციურ ელვის ნაპერწკალმა გაუარა ორივეს, ათროლდნენ და ერთმა დიდებული სიმღერა სთქვა, მეორემ საზარელი ყვირილი. კამბრონიმ ეს ზიზლით სავსე სიტყვა მარტო ევროპას კი არ ესროლა იმპერიისაგან; არა, მთელ წარსულს სტყორცნა რევოლუციისაგან. გესმით მისი ნათქვამი და სცნობთ კამბრონში დიდებულ სულს ბუმბერაზისას. გეგონებათ დანტონია, ხალხს რომ მიმართავს სიტყვით, ან მბრდღვინავი კლებერიო.

კამბრონის სიტყვამ ინგლისელების პასუხი გამოიწვია: ესროლეთ! და იგრიალა ერთად მთელმა ბატარეამ, ერთად გავარდა ურიცხვი თოფი. ამომავალი მთვარის მიერ შევერცხლილი კომლი მოედო იქაურობას და როდესაც გაიფანტა იქ აღარა იყო რა მკედრების გარდა.

თ ა ვ ი მ ე თ ე მ ვ ს მ ე ბ ე

QUOT LIBRAS IN DUCE? ¹

გამოცანა არის ვატერლოოს ბრძოლა, თანაბრად ბნელით მოსილი, როგორც გამარჯვებულთათვის, ისე დამარცხებულთათვის. ნაპოლეონისათვის — უსაფუძვლო შიშის ბრალი იყო ეს დამარცხება: „დაღამდა, გათავდა ბრძოლა. შესწორებულია უვარგისი განკარგულებანი. მომზადებულია სახვალაოდ უაღრესი გამარჯვება. და ყოველივე ეს ამაოდ რჩება, რადგან უცბად დაუძლეველი შიში მოერია ჯარს (ნაპოლეონის წმ. ელენეს კუნძულზე ნაკარნახევი). ბლუხერი თოფის და ზარბაზნის ცეცხლის მეტს ვერას ხედავს; ბელინგტონს ვერა გაუგია რა იმის. საშინელი რამ მოხდა მართლაც, გაუგებარი, ვნახოთ პატაკები: ცნობები არეულდარეულია, განმარტებანი აწეწილ-დაწეწილი, ზოგს დაბნეულობა ეტყობა, ზოგი ბორძი-

¹ რად ღირს სარდალი (ლათ.)

კობს. უომინი ვატერლოოს ბრძოლას ოთხ მომენტად ჰყოფს, მუფ-
ლინგი სამ ფაზისად, ერთადერთი შარასია, თუმცა მას ყველაფერში
არ ვეთანხმებით, რომელიც სისწორით აღნიშნავს, რომ აქ ადგილი
ჰქონდა ადამიანის გენიის დამარცხებას ღვთიურ ბედისწერასთან
შებრძოლებისას. ყველა დანარჩენი ისტორიკოსები როგორაც
დაბრმავებულნი არიან და ხელის ცეცებით იკვლევენ გზას. და მარ-
თლა დამხოზილ იქნა სამხედრო მონარქია, რომელსაც თან მოჰყვა
მეფეთა განსაცვიფრებლად დამხოზა ყველა სამეფოებისა, გაბათი-
ლება თოფ-იარაღისა, უარყოფა ომისა.

ამ ზეადამიანურ აუცილებლობით გამოწვეულ ამბავში ადამიანი-
საგან არაფერი არ იყო დამოკიდებული.

ბელინგტონს და ბლიუხერს რომ ვატერლოო ჩამოვაცილოთ, გა-
ნა ინგლისს დაეკლებთ რასმე, ან გერმანიას? არაფერს. არც სახე-
ლოვან ინგლისს ეხება ვატერლოოს საკითხი და არც დიდებულ
გერმანიას. ღვთის მადლით, ხალხის ძლიერება თოფ-იარაღის ძალით
არ განიზომება. არც გერმანია არის ქარქაშში ჩამძვრალი და არც
ინგლისი, არც საფრანგეთი. იმ დროს, როდესაც ვატერლოო ხმლე-
ბის ტრიალის მეტს არას წარმოადგენდა, გერმანიას ბლუხერის გარ-
და გოეთე ჰყავდა ბლუხერზე უფრო მაღლამდგომი და ინგლისს
ბელინგტონის გარდა ბაირონი, ბელინგტონზე უფრო მაღლა მდგო-
მი. ჩვენს საუკუნეს თან სდევს ფრიალი გავრცელება იდეებისა და
ამ განთიადში ინგლისსა და გერმანიას საუცხოო სხივები ეკუთვნით.
დიდებულნი არიან, რადგან აზროვნებენ, მაღლა სწევენ-ცივილი-
ზაციის დონეს თავიანთი აზროვნებით და ეს აზროვნება თვით ხალ-
ხისაა და არა შემთხვევით მონაპოვარი. მეცხრამეტე საუკუნეში მათ
მიერ მიღწეულ დიდების წყაროს სულ არ წარმოადგენდა ვატერ-
ლოოს გამარჯვება. მხოლოდ ბარბაროსული ხალხები იზრდებიან
უეცრად გამარჯვების შედეგად. ეს არის დროებითი ამოება ქარი-
შხალით გამოწვეულ ნიაღვრისა. განათლებული ხალხია, მეტადრე
ჩვენს დროში. არც განდიდებას მიაღწევს და არც დამცირებას ვინ-
მე მხედართმთავრის გამარჯვებით ან დამარცხებით. განათლებული
ხალხის მნიშვნელობა კაცობრიობაში განიზომება უფრო მნიშვნე-
ლოვანი რამით, ვიდრე სისხლის ღვრაა. ღირსება განათლებულ ხალ-
ხისა, მისი სახელი, მისი განათლება, ნიჭიერება — გასათამაშებელი
ნივთები კი არ არის, რომ გმირებმა და იარაღით დამპყრობლებმა.
ამ მოთამაშებმა, ბრძოლის ლატარიაში ჩააგდონ მოსაგებ-წასაგე-
ბად. ხშირად მოხდება, ბრძოლა წაგებულა და პროგრესი — მო-
გებული. არ გვინდა თოფ-იარაღით განდიდება! თავისუფლება გვინ-
და. გავაჩუმოთ ნაღარა, ახლა გონებას ეკუთვნის სიტყვა. მამ გულ-

დამშვიდებით გავსინჯოთ ვატერლოო ორივე მხრავ. მივუწყოთ შემთხვევას თავისი და განგებას თავისი. რა არის ვატერლოო? გამარჯვება? არა, კამათელია.

კამათელით მოიგო ევროპამ და გადაიხადა საფრანგეთმა.

თამაშში ლომი არავინ არის.

ისტორიაში იშვიათია ამგვარი უცნაური შეხვედრა ორი მოთამაშისა, ნაპოლეონისა და ბელინგტონისა — მტრები არ არიან ერთმანეთისა, კონტრასტები არიან. ღმერთს ძალიან მოსწონს ანტითეზები, მაგრამ თავის დღეში არ წაუყენებია ერთმანეთისთვის ასეთი განსხვავებულნი. ერთ მხრივ სუსტობა, წინდახედულობა, გეომეტრია, სიფრთხილე, უზრუნველყოფილი უკან დახევა, საჭირო ძალების მომარაგება, სრული გულცივობა, ურყევი მეთოდი, სტრატეგია, რომელიც ბრძოლის ველის მდებარეობით სარგებლობს, ტაქტიკა, რომელიც ათანასწორებს ბატალიონებს, ბრძოლა საათით განრიგებული, არავითარი მონაწილეობა შემთხვევისათვის, ძველი კლასიკური ვაჟკაცობა, სრული წესიერება. მეორე მხრივ შთაგონება, ფარულის გამოცნობა, მხედრული უცნაურობა, ზეადამიანური ალღო, თვალმახვილობა, რაღაც საკვირველი ძალა, რომელიც ორბივით სჭერეტს და მეხივით სცემს, სასწაულებრივი ხელოვნება უსაზღვრო გამამაგებაში, ყოველი საიდუმლოებანი ღრმა სულისა, კავშირი ბედისწერასთან, მდინარესთან, მიწასთან, ტყესთან, ბორცვთან, რომლებიც იძულებით ემორჩილებიან, რადგან მტარვალ ბრძოლის ველსაც კი იმორჩილებს; რწმენა, რომ სტრატეგიაში ჩარეულია მისი ბედისწერაც.

ბელინგტონი წარმოადგენდა ომის ბარემს, ნაპოლეონი მის მიქელანჯელოს, და ამჟამად ანგარიშის მიერ იქმნა ძლეული.

ორივე მხრიდან მოელოდნენ დახმარებას. მოლოდინი კარგად მონაგარიშეს აუსრულდა. ნაპოლეონი გრუშის ელოდა, არ მოუვიდა; ბელინგტონი — ბლიუხერს და მოუვიდა.

ბელინგტონი ძველებური ომია, რომელმაც სამაგიერო გადაუხადა. ნაპოლეონს მისი დიდების ცისკრის ჟამს, იტალიაში შეხვდა ბელინგტონი და სამარცხვინოდ იქნა დამარცხებული. გულგახეთქილი გარბოდა ბებერი ჭოტი ნორჩ ქორისაგან. ძველი ტაქტიკა არა მარტო დამარცხებული, არამედ შერცხვენილიც იქნა. რა იყო ეს ოცდაექვსი წლის კორსიკელი? რა იყო ეს უვიცი ბრწყინვალეობა, რომელსაც მტრულად უყურებდა ყველა? არა გააჩნდა რა, — არც სურსათი ჰქონდა, არც იარაღი, არც ზარბაზნები, არც ფეხსაცმელი; არც ჯარი ჰყავდა წესიერი. ერთი მუჟა ხალხით, იერიშით მიდიოდა შეკავშირებულ ევროპაზე და გამარჯვებული გამოდიოდა შეუძ-

ლებლიდანაც. საიდან გაჩნდა ეს შმაგი რისხვა, რომ სულმოუთქმელად და ერთი და იგივე პატარა ძალით საზარლად ამარცხებდა ზედიზედ მიყოლებით გერმანელების ხუთ ლაშქარს, ბოლიე ალციხს მიაყოლა, ვურმსერი ბოლიეს, მელასი ვურმსერს, მაკი მელასს? ვინ იყო ეს ომის ახალბედა, რომ მნათობის თავხედობა თან ახლდა. სამხედრო აკადემიამ იგი უარჰყო. გააძევა. აქედან წარმოიშვა ულმობელი მტრობა ძველი კეისარიზმისა ახალთან, გავარჯიშებულ ხმლისა ჩაუქურად ხმარებულთან და ქადრაკულ მოფიქრებისა გენიასთან. 1815 წ. 18 თიბათვეს იქმნა წარმოთქმული უკანასკნელი სიტყვა ამ მტრობისა, „ვატერლოო“, რომელიც ტკილად ეჩვენა უბრავლესობას და ბედმაც დაუშვა ეს ირონია. აქ შეხვდა ნაპოლეონს მრავალჯერ დამარცხებული თავისი ავსტრიელი ვურმსერი, ოღონდ გაყმაწვილებული.

და მართლაც ვურმსერის აღსადგენად ბელინგტონის თმის გათეთრებაც კმაროდა.

პირველხარისხოვანი ბრძოლა იყო ვატერლოო, მეორეხარისხოვანი მხედართმთავრის მიერ მოგებული.

თაყვანსაცემი ამ ბრძოლაში ინგლისი იყო, ინგლისური სიმაგრე, ინგლისური გადაწყვეტილება, ინგლისელების სისხლი. აქ სადიდებელი ინგლისს, — თუ არ მიწყინა, — თავისი თავი ჰქონდა; თავის მხედართმთავარი კი არა, მარტო თავისი ლაშქარი.

ბელინგტონი საკვირველი უმადურობითა სწერდა ლორდ ბუთურსტს, რომ იმისი ჯარი, რომელიც ასე მამაცურად იბრძოდა 1815 წლის 18 თიბათვეს, „საზიზღარი ჯარი“ არისო. რას იტყვიან ამგვარ დახასიათების შესახებ ვატერლოოს წიაღში ჩამარხულ თავგანწირულთა ძეგლები?

მეტად თავმდაბლად მოექცა ბელინგტონს ინგლისი, ისეთი დიდებით შემოსა, რომ თავი დაიმცირა.

ისეთივე გმირია ბელინგტონი, როგორც სხვა მრავალი. თუ სადიდებელი იყო ვინმე, მთელი დიდება ინგლისელ ჯარისკაცს ეკუთვნოდა, ინგლისელ ჯარს, ინგლისელ ხალხს. ვატერლოოს ძეგლი უფრო სიმატლის გამომსახველი იქნებოდა, ერთი კაცის ქანდაკების მაგივრად რომ ხალხის ქანდაკება ყოფილიყო ცამდე აყვანილი.

მაგრამ გააჯავროს ამ სიტყვამ დიდი ინგლისი. — თავის 1688 და ჩვენი 1789 წლის შემდეგ ინგლისს ჯერაც არ დაჰკარგვია ფეოდალური ოცნებანი და ჯერაც სწამს შთამომავლობითი მემკვიდრეობა დიდკაცობისა. ძლიერია ინგლისი, დიდებული და ხალხად კი არა, ეროვნებად მიაჩნია თავისი თავი. მაგრამ ხალხია და ნებითად ემორჩილება ლორდს, ლორდი — თავია ხალხისა. მუშა ნებას აძლევს ზიზღით

უყურონ, ჯარისკაცი ნებას აძლევს ჯოხით სცემონ. იქნება გახსოვდეთ, ინკერმანის ბრძოლაში ერთმა ათისთავმა გადაარჩინა სიკვდილს მთელი ჯარი, მაგრამ ლორდმა რაგლანმა სახელიც კი არ ახსენა მისი, რადგან წესისამებრ აკრძალული იყო გმირად ვისიმე ხსენება, გარდა ოფიცრებისა.

თ ა ვ ი მ ი ჩ ვ ი ლ მ ე ბ ა

რ ა შ ე გ ვ მ ი ნ ა ვ ა ტ ი რ ლ ო რ მ ?

არის ერთი მიმართულება, ფრიად პატივცემული, რომელიც არ აძაგებს ვატერლოოს. ჩვენ მას არ ვეკუთვნით. ჩვენთვის ვატერლოო სრულიად მოულოდნელი თარიღი არის თავისუფლების წარმოშობისა. ვინ წარმოიდგენდა, რომ ამგვარი არწივი გამოვიდოდა ამგვარ კვერცხიდან? რა თქმა უნდა, ეს მოულოდნელი იყო. თუ საკითხს მაღალი თვალსაზრისით მივუდგებით, ვატერლოო არის წინასწარ განზრახული კონტრრევოლუციის გამარჯვება. ეს არის მთელი ევროპა საფრანგეთის წინააღმდეგ, ეს არის პეტერბურგი, ბერლინი და ვენა პარიზის წინააღმდეგ. ეს არის status quo¹ რაიმე ახალის წინააღმდეგ. ეს არის ბრძოლა 1789 წლის 14 ივლისის წინააღმდეგ, ეს არის განგაში მონარქიებისა საფრანგეთის ხალხის დაუცხრომელი ამბოხების წინააღმდეგ. ერთ რამეზე ოცნებობდნენ ევროპის ყველა ხელისუფალნი, — საბოლოოდ დაეშოშმინებინათ ეს დიადი ხალხი, რომელიც ოცდაექვსი წლის განმავლობაში მომქმედი ვულკანის მდგომარეობაში იყო. ამ მიზნით ერთად იღვწოდნენ ბრაუნშვაიგები, რომანოვები, ჰოჰენცოლერნები, ჰაბსბურგები და იმათთან ერთად ბუბრონები.

მაგრამ ყოვლად შეუძლებელია ნამდვილი დამარცხება რევოლუციისა, და რადგან განგებითი არის და აუცილებელი, ყოველთვის ხელახლა ჩნდება. ვატერლოომდე-ბონაპარტის სახით, რომელმაც სულ დაანგარია ძველი სამეფო ტახტები, და ვატერლოოს შემდეგ ლუი მეთვრამეტის სახით, რომელმაც საფრანგეთს ქარტიით მისცა ცოტა რამ თავისუფლება. ერთი ფოსტის მოხელე ნეაპოლის ტახტზე დასვა ნაპოლეონმა, და ათისთავი — შვეციის ტახტზე. ისარგებლა უთანასწორობით, რომ თანასწორობა დაემტკიცებინა. ლუი მეთვრამეტემ სენტუენში ხელი მოაწერა „ადამიანის და მოქალაქის უფ-

¹ აქამად, ან წინათ არსებული მდგომარეობა (ლათ.).

ლებათა“ დეკლარაციას. გნებავთ, დანამდვილებით იცოდეთ რა არის რევოლუცია? რევოლუცია პროგრესი არის. და გნებავთ დანამდვილებით იცოდეთ რა არის პროგრესი? პროგრესი ხვალინდელი დღე არის. ხვალინდელი დღე შეუწყვეტელი კმნის თავისას და იწყებს დღეიდან. უცნაურია, რომ ყოველთვის აღწევს თავის მიზანს, ბელინგტონის შემწეობით უბრალო ჯარისკაცს ფუას ორატორად აქცევს, ვატერლოოში დაჭრილ მხედარს პარლამენტის სპეკულანტად, რევოლუციის თავგანწირულ მოღვაწედ. ასე იცის პროგრესმა. ეს მუშა ყველაფერს გამოიყენებს. ვატერლოომ უცხად შეწყვიტა ევროპის ტახტების მსხვერველი და ერთი შედეგი მოჰყვა ამ მეფეების და ტახტების დამხობას — რევოლუციის გამაგრება და განგრძობა. ხმაღმა თავისი მოქამა, აზროვნებას ერგო რიგი. ვატერლოოს უნდოდა შეეყენებინა რევოლუცია და ფეხქვეშ კი მოჰყვა რევოლუციას. მეფეებს ერგოთ ვატერლოოში გამარჯვება და თავისუფლებამ დაამარცხა იმათი გამარჯვება.

ძირითადად რომ გავსინჯოთ, ერთ უეჭველ ჭეშმარიტებასთან მივალთ: კონტრრევოლუციამ გაიმარჯვა ვატერლოოში, კონტრრევოლუცია იყო გახარებული ბელინგტონის გამარჯვებით და დააჯილდოვა ის მთელი ევროპის მარშალის კვერთხებით, ამბობენ, თვით საფრანგეთის მარშალის კვერთხითაც კი. კონტრრევოლუცია ეზიდებოდა სიხარულით განწირულთა ძვლებით სავსე მიწას, რომ პატარა ბორცვი აემადლებინა ვატერლოოს ველზე და ზედ ძეგლი დაედგა, რომლის კვარცხლბეკზე გამოხატა „18 თიბათვეს, 1815 წ.“ კონტრრევოლუცია იყო, რომ ისე მხეცურად სრავდა გაქცეულ უიარაღო, გულგახეთქილ ხალხს ბლუხერის ბრძანებით. კონტრრევოლუცია იყო, რომ ნაპოლეონზე გამარჯვებული მონ-სენ-ჟანის ტაფობიდან ისე დასცქეროდა საფრანგეთს, როგორც თავის ნაღავლს. კონტრრევოლუცია იყო, რომ ბურტყუნებდა ამ საზიზღარ სიტყვას: „დანაწილება“, მაგრამ პარიზში რომ მიბრუნდა, ახლო ნახა ცეცხლის მფრქვევი მთა, ფეხი დაიწვა მის ნაცარზე, გონს მოვიდა და ისევ ქართიაზე ფიქრს დაუბრუნდა.

ეს არის ვატერლოო და სხვას ნურაფერს ვიგულისხმებთ მის შედეგად. არა გვგონია, რომ თავისუფლება ჰქონოდას განზრახული თავის მიზნად. კონტრრევოლუცია თავისდა უნებურად იყო ლიბერალური; როგორც ამგვარ გარემოებათა გამო ნაპოლეონი იყო თავისდა უნებურად რევოლუციონირი. 1815 წ. თიბათვეს 18-ს ეს ახალი რობესპიერი ჩამოაგდეს ცხენიდან.

ღვთაებრივ უფლებათა აღდგენა

ბოლო მოვლო დიქტატურას. დაინგრა მთელი სისტემა ევროპი-
ა.

ჩრდილი დადგა იმპერიას, ისეთივე, როგორც მომაკვდავ რო-
მის იმპერიას ადგა. უფსკრულსაც უძლებს ადამიანი, როგორც ბარ-
ბაროსობის დროს იყო, ოღონდ 1815 წლის ბარბაროსობას, რომე-
ლიც თავის მეტსახელით უნდა მოვიხსენიოთ, — კონტრრევოლუ-
ციას — ჰაერი არ ჰყოფნიდა, მალე სუნთქვა შეეკრა და მიიცვალა.
იმპერიას დასტიროდნენ, უნდა ვალიართ, და დასტიროდნენ თვით
გმირებიც. თუ დიდება ხმალი არის მეფის კვერთხად ქცეული, იმპე-
რია თვით დიდება იყო. ქვეყანას მოჰფინა სხივი, რაც კი გააჩნდა
მტარვალობას: ბნელი სხივი. ნამდვილ სხივთან შედარებით ღამისა
ყო ეს ბნელი სხივი. ბოლო მოვლო ამ ბნელს დიქტატურისას, თით-
ქო მზის დაბნელება მოხდაო.

პარიზში დაბრუნდა ლუი მეთვრამეტე. 8 ივლისის ფერხულმა
ღააფიყა ხალხს 20 მარტის აღტაცება. კორსიკელი იქცა ბეარნელის
ანტიფეხად. ტუილერის სასახლეზე თეთრი დროშა აფრიალდა. გან-
დევნილები გამეფდნენ. დიდებულად დამძობილდნენ ეკლესია და მე-
ფის ტახტი. ცოტა რამ თავისუფლება დამყარდა საფრანგეთში და
ევროპაში. თეთრი კაკარდა გამეფდა ყველგან, შეფეები დაეპატრო-
ნენ თავიანთ ტახტებს. დამწყვდეული ჰყავდათ ევროპის ბატონი.
ძველი წესწყობილება განახლდა. ადგილი იცვალა სინათლემ და სიბ-
ნელემ მიწისამ, მარტო იმიტომ, რომ ერთმა პატარა მწყემსმა უთხრა
პრუსიელების ჯარის უფროსს, — „აი აქეთ ჩაიარეთ და არა იქე-
თაო“.

ეს 1815 წელი ავღრიან აპრილს დაემსგავსა. ძველი მავნებელი
და მოწამლული სინამდვილე ახალი პირბადით შეიმოსა. სიცრუე
დაეშოყვრა 1789 წელს. ღვთაებრივმა უფლებებმა ქარტია ჩამო-
იცივეს ნიღბად. ფიქცია კონსტიტუციად გასაღდა. დამყაყებული
მსოფლმხედველობა, ცრუმორწმუნეობა და მალული განზრახვა
მე-14 მუხლით, ლიბერალიზმით დაიფარა. პერანგები იცვალეს გვე-
ლებმა.

ადამიანი განდიდებულიც იყო და დამცირებულიც ნაპოლეონის
მიერ. ხალხი კი, ეს საზარბაზნო ხორცი, რომელსაც გაგიყებით
უყვარს მეზარბაზნე, მაინც თავის ნაპოლეონს დაეძებდა. სად არის?
რას შერება?

ნაპოლეონი მოკვდა, — უთხრა ვიღაც კაცმა მარენგოს და ვატერლოოს ბრძოლაში ნამყოფ ხეიბარს.

— რაო? ნაპოლეონი მოკვდაო? — გაიკვირვა ხეიბარმა: — არ იცნობდით გეტყობათ, თორემ მაგას არ იტყოდით.

ხალხის წარმოსახვა აღმერთებდა ამ კაცს, უკვე დაცემულს. მიზნელებულად დარჩა ვატერლოოს შემდეგ, რაღაც დიდი სიცარიელე დარჩა ევროპას დიდხანს ნაპოლეონის დამარცხების შემდეგ.

მეფეები ჩაბრძანდნენ ამ სიცარიელეში და ამით ისარგებლა ძველმა ევროპამ, რომ განახლებულიყო. წარმოიშვა წმინდა კავშირი, — ხალხის დამამონავებელი კავშირიო, — წინათვე თქვა ვატერლოოს ბრძოლის ველმა.

ამ ძველი ევროპის, გარდაქმნილ ევროპის წინაშე, წამოიჭრა განახლებული საფრანგეთის მოხაზულობანი. მომავალი, რომელსაც მასხარად იგდებდა იმპერატორი, ფეხს იკიდებდა უკვე. შუბლს ბრწყინვალე ვარსკვლავი უმშვენებდა — თავისუფლება. გაბრწყინებული თვალთ შესცქეროდა ყმაწვილკაცობა ამ მომავალს. უცნაური ის იყო, რომ აღტაცებით ემსახურებოდნენ მომავალს, — თავისუფლებას და იმავე დროს თავყანს სცემდნენ წარსულს, — ნაპოლეონს. ამ დაცემამ განადიდა დამარცხებული. წაქცეული ნაპოლეონი უფრო მალლა ჩნდა, ვიდრე მაშინ, როდესაც ფეხზე იდგა. შიში მოერიათ გამარჯვებულთ. ინგლისმა ჰუდსონ ლოუ მიუყენა, — არ გაგვეპაროსო. — და საფრანგეთმა — მონშე ნუ. გულხელდაკრეფილი ნაპოლეონის შიშითა თრთოდა ევროპა. რუსეთის ალექსანდრე „ჩემ უძილობას“ ეძახდა ნაპოლეონს. ეს შიში იყო შედეგი იმ პოტენციალურ რევოლუციურობისა, რომელიც ნაპოლეონში მოიპოვებოდა და ამით აიხსნება ბონაპარტისტების ლიბერალიზმი. ამ აჩრდილის შიში არ ასვენებდა ევროპას. მოუსვენრად ბრძანდებოდნენ მეფეები, რადგან წმინდა ელენეს ციცაბო კლდეს ხედავდნენ პორიზონტზე.

აი რა არის ვატერლოო.

მაგრამ რა მნიშვნელობა აქვს ამას უსაზღვროებისათვის? მთელი ეს ქარიშხალი თავის ღრუბლებით, ეს ომი და ზავი, მთელი ეს ავი ერთი წამითაც ვერ დააბნელებს სინათლეს იმ დიადი თვალისა, რომლისთვის თანასწორნი არიან ბალახის ღეროდან — ღეროზე გადამავალი ქინქლა და პარიზის ღვთისმშობლის საყდრის სამრეკლოების და კოშკების ზემოთ მონავარდე არწივი.

ბრძოლის ველი ღამით

ისევ ბრძოლის ველს დავუბრუნდეთ, რადგან ეს საჭიროა ჩვენი წიგნისთვის.

მთვარიანი ღამე დადგა 1815 წლის 18 თიბათვეს. მთვარემ გაუადვილა ბლიუხერს გაქცეულების ქლექტა, აჩვენა გაქცეულების გზა და დასამალი. ხელთ ჩაუგდო პრუსიელ გაცოფებულ მხედრობას შეშინებული, სასოწარკვეთილი ბრბო და შეამუსვრინა დაუძლეველნი. ხშირად მოხდება ხოლმე დახმარება ღამისა ამგვარ ტრაგიკულ შემთხვევაში.

უქანასკნელად დაიქექა ზარბაზნებმა და მთლად დაცარიელდა მონ-სენ-ჟანის ტაფობი.

ინგლისელებმა დაიკავეს ფრანგების ბანაკი. ეს არის ჩვეულებრივი დამოწმება გამარჯვებისა, — ჩაწოლა დამარცხებულის ლოგინში. პრუსიელები გაქცეულთ გამოუდგნენ და შორს მისდიეს. ბელინგტონი სოფელ ვატერლოოში შევიდა, რომ მოხსენება შეედგინა ლორდ ბატგერსტისთვის.

ს. ვატერლოოს არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია ბრძოლაში. ის ორი კილომეტრით დაშორებული იყო ბრძოლის ველს. მონ-სენ-ჟანი განადგურებულ იქნა, ჰუგომონი და პაპელოტი გადაწვეს, ჰესენტი იერიშით აიღეს, ბელ-ალიანსი ორი გამარჯვებულის ურთიერთ ამბორის მოწმე გახდა. ეს სახელები თითქმის უცნობი დარჩა. სახელი და პატივისცემა წილად ზედა ვატერლოოს, რომელსაც არავითარი ღვაწლი არ მიუძღვის ამ ბრძოლაში. სახელი კი თავისი მისცა.

იმათგანი არ ვართ ჩვენ, რომლებიც ომს ხოტბას ასხამენ. სრულ სიმართლეს ვუძრახავთ, საცა საჭიროა. შემადრწუნებელი სილამაზე აქვს ომს, რომელსაც არ ვმალავთ; და საზიზღროებაც ბევრი სდევს, ვერც ამას დავმალავთ. ერთი ამ საზიზღროებათაგანი არის გამარჯვების შემდეგ უეცარი გაძარცვა დახოცილებისა. განთიადი, რომელიც ბრძოლას მოსდევს, გატიტვლებულ მკვდრებს აშუქებს ყოველთვის.

ვინ სჩადის ამას? ვინ ბილწავს ასე გამარჯვებას? ვისია ეს საზიზღარი ქურდული ხელი, რომ უძვრება გამარჯვებას ჯიბეში? ვინ არიან ეს ქურდ-ბაცაცები, რომ დიდებას ამოჰფარებიან და ბოროტ-მოქმედებას სჩადიან? ზოგი ფილოსოფოსი და სხვათა შორის ვოლტერიც ამტკიცებს, რომ ამას სწორედ ის სჩადის, ვინც გამარჯვება

მოპოვა და თავი ისახელა; ვინც ცოცხალია, მკვდარსაც მარტო ის სძარცვავს. დღის გმირი ღამე სისხლისმწოველი ხდება; თუ კი კაცსა ჰკლავს, ჯიბეში ხელის ჩაყოფის უფლება კი არ უნდა ჰქონდესო? — ჩვენ ამას ვერ ვეთანხმებით, შეუძლებლად მიგვაჩნია კაცმა ღიღების მომხვეჭი ხელით მკვდარს წაღები გახადოს.

უტყუარი ის არის, რომ ჩვეულებრივ, გამარჯვებულების შემდეგ ქურდები ჩნდებიან. ნუ ჩავრევთ ამ ქურდებში ჯარისკაცს, მეტადრე თანამედროვეს.

ყოველ ლაშქარს აქვს თავიცა და ბოლოც და სწორედ ეს ბოლო არის გასამტყუნარი. სწორედ აქ არიან მოგროვილი ღამურა-ქურდები, ქურდლაქიები, ყოველგვარი მაჩქათელა, წარმოშობილი იმ წყვილიადის მიერ, რომელსაც ომი ჰქვია; სამხედრო ტანისამოსით გამოწყობილნი, რომელნიც თავის დღეში არ ჩარეულან ბრძოლაში. ვითომ ავადმყოფები, უკეთური მახინჯები, ჩარჩ-მიკიტნები, ხანდახან თავიანთ ცოლებით, პატარა ეტლებით, რომლებიც თვითონვე იპარავენ, რასაც ჰყიდიან, მთხოვრები, რომლებიც გზის მაჩვენებლობას ჩემობენ, ულამის მოსამსახურეები — ლაშქარს მისდევდნენ ოდესღაც, — აწინდელისას არას ვამბობთ, ჩვენ წარსულს აღწერთ, — ყველა ესენი, ისე რომ, თავისებური სახელიც კი ჰქონდათ მიჩემებული — „მაჩანჩალები“. არც ლაშქარი იყო ამ მაჩანჩალების ავკაცობის პასუხისმგებელი და არც ხალხი; იტალიურად ლაპარაკობდნენ და გერმანელებს კი მისდევდნენ; ფრანგულად ლაპარაკობდნენ და ინგლისელების ჯარს მისდევდნენ. ნადავლმა გააჩინა მკვდრების მძარცველები. საზიზლარი რწმენისა იყო წარსული, — საცხოვრებელს მტერს წავართმევო, — და ამ რწმენამ გვიძღვნა ეს ქირი, რომლის მოსპობა მარტო დისციპლინით შეიძლება. მატყუარი სახელოვნობაც ხშირია ომში: ძნელი გასაგებია, რით დაიმსახურა ჯარის თაყვანისცემა ზოგიერთმა გენერალმა. ტურენს აღმერთებდნენ თავისი ჯარისკაცები, რადგან არ უშლიდა დამარცხებულთა ძარცვას; ნებადართული ბოროტება სიკეთის ნაწილს შეადგენს. იმდენად კეთილი იყო ეს კაცი, რომ ცეცხლსა და მახვილს მისცა მთელი პალატინატი. ლაშქარს ყოველთვის თან მისდევდა ხან ბევრი, ხან ცოტა „მაჩანჩალა“, ეს მხედართმთავრის გულკეთილობაზე იყო დამოკიდებული. ჰომსა და მარსოს „მაჩანჩალები“ სულაც არა ჰყავდათ. ბელინგტონს — სიამოვნებით აღვნიშნავთ მის სიკეთეს — სულ ცოტა ჰყავდა.

დადამდა 18 ივნისს და ხელი მოითბეს ქურდებმა, აღარაფერი შეარჩინეს დახოცილებს. სასტიკი ბრძანება გამოსცა ბელინგტონმა, — დახვრეტილი იქნება, ვისაც მკვდრების ძარცვაში დაიჭერენო.

მაგრამ უხიავია ძარცვა და გლეჯა: ბრძოლის ველის ერთ მხარეს ქერდები დათარეშობდნენ იმ ღროს, როდესაც მეორე მხარეს ქურდებსა სჯიდნენ. ავბედითი მთვარე დასცქეროდა ამ ველს.

შუალამე იქნებოდა. ერთი კაცი დაეხეტებოდა, უფრო დაცოცავდა ოქენის მხარეს. ერთი იმათგანი უნდა ყოფილიყო, რომლებიც ეს არის დავახასიათეთ, — არც ინგლისელი, არც ფრანგი, არც გლეხი, არც ჯარისკაცი, უფრო სისხლისმსმელი მავნე, ვიდრე ადამიანი. მკვდრების სუნიტ მოზიდული, რომლისთვისაც გამარჯვება ქურდობაა, რომელიც მოსულიყო, რომ გაეძარცვა ვატერლოო. ხალათი ეცვა, რომელიც ფარაჯას წააგავდა, მხდალიც იყო და თავზედ იცმოუსვენრად ფოფხავდა მკვდრებში და იქით-აქეთ აცეცებდა თვალებს.

ვინ იყო ეს კაცი, ეს ღამეს უფრო კარგად უნდა სცოდნოდა, ვიდრე დღეს. ტომარა არა ჰქონდა, მაგრამ, ეტყობოდა, დიდრონი ჯიბეები უნდა ჰქონოდა ხალათით დაფარული. გაჩერდებოდა ხოლმე ხანდახან, თვალს მოავლებდა ირგვლივ, — ხომ არავინ მხედავსო, — უცბად დაიღუნებოდა, რაღასაც შესძრავდა მიწაზე უძრავს და ჩუმს, და ახლა სხვისკენ მიდიოდა. ისე ცოცავდა მიწაზე, ისე ერეოდა მკვდრებში, ისეთი სწრაფი და იღუმალი ჰქონდა მოძრაობა, რომ ავბედით ქმნილებას ჰგავდა, რომელიც ნორმანელების ძველი თქმულებით, დღე საღამე ნანგრევებში იმალება და ღამით სისხლსა სწოვს, ვისაც ხელთ იგდებს. ზოგ ღამის წვივმაღალ ფრინველსაც უყვარს ჭაობში ასე წიალი.

მოშორებით, ერთი ქოხის უკან, პატარა ფორანი იდგა მიკიტანისა გაფისულ წნელის ჩარდახით, დამშეულ ცხენით, რომელიც ჰინჰარსა სძოვდა და შიგ კიდევ ერთი დედაკაცი იყო ყუთებზე წამოწოლილი. ვინ იცის, იქნებ რამე კავშირი იყო ამ ფორანსა და იმ მაწანწალას შორის.

ნათელი ღამე იყო, ღრუბელი არსად მოჩანდა ცაზე. რა ვუყოთ, რომ სისხლით იყო გაწითლებული დედამიწა? მთვარეს მაინც თავისი სითეთრე შერჩენოდა. ასე, რომ გულგრილი დარჩენილიყო ზეცა. ხეებზე ეკიდა ყუმბარით დამტვრეული ტოტები და ნელა ირხეოდა ღამის გრილ ნიავეთ; ოდნავი სიო, ისეთივე სუსტი თითქმის, როგორც სუნთქვაა; არხევდა ფოთლებს, ნელა თრთოდა ბალახი, როგორც განსატევებელი სული.

ყრულ ისმოდნ შორიდან დარაჯების და ინგლისელების ბარაკის მცველების ფეხის ხმა.

ჯეჩაც იწვოდა ჰუგომონი და ჰე-სენტი, ერთი ბრძოლის ველის მარჯვნივ, მეორე მარცხნივ, ორი დიდი ხანძარი, რომელს ინგლი-

სელების ბანაკის გასანათებელი გრძელი ხაზი აერთებდა ცეცხლისა, თითქო გაჭიმული მანიაკი ყოფილიყოს ლალ-ბადახშისა, თავში და ბოლოში დიდრონ ანთრაკით დამშვენებული.

უკვე ვთქვით, რამდენი ხალხი დაიღუპა ხევში. მხოლოდ ის ფიქრიც კი, რომ ამდენმა მამაცმა ჰპოვა იქ სიკვდილი, ძრწოლით ავსებს ადამიანის გულს.

აი რა არის მართლა საშინელი, უფრო საზარელი, ვიდრე ამას ადამიანის წარმოდგენა ჰქმნის: ცოცხალია კაცი, ქვეყანას შეჰხარის ძაღლონით საესე, დიდებისკენ მიიწევს ჭაბუკურ გატაცებით, ფიქრობს, მსჯელობს, იმედოვნებს, უყვარს, დედის, მეუღლის, შვილების სიყვარულით ტკება და უცბად, ხმის ამოღებასაც ვერ მოასწრებს, მოულოდნელად ეშვება რაღაც უფსკრულში, მიგორავს წაქცეული, ვილაცას აწვება, ვილაც აწვება ზედ, ხელის მოსაჭიდს ვერა ხედავს, რომ მოეკიდოს, უსარგებლოდ გრძნობს თავის იარაღს, ადამიანსა გრძნობს თავის ქვეშ, ცხენის სიმძიმეს გრძნობს თავის გულზე, ხედავს, რომ ამოდ რჩება ყოველი ღონისძიება, რომ თავს ვერ დააღწევს ამ საშინელებას, გრძნობს, რომ ცხენის ნალი უმტვრევს გულმკერდს და ვილაცის ქუსლი თვალს უთხრის, გაცოფებულივით ჰკბენს ნალსაც და ქუსლსაც, სუნთქვა ეკერის, გმინავს, ღმუის და ფიქრობს — ცოცხალი ვიყავ ეს არის ახლათ!

მიჩუმებული იყო ის ხევი, სადაც ეს მოხდა, ხევი მკვდრებით იყო ამოვსებული და თავის ნაპირებს გასწორებული, სისხლის ღვარი გამოდიოდა ხევიდან და ნიველის გზაზე გუბდებოდა.

ამ მხრივ მოდიოდა ის მაწანწალა, აქ რომ დავინახეთ ჩუმად მავალი. ამ სამარეში ეძებდა თავის საშოვარს. დაწიალებდა, თითქოს მკვდრების საშინელ შემოწმებას აწარმოებდა. ფეხით დადიოდა ადამიანის სისხლში.

·უცბად გაჩერდა.

იქვე მის ახლოს, მკვდრების და ცხენების ხროვიდან ამოშვერილიყო ერთი ხელი თითებგაშლილი, მთვარით გაშუქებული.

ხელს თითზე ოქროს ბეჭედი ჰქონდა. წამოცმული და ელავდა მთვარის სინათლეზე. დაიღუნა კაცი, ჩაცუქდა, ზევით რომ წამოიწია თითზე ბეჭედი აღარ იყო.

ველარ წამოდგა. დარჩა ისე დაჩოქილი, დაფეთებული, ზურგი შეაქცია მკვდრებს, თვალი გადაავლო ჰორიზონტს. ხელებით მიწას დაეყრდნო და გაფაციცებით ადევნებდა თვალს იჭაურობას. ტურა გეგონებოდათ რისამე დასაქერად გამზადებული.

მერე გაბედა, წამოხტა.

და სახტად დარჩა. ვილასაც ეჭირა უკანიდან მისი ხალათი. მიბ-

რუნდა. ის ხელი იყო, მკვდრებიდან ამოშვერილი, წედან გაშლილი, ახლა ხალათში ჩასკიდებოდა.

პატიოსანი კაცი შეშინდებოდა, ამან სიცილი დაიწყო:

— იპ, მკვდარი ყოფილა. ოღონდ ჟანდარმი ნუ იქნება, და მკვდარისა შიში არა მაქვს.

ამასობაში ძირს დაეშვა მისუსტებული ხელი, ხალათი გაუშვა, ოდნავი მოძრაობაც კი მალე ღლის საფლაეში მყოფს.

— რა ვქნა, ცოცხალი ხომ არ არის ეს მკვდარი? — ფიქრობდა ქურდი, — ერთი ვნახოთ.

დაიხარა. მისწი-მოსწია, რაც იმ ხელთან. იყო, ამოაცალა მკვდრებს ცოცხალის მკლავი, გაუნთავისუფლა თავი. ამოსწია კაცი და რამდენიმე წუთის შემდეგ განზე გაიტანა გულწასული, მაგრამ ცოცხალი. ოფიცერი იყო, ეტყობოდა, უფროსთაგანი, რადგან დიდი ოქროს სამხრე გამოუჩნდა ბეგთარის ქვეშ. ჩაჩქანი აღარა ჰქონდა. სახე ხმლით ჰქონდა გაჩეხილი და დასისხლიანებული. ეტყობოდა, არა ჰქონდა რა გატეხილი; იქნება იმიტომ, რომ ღრმად არა ყოფილიყო ხევში ჩაფლული და ზედ ცოტა რამ აწვა. თვალი დახუკული ჰქონდა.

ჯავშანზე ვერცხლის ჯვარი ჰქონდა წარჩინებულთა ლეგიონისა. ქურდმა ეს ჯვარი მოაგლიჯა და ჯიბეში ჩაიდო ხალათის ქვეშ. მერე საათის ჯიბე გაუსინჯა, საათი ამოაცალა და ისიც ჯიბისკენ წაიღო. გაუსინჯა ჯიბეები, ქისა ამოუღო ფულისა და ჯიბეში ჩაუძახა.

აქამდე რომ მიადწია მომაკვდავის დახმარებამ, ოფიცერმა თვალი გაახილა და სუსტი ხმით უთხრა:

— გმადლობთ.

უხეში ხელი ქურდისა, სუფთა პაერი და ღამის სიგრილე დაეხპარა მომაკვდავს და გამოაცოცხლა. ქურდმა პასუხი არ გასცა. ველს გასცქეროდა. ფეხის ხმა ისმოდა, ეტყობოდა დარაჯები მოდიოდნენ.

ძლივს წაილულლულა ოფიცერმა, რადგან ჯერაც ვერ მოეკრიბა ძალა:

— ვინ მოიგო ბრძოლა?

— ინგლისელებმა.

ოფიცერმა უთხრა:

— ჯიბეები გამისინჯეთ, საათი მაქვს და ქისა, თქვენი იყოს.

ხომ არ ეტყოდა, — ჯიბეებიც გაგისინჯე და ყველაფერიც ამოგაცალეო. — დაიხარა, ვითომ გაუსინჯა, ვერა იპოვარა და უთხრა— აქ არაფერია.

—გავუქურდივარ ვილასაც, ძალიან ვწუხვარ, თქვენ მოგცემდით. დარაჯების ფეხის ხმა უფრო ახლოდან ისმოდა.

— აგერ მოდიან, — უთხრა ქურდმა, — მე გიახლებით.

ძლივს ასწია ხელი ოფიცერმა, დაიჭირა ქუდი და ჰკითხა:

— თქვენ სიკვდილს გადამარჩინეთ. ვინა ხართ?

ჩემი ხმით აჩქარებით უპასუხა ქურდმა.

— მეც თქვენსავეით საფრანგეთის ჯარისა გახლავართ. უნდა გამოგეთხოვოთ: აქ რომ მომასწრონ, მაშინვე დამხვრეტენ. სიკვდილს გადაგარჩინეთ და ახლა თქვენ იცით.

— რა ხარისხი გაქვთ?

— ათისთავი ვარ.

— თქვენი გვარი?

— ტენარდიე.

— არ დავივიწყებ, — უთხრა ოფიცერმა და თქვენც დაიხსომეთ ჩემი გვარი — მე პონმერსი ვარ.

წიგნი მეორე გეგმი „ორიონი“

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

№ 24601 იპო, ახლა 9430 არის

დაიჭირეს ჟან-ვალჟანი.

გვეონია არ დაგვემდურებიან, რომ ასე მოკლედ მოვეუთხრობთ ამ სამწუხარო ამბავს. გაზეთების ცნობას ვიკმარებთ ორს, ფანტინის ხიკვდილის რამდენიმე თვის შემდეგ დაბეჭდილს.

მოკლედ არის შედგენილი ორივე ცნობა, მაგრამ გეხსომებათ, რომ იმ დროს ჯერ არ არსებობდა „სასამართლოს გაზეთი“.

პირველი ცნობა „თეთრი დროშა“-დან არის, დათარიღებულია 1823 წლის 25 ივლისით.

„— უცნაური რამ მოხდა პა-დე-კალეს ერთ მხარეს. ერთი კაცი მოვიდა პატარა ქალაქში, ყველასთვის უცნობი, გვარად ბ. მადლენი და რამდენიმე წლის განმავლობაში ახალ საშუალებათა გამოყენების წყალობით ფეხზე წამოაყენა და ააყვავა ერთი ადგილობრივი წარმოება, გიშერის და შავი მინის ქარხანა. გამდიდრდა კაცი ამ წარმოებით და, საჭიროა ესეცა ვთქვათ, გაამდიდრა მთელი მხარე, იმდენად სასარგებლო იყო ქვეყნისთვის, რომ მისი მოღვაწეობის დასაჯილდოებლად ქალაქის მერად დანიშნეს.

პოლიციამ აღმოაჩინა, რომ ეს ბ. მადლენი ძველი კატორღელი ყოფილა, ყავლდასრულებული, კატორღაში ნამყოფი 1796 წლიდან. ქურდობისთვის დასჯილი, სახელად ჟან-ვალჟანი, ხელმეორედ დაიჭირეს ქურდობისთვისვე ეს ჟან-ვალჟანი. ეტყობა მოასწრო და ვიდრე დაიჭერდნენ, ლაფიტის ბანკიდან გამოიტანა თავისი ფული, ნახევარ მილიონზე მეტი, — ეს ფული პატიოსანი შრომითა ჰქონდა შექმნილიო, ამბობენ. ჯერაც არ იციან სად დამალა ჟან ვალჟანმა ამოდენა ფული, ვიდრე დაიჭერდნენ და ტულონს გაგზავნიდნენ“.

მეორე ცნობა ამოღებულია იმავე თარიღის „პარიზის ჟურნალი“-დან და უფრო ვრცელიც არის:

„— ერთი ძველი კატორღელის, გათავისუფლებულის, ვიღაც ჟან ვალჟანის საქმე გააჩნია ამასწინათ ნაფიც-მსაჯულთა სასამართლომ და საზოგადოებისთვის ფრიად საყურადღებო გარემოებათ აჰხადა ფარდა. ამ არამზადას მოეხერხებინა და თვალი აება პოლიციისთვის. სახელი და გვარი გამოეცვალა და ერთი პატარა ქალაქის მერობაც კი მიეღო. საკმაოდ სასარგებლო წარმოება მოეწყო ქალაქში. ბოლოს ნიღაბი ჩამოხსნეს და დაიჭირეს შინაგან საქმეთა სამინისტროს დაუღალავ სიფხიზლის წყალობით. ხასადა ჰყავდა ერთი როსკიპი, რომელმაც ვერ გაუძლო იმის დაპატიმრებას და სული დალია. საშინელი ძაღლონის პატრონია ეს ავაზაკი და როგორღაც მოახერხა, ხელიდან გაუძვრა საპატიმროს, მაგრამ სამი-ოთხი დღის შემდეგ ისევ დაიჭირა პოლიციამ შიგ პარიზში, სწორედ იმ დროს, როდესაც ჩაბრძანებას აპირებდა პატარა ეტლში, პარიზისა და მონტერმეილს შუა რომ დაიარება. ამბობენ, ისარგებლა სამი-ოთხი დღის თავისუფლებით და ერთი ბანკიდან გამოიტანა თავისი ფული ექვსას-შვიდას ფრანკამდეო. ბრალდების ოქმიდან ჩანს, რომ ეს ფულიც სადღაც დაუმალავს და სად? — ეს კი არავინ იცის იმის შეტმა, ასე, რომ ჯერჯერობით შეუძლებელია კონფისკაცია. სასამართლოს წარუდგინეს ეს ჟან ვალჟანი, როგორც ყაჩაღი, შეიარაღებული დასცემია შარა გზაზე ამ რვა წლის წინათ ერთ პატარა პატიოსან ბიჭს, რომელიც არქიერ ფერნეის უკვდავი ლექსით რომ ვთქვათ:

საეოიდან ხშირად მოდიან
და ჰვარტლით სავსეს როცა ხედავენ,
სწმენდავენ ჩვენი სახლის ბუხარსა,
მარჯვედ სწმენდავენ.

თავის გასამართლებლად და დასაცავად ხმაც არ ამოუღია ამ ყაჩაღს, შორსმჭკვრეტელ და მჭევრმეტყველ ბრალმდებელის სიტყვით დამტკიცებულ იქნა, რომ ქურდობა ჟან ვალჟანმა ამხანაგებით ჩაიდინა და მთელი ბრბო ჰყავდა ავაზაკებისა სამხრეთში. ამისა გამო დამნაშავედ იქნა ცნობილი ჟან ვალჟანი და სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტა სასამართლომ. არც განსაჩივრება ინდომა განწირულმა; მაგრამ მეფემ თავის უსაზღვრო ლმობიერებით შეუწოდო ცოდვა და სიკვდილის წილ მარადი კატორღა მიუხსაჯა. ჟან ვალჟანი დაუყოვნებლივ ტულონს გაგზავნეს.

მკითხველს ეხსომება, რომ ჟან ვალჟანს კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა სამღვდლოებასთან მონრეილში. რამდენიმე გაზეთი და მათ

შორის „კონსტიტუციონელი“ ამტკიცებს, — ასე შემცირება სასა-
ჯელისა სარწმუნოებრივ პარტიის გავლენიანობას ამტკიცებსო.

კატორღაში ნომერი გამოიცვალა ჟან ვალუანმა, 9430 გახდა.

ესეც ვთქვათ, რომ აღარ დაგვჭირდეს წარსულის გახსენება. ბ.
მადლენის წასვლას თან მოჰყვა მონრეილის კეთილდღეობის დამ-
ხობა. ასრულდა სულ ყველაფერი, რასაც კი მოელოდა იმ დამეს,
როდესაც ვერა და ვერ გადაწყვიტა საკითხი, — მონრეილში დარჩე-
ნილიყო სასარგებლო და ყველასგან პატივცემული, თუ შანმატიეს
ადგილი დაეჭირა და ეთქვა, — ეგ კი არა, მე გახლავართ ჟან ვალ-
უანო. მადლენი წავიდა და წარმოებამაც ნელ-ნელა სული დალია.
დაეცა მადლენი და ის მოჰყვა მის დაცემას, რაც ყოველთვის თან
ახლავს დიდებულის სიკვდილს, ან დაცემას — ის საზარელი გაყრა
და განაწილება საგანგებლოდ მოწყობილობისა, რომელსაც მრავლა-
და ვხედავთ ყოველ ღღე და რასაც მხოლოდ ერთხელ აღნუსხავს
ისტორია: ალექსანდრე მაკედონელის სიკვდილის შემდეგ. გვირგვი-
ნი დაიხურეს მხედართმთავრებმა, — მეფეები ჩვენა ვართო, — და
დაკნინდა დიდებული. მადლენის წარმოების გამგებებმაც იგივე
თქვეს, — ახლა ჩვენა ვართ მადლენიო და ატყდა შური და ქიშპობა.
მადლენის დიდი ქარხნები დაიკეტა, შენობა დაინგრა, მუშები დაი-
ფანტნენ; ზოგი სხვაგან წავიდა, ზოგი სხვა საქმეზე გადავიდა; დაკ-
ნინდა წარმოება და მასთან ყველაფერი. მოგებისთვისლა აწარმოებ-
დნენ საქმეს და არა ნაწარმის სიკეთის და გაუმჯობესებისთვის.
ცენტრი აღარა ჰქონდა წარმოებას. მეტოქეობა გამეფდა ყველგან
და სისასტიკე. მადლენი განაგებდა ყველაფერს. რაკი მადლენი აღარ
იყო, ყველამ თავისკენ გაიწია; საქმის საერთოდ სასარგებლოდ მო-
წყობის მაგივრად ბრძოლა დაიწყო, შეთანხმების მაგივრად — შუ-
რი, დამფუძნებლის ხალხისადმი სიყვარულის მაგივრად — ბრძოლა
და ერთმანეთისთვის ორმოს თხრა. მადლენის მიერ გაბმული ძაფი
აიწეწა და დაწყდა; წარმოებას თაღლითობა გამოაჩნდა. ნაწარმი
წახდა, ნდობა დაკარგა, გასაღება შეუმცირდა, შემცირდა მუშის
ხელფასი, შენელდა მუშაობა, ქარხნები იკეტებოდა და აღარავის
ახსოვდა გაჭირვებულნი და მათი დახმარება. გაქრა ყველაფერი,
თვითონ მთავრობამაც კი დაინახა, რომ ვილასაც ქვეყნისთვის სა-
სარგებლოს გამოსჭრა ყელი. ორი წელიწადი არ გასულიყო მას
შემდეგ, რაც სასამართლომ კატორღის სასარგებლოდ ჟან ვალუანად
მიიღო მადლენი და სასჯელი მიუსაჯა და ისე გაძნელდა ამ მხარე-
ში ხარჯის აკრეფა, ისე იმატა ხარჯის მოსაკრებად გაცემულმა
ხელფასმა, რომ ბ. ვილელმა 1827 წლის თებერვალში საქვეყნოდ
გამოაცხადა მონრეილის მხარის გაღარიბება.

ერთი ლექსი თვით ეზაპის მიერ თქმული

ვიდრე ჩვენს მოთხოვრებას განვაგრძობდეთ, ერთი უცნაური ამბავი გვინდა გავაცნოთ მკითხველს ცოტა დაწვრილებით, რომელიც იმ დროსვე მოხდა მონრეილში და ცოტა რამ მსგავსებაცა აქვს პროკურორის ნაგულისხმევთან.

ერთი ცრუმორწმუნეობა არის გავრცელებული მონფერმეილს მხარეში, მეტად ძველი, მით უფრო უცნაური და ამიტომ მით უფრო საყურადღებო, რომ პარიზის ახლოს ასე ფართოდ გავრცელებული ხალხში ცრუმორწმუნეობა ისეთივე წარმოუღვენელია, როგორც ალოე ციმბირში. ჩვენ იმათ ვეკუთვნით, ვინც დიდი ყურადღებით იკვლევს ყველაფერს, რაც იშვიათ მცენარეს მოგვაგონებს. მაშ, ათვით ეს ცრუმორწმუნეობაც: ხალხსა სწამს, რომ ძველად, პირვანდელ დროს, ეშმაკმა ტყე ანოირჩია განძის დასაფლავად. ბებერი დედაკაცები ფიცავდნენ, — ხშირად შეხვდებით ბინდისას მაყრუებულ ტყეში რაღაც შავ ადამიანს მეურმის, ან შეშისმჭრელის მსგავსს, ხის ფლოსტებით და ხალათით, ადვილად საცნობს, რადგან ქუდის მაგივრად ორი დიდი რქა აქვს თავზედაო. თუ რქები აქვს, მართლა რომ ადვილი საცნობი იქნება. ეს კაცი ორმოსა სთხრის ტყეშიო.

ამ ცრუმორწმუნეობის თანახმად სამგვარად შეიძლება ამ რქიანის შეხვედრით სარგებლობა:

პირველი, — უნდა მიხვადეთ და დაეღაპარაკოთ. მაშინ დარწმუნდებით, რომ ეს კაცი უბრალო გლეხი კაცია, შავად იმიტომ გეჩვენებათ, რომ ბინდისას ხედავთ, არავითარ ორმოს არა სთხრის: ბალახსა თიბავს თავის ძროხისთვის და რქები კი არა, ორთითი აქვს ქამარში ჩარჭობილი, რომლის ორი კბილი ან ორი თითი ისე სჩანს, თითქოს თავიდან ამოსვლოდეს. შინ რომ დაბრუნდება იმის მნახველი, თქვენ ჭირს წააღებს ერთ კვირაში.

ახლა მეორე: — რომ დაინახავს კაცი, უნდა მიიმალოს, თვალყური ადევნოს რქიანს, მოითმინოს მანამ ორმოს ამოთხრის, ისევ მიწას მიაყრის და წავა, მაშინვე უნდა მივარდეს იმ ორმოს, გათხაროს და ამოიღოს „განძი“, რომელიც, რა თქმა უნდა, შიგ ჩაფლა რქიანმა. ამ შემთხვევაში ერთ თვეს ველარ იცოცხლებს განძის ამომთხრელი.

მესამე კიდევ ის არის, რომ არ დაეღაპარაკო რქიანს, არც უყურო და სირბილით გამოექანო შინისკენ. მოკვდები ამ შემთხვევაში ერთი წლის განმავლობაში.

თავთავისი ღირსი ჰქონია სამივეს, მაინც ხელსაყრელი უფრო მეორე არის, რადგან ის უპირატესობა აქვს, რომ განძს აძლევს ადამიანს, თუნდა ერთი თვით, და ამიტომ ხალხში ეს მეორე საშუალება არის მიღებული. გამბედავთ და უშიშართ, რომლებსაც ცდა ბედის მონახევრება სწამთ, ხშირად გაუთბრიათ რქიანის ორმო, როგორც ხალხი ამბობს და ცდილან ეშმაკის გაქურდვას, მაგრამ, როგორც ამბობენ, წვალება დიდია და განძისთვის კი ვერაფერს მიუგნია. ამას ამტკიცებს ხალხის თქმულება, მეტადრე ერთი გამოცანის მსგავსი ლექსი, წარყვნილ ლათინურით დაწერილი, რომელიც დაუტოვებია ერთ საძაგელ ნორმანელ ბერს, ჯადოსანს, ტრიფონად წოდებულს. რუელის ახლოს არის დასაფლავებული ეს ტრიფონი ბომერგელის წმ. გიორგის სასაფლაოზე და სულ ჯოჯოები გამოდიან იმის საფლავიდან.

დიდ ჯაფაში არის ამ ორმოს მთხრელი, რადგან ძალიან ღრმადა მარხავს რქიანი თავის საგანძურს. წურწურით ჩამოსდის კაცს ოფლი, მთელი ღამე სთბრის და ერთ წამს ვერ შეისვენებს, რადგან ღამე უნდა გაათაოს სულყველაფერი, პერანგს ისევლებს, სანთელსა სწევს, ბარს აჩლუნგებს და ამტვრევს. ბოლოს, როდესაც ორმოს ფსკერს მიაგნებს, როდესაც ხელთ იგდებს „განძს“, რას ხედავს, რას წარმოადგენს ეშმაკის განძი? ერთ სუს შავ ფულად, ხანდახან ერთ ფრანკსაც, რამე ქვას, ჩონჩხს, სისხლით გასვრილ მკვდარს, ხანდახან ჯადოს, ოთხად დაკეცილს, როგორც ერთ ფურცელ ქაღალდსა ვეცავთ უბის ჯიბეში ჩასაღებად და ხშირად სულაც არაფერს. სწორედ ამას უცხადებს განძის მოპოვებით გატაცებულთ ეს ტრიფონის ლექსიც:

*Podit, et in fossa thesauros condit opaca
As, nummos, lapides, cadaver, simulacra, nihilque.**

როგორც ჩანს, ჩვენს დროშიც ვერასა პოულობენ რქიან ეშმაკის ორმოში: ხან მასრას თოფის წამლით და ტყვიით, ხან კიდევ სათამაშო ქაღალდს გაქონილს, რომლითაც ალბათ ეშმაკი თამაშობდა. ტრიფონმა არ მოიხსენა. ეს განძი თავის აღნუსხვაში, მაგრამ რას იზამთ? ტრიფონი მეთორმეტე საუკუნეში ცხოვრობდა და, როგორც ეტყობა, იმდენი გონებაც არ ჰქონდა ეშმაკს, რომ როჯერ ბეკონამდე გამოეგონა თოფის წამალი და შარლ მეექვსემდე — სათამაშო ქაღალდი.

ამასთან, თუ ღმერთი გაუწყრა განძის მპოვნელს და ნაპოვნი ქა-

* სთბრის, ორმოში ძვირფას განძს ეძებს, მაგრამ ძვლებს პოულობს, ქვებს. ჩონჩხს და განძის მავვარს კი არაფერს. (ლათ).

დალღით ითამაშა, სულ წააგებს, რაც კი აბადია; და ამ ნაპოვნ თოფის წამალს კიდევ ის თვისება აქვს, რომ, როგორც კი იფეთქებს, შიგ პირში ახლის გამსკდარ ლულას თავის მსროლელს.

რამდენიმე ხანი გავიდა მას შემდეგ, როდესაც ბ. პროკურორის გულგებობით ჟან ვალუანმა ისარგებლა სამი-ოთხი დღის თავისუფლებით, ციხიდან რომ გაიქცა და მონფერმეილში დაწიალებდა. ხმა გავარდა უცბად და კიდევ დამტკიცდა მონფერმეილელებისთვის, რომ ერთი ბებერი გზის მუშა, ბულატრუელად წოდებული, ძალიან ხშირად შედიოდა ტყეში. კატორღაში ნამყოფად სთვლიდნენ ამ კაცს. პოლიციას ყოველთვის საექვოდ მიაჩნდა ეს მუშა, თვალს არ აშორებდა, რადგან სამუშაოს ვერსად შოულობდა. შემცირებული ხელფასით ამუშაებდა მთავრობა გზის შესაკეთებლად.

ადგილობრივი მცხოვრებნიც ეჭვის თვალთ უყურებდნენ ბულატრუელს. თვითონ კი თავმდაბლად ექცეოდა ყველას, მოწიწებით ქუდს უხდიდა დიდსა და პატარას. კანკალებდა და იღიმებოდა. ჟანდარმს რომ დაინახავდა. — ალბათ ყაჩაღების ბრბოს ეკუთვნისო — იძახდა ხალხი. — შეიძლება ტყეშია ჩასაფრებული, რომ მგზავრები გაძარცვოს ღამის სიბნელეშიო. — არაფერი სჭირდა ამ ეჭვების გასამართლებელი გარდა იმისა, რომ ლოთი იყო.

აი რა შენიშნეს ბულატრუელს:

ამ ბოლო ხანს ძალიან ადრე მიატოვებდა ხოლმე თავის საქმეს გზაზე და ტყისკენ მიემურებოდა თავის ბარით. საღამოხანს ყოველთვის შორეულ ველობებზე ჰხედავდნენ ამ კაცს. ამ მიყრუებულ დაბურულში დაყიალებდა, ეტყობოდა რაღაცას ეძებდა, ხან ორმოსაც სთხრიდა. დაინახავდნენ ბებერი დედაკაცები და გული უსკდებოდათ, — ბელზებელი მოგვეჩვენაო, — მაგრამ ბულატრუელს იცნობდნენ და უფრო კანკალებდნენ. ძალიან ეჯავრებოდა, ეტყობოდა, ბულატრუელს ვისიმე შეხვედრა ტყეში; ცხადი იყო, ცდილობდა ისე ევლო, რომ ყველას დაჰმალვოდა. ცხადი იყო, რქიანის დამარხულ განძს ეძებდა. სოფელში ამბობდნენ: — ბულატრუელმა ალბად თვალი მოჰკრა ეშმაკს და ეხლა იმის დაფლულ განძს ეძებს. ვერ მოახერხებს, თუ! იმისთანა გაიძვერაა, რომ თვალიდან წამწამს ჩამოაგლეჯს ლუციფერს და ის კი ვერას გაიგებსო. — ვოლტერია ნელებსაც საექვოდ მიაჩნდათ ეს კაცი: ვნახოთ, ვინ უფრო ცბიერია, ბულატრუელი გააცურებს ყინულზე ეშმაკს, თუ ეშმაკი ბულატრუელსაო.

ამასობაში მთლად მოიშალა ბულატრუელმა ტყეში ხეტიალი და ისევ გულმოდგინედ დაიწყო მუშაობა. სალაპარაკო ახლა სხვა გახდა.

მაგრამ მაინც დარჩა რამდენიმე კაცი, რომლებსაც მოსვენებას არ აძლევდა ბულატრუელის საქციელი. — შეიძლება დიდი განძი არ ყოფილიყო ის, რომელიც ხალხის თქმულებით ქვეყნის თვალმარგალიტს უნდა უდრიდეს, მაგრამ, ცხადია, რომ რაღაც იპოვა ამ კაცმა უფრო სასარგებლო, ვიდრე ეშმაკის ბანკის ბილეთები, რაღაც იპოვა საიდუმლო და თუ სულ ვერა, ნაწილობრივ მაინც მიხვდა ამ საიდუმლოებას. ყველაზე მეტად გატაცებულნი ამ რქიანის განძით იყვნენ მასწავლებელი და მედუქნე ტენარდიე, მთელი ქვეყნის მეგობარი, რომელმაც არც ბულატრუელის მეგობრობა იუყადრისა.

— კატორღაში ყოფილა? — იძახდა ტენარდიე, — მერე რა? — ვინ იცის, ვინ არის ახლა კატორღაში და ხვალ ვინ იქნება?

ერთ საღამოს ამ საგანს შეეხო ბაასი. მასწავლებელი დაბეჯითებით ამტკიცებდა, რომ წინათ მართლმსაჯულება ჩაერეოდა ამ საქმეში და გაპოიძიებდა, თუ ვერას გააწყობდა, აწამებდა და ისე ათქმევინებდა, რადგან ვერ გაუძლებდა წამებას, მეტადრე თუ წყურვილს აღუძრავდნენ და წყალს არ დააღევიანებდნენ.

— მაშ მოდი ღვინით ვაწამოთ, — წამოიძახა ტენარდიემ.

მიიპატიუეს ბულატრუელი და იმდენი ასვეს ბებერ კაცს. რომ კარგად გამოათვრეს. ბევრი სვა, ძალიან ცოტა თქვა. საგანგებო ხელოვნებით შეაერთა წყურვილი ლოთისა და სიფხიზლე მსაჯულისა, მაგრამ ისინი თავისას არ იშლიდნენ, ერთსა და იმავეს ჰკითხავდნენ სხვადასხვა სიტყვით და მოკლედ, თითო-ოროლა სიტყვით ათქმევინებდნენ ბნელ, ძნელად შესაგნებელ პასუხს, და აი რა დასკვნა გამოიტანეს მის ნათქვამიდან მასწავლებელმა და ტენარდიემ.

ერთ დილას სამუშაოდ რომ მიდიოდა გათენებისას. ტყეში, ხშირ ბუჩქებში ბარი დაინახა და ნიჩაბი. გაუკვირდა ბულატრუელს, — აქ ვინ დამალავდაო? — მაგრამ მოიაზრა, — ალბათ ძია სიფურისა არის, მერწყულესიო, — და აღარც კი მოჰგონებია. მაგრამ საღამოზე, იმ დღესვე, ერთი კაცი დაინახა ტყეში, გზიდან დაბურულ ტევრისკენ მიმავალი. აქაური არ არის ის კაცი. ნაცნობი არის ბულატრუელისა.

ტენარდიემ ასე სთარგმნა ეს სიტყვები: ბულატრუელის კატორღელი ამხანაგი.

სახელი კი ვერა და ვერ ათქმევინეს იმ კაცისა. ხელში რაღაცა ეჭირა შეხვეული, დიდი კოლოფი უნდა ყოფილიყო, ან პატარა ყუთი. განცვიფრებული დარჩა ბულატრუელი. შეიძინა რვა წუთის შემდეგ მოისაზრა უკან მიჰყოლოდა ჩუმად იმ კაცს, მაგრამ გვიანდა იყო, ის უკვე ტევრში შესულიყო, კარგადაც ბნელოდა და ველარ

დაინახავდა. მაშინ გადაწყვიტა ტყის პირას დამალულიყო და იქიდან ეთვალთვალა. მთვარიანი ღამე იყო. ორი, თუ სამი საათის შემდეგ თავისი ნაცნობი დაინახა, ტყვიდან გამომავალი, ოღონდ ყუთი კი არა, ბარი და ნიჩაბილა ეჭირა ხელში. ხმის ამოუღებლად გაატარა ბულატრუელმა, რადგან ის კაცი ძალიან ღონიერი არის და იქვე მოჰკლავდა ბარით, რაკი იცნობდა თავის მსტოვარს, და ნახვდა, რომ ისიც იცნეს. — აი გულითადი სიხარული ძველ ნაცნობებსა, რომლებიც ერთმანეთს შეხვდნენ დიდი ხნის შემდეგ. — მაგრამ ბარმა და ნიჩაბმა თვალი აუხილა ბულატრუელს. მაშინვე იმ ბუჩქნარში მიიბრინა, დილით რომ ნახა და აღარც ბარი დახვდა და აღარც ნიჩაბი. აქედან დასკვნა, რომ იმისი ნაცნობი შევიდა ტყეში, ორმო მოთხარა, ჩაჰფლა შიგ ყუთი. ნიჩაბით მიწა მიიყარა და შეასწორა. ყუთი ძალიან პატარა იყო, შიგ მკვდარი არ ჩაეტოდა, მაშასადამე ფულით სავსე იქნებოდა. ამიტომ იყო, რომ დაწიალებდა ტყეში და იმ ორმოს ეძებდა. მთელი ტყე მოიარა, ბუჩქი არ გადაარჩა, რომ არ გაეჩხრიკა. ყველგან თხარა, სადაც დაძრულად ეჩვენა მიწა, მაგრამ ამოდ. ვერა იპოვა რა. ამით გათავდა ეს ამბავი. მალე დაივიწყა ყველამ. მარტო ბებერი დედაკაცები გაიძახოდნენ თავისას:

— დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ ის სულწაწყმედილი დიდი გზის მუშა ტყუილად არ დაიწყებდა ტყეში სიარულს. ალბათ ეშმაკი ნახა.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

წინასწარ უნდა ყოფილიყო ჯაჭვი განჯრახ დაზიანებული, რომ ასე აღვილად გამწყდარიყო

იმავე 1823 წ. ოქტომბრის ბოლოს ტულონის ნავსადგურში შევიდა ავდარით დაზიანებული გემი „ორიონი“, რომ შეეკეთებინათ. შემდეგში ეს გემი ბრესტში იყო, როგორც სავარჯიშო გემი, მაშინ კი ხმელთაშუა ზღვის ესკადრას ეკუთვნოდა.

თუმცა ძალიან იყო დაზიანებული, რადგან ავად მოჰქცეოდა ზღვა. მაგრამ დიდებულ სანახაობას წარმოადგენდა და აღტაცებით იქნა მიღებული ტულონში. აღარ მახსოვს, სახელდობრ, რა დროში შევიდა ნავსადგურში. ეს კი ვიცი, რომ წესისამებრ დროშას ტულონი ზარბაზნის თერთმეტი სროლით მიესალმა. ქალაქის სალამს გემის ზარბაზანი უპასუხებდა და იმანაც თერთმეტჯერ გადაუხადა

მადლობა თავის მასპინძელს. სულ ოცდაორი სროლა გაისმა. გამო-
ანგარიშებულია, რომ მისალმებისას, მეფის მიღებისას, სამხედრო
ზრდილობისას და მადლობისას ნავსადგურების და ციხე-სიმაგრე-
ების ნიშნებისას, მზის ამოსვლის და ჩასვლისას, კარის გაღების და
დაკეტვისას და სხვ. და სხვ. დღე-ღამის განმავლობაში დედამიწის
ზურგის ცივილიზებულ ქვეყნებში ასოთხმოცდაათათასჯერ ისე-
რიან ზარბაზნს სრულიად უსარგებლოდ. თითო სროლა ზარბაზნისა
ღირს ექვსი ფრანკი, მაშ ცხრაასი ათასი ფრანკი იზარჯება ყოველ-
დღე და სამასი მილიონი ფრანკი ყოველ-წლიურად. კვამლად იწვის
ამოდენი ფული. ეს ისე, გაკვრით არის მოყვანილი, წვრილმანი; და
ამ დროს შიმშილით იხოცება გაჭირვებული ხალხი.

1823 წელიწადს რესტავრაციამ „ესპანეთის ომის ხანა“ დაარქვა.

მრავალი შემთხვევა მოჰყვა ამ უცნაურ ომს. ბურბონებისთვის
ეს ომი პირადი ოჯახის საქმე იყო, რადგან ამ ოჯახის საფრანგეთში
გამეფებული შტო მხარს უჭერდა თავის ესპანეთში გამეფებულ
შტოს და ამით ასრულებდა გვარში უფროსის მოვალეობას. ეს იყო
განახლება ჩვენი ძველი ეროვნული ტრადიციისა, მაგრამ გართულე-
ბული იმ ურთიერთგანწყობილებით, რომელიც ბურბონებსა ჰქონ-
დათ ევროპის ჩრდილო სამეფოებთან. ჰერცოგი დ'ანგულემი, ანდა-
ლუზიაში ერთ დაბაში გამარჯვებისა გამო „ანდლუჟარის გმირად“
წოდებული, მრისხანების იერით, რომელიც სრულებითაც არ უხდე-
ბოდა იმის მშვიდობიან სახეს, ცდილობდა დაემორჩილებინა ძვე-
ლი, ძალიან მძლავრი ტერორიზმი ინკვიზიციისა, რომელიც ლიბერა-
ლიზმის მოლანდებულ ტერორიზმს ებრძოდა. სანკულოტები
მკვდრეთით აღმდგარიყვნენ დაქვრივებულ ქალების გულის სახეთ-
ქად descamisados¹ სახელწოდებით. მონარქიზმი ებრძოდა პროგ-
რესს, რომელსაც ანარქიას უწოდებდა. 1789 წლის მოძღვრებათა
წინააღმდეგ ბრძოლა იყო ეს დრო. — კმარა! — იყო ბრძანება მთე-
ლი ევროპისა თავისუფლების იდეისადმი, რომელნიც დედამიწის
ირგვლივ მოგზაურობდნენ; საფრანგეთის ტახტის მეჭკვიდრეებთან
ერთად, პრინცი კარინიანი, შემდეგში შარლ ალბერი, უბრალო ჯა-
რისკაცად შევიდა ამ ჯვაროსნულ მეფეების ლაშქარში ხალხის და-
სამორჩილებლად და გრენადერის წითელ შალის სამხრეებს ატარებ-
და. დაიძრა იმპერიის ჯარი რვა წლის დასვენების შემდეგ, მაგრამ
დაბერებული, დაღონებული, ახლა თეთრ კაქარდებით.

სამფეროვანი დროშა ფრიალებდა ერთი მუჟა გმირ-ფრანგების
თავზე უცხო მხარეს ისე, როგორც აფრიალებული იყო თეთრი

¹ უპერანგობი

დროშა კობლენტან ოცდაათი წლის წინათ. ეს იყო ბერების ჩარევა ჩვენს ჯარებში; თავისუფლების და განათლების აზრების ხიშტვებით განადგურება, პრინციპების დამარცხება ზარბაზნის სროლით; საფრანგეთის მიერ თავისივე იარაღით აღმოფხვრა იმისა, რაც თვითონვე შექმნა გონებრივი ძალით. საერთოდ კი, მტრის მოთავეების გაყიდვა მერყევი ჯარისკაცების მიერ, მილიონებით გარემოცული ქალაქები, არავითარი საშიშროება ბრძოლისა, მაგრამ ყოველწამს შესაძლებელი აფეთქება, როგორც ყოველ ნაღმნი, აუფეთქებლად წართმეულში; ძალიან ცოტა სისხლის ღვრა, ხალიან ცოტა ბრძოლით მოპოვებული სახელი; ბევრისთვის შერცხვენა და დიდება კი არავისთვის. ასეთი იყო ეს ომი, რომელსაც ლუი შეთერთმეტის შთაბრძნავალნი ეწეოდნენ და ნაპოლეონისეული გენერლები აწარმოებდნენ. ცული ბედი ეწია ამ ომს, არც დიდი ომის სახელი დაგვიტოვა, არც დიდი პოლიტიკისა.

რამდენიმე პატარა ბრძოლა თუ იყო ხეირიანი. ტროკადეროს აღება, სხვათაშორის, გმირული გამარჯვება იყო; მაგრამ საერთოდ კი, ვიმეორებთ, ბუკი და ნალარა ამ ომისა ყრუდა სცემდა და მსკდარ ხმას იღებდა. საეკვო იყო ყველაფერი. ისტორია თანაუგრძნობს საფრანგეთს, რომელსაც არ უნდა ამ ომის ყალბი დიდება ჩაუმატოს თავისას, ცხადად ჩანდა, რომ ზოგი ესპანელი ოფიცერი, რომელიც ბრძოლით უნდა დახვედროდა ფრანგებს, კარს უღებდა და უბრძოლველად ნებდებოდა. გაირყვნა და ქრთამის სუნი აუვიდა გამარჯვებას; გენერლებს უფრო ვიმხრობდით ამ ომში ვიდრე ბრძოლას ვიგებდით და შერცხვენილი ბრუნდებოდა ასე გამარჯვებული ჯარი. დამამცირებელი იყო ეს ომი, რომლის დროშების ნაკეცებში შეიძლებოდა წაგეკითხათ „საფრანგეთის ბანკი“.

ჯარისკაცები, რომლებმაც დიდი ხნის ბრძოლის შემდეგ აიღეს 1808 წ. სარაგოსა, ახლა, 1823 წელს განცვიფრებულები შევიდნენ იმავე ესპანეთის სიმაგრეების ღია კარებში და ქებით იგონებდნენ სარაგოსის დამცველ პალაფოქსს. ეს არის საფრანგეთის ბუნება. ომში თავის წინააღმდეგ ურჩევნია როსტოპჩინი ჰყავდეს, ვიდრე ბალსტეროზი.

ერთი რამაც არის აღსანიშნავი ამ ომის შესახებ, უფრო მნიშვნელოვანი. სამარცხვინოდ მიაჩნდა საფრანგეთის მხედრობას ეს ომი და დიდი რევოლუციის ლალატად — დემოკრატიას. მიზანი ამ ომისა იყო დამონება. საფრანგეთის ჯარს, დემოკრატიის პირშო შეილს, დავალება ეძლეოდა დაემორჩილებინა სხვაგან ხალხი და კისერზე უღელი დაედო. საზიზლარი დავალება! საფრანგეთი იმისთვის არის შექმნილი, რომ გააღვიძოს და თავისუფლების სული

ჩაუღვას ხალხებს, და არა იმისთვის, რომ ხალხის დამონავეებას ემსახუროს. 1792 წლის შემდეგ ყველა რევოლუცია ევროპისა არის საფრანგეთის რევოლუცია. თავისუფლება საფრანგეთიდანა სცემს თავის სხივებს ქვეყნიერებას, ეს არის მზიური ბრწყინვა, ბრმა არის, ვინც ამას ვერ ხედავს! ეს ბონაპარტის ნათქვამია.

1823 წლის ომი ბოროტი განზრახვა იყო დიდსულოვან ესპანეთის წინააღმდეგ, იმავე დროს ბოროტი განზრახვა იყო საფრანგეთის რევოლუციის წინააღმდეგ. საფრანგეთი განაგებდა ამ სამარცხვინო ომს, — ნაძალადევად, რადგან გარდა იმ ომისა, რომელსაც დამონებული განთავისუფლება აქვს მიზნად, სხვა ყველა ომი, სულ ყველაფერი, რასაც სჩადიან ლაშქრები და მხედართმთავრები, ძალდატანების შედეგია. თვით სიტყვა ამტკიცებს, ჯარში წმ. მცნებად მიღებული — „პასიური მორჩილება“. ლაშქარი წარმოადგენს უცნაურ ნაწარმს, რომლის ძლიერებას ქმნის მრავალი უძლურების შეერთება. ეს არის ბუნება ომისა, რომელსაც კაცობრიობა აწარმოებს კაცობრიობის წინააღმდეგ ადამიანურობის მიუხედავად.

ბურბონებისთვის საბედისწერო იყო 1823 წ. ომი, თუმცა გამარჯვებად და წარმატებად ეჩვენათ, ვერც კი წარმოედგინათ რა საფრთხეს გვიქადის ძალმომრეობით ჩაკვლა რაიმე იდეისა. იმდენად მიაშიტები იყვნენ, რომ გამგებლობაში თავის გასაძლიერებლად ბოროტებაც კი შეიტანეს; ბოროტგანზრახულობის სული შეიტანეს თავიანთ პოლიტიკაში. 1830 წელი ჩაისახა 1823 წელიწადში; ესპანეთთან ომი დამამტკიცებელ საბუთად გაიხადეს თავის თათბირებში ძალდატანება რომ გაემართლებინათ და ღვთის ბრძანებად გაესაღებინათ.

საფრანგეთს ესპანეთში el rey neto ¹-ს აღდგენის შემდეგ იოლად შეეძლო შინაც აღედგინა თავისი მეფეების თვითმპყრობელობა. საშინელ შეცდომის მსხვერპლად გახდნენ ბურბონები: — ჯარისკაცის მორჩილება რომ მთელი ერის თანხმობად მიიჩნიეს. სწორედ ეს შეცდომა, ეს ნდობა უთხრის ძირს და ამტკრევს მეფის ტახტს, არ უნდა ჩაეძინოს ადამიანს არც მანსალინის საგრილობელში და არც ლაშქრის ჩრდილში.

დავებრუნდეთ ჩვენს „ორიონს“.

ესპანეთთან ომის დროს, ფრანგების გემების ესკადრა ცურავდა ხმელთაშუა ზღვაში. „ორიონიც“, როგორც ვთქვით, ამ ესკადრას ჰკუთვნოდა, და ზღვის ღელვით დაზიანებული შვიდა ტულონში. სამხედრო გემის მისვლა ნავსადგურში ყოველთვის მეტად მიმ-

¹ ერთადერთი ღირსეული მეფე (ესპ.) — ესპანური აბსოლუტიზმის ფორმულა.

ზიდველია ხალხისთვის, რადგან ეს დიადი სანახაობაა და ხალხს ყველაფერი დიადი უყვარს.

სამხედრო გემი წარმოადგენს საუკეთესო იარაღს ადამიანის გონებით შექმნილს ბუნების ძლიერებასთან საბრძოლველად.

სამხედრო გემი აგებულია იმგვარი მასალით, რომელიც ერთ და იმავე დროს მეტად მძიმეც არის და მეტად მსუბუქიც, რადგან ერთ და იმავე დროს ნივთიერების სამგვარ სახეობასთან აქვს დამოკიდებულება: — მყართან, თხევადთან და აეროვანთან, — და ხშირად უხდება სამივესთან ერთად ბრძოლა. თერთმეტი ბრძკვალი აქვს, რომ ზღვის ფსკერში მოეჭიდოს გრანიტს, უფრო მეტი ფრთა და რქები, ვიდრე ფრთიან მწერს ჰაერში სანავადოდ. მისი ამონასუნთქი ასოცი ზარბაზნის მეოხებით ამოსდის, როგორც ვეება საყვირით, და ამაყად აძლევს პასუხს ჰეჰა-ჰუხილს. ოკეანე სულ იმასა ცდილობს, რომ გზა დააკარგვინოს თავის ზვირთების საშინელი ერთგვარობით, მაგრამ გემს თავისი სული უდგას — კომპასი, რომელიც გზას უკვლევს და ყოველთვის ჩრდილოეთს უჩვენებს. ბნელ ღამეში თავის სანათებით არის განათებული. ქართან საბრძოლველად ბაგირი და იალქნის ტილო აქვს, წყალთან საბრძოლველად — ხე, კლდესთან საბრძოლველად რკინა, ფოლადი და ტყვია, ბნელთან საბრძოლველად — სინათლე და უსაზღვროებასთან საბრძოლველად მაგნიტური ისარი.

თუ გნებავთ თქვენი თვალთ ნახოთ სამხედრო გემის ნაწილების ბუმბერაზული ტოლფარდობანი, უნდა შებრძანდეთ ერთ-ერთ ექვს სართულიან შენობაში ბრესტში, ან ტულონში. გემს რომ აგებენ, ფარდულის ქვეშა აქვთ, მანამ გაათავებენ. ეს უზარმაზარი კოჭი — ქანდარა გახლავთ; ეს მსხვილი სვეტი ხისა, მიწაზე რომ დევს, სანამდე თვალი გასწვდება, დიდი ანძაა. ამ ანძის სიგრძე რომ გაგზომოთ, გემის ძირიდან ცის ღრუბლამდე ამართულ წვერამდე, სამოცი საყენი სიმაღლე აქვს და სამი ფუტი სისქე — ძირში. დიდი ინგლისური ანძა ორასჩვიდმეტი ფუტის სიმაღლითა დგას წყალხაზის ზემოდან. ჩვენი მამა-პაპა ბაგირსა ხმარობდა. ჩვენ დროში ჯაჭვსა აქვს უპირატესობა. ერთი გემის, ას ზარბაზანიანის ჯაჭვებს რომ დააგროვებენ, მეტრნახევარი სიმაღლე აქვს და რვა მეტრი სიგრძე. მერე რამდენი ხე დასჭირდა იმ გემის აგებას? სამიათასი კუბური მეტრი — მთელი ტყე, წყალზე მცურავი.

ისიც ნუ დაგვავიწყდება, რომ აქ აღწერილია სამხედრო გემი, ამ ორმოცი წლის წინათ რომ აშენებდნენ, უბრალო იალქნიანი გემი: იმ დროს უსუსური ბავშვი იყო ჯერ ორთქლი, და მის შემდეგ ბევრი ახალი საკვირველება შესძღვნა სამხედრო გემს. დღეს, მაგალი-

თად, ხრახნიანი გემი საკვირველ მანქანას წარმოადგენს, რომელსაც ამოძრავებს სამიათას კვადრატული მეტრიანი იალქანი და ორთქლის მანქანა ორიათასხუთასი ცხენის ძალისა.

ესეც რომ არ იყოს და წარსულს გადავხედოთ, ძველი გემი ქრისტეფორე კოლუმბისა და პოლანდიელ რუიტერისა ბრწყინვალე ნიმუშია ადამიანის ხელოვნებისა, დაუშრეტელია ეს ძალა ადამიანისა, როგორც ნიავე უსაზღვროებისა. ქარს იმარაგებს თავის იალქნებით, ზუსტად მიისწრაფის აღელვებულ ზღვის ტალღებში, ზედ დაცურავს და ზღვაზე მეფობს.

მაგრამ მოხდება ხოლმე ხანდახან, მძვინვარე ქარიშხალი ჩალასაგით ამტვრევს ამ გრძელ საიალქნე ძელს, ლერწამივით არყევს სამაგრე ანძას, ისე ამტვრევს ხუთიათასი კილოგრამის სიმძიმის ღუზას, როგორც მეთევზის ნემსკავს ქარიყლაპია თევზის პირი; მომაკვდავის კვნესასაგით მოისმის ამოდენ ცეცხლისმფრქვევე ზარბაზნების უსარგებლო სროლა, რომლის ხმას უსაზღვროებაში და სიბნელეში ჰფანტავს ქარი. მოხდება ხოლმე ხანდახან, მთელი ეს ძლიერება და სიდიადე ქრება უმალღეს ძლიერებაში და სიდიადეში. და ყოველთვის, როდესაც კი დახარჯული დიდი ძალი ამ უმალღეს ძლიერების მსხვერპლად ხდება, ფიქრი ერევა ადამიანს. ამიტომ არის, რომ ნავსადგური ყოველთვის სავსეა ცნობისმოყვარე ხალხით, რომელმაც თვითონაც არ იცის, რად იზიდავს მას ეს საკვირველი მანქანა ომისა და ზღვაოსნობისა.

ყოველ დღეს, დილიდან დაღამებამდე, უსაქმურ, პირღია ხალხით სავსე იყო ტულონის ნავსადგურის ზღვის პირი. დადიოდნენ, დაყიალებდნენ და „ორიონს“ შესცქეროდნენ.

დიდი ხნის ავადმყოფი იყო „ორიონი“. წინანდელ ცურვის დროს ისეთი მკვრივი ფენა მიჰკვროდა ლოკოკინებისა წყალქვეშა ნაწილს, რომ ერთი ორად შეემცირებინა მისი სვლის სიჩქარე. ერთი წლის წინათ ზღვიდან გამოეტანათ გემი, ჩამოეთხიკათ ლოკოკინები და ისევ წყალში ჩაეშვათ, მაგრამ ამ ფხეკას დაეზიანებინა მაგარი ქანკიკები. ბალეარის კუნძულებთან გავლის დროს მოფიცრულობა თურმე გაუსკდა და რადგან მაშინ შიდა მოფიცრულობას ფურცლოვან რკინისას არ აკეთებდნენ, წყალი შედიოდა გემში. ბუნიობის ქარმა დაჰკრა და დიდად დააზიანა გემის მარცხენა მხარე, სადაც ზარბაზნები ელაგა. ამის გამო ტულონში დაბრუნდა გემი შესაკეთებლად.

არსენალთან იდგა. შეიარაღებული იყო. შეკეთება უკვე თავდებოდა. გემძარი არ იყო დაზიანებული, მაგრამ აქა-იქ აცალათ ფიცრები, რომ თავისუფლად ემოძრავა შიგ ჰაერს.

ერთ დილას ზღვის პირას მოგროვილი ხალხი მოწმე შეიქნა ერთ უბედური შემთხვევისა.

მეზღვაურები იალქანს აკრავდნენ საიალქნო ძელზე. მალა ძელზე იდგა ერთი მათგანი და ზევით სწევდა აფრის ზემო ნაწილს. ფეხი გაუსხლტა უბედურს, დაბარბაცდა, თავმა დასძლია, საზარელი ყვირილი გაისმა გულგახეთქილ ხალხისა. დატრიალდა მეზღვაური, ხელი სტაცა თოქს და ზედ დაეკიდა. რომ ჩამოვარდნილიყო, ზღვაში ჩავარდებოდა იმ სიმალიდან. თოქს რომ სტაცა ხელი ჩამოვარდნილმა, კარგად შესძრა და გააქანა. წვერილა შერჩენოდა ხელში თოქისა და ისე ქანაობდა ამ უფსკრულის თავზე, როგორც კენჭი შურდულში.

შეუძლებელი იყო მიშველება, ამოთ თავგანწირვა იქნებოდა. მეზღვაურები სულ ზღვისპირელები იყვნენ, მაგრამ ვერავენ გაბედა უბედურის მიშველება. ის კი იღლებოდა. ეტყობოდა მის სასოწარკვეთილებას ვერა ხედავდა ხალხი, მაგრამ დაღლა კი ცხადად ემჩნეოდა ყოველ მოძრაობაზე. ხელები უკანკალებდა და ეკრუნჩხებოდა. არა ყვიროდა. რომ უფრო არ დასუსტებულყო. გულისფანცქალით ელოდა ხალხი, — აი, ჩამოვარდება, — ხელიდან გაუშვებს თოქსაო და ერთ წამს თვალს. არიდებდა, რომ არ დაენახა ადამიანის წყალში ჩავარდნა. მოხდება ხოლმე, თოქის წვერზე, პატარა ლატანზე, ხის ტოტზე არის დამოკიდებული ადამიანის სიკვდილ-სიცოცხლე, და საშინელი სანახავია ცოცხალი ადამიანი რომ ჩამოვარდება, თითქო მწიფე ხილი ჩამოვარდა ხიდანაო.

ერთბაშად ხალხმა დაინახა ერთი კაცი, რომელიც კატა-ვეფხის სისწრაფით ადიოდა ზევით. წითელი ტანისამოსი ეცვა, ესე იგი კატორღელი იყო, — ქუდი მწვანე ეხურა, ესე იგი სიკვდილამდე კატორღაში უნდა ყოფილიყო. ეს ქუდიც ქარმა წყალში ჩაუგდო. გამოუჩნდა მთლად თეთრი თმა. ეტყობა ხნეირი კაცი უნდა ყოფილიყო.

კატორღელები მუშაობდნენ გემზე და ერთმა მათგანმა დაინახა თუ არა მეზღვაურის განსაცდელი, მაშინვე ოფიცერთან მივიდა და ნება სთხოვა, დახმარება აღმოეჩინა უბედურისთვის. გასციფრებული იყო ყველა. გრძნობდა, რომ იღუპებოდა ადამიანი, საჭირო იყო შველა და შველა კი შეუძლებელი იყო, და ამიტომ შიშითა თრთოდნენ ხალხთან ერთად თვით მეზღვაურებიც. ოფიცერმა თავი დაუქნია, აბა შენ იციო, — იმანაც ჩაქუჩს წააგლო ხელი, დაჰკრა ფეხზე რომ ჯაჭვი ება, გაწყვიტა, მოისსნა და ზევით ავარდა. თან თოქი წაიღო. ყურადღება არავენ მიაქცია იმ დროს იმ საგულისხმო გა-

რემოებას, რომ ასე ადვილად, ასე სწრაფად გაწყვიტა ჯაჭვი. ეს მერე მოაგონდათ.

ერთი თვალის დახამხამება და ქანდარაზე ავარდა. რამდენიმე წამი იდგა, თითქოს თვალითა ზომავდა მეზღვაურამდე გასავლელ მანძილს. რამდენიმე წამი მთელ საუკუნედ ეჩვენა ხალხს, მერე ზეცას აღაპყრო თვალი, წინ წაიწია ერთი ნაბიჯით, ძლივს ამოისუნთქა ხალხმა. სირბილით გაიარა ქანდარა, ბოლოზე თავისი თოკი მიაბა, მეორე წვერი ძირს დაუშვა და თვითონაც ზედ ჩაატურდა ხელებით. ეს უფრო მეტი საშინელება იყო; ერთის მაგივრად ამ უფსკრულის პირად ორი კაცი ეკიდა.

იტყოდით, ობობა დასცემია დასაპყრად ბუზსაო, ოღონდ აქ ობობას სიცოცხლე მიჰქონდა და არა სიკვდილი. თვალს ველარ აშორებდა ხალხი ამ ორ კაცს, გაჩუმებული იყო ყველა, ხმას არ იღებდა, სუნთქვას იკრავდა, თითქოს ეშინია, — ჩვენი ნასუნთქით არ გვაძლიეროთ ქარი, იმ უბედურებს რომ აქანებსო.

ჩაატურდა კატორღელი, დაეკიდა მეზღვაურთან და დროც იყო სწორედ. ერთი წუთი კიდევ და ღონემიხდილი, სასოწარკვეთილი კაცი ხელს გაუშვებდა თოკს. ცალი ხელით დაეკიდა თოკს კატორღელი, მეორეთი თავისი თოკი მოხვია მეზღვაურს, ავარდა ქანდარაზე და იქვე აათრია მეზღვაური. გულზე მიიყრდნო, რომ სული მოებრუნებინა, ხელში აიყვანა, გამოჰყვა ქანდარას, იქიდან ქვემო ანძამდე და იქ გადასცა გადარჩენილი კაცი.

ტაში დაჰკრა ხალხმა: კატორღელების ზედამხედველად დაბერებული მოხუცები ცრემლს ველარ იმაგრებდნენ, ერთმანეთს ეხვეოდნენ ქალები და ჰკოცნიდნენ და ხალხის გასაგონად გაისმა აღშფოთებული ხმა: — შეწყალების ღირსია ეს კაცი!

თვითონ კატორღელი იმავე გზით უნდა დაბრუნებულიყო, რომ კატორღელებში ჩარეულიყო და საქმეს შესდგომოდა. რომ უფრო მალე ჩამოსულიყო, სირბილით წამოვიდა ერთ ქვედა ქანდარაზე. იმას შესტკეპროდა ყველა. ერთ წამს შეშინდა კიდევ ხალხი: დაღლილი იყო კაცი, თუ თავბრუ ეხვეოდა, დაინახეს, რომ შებარბაცდა და უცბად საშინელი ყვირილი გაისმა: — კატორღელი წყალში ჩავარდა.

დაიღუპა კაცი. ორიონის გვერდზე იდგა გემი „ალგეზირასი“ და საწყალი კატორღელი ორ გემშია ჩავარდა; ან ერთის ქვეშ მოჰყვებოდა, ან მეორის ქვეშ. ოთხი მეზღვაური ჩავარდა მაშინვე ნავში, ხალხიც ამხნევებდა — მიეშველეთო! — ისევ შიში მოერია ყველას. აღარ გამოჩენილა საწყალი კაცი. ისე შთაინთქა წყალში უკვალოდ, თითქოს ზეთში ჩაძირულიყოს. ყურყუმალობდნენ მეზღვაურები,

ბევრგან, მაგრამ ამაოდ. სალამომდე ეძებეს ზღვაში, მისი დამხრჩვალ
ლი გვამიც კი ვერ იპოვეს.

მეორე დღეს ტულონის გაზეთში დაბეჭდილი იყო შემდეგი
ცნობა: — „1823 წლის 17 ნოემბერი. გუშინ „ორიონზე“ სამუშაოდ
გაყვანილმა ერთმა კატორღელთაგანმა სიკვდილს გადაარჩინა მე-
ზღვაური, დაბრუნებისას თვითონ ჩავარდა წყალში და დაიხრჩო.
გვამიც კი ვეღარ იპოვეს იმისი. ალბათ არსენალის ზღვის პირის ხი-
მინჯის ქვეშ მოჰყვა. ეს კაცი კატორღელებში ირიცხებოდა № 9430
და ჟან ვალჟანი ერქვა“.

წიგნი მესამე
სულთმოგბრძანისთვის მიცემული
ალთჳმის შესრულება

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

წყლის საკითხი მონფერმეილში

ლიერის და შელის შუა მდებარეობს მონფერმეილი, იმ ფერდობის სამხრეთ გზაზე, რომელიც ურკსა და მარნის შუა გადის. დღეს კარგად მოზრდილი დაბა არის, დამშვენებული ლამაზი აგარაკებით და კვირაობით მხიარული ბურჳუებით. 1823 წელს კი არც ამდენი აგარაკი იყო და არც ამდენი კმაყოფილი ბურჳუა. მაშინ პატარა სოფელი იყო, ტყეში ჩაფლული; აქა-იქ შეგხვდებოდათ სააგარაკო სახლი წარსული საუკუნისა, — რკინის აივნით და გრძელი ფანჯრებით, ბატონკაცური, მაგრამ მაინც სოფელი იყო. მაუდის ვაჭრობით გამდიდრებულ ბურჳუებს და სააგარაკოდ მიმავალ ვეჳილებს ჯერ კიდევ არ მიეგნოთ ამ სოფლისთვის. მიყრუებული, მაგრამ ბუნებით მშვენიერი სოფელი იყო, დიდ გზას მოშორებული. იაფი ცხოვრება იყო იქ, გლეხკაცური და მაძღარი, ოღონდ უწყლობა უჭირებდა ყველას საქმეს, რადგან სოფელი მალღობზე მდებარეობდა.

შორიდან მოჰქონდათ წყალი. განისკენ მდებარე ნაწილი სოფლისა ტბით სარგებლობდა, მეორე ნაწილი კი, შელისკენ მდებარე პატარა წყაროთი, რომელიც ტყეში იყო, შელის გზაზე, სოფლიდან თხუთმეტი წუთის სავალით დაშორებული.

დიდ გაჭირვებას განიცდიდა სოფელი ამ უწყლობის გამო. სულ იმის ფიქრში იყო ყველა, საკმაოდ მოვამარაგო წყალიო. შეძლებულ ბატონკაცურ სახლებს მერწყულე ჰყავდათ, ფასით აზიდვინებდნენ ერთ საწყალ კაცს, რომელიც ორმოც სანტიმამდე ღებულობდა დღეში. მაგრამ ეს კაცი მარტო საღამოს შვიდ საათამდე მუშაობდა ზაფხულში, ხუთამდე — ზამთარში და რაკი დაღამდებოდა და დაიხურებოდა ფანჯრების დარაბები, ვისაც დააკლდებოდა წყალი,

თვითონვე უნდა წასულიყო და მოეტანა. ტენარდიესაც ის უზიდავდა წყალს.

სწორედ ეს საშინელება ჰქონდა გულის სახეთქად პატარა კოზეტს, რომელიც არა მგონია დაეიწყებულე ჰყავდეს მეთხველს. ძალიან სასარგებლო იყო ტენარდიესთვის საწყალი გოგო: დედას ფულს ართმევდნენ, შენ შვილს ვინახავთო, — და შვილს იმსახურებდნენ, — ამას მაინც გამოვრჩეთო, და როდესაც დედამ ფული ვედარ გამოუგზავნა, მაინც არ გააგდეს პატარა გოგო, რადგან მსახურის ვალდებულებას ასრულებდა. მსახური იყო და ის უნდა წასულიყო წყლის მოსატანად, რა დროც არ უნდა ყოფილიყო. ბავშვი იყო. ღამე ტყეში წასვლა საშინელ შიშს ჰგვრიდა, ამიტომ სულ იმის ფიქრში იყო სახლში წყალი არ დაჰკლებოდათ.

ძალიან კარგი დარი იდგა 1823 წ. შობას. თბილად შემოიპარა ზამთარი. ჯერ არც ყინვა ყოფილიყო, არც თოვლი. პარიზიდან მოსულმა ოინბაზებმა ნება მიიღეს მერისგან, შუა სოფელში აეშენებინათ თავიანთი ფარდულები; ასევე მოიქცნენ შგზავრი ვაჭრები და ეკლესიის მოედანზე ააგეს ფარდულები ბულანჯეს ქუჩამდე, ისე, რომ დაუმეზობლდნენ ტენარდიეს დუქანს. ხალხით სავსე იყო დუქნები და ამხიარულებდნენ მიყუჩებულ სოფელს. რომ არ გამოვაკლოთ რა ისტორიულ სიმართლეს, იმასაც მოვიხსენიებთ, რომ მოედანზე მოგროვილ სანახაობებში, სხვათა შორის ერთი სამხეცე იყო, სადაც ძონძებით მოსილი, საიდანღაც მოსული ჯამბაზები აჩვენებდნენ მონფერმეილელებს ერთ საშინელ ბრაზილიურ ქორს, საინტერესოს. მით, რომ ჩვენმა სამეფო მუზეუმმა ამ ჯიშის ქორი მხოლოდ 1845 წ. შეიძინა. სამფეროვან კოკარდს უგავს თვალი ამ ქორს. ბუნებისმეტყველნი მგონია მას Caracara Polyborus-ს — კარაკარა პოლიბორუსს უწოდებდნენ. ნაპოლეონის ჯარისკაცები იყვნენ სოფელში და თავყანისცემით სინჯავდნენ ამ ქორს. ოინბაზებიც იფიცებოდნენ, — ეს სამფეროვანი თვალი სხვაგან არსად მოიპოვება ბუნებაში და ჩვენი სამხეცესთვის გაუჩენია ჩვენ მოწყალე ღმერთსაო.

შობა ღამეს რამდენიმე კაცი, — შეეტლევები და მეწვრილმანეები, — შემოსხდომოდნენ ოთხ-ხუთი, შანდლით გაჩაღებულ მაგიდას ტენარდიეს დუქანში და სვამდნენ. ეს დუქანიც ისეთივე იყო, როგორც სხვა დუქნებია; პატარა მაგიდები, თუნუქის სასძისები, მსმელები, ყაყანი და კვამლი; ძალიან ცოტა სინათლე და ძალიან დიდი ხმაური. იმ დროის, 1823 წლის მაჩვენებლად ორი, საგანი იღო ერთ მაგიდაზე, რომლებიც მოდის მიხედვით უთუოდ უნდა ყოფილიყო ბურჟუას სახლში, — კალეიდოსკოპი და თეთრი თუნუქის ლამა.

ტენარდიეს ცოლი ვახშმისთვის ზორცსა სწვავდა იქვე, ქმარი თავის მუშტართან სვამდა და პოლიტიკაზე ლაპარაკობდა.

პოლიტიკური ბაასის საგასი იყო ესპანეთთან ომი და ჰერცოგი ანგულემი. მაგრამ გარდა ამისა სხვაც ისმოდა იმ ყაყანაში.

— ძალიან მოსავალი იყო ღვინისა ნანტენში და სურესნში; ვი-საც ათი კასრის ვარაუდი ჰქონდა, თორმეტიც გამოუვიდა, ტკბი-ლად იქცა ჰაჭაც და კურკაც.

— და განა ასე ძალიანა მწიფდება იქ ყურძენი?

— არც აცლიან, რომ ძალიან დამწიფდეს. თუ მწიფე დაწურეს, გასქელდება ღვინო, როგორც კი გაზაფხულდება.

— მაშ თხელი ღვინო დადგება.

— უფრო თხელი, ვიდრე ჩვენი ღვინოა, სულ მწვანესა სწურა-ვენ და სხვ. ან კიდევ მეწისქვილე მოსთქვამდა:

— მე რა ვიცი რა ყრია ტომარაში, იქნება გინდათ, რომ ბეწის-ქვილემ გაარჩიოს ხორბალი. რასაც მოგვიტანენ დასაფქვავად. ჩვენც იმას დაფქვავთ. პურში ღვარძლი ურევია, მახობელი, უგრეხელი, კანაფი, თავის ყანა და ათასი კიდევ სხვა. ან კიდევ კენჭები. ჩვენი რა საქმეა. კენჭებით სავსეა ბრეტონული პური, ჰირივით მეჯავრება ბრეტონული საფქვავი, როგორც მხერხავს ლურსმანიანი ბოძი, და-სახერხავად რომ მოუტანენ. ნაგვით სავსე ჰირნახული შოაქვთ და-საფქვავად და ჩვენ გვემღურებიან, რომ ცუდი ფქვილი გამოვიდაო. მერე და რა ჩვენი ბრალია?

ორ ფანჯრის შუა მთიბავი და მემამულე ისხდნენ და გაზაფხუ-ლის სათიბზე ლაპარაკობდნენ.

— რა უშავს, რომ სველია ბალახი? — ამბობდა მთიბავი, — უფ-რო კარგად ითიბება, ნამი რომ მოხვდება ბალახს, მაგრამ ეგეც რომ არ იყოს, ბატონო, ძალიან ძნელი სათიბია თქვენი ფერდობი. შე-ტისმეტად ნაზი ბალახი იცის და წვება, ცელი რომ მოხვდება და სხვ.

კოზეტი თავის ჩვეულებრივ ადგილზე იყო. სამზარეულო მაგი-ლის კაღონზე იჯდა ბუხართან. დაგლეჯილი ტანისამოსი ეცვა და შიშველი ფეხი ხის ქოშებში ჰქონდა წაყრილი. წინდასა ჰქსოვდა ტენარდიეს გოგოსთვის. კატის კნუტი თამაშობდა სკამ-ქვეშ. მეორე ოთახიდან მხიარული სიცილი ისმოდა ბავშვებისა, ეპონინის და აზელმასი.

ბუხრის კუნჭულში მათრახი ეკიდა ლურსმანზე.

ხანდახან პატარა ბავშვის ყვირილი ისმოდა საიდანღაც და მწა-რედ არღვევდა დუქნის ხმაურობას — პატარა ბიჭის ხმა იყო, ტე-ნარდიეს შვილისა. — მეც არ ვიცი, როგორ მეყოლა ის საძაგე-

ლიო! — იძახდა დედა, სიცივემ თუ გამიჩინაო. სამი წლისა იყო ბავშვი. დედა აწოვებდა, მაგრამ არ უყვარდა. როდესაც ძალიან შეაწუხებდათ ბავშვის ჩხავილი, — ბიჭი გიტირისო, — ეუბნებოდა ტენარდიე თავის ცოლს, — მიდი, ნახე, იქნება რა უნდა. — სადა მკალია — შეუტევდა ცოლი, — თავი მომაბეზრაო, — და განაგრძობდა ტირილს საწყალი ბავშვი სადღაც ბნელში მივლებული.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

ორი სრული სურათი

ჯერ კარგად არ გავვიცვინია ტენარდიე. ახლა კი დროა დავაკვირდეთ ამ ცოლ-ქმარს და ყოველმხრივ დავათვალიეროთ.

ქმარს ორმოცდაათი წელიწადი გადაელახა, ცოლი ორმოცისა იყო, რაც ორმოცდაათს უდრის ქალისთვის. ასე, რომ ამ მხრივ სრული თანასწორობა ჰქონდა ცოლ-ქმარს.

მკითხველს ცოტა რამ მაინც ეხსომება ამ აყლაყულა დედაკაცისა: თეთრ-წითელი ქალი იყო, ძალიან ჩასუქებული, სქელი და თან მოძრავი; იმ ჯურის ველურ ბუმბერაზებს ეკუთვნოდა, რომლებსაც სავაჭრო მოედანზე აჩვენებენ თმაზე მიბმული ქვებით. სახლში ყველაფერს ის აკეთებდა, — ლოგინსაც ალაგებდა, სახლსაც, ჭურჭელსაც, სამზარეულოშიც ის იყო, დუქანშიც, ყველაფერს ასწრებდა ქაჯივით. მსახურად პატარა კოხეტი ჰყავდა, — წრუწუნა თავი — სპილოს მსახურად. ყველაფერი კანკალებდა იმის ხმაზე: ფანჯრის შუშები, ოთახის დგამი და ადამიანი. ფართო პირისაზე ჰქონდა და საწურს უგავდა დაჭორფლილი. ნიკაპზე წვერი. იდეალი იყო კურტნიან მუშისა, ოღონდ დედაკაცის კაბით გამოწყობილისა, იგინებოდა დიდებულად. საკვებად ჰქონდა, რომ მუშტით ამტვრევდა კაკალს. რომანების კითხვა რომ არა ჰყვარებოდა, რის გამო კაციკამია ხანდახან ქალურად იპრანჭებოდა, აზრადაც არავის მოუვიდოდა ეთქვა, — ეს დედაკაცი არისო — კოხტაპრუწა ემყნო ბუნებას კუდიანზე, იმის ლაპარაკს რომ გაიგონებდნენ, — უანდარშიაო, — იძახდნენ; ღვინოს რომ სვამდა, — ლოთიაო და კოხეტს რომ უჯავრდებოდა — ჯალათიო. დამშვიდებულს ერთი კბილი გამოუჩნდებოდა ხოლმე პირიდან.

ტენარდიე მორჩილი ტანის კაცი იყო, გამხდარი, ფერმკრთალი. ძვლიანი, სუსტი, ავადმყოფსა ჰგავდა, მაგრამ ძალიან კარგად იყო; ამ სიცრუით იწყებოდა იმისი ვერაგობა, ყველას უღიმოდა, სიფრ-

თხილისა გამო, ყველას ზრდილობიანად ექცეოდა, თვით იმ მთხოვარსაც კი, რომლისთვის ერთი ლუკმა პური არ ემეტებოდა. თვალი კვერნისა ჰქონდა და იერი მწერლობის მოყვარულისა. მღვდელ დელილის სურათს მოგაგონებდათ. თავი მოსწონდა, რომ მეეტლეებთან სვამდა, მაგრამ მთვრალი კი თავის დღეში არავის უნახავს. ერთი დიდი ჩიბუხი ჰქონდა და სულ პირში ედო. შავი ტანისამოსი ეცვა და ზემოდან განიერი ხალათი. ეგონა, რომ მცოდნე იყო მწერლობისა და სწყალობდა მატერიალიზმს. რომ ლაპარაკობდა, თავისი აზრის გასამტკიცებლად სახელებს გაიძახოდა ვოლტერისას, რენანდისას, პარნისას და ამასთან ერთად გასაოცარია, წმ. ავგუსტინისასაც. მე „ჩემი სისტემა“ მაქვსო, — ამტკიცებდა. ბოლოს და ბოლოს გაქნილი გაიძვერა იყო და თან ვერაგი ფილოსოფოსი. ამ ჯურისაც არის ადამიანი. თავი მოჰქონდა, — ჯარში ვიყავი, სამშობლოს ვემსახურეო, — ვატერლოოს ბრძოლაში ყოფილიყო ათისთავად მეექვსე თუ მეცხრე რაზმში. — „საზარლად დაჭრილი გენერალი“ დავინახე, წინ დავუდექე, მთელი რაზმი მოვიგერიე გერმანელებისა და სიკვდილს გადავარჩინე, თუმცა როგორც თავლს ფუტკარი ისე დაბზუოდა თავზე ტყვია და ყუმბარაო. ამიტომ იყო, რომ იმის ბრწყინვალე აბრაზე გენერალი იყო დახატული, რომელიც იმას ზურგით გაჰყავდა ბრძოლის ველიდან და ხალხმაც შესაფერისი სახელი დაარქვა იმის დუქანს „ვატერლოოს ბრძოლის ათისთავისა“. ლიბერალი იყო, კლასიკოსი და ბონაპარტისტი. ობლების თავშესაფრის ასაგებად იმანაც გაიღო თავისი წვლილი. სოფელში ამბობდნენ, — სასწავლებელში იყო, მღვდლობა უნდოდაო.

ჩვენ გვგონია, რომ, თუ სწავლობდა რასმე, დუქნის გაძლოლას სწავლობდა ჰოლანდიაში. ეს მაღალხარისხოვანი არამზადა ფლამანდელი უნდა ყოფილიყო, ფრანგი პარიზში, ბელგიელი ბრუსელში. ცალი ფეხი ბელგიაში ედგა, ცალი საფრანგეთში. როგორი გმირი იყო ვატერლოოსი, ეგ ვიციოთ. ისიც დავინახეთ, რომ ამლაშებდა, როდესაც თავის საქციელზე ყვებოდა. მოქცევა და უკუქცევა, ბრავებით სავსე მდინარე, ჯიბისთვის სასარგებლო თავგადასავალი — ეს იყო ნიადაგი იმისი სიცოცხლისა. სინდისის წარყენას მოსდევს ცხოვრების გახრწნილება, და ცხადი არის, 1815 წლის ივნისის 18-საც იმ ქურდ მიკიტნებში იქნებოდა ტენარდზე, რომლებიც უკვე დავახასიათეთ. ისიც იმათთან დაწანწალებდა, აქ იპარავდა, იქ ჰყიდდა მოპარულს, და მთელი ოჯახით მისდევდა მაჩანჩალათ ლაშქარს ცოლით და შვილით რადაც დანჯღრეულ ფურგონით და თავისი ალღოს იმედით, რომ ვინც გაიმარჯვებდა, ისიც იმისკენ წავიდოდა. გაიარა ეს ომიანობა, quibus-ი იშოვა, — ეს განათლების დამამტკიცებე-

ლი სიტყვა გახლავთ, — მდაბიურად რომ ვთქვათ, ფული იშოვა, მონფერმეილში მოვიდა და დუქანი გააღო.

ეს კვიბუსი — ქისები იყო, საათები, ოქროს ბეჭდები და ვერცხლის ჯვრები მკვდრებით დაფარულ ვატერლოოს ბრძოლის ყანაში მომკილი, ბევრს არაფერს წარმოადგენდა და არც ძალიან დიდი იყო იმისი ვაჭრობა.

რალაცა ჰქონდა ტენარდიეს პირდაპირი თავის მოძრაობაში, რომელიც გინებასთან ერთად ჯარისკაცს მოგაგონებდა და პირჯვრის წერასთან ერთად — სემინარიელს. კარგი მოლაპარაკე კაცი იყო, მეცნიერად მოჰქონდა თავი. მიუხედავად ამისა, სკოლის მასწავლებელმა შენიშნა, რომ ხშირად მოსდიოდა ენის მხრივ შეცდომები. თავის მუშტარს დიდი სიფრთხილით უწერდა ანგარიშს, მაგრამ რომ დაჰკვირვებოდა კაცი მართლწერის შეცდომასაც ბევრს იპოვიდა. დაღვრემილი კაცი იყო, ავმუცელა, მაწანწალა და მოხერხებული. თუ მსახურს დაიქვერდა, გოგოს, საყვარლად გაიხდიდა. ამიტომ იყო, რომ მისი ცოლი ახლო აღარ იკარებდა გოგოებს. ძალიან ეჭვიანი იყო ეს გოლიათი ქალი, დარწმუნებული იყო, რომ ქალებს, ყველას უკლებლივ, თვალი რჩებოდათ იმის პატარა, ჩამომხმარ, გაყვითლებულ მეუღლეზე. ცბიერი იყო ტენარდიე, ყოველთვის ფრთხილი და ამით თავშეკავებულ ბოროტსა ჰგავდა. ეს უარესია, რადგან ვერაგობას და ბოროტებას პირმოთნეობაც ემატება.

თავშეკავებული იყო, მაგრამ გაბრაზება იმანაც იცოდა, არა ნაკლებ, ვიდრე იმისმა ცოლმა; იშვიათად მოუვიდოდა ხოლმე, მაგრამ ვაი იმისი ბრალო, ვინც იმას გააბრაზებდა! საშინელი რამ იყო გაბრაზებული, გაცოფებული, მთელ კაცობრიობას ლანძღავდა, რადგან უსაზღვრო ბრძმედი ჰქონდა გულში სიძულვილისა. თუ გაჯავრდებოდა, თავის დღეში არ დაივიწყებდა ამის მიზეზს, და სულ იმას ცდილობდა, ერთიათად გადაეხადა და შური ეგო. თავზე რომ ვისიმე ბანიდან კენჭი დასცემოდა, მთელ სოფელს აიკლებდა რომ შესძლებოდა; წაუხდებოდა რამე, მთელ ქვეყანას ამტყუნებდა, გაჰირვებასა ნახავდა რასმე — უფულობას, ვაჭრობაში ზარალს, გაკოტრებას, ცხოვრების უჯიათობას, უცბად აემღვრეოდა გულის ნალველი და თვალთაგან ცეცხლს აფრქვევდა, პირიდან ცოფს. ვაი მას, ვიზედაც იმ დროს ის ჯავრს ამოიყრიდა!

ამ თვისებებთან ერთად დაკვირვება იცოდა, შორსჰკრეტა და დუმილი, ან ყბედობა გარემოებათა მიხედვით და შეგნებით. რალაცა ჰქონდა თვალში მეზღვაურისა, რომელიც ჩვეულებისამებრ თვალს სკუტავს, ჰოგრს რომ მიიტანს თვალებისკენ. ტენარდიე სახელმწიფო კაცი იყო.

ვინც კი ახლად შევიდოდა დუქანში და დაინახავდა ტენარდიეს ცოლს, მაშინვე იტყოდა, — აი იქაურობის ბატონ-პატრონიო. — ცდებოდა! ცოლი არც ქალბატონი იყო და არც პატრონი. ბატონიც თვითონ ტენარდიე იყო და ქალბატონიც. ქმარი ჰქმნიდა, ცოლაც კეთებდა. ქმარი განაგებდა ყველაფერს, რაღაც მაგნიტურ უხილავ შეუწყვეტელ ზეგავლენით. ერთი სიტყვა კმაროდა, ხშირად ნიშანი, და მასტოდონტიც ემორჩილებოდა, ემორჩილებოდა, როგორც რაღაც განკერძოებულ უმაღლეს არსებას, თუმც არც გრძნობდა ამას და ვერც წარმოიდგენდა, რომ ასე იქცეოდა. თავისი ღირსებაც ჰქონდა იმ დედაკაცს: რამე უთანხმოება რომ მოსვლოდა „ბატონ ტენარდიესთან“, — შემთხვევა მეტად იშვიათი, — თავის დღეში არ გაამტყუნებდა სახალხოდ თავის ქმარს. თავის დღეში არ ჩაიდენდა, თუ უცხოა ხედავდა ვისმე, იმ შეცდომას, რომელიც ასე ხშირად მოსდით ქალებს და რომელსაც საპარლამენტო ენაზე „გვირგვინის მოხსნა“ ჰქვია. თუმცა მათი ერთსულოვნობიდან ავის მეტი არა გამოდიოდა, მაინც თაყვანსა სცემდა ცოლი თავის ქმარს. თითის აწევა კმაროდა ამ ჩია მტარვალისა, რომ წამოვარდნილიყო ეს მთა ხმაურობისა და მსუქანი ხორცისა. სასაცილო მხრივ რომ გავსინჯოთ, აქაც დიდებულ, საყოველთაო ჰემმარიტებას ვნახავთ, თაყვანსა სცემს ნივთიერება აზროვნებას, რადგან ზოგ სისამაგლესაც თვისი უფლება აქვს არსებობისა თვით მარადიული სილამაზის წიაღშიც კი. რაღაც მიუწვდომელი ჰქონდა ტენარდიეს და აქედან გამომდინარეობდა სრული მბრძანებლობა თავის ცოლზე. ზოგჯერ ისე შესცქეროდა ცოლი თავის ქმარს, როგორც ლამპარს ანთებულს და ზოგჯერ კარგად გრძნობდა მის ბრჭყალებს.

საშინელი ქმნილება იყო ეს დედაკაცი, რომელსაც თავისი შვილების გარდა არა უყვარდა, და თავის ტენარდიეს გარდა არავისი ეშინოდა. დედა იყო, რადგან ძუძუმწოვართ ეკუთვნოდა, მაგრამ დედობრივი გრძნობა მარტო გოგოებისთვის ჰქონდა და, როგორც ვნახავთ, ბიჭზე არა ვრცელდებოდა.

თვითონ ტენარდიეს კი ერთადერთი ფიქრი აწუხებდა: გამდიდრების სურვილი.

გამდიდრებას კი ვერ ახერხებდა. ღირსეული ასპარეზი აკლდა ამ დიდებულ ნიჭს. მონფერმეილში იღუპებოდა ტენარდიე, თუ შესაძლებელია ნულის დაღუპვა. შვეიცარიაში ან პირინეს მთებში მილიონს შეიძენდა, მაგრამ — საცა მიაგდებს ბედი ვირს, ბალახსაც იქ მოიძოვსო.

სწორედ იმ წელს, 1823-ს ათასხუთასი ფრანკი ვალი დაედო, მოკლევადიანი და ეს უფრთხობდა მოსვენებას.

ბედი არა სწელობდა ტენარდიეს, თუმცა ძალიან კარგად ჰქონდა შეგნებული მთელი თავისი არსებით და ჩვენი დროის მიმართულებისამებრ პურადობა, რაც სათნოებად არის დადებული ბარბაროსულ ხალხებში, და სავაჭროდ — განათლებულ ხალხებში. ამასთან, ძალიან უყვარდა ყორულში ნადირობა და სროლაც კარგი იცოდა. ერთგვარი ცივი სიცილი იცოდა, მშვიდი და ამით იყო საშიში.

თავისი მოძღვრება ჰქონდა მიკიტნური, სხარტული მცნებები პროფესიული და ცდილობდა თავის ცოლის ტვინშიც ჩაებეჭდა. ერთხელ ასე არიგებდა ჩუმი ხმით, გაბრაზებული: „მედუქნე მოვალეა ფული გადაახდევინოს მუშტარს ხორცში, ბინაში და მოსვენებაში, სანთელში, ცეცხლში, ჭუჭყიან ზეწარში, მოახლეში, რწყილში და ღიმილშიც. უნდა შეაყენოს მიმავალი, დაუცალოს პატარა ქისა და შეუშუბუქოს დიდი; პატივისცემით მიიღოს სადმე მიმავალი ოჯახი; ტყავი გააძროს ქმარს, გაფცქვნას ცოლი, გაკრიჭოს ბავშვები; ფასი დაადოს გაღებულ და დახურულ ფანჯარას, კარს, სკამს, ან ტაბურეტს, სავარძელს, ყურთუქს, ბალიშს, ერთ კონა ჩალას. უნდა იანგარიშოს რამდენად ახდენს სარკეს მისი ხმარება და ამასაც ფული დაადოს. მგზავრს უნდა გადაახდევინოს სულყველაფერი, იმ ბუზის ფასიც კი, რომელსაც იმისი ძაღლი ჰყლაპავს“.

ეს ცოლ-ქმარი ვერაგობა და ცოფი იყო ერთად შერთული, ბილწი და საშინელი შეუღლება.

ქმარი ფიქრობდა, გეგმავდა; ცოლს არც მევალებები აწუნებდა, არც დღევანდელი, არც ხვალინდელი დღე და თავდავიწყებით ბრაზობდა სახლის ყოველ წვრილმანზე.

ასეთ ხალხში ჩავარდნილიყო კოზეტი. ცოლ-ქმარს ერთმანეთშია მოეგდოთ პატარა გოგო და ორივე მხრივ იტანჯებოდა უბედური, როგორც ის წარსულის ტანჯულნი, რომელთაც ერთი და იმავე დროს წისქვილის ქვითაც სრისავენ და მარწუხითაც ჰგლეჯდნენ. ორივე თავისებურად აწამებდა პატარას. სილა და მუჯღუგუნი ცოლისა იყო, თოვლში ფეხშიშველა სიარული ქმარისა.

მიდიოდა, მოდიოდა კოზეტი, რეცხავდა, სწმენდდა, ხეხავდა, ჰკვიდა, ალაგებდა, გარბოდა დაღლილი, ძლივსღა სუნთქავდა, ღამისა სწევდა, ოფლში იწურებოდა და ერთი ბეწო გოგო აკეთებდა დიდი ადამიანის საქმეს. არავითარი შებრალება; ბრაზიანი ქალბატონი და შხამიანი ბატონი! ობობას აბლაბუდა იყო ტენარდიეს ღუქანი. ბუზივით გაბმულიყო შიგ პატარა კოზეტი და კანკალებდა. დამაგვრის იდეალი განხორციელებული იყო ამ ურთიერთობაში, პატარა ბუზი მსახურად ჰყავდათ დიდ ობობებს.

რას იზამდა საწყალი გოგო? ემორჩილებოდა გაჩუმებული.
ნეტავ რას ფიქრობს ადამიანი, რომელსაც აღარც ღმერთი სწამს
და აღარც ადამიანობა, ასე დაჩაგრულს, ტიტველ-შიშველ პატარა
არსებას რომ უყურებს?

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

მუშტარს ღვინო, ცხენებს წყალი

ოთხი ახალი მგზავრი კიდეც შევიდა ღუქანში.

მუშტარედ ჩაფიქრებული იჯდა კოზეტი: სულ რვა წლისა იყო, მაგრამ იმდენი ტანჯვა და წამება გამოეარა, რომ ხშირად ბებერი დედაკაცის მუშტარებას გამოსთქვამდა იმისი სახე.

თვალის კილო ჩაშავებოდა, მუშტი ჩაჰკრა ქალბატონმა, და როგორც კი შეხედავდა, მაშინვე წამოიძახებდა, ხედავთ, როგორი გონჯია ჩალურჯებული თვალით!

კოზეტი იმას წუხდა, რომ ღამე იყო ძალიან ბნელი; რომ საჭირო იყო წყლით აევესო ამ ახალმოსულებისთვის დოქები და სურები. სახლში კი წყალი აღარა ჰქონდა.

ცოტად ამშვიდებდა ის გარემოება, რომ ტენარდიებისას წყალს ძალიან ცოტასა სვამდნენ. წყურვილით ყველას სწყუროდა. მაგრამ ამ წყურვილის მოსაკლავად წითელ ღვინოს უფრო ეტანებოდნენ, ვიდრე წყალს. ვინ იქნებოდა სულელი, რომ იმოდენ ღვინით საესე სასმისში ერთი ჭიქა წყალი მოეთხოვა. მაგრამ ერთწამს შიშით ათრთოლდა საწყალი. ტენარდიეს ცოლმა ქვაბში ჩაიხედა, რომელიც იქვე უდუღდა, ერთი ჭიქა აიღო და სარწყულთან მივიდა, მიატრიალა ონკანი. კოზეტმა წამოიწია და თვალს ადევნებდა ყოველ მის მოძრაობას: პატარა ქავლად გამოვიდა წყალი და ნახევრამდე ავესო ჭიქა.

— ერიპა, წყალი აღარ გვქონია!

გულისფანტქალით შესცქეროდა კოზეტი.

ის კი ისევ წყალს უყურებდა და წამოიძახა:

— ესეც კმარა. რა დროს წყალია!

ისევ თავის საქმეს შეუდგა კოზეტი, მაგრამ ვერ დამშვიდებულ იყო, კარგა ხანი გრძნობდა გულის ფანტქალს.

„ნეტავი დღე იყოს“,—ნატრობდა პატარა და თრთოლა ერეოდა.

გაიხედავდა გარეთ ვინმე მგზავრი და დაიძახებდა:

— ისე ბნელა, ეს ოხერი, თითქო ჯურღმულში ვიყვნეთ და არა მიწაზე.

მეორეც იმას იძახდა:

— კატა უნდა იყოს კაცი, რომ უსინათლოდ გარეთ გავიდეს ამ სიბნელეში.

კოზეტს ესმოდა და კანკალებდა.

უცბად ერთი მგზავრი, მეწვრილმანე, შემოვარდა ღუქანში და გაჯავრებით მიმართა ტენარდიეს:

— წყალი არ დაგილევიანებიათ ჩემი ცხენისთვის!

— როგორ არა, დავალევიანეთ, — უპასუხა ტენარდიეს ცოლმა.

— გეუბნებით, არ დაგილევიანებიათ!

კოზეტი გამოძვრა მაგიდის ქვეშიდან.

— როგორ არა, ბატონო. დავალევიანე, მთელი ვედრო დალია, პირთამდე სავსე. მე თვითონ მივუტანე და ველაპარაკე კიდევც.

მართალი არ იყო, ტყუოდა კოზეტი.

— ამასა ხედავთ? მიწას არ ასცილებია და ისე ტყუის, თითქო გაქნილი კაცი იყოს. გეუბნები არ დაგილევიანებია-მეთქი, შე მატყუარავ შენა! თუ წყალი არ დალია, ისე უცნაურად ქშინავს, რომ მაშინვე მაცნობებს, — წყალი მწყურიაო.

კოზეტი მაინც არ იშლიდა და აკანკალებული ხმით ფიცავდა.

— დავალევიანე და კარგადაც დალია!

— ჰოდა, კმარა! — შეჰყვირა მეწვრილმანემ, — წყალი დაალევიანეთ ჩემს ცხენს.

კოზეტი მაგიდის ქვეშ შეძვრა.

— მართლაცდა, თუკი არ დაგილევიანებია, მაშ ახლა დაალევიანე, — თქვა ქალბატონმა და კოზეტი რომ ველარ დაინახა, შეჰყვირა:

— რა იქნა ის გომბიო, ისა?

მაგიდის ქვეშ, მეორე მხარეს მიკუნტულიყო კოზეტი, თითქმის მსმენელების ფეხქვეშ.

— აბა, მალე! — შეუტია თავისებურად ქალმა.

გამოძვრა საცოდავი გოგო.

— აბა ქალო, ძაღლო, უსახელო! წყალი დაალევიანე ცხენს.

— წყალი რომ არ გახლავთ ქალბატონო? — დაიკნავლა კოზეტმა.

ქალბატონმა ქუჩაში გასავალი კარი გაუღო.

— წადი და მოიტანე!

თავი ჩაქინდრა კოზეტმა. ერთი ვედრო აიღო ცარიელი, ბუხართან რომ იდგა.

ეს ვედრო უფრო დიდი იყო, ვიდრე პატარა გოგო, შიგ რომ ჩამჯდარიყო, თავისუფლად ჩაეტეოდა და მოისვენებდა.

ქალბატონი ისევ თავის ქვაბებს მიუჯდა და თან ბუზლუნებდა:

— წყალი აღარ არისო! აქ თუ არ არის, წყაროზე ხომ არ დამშრალა? წადი და მოიტანე. კინალამ გასაწური დამრჩა ეს ხახვი.

მერე უჯრაში ჩაყო ხელი, სადაც წვრილი ფული ეყარა, წიწაკა, ხახვი და კოხეტს დაუძახა:

— აპა, ჯოჯო — გონჯო! გამობრუნებისას ხაბაზთან ერთი დიდი პური იყიდე. აი, ფული, თხუთმეტი სუ არის.

გამოართვა ფული კოხეტმა, ჯიბეში ჩაიღო, ხმა არ ამოუღია.

ცოტა ხანი იდგა ისე ჩაფიქრებული, ხელში ვედრო ეჭირა, ღია კარით ღამის სიბნელეს გასცქეროდა. ისე იდგა, თითქოს ელის — მოვა ვინმე, მომეშველებათ.

— წაეთრევი თუ არა? — შეჰყვირა ტენარდიეს ცოლმა.

კოხეტი გავიდა. კარი მიუხურეს.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე

დედოფალას გამოსვლა სცენაზე

მოედნიდან დაწყებული ტენარდიეს დუქნამდე იყო ჩამწკრივებული პატარ-პატარა ფარდულები, სავსე ყოველგვარი სავაქრო საქონლით, რადგან შუალამის წირვის მოსასმენად ამ დუქნებისკენ გამოივლიდნენ ბურჟუები. ყველა გაჩაღებული იყო ძაბრივით მოწყობილ ქაღალდში ჩადგმულ სანთლებით, რაც, მონფერმეილის სკოლის მასწავლებლის სიტყვისა არ იყოს, დიდებულ სანახაობას წარმოადგენდა სოფლელებისთვის, სამაგიეროდ ცაზე ერთი ვარსკვლავი არსად ბეუტავდა.

უკანასკნელი ამ ფარდულთაგანი სწორედ ტენარდიეს შესავალ კარის პირდაპირ იყო სათამაშოებით, მინისა და თეთრი თუნუქის სათამაშოებით გატენილი, და ბრწყინავდა თავის ზიზილ-პიპილით. სულ წინ მეწვრილმანეს თეთრ ხელსახოცებზე დაებრძანებინა ერთი დიდი ვარდისფერკაბიანი დედოფალა, ოქროსფერი ნაწნავები და მინანქრის თვალეები რომ ჰქონდა. მთელ დღეს ამას შეჰხაროდა იქაური ბავშვობა ათ წლამდე მაინც, სულ იმას შესციცინებდა, მაგრამ, არ გამოჩნდა მთელ სოფელში არც ერთი იმდენად გულუხვი დედა, არც ერთი საკმაოდ მდიდარი. რომ ამ დედოფალათი გაეხარებინა თავისი შვილი. ეპონინი და აზელმა მთელი საათობით იდგნენ და შეჰხაროდნენ ამ დედოფალას: მართალი ვთქვათ. ერთი

ორჯერ კოზეტმაც გაბედა და თვალი გადაავლო ამ საკვირველებას. კოზეტი რომ ქუჩაში გამოვიდა, ვედროთი ხელში, ისე შეშინებული და შეწუხებული, თვალში ეცა ლამაზად განათებული და მორთული „ქალბატონი“; ეს სახელი დაარქვა კოზეტმა ამ მშვენიერებას. ყველაფერი დააიწყა საბრალოს იმისმა დანახვამ, ასე ახლოჯერ იგი არ ენახა. იდგა და შესტკეპროდა განცვიფრებული. დიდებულ სასახლედ ეჩვენებოდა პატარა ფარდული; ეს „ქალბატონისათამაშო დედოფალა კი არა, მოჩვენება იყო, სიხარული, ბრწყინვალეობა, სიმდიდრე, ბედნიერება, რომელიც ლანდივით ეჩვენებოდა ამ უბედურ პატარა არსებას, ისე ღრმად ჩაფლულს საშინელ და გულცივ გაჭირვებაში. დაღონებულ, ბავშვურ უმანკო აზროვნებით ზომავდა იმ უფსკრულს, რომელიც ამ დედოფალსაგან ამორებდა; — დედოფალი უნდა იყოს, ან დიდი, დიდი ბატონიშვილი, რომ ამის ყიდვა შეიძლოსო, ფიქრობდა. გაშტერებული შეჰყურებდა სათამაშოს მოხდენილ, მშვენიერ კაბას, კოხტად დავარცხნილ, დაწულ თმას და იძახდა, — აი, სად ყოფილა ბედნიერებამო. — იდგა, ველარ შორდებოდა ამ თვალწარმტაც სურათს, და რაც უფრო მეტად ჩასტკეპროდა, მით უფრო იხიბლებოდა. ისე იყო, თითქო სამოთხეს შესტკეპროდა. დიდი დედოფლის უკან სხვებიც ელაგა, რომლებიც ზღაპრულ ფერიებად ეჩვენებოდნენ.

იდგა ასე გატაცებული, შეჰხაროდა ამ სურათს და აღარც წყალი აგონდებოდა და აღარც პურის ყიდვა. უცბად გულში ეცა ტენარდიეს ცოლის უკმეხი ხმა და მოაგონა თავისი ჯოჯოხეთი.

— მანდ რას აკეთებ, შე მაჯლაჯუნავ, მოიცადე, მოვიდე! მე გიჩვენებ! არა, რას დგახარ, შე!..

კარი გაეღო, გარეთ გამოეხედა და დაენახა კოზეტი. პატარა გოგომ ხელი დაავლო ვედროს და გიჟივით გაიქცა.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

გოგონა მარტოდმარტო

ტენარდიეს დუქანი საყდრის ახლო იყო და წყაროზე კოზეტი შელისკენ უნდა წასულიყო.

აღარც კი შეხედა ფარდულებს, ისე გარბოდა, მანამ ბულანყეს ქუჩაზე იყო და საყდრის ახლო, სინათლე გამოდიოდა ფარდულუბიდან და გზაც ჩანდა, მაგრამ მალე გასცდა უკანასკნელ განათებულ ფარდულს და ბნელში გაეხვია. ეშინოდა და გულის გასამაგრებლად

რაც შეიძლება მეტად აუღარუნებდა თავის ვედროს. ამხანაგვივით ამხნეებდა ეს ხმაური და უქარებდა მარტოობის შიშს.

მირბოდა და უფრო და უფრო ბნელში შედიოდა, აღარავინ იყო გზაში. მერე ერთი დედაკაცი შეხვდა. კოზეტი რომ დაინახა, სირბილით მიმავალი, დადგა, შიში მოერია, — ამ დროს პატარა ბავშვს ვინ გამოუშვებდაო? — და გადაწყვიტა, — ეს ალი იქნებო. — მაგრან კოზეტი რომ მიუახლოვდა, იცნო და ამოიოხრა — ეს ტოროლა ყოფილაო.

გაირბინა გოგომ ბნელი ქუჩები, სხვა არავინ შეხვედრია და შელის მხრივ სოფლის ბოლოში გავიდა. მანამ სახლებშუა მიდიოდა, ან ორივე მხრივ ღობეებშუა, ეშინოდა, მაგრამ მაინც გაბედვით მიიბიჯებდა. ხანდახან დახურულ დარაბების ნახვრეტიდან სინათლეს დაინახავდა ხოლმე, მაშ ჯერ სოფელში იყო, არაუშავდარა, მაგრამ სოფელს რომ გასცდა, სირბილსაც უკლო და ნაბიჯიც შეამცირა თავისდა უნებურად; ცოტახანს უკან სულაც გაჩერდა. ძალიან ძნელი იყო ამ უდაბურში გასვლა, შეუძლებელი იყო. ვედრო ძირს დადგა, ხელები თმაში ჩაიყო და თავის ფხანა დაიწყო. შიში მორეოდა და არ იცოდა, წინ წასულიყო, თუ უკან დაბრუნებულყო, სოფელში კი აღარ იყო, მინდორში იყო. შავი წყვედიადით მოფენილიყო იქაურობა, გულგახეთქილი შეჭყურებდა სიბნელეს. იცოდა, რომ მარტოდმარტო იყო და ტყის ნადირის და ავი სულის მეტი იქ აღარავინ იქნებოდა. შიშს ლანდი მოჰყვა და ტყის ნადირის ფეხისხმა მოესმა, მაჯლაჯუნა დაინახა ხის ტოტებშუა, და თითქო იმ შიშმა და მოჩვენებამ მოიყვანა გონებაზედაო, აიღო ვედრო და სოფლისკენ გამობრუნდა; თან გულს იმაგრებდა:

— „ვეტყვი, რომ წყარო დაწყვეტილი დამხვდა“.

მაგრამ ჯერ ათი ნაბიჯიც არ გადაედგა, რომ ისევ გაჩერდა და თავის ფხანა დაიწყო. ახლა თვით ტენარდიეს ცოლი მოეჩვენა, ქალბატონი მაჯლაჯუნაზე არა ნაკლებ საშინელი თავის დაღრენილ, აფთარის პირით და ცეცხლივით ანთებულ ცოფიან თვალით. საცოდავად გაიხედა საწყალმა გოგომ წყაროსკენ, მერე სოფლისკენ. რა ქნას? საით წავიდეს? სოფელში გააფთრებელი ქალბატონი, წყაროზე ყოველგვარი ქაჯი და ეშმაკი, ბნელი ცა და ნადირი ტყისა. ქალბატონი უფრო საშიში იყო და ისევ წყაროსკენ წავიდა, ისევ სირბილით. სირბილით შევარდა ტყეში, აღარც რამ ესმოდა, აღარც რასმე ხედავდა. სირბილს არ უკლო, მანამ სუნთქვა არ შეეკრა და მაინც არსად გაჩერდა. თავგანწირული მირბოდა.

მირბოდა და ტირილი უნდოდა.

აღარც ფიქრობდა, აღარც ხედავდა რამეს. ერთი მხრივ — მთელი წყვედიანი, მეორე მხრივ — ერთი ატომი.

შვიდი-რვა წუთის სავალი იყო ტყის ბილიკით წყარომდე. დღეში რამდენჯერმე გაუვლია კოზეტს ეს ბილიკი და იქნება ამით ახსნება, რომ გზა არ დაკარგა. ნაშთი შერჩენოდა შეშინებულს ალღოსი და, ეტყობა, ის მიუძღვოდა. მიდიოდა, არც აქეთ იყურებოდა, არც იქით, რომ არაფერი დაენახა ხის ტოტებში და ბუჩქებში, და წყაროსთან მივიდა.

პატარა აუზი იყო, ბუნებრივი, წყლის მიერ ამოთხრილი თიხოვან მიწაში, ერთი მეტრის სიღრმისა. გარს ხავსი შემოვლებოდა და მაღალი ღვარკნილი ბალახი, ანრი მეოთხის საყელოს რომ ეძახიან. პატარა წყარო გამოდიოდა აუზიდან ტკბილი ჩხრიალით.

არც კი ამოისუნთქა კოზეტმა. ძალიან ბნელოდა, მაგრამ ხელი მისჩვეოდა ამ წყაროს. მარცხენა ხელით ადვილად იპოვა ნორჩი მუხა, რომელზედაც დაეკიდებოდა ხოლმე ყოველთვის; ზედ დაეკიდა, ვედრო ჩაუშვა წყალში. ისეთი შიშის ზარი დასცემოდა, რომ ერთი-ათად გახდომოდა ძალი, — მალე დავაღწიო აქაურობას თავიო. ასე დახრილი რომ იყო, ვერ შენიშნა, რომ ჯიბიდან ამოუვარდა პურის საყიდლად წამოდებული ფული და წყალში ჩაუვარდა, ვერ გაიგონა ფულის ჩავარდნის ხმა და ვერც დაინახავდა იმ სიბნელეში. ამოიღო თითქმის სავსე ვედრო და ბალახზე დადგა.

ახლავა იგრძნო, რომ ძალიან დაღლილი იყო და დასვენება ესაჭიროებოდა. უნდოდა, მაშინვე წასულიყო შინისკენ, მაგრამ ისე გაუძნელდა სავსე ვედროს ამოღება, რომ ამ სიმძიმით ფეხსაც ვედარ გადასდგამდა. იძულებული იყო ცოტა ხანს მაინც დაესვენა ბალახზე დაეშვა.

თვალი დახუჭა, მერე ისევ გაახილა, თვითონაც არ იცოდა, რად ან რისთვის? მარტო ის იცოდა, რომ თვალი თვისით დახუჭვოდა.

ცას სქელი ღრუბელი აჭფარებოდა, კვამლივით შავი, საზარელი ნილაბი წყვედიანისა დასწოლოდა პატარა გოგონას.

მუშთარი ჩადიოდა შორეულ გზაზე. გამტერებულ თვალთ შესცქეროდა ამ დიდ ვარსკვლავს, რომელიც ჯერ არსად ენახა, და მით უფრო აშინებდა. ცთომილი ვარსკვლავი ჰორიზონტზე იყო და სქელ ნისლს სჭრიდა, მეწამულის ფერის ნისლი დიდად აჩენდა ვარსკვლავს და ცეცხლოვან ჭრილობას ამსგავსებდა. ველიდან ცივი ქარი ჰქროდა. ჩამობნელებულიყო ტყე, არ ისმოდა ფოთოლთ შრიალი. არც ის ანაბუნენი ჩნდა, ზატხულს რომ ახასიათებს გაშვერილი დიდრონი ტოტები ირხეოდა, იზნიქებოდა უგვანო ბუჩქნარი. მაღალი ბალახი გველივით იკლაკნებოდა, კვრინჩხი ტოტებსა შლი-

და, თითქო ბრჭყალებიანი გრძელი ხელი ყოფილიყოს ნადავლის მისაწვდომად. გამხმარი ჩადუნა აეტაცა ქარს და ისე მიაქანებდა, თითქო მღვეარი მისდევს უკან და იმას გაურბისო. საშიში იყო ყველაფერი და საიმედო კი არაფერი.

თავბრუს დამსხმელია ეს სიბნელე. ადამიანს სინათლე უნდა, ვინც ბნელში შევა, გული შეეკუმშება და შეწუხდება. თვალი რომ ბნელს შესცქერის — გონება ირევა. მზის ან მთვარის დაბნელებაში, ღამის ჰვარტლისფერ გაუმჰვირვალობაში საშიშროება არის. ძალიან გულმაგარიც რომ იყოს, ტყეში ვერავინ გაივლის ღამით მარტო, რომ კანკალი არ მოერიოს. მოულოდნელს გვიქადის წყვდიადი და ბუჩქნარი. ქიმერული სინამდვილე გველანდება თვალით მიუწვდომელ სივრცეში, წარმოუდგენელი ჩნდება ჩვენს გვერდით, რამდენიმე ნაბიჯის მანძილზე, მოჩვენების სიცხადით. რაღაც ბუნდოვანი და შეუპყრობელი დაცილებს ჩვენს თვალწინ ან იქნება საკუთარ ჩვენს გონებაში, როგორც მიძინებულ ყვავილების ოცნება. რაღაც ისახება საშინელი პორიზონტზე და შავი წყვდიადის, უსაზღვროს ორთქლსა სუნთქავს. გინდათ, მაგრამ შიშით უკან ველარ მიგიხედიათ. სრულიად უძლური ხართ ღამის სიბნელით დაბურულ ტყეში, მიყუჩებულ ლანდებში. რომელნიც მყისვე ჰქრებიან, თუ მიუახლოვდით, ბნელ, აბურძგვნილ მოჩვენებაში, დიდრონი ხეების ტოტებში, მოლურჯო გუბებში, სამარისებურ ღუმელის უსაზღვროებაში, უცნობ არსებათა ბუნაგში, ხის ტოტების საიდუმლო რხევაში, სრულიად უძლური ხართ და უიმედო. ძალიან გამბედავიც რომ იყოს კაცი, არ შეიძლება არ ათროლოდეს და არ იგრძნოს შიშის სიახლოვე. საშინელ მდგომარეობაში არის კაცი, თითქო ბნელით დაჰფარვოდეს სული. ბნელით აღძრული შიში საშინელზე საშინელია ბავშვისთვის.

აოკალიპსივით შეუგნებელი არის ტყე და პატარა ბავშვის გულისფანქვალის ისევე სუსტად ქრება იქ, როგორც სულთმობრძავის კვნესადუმილი.

არ იცოდა და არც შეიძლება სცოდნოდა, რას განიცდიდა, მაგრამ ამ სიბნელის და უდაბურ ტყის საზარელ შიშს აეტანა, შიში კი არა, შიშზე უფრო საშინელი მორეოდა და კანკალებდა. სიტყვა არ არსებობს, რომ გამოვთქვათ, რა ჰქონდა ისეთი მძლავრი იმ კანკალს, რომ გულის ძირამდე ჰყინავდა საწყალს და საზარლად აცახცახებდა. თვალი შეშლილისა ჰქონდა და იმასა ფიქრობდა, ხვალ ამ დროზე რომ გამოგზავნონ წყალზე, ხვალაც წამოვიდოდა უბედური.

მერე თითქოს გონებაზე მოიყვანა თავისმა ალლომ. რომ თავი დაეღწია როგორმე ამ აუტანელ მდგომარეობისთვის, ხმაბალლა დაი-

წყო თვლა, — ერთი, ორი, სამი, ოთხი, — ათამდე და, როცა გაათვა, ხელმეორედ დაიწყო. მართლა გონს მოვიდა. მოაგონდა სად იყო, და რისთვის. ხელები დასველებოდა წყალს რომ იღებდა და მხოლოდ ახლა იგრძნო სიცივე. წამოდგა. ისევ ბუნებრივმა და მისთვის დაუძლეველმა შიშმა მოიცვა. ერთი ფიქრილა ჰქონდა, ერთი სურვილი, — სირბილით მოშორებოდა ამ ტყეს და მერე მინდორს, საჩქაროდ შესულიყო სოფელში, რომ ადამიანის სახლი დაენახა და სინათლე. ფეხი წაჰკრა ვედროს, მის წინ რომ იდგა. ისე იყო ტენარდიეს ცოლისაგან დაშინებული, რომ ცარიელი ხელით დაბრუნება ვერ გაბედა. წყლისთვის გამოგზავნა ქალბატონმა! ორივე ხელი დაავლო ვედროს და გაჭირვებით ასწია.

ათი-თორმეტი ნაბიჯი გაიარა ასე, მაგრამ მეტად სავსე იყო ვედრო, მეტად მძიმე და იძულებული გახდა ძირს დაედგა, ამოისუნთქა, დასწვდა და ისევ აიღო; ახლა კი ცოტა მეტი გაიარა, მაგრამ დადგომა მაინც დასჭირდა და დასვენება. ბებერი დედაკაცივით მიდიოდა, წელში მოხრილი, თავდაშვებული. წყლის სიმძიმე უძაბავდა და უჭიმავდა ჩამომხმარ ხელებს. ვედროს რკინის ტარიც სველი იყო და ის უფრო უყინავდა გაცივებულ სველ ხელებს. ხანდახან ერთ წამს გაჩერდებოდა, რომ სული მოეთქვა. დადგმისას ცივი წყალი გადმოდიოდა და უსველებდა შიშველ ფეხს. ტყეში იყო პატარა გოგო, ღამე, ზამთარში, ადამიანთაგან დაშორებული. რვა წლისა იყო პატარა, და მხოლოდ ღმერთი ხედავდა ამ სავალალო სურათს. ღმერთი ხედავდა და უეჭველია თავისი დედაც.

ბევრი რამ არის ჩვენს ცხოვრებაში იმდენად შემადრწუნებელი, რომ მკვდარსაც კი აუხელს თვალს სამარეში.

დაავადებულ ხიხინით სუნთქავდა, ცრემლით სავსე ჰქონდა თვალი, მაგრამ ტირილს ვერა ბედავდა, რადგან ქალბატონისა ეშინოდა, მაშინაც კი, როდესაც შორს იყო მისგან. წარმოდგენილი ჰქონდა, რომ სადაც კი უნდა ყოფილიყო, ტენარდიეს ცოლიც იქ უნდა ყოფილიყო.

დიდლა გოგო, მეტად მძიმე იყო წყალი და უკლო სიჩქარეს, ცდილობდა დიდხანს არსად გაჩერებულიყო დასასვენებლად, — დაუსვენებლად გაევლო რაც შეიძლება მეტი, მაგრამ მაინც გრძნობდა, რომ ერთ საათზე აღრე ვერ მიაღწევდა სოფელს. დაიგვიანებდა და უთუოდ სცემდა ქალბატონი. ღამე ტყეში მარტოობის შიშს ახლავს მიემატა, — მივალ და მცემენო. დაქანცული იყო და ჯერაც არ გასულიყო ტყიდან. ერთ დიდ ნაცნობ წაბლის ხესთან რომ მივიდა, ერთხელ კიდევ გაჩერდა დასასვენებლად; აქ უფრო მეტი ხანი დარჩა, ვიდრე წინათ, რომ კარგად დაესვენა. მერე მოიკრიბა რაც

ძალ-ღონე ჰქონდა და, რაც იქნება, იქნებაო, — გაბედულად წავიდა შინისკენ. ეს კი იყო, რომ ვერ შეიკავა თავი ამ პატარა უილაჯო არსებამ და შეჰყვირა: — ოჰ, ღმერთო ჩემო, ღმერთო ჩემო!

უცბად იგრძნო, რომ ვედრო ალარ უმძიმებდა ხელს. ვილაციის ხელმა, დიდმა ხელმა წაართვა ვედრო და ბუმბულივით გააქანა, შეხედა, ერთი დიდი, შავი, მაღალი მიდიოდა იმასთან ამ ბნელში და წყალიც იმას მიჰქონდა. უკან თურმე უხმოდ მოსდევდა ეს კაცი და კოზეტს ვერა გაეგორა. სანამ ვედრო არ ჩამოართვა ხმის ამოუღებლად და გვერდით არ ამოუდგა პატარა გოგოს.

რაღაც ალღოთი ვხელმძღვანელობთ, როდესაც შევხვდებით ვისმე. ბავშვს არ შეეშინდა.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ს ე

რომელიც, შეიძლება, ამტკიცებდეს გულატრუელის გონიერებას

სწორედ იმ დღეს, 1823 წლის შობას, შუადღის შემდეგ ერთი კაცი დასეირნობდა კარგა ხანს პარიზში, ლოპიტალის ბულვარის მორეულ ნაწილში, ეტყობოდა, სახლს ეძებდა, რომ ქირით დაეჭირა და უფრო პატარა, დაბალ სახლებთან ჩერდებოდა სენ-მარსოს უბნის ამ მიყრუებულ კუთხეში.

შემდეგში ვნახავთ, რომ ამ კაცმა მართლა ერთი ოთახი იქირავა განცალკევებულ სახლში.

თავის ტანისამოსით და საერთო შეხედულებით იმ ჯურის ხალხს ეკუთვნოდა ეს კაცი, რომელთაც შეიძლება კეთილშობილი ლატაკი ვუწოდოთ. უკიდურესი სიღარიბე ემჩნეოდა და უკიდურესი სისუფთავე. იშვიათი არის ასეთი შეხამება, რომ შეგნებულ ადამიანში პატივისცემას აღძრავს მეტად ღარიბის, მაგრამ ღირსეულ ადამიანისადმი. მრგვალი ქუდი ეხურა, ძალიან ძველი და გახეხილი; ძველი, გახუნებული ყვითელი ოხრისფერი სერთუკი ეცვა, — ამ ფერის ტანისამოსი ძალიან მოსწონდა იმ დროს, — ძველებური, დიდჯიბიანი მაღალი ყილეტი, შავი, მუხლებში ოდნავ გახუნებული შარვალი, შავი შალის წინდები და უხეში ტყავის მაშეები თითბრის აბზინდით, — იტყოდით, ძველებური, არისტოკრატიულ სახლის მასწავლებელია უცხოეთში გახიზნული და უკან დაბრუნებულიო. სულ მთლად გათეთრებული ჰქონდა თმა, დანაოჭებული შუბლი, გაცრეცილი ტუჩები, სახე მწუხარებით და ცხოვრებით დაღლილობის სურათს წარმოადგენდა, სამოც წელზე მეტისა უნდა ყოფილიყო

ერთი შეხედვით, მაგრამ ისე მტკიცედ აბიჯებდა, თუმცა აუჩქარებელივ, ისეთი ძალღონე იხატებოდა ყოველ მის მოძრაობაში, რომ იტყოდით, — ჯერ ორმოცდაათისაც არ უნდა იყოსო. დანაოქებულ ჰქონდა შუბლი, მაგრამ ისე ლამაზად, რომ თანაგრძნობას აღუძრავდა, ვინც კარგად დააკვირდებოდა ამ კაცს. უცნაურად ეკეცებოდა ტუჩი, თითქოს სისასტიკეს გამოხატავდა, მაგრამ იმავე დროს სათნოებასაც. თვალის სიღრმეში. ნაღვლიანი მშვიდობა ეხატებოდა, მარცხენა ხელში რაღაც ეჭირა ხელსახოცში გამოკრული; მარჯვენა ხელში. ჯოხი სადმე ღობეში მოჭრილი; კარგად იყო გათლილი და არც ძალიან ავსა ჰგავდა თავის სიმძიმით; ნუყური ჩამოთლილი ჰქონდა და თავზე მარჯნის მავგარად წითელი ლუქი ჰქონდა გადაკრული. მსხვილ წეებლასა ჰგავდა, მაგრამ გაჭირვებაში სხვაფორმაც გამოდგებოდა.

იშვიათად დაიარება ხალხი ამ ბულვარზე, მეტადრე ზამთარში. ეს კაცი კი, ეტყობოდა თვითონვე ერიდებოდა ხალხს.

იმ ხანად მეფე ლუი მეთვრამეტე თითქმის ყოველ დღე დადიოდა შუაზი-ლე-რუაში. ეს ჩვეულებრივ სასეირნოდ ჰქონდა დადებული, ორ საათზე, თითქმის უცვლელად ამ დროს, გამოჩნდებოდა ზოლმე მეფის ეტლი და ცხენოსნები და ჰენებით გაივლიდა ბულვარს.

ეს იყო საწყალი ხალხის საათი, უბისაც და კედლისაც, მთელი უბნისთვის. დაინახავდნენ და გასძახებდნენ ერთმანეთს:

— ორი საათია, ორი. აგერა, მოაჰყენებს.

ზოგი გამორბოდა მეფის დასანახავად, ზოგი კედელს ეკვროდა, ხუმრობა კი ნუ გგონიათ: მეფე მობრძანდებოდა! არათუ ამ გარეუბანში, შიგ პარიზშიც დიდი ამბავი იყო ყოველთვის მეფის გამოჩენა და გავლა, სწრაფი იყო ეს გავლა, მაგრამ დიდებული. ამ მეფეს, კუტს და უძლურს, ძალიან უყვარდა სწრაფი ქროლვა, ვინაიდან სიარული არ შეეძლო, სირბილი ენატრებოდა. ეს ხეობარი ელვას წაჰყვებოდა, ოღონდ კი სწრაფად ევლო. დამშვიდებული მიქროლავდა თავის ეტლით, მკაცრი, ხმალამოდებულ მხედრებით გარშემორტყმული. მძიმე ეტლი ჰქონდა, მთლად მოვარაყებული. ზედ დახატულ შროშანის დიდრონ ტოტებით, და დიდი გრიალით დაბრძანდებოდა ისეთი სიჩქარით, რომ თვალს ვერ მოჰკრავდნენ მეფეს. თეთრ აბრეშუმის ბალიშზე ბრძანდებოდა გადასვენებული. პირგანიერი, გაწითლებული, შუბლგაპუდრული, ამაყი; მკაცრი თვალი ჰქონდა, სასტიკი და ცბიერი, ღიმილი განათლებული კაცისა; ორი მსხვილი ეპოლეტი სამოქალაქო ტანსაცმელზე, ორდენი ოქროს ვერძისა, ჯვარი საპატიო ლეგიონისა, ვერცხლის ვარსკვლავი

სულიწმინდისა, უზარმაზარი ღიბი და განიერი ლურჯი ლენტი. ეს იყო მეფე. გარეუბანში თავისი თეთრ ბუმბულით დამშვენებული ქუდი ინგლისურ მაღალ გეტრებით მორთულ მუხლებზე ედო, ქალაქში რომ შევიდოდა, მაშინვე თავზე დაიდებდა და ხანდახან თავსაც უკრავდა ხალხს. ცივად შეჰყურებდა ხალხს და უფრო ცივად უყურებდა იმას ხალხს. პირველად რომ გამოჩნდა სენ მარსოს უბანში, არც ძალიან მოეწონა ხალხს და ეს პირველი შთაბეჭდილება საგანგებოდ გამოთქვა ერთმა მუშამ:

— ეს ღიბიანი არის საფრანგეთის მთავრობა?

ყოველდღე ერთ და იმავე დროს გაივლიდა ხოლმე მეფე და ეს იყო ლოპიტალის ბულვარის ყოველდღიური ამბავი.

ყვითელსერთუკიანი მოსეირნე არ უნდა ყოფილიყო ამ უბნელი, და არც პარიზელი, რადგან მეფის სეირნობისა არა იცოდარა. მეფის ეტლი რომ გამოჩნდა ორ საათზე და თან კიდევ მთელი რაზმი კერცხლის სირმიან, ხმალამოლებულ მხედრებისა, შეერთა კაცი და თითქმის შიშიც დაეტყო. ქუჩაში არავინ იყო იმის გარდა. ერთ კედლის კუთხეს ამოეფარა, მაგრამ ჰერცოგმა დ-აგრემ მაინც მოჰკრა თვალი. დ-აგრე, როგორადაც უფროსი ცხენოსან მხედრებისა, იმ დღეს ეტლში იჯდა, მეფის პირდაპირ, და მოახსენა:—საეჭვო გახლავთ აგერ ის კაცი, პოლიციელებმაც, გზას რომ ზვერავეს მეფის გავლის წინ, ყურადღება მიაქციეს და ერთმა პოლიციელმა ბრძანება მიიღო, მსტოვრად გაჰყოლოდა, მაგრამ ისე ვიწრო, დაკლავნილ ქუჩებში შევიდა ის კაცი, მერე კიდევ ბნელდებოდა, რომ კვალი დაეკარგა პოლიციელს, რაც დასაბუთებულია იმ საღამოსვე შედგენილ მოხსენებით სამეფოს მინისტრის, პოლიციის უფროსის გრაფ ანგლესადმი წარსადგენად.

პოლიციელი რომ ჩამოიშორა, ააჩქარა ფეხი, რამდენჯერმე მოიხედა — ხომ არავინ მომდევსო, — ოთხ საათზე და თხუთმეტ წუთზე, ესე იგი, უკვე ბნელში სენ-მარტენის თეატრთან გაიარა: იმ დღეს „ორი კატორღელი“ იყო დანიშნული წარმოსადგენად. აფიშა თეატრის სანათებში იყო მოქცეული და თვალში ეცა. ჩქარი ნაბიჯით მიდიოდა, მაგრამ გაჩერდა და წაიკითხა. ცოტახანს უკან ერთ მიყრუებულ ქუჩაბანდში შევიდა, პლანშედის ქუჩაბანდში და პლანშედის კარი შეაღო, ლანისკენ მიმავალ ეტლების დარბაზში. ხუთის ნახევარზე მიდიოდა ერთი ომნიბუსი, ცხენები უკვე შეებათ, მეეტლე მგზავრებს უძახდა და ისინიც რკინის კიბით აღიოდნენ ომნიბუსის ბანზე.

— გაქვთ კი ოვე ადგილი? — ჰკითხა ყვითელსერთუკიანმა.

— ერთადერთი, ჩემს გვერდით, — მიუგო მეეტლემ.

— ეს ჩემთვის იყოს.

— ამოდით.

მანამ ცხენებს გაუჯავრდებოდა, თვალი გადაავლო მეეტლემ იმ კაცის მოძველებულ ტანისაძმოს, შენიშნა ბარგის სიმცირე და ადგილის ფასი წინდაწინ გამოართვა.

— ლანამდე? — ჰკითხა მეეტლემ.

— დიახ.

ლანამდე მგზავრობის ფასი გადაიხადა.

დაიძრა ეტლი, საბაჟოს რომ გასცდნენ, მეეტლემ სცადა თავის თანამგზავრთან ბაასის გაბმა, მაგრამ ვერას გახდა, რადგან „პო“ და „არას“ მეტი ვერა ათქმევინარა. თავი მიაჩნებოდა, დაიწყო სტვენა და ცხენებს შეუტია.

თბილ წამოსასხამში გაეხვია მეეტლე, კარგად ციოდა. ჩვენი მგზავრი ჩაფიქრებული იჯდა, გურნეი გაიარეს.

სალამოს ექვსი საათი იყო შეღში რომ შევიდნენ. ცხენების დასასვენებლად მეეტლემ ერთ ღუქანთან დააყენა ომნიბუსი, ღუქანძველი მეფეების დროის ეკლესიის სახლში იყო მოთავსებული.

— ახლა კი ფეხით წავალ, — თქვა მგზავრმა, აიღო თავისი ჯოხი. პატარა ხელბარგი და ჩამოვიდა.

ჩამოვიდა და მაშინვე გაქრა.

ღუქანში არ შესულა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, რომ დაიძრა ომნიბუსი და ლანისკენ წავიდა, გზაში აღარსად შეხვედრიათ ეს კაცი.

მეეტლე მიუბრუნდა ომნიბუსში მჯდომ მგზავრებს და უთხრა:

— აქაური არ არის ის კაცი, აქ რომ ჩამოხტა, თორემ ნაცნობი იქნებოდა ჩემი. შეხედავთ, იტყვიან, ერთი სუ ენატრებო და გზაში კი ფანტავს ფულს: ფასი ლანამდე გადამიხადა და შეღში კი ჩამოხტა. ლამეა, დაკეტილია სახლები, ღუქანში არ შევიდა, არც სადმე გზაში ჩანს, მაშ მიწას ხომ არ ჩაუყლაპავს?

მიწამ არ ჩაყლაპა, მაგრამ თვითონვე ჩაერია იმ სიბნელეში. ჯერ შეღისკენ მიმავალ შარაგზას მიჰყვა, მერე მარცხნივ შეუხვია, მონფერმეილისკენ მიმავალ გზაზე, ეტყობოდა, უკვე ნამყოფი იყო ამ ქვეყანაში და იცნობდა აქაურობას.

ჩქარი ნაბიჯით მიდიოდა. განიდან ლანისკენ მიმავალ გზიდან მგზავრების ხმა შემოესმა და მაშინვე ორმოში ჩაიმაღა; იყო იქვიდრე სულ არ მიწყდა გამვლელების ხმა. ისე ბნელოდა, რომ სულ ერთია ვერ დაინახავდნენ ხესაც რომ ამოფარებოდა. ისე რომ მეტი იყო ეს სიფრთხილე.

აქედან აღმართი იწყებოდა. მონფერმეილისკენ მიმავალ გზას

ასცდა, მარჯვნივ წავიდა, მინდორი გადაიარა და ჩქარი ნაბიჯით შევარდა ტყეში.

რაკი ტყეს შეაფარა თავი, ნელა დაიწყო სიარული, ნელი ნაბიჯით მიიწევედა წინ და დაკვირვებით სინჯავდა ყოველ ხეს, თითქო რალაცას ეძებს და ცნობილ, საიდუმლო გზით მიდისო. ერთ წამს იდგა განცვიფრებული, თითქოს გზა დაეკარგა, დიდი წვალების და ჭებნის შემდეგ ერთ ველობზე გავიდა. ერთი გროვა დიდრონი მოთეთრო ქვა ეყარა ამ ველობზე, მაშინვე იმ ქვებისკენ წავიდა. ყურადღებით დაუწყო სინჯვა, რამდენადაც კი შეიძლებოდა იმ სიბნელეში, თითქო შემოწმებას უპირებსო. ქვის გროვიდან რამდენიმე ნაბიჯის მანძილზე დიდი ხე იდგა, მცენარის მეჭექვის მსგავს კორძით მოფენილი. ამ ხესთან მივიდა, ხელი ჩამოუსვა მის ქერქს. ცდილობდა დაეთვალა ამ ხის კორძები. ამ კორძიან იფნის პირდაპირ ერთი დაავადებული წაბლის ხე იდგა, ქერქი სძვრებოდა, და თეთრი თუთიის არტახი ჰქონდა შემოვლებული.

მერე რამდენიმე ხანი ფეხით ტყეპნა მიწა წაბლისა და ქვებს ზუა. ეტყობოდა ცდილობდა გაეგო, ხომ არსად იყო მიწა ახალი ნათხარი.

შემდეგ ამისა ისევ ტყეში შევიდა.

ეს კაცი იყო, კოზეტს რომ შეხვდა.

მონფერმეილისკენ მიდიოდა. დაინახა პატარა ლანდი. რომელიც ძლივსღა იძვროდა დაქანცული, ძირსა სდგამდა რალაცას, მერე ისევ იდებდა და ძლივსღა სძრავდა, მიუახლოვდა, ნახა. რომ პატარა გოგონა იყო, ჯერ ბავშვი და თავის თავზე დიდ ვედროს დასკიდებოდა. მივიდა ბავშვთან და ხმის ამოუღებლად ჩამოართვა.

თ ა ვ ი მ ე უ ვ ი დ ე

კოზეტი და უცნობი ერთად ლამის წყვილიაღუი

კოზეტს არ შეშინებია ამ უცნობისა.

კაცმა დაიწყო ლაპარაკი ჩუმი ხმით, დამჯდარი კილოთი.

— ძალიან მძიმე უნდა იყოს შენთვის ეს წყალი. ჰა, შეილო?

შეჰხედა ბნელში კოზეტმა და უპასუხა:

— დიახ, ბატონო.

— მაშ აქ მომეცი, მე წამოგიღებ.

ხელი გაუშვა კოზეტმა. ერთად გაუდგნენ გზას.

— მართლადა ძალიან მძიმე ყოფილა, — წაიდუღუნა უცნობმა. — მერე ჰკითხა:

- რამდენი წლისა ხარ, გოგონავ?
- რვა წლისა, ბატონო.
- შორიდან მოდიხარ?
- წყაროზე გახლდით, ტყეში რომ არის.
- მერე შორს მიდიხარ?
- ერთი თხუთმეტი წუთის გზა იქნება.

გაჩუმებული მიჰყვებოდა ერთწამს კაცი. მერე გაჯავრებით ჰკითხა:

- მაშ დედა არა გყავს?
- არ ვიცი, ბატონო.

და ვიდრე კაცი კიდევ ჰკითხავდა რამეს, დაუმატა:

- არა მგონია, რომ მყავდეს. სხვებსა ჰყავთ, მე კი არა მყავს. ჩაფიქრებული მიდიოდა ცოტა ხანს და დაუმატა:
- მე მგონია, რომ დედა ჩემს დღეში არა მყოლია.

გაჩერდა კაცი. ვედრო ძირს დადგა, დაიღუნა, ორივე ხელი მხარზე დაადო კოზეტს და დააცქერდა; უნდოდა ბავშვის სახე დაენახა ამ სიბნელეში.

გამხდარი, ჩამომხმარი იდგა მის წინ კოზეტი და ოდნავ ჩანდა მოღრუბლულ ცის მკრთალ სინათლეში.

- რა გქვია, გოგონავ.
- კოზეტი.

შეხტა კაცი, თითქო დენი მოხვდა ელექტრონისა. ერთხელ კიდევ დააცქერდა ბავშვს. ხელი გაუშვა. აიტაცა ვედრო და გზას გაუდგა. ცოტახანს უკან ჰკითხა:

- სადა დგახარ, გოგონავ?
- მონფერმეილში, თუ იცით ეს სოფელი.
- და ახლა იქით მივდივართ?
- დიახ, ბატონო.

კიდევ გაჩუმდა და მერე ისევ კითხვა დაუწყო:

- მერე, ვინ გამოგგზავნა ამ შუალამისას ტყეში?
- ქალბატონმა ტენარდიემ.

ძალიან ცდილობდა კაცი გულგრილი კილო მიეცა თავის ნათქვამისთვის, მაგრამ მაინც აღშფოთებით უკანკალუბდა ხმა:

- ვინ არის ეგ შენი ქალბატონი ტენარდიე?

— ბურჟუა გახლავთ, — მიუგო კოზეტმა, — დუქანი აქვს და გომი.

— დუქანი აქვს, — თქვა კაცმა, — ჰოდა მეც იქით წამოვალ, ამაღამ იქ დავრჩები, აბა, მაშ შენ მოგდევ.

- მობრძანდით, ბატონო.

ჩქარი ნაბიჯით მიდიოდა კაცი და არც კოზეტი რჩებოდა უკან. აღარ იყო დაღლილი. ხანდახან სრული სიმშვიდით და გამოუთქმელ თავმინებებით ახედავდა ხოლმე თავის თანამგზავს. თავის დღეში არავის ეთქვა ამ ბავშვისთვის, გაჭირვებაში განგებას მიმართე და თავი შეავედრეო, მაგრამ აქ რაღაცას გრძნობდა თავის გულში; რომელიც იმედის და სიხარულის აღმძვრელი იყო.

რამდენიმე წუთი იარეს ჩუმად. მერე კაცმა დაიწყო ისევ:

— მაშ ქალბატონ ტენარდიეს არაინა ჰყავს მომხმარე?

— არაინ, ბატონო.

— მარტო შენა ხარ?

— დიახ, ბატონო.

პატარა ხნის დუმილი ახლა კოზეტმა დაარღვია:

— ისე, რომ ორი პატარა ქალიცა ჰყავს.

— რა პატარა ქალები?

— პონინი და ზელმა.

ასე ამდაბიოებდა კოზეტი ქალბატონ ტენარდიეს გოგოების დიდებულ რომანტიულ სახელებს.

— პონინი და ზელმა ვილა არიან?

— ქალბატონ ტენარდიეს პატარა ქალბატონები, ასე ვთქვათ; იმისი შვილები.

— ისინი რაღას აკეთებენ?

— ოჰ, — ამოიკვნესა კოზეტმა, — იმისთანა მშვენიერი დედოფლები ჰყავთ, იმისთანა სათამაშოები, სულ ოქროსი და ვერცხლის. თამაშობენ, ერთობიან.

— მთელი დღე თამაშობენ?

— დიახ, ბატონო.

— შენა?

— მე? — მე ვმუშაობ...

— მთელ დღეს საქმეში ხარ?

კოზეტს თვალები (კრემლებით აევსო, რაც მის თანამგზავს შეუმჩნეველი არ დარჩენია იმ სიბნელეში. მერე წყნარად უთხრა:

— დიახ, ბატონო.

პატარა ხანს მიჩუმდა და განუმარტა:

— მოხდება ხოლმე ხანდახან, საქმეს რომ გავათავებ და თავს დამანებებენ, ცოტას მეც ვთამაშობ.

— როგორ თამაშობ?

— როგორც მოვახერხებ, ოღონდ თავი დამანებონ, მაგრაჰ სათამაშოები კი არა მაქვს. პონინი და ზელმა ნებას არ მაძლევენ, რომ ხელი ვახლო იმით სათამაშოებს. ერთი პატარა ხმალი მაქვს ტყვიისა ჩემი თითისოდენა და ისიც გატეხილია

— და არა სჭრის?

— როგორ არა! სალათსაც ჭრის და ბუზის თავებსაც.

სოფელს მიაღწიეს, პატარა, ვიწრო ქუჩებში კოზეტი მიუძღვოდა მგზავრს, ხაბაზის დუქანთან გაიარეს, მაგრამ მთლად დავიწყებოდა კოზეტს, რომ პური უნდა ეყიდა, აღარასა ჰკითხავდა კაცი და გაჩუმებული მისდევდა უკან. საყდარს რომ გასცდნენ, გაჩაღებული დუქნები და ფარდულები დაინახა უცნობმა და კოზეტს ჰკითხა:

— აქ რა, ბაზარია?

— არა, ბატონო, ეს იმიტომაა, რომ შობა არის.

დუქანს რომ მიუახლოვდნენ, კოზეტმა მორიდებით ხელი შეახო უცნობის ხელს და სთხოვა:

— ბატონო...

— რა იყო, გოგონავ?

— აგერ, ჩვენსა მივედით.

— მერე რა?

— აქ მიბოძეთ ეგ ვედრო.

— რაღა?

— ცემით მომკლავს ქალბატონი, თუ დაინახა, რომ სხვა დამეხმარა ვინმე.

უცნობმა ვედრო კოზეტს დაუთმო. ცოტა ხანს უკან დუქნის კართან მივიდნენ.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ე

არ არის სასიამოვნო მიღება ღარიბისა, ზომილი შეიძლება მდიდარი აღმოჩნდეს

კოზეტმა თავი ვერ შეიკავა და თვალი გადაავლო სათამაშოების ფარდულში გამოდგმულ დედოფალას, მერე კარზე დააკაკუნა. კარი თვითონ ქალბატონმა გაუღო. ხელში შანდალი ეჭირა.

— ძლივს, შენა ხარ, უქნარავ? მადლობა ღმერთს, რომ მოგაგონდა შინ დაბრუნება! თამაშობდი სადმე განა, შე უნამუსო!

— ქალბატონო, — მიუგო კანკალით კოზეტმა, — აი, ბინა უნდა ამალამ ბატონს.

ქალბატონმა მაშინვე შეიცვალა სახე: გაბრაზების მაგივრად საამო ღიმილი გამოეხატა სახეზე, — მართო მედუქნეს შეუძლია ასე უცბად შეიცვალოს სახის გამომეტყველება, — და თვალით ძებნა დაუწყო ახალ მუშტარს.

— ამ ბატონს? — ჰკითხა კოზეტს.

— დიახ, ქალბატონო, — მიუგო მგზავრმა და ქუდისკენ ასწია ხელი.

მდიდარი რომ ყოფილიყო მგზავრი, არც ასე ზრდილი იქნებოდა. მგზავრის ხელის მოძრაობამ, მისი ტანისამოსის და ხელბარგის შემოწმებამ უცბად შეუცვალა ქალს საამო ღიმილი და ისევ გაბრაზებული იერი მისცა. ცივად მიიპატიუა:

— მობრძანდით, ძმობილო.

„ძმობილი“ შევიდა. ერთხელ კიდევ გადაავლო თვალი ტენარდიეს ცოლმა, გასინჯა იმისი მთლად გახეხილი სერთუკი და დაჭმუჭვნილი ქუდი, მერე თავის ქმარს დაეკითხა: — თავი გაიქნია, ცხვირი აიბზუა, თვალი უყო. ტენარდიე იქვე მუშტართან მიმჯდარიყო და ღვინოს შეექცეოდა. ქმარმაც თავისებური ნიშნით უპასუხა: სალოკი თითი აიშვირა და ტუჩი გადმოაბრუნა, რაც ამ შემთხვევაში ნიშნავდა „სულ ლატაკიანო“. მივიდა ქალბატონი მგზავრთან და უთხრა:

— ძალიან ვწუხვარ, ძმობილო, მაგრამ ალაგი აღარა გვაქვს.

— დამაწვინეთ საღმე, — მიუგო მგზავრმა, — სხვენზე ან თავლაში, ფასს ოთახისას გადაგიხდით.

— ორ ფრანკს მომცემთ.

— ორი ფრანკი იყოს.

-- ძალიან კარგი.

— ორ ფრანკს ართმევთ, როცა ფასი ერთი ფრანკია, — გაკვირვებით მიმართა ერთმა მეეტლემ ტენარდიეს.

— მაგისტვის ორი ფრანკია. ღარიბებს არასდროს არ ვაძლევთ ნაკლებად ბინას. — უპასუხა ქალბატონმა.

— მაშ რა ვქნათ, აბა? — დაუმატა ქმარმა, — იცით როგორ უტეხს სახელს ღარიბი ხალხი ამგვარ სასტუმროს?

ამასობაში მგზავრმა სკამზე ჩამოდო თავისი ბოხჩა და ჯოხი, შემდეგ მიუჯდა მაგიდას, სადაც კოზეტმა ერთი ბოთლი ღვინო და სასმისი დადო, მაშინვე სამზარეულოს მაგიდის ქვეშ შეძვრა და საქსოვი აიღო ხელში. იქვე იყო ვაჭარი, რომელიც ჩიოდა ჩემი ცხენისთვის წყალი არ დაგილევინებიათო, გამოართვა ვედრო და თვითონვე წავიდა თავლისკენ ცხენებისთვის წყლის დასალევინებლად.

მგზავრმა დაისხა ღვინო, ოდნავ გაისველა პირი და ახლა პატარა გოგოს დაუწყო ყურება უცნაური ყურადღებით.

ლამაზი არ იყო კოზეტი. ბედნიერი რომ ყოფილიყო, იქნებ სილამაზეც ჰქონოდა. ჩვენ ერთხელ უკვე აღვწერეთ ეს ჩამქრალა

სახე. კოზეტი მეტად გამხდარი იყო და ფერმიხდილი. რვა წლის იყო და ექვსი წლისაც არავის ეჩვენებოდა. დიდრონი თვალები ჩრდილში ჰქონდა ჩამალული და თითქმის ჩამქრალი მუდმივი ტორილის გამო. ტუჩების კუთხეები ოდნავ ძირს დაშვებოდა, როგორც განწირულ და უიმედო ავადმყოფს. ხელები, როგორც მისი დედა ფიქრობდა, დამძრალი ჰქონდა ყინვისაგან და დაძსკდარი. სინათლე რომ სცემდა, ამ ხანად უფრო გარკვევით აჩენდა მის ძვლებს და უფრო საშინლად ხდიდა მის გამხმარ აგებულებას, და რადგან ჯერაც კანკალებდა სიცივით, ჩვეულებისამებრ მუხლი მუხლზე ბიეკრა რომ გამთბარიყო. რაღაც ნაფხრეწები ეცვა საბრალოს, რომელიც ზაფხულში საცოდავად ეჩვენებოდა ყველას და ზამთარში საშინელებად. დაფხრეწილი ტილოს ხალათი ეცვა და შალის პატარა ნაჭერსაც ვერ იპოვიდით მის ტანზე. ტიტველი კანი უჩანდა აქა-იქ და ზედ ცხადად მოჩანდა ჩალურჯებული ან ჩაშავებული ლაქები, სადაც კი მოხვედროდა ტენარდიეს ცოლის ხელი. შიშველი ჰქონდა ფეხები, გამხდარი და გაწითლებული. ისე ჩასწოლოდა კანი ლავიწებთან, რომ სიბრალულს, ტირილს მოჰგვრიდა ადამიანს. მთელი არსება ამ ბავშვისა, მისი იერი, მისი მოძრაობა, მისი ხმის ბგერა, მისი ძებნა საჭირო სიტყვისა, მისი შემოხედვა, მისი სიჩუმე, სულ უმცირესი მიმოხვრა მისი, — ერთ რასმე გამოთქვამდა და გამოხატავდა მხოლოდ — შიშს.

შიში მორეოდა მთელ მის არსებას, შიში მოჰფენოდა ყველგან, თუ შეიძლება ამის ასე თქმა. შიში ამაღვინებდა ნიდაყვს ნეკნებთან, შიში ამაღვინებდა ფეხებს დაფხრეწილ ძონძებქვეშ, შიში ჩასჩინებდა, — ისე იყავ, არსადა სჩანდე, ვითომ არცკი ყოფილხარო, — შიში უკრავდა თავისუფალ სუნთქვას, შიში გამხდარიყო მისი ტანის ხელმძღვანელ ჩვეულებად და თუ ცვლილება დაეტყობოდა რამე ამ შიშს, ეს იქნებოდა მხოლოდ ზრდა. თვალის კაკლის სიღრმეში ერთი წერტილი უჩანდა და იქ მოთავსებულიყო შიში.

იმდენად დიდი იყო ეს შიში, რომ თუმცა მთლად დასველებული დაბრუნდა საბრალო გოგონა, მაინც ვერ ბედავდა ცეცხლთან მისულიყო და გამთბარიყო. გაყინული, გათოშილი დაჯდა მაგიდის ქვეშ და ქსოვა დაიწყო.

იმისთანა დაღვრემილი ჰქონდა თვალი ჩვეულებრივ ამ რვა წლის ბავშვს, და ხანდახან საზარელი, რომ იტყოდით — ეს გოგო ბაიუშ-შად იზრდება ან ქაჯადაო.

თავის დღეში არავის ეთქვა ბავშვისთვის რა არის ლოცვა; თავის დღეში არავის შეეყვანა ეკლესიაში.

— მაგისთვის სადა მცალია? — ყვიროდა ტენარდიეს ცოლი.

ჩვენი მგზავრი კი თვალს არ აშორებდა კოზეტს.

უცბად უქმეხად შექყვირა ქალბატონმა:

— მართლა, პური, შე არ გასაშვებო, შენა?

კოზეტი მაშინვე გამოვარდა მაგიდის ქვევიდან. ჩვეულებად გადაქცეოდა, ქალბატონის ხმა და კოზეტის წამოვარდნა ერთი იყო.

მთლად დავიწყებოდა პურის ყიდვა. და თავის მართლება დაიწყო, როგორც დაშინებულ ბავშვს სჩვევია, იტყუა:

— სახაბაზო დაკეტილი იყო, ქალბატონო.

— მერე ვერ დაუკაყუნებდი?

— დაუკაყუნე.

— მერე?

— არ გამილო.

— ხვალ გავიგებ, თუ მართლა აგრე იყო. მაგრამ თუ სტყუი, ისე აგაპრელებ, რომ შენ დღეში არ დაგავიწყდეს. ჰო, ფული რა უყავ?

ჯიბეში იკრა კოზეტმა ხელი და საშინლად გაფითრდა. ფული აღარ ჰქონდა.

— გეყურება, გოგო, ფული რა უყავ?

ჯიბე გადმოიბრუნა კოზეტმა. ფული აღარსად იყო. არა, რა მოუვიდა. სად დაეკარგა? გაქვავებულივით იდგა, ხმას ველარ იღებდა და უბედური პაწია გოგო.

— მაშ დაქარგე ჩემი თხუთმეტი სუ? — ღრიალებდა ქალბატონი, — თუ გინდა მომპარო და დაისაყუთრო?

და ხელი გასწია კედელზე ჩამოკიდებულ მათრახისკენ.

ამ საშინელმა მოძრაობამ ღონე მისცა პატარა გოგოს და შექკვილა:

— შემობრალეთ, ქალბატონო, მაპატიეთ! აღარ ვიზამ, ჩემს დღეში აღარ ვიზამ!

მათრახი ჩამოიღო ტენარდიეს ცოლმა.

ყვითელსერთუკიანმა მგზავრმა ხელი ჩაიყო ჯიბეში ისე, რომ ეს არაეის შეემჩნია. ღვინის სმით იყო გართული ხალხი და ბანქოს თამაშში და არაფერს აქცევდნენ ყურადღებას.

კოზეტი კი ბუხარს აეყუდა კუნჭულში და ცდილობდა ისე დამდგარიყო, რომ ტიტველზე არსად მოხვედროდა მათრახი.

ის იყო აილო ხელი მათრახის დასაკრავად დიასახლისმა, რომ ჩვენმა მგზავრმა მიმართა:

— უკაცრავად, ქალბატონო. ახლა რაღაც ამოუვარდა ამ პატარას ჯიბიდან და აქეთ გამოგორდა, იქნება ის იყოს. დაიღუნა და ღებნა დაიწყო იატაკზე.

— აი, ვიპოვე! — წამოიძახა და წამოდგა.

და ვერცხლის ფული გაუწოდა გაფითრებულ ქალბატონს.

— იქნება ეს იყო?

— სწორედ ის არის, — უპასუხა ქალმა.

სწორედ ის არ იყო, რადგან ეს იყო ერთი ფრანკი ვერცხლისა. ზამსადადამე ოცი სუ, მაგრამ გიყი კი არ იყო, მეტი არ მიეთვისებოდა. ფული ჯიბეში ჩაიდო, საზარელი თვალთ გადახედა თავის მსხვერპლს და დაემუქრა:

— აბა, მეორედ არ ვნახო ასეთი რამ, გესმის?

კოზეტი მაშინვე თავის სოროში შეძვრა, — ეს სიტყვა მისი დიდებული ქალბატონის იყო, — და თვალი ვერ მოეშორებინა ამ უცნობ მგზავრისთვის. ახალი, უცნაური გამომეტყველება ემჩნეოდა იმის თვალს, რომელიც თავის დღეში არ ჰქონია: ჯერჯერობით ეს იყო მიამიტი, ბავშვური გაკვირვება, მაგრამ შიგვე ერეოდა გასაკვირველი ნდობა ამ კაცისადმი.

— მართლა, ვახშამი გინდათ? — ჰკითხა ჩვენს მგზავრს დასაზღვისმა. იმან პასუხი არ გასცა. იჯდა თავისთვის ღრმად ჩაფიქრებული.

— მე ამ კაცისა ვერა გამიგია, — ბუზლუნებდა ტენარდიეს ცოლი, — ერთი შეხედვით ღარიბ-ღატაკი უნდა იყოს. იმდენიც კი არა აქვს, რომ ვახშამი ჰამოს. მაშ ბინის ქირასაც ვერ გადამიხდის. კიდევ კარგი, რომ არ მოგვპარა მიწაზე ნაპოვნი ფული.

ამ დროს კარი გაიღო და ეპონინი და აზელმა შემოვიდნენ.

მართლა კარგი, ლამაზი გოგონები იყვნენ, უფრო ბურკუის შვილები, ვიდრე გლეხი კაცისა. ერთს წელამდე დაეშვა მსხვილი, წაბლისფერი ნაწნავები, მეორეს ზურგზე ჰქონდა შავი კულულები. ორივე ცქვიტი, ჩასუქებული, ჯანმრთელი, კარგად მოკაზმულები, ისეთი კარგები იყვნენ ორივე, რომ მზერას ახარებდნენ. კარგად თბილად ეცვათ, მაგრამ იმისთანა ხელოვნებით მოერთო დედას, რომ თბილი ტანსაცმელი არ ჰფარავდა გოგოების ჩაცმულობის სიკეკლუტეს; მხედველობაში იყო მიღებული ზამთარი, მაგრამ არც გაზაფხული იყო დავიწყებული. სინათლე შემოიტანეს ამ პატარა გოგონებმა, აქ ისინი იყვნენ ნამდვირი მბრძანებლები. თავისი ტანისამოსით, თავისი სიმზიარულით, თავისი ხმაურით, ყველაფრით თავის ბატონობას ამჟღავნებდნენ. რომ შემოვიდნენ, დედამ საყვედურით მიმართა, მაგრამ მის კილოში თაყვანისცემა ისმოდა და არა საყვედური:

— სადა ხართ, სად დაიკარგეთ, თქვე საძაგლებო?

მერე თავისკენ მიიზიდა, ჯერ ერთი ჩაისვა კალთაში, მერე მეორე. თმას უსწორებდა და უხუჭუჭებდა, ბანტებს უკრავდა და იმ

ნახი ხელის კვრით იშორებდა, რომელიც მარტო დედას აქვს თავის შეილებსადმი. მიუალერსა ორივეს, ალერსით მოიშორა, მერე დაიძახა:

— რა აწეწილები არიან, ღმერთო!

გოგონები ცეცხლთან დასხდნენ და პატარა დედოფალათი დაიწყეს თამაში. მუხლებზე დაისვეს, ხან დააწვენდნენ, ხან ააყენებდნენ და თან რაღაცას ჭიკჭიკებდნენ მხიარულად. ხანდახან გაბედავდა ხოლმე კოხეტი, გადახედავდა იმათ დედოფალს და იმათ თამაშს.

ეპონინი და აზელმა კოხეტს არ უყურებდნენ. კოხეტი ძალდი იყო იმათთვის. ამ სამი ბავშვის ხნიერება ერთად ოცდაოთხ წელსაც არ უდრიდა და უკვე მკაფიოდ წარმოადგენდა მთელ საზოგადოებას ადამიანებისას: ერთი მხრივ — შური, მეორე მხრივ — ზიზღი.

პატარა გოგონების დედოფალა მთლად გახუნებული იყო, ძველი და გატეხილი, მაგრამ მაინც საკვირველებას წარმოადგენდა კოხეტისთვის, რომელსაც თავის დღეში არა ჰყოლია დედოფალა, „ნამდვილი დედოფალა“, თუ ბავშვებისთვის გასაგებ სიტყვას ვიხმართ.

დიასახლისმა, რომელიც მიდიმოდიოდა დუქანში, უცბად თვალი შეასწრო, რომ კოხეტი მოთამაშე გოგონებს უყურებდა და ხელსაქმე ძირს დაეშვა.

— აჰა, დაგიჭირე განა, — დაიყვირა მან. — მაშ ეგ არის შენი ხელსაქმე? იქნება გინდა ამ მათრახით აგიჭრელო ეგ ზანტი ხელები! მგზავრი მიუბრუნდა ქალს ისე, რომ თავის სკამიდან არ ამდგარა და ღიმილით უთხრა, თითქმის მოწიწებით:

— ცოტა ხანს ითამაშოს, ქალბატონო, რად უჯავრდებით?

სხვა მგზავრისაგან რომ გაეგონა ეს თხოვნა, რომელმაც კარგი ვახშამი მიირთვა და ორი ბოთლი ღვინო გადაჰკრა, და არც ამისთანა ღარიბ-ღატაკის შეხედულება ჰქონდა, ბრძანებად მიიღებდა და დაემორჩილებოდა. მაგრამ ამ დაჰმუჭუნულ ქუდის პატრონსაც თავისი სურვილი უნდა ჰქონოდა? ამ გახუნებულ სერთუკით მოსილს უნდა გაეებდა და თავისი ებრძანებინა? ამას კი ველარ მოითმენდა ქალბატონი ტენარდიე და უკმეხად შეუტია:

— საქმეც უნდა გააკეთოს, რაკი პურსა სჭამს! მე მუქთახორად ვერავის შევინახავ.

— რა საქმე აქვს მინდობილი? — ჰკითხა მგზავრმა ტკბილი ხმით, რომელიც სრულებითაც არ შეეფერებოდა იმის მათხოვრულ ტანისამოსს და კურტნის მუშის მხარ-ბეჭს.

ქალბატონმა პასუხის ღირსად სცნო და უთხრა:

— წინდებსა ქსოვს ჩემი პაწიებისთვის, წინდები აღარა აქვთ საწყლებს და ლამის ფეხშიშველები ვატარო ამ ცივ ზამთარში.

— და როდის გაათავებს მაგ წინდების ქსოვას?

— ერთი სამი-ოთხი დღის სამუშაო კიდევა აქვს, ამ ზარმაცს.

— და რა ელირება ეს წყვილი წინდა, როცა გაათავებს? მგზავრს ზიზლით გადახედა დიასახლისმა:

— ფრანკნახევარი მაინც.

— ხუთ ფრანკად დამითმობთ?

— აი დალახვრა ღმერთმა. ხუთი ფრანკი ერთ წყვილ ბავშვის წინდაში? — შეჰყვირა ერთმა მეეტლემ, რომელიც ყურს უგდებდა. — ხუმრობაა, ხუთი თეთრი!

თვითონ ტენარდიეც ჩაერია ამ ლაპარაკში.

— დიახ, ბატონო, თუ აგრე გნებავთ, ხუთ ფრანკად დაგიტომობთ ერთ წყვილს. ჩვენა, ბატონო, უარს ვერაფერში ვეტყვით ჩვენთან ჩამომხდარ მგზავრს.

— ახლა მე მეკუთვნის შენი შრომა. ადექი და ითამაშე. შვილო. ისე გაკვირებული იყო ამ ხუთი ფრანკით მეეტლე, რომ წამოეფარდა და მგზავრთან მივიარდა.

— ბიჭო, ნამდვილი ხუთი ფრანკია! — და სინჯვა დაუწყო ჟულს, — ნამდვილია, ნამდვილი. ყალბი არავის ეგონოს.

ტენარდიემ ჩუმად ჩაიდო ჯიბეში ფული, მისი ცოლი კი ტუჩებს იკვნეტდა და ზიზლით უყურებდა მგზავრს.

კოზეტი იღგა და კანკალებდა. ბოლოს გაბედა და ჰკითხა:

— მაშ მართლა ვითამაშო, ქალბატონო? ნებას მიბოძებთ, რომ ვითამაშო?

— ითამაშე, — დაუყვირა ტენარდიეს ცოლმა.

— გმადლობთ, ქალბატონო, — მოახსენა კოზეტმა.

და პირით რომ მადლობას უხდიდა თავის ქალბატონს, მთელი თავისი პატარა სულით უმადლიდა უცნობ მგზავრს.

ტენარდიემ ისევ სმა დაიწყო. ცოლი მივიდა და ყურში ჩასჩურჩულა:

— ვინ უნდა იყოს ნეტავი ეს ყვითელი კაცი?

— ბევრი მინახავს მილიონების პატრონი, — უპასუხა გადაჭრით გმარმა, — რომ ასეთივე ძველები სცმიათ.

კოზეტმა თავი დაანება ქსოვას, მაგრამ მაგიდის ქვეშიდან კი არ გამოვიდა, რაც შეიძლებოდა ნაკლებად იპვროდა ხოლმე და ახლაც ასევე იქცეოდა. ზურგსუკან პატარა ყუთი ედგა, ნაჭრები ამოალაგა და თავისი პატარა ტყვიის ხმალი.

ეპონინი და აზელმა ყურადღებას არ აქცევდნენ არაფერს. ის იყო კატა დაიჭირეს; დედოფალა ძირს დააგდეს და ეპონინი, როგორც უფროსი, წითელ და ლურჯ ძონძებში ახვევდა კატას, მიუ-

ხედავდ იმის კნავილისა და ბრძოლისა. ამ დიდ საქმით იყო გატაცებული, მეტად ძნელი საქმით და თან თავის დას ეუბნებოდა იმ ტკბილი და საამური ბავშვური ენით, რომლის მშვენიერება, როგორადაც ჰეპლის ფრთების სილამაზე, უჩინარად ხდება, როგორც კი განიზრახეთ მის გამოსახვას.

— რა გითხრა. დაიყო, იცი? ეს დედოფალა უფრო სასაცილოა, ვიდრე ჩვენი. ეს იძვრის. კნავის, მერე რა თბილია, ნახე? ესა სჯობია. მოდი ჩემი შვილი იყოს. მე დიდი ქალბატონი ვიქნები და ეს კიდეე ჩემი პაწია, მე სტუმრად გეწვევი და შენ სინჯევას დაუწყებ ჩემს გოგოს. დააქერდები, ულვაშს უპოვი და ძალიან გაიკვირვებ. მერე ყურებს დაუნახავ. კუდს და უფრო გაკვირვებული იქნები. მერე მეტყვი: ოჰ, ღმერთო, ღმერთო! და მეც გიპასუხებ:

— დიახ. ქალბატონო, ასეთი დამებადა მე ეს გოგო, სულ ასეთები იბადებიან ახლა პატარა გოგონები.

აზელმა ალტაცებით უსმენდა ეპონინს.

ამ დროს სიმღერა დაიწყეს მოქეიფეებმა, უწმაწურ რაღაცას მღეროდნენ და ისე ხარხარებდნენ. რომ ზანზარი გაჰქონდა იქაურობას. ტენარდიე ბანს აძლევდა და აქეზებდა.

როგორც ფრინველმა იცის, ყველაფერს გამოიყენებს თავის ბუდის ასაგებად. ისეა ბავშვიც. ყველაფერს გამოიყენებს დედოფალის გასაკეთებლად. იმ დროს, როცა ეპონინი და აზელმა კატას რთავდნენ, კოზეტმა თავისი პატარა ხმალი მორთო. მორთო. მერე მკლავზე დაიწვინა, არწევდა და რაღაცას უმღეროდა ჩუმი ხმით, რომ დაეძინებინა.

დედოფალა პატარა გოგოსთვის არის ერთი უმთავრესი მოთხოვნილება და იმავე დროს მომხიბლავი ალლოთაგანი ქალის ბავშვობისა. უვლის, აცმევს. რთავს, ტანისამოსსა ჰხდის და ვლავ აცმევს, სწვრთნის და არიგებს. ოდნავ სტუქსავს, არწევს. ანებიერებს და უაღერსებს. აძინებს. წარმოდგენილი აქვს, რომ ეს დედოფალა არის ვილაცა, — ამაში არის მთელი მომავალი ქალისა. ოცნებით გატაცებული, დაუჩუმებლივ მოტიკტიკე, პატარა მზითევს უკერავს თავის დედოფალას და პატარა ზეწარს. პატარა კაბას. პატარა ზედატანს და ბავშვი მოზრდილ გოგონად ხდება ნელ-ნელა, მოზრდილი გოგონა გასათხოვარ ქალად. გასათხოვარი ქალი გათხოვილ ქალად. ამ ქალის პირველი შვილი გაგრძელებაა უქანასკნელი დედოფალასი.

ისეთივე უბედურია და ძნელი წარმოსადგენი პატარა გოგონა, რომ სათამაშოდ ოილოთაო არა ჰქონდეს, როგორც უბედურია ქალი, რომელსაც შვილი არა ჰყავს.

კოზეტმა თავისი გატეხილი ხმლით დედოფალა გაიკეთა.

დიასახლისი „ყვითელ კაცს“ მიუახლოვდა.

იქნება მართალი იყოს ჩემი ქმარი, — ფიქრობდა ტენარდის ცოლი — ვინ იცის, ბატონი ლაფიტი იყოს ეს კაცი, ისეთი ახირებულიები არიან ეს მდიდრები!

მივიდა, დაეყრდნო მის მაგიდას და უთხრა:

— ბატონო...

ამ სიტყვაზე მობრუნდა ჩვენი მგზავრი, აქამდე დიასახლისი ძმობილოდ, — მიმართავდა, ახლა კი ტკბილი კილოთი ელაპარაკებოდა, რომელიც უფრო საზიზღარი იყო, ვიდრე მისი გააფთრება:

— რა გაეწყობა, ითამაშოს, ბატონო, მე წინააღმდეგი არ გახლავართ ამჯერად, რადგანაც თქვენ ასეოა აუღკეთილი ბრძანდებით. ჰქონდეს რამე, კიდევ ჰო, მაგრამ, რა ვქნა, რომ სრულებით არა აქვს რა ამ უბედურს. თავისი შრომით ძაინც გადაგვიხადოს.

— მაშ თქვენი არ არის ეს ბავშვი?

— ოჰ, ღმერთო ჩემო! არა, ბატონო, არა! უპატრონო გოგოა და ჩვენ ვიყვანეთ სამადლოდ. მეტიცმეტად ჩერჩეტია უბედური. დავიფიცავ, ტვინის მაგივრად თავში წყალი აქვს. აბა შეხედეთ რა დიდთავაა. ვენმარებით, რაც შეგვიძლია, რადგან არა ჩვენ გახლავართ მდიდრები: ვწერთ და ვწერთ იმის დედას, მაგრამ აგერ ექვსი თვე იქნება, პასუხი არ მოგვევლია, ალბათ მოკვდა, თორემ რა ღმერთი გაუწყრებოდა?

— ოჰ, — წამოიძახა მგზავრმა და ისევ თავის ფიქრებს გაჰყვა.

— ბევრი არაფერი იყო ამ გოგოს დედა. მოგვიგლო საკუთარი შვილი.

ამ ბაასის დროს კოზეტი თვალს არ აშორებდა თავის ქალბატონს. თითქოს მიხვდა, რომ იმის შესახებ ლაპარაკობენო. ყურს უგდებდა, აქა-იქ რამდენიმე სიტყვას მოჰკრა ყური.

კარგად დალიეს მეეტლეებმა, კარგადაც დაითერნენ რა ხელახლად დასძახეს წინანდელი სიმღერა, უწყმაწური და მამსადამე. მხიარული. არეული იყო შიგ დედაღვთისა და პატარა იესო. ისმოდა მთვრალეების ღრიალი და თან გიჟი ხარხარი. ქალბატონიც იქით წაბრძანდა, რომ თვითონაც გამხიარულებულიყო. კოზეტი ისევ მაგიდის ქვეშ იჯდა, შესივჩეროდა ცეცხლს, რომელიც მის თვალში მოჩანდა, როგორც სარკეში. ასწევდა თავის დედოფალას და ჩუმ ხმით მღეროდა: დედაჩემი მომკვდარა, დედაჩემი მომკვდარა, დედაჩემი მომკვდარა.

ერთხელ კიდევ მიმართა დიასახლისმა „ყვითელ“ მგზავრს, ახლა უკვე „მილიონერს“:

— ვახშმად რას ინებებთ, ბატონო?

— პურსა და ყველს. — მიუფო თავგაბეზრებულმა მგზავრმა.

მაწანწალა ყოფილა სწორედ, — საბოლოოდ გადაწყვიტა ტენარდიეს ცოლმა.

მთვრალეები ისევ თავისას მღეროდნენ. ბავშვი კი მაგიდის ქვეშ თავისას ლიღინებდა.

კოზეტმა უცბად შეწყვიტა სიმღერა. ტენარდიეს გოგონების დედოფალა დაინახა, რომელიც იქვე მიეგდოთ, კატა რომ დაიკვირეს. დედოფალა უპატრონოდ ეგდო სამზარეულო მაგიდის ქვეშ.

თავისი ტყვიის ხმალი, დედოფალად მორთული, ძირს დადო, რადგან ის ვერ აკმაყოფილებდა მის სურვილს. მერე ნელ-ნელა თვალი გადაავლო ოთახს. ქალბატონი ჩუხად რაღაცას ელაპარაკებოდა თავის ქმარს და ფულსა სთვლიდა, პონინი და ზელმა კატას ათამაშებდნენ, მგზავრები სკამდნენ და სვამდნენ, სვამდნენ და მღეროდნენ. კოზეტს არავინ უყურებდა. მაშ ჩქარა! დროს დაკარგვა არ შეიძლებოდა! თავის სოროდან, დაჩოქილი იდგა ცოტა ხანს, კიდევ გადაავლო თვალი, დარწმუნდა, რომ მას არავინ უთვალთვალებდა, მერე სწრაფად მიხობდა დედოფალასთან და ხელში აიღო. სწრაფადვე დაბრუნდა თავის ადგილას და ისე დაჯდა, რომ ჩრდილში ჰყოლოდა ხელზე მისვენებული, ახალი დედოფალა. იჯდა უძრავად და შექხაროდა. ისეთი იშვიათი რამ იყო მისთვის ნამდვილი დედოფალათი თამაში, რომ ამქვეყნიურ ნეტარებას უდრიდა.

არავის დაუნახავს კოზეტი, გარდა ჩვენი მგზავრისა, რომელიც ნელ-ნელა შეექცეოდა თავის ღარიბულ ვახშამს.

თხუთმეტ წუთამდე გასტანა ამ ნეტარებამ.

ძალიან ფრთხილად იყო კოზეტი, მაგრამ ის კი ვერ შენიშნა, რომ დედოფალას ერთი ფეხი გამოეყო კაბის ქვეშიდან და იმის წარდისფერ ტიტველ ფეხს ბუხრის ალი ანათებდა. სწორედ ამან მიიქცია აზელმას ყურადღება და ხელი წაჰკრა ეპონინს:

— ერთი შეხედი!

გოგონები გაოცებული იყვნენ: კოზეტმა გაბედა და ხელში აიღო მათი სათამაშო.

ეპონინი ადგა. თავის კატით ხელში მივიდა დედასთან და კაბა დასწია.

— რა გინდა, გოგო? — შეუტია დედამ, — თავი დამანებე.

— დედა, შეხედე! — უთხრა ეპონინმა და თითოთ კოზეტი ანიშნა.

კოზეტი კი ისე ჩაბებოდა თავის ნეტარებით, რომ აღარც რას ხედავდა, აღარც ესმოდა.

ტენარდიეს ცოლს სახეზე ის მრისხანება გამოეხატა. ის უცნაური გამომეტყველება, რომელიც ცხოვრების წერილმანებში მკაფინდება და ჯოჯობეთის მაშხალის სახელწოდებას აძლევს დედაკაცს. შეურაცხყოფილი ამპარტავნებაც ემატებოდა მის გაჯავრებას. კოზეტმა გაბედა და გადალახა მორჩილების ყოველი საზღვარი, კოზეტმა სელი ახლო „ქალიშვილების“ სათამაშოს.

გლეხი რომ შეპარულიყო რუსთ ხელმწიფის სასახლეში და ხელმწიფის მექვიდრის ტანისამოსი ჩაეცვა — ასე არ გააბრაზებდა ჯეღმწიფის მეუღლეს, როგორც კოზეტის საქციელმა გააშმაგა ტენარდიეს ცოლი.

შეკვივრა ბრაზით გახრინწიანებული ხმით:

— კოზეტ!

ისე აკანკალდა გოგო, თითქოს მიწა ინძრაო მის ფეხქვეშ. მიბრუნდა.

— კოზეტ! — გაიმეორა გააფთრებულმა.

კოზეტმა აიღო დედოფალა, მიიტანა და ფრთხილად სასოწარკვეთილებაში არეული თაყვანისცემით იქვე დადო, საიდანაც აიღო. თვალს არ აშორებდა ამ სათამაშოს. ხელები დაიკრიფა და, — საშინელია ამის თქმა, — ხელების მტვრევა დაიწყო ამ ხნის ბავშვმა და აქვითინდა. რა არ გადახდა უბედურს იმ დღის განმავლობაში, რომ ვერ ატირა: ვერც ღამეში წყაროზე წასვლამ დაბურულ ტყეში, ვერც ვედროს სიმძიმემ. ვერც ფულის დაკარგვამ. ვერც მათრახის მუქარამ, ვერც იმ ერთმა სიტყვამ. დიასახლისმა რომ თქვა მისი დედის შესახებ. ცრემლი მოერიო თვალს, მაგრამ ტირილით არ უტირია, ახლა კი მწარედ ტირიდა.

ჩვენი მგზავრიც წამოღდა.

— რა იყო, რა მოხდა? — ჰკითხა ტენარდიეს ცოლს.

— ვერა ჰხედავთ? — მიუგო იმან და ხელით ანიშნა მიწაზე კოზეტის გამამტყუნებელი საბუთი.

— მერე რა? — არ იშლიდა მგზავრი.

— მერე ისა, რომ ამ ჯოჯომ ხელი შეახო ჩემი ბავშვების სათამაშოს.

— და ამიტომ ყვირით აგრე? რა იქნება, რომ მაგანაც ითამაშოს თქვენი ბავშვების სათამაშოებით?

— თავის ტურტლიანი ხელი შეახოს განა?

კოზეტი მწარედ ქვითინებდა.

— ხმას ჩაიწყვეტ თუ არა? — დაუყვირა ტენარდიეს ცოლმა.

მგზავრი კარისკენ წავიდა, გააღო და ქუჩაში გავიდა.

გავიდა ოს თუ არა, ისარგებლა ქალბატონმა ამ გარემოებით და ისეთი წიხლი წაჰკრა მაგიდის ქვეშ მიკუნქულ ბავშვს, რომ ააყვირა მაშინვე დაბრუნდა მგზავრი. ორი ხელით ეჭირა ის ბავშვების გულის წარმტაცი ზღაპრული დედოფალა, რომელიც დუქნის პირდაპირ ფარდულში იყო გასაყიდად გამოდგმული და სოფლის პატარა გოგოების საოცნებო გამხდარიყო. მივიდა, წინ დაუყენა კოზეტს და უთხრა:

— აბა, ეს შენი იყოს.

უნდა ვიფიქროთ, რომ დუქნის ფანჯრიდან კარგად ხედავდა თავის პირდაპირ, ქუჩის მეორე მხარეს სათამაშოების ფარდულს და ფანჯარაში გამოდგმულ ლამაზად განათებულ დედოფალას. ერთი საათი მეტი იჯდა დუქანში ჩაფიქრებული, მაგრამ არ შეიძლებოდა შეუმჩნეველად დარჩენოდა ისე კარგად განათებული ფარდული.

გამტერებული იყო კოზეტი. ხედავდა, რომ მასთან მივიდა მგზავრი, იმასთან მიიტანა დედოფალა. სათამაშო კი არა, თითქოს მზე მოასვენაო, გაიგონა იმისი ნათქვამი, — აბა, ეს შენი იყოსო, შეხედა თავის ღამის თანამგზავრს, მერე იმ დედოფალას, უკან-უკან წავიდა ნელ-ნელა, ჩაძვრა თავის სოროში და მიიკუნქა.

ალარ ტიროდა, ალარც ყვიროდა, თითქოს სუნთქვაც ვეღარ გაბედა.

ღედაც და ორი პატარა ქალიც გაშეშებულეზებით იდგნენ, როგორც ქანდაკებანი. მსმენელებიც კი გაჩუმებულიყვნენ. დუქანში სრული სიჩუმე ჩამოვარდა.

გაქვავებულივით იდგა კოზეტის ქალბატონი და ფიქრობდა: ნეტა ვინ უნდა იყოს ეს ბებერი? გლახაა თუ მილიონერი? იქნება ერთიც და მეორეც, ესე იგი ქურდი?

მისი ქმრის სახეზე თავი ეჩინა იმ მრავალმეტყველ ნაოქს, რომელიც დასერავს ხოლმე ადამიანის სახეს იმ შემთხვევაში, როდესაც მასში გაიღვიძებს მის არსებაში გაბატონებული ინსტინქტი მთელი თავისი ცხოველური სიძლიერით. მედუქნე ხან დედოფალას დასცქეროდა, ხან მგზავრს, რალაც სუნი მოსდიოდა იმ კაცისაგან. ოქროთი სავსე ქისის სუნი. მივიდა თავის ცოლთან და წასჩურჩულა:

— ოცდაათ ფრანკს მაინც მისცემდა იმ საოხრეში. ქვეიანად იყავ, ყოველგვარად ეცადე მისი გული მოიგო.

ერთი რამ არის საერთო უხეში ბუნებისა და უმანკო ადამიანთ შორის: ან სიცხე და ან ყინვა, საშუალო არა სწამობრა.

— რას მიიმალე, კოზეტ? — მიმართა დიასახლისმა იმ თაფლივით ტკბილი ხმით, რომელშიაც ბოროტი ქალი ნაღველას ურევს, — რას მიიმალე გოგო? აქ ამოდი, ჩემო კოზეტ.

კოზეტმა გაბედა და გამოძვრა.

— ჩემო გოგონავ, — განაგრძო დიასახლისმა ალერსის კლოთი, — ბატონმა შენ გიყიდა ეს დედოფალა. მოდი, აიღე, ის შენია, შენი.

შეშინებული უყურებდა კოზეტი იმ სანატრელ დედოფალს, სახე სველი ჰქონდა ცრემლით, მაგრამ თვალი კი სინარულით ევსებოდა, როგორც ზეცა ივსება ალიონის სინათლით. რომ მისულიყვნენ და უცბად ეთქვათ, — პატარა ქალბატონო, დღეიდან თქვენ ზრძანდებით საფრანგეთის დედოფალიო, — ისე არ გაახარებდა, როგორც ახარებდა ეს სათამაშო დედოფალა.

თანაც ეშინოდა: — ხელი რომ ვახლო დაიჭეკებს და მეხი დამეცემო.

მეხი არა და ის კი მართალი იყო, რომ იცოდა, უცემარი ვერ გადაურჩებოდა ტენარდიებს.

მაგრამ მაინც სანახაობამ მიიზიდა. ნელ-ნელა მიუახლოვდა, თავის ქალბატონს შეხედა და ათრთოლებული ხმით ამოიკნავლა:

— შეიძლება, ქალბატონო?

შეუძლებელია სიტყვით გადმოცემა ამ პატარის სახისა, სასოწარკვეთილების, შიშისა და იმავე დროს აღტაცების გამომეტყველებისა.

— რაღა კითხვა გინდა, რა ვქნა? შენია, შენი. ბატონმა შენ გიყიდა.

— მართლა, ბატონო? მართლა ჩემია? მაშ ჩემია ეს ქალბატონი?

მგზავრს თვალი ცრემლით ევსებოდა. ეტყობოდა, ისე ძალიან იყო აღელვებული, რომ ხმის ამოდებას ტირილს მოაყოლებდა. თავი დაუქნია კოზეტს და „ქალბატონის“ ხელი ჩაუდო პაწია ხელში.

ხელი გამოაცალა გოგონამ, თითქო ცეცხლი მოხვდა და დაწვაო. იდგა და მიწას დასცქეროდა. იძულებული ვართ აღვნიშნოთ, რომ ამ დროს უზომოდ ჰქონდა ენა გამოყოფილი, მერე მობრუნდა უცბად და ხელი სტაცა ამ სათამაშოს.

— კატერინს დავარქმევ, — სთქვა აღტაცებით.

უცნაური სანახავი იყო კოზეტის დაფხრეწილი ტანისამოსისა და იმ დედოფალას ლენტების და მაქმანის შეხვედრა და ჩახუტება.

— მაშ ნებას მიბოძებთ, ქალბატონო, რომ სკამზედაც დავსვა?

— ჰო, ჩემო გოგონავ.

ახლა კი ეპონინი და აზელმა შესცქეროდნენ შურით პატარა კოზეტს. იმანაც სკამზე დააბრძანა თავისი დედოფალა, თვითონ ძირს დაჯდა და ისე იყო უძრავად გაჩუმებული, იჯდა და შექხაროდა დიდი ხნის ნანატრს...

— ითამაშე, კოზეტ, — უთხრა მგზავრმა.

— ვთამაშობ, ბატონო.

ეს უცხოელი, ეს უცნობი, რომელიც ისე მოევლინა უბედურ კოზეტს, როგორც ღვთის წყალობა, ჰირივით შეეჯავრა ტენარდიეს ცოლს, მაგრამ საჭირო იყო ამის დამალვა და სწორედ ის უკლავდა ვულს, რომ არ შეეძლო ჯავრის ამონთხევა, მიუხედავად იმისა, რომ თავის ქმრის რჩევით ცდილობდა თავი შეეკავებინა, საცა სასარგებლო იყო, და არ გამოეჩინა თავისი გრძნობა. აჩქარებით გაგზავნა თავისი ბავშვები დასაძინებლად, მერე „ყვითელ კაცს“ ნებართვა სთხოვა, რომ კოზეტის დაწოლილიყო, — „რადგან ძალიან დაიღალა დღეს“, — დაუმატა დედის თანაგრძნობით, კოზეტი დასაძინებლად წავიდა და დედოფალაც თან წაიღო.

ღიასახლისი მიდი-მოდითოდა ოთახში. მივიდოდა ხოლმე თავის ქმართან, რომ „სული მოეთქვა“, როგორც თვითონ ამბობდა, მივიდოდა და იქ ამოანთხევდა შხამს, რომლის დამალვას უბრძანებდა ქმარიც და გარემოებაც:

— ეს გამოტყინებული ბებრუცუნა! ნეტავ რა ეშმაკი უზის გვამში? რაზე ჩამიმწარა დღე? თამაშობა გველის წიწილსაც უნდაო? არა, დედოფალაც რომ მოართვა! ორმოცფრანკიანი საჩუქარი საზიზღარ ძაღლის ლეკვს რომელსაც ორმოც სუდაც სიხარულით მოვიშორებდი! ცოტა კიდევ და — „თქვენო დიდებულებო“ — ეტყვის, როგორც ჰერცოგის დე-ბარის ასულს! შეშლილი ხომ არ არის ეს გამოტყინებული ბებერი?

— რადა, რა ვქნა? — ამშვიდებდა ქმარი, — კაცია და გუნებო. შენ გინდა, რომ საქმეს აკეთებდეს ის გოგო; იმას კიდევ ის უნდა, რომ თამაშობდეს, აგრე სურს და უფლებაც აქვს ამისი, რადგან ფულს მაძლევს. ფილანთროპი არის შენი ბებერი? შენ რა? ფულს ხომ გაძლევს! შეშლილია და გამოტყინებული? შენ რა? რად ერევი იმის საქმეში, როცა ჰხედავ, რომ ფულს იძლევა?

ენაც ბატონური იყო, აზროვნებაც მედუქნისა და შედავების ნებას არავის მისცემდა.

ჩვენი მგზავრი კი დაყრდნობოდა შავიდას და ისევ თავის ფიქრებს გაჰყოლოდა. სხვა მგზავრები, — ვაჭრები და მეეტლეები — თავთავის ალაგას ისხდნენ, აღარა მღეროდნენ, შორიდან შეჰყურებდნენ ამ მოხუცებულს შეშინებული პატივისცემით. ასე ღარიბად ეჩვენებოდათ და ის კი ბზესავით აბნევდა თეთრ ფულს და მეფურ საჩუქარს აძლევდა პატარა წუნკალა გოგოს. არა, ეტყობა, დიდი კაცია და საშიშიც.

რამდენიმე საათი გავიდა, შუალამის წირვა გამოვიდა. შობის ვაზში გათავებულიყო, მსმელები წავიდნენ, დუქანი დაკეტეს.

ოთახში აღარავინ იყო. ცეცხლი ქრებოდა. მარტოდმარტო იჯდა ჩვენი მგზავრი იმავე მაგიდასთან, ისევე ჩაფიქრებული, დროგამოშვებით ხელს გამოიცივლიდა ხოლმე. ახლა მეორე ნიდაყვზე დაეკრდნობოდა. ხმა აღარ ამოუღია, რაც კოხეტი დასაძინებლად წავიდა.

მარტო ცოლ-ქმარი დარჩა ღუქანში, ზრდილობის და ცნობის მოყვარეობის გამო.

— ახლა რა, მთელი ღამე აქ უნდა ეგდოს? — ბუზღუნებდა ცოლი.

მაგრამ ორი საათი რომ დაჰკრა, დამარცხებულად იგრძნო თავი და გადაქრით გამოუცხადა ქმარს:

— მე ვწევები. რაც გინდა ის უყავ!

მარტო დარჩა ტენარდიე. დაჯდა კუნჭულში და „კურიე ფრანსე“-ს კითხვა დაიწყო.

ერთი საათი კიდევ გავიდა. ღირსეულმა მეღუქნემ სამჯერ მიიწვი და დაიკითხა თავისი გაზეთი, თარიღიდან დაწყებული სტამბის სხელამდე. სტუმარი არ იძვროდა.

ტენარდიე შეინძრა, ჩაახველა, ცხვირი მოიხოცა, გადააფურთხა. სკამი დააბრაახუნა. მგზავრი ყურადღებას არ აქცევდა. — იქნება ჩაეძინაო, — გაიფიქრა ტენარდიემ. მგზავრს არ ეძინა, მაგრამ ძნელი იყო მისი გამოფხიზლება.

ბოლოს ქუდი მოიხადა მეღუქნემ, ჩუმად მიუახლოვდა და გაუბედა მოხსენება:

— იქნება მოისვენოთ, ბატონო.

„იქნება დაწვეთ ან დაიძინოთ“ უზრდელობად მიიჩნია და არც აკადრა. „მოისვენოთ“ — აქ პატივისცემაც იგულისხმებოდა. ამ სიტყვას ის საიდუმლო თვისება ჰქონდა, რომ მეორე დღეს მგზავრი რომ წასვლას დააპირებდა, გაბერილი დახვდებოდა ანგარიში. ერთი ოთახი, სადაც დაიძინებო, ოცი სუ ღირს და იგივე ოთახი, სადაც „მოისვენებო“ ღირს ოცი ფრანკი.

— კიდევ კარგი, რომ მომაგონეთ, სად არის თქვენი თავლა?

— მე გაგიძღვებით, ბატონო, — მოახსენა ტენარდიემ ტკბილი ღიმილით.

შანდალი აიღო, მგზავრმა თავისი ჯოხი და პატარა ბარგი. ტენარდიემ მეორე სართულში აიყვანა მშვენიერ ოთახში, რომელიც წითელი ხის ავეჯით იყო მორთული, რბილ სუფთა ლოგინით და წითელი ყალამქარის ფარდებით.

— აქ სად მომიყვანეთ? — ჰკითხა მგზავრმა.

— ჩვენი საქორწილო ოთახია. ბატონო. მე და ჩემი დედაკაცი სხვა ოთახში ვცხოვრობთ. აქ წელიწადში სამჯერ-ოთხჯერ თუ შემოვა ვინმე.

— მე კი თავლა მინდოდა, — უთხრა უკმაყოფილოდ მგზავრმა. ტენარდიემ თითქოს ვერც კი გაიგონა.

ბუხრის თავზე შანდალში ოთხი სანთელი აანთო, ბუხარში ცეცხლი გუგუნებდა.

ბუხრის თავზე მინის ქვეშ იდო ქალის თავსართავი ვერცხლის მკედისა, საქორწინო ყვავილებით შემკული.

— ეს რაღა არის, — ჰკითხა მგზავრმა.

— ეს, ბატონო, ჩემი დედაკაცის საქორწინო თავსართავი გახლავთ. მგზავრმა ცალი თვალით გადახედა ამ თავსართავს და კინაღამ წამოიძახა:

— ნუთუ ოდესღაც მართლა უმანკო ქალი იყო ეს ურჩხული?

ტყუოდა ტენარდიე. დუქნისთვის რომ დაიჭირა ეს ცახლი, სწორედ ასე მორთული დახვდა ეს ოთახი, მოწყობილობაც იყიდა და ეს თავმოსართავიც. იყიდა იმ განზრახვით, რომ ეს ნივთი მშვენიერების ჩრდილს მიაყენებდა „მის მეუღლეს“ და მით ის სხივი ზოფინებოდა იმის დუქანს, რომელსაც ინგლისელები პატივსაცემს უწოდებენ.

უკან რომ მოიხედა მგზავრმა, ტენარდიე იქ აღარ იყო, ფეხაკრეფით გასულიყო, ისიც კი ვერ გაებედა, რომ ღამე მშვიდობისა ესურვა მისთვის, რადგან არ უნდოდა მოურიდებელი გულთბილობით მოჰქცეოდა იმ კაცს, რომელსაც ხვალ ტყავის გაძრობას უპირებდა.

თვის ოთახში რომ შევიდა ტენარდიე, იმის ცოლს ჯერ არ ეძინა, თუმცა იწვა. ქმრის ფეხის ხმაზე წამოიწია და გაბრაზებით უთხრა:

— ხვალ იმისთანა პანდურსა ვკრავ კოზეტს, რომ!..

ტენარდიემ ცივად მოუპკრა:

— მაგასაც ვნახავთ.

სხვა აღარა უთქვამთრა ერთმანეთისთვის და რამდენიმე წუთის შემდეგ სანთელიც ჩააქრეს.

ჯოხი და ხელბარგი დადო მგზავრმა, სავარძელზე დაჯდა და კარგა ხანს იყო ასე ჩაფიქრებული, მერე წაღები გაიხადა, ერთი სანთელი გააქრო, მეორე ხელში აიღო, კარი გააღო, გამოვიდა და ისე იყურებოდა აქეთ-იქით, თითქო რამეს ეძებო. კიბემდე მივიდა, რაღაც მოესმა ბავშვის სუნთქვის მსგავსი. ამ ხმას მიჰყვა და კიბის ქვეშ მოწყობილ, უკეთ რომ ვთქვათ, კიბის საფეხურების ქვეშ მოწყობილ საკუჭნაოში, ძველ კალათებში, ჭურჭლის ნამტვრევებში, მტვერში და აბლაბუდაში, ლოგინი ნახა, თუ ლოგინად ითქმის დაგლეჯილი ლეიბი, რომელსაც ყველგან გამოსჩენოდა თივა და უფრო

მეტად დაგლეჯილი საბანი, რომელიც ლეიბსაც ვერ ფარავდა. ზეწარი არ ეფარა. ეს ლოგინი ძირს ეგო. შიგ კოზეტს ეძინა.

ახლო მივიდა მგზავრი, დააცქერდა.

ღრმა ძილში იყო კოზეტი, არ გაეხადა თავისი დაფხრეწილი ტანისამოსი. ზამთარში ყოველთვის ისე იწვა, რომ არ გაყინულიყო. გულში ჩაეკრა დედოფალა, რომლის ღია თვალებიც სიბნელეში ელვარებდნენ. ხანდახან მწარედ დაიკვნესებდა, თითქოს უნდა გაიღვიძოსო, და უფრო მაგრად იხუტებდა გულში თავის საუნჯეს. ლოგინთან მარტო ერთი ხის ქოში იდო, მეორე არსადა ჩანდა.

ლოგინის პირდაპირ კარი იყო ღია და კარგი დიდი ოთახი მოჩანდა. უცნობი ახლა იქ შევიდა, შუშებიან კართან მივიდა და კარს უკან ორი საწოლი დაინახა ერთნაირი, სპეტაკი თეთრი, აზელმას და ეპონინის საწოლები. იმათ უკან ტირიფის უფარდო აკვანი მოჩანდა და შიგ პატარა ბიჭი, მთელ საღამოს რომ გააკიოდა.

ბავშვების ოთახს დედმამის ოთახი უნდა ეკრასო, — გაიფიქრა მგზავრმა, გამოსვლას აპირებდა, მაგრამ თვალი მოჰკრა ბუხარს. უშველებელი ბუხარი იყო, დუქნური, რომელშიაც თითქმის ცივი ცეცხლი ბუუტავს. ამაში კი ნაცარიც არ იყო. მგზავრის ყურადღება ბავშვების კოხტა და სხვადასხვა ზომის ფეხსაცმელებმა მიიზიდა. მოაგონდა ძველისძველი დაუეიწყარი ჩვეულება ბავშვებისა, რომლებიც შობა ღამეს ბუხარში სტოვებენ ერთ ცალს თავის ფეხსაცმელისას, რომ სიბნელეში ჩუმად მოფრინდეს ფერია და საჩუქარი ჩაუდოს. ეპონინსა და აზელმასაც არ დაეყოვნებინათ და თითო ფეხსაცმელი დაედოთ ბუხარში.

მგზავრი დაიღუნა.

გოგონების ფერიას, ესე იგი იმათ დედას, უკვე ენახა ეს ფეხსაცმელები და ახალ-ახალი ნახევარფრანკიანი თეთრი ჩაედო თიფოში. უცნობი წამოდგა, გაბრუნდა, უნდა გასულიყო, მაგრამ ბუხარშივე, მიბნელებულ კუნჭულში რაღაც დაინახა შავი და ტლანქი. დააცქერდა ეს იყო ხის გატეხილი ტალახიანი ქოში. ეს კი კოზეტისა უნდა ყოფილიყო. კოზეტსაც სწამდა გულკეთილი ფერია, თუმცა თავის ღლეში არა მიეღო რა მისგან, და თავის ქოშიც შეედო ბუხარში.

დიდი რამ არის ტკბილი სასოება ბავშვისა, რომელსაც თავის ღლეში სასოწარკვეთილების მეტი არა უნახავსრა.

ამ ქოშში კი არაფერი იდო.

ორფრანკიანი ოქრო ამოიღო მგზავრმა და შიგ ჩაუდო კოზეტს. მერე ფეხაკრეფით ავიდა თავის ოთახში.

ტენარდიეს ოინეზი

მეორე დღეს, — ჯერ გათენებული არ იყო, — ტენარდიე ღუქანში სანთელს მისჯდომოდა, ხელში კალამი ეჭირა და ყვითელ სერთუკიან მგზავრის დანახარჯის ანგარიშს ადგენდა.

ცოლიც იქვე ბრძანდებოდა. დახრილი თვალს ადევნებდა მის კალამს. ხმას არ იღებდა არც ერთი. ერთის მხრივ — ღრმად ჩაფიქრება, მეორეს მხრივ ის წმინდა ალტაცება, რომლითაც შეეხვდებით ხოლმე ადამიანის გონებაში დიდებული აზრის დაბადებას და განვითარებას. გარედან რაღაც შრიალი ისმოდა: ტოროლა იყო, კიბესა ჰკვიდა.

კარგა ხანი მოანდომა ტენარდიემ თავის საქმეს. რამდენჯერმე წაშალა და შეასწორა და ბოლოს როგორც იყო შექმნა თავისი შედეგრი:

ანგარიში პირველი ნომრის ბატონს	
ვახშამი	ფრ. 3
ოთახი	10
სანთელი	5
ცეკილი	4
მონსახურება	1
სულ	ფრ. 23

— ოცდასამი ფრანკი! — შეჰყვირა ცოლმა შიშნარევი ალტაცებით.

მაგრამ ქმარი, როგორც შეეფერება ღირსეულ არტისტს, არც ძალიან კმაყოფილი იყო თავის ხელოვნებისა.

— ეჰ! — უპასუხა ქმარმა.

ეს იყო კასტლრის წამოძახილი ვენის კონგრესზე, როდესაც მან შეადგინა ანგარიში იმისი, რაც საფრანგეთს უნდა გადაეხადა.

— ბატონო ტენარდიე, მართალი ხარ, ეგ უნდა მოგვეცეს, რაღა თქმა უნდა, — დუღუნებდა ცოლი, რომელსაც ვერ მოენელებინა, რომ დედოფალა იმის ქალებს კი არა, კოზეტს აჩუქეს. მერე იქ მაინც არა ყოფილიყვნენ იმისი პაწიები. — ეს სამართლიანია, მაგრამ ცოტა გადაჭარბებული, არ მოგვეცემს.

ქმარმა თავისებურად ცივად ჩაიცინა და თქვა:

— მოგვეცემს.

ეს ცივი სიტყვი უღარეს რწმენას და ავტორიტეტს გამოხატა-

ვდა, რაც კი ასე იქნებოდა თქმული, კიდევ უნდა ასრულებულიყო. არც ცოლი აუხირდა. დალაგება დაუწყო სუფრებს. ქმარი ბოლთასა სცემდა. ცოტა ხანს შემდეგ დაუმატა:

— ათასხუთასი ფრანკი ვალი მაქვს და გადახდა უნდა თუ არა? მერე ბუხართან დაჯდა, ფეხები ცხელ ნაცარზე დააწყო და ფიქრს მისცა თავი.

— მართლა! — შეჰყვირა უცბად ცოლმა. — ხომ გითხარი დღეს კოზეტს გავეგდებ-მეთქი, ის ჯოჯო, ისა! ლამის ჯავრით გავსკდე, ის დედოფალა რომ მომაგონდება, ლუი მეთვრამეტეს გავყვები ცოლად და მაგას კი აქ აღარ შევინახავ.

ჩიბუხს მოუკიდა ტენარდიემ, მოსწია და ასე უპასუხა:

— ანგარიშს შენ წარუდგენ იმ კაცს.

თქვა და გავიდა.

ცოტა ხანს უკან მგზავრიც შემოვიდა.

ტენარდიეც უკან მოსდევდა ჩუმად და კარებში აიტუხა ისე, რომ მგზავრი ვერა ხედავდა.

მგზავრს ხელში ჯოხი ეჭირა და პატარა ბოხჩა.

— აგრე აღრე ამდგარხართ? განა უკვე მიბრძანდებით, ბატონო?

მიმართა მგზავრს, თან გაუბედავად ათამაშებდა ხელში ამ მგზავრისთვის მომზადებულ ანგარიშს და ჭმუქნიდა. უჩვეულო კრთომა და დარცხვენა ემჩნეოდა.

უხერხულად მიიჩნდა ამ ანგარიშის წარდგენა კაცისთვის, რომელსაც მათხოვრის შეხედულება ჰქონდა.

ის კი თავისებურად ჩაფიქრებული იყო და უპასუხა:

— დიახ, ქალბატონო, მივდივარ.

— მაშ აქ საქმე არა გქონდათრა?

— არა, გზად გავჩერდი, ქალბატონო, რამდენი მმართველს?

პასუხის მაგივრად დიასახლისმა ანგარიში გაუწოდა.

გაშალა ანგარიში, დახედა, მაგრამ ეტყობოდა სხვაგან იყო იმისი გულისყური.

— როგორ მიდის თქვენი საქმე მონფერმეილში?

— არც კარგად, — მიუგო დიასახლისმა, განცვიფრებულმა, რომ ანგარიშმა არავეითარი უქმყოფილება არ გამოიწვია. და კრუსუნი დაიწყო საცოდავი ხმით:

— რა ვქნათ, ბატონო, მეტად ცუდი დრო დაგვიდგა და, გარდა ამისა, ისე ცოტანი არიან ამ მხარეში ბურჟუეზები, სულ მდამბოხალხი გახლავთ. ხანდახან, ისიც იშვიათად, რომ გულუხვი მდიდარი კაცი გვეწვიოს, აი ისეთი, როგორც თქვენ, ბატონო, შიმშილით

დავიხოცებოდით. მერე იმდენი ხარჯი და გადასახადი გვაწევს კისერზე. თუნდა ის პატარა გოგო, რომ იცოდეთ რა ძვირი გვიჯდება იმის შენახვა.

— რომელი გოგო?

— პატარა კოზეტი. აი ის პატარა, ტოროლას რომ ეძახიან.

— ჰოო?

ღიასახლისმა თავისი განაგრძო:

რა სულელები არიან ეს გლენჯაელები თავიანთ მეტსახელებით. ტოროლას კი არა, ღამურას უფრო ჰგავს ის საძაგელი! რა ვქნათ, ბატონო, მოწყალებას არავისა ვთხოვთ, მაგრამ არც მოწყალების გაღება შეგვიძლია. ბევრს არას გვაძლევს ჩვენი ვაჭრობა და ვალი დიდი გვაქვს. ეს პატენტიო, ეს გადასახადიო, ეს კარისაო, ეს ფანჯარისაო, ეს სარგებელიო. ბატონს კარგად ეცოდინება რა ღირს ხარჯს გვაღებს მთავრობა და, გარდა ამისა, ჩემი პაწიები მყავს. ჩემები ვერ მიცხოვრებია, სხვისი როგორ ვაცხოვრო?

მგზავრი ცდილობდა გულგრილად ეკითხნა, მაგრამ მაინც დაეტყო თრთოლა:

— და რომ მოგაშოროთ?

— ვინა? კოზეტი?

— დიას.

სიხარულის ცეცხლი მოედო ტენარდიეს ცოლს:

— წაიყვანეთ, ბატონო წაიყვანეთ, ჩემო კეთილო ბატონო, წაიყვანეთ, თქვენი იყოს. დამაქრეთ, შეწვიეთ, შეჭამეთ და დედაღვთისა იყოს თქვენი შემწე და სამოთხის ყველა წმინდანები, ოღონდ ეგ ჰიერი მოგვაშორეთ.

— ძალიან კარგი.

— მართლა წაიყვანთ?

— აი, ახლავე.

— ახლავე?

— დიას, აბა დამიძახეთ.

— კოზეტ, — გაჰყვირა ღიასახლისმა.

— მაშ, მანამ მოვიდოდეს, ანგარიშსაც გაგისწორებთ. რამდენია? დახედა ანგარიშს და ვერ შესძლო განცვიფრების შეკავება:

— ოცდასამი ფრანკი?..

დააცქერდა დედაკაცს და ერთხელ კიდევ ჰკითხა:

— ოცდასამი ფრანკი?

ისე იყო წარმოთქმული ეს ორი სიტყვა, რომ ცხადად ისმოდა შეკითხვაც და გაკვირვებაც, — შეცდომა ხომ არ მოგივიდათ?

დიასახლისს დრო ჰქონდა, რომ პასუხი მოემზადებინა და მაგრად დაუხვდა.

— დიახ, ბატონო, ოცდასამი ფრანკი.

მგზავრმა მაგიდაზე დადო ხუთი ხუთ ფრანკიანი.

— მაშ კოზეტი მომიყვანეთ.

ამ დროს თვითონ ტენარდიე შემოვიდა ღუქანში და უთხრა:

— ბატონმა ოცდაექვსი სუ უნდა გადაიხადოს.

— ოცდაექვსი სუ? — შეჰყვირა ცოლმა.

— ოცი სუ ბინისა, — განმარტა ცივად ქმარმა, — და ექვსიც ვახშმისა. რაც შეეხება პატარა გოგოს, ცოტა რამ მოსალაპარაკებელი მაქვს ბატონთან. შენ დაგვეტოვე, — უთხრა ცოლს.

თვალი დახუჭა დედაკაცმა, რადგან ელდასავით ეცა თავის კაცის ნიჭის შუქი, იგრძნო, რომ სცენაზე დიდებული არტისტი გამოვიდა და თვითონ იქ მეტი იქნებოდა.

რაკი მარტონი დარჩნენ, ტენარდიემ სკამი მიართვა მგზავრს. მგზავრი დაჯდა, თვითონ კი არა ჯდებოდა. სახეზე უცნაური გულკეთილობა და გულუბრყვილობა დაეტყო.

— აი, ბატონო, მოგახსენებთ. საქმე ის არის, რომ მე თავდავიწყებით მიყვარს პატარა ბავშვი.

მგზავრი დააქქერდა და ჰკითხა:

— ვინ ბავშვი?

ტენარდიე თავისას არ იშლიდა:

— რას იზამთ, ბატონო? ისე ჩაგიძვრებათ სულში პაწია, რომ თვალდან ვეღარ მოიშორებთ. ეს ფული რაღაა, რა ვქნა? აიღეთ, ბატონო, თქვენი ფული. მე უიმისობა ვერც კი წარმომიდგენია, ისე მიყვარს პატარა გოგო.

— ვინ გოგო?

— ჩვენი პატარა კოზეტი. იმის წაყვანა გნებავთ არა? ჰოდა, გულწრფელად მოგახსენებთ ისე, როგორც თქვენ პატიოსანი კაცი ბრძანდებით. მეც დამიჯერებთ, რომ არ შემიძლია. მე ჩემს კოზეტს ვერ გავშორდები. მეტისმეტად დამაკლდება ჩემი ტოროლა. სულ პაწაწა იყო რომ მომიყვანეს. მართალია, ძალიან მაწუხებს ამ გაჭირვებაში; მართალია, არც ჩვენა ვართ მდიდრები, რომ სხვისას ვინახავდეთ; მართალია, ოთხას ფრანკზე მეტი დამეხარჯა მარტო წამლებზე, ავად რომ იყო ამას წინათ, მაგრამ სულ ხომ თავისთვის არ იქნება ადამიანი, ხანდახან ღმერთსაც უნდა შეხედოს: არც ღელა ჰყავს მაგ საწყალს, არც მამა. მე გამოვზარდე. ერთი ლუკმაპური მაქვს და არც იმისთვის მშურს. რა ვქნა ბატონო, თუკი მიყვარს ჩემი გაზრდილია და მიყვარს. ან როგორ შეიძლება თქვენ ხელში

გაიზარდოს ბავშვი და არ გიყვარდეთ? მერე ჩემისთანა გულჩვილ კაცისთვის. მე კი არა ვმსჯელობ, მიყვარს პატარა გოგონა, ცოტა ბრაზიანია ჩემი დედაკაცი, თორემ იმასაც უყვარს. ისეა, ბატონო, ჩვენთან შეზრდილი, თითქოს ჩვენი ყოფილიყოს. მეტად შევეჩვიეთ იმის ტიპტიკს ამ სახლში.

მგზავრი ხმას აღარ იღებდა. ოღონდ თვალს აღარ აშორებდა ტენარდიეს.

— ბოდიშს ვიხდი, ბატონო, მაგრამ დამეთანხმებით, რომ არავინ მისცემს თავის საყვარელ ბავშვს უცნობ მგზავრს. ხომ მართალია? ვხედავ, ბატონო, მდიდარი კაცი ხართ, პატიოსანი კაცი უნდა იყოთ. იქნება ბავშვის საბედნიეროდაც იყოს თქვენი სურვილი, მაგრამ რომ არ ვიცი? ვთქვათ, თანახმა ვარ და დაგიტოვებ. ვთქვათ, თავი გავწირე და გავშორდი. კარგია, მაგრამ ხომ უნდა ვიცოდე სად მიდის? ხომ ვერ გავუშვებ, თუ არ მეცოდინება, სად მიჰყავს და ვის მიჰყავს? ხომ უნდა ვიცოდე, სად არის და ვისთან არის, რომ ხანდახან მაინც ვნახო, რომ ხანდახან მაინც მოიგონოს. თავისი კეთილი აღმზრდელი, რომელიც თვალს არ აშორებს პატარას. ბევრი რამ არის, ბატონო, შეუძლებელი. მე თქვენი სახელიც კი არ ვიცი. ვთქვათ წაიყვანეთ. არ უნდა ვიცოდე ვის მიჰყავს პატარა? ბარათი მაინც უნდა დამიტოვოთ, ქალაქი მაჩვენოთ რამე, თუ პასპორტი არა.

ისევ თვალში ჩასცქეროდა მგზავრი ტენარდიეს, თვალში კი არა, შიგ გულის სიღრმეში, და იმ კილოთი გასცა პასუხი, რომელშიც მაგარი გადაწყვეტილება ისმოდა:

— ბატონო ტენარდიე, პარიზიდან რომ ნახევარი საათის სავალზე გამოდის კაცი, საჭირო არ არის პასპორტის თან წამოღება. თუ წაიყვან კოზეტს, საბოლოოდ წაიყვან, თქვენ იმას ველარ ნახავთ: თქვენ არც ჩემი სახელი გინდათ და არც ჩემი ბინა და ისე იქნება მოწყობილი საქმე, რომ თავის დღეში ველარა გნახოთ იმ უბედურება. მე ვსპობ მის კავშირს აქაურობასთან და ისე მიმყავს. მოგწონთ ჩემი წინადადება? ჰო თუ არა?

როგორც ეშმაკები და გენიოსები ცნობილი ნიშნებით იგრძნობენ ხოლმე უმაღლეს ღმერთების ჩარევას, ისე ტენარდიემ იგრძნო, რომ საქმე ჰქონდა ვიღაც ძლიერ კაცთან. ეს ინტუიციით იგრძნო: მით უფრო, რომ შეგნება სწრაფი ჰქონდა და საფუძვლიანი. წუსელის ღვინოს რომ სვამდა, მეეტლეებთან ჩიბუხს რომ სწევდა და უწმაწურად მღეროდა, თან ამ კაცს უკვირდებოდა, სულ იმას უთვალთვალებდა. როგორც კატამ იცის, სულ იმის სწავლას ცდილობდა, როგორც მათემატიკოსი. ჯამუშევით თვალს არ აცილებდა.

რადგან ფულის სუნი მისდიოდა და გარდა ამისა, სიამოვნებასაც პოულობდა, რომ თავის მოთხოვნილებას აკმაყოფილებდა. არ გამოპარვია არც ერთი მიმოხვერა ამ კაცისა, არც ერთი მოძრაობა. ჯერ მგზავრს არაფრით გამოეჩინა თავისი დამოკიდებულება კოზეტისადმი, რომ ტენარდიეს უკვე ეჭვი შეეპარა: — რად დასცქერის ასე ალერსით ამ გოგოს, რომ თვალს არ აშორებსო? რით იყო გამოწვეული ეს სიბრაღული ეს ინტერესი? რად იყო, რომ ჯიბე სავესე ჰქონდა ფულით და თვითონ კი ასე მათხოვარივით ეცვა? ვინ იყო, რა იყო ეს კაცი? ასე ეკითხებოდა თავის თავს, პასუხი კი ვერ ეპოვა და ეს უფრო აბრაზებდა. ამ ფიქრებში იყო მთელი ღამე. არა, კოზეტის მამა არ უნდა ყოფილიყო. იქნება პაპა იყო? მაშ მამინევე რატომ არა სთქვა, — პაპა ვარ ამ გოგოსიო? უფლება ჰქონდეს კაცსა და ასე დამალოს? არა, ცხადი იყო, რომ ამ კაცს არავითარი უფლება არა ჰქონდა. მაშ ვინ იყო? და რა უნდოდა? ხან რას ფიქრობდა ტენარდიე და ხან რას, საფუძვლიანი კი არა ჰქონდა-რა. ყველაფერი ჰქონდა წარმოდგენილი და შესაძლებელი კი არა-ფერი. ერთი რამ ჰქონდა საიმედო და უტყუარი: ბაასი რომ დაუწყო ამ კაცს, დარწმუნდა, რომ რაღაც საიდუმლოება იფარებოდა ამ საქმეში; რომ ეს კაცი იძულებულია უჩინრად დარჩეს მომავალშიც და ამიტომ თვითონაც უფრო ღონივრად გრძნობდა თავს. მაგრამ როდესაც მგზავრისაგან გადაჭრილი პასუხი მიიღო, ნახა, რომ ეს საიდუმლოებით მოცული მგზავრი ასე მარტივი იყო, მაშინ კი სუსტად იგრძნო თავი. ამას კი არ მოელოდა. ეს იმის ყველა საგულველის გაქარვება იყო. ეცადა, შეეკრიბა თავისი ფიქრები. უცბად, ერთ წამს აწონ-დაწონა მდგომარეობა. იმ კაცთაგანი იყო ტენარდიე, რომლებიც თვალს დაჰკრავენ და შეაფასებენ მდგომარეობას, და გადაწყვიტა, — აქ პირდაპირ და სწრაფად მისვლა უფრო ხელსაყრელი იქნებაო. სწორედ ისე მოიქცა, როგორც დიდებულმა მხედართმთავარმა იცის იმ საბოლოოდ გადამწყვეტ მომენტში, რომლის ცნობა მარტო იმას შეუძლია. ადგა და უცბად გამოამქდანა თავისი განზრახვა:

— ერთი სიტყვით, ბატონო, მე ათასხუთასი ფრანკი მჭირდება. უბის საფულე ამოიღო მგზავრმა ძველი, შავი ტყავისა, გახსნა, ამოიღო სამი ხუთასფრანკიანი ბილეთი და მაგიდანვე გაშალა. ზედ დაადო თავისი მსხვილი ცერი და უთხრა:

— მოიყვანეთ კოზეტი.

სად იყო, რას აკეთებდა ამ დროს პატარა გოგო?

ადრე გამოედვიდა იმ დილასაც, როგორც ყოველთვის და მაშინვე თავის ფეხსაცმელისკენ გაიქცა. შიგ ოქრო იპოვა, ნაპოლეონის ოც-

ფრანკიანი კი არა, რესტავრაციის დროის ფული. აღტაცებული იყო გოგო. მისი ბედი თავბრუს ასხვევდა უკვე. რა არის ოცფრანკიანი ოქრო? ამისი არა იცოდნარა, თავის დღეში არ ენახა, მაგრამ მაშინვე ჯიბეში ჩამალა, თითქო მოპარულის დამალვას ცდილობსო. გრძობდა, რომ იმისი იყო ეს ფული; გრძობდა ვისგან უნდა ყოფილიყო ეს საჩუქარი და განარებულს მაინც რაღაცის ეშინოდა. კმაყოფილი იყო და განცვიფრებული. იმდენად მშვენიერი და ძვირფასი იყო ეს საჩუქრები, რომ ლანდად მიაჩნდა, სინამდვილეს მოკლებულად. დედოფალა ცალკე ამინებდა, ოქრო ცალკე და თრთოლა ერეოდა. სულ ყველასი ეშინოდა, სულ ყველაფრისა. მარტო მოხუცებული მგზავრი იყო, რომელსაც სავსებით ენდობოდა. წუხანდელს აქეთ სულ ამ კაცზე ფიქრობდა თავის ბავშვურ გონებით, მაშინაც კი, როდესაც გაკვირვებული შეჰყურებდა ამ დაღონებულ, ღარიბულ შეხედულების მოხუცებულს, რომელიც ასე მდიდარი და გულკეთილი იყო. ძილშიც კი არ ასვენებდა ეს ფიქრები. ამ კაცის ნახვა ტყეში და მისი ბედის შეცვლა ერთი იყო. საბრალო პატარა მერცხალზე უბედური იყო. არ იცოდა რა არის დედა და როგორ იფარავს თავს დედის ფრთისქვეშ პატარა ბარტყი. ხუთი წლის განმავლობაში, — ამ ხანსაც ძლივსა წვდებოდა მისი მეხსიერება, — შიშითა თრთოდა და სიცივით კანკალებდა. ყოველთვის ტიტველი უხვდებოდა უბედურების მძაფრ ქარიშხალს და ახლა კი გრძობდა, რომ თავშესაფარი იპოვა. აქამდე სულიც გაყინული ჰქონდა, დღეს კი სითბო იგრძნო. თავის ქალბატონისაც ნაკლებად ეშინოდა. მარტო აღარ იყო, მფარველი ჰყავდა.

ოქრო ჯიბეში ჩაიდო და მაშინვე თავის საქმეს შეუდგა. აღარ ასვენებდა ეს ოქრო. იმ ჯიბეში ედო, რომლიდანაც პურის საყიდლად მიღებული ფული დაკარგა, წყალზე რომ იყო. ხელის ხლებას ვერ უბედავდა, მაგრამ გაჩერდებოდა და ხუთი წუთი დასცქეროდა უნაგამოყოფილი. კიბესა ჰგვიდა, მაგრამ გაჩერდებოდა ხოლმე, ცოცხიც დაავიწყდებოდა, მთელი ქვეყანაც და თავის ჯიბეს ჩასცქეროდა, სადაც ოცფრანკიანი ოქრო ბრწყინავდა.

სწორედ ამგვარ განცხრომაში იყო კოზეტი, როდესაც ტენარდიეს ცოლი დაადგა თავზე. თავის ქმრის ბრძანებით გამოსულიყო კოზეტის დასაძახებლად. საკვირველი ის იყო, რომ მუჯღუგუნი არ წაპკრა და არც წყევლა დაუწყო.

— კოზეტ, — დაუძახა თითქმის ტკბილად, — წამოდი აბა, ჩქარა!

ერთი წუთიც და კოზეტი დუქანში შევიდა.

თავისი ბარგი აიღო მგზავრმა, გახსნა, სრული ტანისამოსი

ამოიღო 7 — 8 წლის გოგოსი, აგრეთვე ფეხსაცმელი. ყველაფერი შავი იყო.

— აბა, შვილო, წაიღე ეს ტანისამოსი და ჩაიცივი. ოღონდ ჩქარა.

იროყრაჟა და მონფერმეილელებმა გარეთ რომ გამოიქედეს დაინახეს პარიზისკენ მიმავალი ერთი ღარიბად ჩაცმული მოხუცი კაცი, რომელსაც თან მიჰყავდა პატარა გოგო. ამ გოგონას შავი, სამგლოვიარო ტანისამოსი ეცვა და ხელში ეჭირა ვარდისფერი დიდი დედოფალა.

ეს იყო ჩვენი მგზავრი და პატარა კოზეტი.

ამ კაცს არავინ იცნობდა. ბევრმა კოზეტიც ვერ იცნო, რადგან ძონძები არ ეცვა.

მიდიოდა კოზეტი. ვისთან? რა იცოდა? სად მიდიოდა, ვერას გეტყობდათ. თუ იცოდა რამე, ის იცოდა მხოლოდ, რომ ტენარდიეს დუქანს შორდებოდა. გამოთხოვებით აზრადაც არავის მოსვლია გამოსთხოვებოდა საწყალს და ისიც ისე მოშორდა იქაურობას, რომ ხმა არავის გასცა. მოძულებული მიდიოდა ამ სახლიდან და თვითონაც სიძულვილით აღსავსე იყო.

საწყალი, უწყინარი არსება, რომელსაც აქამდე ტანჯვა-ვაების მეტი არა ენახარა.

მშვიდად მიდიოდა კოზეტი, თვალები ფართოდ გაეღო და ცას შეჰყურებდა. თავის ოქრო ახალ კაბის ჯიბეში ჩაედო. ხანდახან დაღუნავდა ხოლმე თავს, დაჰყურებდა განძს და მერე თავის თანამგზავრს ახედავდა. ისე მშვიდად მისდევდა ამ უცნობს, თითქო ღმერთთან იყო და შიში აღარავისი ჰქონდა.

თ ა ვ ი მ ე ა თ ი

ვინც უკეთესს ეძებს, შეიძლება, უარესი იპოვოს

ცოლმა ჩვეულებისამებრ ქმარს მიანდო ეს საქმე, რადგან დიდ ამბებს მოელოდა. მგზავრი და კოზეტი რომ წავიდნენ, ჯერ არაფერი თქვა ტენარდიემ, თხუთმეტ წუთზე მეტხანს იყო გაჩუმებული, მერე ცოლთან მივიდა და წინ დაულაგა ათას ხუთასი ფრანკი.

— სულ ესაა? — წამოიძახა ცოლმა.

ეს პირველი იყო, რაც ხანი ერთად ცხოვრობდნენ ცოლ-ქმარი, პირველად გაბედა და დაუწუნა საქმე თავის მბრძანებელს.

— მართალი ხარ, — წამოიყვირა ქმარმა, — რა სულელი ვარ, სად არის ჩემი ქული? ფული დაკეცა, ჯიბეში ჩაიდო და სირბილით

გავარდა სახლიდან. მაგრამ შეცდა: ჯერ მარჯვნივ წავიდა, მეზობლებსა ჰკითხა და იმათ დააყენეს გზაზე, — ტოროლა და ის კაცი ლივრის გზით მიდიოდნენ. ისიც ამ გზას გაჰყვა ჩქარი ნაბიჯით, თან თავის თავს ებაახებოდა:

— ცხადია, მილიონერი არის ის კაცი, ოღონდ ღარიბად ჩაცმული, და მე კი უჭკუო ცხოველი. ჯერ ოცი სუ მოგვცა, მერე ხუთი ფრანკი, მერე ორმოცდაათი ფრანკი, მერე ათასხუთასი ფრანკი. ისე იღებდა ფულს, თითქოს მტვერია და ცდილობს მოიშოროსო. რეგვენივარ, რეგვენი! თხუთმეტი ათასი ფრანკი რომ მეთხოვა, არც იმას იბევრებდა. ერთი დავეწიო.

— ტანისამოსი რაღად ჰქონდა გოგოსთვის წინასწარ მომზადებული? აქ რაღაც საიდუმლოება არის დაფარული. საიდუმლოება. მართლა რეგვენი ხომ არა ვარ; რომ საიდუმლოებას მივაგნო და არ ვისარგებლო. მდიდრის საიდუმლოება ოქროთი გაყლენთილი ღრუბელი არის, ოღონდ იცოდე, ხელის მოჭერა უნდა.

მიდიოდა, თან ოქროთი გაყლენთილ ღრუბელზე ოცნებობდა, თან თავს ილანძღავდა: — რეგვენი ვარ, უჭკუო ცხოველი.

ლივრისკენ მიმავალ გზასთან რომ მივიდა, წინ გადაეშალა მინდორი, სადამდეც კი თვალი მისწვდებოდა. — აქედან დავინახავო, იძახდა. ბევრი ეძება ყოველმხრივ, მაგრამ არსად ჩანდნენ. ჰკითხა, ვინც კი შეხვდა. თან ბრაზობდა, — დროსა ვკარგავ, ველარ დავეწვიო, ბოლოს უთხრეს, — ბებერი კაცი და გოგო განისკენ მიდიოდნენო. ახლა იქით გაიქცა. მგზავრი იმაზე წინ იყო, მაგრამ ბავშვი ჰყავდა და ნელა მიდიოდა. ტენარდიე კი თითქმის გარბოდა და გარდა ამისა, გზაც კარგად იცოდა.

უცბად დადგა და ხელი შემოიკრა თავში, როგორც შეჭფერის კაცს, რომელმაც სწორედ უმთავრესი დაივიწყა, და ლამის უკანვე დაბრუნდეს:

— რატომ თოფი არ წამოვიღე?

ორპირი კაცი იყო ტენარდიე, ერთი იმათგანი, რომლებიც მრავლად მოიპოვებიან ჩვენს ცხოვრებაში და რომელთა ორპირობას ვერ გამჩნევთ, რადგან ბედი მარტო ერთ მხარეს გვიჩვენებს. ბევრს აცხოვრებს ბედი ასე, ნახევრად უჩინრად. კარგ, დამშვიდებულ მდგომარეობაში რომ ყოფილიყო ტენარდიე, სულყველაფერი ხელს უწყობდა მოგჩვენებოდათ, — არ ვიტყვით, რომ გამხდარიყო, არა, — მოგჩვენებოდათ პატიოსან ვაჭრად და პატიოსან ბურჟუად; მაგრამ იმავე დროს სხვა გარემოებაც ბევრი ჩაერია ცხოვრებაში, სევა ბიძგებიც მოხვდა, რომლებმაც წამოაყენეს მისი მეორე, აქა-ნდე მიუღწეველი ბუნება და ახლაც სულყველაფერი ხელს უწყობ-

და, რომ სიაკვაცე გამოეჩინა. მედუქნე იყო, რომელშიც ურჩხულა იმალებოდა. ხანდახან ალბათ თვით ეშმაკი ჩატუცქლებოდა სადმე აუნქულში ტენარდიეს დუქანში, რომ ალტაცებით დამტკბარიყო თავისი ბოროტი ხელოვნების შედეგით.

ცოტა ხანს იღვა, ყოყმანობდა და წამოიძახა:

— თუ გაპარვა უნდოდათ, აქამდე გამეპარებოდნენ. ვნახოთ!

და ისევ იმათ მიჰყვა აჩქარებით და რწმენით, რომ ვერსად წაუვიდოდნენ, მელიის გამოცდილებით, რომელიც კვალდაკვალ მისდევს მწყერს. და მართლაც, ტბას რომ გასცდა და დიდი კორდი გადაიარა, შორს, ბუჩქნარს იქით დაინახა ის ძველი ქუდი, რომელზეც დიდი ფულის იმედს ამყარებდა. ჩვენი მგზავრის ქუდი იყო. ბუჩქნარი დაბალი იყო, გოგონა არა ჩანდა, მაგრამ დედოფალას თავს კი კარგად ხედავდა.

დასასვენებლად დამსხდარიყვნენ ჩვენი მგზავრები, რადგან კოზეტს დაღლა ეტყობოდა. მიუახლოვდა მედუქნე, მისწი-მოსწია ბუჩქები და უცბად თავზე წაადგა მგზავრებს.

— ბოდიშს ვიხდი, ბატონო, — დაუწყო ქშენით, — მაგრამ აი თქვენი ათას ხუთასი ფრანკი.

და გაუშვირა სამი ქალღლის ფული.

გაკვირვებული შეჰყურებდა მგზავრი.

— რაო? ეს რას ნიშნავს?

ტენარდიემ დიდი პატივისცემით უპასუხა:

— იმას მოგახსენებთ, ბატონო, რომ კოზეტი უკან მიმყავს.

კოზეტი აკანკალდა და მგზავრს მიეკრა.

თვალი თვალში გაუყარა მგზავრმა და კიდევ ჰკითხა სიტყვის მარცვლებად დაყოფით:

— კო-ზე-ტი უ-კან მიგ-ყავთ?

— დიახ, ბატონო, ისევ შინ მიმყავს. აი, მოგახსენოთ. დაეფიქრდი. ბოლოს და ბოლოს მე არა მაქვს უფლება, რომ თქვენ იგი მოგცეთ. რა ვქნა ბატონო, პატიოსანი კაცი ვარ და აქაც მინდა პატიოსნად მოვიქცე. ეს გოგონა ჩემი კი არ გახლავთ. თავის დედისა არის. დედამ მომანდო თავისი შვილი და მეც თავის დედის მეტს ვერავის მივცემ. ახლა მეტყვით: — დედა მოუკვდა, დედა აღარა ჰყავსო. — ამ შემთხვევაში მე ამ ბავშვს მართო იმას მივცემ, ვინც ამის დედის ხელმოწერილ ბარათს მომიტანს, რომ ბავშვი ამ ბარათის მომტანს მიეციო. ეს ცხადზე უცხადესია.

პასუხი არ გასცა მგზავრმა. ამოიღო საფულე, ფულით გატენილი რომ ეჩვენებოდა ტენარდიეს.

სიხარულით თრთოლვა დაიწყო მედუქნემ.

„ძალიან გავაბი! ახლა ფულით მიპირებს მოსყიდვას! მაგრად დაუხვდეთ“!

ვიდრე საფულეს გახსნიდა, მგზავრმა თვალი მოავლო იქაურობას. იმათ მეტი არავინ ჩანდა. სულიერი არავინ იყო არც ტყეში, არც მინდორში. გახსნა საფულე. ამოიღო არა ფული, რასაც ტენარდიე მოელოდა, არამედ პატარა ქაღალდი, გაშალა და გაშლილი წარუდგინა მელუქნეს.

— მართალი ხართ, აი, წაიკითხეთ.

ტენარდიემ ჩამოართვა ქაღალდი და წაიკითხა:

მონრეილი 23 მარტი 1823 წ.

ბატონო ტენარდიე,

ამის მომტანს ჩააბარეთ ჩემი კოზეტი. წვრილმან ვალსაც ამის მომტანი გადაგიხდით.

თქვენი პატივისმცემელი

ფ ა ნ ტ ი ნ ი.

— ამ ხელმონაწერს ხომ იცნობთ?

ფანტინის მიერ იყო ხელმოწერილი. ტენარდიემ იცნო.

სახტად დარჩა კაცი. ფულის იმედი გაუცრუვდა. თავი დამარცხებულად იგრძნო.

მგზავრმა უთხრა:

— ეს წერილი თქვენ გქონდეთ თავის გასამართლებელ საბუთად.

რალას იზამდა ტენარდიე. დაემორჩილა გარემოებას, მაგრამ მაინც ბუზღუნებდა: ხელმონაწერი კარგად არის მიმსგავსებული. ექ, რაც არის, არის!.. და ერთხელ კიდევ სცადა ფულის წაგლეჯა:

— კარგი, ბატონო, რაკი თქვენა ბრძანდებით წერილის მომტანი; ოღონდ რალაც წვრილი დანახარჯი მაქვს ამ გოგოზე. ის უნდა გადამიხადოთ. ეს დანახარჯი დიდ თანხას წარმოადგენს.

მგზავრი წამოდგა, წვიპურტით გაიცილა მტვერი გახუნებულ სახელოდან და უთხრა:

— ბატონო ტენარდიე, იანვარში ანგარიშით დედას ასოცი ფრანკი ემართა თქვენი, თებერვალში თქვენი წერილი მიიღო, ხუთას ფრანკსა სთხოვდით. სამასი ფრანკი თებერვლის გასულს მიიღეთ და სამასი ფრანკიც მარტის დამდეგს. მას შემდეგ ჯერ ცხრა თვეც არ გასულა და თხუთმეტ ფრანკად რომ ჩავგდოთ თვე, გარიგებისამებრ, ეს შეადგენს ოცდათხუთმეტ ფრანკს. ას ფრანკზე მეტი გაქვთ მიღებული; რჩება გადასახდელი ოცდათხუთმეტი ფრანკი. მე კი ათას ხუთასი ფრანკი მოგეცით.

ტენარდიემ ის ტყვილი იგრძნო, რომელსაც მგელი გრძნობს, როდესაც მახის ბასრი კბილი ჩაერქობა ყელში.

ადამიანია, თუ ქაჯი, ეს კაცი! — ფიქრობდა ტენარდიე.

მგლურადვე მოიქცა — გაიწია, — იქნება აქაც დამეხმაროს გაბედულობაო:

— ბატონო „ე-მო, უც-ნო-ბო.—უთხრა თავხედად, ზრდილობის იოტის ოდენაც აღარა შერჩენოღარა, — ან ექვსათას ფრანკს მომცემთ, ან არადა კოხეტს უკან წავიყვან.

მგზავრმა მშვიდად მიმართა კოხეტს:

— აბა, წავიღეთ, შვილო.

მარცხენა ხელით კოხეტის ხელი ეჭირა. მარჯვენა დაავლო თავის ჯოხს, მიწაზე რომ ეგდო.

ტენარდიეს უყურადღებოდ არ დარჩენია არც იმ ჯოხის სიმძიმე, არც იქაურობის უღაბურობა.

მგზავრი ტყეში შევიდა. გაშტერებული უყურებდა მელუქნე, მეტადრე იმის გაშლილ მხარბეკს და მსხვილ მუშტებს.

მერე თითქოს შედარება უნდაო, თავის გამხმარ, წვრილ ხელებზე დაიხედა, სუსტ მკლავზე და ერთხელ კიდევ ინანა თავისი სისულელე: არა, სანადიროდ მოვდიოდი მე სულელი, და თოფი კი არ წამოვიღე?

მაგრამ მაინც არა ჰკარგავდა იმედს.

— უნდა ვნახო, სად წავა, — გაიფიქრა იმედიანად და უკან მიჰყვა კარგა მოშორებით. ნაღვლი ორი შერჩენოღა ხელში: ერთი დაცივნა იყო — წერილი, ფანტინის ხელმოწერილი, და ერთი ცნუგეში — ათასხუთასი ფრანკი.

ლივრისკენ მიდიოდა მგზავრი პატარა ბავშვით. ნელა მიდიოდა. თავჩაღუნული, ჩაფიქრებული და დაღონებული. ზამთარს გაეტიტვლებინა ხე-ტყე, ასე, რომ მას შორიდანაც თვალს არ აშორებდა ტენარდიე. ხანდახან მგზავრი მობრუნდებოდა ხოლმე, უკან იციქობოდა, უნდოდა ენახა, უკან ხომ არ მოსდევდნენ და როდესაც თვალი მოჰკრა მსტოვარს, ხშირ ტყეში შევიდა.

— სად წამიხვალ? — იძახდა ტენარდიე და ისიც უკან დაედევნა

რომ არსად დამალვოდნენ, დაუახლოვდა. მგზავრი მობრუნდა; ძალიან ეცადა მელუქნე დამალულიყო, მაგრამ ახლო იყო და ვერას გახდა, გაბრაზებით გადმოხედა მგზავრმა, და ისევ გზას გაულგა-ისიც მისდევდა, ორასი, სამასი ნაბიჯი გაიარეს ასე.

მერე უტბად გაჩერდა მგზავრი. დაინახა ტენარდიე და ისეთი მუქარით გადმოხედა, რომ მელუქნემ იმედი დაკარგა და შინისკენ წავიდა.

№ 9480 ანოკილა და ეს ნომერი კოზეტს ერგო
ლატარიაში

ჟან-ვალჟანი არ მომკვდარა.

ზღვაში რომ ჩავარდა, ან უკეთ რომ ვთქვით, ზღვაში რომ ჩახტა, ბორკილი არ ჰქონდა ფეხებზე. გატურდა ორ გემს შუა ერთ ნავამდე, შიგ ჩაძვრა და დაიშალა. რომ დაღამდა, ისევ წყალში ჩავარდა, ბრენის კონცხამდე მივიდა ცურვით. გამოვიდა, ფული არ აკლდა, ტანისამოსი იყიდა: ბალაგიეს მიდამოებში ერთი დუქანი იყო, რომელიც გამოქცეულ კატორღელებს ტანსაცმელს აწვდიდა და დიდ მოგებასაც პოულობდა. ჟან ვალჟანიც იმ გზას. მიჰყვა, რომელსაც ირჩევს ხოლმე ყველა გამოქცეული, რომ გზაკვალი აუბნიოს კანონის დამცველთ და თავი დააღწიოს საზოგადოებრივ სასჯელს. შორს მოუარა და შარა გზას მოერიდა. ჯერ პრადოში გაჩერდა, ბოსეს ახლო, მერე გრან-ვიარისკენ წავიდა. ბრიანსონის ახლო, ზემო ალპებში. საშინელი, მოუსვენარი იყო იმისი მოგზაურობა. ისე გაურბოდა სინათლეს, როგორც თხუნელა, ოღონდ თხუნელამ კარგად იცის თავისი ხერელები და ამ ადამიანმა კი არა იცოდარა თავისი გზისა. შემდეგში გამოჩნდა ცოტა რამ კვალი; ენოში ყოფილიყო, აკონში, გრან-დედუშეკად წოდებულში, პერიგოს მახლობლად, ბრუმში, ბოლოს პარიზში მივიდა და მონფერმეილში ხომ კიდევ ვნახეთ.

პარიზში მისვლისთანავე სამგლოვიარო ტანისამოსი იყიდა კოზეტისთვის, შვიდი რვა წლის გოგონასი; მერე ბინა იშოვა და მონფერმეილს წავიდა.

მკითხველს ეხსომება: ჟავერს რომ გამოექცა, მაშინაც მონფერმეილის მიდამოებში დადიოდა საიდუმლო განზრახვით, რომლისა რალაცა ექვი ჰქონდა პოლიციას.

იგი დამხრჩვალად მიაჩნდათ და ეს უფრო აბნელებდა იმ წყვილადს, რომელიც ჟან ვალჟანის ირგვლივ გამეფებულყო. პარიზში ერთი გაზეთი ჩაუვარდა ხელში, რომელშიაც აღნიშნავდნენ მის ზღვაში დაღუპვას. ამან ძალიან დაამშვიდა დევნილი და ისე გრძნობდა თავს თითქო მართლა მკვდარი ყოფილიყო.

კოზეტი რომ გამოგლიჯა ტენარდიეს ბრძკვალებიდან, იმ სადამოსევ მივიდა პარიზში, ოღონდ ღამით შევიდა, სიბნელეში, მონსოს სადარაჯოთი; იქიდან ეტლით მივიდა ობსერვატორიის მოედნამდე. იქ კი ჩამოხტა, მეეტლეს გაუსწორდა, ხელი დაუჭირა კოზეტს და მიყრუებულ, მიბნელებულ ქუჩით წავიდა თავის ბინისაკენ.

არაჩვეულებრივი იყო ის დღე კოზეტისთვის. მრავალი შთაბეჭ-
დილებით აღსავსე. პური და ყველი დამწეულებმა ერთ ღობის ძირას
ჭამეს, სადღაც მიყრუებულ ღუქანში ნაყიდი. ეტლებს ხშირად იცე-
ლიდნენ. ფეხითაც ბევრს დადიოდნენ. კოზეტი არ ჩიოდა, მაგრამ
დაღლილობა ემჩნეოდა, ძლივსლა მისდევდა თავის მხსნელ უცნობს.
რაკი ნახა ჟან ვალუანმა, რომ მეტი აღარ შეეძლო, ზურგზე მოიკი-
და. კოზეტს ხელში თავისი დედოფალა ეჭირა. თავი დაადო ჟან
ვალუანს მხარზე და მიიძინა.

წიგნი მეოთხე გორბოს ჟოხი

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

ბატონი გორბო

ამ ორმოცი წლის წინათ სალპეტრიერისკენ რომ გაესეირნა კაცს და ბულეარით საბჰკომდე მისულიყო, იმ მხარეს მიაღწევდა, სადაც შეიძლებოდა ეთქვა, — აქ პარიზი აღარ არისო. ეს არც უდაბნო იყო, რადგან გამვლულებსაც შეხვდებოდით. მინდორი არ ეთქმოდა, რადგან სახლები იდგა და ქუჩები იყო გაყვანილი. ქალაქს კი არ მიაგავდა, რადგან ქუჩებს ემჩნეოდა ბორბლების ნაკვალევები. ბალახით ამწვანებული სოფელი არ იყო, რადგან მაღალი სახლები წამოეჭიმათ. მაშ რა უნდა ყოფილიყო? დასახლებული ადგილი გახლდათ, მაგრამ არავინ ჩანდა. უდაბნო იყო, მაგრამ ვიღაც ცხოვრობდა; ხეივანი იყო დიდი ქალაქისა, ქუჩა პარიზისა, ღამით უფრო საშინელი, ვიდრე ტყე და დღისით უფრო პირქუში, ვიდრე სასაფლაო.

ეს ძველი ცხენების ბაზრის უბანი იყო.

თუ გაბედავდა მოსეირნე და ამ ცხენების ბაზრის მინგრეულ-მონგრეულ კედელს გადაივლიდა, გაივლიდა პტი-ბანკიეს ქუჩას, მერე, თრიმლის საფქვავეებით მოფენილ მინდორს, მერე ერთ ეზოს ხე-ტყით, ფიცრებით, ნახერხით და ბურბუშელით სავსეს, სადაც დიდი ძაღლი გამოჰიმულიყო და იყეფებოდა, გადალახავდა ერთ დაბალ ხავსმოკიდებულ შავ სამგლოვიარო კარიან დანგრეულ კედელს და ბოლოს ერთ საშინელ, ძველ შენობას მიაღებოდა, რომელსაც წარწერა ჰქონდა: „აკრძალულია განცხადებების გაკვრა“, — შემდეგ ვინ-სენ-მარსელის ქუჩაში გავიდოდა. იქ ერთ სახელოსნოსთან ერთი სახლი ჩანდა, პირველი შეხედვით ქოხივით პატარა, ნამდვილად კი მეტად დიდი, ქუჩაში მარტო მაშურით გამოდიოდა და ამიტომ ჩან-

და ასე პატარად. თვით სახლი თითქმის მთლად დამალული იყო. ერთი კარი ჩანდა და ერთი ფანჯარა.

სახლი ერთსართულიანი იყო.

უცნაური ის გახლდათ, რომ კარი უბრალო ქოხისა ჰქონდა და ფანჯარას კი, გათლილ ქვაში რომ ყოფილიყო ჩასმული, და არა ქვაყორეში, შეეძლო სასახლე დაემშვენებინა.

კარი ძველი, ჭიანჭამ ფიცრებისა ჰქონდა, გაუთლელ მორებით შეერთებული. კართანვე იწყებოდა მაღალსაფეხურიანი კიბე, ტალახიანი, ქუჩყიანი, მტვრიანი, რომელიც მისადგმელ კიბეს ჰგავდა და კედლებში იკარგებოდა. კარს პატარა ღია სარკმელი ჰქონდა. ამ სარკმელში შიგნიდან 52 ეწერა შავი შეღვნით, და გარედან იმავე კალმით და იმავე მეღვნით 50, ისე, რომ ძნელი გამოსაცნობი იყო სახლის ნომერი: კარის გარემხარე აღნიშნული იყო 50-ით, შინამხარე 52-ით. კარზემოდან პატარა სარკმელს ფარდის მაგივრად მჩვრები ეფარა, ქუჩყიანი და მტვრიანი.

საკმაოდ განიერი იყო ფანჯარა და მაღალი, დიდრონმინიანი, ოღონდ ალაგ-ალაგ გატეხილი ჰქონდა მინები და ქაღალდი ეკრა. დარაბა დაშლილი ეფარა და გამვლელს უფრო ემუქრებოდა, ვიდრე სახლში მყოფთ იფარავდა სიცხისაგან. თარაზული შუქფარი აქა-იქ აკლდა და სამაგიეროდ სწვრივი ფიცრები ეკრა.

ეს ქუჩყიანი კარი და ეს ლამაზი, თუმცა ძველი და დასახიჩრებული ფანჯარა ერთ და იმავე სახლში ორი მათხოვრის შთაბეჭდილებას ახდენდა: ერთად მიდიან, ერთნაირად მოსიღნი, მაგრამ განსხვავებული იერით: ერთი ყოველთვის მაწანწალა ყოფილა, მეორე კი, გტყობა, აზნაური ოდესღაც.

კიბე დიდ შენობაში შედიოდა, რომელიც უზარმაზარ ფარდულსა ჰგავდა, საცხოვრებლად გადაკეთებულს. შუაზე დიდი ტალანი ჰქონდა, რომელშიც ორივე მხრივ მრავალი კარი გამოდიოდა. საცხოვრებელი ოთახებისა, რომლებიც უფრო საკუჭნაოს ჰგავდნენ, ვიდრე სენაკს. ბნელი იყო ყველაფერი, მოწყენილი. დაღვრემილი, ობობებით და აბლაბუდებით სავსე. შესავალ კარის მარცხნივ, ბულვარის მხრივ, ადამიანის სიმაღლეზე პატარა სარკმელი იყო, რომელშიაც კენჭებსა ჰყრიდნენ პატარა ბიჭები.

ამასწინათ დაანგრიეს ნაწილი ამ შენობისა, რაც დარჩა, ისიც კმარა, რომ კარგად წარმოვიდგინოთ, რა უნდა ყოფილიყო ეს სახლი. ასი წლისა იქნებოდა, მეტისა არა, ასი წელიწადი სიყმაწვილეა ეკლესიისათვის და სიბერე ხალხისათვის, თითქო ადამიანის ბინა მისი სიცოცხლის ხანმოკლეობას ეგუებოდეს და ბინა ღვთისა — მის მარადობას.

ფოსტის მოხელე ამ სახლს № 50 — 52 უწოდებდა; უბანში კი გორბოს სახლად იყო ცნობილი.

ისივე ვთქვათ, რად ერქვა ეს სახელი.

პატარაპატარა ამბების მკრებმა, ანეგდოტების მთხველმა ბევრმა იცის, რომ წარსულ საუკუნეში, დაახლოებით 1770 წელს პარიზში ორი პროკურორი იყო შატლეში. ერთი კორბო, მეორე რენარი¹. ორი სიტყვა, რომელიც ისე ლამაზად გამოიყენა ლაფონტენმა თავის იგავში. ისეთი კარგი იყო ეს შემთხვევა, რომ მაშინვე გამოიყენეს სასამართლოს მწერლებმა. ააროდია შესთხვებს, უვარგის ლექსად, რაღა თქმა არის საჭირო, და ესღა ისმოდა სასამართლოს ტალანში:

ერთხელ წყველი, სახარი, შაეი,
დაჯდა ქალაღთა დასტაზე ყვაეო.

და საპატიმრო ფურცელს
ნისკარტი ჩააღლა უცეზ.

ფარისევლურად მელა ტყიდან გამოცუნეულდა,
ყვავს უთხრა: „ყოჩაღ, მეგობარო, ასეღაც უნდა“ და ა. შ.

შეურაცხოფილი იყვნენ პროკურორები. ისე ვერსად გაივლიდნენ, რომ მაშინვე ეს სიმღერა და გულიანი ხარხარი არ გაეგონათ, და გადაწყვიტეს, — მეფეს მიემართათ თხოვნით, რომ გვარი შეგვიცვალოსო. თხოვნა მიართვეს მეფე ლუი მეთხუთმეტეს სწორედ იმ დროს, როდესაც წმ. პაპის წარმომადგენელი, ერთი მხრივ, და კარდინალი ლაროშ-ვიმინი, მეორე მხრივ, სარწმუნოებრივად დაჩოქილნი ფლოსტებს აცმევდნენ ქალბატონ დებარის, რომელმაც ის იყო გაიღვიძა და ფეხი გაუშვირა ბერებს. მეფეც იქვე ბრძანდებოდა და გულიანად იცინოდა. გულიანი სიცილითვე შეხედა ორი ბერის შემდეგ ორ პროკურორს და ბრძანა: კორბომ თავის გვარის პირველ ასოს კუღი მოაბას და გორბოდ იწოდებოდეს. რენარისთვის წყალობა არ გამოიღო. მის გვარს ასო პ მიემატოს და ამიერიდან პრენარად იწოდებოდესო².

ჰოდა, ადგილობრივ თქმულებების მიხედვით სწორედ ბატონი გორბო ბრძანდებოდა პატრონი იმ სახლისა, რომელს № 50 — 52 ამშვენებდა. ამასვე გაეკეთებინა დიდებული ფანჯარა.

და აქედან წარმოსდგა სახელი: გორბოს სახლი.

¹ კორბი — ყვაეი; რენარ — მელა.

² პრენარ — (ფრანგ.) მექრთამე, მევახშე.

ამ სახლის პირდაპირ ბულვარის ხეებში ერთი მაღალი თელა იდგა თითქმის გამხმარი და იქიდანვე იწყებოდა გობლენების ქუჩა, რომელშიაც მაშინ სახლები არ იყო და შაბიამნის საძაგელი სუნი დიოდა მეზობელ ქარხნიდან.

ღარაჯიც იქვე იყო. 1823 წელს ქალაქს ჯერ კიდევ ერთყა კედელი.

საშინელ წარსულის სურათებს აღძრავდა ეს. საღარაჯო. აქედან მიდიოდა გზა ბისეტრისკენ (იმპერიის და რესტავრაციის დროს). ამ გზით შექყავდათ პარიზში სიკვდილით დასასჯელნი. აქ მოხდა 1829 წელს საზარელი კაცისკვლა, რომლის საიდუმლოებას ვერ მიაკვლია მართლმსაჯულებამ. რამდენიმე ნაბიჯი კიდევ და კრულბარბის ქუჩაში ხართ, სადაც ულბარმა ხანჯლით მოკლა ივრელი მწყემსი გოგო ჭეჭა-ქუხილის დროს, როგორც მელოდრამაში ხდება ხოლმე. რამდენიმე ნაბიჯი კიდევ და სენ-ჟაკის საბაჟოს საზიზღარ თავწაჭრილ თელებთან მიხვალთ. ასე მალავდნენ ფილანტროპები თავის ეშაფოტს, ამ საზარელ გრევის მოედანს, ჩვენი წვრილბურჟუაზიულ საზოგადოების სამარცხვინო მოედანს, სადაც სიკვდილითა სჯიან განწირულთ: ვერ გაბედა მხდალმა ბურჟუაზიამ ვერც დიდებულად მოესპო ადამიანის სიკვდილით დასჯა და ვერც როგორმე დაესაბუთებინა მისი არსებობა.

გორბოს სახლთან შენება შემდეგში დაიწყეს ბურჟუებმა. საძაგელი მხარე იყო პარიზის მიდამოებისა, საზარელი თავის სურათებით: ერთი მხრივ, სალპეტრიერი მოჩანდა და, მეორე მხრივ, იქვე გვერდით ბისეტრი, ესე იგი, ქუდიდან შემლა ქალისა და გაგიყება კაცისა. მარტო სასაკლაოები ჩანდა, აქა-იქ იშვიათი ქარხნები, რომლებიც ყაზარმებს ჰგავდნენ ან მონასტრებს. ყველგან ფარდულები იყო გაფანტული, გაჯი და ძველ ჩაშავებულ კედლებთან ახალი თეთრი შენობა მოჩანდა. ყველგან რიგებად დაერგათ ხეები, გაჭიმულ თოკის სისწორით შენობები, უსაზღვრო სწორე ხაზები და სწორე კუთხეები. გათანასწორებული იყო ყველა, თითქო გარანდულია დედამიწაო, ერთგვარობა იყო ყველგან, საზიზღარი და მოსაწყენი. არაფერია ისე მოსაბეზრებელი, როგორც სიმეტრია. სიმეტრია მოსაწყენია და მოწყენილობა ფუძე არის მწუხარებისა. სასოწარკვეთილება ამთქნარებს. თუ შეიძლება წარმოვიდგინოთ რამე უფრო საშინელი, ვიდრე ჯოჯოხეთი, სადაც იტანჯებიან, ეს იქნება ჯოჯოხეთი, სადაც მოწყენილობაა. რომ არსებობდეს ამისთანა ჯოჯოხეთი, სწორედ გორბოს სახლის მიდამოები იქნებოდა.

სადამო-ჟამს, როდესაც ნელ-ნელა ქრება სინათლე, მეტადრე ზამთარში, როდესაც ქარი გაყვითლებულ ფოთლებს აყრევიანებს ხეებს,

როდესაც შავი წყვილია გამეფებული დედამიწაზე, ცაზე ვარსკვლავი არსადა ბეუტავს და მთვარე ხანდახან გამოიხედავს ღრუბლებიდან, საშინელი ხდება უცბად ეს ხეივანი. გამვლელს თავისდა უნებურად აგონდება ამ უბნის თქმულებანი, საბრძოლელისა და ეშაფოტის გამარჯვებანი, განმარტობა ამ უბნისა, სადაც ამოდენი ადამიანის სისხლი დანთხეულა. ყოველივე ეს უფრო აშინებს გამვლელს, თითქოს საფარები იყოს ირგვლივ ამ სიბნელეში. საეჭვოდ მიაჩნია, რასაც კი თვალს მოჰკრავს.

დღე — საზიზღარი იყო ეს უბანი, სალამოს პირქუში და ღამე შიშის მგვრელი.

ზაფხულში, სალამოს ჟამს, თელების ქვეშ, დახავსებულ სკამებზე ისხდნენ ბებერი დედაკაცები და მოწყალებას თხოულობდნენ.

მაგრამ ნელ-ნელა იცვლებოდა ეს უბანი, რომელიც დრომოქმულს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ძველებურს. ყოველდღე აკლდებოდა რამე მისი წარსულის დამახასიათებელი. ამ ოცი წლის წინათ ააშენეს აქ ორღეანის რკინიგზის სადგური და რკინიგზის სადგურის აშენება ხომ სიკვდილია გარეუბნისა და აღმოცენება ახალი ქალაქისა. ხალხთა მოძრაობის ამ დიდრონ წერტებით, მის ძალოვან მანქანების მიმოსვლით — ამ ცივილიზაციის საკვირველ მოძრავ ცხენების მიმოსვლით, რომლებიც ქვანახშირით საზრდოობენ და კვამლით სუნთქავენ, — თრთოლას იწყებს ჩანასახით სავსე მიწა და მზადაა პირი დაალოს, რომ შთანთქას ძველებური სახლები ხალხისა და აღმოაგენოს ახლები. ძველი შენობები ინგრევა. ახალი შენდება.

სადგურს მოძრაობა მოსდევს, ტვირთის მიმოზიდვა და ირღვევა ძველი, ვიწრო ქუჩები, რომელშიც ქარის სისწრაფით იძვრის ეტლები, დილიყანსები, ომნიბუსები და მარჯვენა და მარცხენა სწევენ შენობებს, აგანიერებენ ქუჩებს. უცნაურს ხედავს ხშირად ადამიანი, მაგრამ სრულიად მართალს. როგორც მართალია, რომ დიდ ქალაქებში მზესთან დაკავშირებით სამხრეთისაკენ მოქცეული ფასადებიანი სახლების რიცხვი იზრდება, ისევე მართალია, რომ სწრაფი და ხშირი მიმოსვლა ეტლებისა აგანიერებს ქუჩებს.

ახალი ცხოვრების ნიშნები თვალსაჩინო ხდება ყველგან. ამ ძველებურ, პროვინციულ უბნებში იკირწყლება ქუჩები, ჩნდება და გრძელდება ქვაფენილები, იქაც კი, სადაც ჯერ თითქმის არ არის გამვლელი. ერთ მარადსახსოვარ დილას 1845 წელს შავი ქვაბები დადგეს ქუჩებში ფისის დასადნობად და შეიძლება ვთქვათ, რომ იმ დღეს მიაღწია ცივილიზაციამ ორღეანის ქუჩას და პარიზი შევიდა სენ-მარსოს გარეუბანში.

ჰოტიისა და ბოროლას გულე

გორბოს ქოხთან გაჩერდა ჟან ვალჟანი. ტყის ფრინველივით ეს მიყრუებული ადგილი ამოირჩია, რომ მოეწყო თავისი ბუდე.

ჯიბიდან გასაღები ამოიღო. კარი გააღო, შევიდა, მაგრად მოკეტა და კიბეზე ავიდა. კოხეტი ისევ ხელში ჰყავდა აყვანილი. კიბის თავზე მეორე გასაღები ამოიღო და ოთახის კარი გააღო. შევიდა, კარი მოხურა და მოკეტა. დიდი ოთახი იყო, სხვენზე, იატაკზე ერთი ხელი ლოგინი ეგო. ერთი მაგიდა იდგა და რამდენიმე სკამი. კუნჭულში პატარა ლუმელი ენთო. ქუჩის ფარანის სინათლე შემოდინდა ამ ღარიბ ოთახში. პატარა კარი გადიოდა მეორე საწოლ ოთახში, სადაც ლოგინი იყო თასმებით ჩამოკიდებული. ამ ლოგინში სიფრთხილით ჩააწვინა კოხეტი ისე, რომ მას თვალი არ გაუხელია.

ტალკვესით სახთელი აანთო. ყველაფერი წინასწარ იყო დალაგებული მაგიდაზე და, როგორც წინა ღამეს, ახლაც ისევე იდგა და დასკეპროდა გოგონას აღტაცებით. მის მზერაში სიბრაალული და სიყვარული იხატებოდა. პატარა გოგონას იმ მშვიდი ნდობით ეძინა, რომელიც ხვედრია დიდი ძალისა და აგრეთვე დიდი სისუსტისა. ტკბილად ეძინა და ძილს არ უფრთხობდა ფიქრი, — სადა ვარ ან ვისთანა ვარო?

დაიღუნა ჟან ვალჟანი და ხელზე აკოცა ბავშვს. ახლაც ის მწვავე, თითქმის რელიგიური გრძნობა განიცადა, როგორც ცხრა თვის წინათ, როდესაც ხელზე აკოცა იმის საუკუნოდ მიძინებულ დედას. მუხლი მოიყარა კოხეტის ლოგინთან.

გათენდა და გოგონას კი ისევ ეძინა. დეკემბრის მზის მკრთალი სინათლე შემოდინდა ოთახში და ჰერზე სინათლის და ბროლის ზოლებს ხატავდა. მიძიმედ დატვირთულმა ეტლმა გაიარა ქუჩაში, შეაზანზარა სახლი და ააკანკალა კოხეტი.

— ახლავე, ქალბატონო, — წამოიძახა გოგონამ, — ახლავე!

და გადმოხტა ლოგინიდან. ჯერ არც კი ჰქონდა თვალი გახედილი. კედელს მივარდა კუნჭულში და დაიკვნესა:

— ვაიმე, ჩემი ცოცხი? ღმერთო!

გაახილა შეშინებული თვალი, დაინახა ჟან ვალჟანი და გონს მოვიდა, გაუცინა და მიესალმა.

— მაშ ეს მართალია, დილა მშვიდობისა, ბატონო.

ბავშვი ადვილად ეგუება სიხარულს და ბედნიერებას, რადგან თვით არის სიხარული და ბედნიერება.

თავის ლოგინის ფეხთით დედოფალა დაინახა, აიყვანა, თამაში დაუწყო და თან ხან რას ჰკითხავდა ჟან ვალეანს, ხან რას. სადა ვართ? დიდი ქალაქია პარიზი? შორს არის ქალბატონი ტენარდიე? მამ აქ ვერ მოვა და სხვ. და სხვ. უცბად შეჰყვირა:

— რა ლამაზია ეს ოთახი!

საძაგელი ოთახი იყო, მაგრამ იგი თავისუფლად გრძნობდა თავს აქ.

— დავგავო?

— ითამაშე, — უბასუხა ჟან ვალეანმა.

ასე გავიდა ეს დღე. აღარც შიში აწუხებდა კოზეტს, აღარც რამ საზრუნავი. ის ბედნიერი იყო თავის მშვენიერ დედოფალასთან და თავის მოხუცებულ მფარველთან.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ი

ორმა უბედურებამ შექმნა ბედნიერება

ირიყრაჟა მეორე დღეს და ჟან ვალეანი უკვე მძინარე კოზეტს დასცქეროდა. იდგა უძრავად, სანამ არ გაიღვიძა გოგონამ.

რადაც ახალი იღვრებოდა მის სულში.

ჟან ვალეანს თავის დღეში არაფერს ჰყვარებია. ოცდახუთი წლისა იყო, რომ მოაშორეს თავის დას და მას შემდეგ სულ მარტოდმარტო იყო; არც ვისიმე მამა ყოფილა, არც საყვარელი, არც ქმარი, არც მეგობარი. კატორღაში გახდა გულქვა, დაღვრემილი და სასტიკი. მაინც უბიწობით სავსე ჰქონდა გული. დისა და დისწულებისა შორეული, ბუნდოვანი ხსოვნაღა შერჩენოდა და ისიც ნელ-ნელა ქრებოდა: ყოველივე ღონისძიება იხმარა, რომ ეპოვა ისინი როგორმე, მაგრამ ვერა გააწყურა და დავიწყებას მისცა. ასეთია ბუნება ადამიანისა სხვა თუ ჰქონდა რამე საგულისხმიერო სიყმაწვილეში, დიდი ხანი იყო დავიწყებოდა.

კოზეტი რომ ნახა, გაანთავისუფლა და წამოიყვანა, იგრძნო, რომ სულით განახლდა და გაცოცხლდა კაცი. მის გულში დაგროვილ მთელი სინაზის და სიყვარულის გრძნობა ამ ბავშვისკენ მიისწრაფოდა. მძინარე ბავშვის ლოგინს რომ მიუახლოვდებოდა სიხარულითა თრთოდა. დედის ნეტარებასა გრძნობდა, მისთვის შეუგნებელს, რადგან მეტად ტკბილი და საიდუმლოებით მოცულია თრთოლა სიყვარულით სავსე გულისა.

საბრალო მოხუცის ქაბუკი გული!

თვითონ ორმოცდათხუთმეტი წლისა იყო, კოზეტი რვისა და მთელი მისი ბავშვისადმი სიყვარული ნელ ციმციმად გადაქცეულიყო.

ეს მეორე ნათელი მოვლენა იყო მის სიცოცხლეში. ეპისკოპოსმა იმას სათნოების ალიონი დაახანხვა; კოზეტმა — ალიონი სიყვარულისა... რამდენიმე დღე გავიდა ასე ტკილად. თავის მხრივ კოზეტიც იცვლებოდა. ისე პატარა იყო, როცა დედამ გააბარა, რომ აღარა ახსოვდარა. როგორც ყველა ბავშვი, ისიც ვაზის ნორჩ რტოსავით ცდილობდა მოსჭიდებოდა რასმე და ჰყვარებოდა, მაგრამ ყველა ხელსა ჰკრავდა, ტენარდიებიც, იმათი შვილებიც, სხვა ბავშვებიც. ძალღი უყვარდა პატარა და ისიც მოუკვდა, მას შემდეგ კიდევ ეცადა, მაგრამ არავის უნდოდა, ახლო არავინ მიიკარა. ძნელი სათქმელია, მაგრამ უკვე აღვნიშნეთ, რვა წლისა იყო ბავშვი და გაყინული ჰქონდა გული. იმის ბრალი არ იყო ეს გულცივობა. სიყვარულის სურვილი კი არ აკლდა; უბედური იმით იყო, რომ არავის უნდოდა მისი სიყვარული, და პირველ დღიდანვე ჟან ვალჟანისკენ მიმართა ყოველივე, რაც კი გრძნობდა და ოცნებობდა მის არსებაში. ჯერ არსად განეცადა ეს ნეტარება და ვარდივით იშლებოდა სულითაც და გონებითაც.

არც მოხუცებულად ეჩვენებოდა ჟან ვალჟანი, არც ღარიბად. ბინითაც აღტაცებული იყო და თავის მფარველითაც.

ეს არის შედეგი განთიადისა, ბავშვობისა, სიყმაწვილისა, სიხარულისა და, გარდა ამისა, ეს არის შედეგი ახალი ცხოვრებისა. ბუნებამ, ორმოცდაათი წლის ხნიერების განსხვავებამ უფსკრული გააჩინა მათ შორის და განგებამ ის ამოავსო. განგებამ უცბად შეაერთა თავის უძლეველი ძლიერებით ეს ორი ნიადაგიდან ამოგლეჯილი არსება, განსხვავებულნი ასაკით, ერთგვარნი უბედურებით. ერთმანეთს ასრულებდნენ მოხუცი და ბავშვი. კოზეტი ალღოთი ეძებდა მამას, ჟან ვალჟანი ალღოთი ეძებდა შვილს. შეხვდნენ ერთმანეთს და იპოვნეს, რაც ენატრებოდათ. იმ პატარა წამს, როდესაც ერთმანეთს შეხვდნენ იმათი ხელები, საუკუნოდ შეერთდნენ სულით და გულით. ერთმანეთი რომ დაინახეს, მაშინვე იგრძნეს, რომ სულით აკლდნენ ერთმანეთს და მყისვე შეერთდნენ.

უფრო გასაგები სიტყვა ვიხმაროთ და უკლებლად გამომთქმელი: აკლდამის კედლებით იყვნენ ყველასგან დაშორებულნი უბედურები. ჟან ვალჟანი ისეთი ქვრივი იყო, როგორც კოზეტი — თბოლი; თითქოს ზეცამ ინება და ჟან ვალჟანი მამა გახადა კოზეტისა.

და მართლაც ის იღუმალი შეგრძნობა, რომელიც კოზეტმა განიცადა შელის ტყეში ჟან ვალჟანმა რომ ხელი შეახო სიბნელეში, ეს

ოცნება კი არა სინამდვილე იყო, წმინდა განგება იყო ამ კაცის ჩარევა პატარა ობოლის ცხოვრებაში.

ბინა კარგად ამოერჩია ჟან ვალუანს. შეიძლებოდა დამშვიდებული ყოფილიყო, თითქმის უშიშრად.

ბულვარზე გადიოდა იმის ოთახის ფანჯარა. ამ ფანჯრის მეტი არა ჰქონდა სახლს და არაავითარი შიში არ ელოდა მეზობლებისგან.

ქვემო სართული ამ სახლისა იყო ბოსტნეულის შესანახავად და არაავითარი დამოკიდებულება არა ჰქონდა ზემო სართულთან. ზემო სართულში, როგორცა ვთქვით რამდენიმე ოთახი იყო და სხვენი, რომელთაგან მარტო ერთი ოთახი ეჭირა ერთ ბებერ დედაკაცს, ისიც ჟან ვალუანს ემსახურებოდა. სხვა ოთახებში არავინ იდგა.

ამ ბებერ დედაკაცს ებარა მთელი სახლი, დიდი სახელი ჰქონდა „მთავარი მდგმურისა“ და ნამდვილად კი უბრალო მეკარე იყო. იმან მიაჭირავა ჟან ვალუანს ოთახი შობა დღეს. — ვინა ბრძანდებითო? — ჰკითხა მეკარემ და ჟან ვალუანმაც აუხსნა: — პატარა ფული მაქვს და იმის რენტითა ვცხოვრობთ მე და ჩემი შვილიშვილიო. ექვსი თვის ქირა წინათვე გადაიხადა და იმასვე დაავალა თავის ბინის მოწყობა. ამ დედაკაცმა მოუწყო ოთახი და ცეცხლი დაახვედრა ღამე, კოზეტი რომ მიიყვანა.

გადიოდა დრო. მშვიდად, წყნარად, ბედნიერად ცხოვრობდნენ ჟან ვალუანი და პატარა ტოროლა.

გათენებიდან ისმოდა კოზეტის სიცილი, ტიკტიკი. სიმღერა, ბავშვებსაცა აქვთ თავისი დილის სიმღერა, როგორც მგალობელ ფრინველებს.

მობდებოდა ხოლმე ხანდახან, აიღებდა ჟან ვალუანი კოზეტის გაწითლებულ ხელს. დამსკდარს, დასიებულს, და ჰკოცნიდა. ბავშვს აქამდე ცემის მეტი არა ენახარა, არც იცოდა რა იყო ეს კოცნა და მორცხვობდა.

ხან კიდევ ჩაფიქრდებოდა ხოლმე და დალონებული დასცქეროდა თავის შავ კაბას. დახეული აღარა ეცვა რა. შავი ტანისამოსი ეცვა, გლოვისა. გაჭირვებას თავი დააღწია და ახალ ცხოვრებაში შედიოდა.

წერა-კითხვას ასწავლიდა ჟან ვალუანი, წარსულს უბრუნდებოდა და სინანულით ფიქრობდა: რა ავი განზრახვით ისწავლა წერა-კითხვა კატორღაში. ასწავლიდა კოზეტს, გრძნობდა, რომ ძველისა აღარა შერჩენოდარა და ჩაფიქრებული ანგელოზის ტკბილი ღიმილი ეფინებოდა ბებერ კატორღელს.

კოზეტს ასწავლიდა, კოზეტს ათამაშებდა, — ეს იყო ჟან ვალუანის ცხოვრება; გარდა ამისა, ბავშვს დედაზე ელაპარაკებოდა და ლოცვას ასწავლიდა.

კოზეტი „მამას“ ეძახდა, რადგან სხვა სახელი ვერ მოენახა. ჟან ვალჟანი მთელი საათობით დასცქეროდა პატარა გოგონას, როდესაც ის აცმევდა და რთავდა თავის დედოფალას და თან ტკბილად ტიქტიკებდა, სიცოცხლე უკვე ტკბილად ეჩვენებოდა, ადამიანი კეთილად და სამართლიანად, გულში არავის არაფერს უსაყვედურებდა, მით უმეტეს ახლა, როდესაც კოზეტს ის უყვარდა. მისი მომავალი კოზეტით იყო განათებული, თითქოს ბრწყინვალე სინათლეაო. არავინ არის თავისუფალი ეგოისტური აზრებისაგან და ხანდახან სიხარულით ფიქრობდა ხოლმე, ლამაზი ქალი არ იქნება, რომ გაიზრდება კოზეტით.

ეს პირადი აზრი არის, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ იმ დროს, როდესაც ჟან ვალჟანი კოზეტს შეხვდა, ვერ შეძლებდა კოზეტის სიყვარულის გარეშე კვლავაც ურყევად შეენარჩუნებინა კეთილი მისწრაფებანი. ის იყო ნახა ადამიანის ბოროტების და საზოგადოების უბადრუკობის ახალი სახე. ქალის ბედი განსახიერებული ფანტინით და საზოგადოებრივი უფლება — ჟავერით. თვით იგი კატორღაში დააბრუნეს მხოლოდ იმიტომ, რომ სინდისიერად მოიქცა. ისევე სიმწარით აევსო გული; ზიზღი მოერია და დაქანცულობა. ეპისკოპოსის ხსოვნაც კი უქრებოდა ხანდახან, რომ მერე უფრო მეტი ძალით და გამარჯვებით მოეცვა მისი სული; მაგრამ მაინც მცირდებოდა ეს წმინდა ხსოვნა. იმ ყოფაში იყო კაცი, რომ ადვილად შეიძლებოდა სასოწარკვეთილება მორეოდა და ხელახლა ავს მიმხრობოდა ჯავრის ამოსყარელად, მაგრამ კოზეტისადმი სიყვარულმა ძლიერი გახადა. ვაი, რომ ჟან ვალჟანიც ისეთივე მერყევი იყო, როგორც კოზეტი! მფარველობას უწევდა გოგონას და თავის მხრივ ის ამაგრებდა თავის მფარველს. იმის წყალობით იყო, რომ სიცოცხლით ტკბებოდა პატარა გოგონა და ამ გოგონას სიყვარულით იყო, რომ სათნოებაში რჩებოდა ჟან ვალჟანი. მფარველად გამოუჩნდა ბავშვს და ეს ბავშვი გახდა მისი საყრდენი. ეს არის განუზომელი და ღვთიური საიდუმლოება ბედისწერის წონასწორობისა.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

„მთავარი მღვდლის“ მეთვალყურეობა

ფრთხილი იყო ჟან ვალჟანი, დღე სახლიდან ფეხს არ იცვლიდა, რომ დაბინდებოდა, მაშინ გავიდოდა ქუჩაში, ხან მარტო, ხან კოზეტიც თანა ჰყავდა. სეირნობდა ერთ-ორ საათს მიყრუებულ ქუჩებში. ეალესიაშიც მარტო ბინდისას შედიოდა, როცა უკვე ბნელდებოდა;

უფრო ხშირად სენ-მედარის საყდარში დაიარებოდა, რადგან ახლო იყო იმის ბინიდან. თუ კოზეტი შინ რჩებოდა, მოხუც დედაკაცთან იყო ხოლმე, მაგრამ დიდი სიხარული იყო კოზეტისთვის ქუჩაში გასვლა და გასეირნება თავის მფარველთან ერთად. ჟან ვალჟანი გაგიჟებით უყვარდა გოგონას და ოლონდ იმასთან ყოფილიყო, თავის დედოფალასაც კი დაივიწყებდა. მას კოზეტის ხელი ეჭირა და ისე დასეირნობდნენ ტკბილი ბაასით.

პატარა კოზეტი ძალიან მხიარული აღმოჩნდა.

სახლს ბებერი დედაკაცი ულაგებდა; საკმელს უკეთებდა, ბაზარშიაც დაიარებოდა.

ღარიბად ცხოვრობდნენ, ცეცხლი ენთოთ, მაგრამ ეტყობოდათ გაჭირვებულნი უნდა ყოფილიყვნენ. როგორც მოუწყო ბებერმა დედაკაცმა ოთახი, ისე დარჩა, არა შეუცვლიარა ჟან ვალჟანს. ოლონდ კოზეტის საწოლის მინიანი კარი მოახსენევინა და ახალი გააკეთებინა, მთლიანი ფიცრისა.

ისევ ის ძველი ყვითელი სერთუჯი ეცვა, შავი შარვალი და ძველი ქუდი ეხურა. ქუჩაში ღარიბად მიაჩნდა ყველას და ხანდახან მოხრდებოდა ხოლმე, გაჩერდებოდნენ გულკეთილი ქალები და ერთ სუს ჩაუდებდნენ ხელში. ისიც იღებდა და დიდ მადლობას უხდიდა. მოხდებოდა ხოლმე ხშირად, რომ მთხოვარს შეხვდებოდა ვისმე; გაჩერდებოდა, მიიხედ-მოიხედავდა და, თუ არავინ უყურებდა. მივიდოდა უბედურთან, ხელში უდებდა ფულს, ხშირად თეთრ ფულს, და საჩქაროდ გაუდგებოდა თავის გზას.

ჟან ვალჟანის მეტისმეტ გულკეთილობას უბანში ხმა გაუვარდა და შესაფერისი სახელიც დაარქვეს, — „მოწყალების გამცემი მათხოვარი“.

ბებერი დედაკაცი, „მთავარი მდგმური“, პირქუში, შურიანი იყო. იგი უთვალთვალებდა ჟან ვალჟანს, თუმცა იმას ამისი ეჭვიც არ ჰქონდა. ცოტა ყრუ იყო ის დედაკაცი და ამიტომ ყბედი. ორად ორი კბილილა შერჩენოდა, ერთი ზევით, მეორე ქვევით და სულ ამ კბილებს აკრაქუნებდა. ჯერ კოზეტს დაუწყო კითხვა, მაგრამ გოგონამ არა იცოდარა და ვერას ეტყოდა, გარდა იმისა, რომ მონთერმეილიდან იყო.

ერთ დილას თვალი მოჰკრა ამ დედაკაცმა ჟან-ვალჟანს, რომელიც ერთ ცარიელ ოთახში შევიდა; ეტყობოდა, რაღაც აწუხებდა და ამან უფრო მიიპყრო კუდიანის ყურადღება. ბებერი კაცის სიფრთხილით გაჰყვა უკან, კარის ჭიჭრუტანიდან უყურებდა. ჟან-ვალჟანმა ალბათ სიფრთხილისა გამო ზურგი შეაქცია ამ კარს. დაინახა ბებერმა, რომ ჯიბიდან მაკრატელი ამოიღო, ნემსი, ძაფი, თავის სერთუ-

კის ერთი კალთის სარჩული გაარღვია და იქიდან ერთი ყვითელი ქალაღლი ამოიღო. რომ გაშალა, ბებერმა ათასფრანკიანი ბილეთი იცნო, რადგან ერთი ორჯერ უკვე ენახა თავის სიცოცხლეში ეს ფული. შეშინდა და მოკურცხლა.

ცოტა ხანს უკან ჟან ვალჟანმა დაუძახა და სთხოვა ათასფრანკიანი ბილეთის დახურდავება, — გუშინ მივიღე ჩემი ფულის სარგებელიო. — სად უნდა მიეღო? გაიფიქრა ბებერმა. გუშინ სახლიდან მარტო საღამოს ექვს საათზე გავიდა. სალარო კი ამ დროს დაკეტილი არისო. — წაიღო ფული დასახურდავებლად. ვინ-სენ-მარსელის უბანში ამ ათასფრანკიანმა ბილეთმა დიდი მითქმა-მოთქმა და ბებერი ჰორიკანა დედაკაცების ყაყანი გამოიწვია.

რამდენიმე დღის შემდეგ კიდევ გაუფრთხილებლად მოიქცა ჟან ვალჟანი: ტალანში შეშასა ხეობავდა უსერთუკოდ. ბებერი დედაკაცი ოთახს ულაგებდა. ქალი მარტო იყო ოთახში. კოზეტი შეშის ხერხვას უყურებდა. ჟან ვალჟანს სერთუკი იქვე ლურსმანზე ეკიდა. მივიდა დედაკაცი, თათვა დაუწყო, სარჩული ისევ მიკერებული ჰქონდა. ახლა უფრო ეჭვით დაუწყო სინჯვა და ნახა, რომ სარჩულქვეშ კალთებში და სახელოს ძირში ქალაღლი იყო ჩამალული. — კიდევ ათასფრანკიანი ბილეთები იქნება, რაღა თქმა უნდაო, — გაიფიქრა ბებერმა.

ნახა აგრეთვე, ჯიბეში ჰქონდა არა მარტო ნემსი, ძაფი და მაკრატელი, რომელიც წინათაც დაინახა, არამედ ერთი კარგად გატენილი საფულე, დიდი დანა და, რაც ყველაზე უფრო საეჭვო იყო, — რამდენიმე პარიკი სხვადასხვა ფერისა. ყოველი ჯიბე ამ სერთუკისა საწყობი იყო რაიმე მოულოდნელი გარემოების შემთხვევისთვის.

ასე გაატარეს გორბოს სახლის მცხოვრებლებმა ზამთრის უკანასკნელი დღეები.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

მიწას რომ დაეცემა ხუთფრანკიანი ვერცხლი, უმაღ ხმას გამოიღებს

სენ მედარის ეკლესიასთან ერთი მათხოვარი იჯდა გაუქმებულ ქის თავზე, რომელსაც ჟან ვალჟანი ყოველთვის სიამოვნებით აძლევდა წვრილ ფულს. ისე არ გაუვლიდა, რომ რამდენიმე სუ არ მიეცა. ამ მათხოვრის მტრები შურით გაიძახოდნენ, — პოლიციელი არისო. — ბებერი მნათე იყო, სამოცდათხუთმეტი წლისა, რომელიც სულ ლოცვებს ბურტყუნებდა ხელგაწვდილი.

ერთ საღამოს ქისკენ მიდიოდა ჟან ვალჟანი. მარტო იყო, კოზეტი არ წამოეყვანა. თავის ჩვეულებრივ ადგილზე დაინახა მათხოვარი, ფარნის ქვეშ, რომელიც ის იყო აანთეს; ჩვეულებისამებრ თავდახრილი, მოხრილი იჯდა მათხოვარი და ლოცულობდა. ჟან ვალჟანმა ხელში ჩაუღო წვრილი ფული. მათხოვარმა უცბად მალა აიღო თავი, თვალი თვალში გაუყარა ჟან ვალჟანს და მერე ისევ სწრაფად დადუნა თავი. ელვასავით შეანათა ჟან ვალჟანს ამ კაცის თვალებმა და აკანკალდა. ბებერი მნათის მშვიდი და ღვთისმომშიში სახის ნაცვლად საშინელი ნაცნობი სახე წარმოუდგა. ისე შეშინდა, თითქოს ვეფხეს პირისპირ შეეფეთა სიბნელეშიო.

გაქვავებულმა უკან დაისია, ველარც სუნთქვას ბედავდა, ველარც ხნის ამოღებას, ველარც იქ დგომას, ველარც გაქცევას. იდგა და შესცქეროდა მათხოვარს, რომელსაც დაეღუნა ძონძებით დაფარული თავი და ისე იყო, თითქო ვერც კი ამჩნევდა, რომ ვიღაც იდგა წინ. ამ საბედისწერო წამში უშველა ჟან ვალჟანს თავდაცვის საიდუმლო აღდგომა: ხმა არ ამოუღია. იმავე ტანისა იყო, იმავე ძონძებში გახვეული, იმავე შეხედულებისა, როგორც ყოველთვის.

ეჰ, — გაიფიქრა ჟან ვალჟანმა, — ხომ არ გავგიჟდი! შიშით მელანდება, შეუძლებელია!

თავზარდაცემული დაბრუნდა შინ.

ვერ ბედავდა ეთქვა თავისთვის, რომ ის მათხოვარი თავით ფეხამდე ჟავერსა ჰგავდა.

იმ დამეს სულ ამ ფიქრში იყო, ნანობდა, რომ არა ჰკითხარა მათხოვარს და არ აიძულა ერთხელ კიდევ აეღო მალა თავი.

მეორე დღეს რომ დაღამდა, ისევ მათხოვრის სანახავად წავიდა, ის ქის: თავზე იჯდა, როგორც ყოველთვის.

— საღამო მშვიდობისა, ძმობილო, — უთხრა ჟან ვალჟანმა და ერთი სუ ჩაუღო ხელში.

მათხოვარმა მალა აიღო თავი და ტირილის ხმით უპასუხა:

— გმადლობთ, ჩემო კეთილო ბატონო.

ეს ბებერი მნათე იყო.

მთლად დამშვიდებულად გრძნობდა თავს ჟან ვალჟანი. სიცილი დაიწყო:

— საიდან საღამო? — რა უნდა აქ ჟავერს? უთუოდ მომელანდა. და აღარც მოჰგონებია, ისე დამშვიდდა.

რამდენიმე დღის შემდეგ, ღამის რვა საათი იქნებოდა, თავის ოთახში იყო, კოზეტს კითხვას ასწავლიდა და გაიგონა, რომ ჯერ გააღეს. მერე მიკეტეს ქუჩის კარი. უცხო იყო ამ დროს კარის გაღება. სახლში მის გარდა არავინ იყო: ბებერი დედაკაცი დაბინდებოდა

თუ არა, მაშინვე წვებოდა, — სანთელი არ დამეწვასო, — მაშინ ვინ უნდა ყოფილიყო? კოხეტს ანიშნა, ჩუმად იყავიო. კიბეზე ვილაც ამოდიოდა, ფეხის ხმა ისმოდა. იქნებ ავად გამხდარა ბებერი და აფთიაქში წავიდა. ყური მიუგდო. მძიმე ნაბიჯი იყო ვაჟკაცისა, მაგრამ იმ ბებერსაც ტლანქი ფეხსაცმელი ჰქონდა. თანაც ბებერ ღელაკაცს ნაბიჯი კაცის ნაბიჯს უგავდა. სანთელი გააქრო.

კოხეტს წასჩურჩულა, — წადი, დაწეკიო, — და შუბლზე რომ ჰკოცნიდა გოგონას, მიესმა ვილაც გაჩერდა მის კართან. ჩუმად დარჩა ეან ვალეანი. უძრავად, კარისკენ ზურგმიშვერილი, თავის სკამზე მიკედლილი და სუნთქვასაც ვეღარ ბედავდა იმ სიბნელეში. კარგა ხანს იყო ასე და რაკი აღარა ისმოდა კარის გარედან, ჩუმად მიბრუნდა, კარს რომ შეხედა, კლიტის ნახვრეტში სინათლე დაინახა. საშინელ ვარსკვლავად ჩანდა ეს სინათლე იმ სიბნელეში. ცხადი იყო, ვილაც იდგა მის კართან, ხელში შანდალი ეჭირა ანთებული სანთლით და ყურს უგდებდა.

რამდენიმე წუთი გავიდა ასე. წავიდა, ვილაც იყო თავის სანთელით, მაგრამ ისე წავიდა, რომ სრულებით არ ისმოდა იმის ფეხის ხმა, თითქოს უკვე ფეხშიშველი ყოფილიყო.

ისე ჩაცმული დაეშვა ეან ვალეანი ლოგინზე და თვალი არ მოუხუჭია იმ ღამეს.

ინათა. ჩასთვლიმა დაქანცულს და ტალანის ბოლოდან კარის ჰრიალმა გამოაღვიძა. მერე იგივე ფეხის ხმა მოესმა, როგორც წუხელის. უხლოვდებოდა ვილაც. წამოვარდა, თვალი კლიტის ნახვრეტს მიადო, რომ დაენახა გავლისას მაინც ის კაცი, რომელიც სახლში შემოვიდა და ყურს უგდებდა იმის კართან ატუზული. ამჟამად ისე გაიარა კაცმა, რომ ეან ვალეანის კართან არ გაჩერებულა. ტალანში ჯერ ისევ ბნელოდა, ისე, რომ შეუძლებელი იყო მომავლის სახის გარჩევა; მაგრამ კიბეს რომ მიადწია, გარედან სინათლე მოხვდა და ეან ვალეანმა კარგად დაინახა იმისი ზურგი. მაღალი ტანის კაცი იყო, გრძელი სერთუკი ეცვა და მსხვილი ჯოხი ეჭირა. გარეგნობით ჟავერი უნდა ყოფილიყო.

შეიძლებოდა თავის ფანჯრიდან გადაეხედა და ბულვარზე მომავალი გაესინჯა ეან ვალეანს, მაგრამ ფანჯარა უნდა გაეღო და ეს კი ვერ გაბედა.

ცხადია, ამ კაცსაც ჰქონდა სახლის გასაღები და ისე იყო გორბოს სახლში, როგორც თავის ბინაზე. მერე ვის უნდა მიეცა სახლის გასაღები? იქნებ ეან ვალეანს კვალს მიაგნეს?

შვიდ საათზე სახლის დასალაგებლად რომ შემოვიდა ღელაბერი,

დააკვირდა ჟან ვალუანი, მაგრამ კითხვით კი არა ჰკითხარა. ისევე იქცეოდა დედაკაცი, როგორც ყოველთვის.

ოთახს ჰგვიდა და უცბად წარმოსთქვა:

— იქნება გაიგონეთ, ბატონო, წუხელ ღამე ვილაც შემოვიდა სახლში.

ამ ხნის დედაკაცისთვის და ამ მიყრუებულ უბანში რვა საათი სადმოსი უკვე შუალამა.

— დიახ, გავიგონე, — მიუგო ჟან ვალუანმა იმ კილოთი, თითქოს ყურადღებას არ აქცევს ამ ბაასსო, — ვინ იყო?

— ახალი მდგმური გახლავთ.

— რა ჰქვია?

— რა მოგახსენოთ? დუმონი თუ არ ვიცი დომონი, ამნაირი სახელია რაღაც.

— მერე ვინ არის ეგ დომონ-დუმონი?

ბებერმა ვერაგობით სავსე კვერნის თვალთ შეხედა ჟან ვალუანს და მიუგო:

— აგრე თქვენსავით ფული აქვს და რენტითა ცხოვრობს.

იქნება არც კი ჰქონდა ავი რამ განზრახვა. ჟან ვალუანს კი მაინც ეჭვი აღეძრა.

რომ გაათავა და წავიდა დედაკაცი, განჯინიდან გადმოიღო თეთრი ფული, — ას ფრანკამდე იქნებოდა, — შეახვია და ჯიბეში ჩაიღო. ძალიან ცდილობდა ისე შეეხვია ფული, რომ არავითარი ხმა არ ამოეღო სიარულის დროს, მაინც ხელიდან გაუვარდა ხუთფრანკიანი ვერცხლი და ხრიალით გაგორდა იატაკზე. რომ დაბინდდა, ქუჩაში გავიდა, მიიხედ-მოიხედა, დაათვალიერა ბულჭარი. არავინ ჩანდა, თუმცა შეიძლებოდა ხეებს ამოფარებოდა კაცი.

— აბა, შვილო, წავიდეთ, — უთხრა კოზეტს.

ავიდა თავის ოთახში. ხელი დაუჭირა და ერთად გავიდნენ სახლიდან.

წიგნი მეხუთე

ჩუმ ნადირობას მუნჯი ძაღლები

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

იკანკალი სტრატეგიისა

აქ ერთი შენიშვნა არის საჭირო იმის გასაგებად, რაც ამას მოჰყვება და რაც შემდეგისთვისაც გამოგვადგება.

რამდენიმე წელიწადია, რაც ამ თხზულების ავტორი, რომელიც იძულებულია, სამწუხაროდ, ცოტა რამ თავის შესახებაც თქვას, გასული არის პარიზიდან. ამ ხნის განმავლობაში ძალიან შეიცვალა ქალაქი. ახალი ქალაქი აშენდა. ცოტა არ იყოს, იგი უცნობი გახდა ავტორისათვის. საჭირო არ არის აღიაროს, რომ უყვარს პარიზი: პარიზი მისი სულიერი სამშობლოა. პარიზი ავტორის სიყმაწვილისა, პარიზი, რომელიც მოწიწებით შეუნარჩუნებია მის მეხსიერებას, — დღეს სულ სხვად გადაქცეულა. იგი ნებას ითხოვს ძველი პარიზი წარმოგიდგინოთ ისე, თითქოს ის დღესაც არსებობდეს უცვლელად. შეიძლება ავტორი შეცდეს, როდესაც იტყვის. — ამა და ამ ქუჩაზე რომ სახლი არისო, — და ნამდვილად კი აღარც ის ქუჩა არსებობს, და აღარც ის სახლი. მკითხველი შეამოწმებს, თუ მოისურვა და არ დაიზარა, რაც შეეხება ავტორს, ის არ იცნობს ახალ პარიზს, და ისე წერს, თითქოს თვალწინ უდგია ძველი პარიზი საამო ლანდად. ტკბილია ავტორისთვის ოცნება, რომ რაღაც რჩება მის შემდეგაც იმ საყვარელ პარიზისა, რომლითაც ტკბებოდა, როდესაც თავის სამშობლოში ცხოვრობდა, და სულ ყველაფერი არ გამქრალა იმ წარსულისა. მანამ შინა ხართ, თქვენს სამშობლოში, უმნიშვნელოდ მიგაჩნიათ თქვენი ქუჩები; არაფრად გიღირთ ეს ფანჯრები, ეს ბანები, ეს კარები; უცხოისად სთვლით ამ კედლებს, ყურადღებას არ აქცევთ ამ ხეებს, უსარგებლოდ გგონიათ ეს სახლები, სადაც არ შედიხართ, უბრალო ქვისად მიგაჩნიათ ქვაფენილები; მაგრამ მერე კი, როდესაც

აქ აღარა ხართ და აღარც დაბრუნება შეგიძლიათ, გრძნობთ რა საუკუნეო იყო თქვენთვის ეს ქუჩები; რომ თვალში გაკლიათ ის ბანები, სახლები, ფანჯრები, კარები, რომ გესაქიროებათ იმ კედლის დანახვა, რომ გიყვარდათ და ხარობდით იმ ხეებით, იმ სახლებით, რომელში არც შედიოდით. იმ ქვაფენილებზე დაგიტოვებიათ თქვენი გულიც და თქვენი სისხლიც. გიყვარდათ ადგილები თქვენი სამშობლოსი, რომელსაც ვეღარა ხედავთ, რომელიც იქნება ვეღარცა ნახოთ თქვენს სიცოცხლეში და რომლების სურათი დაგრჩენიათ გულში, ივსებიან სევდის აღმძვრელ მოხიბლულობით, გულის საწყლავ ლანდად გიდგათ თვალწინ, აღთქმის ქვეყნად, და წარმოიდგენენ, თუ შეიძლება ასე თქმა, მთელ თქვენს სამშობლოს; გიყვართ თქვენს გულში დარჩენილი სურათი სამშობლოსი, ცდილობთ მის წარმოდგენას ისე, როგორადაც ნახული გახსოვთ, არ გინდათ რაიმე ცვლილება შეიტანოთ თქვენს საოცნებოში, რადგან ისევე საყვარელია და ძვირფასი სამშობლოს სურათი, როგორც სახე დედითქვენისა.

მაშ ნება გვქონდეს წარსული აწმყოდ ვიამბოთ. ასე შევთანხმდეთ მკითხველთან და განვაგრძოთ თხზობა.

გავიდა სახლიდან ჟან ვალჟანი და მაშინვე ვიწრო ქუჩებში შევიდა, თავი მიანება ბულვარს. ცდილობდა რაც შეიძლება დაეკლავა თავისი გზა და ხშირად უკანვე ბრუნდებოდა, ცდილობდა დარწმუნებულიყო, რომ უკან არავინ მისდევდა.

ასე იცის ირემმა, ტყეში რომ მოიმწყვდევენ. თუ ნავალი დააჩნდა მიწას, იმით არის ეს ხერხი კარგი, რომ კვალი ირევა და მონადირეც ტყუვდება და შეძებარც. ამასა ჰქვია ნადირობაში კვალის გადახლართვა.

მთვარიანი ღამე იყო. მაგრამ არც ამას შეუშინდა ჟან ვალჟანი. ჯერ შორს იყო ჰორიზონტზე მთვარე და ქუჩის ერთ მხარეს ანათებდა, მეორეს კი ჩრდილის კალთას აფარებდა. ისიც ჩრდილიან მხარეს მისდევდა კედლის ძირში და თვალს არ ამოვრებდა მეორე მხარეს. იქნება ავიწყდებოდა, რომ საშიშროება შეიძლებოდა დაჩრდილულ მხარესაც შესვედროდა. მაგრამ იმ ვიწრო დაკლავნილ ქუჩებში ვერაინ ნახა და დარწმუნებული იყო, რომ კვალ და კვალ არავინ მისდევდა.

ჩუმად მისდევდა კოხეტი, არაფერს ჰკითხავდა. იმდენი ტანჯვა და წვალება ნახა ექვსი წლის განმავლობაში, რომ ისწავლა დამორჩილებოდა გარემობათა მსვლელობას. გარდა ამისა, ამ შენიშვნას შემდეგშიც ხშირად დაეუბრუნდებოდა; — შესჩვეოდა თავისდა შეუმჩინებლად ჟან ვალჟანის თავისებურ საქციელს და ბედის მოულოდნელ ტრიალს. ეს კი იყო, მასთან მშვიდად გრძნობდა თავს.

ქან ვალჯანმაც არ იცოდა სად მიდიოდა. ღმერთს მიენდო, როგორც კოზეტი მიხდობოდა მას. მიდიოდა და ისე ეგონა — მეც ძლიერის ხელი მიპირავს და იმას მივდექ. სადაც წამიყვანსო. — უხილავი კი იყო ეს არსება, მაგრამ ძლიერი. გადაწყვეტილი არა ჰქონდარა, არავითარი გეგმა არ გააჩნდა. დარწმუნებულიც კი არ იყო, რომ შეიძლებოდა მართლა ჟავერი ყოფილიყო და მაინც ვერ ეცნო ქან ვალჯანი. ხომ გადაცმული იყო, ხომ მკედრად მიაჩნდა ყველას. დიახ, მაგრამ რამდენიმე დღე იყო იმისთანა რამ ხდებოდა, რომ გადაწყვეტა გორბოს სახლში აღარ დაბრუნებულიყო. როგორც თავის ბუნაგიდან განდევნილი ნადირი, ისიც ისევე ეძებდა რამე ხერხს, რომ შიგ ჩამალულიყო, ვიდრე ბინას იშოვიდა.

რამდენი ქუჩა გაიარა მუფტარის უბანში. ისე ეძინა მთელ უბანს, თითქო საშუალო საუკუნეების დროის ბრძანება მიეღოს ზარით, — ცეცხლი გააქრეთო. რამდენჯერმე გაიარა ქუჩები სანზე და კობო, ბატუარსენ-ვიქტორი და პუი-ლერმიტი. ამ ქუჩებში იყო ღამის გასათევი სახლები, მაგრამ არსად შევიდა, რადგან შესაფერს ვერსად ჰპოვებდა. ისე მიკლავნ-მოკლავნა თავისი გზა, რომ ეჭვი აღარ ჰქონდა, თუნდა კიდევ დასდევნებოდნენ, ახლა კი ვეღარ მიპოვიანო.

თერთმეტი საათი დაჰკრა სენტ-ეტიენის საყდარში. პორტუზის ქუჩაზე № 14 სახლთან გაიარა, რომელშიც პოლიცია იყო მოთავსებული. გაიარა და რამდენიმე წამის შემდეგ შედგა — შეაყენა იმ ალღომ, რომელიც ზემოთ მოვიხსენეთ, — და უკან მიიხედა, ცხადად დაინახა სამი კაცი, რადგან პოლიციის სანათის სინათლე სცემდათ. იმას მისდევდნენ. ჯერ ერთმა გამოიარა ქუჩის მეორე ბნელ მხარეში. მერე მეორემ, მესამემ. ერთი იმათგანი პოლიციის სახლში შევიდა. პირველი ძალიან საეჭვოდ მოეჩვენა.

— მოდი, შეილო, — უთხრა კოზეტს და საჩქაროდ ჩაუხვია მეორე ქუჩისკენ.

შორს მოუარა, პატრიარქების გადასავალთან მივიდა, რომელიც გვიანი დროის გამო დაკეტილი დახვდა, გაიარა ეპე-დე-ბუას ქუჩა, მერე არბალეტისა და ფოსტის ქუჩაზე გავიდა.

... აქ ერთი მეზობირი არის, რონელის სკოლასთან და იქიდან იწყება ქუჩა ახალი სენ-ჟენევიევისა.

... ძველი ქუჩაა ეს „ახალი“ სენ-ჟენევიევის ქუჩა. იქნება ათ წელიწადში ერთხელაც არ გაიაროს „ფოსტის ქუჩაში“ ფოსტის ეტლმა. ამ ფოსტის ქუჩაზე მეცამეტე საუკუნეში მეჭურჭლეები ცხოვრობდნენ და სახელიც შესაფერისი ჰქონდა: „მეჭოთნეთა ქუჩა“.

მთვარე სინათლესა ჰვენდა ამ მებოძირს. ერთ კარს ამოეთარა
ჟან ვალუანი, — თუ კიდევ მომდევს ვინმე, კარგად დავინახავ აქ, ამ
სინათლეში რომ გაივლისო.

და მართლაც სამი წუთიც არ გასულიყო, რომ გამოჩნდნენ ვიღაც
კაცები. ახლა უკვე ოთხნი იყვნენ, მაღალი ტანისა ოთხივე, გრძელი
ლურჯი სერთუქები ეცვათ, მრგვალი ქუდები ეხურათ და მსხვილი
ჯოხები ეჭირათ ხელში. საშინელები იყვნენ თავის ახოვნებით,
ტლანქი მუშტით კი არა, უფრო ამ საიდუმლო სიარულით შუალამი-
სას: იტყოდით, — ოთხი ლანდი ვნახე, ბურჟუად გამოწყობილიო.

მებოძირზე გაჩერდნენ და შეჯგუფდნენ, ეტყობოდათ, რაღაცას
ბჭობდნენ, აღარ იცოდნენ საით წასულიყვნენ. ერთი იმათგანი, რო-
მელიც წინამძღოლი უნდა ყოფილიყო, მობრუნდა და მარჯვენა ხე-
ლი გაუშვირა იმ მიმართულებით, სადაც ჟან ვალუანი იმყოფებოდა,
მეორე ახირებით სულ სხვა მხრივ იშვერდა ხელს და იმწამს, რო-
დესაც მობრუნდა პირველი, სახეზე დაეცა მთვარის შუქი. ჟან ვალ-
უანმა მაშინვე იცნო ჟავერი.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

კიდევ კარბი, რომ აუსტერლიცის ხილზე ეტლები დადის

ყველაფერი. ნათელი შეიქნა ჟან ვალუანისთვის და მის სასიკეთოდ
ხელი იყო ყველაფერი ოთხ მსტოვარისთვის. იდგნენ და ლაპარა-
კობდნენ. არ იცოდნენ საით წასულიყვნენ. ამით ისარგებლა ჟან
ვალუანმა. იმათთვის დროს დაკარგვა იყო ეს ყოყმანი, ჟან ვალუანის-
თვის — დროს მოგება. გამოვიდა სიბნელიდან და ფოსტის ქუჩას
გაპყვა ბოტანიკური ბაღის მიმართულებით. დადლილობა ეტყობოდა
კოზეტს. ხელში აიყვანა. ადამიანი არსად იყო ქუჩაში. მთვარე ამო-
სულიყო და ნათურა არსად აენთოთ.

ფეხი ააჩქარა.

ცოტა ხანს უკან მეჭურჭლე გობლეს სახლს მიაღწია, რომლის
გარეკედელზე მსხვილი ასოებით იყო დაწერილი ლექსად პატარა
განცხადება, მთვარის სინათლით ადვილად წასაკითხავი:

გობლეს და შვილისა ეს არის ფაბრიკა,
მყიდველო, ნუ ყოყმანობ სრულებით.
იჩქარე, იჩქარე, იყიდე რაც გინდა,
ტაშტები, ქვაბები, ქოთნები, სურები.■

დე-ლა-კლეს ქუჩა გაიარა, სენ-ვიქტორის შადრევანი, ბოტანიკურ ბაღს ჩაუარა ქვემო ქუჩებით და სანაპიროზე გავიდა. შედგა და უკან მიიხედა, ადამიანი არსად სჩანდა, უკან არავინ მისდევდა. თავისუფლად ამოისუნთქა.

აუსტერლიცის ხილთან მივიდა.

სადარაჯო ჯერ ისევ არსებობდა იმ დროს.

შევიდა და ერთი სუ მისცა ხილზე გასავლელი.

— ორი სუ, — უთხრა ხიდის დარაჯმა, — ძუძუმწოვარი კი არ არის ეგ ბავშვი, ხელში რომ გიჭირავთ, ორი სულისას გადაიხდით.

მისცა და ძალიან ეწყინა, რომ შენიშნეს. თუ გაჰარვა უნდა კაცს, უნდა შეუმჩნევლად მიიპარებოდეს.

ერთი დიდი ეტლი დადგა ამ დროს ხილზე, ისიც გაღმა გასასვლელად. ამითიც ისარგებლა. ბნელ მხარეს ამოუდგა ამ ეტლს და მის ჩრდილში გაიარა მთელი ხიდი.

შუა ხილზე რომ იყო, ფეხი დაბუყებოდა კოზეტს, ისევ ფეხით სიარული ირჩია. ხელი დაუჭირა ვალუანმა და ისე გაიყვანა.

ხიდს გავიდა, ცოტა მარჯვნივ ხე-ტყის საწყობები დაინახა და ახლა იქით წავიდა, მაგრამ საწყობამდე მისასვლელად ჯერ მთვარით განათებული: კარგა დიდი ფართობი უნდა გაეარა. არც კი და ფიქრებულა. მსტოვარებმა, ეტყობა, დაჰკარგეს ამ კაცის კვალი და — საშიში აღარა მაქვს რაო, — ფიქრობდა ჟან ვალუანი. იცოდა, რომ ეძებდნენ, მაგრამ ისიც იცოდა, რომ კვალდაკვალ აღარ მისდევდნენ.

ორ საწყობ შუა, რომლებიც კარგი კედლებით იყო შემოზღუდული, ქუჩა ჩადიოდა ვერ-სენტ-ანტუანისა. მეტად ვიწრო იყო ეს ქუჩა, ბნელი, სწორედ ისეთი, როგორც ვალუანს ენატრებოდა, მაგრამ მანამ იქით ჩაივლიდა, კიდევ მიიხედა უკან.

თავით ბოლომდე ხედავდა აუსტერლიცის ხიდს.

ოთხი კაცი დაინახა, ხილზე რომ შედგნენ. ზურგი ბოტანიკურ ბაღისკენ მიექციათ და იმასავით გამომლა გადმოსვლა უნდოდათ.

მახეში გაბმულ ნადირივით. კანკალებდა ჟან ვალუანი.

ერთადერთი იმედილა დარჩენოდა: იქნებ იმ დროს, როდესაც ვალუანი მთვარით განათებულ მოედანზე იყო, ჯერ ხილზე არ შემდგარიყვნენ იმისი მდევრები, და მაშასადამე, ვერ დაინახავდნენ, რომ ვიწრო ქუჩაში ჩაიმალა.

თუ ასე იყო, გაჰყვებოდა ვიწრო ქუჩას, შეშის საწყობებთან მივიდოდა, კაობიან უდაბურში გავიდოდა და მიიმალებოდა სადმე.

სხვა გზა აღარა ჰქონდა. უნდა მინდობოდა იმ პატარა, მიყრუებულ ქუჩას, შეუხვია ვიწრო ქუჩაში.

იხილეთ 1727 წლის პარიზის გეგმა

სამასამდე ნაბიჯი გაიარა და იმ ადგილს მიადგა, სადაც გზა ორად იყოფოდა. ერთი ტოტი მარჯვნივ მიდიოდა, მეორე მარცხნივ, საით წასულიყო, რომელი აერჩია?

არც იქ დაფიქრებულა. მარჯვნივ წავიდა.
რაღა?

მარცხენა ტოტი გარეუბნისკენ მიდიოდა, ხალხით დასახლებულისკენ და მარჯვენა კი მინდვრებისკენ, ესე იგი უდაბურისკენ.

ოლონდ ისე ჩქარა ველარ მიდიოდა. კოზეტის ნაბიჯი ამცირებდა ჟან ვალჟანის სიჩქარეს.

ისევ ხელში აიყვანა, თავი მხარზე დაადო კოზეტმა და იყო თავისთვის გაჩუმებული.

გაჩერდებოდა ხოლმე ხანდაზან და უკან იყურებოდა. მიდიოდა ქუჩის ბნელ მხარეს. ორჯერ-სამჯერ მიიხედა და ვერავინ დაინახა. მიჩუმებული იყო იქაურობა. და უფრო დამშვიდებით მიიწევდა წინ.

ერთხელ კიდევ მიიხედა და რაღაცას მოჰკრა თვალი თავის უკან. უკვე გამოვლილ მანძილზე, შორს, უკან რაღაცა დაინახა, მოძრავი.

სირბილით წავიდა წინ, — იქნება გვერდზე შესახვევი ქუჩა იყოს რამე, იქ შევეარდე და კვალი ავურიო ჩემს მდევარსაო.

და კედელს მიადგა.

კიდევ კარგი, რომ გაუვალი არ აღმოჩნდა ეს კედელი.

ვიწრო. ქუჩით მიმავალის პირდაპირ კედელი იყო ამართული და აქეთ-იქით კი სხვა ქუჩა მიდიოდა; აქ ჩამოდიოდა და წყდებოდა ჟან ვალჟანის მიერ გამოვლილი ვიწრო ქუჩა.

აქაც გადასაწყვეტი იყო, საით წასულიყო, მარჯვნივ თუ მარცხნივ?

მარჯვნივ გასინჯა გზა. შტოდ გადიოდა ეს ქუჩა საწყობებსა და ფარდულებს შუა და ქუჩაბანდით თავდებოდა, მაშასადამე გაუვალთ. ქუჩაბანდის ბოლოში დიდი, თეთრი კედელი იყო ამართული.

მარცხენა მხარეს ქუჩა ღია იყო და დაახლოებით ორასი ნაბიჯის მანძილით იქით სხვა ქუჩაში ჩადიოდა. რომლის შტოც ის უნდა ყოფილიყო. ამ მხრივ უნდა ყოფილიყო ხსნა.

ის იყო, მარცხნივ უნდა გაეხვია, რომ სწორედ ქუჩის ბოლოს, სადაც დიდ ქუჩას უერთდებოდა ეს შტო, კუთხეში ძეგლივით ამართული რაღაც შავი, უძრავი დაინახა.

ცხადი იყო, კაცი დაეყენებინათ იქ, რომ წინ დახვედროდა ეს ვალყანს.

ეს ვალყანმა უკან დაიხია.

ის ადგილი პარიზისა, სადაც ეს ვალყანი იდგა, მდებარეობს სენტ-ანტუანის უბნის და რამეს შუა და მთლად შეცვლილია ჩვენი დროის შენობებით; ზოგის აზრით, ნატამალიც აღარ დარჩენია იქაურობას ძველი სილამაზისა, ზოგის აზრით კი, პირიქით, კიდევ დამშვენებულა; ბოსტნისა, საწყობისა და ძველებურ შენობისა აღარაფერი დარჩენილა. დღეს აქ დიდრონი ქუჩებია, სრულიად ახალი მოედნები, ცირკები, სადოლო მოედანი, რკინიგზის სადგურები და მუზას საპატიმრო. პროგრესს თან ახლავს, როგორც ხედავთ, თავისი მუქარაც.

ამ ორმოცდაათი წლის წინათ, ხალხური ენით, რომელიც ნაყოფი არის ტრადიციებისა და რომელიც ინსტიტუტს ძველებურად „ოთხ ერისას“ ეძახის, რადგან განზრახული იყო იქ სწავლა მიეღოთ ფრანგებს, ალზასელებს, ფლანდრიელებს და იტალიელებს, ხოლო კომიკურ ოპერას — „ფედოს“ ვოდევილების ავტორის სახელს, მათივე ენით იმ ადგილს, სადაც ეს ვალყანი იდგა, მცირე პიკესუსი ერქვა მცირე პიკესუსი გახლდათ ძველი პარიზის უბნის სახელი, რომელსაც დღესაც არ ივიწყებს აწმყო. ხალხის მესხიერება თავს დასტრიალებს წარსულის ნანგრევებს.

დიდი ხნის სიცოცხლე არა ჰქონდა მცირე პიკესუსს და ნამდვილი გარეუბნის სახელიც კი არა ჰქონია. თავის დროზე იგი ესპანურ ქალაქს მოგაგონებდათ, მონასტრებით და ბერებით სავსეს. მოკირწყლული გზა იშვიათი სანახავი იყო, ქუჩები — მოტიტვლებული, ორი სამი ქუჩის გარდა, რომლებსაც ჩვენ შევეხებით, ღობეები იყო მართო, და სრული მყუდროება. არც სადმე დუქანი, არც ეტლი ჩანდა აქა-იქ, შორს სადმე ფანჯარაში სანთელს თუ დაინახავდით და ისიც უნდა გამქრალიყო ათ საათზე. ბაღები იყო ყველგან, მონასტრები, ხე-ტყის საწყობები, გუბეები, იშვიათად დაბალი სახლები და მაღალი კედლები, ისეთივე მაღალი, როგორც თვით სახლები.

ასეთი იყო პიკესუსის უბანი იმ დროს. რევოლუციამ მიწასთან გაასწორა ეს უბანი და რესპუბლიკურმა მშენებლობამ დაანგრია: დასქრა და სანაგვედ აქცია. დღეს იმის ნაშთიც აღარსადა ჩანს. დღევანდელ გეგმაში ხსენებასაც ვეღარსად ნახავთ პიკესუსისა, მაგრამ იგი ძალიან კარგად არის აღნიშნული 1727 წ. გეგმაში.

ვერ-სენტ-ანტუანის გზა ორად შტოვდებოდა. მარცხნივ მიმავალს პიკესუსის ქუჩა ერქვა, მარჯვნივ პოლონსო. ხიდიდან მიმავალი პოლონსოს ქუჩის ბოლოში მარცხნივ დრუა-მურის ქუჩას მიადგებოდა და მარჯვნივ ქუჩაბანდს, უანროს ქუჩაბანდად წოდებულს.

სწორედ აქ იდგა ჟან ვალჟანი.

როგორც ვთქვით, შავი, უძრავი ძეგლივით მდგომი კაცის დანახვისას უკან დაიხია. ექვი აღარ იყო, დარაჯად იდგა ვიღაც და ელოდა, როდის გამოივლიდა ის.

ორ ცეცხლშუა აღმოჩნდა საწყალი.

უკან დაბრუნება შეუძლებლად მიიჩნია. უკან, ექვი აღარ იყო, იქვე ახლო ჟავერი და იმის კაცები იდგებოდნენ, შეიძლება იმ ქუჩის თავში ყოფილიყვნენ კიდევ, რომლის ბოლოში თვით ჟან ვალჟანი იმყოფებოდა. ჟავერი, ეტყობოდა, კარგად იცნობდა ამ უბნის ქუჩებს და დარაჯად მდგომი კაცი იმისი გამოგზავნილი უნდა ყოფილიყო. ეს მოსაზრება ძალიან ჰგავდა სიმართლეს და ისე ერეოდა ფიქრებში, თითქო ერთი მუქა მტკერი ყოფილიყოს. რომელსაც ქარმა დაჰკრა უცხად და გაიტაცა. ჟანროს ქუჩაბანდი მახედ გაუხდებოდა, პიკპუსის ქუჩაში დარაჯი იდგა. წინ წასულიყო, ეს დარაჯი დახვდებოდა, უკან ჟავერის ჩაუვარდებოდა ხელში. მახეში გაბმულად გრძნობდა თავს. ეს მახე ნელ-ნელა ვიწროვდებოდა. სასოწარკვეთილებით შეხედა ზეცას.

თავი მეოთხე

გაქცევის ცდა

დრუა-მურის ქუჩაზე მარჯვენა მხარეს წვრილი, ღარიბი სახლები იყო აშენებული პიკპუსის ქუჩამდე. მარცხენა მხარეს კი ერთადერთი შენობა იყო რამდენიმე სახლიდან შემდგარი; დასაწყისში ერთ სართულიანი იყო ეს შენობა; პიკპუსს რომ უახლოვდებოდა, მეორე სართულიც ემატებოდა, ისე, რომ იმ მხრივ მაღალი დაბლად გადიოდა პოლონსოს ქუჩაზე და იქ დაბალი კედლით თავდებოდა, რომელიც № 49 სახლამდე აღწევდა და დრუა-მურის ქუჩაზე ერთ ჩამონელებულ შენობამდე. ერთი ფანჯრით, და ისიც ყოველთვის დახურული იყო დარაბებით.

ალაყაფის კარივით იყო რაღაც კედელში, უზარმაზარი და საძაგელი: უშნოდ, უფორმოდ შეერთებული ფიკრები, ზემოთ განიერები, ქვემოთ ვიწროები. იქვე მეორე კარი იყო, ისიც ალაყაფისა, ცაცხვის ხეს თავისი ტოტები გადაეშალა კედელზე, რომელსაც პოლონსოს მხარეს ზემოდან სურო მოჰკიდებოდა.

უიმედო მდგომარეობაში იყო ჟან ვალჟანი და ამ სახლზე გაჩერდა იმისი ყურადღება; ცარიელად ეჩვენებოდა, განცალკევებულად. ერთხელ კიდევ სწრაფად გადაავლო თვალი, — აქ რომ შევიდეს რო-

გორბე, იქნებ კიდევ გადაერჩეო, — იძახდა გულში. იმედი აღეძრა ცოტა ხნით.

ამ შენობის შუა ნაწილს, რომელიც დრუა-მურის ქუჩაში გამოდიოდა, მრავლადა ჰქონდა დატანებული წვიმის წყალსადენი ლითონის მილები და იმან მიიპყრო ჟან ვალუანის ყურადღება. კოზეტი კედელთან დასვა, ხმა არ ამოიღო, — დაარიგა და თვითონ წყალსადენ მილთან მივიდა, რომელიც მიწამდე იყო დაშვებული. იქნება ამ მილით შესძლებოდა აცოცებან და სახლში გადასვლა; მაგრამ ისე იყო მილი წამხდარი, რომ თავადაც ძლივსლა ეკიდა კედელზე და, გარდა ამისა, ფანჯრებს ყველას მსხვილი რკინის გისოსი ჰქონდა აფარებული. მთვარე ანათებდა ამ კედელს და ღარაჯად დაყენებული კაცი მშინვე დაინახავდა. მიიღო რომ ვარგებულებო ასაძერომად, ახლა კოზეტი როგორ აეყვანა ამ სიმაღლე კედელზე?

შეუძლებელი იყო ამ მხრივ თავის დაღწევა და ახლა პოლონსოს ქუჩაში გაძვრა კედლის პირს ცოცვით.

გაძვრა და ნახა, რომ აქ კი ვიღარ დაინახავდა იმას ღარაჯი, უჩინარი იყო, ვერავინ დაინახავდა და ბნელ შივ მოექცა. სახლს ორი კარი ჰქონდა; იქნებ მოეხერხებინა და ერთი მაინც შეეღო როგორმე, კედელს რომ ცაცხვის და სუროს ფოთლები დაჰფარვოდა, ცხადი იყო, ბალი უნდა ყოფილიყო, ამ ბაღში მაინც დამალულიყო სადმე და ღამე იქ გაეტარებინა, თუმცა ჯერ ფოთოლი არ გამოეღო ხეს. ჩქარა! დაყოვნება — დაღუპვას უქადდა.

თათვა დაუწყო ალაყათის კარს, მაგრამ დაკეტილი აღმოჩნდა შიგნიდანაც და გარედანაც.

მეორესთან მივიდა უფრო მეტი იმედით. მთლად დამპალი და დაშლილი იყო ფიცრები, ძლივსლა იმაგრებდა ლურსმანი, თვით მეტიმეტი სიდიდე ამცირებდა მის სიმაღლეს, მაგრამ მოსინჯა და დარწმუნდა, რომ ალაყათის კარისა არა ჰქონდა რა ამ კარს, ძველი ფიცრული ღობე იყო, რომლის უკან ქვითკირის მაღალი ღობე მიჰყებოდა.

თ ა ვ ი მ ი ხ უ თ ი

შეუძლებელი იქნებოდა გ'ზით რომ ყოფილიყო განათივებული

ამ დროს ჯარისკაცების ფეხისხმა მოესმა. ქუჩის კუთხიდან გაბედა, გაიხედა და შვიდი თუ რვა კაცი დაინახა მწყობრად მომავალი პოლონსოს ქუჩაში. ხიშტების ბზინვა მოხვდა თვალში, ცხადი იყო

იმისკენ მოდიოდნენ. ჯარისკაცებს წინ ქავერი მოუძლოდა. ცხადადა ჩანდა იმისი ახოვანი ტანი. ნელა მოაბიჯებდნენ დიდი სიფრთხილით. წამდაუწყუმ ჩერდებოდნენ: ეტყობოდათ, არც კარსა სტოვებდნენ გაუსინჯავად, არც კედლების კუთხეს.

მაშინვე მიხვდა ეს ვალეანი, რომ ლამის დარაჯებს შეხედროდა ქავერი და თან წამოეყვანა დასახმარებლად.

ორი თანამგზავრი ქავერისა ამ ჯარისკაცებს მოსდევდა.

ფრთხილად მოდიოდნენ, ჩერდებოდნენ, მაგრამ მაინც ერთი თხუთმეტი წუთის შემდეგ იქ იქნებოდნენ, სადაც ვალეანი იდგა. საშინელ მდგომარეობაში იყო. რამდენიმე წუთი და მერე ისევ ის უფსკრული, რომელსაც ორჯერ დააღწია თავი. ისევ კატორლა, ახლა მესამედ! კატორლა კი არა, ჯოჯოხეთი, რადგან კოხეტსა ჰკარგავდა საუკუნოდ. მაშასადამე მას მოელოდა სიცოცხლე საფლავეში დამწყვდეული ადამიანისა!

ერთადერთი შესაძლებლობა დარჩენოდა.

უცნაური კაცი იყო ეს ვალეანი, უცნაური იმით, რომ შეიძლება ვთქვათ, ორი გულა ეკიდა ერთად; ერთში წმინდანის მრწამსი ჰქონდა და მეორეში საშინელი მოხერხება კატორლელისა. გარემოებათა მიხედვით სარგებლობდა თავის გულებით და ხან ერთში ჩაჰყოფდა ხელს, ხან მეორეში.

კატორლაში დიდხანს ნამყოფი იყო, რამდენჯერმე გამოპარული, გაჭირვებაში შიშს კი არა, უსაზღვრო გაბედულებას იჩენდა. თავის ამხანაგებში განთქმული იყო იმითიც, რომ საკვირველი მოხერხებით აძვრებოდა ხოლმე კედელზე. არც კიბე უნდოდა, არც თოკი; მარტო თავის ღონით მიძვრებოდა, კეფითაც კედელს ეკვროდა, მხრებითაც. ერთიბეწო ნახვრეტში იმაგრებდა ფეხსა და მუხლს. ბრტყელ ქეას ეჭიდებოდა ხელით და; თუ გაჭირვება იყო, მეექვსე სართულამდე აძვრებოდა. ამავე ხელოვნურ მოხერხებით იყო, რომ კონსიერეერის ციხიდან გაიპარა ამ ოცი წლის წინათ პატიმარი ბატმოლი და სახელი გაუთქვა ამით საპატიმროს.

ეს ვალეანმა თვალით გაზომა ცაცხვის ტოტებით დაფარული კედლის სიმაღლე. ექვსი მეტრი იქნებოდა.

საქმე კოხეტი იყო. იმან კედელზე ცოცვა არ იცოდა, იქ ხომ ვერ დასტოვებდა. აყვანა რვა წლის გოგოსი შეუძლებელი იყო, — ნეტავი თავისთვის ჰქონოდა ღონე, ტვირთს როგორ აიკიდებდა. ერთიბეწო რამ სიმძიმე, თავისის გარდა, გადაუნაცვლებდა სიმძიმის ცენტრს და ძირს დასცემდა. თოკი იყო საჭირო და თოკი კი არა ჰქონდა. მოდი შენა და თოკი იშოვე შუალამისას პოლონსოს ქუჩაში.

მთელ სამეფოს მისცემდა, მეფე რომ ყოფილიყო ჟან ვალჟანი, ამ წამს თოკის ნაგლეჯში.

ასეთ უკიდურეს გაჭირვებას ყოველთვის აქვს თავისი ელვა. როგორც ხან გვაბრძალებს და ხან თვალსაც გვიხელს.

სწორედ ამ დროს დაინახა სინათლის ბოძი ჟანროს ქუჩაბანდში.

ამ დროს პარიზის ქუჩებს გაზით ანათებდნენ. ნათურა ბოძებზე იყო გამართული. თოკი ება, იმ თოკით ჩამოსწევდნენ ძირს, მოუკიდებდნენ და პატარა ჩარხის უკულმა ტრიალით ისევ მალა ასწევდნენ. ბოძს ძირს პატარა უჯრა აქონდა და ამ უჯრაში იყო შემონახული თოკი. უჯრის კარი მიეკეტათ.

საბედისწერო გაჭირვებაში რომ ჩავარდება კაცი, ან გულწასული დაეცემა, ან ბუმბერაზად იქცევა. ერთი ნახტომით შევარდა ქუჩაბანდში, ჯიბის დანით გატეხა თოკის უჯრის კარი, გამოიღო და მყისვე კოზეტთან გაჩნდა.

უკვე ვთქვით, რომ მთვარიანი ღამე იყო და ქუჩაში სანათი არ ენთოთ. ჟანროს ქუჩაბანდის ნათურაც ჩამქრალი იყო, როგორც სხეუბი.

ნაგვიანევი ღამე, სიბნელე, ჟან ვალჟანის მოუსვენრობა და უიმედობა შეუმჩნევლად არ დარჩა კოზეტს და შიში დაეტყო. სხვა ბავშვი რომ ყოფილიყო, დიდი ხანია ტირილს დაიწყებდა. იმან კი მართო ის გაბედა, რომ კალთა დასწია ჟან ვალჟანს. უფრო და უფრო ახლო ისმოდა იმათკენ მიმავალი ღარაუგების ფეხის ხმა.

— მეშინია, მამა, — უთხრა ჩურჩულით, — ვინ მოდის აქეთ?

— ჩუ, — უთხრა უბედურმა, — ეს ტენარდიეა.

კოზეტი აკანკალდა.

— ხმა არ ამოიღო, — დაარიგა ვალჟანმა, — თუ დაიყვირე ან იტირე, ტენარდიე გაიგონებს, შენ დაგეძებს, შენს წასაყვანად არის მოსული.

და აუჩქარებლად, სრული სიმარჯვით და სიმშვიდით, მით უფრო საკვირველით, რომ შეიძლება დასცემოდა ჟავერი თავის პატარა რაზმით, მოიხსნა ყელსახვევი, ილლიისქვეშ ამოუყარა კოზეტს, რომ თოკს არ დაექრა ბავშვი, კარგად შეუკრა, ზედ თოკი მიაბა იმ ნასკვით, რომელსაც მგზაურები მერცხლის ნასკვს ეძახიან, თოკის მეორე ბოლო პირში დაიჭირა. წაღები და წინდები გაიხადა, ბაღში გადაყარა და დაებლაუჭა კედელს. ცოტა ხანს შემდეგ დაჩოქილი იდგა კედლის თავზე.

განცვიფრებული უყურებდა კოზეტი, დამუნჯებული, ჟან ვალჟანის ღარიგებამ და ტენარდიეს სახელმა გაყინა ბავშვი.

უცბად ხმა მოესმა ჟან ვალჟანისა:

კედელს მიაქციე ზურგი.

ესეც აუსრულა.

— არ შეგეშინდეს, ხმა არ ამოიღო, — ჩამოსძახა ჩემად ვალუან-
მა და ზევით ასწია თოკი.

წამისა იყო ეს მოძრაობა, კოზეტიც კედლის თავზე გაჩნდა თავიბ-
მფარველთან.

ხელი სტაცა ვალუანმა, ზურგზე შეისვა. მარცხენა ხელით დაუჭი-
რა ორივე ხელი, დაწვა გულდაღმა და გახობდა კედლის თავზე. სწო-
რედ მიხვდა, კედლის ბოლოს შეხიბა იყო, ბალისკენ ბანდაშეებუ-
ლი, ცაცხვს ეხებოდა ოდნავ. მისდა საბედნიეროდ კედელი ამ მხრო-
დან უფრო მაღალი იყო, ვიდრე ქუჩის მხრიდან.

ის იყო მიაღწია ბალისკენ დაშეებულ ბანს, ჯერ ბანზე არ გადა-
მძვრალიყო, რომ დარაჯების შემოსვლა მოესმა, ჩქარი ნაბიჯით მო-
დიოდნენ. ყავერის ხმა გაისმა, რომელიც მეხივით ქუხდა:

— გაჩნრიკეთ ქუჩაბანდი, დრუა-მურის ქუჩაში დარაჯი დგას,
ჰიკულისს ქუჩაზეც. დარწმუნებული ვარ მანდ იმალება, მაგ ქუჩა-
ბანდში.

გაბრაზებით შეცვივდნენ ყანროს ქუჩაბანდში ჯარისკაცები.

ყან ვალუანი დაწეულ ბანზე ჩაცურდა, კოზეტი ზურგზე ჰყავდა
მოკიდებული. ცაცხვთან მივიდა და ჩახტა მიწაზე. შიშით იყო თუ-
ყოჩაღობით, ხმა არ ამოუღია კოზეტს, თუმცა ხელები დაჰფხაქნოდა
ამ თოკით კედელზე ასვლაში.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ა

გ ა მ ო ტ ა ნ ი ს დ ა ს ა წ ყ ი ს ი

დიდ ბაღში იყო ყან ვალუანი, უცნაურ, დაღვრეპილ ბაღში, რო-
მელიც თითქოს იმისთვის არის გაშენებული. რომ ზამთარშიც და
ღამითაც სარგებლობდეს მით ადამიანი. მოგრძო ბაღი იყო, ჩინარის
ხეივნით ბოლოში და მაღალ, აყრილ ხეებით გვერდზე, შუა ნაწილ-
ში მოტიტვლებული ჰქონდა, სადაც ერთი დიდი განცალკევებულ
ხე იდგა. აქა-იქ ხეხილი მოჩანდა დაღრეცილი და გაუახლავი. რთ-
გორც ბუჩქნარი; მწვანის დასათესად კვლები, სანესეე. რომლი-
მეშუშის საფარზე თამაშობდა მთვარის შუქი. და ერთი ძველი წყაღ-
სადენი. აქა-იქ ქვის სკამები იდგა ხავსმოკიდებული. ხეივნებს ორივე
მხარეს წვრილი დაბალი ბუჩქი ჰქონდა ჩარიგებული, ხეივნებს ზო-
გან ბალახი მოსდებოდა, ზოგან მწვანე ხავსი.

ძირს იყო ჟან ვალუანი, იმ შენობის გვერდით, რომლის დაქანებული ბანით ისე ადვილად ჩავიდა ბაღში. იქვე ფიჩხი ეყარა და ფიჩხის უკან, კედელთან, ძეგლი იდგა ქვისა; პირისახე დამტკრეულ-ქქონდა ამ ძეგლს და საშინელ ნიღაბად მოჩანდა მთვარის სინათლეში.

შენობა დანგრეულსა ჰგავდა; შიგ ოთახები მოჩანდა უპატრონოდ მიტოვებული, ერთი კი საწყობად გამოეყენებინათ და გატენილი იყო გადასაყრელ ნამტკრევი ავეჯით.

დიდი შენობა, დრუა-მურის ქუჩაში რომ გადიოდა, ორი ფასადით გამოდიოდა ბაღში სწორკუთხოვნად, და აქ, ბაღში, უფრო საშინელი იყო გარეპირი ამ შენობისა, ვიდრე ქუჩაში გამავალი. სინათლე არსადა ჩანდა. ფანჯარას ყველას რკინის ბაღე ქქონდა გარედან. ზემო სართულის ფანჯრებს ყველას ლითონის სახურავი, როგორც საპატიმროშია. ერთი ფასადის ჩრდილი ეცემოდა მეორეს და შავ სუდარასავით ეფარებოდა ბაღს.

სხვა სახლი არა ჩანდარა, ბაღის ბოლო ნისლში და ღამის სიბნელეში იკარგებოდა, მაგრამ მაინც შეიძლებოდა გარჩევა რაღაც კედლებისა და პოლონსოს ქუჩაში გამავალ სახლების ბანისა.

არავინ ჩანდა ბაღში. ღამე იყო და ყველას ეძინა, მაგრამ ისე მიყრუებულს და მივიწყებულსა ჰგავდა ეს ბაღი, რომ დღისითაც არავინ უნდა ყოფილიყო მოსეირნე.

ფეხი დაადგა მიწას ვალუანმა და მაშინვე თავის ფეხსაცმელის ძებნა დაიწყო, იპოვა, ჩაიცვა და მერე იმ ფარდულში შეიყვანა კოხეტი. თუ გამოიპარა კაცი, საკმარისად დამალულად არა გრძნობს თავს, კოხეტსაც სულ ტენარდიე ელანდებოდა, ისიც ფრთხილად იყო და ცდილობდა მიკუნჭულიყო საღმე.

კანკალებდა პატარა გოგონა და ვალუანს ეკვროდა. ქუჩიდან ხმა ისმოდა დარაჯებისა, რომლებიც ქუჩაბანდში ეძებდნენ ჟან ვალუანს; ისმოდა ფეხის ხმა, კონდახის ცემა ქეებზე, ჟავერის ბრძანება, ძახილი იმ ჯაშუშებისა, რომლებიც გზაზე დაეყენებინა და იმედგაცრუებულ ჟავერის ლანძღვა და გინება.

კარგა ხანს ისმოდა ეს ხმები. ბოლოს, როგორც იყო შეწყდა. ეტკობოდა შორდებოდა იქაურობას ეს საშინელი განსაცდელი. სუნთქვა ეკვროდა ჟან ვალუანს.

ხელი კოხეტის პირზე დაედო, — ხმა არ ამოიღო, — და იყო ისე გაშეშებული.

მაგრამ ისეთი ღუმილი სუფევდა იმ სამალავში, რომ მას სრულეზითაც არ არღვევდა არც დარაჯების ხმაური და არც ჟავერის გაშეშებული ბრძანება, თითქოს ეს სახლიც იმ ყრუ ქეებით ყოფილი-

ყო ამენებული, რომლებიც საღვთო წერილში არის მოხსენებული, და ახალი ხმა გაისმა ამ ღრმა ღუმელში. ზეციური ნეტარი ხმა, იმდენად ტკბილი და სულისჩამდგმელი, რამდენადაც დარაჯების ხმა იყო საზარელი და სულის შემხუთავი. გალობა იყო წყვილიადიდან მომავალი, აღტაცება ლოცვის და ჰარმონიისა ამ ღამის საშინელ ღუმელში; ქალების ხმა იყო, უმანკო ქალების და გულწმინდა ბავშვების შეწყობილი ღალადი. მიწიერი არ არის ეს ღალადი და იმ ხმასა ჰგავს, რომელიც ახლად შობილს ესმის, და უკვე სულთმობრძავს. ამ საშინელ სახლიდან ისმოდა ეს გალობა, ბაღში რომ შემოდოდა თავის გარეპირით, ქაჯების ხმაურობა რომ განშორდა იქაურობას. ანგელოზების გუნდის მოახლოვებად მოისმოდა ტკბილი გალობა.

ჟან ვალჟანმა და კოზეტმა მუხლი მოიყარეს.

არ იცოდნენ სად იყვნენ; არც იცოდნენ რა იყო ეს გალობა, მაგრამ კარგად გრძნობდნენ ორნივე, კაციც და ბავშვიც, ცოდვილიც. რომელიც ინანიებდა თავის წარსულს და უმანკო ბავშვიც, რომ მუხლმოყრილნი უნდა ყოფილიყვნენ ამ გალობის დროს.

უცნაური ის იყო, რომ მიუხედავად ამ გალობისა, მაინც ცარიელად, მიტოვებულად მიაჩნდათ დიდი შენობა. უმკვიდროს ჰგავდა სახლი და ზეციდან მომავალს — გალობა.

აღარა აგონდებოდარა ჟან ვალჟანს ამ გალობის დროს, აღარას ფიქრობდა. აღარა ხედავდა ღამეს: მოწმენდილ მზის სხივით გაკაშკაშებულ ცასა ხედავდა. ისე იყო, თითქოს აპირებდა იმ ფრთის გაშლას, რომელიც გულის სიღრმეში გვაქვს ჩამალული.

შეწყდა გალობა. იქნება დიდხანსაც ისმოდა, იმისას ვერას გეტყვოდათ ჟან ვალჟანი. ერთ წამად ეჩვენება ადამიანს შეფრთხინვის საათი.

მიჩუმდა იქაურობა, მიღუმდა. აღარა ისმოდარა აღარც ქუჩაში და აღარც ბაღში. გაქრა მიუქარა და საშიშროება. გაქრა ნუგეში და იმედოვნება. ქარი არხვედა კედელზე გამხმარ ბალახს და მარტო იმისი ჩუმი შრიალიდა ისმოდა.

თ ა ვ ი მ ე ზ ვ ი ლ ე

გ ა ე ო ც ა ნ ი ს ბ ა ნ ბ რ ძ ო ჯ ა

ცივი ქარი ამოვარდა ღამისა, რაიც იმისი ნიშანი იყო, რომ ნაშუაღამევის მეორე საათი უნდა ყოფილიყო. ხმას არ იღებდა საწყალო კოზეტი. ჟან ვალჟანს უჯდა გვერდზე. თავი გულზე მიედო და ისე იყო, უძრავად, რომ ჟან ვალჟანს ეგონა, — დაეძინაო. — ჩამოხვდა:

თვალდაჭყეტილი იჯდა ბავშვი, ღრმად ჩაფიქრებული. გული ჩაუწყდა და ვალყანს.

ჯერაც კანკალებდა კოზეტი.

— გეძინება, შვილო? — ჰკითხა ეან ვალყანმა.

— მცივა, მამა.

და ცოტა ხანს უკან ჰკითხა:

— ისევ აქ არის?

— ვინა, შვილო?

— ქალბატონი ტენარდიე.

ეან ვალყანს კიდევ დავიწყებოდა ის საშუალება, რომლითაც დაიმუნჯა პატარა გოგონა.

— არა, არა! წავიდა. ნულარ გეშინია.

ისე ამოიხვნეშა კოზეტმა, თითქოს დიდი ტვირთი აწვა გულზე და უცბად ჩამოაცალესო.

ციოდა. სახლი დანგრეული იყო ყოველ მხრივ, ცივი ქარი უფრო და უფრო ძლიერდებოდა, თავისი სერთუკი გაიხადა მამობილმა და შიგ შეახვია გოგონა.

— ახლა? ახლა ხომ ცოტა გათბი?

— დიახ, მამა.

— მაშ აქ მომიცადე, ახლავე მოვალ.

გავიდა გარეთ და დიდი შენობის კედელს გაჰყვა, უნდოდა ეპოვა სადღე უფრო თბილი თავშესაფარი. კარები ბევრი ნახა, მაგრამ სულ დაკეტილები იყო. ქვემო სართულის ყველა ფანჯარას რკინის მოჯირი ეკეთა.

სახლის კუთხეს რომ გასცდა, სულ თალიანი ფანჯრები დაინახა და ცოტა სინათლეც. ფეხის წვერებზე შედგა და ერთ ფანჯარაში შეიხედა. ეს ფანჯრები სულ ერთი დიდი დარბაზისა იყო. დარბაზში იატაკის მაგივრად დიდრონი ნათალი ქვა ეგო და ჰერი გადაჭრილი ჰქონდა ბოძებზე დაშვებულ თალებით. ბნელოდა დარბაზში, არა ჩანდარა, გარდა მბეუტავ სინათლისა და ჩრდილებისა. სინათლე პატარა ლამპის იყო, დარბაზში არავინ ჩანდა, არავინ ინძრეოდა, მაგრამ კარგად რომ დააქერდა და მიაჩვია თვალი, ძირს ფილაქანზე თითქოს რაღაცა გაარჩია ადამიანისმაგვარი, სუდარით მოსილი. გულდაღმა იყო გაშხლართული, პირი ქვაზე ედო, ხელები ჯვარედინად გაეშალა და მკვდარივით უძრავად იდო ცივ ქვაზე, იქვე მის გვერდით რაღაც ეგდო მგლინავი ჭველის მსგავსი, თითქოს კისერზე საბელი ბმოდა ფილაქანზე მწოლარეს.

ბნელით იყო მოცული მთელი დარბაზი, ოღნავ განათებული და ეს უფრო საშინლად ჰხდოდა ამ სურათს.

ხშირად უთქვამს მას შემდეგ ჟან ვალჟანს, — ბევრი საშინელება შემხვედრია ჩემს სიცოცხლეში, მაგრამ ამის მსგავსი საზარელი და გამყინავი არა მინახავს რაო. — ცოცხალი იყო თუ მკვდარი ფილაქანზე გაშლართული? რა განზრახვა ჰქონდა, ან რა განზრახვით იყო შეკრული და გაყინულ ქვებზე გამოტილი ის უბედური? საზარელი იყო წარმოდგენა, რომ იქნება მკვდარი იყო და კიდევ უფრო საზარელი, თუ ცოცხალი იყო.

ჯერ გაბედვით მოიქცა ვალჟანი, შუბლი მიაღო ფანჯარას და დააკქერდა, — აბა, გაინძრევა თუ არაო? — იდგა და შესცქეროდა. კარგა ხანს იდგა ასე. თვითონვე იგრძნო, რომ დიღხანს იდგა, მაგრამ არავითარი მოძრაობა არ ეტყობოდა სუდარაში გახვეულს. უცბად იმისთანა შიში მოერია, რომ ლაჩარავით გაიქცა. მირბოდა კოხეცისაკენ, უკან აღარც კი იხედებოდა, — უკან რომ მივიჩედო, — ფიქრობდა, — დავინახავ როგორ მომდევს და როგორ მემუქრება ხელებითაო.

ძლივსდა ქშინაედა, კოხეტთან რომ მივიდა, მუხლი ეკეცებოდა. ცივი ოფლი სდიოდა.

სად იყო, ვინ შესძლებდა წარმოედგინა ამგვარი აკლდამა შუაგულ პარიზში? რა იყო ეს უცნაური სახლი? რა იყო ღამის საიდუმლოებით სავსე შენობა, რომელიც ანგელოზებრივ ტკბილი გალობით ანუგეშებდა სულს ღამის სიბნელეში და თან იმ საშინელ სურათს უშლიდა თვალწინ უცბად? რა იყო ეს უცნაური სახლი, რომ სამოთხის კარის გაღებას ჰპირდებოდა და ჯოჯოხეთის კარს აღებდა? და ყოველივე ეს ადამიანთა სახლში ხდებოდა, სახლში, რომელსაც თავისი ნომერი ჰქონდა ქუჩის მხრივ. სიზმარი ხომ არ იყო ეს საშინელება. თავისდა უნებურად ქვას დააელო ხელი, რომ დარწმუნებულყო — არა მძინავს, ფხიზელი ვხედავ, რასაც ვხედავო.

შიში, სიცივე, მღელვარება იმ ღამისა ისე მორეოდა ჟან ვალჟანს, რომ შეცივებულივით ცახცახებდა. ერთმანეთში არეულიყო იმის ფიქრებიც.

კოხეტთან მივიდა. გოგონას დასძინებოდა.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ი

გამოცანა რთულდება

თავი ქვაზე მიედო კოხეტს და ისე ეძინა.

გვერდზე მიუჯდა და დაჰყურებდა. უყურებდა ობოლს და თანდათან თვითონაც მშვიდდებოდა, თანდათან იმორჩილებდა თავის ფიქრებს.

ცხადად ხედავდა ამ ჭეშმარიტებას, საფუძველს ამიერიდან მის სიცოცხლისას, რომ ვიდრე თავისთან ეყოლება კოზეტი, რაც დასკირდება მარტო იმისთვის დასკირდება, თუ შეეშინდება რისიმე, მარტო იმისთვის შეეშინდება; არც კი გრძნობდა სიცივეს, მიუხედავად იმისა, რომ სერთუჟი გაეხადა და შიგ კოზეტი შეეხვია.

ამ ფიქრებში გართულს რამდენიმე ხანი იყო რაღაც ხმა ესმოდა უცნაური, თითქოს პატარა ზარი უჭირავს ვიღაცას და იმას აწკარუნებდნენ. ხმა ბალიდანვე მოდიოდა. გარკვევით ისმოდა ზარის წკრიალი, თუმცა ყრუდ, სუსტად. უცნაურ მუსიკასა ჰგავდა ეს ხმა, იმ მუსიკას, რომელსაც ჰქმნას ღამის საძოვარში თხის კისერზე მიბმული ზარი, წინ რომ მიუძღვის ფარა ცხვარს.

ბალისკენ შიახედა ამ ხმამ ვალჟანი.

დააქებდა და ხახა, რომ ვიღაც იყო ბაღში.

ადამიანის მსგავსი იყო ეს არსება, სანესვეში დადიოდა; ხან დაიხრებოდა, ხან ისევ წამოდგებოდა, ჩერდებოდა, მოძრაობდა, ეტყობოდა რაღაცას აკეთებდა ნესვის საფარ მინებში, თითქოს რაღაცას ჰფენდა, ხან მიათრევდა მიწაზე, კოჭლობდა კიდევ.

ის ხანგრძლივი კანკალი შოერია ჟან ვალჟანს, რომელსაც მარტო მასავით განწირულნი განიცდიან. ყველაფერი საეჭვოა მათთვის და მტრობითი სავსე. დღისა ეშინიათ, რადგან გასცემს თავის სინათლით, და ღამისა, რადგან მტერს ეხმარება, რომ მოეპაროს. ახლა არ იყო, თრთოდა კაცი, რადგან ბაღში სულიერი არავეინა ჩანდა, და აგერ კანკალებს, რადგან ვიღაც დაინახა.

ღანდისა კი არა, ახლა ამ ნამდვილ არსებისა შეეშინდა. წარმოდგინა, რომ ჟვერი და იმისი ჯაშუშები არსად წასულიყვნენ, რომ ქუჩაში დარაჯები დააყენეს და თვითონ აქვე არიან საღმე; დაინახავს თუ არა ის კაცი, მაშინვე ყვირილს დაიწყებს, — არიქა ქურდიო! — და დააჭერინებს. ფრთხილად აიყვანა ხელში მძინარე კოზეტი და დამტვრეულ დგამის და გადასაყრელ ავეჯის უკან მიაწვინა ერთ კუნჭულში. კოზეტი არ იძვროდა.

მერე იმ კაცს დაუწყო ცქერა, სანესვეში რომ დაინახა. უცნაური ის იყო, რომ ზარის ხმა შედეგი იყო კაცის ყოველი მოძრაობისა, ასე ვთქვათ, თანა სდევდა მას. როდესაც ჟან ვალჟანისკენ წამოვიდოდა, წკარუნიც გარკვევით ისმოდა; უკან დაიწვედა და ზარის ხმაც სუსტდებოდა, თუ აჩქარებულყო იმისი მოძრაობა, ზარის ხმაც სწრაფი და ხანგრძლივი ისმოდა; გაჩერდებოდა და აღარც ზარი რეკდა. ცხადი იყო, ზარი უნდა ჰბმოდა თვითონ იმ კაცს; მაგრამ რაღა? რის მომასწავებელი უნდა ყოფილიყო ადამიანზე მიბმული ზარი? ვინ

იყო ის კაცი, რომ იმისთვისაც ზარი მიებათ, როგორც ცხვარში თხას, ან ტყეში ძროხას და ხარს.

ამ ფიქრით იყო მოცული ხელი რომ შეახო კოზეტის ხელს. გაყინული ჰქონდა ბავშვს ხელი.

— ვაი, ღმერთო! — წამოიძახა ჟან ვალუანმა.

და ჩუმი ხმით დაუძახა:

— კოზეტ.

თვალი არ გაახილა გოგონამ.

მერე კარგად შეანძრია.

არ იღვიძებდა ბავშვი.

— ვაიმე! რა დაემართა, რა ვქნა? — წამოვარდა, თავითფეხებამდე კანკალებდა შეშინებული.

რა არ მოელანდა საზარელი უბედურს ამ წამს! მოხდება ხოლმე, ისე წარმოგვიდგება შიშით აღძრული ყოველგვარი მოსალოდნელი უბედურება, როგორც მთელი გუნდი ავსულ ალებისა და გონება გვერევა. თუ ჩვენს საყვარელს შეეხება განსაცდელი, ყოველგვარ შეუძლებელ საშიშროებას გვილანდავს გახელებული გონება. ჟან ვალუანსაც ისე მოუვიდა, წარმოიდგინა, რომ სიკვდილს ვერ გადაურჩება კოზეტი, რაკი გარეთ დაეძინა იმ სიცივეში.

გაყვითლებული იწვა მიწაზე საწყალი გოგონა, სრულიად უძრავად. ყური მიაღო გულზე. სუნთქავდა ბავშვი, მაგრამ მეტად სუსტად ეჩვენა იმისი სუნთქვა და შიში მოერია, — ისეა მისუსტებული. სუნთქვა შეეკვრისო.

როგორ უნდა გაეთბო, როგორ გაეღვიძებინა? იმას მეტი აღარა ახსოვდა რა, ამის მეტი აღარა აშინებდა რა. სხვა ყველაფერი წაიშალა მისი გონებიდან და გოჯივით გავარდა ბაღში.

საჭირო იყო დაუყოვნებლივ ჩაეწვინა კოზეტი თბილ ლოგინში და თბილ ოთახში. დანარჩენი აღარა არსებობდა რა იმისთვის.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ი

ზარუხეზული კაცი

პირდაპირ იმ კაცისკენ წავიდა, ბაღში რომ დაინახა, ჯიბიდან ფული ამოიღო ქალაღში შეხვეული.

თავდაღუნული იყო ის კაცი და ვერა ხედავდა მისკენ მიმავალს. სწრაფი ნახტომით გარბოდა ჟან ვალუანს.

მივარდა და შეჰყვირა:

— ასი ფრანკი!

შეხტა კაცი ამ მოულოდნელი ყვირილით, შეხედა.

— ას ფრანკს მოგცემთ, — გაიმეორა ჟან ვალჟანმა, — თუ ბინას მომცემთ ამაღამ!

მთვარე ანათებდა ჟან ვალჟანის გაფითრებულ სახეს.

— რა ვქნა? თქვენ ბრძანდებით, ძია მადლენ? — თქვა კაცმა.

ძია მადლენის ხსენება ამ შუალამისას, ამ მიბნელებულ ბაღში, ამ უცნობ სახლში, ამ უცნობ კაცისაგან მეტად მოულოდნელი იყო ჟან ვალჟანისთვის და უკან დაიწია.

ყველაფერს წარმოიდგენდა და ამას კი ვერა. მოხუცებული კაცი იყო, ბაღში რომ დახვდა, წელში მოხრილი, კოჭლი, გლახკაცურად მოსილი; მარცხენა ფეხზე საწვივე ჰქონდა ტყავისა და ზედ კარგა მსხვილი ზარი ეკიდა, სახე ჩრდილში ჰქონდა და ვერ გაერჩია ჟან ვალჟანს.

ამასობაში ქუდი მოიხადა იმ კაცმა და აკანკალებულმა წამოიყვირა.

— აჰა! ღმერთო! აქ საიდან გაჩნდით, ძია მადლენ, როგორ შემოხვედით? ქრისტე ღმერთო! ციდან ჩამოფრინდით, თუ რა? საამო არ არის ჩამოვარდნა, მაგრამ თუ თქვენ ჩამოვარდით, ზეციდან ჩამოვარდებოდით. რა მოგივიდათ, რა ვქნა? აღარც ყელსახვევი გაქვთ, აღარც ქუდი, აღარც სერთუკი! იცით, როგორ შეეშინდებოდით თქვენი სხვას რომ ენახეთ ვისმე, ვინც თქვენ არ გიცნობთ! უსერთუკოდ! ღმერთო ძლიერო! არა, იქნება წმინდანებიც ჭკუაზე შეშლილან ჩვენს დროში, მაინც როგორ შემოხვედით? ეს მაინც მითხარით.

წყალივით მისდევდა სიტყვა სიტყვას. სოფლური სიტყვის სიმკვირცხლით ლაპარაკობდა კაცი, ტკბილი ხმით; საშიში არა იყო რა. გაკვირვებული იყო ძია მადლენის ნახვით და ნასიამოვნებიც.

— თქვენ ვინა ხართ, ეს რა სახლია, — ჰკითხა ჟან ვალჟანმა.

— დასწყევლა ღმერთმა ჩემი მტერი და ავი სული, — შეჰყვირა ბებერმა კაცმა, — რა ვქნა, ვერა მცნობთ? მე ისა ვარ, ვინც თქვენ მოათავსეთ ამ ბაღში, და ეს სახლიც ის არის, სადაც მე სამსახურში ვიმყოფები. მაშ ვერ მიცნობთ?

— ვერა, — მიუგო ჟან ვალჟანმა, — თქვენ საიდანღა მიცნობთ? სად გინახივართ?

— თქვენ ხომ სიკვდილს გადამარჩინეთ.

მობრუნდა, მთვარის სხივი მოხვდა მის სახეს და ჟან ვალჟანმა მაშინვე იცნო ბებერი ფოშლევანი.

— აჰ, თქვენა ხართ? — გაიხარა ჟან ვალჟანმა, — აი ახლა კი გიცანით.

— მადლობა ღმერთს! — წამოიძახა ფოშლევეანმა პატარა საყვე-
ღურით.

— და აქ რას აკეთებთ, — ჰკითხა ჟან ვალუანმა.

— აქა? აი ნესვებს ვფარავ.

მართლაც, ბებერ ფოშლევეანს ხელში ეჭირა ერთი ჩიჩობი, რო-
მელიც სანესვესთვის უნდა გადაეფარებინა, და ხელში შერჩა, ჟან
ვალუანი რომ მიუვარდა. ხელში შერჩა და ამ ლაპარაკის დროსაც
ხელში ეჭირა. ერთი საათი იქნებოდა ბაღში იყო. რამდენიმე ჩიჩობი
დაეფარებინა და ამით იყო, რომ უცნაურად ეჩვენებოდა შორიდან
მაცურებელ ჟან ვალუანს იმისი მოძრაობა.

ფოშლევეანმა განუმარტა:

— კაშკაში გააქონდა მთვარეს და, ცხადი იყო, ყინვაც თან მოჰ-
ყვებოდა. სანესვე არ წამიხდეს მეთქი, ვიფიქრე, ავდექი და ჩიჩობი
წამოვაფარე. მერე სიცილი წასკდა და დაუმატა.

— თქვენ კი კარგად მოგიხდებოდათ მოხურვა ღვთის წინაშე,
მაგრამ ერთი გამაგებინეთ, საიდან შემოხვედით ამ ბაღში?

რაკი იცნო ამ კაცმა ჟან ვალუანი ძია მადლენის სახელით მაინც,
ცოტა სიფრთხილვე მართებდა, მანამ ისიც გაიხსენებდა ამ კაცის ვი-
ნაობას და კითხვა დაუწყო. როლები შეიცვალა: ბაღში შემოპარული
ჰკითხავდა ბაღის მომვლელს.

— ეგ ზარი რაღაა, მუხლზე რომ მიგიბავთ?

— ესა? — უპასუხა ფოშლევეანმა, — ეს იმიტომა მაქვს, რომ
მომერიდონ.

— რაო? ზარი შეუბამთ, რომ მოგერიდონ?

თვალი მოჭუტა ბებერმა ფოშლევეანმა ეშმაკური ღიმილით:

— მაშ რა ვქნა? ქალების მეტი არაეინ არის ამ სახლში. ძალიან
ბევრია ყმაწვილი ქალი, და, თურმე ნუ იტყვით, ცოდვა მოუვათ, თუ
შემხვდნენ სადმე; ადგნენ და ზარი შემაბეს, რომ გაიგონებენ ჩემი
ზარის ხმას, — მომერიდებიან.

— ეს რაღა სახლია?

— თქვენ კარგად იცით, რაც არის.

— არა, არ ვიცი.

— თქვენ არ დამაყენეთ აქ მებაღედ?

— მიპასუხეთ. წარმოიდგინეთ, რომ არა ვიცი რა.

— ჰოდა, ეს კიდევ მცირე პიკაუსის მონასტერი გახლავთ. ახლა?

ნელ-ნელა აგონდებოდა ჟან ვალუანს ფოშლევეანი. შემთხვევამ,
ესე იგი განგებამ, ჩამოიყვანა წმ. ანტონის უბნის სწორედ იმ მონას-
ტერში, სადაც ბებერი ფოშლევეანი აღმოჩნდა მებაღედ: ფოშლევეანი,
სომელიც სიკვდილს გადააჩრჩინა ჟან ვალუანმა და მერე ამ მონას-

ტერში მიაღებინა მებაღედ. ამ ორი წლის წინ მოხდა ეს ყველაფერი. მოაგონდა და გაიმეორა, თითქოს თავის თავს ელაპარაკებოდა:

— მცირე პიკუსის მონასტერი.

— ძალიან კარგი, მაგრამ ერთი მიბრძანეთ, ძია მადლენ, როგორ შემოხვედით ამ ბაღში? წმინდა ხართ, ვიცი, მაგრამ მაინც კაცი ხართ. და კაცის შემოსვლა აქ სასტიკად არის ავრძალული.

— თქვენ რომა ხართ?

— ჩემს მეტი არავინ არის.

— აგრე იყოს, მაგრამ მაინც ისე უნდა მოახერხოთ, რომ მეც აქ დავრჩე.

— ოჰ, ღმერთო! — შეჰყვირა ფოშლევანმა.

ჟან ვალჟანი მივიდა მებაღესთან და ღინჯად უთხრა:

— ფოშლევან, მე თქვენ სიკვდილს გადაგარჩინეთ.

— პირველად მე გავიხსენე თქვენი სიკეთე. თქვენ დავიწყებული გქონდათ.

— ჰოდა, დღეს თქვენ შეგიძლიათ გადამიხადოთ ის სიკეთე, რომელიც მე გიყავით ოდესღაც.

ფოშლევანმა თავისი ჩამომხმარი აკანკალებული ხელი სტაცა ჟან ვალჟანის ღონიერ ხელს და რამდენიმე წამი დარჩა ისე, თითქოს ენას ვეღარ იმორჩილებდა. მერე შეჰყვირა:

— ოჰ, ღვთის წყალობა იქნება ჩემთვის, თუ შეეძელ და ნაწილობრივ მაინც გადაგიხადეთ თქვენი სიკეთე! მე, მე უნდა გიხსნათ თქვენ სიკვდილისაგან, ბატონო მერო? იმსახურეთ თქვენი ბებერი ნაცნობი, როგორც გენებოთ!

წმინდა სიხარულს შეეცვალა მოხუცის სახე, სხივი ადგა თავზე.

— აბა რას მავალებთ? მიბრძანეთ.

— გეტყვით. ერთი ოთახი გაქვთ სადმე?

— პატარა ფარდული მაქვს, განცალკევებული, ძველი მონასტრის ნანგრევების უკან, ისეა მიკუნჭული, რომ ძნელად მიაგნებს ადამიანი, სამი ოთახი მაქვს.

მართლა ისე იყო პატარა სახლი მიმალული ნანგრევების უკან, რომ შეუძლებელი იყო იმის დანახვა, ფოშლევანს რომ არ გაეშვირა იქით თითი.

— ძალიან კარგი. — უთხრა ჟან ვალჟანმა. — ახლა ყური დამიდგდეთ, ორი რამა მაქვს სათხოვარი.

— ბრძანეთ, ბატონო მერო.

— პირველი, არავის ეტყვი, არავის არაფერს ჩემს შესახებ და მეორე, რაც იცით, იმაზე მეტის გაგებას ნუ ეცდებით.

— როგორც მიბრძანებთ, ვიცი, რომ თქვენ ავს არას ჩაიდნით და

ყველგან და ყოველთვის ღვთის მადლით საესე იყო თქვენი ცხოვრება. ეგეც რომ არ იყოს, — თქვენ მომათავსეთ ამ სახლში და თქვენი მორჩილი ვარ. აბა რას მიბრძანებთ?

— ძალიან კარგი. ახლა წავიდეთ. ბავშვს მივხედოთ.

— პა? მაშ ბავშვიც არის?

ხმა აღარ ამოიღო და მიჰყვა ეან ვალყანს, როგორც ძაღლი მისდევს ხოლმე თავის პატრონს.

ნახევარი საათის შემდეგ კოხეტი მეზალის თბილ ლოგინში იწვა, იქვე კარგი ცეცხლი ენთო. ბავშვი გამთბარიყო და გაწითლებულიყო იმ სიცივის შემდეგ. ეან ვალყანმა მოიხვია თავისი ყელსახვევი, სერთუი ჩაიცვა; კედელზე გადმოგდებული ქუდიც იპოვა. მანამ ასე ირთებოდა ეან ვალყანი, ფოშლევეანმა მოიხსნა თავისი ზარიანი საწვივე და იქვე კედელზე ჩამოჰკიდა ლურსმანზე. ბუხართან დასხდნენ ორნივე ერთ პატარა მაგიდასთან, რომელზედაც ფოშლევეანმა შავი პური დადო, პატარა ნაჭერი ყველი, ერთი ბოთლი ღვინო და ორი ჭიქა. ღვინო დაუსხა, მერე ხელი დაადო ეან ვალყანს მუხლზე და უთხრა:

— ეპ, ძია მადლენ! მაშ ვერ მიცანით წელან? მაშ აგრე? სიკვდილს გადაარჩინეთ ადამიანი და მერე ისე დაივიწყეთ, როგორც შარშანდელი თოვლი? არ ვარგა, არა! იმას კი თავის ღღეში არ დაავიწყდებიო! უმადური ყოფილხართ, ძია მადლენ!

თ ა ვ ი მ ი ა თ ე

როგორ ღარჯა შავერი ხახამურალი

ახლა ისიც ვთქვათ. როგორ მოუვიდა ეავერს, რომ ხელიდან გაუსხლტა მახეში გაბმული ნადირი.

ახლად მიცვალეულ ფანტინის ლოგინთან დაიქირა ეან ვალყანი ეავერმა, რომელიც მონრეილის საპატიმროდან გაეპარა იმ ღამესვე პოლიციას ეგონა, რომ გაქცეული კატორღელი პარიზისკენ წავიდოდა დასამალავად. პარიზი მორევიან, სადაც ყველაფერი იმალება, იკარგება, ყველა ქრება ამ ქვეყნიერების ფოკუსში. როგორც უძირო ოკეანეში. არავითარი ტევრი არ დამალავს ისე კარგად ადამიანს, როგორც ეს სიმრავლე ხალხისა. ეს კარგად იცის ყველა გამოქცეულმა და გამოპარულმა და პარიზისკენ მიისწრაფის, რომ შთანთქმულ იქნეს მის სიღრმეში. ამაშია მისი ხსნა. პოლიციამაც კარგად იცის ეს გარემოება და საცა კი ვისმე დაჰკარგავს, ყველას პარიზში

ეძებს. პარიზშივე დაუწყო ძებნა პოლიციამ ქალაქ მონრეილის ყოფილ მერს. დასახმარებლად ჟავერი დაიბარეს პარიზში, კარგადაც დაეხმარა. დიდი გამოცდილება გამოიჩინა ამ საქმეში ჟავერმა და დიდი გულმოდგინება. პოლიციის უფროსის, გრაფ ანგლეს მდივნის შაბუიეს ყურადღება მიიქცია, — იგი წინადაც მფარველი იყო ჟავერისა, — და პარიზის პოლიციის ინსპექტორად დანიშნა. ერთგულად ემსახურებოდა ჟავერი და ესეც ვთქვათ, თუმცა მოულოდნელი იქნება ეს სიტყვა, — პატიოსან, სასარგებლო მოხელედ ითვლებოდა.

არც კი აგონდებოდა ჟან ვალჟანი. ამგვარ მეძებარს, ყოველთვის ნადირის მღვევარს, გუშინდელ მგელს ავიწყებს დღევანდელი. 1823 წ. რაღაც გაზეთს ათვალეერებდა, — ქირივით ეჯავრებოდა გაზეთები, მაგრამ მეფის მომხრე იყო და უნდოდა დაწვრილებით სცოდნოდა ბაიონში პრინცის შესვლა და ზეიმური მიგებება, — თვალში მოხვდა პატარა შენიშვნა და შიგ ჟან ვალჟანის სახელი. გაზეთში ეწერა, რომ კატორღელი ჟან ვალჟანი წყალში დაიხრჩო. ამ შემთხვევამ საბოლოოდ დაარწმუნა ჟავერი, რომ ჟან ვალჟანი უკვე გამოსთხოვებოდა ამ წუთისოფელს, — იქიდან კი ველარ გაიქცევაო, — თქვა ჟავერმა. გადაადგო გაზეთი და დაივიწყა ჟან ვალჟანი.

რამდენიმე ხნის შემდეგ პარიზის პოლიციას ცნობა მოუვიდა სენ-ე-უაზის პოლიციისაგან — ერთი ბავშვის გატაცების შესახებ: — უცნაურ გარემოებაში მოხდა ეს ამბავი, — ეწერა ცნობაში: სოფელ მონფერმეილში ერთი პატარა გოგონა იყო, შვიდი-რვა წლისა; დედას ადგილობრივ მედუქნისთვის მიებარებინა გასაზრდელად და ეს გოგონა ვიღაც უცნობმა მოიპარა და მიიმალა. გოგონას სახელად კოზეტი ერქვა; ვიღაც ქალის შვილი იყო, ფანტინად წოდებულისა, რომელიც საავადმყოფოში მომკვდარა, ოღონდ არავინ იცის სად ან როდის.

ეს ცნობა წაიკითხა ჟავერმა და ჩაფიქრდა.

ფანტინის სახელი კარგად იცოდა. მაშინვე მოაგონდა, რომ გულიანად ხარხარებდა, ჟან ვალჟანმა რომ სთხოვა: — სამი დღით გამოშვით, ბავშვს მოვუყვან იმ უბედურს და მერე დამიჭირეთო. ისიც მოაგონდა, რომ ჟან ვალჟანი მაშინ პარიზში დაიჭირეს, როდესაც მონფერმეილისკენ მიმავალი ომნიბუსში უნდა ჩამჯდარიყო. პატარა ცნობაც მოიპოვებოდა იმ დროს, რომლის მიხედვით შეიძლებოდა ეფიქრა, რომ უკვე მეორედ მიდიოდა მონფერმეილისკენ; წინა დღესაც ყოფილიყო ამ სოფლის ახლო მიდამოებში, ოღონდ სოფელში კი არ შესულყო. რა უნდოდა, რომ ზედიზედ ორჯერ მივიდა ამ სოფელში? მაშინ შეუძლებელი იყო იმის გაგება და ეხლა კი ძალიან კარგად ხედავდა ჟავერი: ფანტინის ბავშვი იყო ამ სოფელში გაბარე-

ბული. ჟან ვალჟანი ბავშვის წასაყვანად მისულიყო და ახლა ვილასაც გაუტაცია ის ბავშვი. ვინ უნდა ყოფილიყო ამ გოგონას მომტაცებელი? ნუთუ ჟან ვალჟანი, მაგრამ ჟან ვალჟანი ხომ მკვდარი იყო?

არავის არ უთხრა ჟავერმა, პატარა ეტლი დაიჭირა პლანშეტის ქუჩაბანდში და მონტერმეილისკენ გაემგზავრა.

დარწმუნებული იყო, შუქი მოეფინებოდა იქ ამ საიდუმლოებას, მაგრამ გაუცრუვდა იმედი, უფრო მეტი ბნელი მოეფინა.

პირველ დღეებში ძალიან გაშმაგებული იყო ტენარდიე და — ტოროლა მომტაცესო — გაიძახოდა. სოფლის სალაპარაკოდ გახდა ეს ამბავი. ზოგი რას ამბობდა, ზოგი რას და ბოლოს დაასკვნეს, რომ ტენარდიეს ვილაც უცნობმა კაცმა მოჰპარა მიბარებული ბავშვი. აქედან მოდიოდა პოლიციის ცნობა პარიზს გაგზავნილი, მაგრამ გაიარა პირველმა გაშმაგებამ. ტენარდიემ თავის საკვირველ ალლოს მეოხებით მოისაზრა, რომ თავის დღეში არავის უნახავს სარგებლობა, ვისაც კი ბატონი პროკურორი მეფისა შეუწუხებია. რომ მის საჩივარს კოხეტის მოტაცებისა გამო შედეგად მართლმსაჯულების მკაცრი თვალის გადავლება მოჰყვება ტენარდიეზე და იმის მეტად საეჭვო საქმეებზე. ჭირივით ეჯავრება ბუს სინათლის დანახვა, გარდა ამისა, რა პასუხს გასცემს, რომ ჰკითხონ იმ კაცს, რად გამოართვი ათასხუთასი ფრანკი? გეზი შეცვალა, პირზე კლიტე დაადო თავის ცოლს და გაკვირვებული სახით შესტკეროდა, ვინც „მოპარულ ბავშვზე“ დაუწყებდა ლაპარაკს. რის მოპარვა? რის მოტაცება? მართალია, ბავშვი რომ წაიყვანეს, სულ იმას ჩიოდა, ასე მალე რად წამართვეს, მეტად მიყვარდა გოგონაო. უნდოდა ერთიორი დღე კიდევ ჰყოლოდა, რომ გამძღარიყო მისი სიყვარულით, მაგრამ პაპა მოუვიდა ტოროლას, მის წასაყვანად, და უარს ხომ ვერ ეტყოდა? ეს პაპა თვითონ მოიგონა და მით უფრო სანდო გახდა თავის ნათქვამი.

ეს ამბავი დახვდა ჟავერს, ტენარდიესთან რომ მივიდა. პაპამ დამალა ჟან ვალჟანი. მაინც თავისი სცადა ჟავერმა და თავის კითხვებით გამოცდა დაუწყო მედუქნეს:

— ვინ არის იმ გოგოს პაპა? რა ჰქვია?

და ტენარდიემაც გულუბრყვილო ყეყეჩის სახით მიუგო:

— დიდი მემამულეა. პასპორტი ვნახე იმისი. მგონია გილიომ ლანბერი ჰქვია.

პატიოსანი გვარია ლანბერი, ეჭვის გამაქარვებელი. ჟავერი პარიზს დაბრუნდა.

ჟან ვალჟანი მკვდარია, — იძახდა ჟავერი, — სისულელე არ არის, რომ მკვდარსაც თავს არ ვანებებ?

მკვდარს თავი დაანება, ეს ამბავიც დაივიწყა, მაგრამ 1824 წ.

მარტში ყური მოჰკრა ვილაც კაცის უცნაურ საქციელს: სენ-მედარის სამწყსოში დგას და მეტ სახელად ხალხი „მოწყალების გამცემ მათხოვარს“ უძახის. ამ კაცის სახელი დანამდვილებით არავინ იცის; ფული აქვს ეტყობა და იმის სარგებლით უნდა ცხოვრობდეს. მარტოდმარტო არის, ერთი პატარა გოგონა ჰყავს მ წლისა, რომელმაც თავისი ცი არა იცის რა, გარდა იმისა, რომ მონფერმეილელი არის.

ამ სიტყვამ ყურები დააცქვეტინა ჟავერს. ერთმა ბებერმა ჯაშუშმა მათხოვარმა, ყოფილმა მნათემ, რომელსაც ის კაცი ყოველთვის აძლევდა წვრილ ფულს, ცოტა რამ დამახასიათებელიც უთხრა იმ მოწყალების გამცემ კაცის შესახებ: მეტისმეტად დაღვრემილი კაცია. ქუჩაში მარტო საღამოობით გამოდის. როცა დაბნელდება, ხმას არავის სცემს, გარდა ხელგაწვდილი გლახებისა. ახლოს არავის იკარებს. ძველი, ყვითელი სერთუკი აცვია, რომელიც რამდენიმე მილიონადა ღირს, რადგან სარჩულში სულ ათასფრანკიანები აქვს ჩაქერებულიო.

ამ ცნობამ კიდევ მეტად გააძლიერა ჟავერის ცნობისმოყვარეობა. ამ მოწყალების გამცემ მათხოვრის ნახვის მიზნით, ისე, რომ მას ამისი არა გაეგო რა, ბებერ მნათეს თავისი ტანისამოსი სთხოვა, იმის ადგილს დაჯდა, მოიკუნტა, როგორც ის, იმასავით ხელგაწვდილმა დაიწყო ლოცვების გალობა და თან ყველას აკვირდებოდა.

საქვეო კაცი მართლაც იმ საღამოსვე მივიდა გლახის ტანისამოსით მოკაზმულ ჟავერთან და წვრილი ფული ჩაუდო ხელში. სწორედ ამ დროს ახედა ჟავერმა და, როგორც ჟან ვალჟანი შეეკრთა, ჟავერი რომ იცნო, ისე ჟავერი შეეკრთა, ჟან ვალჟანი რომ დაინახა თავის წინ.

მაგრამ ბნელოდა და შეიძლებოდა სხვა ვინმე ეცნო ჟან ვალჟანად. ხომ ოფიციალურად იყო ცნობილი იმისი სიკვდილი; ჯერ კიდევ აწუხებდა ეჭვი. და როდესაც სრული რწმენა არა ჰქონდა ჟავერს, სულ პატარა ეჭვიც რომ აღძვროდა, როგორც კეთილსინდისიერი ადამიანი, ხელს არავის ანლებდა დასაჰკერად.

ადგა და უკან მიჰყვა შორიანლოს გორბოს სახლამდე. იქ ბებერი დედაკაცი ნახა და ძალიან ადვილად ალაპარაკა. იმანაც, — ძლივს მსმენელი მარგუნა ღმერთმაო, — გახსნა თავისი გულა და წინ დაულაგა სერთუკში ჩაქერებული მილიონები, ათასფრანკიანების ამბავი. სულ თავის თვალთ ნანახი, საკუთარი თითებით ნაგრძნობი.

ჟავერმაც იმავე სახლში დაიჭირა ერთი ოთახი და იმ ღამესვე იქ დაბინავდა. ღამე მივიდა საიდუმლო მდგმურის კართან ყურის დასაგდებად იმ იმედით, რომ ხმა გაეგონა იმისა. მაგრამ ჟან ვალჟანმა

სინათლე შენიშნა კარის კლიტის ნახვრეტში და იმედი გაუცრუვა მსტოვარს, არ გააგონა თავისი ხმა.

მეორე დღესვე წავიდა იმ სახლიდან ჟან ვალჟანი, მაგრამ ხუთფრანკიანი ვერცხლი რომ გაუვარდა ხელიდან, ბებერმა დედაკაცმა გაიგონა იმისი ზრიალი, იფიქრა, — ალბათ ბარგს ალაგებს, სხვაგან გადადისო და მაშინვე ქავერს აცნობა. რომ დაღამდა და ქუჩაში გავიდა ჟან ვალჟანი, ქავერიც იქვე ელოდა ბულვარის ხეებთან დამალული. თან ორი კაცი ჰყავდა.

პოლიციის დახმარება ითხოვა, მაგრამ ის კი არ უთხრა, ვის დასაჭერად უნდოდა შველა; ეს პირადი საიდუმლო იყო იმისი და სამი მოსაზრება ჰქონდა იმის დასაფარავად: პირველი, სულ უბრალო, უმცირესი სიტყვა რომ წამოსცდენოდა ვისმე და ჟან ვალჟანს გაეგონა, ხელიდან გაუსსლტებოდა: მეორე, დიდი და საშინელი ნადირი იყო ეს ძველი კატორღელი, რამდენჯერმე გამოქცეული და უკვე მკვდრად გამოცხადებული, რომ ჯერ ისევ წინათ იყო მართლმსაჯულების საქმეებში მოხსენებული, როგორც ერთი უსაშინელები ბოროტმოქმედთაგანი; სახელს მოიხვეჭდა იმის დამჭერი და, ცხადია, რომ გაემხილა თავისი განზრახვა, იმას აღარ დაანებებდნენ ამ სასახელო ნადირს პარიზელი პოლიციელები, საიდანღაც ახლად მოსულს, და ხელიდან გამოჰკვლეჯდნენ სახელსაც და ჯილდოსაც; და მესამე კიდევ ის იყო, რომ არტისტი იყო ქავერი და გემო იცოდა მოულოდნელის სიტკობებისა. ეჯავრებოდა წინათვე განცხადებული გამარჯვება. თავის განზრახვას ჩუმად. საიდუმლოდ მოისაზრებდა და მერე უცბად აცხადებდა თავის გამარჯვებას.

უკან მისდევდა ჟან ვალჟანს; ხეების უკან იმალებოდა ან ქუჩის კუთხეში და ერთ წამს არ მოუშორებია თვალი მაშინაც კი, როდესაც ჟან ვალჟანი მშვიდდებოდა, — ევალი ავურიე მსტოვარსაო. მაშინაც კი კარგად ხედავდა მას ქავერი.

მაშ რაღად მისდევდა? რატომ მაშინვე არ დაიჭირა?

იმიტომ, რომ ჯერაც დაეჭვებული იყო, — ვაი თუ ის არ იყოსო.

არც ის უნდა დაევიწყოთ, რომ იმ დროს ძალიან ცუდ გუნებაზე იყო პოლიცია, თავისუფალი პრესა ავიწროებდა მას. რამდენიმე შემთხვევა იყო, რომ პოლიციას უსაფუძვლოდ დაეჭირა კაცი. გაზეთებში აღმუთოებული შენიშვნებით იყო მოხსენებული მოქალაქეთა უფლების შელახვა. პარლამენტამდე მიელწია ამ საქმეს. მეტად შეეშინებინა პოლიცია და მისი ხელმძღვანელები. შელახვა ადამიანის თავისუფლებისა დიდ დანაშაულად ითვლებოდა. მოხელეები სიფრთხილით მოქმედებდნენ. უფროსი აფრთხილებდა და სასტიკად სჯიდა მათ. შეცდომა და სამსახურიდან დათხოვნა ერთი იყო და, წარ-

მოგიდგენიათ, რა აღშფოთებას გამოიწვევდა პარიზში ეს პატარა „ახალი ამბავი“, ოციოდე გაზეთში გამოცხადებული: „გუშინ კატორილიდან გამოპარულს მიაჰსგაყსეს ერთი პატიოსანი ჭაღარამოსილი რანტიე, რომელიც თავის შვილიშვილთან ერთად, 8 წლის ქალთან, დასეირნობდა ქუჩაში და პოლიციაში მიიყვანეს“.

გავიმეოროთ აგრეთვე ისიც, რომ თავისებურად კეთილსინდისიერი კაცი იყო ჟავერი; პოლიციის უფროსის ბრძანებას იმის აინდისის ბრძანება ემატებოდა და უორკეცებდა ექვს.

ზურგი მიექცია მღვერისთვის ჟან ვალჟანს და იმალებოდა ბნელში.

შიში ცალკე ერგოდა, მწუხარება, დაქანცვა და ეს უბედურება კიდევ ცალკე, რომ იძულებული გახდა ღამე გამოსულიყო ქუჩაში და ბინა ეპოვა საღმე პატარა კოზეტისთვის და თავისთვის, ამასთან საჭირო იყო პატარა ბავშვის ნაბიჯით ეარა იმასაც, როდესაც ჟან თავის მტერს გრძნობდა. ყოველივე ამას ისე გამოეცვალა მისი მიხვრამოხვრა, სიარული, იმღენად მიემატებინა მისთვის სიძაბუნე, რომ თვით პოლიციაც კი, ჟავერით განხორციელებული, შეიძლებოდა მოტყუებულყო, და მოტყუვდა კიდევ. შეუძლებელი იყო ახლო მისვლა რომ კარგად დაეთვალეირებინა იმ ბაკში. ტანისამოსი ძველი სამშობლოდან გახიზნული მასწავლებლისა ეცვა. ტენარდიეს სიტყვით პაპა იყო პატარა გოგონასი. ამას დაურთო გაზეთის ცნობაც: რომ ზღვაში დაიხრჩო ჟან ვალჟანიო. გასაგებია, რომ ჟავერი ყოყმანობდა.

ერთ წამს იფიქრა, — დავეწევი და პასპორტს მოვთხოვ უტბადაო, — მაგრამ ჟან ვალჟანი რომ არ გამოდგეს ის კაცი? ან კიდევ პატიოსანი მოხუცებული მოქალაქე რომ არ გამოდგეს? შეიძლება ბოროტმოქმედი იყოს, პარიზის ქურდების და საშიში ავაზაკების მოთავე, რომელიც მოწყალეობას არიგებდა ხალხის დასანახავად, რომ დაემალა თავისი ნამდვილი ხელობა. ძველი ხრიკებია! ახლა რამდენი ამხანაგი ეყოლებოდა და თანამგრძნობი? ბინაც მრავალგან ექნება. რომ თავი შეაფაროს. ისეთი მოხერხებით მიდიოდა იმ ვიწრო ქუჩებში, რომ ცხადი იყო, უბრალო ბერიკაცი არ უნდა ყოფილიყო. ასე ჩქარა რომ დაეჭირა, ეს იქნებოდა „ოქროს კვერცხის მღვებელი ქათმის მოკვლა“. ან რა საჭირო იყო აჩქარება? ჟავერი დარწმუნებული იყო, ვერსად წაუვიდოდა, ვინც უნდა ყოფილიყო.

შეძრწუნებული მისდევდა ჟან ვალჟანს და ვერ გადაეწყვიტა როგორ მოქცეულიყო, რომ შეეცდომა არ მოსვლოდა და არ შერცხვენილიყო. ჯერაც არ იცოდა ვინ უნდა ყოფილიყო ეს ბნელი პიროვნება.

ბოლოს, როდესაც პონტუაზის ქუჩაში შევიდა ჟან ვალჟანი და ერთი დღეის სინათლე მოხვდა, მაშინ დარწმუნდა, რომ მართლა ჟან ვალჟანს მისდევდა.

ორი არსება განიცდის უსაზღვრო თრთოლას ამქვეყნად: დედა, როდესაც თავის შვილს იპოვის, და ვეფხვი, თავის საკბილოს რომ ჩაიგდებს ბრჭყალებში. ჟავერიც ასევე ათრთოლდა თავისი მსხვერპლი რომ იცნო.

რაკი იცნო ჟან ვალჟანი და დარწმუნდა, უსაფუძვლო იყო იმისი ეჭვი, მაშინვე მოუვიდა ფიქრი, რომ თან სულ ორი კაცი ჰყავდა და პონტუაზის ქუჩის პოლიციის კომისარს დახმარება სთხოვა. თუ ეკლიანი ჯოხის ხმარებას აპირებ, ხელთათმანიც უნდა ჩაიცვა!

თავის დამხმარე კაცებთან შესათანხმებლად მოლაპარაკებამ შეაგვიანა ცოტა და კინალამ კვალი დაჰკარგა გაქცეულისა; მაგრამ მოისაზრა, რომ ჟან ვალჟანი ეცდებოდა წყალგალმა გავიდეს და გამოღმა დატოვოს მონადირეები, თავი დალუნა და ჩაფიქრდა, როგორც კარგი მეძებარი, რომელიც ყურს დაადებს ხოლმე მიწას, რომ არ დაეკარგოს კვალი. ჟავერსაც კარგი ალლო ჰქონდა მეძებრისა და პირდაპირ აუსტერლიცის ხიდისკენ წავიდა. ხიდის თავში მეზვრესა ჰკითხა:

— მოხუცებულ კაცს ხომ არ გაუვლია? თან პატარა გოგო ჰყავდა.

— ეს არის გაიარეს. ორი სულისა გადავახდევინე, — მიიღო პასუხად. და — ძლივს! დამშვიდდა კაცი, დარწმუნდა, რომ ნადირიც სწორედ ის იყო, რასაც მისდევდა, და კვალი არ არეოდა.

სწორედ იმ დროს მივიდა ხიდთან ჟავერი, როდესაც გაღმა ხიდის ყურთან მთვარით განათებულ გზაზე მიდიოდნენ ჟან ვალჟანი და კოზეტი. მშვენივრად ხედავდა ჟავერი. დაინახა, რომ სენტ-ანტუანისკენ მიმავალ ქუჩაში შევიდნენ და მაშინვე სიხარულით მოაგონდა ჟანროს ქუჩაბანდი, რომელიც ნამდვილ ხაფანგს წარმოადგენდა, მით უფრო, რომ დრუა-მურის ქუჩიდან მცირე პიკაუსის ქუჩაში ერთადერთი გზა იყო გასავალი. ჟან ვალჟანს წინ დაუყენა დარაჯები ერთი ამ გასავალში გაგზავნა, რომ გზა შეეკრა და წინ დახვედროდა. ჯარისკაცები მოდიოდნენ სადარაჯოდან და ისინიც თან წაიყვანა. ამგვარ საქმეში ჯარისკაცი იგივე არის, რაც თულფის კიკო ბანქოს თამაშში. ნადირობის პრინციპი არის: ვისაც ტახის დაჭერა უნდა, მონადირის ოსტატობა უნდა ჰქონდეს და მეძებრის ღონე. რაკი ასე მოაწყო საქმე და ნახა, რომ ჟან ვალჟანი მომწყვდეული იყო მარჯვნივ ჟანროს ქუჩაბანდში, მარცხნივ თავის დარაჯებით და უკან კიდევ თვითონ უდგა თავის კაცებით, დამშვიდდა, ბურნუთი მოსწია გახარებულმა.

მერე განაგრძო თამაში. ჯოჯოხეთურ ნეტარებით აევსო გული. წინ მიუშვა თავისი ნადირი, რადგან იცოდა, რომ ველარსად წაუვიდოდა; წინ მიუშვა, უნდოდა ჯერ საკმაოდ დამტკბარიყო თავისი გამარჯვებით, უბედურის, განწირულის წამებით. იმ ალგზნებულ თვალით უყურებდა უბედურს, რომელიც ობობას აქვს, ბუზს. რომ გააბამს და ტკბება იმისი ფრთხილით; ან კიდევ კატას, თავგს რომ მოიმწყვდევს და სათამაშოდ გაიხდის, — ირბინოს, ხომ ველარსად წამივთა. — საშინელ ნეტარებასა გრძნობს ბრჭყალებით მოსილი, როდესაც ხელთა ჰყავს თავისი მსხვერპლი და ტკბება. \

ქავერიც ტკბებოდა. საიმედოთ იყო შეკრული მახე, რომელშიც ჟან ვალუანი მოემწყვდია. უკვე დაჭერილი ჰყავდა კაცი, ხელის გაწვდენა იყო საჭირო მხოლოდ.

თან ჯარისკაცები ჰყავდა, პოლიციელები, წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდა ჟან ვალუანი, თუმცა დიდი ღონის პატრონი, მამაცი იყო და სასოწარკვეთილებამდე თავგანწირულიც.

ნელ-ნელა მიიწევდა წინ ქავერი და ისე სინჯავდა ქუჩის ყველა კუთხეს, როგორც დაჭერილი ჯიბგირის ჯიბეებს.

შუა გულში რომ მივიდა, ხახამშრალი დარჩა! იქ არ დაუხვდა ბუზი.

წარმოიდგინეთ მისი მძვინვარება!

ღარაჯს მივარდა ღრუა-მურის ქუჩიდან პიკაუსის ქუჩაში გასასვლელზე რომ დააყენა; კითხვა დაუწყო.

— აქ არავის გაუვლია, ბატონო, არავის. — მიიღო პასუხი.

მოხდება ხოლმე ხანდახან, გარშემოეხვევიან ირემს მონადირეები და ძაღლები, ერთი სროლადა აკლია, რომ ძირს დაეცეს განგმირული, მაგრამ ისე გაქრება უცბად, რომ განცვიფრებული რჩებიან მონადირეები, ხმას აღარ იღებენ; ასეთი მარცხის დროს არტონჟმა წამოიძახა: — „ირემი კი არა, ჯადოქარი იყოო“!

რომ არ შერცხვენოდა, ქავერიც ამას იტყოდა.

ღამარცხება, შერცხვენა! ცოფი ერეოდა ქავერს.

დამტკიცებულია, რომ ნაპოლეონმა შეცდომები დაუშვა რუსეთთან ომში, ალექსანდრე მაკედონელმა ინდოეთთან ომში, კეისარმა აფრიკაში, კიროსმა სკვითებს რომ ებრძოდა, და ქავერსაც შეცდომა მოუვიდა ჟან ვალუანთან ბრძოლაში. იქნება შეცდომა იყო, რომ ამდენ ხანს ყოყმანობდა და ვერ შეიცნო ძველი კატორღელი. ერთი შეხედვაც საკმარისი უნდა ყოფილიყო იმის საცნობად. შეცდომა მოუვიდა, რომ სახლში, თავის ბინაზე არ შეიპყრო. შეცდომა მოუვიდა, რომ იმ წუთს არ დაიჭირა, საბოლოოდ რომ იცნო პონტუაზის ქუჩაში. შეცდომა მოუვიდა, რომ განიერ, მთვარით განათებულ

ქუჩაში დადგა და მოლაპარაკება დაიწყო თავის კაცებთან. მართალია, კარგია რჩევა და სასარგებლოა ნდობის ღირსი მეძებრების აზრის მოსმენა, მაგრამ კარგ მონადირეს არ ეპატიება სულ უმცირესი და-ყოვნებაც კი, როდესაც იმგვარ ავ ნადირს მისდევს, როგორც არის მგელი და ძველი კატორღელი. სულ იმას ცდილობდა ჟავერი, კვალ-დაკვალ მიეყოლო მეძებრებო, ბოლოს დააფრთხო ნადირი და გააქცია. შეცდომა მოუვიდა მეტადრე მაშინ, აუსტერლიცის ხიდზე რომ დაინახა; იმის მაგივრად, რომ მაშინვე დაეჭირა, წინ გაუშვა ბავშვით, გართობა მოისურვა და სათამაშოდ გაიხადა ღონით და მოხერხებით განთქმული კაცი. უფრო ძლიერად წარმოიდგინა თავისი თავი, ვიდრე იყო, უნდოდა თავგვივით ეწრუწუნებინა ლომი და იმავე დროს სუსტად სახავდა თავის თავს, დასმარება რომ სთხოვა პოლიციას. საბედისწერო იყო ეს სიფრთხილე, რადგან დაყოვნება გამოიწვია მეტად სასწრაფო საქმისა. ყველა ეს შეცდომები ჩაიღინა ჟავერმა, მიუხედავად იმისა, რომ პოლიციელებში საუკეთესო და მკოდნე მოხელედ ითვლებოდა. მძლავრი პოლიციელი იყო. მონადირეების სიტყვით რომ ვთქვათ, ჭკვიანი ძალღი იყო, — მაგრამ ვინ არის სრულყოფილი და უნაკლო?

დიდებული მხედართმთავარნიც შეცდებიან.

დიდი სისულელე წვრილმანებისგან არის შემდგარი, როგორც ბაგირი წვრილ ძაფებისგან. წვრილწვრილ შემადგენელ ძაფებად გასინჯეთ, დაუკვირდით ცალ-ცალკე წვრილ მოსაზრებას, გადაწყვეტილების საფუძვლად მიღებულს და წვრილ ძაფით დაწყვიტავთ ყველას; გაიკვირებთ, — მაშ იეს იყო, სხვა არაფერიო, — იტყვიან, მაგრამ შეაერთეთ წვრილი ძაფები და დაახვიეთ; მსხვილი, მნიშვნელოვანი ბაგირი გამოვა, ეს არის ატილა, რომელიც გაჩერებულია და არ იცის, ვის მიუხტეს, მარსიანს აღმოსავლეთში. თუ ვალენტინიენს დასავლეთში; ეს არის ჰანიბალი, რომელიც იგვიანებს კაპუში; ეს არის დანტონი, რომელსაც სძინავს თავის სამშობლო არსი-სურობში.

ხელიდან გაუსხლტა კაცი, სახტად დარჩა ჟავერი, მაგრამ არ დაიბნა. დარწმუნებული იყო, რომ ასე სწრაფად შორს ვერ წაუვიდოდა. ყველგან დარაჯები დააყენა. ყველგან ხაფანგი დააგო და მთელ ღამეს ჟან ვალჟანის ძებნას მოუწია. მაშინვე მიაქცია ყურადღება სანათის ბოძს, და ნახა, რომ თოკი მოჭრილი იყო, საგანგებო ნიშანი იყო ჟავერის სახელმძღვანელოდ, მაგრამ იმან მთელი თავისი ყურადღება ენაროს ქუჩაბანდს მიაქცია. ამ ქუჩაბანდში ძალიან დაბალი კედლები იყო დიდრონ ბაღებისა, რომლებიც თვალგადაუწვდენელ მინდორში გადიოდა და გადაწყვიტა, რომ სწორედ ამ ბაღებით უნდა

გაქცეულიყო ჟან ვალჟანი და მინდორში გავარდნილიყო. ცოტა რომ ადრე შესულიყო ჟან ვალჟანი ამ ქუჩაბანდში, სწორედ ამ გზას აირჩევდა და დაიღუპებოდა კიდევ. ჟავერმა ისე გადასინჯა ეს ბალები და ბალების იქით მინდორი, თითქო ნემსი გავარდნოდა ხელიდან და იმას ეძებდა.

გათენებისას ორი მოხერხებული კაცი დატოვა იქ დარაჯად და თვითონ პოლიციისკენ წავიდა. სირცხვილით იწვოდა სახელოვანი ჯამუში, რომელსაც თავს ლაფი დაასხა ვიღაც კატორღელმა.

წიგნი მეექვსე მცირე პიკუსი

თავი პირველი

მცირე პიკუსის ძ. № 02

ამ ორმოცდაათი წლის წინათ სულ უბრალო ალაყაფის კარი ჰქონდა პიკუსის ქუჩის № 62 სახლს. სწორედ ისეთი, როგორც ყველა სახლს ჰქონდა იმ დროს. კარი ჩვეულებრივ ოდნავ ღია იყო, თითქოს ეპატიუებოდა გამვლელთ, შემობრძანდითო, — და ქუჩიდანვე ჩანდა დიდი ეზო, რომლის ღობეებზე ვაზის ტოტები მოფენილიყო, და ერთი მეეზოვე, რომელიც ეზოში დაეხეტებოდა. კარის პირდაპირ, კედლის ზემოდან დიდრონი ხეები მოჩანდა. მზის სხივი რომ დაკრავდა ხოლმე ამ ეზოს და დაამშვენებდა, და ერთი კიქა წითელი ღვინო რომ გაამხიარულებდა მეეზოვეს, ძნელი იყო ისე გაეარა კაცს პიკუსის ქუჩის № 62 სახლთან, რომ მხიარული სურათი არ ჩარჩენოდა მენსიერებაში. სინამდვილეში კი კმუნვის სამეფო იყო სახლიც და ეზოც.

კარი იცინოდა; სახლი ღოცულობდა და ტიროდა.

თუ მოახერხებდა ვინმე იქ შესვლას, რაც თითქმის შეუძლებელი იყო ყველასთვის, რადგან სწორედ იქ იყო საჭირო „სეზამ გააღე“, რომელიც აუცილებლად უნდა სცოდნოდა, ვინც მოისურვებდა იქ შესვლას; დიახ, თუ მოახერხებდა ვინმე და ეზოში მოხვდებოდა, მარჯვნივ პატარა ოთახში უნდა შესულიყო, იქიდან ვიწრო კიბეს აჰყოლოდა, ორ კედელს შუა ჩაჭედდის; იმდენად ვიწრო იყო ეს კიბე, რომ ერთის მეტი კაცი ვერ ეტეოდა მის კედლებშუა; კიბე ყვითლად იყო შეღებილი. აივლიდა ერთ ბაქანს, მერე მეორეს და მეორე სართულის ტალანში შევიდოდა. კიბეს და ტალანს ორი ლამაზი ფანჯარა ანათებდა. ტალანი იკუთხებოდა და ბნელდებოდა. ამ კუთხეს რომ გასცდებოდა, რამდენიმე ნაბიჯს გადადგამდა და მივიდოდა

ერთ კართან, მით უფრო საიდუმლოსთან, რომ დაკეტილი არ იყო. შეაღებდა კარს და პატარა ოთახში აღმოჩნდებოდა, დაახლოებით ორი კვადრატული მეტრის ფართობისა. ეს იყო ოთახი სუფთად გარეცხილი, ცივი; კედლებზე ქაღალდი ჰქონდა გაკრული, მწვანე ყვავილიანი, მეტად იაფი. თეთრი, მქრქალი სინათლე შემოდებოდა დიდ ფანჯარაში. ფანჯარა წვრილწვრილ ოთხკუთხედებად იყო დაყოფილი და მთელი სიგანე ეჭირა ოთახისა. შევიდოდა ოთახში, აქეთიქით იცქირებოდა და ვერავის ნახავდა, ყურს მიუგდებდა, და ვერაფერს გაიგონებდა, ვერც ჩურჩულს ადამიანისას, ვერც იმის ფეხის ხმას. კედლები ცარიელი, არავითარი დგამი. ერთი სკამიც კი არსად იყო.

კარის პირდაპირ კედელში ოთხკუთხედი ნახვრეტი დაეტანებინათ, მეტრის მესამედისა სიგრძე-სიგანით, რკინის მოაჯირით აფარებული. ისე ახლოახლო ეკრა იმ მოაჯირს რკინა და ზედ კიდევ იმდენი გადაჯვარედინებული შავი მაგარი რკინის კაღონი, რომ ამ რკინებშია ცარიელ ოთხკუთხედი თითი ვერ ჩაეტეოდა ადამიანისა. კედელზე გაკრულ ქაღალდის მწვანე ყვავილები ნელ-ნელა უახლოვდებოდნენ რკინის ლასტს, არ ეშინოდათ ამ საშინელ მეზობლობისა. რომ ყოფილიყო ვინმე იმდენად გამხდარი და დაკნინებული, რომ მოესურვა ოთხკუთხედი ნახვრეტში გაძვრომა, ვერას გახდებოდა, რადგან რკინის ლასტშივე გაიკედებოდა. ტანს არ გაატარებდა, მაგრამ თვალებს, ე. ი. სულს, — კი. ეტყობოდა ესეც გათვალისწინებული იყო, რადგან მოაჯირს თუნუქის ფიცარი ჰქონდა მიკრული, კედელში ჩამგრებული წვრილ მიკროსკოპულ ნახვრეტებით, უფრო წვრილებით, ვიდრე სახურავსა აქვს. ქვემოთ ეს თუნუქი გაჭრილი იყო, როგორც ფოსტის ყუთი, ქუჩაში რომ ჰკიდია კედლებზე. წერილის ჩასაშვებად. მოაჯირის მარჯვნივ პატარა ზარი იყო და ზონარი ეკიდა.

რომ დაეძრა ეს ზონარი, ზარი აწკარუნდებოდა და ვიღაც უხილავის ხმა მოესმოდა მოულოდნელად ისე ახლოდან, რომ შეაკრთობდა.

— ვინ არის? — ჰკითხავდა უხილავის ხმა..

ქალის ხმა იყო ნაზი, იმდენად ნაზი, რომ სევდიანად ეჩვენებოდა.

და აქაც კიდევ უნდა სცოდნოდა ჯაღოსნური სიტყვა, თუ ამ სიტყვას არ გაიგონებდა, ხმას არავინ გასცემდა და სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდებოდა პატარა ოთახში.

თუკი ეტყოდა იმ სიტყვას, მიიღებდა პასუხს:

— მარჯვნივ მიბრძანდით.

მარტო მაშინ შენიშნავდა. რომ მის მარჯვნივ, ფანჯრის პირდაპირ კარი იყო, შუშიანი. ასწევდა რაზას, კარს გააღებდა, შევიდოდა და განცვიფრებული დარჩებოდა, ეგონებოდა თეატრში ვარ, ბენუარ-

ლოყაში, როდესაც ჯერ ჭადი არ აუნთიათო. და მართლაც თეატრის ქვემო ლოყასა ჰგავდა ეს ოთახი, ოდნავ განათებული შუშის კარიდან შემოსულ სინათლით; ვიწრო ოთახი იყო, ორი სკამი იდგა, ძველი, დაგლეჯილი ჭილობი ეგო იატაკზე. წინა მხარეს, როგორც თეატრის ლოყას, დასაყრდნობი ჰქონდა და შავი ხის თარო. ამ ლოყასაც მოაჯირი ჰქონდა, ოღონდ მოვარაყებელი კი არა, როგორც თეატრში, უბრალო შავი რკინისა, მაგარი, უშნო კეღლებზე დიდრონ მუშტის მსგავს თავიან ლურსმნებით მიმაგრებული ტლანქი კადონებით.

კარგახანს უნდა შეჩერებულიყო იქ შესული, მანამ თვალს მიაჩვევდა სიბნელეს. მერე ეცდებოდა მოაჯირის იქითაც დაენახა რამე, მაგრამ მოაჯირს უკანიდან შავი დარაბები ეკრა, ყვითლად შეღებილ ძნისფერ მაგარ კადონებით.

რამდენიმე წუთის შემდეგ ხმა მოისმოდა დარაბის უკანიდან:

— აქ გახლავართ, რა გნებავთ?

ხშირად სატრფოსი იყო ეს ხმა, საყვარლისა, სათაყვანოსი. თვალთ ვერავის ხედავდა, მარტო სუნთქვა ესმოდა. გამოხმობას ჰგავდა მიცვალებულის სულისას, რომელიც საფლავის ქვის ქვეშიდან აძლევდა პასუხს.

იშვიათი იყო, მაგრამ მოხდებოდა ხოლმე, რაიმე უპირატესობით იყო აღჭურვილი მისული; გაიხსნებოდა ვიწრო დარაბა და გამოხმობა მოჩვენებად გარდაიქმნებოდა, მოაჯირის უკან, დარაბის უკან, რამდენადაც კი ამას შესაძლებლად ხდოდა დარაბის სივიწროვე, თავს დაინახავდა ადამიანისას, რომლისა მარტო პირი ჩანდა და ნიკაპი, სხვა ყველაფერი დაბურული ჰქონდა შავი რიდით; ოდნავ ჩანდა შავი გულისპირი; შავი სუდარით მორთული ცოცხალი ადამიანი ელაპარაკებოდა მისვლელს, მაგრამ არ შესედავდა, არც გაუღიმებდა.

ოთახში შემსვლელის უკანიდან შედიოდა სინათლე და ისე სცემდა ერთსაც და მეორესაც რომ მისული თეთრად მოჩანდა, ის კი შავად. ეს სინათლეს სიმბოლოს წარმოადგენდა.

რაკი გაიხსნებოდა დარაბა, მომსვლელი ცდილობდა თვალთ დაენახა რა იყო დარაბის იქით. დაჟინებით შესცქეროდა იქაურობას, მაგრამ ვერაფერს ხედავდა. ღრმა წყვილიადით იყო გარემოცული ეს ძაძამოსილი ლანდი. ადამიანის თვალი ეძებდა ამ მოჩვენების ირგვლივ რამეს, მაგრამ მალე რწმუნდებოდა. რომ აღარაფერი ჩანდა. მის წინ იყო ღამე, სიცარიელე, ნისლი ზამთრისა, საფლავის ორთქლში არეული. შიშის მგვრელი დიქმილი გამეფებულიყო, ბნელი რომელშიაც ველარც მოჩვენებას გაარჩევდა თვალი.

მის წინ შინა ნაწილი იყო მონასტრისა.

შინა ნაწილი იყო იმ დაღვრემილ შენობისა, რომლის სახელი იყო

ბერნანდელ ქალთა მონასტერი „მუღმივ თაყვანისმცემლებისა“. ლოკაში რომ შევიდა მისული, ის „მისაღები ოთახი“ იყო, ის ხმა, პირველად რომ მოესმა მისულს, „მეკარე ქალისა“, რომელიც იქ იჯდა, კედლის მეორე მხარეს, ოთხკუთხად ამოჭრილ, მოაჯირის გამაგრებულ სარკმელის უკან, უძრავი და ხმის ამოუღებელი, დაფარული ცთუნებისაგან სქელი კედლით, რომელშიაც პატარა ჭუჭრუტანა იყო დატანებული, მაგრამ ისიც რკინის მოაჯირით გამაგრებული და ზედ წვრილად დასვრეტილი თუნუქით.

ჩაბნელებული იყო ლოკა. ერთიბეწო ფანჯარა ჰქონდა ბაღში გამავალი, აქედან მონასტერისა არა ჩანდა რა: დამალული იყო ცოდვილთათვის წმინდა მონასტერი!

მაგრამ ხომ უნდა ყოფილიყო რამე ამ ბნელის იქით. იყო კიდევ, სინათლევ იყო, სიცოცხლევ ამ აკლდამაში. ძალიან დიდი და გარდაუვალი კედლები ერთყა ყოველმხრივ, მაგრამ მაინც ვცადოთ, იქნებ შევალწიოთ როგორმე, თან შევიყვანოთ ჩვენი მკითხველი, და ვთქვათ, ზომიერებეს შეულახავად, რაც თავის დღეში არ უნახავთ და, მაშასადამე, არ უამბნიათ მწერლებს.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე

მორჩილება მარტენ ვერბასი

დიდი ხნით ადრე, 1824 წლამდე არსებობდა ეს მონასტერი პიუბუსის ქუჩაზე, ბერნარდელ მოლოზნების სარწმუნოებრივი კომუნა, იგი მარტენ ვერგას წესდებას ემორჩილებოდა.

ეს მოლოზნები სიტოს ემხრობიანდენ, როგორც ბენედიქტელები, და არა კლერვოს, როგორც ბერნარდელები. სხვაფრივ რომ ვთქვათ, წმ. ბენუას ემორჩილებოდნენ და არა წმ. ბერნარს.

ვისაც ცოტად მაინც გადაუსინჯავს ძველი მწერლობა, ეცოდინება, რომ მარტენ ვერგამ დააარსა 1425 წ. ერთი სარწმუნოებრივი საზოგადოება ბერნარდელ-ბენედიქტელებისა, რომლის მთავარი ადგილსამყოფელი სალამანკი იყო და მეორე ქ. ალკალა.

ამ საზოგადოებამ ღრმა ფესვი გაიდგა ევროპის ყველა კათოლიკურ ხალხებში.

ამგვარი შედუღება ერთი ორდენისა მეორესთან იშვიათი არ არის კათოლიკურ ეკლესიაში. რომ არ გავაგრძელოთ და მარტო წმ. ბენუას მიმდევართ შევებოთ, რომელსაც დამოკიდებულება აქვს ჩვენს მოთხრობასთან, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ორდენს ეკუთვნოდა მარტენ

ვერგასელების გარდა ბევრი კიდევ სხვა საზოგადოება: ორი იტალიაში, მონ-კასსენი და სენ ჟუსტინი პადუაში, და ორიც საფრანგეთში, კლუნი და სენ-მორი; გარდა ამისა, ვალომბროზა, გრამონი, სელესტინელები, კამალულულები, შარტრელები, განკიცხულნი, ოლივაურელები, სილვესტრელები, და სიტოელები, რადგან სიტო, რომლისგან რამდენიმე განშტოება გადის, თვითონაც განშტოება არის წმ. ბენუასი. სიტო წმ. რობერის დროისა არის, რომელიც მოღვწის მოძღვარი იყო, ლანდრის სამწყსოში 1098 წ. წმ. ბენუა კი უფრო წინანდელი მოღვაწე იყო. 529 წ. იყო, წმ. ბენუამ რომ სასწაულებრივი ძალა გამოიჩინა და ჩვიდმეტი წლის ჭაბუკმა აპოლონის ძველ ტაძრიდან განდევნა ეშმაკი; მაშინ უკვე ბებერი იყო ეს ბოროტი სული, ჯერ განდევნილად გავარდნილიყო სუბიაკის უდაბნოში და მერე აპოლონის ტაძარში შეპარულიყო საცხოვრებლად.

კარმელიტების წესდების შემდეგ, რომლითაც მოლოზნები ყოველთვის ფეხშიშველნი დადიოდნენ, ძეწნა ეხვიათ კისერზე და უფლება არა ჰქონდათ დამსხდარიყვნენ, ბერნარდელ-ბენედიქტელების წესდება არის მარტენ ვეგასი ყველაზე მეტად სასტიკი. შავით იყვნენ მოსილნი და გულისპირით, რომელიც თანახმად წმ. ბენუას ბრძანებისა, ნიკაპსაც კი უფარავდათ. სარჯის კაბა ეცვათ განიერ სახელოებით, დიდი პირბადე, ნიკაპამდე აწეული გულისპირი და თვალებამდე ჩამოწეული თავსახვევი. შავი იყო ყველაფერი, გარდა თეთრი თავსახვევისა. მონასტერში ახლად მიღებულთაც იგივე ტანისამოსი ეცვათ, ოღონდ თეთრი. აღკვეცილთ გარდა ამისა კრიალოსანი ეკიდათ სარტყელზე.

მარტენ ვერგას ბერნარდელ-ბენედიქტელები მუდმივ თაყვანისცემის მიმდევარნი არიან, როგორც ბენედიქტელი „წმ. საიდუმლოების“ მოლოზნები, რომლებსაც მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ორი სახლი ჰქონდათ პარიზში: ერთი ტანპლში და მეორე სენტ-ჟენევიევის ქუჩაზე. მაგრამ ბერნარდელ-ბენედიქტელები მცირე პიკუსის ქუჩის მონასტრისა, რომლებსაც შეეხება ჩვენი მოთხრობა, სულ სხვა რწმენისანი იყვნენ, ვიდრე წმ. საიდუმლოების მოლოზნები, სენტ-ჟენევიევის და ტანპლის ქუჩაში რომ იყვნენ მონასტერში ჩამწყვდეულნი. მრავალი განსხვავება იყო იმათ წესდებებში და აგრეთვე ტანისამოსში. პიკუსის ქუჩის ბერნარდელ-ბენედიქტელებს შავი გულისპირი ჰქონდათ. წმ. ჟენევიევის და ტანპლის ბენედიქტელებს კი თეთრი. გარდა ამისა, გულზე ეკიდათ შევერცხლილი თითბერის ხატი წმ. საიდუმლოებისა. პიკუსელ მონასტერში ეს ხატი არავისა ჰქონდა. მუდმივი თაყვანისცემა იყო პირველი მცნება ერთისაც და მეორისაც, მაგრამ მაინც ძირითადად გაჩირჩეოდნენ ერთმანეთისა-

გან. ასევე სრულიად ერთნაირი იყო განმარტება და თაყვანისცემა ყველა საიდუმლოებისა იესო ქრისტეს და ღვთისმშობლის ბავშვობის, სიცოცხლის და სიკვდილის შესახებ ორი მიმართულებისა, — ერთი იტალიელებისა იყო, ფლორენსში, დაარსებული ფილიპე ნერის მიერ, და მეორე ფრანგებისა, პარიზში, დაარსებული პიერ ბერულის მიერ; სრული თანხმობა მარტო ამ კითხვებში იყო და ამ კითხვების გარეშე კი სრული უთანხმოება და ხშირად შუღლი და მტრობაც. ფრანგები ამტკიცებდნენ, უპირატესობა ჩვენ გვეკუთვნის, რადგან ფილიპე ნერი მარტო წმიდა იყო და პიერ ბერული კი — კარდინალიცაო.

დაუფრთხილეთ მარტენ ვერგას მკაცრ წესდებას.

ამ მოძღვრების მიმდევარი ბერნარდელ-ბენედიქტელები სამარტოსა სჭამდნენ მთელ წელიწადს. იმშევიან მარხვაში და კიდევ სხვა დროსაც, რომელიც დადებული აქვთ წმ. მამათაგან. ღამის პირველ საათზე დგებიან, დილის სამ საათამდე კითხულობენ კურთხევას და გალობენ ცისკარს. ლოგინად თივა აქვთ, სარკის ზეწარი უფენიათ და ასე წვანან მთელი წლის განმავლობაში. არ სარგებლობენ აბანოთი, არ ანთებენ ცეცხლს, იგვემებიან ყოველ პარასკევს, სასტიკად ასრულებენ ხმის ამოუღებლობას, ელაპარაკებიან ერთმანეთს მარტო დასვენების დროს, რომელიც მეტად მოკლეა. შალის პერანგი აცვიან ექვსი თვის განმავლობაში, 14 სექტემბრიდან, დღიდან წმ. ჯვარის აღმართვისა აღდგომამდე. წესდების ძალით მთელი წლის განმავლობაში უნდა სცმოდათ შალის პერანგი, მაგრამ ექვსი თვე შეუწდომადლიანმა, რადგან შეუძლებელი იყო მისი ხმარება ზაფხულის სიცხეში, ციებ-ცხელებით და ნერვების ავადმყოფობით სტანჯავდა მოლოზნებს, და ექვსი თვით მაინც შეუმოკლა მისი ხმარება. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რომ ჩააცვამდნენ ხოლმე მოლოზნები 14 სექტემბერს ამ შალის პერანგს. სამოთხი დღე ავად იყო ყველა. მორჩილება, სიღარიბე, უმანკობა, შეურყევლობა მოლოზნობაში, — აი ამათი აღთქმა და ვალდებულებანი, მეტად გამკაცრებული წესდებით.

წინამძღვარს სამი წლით ირჩევდნენ ხმოსან-დედებად წოდებული მოლოზნები, რადგან მათ ჰქონდათ ხმა საბჭოში. წინამძღვარის ხელმეორედ არჩევა შეიძლებოდა ორჯერ. ასე, რომ ცხრა წელიწადით განისაზღვრებოდა მისი მბრძანებლობის ვადა.

მოლოზნები თავის დღეში ვერ დაინახავდნენ მწირველ მღვდელს. რადგან საყდარში სამი მეტრის სიმაღლეზე სარკის ფარდა იყო ჩამოფარებული. ქადაგების დროს კი, როდესაც მღვდელი წინ უდგათ, პირბადე უნდა ჩამოეფარებინათ მთელ სახეზე. ვალდებული იყვნენ ყოველთვის ჩუმად ელაპარაკნათ, სიარულში თავი ძირს ჰქონოდათ

დახრილი და თვალები მიწაზე დაშვებული. ერთადერთ კაცს ჰქონდა უფლება მონასტერში შესვლისა: ადგილობრივ ეპისკოპოსს.

ერთი სხვა კაციც იყო მონასტერში, მებაღე, მაგრამ ეს მებაღე უთუოდ ბებერი უნდა ყოფილიყო და. ყოველთვის მარტო. მოლოზნებს რომ საშუალება ჰქონოდათ წინათვე გაეგოთ მისი მოახლოება და მორიდებოდნენ, მუხლზე ზარი ჰქონდა შემბული და ისე მუძაობდა ბაღში.

წინამძღვარს ემორჩილებოდნენ მოლოზნები. აბსოლუტური მორჩილებით. ეს იყო სარწმუნოებრივი დამონავება, დამონებულის მიერ თავის პირადობის სრულ უარყოფით; ემორჩილებოდნენ, როგორც ქრისტეს ბრძანებას, *ut voci Christi*, მისი ხელის ქნევას, მის ბრძელსავე ნიშანს, *ad nutum, ad primum signum*. იმ წამსვე ნეტარებით, თავგანწირვით, ერთგვარ ზრმა მორჩილებით, *prompte hilariter perseveranter et caeca quadam obedientia* როგორც ქლიბი მუშის ხელში *quasi limam in manibus fabri*, ვერადერს წაიკიჯხავდნენ, ვერც დასწერდნენ, თუ განკებ ამისთვის არა ჰქონდათ წინაპიღვრისაგან ნებართვა მიღებული, *legere vel scribere non addidicerit sine expressa superioris licentia*.

ყველა მოლოზანი რიგრიგად „შენდობას“ სთხოვდა ღმერთს. შენდობა ლოცვა იყო, რომ შეუნდოს ღმერთმა და აპატიოს ყველა შეცოდება, შეცდომა, ბორბობა, ძალდატანება, ავი განზრახვა, რაც კი ამ ქვეყნად ხდება. თორმეტი საათის განმავლობაში, დაუსვენებლად მუხლმოყრილი იდგა მორიგე მოლოზანი ქვაზე ზიარების ნაწილთა წინაშე, საღამოს ოთხი საათიდან დილის ოთხ საათამდე, ან დილის ოთხი საათიდან საღამოს ოთხ საათამდე, ხელაპყრობილი, კისერზე თოკმობმული. თუ ისე დაიღლებოდა, რომ მეტის მოთმენა აღარ შეეძლო, ნება ჰქონდა პირდაღმა დაშვებულიყო ფილაქახზე და ხელები ჯვარედინად დაეჭირა. ასე გაშხლართული უნდა ყოფილიყო ცივ ქვაზე და ელოცა. რომ შეეწყალებინა ყოვლად შემძლებელს ყველა ბორბოტი ქვეყნიერებისა. თითქმის დიდებული იყო ეს „შენდობა“.

ამ შენდობას მოლოზანი მოითხოვდა წმინდა ბოძის წინაშე, რომლის ზევით წმინდა სანთელი ენთო და ორგვარად ასახელებდა ამ ვალდებულებას: შენდობა ვილოცე. ან ბოძთან ვიდექ მუხლმოყრილი. თავმდაბლობის დასამტკიცებლად მეორეს უფრო ხმარობდნენ, ბოძთან მუხლმოყრას, რომელში წამებაც იგულისხმებოდა და თავის დამცირებაც.

შენდობის აღსრულებისას სულითხორცამდე ვედრებაში იყო

მოლოზანი. მეხიცი რომ ჩამოვარდნილიყო იქვე, მის უკან, თვალს არ მოარიდებდა წმინდა ბოძს.

გარდა ამისა, წმინდა ზიარების ნაწილთა წინაშე ყოველთვის იდგა მუხლმოყრილი ერთი მოლოზანი. ერთი საათი უნდა მდგარიყო ასე ყველა მოლოზანი და იცვლებოდნენ რიგრიგად, როგორც სადარაჯოზე გაყვანილი ჯარისკაცები. ამას ერქვა „მუღმივი თაყვანისცემა“.

წინამძღვარს და ხმოსან დედებს თითქმის ყოველთვის შეცვლილი სახელი ერქვათ, მნიშვნელოვან აზრიანი. წმიდათა სახელების გამოთქმა კი არ იყო ეს სახელები, გახსენება იყო იესო ქრისტეს ცხოვრების და წამებისა, როგორც მაგ. დედა-შობა, დედა-მუცლადღება, დედა-ტაძრადმიყვანა, დედა-ვენებანი უფლისანი, თუმცა არც წმიდათა სახელები იყო აკრძალული.

მოლოზანს ჩაყვითლებული კბილები ან პირის მეტი არა უჩანდა რა. მონასტერში აკრძალული იყო პირის ფუნჯის ხმარება. ფუნჯის პირში ჩადება ნიშნავდა ასვლას კიბის თავზე, რომელს ზედ ეწერა სიტყვები: „წაწყმედა სულისა“.

ვერაფერზე იტყოდნენ ჩემიად. თავისად არა ჰქონდათ რა და არც უნდა ჰქონოდათ. ერთ სიტყვას ამბობდნენ ყველაფერზე — ჩვენიო: ჩვენი პირბადე, ჩვენი კრიალოსანი; თავის პერანგიც რომ ეხსენებინა, მაინც ჩვენი პერანგიო — იტყოდა. მოხდებოდა ხოლმე, მოეწონებოდათ რამე პატარა საგანი, ლოცვების წიგნი, წმ. ნაწილი, პატარა ხატი, და თუ იგრძნობდა, რომ თავისად უნდოდა, მაშინვე სხვისთვის უნდა მიეცა. კარგად ახსოვდა წმ. ტერეზას სიტყვა: ერთმა დიდებულმა ქალმა, მონასტერში რომ შედიოდა, სთხოვა: — ნება მიბოძეთ, დედაო, წმ. დაბადება მოვატანინო, რადგან ძალიან მიყვარს. — დედა ტერეზამ უპასუხა: — აჰ, მაშ არსებობს რაღაც ნივთი, რომელიც გიყვართ? თუ აგრეა, თქვენ ჩვენს მონასტერში შემოსვლის ღირსი არა ხართ.

აკრძალული იყო კარის დაკეტვა ან თავის კუთხის მოწყობა. სენაკი ყოველთვის ღია უნდა ჰქონოდათ, ერთმანეთს რომ შეხვდებოდნენ, ერთი ეტყოდა: — კურთხეულ არს თაყვანისაღებში წმ. საიდუმლოება საკურთხევისა, — მეორე უპასუხებდა: — უკუნითი უკუნი-სამდე. — იგივე სიტყვები ითქმოდა, როდესაც კარს დაუკაკუნებდა ერთი მეორეს, მაგრამ საკანში მყოფი არ დააცდიდა ხოლმე გრძელი სიტყვის თქმას და, როგორც კი გაიგონებდა კაკუნს, უპასუხებდა: — უკუნითი უკუნი-სამდე. როგორც სხვა ყველა საქციელი, ესეც ჩვეულებად გადაქცეულიყო და მექანიკურად გაისმოდა. ხშირი იყო, ჯერ თავისი არ დაეწყო მოსულს, რომ უკვე ესმოდა პასუხი — უკუნითი

უკუნისამდე. გრძელი სათქმელი იყო, — კურთხეულ არს და თაყვანსაცემი წმ. საიდუმლოება საკურთხეველისა, — და ამიტომ ვიზიტანდელების მონასტერში უფრო მოკლედ ხმარობდნენ: მომსვლელი იტყოდა — Ave, Maria¹ გახსოვდნენ წმ. მარიამი, და პასუხიც მოკლე ესმოდა: — Gratiâ plena² — სრულმადლიანი. ეს იყო იმათი მისალმება, მოხდენილი და მართლაც „მადლიანი“.

საათი რომ თავისას დაჰკრავდა, მონასტერის ზარი სამს ჩამორეკავდა ხოლმე დამატებით. ამას რომ გაიგონებდნენ, წინამძღვარი, ხმოსანი დედები, აღკვეცილი მოლოზნები, მორჩილები, ნახევარ სიტყვაზე შესწყვეტდნენ, რასაც ამბობდნენ, რასაც ფიქრობდნენ ან აკეთებდნენ და ერთმხრივ გაიძახოდნენ, თუ, მაგალითად, ხუთი საათი იყო: — ხუთ საათზედ და ყოველ საათზედ კურთხეულ იყოს თაყვანსაცემი წმ. საიდუმლოება საკურთხეველისა. — თუ რვა საათი იყო: — რვა საათზედ და ყოველ საათზედ და სხვ... და ასე ყოველთვის, რომელი საათიც უნდა ყოფილიყო.

ეს ჩვეულება, რომელსაც მიზნადა აქვს დასახული შეაწყვეტინოს ბერ-მოლოზნის ფიქრი და დაუბრუნოს ისევ ღმერთს, მრავალ მონასტერში არსებობდა, ოღონდ სხედასხვაგვარად; მაგ. ყრმა იესოს მონასტერში ამბობდნენ: ამ საათს და ყოველ საათს — მადლმან იესოსამან განმინათლოს სული ჩემი.

მარტენ-ვერგას ბერნარდელ-ბენედიქტელები მცირე პიკაუსის მონასტერში ამ ორმოცდაათი წლის წინათ მთელი თავის ხმით გალობდნენ წირვაზე, სადაც კი ლოცვანში ვარსკვლავს დაინახავდნენ, შეწყვეტდნენ გალობას და ჩუმი ხმით დაიძახებდნენ: — იესო-მარიამ-იოსებ! მაგრამ თუ მიცვალებულის მოხსენება იყო და პანაშვიდი, როგორც შეეძლოთ ისეთი დაბალი ხმით გალობდნენ. გლოვის შთაბეჭდილებას ახდენდა ასეთი გალობა, თითქმის ტრაგიკულს.

მცირე პიკაუსის მოლოზნებს აკლდამა გაეკეთებინათ მონასტერშივე, მთავარ საკურთხეველის ქვეშ, რომ მონასტრიდან არ გასულიყვნენ მიცვალებულები. მთავრობას, როგორც მოლოზნები ამბობდნენ, ნება არ მიეცა, რომ იმათ აკლდამას მიეღო მიცვალებული; რაკი სულს დაღვედა მოლოზანი, უნდა გაბრძანებულიყო თავის მონასტრიდან. მეტად აწუხებდათ და აშინებდათ ეს გარემოება, რადგან თავისდა უნებურად იძულებული იყვნენ დაერღვიათ წესდება.

მათდა სანუგეშოდ, უფლება მიიღეს განცალკევებულ დროს მიესვენებინათ დასასაფლავებლად თავისი მიცვალებული და განცალ-

¹ „გაიხარე, მარია“ (ლათ.) კათოლიკური საგლობლის დაწყებითი სიტყვები.

² „მადლიანი“ (ლათ.) — სიტყვისიტყვი: „მადლით აღსავსე“. (იმავე საგლობლის გაგრძელება).

კვებულ ადგილს მისცეს ვოჭირარის სასაფლაოზე, რომლის მიწა ერთ დროს მათ მონასტერს ეკუთვნოდა.

ხუთშაბათობით იგივე წირვა-ლოცვა ჰქონდათ, რაც კვირა დღეს. გარდა ამისა, სასტიკად უქმობდნენ ყველა პატარა უქმე დღეს, უცნობს ერისკაცთათვის. ეს უქმე დღეები დაკანონებულიყო ოდესღაც საფრანგეთში და უქმედ ითვლებოდა წინათ; ესპანეთსა და იტალიაში დღესაც სწამთ და უქმობენ ამ დღეებს. უსაზღვრო იყო მოლოზნების დგომა ეკლესიაში. რამდენ ლოცვას ამბობდნენ და საგალობელს? ამის პასუხად, მონასტერის წესების საუკეთესოდ გასაშუქებლად, ერთ გულუბრყვილო მოლოზნის სიტყვას მოვიყვანთ: — საშინლად გრძელია ლოცვა შორჩილისა, საშინელზე საშინელია ლოცვა აღკვეცილი მოლოზნებისა.

კვირაში ერთხელ იკრიბებოდა მთელი მონასტერი. თავმჯდომარედ წინამძღვარი ბრძანდებოდა, ხმოსანი დედები ჰყავდათ მსაჯულეზად. ყველა მოლოზანი უნდა გამოსულიყო რიგ-რიგობით, დაჩოქილიყო ქვაზე და ხმამაღლა ელიარებინა ყველას წინაშე, ყოველი ცოდვა, რაც ერთი კვირის განმავლობაში მოსელოდა. გაათავებდა აღსარებას. განსჯიდნენ ხმოსანი დედები და ხმამაღლა ყველას გასაგონად გამოუცხადებდნენ სასჯელს.

გარდა თავის ცოდვების ხმამაღლივ აღიარებისა, რომლისთვის უფრო მნიშვნელოვან ცოდვას და შეცდომას ინახავდნენ, წვრილმანი შეცდომებიცა ჰქონდათ, ადვილად საპატიებელი, რომლებსაც დანაშაულს ეძახდნენ, — culpa. ვისაც დანაშაული მოუვიდოდა რამე, წირვის დროს ფილაქანზე უნდა დაცემულიყო გულდაღმა, წინამძღვარის წინაშე და გდებულოყო ასე. ვიდრე წინამძღვარი, რომელსაც ყოველთვის ერთი სახელით იხსენიებდნენ, — დედაჩვენი, არ აცნობებდა, რომ ახლა კი შეეძლო წამომდგარიყო, რის ნიშნად ფეხს დაჰკრავდა ხოლმე ფილაქანზე. სულ უბრალო, უმნიშვნელო დანაშაული გამოიწვევდა ამგვარ მონანიებას, — ჭიქის გატეხვა, პირბადის დახვევა. რამდენიმე წამით თავისდა უნებურად წირვა-ლოცვაზე და გვიანება და სხ. დანაშაულად ეთვლებოდათ და საჭირო იყო მონანიება, უნებლიე არის ამგვარი დანაშაული და თვითონ დამნაშავე იყო თავისი მსაჯულიც და დამსჯელიც. უქმე დღეს და კვირაობით ოთხი მგალობელი — დედა გალობდა. ერთხელ ერთ ხმოსან დედას, მგალობელს, სიტყვით — Ecce¹ — უნდა დაეწყო ფსალმუნის გალობა; ამ სიტყვის მაგივრად. დაიძახა ut, si, sol, და ამ დანაშაულის მოსანანიებლად წირვის გამოსვლამდე პირდაღმა იწვა ფე-

¹ ეს, ეს, (ნაცვალსახელი. ლათ.)

ლაქანზე. შეცდომა მით უფრო დასასჯელი იყო, რომ წირვის დროს გააცინა მოლოზნები.

„მისაღებ ოთანში“ რომ დაუძახებდნენ მოლოზანს, თავზე მთლად უნდა ჩამოეშვა პირბადე ისე, რომ პირის მეტი ვერა დაენახა რა მასთან მოსულს. ასევე პირბადით ეჩვენებოდა თავის მნახველთ თვით წინამძღვარიც.

უცხოებთან ლაპარაკი მარტო წინამძღვარს შეეძლო. სხვა მოლოზნებს შეეძლოთ ნახვა მარტო თავიანთ ახლო ნათესავეებისა და ისიც იშვიათად. მოხდებოდა ხოლმე, მოვიდოდა ვინმე მონასტერში მოლოზნის სანახავად, რომელსაც წინათ იცნობდა ან უყვარდა, დიდი მოლაპარაკება იყო საჭირო, რომ ღირსებოდა თავის წადილის ასრულება. თუ ქალი იყო მოსული, შეიძლებოდა კიდევ დაეკმაყოფილებინათ იმისი თხოვნა; დარაბებთან დადგებოდა მოლოზანი და იქიდან ელაპარაკებოდა დახვერტილ თუნუქით დაფარულ ოთხკუთხ ამოჭრილში. ამ თუნუქს მაშინ მოიხსნიდნენ ხოლმე, როდესაც სანახავად დედა ან და მოუვიდოდა ვისმე, და თუ კაცი მოვიდოდა მოლოზნის სანახავად, მას ცივი უარით გაისტუმრებდნენ.

ასეთი იყო წესდება წმ. ბენუასი, რომელიც გაამკაცრა მარტენ ვერგამ.

სხვა მოლოზნებივით მხაარულები არ იყვნენ მოლოზნები პიკპუსის მონასტერში, არც იმითსავეით ვარდისფერი ედვათ და სიყმაწვილეშივე დალონებული იყვნენ, ფერმიხდილნი, ჩამომკვანარნი. 1825-დან 1830 წლამდე სამი მოლოზანი გაგიყდა მონასტერში.

თ ა ვ ი მ ი ს ა მ ი

ს ი მ კ ა ტ რ ა ნ ი

ორი წელიწადი მაინც უნდა გაეტარებინა ქალს მონასტერში, ზშირად ოთხიც, მოლოზნად აღკვეცის მსურველს რომ საჭირო გამოცდა გაეარა. მეორე ოთხი წელიწადი მორჩილად უნდა ყოფილიყო. იშვიათად მოხდებოდა, რომ მოლოზნად აღკვეცილიყო ყმაწვილი ქალი ზოცდოთხი წლის ასაკამდე. მარტინ ვერგას ბერნარდელ-ბენედიქტელები ქვრივს არ იღებდნენ მონასტერში.

მრავალ საშუალებას ხმარობდა მოლოზანი სენაკში თავის სხეულის მოსაკვდინებლად, მაგრამ რა საშუალებას? ამის თქმა ცოდვად ითვლებოდა.

მორჩილს რომ აღსაკვეცად მოამზადებდნენ, საუკეთესო ტანისამოსით მორთავდნენ, თეთრი ვარდებით დაუმშვენებდნენ თავს, უხუჭუჭებდნენ თმას და ასე მორთულ-მოკაზმულს შეიყვანდნენ საყ-

დარში, რომ მაშინვე პირქვე დაცემულიყო, ზემოდან დიდ შავ სუდარას გადააფარებდნენ და დაიწყებოდა განსვენების წირვა და პანაჰვილი. ორ წყებად გაპყოფდნენ მოლოზნებს, ერთი იძახდა გლოვით და ტირილით, — მიიცვალა ჩვენი დაო, — და ბეორე უპასუხებდა სიხარულით, — ცოცხალია იესო ქრისტეს მადლითაო.

იმ დროს, როდესაც მიმდინარეობდა ჩვენი ისტორიის ამბები, მონასტერს პანსიონიცა ჰქონდა კეთილშობილთ ქალებისთვის, უმეტეს ნაწილად მდიდრებისთვის, რომელთაგან შესანიშნავნი იყვნენ სენტ-ოლერი, ბელისანი და ერთი ინგლისელი ქალი, რომელსაც დიდებული კათოლიკური სახელი ერქვა — თალბოტი. მოლოზნების მიერ ოთხ კედელთ შუა აღზრდილთ და მათ შთავგონებით ამ პანსიონელებს ეჯავრებოდათ და ეწინოდათ ქვეყნისა და თავის დროისა ერთმა მათგანმა მითხრა ერთხელ: ქუჩის ქვაფენილს რომ დაეინახავდი, კანკალს დამაწყებნიებდა თავითფეხებამდეო. ცისფერი ტანისამოსი ეცვათ პანსიონში მცხოვრებთ, თეთრი ქუდი, და თითბერზე გამოსახული სულიწმინდა ჰქონდათ გულზე. დიდი უქმე რომ დადგებოდა, მეტადრე წმ. მართას დღეობა, ნებას აძლევდნენ, როგორც უმადლეს ბედნიერებას, მოლოზნის ტანისამოსი ჩაეცვათ და მოლოზნურად გაეტარებინათ წმ. ბენუას წესდებისამებრ მთელი დღე. პირველ ხანებში მოლოზნები ათხოვებდნენ ხოლმე თავიანთ შავ ტანისამოსს, მაგრამ წინამძღვარს ეს სარწმუნოების შეუტრაცხოვად ეჩვენა და აკრძალა. ტანისამოსს თუ ათხოვებდნენ, მარტო მორჩილებს. შესანიშნავი არის, რომ ეს მოლოზნებში ჩარევა ნებადართული იყო და წაქეზებული საიდუმლო განზრახვით, რომ რაც შეიძლება მეტი ჰყოლოდათ მდიდარი ოჯახის შვილი, და წინათვე შეეყვარებინათ ყმაწვილ ქალებისთვის მოლოზნობა. ნამდვილი ბედნიერება იყო პანსიონელებისთვის. რადგან ეს მაინც ამხიარულებდა იმათ დღითიდღე ერთგვარ, უცვლელ ცხოვრებას. ახალი რამ ენატრებოდათ და ტკბებოდნენ კიდევ: გულწრფელი მისწრაფება სიყმაწვილისა, რომელიც ვერ შეგვაგნებინებს ჩვენ. ადამიანურად მცხოვრებთ, რომ დიდი ბედნიერება არის ხელში საპკური ეპიროს ყმაწვილ ქალს, რამდენიმე საათი იდგეს საყდარში და გალობდეს.

პანსიონის მოწაფე ქალები ისევე ემორჩილებოდნენ მონასტრის წესდებას, როგორც მოლოზნები. რა თქმა უნდა, მკაცრ მოთხოვნილებების გარდა. ხშირად შეხვდებით ყმაწვილ ქალებს, პანსიონიდან გამოსულთ და რამდენიმე წლის წინათ გათხოვილთ. რომელთაც არ დაეიწყებოდათ იქაური ჩვეულებები და, კარს რომ დაუკაუნებდით, გიპასუხებდნენ: — უკუნითი უკუნისამდე! — იმის მაგივრად, რომ ეთქვათ, მობრძანდით. პანსიონში მყოფი ქალებიც, რო-

გორც მოლოზნები, თავიანთ ნათესავეებს ხედავდნენ მარტო მისაღებ ოთახში. დედასაც კი არ შეეძლო თავის შვილი ჩაეკრა გულში და დაეკოცნა.

ერთხელ პანსიონში მყოფ ქალთან დედა მოვიდა სანახავად და თან თავისივე პატარა ქალი მოიყვანა, სამი წლისა. ტიროდა პანსიონში მყოფი, რადგან უნდოდა დაეკოცნა თავისი პატარა და. მაგრამ როგორ შეიძლებოდა? ბერე შეევედრა, — იმის ნება მაინც მომეცი, ხელი შემოყოს ჩემმა დამ, ხელზე მაინც ვაკოცებო, — ამ თხოვნაზედაც უარი უთხრეს და კიდევაც დატუქსეს.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

მ ხ ი ა რ უ ლ ე ბ ა

მიუხედავად ამ სიმკაცრისა, პანსიონში მცხოვრები ქალები მაინც მხიარულებით ავსებდნენ ამ დაღვრემილ სახლს.

დანიშნულ დროს სიყმაწვილე ბრწყინავდა ამ მონასტერში. გაისმოდა დასვენების ზარი. დაიძვროდა კარი თავის კოჭაკზე. ფრინველიც კი ხარობდა, — აგერ ანგელოზები მოდიანო! შეესეოდა ახალგაზრდობა ბაღს, რომელიც ჯვარად იყო დაკეალული, თითქო სუღარა ყოფილიყოს. გახარებული სახე, თეთრი შუბლი, უმანკო თვალი. მხიარული სხივით გაბრწყინებული, მზის სხივივით ეღებოდა მიყრუებულ ბაღს. წირვა-ლოცვის, ფსალმუნის, ზარის და გლოვის შემდეგ უტბად გაისმოდა ქალების ხმა, უფრო ტკბილი, ვიდრე ფუტკრის ბზუილი არის; უკვე ღია იყო სკა სიხარულისა და ყველას თავისი თაფლი მიჰქონდა, თამაშობდნენ, ერთმანეთს გასძახოდნენ, ჯგუფდებოდნენ, დარბოდნენ; ლამაზი თეთრი კბილები მოჩანდა იმათ სიცილში და ლაპარაკში. შორიდან პირბადიანები უთვალთვალდებდნენ; ბნელი უღარაჯებდა სინათლეს. მაგრამ რა? ბრწყინდნენ და მხიარულად იციხოდნენ. ამ საშინელ პირქუშ კედლებსაც კი ეღირსებოდა ხოლმე სიხარული; იმათაც ერგებოდათ ხოლმე დასწრებოდნენ სხვის სიხარულს და ნეტარებას. ისე იყო გახარებული იქაურობა, თითქო ვარდის წვიმა მოხვდა გლოვის ბაღსაო. თამაშობდნენ, ცელებდნენ ქალები, მათ თავს ადგნენ დარაჯებივით მოლოზნები; მაგრამ შეუცდომელისა არ ერიდება უმანკოებას. ამ ქალების წყალობით იყო, რომ ამოდენ სიმკაცრეს ცოტა რამ სიხარულით მოსდევდა. დაბტოდნენ პატარები, ცეკვავდნენ მოზრდილები. ამ კედლებში სიხარულს ზეციურიც ერეოდა. არა იქნებოდა რა ისეთი წმინდა და მშვენიერი, როგორც ეს ნორჩი ყვავილები იყვნენ, ახლად გაშლილი. პო-

მეროსი გულიანად იცინებდა, ისე, როგორც პერო, რადგან ამ ჯოჯოხეთურ ბაღში სიყმაწვილესა ნახავდა, ჯანმრთელობის ხმაურობას, ყვირილს, სიხარულს, ბედნიერებას და ნეტარებას იმისთანას, რომ გააყმაწვილებდა ყველა დიდიდედებს, როგორც ეპოსისას, ისე ზღაპრისას, სასახლიდან დაწყებული ქოხამდე და თვით პრიამოსის ცოლს ჰეკუბასაც.

ბევრი რამ უთქვამთ პატარა ქალებს ამ მონასტერში მომხიბლავი და თან იმისთანა, რომ გულიანად გააცივებდნენ ადამიანს. ამ სახლში იყო, რომ ერთმა ბავშვმა, ხუთი წლისამ, სიხარულით გასძახა მოლოზნანს:

— დედაო! ერთმა უფროსმა მითხრა, შენ აქ სულ ცხრა წელიწადს და ათ თვესლა დარჩებიო. რა ბედნიერი ვარ, რომ ასე მალე მივდივარ!

ან კიდევ ეს დიალოგი:

ხმოსანი — დედა: — რაღა ტირი, შვილო?

გოგონა, ექვსი წლისა, ქვითინით: — აღისას ვუთხარი, — ვიცი მეთქი ჩემი გაკვეთილი საფრანგეთის ისტორიისა. — არა, არ იციო! მე კი ვიცი.

აღისა, ცხრა წლისა: — არა, არ იცი.

ხმ. დედა — როგორ შვილო?

აღისა — წიგნი გადაშალეო, მითხრა, და, რაც შეგხვდეს, ისა მკითხე, ნახავ თუ არ ვიციო.

— მერე?

— მერე, ვერ მიპასუხა.

— რა ჰკითხე, რომ ვერ გიპასუხა?

— წიგნი გადაშალე, როგორც მაგან მითხრა და რაც მომხვდა. ისა ვკითხე, პირველი კითხვა გადაშლილ ფურცელზე.

— რა იყო ეგ პირველი კითხვა?

— აი, რა იყო: მის შემდეგ რა მოხდაო?

ან კიდევ ეს პატარა, მაგრამ ღრმა აზრიანი შენიშვნა ავმუცელა თუთიყუშის შესახებ, ქალის ნათქვამი:

— რა კარგი რამ არის! მარტო ზედაპირსა სჭამს მურაბიან პურისას, თითქოს ადამიანი იყოს.

ბაღში ერთ კედელზე დაეწერა თავის აღსარება, რომ არ დავიწყებოდა, შეიდი წლის გოგოს.

— შეგცოდე, მამაო, ძუნწი ვარ.

— შეგცოდე, მამაო, მეძავი ვარ.

— შეგცოდე, მამაო, კაცებს შევხვდე.

ბაღში სკამზე იჯდა პატარა ექვსი წლის გოგო და ვარდის კოკორივით ლამაზი პირით ზღაპარს უამბობდა ხუთი წლისას:

— იყო და არა იყო რა, იყო სამი მამლაყინწა. ისეთ ქვეყანაში იყვნენ, სადაც სულ ვარდები ყვავოდნენ, მიკრიფეს ვარდი, ჯობეში ჩაიდეს, მერე ფოთლები მოკრიფეს და თავიანთ სათამაშოებში ჩაალაგეს. ერთი მგელი იყო იმ ქვეყანაში და დიდი, დიდი ტყე; ამ ტყეში იყო მგელი და იმან შეჭამა სამი მამლაყინწა.

ან კიდევ ეს პოემა:

— ტკაცანი გაიღო ჯოხმა,

მასხარამ დაჰკრა კატას.

ხომ არ იამებოდა,

ძალიანაც ეწყინა.

ქალბატონმა მასხარა

ციხეში დაამწყვდია.

პატარა გოგონა ჰყავდა მონასტერს უპატრონო, შვილობილი, რომელსაც სამადლოდ ზრდიდა; სულ დედის ხსენებაში იყვნენ ბავშვები და იმანაც წარმოსთქვა სევდიანად:

— დედაჩემი ჩემთან არ იყო, მე რომ დავიბადე.

ერთი სქელი მეკარე ჰყავდათ. რომელიც სულ ტალანებში ტრიალებდა თავისი აკილო გასაღებებით, სახელად ალათი ერქვა, მაგრამ დიდრონები, ათ წელს გადაცილებული ქალები ალათოკლეს ეძახდნენ.

დიდი ოთახი იყო ტრაპეზის დარბაზი, ძალიან ბნელი და ნოტიო. ბავშვების სიტყვით სავსე იყო მწერებით: გვერდზე სამზარეულო ჰქონდა, სარდაფი, საკუქნაო და იქიდან ივსებოდა მწერებით. ამ ოთახის ოთხივე კუთხეს საკუთარი სახელი ჰქონდა პანსიონელებისგან წოდებული, იქაურობას დამახასიათებელი; ერთი კუთხე ბაბაქუებისა იყო, ერთი მუხლუხებისა, ერთი კრიკინებისა და ერთიც ცხრაფეხაი. ძალიან პატივცემული იყო კრიკინების კუთხე, სამზარეულოს მომიჯნავე, რადგან იქ უფრო თბილოდა, ვიდრე სხვაგან. ტრაპეზის დარბაზიდან ეს სახელები პანსიონში გადავცდა და ოთხ ეროვნებად დაყო მოწაფენი, როგორც მაზარინის სასწავლებელში იყო, ერთ-ერთ ეროვნებას ეკუთვნოდნენ ქალები იმ კუთხის მიხედვით, რომელშიც დასხდებოდნენ ხოლმე პურის საჭმელად.

ერთხელ ეპისკოპოსი იყო პანსიონში. დასათვალისწინებლად მოსულიყო და კლასში იმყოფებოდა. პატარა ქალი შევიდა კლასში, მშვენიერი, მოხდენილი, ქერა კულულებიანი და ვარდისფერი სახიანი.

— ვინ არის ეს ქალი? — ჰკითხა ეპისკოპოსმა ერთ მოწაფეს.

- ბაბაქუა გახლავთ.
- რაო? აგერ, ისა?
- ის კრიკინაა.
- ესა?
- ეს მუხლუხა გახლავთ.
- უცნაურია, თქვენა?
- მე ცხრაფეხა ჭია გახლავართ.

ყოველ ამგვარ სახელს თავისი განსაკუთრებული თვისება ჰქონდა. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ეკუთანი იყო განთქმული თავისი პანსიონით, მშვენიერით და სასტიკით. ქვეყანას თითქმის სრულიად მოშორებული იყო ეს პანსიონი, განცალკევებული, და იქ იზრდებოდა მრავალი ქალი. წყობისად რომ დააყენებდნენ ქალებს ეკლესიაში, ორადა ჰყოფდნენ, — ქალწულებად და ყვავილოსნად. ამათ გარდა იყო კიდევ ბალდახინოსანი და საკმეველოსანი: ზოგს საჩრდილობელის თასები მოჰქონდათ, ზოგი საკმელს უკმევედნენ. წინ ოთხი ქალწული მიდიოდა და ხშირი იყო ამგვარი კითხვა:

— ვინ არის დღეს ქალწული?

ქალბატონ კამპანს პატარა, შვიდი წლის გოგონას შემდეგი ნათქვამი მოჰყავს: მოწაფეებს წინ ოთხი თექვსმეტი წლის ქალი ედგა. პატარა გოგო კი ბოლოში დაეყენებინათ. პატარამ მიმართა ერთ იმ ოთხთაგანს:

— შენ ქალწული ხარ და მე კი არა.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

გ ა რ თ ო ბ ა

ტრაპეზის დარბაზის კარზე ზემოდან მსხვილი შავი ასობით ეწერა ეს ლოცვა, რომელსაც თეთრ მამაო ჩვენოს ეძახდნენ დარბაზისა და შეეძლო პირდაპირ სამოთხეში მიებრძანებინა ადამიანი:

— პატარა, თეთრო მამაო ჩვენო, ღვთის შედგენილო, ღვთისგან თქმულო, ღვთის მიერ სამოთხეში შეყვანილო. ღამე, დასაძინებლად რომ ვწვებოდი, სამი ანგელოზი ვიპოვე ჩემს ლოგინში მწოლარე, ერთი ფეხთით, ორი თავით, კეთილი ქალწული მარიამი შუაში. და მიბრძანა, — დაწექი, ნურასი გეშინიაო, ღმერთი ძლიერი მამაა ჩემი, ღვთისმშობელი დედაა ჩემი. იესო-ქრისტეს დაბადების პერანგითა ვარ შემოსილი ჩემს ლოგინში, წმ. მარგარიტის ჯვარი არის ჩემს გულზე გამოხატული. ქალბატონი ღვთისმშობელი მინდორში დადის, ქრისტეს დასტირის. შეხვდა წმ. იოანეს.

— წმინდაო იოანე, საიდან მოდიხართ? — მე მოვდივარ Ave salus¹-იდან! ხომ არ გინახავთ კეთილი ღმერთი? იქ ხომ არ არის. — ზის ჯვარზე არის ფეხდაშვებული, ხელმილურსმული, თეთრი ეკლის პატარა ქუდი. ვინც იტყვის ამას სამჯერ საღამოს და სამჯერ დღით, სამოთხეში მივა, რა განისვენებს“.

1827 წელს ეს დროის დამახასიათებელი ლოცვა კედლის სამპირ საღებავის ქვეშ მოჰყვა და გაჰქრა სწორედ ისე, როგორც პანსიონში აღზრდილ ახალგაზრდათა, ამჟამად უკვე ღრმადმოხუცებულ ქალების მენსიერებიდან.

დიდი ჯვარცმა იყო ტრაპეზის დარბაზში კედელზე მიკრული და ეს ასრულებდა ოთახის მორთულობას. ერთადერთი კარი ჰქონდა ამ დარბაზს. ბაღში გამავალი. დარბაზის კედლების გასწვრივ ორ რიგად იყო ჩამწკრივებული ვიწრო მაგიდები, და აქეთიქიდან გრძელი სკამები. კედლები თეთრად იყო შეღებილი, მაგიდები შავად; ამ ორის, გლოვის ფერის მეტი, სხვა არაფერი სწამდა მონასტერს. სუფრა დარბაზი იყო და საჭმელი ბავშვებისთვისაც კი უგემური. ერთი თავი საჭმელი ჰქონდათ, ხორცი ბოსტნეულით შეზავებული, ან დამარილებული თევზი. ეს იყო იმათი ფუფუნება, რადგან ამ ძვირფას საჭმელს მარტო პანსიონის ქალებს აჰმევენენ. სწამდნენ ბავშვები და ზმის ამოღებას ვერ ბედავდნენ, რადგან იქ ბრძანდებოდა იმ კვირის მორიგე მოლოზანი და ვერას გამოაპარებდნენ შეუნიშნავად, ბუზი რომ ყოფილიყო და შეენიშნა მოლოზანს, რომ წესდების დარღვევით ფრინავს და ბზუის, მაშინვე ხის წიგნს აიღებდა და ჰკეცავდა ხმაურით. ჯვარცმის ქვეშ პატარა საწოგნე იდგა, ზედ წიგნი იდო და მოწაფე ხმამაღლა კითხულობდა წმინდანთა ცხოვრებას. კითხულობდა ერთი უფროსმოწაფეთაგანი, კვირეულის მორიგე. მაგიდებზე რამდენიმე ბადია იდგა და მოწაფეები თვითონვე რეცხავდნენ ამ ბადიებში თავის ქურჭელს და ხანდახან შიგვე ჩაჰყრიდნენ ხოლმე უვარგისს, ქვასავით მაგარ ხორცს და აყროლებულ თევზს, რისთვისაც მათ სასტიკად სჯიდნენ.

ამ ბადიებს ბავშვები სანაგვეს ეძახდნენ.

თუ დაარღვევდა ვინმე წმინდანთა ცხოვრების კითხვით დამტკბარ ღუმილს, სასტიკად დაისჯებოდა: ჯვარს გამოასახეინებდნენ ენით. სად? მიწაზე, ფილაქანზე. უნდა დაწოლილიყო პირდაღმა და ენით ქვა უნდა აელოკა ისე, რომ ჯვარი გამოესახა. მტვერი არის ბოლო ყოველი ჩვენი სიხარულისა და მტვერი სჯიდა ამ პატარა ვარდის ფურცლებს ტიკტიკისათვის.

¹ მწუხრის ლოცვა (ლათ.).

ერთი წიგნი იყო მონასტერში, რომელიც მარტო ერთხელ იყო დაბეჭდილი და ისიც, ვითომ, ერთადერთ ცალად. სასტიკად იყო აკრძალული ამ წიგნის კითხვა. ეს იყო წმ. ბენუას წესდება, რომელსაც არ უნდა შეხებოდა უღირსის ხელი და მით უფრო თვალი. *Nemus regulas, seu constitutiones nostras, externis communicabit*¹. არავინ გაბედოს და ჩვენი წესები, ესე იგი ჩვენი წესდება უღირსს არავის გააგებინოს.

ერთხელ პასიოხის ქალებმა ხელთ იგდეს ეს წიგნი და დაიწყეს კითხვა. კითხულობდნენ გატაცებით, თუმცა ხშირად სწყვეტავდნენ კითხვას, ეშინოდათ არ მოგვასწრონო და მალავდნენ წიგნს. საშინელება მოელოდათ, რომ მოესწრო ვისმე. კითხულობდნენ და ამ საშინელებასთან შედარებით სულ უმცირესი სიამოვნებაც კი ვერ ჰპოვეს. რამდენიმე გაუგებარი ფურცელი იყო ყმაწვილი ბიჭების ცოდვების შესახებ, რაც ყველაფერზე საინტერესოდ ეჩვენათ.

ბაღში თამაშობდნენ მოწაფეები, ერთ ხეივანში, სადაც რამდენიმე ხეხილი იდგა. თვალს არ აშორებდნენ მოლოზნები: სასტიკად იყო აკრძალული ხილის ჭამა; მაგრამ მოახერხებდნენ ხოლმე და ჯიბეში იკრავდნენ ძირნაყარ მწვანე ვაშლს, დამძალ გარგარს, ან ჭიან მსხალს. ახლა ერთ წერილს მოვიყვან ამ ოცდახუთი წლის წინათ დაწერილს; პატარაობისას პიკუსის მონასტერში ყოფილიყო მოწაფედ ამ წერილის დამწერი, დღეს პერტოგის მეუღლე, პარიზის ერთი უმშვენიერესი ქალი. სიტყვა-სიტყვით მოგვყავს:

„ვიპოვიდით მიწაზე მსხალს, ან ვაშლს და მიეჩქმალავდით საჩქაროდ, საცა კი შეგვეძლო, ვახშობობამდე. ლოგინზე ზეწარის გასაშლელად რომ ავიდოდით, ბაღშის ქვეშ ჩავდებდით, და ლოგინში რომ ჩაეწვებოდით, მარტო მაშინ გავბედავდით შექმას. თუ იქაც შიში იყო, სხვაგან შეეკამდით. საპირფარეოში მაგალითად. ეს იყო ბავშვების უაღრესი სიამოვნებათაგანა“.

ერთხელ ეპისკოპოსი რომ ეწვია მონასტერს, ერთმა ყმაწვილმა ქალმა, ბუშარმა, რომელიც მონმორანსს ენათესავებოდა, თქვა,— ერთი დღის შვებულებასა ვთხოვ და მივიღებო. — რომ არ დაუჯერეს, სანაძლეო დადეს. წესდების მიხედვით მოწაფეს არავითარი შვებულება არ ეძლეოდა. სანაძლეო დადეს, მაგრამ დარწმუნებული იყო, ყველა, რომ ბუშარი წააგებდა. როდესაც ეპისკოპოსი მოწაფეებთან მივიდა, უცბად წყობიდან გამოვიდა ბუშარი, — შიშის ზარი დასცა ამ თავხედობამ მოლოზნებს, — მივიდა ეპისკოპოსთან. თავი დაუკრა და მოახსენა:

¹ არავინ აუწყებს გარეშეებს ჩვენს წესებს, ან დადგენილებებს

— თქვენო ყოვლად უსამღვდელოესობაჲ, ერთი დღის შვებულუბა მიბოძეთ.

ძალიან ლამაზი ქალი იყო ბუშარი, მაღალი, მაისის ვარდით მშვენიერი. გაუღიმა ეპისკოპოსმა და უთხრა:

— რაღა ერთი დღე, შვილო? სამი დღე ინებეთ. თანახმა ვარ სამი დღის შვებულება მოგცეთ. — წინამძღვარი რაღას იზამდა, რადგან ეპისკოპოსმა ბრძანა. შეცბუნდა მთელი მონასტერი, სამაგოეროდ გაიხარა პანსიონმა. დაე მკითხველმა წარმოადგინოს რა შთაბეჭდილებას მოახდენდა ქალის სილამაზით წესდების დარღვევა.

პირქუში იყო და დაღვრემილი მონასტერი, მაგრამ ისე მაგრად არ იყო შემოზღუდული, რომ გარედან არსად შეჰპარვოდა ცხოვრების ამბავი, დრამა და რომანიც კი. ამის დამამტკიცებლად ერთ ამბავს მოვიყვანთ, უეჭველს, თუმცა არავითარი დამოკიდებულება არა აქვს ჩვენს სათხრობ ისტორიასთან. ჩვენ გვინდა მხოლოდ უკეთ დავასურათოთ მონასტრის ცხოვრება.

ერთი ქალი იყო იმხანად მონასტერში, მეტად საიდუმლო პიროვნება. მოლოზანი არ იყო, დიდი პატივისცემით ექცეოდნენ. ქალბატონ ალბერტინს ეძახდნენ. ამ ქალისა არაფერი იცოდნენ გარდა იმისა, რომ შეშლილი იყო და საზოგადოებაში მკვდრად ითვლებოდა. ამ ამბავში იფარებოდა, როგორც ამბობდნენ, ბრწყინვალე ქორწინებისათვის საჭირო დიდი სიმდიდრის შეძენა.

ოცდაათი წლისა არც კი იქნებოდა; ლამაზი ქალი იყო, შავგვრემანი, შავთვალწარბა, დაკვირვებით დასცქეროდა ყველაფერს, მაგრამ ხედავდა კი? ეს საეჭვოდ მიაჩნდათ. მუნჯივით იყო გაჩუმებული. ზოგნი ამბობდნენ, — ვინ იცის, არც სუნთქავსო. — ნესტოები შეეცეცილი ჰქონდა და ჩალურჯებული, თითქო ეს არის სული დალიაო, ხელი გაყინული. უცნაური სინარნარე ჰქონდა, სინარნარე აჩრდილისა. სიცივე შეჰქონდა, საცა კი შევიდოდა, ერთხელ მიმავალი დაინახა მოლოზანმა და უთხრა მეორეს:

— მკვდრად ითვლება უბედური.

— იქნება მკვდარიც არის, — მიუგო მეორემ.

რას არ ამბობდნენ ამ საწყალ ქალზე! ეს იყო საგანი მოწაფეების დაუძინებელი ცნობისმოყვარეობისა. საყდარში ერთი ტრიბუნა იყო, რომელსაც ხარისთვალას ეძახდნენ. ამ ტრიბუნას ერთი მრგვალი პატარა სარკმელი ჰქონდა და ყოველთვის ამ ხარისთვალაში იჯდა წირვა-ლოცვის დროს ქალბატონი ალბერტინი. მარტო იჯდა, იქ მოლოზნები ვერ ავიდოდნენ, რადგან იქიდან კარგადა ჩანდა მღვდელს ან მქადაგებელი, კაცის დანახვა კი მომაკვდინებელ ცოდვად ითვლებოდა. ერთხელ ყმაწვილი კაცი იყო მწირველი, დიდი გვარიშვილი,

ბატონი დე როჰანი. 1815 წ. დე როჰანი წითელ მუშკეტერების ოფიცრად იყო და 1830 წელს გარდაიცვალა, როდესაც კარდინალი გახდა და ბეზანსონის ეპისკოპოსი. პირველი იყო ამ მონასტერში დე როჰანის წირვა და ქადაგება. ქალბატონი ალბერტინი წირვასაც და ქადაგებასაც ისე მოისმენდა ხოლმე, რომ ხმას არ ამოიღებდა, არ გაინძრეოდა. იმ დღეს კი, როგორც დაინახა დე როჰანი, წამოიწია და ხმამალა დაიძახა, როდესაც სრული დუმილი იდგა საყდარში: — ეს ხომ ოგიუსტია! — განცვიფრებული იყო მთელი საყდარი, ყველა იძას შესცქეროდა. თვით მღვდელიც იმას ეძებდა თვალით, მაგრამ ქალმა თქვა და გაათავა: ისევ ისე გაუნძრევლად იჯდა, ეტყობოდა, შორს გაეტაცნა რაღაცა ფიქრებს. გარეცხოვრების სიო მოხვდა უბედურს, სიცოცხლის სხივმა გაუღიმა ერთ წამს ამ გამქრალ, გაყონულ არსებას და უცბადვე ჩაქრა ყველაფერი, კვლავ მკვდრად იქცა შეშლილი.

მაგრამ რამდენი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია ამ ორმა სიტყვამ! რამდენი რამ იგულისხმებოდა ამ სიტყვებში! რამდენი ამოცანა აღძრეს და თავისებურად გამოიცნეს! ბატონ როჰანს მართლა ოგიუსტი ერქვა. ცხადი იყო, ქალბატონი ალბერტინიც დიდი გვარიშვილის ოჯახიდან უნდა ყოფილიყო, რადგან იცნობდა როჰანს; იქნება უფრო დიდებულიც ყოფილიყო, ვიდრე როჰანი, რადგან ასე მოკლედ მიმართა დიდებულს; ცხადი იყო აგრეთვე, რომ დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდა მასთან, იქნებ ნათესავიც იყო, ოღონდ ძალიან ახლო ნათესაობა, ან სრული მეგობრობა, რადგან გვარით კი არა, სახელით ახსენა დე როჰანი.

ორი დიდებული, მეტად მკაცრი ქალბატონი ეწვეოდა ხოლმე პანსიონს, შუაზვილი და სერანი, ეტყობოდათ უპირატესობა უნდა ჰქონოდათ, როგორც *Magnates mulieres*¹ დიდებულთა შეუღლებებს, რომ ასე ადვილად შედიოდნენ მონასტერში და ამინებდნენ საწყალ მოწაფეებს. რომ დაინახავდნენ ამ ბებერ ქალებს პანსიონელები, კანკალს დაიწყებდნენ და თავსა ღუნავდნენ.

ბ. როჰანიც, თუმცა თვითონ ამისი არა იყო და რა, მოწაფეების სათაყვანებელ საგნად გახდა. ამ დროს პარიზის ეპისკოპოსის მოადგილედ იყო და ჩვეულებადა ჰქონდა, პიკუსის მონასტერში მივიდოდა ხოლმე საწირავად. არც ერთ მოლოზანს არ შეეძლო იმისი დანახვა, რადგან დიდი ფარდა იყო გაბმული სარეისა; მაგრამ მეტად ტკბილი ხმა ჰქონდა, წვრილი, რომელსაც იცნობდნენ და ხმით მიინც ტკებოდნენ. ქალებმა იცოდნენ, რომ ოფიცრად ყოფილიყო ჯარში.

¹ ცნობილი ქალები (ლათ.).

იცოდნენ, რომ მეტად ლამაზი კაცი იყო, სალუქად ჩაცმული, რომ საუცხოო წაბლისფერი თმა ჰქონდა, ძვირფასი მუარის სარტყელი ეკრა და საგანგებო შავი კოხტა ანაფორა ეცვა.

თექვსმეტი წლის ქალების საოცნებოდ გამზდარიყო ეპისკოპოსი. არავითარი ხმა არ შედიოდა მონასტერში გარედან, მაგრამ ერთ წელიწადს ფლეიტის ხმა გაიგონეს: დიდი ამბავი იყო. პანსიონის მოწაფეებს დიდხანს არ დავიწყებიათ.

ვიღაც ცხოვრობდა მონასტრის მეზობლად და ფლეიტას უკრავდა. ერთსა და იმავე სიმღერას უკრავდა ყოველთვის დიდხანს, დღეს სრულიად დავიწყებულს: „ჩემო ზეტულზე, რატომ არ გინდა, შენ დაეუფლო ჩემს სულსა და გულს“? და დღეში ორჯერ-სამჯერ გააგონებდა ხოლმე თავის ფლეიტას. ყმაწვილი ქალები ამ სიმღერითღა იყვნენ სულდგმულნი, ხმოსანი დედები აღშფოთებული იყვნენ, წარამარა სჯიდნენ ქალებს. რამდენიმე თვე ისმოდა ეს ფლეიტა. პანსიონში მცხოვრებ ქალებს ყველას უკლებლივ შეჰყვარებოდა უცნობი მუსიკოსი. ყველა ზეტულბობას ჩემობდა. მუსიკის ხმა დრუა-მურის ქუჩიდან მოდიოდა. რას არ მისცემდნენ, რომ ერთი წამით დაენახათ, თვალი მაინც მოეკრათ „ყმაწვილი კაცისთვის“, რომელიც ასე ტყბილად აკენესებდა ფლეიტას და იმავე დროს, — აბა, რას წარმოიდგენდა? — აკენესებდა ამ ქალებსაც. რამდენიმე ქალმა როგორღაც მოახერხა და მესამე სართულში აძვრა დრუა-მურის ქუჩისკენ. მაგრამ ამაოდ ჩაუარათ ცდამ. ერთმა კიდევ იმდენი გაბედა, რომ ხელი გაყო ქუჩაში და თეთრი ცხვირსახოცი გააფრიალა. მაგრამ ორი სხვა უფრო ყოჩაღად მოიქცა: სახლის ბანზე აძვრნენ და იმდენი ქნეს. რომ როგორც იყო დაინახეს „ყმაწვილი კაცი“, რომელიც აღმოჩნდა ბებერი, კეთილშობილი, ოდესღაც გახიზნული, ბრმა და გალტაკებული. მას ფლეიტაღა დარჩენოდა სანუგეშოდ და იმაში კლავდა დროს თავის სხვენზე.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ა

პატარა მონასტერი

სამი სრულიად განცალკევებული შენობა ჰქონდა პიკპუსის მონასტერს: ერთი დიდი მონასტერი, სადაც მოლოზნები ცხოვრობდნენ, პანსიონი, სადაც მოთავსებული იყვნენ მოწაფეები და ერთი ეგრეთ წოდებული პატარა მონასტერი. ამ პატარა მონასტერში ცხოვრობდნენ ერთად სხვადასხვა მონასტრების ბებერი მოლოზნები, რომლებიც უბინაოდ დარჩენილიყვნენ, რადგან რევოლუციამ დაანგრია მა-

თი თავშესაფარი. იქ იყვნენ ერთად და აქრელებდნენ იქაურობას თავიანთ ტანისამოსით, — ზოგს შავი ეცვა, ზოგს თეთრი, ლურჯი, ყველა მიმართულების და მონასტრის ნაშთის წარმომადგენლები. მოკლედ რომ ვთქვათ, თუ შესაწყენარებელია ამგვარი შეუღლება სიტყვისა, ეს იყო აქრელებული მონასტერი.

იმპერია რომ დაარსდა, ნება მისცა ბებერ მოლოზნებს, საღდაც გადავარდნილებს და გაფანტულებს, თავი შეეფარებინათ ბენედიკტელ-ბერნარდელების ქერქვეშ. პატარა პენსიაც დაუნიშნა მთავრობამ. მცირე პიკუსის მოლოზნებმა სიამოვნებით მიიღეს სტუმრები. უცნაური სანახავი იყო არეული მოლოზნობა. ყველა ძველებურად, თავისებურად სწირავდა. ხანდახან ნებას მისცემდნენ ხოლმე პანსიონის უფროს მოწაფეებს დასასვენებლად და გასართობად შესულიყვნენ პატარა მონასტერში და უცხო ბებერი მოლოზნები ენახათ. ამიტომ იყო, რომ ამ ყმაწვილ ქალებს დიდხანს ახსოვდათ სხვათა შორის დედა-სენტ-ბაზილა, დედა-სენტ-სქოლასტიკე და დედა ჟაკობი.

ერთი ამ შემოხიზნულთაგანი თავს შინ გრძნობდა. სენტ-ორის მოლოზანი იყო, ერთადერთი ცოცხალი წარმომადგენელი ამ ორდენისა. ძველი მონასტერი სენტ-ორისა მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში სწორედ პიკუსის შენობაში იყო, რომელიც შემდეგში მარტენ ვერგას ბენედიკტელებს დარჩათ. მეტად ღარიბი იყო ეს მოხუცებული, შეძლება არა ჰქონდა თავის მონასტრის წესისამებრ მართულიყო, ჩაეცვა ძვირფასი თეთრი კაბა და ალისფერი სამხრე. ამიტომ პაწია მანეკენი მოერთო ამ ტანისამოსით და სიამოვნებით აჩვენებდა ყველას. რომ კვდებოდა, პიკუსის მონასტერს უძღვნა ეს ტანისამოსი. 1824 წელს ერთადერთი მოლოზანიდა დარჩენილიყო ამ მიმართულებისა. დღეს მხოლოდ ის დედოფალა მოიპოვება იმის სახსოვრად.

ამ ღირსეულ მოლოზნების გარდა რამდენიმე მოხუცებული ქალი იყო, საზოგადოების წარმომადგენელი, რომელნიც პიკუსის მონასტერში შეხიზნულიყვნენ, როგორც ქალბატონი ალბერტინი. ამ ქალთაგანი იყო ქალბატონი დებოფორი და მარკიზ დუფრენის მეუღლე. ერთი კიდევ სხვა იყო, რომლისა არავინ არა იცოდა რა, გარდა იმისა, რომ საშინელ ხმით იხოცავდა ცხვირს. ამ ქალბატონს მოწაფეები ქ-ცხვირხვინცელას ეძახდნენ.

1820 წელი იყო, თუ 1821 წელი, ქალბატონმა ჟანლისმა ითხოვანება პიკუსის მონასტერში ცხოვრებისა. პატარა ჟურნალის „L'In-trepide“, „უშიშარის“, რედაქტორი იყო ეს ქალი, ჰერცოგი ორლეანელი სწყალობდა და, თუმცა დიდად წინააღმდეგი იყო მონასტერი და თრთოდნენ ხმოსანი დიდები, — როგორ? ღამანების

მწერალი მონასტერში შემოვეშვათო? — მაინც თავისი გაიტანა: გამოაცხადა, — პირველი მე ვგმობ ჩემს რომანებსაო. — გარდა ამისა, იმ ხნისა იყო უკვე, რომ უნდა მოენანიებინა თავისი სიყმაწვილის ცოდვანი. ღვთის მადლით და ორღეანელის წყალობით შევიდა მონასტერში და ექვსი, თუ რვა თვის უკან მას გამოეთხოვა. წასვლის მიზეზად ის მოიყვანა, რომ ბაღში ჩრდილი არ იყო. აღტაცებულნი იყვნენ ამ ქალით მოლოზნები. ძალიან ბებერი იყო, მაგრამ ჯერაც კარგად უკრავდა ქნარზე.

რაკი წასვლა დააპირა, სახსოვარიც დატოვა თავის სენაკში. ცრუმორწმუნე ბრძანდებოდა ეს ქალბატონი და ლათინურის მცოდნე. ეს ორი სიტყვა საკმაოდ კარგად გვისახავს ამ მწერალს. ჯერ ისევ ჩანდა ამ რამდენიმე წლის წინათ იმის სენაკის პატარა განჯინაში, საცა დაკეტილი ჰქონდა თავისი ფული და თვალმარგალიტი, ეს ხუთსტრიქონიანი ლათინური ლექსი, იმის ხელით დაწერილი წითელი მელნით. იმის აზრით ამ ლექსსა ჰქონდა ძალა შეეშინებინა და დაეფრთხო ქურდები:

*Imparibus meritis pendent tria corpora ramis:
Disinas et Gesmas, media est divina potestas.
Alta petit Dismas, infelix, infima, Gesmas.
Nos et res nostras conservet summa potestas.
Hos versus dicas, ne tu furto tu. Perdes¹.*

ეს ლექსი, მეექვსე საუკუნის ლათინურით დაწერილი, აღძრავს კითხვას, რა ერთგვარ ქრისტესთან ერთად ჯვარცმულ ქურდებს, დიმა-სი და გესტასი, როგორც ერთობ ჰგონიათ, თუ დისმასი და გესმასი? ეს მართლწერა რომ გამართლებულიყო, ძალიან ეწყინებოდა ვიკონტ-დგესტას, რომელიც წარსულ საუკუნეში ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ პირდაპირი შთამომავალი იყო ცოდვამოუნანიებელ ჯვარცმული ქურდისა. პიკბუსელ მოლოზნებს ძალიან სწამდათ ამ ლექსის ქურდების მაშინდელი ძალა.

საყდარი ისე იყო აშენებული, რომ გაეცალკეებინა, ერთმანეთისთვის დაეშორებინა დიდი მონასტერი და პანსიონი. საყდარი ერთი იყო სამივესთვის და წირვა-ლოცვაზე იქ იკრიბებოდნენ მოლოზნებიც, მოწაფეებიც და პატარა მონასტერში შეხიზნულებიც.

საზოგადოებასაც შეეძლო საყდარში შესვლა საავადმყოფოსთან

¹ სხვადასხვა დანაშაულით ჰკიდია ჯვარზე სამი კაცი: დისმასი და გესმასი, შუაში კი ძალი ღვთისა. ზევით იწვევს დისმასი და უბედური, უკეთური გესმასი, ჩვენ და ჩვენს საქონელს ჰფარავს ძალი ღვთისა. ამ ლექსს რომ იტყვი, ქურდი ველარ მოგპარავს.

ქუჩაში გამავალი კარით, მაგრამ ისე იყო ყველაფერი მოწყობილი, რომ მონასტერში მცხოვრები ვერ დაინახავდა კაცის სახეს. წარმოდგინეთ საყდარი, რომლის საგალობელთა გუნდის ადგილისთვის ხელი მოეწვლეს გოლიათს, აეტაცოს და ერთგვარ ბნელ ოთახში დაესვას მწირველის მარჯვნივ. წარმოდგინეთ ამ საყდარში სამი მეტრის სიმაღლით გაბმული სქელი ფარდა; ამ ფარდის უკან დასეთ ხრს სკამებზე მარცხნივ მგალობელი მოლოზნები, მარჯვნივ პანსიონის მოწაფეები, შუაზე უკან მორჩილები და წარმოდგენთ როგორ ისმენდნენ წირვა-ლოცვას ამ მონასტერში. მგალობლების გუნდის ადგილი ტალანით იყო შეერთებული დიდ მონასტერთან. სინათლე საყდარში ბალიდან შედიოდა. წირვაზე რომ იყვნენ მოლოზნები და წესდების ძალით შეუძლებელი იყო ხმის ამოღება, სკამების კრაჭუნით შეიძლებოდა გაეგო ადამიანს, რომ ფარდის იქით მოლოზნები ისხდნენ.

თ ა ვ ი მ ე ზ ვ ი დ ე

ჩ რ დ ი ლ შ ი მ ო მ მ ე მ ე დ ნ ი

1819-დან 1825 წლამდე, ექვსი წლის განმავლობაში მცირე პიეტუსის მონასტერში წინამძღვრად ქალბატონი ბლემერი ბრძანდებოდა, რომელსაც აღკვეცის შემდეგ სახელად ინოსენტე — უბიწოება დაარქვეს. მარგერიტ ბლემერის გვარისა იყო, რომელმაც დაწერა „ცხოვრება წმინდა ბენუას ორდენის წმინდანებისა“. იგი ხელმწიფედ ამოიჩინეს. სამოცი წლისა იქნებოდა, ტანდაბალი, სქელი.

„გამსკდარ ქოთანივით გალობდა“ — სწერია ზემომოყვანილ წერილში. ერთობ კარგი გულის ქალი იყო, ერთადერთი მხიარული მთელ მონასტერში და ამიტომ ყველასაგან პატივცემული და საყვარელი.

წინამძღვარს თავის დიდი დედის, მარგერიტის სიყვარული მოსდევდა მეცნიერებისადმი, და სახელოვან მთარგმნელ დასიესავით იყო მონასტერში; კარგად იცნობდა მწერლობას, თვალს ადევნებდა მეცნიერებას, ცნობისმოყვარეობით კითხულობდა ისტორიას; გაუძენთილი იყო ლათინურით; გატყენილი ბერძნულით, სავსე ებრაულით და უფრო ბენედიქტელი ბერი იყო, ვიდრე მოლოზანი.

თანაშემწედ მიხრწნილი მოლოზანი ჰყავდა, ესპანელი, თითქმის ბრმა, დედა-სინერი.

ხმოსან-დედათაგან პატივცემული იყვნენ სენტ-ონორინი, მოლარე; სენტ-ჰერტრუდა, მორჩილ უფროსი; სენტ-ანეი, მისი თანაშემწე; დედა-ხარება, რომელსაც სამოს საცავი ებარა; სენტ-ავგუსტინი,

საავადმყოფოს გამგე; ეს იყო ერთადერთი მოლოზანი, რომელსაც ავის სახელი დაემსახურებინა; სენტ-მეშტილდა, (გოვენის ასული), სულ ახალგაზრდა და საგანგებო ხმით მგალობელი; დედა-ლმობიერება (მელტურის ასული). სამოცი წლისა მიიღეს მონასტერში, წესდების დარღვევით, რადგან ძალიან მდიდარი იყო; დედა-ტაძრად მიყვანა (სიგენცას ასული), წინამძღვრად არჩეული 1847 წელს; სენტ-სელინი (და მოქანდაკე ჩერაკისა), რომელიც გაგიჟდა; სენტ-შანტალი (სუზონის ასული), ესეც გაგიჟდა.

ლამაზებიც ბევრი ჰყავდა მონასტერს და სხვათა შორის ერთი მომხიბლავი, ოცდასამი წლის ქალი, კუნძულ-ბურბონელი, რაინდის როზის შთამომავალი; შინ ქალბატონი როზი რქმეოდა და მონასტერში დედა-მიძინება გამხდარიყო.

სენტ-მეშტილდს ებარა გალობისა და გუნდის საქმე და სიამოვნებით სწოთენიდა პანსიონელებს. შეადგენდა სრულ გამმას, ესე იგი, ამოარჩევდა შეიდ ქალს, ათი წლიდან 16-მდე, ხმითა და ტანადობით მოხდენილთ, რომლებსაც წლოვანების მიხედვით გაამწკრივებდა და ისე ასწავლიდა, რომ გენახათ, იტყოდით ეს ანგელოზთაგან შემდგარი, პანის ცოცხალი სალამუჟიაო.

მორჩილთ შორის პანსიონელებს ყველაზე უფრო უყვარდათ დაი წმ. ეფროსინე, დაი წმ. მარგერიტი, დაი წმ. მართა, რომელიც სულ გაბავშვებული იყო და დაი წმ. მიშელ, რომლის გრძელი ცხვირი დიდად აცინებდათ.

ყველანი კარგად, ტკბილად ექცეოდნენ პანსიონელებს. მოლოზნები მკაცრი მარტო თავის თავისადმი იყვნენ. ცეცხლს მარტო პანსიონში ანთებდნენ, პანსიონის საქმელი, მონასტერისასთან შედარებით, საუცხოო რამ იყო. სულ იმათ კეთილდღეობაზე ზრუნავდნენ მოლოზნები, მაგრამ პანსიონელ ბავშვს რომ ეკითხა რამე მოლოზნისათვის, პასუხს ვერ ეღიარებოდა.

ამ წესის, სრული ღუბილის შედეგი იყო, რომ მთელ მონასტერში აკრძალული იყო სულიერ-ადამიანისთვის ხმის ამოდება და ეს ნიჭი თითქო უსულო საგნებში გადასულიყო. ხან ეკლესიის ზარი იტყოდა რასმე, ხან მებაღის მუხლზე მიბმული ზანზალაკი. მეკარის გვერდით ზარი ეკიდა, რომლის ძლიერი ხმა მთელ მონასტერში ისმოდა. სხვადასხვაგვარ რეკვით, თითქო ტელეფონი ყოფილიყოს, ცხადად აღნიშნავდა ცხოვრების მოთხოვნისებრთა ასრულებას და იხმობდა მისაღებში სწორედ იმას, ვის სანახავადაც, არა, სასმენად — მოსულიყო ვინმე, და იქ ელოდა. ყველა უფროსს და ყველა საგანს თავისი ზარი ჰქონდა. ერთი და ერთი რეკვა ზარისა წინამძღვრისა იყო; ერთი და ორი იმის თანაშემწისა; ექვსი და ხუთი სწავ-

ლის დაწყებისა იყო; ისე რომ, მოწათფები თავის დღეში არ იტყოდნენ კლასში მივდივართო, — არა, — ექვს ხუთში მივდივართო, — ოთხ-ოთხი ქალბატონ ქანლისისა იყო და ძალიან ხშირადაც ისმოდა; — ოთხის ქაჯიანო, — იძახდნენ გაჯავრებულები. ათი და ცხრა დიდ რასმე ამბავს მოასწავებდა: მონასტრის კარის გაღებას, დაძველებულ, დაქანგებულისას, რომელიც მარტო მაშინ დაიძვროდა, როდესაც ეპისკოპოსი მობრძანდებოდა.

ეპისკოპოსის და მებალის გარდა, უკვე აღვნიშნეთ ეს გარემოება, კაცი ვერავინ შევიდოდა მონასტერში. პანსიონელები კი ამ ორის გარდა ორს კიდევ სხვასა ხედავდნენ. ერთი მღვდელი იყო, ბებერი და გონჯი, რომელსაც მოაჯირის იქიდან უყურებდნენ, მეორე ხატვის მასწავლებელი, ბ. ანსიო, რომელსაც ზემოთ ნახსენები წერილი ბებერ, საზარელ კუზიანად აღწერს.

სწორედ საჭიროებისამებრ ამოერჩიათ ქალებს კაცები, შესაზარებლად.

ასეთი იყო ეს ღირსშესანიშნავი მონასტერი.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ე

„POST CORDA LAPIDES“¹

ზნეობრივად დახასიათების შემდეგ, უსარგებლო არ უნდა იყოს, მოკლედ მაინც გავიცნოთ თვით შენობაც. ცოტა რამ ამისი უკვე იცის მკითხველმა.

კარგა დიდი ფართობი ეჭირა მცირე პიკაუსის მონასტერს, რომელიც ოთხ ქუჩაში გადიოდა. პოლონსოს ქ., დრუა-მურის ქ., მცირე პიკაუსის და ომარეს ქ. ისე ზღუდავდნენ ეს ქუჩები მონასტერს, თითქოს თხრილი ჰქონოდას გარშემო.

მონასტერს რამდენიმე შენობა შეადგენდა და ერთი ბალი. მთავარი — ერთიანად რომ გაგესინჯათ, ერთმანეთზე მიწყობილი შენობები იყო სხვადასხვაგვარი: და ზემოდან რომ დაგეხედათ, სახრჩობელას მოგაგონებდათ მიწაზე დაცემულს; სახრჩობელას დიდი ბოძი გაჭიმულიყო სამ ქუჩაზე და მოკლე ბოძად მალალ სახლად პიკაუსის ქუჩაზე; აქვე ქუჩის ბოლოში იყო ალაყაფის კარი № 62 სახლის აღსანიშნავად. ამ კართან ერთი ძველი დაბალი კარი კიდევ იყო, მტერით დაფარული, ნაცრიანი, აბლაბუდით მოსილი, რომელსაც ერთი-ორი საათით გააღებდნენ ხოლმე კვირაობით და კიდევ უფრო იშვიათად,

¹ გულის შემდეგ — ქვები (ლათ.).

როდესაც მოლოზნის ცხედარი უნდა გაესვენებინათ მონასტრიდან. ამ კარით შეეძლო, თუ იქნებოდა ვინმე, ეკლესიაში შესვლა. საბრ-ჩობელის კუთხეში ოთხკუთხი დარბაზი იყო, საწყობი, რომელსაც მოლოზნების საკუქნაოს ეძახდნენ. გრძელ ბოძად გაჭიმულიყო მოლოზნების და მორჩილების სენაკი; მოკლე ბოძად — სამზარე-ულო, სატრაპეზო და საყდარი.

62 ნომრიან კარიდან ომარეს ქუჩის კუთხემდე პანსიონი იყო, რომელიც გარედან არა ჩანდა. დანარჩენი ფართობი ბაღი იყო, უფ-რო დაცემული, ვიდრე პოლონსოს ქუჩის დონე და ამისა გამო გარე-დან კედლები უფრო დაბალი ჰქონდა, ვიდრე ბაღის შიგნიდან. ბაღი ოდნავ აბორცვილი იყო. შუა მადლობზე ერთი დიდი ნაძვი იდგა მა-ღალი, კონუსისებრი, მახვილ კენწეროიანი, რომლიდან, როგორც ფარის შუაგულიდან, მოდიოდა ოთხი დიდი ხეივანი და რვა პატარა. ხეივანი ყველა ბაღის კედლებთან თავდებოდა. ზოგი გრძელი იყო, ზოგი მოკლე და მოცხარის ბუჩქი ჰქონდათ გვერდზე. ეზოს ბოლოში ერთი დიდრონი ჩინარის ხეივანი მიდიოდა ძველი მონასტერის ნან-გრევიდან პატარა მონასტრის სახლისაკენ.

პატარა მონასტრის წინ იყო ეგრეთწოდებული პატარა ბაღი. ამას ემატებოდა ეზო, სხვადასხვაგვარი კუთხეები შენობებისა, კედლები, ბანები და ოდნავ მაინც შევქლებთ წარმოვიდგინოთ, რა უნდა ყო-ფილიყო ორმოცდაათი წლის წინათ ბერნარდელების მონასტერი მცირე პიკუსის ქუჩაზე. ეს წმინდა სახლი აშენებული იყო მოედან-ზე, რომელზედაც წინათ სახელგანთქმული ბურთის თამაში იყო ხოლმე, მეთოთხმეტე, მეთხუთმეტე და მეთექვსმეტე საუკუნეებში და სახელად — „ათასი ქაჯის ბუნაგი“ ერქვა.

პარიზის ძველისძველი ქუჩები იყო ამ მონასტრის ირგვლივ. ძვე-ლი სახელებია დრუა-მური და ომარი, უფრო ძველია თვითონ ქუ-ჩები.

ომარეს ქუჩას წინათ მოგუ ერქვა, დრუა-მურის ქუჩას — ეგლან-ტიე, — ასკილისა, რადგან ღმერთი აყვავებდა ქვეყანას ჯერ ისევ მა-შინ, როდესაც ადამიანი ქვას არა სთლიდა.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ა

მთელი საუკუნე თავისი პირბაღით

რაკი ასე დაწვრილებით გავიგეთ, როგორი იყო წინათ მცირე პიკუსის მონასტერი, და ფანჯარა გავაღეთ, რომ თვალი გადაგვევ-ლო ამ მორცხვად დაბურულ თავშესაფრისათვის, ნება მოგვცეს

მკითხველმა ცოტა რამ სხვაც მოვუთხროთ, უცხო ამ წიგნისთვის, მაგრამ დამახასიათებელი და სასარგებლო თვით მონასტრის უცნაური წევრების გასაცნობად.

პატარა მონასტერში, სადაც გაუქმებულ მონასტრებიდან შეხიზნულიყვნენ მოლოზნები, ერთი ასი წლის მოხუცებული იყო, ფონტევროს სამწყსოდან. რევოლუციამდე საზოგადოებაში ბრწყინავდა. სულ მირომესნილის, ლუი მეთექვსმეტის მინისტრის და თავმჯდომარის დუპლას მეუღლის, თავის ნაცნობის ხსენებაში იყო. ამ სახელების ხსენების კვებნით ტკებოდა. რაზედაც უნდა ყოფილიყო ბაასი, ის მაინც იმათ სახელს ჩაურევდა. ფონტევროს მონასტრიდან იყო, ძალიან უყვარდა და საკვირველებას ამბობდა იმ მონასტრისას. რომელიც იმისი სიტყვით, მთელი ქალაქი იყო და შიგ ქუჩებეჰქონდა.

პიკარდულ გამოთქმით ლაპარაკობდა და ძალიანაც აცინებდა პანსიონელებს. ყოველწლივ ზეიმურად განაახლებდა ხოლმე თავის აღთქმას და ვიდრე ფიცს დაიწყებდა, ეტყოდა მღვდელს: ბატონმა წმ. ფრანსუამ ის მიანდო ბ. წმ. ეულიენტს; ბ. წმ. ეულიენტმა ბ. წმ. ეესებს; ბ. წმ. ეესებმა ბ. წმ. პროკოტს... ასობით ჩამოთვლიდა, ვინ ვის მიანდო ფიცი, და ბოლოს იტყოდა, — მე თქვენ განდობთ, მამაო.— იცინოდნენ პანსიონელები თავიანთ პირბადის ქვეშ. იცინოდნენ პანსიონელები და ბრაზით წარბს იჰმუხნიდნენ ხმოსანი-დედები.

ხან წარსული მოაგონდებოდა და იმის ამბავს მოჰყვებოდა. ფიცავდა, ჩემს ყმაწვილობაში ბერნარდელები მუშეკეტრებსაც არ დაუვარდებოდნენო. ეს იყო წარსული საუკუნე, მეთვრამეტე, რომ ასე ლაპარაკობდა. შანჰანელების და ბურგნიონელების ჩვეულებას ამბობდა „ოთხი ღვინისას“. რევოლუციამდე, როდესაც ქალაქს დიდებული უნდა სწევოდა ვინმე, ან გზად გაეარა, — მარშალი ვინმე, პრინცი, ან ჰერცოგი, წინ მიეგებებოდა ქალაქის თვითმმართველობა, მიესალმებოდა და ძღვენს მიართმევდა — ოთხ მოგრძო ვერცხლის თასს, სხვადასხვა ღვინით სავსეს; პირველ თასზე ეწერა „ღვინო მაიმუნისა“; მეორეზე — „ღვინო ლომისა“, მესამეზე — „ღვინო ცხვრისა“ და მეოთხეზე — „ღვინო ღორისა“. ეს ოთხი წარწერა ახასიათებდა იმ ყოფას, რომელშიც იმყოფებოდა ღვინის მსმელი: პირველი თრობა, ღვინო რომ მოეკიდება, მზიარულება არის; მეორე განრისხება; მესამე გამოჩერჩეტება, და მეოთხე ცხოველად გადაქცევა.

განჯინაში დაკეტილი ჰქონდა რალაც საგანი, საიდუმლო, რომელსაც ძალიან უფრთხილდებოდა. ფონტევროს წესდებით აკრძალული არ იყო რისამე თავისად შენახვა. ამ საგანს მალავდა და არავის აჩვენებდა. ჩაიკეტავდა თავის სენაკის კარს, — არც ეს იყო იქ

აკრძალული, — როცა მოუნდებოდა იმ საგნით დატკობა. თუ გაიგონებდა მისკენ მიმავალ ფეხის ხმას ტალანში, დაკეტავდა განჯინას საჩქაროდ, რამდენადაც ემორჩილებოდა ბებრუცუნა ხელები. ლაპარაკს რომ დაუწყებდნენ ამაზე, კრინტს არ დასძრავდა, თუმცა გაგიჟებით იუყვარდა ჩიფჩიფი. ბევრს უნდოდა ამ საიდუმლოების შეგნება, მაგრამ ცნობისმოყვარენი თავის დუმილით მოიშორა და ახირებულები თავის ჯიუტობით. ვინც კი მოკლილები იყვნენ მონასტერში, ან მოწყენილები, ამაზე ლაპარაკობდნენ და დროს ატარებდნენ. რა უნდა ყოფილიყო ეს საგანი, ასე ძვირფასი და საიდუმლო, ეს საუნჯე ასი წლის მოხუცებულისა? წმინდა რამ წიგნი იქნებოდა, რაღა თქმა უნდა, ან იშვიათი ძველისძველი კრიალოსანი, ან ნაწილი რომელიმე წამებულისა. ძნელი იყო, შეუძლებელი იყო ამის გამოცნობა. და რომ მოკვდა საცოდავი, მაშინვე იმის განჯინას ეცნენ. უფრო მალე, ვიდრე შეიძლებოდა, და გააღეს. სამხელად ჰქონდა შემოხვეული ბაწარი ამ განძს, როგორც ნაკურთხ ფეშხუმს. ქაშანურის ლანკანი იყო. ზედ დახატული იყო რამდენიმე ამური, რომლებიც აფთიაქის შეგირდებს გაურბოდნენ. ბიჭებს დიდრონი ოყნის მილები ეჭირათ ხელში, და ისე მისდევდნენ. სასაცილო გამომეტყველება ჰქონდათ ბიჭებს. ერთი პაწია კეკლუცი ამური კიდევ დაეჭირათ; არ ნებდებოდა, იბრძოდა, შლიდა პაწია ფრთებს, — იქნება გავფრინდე როგორმეო, — მაგრამ სატანური სიცილით ეჭირათ ბიჭებს. დასკვნა: მუცლის ტკივილით დამარცხებული სიყვარული. ეს ძალიან საინტერესო ლანკანი, რომელმაც იქნება მოლიერსაც მისცა ზეშთაგონება; ჯერ კიდევ არსებობდა 1845 წ. სექტემბერში, ძველების გამყიდველს ჰქონდა გასაყიდად ბომარშეს ბულვარზე.

ეს საცოდავი მოხუცებული არაგვის მიიღებდა მის სანახავად მოსულს, რადგან როგორც თვითონ ამბობდა, — მისაღები ოთახი მეტად დაღვრემილი იყო.

თ ა ვ ი მ ე ა თ ი

დასაჯამი „მუღმივი თაყვანისცემისა“

ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ მისაღები ოთახი, თითქმის აკლდამის მსგავსი, რომელიც აქ დავხატეთ, ადგილობრივი ქმნილება გახლდათ და სხვა მონასტერში არსად იყო ასე მკაცრად მოწყობილი. ტაძლის ქუჩის მონასტერში, მაგალითად, რომელიც სხვა წესებით ხელმძღვანელობდა, — სულ სხვაგვარად იყო მოწყობილი მისაღები

ოთახი. შავი დარბაზების მაგივრად მუქი ფარდები იყო ამ დარბაზში; იატაკი პარკეტისა ჰქონდა. ფანჯრებს თეთრი მაქმანი ჰქონდა ჩამოფარებული; კედლებზე სურათები ეკიდა და, სხვათა შორის, ერთი ბენედიქტელი მოლოზანის სურათი უპირბადაოდ, თავიგულები და ოსმალების თავიც კი.

ტამპლის მონასტრის ბაღში ერთი წაბლის ხე იდგა, ინდოეთიდან ჩამოტანილი, რომელიც უმშვენიერესად და უდიდესად ითვლებოდა მთელ საფრანგეთში. ამ ხეს ხალხი მეთვრამეტე საუკუნეში საფრანგეთის ყველა წაბლის ხის მამადა სთვლიდა.

უკვე ვთქვით ტამპლის მონასტრის ბენედიქტელები მუდმივ თაყვანისცემის მომხრენი იყვნენ. ძალიან ძველი არ იყო ეს მიმართულება და ორ საუკუნეზე მეტი ხნისა არ უნდა ყოფილიყო. 1649 წელს ორჯერ იქმნა წაბილწული წმიდა საიდუმლოება რამდენიმე დღის განმავლობაში პარიზის ორ ეკლესიაში,—წმინდა-სულპისის და წმინდა იოანეს საყდარში; იმდენად საშინელი და იშვიათი იყო ეს მოვლენა, რომ მთელი ქალაქი შეაძრწუნა. სენ-ჟერმენის ეკლესიამ დიდებული ზეიმური პროცესია მოაწყო სასულიეროა წოდებისა; მწირველად პაპის მოადგილე ბრძანდებოდა. მაგრამ ეს მონანიება საკმარისად არ ეჩვენა ორ დიდებულ ქალბატონს, მარკიზ დებუკის და გრაფ შატოვიეს მეუღლეებს. ეს შელახვა წმიდა საიდუმლოებისა ვერა და ვერ მოენელებინათ ამ ღირსეულ ქალებს და თქვეს, — ამისთანა შებილწვის მონანიება მარტო მუდმივი თაყვანისცემით უნდა წარმოებდეს ქალების რომელიმე მონასტერში,—და ორივემ—ერთმა 1652 წ. მეორემ კი 1653 წ. დიდი ფული მიართვეს დედა კატერინ-დე-ბარს, ბენედიქტელ მოლოზანს, რომ ამ ფულით და ამ მიზნით დაეარსებინა მონასტერი წმიდა ბენუას წესდებისა. პირველი ნებართვა ამ მონასტრის დაარსებისა დედა კატერინმა მიიღო იმ პირობით, რომ არავინ იქმნას მონასტერში მოლოზნად მიღებული, თუ თან სამასი ლივრის პენსია არ მოიტანა, რაიც ექვსი ათას ლივრს მისცემდა მონასტერს. მერე თვით მეფემაც მისცა წყალობის სიგელი და ბოლოს, 1654 წ. მონასტერის კანონიერი არსებობა დაამტკიცა პარლამენტმა.

ეს იყო დასაბამი და კანონიერი კურთხევა ბენედიქტურ მონასტრისა და წმიდა საიდუმლოებათა მუდმივ თაყვანისცემისა პარიზში. პირველი მონასტერი კასეტის ქუჩაზე ააშენეს ქალბ. ბუკის და შატოვიეს შეწირული ფულით.

ამ მონასტერს ცოტა რამ განსხვავება ჰქონდა სიტოულ ბენედიქტელებისაგან. სენ-ჟერმენის ეკლესიიდან მომდინარეობდა, როგორადაც იესო ქრისტეს წმიდა-გულის ქალების მონასტერი — იეზუიტებისაგან, და კეთილმოწყალების დანი — ლაზარელებისაგან.

ძალიან განსხვავდებოდა აგრეთვე მცირე პიკუსელებისგან, რომლის შინაგანი ცხოვრება გავაცანით მკითხველს.

1657 წ. პაპმა ალექსანდრე მეშვიდემ მუდმივ თაყვანისცემის შემოღების ნება მისცა პიკუსის ბერნარდელებსაც, როგორც წმიდა საიდუმლოების ბენედიქტელებს. მიუხედავად ამისა, მაინც დიდ განსხვავება იყო ამ ორ მიმართულებას შორის.

თ ა ვ ი მ ე თ ი რ თ მ ე ბ ა

მცირე პიკუსის გოლო

ბურბონების აღდგენის (1815 — 1830) წელს მოჰყვა პიკუსის მონასტერის დაღუპვა. როგორც სხვა ორდენებს, ამასაც მეთვრამეტე საუკუნის შემდეგ მოელო ბოლო. განქვერტა ისე, როგორც ლოცვა; არის მოთხოვნილება კაცობრიობისა; მაგრამ ყველაფერი გარდაქმნა რევოლუციამ, რასაც კი ხელი შეახო; სარწმუნოებაც გარდაიქმნება და საზოგადოებრივ პროგრესის მტრის მაგივრად პროგრესის დამხმარედ შეიქმნება.

შესანიშნავ სიჩქარით იცვლებოდა პიკუსის მონასტერი. 1840 წ. მთლად გაქრა პატარა მონასტერი, შეხიზნულ მოლოზნებისა, გაქრა აგრეთვე პანსიონი. აღარც ბებერი მოლოზნები იყვნენ, აღარც ყმაწვილი ქალები. ბებრები დაიხოცნენ, ყმაწვილი ქალები Volaverunt — გაფრინდნენ.

მუდმივი თაყვანისცემის მკაცრი წესი აშინებდა ყველას: ახალი აღარავინ ბედავდა იქ შესვლას და მცირდებოდა მონასტერი. 1845 წელს აქა-იქ კიდევ გამოჩნდებოდა ხოლმე მორჩილი, მაგრამ მოლოზნად აღკვეცას კი ერიდებოდნენ. ამ ორმოცი წლის წინათ, ასიოდე მოლოზანი იყო პიკუსში, ამ თხუთმეტი წლის წინათ სულ ოცდარვადა დარჩენილიყო. დღეს რამდენი არის? 1847 წ. წინამძღვარი ყმაწვილი ქალი ჰყავდათ, ორმოცი წლისაც არ იყო, უტყუარი ნიშანი, რომ შემცირებულყო რიცხვი ამოსარჩევ მოლოზნებისა. მცირდებოდა მოლოზნების რიცხვი და იზრდებოდა დაღლა, რადგან ბევრის საქმეს ახლა ცოტანილა უნდა მორეოდნენ. ახლოვდებოდა ჟამი, როდესაც ერთი თორმეტილა დარჩებოდა მონასტერში, და იმათ დააწვებოდათ, დაქანცულთ და წელმოწყვეტილთ, მძიმე ტვირთი წმიდა ბენუასი. ტვირთი კი უთუოდ ასაწევი იყო და უკლებლივ სიმძიმისად რჩებოდა თავის მუშებისთვის.

მძიმე იყო, უწინ რომ ასწევდნენ, ბევრნი იყვნენ, ახლა კი მის

ქვეშ ისრისებოდნენ, რადგან ცოტანი იყვნენ; იხოცებოდნენ მოლოზნები. იმ დროს, როდესაც ავტორი ამ წიგნისა ჯერ ისევ პარიზში ცხოვრობდა, ორი მიიცვალა; ერთი ოცდახუთი წლისა იყო; მეორე ოცდასამისა. ამასაც შეეძლო ეთქვა, როგორც იულია ალპინელამ დაიძახა: „His jaceo. Vixi annos viginti et tres“¹ — აქ განვისვენებ, ოცდასამი წლის სიცოცხლის შემდეგ.

ეს იყო მიზეზი, რომ პანსიონი დახურა მონასტერმა და შეწყვიტა ქალების აღზრდა.

ვერ შეეძელით ისე გაგვევლო ამ უცნაურ, ბნელ საიდუმლოებით სავსე სახლის წინ, რომ შოგ არ შევსულიყავით და თან არ შეგვეყვანა ჩვენთან მავალი, რომელიც ყურს უგდებს ჟან ვალეანის გულსაკლავ ისტორიას. ამ ისტორიის უკეთ გასაშუქებლადაც საჭირო იყო ამ მონასტრის ფარდის ახლა. გავიცანით ერთგვარი საზოგადოება, ძველი წესების მომქმედი, რომლებიც ახლად მიგვაჩნია დღეს. ეს გახლდათ ბაღი დაკეტილი. Hortus conclusus.

დაწვრილებით გავსინჯეთ იქაურობა, მაგრამ პატივისცემით, რამდენადაც კი შეიძლებოდა ერთად შეგვეყარა და მოგვერიგებინა წვრილმანი პატივისცემა. ბევრი რამ არის. რომ ვერ შეგვიგნია, მაგრამ შეურაცხყოფას კი არაფერს ვაკადრებთ. ჩვენ თანაბარ მანძილთ შორს ვუდგევართ ჟოზეფ-დე-მესტრს, ოსანას რომ უგალობდა ჯალათს, და აგრეთვე ვოლტერს, რომელიც აბუჩად იგდებდა ჯვარცმას.

ულოგიკობა ვოლტერისა, — ესეცა ვთქვათ, რაკი სიტყვამ მოითხოვა, — რადგან, ვოლტერი ისევე გამოეხარჩლებოდა იესო ქრისტეს, როგორც გამოეხარჩლა კალასს, შვილის მკვლელს, — არ გაბედო და არ უარყო პროტესტანტიზმიო. იმათთვისაც კი, ვისაც არა სწამს განხორციელება ღვთაებისა, ჯვარცმა არის მოკვლა უდანაშაულო ბრძენისა.

კრიზისს განიცდის მეცხრამეტე საუკუნეში სარწმუნოებრივი იდეა. ბევრს ივიწყებდნენ ძველს და კარგადაც შერებიან. ოლონდ ძველს რომ ივიწყებენ, ახალი შეიძინონ. არ უნდა იყოს სიცარიელე ადამიანის გულში. ძველი ინგრევა და, ძალიან კარგი, მალე დაინგრეს! მაგრამ იმ პირობით, რომ ძველის ნგრევას ახალის შენება მოჰყვეს.

და მანამდე კი, შევისწავლოთ წარსულის დამახასიათებელი ნიშნები თუნდა იმ-ტომ მარტო, რომ არ გავიმეოროთ უმნიშვნელო, ან ხალხისათვის საგნები. ხშირად გვიძღვნიან წარსულისას რასმე გა-

¹ აქ განვისვენებ მე. ვიცოცხლე ოცდასამი წელი (ლათ.)

თაღლითებულს, ყალბი სახელით, როგორადაც მომავლის დასახმა-
რებლად. ამ მკედარს, საფლავიდან ამოყვანილს, ხალხის გაბრიყვების
მეტი აღარა სწამს რა და ამიტომ ძალიან კარგად იცვლის თავის პას-
პორტს. ეს არ უნდა გვაფიწყდებოდეს და ფრთხილად ვიყვნეთ. წარ-
სულს ერთი სახე აქვს — ცრუმორწმუნეობა, და ერთიც ნიღაბი —
პირმოთნეობა. გავაცნოთ ხალხს სახე წარსულისა და ჩამოვავლიჯოთ
ნიღაბი.

რაც შეეხება მონასტერს, ძნელი გადასაწყვეტია ეს საკითხი: სა-
კითხი ცივილიზაციისა არის და ცივილიზაცია უარჰყოფს მონასტერს.
საკითხი თავისუფლებისა არის და თავისუფლება მფარველობს მო-
ნასტერს.

წიგნი მეშვიდე

ბაკპრიტი

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

მონასტერი, როგორც განუხეხებელი იდეა

ეს წიგნი ღრამა არის, რომლის პირველი მომქმედი პირი უსაზღვროებაა. ადამიანი მეორეხარისხოვანია.

რაკი ასეა, გზაში მონასტერი შეგეხვდა და კიდევ უნდა შეესულიყავით. რად? იმიტომ, რომ მონასტერი კუთვნილებაა აღმოსავლეთისა, ისე, როგორადაც დასავლეთისა, წარსულისა, როგორც აწმყოისა, კერპთაყვანისმცემლობისა, მაჰმადიანობისა, ბუდიზმისა, როგორც ქრისტიანობისა, ხელსაწყო არის ოპტიკური, რომლითაც ადამიანი უსაზღვროებას იკვლევს.

აქ საჭირო არ არის, მეტისმეტად განვავეითაოთ რომელიმე იდეა; მაგრამ, როდესაც კი ადამიანში ცოტა რასმე უსაზღვროისას შეგხვდებით, ავად, თუ კარგად შეცნობილს, პატივისცემით ვივსებით, თუმცა არც ჩვენს აზრს ვფარავთ, არც უთანხმოებას და არც აღშფოთებას. ებრაელების თორაში, მაჰმადიანების მეჩეთში, კერპთაყვანისმცემელთა სალოცავში, წითელკანიანების ვიგვამში, არის რაღაც საზიზღარი, რომელსაც ვგმობთ; და არის აგრეთვე რაღაც დიდებული, რომელსაც თაყვანსა ვცემთ; დიდებული მასალა შთასაქვრებთ და საოცნებო. ღვთის ანარეკლი ადამიანის კედელზე.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

მონასტერი, როგორც ისტორიული ფაქტი

ისტორიის, გონების და ჭეშმარიტების თვალსაზრისით ბერ-მოლოზნობა განკიცხულია.

როდესაც ხალხს ბევრი მონასტერი აქვს, მიმოსვლის კვანძებად

ხდებიან ეს მონასტრები, დამაბრკოლებელ დაწესებულებად, სიზარმაცის და მუქთახორობის წერტებად, იქ, სადაც ცხარი მუშაობა უნდა იყოს გაჩაღებული. მონასტერში ჩაკეტილი კომუნა იგივე არის კაცობრიობის საზოგადოებრივ კომუნისთვის, რაც ფითრია მუხისათვის და რაც მეჭეჭია ადამიანისათვის. გავრცელება მონასტრებისა და გაძლიერება გალატაკებას და დასუსტებას მოასწავებს ქვეყნისას მონასტერის ყოფა-ცხოვრება, სასარგებლო ცივილიზაციის პირველ ხანებში, რომ შეამციროს მსეცური და გაავრცელოს სულიერი უსარგებლოა და მავნებელი მოწიფულ ხალხში. გარდა ამისა, როდესაც მკაცრი წესდებისა აღარა ახსოვს რა, მონასტერს გარყვნილება შეერთვის, მავნებლად და ხალხის დამლუპველად ხდება სწორედ იმითვე, რითაც სასარგებლო იყო თავის სიწმიდის დროს, — თავის მაგალითით.

თავისი დრო მოჰკამა ადამიანის ოთხკედელშუა ჩამწყვედევამ. მონასტერი სასარგებლო იყო თანამედროვე ცივილიზაციის პირველ საფეხურების გასამაგრებლად; მაგრამ მერე კი დაბრკოლებას უწყევდა განათლების ზრდას და განვითარებას. როგორც დაწესებულება და საშუალება ადამიანის განვითარებისა, მონასტერი სასარგებლო იყო მეათე საუკუნეში, საცილობელი იყო მეთხუთმეტეში, და დასაგმობი — მეცხრამეტეში. ბერ-მოლოზნურმა კეთრმა ჩონჩხამდე ჩაატანა ორ დიდებულ ხალხს, იტალიას და ესპანეთს, რომლებიც საუკუნეთა განმავლობაში ერთი სინათლეს ჰფენდა და მეორე ამშვენებდა ევროპას; და თუ დღეს ცოტა სული მოითქვა ამ ხალხმა, მარტო 1789 წლის ჯანსაღ და უებარ რევოლუციის ჰიგიენის შემდეგ.

მონასტერი, მეტადრე ძველებური, ქალების მონასტერი, ისეთი მონასტერი, როგორიც მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში გვეჩვენება იტალიაში, ავსტრიაში, ესპანეთში, არის უსაზიზღრესი მუწუკი საშუალო საუკუნეებისა. ამ მუწუკში არის მოგროვილი ყოველი საშინელება. კათოლიკების მონასტერი, კერძოდ ამ მონასტერს რომ შეეხვით, გაყდენთილია სიკვდილის შავი სხივებით.

საშინელი რამ არის ესპანეთის მონასტერი. იქ არის წყვდიადში ამართული, ღრუბელით დაფარულ თაღების ქვეშ, უზარმაზარი ბაბილონურ სიმაღლის საკურთხეველი. დიდრონი ჯაჭვებით ჰკიდია ყველგან უშველებელი თეთრი ჯვარი და ზედ ჯვარცმული. შავი ხის ფიცარზე მრავლად არის სპილოს ძვლის გათლილი უზარმაზარი იესო ქრისტე, რომელსაც სისხლი არ შეშრობია; იდაყვი ძვლამდე აქვს ჩაჭრილი, მუხლის ჯამი გატიტვებული, ჩასისხლიანებული ჭრილობით, ვერცხლის ეკლის გვირგვინი აქვს, მოჭედილია ოქროს ლურსმნით, შუბლზე ლალი აყრია სისხლის წვეთებად, თვალებში

აღმასი ცრემლის ცვარებად. აღმასი და ლალი სველად ეჩვენებოდა და ცრემლსა ჰგვირის სალოცავად მისულთ. იქ, ჩრდილში დგანან პირბადიანი ქალები. ძაძითა და რკინის ბოლოიან მათრახით გვემულები ძუძუები მანუელითა აქვთ გულზე მიკვლეტილი, კვირისთავი გადაყვლეფილი მუდმივი ლოცვით. ქალები არიან, რომლებს ჰგონიათ სულით ქრისტენი ვართო; აჩრდილები არიან, რომლებს ჰგონიათ ანგელოზები ვართო. კიდევ ფიქრობენ ეს ქალები? არა. ჰსურთ რამე? არა. უყვართ? არა. ცოცხლად არიან? არა. ნერვები ძვლებად გადაქცევიათ, და ძვლები ქვებად. ქსოვილი ღამეა იმათი პირბადე. იმათი სუნთქვა პირბადის ქვეშ რაღაც ტრაგიკულ სუნთქვასა ჰგავს სიკვდილისას. წინამძღვარი — საფრთხობელაა — ანათლებს და აშინებს საცოდავებს. აქ არის უბიწო, საშინელი. ასეთია ძველი ესპანური მონასტერი, საზარელი თავშესაფარი ღვთის მოსავეებისა, მღვიმე უბიწო ქალებისა, საშინელი ხვრელი ბოროტად შეგნებულ მცნებისა.

კათოლიკური ესპანეთი უფრო რომაული იყო, ვიდრე თვით რომი. ესპანური მონასტერი ითვლებოდა ნამდვილ კათოლიკურად. აღმოსავლეთს მოგავიწყებდათ. მთავარ ეპისკოპოსს. ყიზლარ-აღას ზეცისას, დაკეტილი ჰყავდა ეს ჰარამხანა სულეების, რომელსაც ღმერთს უმზადებდა. მოლოზანი ცოლი იყო და მღვდელი — საქურისი. გულმოდგინე მოლოზნებს ირჩევდა ღამე ქრისტე და ისინიც ტკებოდნენ ქრისტეს სიყვარულით. ღამე მშვენიერი ყმაწვილი კაცი ჩამოდიოდა ჯვარცმოდან და ნეტარებით ავსებდა სენაკს. მაღალი კედლები იფარავდნენ ყოველგვარ ცოცხალ ვენებისაგან ქალბატონს, რომელსაც ჯვარცმული ჰყავდა თავის ხონთქარად. გარეთ გახედვაც კი ღალატად ითვლებოდა. ტყავის ტომარის მაგივრად „in-pace“ — საკანი მონასტრების მუდმივი პატიმრებისათვის იყო; იმას, რასაც აღმოსავლეთში ზღვაში ჰყრიდნენ, დასავლეთში მიწაში ფლავდნენ. ხელებს იმტვრევდნენ ქალები იქაც და აქაც: იქ ზღვის ტალღა მოელოდათ და აქ შავი მიწა; იქ დამხრჩველები და აქ დამარხულები. საზარელი, მაგრამ სრული პარალელიზმია!

ღღეს წარსულის მომხრეებმა, რაკი არ შეუძლიათ ამის უარყოფა, სხვა ხერხს მიმართეს, — სიტყვას ბანზე აგდებენ და ილიმებიან; მოდად შემოიღეს ერთგვარი ხელსაყრელი და უცნაური უარყოფა ისტორიის მიერ გამომუდავებულ ფაქტებისა, შესუსტება ფილოსოფიურ დასკვნებისა, გაბათილება წარსულის სამარცხვინო სახსოვრებისა და გამოურკვეველ საკითხებისა. — კარგი მასალა არის დეკლამაციისათვის, — გაიძახიან ვერავული სიცილით; — დეკლამაცია არისო, — იმეორებენ მიაბიტები. მაშ ეან-ეაკ რუსოც დეკლამატორი უოფილა, დიდროც, ვოლტერიც, კალასს რომ გამოექომაგა? ლაბარც,

რომელსაც თავი მოსჭრეს, — ჯვარცმა რად გასჭერიო? სირვენიც, რომელსაც თავი მოსჭრეს, — რად დაუშალე შენს ასულს კათოლიკობაო? — აღარ მახსოვს, ვილაც ამტკიცებდა ამას წინათ, რომ ტაციტი დეკლამატორი იყო, ნერონი — წამებული, და სწორედ შესაბრალისი იყო „საცოდავი, ივდითის ოლოფერნიო“.

მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება და თავისას არ იშლის. ამ წიგნის ავტორმა თავის თვალთ ნახა, ბრუსელის ახლოს, სულ ოცდათორმეტი კილომეტრის მანძილზე, სადაც ყველას შეუძლია იხილოს საშუალო საუკუნეების სახელდობრ ვიეს სამწყსოში ცოცხალთა დასამარხავად გათხრილი ორმოები იმ ადგილზე, სადაც უწინ მონასტერი იყო აშენებული, მდინარე დილის ნაპირზე კიდევ ოთხი საპატიმრო ქვისა, ნახევრად წყალქვეშ და ნახევრად მიწის ქვეშ მოქცეული. ეს იყო ცოცხალთა დასარხვა და თან ლოცვა, — განუსვენეო. — ამ ორმოებს ჯერ ისევ შერჩენოდა რკინის კარი, ფეხის ადგილი და მოაჯირიანი სარკმელი, რომელიც გარედან ნახევარი მეტრით ზევით არის, ვიდრე წყლის დონე, და შიგნიდან ოთხი მეტრით მიწაზე ზევით. მეტრნახევარ სიმაღლის კედელი წყალში არის გარედან. მიწა წყლით არის გაუღენთილი. ამ სველ მიწაზე ეყარნენ დამწყვდეულები. ერთ ორმოში ჯერაც დარჩენილიყო ნატეხი რკინის საყელურისა, რომელიც ჯაჭვით არის კედელში ჩაბმული; მეორეში — ერთი ყუთი გათლილ ქვისა, მეტად მოკლე, რომ შიგ ჩაწვეს კაცი, და მეტად დაბალი, რომ ადგეს. შიგ ჩასვამდნენ კაცს და ზემოდანაც გათლილ ქვას დააფარებდნენ. ეს არის ყველა ხედავს, ყველა სინჯავს. ესეც „in-pace“ არის, ეს ორმო, ეს რკინის საბამი, ეს ჯაჭვი, ეს მაღალი სარკმელი, რომლის ძირში გარბის მდინარე, ეს ყუთი კლდისა თავის სახურავით, ეს კუბო. იმ განსხვავებით ოდონდ, რომ აქ დამარხული ცოცხალი იყო და არა მკვდარი. მაშ ესეც დეკლამაციაა?

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

რა პირობით შეიძლება წარსულის პატივისცემა

ის მონასტერი, რომელიც ესპანეთში არსებობდა, და რომელიც ტიბეტში არსებობს, ერთგვარი ჭლექია ცივილიზაციისა, შეეყრება და მაშინვე სპობს სიცოცხლეს, ჰმუსრავეს ხალხს. მონასტერში ჩაკეტვა გასაჭურისება არის და ჭირად მოედო ევროპას. მიუმატეთ ამას ძალდატანება სინდისისა; დაძალადება რწმენისა; ფეოდალიზმი, რომელიც თავის ბატონობის გასაძლიერებლად იმსახურებდა მონას-

ტერს; ბატონი, რომელიც მონასტერში აღპობდა, ვინც მეტად მიაჩნდა ოჯახის კეთილდღეობისათვის; ის საშინელებანი, რომელიც ჩვენ მოვიყვანეთ; ცოცხლების დამარხვა, პირზე კლიტე, რომ ხმა არ ამოედლოთ; ჩაკეტილი ტვინი, რომ ფიქრი არ გაებედათ, მრავალი უბედური განათლებული, ალთქმის ციხეში ჩამწყვდეული; ბერად ან მოლოზნად შესვლა, — ესე იგი, ცოცხალი სულის დასაფლავება. დაუმატეთ ეროვნების ღაცემას პირადი სულის ქენჯნა, და თრთოლა მოგვრევით, ვინც უნდა იყოთ, რომ წარმოიდგინთ ამ ანათორას და პირბადეს, ორ სუდარას, ადამიანის მიერ ცოცხალთათვის გამოგონილს.

მიუხედავად ამისა, მიუხედავად ფილოსოფიის და პროგრესისა, ჯერ კიდევ განაგრძობს არსებობას ჩვენს მეცხრამეტე საუკუნეში ცოცხლების აკლდამა და ქვეყანას აკვირვებს ხელახლა წამომდგარი ასკეტიზმი. ეს დაჟინება მიმკვდარებულ დაწესებულებებისა, — ვარ და ვემსახურები ადამიანსაო, — აშშორებულ საპკურის გაჯიუტებასა ჰგავს, რომელიც ჩაგვიციბია, — მოიტა თავი, რომ თმას ვეპკუროო, — აყროლებულ თევზის სურვილს, შემქამე, რომ გემრიელი იგემოო, — ბავშვის ტანისამოსის ახირებას, — ახლა ვაეკაცმა ჩამიცვასო, — და ცხედრის სურვილს, რომელიც აღდგება, რომ ცოცხლებს უაღერსოს:

— თქვე უმადურნო! — იტყვის ბავშვის ტანისამოსი, — ავღარში რომ მიცვამდით, რატომ კარგ დარში კი აღარ გინდივართ?

— ზღვის გულიდანა ვარო, — იტყვის თევზი;

— მაისის ვარდი ვიყავიო, — იტყვის საპკური.

— მე მიყვარდითო, — იტყვის მცდარი...

— მე გაგანათლეთო, — იძახის მონასტერი.

ერთი პასუხი აქვს ამას:

— ოღესლაც.

შეშლილის ოცნებასა ჰგავს წადილი, — უსაზღვროდ განვაგრძობთ სიციცხლე მკვდარი დაწესებულებებისა, და ადამიანთა საზოგადოების შემუშრვით მართვა: აღდგენა ხავსმოკიდებულ სარწმუნოებრივ კანონებისა, ოქროსფერად შეღებვა ლუსკუმისა, ხელახლა შეღესვა მონასტრისა, ხელახლა კუროხევა წმ. ნაშთებისა, განახლება ცრუმორწმუნეობისა, განცხოველება ფანატიზმისა, შეკეთება დამტერულ სასურებელის და ხმლისა, გარდაქმნა ბერ-მოლოზნების და მოლიტარიზმისა, რწმენა, რომ საზოგადოებას იხსნის გამრავლება პარაზიტებისა, ბრძანება აწმყოსადმი, — წარსულით იხელმძღვანელეთ! — და სავალალო ის არის, რომ არსებობენ თეორეტიკოსები, რომელნიც იცავენ ამ აზრებს. ამ თეორეტიკოსებს, კევიან-განათლებულებს, ერთგვარი, ძალიან მარტივი მოსაზრება აქვთ; წარსულს ახალ ფარდ-

აში ახვევენ, რომელსაც საზოგადოებრივ წესწყობილებას უწოდებენ — ბრძანებას ღვთისას, — და მას უმორჩილებენ ზნეობას, ოჯახს, წინაპართა პატივისცემას, ძველებურ მთავრობას, წმინდა ტრადიციებს, კანონიერებას, სარწმუნოებას; და გაჰყვირიან. — აი. ზალხო, ეს არის თქვენთვის საჭირო! — ამ მოსაზრებით ძველი დროებაც სარგებლობდა; ულუკებიც მაგასვე ხმარობდნენ: ცარცს წაუსვამდნენ შავ ბოჩოლას და იძახდნენ: — თეთრია, თეთრი! — *Bea eretatus* ცარცით გათეთრებული ხბო!

რაც შეეხება ჩვენს აზრს, ჩვენ პატივისცემით ვუყურებთ წარსულს და ვზოგავთ კიდევ, ოღონდ იგი უნდა დაგვეთანხმოს, რომ მკვდარი არის. და თუ ნებავეს, რომ ცოცხალი იყოს, შევებრძოლებით და ვეცდებით ანდერძი ავუგოთ.

ცრუმორწმუნეობა. ფარისევლობა, პირმოთნეობა — სულ მატლებია, მაგრამ ეს მატლებიც მაგრად ებლაუჭებიან სიცოცხლეს, კბილიც კარგი აქვთ და ბრწყალუბიც მახვილი თავიანთ ნეხვში. უნდა შევებრძოლოთ, რომ გავსრისოთ, მოვსპოთ, და ვებრძოლოთ შეუწყვეტლივ, რადგან ეს არის ბედისწერა კაცობრიობისა, — მუდმივად ებრძოლოს აჩრდილებს, ვინაიდან მათი ხელში ჩაგდება და მოსპობა მეტად ძნელია.

მონასტერი საფრანგეთში მეცხრამეტე საუკუნის შუაგულში კოტების ბუდე არის მზეზე გადმოდგმული. მონასტერი, ასკეტიზმით სულდგმული, იმ ქალაქში, რომელმაც წარმოშვა რევოლუცია 1789 წ., მერე 1830 და 1848 წლისა. თითქოს რომი აყვავებულიყოს პარიზში არის შეუწყნარებელი ანაქრონიზმი. ჩვეულებრივ პირობებში რომ ვიყვეთ, ანაქრონიზმის შესასწორებლად და მოსასპობად საკმარისი იქნებოდა გვესწავლებინა თელა წლებისა. მაგრამ რას იზამთ, რომ ჩვეულებრივ პირობებში არა ვართ?

ამგვარად. ვიბრძოლოთ.

ვიბრძოლოთ, მაგრამ გარჩევით. ქეშმარიტება იმით განირჩევა, რომ ის არ არის გადაჭარბებული. ან რად უნდა სჭირდებოდეს გადაჭარბება? მრავალი არის დასანგრევი და მოსასპობი, და მრავალი არის გასაშუქებელი და საკვრეტი. საჭიროა მიუდგომელი დაკვირვებით გარჩევა. ნუ შევიტანთ ცეცხლის ალს იქ, სადაც სინათლეც კმარა.

მაშ, რაკი მეცხრამეტე საუკუნემ ბევრი რამ შეგვიძინა, ჩვენ წინააღმდეგი ვართ მონასტრული ასკეტიზმისა საერთოდ, სადაც კი უნდა იყოს ეს მონასტერი, აზიაში იქნება. თუ ევროპაში. ინდოეთში. თუ ოსმალეთში. მონასტერი იგივე ქაობია. ცხადია, რომ დალპა მონასტერი, შავბნელი ხავსი მოეკიდა, დალპა და აავადებს ზალხს. გამარა-

ლება მონასტრებისა არის მომსვრელი სენი ქვეყნისა. გულისწუხი-
ლით ვიგონებთ იმ ქვეყნებს, სადაც ჯერაც მატლებივით ფუფუნებენ
ინდოეთში მთხოვარი ბერები, ფაკირები, ჩინეთში ბერი ბონზები,
ოსმალეთში სანტონები, საბერძნეთში კალუერები, სიამში ტალ-
პუემები, მაჰმადიანებში მარაბუტები და დერვიშები.

რაც შეეხება სარწმუნოებას, სარწმუნოება არსებობს. ამ საკითხს
ბევრი რამა აქვს საიდუმლო, თითქმის საშიშარი. მაშ ნება გვიბოძონ
მას ახლო მივუდგეთ.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ი

მონასტარი პრინციპის თვალსაზრისით

შეერთდა რამდენიმე კაცი და კომუნად ცხოვრობენ. რა უფლე-
ბის ძალით? ასოციაციის უფლებისა.

შეერთდნენ და კარი ჩაიკეტეს. რა უფლების ძალით? იმ უფლე-
ბის ძალით, რომელიც ყველასა აქვს, თავისნებისად გაალოს და და-
კეტოს თავისი კარი.

ჩაიკეტეს კარი და აღარ გამოდიან. რა უფლების ძალით? იმ
უფლების ძალით, რომლითაც ადამიანი გადის თავის სახლიდან და
უკანვე ბრუნდება; მაშასადამე, შეუძლია სულ შინ იჯდეს, კარჩა-
კეტილი.

და იქ, შინ რომ სხედან, კარჩაკეტილნი, რას აკეთებენ?

ჩუმად ლაპარაკობენ; თვალთ მიწას დასცქერიან; მუშაობენ;
უარპოფენ ქვეყანას, ქალაქს, გრძნობიერებას, სიამოვნებას, ამო-
ებას, ამპარტავენობას პირად სარგებლობას; სადა ტანისამოსი აცვი-
ათ, ხამი ტილოსი, ან მაგარი მატყლისა. არც ერთ მათგანს არა აქვს
რა პირადი საკუთრება; იქ რომ შედის, მდიდარიც რომ ყოფილიყო,
ღარიბი ხდება; რაც რამ ჰქონდა, ყველას მიართვა. იქ რომ შედის,
დიდებულნიც რომ ყოფილიყო, თავადი, აზნაური, თანასწორი უხ-
დება იმას, ვინც იქ შესვლამდე გლეხი იყო; სენაკი ერთგვარია
ყველასთვის. ყველა განიცდის ერთ და იმავე აღკვეცას; ერთნაირი
ანაფორით არიან მოსილი ყველანი, ერთ და იმავე შავ პურსა სჭა-
მენ, ერთ და იმავე ჩალაზე წვანან და ერთ და იმავე ფერფლზე
კვდებიან. ერთი და იგივე გუდა ჰკიდია ყველას ზურგზე, ერთი და
იგივე თოკი წელზე. თუ დადგენილია ფეხშიშველა სიარული, ფეხ-
შიშველნი დადიან ყველანი. შეიძლება პრინცი იყოს იმათში; ეს
პრინციც ისეთივე ჩრდილია, როგორიც სხვები. ტიტული გაქრა.

გვარიც კი აღარ იხსენება. სახელის მეტი აღარა შერჩენიათ რა. თავ-
მობრილნი არიან ყველანი ნათლობის სახელის თანასწორობის წი-
ნაშე. დაარღვიეს ხორციელი ოჯახი და შეადგინეს თავიანთ კომუ-
ნაში ოჯახი სულიერი. ნათესავი აღარავინა ჰყავთ, გარდა ყველა
ადამიანისა. ღარიბებს ემსახურებიან, ავადმყოფებს უვლიან, თვი-
თონვე ირჩევენ იმათ, ვისაც ემორჩილებიან. ერთმანეთს უხმობენ:—
ძმაო.

შემაყენებთ, ვხედავ, და ბრძანებთ:

— იდეალური არის ეგ მონასტერი.

შესაძლებელია ასეთი კომუნა და ამიტომ მხედველობაშიც უნდა
ვიქონიოთ.

ამიტომ იყო, წინანდელ წიგნში, მცირე პიკესში, პატივისცემით
აღვწერდი მონასტერს. ჩამოვიშორეთ საშუალო საუკუნეები, ჩა-
მოვიშორეთ აზია, ნუ შევხებით საკითხს ისტორიის და პოლიტი-
კის მხრივ. ფილოსოფიურად რომ გავსინჯოთ, მებრძოლ პოლიტი-
კის საჭიროებათა გარეშე, თუ მონასტერი აბსოლუტურად ნება-
ყოფლობითი იქნება და თავის სურვილით შესულების გარდა არა-
ვინ ეყოლება, ასე კარჩაკეტილ კომუნას მე ყოველთვის დიდი ყუ-
რადღებით ვუცქერი. საცა საზოგადოებრიობა არის, კომუნაც იქ
არის, და სადაც კომუნაა, იქ უფლებაც არის. მონასტერი ნაწარმი
არის ფორმულისა: თანასწორობა, ძმობა. ოჰ, რა დიდებულია თავი-
სუფლება! და რა ბრწყინვალეა ეს გარდაქმნა! თავისუფლებაც იქ-
მარებს, რომ მონასტერი რესპუბლიკად გარდაიქმნას.

განვაგრძოთ.

ის კაცები, ის ქალები, რომლებიც ამ ოთხკედელშუა იმყოფე-
ბიან, სადად არიან მოსილნი, სრულიად თანასწორნი, ერთმანეთს
ძმებად ჰგონებენ. ძალიან კარგი. მაგრამ სხვა საქმეც აქვთ რამე?

ღიახ.

რა საქმე?

ზეცას შესცქერიან, მუხლს იყრიან, გულ-ხელს იკრეფენ.

ეს რას ნიშნავს?

თ ა ვ ი მ ი ხ უ თ ი

ლ ო ც ვ ა

ევედრებიან.

ვის?

ღმერთს.

რას ნიშნავს სიტყვა — ვედრება ღვთისა?

არის თუ არა უსაზღვრო ჩვენს გარეთ?

მუდმივი არის ეს უსაზღვრო, უცვლელი, უთუოდ არსებითი, რადგან უსაზღვრო არის და, მასალა რომ არა ჰქონდეს, ხომ მოსაზღვრულიდა იქნებოდა; გონიერი არის ეს უსაზღვრო, რადგან უსაზღვრო არის და, გონიერება რომ არა ჰქონდეს, ხომ მოსაზღვრულიდა იქნებოდა. აღძრავს თუ არა ჩვენში ეს უსაზღვრო იდეას არსისას, როდესაც ჩვენ ჩვენში მხოლოდ არსებობის იდეას ვპოვებთ? სხვა სიტყვით რომ ვთქვათ, განა აბსოლუტური არ არის უსაზღვრო, რომლისა ჩვენ მხოლოდ შესაბამის ვართ?

და თუ არსებობს უსაზღვრო ჩვენს გარეშე, განა ჩვენში კი არ არის იგივე უსაზღვრო! განა არა ჰფარავს ერთი მეორეს ეს ორი უსაზღვრო? განა არ არის მეორე უსაზღვრო ქვემომდევნო პირველისა? განა მეორე უსაზღვრო სარკე არ არის პირველისა, მისი ანარეკლი, მისი გაძოხმობა, კონცენტრული უფსკრული უსაზღვრო მეორე უფსკრულისა? და ეს მეორე უსაზღვრო, ისიც გონიერია, როგორადაც პირველი? ფიქრობს ეს მეორე უსაზღვრო? ხედავს? უყვარს? და თუ ეს ორი უსაზღვრო გონიერია, მაშ თავისი სასურველი პრინციპი აქვს ერთსაც და მეორესაც, და, მაშასადამე, არსებობს ერთი „მე“ ზეციურ უსაზღვროში, და არსებობს ერთი „მე“ ქვეყნიურ უსაზღვროში: „მე“ ქვეყნიური არის სული. „მე“ ზეციური არის ღმერთი.

ქვეყნიური უსაზღვრო თავის ფიქრით რომ შეეხება ზეციურ უსაზღვროს, ამასა ჰქვია ვედრება ღვთისა.

ნურათერს ჩამოვაცლით ადამიანის გონებას. მავნებელია რისაშე მოსპობა. საჭიროა შეკეთება და გარდაქმნა. ზოგი ნიჭი ადამიანისა შეუცნობელისავენ არის მიმართული, ღვთისაკენ; ფიქრი, ოცნება, ლოცვა. შეუცნობელი ოკეანეა. რა არის სინდისი? სინდისი კომპასი არის შეუცნობელისა. ფიქრი, ოცნება, ლოცვა — ეს არის ღიღებული, საიდუმლოებრივი სხივფრქვევა სულისა. მაშ თაყვანი ვცემთ მათ და საით მიისწრაფის ეს წმინდა შუქი სულისა? ჩრდილში ქრება და, მაშასადამე, მიისწრაფის სინათლისკენ.

დიდებულება დემოკრატიისა იმაშია, რომ არათერს უარყოფს და არათერს უგულვებელყოფს კაცობრიობისას. ადამიანის უფლებებთან ერთად, მათ გვერდით მაინც, არის აგრეთვე უფლებანი სულისა.

აღმოვფხვრათ ფანატიზმი და თაყვანი ვცემთ უსაზღვროს, — ეს არის კანონი. ნუ ვიკმარებთ მუხლმოყრას ქვეყნის შემქმნელის წინ

ნაშე და მოწმენდილ ცაზე ვარსკვლავთ ციალით ტკობას. ნუ ვუ-
ღალატებთ ჩვენს მოვალეობას: უნდა გავწმინდოთ სული ადამიანისა,
დავიფაროთ საიდუმლო სასწაულისაგან, ვალმერთოთ შეუგნებელი,
განვდევნოთ აბსურდი, გავწმინდოთ მრწამსი და ჩამოვაცილოთ სარ-
წმუნოებას ზემოდან დამყარებული ცრუმორწმუნეობა; ჩამოვაცი-
ლოთ ღმერთს მატლი.

თ ა ვ ი მ ე მ ა მ ს ე

უზგარი სიკეთე ლოცვისა

რაც შეეხება წესს ლოცვისას, ყველა კარვია, ოღონდ გულ-
წრფელი იყოს. თუნდა თავდაყირა გეჭიროთ თქვენი ლოცვახი,
ოღონდ უსაზღვროსთან კი იყვეთ.

არის ერთგვარი ფილოსოფია, რომელიც უარჰყოფს დაუსრუ-
ლებლობას. ისეთი ფილოსოფიაც არის, რომელიც მზეს უარჰყოფს.
ამ ფილოსოფიას, რომელიც პათოლოგიას ეკუთვნის, სიბრმავე
ეწოდება.

სასაცილოა ის ზვიადობა, თავმომწონე სიამაყე და სიბრალული,
რომლითაც იყლინთება ეს ბრმა ფილოსოფია, ღვთისმორწმუნე
ფილოსოფიას რომ შეეხება. გეგონებათ, თხუნულა არის გაჯგავრე-
ბული და იძახის: როგორ მებრალეებიან თავიანთ მზითაო.

არიან აგრეთვე, ეს კარგად ვიცით, სახელოვანი. ძღვეამოსილი
ათეისტები. ამათ თავის ძლიერებით მიაგნეს ყოველგვარ მართალს
და არც ძალიან დარწმუნებული არიან, რომ ღმერთი არა სწამთ.
ამათთან კამათში ეს არის საკითხი განმარტებისა და ბოლოს და
ბოლოს, თუ გონებრივ დიდებულთ ღმერთი არა სწამთ, თავიანთ
გონიერების, სიდიადით ამტკიცებენ ღვთის არსებობას.

ვესალმებით მათ, როგორც ფილოსოფოსებს, და ძირითადად
უარყყოფთ იმათ ფილოსოფიას.

განვაგრძოთ.

საგანგებოა აგრეთვე ასე ადვილად აღტაცება სიტყვებით. ერთმა
ჩრდილოეთის მეტაფიზიკურმა მიმართულებამ. ნისლით მოცულმა,
წარმოიდგინა — რევოლუცია მოვახდინე ადამიანის აზროვნებაში
პით, რომ სიტყვა „ძალი“-ს მაგივრად „ნება“ ვიხმარეო.

„მცენარეს ნებავეს“, ასე რომ ვთქვათ „მცენარე იზრდებას“ ნაც-
ვლად, მართლა კარგი იქნებოდა. თუ დაუმატებდნენ აგრეთვე
„ქვეყნიერებას ნებავესო“. რაღა? იმიტომ, რომ ცხადი იქნებოდა

დასკვნა: მცენარეს ნებავეს, მაშ ქვეყნიერებასაც თავისი „მე“ ჰქონია, ესე იგი ღმერთი.

ჩვენ რომ გვკითხონ, თუმცა ჩვენ იმ მიმართულების მოღვაწეებისავეთ არაფერს უარყოფთ აპრიორულად, მაინც ვიტყვი: ამ მიმართულების მიერ მიღებული ნება მცენარეში უფრო ძნელი და დასაშვებია, ვიდრე ნება ქვეყნიერებაში, რასაც უარპყოფს ეს სკოლა.

უარყოფა უსაზღვრო ნებისა, ესე იგი ღვთისა, შეუძლებელია, რადგან ეს იქნება უარყოფა თვით უსაზღვროსი. ეს უკვე აღვნიშნეთ.

უარყოფა უსაზღვროსი უშუალოდ ნიპილიზმთან მიიყვანს კაცს. იქ აზროვნების შედეგად ითვლება ყველაფერი.

ყოვლად შეუძლებელია ნაპილიზმთან კამათი, რადგან, თუ თავისი ლოგიკა შერჩენია ნიპილისტს, ეჭვი უნდა ჰქონდეს, — არსებობს თუ არა ჩემი მოკამათო? — და არც უნდა იყოს დარწმუნებული, რომ თვითონ არსებობს.

იმის თვალსაზრისით, შეიძლება მართალიც იყოს, რომ ნიპილისტი თავისთვის მარტო აზროვნების შედეგი იყოს და სხვა არაფერი.

ოღონდ იმას კი ვერ ამჩნევს, რომ რასაც უარპყოფს, ყველაფერს არსებულად აღიარებს, თუნდა მარტო იმით, რომ წარმოთქვამს სიტყვას — აზროვნებს.

საერთოდ კი, არც ერთ გზას არ აძლევს აზროვნებას ის ფილოსოფია, რომელსაც სუყველაფერი ერთ ორმარცვლიან სიტყვამდე „არა“-მდე მიუხვეტია.

ერთადერთი პასუხი აქვს „არას“: ჰო.

ნიპილიზმს მნიშვნელობა არა აქვს.

„არარა“ არ არსებობს, ნული არ არსებობს, რაღაცა არის ყველაფერი.

ადამიანი თავის რწმენით უფრო ცოცხალ არს, ვიდრე პურით.

არა კმარა, რომ ხედავდე და ანახებდე. მომქმედი უნდა იყოს ფილოსოფია, თავის მიზნად და შედეგად უნდა ჰქონდეს გაუმჯობესება ადამიანისა. სოკრატი უნდა შთავიდე ადამში და შექმნას მარკოს ავრელიუსი. სხვაფრივ რომ ვთქვათ, ბედნიერების მოწადინე ადამიანი სიბრძნის მოწადინედ შეცვალოს; სამოთხე სასწავლებლად შეუცვალოს. მეცნიერება გაუხადოს წამლად და ნუგეშად. ცხოვრებით ტკბობა! რა სამწუხარო მიზანია ადამიანისა და რა ბეჩავი მისწრაფება! მხეციც ტკბება სიცოცხლით. აზროვნობა, — აი ქემარტი გამარჯვების ზეიმი სულისა. გადაუშალეთ აზროვნება

მოწყურებულთ, უებარ წამლად მიაწოდეთ შემეცნება ღვთისა, დაამობილეთ მათში სინდისი და ცოდნა და ამ იღუმალის შედუღების წყალობით სამართლიანობა ჩაუნერგეთ ბოროტ ადამიანს. აი ნამდვილი დანიშნულება ქვემარტ ფილოსოფიისა. ზნეობა გაშლა არის და აყვავება ქვემარტებისა. განჭვრეტას მოღვაწეობისკენ მიჰყავს ადამიანი, აბსოლუტური პრაქტიკულადაც უნდა იყოს გამოყენებული. იდეალით უნდა სუნთქავდეს სული ადამიანისა, იმასა სვამდეს, იმით იკვებებოდეს, ამ იდეალს ექნება უფლება თქვას: — მიიღეთ და ქამეთ, ესე არის ხორცი ჩემი, და ესე სისხლი ჩემი. — სიბრძნე არის წმიდა ზიარება, ოღონდ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მოსპობს თავის უნაყოფო სიყვარულს მეცნიერებისადმი, და გახდება ერთადერთ გამეფებულ საშუალებად ადამიანთ ერთობისა; როდესაც ფილოსოფია იქცევა სარწმუნოებად.

ფილოსოფია საიდუმლოზე აშენებული შევრილი კი არ უნდა იყოს, რომ შეჰყურებდეს და სინჯავდეს ხალხი, ერთადერთ საბოლოო მიზნით აშენებული, რომ ადვილად სანახავი იყოს ცნობისმოყვარეთათვის.

ჩვენი აზრის განვითარებას შემდეგისათვის გადავდებთ: აქ იმას ვიტყვიტ მხოლოდ, რომ ვერ წარმოგვიდგენია ადამიანი, როგორც ამოსავალი წერტილი და პროგრესი — საბოლოო მიზანი, თუ თან არ ახლავთ ეს ორი მამოძრავებელი ძალა — სარწმუნოება და სიყვარული.

პროგრესი არის მიზანი, იდეალი არის ტიპი.

რა არის იდეალი?

იდეალი ღმერთია.

იდეალი, აბსოლუტი, გაუმჯობესება, უსაზღვრო — ერთმნიშვნელოვანი სიტყვებია.

თ ა ვ ი მ ე ზ ვ ი ლ ე

გაკიცხვაც სიფრთხილით უნდა

ისტორიას და ფილოსოფიას აქვთ სამარადისო და ამავე დროს მარტივი ვალდებულებანი: უნდა დაჰკმონ მღვდელმთავარი კაიაფი, მსაჯული დრაკონი, კანონმდებელი ტრიმალქიონი, იმპერატორი ტიბერიუსი, ეს ნათელია, პირდაპირი და უეჭველი, რომელიც არავითარ ბუნდოვანებას არ იწვევს. მაგრამ უფლება განკერძოებულად ცხოვრებისა, თუნდა უვარგისიც იყოს და ცთომილიც, მაინც საფ-

რთხილით უნდა იყოს მოხსენებელი და განხილული. განდევნილობა — გადასაპრელი საკითხი არის კაცობრიობისა.

როდესაც ლაპარაკობენ მონასტრის შესახებ, სადაც თავი მოუყარია შეცდომას, მაგრამ უმანკოებას, ცთომილებას, მაგრამ გულწრფელ სურვილს, უვიცობას, მაგრამ თავის განწირვას, ტანჯვას, მაგრამ მარტვილობას, თითქმის ყოველთვის მოწონებაც ისმის და გაკიცხვაც.

მონასტერი შეუსაბამობა არის: მიზნად განრინება აქვს, საშუალებად თავგანწირულება. მონასტერი უაღრესი ეგოიზმი არის, რომელს ნაყოფად მოსდევს უაღრესი უარყოფა პირადისა.

უარყოფა საპირადოსი გამეფების მიზნით — აი დევნი მიონასტრისა.

მონასტერში იტანჯებიან, რომ გაიხარონ; თამასუქი მიუღიათ სიკვდილისაგან, — ვალს იქ გადაგიხდითო; სააქაოს ბნელში იხევიენ საიქიოს სინათლეს; ჯოჯოხეთს იღებენ გირაოდ იმისა, რომ შემკვიდრება ერგებათ სამოთხეში.

პირბადე მოლოზანისა და ანათორა ბერისა არის თვითმკვლელობა, რომლის ფასად მოიხვეჭება მარადისობა.

არა გვერნია, დასაშვები იყოს ამგვარ საკითხში თუნდა სულ უმცირესი დაცინვა. აქ ყველაფერი სერიოზულია, ავიც და კარგიც. მართალი კაცი წარბს შეიჭმუნის, მაგრამ დაცინვით კი თავის დღეში არ იღიმება. აქ ბუნებრივია აღშფოთება და არა დაცინვა.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ი

სარწმუნოება და კანონი

რამდენიმე სიტყვა კიდევ.

ვკიცხავთ ეკლესიას, როდესაც იგი ვერაგობით არის გაუღნთილი, ვგმობთ სულიერს, რომელიც ხარბად ტკბება დროებითით. მაგრამ ყოველთვის პატივსა ვცემთ მოაზროვნე კაცს.

პატივსა ვცემთ მუხლმოდრეკილს.

სარწმუნოება საჭიროება არის ადამიანისა; ვაი იმას, ვისაც არა სწამს რა!

უსაქმურად არ უნდა მიგვაჩნდეს ადამიანი, როდესაც ფიქრებით არის გატაცებული. არის შრომა ხილული და შრომა უხილავი.

შთაპერეტა ხენა არის და ფიქრი — მოქმედება. გულზე დაკრეფილი ხელი შრომობს, შეერთებული ხელი ჰქმნის. ზეცისკენ მიპერობილ თვალსაც აქვს თავისი ქმნილება.

უძრავად იყო თალესი ოთხი წლის განმავლობაში და იმან დაა-
ფუძნა ფილოსოფია.

ჩვენი შეხედულებით უსაქმურები არ არიან ერთად მცხოვრები
ბერები და არც მუქთახორები არიან განდევნილები. აჩრდილზე ოც-
ნება — სერიოზული საქმეა.

ნათქვამიდან არაფერს შევცვლით და არც უარეყოფთ, მაგრამ
ვიტყვი, რომ ძალიან მოუხდება ადამიანს მუდმივი ხსოვა სიკვდი-
ლისა. ამ მხრივ სრულიად თანახმანი არიან მღვდელი და ფილოსო-
ფოსი. — სიკვდილი არის ჩვენი ბოლო, — მღვდელი ტრაპი ამ პა-
სუხს აძლევს ჰორაციუსს.

ბრძენსა აქვს ეს მოთხოვნილება, თავის სიცოცხლეს ცოტა საფ-
ლავისასაც ურევს. და ეს არის მცნება ასკეტისა, ამ მხრივ ასკეტი და
ბრძენი ერთად არიან.

არის წარმატება ნიუთიერი; არის და გვინდა კიდევ. არის აგ-
რეთვე წარმატება ზნეობრივი; არის და გვახარებს.

აჩქარებული იქნება, ვინც დაუფიქრებლივ წამოიძახებს:

— რა საჭიროა ეს უძრავად გაშემებული ბერ-მოლოზნები, ზე-
ცას რომ შეჰყურებენ? რის მაქნისნი არიან?

ვაი, რომ წყვდიადითა ვართ გარემოცულნი და წყვდიადილა
მოგველის! ვაი, რომ არ ვიცი, რას გვიქადის ჩვენ მომავალი გახ-
ბნევა! და ამიტომ ვაძლევთ პასუხს: — იქნება არ იყოს არავითარი
შრომა ისე წმინდა, როგორც წმინდაა ამ მლოცველთ დგომა. და
დავუმატებთ: იქნება არც კი იყოს ასე სასარგებლო სხვა რამე
შრომა.

უნდა იყვნენ ყოველთვის მლოცავნი იმათთვის, ვინც არასდროს
არა ლოცულობს.

ჩვენთვის, ამ საკითხში უმთავრესი არის რაოდენობა ფიქრისა,
რომელიც ლოცვას ერთვის.

მლოცველი ლაიბნიცი დიდებულია: თაყვანისმცემელი ვოლტე-
რი მშვენიერია: *Deo crexit Voltaire*¹.

სარწმუნოებას ვიცავთ ჩვენ სარწმუნოების წინააღმდეგ.

ჩვენც იმ პირთ ვეკუთვნი, რომელთაც სწამთ არარაობა ლოც-
ვითი მეტყველებისა და სიდიადე ვედრებისა.

მაგრამ ჩვენს დროს, რომელიც, ჩვენდა საბედნიეროდ, არავითარ
კვალს არ დაამჩნევს მეცხრამეტე საუკუნეს იმ დროს, როდესაც
თავდაღუნული არის ყველა სულითაც და ხორციითაც; როდესაც
სიცოცხლის იდეალად ლხინი და დროს გატარება გამხდარა და

¹ ლმერთს ლოცვა შესწირა ვოლტერმა (ლათ.)

სწრაფმავალი სიამოვნების მეტი არავის არა აგონდება რა, პატივ-საცემად მიგვაჩნია ყველა, ვინც განდგეილობას ირჩევს. მონასტერი თვითგანდგომაა, თავგანწირულებაა, თუნდა შემცდარიც, მაინც თავგანწირულებაა. ვალდებულებად რომ გაიხდის ადამიანი საშინელ შეცდომილებას, ამასაც თავისი სიდიადე ახლავს.

ყოველმხრივ რომ გავსინჯოთ მონასტერი და გამოვარკვიოთ ყოველი მისი ღირსება და ნაკლოვანება, უნდა ვალიართ რომ მონასტერი, მეტადრე ქალების მონასტერი, რადგან ჩვენს საზოგადოებაში ყველაზე მეტად ქალი არის ტანჯული, ცხოვრების უკეთურობისაგან გაქცეულთა თავშესაფარი, წარმოადგენს ერთგვარ პროტესტს. და ქალების მონასტერი ამ მხრივ უფრო დიდებულია, ვიდრე მამაკაცებისა.

ეს კარჩაკეტილი არსებობა, ასე მკაცრი და სევდიანი, რომლისა ცოტა რამ ცნობა მოვიყვანეთ წინა თავებში, სიცოცხლე არ არის, რადგან თავისუფლება არ არის, არც სიკვდილია, რადგან არ არის სრული განსვენება; ეს არის რაღაც უცნაური ადგილი, საიდანაც კარგადა ჩანს, როგორც მაღალი მთის ქედიდან, ერთ მხრივ უფსკრული, რომელშიც ადამიანი იმყოფება, და მეორე მხრივ უფსკრული, რომელიც ადამიანს ელოდება. ერთი მაღალი, ვიწრო ქედია ამ უფსკრულების შუასაზღვარი, მოღრუბლული ქედი, სააქაოს და საიქიოს შუა ამართული. თავისებურად აწვდის სინათლეს და წყვიდადს ამ საზღვარს ერთიც და მეორეც; მიხრწნილი სხივი სიცოცხლისა უერთდება ბნელ სხივს სიკვდილისას. ეს არის მკრთალი ჩრდილი სამარისა.

ჩვენ არა გვწამს ის, რაც სწამთ ამ ქალებს, მაგრამ იმათსავით ვცხოვრობთ სარწმუნოებით, და ყოველთვის წმინდა, ტკბილი შიშით და შურიან შებრალებით ვუყურებთ ამ თავგანწირულ მოლოზნებს, რომლებიც თრთიან და მაინც სწამთ. ამ თავმდაბალ დიდებულთ, რომლებიც ბედავენ ცხოვრებას საიდუმლოების უფსკრულის პირზე, და მათ მიერ უარყოფილ სააქაოდან განდგეილნი ტკბილი იმედით შესცქერიან სასუფეველის მომანიკებელ ზეცას, — სინათლეს შესცქერიან, რომელს ვერა ჰხედავენ, ტკბილი რწმენით ბედნიერნი, რომ იციან, სად არის ეს სინათლე, და გულით ნატრობენ უფსკრულს და მიუწვდომელს; გაშტერებით შესცქერიან უძრავ წყვიდადს, მუხლმოყრილნი, გონმიბნედილნი, გაშტერებულნი, ათრთოლებულნი. ხანდახან ოდნავ ამალღებულნი მარადისობის ძლიერი ქროლვით.

წიგნი მერვე

საფლავი მიიღებს, რასაც მისცემთ

თავი პირველი

როგორ უვდიდეთ მონასტარში

ამ მონასტერში ამოყო თავი ჟან ვალუანმა, ან „ციდან ჩამოფრინდა“, როგორც თქვა ფოშლევანმა.

ის კედლიდან ძირს ჩავიდა ბაღში, ანგელოზების გალობა რომ მოესმა შუალამისას, მოლოზნები იყვნენ, ლოცვას გალობდნენ, დარბაზში რომ შეიხედა, ბნელში, მონასტრის საყდარი იყო. მიწაზე განრთხული მოჩვენება მოლოზანი იყო, შენდობას ევედრებოდა ღმერთს. ზანზალაკი, რომლის ხმამ ისე უცნაურად შეაშინა ჟან ვალუანი, მებაღისა იყო, მუხლზე რომ ჰქონდა მიბმული ფოშლევანს.

კოზეტი რომ დააწვიანეს, ჟან ვალუანმა და ფოშლევანმა ივანშემეს, როგორცა ვთქვიით, ბუხართან დასხდნენ, ყველსა და პურს ცოტა ღვინოც დაატანეს. მერე, რაკი ერთადერთი ლოგინი იყო ოთახში და იმაზედაც კოზეტი იწვა, თითო კონა ჩალა გაშალეს და ზედ დაწვნენ. დაწვა ჟან ვალუანი, ჯერ თვალი არ დაეხუჭა, რომ წამოიძახა:

— ამიერიდან აქ უნდა დავრჩე.

ეს სიტყვა აღარ მოშორებია ფოშლევანს და ტვინს უღრღნიდა მთელ ღამეს.

მართალი რომ ვთქვათ, არც ერთს სძინებია იმ ღამეს, არც მეორეს.

ჟან ვალუანი დარწმუნდა, რომ ჟავერმა იცნო და კვალდაკვალ სდევს, ხედავდა, რომ დაიღუპებოდნენ, ისიც და კოზეტიც, თუ პარიზში გამოჩნდებოდა. რაკი ახალმა ქარმა დაუქროლა და ამ მონასტერში ჩააგდო, ერთიღა დარჩენოდა, — თავი არ გამოეყო აქედან.

იმისთანა უბედურისათვის, როგორც ჟან ვალჟანი იყო, და იმის მდგომარეობაში ჩაეარდნისათვის, ეს მონასტერი ძალიან სასურველი იყო, და იმავე დროს მეტისმეტად საშიშიც. საშიში იმიტომ, რომ ამ მონასტერში კაცის შესვლა აკრძალული იყო, და რომ გეგოთ და დაეჭირათ, ძველებურ სასჯელს ვერ გადარჩებოდა, მონასტრიდან პირდაპირ საპატიმროში მოხვდებოდა. დარჩენა კი ღიდად სასურველი იყო, რადგან, რომ მოეხერხებინა როგორმე და მიეღოთ მონასტერში, იქ იმას ძებნას არავინ დაუწყებდა. ამგვარ მიუწვდომელ ადგილს ცხოვრება ხსნა იყო.

თავის მხრივ ფოშლევანიც ღრმად ჩაფიქრებულყო. პირდაპირ გამოუცხადა თავის თავს, — მე აღარაფერი მესმისო. — როგორ გაჩნდა ბ. მადლენი ამ მონასტერში? როგორ გადმოლახა იმ სიმაღლე კედლები? ხომ ვერ გადმოფრინდებოდა, ვერ გადმოალაჯებდა! ეს ბავშვი ვინღაა ნეტავი? საიდან მოდიან? კიდევ რომ ამომძვრალიყო კედელზე, ამოდენა გოგოს ხომ ვერ ამოიყვანდა? მას შემდეგ რაც ამ მონასტერში დადგა, აღარა გაუგონია რა აღარც მონაჩეილსა, აღარც ბ. მადლენისა და ამიტომ არა იცოდა რა იმისი, რაც მადლენს გადახდა. მერე ისეთი დაღვრემილი იყო ძია მადლენი, რომ ძალიანაც უნდოდა, მაგრამ ვერა ჰკითხა რა, ვერ გაუბედა. ესეც რომ არა ყოფილიყო, ფოშლევანი ასე არიგებდა თავის თავს: — წმიდა არის ეს კაცი, ამას რა უნდა ვკითხოო? — იმისთვის მადლენი იგივე ყველასაგან პატივცემული ძია მადლენი იყო, რაც წინათ. მაშინ, სიკვდილს რომ გადაარჩინა. მაგრამ რამდენიმე სიტყვა თქვა ჟან ვალჟანმა და ამ სიტყვებიდან ფოშლევანმა დაასკვნა:

— ალბათ ფული დაეარგა, ან გაკოტრდა და იქნება თავის მოვალეებს გამოექცა. ან იქნებ პოლიტიკურ რამე საქმეში ჩაერია და ახლა იმალებოა, — ეს დანაშაული, პოლიტიკაში ჩარევა, იაშა კიდევ მებაღეს, რომელიც, როგორც ჩრდილოელი გლეხკაცობა, გულით ძველი ბონაპარტისტი იყო. რაკი იმალებოდა ძია მადლენი და მონასტერს შეაფარა თავი, სრულიად ბუნებრივი იყო იმის სურვილი, — აქა ვარ და აქვე დავრჩებიო. — მაგრამ უმთავრესი კი მაინც გამოურკვეველი რჩებოდა, — როგორ შემოვიდა ძია მადლენი ბაღში და როგორ შემოიყვანა ეს გოგონა? ეს იყო, რომ სულ თავში უტრიალებდა ფოშლევანს და გულს უწყალებდა. აქა ჰყავდა ორივე, ხედავდა, ელაპარაკებოდა და, — რა ვქნა, საიდან ჩამოფრინდაო? — არც კი სჯეროდა, რომ თავის ოთახში ჰყავდა. ხან რას წარმოიდგენდა. ხან რას და გარკვეულს ველარასა ხედავდა, ერთის გარდა: — ძია მადლენმა სიკვდილისგან მიხსნა. — ამ სიტყვამ დაანახა

თავისი გზა და საქციელი. — ახლა ჩემი რიგიაო, — დაასვენა საბოლოოდ და ესეც დაუმატა: — ძია მადლენმა ფიქრი კი არ დაიწყო, როცა ნახა, რომ მძიმე ტვირთის აწევა იყო საჭირო ჩემ საშველად. — და გადაწყვიტა, — სიკეთეს სიკეთით გადავუხდი ბატონ მერსაო.

ეს კი გადაწყვიტა, მაგრამ სხვა კითხვებიც აწუხებდა და იმათთვის პასუხი უნდა მოეძებნა: — ჩემთვის მფარველი ანგელოზი იყო, მართალია, მაგრამ ქურდი რომ იყოს, მაშინაც დავეხმარები? — დავეხმარები. — კაცის მკვლეელი რომ იყოს, მაინც დავეხმარები? დიახ, მაინც დავეხმარები.

— წმინდა არის ეს კაცი და მაშ არ დავეხმარო? — მით უფრო უნდა დავეხმარო.

მაგრამ როგორ დატოვოს კაცი მონასტერში? აი, სად იყო გასაჭირი! მაგრამ არც ამ გასაჭირს შეუშინდა, თუმცა იცოდა, რომ საზარელ პასუხისგებას კისრულობდა. საწყალი გლეხი იყო პიკარელი; თავისი კეთილი გულის, მოყვასის სიყვარულის და ცოტა სოფლური მოხერხების მეტი არა გააჩნდა რა და ამით ბედავდა მონასტრის წესდების და წმინდა ბენუას კანონების დარღვევას. ბებერი კაცი იყო ფოშლევანი, თავისი დღენი სულ ეგოისტად გაეტარებინა, სიბერისას კოჭლობა, დაძაბუნება სწევოდა, აღარაფერს ხედავდა მიმზიდველს თავის ცხოვრებაში და აგერ, ერთ პატიოსან მადლიახ კაცს შეხვდა, იგრძნო ნეტარება, რომლითაც ტკბება გაჭირვებულის დამხმარე, და ისე დაეწაფა ჯერ განუცდელ ნეტარებას, როგორც მომაკვდავი დაეწაფება ერთ ჳიქა ძვირფას ღვინოს, რომლის გემო არსად უნახავს თავის სიღარიბისა გამო. ამას ისიც უნდა დაუშვტოთ, რომ რამდენიმე წელიწადი იყო, მონასტერში ცხოვრობდა, მონასტრის ძმობით და შებრალებით სავსე ჰაერით სუნთქავდა, პირადობა შემცირებოდა და სიკეთისკენ მიმართულიყო იმისი აზროვნება.

საბოლოოდ გადაწყვიტა:

— თავს დავდებ ძია მადლენისთვის.

ერთი საწყალი პიკარელი გლეხი იყო, ვთქვით. დახასიათება მართალია, მაგრამ სრული არ არის. ჩვენც ისტორიის იმ ამბავს ვყვებით ახლა, რომ საჭიროდ მიგვაჩნია ბებერი ფოშლევანის ცოტა ფსიქოლოგიური სურათიც დავუხატოთ მკითხველს. გლეხი კაცი იყო, მაგრამ სოფლის მწერლად იყო ოდესღაც და ამიტომ მოხერხებას ამ თანამდებობისა გამო ვერაგობა მიმატებოდა და მიამიტობას — შორსმკვრეტელობა. ხან რა საქმეს დაიწყებდა, ხან

რას, მაგრამ ცუდად უმთავრდებოდა ყველაფერი, და სოფლის მწერალი უბრალო მეურმე გამხდარიყო, — ტეირთსა ზიდავდა ქირით, და უბრალო მუშად იდგა. მაგრამ ასე რომ დაეცა და თავის ცხენის გინებას და ცემას შეეჩვია, მაინც იმავე მწერლისა ც ბევრი რამ შერჩენოდა. გონიერი კაცი იყო, თავის დღეში არ წამოსცდებოდა ხალხისაგან დამახინჯებული გამოთქმები „იმათმა თქვენ“. „იგენი ჯილარიან“. ხშირად ებაასებოდა გლეხებს და კაიმთქმელის ხმაც ჰქონდა ხალხში გავარდნილი:

— ისე იტყვის, თითქოს სერთუქიანი ბატონი იყოსო, — ამბობდნენ გლეხები, და მართლაც, ფოშლევეანი იმ ჯურის კაცი იყო, რომელსაც საჩქაროდ, სავაჭროდ შედგენილი თავხედური ლექსიკონი სოფლის ბურჟუას უწოდებდა და არისტოკრატიულ დარბაზიდან გამოვარდნილ მეტაფორით კი ოტროველა ერქვა, ცოტად გაქნილი, არც წყალი არც ღვინო.

ბევრი ავი ენახა თავის სიცოცხლეში ფოშლევეანს, კარგად დაქანცული იყო ცხოვრების სიმწარით სულითაც და ხორციითაც, მაგრამ მაინც გულისთქმის კაცი იყო და ისე იქცეოდა, როგორც პირველი გულისთქმა აგრძნობინებდა. ძვირფასი არის ეს თვისება, რადგან აბრკოლებს ადამიანის გაბოროტებას. თუ სჭირდა რამე ნაკლოვანება და ავი, მხოლოდ უმნიშვნელო და სხვის უზიანო. საერთოდ კი იმგვარი კაცი იყო, რომელიც აკმაყოფილებს მის ახლო მკვრეტო მოხუცებულ სახეზე არა ჰქონდა ის საზიზღარი შუბლისხემოთ ნოჰი, რომელიც ნიშანია სისულელისა და ბოროტებისა.

ინათა და თვალი გაახილა ფოშლევეანმა. სულ თავის ფიქრებში იყო მთელი ღამე, ძილი არ მიჰკარებია. შეხედა, ძია მადლენიც წამომჯდარიყო თავის ჩალაზე და მძინარ კოზეტს დასცქეროდა. წამოიწია ფოშლევეანმა და ჰკითხა თავის ფიქრების დედა-ბოძი:

— ახლა, რაკი აქა ბრძანდებით, როგორ აპირებთ აქ დარჩენას? სწორედ ეს აწუხებდა ენ ვალუანსაც და, თუმცა ღრმად ჩაფიქრებულიყო, მაშინვე რჩევა ჰკითხა თავის მასპინძელს.

დაიწყა თათბირი.

— ჯერ ერთი ესა, — თქვა ფოშლევეანმა, — რომ ფეხს არ გასდგამთ ამ ოთახიდან არც თქვენ, და არც ეს პატარა გოგონა, თუ დაგინახათ ვინმემ ბაღში, დავიღუპებით, გარწმუნებთ.

— ვიცი, დავიღუპებით.

— ბატონო მადლენ, უნდა მოგახსენოთ, რომ ძალიან კარგ დროს მოხვედით. არა, მე მინდა ვთქვა, რომ ძალიან ცუდ დროს მოხვედით, ავად გახლავთ ერთი ქალბატონი, ძალიან ავად, ისე რომ ჩვენ-

თვის არავისა სცალია და ჩვენკენ ცქერას არ დაიწყებენ. მგონია, კვდება ის მოლოზანი, იმიტომ რომ ორმოცი საათის ლოცვას ამბობენ, იმ მომაკვდავის მეტი აღარა ახსოვს რა დიდსა და პატარას. სულ იმას ეხვევიან, წასასვლელად რომ ემზადება საიქიოსკენ, სწორედ წმინდანია და, თუ გინდათ, ჩვენ აქ ყველანი წმინდანები ვართ. თუ არის რამე განსხვავება ჩვენში, მხოლოდ ის არის, რომ მოლოზნები იძახიან, — ჩემი სენაკიო; მე კი ვიძახი, ჩემი ქოხი-მეთქი. ახლა სულთმობრძავის წირვას დააყენებენ, მერე მიცვალებულისას. ისე რომ, დღეს სრულიად დამშვიდებული ვიქნებით, მაგრამ ხვალისა კი რა მოგახსენოთ.

— ძალიან კარგი, — შენიშნა ჟან ვალუანმა, — მაგრამ არც აგრე ადვილი უნდა იყოს ჩვენი დანახვა. ეს ოთახი ისეა მიმალული ამ ნანგრევებში, ახლა კიდევ ხეებში, რომ სულაც არა ჩანს მონასტრიდან.

— დიახ, მით უფრო, რომ მოლოზნები თავის დღეში არ უახლოვდებიან აქაურობას.

— მაშ რისა უნდა გვეშინოდეს? — ჰკითხა ჟან ვალუანმა.

ისე მნიშვნელოვნად წარმოთქვა ჟან ვალუანმა სიტყვები „მაშ რისა“, რომ ცხადად ჩანდა შიგ აზრი, — მაშასადამე საშიში არ არის აქ დარჩენაო. — და სწორედ ამას გასცა პასუხი ფოშლევეანმა:

— პატარებიც არიან.

— ვინ პატარები?

ის იყო პირი გააღო ფოშლევეანმა, უნდოდა აეხსნა, რას წარმოადგენდნენ მონასტერში პატარები, რომ ზარის ხმა გაისმა. ერთხელ ჩამოჰკრა ზარმა.

— თქვენი ჰირი წაუღია მოლოზანს. აგერ ზარი მიცვალებისა, — და ანიშნა ჟან ვალუანს, — ყური მიუგდეთო.

მეორედ დაჰკრა ზარმა.

— მიცვალების ზარი გახლავთ, ბატონო მადლენ. ყოველ წუთს თითოს დაჰკრავს მთელი დღელამის განმავლობაში, ვიდრე ცხედარს ეკლესიიდან არ გამოასვენებენ. თამაშობენ, ბატონო, დასვენების დროს ღმერთი რომ გაუწყრეს ბურთს და აქეთ გამოგორდეს, ყველანი თან დაედევნებიან, მიუხედავად იმისა, რომ აქეთ გამოვლა სასტიკად არის აკრძალული, და სულ ააფორიაქებენ აქაურობას. ნამდვილი ქაჯები არიან ეს ანგელოზები!

— ვინ ანგელოზები? — ხელმეორედ ჰკითხა ჟან ვალუანმა.

— ის პატარები, მაშინვე გიპოვიან. მერწმუნეთ, და კვილს მორთავენ, — არიქათ, კაცი, კაციო! — მაგრამ დღეს კი საშიში არაფერი გვაქვს. დასვენება აღარ იქნება, ლოცვაში გაატარებენ დღე-

ვანდელ დღეს. ხომ გესმით ზარი, გლოვის ზარი გახლავთ, როგორც მოგახსენეთ, მიცვალებისას თითოჯერ დაჰკრავს ყოველ წუთში.

— მივხვდი, მივხვდი, ჩემო ფოშლევიან. მაშ აქ პანსიონელები გეყოლებათ.

და თავში სხვამ გაუბრინა სასიამოვნომ:

— მაშ კოზეტის აღზრდაც აქვე მოხერხდება.

ფოშლევიანმა შეჰყვირა:

— მერე იცი, რამდენი პატარა გოგონაა! დაგინახვენ და დაიწყებენ ჭყავილს. თანაც მოჰკურცხლავენ. ჭირს არ გაუბრის ისე ადამიანი, როგორც აქ კაცს გაუბრიან. ხომ ხედავთ, ზარი მომაბეს მუხლზე, თითქოს ტყის ნადირი ვიყო.

ღრმად ჩაფიქრებული იჯდა ჟან ვალჟანი.

— თუ გვიხსნის რამე, ისევ ეს მონასტერი, — წაიღუღუნა ჩუმიად. მერე ხმის ამალღებით უთხრა: — მაგრამ საქმე ის არის, როგორ დარჩეს აქ კაცი?

— არა, — უპასუხა ფოშლევიანმა, — საქმე ის არის, როგორ გავიდეს აქედან კაცი.

იგრძნო ჟან ვალჟანმა, რომ გულს ეცა. რაც სისხლი ჰქონდა.

— როგორ გავიდეს?

— დიახ, ბატონო, თუ დაბრუნება გნებავთ, უნდა გახვიდეთ.

პატარა ხანს გაჩუმდა, ყური მიუგდო გლოვის ზარს, მერე განაგრძო:

— თქვენი აქ აღმოჩენა ასე, როგორცა ხართ, შეუძლებელია. საიდან გაჩნდა აქ ეს კაცი? ჩემთვის თქვენ ცით მოვლენილი ბრძანდებით იმიტომ, რომ გიცნობთ; მოლოზნებისთვის კი საჭირო არის. რომ შემოსასვლელი კარით შემოხვიდეთ.

უცბად სხვა ზარის რეკვა გაისმა საკმაოდ რთული.

— ოჰო! — დაიძახა ფოშლევიანმა, — აგერ ხმოსან-დედებს იწვევენ საბჭოზე. ყოველთვის ბჭობა გაიმართება ხოლმე, როცა მოკვდება ვინმე, გათენებისას მიიცვალა. საერთოდ ასეა, გათენებისას ეთხოვება წუთისოფელს ადამიანი. ჰოდა, განა არ შეიძლება, იქიდანვე გახვიდეთ, საიდანაც შემობრძანდით? ერთი მიბრძანეთ, — საწყენად კი არ მიიღოთ ჩემგან ეს კითხვა, — საიდან შემოხვედით?

ფერი ეცვალა ჟან ვალჟანს, ჟრუჟანტელმა დაუარა ტანში, როდესაც წარმოიდგინა ისევ ქუჩაში გასვლა. წარმოიდგინეთ, რომ ვეფხვით სავსე ტყეში იყავით და თავი დააღწიეთ, როგორც იყო, ამ საშინელებას; სამშვიდობოში ხართ და თქვენივე მეგობარი გირჩევთ, — ისევ იმ ტყეში შედიო. ჟან ვალჟანი დარწმუნებული იყო, რომ კედლის იქით, ქუჩაში, დახვდებოდა მთელი პოლიცია, დარა-

ჯები იქნებოდნენ ყველგან დაყენებული და, გავიღოდა თუ არა, მაშინვე სწვდებოდნენ კისერში და თავს კატორლისკენ უკრავდნენ. ქავერიც იქვე იქნებოდა, უეჭველია.

— შეუძლებელია, ჩემი ფოშლევიან, წარმოიდგინეთ, რომ მართლა ციდან ჩამოვფრინდი.

— მჯერა, ბატონო მჯერა, — დაეთანხმა ფოშლევიანი, — თქვენო თქმა რა საჭიროა? ალბათ ხელში აგიყვანათ იმ მაღლიანმა ღმერთმა, რომ ახლო ენახეთ, და მერე ხელი გაგიშვათ, ოღონდ იმას უნდოდა ალბათ ბერების მონასტერში ჩაბრძანებულიყავით და შეცდომა მოსულია. აგერ, კიდეც დარქკეს ზარი. ეს მეკარისათვის გახლავთ, რომ წავიდეს და ქალაქის თვითმმართველობას აცნობოს ზალოზნის მიცვალება. ის თავის ექიმს გამოგზავნის, მკვდრების ექიმს. უნდა მოვიდეს და ნახოს, რომ მართლა მიცვალებული არის მონასტერში. ეს — მიცვალების საზეიმო წესია. ჩვენს მოლოზნებს კი ჭირივით ეჯავრებათ ეს ექიმი, ჩვენს ღვთისმოსავ მოლოზნებს. ექიმს, ბატონო, არაფერი სწამს; არც ღმერთი, არც რჯული, არც ხატი, არც ჯვარი, მივარდება და პირბადეს ახდის, ხანდახან სხვასაც გადახდის ხოლმე. რა მალე მოაგონდათ დღეს ექიმი, რა მოხდა, ნეტავი? რა ვქნა, ისევე სძინავს თქვენს პატარა გოგონას? რა ჰქვია?

— კოზეტი.

— თქვენი? პაპა ხართ განა ამ გოგონასი?

— დიახ.

— აი, მაგისტვის კი ადვილი იქნება აქედან გასვლა. მე ჩემი კარი მაქვს, რომლითაც ეზოში გავდივარ; დავაკაქუნებ და მაშინვე გამიღებს მეეზოვე. ზურგზე კარგი დიდი გულა მკიდია, თქვენი გოგონა მიზის გულაში; ბრეზენტის ქეშე. გამიღებს ქუჩის კარს და გავალ. ძია ფოშლევიანი თავისი გულით! განა სულ ასე არ დადის ძია ფოშლევიანი? ოღონდ თქვენ უნდა დაარიგოთ, რომ ჩუმაღ იჯდეს გულაში, არც გაინძრეს, არც ხმა ამოიღოს. თავზე რასმე დავაფარებთ, ერთი ღედაკაცი მყავს ნაცნობი, კარგი მეგობარია ჩემი, ხილსა ჰყიდის შმენვერის ქუჩაზე. ყრუ არის საცოდავი და იმასთან მივიყვან. მერე პატარა ლოგინიცა აქვს ბავშვისთვის. ყურში ჩაყვირებ ჩემ მეხილეს, რომ ჩემი ნათესავია კოზეტი, — ხვალამდე შენთან გყავდეს-მეთქი, ვეტყვი. მერე, თქვენ რომ მობრძანდებით, გოგონასაც თან წამოიყვანთ. გარიგდა საქმე. მაგრამ თქვენა? თქვენ როგორ გახვალთ აქედან?

თავი გაიქნია უან ვალყანმა:

— საქმე ის არის, არავინ დამინახოს, ჩემო ფოშლევიან. იქნებ

ჩემთვისაც გამოძებნოთ რაიმე საშუალება, რომ უხილავად გამაპაროთ, როგორც გუდაში და ბრეზენტის თავსაფრით დამალული კოზეტი.

ფოშლევანი ყურის ძირს იფხანდა მარცხენა ხელის შუა თითით, მამასადამე გაუვალ წრეში ჩავარდნილიყო იმისი ფიქრი.

მესამედაც გაისმა ზარის ხმა.

— აგერ მკვდრების ექიმი მობრძანდება, — თქვა ფოშლევანმა, — მობრძანდება, ნახავს მიცვალებულს და იტყვის: — მომკვდარა. ძალიან კარგია; ექიმი რომ სამოთხეში მიმავლის პასპორტს შეამოწმებს, დამმარხველი საზოგადოება კუბოს გამოგზავნის. თუ დედათგანია მიცვალებული, ხმოსანი დედები ჩაასვენებენ კუბოში, თუ დათაგანია მიცვალებული, უბრალო მოლოზანია, მოლოზნები ჩაასვენებენ; მერე მივალ და დავლურსმავ. ესეც ნაწილი გახლავთ ჩემი მებაღეობისა. ჰოდა, რა? განა მებაღე ორმოს მთხრელი არ არის? კუბოს ქვემოთ ჩაასვენებენ, ეკლესიის ქვედა დარბაზში, რომელიც ქუჩაში გადის. ამ დარბაზში კაცი ვერავინ შევა, გარდა მკვდრების ექიმისა. მე კაცებად არ მიმაჩნია არც მესაფლავეები და არც ჩემი თავი. დიახ, იქ ქვედა დარბაზში დავლურსმავ კუბოს, მერე მესაფლავეები მოვლენ, ბალდახინზე დასდებენ და — აჩუ ცხენო! — აი როგორ მიემგზავრებიან ცისკენ მოლოზნები. ერთ ცარიელ ყუთს შემოიტანენ, კარგა ლამაზად გაავსებენ დარბაზში და ისე წაიღებენ. აი, ბატონო; რას წარმოადგენს დასაფლავება. De profundis!

მზის სხივი სახეზე ეცემოდა მძინარე კოზეტს. პირღია ეძინა, თითქოს ანგელოზია და მზის სხივსა სვამსო. ჟან ვალუანი ისევ იმას დასცქეროდა. ფოშლევანისა აღარა ეყურებოდა რა.

ყურს არ მიგდებენო, — განა ამიტომ უნდა გაჩუმდეს კაცი? ბებერი მებაღე მაინც თავისას არ იშლიდა:

— საფლავს ვოყირარის სასაფლაოზე გაუთხრიან. ამბობენ, უნდა დაეკტონ ვოყირარის სასაფლაოო. ძველი სასაფლაო გახლავთ, რომელიც აწინდელ წესებს არა სცნობს, არეულდარეული აქვს ყველაფერი და სამსახურიდან გასვლას აპირებს. მე კი ძალიან დამენანება, რადგან ახლოა და ხელსაყრელი ერთი მეგობარი მყავს, ძია მეტიენი, მესაფლავე. ჩვენ მოლოზნებს ერთგვარი უპირატესობა აქვთ ამ სასაფლაოზე: მიცვალებულს, რომ დაღამდება, მაშინ მიასვენებენ ხოლმე დასამარხავად. ამის შესახებ ერთი ბრძანებაც კი არის ქალაქის თვითმმართველობისა. მაგრამ რამდენი რამ მოხდა გუშინდელს აქეთ! დედა-ჯვარცმა მიიცივალა და ძია მადლენი...

— დამარხულია! — თქვა ჟან ვალუანმა სევდიანი ღიმილით.

ძალიან მოეწონა ეს სიტყვა ფოშლევანს და კვერი დაუკრა:

— ჰოდა, რა? თქვენ რომ აქ დარჩეთ, ეს ნამდვილი დამარხვა იქნება.

მეოთხედ დაპკრა ზარმა. ფოშლევანმა სწრაფად ჩამოიღო კედლიდან თავისი ზარი და მუხლზე შემოიკრა თასმით.

— ეს კი ჩემი იყო! წინამძღვარი მიბარებს. ეპ, ხელში შემერქო აბზინდის წვერი! ბატონო მადლენ, ფეხი არ მოიცვალოთ აქედან. აქ იყავით და მელოდეთ. რაღაც მოხდა ახალი. თუ მოგშივდეთ, აქ გახლავთ ღვინო, პური და ყველი.

საჩქაროდ გავარდა სახლიდან და თან იძახდა:

— მოვდივარ, მოვდივარ.

ხედავდა ჟან ვალუანი, რომ სწრაფად გაიარა ბალი, იმდენად სწრაფად, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო იმის კოჭლი ფეხით, და თან თავის სანესვეს უყურებდა.

მირბოდა ფოშლევანი, აწკარუნებდა იმის ზარი და მგლისაგან შეშინებულ ცხვარსავით აფრთხობდა მოლოზნებს. ათი წუთიც არ გასულიყო, რომ დააკაკუნა ერთი პატარა კარი და გაიგონა ტკბილი ხმით ნათქვამი პასუხი:

— უკუნითი უკუნისამდე. — უკუნითი უკუნისამდე, ესე იგი, შემობრძანდითო.

ამ კარით პატარა ოთახში შევიდა ფოშლევანი; იქ მიიღებდა ხოლმე წინამძღვარი მოსალაპარაკებლად თავის მეზღეს. ამ ოთახის გვერდით იყო დარბაზი, სადაც საბჭობად იკრიბებოდნენ წინამძღვარი და ხმოსანი-დედები. ერთადერთი სკამი იყო ოთახში, ზედ იჯდა წინამძღვარი და ფოშლევანს ელოდა.

თ ა ვ ი მ ი ო რ ა

ფოშლევანის გასაპირი

აღლევება ეტყობოდა და თანაც დიდება დედა-წინამძღვარს, რაც ბუნებრივია მღვდლებისთვის და ბერ-მოლოზნებისთვის, როდესაც ამგვარ გარემოებაში ჩავარდებიან. ფოშლევანი რომ შევიდა, ეს ორგვარი გრძნობა აღბეჭდილიყო წინამძღვრის სახეზე, ყველას საყვარელ, მხიარულ და სწავლულ ბლემერ-ქალისა, რომელსაც მონასტერში ინოკენტოს ეძახდნენ.

მოწიწებით დაუკრა თავი მეზღემ და იქვე გაჩერდა კართან.

წინამძღვარი კრიალოსანს მარცვლავდა და უპასუხა:

— ჰა, თქვენა ხართ, ძია ფოვან?

მთელმა მონასტერმა ინება ფოშლევიანის ფოვანად შემცირება. მებაღემ ხელმეორედ ისევე ზრდილობიანად დაუკრა თავი.

— მე დაგიბარეთ, ძია ფოვან...

— აქ გახლავართ დედაო, მიბრძანეთ.

— მინდა მოგელაპარაკოთ...

— მეც მინდა ცოტა რამ მოგახსენოთ, უპასუხა გაბედვით ფოშლევიანმა და გულმა ძაგძაგი დაუწყო, — რა თავხედურად მომივიდაო, — ცოტა რამ მინდა მოგახსენოთ, თუ ნებას მიბოძებთ.

დააცქერდა წინამძღვარი.

— აჰ, სათქმელი გაქვთ რამე?

— სათხოვარი მაქვს.

— აბა, მითხარით.

ძია ფოშლევიანი, ყოფილი სოფლის მწერალი, იმ გლახთაგანი იყო, რომლებსაც გამბედაობა არ აკლიათ... მოხერხებული უვიცობაც ძალა არის, რადგან ნდობას იწვევს ადამიანისას და ამითიც სარგებლობს. ორ წელიწადზე მეტი იყო, მონასტერში მებაღედ მუშაობდა და ნდობა მოიპოვა თავის უფროსებისა. სულ მარტო იყო, სულ თავის ბაღში მუშაობდა და სხვა რომ არა ჰქონდა რა, ცნობისმოყვარეობა იყო იმის სხვა საქმე, თვალყურს ადევნებდა მონასტრის ცხოვრებას; პატარა მანძილით, მაგრამ მაინც დაშორებული იყო ქალებისაგან, რომლებიც პირბადით დაბურულნი ეჩვენებოდნენ შორიდან, და შთაბეჭდილება ისეთი ჰქონდა, თითქო ცოცხალი ადამიანები კი არა, აჩრდილები იძვრიან იმის თვალწინაო. ხედავდა ამ აჩრდილებს, უფიქრდებოდა და ბოლოს ხორცი შეასხა აჩრდილს, სული ჩაუდგა. მკვდრები იყვნენ საზოგადოებისთვის, მაგრამ იმისთვის კი ცოცხლები. ისე იყო, როგორც ყრუ, რომლისა თვალი იძენს შორსმჭვრეტელობას, ან როგორც უსინათლო, რომელს სამაგიეროდ სმენა უმახვილდება. ბევრს ეცადა, გაეგო მნიშვნელობა სხვადასხვა ზარისა, და აისრულა სურვილი, ისე რომ ამ დამუნჯებულ, იღუმალებით მოცულ მონასტერს აღარა ჰქონდა რა იმისთვის გაუგებარი; ეს სფინქსი შიგ ყურში ჩასჩურჩულებდა იმას ყოველ თავის საიდუმლოებას. ყველაფერი იცოდა ფოშლევიანმა და ყველაფერს მალავდა. ოსტატურად იქცეოდა. — ყვეეჩიოო, — გაიძახოდა მთელი მონასტერი, რაც დიდ ღირსებად ითვლება სარწმუნოების საქმეში; ხმოსანი მოლოზნებიც აფასებდნენ მებაღეს. ცნობისმოყვარე იყო, მაგრამ მუნჯი, და ამიტომ სანდო. გარდა ამისა, მუყაითად ექცეოდა საქმეს. თუ გავიდოდა, მარტო მაშინ, როდესაც ბაღისთვის დასჭირდებოდა რამე, ან ბოსტნისთვის. მო-

ნასტერიც ძალიან აფასებდა ამ მუყაით, დამუნჯებულ მებაღეს. მაგრამ მაინც მოახერხა ამ დამუნჯებულმა და კარგად აალაპარაკა ორი კაცი: ერთი მეკარე იყო, და იმისგან გაიგო, რა იყო მისაღები ოთახი და როგორ ხვდებოდნენ ერთმანეთს მოლოზნები და მათ სანასაუად მოსული ნათესავები; მეორე, მესაფლავე იყო, რომლისგან მონასტრის სასაფლაოს წესები გაიგო; ისე რომ, ორგვარი ცნობა ჰქონდა მოლოზნების შესახებ, სიცოცხლისა და სიკვდილის შესახებ. იცოდა. მაგრამ იყო თავისთვის გაჩუმებული. მონასტერიც პატივსაცემდა; ბებერი კაცი იყო, კოჭლი, ველარც კი ხედავდა, ყურთაც უნდა ჰკლებოდა, რაღა თქმა უნდა, ღირსეული კაცი იყო, სად იშოვნდნენ სხვას იმის მაგვარს?

ფოშლეკანმა კარგად იცოდა, რომ ასე ღირსეულად აფასებდნენ მონასტერში, და გაბედვით მოახსენა წინამძღვარს თავისი სათხოვარი; გრძელი სიტყვა გააბა, სოფლური, საკმაოდ არეული და აზრიანი. ჯერ დიდხანსა ჰგმო თავისი სიბერე, თავისი ხეიზრობა, ღონის მისუსტება. მერე ბალის და ბოსტნის სიდიდეს და გაფართოვებას შეეხო, მოუტლელობას, ღამის თევას საქმისა გამო, როგორც წუხანდელ ღამეს, მაგალითად, რომ თვალი არ მოუხუტავს, რადგან კაშკაშებდა მთვარე, შეიძლებოდა ყინვა დაეჭირა და მთლად წაეხდინა სანესვე. ისიც იღვა და ფალასს აფარებდა, რომ ყინვა არ მოჩეოდა. ამისა გამო ერთი კარგი აზრი მოუვიდა: ძმა ჰყავს (შეიქმუნა წინამძღვარი), თავისავით ბებერი (ახლაც შეინძრა წინამძღვარი, მაგრამ უკვე გულდამშვიდებით), ისე რომ, თუ კეთილინებებდა დედა-წინამძღვარი, მოიყვანდა თავის ძმას, თავისთან ეყოლებოდა და ერთად იმუშავებდნენ. მით უფრო, რომ საგანგებო მებაღე არის იმისი ძმა, და ძალიან სარგებლობასაც მოუტანს მონასტერს, გაცილებით მეტს, ვიდრე თვითონ ფოშლეკანი. იმიტომ, რომ თუ იმისი ძმა არ ინებებს, თვითონ ძალიან დაღლილია, ბებერია და უფრო გატეხილი, საქმეს ვეღარ აუვა და იძულებული იქნება, დიდი სინანულით, მაგრამ უძლურებისა გამო, სხვაგან გადავიდეს სადმე ლუკმაპურის მოსაპოებლად. იმის ძმას ერთი პატარა შვილიშვილი ჰყავს, იმ გოგონასაც თან მოიყვანს, აქ გაიზრდება, ღვთისა და სათნოების ტაძარში, ვინ იცის, იქნებ მოლოზნადაც აღიკვეცოს და აქვე დარჩეს.

როდესაც გაათავა თავისი გრძელი სიტყვა, წინამძღვარმა შესწყვიტა კრიალოსნის მარცვლების თვლა და ჰკითხა:

- ერთ რკინის ლომს ვერ იშოვით ამ სალამომდე?
- რად გნებავთ?

- ქვის ასაწევად.
- ვეცდები, ღირსო დედაო.
- აღარა უთქვამს რა წინამძღვარს. ადგა და მეორე ოთახში გავიდა. სადაც, ეტყობოდა, საბჭოდ იყვნენ შეკრებილი ხმოსანი დედები. ფოშლევიანი მარტო დარჩა.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

დედა ინოკენტია

თხუთმეტ წუთამდე გავიდა და ისევ შემობრძანდა წინამძღვარი. მივიდა, დაჯდა.

რალაც აწვა გულზე ორთავეს, ეს ცხადი იყო. სტენოგრაფიულად მოვიყვანთ, რამდენადაც შევძლებთ, იმათ ბაასს.

— ძია ფოვან?

— მიბრძანეთ, ღირსო დედაო.

— ჩვენ ეკლესიას იცნობთ?

— პატარა გალია მაქვს მიჩენილი, რომ წირვა-ლოცვა მოვისმინო ხოლმე.

— საკურთხეველში კი არ ყოფილხართ?

— ორჯერ, თუ სამჯერ.

— ერთი ქვა არის იქ ასაწევი.

— მძიმე?

— ფილა, ტრაპეზის გვერდზე.

— ქვემოთ ჩასავალს რომ აფარია?

— დიახ.

— კარგი შემთხვევა გახლავთ ორი კაცი ძლივს მოერევა.

— დედა-ამაღლება კარგ ვაჟკაცს არ დაუვარდება თავის ღონით. ის დაგეხმარებათ.

— ქალი კაცობას ვერ იზამს, თავისდღეში, არა.

— ჩვენ ქალის მეტი არავინა გვყავს, რომ დაგახმაროთ, ვისაც რა შეუძლია, იმითი ვისარგებლოთ, მეტს ნურავის მოვთხოვთ. მუბიონმა ოთხას ჩვიდმეტი ეპისტოლე შეადგინა წმ. ბერნარისა და მარლონუს ჰორციუსმა კი სულ სამასსამოცდაშვიდი, მაგრამ მე ამიტომ ჩემს თაყვანისცემას არ ვაქლებ მარლონუსს.

— მით უფრო, არც მე.

— ღირსეული ის არის, ვინც თავის შეძლებისამებრ შრომობს. მონასტერი ხომ შეშის საწყობი არ არის.

— და ქალიც რომ კაცი არ არის! ჩემი ძმა ძალიან გამოგადგებათ. ძალიან ღონიერი გახლავთ.

— და გარდა ამისა, ლომიც გექნებათ.

— მართალია. სხვა გასაღები ვერ მიუღდება. იმგვარ კარს.

— რკინის რგოლი აქვს ფილას.

— ლომსაც იმ რგოლს მოვდებ.

— ისეა ფილა მოწყობილი, რომ ადვილად აიშრება.

— ბატონი ბრძანდებით, ღირსო დედაო, გავაღებ სარდაფს.

— ოთხი ხმოსანი დედა დაგეხმარებათ.

— და როცა გავაღებთ?

— ისევე დააფარებთ იმ ქვას.

— სხვა არაფერი?

— არაფერი.

— მაშ მობრძანეთ, ღირსო დედაო.

— ფოვან, ჩვენ გენდობით.

— აქ იმიტომ გახლავართ, რომ ყველაფერი გავაკეთო, რასაც მობრძანებთ.

— ყველაფერი დამალოთ, რასაც კი ნახავთ და გაიგონებთ.

— დიახ, ღირსო დედაო, კრინტს არ დავეძრავ.

— რომ ახდით იმ ქვას...

— ისევე დავხურავ.

— მაგრამ მანამ დახურავდეთ...

— რა? მობრძანეთ, ღირსო დედაო.

— უნდა ჩაუშვათ რაღაც.

დუმილი ჩამოვარდა. ქვემო ტუჩი შეენძრა წინამძღვარს, ეტყობოდა: ყოყმანებდა, მაგრამ ბოლოს გაბედა:

— ძია ფოვან!..

— მობრძანეთ, ღირსო დედაო.

— იცით, თუ არა, რომ ამ დილით ერთი დედა გარდაიცვალა?

— არა.

— მაშ ზარის ხმა ვერ გაიგონეთ?

— ბალის ბოლოში აღარა ისმის რა.

— მართლა?

— ჩემი მუხლის ზანზალაკის მეტი სხვა არაფერი.

— ის იყო, ინათა, და სულიც განუტევა.

— მერე ქარიც ჩემგან აქეთა ქროდა, აღარა ისმოდა რა.

— დედა-ჯგვარცმა მიიცვალა, უბიწო, მაღლიანი.

ცოტა ხანს გაჩუმდა წინამძღვარი, ტუჩების ნძრევით ეტყობოდა, ლოცვას ამბობდა ჩუმად, მერე განაგრძო:

— ამ სამი წლის წინათ, ერთი უანსენისტი, ქალბატონი ბეტუნი, დაუბრუნდა ჰემმარიტ სარწმუნოებას. დაუბრუნდა მარტო იმიტომ, რომ ნახა, როგორ გულმოდგინედ ლოცულობდა დედა-ჯვარცმა.

— ვაი, მარტლა! აგერ, გლოვის ზარი ჩამოჰკრეს.

— მოლოზნებმა მიცვალებულის ოთახში მიასვენეს, ეკლესიის გვერდით რომ არის.

— ვიცი, ღირსო დედაო.

— თქვენს გარდა სხვა კაცს არ შეუძლია იქ შესვლა, და არც უნდა შევიდეს ვინმე იმ ოთახში. მაშ თვალი გეჭიროთ, წარმოიდგინეთ, რომ კაცი შესულიყოს მიცვალებულის ოთახში!

— უფრო ხშირად.

— რაო?

— უფრო ხშირად.

— რას ამბობთ, რა ექნა?

— მე მოგახსენებთ — უფრო ხშირად-მეთქი.

— უფრო ხშირად რა?

— მე „რას“ არ მოგახსენებთ. მე მოგახსენებთ—უფრო ხშირად.

— ველარა გამიგია რა. რად გაიძახით, უფრო ხშირადაო?

— რომ იგივე ვთქვა, რაც თქვენა ბრძანეთ.

— და მე რომ უფრო ხშირად არ მითქვამს?

— თქვენ არ გიბრძანებიათ, მაგრამ მე ვთქვი, რომ ისე მეთქვა როგორც თქვენა.

ამ დროს ცხრა დაჰკრა საათმა.

— დილის ცხრა საათზე და ყოველ ჟამს კურთხეულ იყოს წმინდა საიდუმლოება საკურთხეველისა, — თქვა წინამძღვარმა.

— ამინ, — დასძინა ფოშლევანმა.

სწორედ დროზე დაჰკრა საათმა და მოკლედ მოსჰკრა უფრო ხშირად-ის ხსენება, თორემ ეს რომ არა ყოფილიყო, იქნება თავის დღეშიც ვერ შეთანხმებულიყვნენ ამ სიტყვაზე წინამძღვარი და იმისი მეზაღე.

ფოშლევანმა ოფლი ჩამოიწურა შუბლიდან.

წინამძღვარმა კიდევ ილოცა ცოტა ხანს ტუჩების ცმატუნით და მერე ხმის ამაღლებით უთხრა:

— მანამ ცოცხალი იყო დედა-ჯვარცმა ანანიებდა ცოდვილთ; მიიცვალა ღა სასწაულთმოქმედი იქნება.

— სასწაულთმოქმედი, — დაეთანხმა ფოშლევანი და წელში

გაიქიმა, — ჰა, ფრთხილად იყავ? — ჩასძახოდა თავის თავს, — არ გაგიწყრეს ღმერთი და კიდევ არა წამოროშო რა!

— ბიძია ფოვან, — დაიწყო წინამძღვარმა, — დედა-ჯვარცმა სწორედ კურთხევა იყო ჩვენი მონასტრისა. მართალია, ყველა ისე ბედნიერად არ მიიცილება, როგორც კარდინალი ბერული, რომელიც მწირველი იყო და წირვის დროს აამაღლა ღვთისადმი სული თვისი, როდესაც ამბობდა *Hanc igitur oblationem*¹. მაგრამ ყველას ხომ არ ეღირსება ამისთანა ნეტარება? და დედა ჯვარცმაც წმინდანივით მიიცივალა. უკანასკნელ წამამდე არ დაჰკარგვია სრული გონება. ჩვენ გველაპარაკებოდა, მერე ანგელოზებს მიმართავდა ხოლმე, უკანასკნელი თავისი ანდერძიც გვაძენო. თქვენ რომ ცოტა მეტად გქონოდათ ღვთის სიყვარული და იმის სენაკში შემოსვლა შეგძლებოდათ, ფეხს მოგიჩინებდათ, მარტო თავის ხელის შეხებით. სულ უცინოდა სახე. ცხადად ვხედავდით, რომ აღდგენილ იქნებოდა ღვთით. სამოთხე იყო იმის სიკვდილში.

ფოშლევანს ეგონა, ლოცვასა ბრძანებდა წინამძღვარი და, რომ გაათავა, თავისიც დაუმატა:

— ამინ.

— ბიძია ფოვან, უნდა ასრულდეს, რაც მიცვალებულთ ჰსურათ, — და რამდენიმე მარცვალი დაუშვა თავის კრიალოსნისა. მებაღე გაჩუმებული იდგა. წინამძღვარმა განაგრძო:

— ამ საქმეზე მოველაპარაკე რამდენიმე წარჩინებულ სასულიერო პირს, რომლებიც იღწვიან ღვთით სასულიერო წოდების ცხოვრების გასაბრწყინებლად, და ძალიან ნაყოფიერადაც იღწვიან.

— ღირსო დედაო, აქ უფრო კარგად ისმის გლოვის ზარი, ვიდრე ბაღში.

— ჰეშმარიტად, მკვდარი კი არ არის მიცვალებული, წმინდანია.

— როგორც თქვენ, წმინდა დედაო.

— ოცი წელიწადია, განსვენებული ღამე სულ თავის კუბოში იწვა, პირადი ნებართვა ჰქონდა ჩვენი წმინდა მამისა, პი მეშვიდისა.

— აი, იმისი, იმპ... ბონაპარტი რომ დააგვირგვინა?

ფრთხილი კაცი იყო ფოშლევანი და კარგს არას უქადდა ამ მოგონების გახსენება. მაგრამ იმისდა საბედნიეროდ წინამძღვარს სულ სხვა აწუხებდა, გართული იყო თავის ფიქრით და ვერ გაიგონა იმის ნათქვამი.

— ძია ფოვან...

— მიბრძანეთ, ღირსო დედაო.

¹ მამ მსხვერპლად შეიწირე. (ლათ.) — სიტყვები კათოლიკურ შესაღან.

— წმ. დიოდორმა, კაპადოკიის ეპისკოპოსმა, ანდერძად დატოვა, — ჩემ საფლავის ქვაზე ერთადერთი სიტყვა ეწეროს — Acarus, ესე იგი მატლიო. და აუსრულეს კიდევ. მართალია?

— დიახ, ღირსო დედაო.

— ნეტარმა მეცოკანემ, აკვილის მოძღვარმა, მოისურვა, — სახრჩობელის ქვეშ დამმარხეთო. — ესეც აუსრულეს.

ქემმარიტებაა.

— წმინდა ტერენციუსმა, ეპისკოპოსმა პორტისამ, რომელიც ტიბრისა და ზღვის შერთულში მდებარეობს, სთხოვა, — ჩემს საფლავის ქვას ის ნიშანი დაადეთ, რომელსაც მამისმკვლელთა საფლავს ადებენ, რომ ვინც ნახოს, ზედ დამაფუროთხოსო, — ესეც აუსრულეს. უნდა ვემორჩილებოდეთ მიცვალებულთ.

— იყავნ ნება შენი...

— რომ მიიცვალა ბერნარ გიდონი, — საფრანგეთის შვილი იყო, რომაბილის ახლოს დაბადებული, — თანახმად მის ანდერძისა და მიუხედავად კასტილის მეფისა, დომინიკელების ლიმოჯის ეკლესიაში იქნა მისვენებული, თუმცა ბერნარ გიდონი ტუის ეპისკოპოსი იყო ესპანეთში. ვინ იქნება ამის წინააღმდეგი?

— არავინ, ღირსო დედაო.

— ქემმარიტება ამისა დამოწმებულია თვით პლანტაგის და ლაფოსის მიერ.

რამდენიმე მარცვალი კიდევ დაიძრა კრიალოსანში.

— ძია ფოვან, დედა-ჯვარცმა დასაფლავებული იქნება იმ კუბოთი, რომელიც ლოგინად ჰქონდა ოცი წლის განმავლობაში.

— სწორია.

— იმიტომ, რომ სიკვდილი განგრძობა არის ძილისა.

— მაშ ის კუბო უნდა დავლურსმოთ?

— დიახ.

— კუბო რომ მოგვიტანეს? ისა? ისე დარჩება?

— დარჩება.

— მონა-მორჩილი გახლავართ წმინდა მონასტრისა.

— ოთხი დედა-მგალობელი დაგეხმარებათ.

— კუბოს დასალურსმავად? რა დახმარება მინდა?

— არა, ჩასასვენებლად.

— სად უნდა ჩავასვენოთ?

— სარდაფად წოდებულში.

— რომელ სარდაფში?

— საკურთხევლის ქვეშ.

შეხტა ფოშლევეანი.

— საკურთხეველის ქვეშ სარდაფი არის?

— საკურთხეველის ქვეშ.

— მერე?

— ლომი გექნებათ.

— მექნება, მაგრამ...

— ლომით ასწევთ ქვას, რგოლი აქვს რკინისა.

— ავწევ, მაგრამ...

— უნდა დავემორჩილოთ მიცვალებულთ. — ნეტავი, საკურთხეველის ქვეშ სარდაფში დამმარხონ, რომ სახალხო უწმინდურთა სასაფლაოზე არ მიმასვენონ... მკვდარიც იქ დავრჩე, სადაც ცოცხალი ვლოცულობდიო. — ეს იყო უუწმინდესი ნატკრა დედა-ჯვარცმისა. ესა გვთხოვა განსვენებულმა, ესე იგი, ეს გვიბრძანა.

— და აკრძალული რომ გახლავთ?

— აკრძალულია ადამიანისაგან, ნაბრძანებია ყოვლადძლიერი-საგან.

— მერე რომ გაგვიგონ?

— ჩვენ სრული ნდობა გვაქვს თქვენი.

— მე რა? მე პატარა ქვა გახლავართ თქვენი კედლისა.

— საბჭომ განიხილა საქმე, — ხმოსან-დედებსა ვკითხე ეს არის ახლა, ერთხელ კიდევ, ჯერაც არ დაშლილან. და დაადგინეს, რომ დედა-ჯვარცმა, თანახმად მისი აღთქმისა, დასაფლავებულ იქნება თავის კუბოთი ჩვენი ეკლესიის საკურთხეველის ქვეშ. წარმოიდგინეთ, ძია ფოვან, რა დიდება და ციური სხივი მოეფინება მონასტერს, სასწაული რომ მოხდეს რამე. სასწაული საფლავიდან გამოდის.

— დიახ, ღირსო დედაო, მაგრამ რომ გაგვიგოს ჯანმრთელობის კომისიის მოხელემ?

— წმინდა ბენუა მეორე დასაფლავების საკითხში თვით კონსტანტენ პოგონასაც კი არ დაემორჩილა.

— პოლიციამ რომ გაიგოს?

— შონოდემერი მეფე იყო გერმანელებისა, ერთი შვიდ მეფეთაგანი, რომლებიც თავიანთ ჯარებით შემოესივნენ ჩვენს ქვეყანას კონსტანტის მეფობის დროს, და ამ უცხოელმაც კი დაამტკიცა უფლება ბერ-მოლოზნებისა, რომ სარწმუნოებისამებრ იქმნენ დასაფლავებულნი. ესე იგი საკურთხეველის ქვეშ.

— მერე პოლიციის ინსპექტორი?

— ქვეყანა არაფერია ჯვარის წინაშე. მარტენმა, შარტრელების

მეტერთმეტე გენერალმა ეს მცნება მისცა თავისიანებს: *stat crux dum volvitur orbis*. დაახ, ამართულ არს ჯვარი; ვიდრე ბრუნავს ქვეყანაო.

— ამინ, — დაემოწმა ფოშლევანიც, რომელიც ყოველთვის ამ სიტყვით ამტკიცებდა ლათინურის ცოდნას. სადაც კი ლათინურს გაიგონებდა რასმე, ის ყოველთვის თავის ამინით აბოლოვებდა.

ოლონდ მსმენელი ჰყავდეს, ვინც დიდხანს იყო გაჩუმებული, და იმისთვის სულ ერთია, ვინ არის ეს მსმენელი. დიდხანს იჯდა ციხეში რიტორ გიმნასტორასი, მრავალი დილემა და სილოგიზმი მოემარაგებინა მარტოდ ყოფნაში და, რომ გამოუშვეს, ერთ ხეს მიადგა, — ის შეხვდა გზაში პირველი, და დიდი სიტყვა უთხრა, ეცადა დაემტკიცებინა ყოველი თავისი დებულება და არც აზროვან დასაბუთებას აკლებდა, არც მპვერმეტყველებას. ასე მოუვიდა წინამძღვარსაც. მონასტრის წესით დაბმული ჰქონდა ენა, ცოცხალი მაგალითი თავის მოლოზნებისთვის ის უნდა ყოფილიყო, და იმდენი ჰქონდა იმასაც მომარაგებული, რომ ენის წვერზე მოსდგომოდა. წამოდგა და ენაშეობით მიმართა მებაღეს, თითქო რაბი ჩამოხსნეს დიდ აუზს და წყალი გადმოვარდაო:

— მე მარჯვნივ ბენუა მყავს და მარცხნივ ბერნარი, ვინ არის ბერნარი? ბერნარი პირველი მოძღვარი იყო კლერვოზი. ღვთით კურთხეულია ბურგონში ფონტენი, იმიტომ რომ იქ დაიბადა ბერნარი. იმის მამას ტისელენი ერქვა და დედას — ალეთი. სიტოში, დაიწყო თავისი მოღვაწეობა და ისე მიაღწია კლერვოს. კურთხეულ იქმნა მღვდლად შალონ-სურსენის ეპისკოპოსის, გილიომ დე შანპის მიერ. შვიდასი მორჩილი ჰყავდა და ასსამოცი მონასტერი დააარსა. ათასასორმოცი წლის სანისი კრებაზე ძირს დასცა აბეიარი, პიერ დებრუი და იმისი მოწაფე ანრი, და კიდევ მრავალი თანამორწმუნენი მისნი, რომლებიც იძახდნენ, — წინასწარმეტყველების მიმდევარნი ვართო. შეარცხვინა არნოლდ დე-ბრესი. მეხი დასცა ბერრაულს, ებრაელების მხოცავს. ათასასორმოცდარვა წელს რეიმისი კრების თავმჯდომარედ ბრძანდებოდა, დაასჯევინა პუატიეს ეპისკოპოსი ჟილბერ დე-ლა-პორე, დაასჯევინა ეონ დე ლ-ენტუალი, შეარიგა და მოარიგა დიდებული პრინცები, გაანათლა ყმაწვილი მეფე ლუი, რჩევას აძლევდა პაპს ევგენი მესამეს, მოაგვარა ტამპლის მონასტერი, ქადაგებდა ჯვაროსნობას, ორასორმოცდაათი სასწაულა აჩვენა ხალხს თავის სიცოცხლეში და ოცდაცხრამეტი მარტო ერთ დღეს. ვინ არის ბენუა? ბენუა მონ-კასსენის პატრიარქია; ეს არის მეორე დამფუძნებელი ბერმონაზნობისა, ეს არის წმ. ბასილი და-

საელეთისა. ბენუას მიმართულებამ შესძინა სარწმუნოებას ორმოცი პაპი, ორასი კარდინალი, ორმოცდაათი პატრიარქი, ათასექვსასი არქიეპისკოპოსი, ოთხიათასექვსასი ეპისკოპოსი, ოთხი ხელმწიფე, თორმეტი დედოფალი, ხელმწიფეების მეუღლე, ორმოცდაექვსი მეფე, ორმოცდაერთი დედოფალი, მეფეების მეუღლე, სამიათასექვსასი წმინდა, წმინდანებად აღიარებული ეკლესიის მიერ, და წმინდა არს ათასოთხასი წლის განმავლობაში. ერთ მხრივ წმ. ბერნარი, მეორე მხრივ ვილაც მოხელე ჯანმრთელობისა! ერთ მხრივ წმ. ბენუა, მეორე მხრივ ვილაც პოლიციელი! მთავრობა, პოლიცია, დამსაფლავებელი დაწესებულება — წესიერება, კანონიერება! — სად ჩვენა და სად ეგენი? ან რა ჩვენი საქმეა? ვინ არიან? არც გაგვიგონია, არც ვიცი! ვინ უნდა იყოს ქრისტიანი, რომ არ აღშფოთდეს, რა ნახავს, როგორ გვამცირობენ და შეურაცხყოფენ ღვთისმშობლავთ? იმის უფლებაც კი არა გვაქვს, რომ იესო ქრისტეს მივართვათ ჩვენი ავლი. რევოლუციის მოგონებულება თქვენი ჯანმრთელობა, მაშ პოლიციის ბრძანებას უნდა ემორჩილებოდეს ღმერთი? ეს არის თქვენი დროის სარწმუნოება? ჩუმად, ფოვან!

ფოშლევანი, ცოტა არ იყოს, უხერხულად გრძნობდა თავს ამ ნიაღვრის ქვეშ. წინამძღვარი განაგრძობდა:

— მონასტერს თავისი უფლება აქვს თავისიანების დასაფლავებისა, და ღვთის მგმობი უნდა იყოს ადამიანი, რომ გაბედოს უარყოფა ამ უფლებისა. საშინელი არეულობის დრო დაგვიდგა ჩვენდა საუბედუროდ. არ იციან, რაც უნდა იცოდნენ, და სწორედ ის იციან, რაც არ უნდა იცოდნენ. წუმპეში ვართ და ღვთის უარყოფაში ბევრნი არიან ამ ჩვენს დროში ისეთი უგუნურები, რომ ერთი და იგივე ჰგონიან უწმინდესი წმინდა ბერნარი და მათხოვარ-კათოლიკების ბერნარი, ცნობილი ერთგული ღვთისმშობლავი, რომელიც მცამეტე საუკუნეში ცხოვრობდა. ზოგი კიდევ იქამდე მიდის, რომ ბედავს და ღვთის საგინებლად ლუი მეთექვსმეტის ეშაფოტს იესო ქრისტეს ჯვარს ადარებს. თქვენი ლუი მეთექვსმეტე მეფე იყო და სხვა არაფერი, და მის ქრისტესთან ერთად დაყენება სრული უვიცობა და ღვთის უარყოფა არის, ნურც აგრე დაუფიქრებლად ვახსენებთ ღვთის სახელს! ვაი ჩვენ და ჩვენ დროს, რომ დაბრძანებულთ განსხვავება დაგვიწყებია და აღარც წმინდაა ჩვენთვის, აღარც ცოდვილი! ყველამ იცის ვოლტერის სახელი და აღარავინ იცის სახელი კეისარ დე-ბუისა, მიუხედავად იმისა, რომ კეისარი დე-ბუი ქვეყნის მხსნელი არის და ვოლტერი კი ქვეყნის წამწყემდი! უკანასკნელმა არქიეპისკოპოსმა, კარდინალმა პერიგორმა ისიც კი

არ იცოდა, რომ ბერულის შარლ დე-გონდრანი მოჰყვა, გონდრანს ფრანსუა ბურგონენი, ბურგონენს — ჟან ფრანსუა სენო, და ჟან-ფრანსუა სენოს — ბერი სენტ-მარტა. კოტონის სახელს იცნობენ არა იმიტომ, რომ ის იყო ერთი იმ სამთავანი, რომელმაც მონასტერი დააარსა, — ეს ვილას ახსოვს? — არამედ იმიტომ, რომ მეფე ანრი მეოთხემ, ჰუგენოტმა, თავის გინების საგნად გახადა კეთილმორწმუნე. წმინდა ფრანსუა დე-სალი იმიტომ მოსწონს ქვეყანას, რომ ეშმაკობა უყვარდა ბანქოს თამაშში. სარწმუნოების გამოცემის მეტი აღარა ისმის რა ქვეყანაზე! რადაო? იმიტომ, რომ უვარგისი მღვდლები იყვნენ ოდესღაც! იმიტომ, რომ საგიტერი, გაპის საეპისკოპოსოში, მძაიყო სალონისა, ანბრენის საეპისკოპოსოსი, და ორნივე მომხრენი იყვნენ მომოლისა. რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ამას სარწმუნოებისათვის? განა ამით უნდა დაგვავიწყონ წმინდა მარტენ დეტური, რომელმაც თავის წამოსასხამის ნახევარი მისცა მათხოვარს? დევნა დაუწყეს წმინდანებს! თვალს იბრმავებენ, რომ ჭეშმარიტება არ დაინახონ! სინათლეს ბნელი წყვილიადი გვირჩევენიაო! საშიხელია მხეცი, მაგრამ უფრო საშინელი და საზარელია ბრმა მხეცი! ვილას აგონდება ჯოჯოხეთი და საიქიოს სასჯელი? ოჰ, უბედურო ხალხო! დღეს რომ იტყვიან — კანონისამებრო, იგულისხმება რევოლუციისამებრ! აღარავინ იცის თუ რა მართებს ცოცხალსა და რა მართებს მიცვალებულსა! სასაფლაო საერო საქმეა, მონასტერს აქ რა უნდაო? საშინელებაა! წმინდა ლეონ მეორემ ეპისტოლე შეადგინა, ერთი პერ ნოტერს, მეორე ვისიგოტების ჰელეს. რომ შებრძოლებოდა და სრულიად გაენადგურებინა უფლება ხელმწიფისა და იმასთან მივლინებულ ეპისკოპოსისა მიცვალებულთა დასაფლავების საქმეში. შალონის ეპისკოპოსი გოტიე ძალიან მაგრად დაუხვდა ამის გამო ბურგონელ ოტონს. ძველი მთავრობაც კი ამავე აზრისა იყო. ეჰ, სადღაა ის დრო? უწინდელ დროში ჩვენცა გვქონდა ხმა ქვეყნის ცხოვრების საკითხებში. მოძღვარი და-სიტო, გენერალი ბერნარდელებისა, შთამომავლობით იყო წევრი ბურგონის პარლამენტისა. მიიცვალა მოლოზანი? ცოცხალი ჩვენი იყო და მკვდარიც ჩვენია! განა ნეტარხსენებულის წმინდა ბენუას ნაშთი აქ არ არის დასაფლავებული, საფრანგეთში ფლერის სამწყსოში, სენ-ბენუას რომ ეძახიან, მიუხედავად იმისა, რომ იტალიაში მიიცვალა, მონ-კასენში. შაბათს მარტის 24-ს. წელსა ხუთას ორმოცდა სამსა? ურღვევი ჭეშმარიტება არის ყოველივე ეს. მეზიზღება ბრძანებები, ამოსაწყვეტად არ დავინდობდი სარწმუნოების მწვალებლებს და ერთიასად უფრო მეტად შემეზიზღებოდა, ვინც ამის დასარღვევად გამიბედავ-

და რასმე. აიღონ და წაიკითხონ არხულ ვიონი, გაბრიელ ბუსლენი, ტრიტემი, მოროლიკი და ლუკა დ-აშერი, რომ თვალი აეხილოთ ბრძებს.

ღრმად ამოისუნთქა. მერე ფოშლევანს მიმართა:

- მაშ შევთანხმდით, ფოვან?
- დიახ, შევთანხმდით, ღირსო დედაო.
- მაშ თქვენი იმედი მქონდეს?
- თქვენი მორჩილი გახლავართ.
- ძალიან კარგი.
- მონასტერს ვემსახურები და ვემორჩილები.

— მაშ ასე. კუბოს დალურსმავთ. მოლოზნები შეასვენებენ ეკლესიაში. წირვას გადაუვხდით მიცვალებულს. მერე დაასაფლავებთ — საკურთხეველის ქვეშ. თერთმეტიდან თორმეტამდე მოხვალთ და თან წამოიღებთ ლომს. სრულ საიდუმლოდ გარიგდება ყველაფერი. სხვა არავინ იქნება ეკლესიაში, — თქვენ, დედა-ამაღლება და ოთხი დედა-მგალობელი. სხვა არავინ.

— სვეტთან რომ მოლოზანი დგას?

— ის თქვენსკენ არ მობრუნდება.

— ხომ გაიგონებს?

— ყურს არ გათხოვებთ და, ეგეც არ იყოს, რაც მონასტერმა იცის, ქვეყანამ ის არ იცის.

ცოტახანს მიჩუმდნენ. წინამძღვარმა განაგრძო დარიგება:

— მაგ ზანზალაკს მოიხსნით. საჭირო არ არის, სვეტთან მდგომარე მოლოზანმა იცოდეს, რომ თქვენც იქა ხართ.

— ღირსო დედაო...

— კიდევ რა, ძია ფოვან?

— მკვდრების ექიმი ჯერ არა გხლებიათ?

— დღეს მოვა, ოთხ საათზე. აკი დავკარით ზარი ექიმის მოწვევისა. მაშ თქვენ არ გეყურებით ჩვენი ზარების რეკვა?

— მე მარტო ჩემი ზანზალაკის ხმა მეყურება.

— ძალიან კარგი, ძია ფოვან.

— ღირსო დედაო, ლომი, სულ ცოტა რომ ვთქვათ, ორი მეტრის სიგრძისა მაინც უნდა იყოს.

— სად იშოვით?

— სადაც კარგი მოაჯირია რკინისა. თუ არა და ჩემ ნანგრევებში იმოდენა რკინა ყრია, რომ მგონი ვიპოვი რასმე გამოსადეგს.

— შუალამის წინ, ისე რომ თორმეტს თხუთმეტი წუთიდა აკლდეს.

— ღირსო დედაო...

— რა იყო?

— თუ კიდევ გაგიჩნდათ რამე ამისთანა მძიმე, ძალიან ღონიერი გახლავთ ჩემი ძმა, ოსმალოა სწორედ.

— და საჩქაროდ გაათავებთ ყველაფერს, საჩქაროდ.

— რაღა მე მაჩქარებთ, ამ კოქლს? ხეიბარი ვარ, ბებერი და ამიტომ მოგახსენებთ, დამხმარე მინდა-მეთქი. რავექნა, რომ კოქლი ვარ?

— კოქლობა ცოდვა არ არის, პირიქით, შეიძლება ვთქვათ ღვთის წყალობაც არის. ხელმწიფე ანრი მეორეს, რომელმაც პაპის სახელით გამოსულ გრეგუარს ბრძოლა აუტეხა, და გარდა ამისა აღადგინა ბენუა მერვე, ორი სახელი ჰქონდა, — წმინდა და კოქლი.

— კარგია, რომ ორი ჰქონია, — წაიდუღუნა ფოშლევაწმა, რომელსაც მართლა ყურს აკლდა.

— ბიძია ფოვან, მგონია ემჯობინება, რომ მთელი საათი გვეკონდეს საქმის მოსათავებლად, არც ძალიან ბევრია ერთი საათი. ისე რომ, სწორედ თერთმეტზე მოდით საკურთხეველთან თქვენი ღვთის, წირვას შუადამისას დავიწყებთ, ისე უნდა მოაწყოთ საქმე, რომ შუადამედე, ერთი თხუთმეტი წუთის წინ, ყველაფერი გათავებული გქონდეთ.

— ვეცდები, რამდენადაც კი შემიძლია ერთგულად ვემსახურო მონასტერს. მაშასადამე, მე უნდა დავლურსმო კუბო. სწორედ თერთმეტ საათზე ვიქნები ეკლესიაში. იქვე იქნებიან დედა-მგალობლები და დედა-ამაღლება. ორი კაცი რომ ყოფილიყო, უკეთესი იქნებოდა, მაგრამ რაც არის, არის. ჩემი ღვთისმეტყველები თან მექნება. ავხდით სარდაფად წოდებულს, ჩავუშვებთ შიგ მიცვალებულს და ისევე ფილას დავაფარებთ და გავამაგრებთ, ისე რომ კვალი არ დარჩეს არაფრისა, და მთავრობამ ვერა გაიგოს რა. მორჩა და გათავდა. არა, ღირსო დედაო?

— არა.

— კიდევ გახლავთ რამე?

— ცარიელ კუბოს რაღას უბირებთ?

აქ კი შეასვენეს ენა. ფოშლევაწნი ჩაფიქრდა და არა ნაკლებ ჩაფიქრებული ბრძანდებოდა წინამძღვარიც.

— კუბოს რა ვუყოთ?

— დავმარხოთ.

— ცარიელი?

— აქაც ჩაფიქრება დასჭირდათ. ხელი ჩაიქნია ფოშლევაწმა. თითქოს გული გაუწყალა რაღაცა ფიქრმა და იმის განშორებას ცდილობსო.

— იქვე, საკურთხეველის ქვეშ, დავლურსმავ იმ კუბოს, ჩემს მეტი ხომ არავინ იქნება, და სამგლოვიარო საბურველს გადავაფარებ.

— კი, მაგრამ ბალდახინზე დასადებად რომ ასწევინ, არ იტყვიან, — ცარიელი არისო, ან კიდევ საფლავში ჩაშვების დროს?

— ეშმა...— წამოსცდა ფოშლევანს. წინამძღვარმა პირჯვარი გადაიწერა აჩქარებით და მებაღეს დააცქერდა. „კმა“ — ველარა თქვა ძია ფოშლევანმა და თვითონვე ჩაყლაპა.

მაშინვე მოიაზრა, რომ საჭირო იყო ამ ბიწიერ სიტყვის მიჩქმალვა და გაუადვილა საქმე:

— ღირსო დედაო, კუბოში მიწას ჩავყრი.

— ძალიან კარგი, მიწა იგივეა, რაც ადამიანი, — მიწა ხარ და მიწად იქეციო, მამ დასამარხავად მოამზადებთ ცარიელ კუბოს.

— როგორც მიცვალებულისას.

აქამდე მოღუშული ბრძანდებოდა წინამძღვარი და ახლა სიაშოვნება დაეტყო. დიდებულად ანიშნა თავის ხელქვეითს, — ახლა კი შეგიძლია წახვიდეო. — ფოშლევანმაც თავი დაუკრა და კარისკენ მიბრუნდა. ის იყო, უნდა გაეღო კარი, რომ წინამძღვარის ტკბილი ხმა მოესმა.

— ძია ფოვან, მე კმაყოფილი ვარ, ხვალ დასაფლავების შემდეგ მომიყვანეთ თქვენი ძმა და უთხარით, რომ თავის გოგონაც მომგვაროს.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

ისე ლაპარაკობს ჟან ვალჟანი, თითქმის ოსტენ კასტილიო წაეკითხოს

კოჭლი კაცის სირბილი ბრუციანის თვალის ხამხამს ემსგავსებავერცერთი ვერ აღწევს მიზანს. გარდა ამისა, ერთი ფიქრიც აწუხებდა ფოშლევანს. თითქმის თხუთმეტი წუთი მოანდომა მონასტრიდან თავის ბინამდე მისვლას. კოზეტი ამდგარიყო და ბუხართან დაესვა ჟან ვალჟანს. ფოშლევანი რომ მივიდა, იმ დროს ვალჟანი კედელზე ჩამოკიდებულ გულას უჩვენებდა კოზეტს და არიგებდა.

— მომისმინე, ჩემო კოზეტ, ჩვენ უნდა წავიდეთ ამ სახლიდან. მაგრამ ისევ მოვალთ და მშვიდობით ვიცხოვრებთ, შენ ჩვენი მასპინძელი გაგიყვანს აქედან, აგერ იმ გუდით. ერთ ქალთან მიგიყვანს და იქ იქნები, მერე მეც შენთან მოვალ. ოღონდ თუ არ გინდა ტენარლიემ გიპოვოს, ისე უნდა იყო, რომ არ გაინძრე, არც ხმა ამოიღო.

თავი დაუქნია კოზეტმა, — თანახმა ვარო.

ფოშლევანმა რომ კარი შეადო, ჟან ვალჟანმა მიიხედა.

— პა, როგორ არის ჩვენი საქმე?

— გარიგებულა ყველაფერი და არც არაფერია გარიგებულა, — უპასუხა ფოშლევანმა, — ნება დამრთეს, — შემოიყვანე ის კაციო. მაგრამ როგორ შემოგიყვანთ, თუ არ გაგიყვანთ, და ძაღლის თავი მანდ არის დაფლული. პატარა გოგონას გაყვანა ჩემზე იყოს.

— გუდით გაიყვანთ?

— გაჩუმებული იქნება?

— თავმდები მე ვარ.

— მერე თქვენა, ძია მადლენ?

ცოტა ხანს გაჩუმდა, ეტყობოდა რაღაც აწუხებდა, მერე შესძახა:

— საიდანაც მოხვედით, იქიდანვე გადით!

ჟან ვალჟანმა ახლაც მოკლედ, ერთი სიტყვით გასცა პასუხი:

— შეუძლებელია.

ფოშლევანი კი, თითქოს თავის თავს ელაპარაკებო, თავისას ბუზღუნებდა:

— მერე განა მარტო ეს მაწევს გულზე! მიწას ჩავყარი-მეთქი. მოვახსენე, და ახლა, საქმე ის არის, კიდევ რომ ჩავყარო მიწა, ერთ ალაგს ხომ არ გაჩერდება უძრავად. ასწევ, დაიწევს და დასწევ. აიწევს. მაშინვე გაიგებენ კაცები. ხომ ხედავთ, ძია მადლენ, მთავრობა გაგივებს და ცუდად დატრიალდება ჩვენი საქმე.

დააქქერდა ჟან ვალჟანი, რასა ბოდავს ეს კაციო?

ფოშლევანი ისევ ჟან ვალჟანს დაუბრუნდა:

— ახლა აღარ მეტყვით, როგორ გავალთ? ხვალ უნდა მიგიყვანოთ ჩვენ წინამძღვართან. ხვალ უნდა მიგიყვანოთ, წინამძღვარი გელით.

დაწვრილებით უამბო ჟან ვალჟანს თავის საუბარი წინამძღვართან. აუხსნა, რომ დიდ საქმეს ავალებდა იმას მონასტერი და სამაგიეროდ, მის დასაჯილდოებლად, ნებას აძლევდა ამხანაგად, ჭებაღედ ჰყოლოდა ჟან ვალჟანი. უამბო, რომ იმას დაავალეს მონაწილეობა მიეღო მიცვალებულის დასაფლავებაში, რომ იმას უნდა დაეღურსმა კუბოები და საფლავზე გაჰყოლოდა კუბოს. ამ დილას მიცვალებულ მოლოზანს ეთხოვა, — იმავე კუბოთი დამასაფლავეთ. რომელიც ოცი წელიწადია ლოგინადა მაქვსო, და აქვე დამმარხეთ. საკურთხევლის ქვეშ, სარდაფშიო. აუხსნა, რომ ეს აკრძალული იყო მთავრობის განკარგულებით, მაგრამ დიდი წმინდანი იყო მიცვალებული, ასე რომ, შეუძლებელია ეს სათხოვარი არ აუსრულონ. წი-

ნამძღვარსაც და ხმოსან-დედებსაც გადაწყვეტილი აქვთ მიცვალებულის ანდერძი აასრულონ. ყურადღებასაც არ აქცევენ მთავრობის განკარგულებას. ფოშლევენი დალურსმავს კუბოს, ასწევს ქვას, კუბოს სარდაფში ჩაუშვებს. სამაგიეროდ წინამძღვარი ნებას აძლევს, რომ თავისი ძმა შემოიყვანოს მონასტერში, მებაღედ იყოლიოს, და იმის პატარა გოგო პანსიონელად. ისიც აუხსნა ფოშლევეანმა, რომ იმისი ძმა ბ. მადლენი იყო და პატარა გოგო — კოზეტი, და ხვალ საღამოზე უნდა მიიყვანოს წინამძღვართან ერთიცა და მეორეც, სასაფლაოდან რომ დაბრუნდება.

— ახლა არ ვიცი, როგორ შემოვიყვანო ბ. მადლენი, რომ წინამძღვარს წარვუდგინოთ? — ერთი ეს მაწუხებს და მეორე ცარიელი კუბო.

— რა ცარიელი კუბო? — ჰკითხა ჟან ვალჟანმა.

— კუბო, რომელიც მიცვალებულის დასამარხავად მოიტანეს.

— რა კუბო? ვინ მოუტანა ეგ კუბო?

— მოლოზანი რომ მოკვდება, ქალაქის ექიმი მოვა, ნახავს და მოახსენებს, ვისაც ჯერ არს, — მონასტერში მიცვალებული არისო. მთავრობა მაშინვე კუბოს გამოგზავნის, მეორე დღეს ბალდახინს გამოგზავნის და კაცებს, რომ მიცვალებული სასაფლაოზე მიასვენონ, ჰოდა, მოვლენ მესაფლავეები, ასწევენ კუბოს და ის კი ცარიელი იქნება.

— ჩადეთ რამე შიგ.

— მკვდარი ჩავდო? რომ არა მყავს?

— არა.

— მაშ რა?

— ცოცხალი.

— ვინ ცოცხალი?

— მე, — მოკლედ მოუჭრა ჟან ვალჟანმა.

ისე წამოვარდა ფოშლევეანი, თითქოს ყუმბარა გასკდა იმის სკამის ქვეშაო.

— თქვენა?

— რატომაც არა?

სიცილით მისცა ეს კითხვა. მისი სიცილი მზის შუქს ჰგავდა ზამთრის ცაზე.

— ხომ გახსოვთ, ჩემო ფოშლევეან? თქვენ სთქვით დედა-ჯვარცმა მიიცვალაო, მე დავუმატე, — ბიძია მადლენი კი დამარხებულია მეთქი, სწორედ ასე გამოდის საქმე.

— ეჰ, კარგი ერთი! რა დროს ხუმრობაა?

— არც გეხუმრებით. ხომ უნდა გავიღე აქედან.

— უეჭველად.

— ხომ გითხარით, მეც მიშოვეთ რამე ემაგ გულის მაგიერ-მეთქი?

— მერე რა?

— გულა ფიცრისა იქნება და გადასაფარებელი კიდეგ შავი სუ-დარა.

— შავი კი არა, თეთრი. მოლოზნებს თეთრს აფარებენ.

— ჰოდა, თეთრი იყოს.

— უცნაური კაცი ხართ, ძია მადლენ!

მშვიდად, წყნარად ცხოვრობდა ფოშლევიანი, მისჩვეოდა მონასტრის უცვლელ ერთგვარობას და ისე განცვიფრდა ამ წინადადებით, როგორც განცვიფრებული იქნებოდა ადამიანი, ზღვის მეთოვლია რომ დაენახა პარიზში რუს პირად თევზის დასაქერად.

ჟან ვალჟანმა განაგრძო:

— უნდა გავიღე აქედან და ისე გავიღე, რომ არავინ დაძინა-ხოს. მაგაზე კარგს ველარას ვიღონებთ, მაგრამ ჯერ ერთი კარგად გამაგებინეთ, როგორ მოვაწყოთ საქმე. სად არის კუბო?

— ცარიელი კუბო?

— დიახ.

— ქვევით არის, მკვდრების ოთახს რომ ეძახიან, იქ. ორ ქვე-სადგომზედა დევს და ზედ სუდარა აფარია.

— რა სიგრძე აქვს?

— ორი მეტრი იქნება.

— მკვდრების ოთახი რაღა არის?

— ქვემო სართულის ოთახია. ერთი ფანჯარა აქვს ბაღში გამო-მავალი, მოაჯირით შეკრული. გარედან კიდეგ დარაბითა კეტავენ. ორი კარი აქვს: ერთი მონასტერში შედის, მეორე საყდარში.

— რა საყდარში?

— საყდრის იმ ნაწილში, სადაც ქუჩიდან შემოსულები დგანან.

— თქვენა გაქვთ გასაღები მაგ ორი კარისა?

— არა. მე ერთი გასაღები მაქვს, მონასტერში შესავალი კარისა. მეკარესა აქვს მეორე გასაღები, საყდარში შესავალი კარისა.

— როდის ალებს მეკარე მაგ კარს?

— მარტო მაშინ, როდესაც მესაფლავეები მოვლენ მიცვალე-ბულის წასასვენებლად. მარტო იმათ უღებს კარს. კუბო გავა და კარიც იკეტება.

— კუბოს ვიღა ლურსმავს?

— ეგ კი ჩემი საქმეა.

— სუდარას ვინღა გადააფარებს?

— მე.

— მარტო ხართ ხოლმე?

— ვერავენ შევა თავის დღეში მკვდრების ოთახში, გარდა პოლიციის ექიმისა. კედელზე სწერია ეგ ბრძანება.

— ვერ მოახერხებთ ამაღამ, როდესაც მონასტერში ყველას ეძინება, შემოიყვანოთ მკვდრების ოთახში და იქ დამშალოთ?

— არა, მაგრამ იქვე პატარა საკუქნაოა, რომელიც მკვდრების ოთახში გადის. აი იქ, დაგმალავთ. იქ მილაგია ჩემი ხელსაწყო, რაც კუბოსთვის მჭირდება. გასაღებიც მე მაქვს.

— და ხვალ რომელ საათზე მოვა ბალდახინი კუბოს წასაღებად?

— ასე, სამ საათზე. დასაფლავება იქნება საღამოზე, ბინდისას, კარგა შორს არის ვოჟირარის სასაფლაო.

— მაშ იქ ვიქნები დამალული თქვენს საკუქნაოში, სადაც ხელსაწყოს ინახავთ. იქ ვიქნები ამაღამ და ხვალაც, მაგრამ ხომ მომშივა? შიმშილით მოგკვდები.

— მე მოგიტანთ.

— ისე, რომ შეიძლება ხვალ ორ საათზე მოხვიდეთ კუბოს დასალურსმავად და მეც შიგ ვიწვები.

უკან დაიწია ფოშლევეანმა. თითები გაატკაცუნა.

— შეუძლებელია, ბატონო. მაგას რას ბრძანებთ?

— კარგი ერთი! აიღეთ ჩაქუჩი და დაჰკარით ლურსმანს.

რაც შეუძლებლად მიაჩნდა ფოშლევეანს, სულ უბრალოდ და ადვილად გასარიგებელი ეჩვენებოდა ჟან ვალჟანს. ამაზე უარესი და უფრო ვიწრო სრუტეებიც ბევრი ჰქონდა გამოვლილი. ვინც კი ყოფილა დაპატიმრებული, ყველამ იცის ხელოვნება თავის იმდენად დაპატარავებისა, რომ გასაძრომში გაეტიოს. პატიმარს ისევე მოელის გაპარვა, როგორც ავადმყოფს კრიზისი, რომელიც ან მოკლავს, ან დაარჩენს. გაპარვა განკურნება არის. რას არ აიტანს ავადმყოფი, ოღონდ კი მორჩეს? ყუთში ჩაწვეს კაცი, სახურავი დააფარონ და დალურსმონ. რამდენიმე ხანს ყუთში იწვეს სულგანაბული, ხმაგაკმედილი, სუნთქვაშეკრული იმ ჰაერით, რომელიც იქ არც კი შედის, იხრჩობოდეს, მაგრამ არ მოკვდეს. — აქ იმისთანა არა იყო რა, რომ შეშინებოდა ჟან ვალჟანის გამოცდილ ნიქს და მოხერხებას.

კუბო, რომელშიაც ცოცხალი ადამიანი ჩაწოლილა, გაუგონარს და ახალს არაფერს წარმოადგენდა, და როგორც ახლა კატორღელს,

ისე თვით ხელმწიფეს ესარგებლა ამ საშუალებით. თუ დაუუჯერებთ ბერ სტენ კასტილეს, შარლ მეხუთემ რომ უარპყო თავისი ხელმწიფობა და მონასტერში შევიდა, ძალიან მოსწყურდა თავისი სატრფოს ლაპლონბის ერთხელ კიდევ ნახვა, კუბოთი შეაყვანინა თავისთან მონასტერში და კუბოთივე გააყვანინა.

როგორც იყო გონზე მოვიდა ფოშლევანი და დაიძახა:

— მერე სუნთქვა რომ შეგეკრათ?

— ნუ გეშინიათ.

— იმ დალურსმულ ყუთში?

— პატარა ბურღი გექნებათ. აქა-იქ გახვრიტეთ ფიცარი ჩემ პირთან, ტუჩების გარშემო, და თავს რომ დახურავთ, ნურც იმას დააჭედებთ ძალიან მაგრად.

— ძალიან კარგი. ხველა რომ აგიტყდეთ? ცხვირი რომ დაგაცემინოთ?

— ვისაც გაპარვა უნდა, არც ახველებს, არც ცხვირს აცემინებს.

მერე დაუმატა:

— ასე, ჩემო ფოშლევან. უნდა გადაეწყვიტოთ რამე: ან აქვე მტაცებენ ხელს, ან არადა მაგ კუბოს უნდა გავყვე. სხვა გზა არა გვაქვს.

ვისაც კატა ჰყოლია, ყველა შენიშნავდა უცნაურ გაუბედაობას ამ ცხოველისას: როდესაც ღიასა ნახავს კარს, დადგება, არც შეღის, არც გაღის, თავს შეჰყოფს და გამოჰყოფს. ვის არ შეუტევია თავის კატისთვის: — ჰა, შეღი, ან გაღი! — ისე ადამიანს მოსდის ხშირად — გაჩერდება რაიმე შემთხვევის ორგვარ მოსალოდნელ შედეგის წინ და — არც აქეთ, არც იქით, — მიუხედავად იმისა, რომ შემთხვევა თავის გზას მისდევს, თავის დასასრულს და შეიძლება სწორედ ის ჩასცხოს თავში, რის ასარიდებლადაც ვერას ბედავდა. მეტისმეტად ფრთხილია ამგვარი კაცი, კატაა ნამდვილი, და რადგან კატა არის, იმას უფრო მეტ განსაცდელს უქადის ცხოვრება, ვიდრე გამბედავს. ფოშლევანიც გაუბედავი კაცი იყო, მაგრამ ისეთი დამშვიდებით ლაპარაკობდა ჟან ვალჟანი, ისეთი რწმენით, რომ იმასაც ნელნელა ედებოდა სიმშვიდე და ბოლოს წაიბურტყუნა:

— ეჰ, რას იზამს კაცი, რომ სხვა გზა არა აქვს?

ახლა სხვას შეეხო ჟან ვალჟანი:

— მე თუ მაწუხებს რამე, მარტო სასაფლაო, რომ არ ვიცი იქ რა მოხდება?

— სწორედ ეგ სასაფლაო გახლავთ, რომ მე არ მაწუხებს, — შეჰყვირა ფოშლევანმა. — თუ თქვენ დარწმუნებული ხართ, რომ

ცოცხალი ამოხვალთ კუბოდან, მეც დარწმუნებული ვარ, რომ ცოცხალს ამოგიყვანთ საფლავიდან. მესაფლავე კარგი მეგობარია ჩემი და კარგადაცა სევამს. ძია მეტიენი გახლავთ. ბებერი კაცია, ლეინოში ჩამხრჩვალის. მესაფლავე საფლავში ჩაუშვებს კუბოს, და მე ჩემს ჯიბეში ჩავუშვებ თქვენს მესაფლავეს. — აი, მოგახსენოთ, როგორ გარიგდება ყველაფერი. საღამო ესმის მივალთ სასაფლაოზე, ერთი საათით, ან ცოტა ნაკლებით ადრე, ვიდრე სასაფლაოსა ჰკეტავენ, ბალდახინით მიგიყვანენ საფლავამდე. მეც თან მივყვები. ეს ჩემი მოვალეობაა. ჯიბეებში ჩაქუჩი მექნება, გაზი და სატეხი. გაჩერდება ბალდახინი. მესაფლავეები თოქს შემოახვევენ თქვენს კუბოს და ჩაგიშვებენ შავ მიწაში. მღვდელი თავისას წაიბურტყუნებს, ჯვარსა იქნევს, წმინდა წყალს გაპყურებთ, და მოჰყურცხლავს! მე დავრჩები მხოლოდ იქ და ძია მეტიენი. დიდი მეგობარია ჩემი, ხომ მოგახსენეთ. ჰოდა, ორში ერთი: ან მთვრალი იქნება, ან ფხიზელი. თუ ფხიზელია, მე ვეტყვი: — მოდი, ყელი გავისველოთ, მანამ არ დაუკეტიათ „უმკვნარი კომში“, — წავიყვან, ლამაზად დავათრობ დიდი რამ კი არ უნდა ძია მეტიენის დათრობას, რადგან ყოველთვის ნასვამი არის, — იქვე მივაწვენ საღმე მაგიდის ქვეშ და უკან დავბრუნდები, ოღონდ მარტოდმარტო და თქვენც ჩემთანღა გექნებათ საქმე, თუ მთვრალია უკვე, ეგ უკეთესი, ვეტყვი: წადი, ძმაო, შენს საქმეს მეც კარგად გავაკეთებ-მეთქი. მაშინვე წავა და თქვენც კუბოდან ამობრძანდებით.

ხელი გაუწოდა ეს ვალყანმა. ისეთი მოულოდნელი და დიდებული იყო ეს მადლობა, რომ სინარულით გაუბრწყინდა სახე ბებერ მებაღეს.

— მაშ გათავებულა, ფოშლევან. საგანგებოდ მოგვარდება ყველაფერი.

„თუ მოულოდნელი არა ჩამოერია რა“, — გაიფიქრა ფოშლევანმა, — ვაი თუ საშინელება რამ მოხდეს.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ი

არა კმარა ლოთი იყო, რომ უკვდავი გახდა

მეორე დღეს, მზის დახრისას, მენის ბულვარზე მიმავალნი ქუდს უხდიდნენ ერთ ძველებურ ბალდახინს, მკვდრების თავის და ძვლების სურათებით დამშვენებულს. ბალდახინზე კუბო იდო, ზედ თეთრი სუდარა ეფარა. სუდარაზე დიდი ჯვარი იყო შავად ამოქარგუ-

ლი და მკვდარს მოგაგონებდათ ძირს დაშვებულ ხელებით. უკან დახურული ეტლი მისდევდა. ეტლში შემოსილი მღვდელი იჯდა და ერთი მგალობელი ბიჭი წითელი სირსიტით. ბალდახინს მარჯვნივ და მარცხნივ თითო მესაფლავე მისდევდა ლურჯი ტანისამოსით და შავი წამოსასხამით. უკან ერთი ბებერი მუშა მიჰყვებოდა, კოქლი მიცვალებულს ვოჟირარის სასაფლაოსაკენ მიასვენებდნენ.

ბებერ მუშას ჯიბიდან უჩანდა ჩაქუჩის ტარი და დიდი გაზი.

პარიზის სასაფლაოებში ვოჟირარი გამონაკლისად ითვლებოდა, რადგან თავისი განსაკუთრებული წესები ჰქონდა. ჰქონდა ალაყაფის კარი და იქვე ჭიშკარი, რომელსაც იმ უბნის, ძველდროების მომსწრე მოხუცებულები ცხენოსნების და ფეხოსნების კარებს უწოდებდნენ. მცირე პიკაუსის ბერნარდელ-ბენედიქტელებს უფლება ჰქონდათ, როგორც უკვე ვთქვით, ცალკე გამოყოფილ ნაწილში დაესაფლავებინათ საღამოობით თავისი მიცვალებულები, რადგან წინათ ეს მიწა, დღეს კი სასაფლაო, მონასტრისა ყოფილიყო. ამგვარად მესაფლავეებს საქმე ჰქონდათ ზაფხულში შებინდებისას, ზამთარში ღამე და ამიტომ განსხვავებულ წესებსაც ემორჩილებოდნენ. იმ დროს პარიზის სასაფლაოების კარებს მზის ჩასვლისას ჰკეტავდნენ, და რადგან ეს ქალაქის მმართველობის განკარგულება იყო, იგი ვოჟირარისთვისაც სავალდებულოდ ითვლებოდა. ალაყაფის კარი და ჭიშკარი ერთად იყო ერთ პატარა შენობის ახლოს. ეს შენობა არქიტექტორ პერონეს აეშენებინა და იქა ცხოვრობდა სასაფლაოს მეკარე. როგორც კი მიეფარებოდა მზე ინვალიდების საყდრის გუმბათს, მაშინვე იკეტებოდა სასაფლაოს ორივე კარი. თუ იმ დროს სასაფლაოზე იყო ვინმე მესაფლავე და საქმეზე დაჰკვიანებოდა, ერთადერთი საშუალებაა ჰქონდა იქიდან გამოსასვლელად, — ჯიბეში უნდა ჰქონოდა დამსაფლავებელ კომისიის მოწმობა, რომ ის მესაფლავე იყო თავის ხელობით. მეკარის ფანჯრის დარბაზს პატარა ჩაქრილი ჰქონდა. იმ ჩაქრილში უნდა ჩაეშვა თავისი მოწმობა და, რა დაინახავდა, ან გაიგებდა მეკარე, მოწმობა ჩამოაგდესო, — თოკს გამოსწევდა და გაუღებდა ჭიშკარს. თუ მოწმობა თან არა ჰქონდა, მეკარეს ნახავდა, ეტყოდა — ვინ იყო, რად დაუგვიანდა, კიდევ რომ სძინებოდა მეკარეს, ადგებოდა რა, თუ იცნობდა მესაფლავეს, კარს გაუღებდა. გავიდოდა მესაფლავე, მაგრამ ჯარიმას გადაიხდიდა თხუთმეტ ფრანკს.

ამ სასაფლაოს თავისი საკუთარი წესები ჰქონდა და არღვევდა საერთოდ გავრცელებულ განკარგულებებს. 1830 წ. შემდეგ სულაც მოსპეს იქ ვისიმე დასაფლავება. მის მაგივრად წარჩინებულად მონ-

პარნასის სასაფლაო გახდა და იმისგანვე მიიღო მემკვიდრეობად ის სახელოვანი დუქანი, ვოჟირარის სასაფლაოს კედელთან რომ იყო, და ფიცარზე დახატული დიდი კომში რომ ჰქონდა შესასვლელთან. თავით ეს ფიცარი მსმელების მაგიდისკენ იყო გაშვერილი, ბოლოთი სასაფლაოსკენ, და ზედ წარწერა ჰქონდა — „უმკვნარი კომში.“

მივიწყებული, მიყრუებული სასაფლაო იყო ვოჟირარი და, ასე ვთქვათ, უკვე დამკვნარი. ხავსი ეკიდებოდა, ყვაილი ჩასკნობოდა, ბურქუებს აღარც კი აგონდებოდათ, თუ ჰყავდათ ვინმე მახლობელი იქ დამარხული. რას იკადრებდნენ! ვოჟირარს ღარიბების სასაფლაოს სახელი ჰქონდა. სულ სხვა იყო მამა-ლაშეზის სასაფლაო, დიდებულების და წარჩინებულებისა. ისეთივე დიდებულია, ვინც იქ დაიმარხება, როგორც დიდებულია, ვისაც წითელი ხის დგამით მოუწყვია თავისი სახლი, ეს არის ნიშანი დიდებულ გემოვნებისა. ვოჟირარი წინათ პატივცემული სასაფლაო იყო, ძველებურად ბაღად მოწყობილი დიდრონ ხეივანებით, რომლებსაც ამშვენებდა ბზა, ურთხმელი, ცაცხვი, მაღალი ბალახი მორეოდა ძველ საფლავს. საშინელი ბნელი იყო იქაურობა საღამო ეამს და ღამე.

ჯერ მზე არ ჩასულიყო, რომ ვოჟირარის სასაფლაოში შევიდა ბალდახინი თეთრი სუდარით, ზედ შავი ჯვარი რომ ჰქონდა ამოჭარგული. კოჭლი მუშა, უკან რომ მისდევდა, ძია ფოშლევანი იყო. მიცვალეებული დედაჯვარცმა საკურთხეველის ქვეშ აკლდამაში დამარხეს. კოზეტი გულით მეხილე დედაკაცთან მიიყვანა ფოშლევანმა. ეან ვალყანი მკვდრების ოთახში შეიყვანა. ყველაფერი მოაგვარეს ისე, როგორც განზრახული ჰქონდათ.

რაკი კიდე ვახსენეთ დედა-ჯვარცმა, მაშ იმასაც ვიტყვი, რომ დასაფლავება მიცვალეებულ მოლოზნისა თავისავე მონასტერში დიდ ცოდვად არ მიგვაჩნია. ეს არის მთავრობის განკარგულების ერთი იმ დარღვევათაგანი, რომელსაც ვალდებულების ასრულება მოითხოვს. მოლოზნებმა დასრულეს ეს ვალდებულება და დასრულეს ისე, რომ სინდისის ქენჯნა კი არა, სრული კმაყოფილება ჰქონდათ. მონასტერში მთავრობას რომ იტყვიან, გულისხმობენ ვიღაცის ჩარევას სარწმუნოების საქმის განგებაში, ჩარევას სრულიად უკანონოს. ჯერ მონასტრის წესდება და მერე... რაც შეეხება მთავრობის განკარგულებას, მაგასაც ვნახავთ. ერისკაცთ შეადგინონ კანონები, რამდენიც ენებოთ. მაგრამ იმათვე შეასრულონ. ხელმწიფის კუთვნილი ხარჯი ის არის მხოლოდ, რაც ღვთის კუთვნილს გადაარჩება. ჯერ პრინციპი და მერე პრინცი.

ბალდახინის უკან მიჩლახუნებდა ფოშლევანი, ძალიან კმაყოფი-

ლი. ორი შეთქმულება ჰქონდა მოსაწყობი, ერთი მოლოზნებთან, მეორე ძია მადლენთან, ერთი მონასტრისთვის, მეორე მონასტრის წინააღმდეგ, და ორივე კარგად თავდებოდა, იმისთანა კმაყოფილება ეტყობოდა სახეზე რომ სხვასაც გადაედებოდა, ვინც კი შეხედავდა. ფიქრიც აღარა ჰქონდა ამ საქმისა. დარწმუნებული იყო, რომ კეთილად გათავდებოდა. თითქმის აღარაფერი რჩებოდა მოუგვარებელი. ამ ორი წლის განმავლობაში მრავალჯერ დაუთვრია საწყალი მესაფლავე, გაბრიელ მეტიენი. რაც უნდოდა, იმას უზამდა იმ კაცს თავის ნებისად ხურავდა ქუდს და თავის სურვილისამებრ ათამაშებდა. ამ მხრივ უზრუნველყოფილი იყო ფოშლევანი.

იმ გზაზე რომ გავიდნენ, რომელიც სასაფლაოს კარებისკენ მიდიოდა, ბედნიერი თვალთ გადასედა ბალდახინს, ხელები მოიფშენიდა და წაილაპარაკა:

— ოინი თუ გნებავთ, სწორედ ეს არის!

ბალდახინი დადგა, უკვე კარებთან მივიდა. საჭირო იყო წარდგენა მოწმობისა, რომ ნებადართული იყო მიცვალებულის დამარხვა. მესაფლავე მეკარესთან მივიდა და მოწმობა აჩვენა. ამას ერთი-ორი წუთი მაინც სჭირდებოდა ყოველთვის და, მანამ მეკარე ქალაღს სინჯავდა, მოვიდა ვილაც უცნობი, და ბალდახინის უკან დადგა, ფოშლევანის გვერდით. მუშას ჰგავდა, დიდრონ ჯიბიანი ტანისამოსი ეცვა და ხელში ნიჩაბი ეჭირა.

დააცქერდა ფოშლევანი.

— თქვენ აქ რა გინდათ? ვინა ხართ? — ჰკითხა შეშინებულმა.

პასუხიც მიიღო:

— მესაფლავე ვარ.

ადამიანს რომ შიგ გულში მოხვდეს ყუმბარა, და მაინც ცოცხალად გარჩეს, ისეთი სახე ექნება, როგორც ამ დროს ძია ფოშლევანს.

— მესაფლავე?

— ჰო.

— თქვენა?

— მე.

— მესაფლავე რომ ძია მეტიენი არის?

— იყო.

— როგორ, თუ იყო?

— მოკვდა.

ყველაფერს წარმოიდგენდა ფოშლევანი და იმას კი ვერა, თუ მესაფლავე მოკვდებოდა. მაგრამ მართალი უთხრეს: თვითონ მესაფლავეებიც კვდებიან. იმდენსა სთხრიან სხვისთვის, რომ თავისთვისაც მოისურვებენ ხოლმე.

სახტად დარჩა ფოშლევანი, ძლივსღა წაიდუღუნა:

— შეუძლებელია.

— ასეა.

— კი, მაგრამ მესაფლავე ძია მეტიენი არის, — წაილულულა სასოწარკვეთილმა ფოშლევანმა.

— ნაპოლეონის შემდეგ ლუი მეთვრამეტე. მეტიენის შემდეგ გრიბიე. სოფლელო, მე გრიბიე ვარ.

განცვიფრებული, ფერმიხდილი შესცქეროდა გრიბიეს.

აწოწილი კაცი იყო, გამხდარი, შიწისფერი ედო, პირჩამობნელებულს. შეხედულება ექიმისა ჰქონდა, რომელსაც ფეხი წასხლტო-მია და მესაფლავე გამხდარა.

უცბად სიცილი წასკდა ფოშლევანს.

— დასწყევლოს ღმერთმა, რას არა ნახავს ამ ქვეყნად კაცი. თქვენი ჰირი წაილო საწყალმა მეტიენმა? მაშ გაუმარჯოს ძია ლენუარს. იცით, ვინ არის ძია ლენუარი? ეს დაბეჭდილი წითელი ღვინოა, უკეთესს ვერას დალევს ადამიანი. ბოთლი ექვსი სუ ღირს სურენის ღვინო, ნამდვილი წითელი სურენი. ეჰ, ის რომ აქა მყოლოდა, ბებერი მეტიენი, ჰაი, რას გადავკრავდით! ძალიან უყვარდა კეთილი ცხოვრება. მაგრამ თქვენც არ დაიწუნებთ, მგონია, თუ კარგი შეგხვდათ. და ამაზე უკეთესს ვერსადა ნახავთ. მაშ ასე, ჰა, ამხანაგო? გავალთ, პირს გავისველებთ...

უკმეხი პასუხი მიიღო:

— მე ვსწავლობდი. მეოთხე კლასში ვიყავი. ღვინოს არა ვსვამ.

ბალდახინი უკვე სასაფლაოს მთავარ ხეივანში მიგორავდა.

ველარ მისდევდა ფოშლევანი, უღალატა კოკლმა ფეხმა, უფრო საქმის ასე დახლართვით, ვიდრე თავის სისუსტით.

მესაფლავე წინ მიაბიჯებდა.

ერთხელ კიდევ დააშტერდა ამ კაცს ფოშლევანი.

იმ კაცთაგანი იყო გრიბიე, რომლებიც სიყმაწვილეშიც ბებერსა ჰგვანან, და ღონიერები არიან, თუმცა ჩამომხმარნი.

— ამხანაგო! — დაუძახა ფოშლევანმა.

მობრუნდა გრიბიე.

— მე მონასტერის მესაფლავე ვარ.

— ჩემი კოლეგა ყოფილხართ.

დიდი სწავლული კაცი არ იყო ფოშლევანი, მაგრამ საზრიანობა კი არ აკლდა, მაშინვე მიხვდა, რომ საქმე ძალიან კარგ მოლაპარაკესთან ჰქონდა, და სინანულით წარმოთქვა:

— მაშ მოკვდა, მოკვდა ის უბედური?

— სულმთლად გადაშალა ძლიერმა ღმერთმა იმის სიცოცხლის ვადის წიგნი, ნახა რომ ვადა მოსვლოდა და — აღარ არის ძაა მეტიენი.

ფოშლევეანმა მექანიკურად გაიმეორა:

— ძლიერმა ღმერთმა...

— დიახ, ძლიერმა ღმერთმა, — გაიმეორა დაბეჯითებით გრიბიემ, — ფილოსოფოსებისთვის — დაუხაბამია, და იაკობინელ-ბისთვის — უზენაესი არსება.

— მაშ არ უნდა გავიცნოთ ერთმანეთი? — წაიღუღუნა ფოშ-ლევეანმა.

— უკვე გავიცანიით: თქვენ სოფლელი გლეხი ხართ, მე პარიზე-ლი მკვიდრი.

— მაგას მნიშვნელობა არა აქვს. გაცნობა მაშინ არის კარგი, თუ ერთი ბოთლი წითელი ღვინოც ახლავს, რომ დაილოცოს ახალგა-ცნობილთა ძმობა. უამისობა არ შეიძლება. უნდა წამომყვეთ და ერ-თი კარგად გადავკრათ.

— ჯერ საქმე.

„დავიღუბე“, — გაუელვა თავში ფოშლევეანს.

უკვე ახლოს იყვნენ მონასტრისთვის მიჩენილ ადგილთან.

ახლა გრიბიემ განმარტა თავისი:

— გეყურებათ, სოფლელი? ბალღები მყავს, შვიდი, და ძალიან მადაცა აქვთ, და რადგან ისინი სჭამენ, მე არ უნდა ვსვა. და დაუ-მატა, — ეტყობოდა ძალიან კმაყოფილი იყო თავის სიტყვის—წყო-ბით და ღრმა აზროვნებით: — ბავშვების შიმშილი მტერია ჩემი წყურვილისა.

საფლავს უახლოვდებოდა ბალდახინი. ფოშლევეანი ცდილობდა ნელა ევლო, მაგრამ ბალდახინი მიეჩქარებოდა. კიდეც კარგი, მიწა სველი იყო ზამთრის წვიმისაგან და აძნელებდა ჩქარ სიარულს.

მიუახლოვდა გრიბიეს და კიდეც თავისი უთხრა:

— არეანტელის ღვინო აქვს მიკიტანს, ცხონებაა ნამდვილი.

— სოფლელი — უპასუხა გრიბიემ, — მე მესაფლავე არ უნდა ვყოფილიყავი. მამაჩემი მეკარე იყო პრიტანეში და მწერლობისთვის მამზადებდა, მაგრამ უბედურება ეწია, ფული წააგო ბირჟაზე. მეც იძულებული გავხდი უარი გამომეცხადებინა მწერლობაზე. მაგრამ დღეს მაინც მწერალი ვარ. ვინც წერა არ იცის და დასაწერი აქვს რამე, სულ ჩემთან მოდის ბაზარში.

— მაშ შესაფლავე არა ხართ, — შეჰყვირა სიხარულით ფოშლევანმა და ახლა ამ სუსტ გარემოებაზე დაამყარა თავისი იმედი.

— ერთი მეორეს არ ეწინააღმდეგება. მე შეთავსებას ვაწარმოებ. ფოშლევანმა ვერ გაიგო, რა იყო ეს შეთავსება.

— მაინც გადავკრათ.

აქ ერთი შენიშვნა არის საჭირო. სულ იმას ეხვეწებოდა ფოშლევანი, — ცოტა ღვინო დავლიოთო, — ამაზე ამყარებდა ჟან ვალჟანის კუბოდან ამოყვანას, დედა-ჯვარცმის მონასტერში დამარხვის და ამაში თავის მონაწილეობის დამალვას. მაგრამ იმას კი არ ამბობდა, ვინ გადაიხდიდა ამ ღვინის ფასს. საჭირო იყო ეს პატიჟი, მაგრამ ჩვენი ფოშლევანი განზრახ გამოურკვეველად ტოვებდა ამ კითხვას, ან, რაბლესი არ იყოს, ჩრდილში სტოვებდა ცოტა ხნით ფულის საკითხს. შიში ერეოდა კაცს, ილუპებოდა, მაგრამ ფულის ამოღება კი არ უნდოდა.

გაუცინა გრიბიემ, გადმოხედა და განაგრძო:

— საჭმელი უნდა ჰქონდეს ადამიანს. ძია მეტიენის თანამდებობა ვიკისრე. კაცი რომ თითქმის გაათავებს თავის კლასებს, ფილოსოფოსი ხდება. ხელით შრომას მკლავით შრომა დაუშობა. სევრის ქუჩაში რომ ბაზარია, იქ მადგას ჩემი ფარდული ხალხის მწერლისა, ხომ იცით, ქოლგების ბაზარში. რაც კრუა-რუჟეში მზარეული დედაკაცებია, სულ ჩემთან დადიან. წიგნს მაწერინებენ თავიანთ საყვარლებთან. პოდა ასე, დილით სიყვარულის წიგნებსა ვწერ, საღამოს საფლავებსა ვთხრო. ეს არის ჩვენი ცხოვრება, სოფელელო!

ცოტა კიდევ და, საფლავს მიადგებოდა ბალდახინი. ჭირის ოფლი დაასხა ფოშლევანს. გიჟივით აქეთ-იქით იყურებოდა, თითქოს იქ ელოდებოდა სანუგეშოს.

— მაგრამ, — განაგრძო გრიბიემ, — ორ ცოლს ვერ გაუძლებს კაცი, ძალიან კარგი ვაჟკაციც რომ იყოს, ერთერთს უნდა გავუყარო. ან კალამი უნდა დავიტოვო, ან ბარი. ოღონდ ხელს მიხდენს ეს ბარი და ნიჩაბი.

ბალდახინი დადგა.

მგალობელი ბიჭი ჩამოვიდა დახურულ ეტლიდან, მერე მღვდელი. წინა თვალი ბალდახინისა ნათხარ მიწის გროვავზე შემდგარიყო, იქვე გათხრილ საფლავს დაელო პირი.

— ოინი თუ გნებავთ, სწორედ ეს არის! — გმინავდა ფოშლევანი.

კუბოს ფიცრის ქვეშ

კუბოში ჟან ვალჟანი იწვა. ეს უკვე ვიცით.

ისე იყო მოწყობილი კუბოში, რომ სუნთქვა შეეძლო.

საკვირველია სწორედ, როგორ იმორჩილებს ადამიანს სულითხორცამდე დამშვიდებული სინდისი. მშვენივრად მიდიოდა ჟან ვალჟანის მიერ მოწყობილი განზრახვა, სწორედ ისე, როგორც იმედოვნებდა. არავითარი დაბრკოლება გუშინდელს აქეთ. ჟან ვალჟანსაც სრული იმედი ჰქონდა მეტიენისა და აზრადაც არ მოსდიოდა რამე საშიში. თავის დღეში არა ყოფილა ამისთანა საზარელ მდგომარეობაში და თავის დღეში არა ყოფილა ასე უსაზღვროდ დამშვიდებული.

იქნება კუბოს ფიცრების ბრალიც იყო იმის სიმშვიდე, რადგან რაღაც დამამშვიდებელი ძალა აქვს კუბოს ოთხ ფიცარს. მიცვალებულის ადგილას იწვა და მიცვალებულის უგრძობლობა ერეოდა ჟან ვალჟანს.

კუბოში იწვა და გონების თვალს არ აშორებდა ყოველ ნაბიჯს იმ საშინელი დრამისას, რომლითაც ის ებრძოდა სიკვდილს.

გათავა ფოშლევიანმა, დალურსმა კუბო. ცოტა ხანს უკან იგრძნო ჟან ვალჟანმა, რომ ასწიეს და მიაქვთ, მერე ბალდახინი იგრძნო. ისიც თან მისდევდა თავის გზას და გრძნობდა, რომ მოკირწყლულ ქუჩიდან მოუკირწყლავზე გადავიდა ბალდახინი, მერე სასაფლაოს ხეივანებში გაგორდა. არც აუსტერლიცის ხიდზე გავლა გამოეპარა შეუმჩნევლად. პირველ გაჩერებისას მიხვდა, რომ სასაფლაოს შესავალ კართან იყო, მეორედ რომ გაჩერდა ბალდახინი, იმედიანად ამოიხვნეშა:

— აგერ, საფლავთანა ვართ.

და იგრძნო უცბად, რომ ხელი სტაცა ვიღამაც. კუბოს რაღაც ეხახუნებოდა ზემოდან. მიხვდა, რომ თოკი მოაბეს საფლავში ჩასაშვებად. მერე ცოტა ხანს ისე იყო, თითქოს თავბრუ დაეხვა.

აღბათ თავით წინ ჩაუშვეს საფლავში, მაგრამ როგორც კი საჭირო მდებარეობა მიიღო კუბომ, ისიც გონზე მოვიდა.

სიცივეს გრძნობდა.

ხმა გაისმა მის ზემოდან ზეიმური, მაგრამ გამყინავი. ყურს უგდებდა, ყველა სიტყვა გაიგონა, თუმცა ლათინური არ იცოდა:

— Qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt; alii in vitam aeternam et alii in opprobrium; ut videant semper¹.

პატარა ბიჭის ხმაც დაემოწმა:

— De profundis.

ისევ მღვდლის ხმა გაისმა:

— Requiem aeternam dona ei, Domine².

პატარა ბიჭის ხმამ დაუმატა:

— Et lux perpetua luceat ei³.

ხმა მოესმა, თითქო წინწკლა დაიწყო წვიმამ იმ ფიცარზე, რომელიც გულზე აწვა, — ალბათ წმინდა წყალი მაპკურა მღვდელმართა და იმედი მიეცა, — ახლა კი მალე გათავდებო. ცოტა მოთმინება კიდევ, მღვდელი წავა, ფოშლევანი ღვინის გადასაკრავად წაიყვანს მეტიენს, მარტო დარჩება კუბოში და საფლავში. მერე ფოშლევანი დაბრუნდება და ისიც ამოძვრება. ბევრი, ბევრი ერთი საათი კიდევ.

გაისმა ისევ მღვდლის ხმა:

— Requiescat in pace⁴.

და პატარა მგალობელის ხმა:

— ამინ!

მართლაც ყური მოჰკრა, ფეხის ხმა ისმოდა მიმავლისა.

აგერ წავიდნენ, — ფიქრობდა ჟან ვალუანი, — ახლა კი მარტო ვარ.

უტბად რალაც დაეშვა გრიალით თავზე. ისეთი გრიალით, რომ მეხის ჩამოვარდნად ეჩვენა უბედურს.

ერთი ნიჩაბი მიწა დაუშვა კუბოზე გრიბიემ.

ამ ერთს მეორე მოჰყვა.

პირთან ნახვრეტები იყო კუბოს ფიცარში. ერთი უკვე ამოიქოლა.

ერთხელ კიდევ ჩამოყარეს მიწა. მეორედ...

მერე მეოთხედ.

არის უბედურება უფრო ძლიერი, ვიდრე ძლიერი ადამიანი.

ჟან ვალუანს გული წაუვიდა.

¹ ვინც განსვენებს წიაღთა შინა მიწისათა, აღდგება ყველა, ზოგი საუკუნო სიცოცხლისთვის და ზოგი საგმობლად...

² მარადი განსვენება მიეც მას უფალო...

³ და მარადი ნათელი.

⁴ და მარადი სასუფეველი.

არ ლაგეპარგოს უენი მოწმობა

ეს კუბოში, ახლა ვნახოთ ზევით როგორ იყო საქმე.

ბალდახინი წავიდა, მღვდელი და მგალობელი თავის ეტლით წაბრძანდნენ, ფოშლევეანი თვალს არ ამორებდა მესაფლავეს. იმას კიდევ იქვე, მიწის გროვაში ჩარჭობილი თავისი ნიჩაბი ამოიღო.

მაშინ მიიღო ფოშლევეანმა დიდებული გადაწყვეტილება.

საფლავის და გრიბიეს შუა დადგა, გულ-ხელი დაიკრიბა და გამოუცხადა:

— ფასს მე გადავიხდი.

გაკვირვებით შემოჰხედა მესაფლავემ და ჰკითხა:

— რის ფასს, სოფლელო?

— ფასს მე გადავიხდი-მეთქი.

— რის ფასს, რისას?

— ღვინის ფასს.

— რა ღვინისას?

— არჟანტეილისას.

— სად არის მერე არჟანტეილი?

— „უმჰქნარი კომშის“ ღუქანში.

— რას ჩამცივებია, რა ვქნა, ეს კაცი? — შეჰყვირა გრიბიემ და ერთი ნიჩაბი მიწა ჩაუშვა საფლავში.

თრთოლა ფოშლევეანი, ფეხზე ველარ იდგა. სასოწარკვეთილება ერეოდა. თან გაცოფება და ცოფიანივით შეჰყვირა:

— ჩქარა, ამხანაგო, თორემ დაჰკეტავენ „უმჰქნარ კომშს“ და ცარიელი დავრჩებით!

მესაფლავემ ნიჩაბი აავსო მიწით. ფოშლევეანი კი თავისას გაიძახოდა:

— ღვინის ფასს მე გადავიხდი.

და ხელი დაუჭირა გრიბიეს:

— მე მონასტრის მესაფლავე ვარ. თუ ამხანაგები ვართ, ამხანაგობაც უნდა ვიცოდეთ, მინდა დაგეხმარო, სად ოხრობაში გავვექცევა ეს კუბო, ან ეს საფლავი? იმ ღუქანს კი დაგვიკეტავენ. მოდით ჯერ ცოტა გადაგკრათ და მერე აქ მოვიდეთ.

ცდილობდა თავისას, მაგრამ თან ეჭვი ეპარებოდა: — დავათრობ კი ამ კაცს, კიდევ რომ დავიყოლიო და წამომყვესო?

— სოფლელო, — დაუწყო დარიგებით მესაფლავემ, — რაკი მაგრე ძალიან გინდათ, მე თანახმა ვარ, პირი გავისველოთ, ოღონდ

საქმეს რომ გავათავებთ. დავალებულ საქმის შემდეგ, საქმის გათავების შემდეგ.

ასწია ნიჩაბი, უნდა ჩაეყარა. ფოშლევანმა შეაჩერა:

— უბრალო ღვინო კი არ გეგონოთ, ექვსი სუ ღირს ბოთლი.

— აჰა, ღმერთო! — შეჰყვირა გრიბიემ. — ღვინო და ღვინო! მაგის მეტს ველარას იტყვიოთ? ზარი ხომ არა ხართ, რომ სულ ღვინო, ღვინო — რეკოთ. გული გამიწყალეთ თქვენი ღვინით!

და ერთი ნიჩაბი მიწა კიდევ ჩაყარა საფლავში, ეს მეორე.

აღარ იცოდა ფოშლევანმა, რა ეთქვა, ან რა ექნა.

— წავიდეთ, თორემ დაგვიკეტავენ. თქვენ რა გეხარჯებათ? ფულს მე ვიხდი.

— ჯერ ეს ბავშვი დავაძინოთ, საბანი დავხუროთ. — და მესამედ ჩაუშვა ნიჩაბი მიწა.

მერე ნიჩაბი მიწაში ჩაარქო და უთხრა:

— ძალიან ეციება ამდამ და ეს ქალბატონი კივილით აგვიკლებს — საბანიც კი არ დამხურეს ამ ყინვაშიო!

აიღო ნიჩაბი, დაიკუზა, რომ მეტი მიწა აეღო და გაღეღილი დაინახა ფოშლევანმა იმისი ჯიბე:

დაინახა და თვალი ზედ დარჩა.

ჯერ არ ჩასულიყო მზე, საქმას სინათლე იყო და ფოშლევანმა ამ ჯიბეში შენიშნა თეთრი ქალაღი.

უცბად სახე გაუბრწყინდა. ისე 'აუთამაშდა თვალი, თითქოს ქვეყნის ელვა მოერია და თვალის კაკალში გაურბინაო. მაშინვე მოისაზრა პიკარელმა გლეხმა.

დაღუნული გრიბიე რომ ნიჩბით მიწის აღებას ცდილობდა, ხელი ჩაუყო ჯიბეში უკანიდან და ამოაცალა თეთრი ქალაღი.

ის იყო მობრუნდა გრიბიე, უნდოდა მეხუთედ აეღო მიწა, მაგრამ წინ აეტუზა ფოშლევანი, სრულიად დამშვიდებული დაჰკითხა:

— მართლა, ახლო ამხანაგო, მოწმობა გაქვთ?

— რა მოწმობა?

— ხედავთ, მზე მალე ჩავა.

— ჩავა და ჩავიდეს. დაიხუროს ღამის ჩაჩი.

— მერე კარს რომ დაგვიკეტავენ?

— მერე რა?

— პოდა, მეც მაგასა გკითხავთ. თქვენ თქვენი მოწმობა თანა გაქვთ?

— ჩემი მოწმობა?

ჯიბეები გაიქექა მესაფლავემ, ჯერ ერთი, მერე მეორე. მერე ხელმეორედ.

— არა, თან არა მქონია. დამეიწყებია.

— თხუთმეტი ფრანკი ჯარიმა! — მოაგონა ფოშლეევანმა.

გამწვანდა საცოდავი მესაფლავე. მიწისფერ ადამიანს რომ შიშით ფერი ეცვლება, მწვანეს ემსგავსება.

— ღმერთო, დიადო ხატჯვარეთო — მრავალო და ვითომ — ერთო! — შეჰყვირა გაბრაზებულმა, — თხუთმეტი ფრანკი ჯარიმა!

— სამი ხუთფრანკიანი ვერცხლი.

ნიჩაბი ხელიდან გაუვარდა გრიბიეს.

ახლა ფოშლეევანის რიგი იყო:

— კარგი ერთი, ამხანაგო, არც მაგრე შეშინება ვარგა. მგონი თავს მოიკლავდი და ამ საფლავში ჩაწვებოდი, მე რომ აქ არ დაგსწრებოდი. თხუთმეტი ფრანკი ფულია, მაგრამ ისე მოვახერხოთ, რომ ჯიბეში ჩავრჩეთ და პერი გავისველოთ. მე ბებერი ვარ და თქვენ ყმაწვილი, ახალი კაცი ხართ ჩვენ საქმეში. ჰოდა, მე უფრო ვიცი გაჭირვების აცილება. გავკრავ, ჩავკრავ, მივკრავ, მოვკრავ და ბოლოს ლამაზად გადავკრავ! ჰოდა, მაშ ერთ მეგობრულ რჩევას მოგცემთ. ცხადია, მზე ჩადის, აგერ გუმბათს ესალმება. ხუთი წუთი კიდევ და კარსაც დაგვიკეტავენ.

— რაც მართალია, მართალია.

— ამ ხუთ წუთში, ამხანაგო, ვერც ამ საფლავს ამოვაგვებთ, ისე ჩაგიღრმავებიათ, თითქოს გეშინიათ არ ამოძვრეს დედა-ჯვარცმარ, და ვერც შინ მიხვალთ, რომ კარის დაკეტვამდე მოარბენინოთ თქვენი მოწმობა.

— ეგეც მართალია.

— და მაშასადამე ამოყაჭეთ თხუთმეტი ფრანკი.

— თხუთმეტი ფრანკი?

— მაგრამ იმას კი მოასწრებთ, რომ... სადა დგეხართ?

— ვოჟირარის ქუჩაზე № 87. თხუთმეტი წუთის სავალი იქნება აქედან.

— ჰოდა იმას კი მოასწრებთ, რომ ახლავე გახვიდეთ სასაფლაოდან, თუ ფეხმა არ გიმტყუნათ.

— ეგეც მართალია.

— რაკი გახვალთ, სირბილით მიხვალთ თქვენსა. წამოიღებთ თქვენს მოწმობას, მიხვალთ, აჩვენებთ და კარს გაგიღებენ. მოწმობა რაკი თან გექნებათ, არავითარ ჯარიმას არ გადაგახდევინებენ, მოხვალთ და დამარხავთ თქვენს მკვდარს. მე კი აქ ვიქნები თქვენს მოსვლამდე, რომ არსად გაგვეპაროს ჩვენი საყვარელი მოლოზანი.

— ნეტავ, როგორ გადაგიხადოთ მაგოდენი სიკეთე?

— აბა, მაშ დარჩარდით!

ძლივს დამშვიდდა შეშინებული მესაფლავე. მივარდა, ხელი ჩამოართვა მადლობით და სირბილით გაუდგა თავის გზას.

გრიბიე რომ მოიშორა, ცოტა ხანს კიდევ ყური უგდო, ვიდრე სულ მიწყდებოდა იმის ფეხის ხმა, მერე თავი ჩაყო საფლავეში და დაუძახა:

— ძია მადლენ!

პასუხი არ იყო.

კანკალი დაიწყო ფოშლევანმა. ჩავარდა საფლავეში. კუბოს თავთან მივიდა და ჩუმი ხმით დაუძახა:

— მანდა ხართ?

კუბო გაჩუმებული იყო.

ისე კანკალებდა ფოშლევანი, რომ სუნთქვა ეკვროდა. მაშინვე მოიტანა გაზი, ჩაქუჩი და გახსნა კუბო. ფერმიხდილი იყო ქან ვალქანი, თვალდახუჭული.

თმა აეშალა ფოშლევანს, ჭირის ოფლმა დაასხა, წამოვარდა, მაგრამ წაბარბაცდა, კინალამ კუბოს დაეცა, დააცქერდა ქან ვალქანს, მკვდრის ფერი ედო საცოდავს.

— ვაიმე, მომკვდარა!

წამოვარდა და ისე მაგრად დაიკრიბა გულზე ხელები, რომ თვითონვე იგრძნო მხარში ტკივილი.

— აი, როგორ გადავუხადე საწყალს სიკეთე! — ჭვითინი დაიწყო და თან მოსთქვამდა მონოლოგად. ტყუილად ჰგონიათ, რომ მონოლოგი ბუნებრივი არ არის. დიდი მღელვარება რომ მოერევა ადამიანს, ის ატანს ძალას და ათქმევინებს.

— სულ იმ ლოთი მეტიენის ბრალია! არა, რა დროს სიკვდილი იყო, რომ მომკვდარა ის უბედური ისა! რა ეჩქარებოდა? იმან მოკლა ძია მადლენი. აგერ კუბოში წევს! ბატონო მადლენ! რაღას გააგონებ? მკვდარს წამოაყენებ? არა, რას წარმოვიდგენდი, რომ ასე მიღალატებდა ის სულწაწყმედილი, ისა! ღმერთო, ღმერთო, მკვდარია კაცი! კარგი და იმ პატარა გოგონას რაღა ვუყო? რას მეტყვის მეხილე დედაკაცი? არა, ასე საძაგლად მოკვდეს მადლით სავსე კაცი? სად არის, ღმერთო, შენი სამართალი? მადლიანი რომ არა ყოფილიყო, იმ ტალახში ჩაწვებოდა, თავს გასწირავდა ჩემთვის? ძია მადლენ! ძია მადლენ! ჰაერი არა ჰქონდა, დაიხრჩობოდა მაშ რა მოუვიდოდა? განა არა, ვეუბნებოდი, მაგრამ რა ვქნა, რომ არ დამიჯერა? ძალიან ოინი მოგვივიდა. მოვკალით კაცი, ანგელოზივით წმიდა, იმისთანა გულკეთილი, რომ მეორე არსად იქნება ამისი და-

ჩი. ახლა პატარა გოგო! არა, მე იქ ველარ მივალ, მეც აქ დავრჩებო
არა, რა ღმერთი გაგვიწყრა? ორის სიტყვით არა კმაოდა, რომ სო-
გივეც არ შემოგვპარვოდა? ნეტავი, როგორ შემოვიდა მონასტერ-
ში? იქიდან დაიწყო ჩვენი უბედურება. სულ იმ ჩუმად შემოძრო-
მის ბრალია ყველაფერი. ძია მადლენ! მადლენ! ბატონო მადლენ!
ბატონო მადლენ! ბატონო მერო! არა, არ ესმის. შოდი შენა და...

თმებში იტაცა ხელი.

შორიდან ჭრიალი მოესმა. ალბათ დაკეტეს სასაფლაოს კარი.

დაიღუნა ფოშლევიანი. ახლო დახედა ჟან ვალუანს და ისე შეხტა
უცხად, რომ კინალამ წაიქცა.

თვალი გაეხილა ჟან ვალუანს და მტირალს უყურებდა.

საზარელია მკვდარი, მაგრამ უფრო საზარელი უნდა იყოს
მკვდარის გაცოცხლება. გაქვავებულივით იდგა ფოშლევიანი. ფერ-
მისხილი, შეშლილივით თვალედაქცეტილი, და საკვირველიც არ
იქნებოდა, რომ შეშლილიყო, იმოდენა ვაი-ვაგლახი და ვარამი ნახა
იმ საღამოს. ისე იყო გაშტერებული, რომ ველარ გაეგო, ვისთანა
ჰქონდა საქმე, მკვდართან, თუ ცოცხალთან? იდგა და შიგ თვალში
ჩასცქეროდა ჟან ვალუანს.

— მგონია, ჩამეძინა, — უთხრა ჟან ვალუანმა.

და წამოიწია, წამოჯდა.

დაიჩოქა ფოშლევიანმა.

— ეჰ, მე კი გული გამიხეტქეთ და!

მერე წამოვარდა და შეჰყვირა:

— გმადლობთ, ძია მადლენ!

• ჟან ვალუანს გული წასვლოდა. ცივი პაერი რომ მოხვდა, და სუნ-
თქვა შესძლო, მაშინვე მოსულიერდა.

სიხარული უკუქცევა არის შიშისა. ჟან ვალუანი უფრო ადვილად
მოსულიერდა, ვიდრე გახარებული ფოშლევიანი მოიკრებდა გონებას.

— მაშ ცოცხალი ხართ? ღმერთო, რა აზრიანი კაცი ყოფილ-
ხართ! იმდენი გიყვირეთ, იმდენი, რომ გამოგაბრუნეთ, როგორც
იყო. კუბო რომ ავხადე და თვალდახუჭული დაგინახეთ, გული გა-
მისკდა, — დამხრჩვავი მეგონეთ, კინალამ გავგიჟდი კაცი! გარწმუ-
ნებთ, თვალი რომ არ გაგეხილათ, დასაბმელი გიყვი ვიქნებოდით. არა,
რადღა გავაწყობდით მე უბედური, თუკი თქვენ არ მეყოლებოდით?
ახლა თქვენი პატარა გოგო? გადაიჩეოდა ჩემი ნაცნობი მეხილე,
გოგო კალათში ჩაუსვეს და მერე გამოუცხადეს, — პაპამ შენი ჭირა
წაიღო, გოგოს შენ მოუარეო! მოდი შენა და!.. ძალიან კი გადაუ-
რჩით, პა? მართლა, რომ ძალიან გადაურჩით! მადლი თქვენს მოხერ-
ხებას და სამოთხის წმინდანებს! მაშ ცოცხალი ხართ, პა? აი ეს კი
დიდებულისა!

— მცივა, — უთხრა ჟან ვალუანმა.

ამ სიტყვამ მოიყვანა ჭკუაზე ფოშლევეანი, — მოაგონა საქმის მდგომარეობა და აჩქარების საჭიროება, მოსულიერდნენ ორივე, მაგრამ ისე იყვნენ, თითქო ჯანლი აპფარებიანთ თვალეში და ვე-რასა ხედავენო.

— აბა, წავიდეთ! — შეჰყვირა ფოშლევეანმა.

ხელი ჩაიყო ჯიბეში და პატარა მათარა ამოაძვრინა:

— ჯერ პირი გავისველოთ.

არაყი რომ მოხვდა ჟან ვალუანის გულს, მაშინვე წამოვარდა და თავი დაახურა კუბოს.

საჩქაროდ დალურსმეს ცარიელი კუბო და ამოძვრნენ საფლავე-დან.

ახლა კი სრულიად დამშვიდებული იყო ფოშლევეანი. საშიში აღა-რა ჰქონდარა. სასაფლაო დაკეტილი იყო. კიდევ რომ მოსულიყო მესაფლავე გრიბიე, წესიერად დახვდებოდა ყველაფერი. ან ასე მალე როგორ მოვიდოდა? ის ახლა თავის მოწმობას ეძებდა. ეძებდა და ვერ იპოვიდა, რადგან მოწმობა ფოშლევეანს ედო ჯიბეში და უმოწმობოდ კი სასაფლაოს კარს არ გაუღებდნენ.

ფოშლევეანმა ნიჩაბი აიღო, ჟან ვალუანმა ბარი და ღირსეულად დასაფლავეს ცარიელი კუბო.

რომ გაათავეს, მოასწორეს საფლავე, ფოშლევეანმა ურჩია:

— ახლა კი წავიდეთ. ბარი მე მომეცით, თქვენ ნიჩაბი.

დაღამდა.

ჟან ვალუანს ჯერ ისევე უჭირდა სიარული. დიდი ხანი იწვა კუ-ბოში, უძრავი, გაქვავებული და მიმკვდარებულსა ჰგავდა. ძარღვებ-გაქვავებული იწვა კუბოში, და თანაც გამოჰყოლოდა. საჭირო იყო დრო და მოძრაობა, რომ მოეშორებინა ეს გათოშვა.

— თქვენ გაყინული ხართ, — მიმართა ფოშლევეანმა, — მე კოჭ-ლი, მოდი შენა და ჩქარა იარე!

— ცოტა დამაცადეთ, ფეხი გავანძრო, მერე მე ვიცი.

იმ ხეივნითვე მიდიოდნენ, რომლითაც ბალღახინმა მოაბრძანა. კარი დაკეტილი დახვდათ, ფოშლევეანს ხელში ეჭირა გრიბიეს მოწ-მობა. მივიდა, ნახვრეტში ჩაუშვა. მეკარემ თოკი მოსწია. კარი გაი-ლო და გავიდნენ.

— ხედავთ, რა კარგად მიდის საქმე. რა მშვენიერად მოგისაზრე-ბიანთ ყველაფერი, ძია მადლენ.

ვოჟირარის სადარაჯოსთან ხმა არავინ გასცა: სასაფლაოდან მი-დიოდნენ მუშები, ხელში ბარი და ნიჩაბი ეჭირათ: აქ ერთი და მეორეც პასპორტს უდრიდა.

ვოჟირარის ქუჩაში აღარავინ ჩანდა.

— ძია მადლენ, — სთხოვა ფოშლევანმა, რომელიც კაი ხან იყო, სახლების ნომრებს სინჯავდა, — თქვენ კარგად ხედავთ, დამანახვეთ № 87, თორემ მე ველაჟას ვარჩევ.

— აგერ, იქით მივდივართო, — უპასუხა ჟან ვალყანმა და სახლთან მიიყვანა.

— მიზოძეთ ნიჩაბი და ცოტა ხანს აქ დამიცადეთ, სულ რამდენიმე წუთს დაგავგიანებთ.

შევიდა სახლში, აპყვა კიბეს. სულ ზევით ავიდა. ღარიბი კაცის ალღოს მისდევდა, რომელიც სხვენისაკენ იზიდავს. კარი დააკაუნა.

— მობრძანდით.

გრიბიეს ხმა იყო.

შეაღო კარი და შევიდა. მესაფლავე გრიბიეს ბინა ისეთივე იყო, როგორც ყველა ღარიბისა. სხვენის ნაწილი, მოუწყობელი და გადასაყრელით გატენილი. რაღაც ყუთი იდგა, იქნება კუბოც ყოფილიყო, კამოდის დანიშნულებას ასრულებდა, და ქილა—წყაროსას. ლოგინის მაგივრად ჩალის ლეიბი ეგდო იატაკზე. არც მაგიდა ჩანდა, არც სკამები. კუნჭულში, ძველი ხალიჩის ნაჭერზე ერთი ქალი იჯდა და ჯგუფად რამდენიმე ბავშვი. არეულ-დარეული იყო ყველფერი, თითქოს მიწისძვრა ყოფილიყო მარტო ამ ერთისთვის. სახურავი აღარას ეხურა, დაგლეჯილი ტანისამოსი ძირს ეყარა, სურა გატეხილი ეგდო. დედას ეტირა, ბავშვები ეტყობოდა, გალახულები იყვნენ, საშინელი სასტიკი ჩხრეკა უნდა ყოფილიყო ამ სახლში. ცხადი იყო, მესაფლავე გაშმაგებულიყო თავის მოწმობის ძებნაში და დამნაშავედ თავის ბინასა სთვლიდა, ბარგს, ცოლსა და შვილებს, და ჯავრიც იმათზე ამოეყარა.

მაგრამ ისე ეჩქარებოდა ფოშლევანს, რომ ყურადღება არაფრისთვის მიუქცევია.

შევიდა და არც კი მიესალმა:

— აი, თქვენი ბარი და ნიჩაბი.

განცვიფრებული შეჰყურებდა გრიბიე.

— თქვენა ხართ, სოფლელი?

— და ხვალ დილით სასაფლაოს მეკარეს გამოართმევთ თქვენს მოწმობას.

ბარი და ნიჩაბი ძირს დადო.

— მე რომ ვერა გამიგია რა?

— რა არის აქ ძნელი გასაგები? ალბათ ჯიბიდან ამოგივარდათ თქვენი მოწმობა და მე ვიპოვე იქვე, საფლავის პირთან, თქვენ რომ

წამოხვედით, მკვდარს თავისი მიწა დავაყარე, საფლავი ამოვავეს, თქვენი საქმე მე გავაკეთე, მოწმობა მეკარეს ჩავაბარე და აღარც ჯარიმას გადაიხდით, თხუთმეტ ფრანკს. ახლა?

— დიდი მადლობა, სოფელლო. — შეჰყვირა გახარებულმა გრიბიემ, — შემდეგში ყელს რომ გავისველებთ, ფულს მე ვიხდი.

თ ა ვ ი მ ი რ ვ ა

წინამძღვარსაც მოაწონა

ერთი საათის შემდეგ, როდესაც კარგად დაღამდა, ორი კაცი და ერთი პატარა გოგონა მიადგა პიკაუსის ქუჩის № 62 კარს. კარს გარედან პატარა ჩაქუჩი ეკიდა დასაკაკუნებლად. დააკაკუნეს.

ფოშლევანი იყო, ჟან ვალუანი და კოზეტი.

ორნივე ერთად წასულიყვნენ მეხილესთან კოზეტის წამოსაყვანად. სულ კანკალით გაატარა ეს დღე და ღამე საბრალო გოგონამ, სულ ტენარდიე ელანდებოდა. ისე კანკალებდა, რომ ვერც ხმის ამოდებას, ვერც ტირილს ვერ ახერხებდა. უძილოდ გაეტარებინა მთელი ღამე და ლუკმა პური არ შეეჭამა, რაც ხანი იქ იყო. ხან რასა ჰკითხავდა თავისი მასპინძელი, ხან რას, მაგრამ ხმას არ იღებდა გოგონა და თრთოდა. გრძნობდა, რომ რაღაც მოხდა ამ ორი დღის განმავლობაში, მთლად აირია მისი ცხოვრება და სულ იმას ფიქრობდა, — ჰკვიანად უნდა ვიყო, — ამიტომ იყო, რომ პასუხს არ აძლევდა მეხილეს. საკვირველი ძალა აქვს ამ სამ სიტყვას — არა სიტყვა რა, — შეშინებულ ბავშვს რომ ჩასჩურჩულებენ ყურში. შიში მუნჯია და არავინ იცავს საიდუმლოს ისე კარგად, როგორც ბავშვი.

ჟან ვალუანი რომ დაინახა ამ უბედურ დღე-ღამის შემდეგ, ისე შეჰკივლა სიხარულით, რომ ვისაც უნდა გაეგონა, საფლავიდან ამოყვანილის სიხარულს იგრძნობდა იმის ყვირილში.

ფოშლევანმა იცოდა ის საიდუმლო სიტყვა რომელიც ყველა კარს გაუღებდა მთელ მონასტერში.

ასე დამთავრდა ორმაგი და საშინელი საკითხი: გასვლა და ისევ მონასტერში შესვლა.

ფოშლევანმა იქ შეიყვანა ჟან ვალუანი და კოზეტი, სადაც გუშინ ბრძანება მიიღო დედა-წინამძღვრისა.

წინამძღვარი უკვე იქ ბრძანდებოდა კრიალონით ხელში. გვერდით ერთი ხმოსანი-დედა უდგა, პირბადით, პატარა შანდალში ენთოსანთელი და ოდნავ ანათებდა ოთახს.

ჯერ კარგად გასინჯა წინამძღვარმა ჟან ვალჟანი. თვალდაშე-
ბულისთანა კარგად ვერაეინ სინჯავს საგანს.

მერე კითხვა დაუწყო:

— თქვენ ძმა ხართ?

— დიახ, ღირსო-დედაო, — მიუგო ფოშლევანმა.

— რა გქვიათ?

— ულტიმ ფოშლევანი.

ფოშლევანს მართლა ჰყოლოდა ერთი ძმა, სახელად ულტიმი,
მაგრამ მოჰკვდომოდა.

— სადაური ხართ?

— პიკინელი გახლავთ, ამიენის ახლოდან.

— რამდენი წლისა ხართ?

— ორმოცდაათისა გახლავთ.

— თქვენი ხელობა?

— მებაღე გახლავთ.

— კარგი ქრისტიანი ხართ?

— ჩვენს ოჯახში სულ ყველანი კარგი ქრისტიანები გახლავან.

— ეს პატარა თქვენი არის?

— დიახ, ღირსო-დედაო.

— მამა ხართ ამისი?

— არა, პაპა გახლავთ.

ხმოსანმა დედამ მოახსენა წინამძღვარს ჩუმი ხმით:

— კარგ პასუხებს იძლევა.

ხმა არ ამოიღო ჟან ვალჟანმა.

ახლა კოზეტს დააშტერდა წინამძღვარი და, კარგად რომ გასინ-
ჯა, ჩუმი ხმით უთხრა ხმოსან-დედას:

— ლამაზი არ იქნება, რომ გაიზრდება.

ცალკე მიიკუნჭნენ, მოილაპარაკეს, შეთანხმდნენ, მერე ფოშლე-
ვანისკენ მობრუნდა წინამძღვარი და უთხრა:

— ძია ფოვან, მეორე ზანზალაკი დაგვჭირდება, ამიერიდან
ორი ზანზალაკი იქნება ბაღში.

მართლაც, რომ გათენდა, ბაღში. ორი ზანზალაკის ხმა ისმოდა,
და მოლოზნებიც სცოდავდნენ და მალლა იწვევდნენ პირბადეს, რომ
უკეთ დაენახათ ორივე. ბაღში ორი კაცი ჩანდა, ერთად ბარავდნენ
მიწას, ფოვანი და ერთი კიდევ სხვა. რაღაცა მოხდა, რომ მთლად
შეინძრა მონასტერი და მრავალი ცოდვა ჩაიდინეს იმ დღეს მო-
ლოზნებმა, თითქმის ყველამ დაარღვია სავალდებულო დუმილი.
ჩურჩულით ეუბნებოდნენ ერთმანეთს:

— მებალის დასახმარებლად ვილაც აუყვანიათ.

ხმოსანი-დედები მეტსაც ამბობდნენ:

— ძია ფოვანის ძმა არის.

დაბინავდა მონასტერში ჟან ვალუანი, მებალედ მიიღო წინამძღვარმა. მუხლზე საწვივე ეკრა და ზედ წესისამებრ პატარა ზანზალაკი ეკიდა.

მოსამსახურედ იყო მონასტერში, თავისი თანამდებობა ჰქონდა. სახელად ულტიმ ფოშლევანი ერქვა.

უმთავრესი მიზეზი ჟან ვალუანის მიღებისა წინამძღვარის სიტყვა იყო კოზეტის შესახებ. — ლამაზი არ იქნება რომ გაიზრდებოდ.

ასე წარმოიდგინა მომავალი კოზეტისა; თავისად დაიგულა და მით უფრო მეტი თანაგრძნობით შეუწყო ხელი, სამადლოდ აღსაზრდელად მიიღო პანსიონში.

მონასტრის ინტერესით ხელმძღვანელობდა, ასე რომ მოიქცა. მართალია, სარკე არა აქვთ მონასტერში, მაგრამ ქალმა უსარკოდაც იცის, რამდენად ლამაზი და გულწარმტაცია. თუ ლამაზია ქალი, ძალიან ძნელად შევა მონასტერში მოლოზნად, რამდენადაც მეტად ლამაზი არის ქალი, იმდენად ნაკლებად აქვს მოლოზნობის სურვილი და ამიტომ არის, რომ მონასტერს უშნო, ულაზათო ქალების იმედი უფრო აქვს და იმათ უფრო სწყალობენ.

ძალიან აამაღლა ამ ამბავმა ბებერი ფოშლევანი და დიდი პატივისცემაც შესძინა. სამმაგ წარმატებას მიაღწია: იმის მზესა ჰტიცავდა ჟან ვალუანი, რომელმაც ბინაც იშოვა იმის დახმარებით და განსაცდელიც მოიშორა; პატივისცემა დაიმსახურა მესაფლავე გრიბიესი, რომელსაც ააცდინა იმოდენა ჯარიმა. დიდი მადლობა დაიმსახურა წინამძღვრის და მოლოზნებისა, რომელთაც ნატვრა აუსრულა, და მონასტერშივე, აკლდამაში დაასაფლავა განსვენებული დედა-ჯვარცმა. — გვერდი აუხვია კეისარს და დააკმაყოფილა ღმერთი. კუბო თავისი მიცვალებულით დარჩა მონასტერში, და ცარიელი კუბო დამარხულ იქმნა ვოჟირარის სასაფლაოზე. საზოგადოებრივი წესწყობილება, ცხადია, ღრმად უნდა ყოფილიყო ამით აღშფოთებული, მთავრობის კანონიერ განკარგულების დარღვევით, მაგრამ სრულიად შეუმჩნეველად ჩაიარა ამ უკანონობამ, მონასტერი დიდად აფასებდა ფოშლევანის ღვაწლს და საუკეთესო მოსამსახურის და საგანგებო მებალის სახელით ჰყავდა დაჯილდოებული. ცოტა ხანს უკან, ეპისკოპოსი რომ ეწვია მონასტერს, წინამძღვარმა დაწვრილებით უამბო, ცოტაოდენ თავის ქებით და გულწრფელ დანდობით ერთგული ღვაწლი ფოშლევანისა. ეპისკოპოსმა ბ. დე-ლატინი

ჩახა, სასახლის მოძღვარი, შემდეგში რეიმსის ეპისკოპოსი და კარდინალი. ჩუმი ხმით და დიდი ქებით უამბო ფოშლევიანის მოხერხება. პატივსაცემი გახდა ფოშლევიანის სახელი; იარა ამ სახელმა და რომშიც კი ჩავიდა. პატარა წერილი გვაქვს მაშინდელი პაპის, ლეონ მეთორმეტისა, პარიზში პაპის მოადგილისადმი, თავის ნათესავ დელლა-გენგასადმი მიწერილი. აი, რას ნახავთ ამ წერილში: „პარიზის ერთ მონასტერში საკვირველი მებაღე არის თურმე, წმინდათა შორის ჩასარიცხველი, სახელად ფოვანი“. სახელოვანი, დიდებული კაცი გამხდარიყო ძია ფოშლევიანი და თვითონ კი არ იცოდა რა ამისი. იღვა და ბარავდა, სხლავდა, თოხნიდა, სანესვეს ფალას აფარებდა; არც რამე თავის დიდებისა იცოდა, არც წმინდანებისა; ისევე არა იცოდა რა თავის სახელოვნობისა, როგორც ღურგემელმა თუ არ ვიცი, სურელმა ხარმა, რომლის სურათი დაბეჭდილი იყო Illustrated London News-ში¹ ამ წარწერით: რქიან საქონლის გამოფენაზე მიღებულნი აქვს პირველი ჯილდო.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ი

მონასტერში

მონასტერშიც გაჩუმებული იყო კოხეტი.

ქან ვალყანი თავის მამად მიაჩნდა. თავის წარსულისა არა იცოდა რა და ამიტომ ვერც იტყოდა რასმე. კიდევ რომ სცოდნოდა, მაინც არ იტყოდა. მგონია ვთქვით, უბედურება ენას აუბამს ხოლმე ბავშვს. იმდენი ტანჯვა-ვაება გამოიარა საცოდავმა, რომ ყველაფრისა ეშინოდა, ხმის ამოღებას ვერა ბედავდა, სუნთქვას ვერა ბედავდა თავის ნებისად. რამდენი ცემა-ტყევა და ლანძღვა-გინება რგებია მარტო იმისთვის, რომ არ მოსწონებიათ იმისი სიტყვა. ძლივს ცოტა გაბედულობა დაეტყო მას შემდეგ, რაც ქან ვალყანთან იყო. მონასტერსაც ადვილად მიეჩვია. ოლონდ ძალიან წუხდა, რომ თან არა ჰყავდა თავისი დედოფალა, მაგრამ ამის თქმას როგორ გაბედავდა? ერთხელ კი როგორღაც წამოსცდა და შესჩივლა ქან ვალყანს:

— რომ მცოდნოდა, მამაჩემო, იმასაც თან წამოვიყვანდი.

რაკი მონასტერში იყო და პანსიონელი გახდა, ტანსაცმელიც მოწაფური უნდა ჩაეცვა. ქან ვალყანმა სთხოვა, — ძველი გამოიყ-

¹ ლონდონის ელუსტრირებული ახალი ამბები (ინგლ.).

ვალი მე-მიბოძეთო; ის ტანისამოსი იყო სამგლოვიარო, ბავშვს რომ ჰააცვა ტენარდიესგან წაძოყვანის დღეს. ჯერ გაცვეთილი არ იყო. ქაფური დააყარა, შიგვე ჩადო იმისი წინდები და ფეხსაცმელი, დაუმატა მრავალი სურნელოვანი, რომლებიც ყოველთვის ბლომად აქვს მონასტერს, ჩაალაგა სადღაც და როგორღაც შეძენილ ყუთში და თავის ლოგინთან დადო. სკამზე. ყუთის გასაღები ყოველთვის ჯიბეში ჰქონდა.

— მამაჩემო, — მიმართა ერთხელ ტოროლამ, — ნეტავი რა გაქვთ ამ ყუთში, რომ ასეთი კარგი სუნი უდის?

ძია ფოშლევეანიც ძალიან კმაყოფილი იყო. გარდა იმ დიდებისა და სახელოვნობისა, რომელიც მოგახსენეთ და რომლისაც იმან არა იცოდა რა, სრულიად ბედნიერადა სთვლიდა თავის ცხოვრებას; შრომაც იმდენი აღარა სჭირდებოდა, რადგან ამხანაგი ჰყავდა და კარგადაც ეხმარებოდა; და იმიტომაც, რომ სრულიად საკმარისად ჰქონდა თავის საყვარელი თამბაქო; ერთისამად მეტსა სწევდა, ვიდრე წარსულში და ტკბებოდა თამბაქოს წვეით, თამბაქოს კომლით, რადგან თამბაქოს ფასს უან ვალყანი იხდიდა.

მოლოზნებმა ვერ შეითვისეს სახელი ულტიმი. უან ვალყანს მეორე ფოვანს ეძახდნენ.

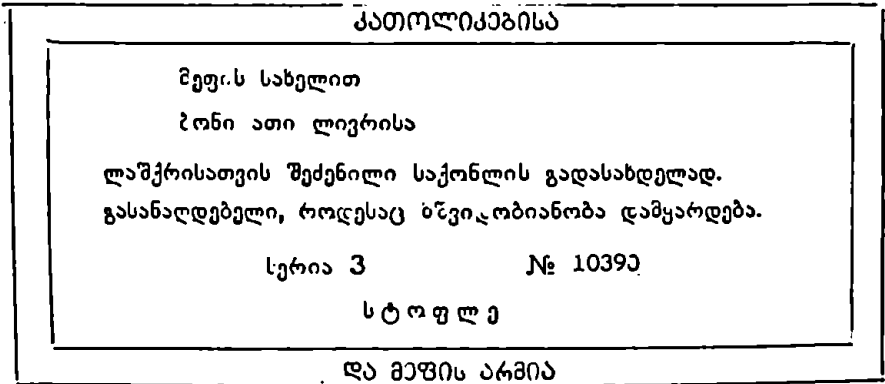
ცოტა რამ, იოტის ოდენი რომ ჰქონოდათ ამ წმინდა ქალებს ჟავერისა, ადვილად შენიშნავდნენ, რომ როცა ქალაქში გასვლა იყო საჭირო ბალის და ბოსტანის საჭიროებისთვის, ყოველთვის უფროსი ფოშლევეანი მიდიოდა, ბებერი, ხეიბარი, კოჭლი, და მეორე კი არსად გადიოდა. მაგრამ ეს გარემოებაც კი ვერ შენიშნეს, რადგან ღვთისადმი მიმართული თვალი მიწიერს ველარასა ხედავს ალბათ, ან კიდევ იმიტომ, რომ ერთმანეთს ადევნებდნენ თვალყურს და სხვებისთვის არა სცალოდათ.

კიდევ კარგი, რომ ასე ფრთხილად მოიქცა უან ვალყანი. ერთხელ არსად გასულა თავის სამალაეიდან, თორემ ჟავერს ვერ ასცდებოდა. იქ ტრიალებდა ჟავერი მთელი თვის განმავლობაში და თავის ნადირს ეძებდა. უან ვალყანისთვის ეს მონასტერი პატარა კუნძული იყო, ყოველ მხრივ დიდი უფსკრულით გარსშემორტყმული. ეს ბალი იყო ამიერიდან იმისთვის მთელი ქვეყანა: ცასა ხედავდა, რომ დამშვიდებული ყოფილიყო და თავის კოზეტს, რომ ბედნიერი ყოფილიყო.

ერთხელ კიდევ ეღირსა ტკბილი ცხოვრება.

ბალის ბოლოში დანგრეულ სახლში დარჩენილიყო სამი პატარა ოთახი და იქა ცხოვრობდა ფოშლევეანთან. ჯერ ისევ შეიძლებოდა

ამ პატარა სახლის ნახვა 1845 წ. დიდი ოთახი ძია ფოშლევიანმა ჟან ვალუანს დაუთმო. უარზე იყო ჟან ვალუანი, არ თანხმდებოდა, მაგრამ ისე ჩააცივდა ფოშლევიანი, რომ აიძულა და ძალდატანებით შეიყვანა. ეს ოთახიც სხეებივით მიტოვებული იყო. კედელზე ორი ლურსმანი იყო: ერთზე საწვივე ეკიდა თავის ზანზალაკით; მეორეზე — გუდა. კედლის დასამშვენებლად ბუხრის თავზე მეფის ფულა ჰქონდა მიკრული 1793 წლისა, რომლისა მარტო წარწერები მოგვყავს, რადგან სილაძაზის მხრივ საზიზღრობას წარმოადგენდა:

ვანდეური იყო ეს ასიგნაცია, კედელზე მიეკრა ფოშლევიანის წინა მებაღედ მყოფ შუანს, რესპუბლიკის მტერს. ეს მებაღე იქვე მომკვდარიყო მონასტერში. და მერე ფოშლევიანი მიეღოთ იმის მაგივრად.

მთელი დღე ბაღში იყო ჟან ვალუანი, მუშაობდა და სასარგებლოც იყო იმისი შრომა. წინათ, სიყმაწვილეში, გამსხლავად იყო, და ახლა სიამოვნებით დაიწყო მებაღეობა. მკითხველს ეხსომება, რომ მრავალი საშუალება იცოდა მცენარეების გამრავლების და სასარგებლოდ გამოყენებისა, და აქ გამოიყენა თავისი ცოდნა. ბაღში ხე არ იყო, რომ ნამყენი არ ყოფილიყო. მიჰყო ხელი და ყველაზე ამყენო საუკეთესო ხილი.

კოზეტს ნება ჰქონდა ყოველ დღე მისულიყო ჟან ვალუანთან და ერთი საათი იმასთან ყოფილიყო. სულ დაღვრემილები იყვნენ მოლოზნები, ჟან ვალუანი კი მხიარული იყო, გულკეთილი, მოალერსეადარებდა იმათ ბავშვი და აღმერთებდა თავის მამობილს. დანიშნულ დროს სირბილით მიტყრილებდა მებაღეების სახლისაკენ. შევიდოდა და სამოთხედ გარდაჰქმნიდა ულაზათო ოთახს, ვარდივით გაიშლებოდა ხოლმე ჟან ვალუანი; გრძნობდა, რომ მით უფრო მე-

ტად იყო ბედნიერი, რამდენადაც კოზეტის სურვილს აკმაყოფილებდა. იმით არის ნეტარი ჩვენ მიერ მიძღვნილი სიხარული, რომ სხვა ანარეკლივით არა ქრება; პირიქით, უფრო გაბრწყინებული გვიბრუნდება; პანსიონელების დასვენების დროს ჟან ვალუანი ყოველთვის ბაღში იყო, შორიდან უყურებდა კოზეტის სირბილს და თამაშობას და ტკბებოდა იმისი საცილით.

ღიახ, ახლა კი იცინოდა კოზეტი.

იერიც გამოსცვლოდა ცოტაოდნად პატარა გოგონას. მწუხარება აღარ ემჩნეოდა სახეზე. სიცილი მზე არის და ზამთარს განდევნის ადამიანის პირისახიდან. კოზეტი თუმცა ულამაზო იყო, მაგრამ სანდომიანი ხდებოდა. იგი ჰკვიანურად ლაპარაკობდა ბავშვური, ტკბილი ხმით.

დასვენება რომ გათავდებოდა, კლასში შევიდოდნენ ბავშვები, ჟან ვალუანი იმის კლასის ფანჯარას უყურებდა. ღამით დგებოდა, რომ პანსიონელების საწოლი ოთახის ფანჯრისთვის შეეხედა.

ესეც ღვთის განგება იყო ალბათ. მონასტერმა ცალკე და კოზეტმა ცალკე შეავსო და გაამაგრა ეპისკოპოსის მიერ აღძრული საქმე ჟან ვალუანში. ქეშმარიტებად უნდა ჩაითვალოს ის დებულება, რომ ერთი მხარე სათნოებისა ამპარტავენობის მოსაზღვრე არის; პატარა ხილია შუაში, ეშმაკისაგან გადებული. ჟან ვალუანი თავისდაუნებურად და შეუმჩნეველად იქნება ძალიან ახლოც იყო ამ მხარესთან და ხიდთან მისული, როდესაც განგებამ მცირე პიკაუსის მონასტერში მოაყენა. მანამ განსვენებულ ეპისკოპოსს ედარებოდა, უღირსად სცნობდა თავს და თავმდაბლად იქცეოდა; მაგრამ ბოლო ხანს სხვებსაც ადარებდა თავს, და სიამაყეს გრძნობდა. ვინ იცის, იქნება მონასტერი რომ არ შეხვედროდა, ნელ-ნელა ისევე სიძულვილისთვის გაეხსნა გული.

მონასტერმა არ მიუშვა დაღმართამდე.

ეს მეორე ადგილი იყო პატიმრობისა მისგან ნაგემი. თავის სიყმაწვილეში, იმ დროის განმავლობაში, რომელიც ცხოვრების დასაწყისს შეადგენდა, ერთი სხვა ნახა, საშინელი, საზარელი, რომლის სიმკაცრე ყოველთვის მართლმსაჯულების უარყოფად და კანონიერების შემრცხვენად მიაჩნდა. დღეს კი კატორღის შემდეგ მონასტერსა ხედავდა. კატორღაში მისი წევრი იყო, აქ კი მარტო მაყურებელი. თავის გულში ადარებდა ორივეს ერთმანეთს.

ხანდახან დაეყრდნობოდა ხოლმე ბარზე და ნელ-ნელა ჩადიოდა თავის ფიქრების უძირო ხერეღში.

აგონდებოდა თავისი ძველი ამხანაგები. რა უბედურები იყვნენ!

ირიყრაყებდა, წამოცვივდებოდნენ და ოფლი სდიოდათ დაღამებამდე. საკმაო ძილიც კი ენატრებოდათ. სამგზავრო საწოლებზე ეძინათ, რომლებზედაც ნახევარ სანტიმეტრის სისქე ლეიბები ეგოთ. ოთახში საშინელი ყინვა უნდა ყოფილიყო, რომ ერთხელ მაინც აენტოთ ცეცხლი, რადაც ხალათი ეცვათ წითელი, საზიზღარი. დიდად უნდა შეპბრალებოდათ კაცი, რომ მსხვილი ტილოს შარვლას ნება მიეცათ ცხელ ზაფხულში, და წელზე რისამე შემოხვევისა— დიდ ყინვაში. ლეინოს მარტო მაშინ აღირსებდნენ და ხორცს, როდესაც ზედ უნდა დაჰკვდომოდნენ სამუშაოს. თავისი სახელი აღარა ჰქონდათ, ცოცხალი ადამიანები ციფრებად გარდაექმნათ და ნომრებით უხმობდნენ, აღარც თვალი ჰქონდათ, რომ პირდაპირ შეეხედათ, აღარც ხმა, რომ თავისად ეთქვათ რამე. თმა აღარა ჰქონდათ თავზე, რომ ადამიანს ჰგვანებოდნენ, სირცხვილის წუმპეში ეყარნენ, მოღერებულ კეტის და მათრახის ქვეშ.

მერე ფიქრით იმათა სინჯავდა, ვინც თვალწინა ჰყავდა, ესენიც თმაგაქრეკილები იყვნენ, ვისაც აქა ხედავდა, თვალახვეულები, ხმაგაქმედილები, სირცხვილის წუმპეში არ ეყარნენ, მაგრამ მასხარად აგდებული და განკიცხულნი იყვნენ საზოგადოების ერთ ნაწილისგან. კეტით და მათრახით ამათ არავინა სცემდა, მაგრამ ბეჭები აქრელებული ჰქონდათ მოლოზნურ ქენჯნით; ამათი სახელებიც გამქრალიყო, და ახლა სხვა სახელებით ცხოვრობდნენ, წმინდანთა თვისების აღმნიშვნელი სახელებით. ამათ თავის დღეში არ ეღირსებოდათ ხორცი, ან ლეინო, და ხშირად დილით-საღამომდე იყვნენ მშვიერი, ამათაც წითელი ხალათის მაგივრად შავი სამოსი ეცვათ, სუდარის მსგავსი, მეტად მძიმე ზაფხულში, მსუბუქი ზამთარში, და არ შეეძლოთ ან ჩაემატებინათ რამე, ან შეესწორებინათ. უხეში მატყლის პერანგი ეცვათ მთელი ექვსი თვის განმავლობაში, რომლითაც ავად ხდებოდნენ ყველანი. — პატარ-პატარა სენაკში ცხოვრობდნენ, სადაც თავის დღეში ცეცხლს არ აანთებდნენ. ლეიბზე კი არ იწვნენ, რომლის სისქე ნახევარ სანტიმეტრზე მეტი არ უნდა ყოფილიყო, ჩალა ჰქონდათ გაშლილი და იმაზე ეყარნენ. ძილიც კი არა ჰქონდათ საკმარისი; მთელი დღის შრომით დაქანცულნი, როგორც კი ჩაეძინებოდათ, როგორც კი იგრძნობდნენ ცოტა რამ დასვენებას და გათბობას, უნდა წამომდგარიყვნენ, შესულიყვნენ გაყინულ, ბნელ საყდარში და გაყინულ ფილაქანზე დაჩოქილთ ლოცვით მიემართათ ღვთისადმი: ეს ყოველ ღამ, უკლებლივ.

დადებული იყო დღეები მონანიებისა, როდესაც ყველა მოლოზანი რიგ-რიგით თორმეტი საათის განმავლობაში უნდა მდგარიყო

ქუხლმოყრილი ფილაქანზე, ან, თუ დაიღლებოდა, პირდაღმა გდებულიყო ჯვარედინად გაწვდილ ხელებით.

ისინი კაცები იყვნენ, ესენი დედაკაცები.

რა დააშავეს იმ კაცებმა? მოიპარეს, გახრწნეს, გაძარცვეს, მოკლეს. ყაჩაღები იყვნენ, ავაზაკები, სიყალბის ჩამდენნი, მოძწამელები, ხანძრის წამკიდებლები, კაცისმკვლელები, მაძისმკვლელები.

ამ ქალებმა რაღა დააშავეს? არათერი.

ერთი მხრივ ავკაცობა, ყაჩაღობა, ყალბისქმნა, ბოროტმოქმედება, ძალმომრეობა, ჟინიანობა, კაცისკვლა, — ყოველგვარი ცოდვა და გახრწნილება.

მეორე მხრივ — ერთადერთი რამ — უბიწოება.

უბიწოება სრულქმნილი, რაღაც საიდუმლო ამაღლებით ზეცისადმი მიძღვნილი, სათნოებით ჯერ ისევ ქვეყნიური და სიწმინდით კი უკვე ზეციური.

ერთი მხრივ ჩუმი აღიარება ბოროტებისა, რომელს გულში იმაღავს კაცი. მეორე მხრივ აღიარება შეცდომისა, რომელს ხმაძალივ გაიძახის ქალი.

მერე რა არის ერთის ბოროტება, და მეორის შეცდომა?

ერთი მხრივ გახრწნილება, მეორე მხრივ წმინდა სურხელება. ერთი მხრივ ზნეობრივი ჭირი, რომელსაც თვალს არ ამოარებენ, იარაღით იგერიებენ, და რომელიც ნელნელა სკამს დაავადებულთ, მეორე მხრივ უბიწო შეწირვა რამდენიმე სულისა ერთ საკურთხეველზე. იქ წყვდიადი, აქ ჩრდილი. მაგრამ ჩრდილი შუქმფენიარ სინათლით საესე.

იქაც დამონება ადამიანისა, აქაც. ოღონდ იქ შესაძლებელია გათავისუფლება, დანიშნული ვადა რომ გავა, ან გაპარვა. აქ კი სამარადისო არის ეს დამონება; ერთადერთი იმედი, შორეულ მომავლის თავისუფლების აღმთქმელი სხივი, რომელსაც ადამიანი სიკვდილს უწოდებს.

პირველ შემთხვევაში დაბმული მარტო ჯაქვით არის ადამიანი, მეორეში — თავის მრწამსით.

რას გვაძლევს პირველი? უსაზღვრო წყევლას, შურისძიებას, სიძულვილს, სასოწარკვეთილ გაშმაგებას, გაცოფებულ ზიზღს ადამიანთა საზოგადოებისადმი და ზეცის გამობას.

რას გვაძლევს მეორე? კურთხევას და სიყვარულს.

იქაც და აქაც, ამ ორ მსგავს და ასე განსხვავებულ ადგილს, ეს

განსხვავებული ადამიანები ერთ და იმავე დანიშნულებით იყვნენ შეკრებილნი: — მოსანანიებლად.

ძალიან კარგად ესმოდა ჟან ვალუანს მონანიება კატორღელებსა, მონანიება პირადი, მონანიება თავის დანაშაულისა; მაგრამ ამ ქალების მონანიებისა კი ვერა გაეგო რა, ამ ქალებისა, რომლებსაც არც სასაყვედურო ჩაუდენიათ რამე, არც საძრახი, და გულის კანკალით ეკითხებოდა თავის თავს:

— რა უნდა მოინანიონ? რა აქვთ განა მოსანანიებელი?

და პასუხი გასცა თავის სინდისმა:

— უწმინდესი მცნება კაცობრიული, — სხვის ცოდვათა მონანიება.

აქ პირადად ჩვენსას არას ვამბობთ, ჩვენ მარტო მოგიტხოვრებთ ჟან ვალუანის თვალსაზრისით იმის ფიქრებს და შთაბეჭდილებებს, თვალწინ უდგა მწვერვალი მიწიერი უარყოფისა, უმადლესი თხემი შესაძლებელ სათნოებისა — უმანკობა, რომელიც შეუხდობს ადამიანს მის შეცდომას, და თვითონ ინანიებს იმის მაგივრად; ტკბულად ეჩვენება თავის მონობა, ტანჯვა, წამება თავის სულის მიერ მოთხოვილი და თავის ხელით ქმნილი, რომ ამით მოინანიოს მოყვასთა შეცოდებანი, თვალწინ უდგა სიყვარული კაცობრიობისადმი, შთანთქმული ღვთისადმი სიყვარულით, მაგრამ მაინც განცალკევებული და მვედრები. თვალწინ უდგა სუსტი, გულკეთილი არსებანი, რომლებიც იტანჯებიან იმათ ვარამით, ვინც შესცოდა, და ხარობენ იმათ ღირსებით, ვინც კეთილია.

და აგონდებოდა, რომ მოხდებოდა ხოლმე, ისიც ბედავდა და ბედს უჩიოდა.

ხშირად წამოდგებოდა ხოლმე შუალამისას, რომ მოესმინა სამადლობელი გალობა ამ უმანკო, მაგრამ მკაცრი წესებით ტანჯულ მოლოზნებისა, და გული უკვდებოდა, როდესაც მოაგონდებოდა, რომ სამართლიანად დასჯილს ზეცა არ აგონდებოდა, და თუ მოაგონდებოდა, მარტო იმისთვის, რომ ღვთის გმობა ეთქვა, და თვითონაც, უბედურმა, მუშტი მოუღერა ღმერთს.

უცნაური რამ მოხდა მის ცხოვრებაში და ღრმად აფიქრებდა, თითქოს წინასწარმეტყველება ყოფილიყოს ჩუმი და გამაფრთხილებელი: კედლებზე ძვრომა, დაკეტილიდან გამოპარვა, თავგანწირვით ბრძოლა თავისუფლების მოსაპოვებლად, — ყოველივე ეს ჩაიღინა, რომ გამოჰქცეოდა ერთს დაწესებულებას მონანიებისას, და ყოველივე ეს დასჭირდა ახლა, რომ შესულიყო მონანიების მეორე სახლში. რას ამცნობდა ამით მას ბედისწერა?

ეს სახლიც საპატიმრო იყო და ძალიან ჰგავდა იმ მეორეს, რომლიდანაც გამოიპარა, მაგრამ თავის დღეში ვერას წარმოიდგენდა ამის მსგავსს.

კედლებს ხედავდა, მოაჯირებს, კლიტეებს. მერე ვინ ჰყავდათ ასე დამწყვდეული? ანგელოზები.

მალალი კედლები რომ ენახა ვეფხვების სამწყვდევეში, იმავე კედლებს ხედავდა კრავების საცხოვრებელში.

ეს სახლი მონანიებისა იყო და არა სასჯელისა, და მიუხედავად ამისა, ეს უფრო მკაცრი იყო, უფრო პირქუში და უღმობელი, ვიდრე ის პირველი, ეს ქალწულები უფრო მეტად იყვნენ დატვირთულნი, ვიდრე კატორღელები. ცივმა, მაგარმა ქარმა დაჰკრა და გაყინა იმისი სიყმაწვილე, აღარც მერე მოეშვა და დაჰქროდა დამწყვდეულ ქორების ორმოს; მაგრამ უფრო ცივი, გამყინავი გრივალი სცემდა ამ მტრედების გალიას. რადა?

რომ ჩაუფიქრდებოდა ხოლმე ამგვარ საკითხს, არარაობად მიაჩნდა ყოველივე თავისი ამ დიდებულ საიდუმლოების წინაშე.

ამგვარ აზროვნებაში ქრება ამპარტავნობა, ყოველმხრივ სინჯა თავისი გულის მიდრეკილებანი; მეტად სუსტადა სცნო თავისი თავი და კიდევ იტირა რამდენჯერმე. რაც კი თავს გადახდა ამ ექვსი თვის განმავლობაში, ეპისკოპოსის დარიგებას აგონებდა სულ ყველაფერი, კოზეტი სიყვარულით და მონასტერი მორჩილებით.

ხანდახან, რომ დაბინდებოდა და ბაღში აღარავინ ეგულებოდა, მუხლმოყრილი იდგა ეკლესიისკენ მიმავალ ხეივანში, იმ ფანჯარასთან, სადაც ბაღში გადმოძვრა იმ ღამეს, გაშტერებული უყურებდა ფილაქანზე პირქვე მწოლარე ლოცვით გატაცებულ მოლოზანს. ისიც დაიჩოქებდა ხოლმე და იმ მოლოზანივით ლოცულობდა იმის ფანჯარასთან.

ეტყობოდა, ვერა ბედავდა პირდაპირ ღვთის წინაშე მუხლი მოეყარა.

რაც კი იქ იყო და გარს ეხვია, — ეს მშვიდი ბაღი, ეს სურნელოვანი ყვავილები, ეს მხიარული მოთამაშე ბავშვები, ეს პირბადიანი მოლოზნები, ეს მიჩუმებული მონასტერი, — თავის დაღს ამჩნევდა ნელნელა ჟან ვალუანს და იმის სულსაც ნელნელა ედებოდა ეს დუმილი. სურნელოვანება ყვავილებისა, მშვიდობიანობა ბაღისა, თავმდაბლობა მოლოზნებისა და სიხარული ბავშვებისა, ახლა იმასა ფიქრობდა, რომ ღვთისა იყო ორივე სახლი; რომ ღმერთმა თავშესაფარი მისცა, როდესაც გაჭირვებული ნახა, ჯერ ერთში და მერე მეორეში; პირველში მაშინ, როდესაც ყველგან დაკეტილი

ხვდებოდა კარი და პანდურის ცემით იშორებდა საზოგადოება; მეორეში მაშინ, როდესაც საზოგადოება ხელმეორედ იწყებდა მის დევნას და ხელახლა უმზადებდა კატორღას; და გრძნობდა, პირველში რომ არ ჩავარდნილიყო, ბოროტების თაყვანისმცემელი გახდებოდა, და მეორეში რომ არ შესულიყო, წამების მსხვერპლად იქცეოდა. გული მადლობით ევსებოდა და სიყვარულით.

ასე მისდევდა წლები ერთმანეთს.

კოზეტი იზრდებოდა.

Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ

Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ Ბ

წიგნი პირველი

ატომით დახასიათებული პარიზი

თავი პირველი

PARVULUS¹

პარიზს თავისი შვილი ჰყავს და ტყეს თავისი ჩიტუნია. ჩიტუნიას ჰქვია ბელურა, პარიზის შვილს — გამენი.

შეაერთეთ ეს ორი იდეა, რომლებიც გამოხატავენ ერთი აღზნებულ ბრძმედს, მეორე დილის ცისკარს; შეაერთეთ ორი ნაპერწკალი — პარიზი და სიყრმე, და მიიღებთ პატარა ბიჭს, „Homuncio“-ს², პლავტეს სიტყვით.

მხიარულია ეს პატარა არსება. ყოველ დღე არ სადილობს, მაგრამ წარმოდგენას კი დაესწრება, თუ მოისურვა, ყოველ საღამოს. პერანგი არ აცვია, ფეხშიშველი დადის, ქუდი არა ხურავს, ჩიტსა ჰგავს, ჰაერში მიფრინავს, გამენი შვილი წლიდან ცამეტამდე იქნება. ამხანაგებთან არის, ქუჩასა სტკეპნის, ღია ცის ქვეშ სძინავს, ძველი შარვალი აცვია თავის მამისა, რომელიც ძირს დასთრევს, ძველი ქუდი ხურავს ვიღაც სხვა მამისა, რომელიც ყურებამდე აქვს ჩამოფხატული. მთელი დღე დარბის, დაწიალებს, რალაცას ეძებს, ვიღაცას უთვალთვალავს, დროს არ აფასებს, სწევს ჩიბუხს, იგინება, როგორც შეჩვენებული, იცნობს ქურდებს, ლაპარაკობს ქურდების ენით, მღერის საზიზღარ ლექსებს შინაურულად ელაპარაკება გოგონებს, დადის და ავი არა აქვს რა გულში. ერთი ძვირფასი მარგალიტი უზის სულში, — უმანკოება მარგალიტები კი ლაფში არ იხსნება. მანამ ყრმა არის ადამიანი, ღმერთს უნებებია უმანკო იყოს. რომ ჰკითხოთ დიდ ქალაქს — ეს ვინ არისო? — ჩემი პაწია შვილიო — გიპასუხებთ.

¹ ბავშვი, შვილი (ლათ.)

² პატარა ადამიანი (ლათ.)

მისი ნიშანთვისებაები

პარიზის გამენი ჯუჯა არის გოლიათი ქალის მიერ ნაშობი.

ნუ გადავამლაშებთ: ამ ქუჩის ქერუბინს ხანდახან პერანგი აქვს, მაგრამ ერთადერთი, ზოგჯერ ფეხსაცმელიც აცვია, მაგრამ ულანჩო; ბინაც კი გამოუჩნდება ხოლმე და ძალიანაც უყვარს, რადგან იქ ეგულება თავისი დედა, მაგრამ მისი გული მაინც ქუჩისკენ მიიწევს, რადგან დედაზე მეტად უყვარს თავისუფლება; თავისებური დროს გატარება იცის, თავისებური ანცობა, რომლის ფუძედ ბურჟუეზებისადმი სიძულვილი გაუხდია; თავისებური მეტაფორები აქვს; არ იტყვის მოკვდაო. — არა, — ფესვიდან შექამა ბაბუაწვერაო. ხელობაცა აქვს თავისებური — ეტლის მოყვანა, ეტლის საფეხურის დაწევა, ფიცრით ვიწრო ხიდის გაკეთება ქუჩის ერთ მხრიდან მეორეზე გადასასვლელად, როდესაც ნიაღვარია; ამასაც თავისებურად გაიძახის — ხელოვნების ხიდი ავაგეო. — ხალხის სასარგებლოდ წარმოთქმულ ვისიმე სიტყვებს გაპყვირის ყველგან.

თავისი საკუთარი ფული აქვს — ქუჩაში ნაპოვნი სპილენძი, რომელსაც თავისებურად სჭრის. ამ ფულს loques¹ უწოდებს თითო ნაჭერს და გასავალი აქვს მთელ პარიზის ქუჩის ბიჭებში.

საკუთარი ცხოველთა სამეფო აქვს, რომელსაც დაშტერებთ დასტქერის სადმე კუთხეში. ჭია-მია, მატლი „თავმკვდარია“, ობობა — ქაჯი და შავი ჭია საშიში, რომელსაც ორი ნესტარი აქვს კულზე და იმით იმუქრება. თავისებური ურჩხული ჰყავს, ზღაპრული, რომელსაც ეკლები ასხია მუცელზე და ხელიკი არ არის. ძეჭეჭები აქვს ზურგზე და ჯოჯო არ არის; ძველ საკირე ორმოში ცხოვრობს, ან გამშრალ ჭაში, შავია, ბანჯგელიანი, ლორწოიანი, ხან ნელა ცოცავს, ხან სწრაფად დაძრწის; ყვირილი არ იცის, მაგრამ თვალთა გქამს და იმისთანა შესაზარია, რომ თავის დღეში არავინ ხედავს: „ყრუანჩელას“ ეძახის ბიჭი ამ უცნაურ ქმნილებას. ძალიან სასიამოვნოა ამ ყრუანჩელას ძებნა სადმე ქეებში, მაგრამ ძალიან საზარელიც. საამო არის აგრეთვე ქუჩაში ქვაფენილიდან უცბად ქვის ამოღება და მატლების ნახვა. პარიზის ყველა უბანი განთქმულია ამ მხრივ საინტერესო ჭია-ღუეებით, რომლებსაც მარტო იქა ნახავს ადამიანი. ურსულინების უბანში შეშის და ხე-ტყის საწყობებში — ტანტრაბეჩია მრავალი; პანთეონში — ცხრაფეხა, მარსის მოედანზე კიდევ ორმოებში — თავკომბალები.

¹ loques — ნაგლეჯები.

რაც შეეხება მოსწრებულ სიტყვას, იმდენი აქვს გამენს, რომ ტალეიარანსაც არ ჩამოუვარდება. არც ცინიზმით ჩამოუვარდება, მაგრამ პატიოსნებით კი იმაზე პატიოსანია. ყოველთვის მხიარულად არის, ყოველთვის ხუმრობს, იცინის და დაღვრემილ ვაჭარსაც კი აცინებს. იმისი ოხუნჯობა თამამად გადადის მაღალ კომედიიდან ფარსში.

მიცვალებულს მიასვენებენ სასაფლაოსკენ. მგლოვიარებთან ერთად ექიმი დაინახა გამენმა და შეჰყვირა:

— ბიჭოს! როდის ყოფილა, რომ ექიმს თვითონვე წაეღოს თავისი ნახელავი!

ერთი კიდევ მოგროვილ ხალხში ჩარეულა და ხან აქეთ გამოძვრება, ხან იქით.

— შენ ეი არამზადავ! — შეუტია სათვალეზიანმა, საათის ოქროს ძეწკვიანმა ბურჯუამ, — წელზე ხელი რად მოჰხვიე ჩემს ცოლს!

— რომ მომხვია, ხომ ზედვე დარჩებოდა აბა სად არის?

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

პ ა რ ბ ი ბ ი ზ ი ა

ყოველთვის ახერხებს და რამდენიმე სუ აქვს ჯიბეში. საღამოს თეატრში მიბრძანდება. როგორც კი გადასცილდება თეატრის ჯადო-ზღურბლს, მაშინვე შეიცვლება; გამენი იყო და იქ კი ბუჩქნარის ტოროლა ხდება. თეატრი ერთგვარი ხომალდი არის, თავდაყირა გადაბრუნებული. ხომალდის ზემოთ მოქცეულ ტრიუმზე ზის ჩვენი გამენი. აქ ეს ბიჭი ისევე განირჩევა გამენისაგან, როგორც პეპელა მატლისაგან; იგივე არსება, მაგრამ მაღლა აფრენილი და მონავარდე. საკმარისია ეს ბიჭი თეატრში იყოს, თავის ბედნიერებით გაბრწყინებულ სახით, თავის უსაზღვრო აღტაცებით და სიხარულით, თავის ტაშისკვრით, რომელიც უფრო ფრთების ცემასა ჰგავს, რომ გამოტოცხლდეს ეს ვიწრო, მყრალი, ბნელი, საზიზღარი, მავნებელი, საშინელი ტრიუმი ხომალდისა და სამოთხედ იქცეს.

მიეცით ცოცხალ არსებას უსარგებლო და წაართვით სასარგებლო, — ეგვეც თქვენი პარიზული გამენი.

არ გეგონოთ, სრულიად არა გაეგებოდეს რა მწერლობისა. თავის მიმართულებით — იძულებული ვართ ესეც აღვნიშნოთ და აღვნიშნოთ მწუხარებით, — დიახ, კლასიკურ გემოვნებას არ იჩენს თავის ბუნებით. აკადემიური არა მოსწონს რა. მაგალითი მოვიყვანოთ

ამის გასაშუქებლად. სახელოვანი მსახიობი იყო ქალბატონი მარსა და ძალიან უყვარდათ გამენებს, მაგრამ პატარა დაცინვის ნესტარცა ჰკრეს, — მეტსახელად ქალბატონი ბუზი უწოდეს.

ყვირის ეს ბიჭი, იცინის, მასხრობს, ლაზღანდარობს, ჩხუბობს. ნაფხრეწებშია გახვეული, როგორც ძუძუმწოვარი, და ძველმანებში, როგორც ფილოსოფოსი. თევზაობს წვიმის წყალში, ნადირობს უწმინდურობის სადინარ მილებში და უწმინდურობაშიც პოულობს სამხიარულოს. სხარტავს თავის სიტყვით გზაჯვარედინს, მასხრობს და იკბინება, უსტვენს და მღერის, ტაშს უკრავს და ლანძღავს, გაძახის ალილუიას და უშვერ ლექსებს, გალობს სულ ყველა საგალობელს „განუსვენნიდან“ მოყოლებულს „ნიღბიანების სიმღერამდე“, პოულობს მოუძებნავად, იცის რაც არ უნდა იცოდეს. სპარტელი არის ვერაგობამდე, გახელებული ჰკუთას არ ჰკარგავს, ლიბოკოსია უწმაწურამდე. ოლიმპზე გამოიჭიმებოდა, მაგრამ ნაგაუმი გდია და მაინც ვარსკვლავებით შემოსილია. პატარა რაბლე არის პარიზის გამენი.

შარვალს იწუნებს, თუ საათისთვის ცალკე ჯიბე არა აქვს.

იშვიათად იცის გაკვირვება, უფრო იშვიათად შეშინება. მასხრულ სიმღერებით დასცინის ცრუმორწმუნეობას, ამცირებს გაღაჰარბებულს, ჰგმობს სარწმუნოებრივ საიდუმლოებას, ენას უყოფს მოჩვენებებს, ჰკიცხავს გაბლინძულს, კარიკატურა შეაქვს ეპიკურ გაზვიადებაში, იმიტომ კი არა, რომ პროზაიკოსი იყოს, ღმერთმა დაიფაროს! — იმიტომ, რომ ზღაპრულ ლანდს კომიკური ხილვა ურჩევნია.

ადამსტორი რომ წარმოუდგეს თვალწინ, ჩაიცინებს ჩვენი გამენი და დაიძახებს:

— ბიჭოს! საფრთხობელა თუ გინდა ესაა!

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

სასარგებლო ბიჭია

პარიზი იწყება დოყლაპიით და თავდება გამენით. ეს გახლავთ ორი არსება, რომლის მსგავსს ვერ შეჰქმნის ვერც ერთი ქალაქი. ერთი პასიურად შეჰყურებს იქაურობას და სრულიად კმაყოფილდება ამით; მეორე სავსეა ინიციატივით. პრუდომი და ფუიუ!

მარტო პარიზს მოეპოვება ეს ორი ტიპი თავის ისტორიაში. მთელი მონარქია არის გამოხატული დოყლაპიით და მთელი ანარქია — პარიზელ გამენით.

ეს ფერმკრთალი ბავშვი პარიზის გარეუბნებისა ცხოვრობს და განვითარებას იღებს, კოკრდება და იშლება სრულ გაქირვებაში და ბავშვობიდანვე უკვირდება და უფიქრდება საზოგადოებრივ წესწყობილებას, ადამიანის მიერ ცხოვრების საშუალებითა განაწილებას. უღარდელად, უზრუნველად მიიჩნია თავი; მაგრამ ასეთი არ არის. ყველაფერს ხედავს, თვალიდან არა გამოეპარება რა. შესცქერის, მზად არის სიცილი დაიწყოს, მაგრამ მზად არის სხვაც დაიწყოს, თავის დაკვირვებულ ალლოთი ნაკარნახევი. ფრთხილად იყავით, ვინც უნდა ბრძანდებოდეთ, ცრუმორწმუნეობა იქნება, ბოროტსარგებლობა, ჩაგვრა, დამონება, უსამართლობა, მტარვალობა, თუ ხელმწიფობა! ფრთხილად იყავით, გეშინოდეთ პარიზელ გამენისა! გაიზრდება ეს პატარა ბიჭი, ეს გამენი!

რა თიხიდანაა გამოკედილი ეს ბიჭი? ქუჩის ტალახიდან. ერთი მუჭა ტალახი, ერთი შთაბერვა და ეგეც თქვენი ადამი მხოლოდ დეთის ხელი აკლია! ღმერთი კიდევ სწყალობს გამენს, ბედი ყოველთვის უღიმის, ზრუნავს იმაზე. ამ სიტყვით — ბედით — შემთხვევას ვგულისხმობთ. ბოლოს და ბოლოს რად იქცევა ეს ქონდრისკაცი, ხალხის გულში აღზრდილი, უსწავლელი, გაუნათლებელი, განცვიფრებული? იონელად, თუ ბეოტელად? ბრძენი იქნება, თუ რეგენი? მოითმინეთ, *curril rota!* პარიზის სული უდგას პატარა ბიჭს, ის სული, რომელიც ჰქმნის შემთხვევის ბიჭებს და ქვეყნის მოღვაწეებს. ლათინების მეჭურჭლე კი არ არის პარიზელი ძვირფას სასმისად გარდაქმნის, საცა კი ჯამსა ნახავს.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ი

გამენის საზღვრები

გამენს უყვარს ქალაქი, უყვარს აგრეთვე განმარტოებაც, რადგან ცოტა რამ ბრძენისაც მოსდევს. *Urbis amator*² არის, როგორც ფუსკუსი და *ruris amator*³ როგორც პორაციუსი.

¹ გამენი რბიან (ლათ.).

² ქალაქის მოყვარული (ლათ.).

³ სოფლის მოყვარული (ლათ.).

დადის და ფიქრობს განმარტოებით; ფილოსოფოსისთვის შესაფერია ასე დროს გატარება, მეტადრე იმ სოფლებში, რომელიც გასახვევია პარიზს. უცნაურია ეს სოფლები, უშნო, ქალაქურის მკაბადავი, სოფლურის მცვლელი. ამ დიდრონ ქალაქების, და მეტადრე პარიზის მახლობელ სოფლების სინჯვა ქვეწარმავალთა სინჯვა არის. აგერ გათავდა ხეები და დაიწყო ბანები; გათავდა ბალახი და დაიწყო ქვაფენილი. გათავდა კვლები და დაიწყო დუქნები; გათავდა ძველი ჩვეულება და დაიწყო ვნება; გათავდა ღვთიური ჩურჩული და დაიწყო ყაყანი ხალხისა. ეს ყოველივე არაჩვეულებრივ მიმზიდველობას ანიჭებს ქალაქისვე მიდამოებს.

ამიტომ არის, რომ ამ უშნო სოფლებში, რომელთა გამკვლეო ერთი სიტყვით ახასიათებს — ნაღვლიანი, — ასე ხშირია უშიზო მაგრამ ჩაფიქრებული ხეტიალი.

ამ სტრიქონების დამწერიც დიდხანს დადიოდა პარიზის საღარჯოების იქით, და ღრმა სახსოვრადაც დარჩა მაშინდელი ხეტიალი ეს გათიბული მოლი, ეს კენჭებიანი კვალი, ეს ცარციან თიხაყიონი ნიადაგი და მწარე ერთგვარობა ყანებისა და ნახნავ მიწებისა; ეს ახლად გაჩენილ ბოსტნეულის მწვანე რტოები; ეს ნარევი გლეხკაცურის და ბურჟუაზიულისა; ეს ფართო მოტიტვლებული მოედნები, სადაც წარმოებს ვარჯიშობა ჯარისა და ისეთი ხმა გაისმის დოღასა, თითქო ბრძოლა იყოს გაჩაღებული; ეს ლამაზი ჭალა დღისით და ყაჩაღების ბუდე ღამით; მოშლილი წისკვილი, რომლის ფრთას მაინც ატრიალებს ქარი, მიკიტნის დუქნები სასაფლაოს ახლოს, ეს მაღალი შავი კედლები, რომლებიც დიდრონ მინდვრებს სჭრიდნენ ყუავილებით და პეპლებით სავსეს. მომზიბლავი იყო ეს სურათი და მიმზიდველი!

მგონია, არავინ იცნობს ამ უცნაურ ადგილებს — ლაგლასიერს, ლაკუნეტს, საზარელ კედელს გრენელისას. მთლად ტყვიით დახურული, მონპარნასს, ლაფოს — ო — ლუს, ლეზ-ობიუს მარნის პარას, მონ-სურის, ლა-ტომბ ისუარს, ლა-პიერ-პლატს შატილოონისას. სადაც დღევანდლამდე დარჩენილა ერთი ძველი ქვის სამქედლო რომელზედაც ამჟამად სოკო იზრდება და დამპალ მიწისფერ ფიჭვრებით არის დახურული შიგ ჩასავალი. რომის სოფელს აქვს თავისი იდეა; პარიზის მიდამოებშიც არის იდეა; ჩვენ თვალწინ გადაშლილ სანახაობაში რომ მინდორის, სახლების და ხეების შეტი ვერადავინახოთ რა, ეს ზედაპირის დანახვა იქნება; ყოველ სურათს ბუნებისას თავისი იდეა აქვს. ის ადგილი, სადაც მინდორი ქალაქს ერთვის, სავსეა რაღაც ღრმა მელანქოლიით იქ ერთად გაისმის ხმა

კაცობრიობისა და ბუნებისა; იქ უფრო გარკვევით მოჩანს ადგილობრივი თავისებურებანი.

ვისაც ჩვენსავით უვლია ამ უდაბურ, პარიზის გარე უბნების, მისი კარიბჭეების მოსახლურე მიყრუებულ მიდამოებში, უთუოდ შენიშნავდა აქა-იქ, სადმე მივარდნილ ადგილში სრულიად მოულოდნელად, ღობის ან კედლის უკან ხმაურობით მოთამაშე ბიჭების ჯგუფს. ჭუჭყიანები არიან ეს ბიჭები, ტალახიანები, მტვრიახები. დაგლეჯილ-დაფლეთილები, თმააწეწილები ღიღილოს გვირგვინებით მორთულნი და ნეტარებით სავსენი, რადგან თავისუფლად თამაშობენ, რაც უნდათ და როგორც უნდათ. პატარა ბიჭები არიან, ღარიბ, გაჭირვებულ სახლიდან გამოპარულები. თავისუფლებას, სრულ თავისუფლებას მარტო იქა ჰპოვებენ, ქალაქ გარეთ, და მარტო იქ არიან ნამდვილ ცოცხალნი; იქ არიან თავიანთ სამფლობელოში. იქა მღერიან თავისუფლად ვისიმე დაურიდებლად თავიანთ უწმაწურ ლექსებს. სიცოცხლით მარტო იქა ტკებებიან, რადგან მარტო იქა ძღვებიან მზის სხივით, წმინდა ჰაერით, ბუნების მშვენიერებით. თამაშობენ, დარბიან, მღერიან, შავი ფულის გამო ეჩხუბებიან ერთმანეთს, სახლიდან გამოპარულნი, ზოგი სულაც გამოქცეული, თავისუფალნი და მით ბედნიერნი; მაგრამ როგორც კი დაგინახავენ, მაშინვე მოაგონდებათ, რომ ხელობა არა იციან რა, და საცხოვრებლად კი მაინც საჭიროა ეგრეთწოდებული ფული, და შემოგთავაზებენ, — იქნებ ინებოთ და იყიდოთ ძველი პატარა კოჭები მატლებით სავსე, ან ერთი კონა მინდვრის ყვავილი. ამ უზრუნველ ბავშვების შეხვედრა პარიზის მიდამოებში სიამოვნებით ავსებს კაცს და თანაც მწუხარებით.

მონდება ხოლმე, ბიჭებში პატარა გოგონებიც ურევია; იქნება ძმებსაც გამოპყოლიან, მაგრამ უფრო მოღერებულნი, ვიდრე ბიჭები ჩანან. გამხდრები არიან, კორფლიანები, პურის თავთავის და ყაყაჩოს ყვავილის გვირგვინი ადგათ თავზე და. თუმცა ფეხშიშველები დარბიან, მაინც ბედნიერად არიან აქ თავისუფალნი. ზოგა ბალს მიირთმევს ყანაში ჩამალული. ისმის მხიარული სიცილი. შუადღის მზის სხივით განათებული სადმე ხის ქვეშ ეს თავისუფალი ჯგუფი, ან ბინდისას შენიშნული, დიდხანს ახსოვს ადამიანს და ხშირად ერევა მის ფიქრებში.

პარიზი ცენტრია და მიდამოები — მის ირგვლივი წრე. აქ არის ამ ჯგუფების უთელი ქვეყნიერება. თავის დღეში არსად გავლენ ამ წრიდან. როგორც თევზა ვერ გაძლებს, თუ წყლიდან ამოიყვანეს, ისე ეს გოგობიჭი ვერსად გაძლებს, თუ არ ექნებათ პარიზის ჰაე-

რი, ცენტრში ცივილიზაცია და მიდამოებში თავისუფლება. იმათ რომ ჰკითხოთ, სადარაჯოს შემდეგ, ერთი-ორი კილომეტრის იქით აღარა არის რა, ივრი, ქანტილი, არკელი, ბელვილი, თბერვილი, მენილმონტანი, შუაზი-რე-რუა, ბილანკური, მედონი, ისი, ვოგრი, სევრი პუტო, ნეილი, კოლომბი, რომენვილი, შატუ, ანიერი, ბუჟი-ვალი, ნანტერი, ენგიენი, ნუაზილე-სეკი, ნოჟანი, გურანი, დრანსი, გონესი, ამით თავდება ქვეყნიერება.

თ ა ვ ი მ ი ე მ ვ ს ი

მცირე რამ ისტორიიდან

იმ დროს, რომელსაც ჩვენი სათხრობი შეეხება და რომელიც არც ძალიან დაშორებულია აწმყოდან, ისე არ იყო ატუხული ყოველ კუთხეში პოლიციელი, როგორც დღეს არის, — (მიღწევა, რომლის სიკეთეს არ შევეხებით ჩვენს მოთხრობაში.) — მაშინ უფრო მეტი იყო პარიზში ასე მოხეტიალე ბავშვები. სტატისტიკა ამტკიცებდა, რომ საშუალოდ ორასსამოცს უდრიდა ყოველ წლივ რიცხვი უბინაო ბავშვებისა, პოლიციის მიერ დაჭერილებისა შემოუღობავ ეზოებში, დაუთავებელ შენობებში და ხიდების ქვეშ. ერთ ამგვარ ბუდეში, სახელოვნად დარჩენილში, გაიზარდნენ „არკოლის ხიდის მერცხლები“, უბინაო ბავშვები! ეს არის ერთი უსაზარლესი ნაკლი საზოგადოებრიობისა. ყოველი ბოროტმოქმედება დიდი ადამიანისა იწყება, უპატრონო ბავშვების მაწანწალაობით.

მაგრამ ეს პარიზს არ შეეხება. პარიზი ამ მხრივ გამონაკლისია. მიუხედავად იმ ცნობისა, რომელიც ჩვენ მოვიყვანეთ, მაინც მართალია ამ დიდი ქალაქის გამონაკლისობა, სხვაგან ყველგან, სხვა დიდ ქალაქში, უპატრონო ბავშვი საბოლოოდ დაღუპულია; სხვა დიდ ქალაქში, თითქმის ყველგან, უპატრონო ბავშვი უკვე განწირულია რადგან ნელნელა ჩაიძირება გახრწნილების და ბოროტების მორევში, რომელშიაც მთლად დაკარგავს პატიოსნებასა და სინდისს. პარიზელი გამენი, გამეორებით ვამბობთ ამას, ისე გაფუჭებული გარეგნულად, გულით თითქმის უმანკო რჩება. ერთი თვალსაჩინო გარემოება არის აქ აღსანიშნავი, რომელიც მზესავით ბრწყინავს ჩვენი ხალხის რევოლუციების შესანიშნავ პატიოსნებაში. რაღაცა არის წმინდა და გაუხრწნელი პარიზის ატმოსფეროში, როგორც სიმლაშე ზღვის წყალში და ვინც პარიზის ჰაერით სუნთქავს, ზნეობრივად უხრწნელი რჩება.

ნათქვამი სრულიადაც არ ამცირებს იმ გულის კენესას, რომელსაც ყოველთვის განიცდის ადამიანი, უპატრონო ბავშვს რომ შეხვდება, რომელთან ერთად თითქოს თავის თვალითა ხედავს დარღვეულ, დაშლილ ოჯახს. დღევანდელ ჩვენს ცივილიზაციაში, რომელსაც მრავალი ნაკლულოვანება აქვს კიდევ მოსაშორებელი, აუცილებელ უბედურებად უნდა ვიგულისხმოთ ბნელით დაშლილი ოჯახი და უპატრონოდ მიტოვებული ბავშვები; თავისი გულ-ღვიძლი გადაყარა ქუჩაში ოჯახმა და, — რაც მოუვა, მოუვა, ახლა ქუჩამ უპატრონოსო! — ამასა კჳეია, დიახ, რადგან ამ სამწუხარო მოვლენასაც თავისი სახელი აქვს, — „პარიზის ქვაფენილზე გადგება“.

გაკვრით ვიტყვით აქვე, რომ ასე მიტოვება ბავშვისა არც ძალიან უარყოფილი და დევნილი იყო ძველი მონარქიული მთავრობისაგან. ცოტა რამ ეგვიპტური და ბოშური უნდა ყოფილიყო მდაბიო ხალხში, რომ ხელი შეეწყო უმაღლეს წრეებისათვის და წადილის ასრულება გაეადვილებინა მეფეებისთვის. ჰირივით სძულდათ ამ უმაღლეს წრეებს და მეფეებს ხალხის შვილების სწავლა. ეს იყო იმათი წმიდათაწმიდა და ურყეველი მრწამსი. — რა საჭიროა ხალხისთვის სწავლა-განათლება? — ეს იყო საფუძველი ამ მრწამსისა. და უპატრონოდ მიტოვებული ბავშვებიც ხომ გაუნათლებელი დარჩებოდა. ამას რა სჯობდა?

ხანდახან მონარქიას დასჭირდებოდა ხოლმე ბავშვები და თვითონ იჭერდა ქუჩაში.

შორს რომ არ წავიდეთ, ლუი მეოთხემეტის დრო ავიღოთ. მეფეს ძალიან უნდოდა ფლოტის შექმნა. წადილი საქები იყო, მაგრამ საშუალებაცა ვნახოთ! წადილს ვერ აისრულებდა, თუ იმ გემებთან ერთად, რომლებსაც ქარი მიაცურებს და თავისებურად მიათამაშებს, არ ექნებოდა ისეთი ნავეებიც, რომლებსაც თავის ნებაზე წაიყვანდნენ ან ხრფის, ან ორთქლის საშუალებით. ამ დროს ამგვარ ნავედ გალერს ხმარობდნენ, გრძელ, დაბალ, მრავალ ხოფიან ნავს. გემებისთვის საჭირო იყო გალერები და გალერებისთვის — მეხოფეები, რომლებსაც გალერელები დაარქვეს. გასცა კოლბერმა ბრძანება, — მართლმსაჯულებამ და პარლამენტმა რაც შეიძლება მეტი მიუსაჯოს კატორღაში მუშაობაო, გალერზე მუშაობაც კატორღა იყო. ვინ იქნებოდა იმ დროს თავზე ხელაღებული, რომ არ აესრულებინა ამგვარი ბრძანება? და მიერეკებოდნენ ხალხს გალერებისკენ. მიცვალებულს მიასვენებდნენ; ერთმა კაცმა არ მოიხადა ქუდი. რადგან ჰუგენოტი იყო და თავის რჯულისამებრ იქცეოდა. რატომ ქუდი არ მოიშვლიპეო? — სტაცებდნენ ხელს და გალერზე სამუ-

შაოდ უკრავდნენ თავს. პატარა ბიჭი შეხვდებოდათ ქუჩაში; ოღონდ თხუთმეტი წლისა ყოფილიყო და არა სცოდნოდა — სად დაიძინებდა იმ ღამეს, — მაშინვე გალერზე გაგზავნიდნენ. დიდებული იყო ნეფე ლუი მეთოთხმეტე, და დიდებული იყო საუკუნე!

ლუი მეთოთხმეტის დროს ბავშვები იკარგებოდნენ ქუჩაში. პოლიცია იჭერდა და სადღაც მიჰყავდა. ჯერაც არავინ იცის, რას უშვებოდნენ საცოდავებს! საზარელ რაღაცას ჩურჩულებდა ხალხი, — მეფე ძოწეულში ბანაობსო. — მოხდებოდა ხოლმე ბავშვებს დევნაში პოლიციელი იმისთანას დაიჭერდა, რომელსაც მამა ჰყავდა, ზარდაცეშული მამა გამოეკიდებოდა პოლიციელს. ამ შემთხვევას პარლამენტი განიხილავდა და სახრჩობელით სჯიდა — ვის? თქვენ გგონიათ, პოლიციელს? არა, მამას!

თ ა ვ ი მ ე შ ვ ი დ ა

ნ ა კ ვ ე ს ი

პარიზელი გამენები მთელ ამქარს შეადგენს, და შეიძლება ვთქვათ ყოველი ქუჩის ბიჭი ვერ მოხვდება ამ ამქარში.

ეს სიტყვა „გამენი“ დაბეჭდილ იქნა პირველად და ხალხის ენადან შევიდა ლიტერატურულ ენაში 1834 წელს. „კლოდ გე“-ს სახელწოდებით ცნობილ პატარა მოთხრობაში იყო პირველად ნახმარი. აღშფოთება დიდი გამოიწვია, მაგრამ სიტყვა დარჩა და ფესვი მოიკიდა მწერლობაში.

რითია გამენი დიდებული თავის ამხანაგებში და რაზე არის დამყარებული მისი დიდება? ძნელი სათქმელია. ერთს ვიცნობდით, ფრიად განდიდებულს თავის ამხანაგებისაგან, თაყვანისცემით ექცეოდნენ ყველანი, — იმიტომ, რომ თავის თვალთ ენახა ერთი კაცი. ღვთისმშობლის ეკლესიის გუმბათიდან რომ ჩამოვარდა. მეორეც არანაკლებ დიდებულად ითვლებოდა, რადგან მოეხერხებინა შეპარულიყო უკანა ეზოში, სადაც დროებით დაელაგებინათ ძეგლები ინვალიდების ტაძრისა, და ცოტა ტყვია აეწაპნა; მესამე იმითი იყო სახელოვანი, რომ დილიყანსის გადაბრუნება ენახა; მეოთხე კიდევ იმითი, რომ ერთ ჯარისკაცს იცნობდა, რომელმაც კინალამ თვალი ვამოსთხარა ბურჯუას!

ამით აიხსნება ერთი პარიზელ გამენის ნათქვამი, ღრმა ღაღადისი, რომელიც გულიანად აცინებს ხალხს, მიუხედავად იმისა რომ არ

ესმის ამ სიტყვის მნიშვნელობა: — „ღმერთო დიდებულო! ჩემზე უბედური განა იქნება ვინმე? ამოდენა ბიჭი ვარ და ჯერ არ მინახავს მეხუთე სართულიდან გადმოვარდნილი კაცი!“.

არა ნაკლებ აზრიანია ერთი გლეხკაცის სიტყვა; ვილაც ნაცნობმა ჰკითხა: — ცოლი ავადა გყავდა, მოგიკვდა უბედური, ექიმს ვერ მოუყვანდი?

და იმანაც უპასუხა:

— რას იზამთ, ბატონო, საწყალი კაცი თვითონა კვდებაო.

თუ ამ პასუხში მთლად გამოიხატა პასიური მორჩილება გლეხკაცისა, პატარა გამენის ნათქვამში მთლად გამოიხატება ღირსება ჩვენი სარწმუნოებისა. სიკვდილმისჯილი კაცი მიჰყავდათ ეტლით და მღვდელი რაღაცას ეუბნებოდა. დაინახა გამენმა და შეჰყვირა:

— გიჟ ხუცესს უსმენს! ოჰ, რა ლაჩარი ყოფილა!

რაც უფრო თავისუფალია გამენი სარწმუნოებრივ საკითხებში, მით უფრო პატივცემულია. ადამიანის დიდებას გონებრივი თავისუფლება უნდა.

დამნაშავეს რომ სიკვდილით სჯიან, გამენიც იქ უნდა იყოს. ეს ვალდებულება არის იმისი. შესტკერიან ბიჭები გილიოტინას და იციანიან. მრავალ მეტსახელით ამკობენ გილიოტინას: უეადო, ბუზ-ღუნა, ცისკნელი და სხვ. და სხვ. და რომ არაფერი გამოეპაროთ, ბანებზე ძვრებიან, აივნებზე, ხეებზე, მოაჯირზე ეკიდებიან და საკვამლე მიღებზე. გამენი დაბადებითვე ბანზე მავალია და ნავოსანი. ჩიტივით აფრინდება ბანზე და მალალ ანძახედაც მოექცევა. ყოველგვარ დღესასწაულს გრევის მოედანი სჯობია. გამენი ყველას უკლებლივ კარგად იცნობს: ჯალათსაც და სულიერ მამასაც, რომელიც სიკვდილის დროსაც კი ატყუებს განწირულს. თუ შეშინებული ეჩვენათ დასასჯელი, დაცინვას უწყებენ ბიჭები, რომ გაამხნეონ; მაგრამ ყოჩალი კაცის პატივისცემაც კარგად იციან. პატარა ლისნერმა რომ დაინახა ვაჟკაცურად მომაკვდავი საშინელი ღოტენი, ეს სიტყვა წამოიძახა, რომელშიაც მომავალი გამოიხატა: — ისე ყოჩალად იყო, რომ კიდევ შემშურდა! — ვოლტერისა არა იციან რა გამენებმა, მაგრამ პაპაუჟანს კი კარგად იცნობენ, ერთ სიაში ჰყავთ მოქცეული პოლიტიკის მოღვაწენი და კაცისმკვლელები; კარგად ახსოვთ, ვის რა ეცვა უკანასკნელად; იციან, რომ ტოლერონს ცეცხლფარეშის ქუდი ეხურა, ავრილს — წავის ბეწვისა, ლუვილს — მრგვალი; რომ ბებერი დელაპორტი თავმოტვლეპილი იყო და უქულო, კასტენი — ძალიან ლამაზი და მწითური, ბორის პატარა კობ-

ტა წვერი ჰქონდა; იციან, რომ ჩხუბობდნენ ლეკუფე და მისი დედა, და ამიტომ რჩევა მისცა ერთმა გამენმა:

— ჰა, მანდაც ჩხუბი არ მოგივიდეთ, მაგ აკლდამაში!

ძალიან უნდოდა ერთ გამენს დებაკერის დანახვა, მაგრამ მოზ-
ცრო ტანის კაცი იყო ეს დებაკერი და არა ჩანდა ხალხში. ისევე
გამენმა, სანათის ბოძზე აძვრა და, რადგან იქვე ჟანდარმი იდგა,
დაამშვიდა მთავრობა: — გამიშვით ავძვრე, ბატონო ჟანდარმო, არ
ჩამოვეარდები.

— ჯანდაბას შენი თავი და ტანი! — უპასუხა ჟანდარმმა.

ძალიან პატივცემულია გამენებში, ვინც შემთხვევით იტყვნს
რასმე და ყოჩაღად გაუძღვებს. უაღრესი პატივისცემით არის და-
ჯილდოებული, ვინც ძვლამდე გაიჭრის ხელს, ან ფეხს.

მუშტსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ მხრივ. სულ იმას გაიძახის
გამენი სიამოვნებით, — ღონიერი ბიჭი ვარო, — შურით შესცქე-
რიან ცაციას და აგრეთვე ბრუციანს.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ი

უპანასკნელი მეფის ხუმრობა

დადგება ზაფხული და გამენიც ბაყაყად გადაიქცევა. საღამოს
ბინდისას აუსტერლიცის და იენის ხიდთან არიან ყველანი; წყლის
პირას საცა კი მაღალი არის რამე, ყველაფერზე ძვრებიან და იქი-
დან თავდაყირა ეშვებიან წყალში და არღვევენ პოლიციის და მორ-
ცხვობის ყოველგვარ კანონებს. პოლიციაც ფხიზლად არის და—
კანონს ნუ არღვევთო, — თავისებურად სჯის თავისუფლად ბანა-
ობის მსურველთ. ამ დრამატიულ მდგომარეობიდან გამოსასვლე-
ლად გამენმა ერთნაირი გაფრთხილება მოიგონა, რომელსაც დიდო
სახელი ჰქონდა 1830 წ. ერთმანეთს აფრთხილებდნენ ბიჭები, რო-
გორც კი დაინახავდნენ პოლიციელს. ეს გაფრთხილება ყვირილით
კი არა, სიმღერით ითქმოდა, ისევე მწყობრად, როგორც ჰომეროსის
ლექსი, და ერთგვარ მახვილით, რომლის განმარტება თითქმის ისე-
ვე შეუძლებელია როგორც ათინის ახლოს ელევზისში სახელოვანი
დეკლამაცია იყო. ძველი ანტიკური ევოჰე-ც კი მოიპოვებოდა ამ
გაფრთხილებაში. „ოჰე, ბიჭებო, გველსა ვხედავ! ჩვენკენ მოეუ-
რავს! თავს უშველე!“

ამ პატარა ბიჭმა, ამ ქინქლამ, როგორც თვითონ აღიღებს თავის

თავს, კითხვა იცის; ხან წერაც იცის და ყოველთვის იცის უწმაწურობის ხატვა, რაღაც საიდუმლო მოხერხებით სწავლობს გამენი და იძენს ყოველ ცოდნას, რომელიც კი სასარგებლო არის და დასკირდება საერთო კეთილდღეობას. 1815—1830 წ. ინდაურივით ყივიებდა. 1830—1848 წლ. მსხალსა ხატავდა კედლებზე. ერთ საღამოს, ზაფხულში, მეფე ლუი ფილიპი ფეხით მიდიოდა შინისკენ და პატარა ბიჭი დაინახა: მიწას არ ასცილებოდა, ისე პატარა იყო, ფეხის თითებზე დგებოდა, ოფლი სდიოდა, ცდილობდა ერთი დიდი მსხალი დაეხატა ნილის მოაჯირის ბოძზე. მეფე, — რომელსაც ანრი მეოთხისაგან გამოჰყოლოდა გულკეთილობა, — დაეხმარა პატარა ბიჭს, გამოსახა ნახშირით მსხალი, ერთი ოც ფრანკიანი ოქრო მისცა და უთხრა: ხედავ, ზევითაც ყოფილა მსხალიო!

ძალიან უყვარს გამენს ალიაქოთი და არეულობა. ჰირივითა სძულს „ხუცები“. ერთ საღამოს პატარა ბიჭი დაინახეს უნივერსიტეტის ქუჩის № 62 სახლთან; ნახშირით უშველებელ ცხვირსა ხატავდა ალაყაფის კარზე. — რა დაგიშავა, ბიჭო, ამ კარმა, რომ აგრე სერიო? — ჰკითხა ერთმა გამველმა. — ის დამიშავა, რომ აქ მღვდელი ცხოვრობსო, — მიუგო გამენმა. — და სწორედ ამ სახლში ცხოვრობდა პაპის წარმომადგენელი. მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ გამენი ვოლტერიაჩიზმითაა გაყენილი, თუ ბედმა გაუღიმა და სადმე საყდარში მიიღეს მგალობლად, ადვილად კისრულობს ამ თანამდებობას და ანგელოზივით კეთილად იქცევა წირვა-ლოცვის დროს. ორი რამ არის ამ ქვეყნად, რომლებიც ტანტალასავით საშინლად სურს გამენს და ხელთ კი ვერ უგდია: მთავრობის დამხობა და დაფხრეწილი შარვლის დაკერება.

ხომ მუშლია პატარა, მაგრამ ისე იცნობს პარიზის ყველა პოლიციელს, რომ პოლიციის უფროსსაც აჯობებს. დაინახავს ქუჩაში და მაშინვე წამოიძახებს იმის სახელს და გვარს. სულ თითებზე ჩამოგითვლის, რაც ქალაქში პოლიციელია. ყველას იცნობს, ყველას შესახებ მოეპოვება ცნობა. ისე კითხულობს პოლიციელის გულში, თითქო წიგნს ჩასკეპროდეს გაშლილს და სხაპასხუპით წაუბორძიკებლად გეტყვით: ის... მოღალატეა, მეორე საშინელი ბოროტი; ისა? — ის აყლაყუდა არის; ის კიდევ მასხარაა. (ყველა ამ სიტყვებს, — მოღალატე, ბოროტი, აყლაყუდა, მასხარა — გაფართოებული მნიშვნელობა აქვს გამენის ლექსიკონში), ან კიდევ: იმ ოტროველასა ჰგონია, რომ ახალი ხიდი იმის საკუთრებაა და ქვეყანას უკრძალავს — მოაჯირს იქით ნუ დადინხართო!.. ისა? ის იმდენად ბრყვია, რომ ყურს უგრიხავს საზოგადოებას ესე იგი გამენს და სხე.

ძველი გალუჩი სული

ბევრი რამ ჰქონდა ამ გამენისა სახელოვან პოკლენს, ბაზრის შვილს, ბევრი რამ ჰქონდა ამ გამენისა აგრეთვე ბომარშესაც. გამე-
ნობა ერთგვარი ელფერია გალუჩი სულისა. ჰკუთას რომ ეს თვისე-
ბა მიემატება, ისევე ამაგრებს და აძლიერებს, როგორც ალკოპოლე
ღვინოს, მაგრამ ხანდახან ნაკლებადაცა ჩანს. ჰომეროსი ერუსა და
იმავეს იმეორებს? შეიძლება. სამაგიეროდ შეიძლება ვთქვათ, რომ
ვოლტერი გამენობს. დიდი რევოლუციის გმირი კამილ დემულენს
პარიზის გარეუბნელი იყო; შამპიონე. რომელსაც გასამასხარებლად
არა ჰყოფნიდა წმ. სასწაული, პარიზის ქუჩის ბიჭი გახლდათ. პა-
ტარა იყო, რომ ღვარი შეუყენა ბოვეს სენ-ჟანის და მონის სენტ-
ეტენის ეკლესიებს; ის იყო რომ უკმებად მოიხსენა წმ. ეფევიე-
ვის ნაწილები და ბრძანება მისცა წმ. ჟანვეის სისხლით სავსე ფია-
ლას, — გათხელდი, რაღაო.

არც ზრდილობა აკლია გამენს. იცის პატივისცემა, მაგრამ მას-
ხარაა და თავბედი. საძაგელი კბილები აქვს, რადგან საძაგელ საქ-
მელსა სქამს, და იავადებს სტომაქს, მაგრამ მშვენიერი თვალები
აქვს, რადგან ჰკვიანია: თვით იელოვასაც არ მოერიდება და სულ
ასკინკილა ავარდება სამოთხის კიბეზე. ყოჩაღია მუშტით და, თუ
გაჭირდა, წიხლითაც. თუ გარემოება მოითხოვს, ადვილად იცის
შეცვლა: წყალში ჰყუმპალობს და უცბად ჩაერევა აჯანყებაში. იქ
კი ნამდვილი დევ-გმირია და ფინდიხსაც არ ერიდება. ქუჩის ბიჭი
იყო და ახლა გმირია. ბარა პარიზელი გამენი იყო. მისი ყვირილი
„წინ“ ერთ წუთს ბუმბერაზად ხდის პაწიას.

ეს ქუჩის შვილიშვილი არის აგრეთვე იდეალისა. თვალი გადა-
ავლეთ მოლიერიდან ბარამდე არსებულ მანძილს.

ბოლოს და ბოლოს, მოკლედ, ერთი სიტყვით დავახასიათოთ,
პარიზელი გამენი პატარა ბიჭია, რომელიც თავს იქცევს, რადგან
უბედურია.

ECCE PARIS' ECCE HOMO¹

ერთხელ კიდევ რომ დავასკვნათ ნათქვამი, პარიზელი გამენებ^მ
დღეს, როგორც ოდესლაც რომაელი „graeculus“ ყმაწვილი ხალხია.
რომლის შუბლზე ძველი ქვეყნის ნაოჭი მოჩანს.

¹ ეს პარიზია, ეს ადამიანი.

გამენი კურთხევა არის ხალხისა და იმავე დროს ხალხის ავადობა. ავადობა, რომელიც განკურნებას მოითხოვს. როგორ? განათლებით. განათლება ჰკურნავს.

განათლება თვალს უხელს.

მეცნიერების ნაყოფია ყველა სათნო სხივი, რომელიც ხალხის განათლებას ემსახურება, — მწერლობაც, ხელოვნებაც, სწავლაც. მოამზადეთ ხალხი! განათლეთ, რომ თქვენც გაგათბონ. დღეს იქნება თუ ხვალ, წამოიჭრება ბრწყინვალე საკითხი ხალხის სავალდებულო სწავლებისა, და ისეთი ძალით და სიმართლით, რომ საფრანგეთის მთავრობის სათავეში მდგომნი იძულებული იქნებიან არჩევანი მოახდინონ: საფრანგეთის შვილები, თუ პარიზის გამგენები? სინათლის ნათელი სხივი, თუ ცთომილი ალი ბნელისა?

გამენი განსახიერებაა პარიზისა და პარიზი განსახიერება ქვეყნიერებისა.

იმიტომ, რომ პარიზი ცენტრია ქვეყნიერებისა. პარიზი ჰერია კაცობრიობას რომ აფარია. მთელი ეს საკვირველი ქალაქი ჯამა ირის, რომელშიც შეერთებულია ძველი, მკვდარი და ახალი, ცოცხალი ზნეჩვეულებანი. ვინც პარიზს ნახავს, ჰგონია მთელი ისტორიის უკუღმა პირს ვხედავ და აქა-იქ ცასა და თანაეარსკვლავედსაო. პარიზს თავისი კაპიტული აქვს — ქალაქის თვითმმართველობა თავისი პართეონი — ლეთისმშობლის ტაძარი, თავისი ავენტინის მთა — წმ. ანტონის უბანი, თავისი აზინარიუმი — სორბონი; თავისი პანთეონი — ასევე პანთეონად წოდებული თავისი წმინდა გზა — ბულვარი იტალიელებისა, თავისი „ქარციხე“ — საზოგადოებრივი აზრი; რომაელების გემონის კიბის მაგივრად კი, რომელზედაც დახოცილ პატიმრებს გამოაწყობდნენ ხოლმე — დაცინვას სთავაზობს, ძველ მაიოს მაგივრად თავისი სალუქი ჰყავს, რომაელების „გალმელების“ მაგივრად — გარეუბნელები, ძველი „ჰამალის“ მაგივრად — ბაზრის მუშა, „ლაზარონის“ მაგივრად — ქურდების ბრბო და „კოკნის“ მაგივრად — კოხტაპრუწა.

რაც კი არის სადმე სხვაგან, პარიზშიაც მოიპოვება. ბაზრის მეფეზე დედაკაცი არაფრით დაუეარდება ვერიპიდეს მწვანილის გამყიდველს და ბადროს მსროლელი ვეთანუში გაცოცხლებულა გაქიმულ ბაგირზე მოცეკვავე ფორიოზოდ. თუ ძველად თერაპონტაგონელი მილესი ჰყავდათ, დღეს გრენადერი ვადებონკერი გვყავს; ძველებური ვაჭარი დემაზიბი ბედნიერი იქნებოდა, რომ ნოქრად მიეღოთ პარიზელ ძველმანების ვაჭრებს; სოკრატიც, რა თქმა უნდა, ვინსენის ციხეში იჯდებოდა, ხოლო აგორა დიდროს დააპატიმრებ-

და. თუ კურტილუსი შემწვარ ზღარბს მოიგონებდა, გრიმო დე-ლა რეინიერი როსბიფს შემოიღებდა; პლავტეს ტრაპეცია ჩვენ ხელახლა ვარსკვლავის თაღის ქვეშ მოვაქციეთ; ხმალს რომ ყლაპავდა ათინელი და აპულეუს გააკვირვა, დღესაც ახალ ხიდზედა ზის და ხმლებსა ყლაპავს; თუ მაშინ პარაზიტი კურკულიონი ჰყავდათ, მას არ ჩამოუვარდება ჩვენი რამოს ძმისწული. ერგაზილი მარტო ეგრფეილის დახმარებით წარუდგებოდა კამბასერესს; რომი ოთხი სახელოვანი სალუქი — ალტეზიმარხი, ფედრომი, დიაბოლუსი და არგირიპი, თითქო გაცოცხლებულან, კურტილიდან მოდიან ფოსტის ეტლით; აულუ-გელი იმდენხანს არ იღებოდა კონგრისო წინ, რამდენ ხანსაც შარლ ნოდრე იღვა ხუმარას წინ; მარტონი ძუ ვეფხვი არ არის და არც პარტალისკა იყო ურჩხული, ხუმარა პანტოლაბუსი დღესაც მასხარად იგდებს ინგლისელების კაფეში მოქიფვე ნომენტანუსს; ჰერმოგენი ტკბილად მღერის ელისეს ბაღში, იქვე არის გაქნილი თარაზიუსი, მასხარის ტანისამოსით და ფულს აგროვებს; ვილაც თავხედი რომ დაიკერს თქვენი ტანისამოსის ღილს და შეგაჩერებთ ტუილერიში, იმავე სიტყვას გამეორებინებთ, რომელიც ორიათასი წლის წინათ იყო ნათქვამი თესპრიონის მიერ: *Quis propterantem meprehendit pallio?*¹ სურენის ღვინო წააგავს ალბანურს, დეზოჟიეს ერთი ჭიქა იგივეა, რაც დიდი სასძისი ბალატრონისა; პერ-ლაშეზის სასაფლაო ღამის წვიმაში იმავე სინათლეს იძლევა, რასაც ესკილი იძლეოდა რომში, და ხუთი წლის ვადით ნაყიდი საფლავი ღარიბი კაცისა იგივეა, რაც მონის დასასაფლავებლად ქირით აღებული კუბო.

მოძებნეთ რამე, რომ პარიზს არა ჰქონდეს. ტროფონიუსის ვარცლში არა იყოს რა იმისთანა, რომ მესმერის როფში არ იყოს ერგათილა გაცოცხლებულია კალიოსტროთი, ბრამინი ვასაფანტა განხორციელებული. გრაფ დე-სენ-ჟერმენში, და სენ მედარის სასაფლაოზე იმდენივე სასწაული ხდება, რამდენიც დამასკოში ხდებოდა უმუმიეს მეჩეთში.

პარიზს თავისი ეზოზე ჰყავს, რომელსაც მეიო ჰქვია, და თავისი კანიდი, რომელსაც ქალბატონი ლენორმანი ჰქვია. პარიზსაც შიშით გული უსკდება, როგორც დელფეს, როდესაც გამოძახებულ სულებს ხედავს, ისიც ისე ატრიალებს მაგიდებს, როგორც დოდონა ატრიალებდა სამფეხა სკამებს. პარიზს კობტა გოგო აჰყავს ტახტზე, როგორც რომს აჰყავდა ტახტზე უნამუსოები და ბოლოს, თუ მეფე

¹ ვინ მიკერს წამოსასხამს მე აჩქარებულს? (ლათ.). პლავტეს ერთერთი კომედიიდან.

ლუი მეტხუმეტე ვერ შეედრება კლავდიუსს, ქალბატონი დუბარა ხომ აქარბებს მესალინეს. პარიზი ჰქმნის საკვირველ ტიპს, რომელსაც ჩვენ დროსაც ვხედავდით, და ამ ტიპით აერთიანებს ბერძენის სიტიტვლეს, ებრაელის ურვას და გასკონელის ლაზღანდარობას. ბარიზს შეუდღეობია დიოგენი, იობი და პაიასი. ძველი ნორმებით ჰმოსავეს გაზეთ „კონსტიტუციელის“ აჩრდილს და ჰქმნის შოდრუე დუკლოს.

თუმცა პლუტარქე ბრძანებს, — მტარვალს არაფერი აბერებსო, რომს ისე გაუჭირდა სულას და დომიციანის დროს, რომ სიამოვნებით უმატებდა წყალს თავის ღვინოს. ტიბრი ჯოჯოხეთის ლეთესაგით ავიწყებდა ადამიანს წარაულს, თუ დავუჯერეთ ცოტად გადამეტებულ ქებას, რომელიც ვარუს ვიბისკუსმა უძღვნა ამ მდინარეს: „*Contra Gracchos Tiberim habemus. Bibere Tiberim, id est seditionem oblivisci*“¹, — გრაკხების დასამარცხებლად ტიბრიც გვეყოფა, დავლევთ ტიბრს და აჯანყებასაც დავივიწყებთ და გრაკხებსაცო. პარიზი დღეში ერთ მილიონ ლიტრ წყალსა სვამს, მაგრამ ეს წყალი სრულებითაც ხელს არ უშლის, რომ განგაში ატეხოს, როცა საჭიროება მოითხოვს, და აჯანყება გააჩაღოს.

საერთოდ კი ყოჩალი ბიჭია პარიზი. დიდებულად ეგუება ყველაფერს. დიდ მოთხოვნილებას არ უყენებს ვენერას, მისი კალიპიგაპოტენტოტია, ოლონდ გააციონონ, თორემ ყველაფერს შეუნდობს. სიმახინჯე ამხიარულებს, ბიწიერება ართობს, ოლონდ მხიარული იყოს კაცი და, თუნდაც გაიძვერა იყოს, ეპატიება. პირმოთნეობაც კი, ეს უაღრესი ცინიზმიც კი არ აღაშფოთებს. იმდენად განათლებული არის, რომ არ ეზიზღება სევილიელ დალაქის დონბაზილიოსი და არც მუზმუზელა — ტარტიუფის ლოცვა. სწორედ ისევე, როგორც პორაციუსს არ ეზიზღებოდა ბოყინი პრიპისი. არც ერთი ნაკეთი კაცობრიობის სახისა არ აკლია პარიზს. თუმცა „სახალხო ცეკვას“ რომის იანაიკულის ბორცვი აკლია, მაგრამ აქაც, ძველი ტანისამოსით მოვაქრე დედაკაცი თვალს არ აშორებს ლამაზ გოგოს, როგორც მჰაქანკალი სტაფილა უთვალთვალებდა ცქრიალა პლანეზიუმს. ჩვენი კრივი რომის კოლიზე არ არის, მაგრამ აქაც იმისთანა გაშმაგებით იბრძვიან, რომ კეისარსაც კი შემურდებოდა. სირიელი დიასახლისი დუქნისა იქნება უფრო მიმზიდველიც იყო, ვიდრე ძალუა საგე, მაგრამ თუ ვირგილიუსს უყვარდა რომაული დუქანი, არც დავიდ დ-ანეერი, ბალზაკი და შარლე იწუნებდნენ პარიზელ დუქნებს.

¹ გრაკხების საწინააღმდეგოდ გვაქვს ტიბრი. ტიბრის სმა — ესე იგი ამბოხების დავიწყება (ლათ.).

პარიზი მეფობს თავისი გენიოსებით განდიდებული. აღონაიც იქ ბრძანდება თავის თორმეტთვლიან მეხისმტყორცნავ ეტლით და თავისი ვირით სილენიც — იგულისხმეთ რამპონო.

პარიზი — სინონიმი კოსმოსისა. პარიზი — ათენიც არის, რომიც, სიბარისიც, იერუსალიმიც, პანტენიც. აქ არის შეკრებილი ყველა ცივილიზაციის სული და გული, და ყველა ბარბაროსობის ნაშთი. ძალიან იწყენდა პარიზი, რომ გილიოტინა არა ჰქონოდა.

გრევის მოედანიც კარგია. რას ეგვანებოდა ეს მუდმივი სიზარული, გრევის გილიოტინით რომ არ ყოფილიყო შეზავებული? ჩვენმა კანონმდებლობამ ესეც მხედველობაში იქონია და იმის წყალობით, გილიოტინის მახვილიდან სისხლი წვეთწვეთად დასდის პარიზის კარნავალს.

თ ა ვ ი მ ე თ ე რ თ მ ე ბ ა

ხუმრობა და მეფობა

პარიზს საზღვარი არა აქვს. არც ერთ ქალაქს არა ჰქონია ამოდენი უფლება; უფლება, რომელიც ხანდახან თვითონვე დასციინის, ვისაც იმორჩილებს. — თქვენი გულის მოგება მინდა, ათენელებო! — იძახდა ალექსანდრე. პარიზიც გულის მოსაგებად, კანონმდებელზე უფრო მეტსა ჰქმნის, — ისა ჰქმნის მოდას, უფრო მეტსაც, ვიდრე მოდას. პარიზი ჰქმნის რუტინას. შესაძლებელია გასულელდეს პარიზი თუ კი სურს. ხანდახან გაიტაცებს ხოლმე ეს სურვილი, და მაშინ ქვეყნიერებაც ისევე სულელობს, როგორც პარიზი; მაგრამ ჰკუთხე მოდის პარიზი, თვალს ახელს — რა სულელობა მომივიდაო და ხმამაღალ სიცილით შესცქერის კაცობრიობას.

განა საკვირველება არ არის ამგვარი ქალაქი? და უცნაური ისაა, რომ ერთად არიან, ტკბილ მეზობლად, ეს დიადი და ეს საციხელი, რომ ამ ბრწყინვალეობას არაფრით არღვევს ეს პაროდია, და ერთი და იგივე ბაგე დღეს მეორედმოსვლის საყვირს ჩაჰბერს, ხვალ კი ხანების ფოთოლს სტვირად ჩაიდებს პირში და იმას უკრავს. უსაზღვრო სიმხიარულის მქონეა პარიზი. ელვასავით ბრწყინავს მისი მხიარულება. მის ფარსს სამეფო კვერთხი უქირავს ხელში. ხანდახან გრიგალს გამოიწვევს ხოლმე პარიზის დაღრეჟა. მთელ ქვეყნიერებას ედება იმისი ატაცება, ბრძოლა, შედეგები, სასწაული, ეპოპეები და აგრეთვე იმისი ოხუნჯობაც. პარიზის გაცინება ამოფეთ

ქვა არის ვულკანისა, რომელიც მთელ ქვეყნიერებას ეფინება. იმისი ხუმრობა ნაპერწყლების სროლაა. სანიმუშოდა აქვს ქვეყანას პარიზის კარიკატურები ისევე, როგორც იმისი იდეალი. კაცობრიობის ცივილიზაციის უდიდესი ძეგლები იტანენ პარიზის ირონიას და ამგვარად თავის უკვდავებას მის ანცობას ანდობენ.

დიდებულია პარიზი. დიდებულია 14 ივლისი — კაცობრიობის განთავისუფლების დღე, ერთგულება შეჭტიყა ამ დღეს პარიზმა თავისუფლებას, და იმასთან ერთად ყველა ერებმაც. იმისმა 4 აგვისტოს ღამემ სამი საათის განმავლობაში მოსპო ათასი წლის ფეოდალიზმი. თავისი ლოგიკიდან იგი ქმნის ერთსულოვან სურვილის კუნთს. იგი შეიცავს დიადის ყოველგვარ ფორმას. თავის სხივით ავსებს ვაშინგტონს, კოსტიუშკოს, ბოლივარს, ბოციირისს, რიეგოს, ბემს, მანენს, ლოპეც, ჯონ ბროუნს, გარიბალდისს. პარიზი ყველგან არის, საცა კი მომავალი ინთება, — ბოსტონში 1779 წ., ლეონის კუნძულზე 1820 წ., პესტში 1848 წ. პალერმოში 1860 წ. და ყველგან ძლიერ ლოზუნგს ჩასჩურჩულებს ხალხს — თავისუფლებას. ამ სიტყვით ამხნევენს ამერიკელ მონობის მოწინააღმდეგეებს პარპერსის ბორანზე და იტალიელ პატრიოტებს ანკონაში. პარიზი ჰქმნის კანარისს, გვიროგას, პიზაკანს. თავისუფლების სხივსა ჰფენს ქვეყნიერებას. პარიზის აზროვნებით გატაცებული ბაირონი კვდება მისოლონგში მაზე კი ბარსელონაში; პარიზიდან გასძახის თავისუფლებას მირაბო და კაცობრიობის გასაღვიძებლად ცეცხლს აფრქვევს რობესპიერი. პარიზი თავის წიგნებით, თეატრით. ხელოვნებით, მეცნიერებით, მწერლობით, ფილოსოფიით — ხელმძღვანელია კაცობრიობისა. პარიზსა ჰყავს პასკალი, რენიე, კორნელი, დეკარტი, ჟან-ჟაკ-რუსო, ვოლტერი საყოველწუთოდ და მოლიერი — სამარადისოდ. პარიზი თავის ენით ალაპარაკებს კაცობრიობას და თავის ენას ხდის მსოფლიო ენად. პროგრესის იდეას აღუძრავს ყველა ხალხს. თავისუფლების იმ მცნებას რომელსაც გამოსჰქდავს თავის ბრძმედში, მახვილ იარაღად ხმარობენ ჩაგრული ხალხები. პარიზის მოაზროვნეთა და პოეტების სულმა შექმნა 1789 წლის შემდეგ ამდენი გმირი ყველა ხალხებში.

და ყოველივე ეს სრულიადაც არ უშლის ხელს იმის გამენობას. ის დიდი გენია, პარიზად წოდებული, რომელსაც თავის სხივით განათლება შეაქვს ქვეყნიერებაში, ბუენიეს ცხვირსა ხატავს ტუზენისის ტაძრის კედელზე და „კრედევილი ქურდი არის“-ო სწერს პირამიდაზე.

სულ იკრიბება პარიზი; თუ არ ბუზღუნებს, მამ იცინის.

ასეთია პარიზი. მის ბანიდან ამომავალი კვამლი ქვეყნიერების იღვებია. შენობაა ტალახისა და ქვისა, თუ გნებავთ, მაგრამ ამ შენობაში ზნეობრიობა არის; იგი უფრო მეტია, ვიდრე დიდი, იგი უზარმაზარია. რატომ? იმიტომ, რომ გაბედულია.

გაბედულება!

ამით მოიპოვება პროგრესი.

ყოველი დიადი გამარჯვება შედეგი არის გამბედაობისა. რევოლუციის მოსახდენად არ იყო საკმარისი მონტესკიეს წინასწარმეტყველება, არც დიდროს ქადაგება და ბომარშეს ხარება — მოდისო! არც კონდორსეს ანგარიში, არუეს მზადება და რუსოს დაგეგმვა. რევოლუციის მოსახდენად დანტონი იყო საჭირო, რომ გაებედა.

სიტყვა — გაბედეთ — უდრის ბრძანებას — Fiat lux! — იყავნ სინათლე!

კაცობრიობის განათლების და წინმსვლელობისთვის საჭირო არის, რომ მაღალ კვარცხლბეკზე მუდამ ჩანდეს ხალხის კეთილდღეობისთვის ვაჟკაცური თავგანწირულების მაგალითები. გამბედაობა აელვარებს ისტორიასა და დიდებულ სხივსა ჰფენს ადამიანს. ალიონი ბედავს, როცა ის ამოდის, ვცადოთ, გაბედვით შევეუდგეთ საქმეს, არ დავიხიოთ უკან, რაც უნდა მოგველოდეს, ერთგულად ვემსახუროთ ხალხის კეთილდღეობას, ხელჩართულად შევებრძოლოთ უმეცრებას და ხალხის ჩაგვრას, გავაკვიროთ საშინელება ჩვენს უშიშროებით და დაჟინებით, იერიშით მივიდეთ უსამართლო მართებლობაზე, შეურაცხყოფით შევაამკოთ ხალხის გაბრძოვებით გამარჯვებული და ტალივით მაგრად ვუდგეთ განათლების მტერს. აი, როგორი მაგალითი ესაჭიროებათ ხალხებს, და ის სხივი, რომელიც ელექტრონივით დაუვლის დაჩაგრულთ. ერთსა და იმავე ხალხის თვალის ამხელ სხივს გვაძლევს ჩირაღდანი პრომეთესი და მოკლე ჩიბუხი კამბრონისა.

თ ა ვ ი მ ე თ ო რ მ ე ბ ე

ხალხში ჩამალული მომავალი

რაც შეეხება პარიზელ ხალხს, იგი უკვე დავაჟკაცებული, იგივე გამენი არის. პატარა ბიჭის დახატვა ნიშნავს ქალაქის დახატვას. და ამიტომ იყო, რომ პატარა გულწრფელი ბელურა დავხატეთ დიდი ორბის გასაცნობად.

პარიზელი, თუ ნამდვილი პარიზელი გნებავთ, ხელახლა ვამტკიცებთ ამას, იქ იზრდება, პარიზის გარეუბანში. იქ მოიპოვება წმინდა სისხლი და ნამდვილი სახე პარიზელისა. იქ არი, გარეუბანში, რომ შრომობს და იტანჯება ხალხი; შრომა და ტანჯვა ჯერჯერობით ორი განსახიერება არის ადამიანის სიცოცხლისა. მრავალი ხალხი ირევა გარეუბანში, მრავალი უცნობი და უცნაური, გადმომტვირთავ მუშიდან დაწყებული მონფოკონის ჯალათამდე. *Fex urbis* — ქალაქის ნაძირალით დამთავრებული, — თქვა ციცერონმა, — მყრალი მატლიო, — წარმოთქვა აღშფოთებულმა ბურკემ. ბრბო, მდაბიო ხალხი! რა დაუფიქრებლად წამოისვრიან ხოლმე ამ სიტყვებს! დიახ, ბრბო, მდაბიო ხალხი! მერე რა უშავს? რა ჩემი საქმეა თუ ისინი ფეხშიშველა დადიან; წერა-კითხვა თუ არ იცის, მით უარესი! ამიტომ უნდა აითვალწუნოთ ეს დაჩაგრული? ნუთუ დაწყევლილად ამ ხალხს იგულისხმებთ, და არა იმის მჩაგვრელთ? ნუთუ გგონიათ, რომ სინათლე ვერას გააწყობს ამ ტანჯულ ხალხში? დავუბრუნდეთ ამ სიტყვას: სინათლე, სინათლე!

რა იცით, რომ სინათლე არ გაჰფანტავს აქ გამეფებულ ბნელს? განა რევოლუცია გარდაქმნა არ არის ადამიანის და საზოგადოებისა? მიდით, ფილოსოფოსებო ასწავლეთ, ჩააგონეთ, შეაგნებინეთ, გაანათეთ და გაანათლეთ! ხმამალა იფიქრეთ, ხმამალა თქვით. გამოჩნდით ხალხში, გაუამხანაგდით ხალხს და იმის სახალხო შოედნებს, ახალი, სასარგებლო ამბავი აუწყეთ, გაავრცელეთ წიგნის სიყვარული, გააცანით ხალხს თავისი უფლებანი, იმღერეთ მარსელიეზა, გააცანით ბრწყინვალე მომავალი, და მერე ნახავთ, რა ღირსიულად გამოიყენებს თქვენს შთაგონებას ეს ბრბო, და როგორ ამაღლდება. უნდა ვიცოდეთ გამოყენება პრინციპებისა და სათნოების ამ დიდი ხანძრისა, რომელიც თავის დროზე აელვარდება, აინთება და ათრთოლდება. ცეცხლს წაუცილებს ამ ბრბოს თავისუფლების და ძმობა-ერთობის პრინციპი. ფეხშიშველია დღეს ეს ხალხი. ტანშიშველი, უვიცი, სხვათაგან თვალახვეული და გაბრიყვებული. მაგრამ დაანახვეთ თავისი სიკეთე და თავს გასწირავს იდეალის მისახლოვებლად. გულმოდგინედ დაუკვირდით ხალხს და მაშინ ნახავთ ჭეშმარიტებას; იგი უბრალო ქვიშად მიგაჩნიათ, რომელსაც ფეხითა სთელავთ; მაგრამ, თუ ბრძმედში მოჰყვია, დადნა და დადუღდა, ბრწყინვალე კრისტალად იქცევა და იმის წყალობით აღმოაჩენენ გალილეი და ნიუტონი ციურ მნათობებს.

პატარა ბავროში

გავიდა რვა-ცხრა წელი მას შემდეგ, რაც ნაამბობი იყო ამ ისტორიის მეორე ნაწილში. ტამპლის ბულვარზე, შატო-ლოს ახლოს. პატარა ბიჭს ხედავდნენ თერთმეტ-თორმეტი წლისას, რომელიც უნაკლოდ განასახიერებდა ზემოთ აწერილ გამენის იდეალს, თავის ბავშვურ სიცილთან ერთად დაღვრემილი და სრულიად ცარიელი რომ არ ჰქონოდა გული. ვაეკაცის შარვალი ეცვა პატარა ბიჭს, მაგრამ მამისეული როდი იყო. ქალის ზედა-ტანი ეცვა ხალათის მაგივრად, არც ეს ჰქონდა დედისაგან მიღებული; ალბათ შეეცოდა ვინმეს საწყალი ბიჭი და სამადლოდ შემოსეს, რითაც შეეძლოთ, პატარას კი მამაცა ჰყავდა და დედაც. მამას სულ არ აგონდებოდა თავისი შვილი, დედას კი. არ უყვარდა. ერთი იმ საცოდავთაგანი იყო უბედური, რომელთაც დედაცა ჰყავთ, მამაც და მინც ობლები არიან.

არსად ისე კარგად არ გრძნობდა თავს პატარა ბიჭი, როგორც ქუჩაში; ქუჩის ქვაფენილი უფრო რბილად ეჩვენებოდა, ვიდრე გული თავის დედისა. მშობლებმა პანდური ჰკრეს და ისე გამოაგდეს ქუჩაში. წადი და იცხოვრეო!

გამოაგდეს და ისიც გამოფრინდა.

ცოცხალი ბიჭი იყო, ხმაურა, ფერმკრთალი, ცქციტი, ხუმარა; დადიოდა, დარბოდა, მღეროდა, თამაშობდა, წყალში ქუჩუშალაობდა. ცოტას კიდევ წაიქურდებდა, მაგრამ მხიარულად და გულუბრყვილოდ, როგორც კატა, ან ბელურა. იცინოდა, ლაწირაკს რომ დაუძახებდნენ, და არამზადას რომ უწოდებდნენ ჯავრობდა. ბინა არ გააჩნდა, პური არ ჰქონდა, არც ცეცხლი, არც სიყვარული, მაგრამ მხიარულობდა, რადგან თავისუფალი იყო.

როგორც კი წამოიზრდებიან ეს უბედურები, საზოგადოებრივ წისქვილის ქვის ქვეშ მოჰყვებიან ხოლმე თითქმის ყოველთვის და იღუპებიან; მაგრამ მანამ პატარები არიან, ადვილად ემალებიან მას. საცა კი ერთი ბეწო ნახვრეტი შეხვდებათ, იქ შეძვრებიან.

სრულიად უარყოფილი და დავიწყებული იყო თავის დემამისაგან, მაგრამ მოხდებოდა ხოლმე, ორ-სამ თვეში ერთხელ მოაგონდებოდა თავისი მშობლები და წამოიძახებდა — მოდი, ერთი დედაჩემს ვნახავ. — მიატოვებდა ბულვარს, ცირკს, სენ-მარტენის კარს. ჩავიდოდა მდინარის პირზე, გაივლიდა ხიდს, გავიღოდა გარე-

უბანში, მივიდოდა სალპეტრიერამდე და მიადგებოდა სწორედ იმ ორნომრიან შენობას — 50—52, რომელსაც მკითხველი კარგად იცნობს, გორბოს სახლს.

ჩვეულებრივ ცარიელი იყო ხოლმე ეს სახლი; შესავალ კარს მუდმივად ეკრა განცხადება — „გასაქირავებელი ოთახები“; მაგრამ იმ ხანად კი რამდენიმე კაცი იდგა ამ სახლში, რომლებსაც, როგორც პარიზის ყველა სახლებში, ერთმანეთში არავითარი ურთიერთობა არა ჰქონდათ და არც კი იცნობდნენ ერთმანეთს. იმ გაქირავებულ კლასს ეკუთვნოდნენ ყველანი, იმ კლასს, რომელიც მეტად გაქირავებულ ბურჟუასიგან მომდინარეობს, უფრო და უფრო ძირს იწევს ამ გაქირავებისა გამო, საზოგადოების ნალექში ჩადის და ემატება ჩვენი ცივილიზაციის ნაძირალის იმ ორ ტიპს, რომლებსაც შეადგენენ მეეზოვეები და მეჯღანეები.

ჟან ვალჟანის დროის მეკარე, ბებერი დედაკაცი, მომკვდარიყო და ახლა სხვა აეყვანათ, ისეთივე ბებერი და ისეთივე ავი. არ მახსოვს, რომელმა ფილოსოფოსმა თქვა: — თქვენ სხვა თქვით, თორემ ბებერი დედაკაცი რამდენიც გნებავთ იმდენიაო!

ამ ახალ ბებერ მეკარეს ბურგონი ერქვა და შესანიშნავი არა ჰქონდა რა თავის სიცოცხლეში, გარდა სამი თუთიყუშისა, რომლებიც რიგრიგობით ეუფლებოდნენ იმის გულს.

ყველაზე უბედური ამ სახლის მდგმურებში ერთი ოჯახი იყო, დედა, მამა და ორი კარგად მოწიფული ქალი. ერთ ოთახში ცხოვრობდნენ ოთხნივე, დაქანებულ ბანის ქვეშ მოწყობილ ოთახში.

პირველი შეხედვით, შესანიშნავს არას წარმოადგენდა ეს ოჯახი, გარდა თავის დიდი სიღარიბისა. ოთახი რომ დაიქირავა კაცმა, თავისი გვარიც უთხრა, — ჟონდრეტი ვარო. ამ ოჯახის გადმოსვლა დაქირავებულ ოთახში არაფრით ჰგავდა ბინიდან ბინაზე გადასვლას, მეკარის თქმისა არ იყოს, ეს იყო სიცარიელის გადმოსვლა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ჟონდრეტმა სთხოვა მეკარეს, რომელიც იმავე დროს კიბის დამგველიც იყო:

— იცი რა, დედი, თუ მოვიდა ვინმე და პოლონელი იკითხა, ახ იტალიელი, ან იქნებ ესპანელიც. იცოდეთ, რომ მე მკითხულობს.

ეს იყო პატარა მხიარული მაწანწალას დედ-მამა და ოჯახი. მივიდოდა ხოლმე საცოდავი და საშინელ სიღარიბეს ხედავდა. გაქირავებას და, რაც უფრო გულსაკლავია, ღიმილსაც კი ვერავის შენიშნავდა სახეზე. ამ სახლში გაყინული იყო ბუხარი და გაყინული იყო იმის დედ-მამის და დების გული.

შევიდოდა და მაშინვე უკმეხად ჰკითხავდნენ:

— საიდან მოდიხარ?

— ქუჩიდან, — უპასუხებდა გავროში.

ფიგეე კითხვა, წასვლას რომ დააპირებდა:

— ახლა სად მიხვალ?

— ქუჩაში.

ასე გულიანად მიესალმებოდა ხოლმე დედა:

— აქ რა გინდა, რომ მოეხეტები?

ისე იზრდებოდა საცოდავი, ალერსს და სიყვარულს მოკლებული, როგორც გაყვითლებული ბალახი, სადმე სარდაფში აღმოცენებული. მაგრამ ამას ყურადღებას არ აქცევდა და არავის ეძღუებოდა. წარმოდგენაც კი არა ჰქონდა იმისი, თუ როგორი უნდა ყოფილიყვნენ დედა და მამა.

თუმცა დედას თავისი ქალები უყვარდა.

ის კი დაგვაფიწყდა გვეთქვა, რომ ტამპლის ბულვარი ამ ბიჭს პატარა გავროშს უწოდებდა. რად დაირქვა გავროში? ალბათ იმიტომ, რადაც მამამისმა ჟონდრეტი დაირქვა.

ზოგი უბედური ოჯახი რაღაცა ალღოს მიხედვით სწყვეტს თავისი წევრების შემაერთებელ ძაფებს.

ჟონდრეტის ოთახი გორბოს სახლში სულ უკანასკნელი იყო, ტალანის ბოლოში. ამ ოთახის გვერდით პატარა ოთახი იყო, რომელშიც ერთი ყმაწვილი კაცი ცხოვრობდა, ძალიან ღარიბი, ბატონი მარიუსი.

ახლა ბატონი მარიუსი გავიცნოთ.

წიგნი მეორე დიდი ბურჟუა

თავი პირველი

ოთხმოცდაათი წლისას ოცდათორმეტი კბილი

ბუშრას, ნორმანდის და სენტონჟის ქუჩების მცხოვრებლებში დღესაც არიან მოხუცებულები, რომელთაც კარგად ახსოვთ ერთი მეტად თავისებური კაცი, ბ. ჟილნორმანი, რომელსაც ყოველთვის სიამოვნებით იგონებენ. ეს ჟილნორმანი ბებერი იყო, როდესაც ისინი ჯერ კიდევ ყმაწვილები იყვნენ. ვინც დაღონებული შესცქერის აჩრდილების ამ ბნელ ფუთფუტს, წარსული რომ ეწოდება, ნახავს — ჯერაც არ გამქრალა ეს სილუეტი ტამპლის ახლო ქუჩებში, რომლებსაც ლუი მეთოთხმეტის დროს საფრანგეთის პროვინციების სახელს არქმევდნენ, როგორც ჩვენს დროში ახალი უბნის, ტივოლის ქუჩებს ევროპის დედაქალაქების სახელებს. წინსვლა, მოკლედ რომ ვთქვათ, რომელშიაც პროგრესი მოჩანს.

ბ. ჟილნორმანი ძალიან ჰარმაგად გამოიყურებოდა 1831 წ.; ერთი იმ კაცთაგანი იყო, რომლებიც საინტერესონი არიან თავის სიბერით, დიდი ხნის სიცოცხლით, და უცნაურნი, — რადგან თავის დროს ყველას ემსგავსებოდნენ, დღეს კი აღარავის ემსგავსებიან. მეტად თავისებური კაცი იყო ეს მოხუცებული, მართლა რომ სხვა დროის კაცი, ნამდვილი სრულსახოვანი ბურჟუა მეთვრამეტე საუკუნისა; ძალიან ამპარტავანი, რომელიც ისე ამაყობდა თავის ძველ ბურჟუაობით, როგორც მარკიზი თავის მარკიზობით.

ოთხმოცდაათ წელიწადს გადასცილდა, მაგრამ ჰაბუკივით წელგამართული დაიარებოდა, ხმამალა ლაპარაკობდა, მშვენიერად ხედავდა, ისე სვამდა, რომ წვეთს არ დასტოვებდა სასმისში, კარგად სჭამდა, კარგად ეძინა და გულიანად ხვრინავდა. უკლებლივ ჰქონდა თავისი ოცდათორმეტივე კბილი. სათვალეს მარტო მაშინ ხმარობ-

და, როდესაც კითხულობდა. ქალებს ეტრფოდა ყოველთვის, მაგრამ ათი წელიწადი იქნებოდა, რაც მათზე ხელი აეღო... ველარც ვინმე მოვეწონებო, — ამბობდა. მაგრამ იმას კი არ იტყოდა, — დავბერდი, აღარ ვვარგავარო, — არა! — ძალიან გავღარიბდიო! — ჩიოდა — და უმატებდა:

— ასე რომ არ გავღარიბებულეყავ, გაჩვენებდით სეირსაო!

მართლაც, ბევრი რამ დაჰკარგოდა თავისი და თხუთმეტი ათასი ფრანკი და ჰქონდა წელიწადში საცხოვრებლად. სულ იმას ოცნებობდა, ერთი კარგი მემკვიდრეობა მიეღო, რომ წელიწადში ასი ათასი ფრანკი ჰქონოდა სახარჯოდ და საყვარლები ჰყოლოდა. როგორც ხედავთ, ბ. ჟილნორმანი არ ეკუთვნოდა იმ დაავადებულ, გატეხილ ბებრებს, რომლებიც, როგორც ვოლტერი, მომაკვდინებინა არიან მთელი სიცოცხლის განმავლობაში. გამსკლარი ქოთნის გამძლეობა კი არა სჭირდა ბ. ჟილნორმანს: ბებერი იყო, მაგრამ მეტად ჯანსაღი, მხიარული, აჩქარებული, ფიცხი, სულ უბრალო, უმნიშვნელო რამ კმაროდა, რომ გაბრაზებულიყო და თითქმის ყოველთვის უშიზეზოდ, თუ წინააღმდეგობას გაუბედავდა ვინმე, ჯოხს მოუღერებდა; ისე სცემდა თავის შინაურებს, როგორც ძველ დროში. ქალი ჰყავდა გასათხოვარი; ორმოცდაათი წლისა მინც იქნებოდა, ძალიანაც სცემდა მას, როდესაც გაჯავრდებოდა; ისე გაშჰავდებოდა ხოლმე ხანდახან, რომ მათრახით ემუქრებოდა იმ ხნის ქალს. ისევე ისე პატარა, რვა წლის გოგოდ მიაჩნდა და ბავშვივით ექცეოდა. თავის მსახურებს უარესს უშვრებოდა. სილას გაულაწუნებდა; ფეხი რომ წასხლტომოდა ვისმე, და თან გემოზე მიაკურთხებდა: — შე მყარლო ლეშოო!

გაბრაზება სწრაფი იცოდა, მაგრამ დამშვიდებაც მალე მოერეოდა ხოლმე. წვერს ყოველ დღე იპარსავდა: ამისთვის დალაქი ჰყავდა, რომელიც გიჟი ყოფილიყო ერთ ხანს; კირივით სძულდა ამ დალაქს ბ. ჟილნორმანი, რადგან ძალიან ლამაზი, კოხტა, კეკლუშო ცოლი ჰყავდა და ექვიანობდა მოხუცზე.

დიდებულად მიაჩნდა თავისი აზრი, თავისი სიტყვა და შორსმკვრეტელობა ბ. ჟილნორმანს. აი ერთი იმისი ნაკვესი: — მართლა, ძალიან გულთამხილავი ვარ; რწყალი რომ მიკბენს, მაშინვე ვიცი, რომელ სატრფოსაგან შემომეპარაო.— თავის საუბარში ძალიან ხშირად ხმარობდა სიტყვებს — მგრძნობიარე და ბუნება. ამ უკანასკნელს, ბუნებას, არ აძლევდა იმ მნიშვნელობას, რაც ჩვენმა დრომ მისცა მას; მაგრამ თავისებურად სარგებლობდა ამ სიტყვით, როდესაც ცეცხლის პირას მოჰყვებოდა სახუმარო მასლაათს. — ბუნება თავის ბარბაროსულ სასაცილო ნიმუშებსაც კი აძლევს ცივილიზა-

ციას, რომ ყველაფერი ჰქონდეს; ევროპას დაკნინებული სახით ჰყავს აზიის და აფრიკის ცხოველები: კატა ვეფხვი გახლავთ ჩვენი დარბაზისა და ხვლიკი — ნიანგი ჯიბისა... ოპერის მოცეკვავე ქალები წითელკანიანი ველურები არიან; კაცებს არა სჰამენ, მაგრამ ჯიბეს კი უხრავენ; ან არადა, ჯადოქრები არიან, ოსტრიად გარდაქმნიან კაცს და ყლაპავენ! ადამიანის მჰამელი კარაიბები ძვლებს მაინც სტოკებდნენ, და ამათ კი მხოლოდ ნიჟარა თუ გადაჩემათ! ასეთი გახლავთ ჩვენი ზნე-ჩვეულებანი. ჩვენ კი არა ვჰამთ, — ვხრავთ! ჩვენ აღარა ვკლავთ, არა, ჩვენ ვკაწრავთ და ვფხაქნით.

თ ა ვ ი მ ი ო რ ა

როგორიც კაცი, ისეთი სახლი

სახლი მარეში ჰქონდა, ფილ-დე-კალვერის ქ. № 6. ეს სახლი დაანგრიეს, ახალი ააშენეს შემდეგში და ნომერიც, რალა თქმა უნდა, ახლა სხვა ექნება, რადგან პარიზის ქუჩები განიცდიდნენ სახლების ნომრების რევილუციას. კარგა დიდი ძველი ბინა ექირა სახლის მეორე სართულზე; ერთი მხრით, ფანჯრებით ქუჩაში გადიოდა, მეორე მხრით, ბაღში. კედლებზე ჰერამდე გობელენის და ბოვეს ქსოვილი ჰქონდა გაკრული რაც ჰერზე იყო დახატული, იგივე ჰქონდა წვრილად ამოქარგული საეარძელების საფარებზე. თავისი საწოლის ირგვლივ ძვირფასი ცხრაკარიანი თეჯირი ედგა კოროპანდელური სანდალოზისა. გრძელი ფარდა ამშვენებდა ყველა ფანჯარას და მშვენიერი ნაკეცებით ეშვებოდა ძირს. ბალი უშუალოდ მის ფანჯრების ქვეშ იყო: ბაღში თხუთმეტსაფეხურიანი კიბე ეშვებოდა, ბავშვივით ადიოდა და ჩადიოდა ამ კიბეზე მოხუცებული სახლის პატრონი. თავისი ოთახის გვერდით ბიბლიოთეკა ჰქონდა და გარდა ამისა, ერთი ბუდუარი, რომელიც ძალიან უყვარდა; საგანგებოდ მორთული ოთახი იყო და კედლებზე ძვირფასი შპალერი ჰქონდა გაკრული. ეს შპალერი ლუი მეთოთხმეტის დროს კატორღელებისათვის გაეკეთებინებინა ბ. დე-ვიგონს თავის საყვარლისთვის ბ. ჟილნორმანს მემკვიდრეობით დარჩენოდა ერთი სასტიკი ასი წლის მამიძისაგან.

ორჯერ დაქორწინებულიყო თავის სიცოცხლეში. მიხვრა-მოხვრით სასახლის დარბაისელს ჰგავდა, თუმცა თავის დღეში არა ყოფილიყო სასახლეში, ან მსაჯულს, რაც შესაძლებელია, რომ ყოფილიყო მხიარული გახლდათ და აღერსიანი, როცა კარგ გუნებაზე

იყო. სიყმაწვილეში ისიც იმ კაცთა რიცხვეს ეკუთვნოდა, რომელსაც ყოველთვის ატყუებს თავისი ცოლი, და თავის ღლეში არ ატყუებს თავისი საყვარელი, რადგან ერთ და იმავე დროს საზიზღარა თავის ცოლთან და მომზიბლავია თავის საყვარელთან.

ძალიან უყვარდა და კარგადაც ესმოდა მხატვრობა, საგანგებო სურათი ჰქონდა თავის ოთახში ვიღაც კაცისა, ჟორდენის მიერ დახატული. ტანისამოსი ბ. ჟილნორმანს არც ლუი მეთექვსმეტის დროისა ეცვა, არც ლუი მეთექვსმეტისა; დირექტორიის დროის სალუქის ტანისამოსს იცვამდა.

ამ ხანამდე სულ ყმაწვილ კაცად მიაჩნდა თავი, მოდისთვის არ უღალატია. მსუბუქი ფრაკი ეცვა განიერ გადანაკეცებით, გრძელ ვიწრო კუდით და დიდრონ ფოლადის ღილებით. ამასთან მოკლე შარვალი და აბზინდიანი ფეხსაცმელი. ხელები ყოველთვის იღლიაში ჰქონდა ამოჩრილი, ყილეტის ამონაჭერში. დაბეჯითებით გაიძახოდა:

— საფრანგეთის რევოლუცია ბრბო არის გაიძვერა არამზადებისა.

თავი მესამე

LUC-ESPRIT¹

თექვსმეტი წლისა იყო ჟილნორმანი, როდესაც ერთ ღამეს ოპერაში ორი მშვენიერი ქალი დააქტერდა ლორნეტით. სახელოვნებო იყვნენ ორივე თავის სილამაზით, ვოლტერის მიერ ხობტა შესხმულნი. ქალბატონი კამარგო და ლა-სალე, უკვე მოწიფული ქალები იყვნენ ორთავე. ორ ცეცხლშუა მოიმწყვდიეს ბიჭი და სწორედ გმირულად მოიქცა: ადგა და ერთ ყმაწვილ ქალს, მოცეკვავეს, სახელად ნანარის, იმისავით თექვსმეტი წლისას, მიანდო თავის გულის და ჟინის მოკვლა; უცნობი იყო საზოგადოებაში ეს გოგონა, როგორც უპატრონო კატა, მაგრამ ლამაზი, ნორჩი და საყვარელი. ბერი რამ ჰქონდა მოსაგონარი:

— რა ლამაზი იყო ჩემი გიმარ-გიმარდენ-გიმარდინეტი! უკანასკნელად რომ ვნახე ლონშანში, გულის წარმტაცად ჰქონდა კულულები დალაგებული, ისეთი კეკლუცი იყო, რომ თვალი ზედ დაგრჩებოდათ! კაბა „ახლად განდიდებულთა“ ფერისა, და ხელსათბო — „ამაღლევებელი“.

ყმაწვილობაში ნენ-ლონდრინენის კამზოლი სცმოდა და სია-

¹ ლუკა გონიერი, გენიოსი.

მოენებით მოიგონებდა ხოლმე ამ მოდას: — ისე ვიყავ მორთული, რომ ლევანტელი ოსმალთა გეგონებოდითო.

ოცი წლის რომ იყო ქალბატონ ბუფლერს შეჰხვედროდა სადღაც, რომელსაც მოენათლა იგი და „მომხიბლავი გიჟმაჟი“ ეწოდებინა.

ვერა და ვერ მოენელებინა რომ თანამედროვე პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწენი სულ მდაბიო ხალხიდან იყვნენ, ან ბურჟუაზიიდან. გაზეთებს — „ახალ ქალაქებს“ — კითხულობდა და თან სიცილით კედებოდა:

— აჰა, ღმერთო! ვინა ყრიან, ნეტავი, ეს გორბიერები, უმანები? კაზიმირ პერიე და მინისტრი, წარმოგიდგენიათ? სადმე გაზეთში რომ შეგხვდეთ დაბეჭდილი — ბ. ჟილნორმანი მინისტრიაო, ხომ სიცილად არ გეყოფათ. ჰოდა, ჩვენი უბედურებაც იმაშია, რომ დღეს ისეთ ვირებს დარჩენიათ მოედანი, რომ ესეც შეიძლება მომხდარიყო!

ყველაფერს თავის საკუთარ სახელით ახსენებდა და უწმაწურსაც არ დაერიდებოდა, თუნდაც ქალები ჰყოლოდა მსმენელად. მაგრამ იმისთანა სიმშვიდით და გულუბრყვილობით ამბობდა უკმეხს, უშვერს და უწმაწურს, რომ არ ემდურებოდნენ, მით უფრო, რომ ეს იყო იმის დროის, იმის საუკუნის „დაურიდებლობა“. ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ იმ დროს პოეზიაში ტკბილი და ზრდილი პერიფრაზი იყო გამეფებული, პროზაში კი უკაცრაული თქმა.

ბ. ჟილნორმანის ნათლიამ წინასწარმეტყველება გამოიჩინა: — ვენოსი იქნება ეს ბიჭიო, — და სახელიც შესაფერი დაარქვა — Luc Esprit.

თ ა ვ ი მ ი ო თ ხ ა

ა ს წ ე ლ ი წ ა ლ ს ვ ი ც ო ც ხ ლ ე ზ .

ბავშვობაში, თავის სამშობლო მულენის სკოლაში რომ სწავლობდა, ჯილდო მიეღო რამდენჯერმე და ერთხელ თვით ჰერცოგ დენივერნესაც თავის ხელით დაეგვირგვინებინა პატარა ჟილნორმანი. ნივერნეს მაგივრად ნევერს უძახდა დაჯილდოებული და ისე ცხადად ახსოვდა ეს გამარჯვება, რომ ვერც კონვენტმა დააეწყო, ვერც ლუი მეთექვსმეტის მოკვლამ, ვერც ნაპოლეონმა, ვერც ბურბონების დაბრუნებამ. ეს „ჰერცოგი ნევერი“ მიაჩნდა საუკუნის ერთ-ერთ უდიდეს ადამიანად.

— ნამდვილი ბატონი იყო, — იძახდა ჟილნორმანი, — დიდებულებით აღსავსე. მერე რა შვენოდა ორდენის ცისფერი ლენტის!

ჟილნორმანის აზრით დიდი ცოდვა იყო პოლონეთის გაყოფა, მაგრამ ეს ცოდვა იმით გამოისყიდა ეკატერინე მეორემ, რომ ბესტუჟევისაგან სამიათას მანეთად შეიძინა საიდუმლოება ოქროს ელიქსირის მომზადებისა. — გაცოცხლდებოდა ხოლმე, ეს ელიქსირი რომ მოაგონდებოდა:

— ოქროს ელიქსირი, ყვითელი ფერი ბესტუჟევისა, წვეთები გენერალ ლამოტისა! მეთვრამეტე საუკუნეში ოც ფრანკად ფასობდა თითო წვეთი. უებარი წამალი იყო უბედურ სიყვარულისა და ვენერას წინააღმდეგ. ლუი მეტხუთმეტემ ორასი შუშა გაუგზავნა რომში პაპს.

გაგიჟდებოდა კაცი, ცოფი მოერეოდა, რომ ეთქვა ვისმე, — ეგ ოქროს ელიქსირი, უებარი წამალი უბედურ სიყვარულისა, სულ უბრალო ქლოროვანი რკინააო.

ბ. ჟილნორმანი თაყვანსა სცემდა საფრანგეთის მეფეებს, ბურბონებს, და ცეცხლსა ჰყრიდა, 1789 წელი რომ მოაგონდებოდა. სიამონებით უამბობდა ყველას, როგორ გადარჩა ტერორს, რამოდენა მოხერხება დასჭირდა და თანაც მხნეობა რომ სიკვდილს გადარჩენოდა და თავი არ მოექრათ. თუ ღმერთი გაუწყრებოდა ვისმე ყმაწვილ კაცს, და რესპუბლიკის საქებარს იტყოდა რასმე, გალურჯდებოდა კაცი და გული მისდიოდა ბრაზით. ხანდახან თავის ხნეურებას რომ შეეხებოდა, წამოიძახებდა. ხოლმე:

— ოთხმოცდაათი წლის კაცი ვარ და იმედი მაქვს მეორედ ვეღარ ვნახავ „ათას შვიდას ოთხმოცდაცამეტს“.

მაგრამ, როგორც კი დაავიწყდებოდა რესპუბლიკა, მაშინვე წამოიძახებდა იმედიანად:

— ოთხმოცდაათი წლისა ვარ და ას წელიწადსაც ვიცოცხლებ!

თ ა ვ ი მ ა ხ უ თ ი

ბ ა ს კ ი ლ ა ნ ი კ ო ლ ე ბ ი

საკუთარი თეორიებიც ჰქონდა. აი მაგალითად ერთი მათგანი:

„თუ კაცს გაგიჟებით უყვარს ქალები და თავისი ცოლიცა ჰყავს, უკვე მოწყენილი, კანონიერი, ჟონო, უფლების მქონე, კრუხივით გაბღინძული თავის კანონიერებაზე და ხანდახან ეჭვიანაც, თავს ვერ დააღწევს ამ ჯოჯოხეთს, თუ იმას არ ჩააბარა ოჯახის მოვლაც

და სავსე ქისაც. უარყოფა ქისის გამგებლობისა არის სრული თავისუფლება კაცისა; საქმე გაუჩნდება ქალბატონს; ანგარიშობს, სთვლის ფულს, თითებს იქანგიანებს, მბრძანებლობს მამულში, ჭკუას ასწავლის მებაღეს და ფერმერს, ჰკრებს ვეჭილებს, ეკამათება ნოტარიუსს, ლანძღავს სოფლის მწერალს, დაიარება მოხელეებთან. დადის სასამართლოში, ადგენს და არღვევს პირობის წერილებს, მბრძანებლად გრძნობს თავს, ჰყიდის, ყიდულობს, აწესიერებს და თვითონვე არღვევს, აღუთქვამს და გადასთქვამს, აკავშირებს და განერთვის, უთმობს და უარსა ჰყოფს, მისცემს და სხვას გადასცემს, აშენებს, ანგრევს, აგროვებს და თან ჰფანტავს! მრავალ სისულელეს სჩადის, მაგრამ სრული მბრძანებელია ქალბატონი და მით კმაყოფილი. და მანამ ქმარი სხვას ეტრფის, ცოლი თავისებურად იყრის ჯაფრს და ანადგურებს იმის ქონებას.

ამ თეორიის მიხედვით ცხოვრობდა ჟილნორმანი და ამის შედეგი იყო მთელი მისი ისტორია. იმისმა ცოლმა, მეორემ, ისე მშვენიერად მოუხარა ოჯახის ქონებას, რომ ერთ მშვენიერ დღეს, მეორედ რომ დაქვრივდა კაცი, ძლივსღა დარჩენოდა იმდენი, რომ ცხოვრება შესძლებოდა, თხუთმეტი ათასი ფრანკი წელიწადში, და ისიც მანამ ცოცხალი იყო; მოკვდებოდა და მის მემკვიდრეს მეოთხედიღა დარჩებოდა. ასე მოაწყო საქმე, რადგან თავის შემდეგ თუნდაც სულაც დაღუპულიყო ქვეყანა, იმას აღარა. ენაღვლებოდა. და გარდა ამისა, იცოდა, რომ ხიფათს ვერ ასცდებოდა კერძო მამული და საერთო საკუთრებად გახდებოდა. თავის თვალთ ენახა სხვის ფულის გარდაქმნა მთავრობის საკუთრებად და აღარავითარი ნდობა აღარა ჰქონდა იმ დიდი წიგნისა, რომელშიც თავის ვალებს სწერს სახელმწიფო. კინ-კან-პუას ბანკის გამეორება არის თქვენი რევოლუცია!

სახლი საკუთარი ჰქონდა, როგორც უკვე ვთქვი.

ორი მსახური ჰყავდა სახლში, „მამალი და დედალი“.

მსახურს, რომ აიყვანდა, უთუოდ გადანათლავდა. კაცს იმის პროვინციის სახელს უძახდა: ნიპელი, კონტელი, პუატვენი, პიკარი. უკანასკნელი იმისი მსახური ერთი სქელი კაცი იყო, ძლივს სუნთქავდა ქოშინით, ფეხები გამხდარი ჰქონდა; ორმოცდაათი წლისა იყო. ოც ნაბიჯს ვერ გაივლიდა სირბილით, მაგრამ ბაიონელი იყო, და ამიტომ ბასკი უწოდა ჟილნორმანმა. მსახურ დედაკაცებს კი ყველას ნიკოლეტს არქმევდა (თვით მანონსაც, რომელსაც ეხლავე გავაცნობთ მკითხველს).

ერთხელ დედაკაცი მივიდა ჟილნორმანთან, გამოცდილი მზარეული, სახელოვან მექარეების ჯიშისა.

- რამდენი გინდა თვეში? — ჰკითხა ჟილნორმანმა.
- ოცდაათი ფრანკი.
- სახელად რა გქვია?
- ოლიმპია.
- ჯამაგირი ორმოცდაათი ფრანკი გექნება და სახელად ნიკო-
ლეტი გერქმევა.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ა

მ ა ნ ო ნ ი თ ა ვ ი ს ი გ ა ვ შ ვ ა ბ ი თ

ეწყინებოდა რამე ჟილნორმანს და გაცოფდებოდა კაცი. ცრუმორწმუნე იყო, იმავე დროს თავის მრწამსსაც სიამოვნებით არღვევდა.

ბედნიერი იყო და თავი მოჰქონდა, რომ ქალების მოყვარედ იცნობდა საზოგადოება, სიბერეშიც არ იშლიდა ამით თავმოწონებას. „მეფური სახელი“ მაქვს გავარდნილიო, — იტყოდა ხოლმე, ქალებს რომ შეეხებოდა ბაასი. მაგრამ ხანდახან ძალიან მწარედ სჯიდა ეს მეფური სახელი. ერთხელ კალათით პატარა ბიჭი მიართვეს, ახლად დაბადებული. საშინელი ჩხავილით მოვევლინა პატარა ბიჭი ჟილნორმანს. გოგო ჰყოლოდა მსახური, ექვსი თვის წინათ დაეთხოვა და ახლა ბავშვს უგზავნიდა ის გოგო. — შენია და შენ გაზარდეთ. — მაშინ ოთხმოცდაოთხი წლისა იყო ჟილნორმანი. ირგვლივ დიდი აღშფოთება და მითქმა-მოთქმა გამოიწვია ამ ამბავმა: — ის უნამუსო, ისა! ვინ იქნებოდა რომ დაეჯერებინა იმისი ცილისწამება? ამ ხნის კაცი და კიდევ შვილები?

თვითონ ჟილნორმანი არც გაჯავრდა, არც უარი თქვა, ტკბილი ღიმილით დააქჳერდა კალათში მტირალს, ეტყობოდა ესიაზოვნა კიდევ ამგვარი ცილისწამება და თქვა:

— რა იყო? რა მოხდა? რა არის აქ გასაჯავრებელი, რომ გამტერებულხართ ყველანი და პირლია დასცქერით ბავშვს, უვიცებოებით ბატონმა დ-ანგულემმა, მეფე შარლ მეათის ნაბიჰვარმა. ცოლი რომ შეირთო, ერთი თხუთმეტი წლის გოგონა, თვითონ ოთხმოცდახუთი წლისა იყო; ბატონი კირჳინალი, მარკიზი დ-ალუე, კარდინალ სურდის ძმა, ბორდოს ეპისკოპოსისა, ოთხმოცდასამი წლის იყო, თავმჯდომარის ჟაკენის მეუღლის მხევალი რომ შეიყვარა. ყმაწვილი გოგო, და იმისთანა ბიჭი ეყოლა, თვალი ზედ დარჩებოდა ადამიანსა ძალიან ბიჭიც დადგა, რაინდი იყო მალტისა; ჩვენი დროის ერთი

სახელოვანთაგანი მღვდელი ტაბარუ შვილი არის ოთხმოცდაშვიდი წლის მოხუცებულისა. სრულიად ბუნებრივი არის ეს მოვლენა და ზნეობას აქ საქმე არა აქვს. თუ არა და, დაბადება მაინც გაიხსენეთ. შიუხედავად ამისა ვაცხადებ, რომ ეს ბავშვი ჩემი არ არის, მაგრამ შოუუართ და გავზარდოთ. ამისი რა ბრალია, ამ საცოდავისა?

გულკეთილად მოიქცა ჟილნორმანი. ერთი წლის შემდეგ ერთი ამისთანავე ძღვენი კიდევ მიართვა იმ დედაკაცმა, მანონმა. ესეც ბიჭი იყო. აჯობა მანონმა. იმან კი დედას დაუბრუნა ორივე ბიჭი და თვეში ოთხმოცი ფრანკი აღუთქვა / ბავშვების აღსაზრდელად, ოღონდ იმ პირობით, რომ ამისთანა აღარა ჩაედინარა მანონს. და დაუმატა:

— იმედი მაქვს, კარგად მოუვლის დედა. ხანდახან მე თვითონ შივალ მათ სანახავად.

თქვა და კიდევ აასრულა.

ძმა ჰყავდა, მღვდელი; პუატიეს აკადემიის რექტორად იყო ოცდაცამეტი წლის განმავლობაში, და სამოცდაცხრამეტი წლისა მომკვდარიყო.

— რა ღროს იმის სიკვდილი იყო, — იძახდა ჟილნორმანი, — ჯერ ისევ ყმაწვილი კაცი იყო.

ამ ძმისა ბევრი არაფერი ახსოვდა ჩვენ მოხუცებულს, იცოდა სხვათა შორის, რომ საშინელი ძუნწი იყო და, რადგან, როგორც მღვდელს, განკითხვა უნდა სცოდნოდა გაპირვებულისა, მოწყალეობას აძლევდა მათხოვრებს, მაგრამ გალესილ, ძველ ფულს, რომელსაც გასავალი აღარა ჰქონდა ბაზარში. ძალიან საშუალება ეპოვა მღვდელს: ჯოჯოხეთს ვერ ავცდები, მაგრამ გზად სამოთხეში გავივლიო.

თვით ჟილნორმანი კი უფრო ქველი იყო და უხვად იცოდა მოწყალეობის გაცემა. გულკეთილი კაცი იყო, სულსწრაფი, ლმობიერი, მდიდარი რომ ყოფილიყო, ფუფუნებით შეამკობდა თავის ცხოვრებას. დიდებული და მოხდენილი მოსწონდა ყველაფერი. თვით თაღლითობაც კი. პატარა მემკვიდრეობა დარჩა ვილაც ნათესავის ანდერძით და, მისაღებად რომ მივიდა, ყინულზე გაატურა ერთმა „საქმის კაცმა“, ისე უხეშად და ურცხვად, რომ ამ საქციელით აღშფოთებულმა შეჰყვირა:

— ფუ! რა უშნოდ, რა უხერხულად მოაწყო საქმე! ბარემ ხელიდან გამოგვლიჯა! ყველაფერი დაკნინდა ამ საუკუნეში. ვერაგობაც კი! განა ჩემისთანა კაცს ასე უნდა ართმევდნენ ფულს? ისე მომექცა ის უშვერი, თითქოს ტყეში ვიყავ და ყაჩაღები დაჰეცნენ.

ტყეში გაძარცვა კიდევ ჰო, მაგრამ ასე გაძარცვა საქმის წარმოებაში!..

ორი ცოლი ჰყავდა, როგორცა ვთქვით. პირველისაგან ქალიშვილი ჰყავდა, შინაბერად დარჩენოდა, მეორისაგანაც ქალი ჰყავდა, რომელიც ოცდაათი წლისა მოჰკვდომოდა. ამ ქალს სიყვარულთ, თუ სხვა რაიმე მოსაზრებით, ერთი წარჩინებული მხედარი შეერთო. რესპუბლიკის და მერე იმპერიის დროს ნაპოლეონის ჯარში საზღლოვანი, აუსტერლიცის ჯვარით დაჯილდოებული და ვატერლოოს ბრძოლაში უკვე რაზმის უფროსი.

— თავი მომქრა ჩემმა ქალმა, ოჯახი შემირცხვინა! — მოსთქვამდა ბებერი ყილნორმანი.

ბურნუთსა სწევდა გულმოდგინედ, კოხტად, სალუქად ისრისავდა მაქმანის გულისპირს. ღმერთისა ნაკლებად სწამდა.

თ ა ვ ი მ ა შ ვ ი ლ ე

წმინ: საღამომდე არავინ მიიღოთ

ასეთი იყო ბ. ლუკ-ესპრი ყილნორმანი. თმა შერჩენოდა და ქალარა შერეულს უფრო ჰგავდა, ვიდრე გათეთრებულს. თმას ისე ივარცხნიდა ყოველთვის, რომ აქეთ-იქით დაკულულებული ჰქონოდა ყურებთან. საერთოდ კი პატივსაცემი კაცი იყო.

მეთვრამეტე საუკუნის შვილი იყო, დიდებულების თაყვანის მცემელი ქარაფშუტა.

მეფის აღდგენის პირველ წლებში, ბ. ყილნორმანი ჯერ ისევ ყოჩაღად იყო, სულ სამოცდათორმეტი წლისა იქნებოდა 1814 წლ. სერვანდონის ქუჩაზე ცხოვრობდა, სენ-ჟერმენის უბანში. მარჯვ უბანში მაშინ გადავიდა, როდესაც ჩამოშორდა საზოგადოებას. ოთხმოც წელს რომ გადააბიჯა.

რაკი მოშორდა საზოგადოებას, თავისი წესები დააკანონა. სახლის კარი მაგრად ჩაკეტა. მთელი დღე არ აღებდა კარს, საღამომდე არავის მიიღებდა, რაც უნდა დიდი და სასწრაფო საქმე ჰქონოდა ხუთ საათზე, სადილს რომ გაათავებდა, კარსაც მაშინ გააღებინებდა. ეს იყო მოღა იმის დროისა და არ უნდოდა ამ მოღის ღალატი.

— დღე მდაბიო ხალხისაა და დახურული დარაბის ღირსია, — ბრძანებდა ყილნორმანი. — ღირსეული კაცი მაშინ ანათლებს თავს გონებას, როდესაც ზენიტი ვარსკვლავებს ანათებსო.

დაკეტილში იყო საღამომდე, არავის გაუღებდა კარს, თვით მეფეც რომ მისულყო.

ძველი ელეგანტობა იმის დროისა!

თ ა ვ ი მ ა რ ვ ა

ორია, მაგრამ წყვილი არ არის

ბ. ჟილნორმანის ქალები ვახსენეთ უკვე. უფროსს ათი წლის შემდეგ მოჰყვა უმცროსი. სიყმაწვილეში ძალიან ცოტად ჰგავდნენ ერთმანეთს და, ხასიათითაც და სახითაც დები კი არა, სულ უცხონი იყვნენ. საოცარი გულის ქალი იყო უმცროსი, სინათლისკენ მიიწეოდა და ნეტარებისკენ, ყვავილებით იყო გატაცებული, პოეზიით, მუსიკით, შარავანდედით გაშუქებული ადამიანის ცხოვრება ენატრებოდა. აღფრთოვანებული იყო პატიოსნობის და გმირობის ტკბილი ოცნებით.

უფროსსაც ჰქონდა თავისი ოცნება; მდიდარი სოვდაგარი ელანდებოდა, ჯარის მუჯირი გატენილ ჯიბით, თუნდა ფულურო თავით. ფულით გატენილი ტომარა, ან ქალაქისთავი: დიდი სასახლე, ბოქაული წინა ოთახში თავის თანამდებობის ძეწკვით, ოფიციალური დარბაზობა. — ქალბატონი მერის მეუღლე, — ეს იყო იმისი ნატურა და ეს ელანდებოდა უაღრეს ბედნიერებად.

თავთავისი ენატრებოდათ ორივეს იმ დროს, როდესაც ყმაწვილი ქალები იყვნენ, და ცხოვრებისთვის ემზადებოდნენ. აღფრთოვანებულნი იყვნენ ორნივე, ოღონდ ერთს ანგელოზის ფრთები ესხა. მეორეს ბატისა.

ნანატრის სრული ასრულება არავის ჰღირსებია წუთი-სოფელში. არავითარი სამოთხე ოცნებისა არ ზორციელდება ჩვენს სააქაოში. უმცროსმა თავისი ოცნების გმირი შეირთო, მაგრამ მალე მიიცვალა. უფროსი გასათხოვარი დარჩა.

და იმ დროს, როდესაც ეს ქალი ჩვენს ისტორიაში გამოჩნდა, უკვე ბებერი სათნოება ბრძანდებოდა, მიუვალი და უვარგისი, საშინლად მახვილი ცხვირი ჰქონდა და საშინლად ჩლუნგი გონება, ერთი დამახასიათებელი წვრილმანი: თავის ვიწროდ შემოფარგლულ ოჯახის გარეთ თავის დღეში არავის გაეგონა იმისი სახელი — ჟილნორმანის უფროს ქალს ეძახდნენ.

მორცხვი იყო ქალბატონი ჟილნორმანი, იმდენად მორცხვი, რომ ინგლისელ მისს აჯობებდა. სისულელემდე მიჰყავდა თავისი მორ-

ცხვობა. ერთი საშინელება გადახდენოდა თავის სიცოცხლემი ჯ-
ქარხალივით წითლდებოდა, როცა კი ეს მოაგონდებოდა: ერთჯე-
იმისი წვივისაკრავი დაენახა ვილაც კაცს!

და რაც ხანი გადიოდა, უფრო და უფრო მეტად ემჩნეოდა ე-
საზარელი მორცხვობა. გულისპირი საკმაოდ უმკვირვალი არა ჰქონ-
და თავისდღეში და საკმაოდ არ უმაღავდა გულმკერდს; დუგე-
იკეთებდა და ქინძისთავებს ირჭობდა, საცა თავისდღეში არა-
იფიქრებდა ჩანდევას, მსგავს არსებათ სჩვევით: სწორედ მაშ-
გააძლიერებენ თავდაცვას, როდესაც ციხეს არავენ ემუქრება.

ახლა ახსნას ვისაც ნებავს და შეუძლია ეს ძველი საიდუმლო-
ბანი მორცხვობის და უმანკობისა: შორეული ნათესავი ჰყავდა მ-
ქალს, ოფიცერი, ყმაწვილი ბიჭი, სახელად თეოდული და ძმ-
ხვევნი-კოცნით ველარ ძლებოდა.

მიუხედავად ამ ბედნიერ თეოდულისა, ქალს მაინც ძალიან კა-
გად ახასიათებს სიტყვა განზრახ-მორცხვობა. ქალბატონი ეილ-
ნორმანი ერთგვარი ბუნდოვანი სულის პატრონი იყო. ქალის უპა-
კობა ნახევრად სათნოება არის და ნახევრად ბიწიერება.

ამ მორცხვობას ფარისევლობაც ემატებოდა მაგარ სარჩულად.
ქალწულების წრის წევრი იყო; უქმე დღეებში თეთრ პირბადეს ხმა-
რობდა, დუდუნებდა რაღაც განსაკუთრებულ ლოცვებს, თაყვან-
სცემდა „წმინდა სისხლს“, გლოვობდა „იესოს წმინდა გულს“, მთე-
ლი საათობით იღვა იეზუიტურ საკურთხეველის წინაშე ერთ პატარ-
საყდარში და თავდაღუნული სულით უერთდებოდა თავის ოცნებას.

ერთი მეგობარი ჰყავდა ლოცვის და ვედრებისა, იმასავით ბებ-
რი, გაუთხოვრად დარჩენილი, ქალბატონი ვობუა, სულმთლად გა-
მოჩერჩეტებული, რომელთან შედარებით არწივად უნდა ეგრძნოთ-
ვი ეილნორმანის ქალს. ლოცვის და ეკლესიის გარდა ვობუამ ძალიან
კარგად იცოდა მურაბის ხარშვა. სხვა არა გაეგებოდა, სრულიად
არაფერი, და განხორციელებულ სისულელეს წარმოადგენდა. ყარ-
ჯუში იყო სისულელისა და ერთი შავი ლაქა არსად უჩანდა გო-
ნიერებისა.

ისიცა ვთქვათ, რომ სიბერემ არაფერი წაუხდინა ქალბატონ
ეილნორმანს, პირიქით, გამოაკეთა. ასე იცის პასიურმა არსებამ. იგი
თავის დღეში არა ყოფილა, მაგრამ გულკეთილობაც არ ახლდა.
ამასთან ხნიერებას ვერ უძლებს. ხორკლი და სიბერე ალბობს გა-
კუშტებულ გულს. დაღონებული იყო ქალი, გულჩათხრობილი. თვი-
თონაც არ იცოდა იდუმალი მიზეზი თავის დაღონებისა. განციფრე-
ბის განხორციელება იყო მთელ თავის არსებით უკვე გათავებულ
სიცოცხლისა, რომელიც ჯერ არ დაწყებულიყო.

სახლს ის განაგებდა ბ. ჟილნორმანს თავისთანა ჰყავდა თავისი ქალი, როგორც ეპისკოპოს მირიელს თავისთანა ჰყავდა თავისი და. იშვიათი არ არის ამგვარი ოჯახი მოხუცებულ ქალის და კაცისა და საამოშთაბეჭდილებას აღუძრავს ადამიანს ორი მისუსტებული ერთმანეთის საყრდნობლად.

ამ მოხუცებულ ქალის და ბ. ჟილნორმანის გარდა ერთი პატარა ბიჭიც იყო იმათ სახლში. სულ ცახცახებდა საწყალი ბიჭი, ბ. ჟილნორმანს რომ დაინახავდა, ხმის ამოღებას ვერა ბედავდა — მოხუცებული სულ შეტევით ელაპარაკებოდა და ჯოხის ქნევით:

— აქეთ, ბატონო! ბრიყვო, უზრდელო, არ გესმის? აქეთ! მიპასუხე, შე უკეთურო! დადექ, რომ დაგინახო, შე უხიაკო! და სხვ.

გაგიჟებით კი უყვარდა ბიჭი.

ჟილნორმანის ქალის შვილი იყო პატარა ბიჭი.

ამ ბიჭსაც მალე გავიცნობთ.

წიგნი მესამე პაპა და შვილიშვილი

თავი პირველი

ქველევური სალონი

მანამ სერვანდონის ქუჩაზე ცხოვრობდა ბ. ჟილნორმანი, დაიარებოდა რამდენიმე დიდებულ ოჯახში. თუმცა ბურჟუა იყო, მაგრამ მაინც კარგად იყო მიღებული. ორმაგად ჰკვიანი კაცი იყო; ჰკუით არა უშავდარა და, გარდა ამისა, გონიერი კაცის სახელი ჰქონდა გავარდნილი. ამიტომ იყო, რომ ცდილობდნენ მის დაახლოებას და მიწვევას. ის დადიოდა მხოლოდ იქ, საცა დარწმუნებული იყო, რომ პირველობას ვერავინ შეეცილებოდა. ბევრია ჩვენში, სულ იმას ცდილობს, თავისი გავლენა ჰქონდეს საზოგადოებაში და პატივისცემა ამ გავლენისა გამო, საცა ჰურუმობას ვერ ახერხებს, მასხრად ხდება. ამგვარი ბუნების კაცი არ იყო ბ. ჟილნორმანი. მეფის მომხრეთა სალონებში დაიარებოდა და თავის აზროვნებით არაფრით განირჩეოდა მასპინძლებისაგან. ჰურუმად იყო ყველგან, კამათში არავის დაუვარდებოდა, თვით დე-ბონალდს და ბანჟი-პუი-ვალერსაც კი არ დაუთმობდა პირველობას.

1817 წ. კვირაში ორჯერ შუადღის უკან იქვე, თავის სახლის ახლოს, ფურუს ქუჩაზე ბრძანდებოდა ყოველთვის ქალბატონი ტ-ს სალონში. ძალიან ღირსეული და პატივცემული ქალი იყო მასპინძელი, ქვრივი. მისი მეუღლე ბარონი ტ-ი ლუი მეთექვსმეტის დროს საფრანგეთის ელჩად წამყოფი იყო ბერლინში. სიცოცხლეში ბატონი ტ-ი, გატაცებული იყო და აღტკინებული მაგნეტიური ხილვებით. ემიგრაციაში ყოფნის დროს დაკარგა, რაც კი რამ ებადა, იქვე გარდაიცვალა და ძვირფას განძად დაუტოვა თავის მეუღლეს ერთი ათტომად შეკრული, ძვირფას ყდაში ჩასმული ხელნაწერი, ძალიან საინტერესო მოგონებანი მესმერის და იმის გობის შესახებ. ბარო-

ნის ქვრივმბ, — თავი არ შევირცხვინოვო, — არ დაბეჭდა ეს ბელ-
ნაწერი. როგორღაც გადარჩენოდა ცოტა რამ წარსული სიმდიდრი-
საგან და იმითი ცხოვრობდა გაჭირვებით. სასახლეში არ დაიარე-
ბოდა, — მეტად შერეულია სასახლის საზოგადოებაო, — ბრძანებდა
და ცხოვრობდა განმარტოებული. ღარიბი, მაგრამ წარსულით ამაყი.
კვირაში ორჯერ შუადღის შემდეგ იქ შეიკრიბებოდნენ ხოლმე ახლო
შეგობრები, მიუსხდებოდნენ ქვრივის ბუხარს და დროს ატარებდნენ
აწმყოს ქირდვასა და წარსულის ქება-დიდებაში. ნამდვილი მეფის
მომხრეთა დარბაზი იყო. ჩაის მიირთმევდნენ და იმისდა მიხედვით,
თუ ელეგიურად ქროდა ქარი, ან, თუ დიფირამბული იყო ქარის
ქროლვა, გულსაკლავად ოხრავდნენ ან საშინლად ლანძლავდნენ რე-
ვოლუციას, ლუი მეთვრამეტის 1814 წლ. ქარტიას, ბონაპარტისტებს,
ბურჟუების განდიდებას, ლუი მეთვრამეტის იაკობინელებისადმი
თანაგრძნობას. თან ჩუმად ხმით ამხნევებდნენ ერთმანეთს იმედით,
რომ ერთხელაც იქნება ტახტზე აბრძანდება ბატონიშვილი შარლი,
შემდეგში შარლ მეათე.

აღტაცებით ვგებებოდნენ ამ სალონში გავაწილ ქუჩურ სიმ-
ღერებს, რომელშიც ნაპოლეონს ნიკოლად მოიხსენიებდნენ. დიდე-
ბული ქალბატონები, ზრდილნი და თავის შთამომავლობით ამაპარ-
ტავანნი, აღტაცებით ისმენდნენ, აი, მაგალითად რესპუბლიკელების
მასხარად ასაგდებად შეთხზულ სულელურ სიმღერას:

სულელო, ჩაიტანე ხალათი,
თორემ ის ქარში ისე შრიალებს, —
იტყვიან: შიშით სანკიულოტებმა
თეთრი ალმები ააფრიალეს.

კალამბურებით ლანძლავდნენ აწმყოს და თავი მოსწონდათ ენა-
ჭკვერობით; სხარტულ სიტყვით ერთობოდნენ, ოთხსტრიქონიან და
ორსტრიქონიან შაირით დასცინოდნენ რევოლუციას, ან „დიდებულ-
თა პალატის“ წევრების სიას უერთებდნენ საზიზღარ იაკობინელე-
ბის პალატისას“ და ცდილობდნენ ისე შეეერთებინათ ორი სახელი,
რომ სამარცხვინო რამ სიტყვა გამოეყვანათ.

ცდილობდნენ პაროდულად, გამასხარებით წარმოედგინათ რე-
ვოლუცია. აქაც იგივე გაშმაგება იყო, მაგრამ უკვე რევოლუ-
ციისადმი მიმართული.

„წაეა, წაეა“—ს იქაცა მღეროდნენ, ოღონდ სულ სხვა განზრახვით
და შინაარსით:

ყველანი უნდა გაგყარონ, შერეულ ტახტს რომ ეშველოს.
ყველანი უნდა გაგყარონ: დეკამო, დესოლო, დესერო.

ბონაპარტიანი სახრხოებლაზე!
და ყველაფერი რიგზე იქნება!

სიმღერაც ისეა, როგორც გილიოტინა; დღეს ერთს მოსჭრის თავს გულგრილად, ხვალ მეორეს, თავი იყოს, თორემ იმისთვის სულ ერთია, ვისი არის ეს თავი.

•1816 წ. ფუალდესის მოკვლის საქმეში როიალისტები ბოსტიდს და ჟობიონს ამართლებდნენ, რადგან ფუალდესი ბონაპარტის ნომხრე იყო. ლიბერალებს „ძმებსა და მეგობრებს“ ეძახდნენ ყველგან და ეს იყო იმათთვის უალრესი შეურაცხყოფა.

როგორც ზოგ საყდარსა აქვს ორი ზარი, ისე ქალბატონ ტ-ს სალონს ჰყავდა ორი მამალი. ერთი ბ. ჟილნორმანი იყო, მეორე გრაფი დე-ლამოტი-ვალუა, რომლის შესახებ ყველგან გაისმოდა პატივისცემით საესე ჩურჩული: — იცით, ეს ის ლამოტი არის, დედოფლის გულქანდის საქმეში რომ ერია. ასე იცის პარტიამ, ბევრს რასზე შეუხდობს თავის წევრებს.

ესეც დაფუძნათ: ბურჟუაზიაში პატივსაცემი მღვდმარეობაც რომ ჰქონდეს კაცს, მაშინვე დამცირდება, თუ ადვილად დაუახლოვდა ვინმეს. ფრთხილად და გარჩევით უნდა უახლოვდებოდეს უცნობს და უცხოს. თუ გვერდით გაყინული მოგვეჯდა ვინმე, ჩვენ სითბოს გვართმევს და სწორედ ასევე, თუ გვერდით შერცხვენილი მოვისვით ვინმე, გვამცირებს და გვაკარგვინებს ჩვენს ღირსებას. ძველი დიდებული საზოგადოება ყურადღებას არ აქცევდა ამ კანონს როგორც მრავალ სხვას. მარინი, ძმა ქალბატონ პომპადურისა, ლუი მეტხუთმეტის საყვარლისა, მიღებული იყო დიდებულ პრინც სუბიზთან. იმიტომ კი არა, რომ დე-ბარი, ნათლია გავლენიან ქალბატონ ვობერნიესი, ძალიან კარგად იყო მიღებული მარშალ რიშელიესთან. იგივე ოლიმპი იყო ეს საზოგადოება. ვაჭრების და ქურდების ღმერთი მერკური და პრინცი — დე-გემენე შინაურულილ გრძნობდნენ თავს იქ.

ქურდიც გამოიქიმებოდა იქ, ოღონდ კი ღმერთი ყოფილიყო!

გრაფი ლამოტი 1815 წ. უკვე სამოცდათხუთმეტი წლის მოხუც იყო და არაფრით იყო შესანიშნავი, თუ არა იმით, რომ ჩუმი კაცის იერი ჰქონდა, მოაზროვნის ცივი სახის გამომეტყველება. ქცევა სრულიად ზრდილი ადამიანისა ჰქონდა, ღილები ყელსახვევამდე შეკრული; ფეხი ყოველთვის ფეხზე გადადებული; დამწვარი თიხის ფერის შარვალი ეცვა და სახითაც იმ ფერისა იყო.

ბატონ ლამოტს ანგარიშს უწევდნენ, პატივსა სცემდნენ იმიტომ. რომ „სახელოვანი“ იყო. უცნაურია, მაგრამ საესეებით მართალი, — კიდევ იმიტომ, რომ გვარი ვალუა ჰქონდა.

რაც შეეხება ბ. ჟილნორმანს, ისეთი პატივისცემით სარგებლობდა იმ საზოგადოებაში, რომ თვით დიდებულთაც სჯობნიდა. ავტორიტეტად ითვლებოდა სიტყვითაც და საქმითაც. აჩქარებული კაცი იყო, არ უყვარდა ღრმად ჩაფიქრება, მაგრამ მხიარული გული ჰქონდა და მოსწრებული სიტყვა; ღირსეულად იქცეოდა, პატიოსნად და ამპარტუნად; ამ ქცევას მისი დიდი ხნიერებაც ემატებოდა. ადვილი კი არ არის, მთელი საუკუნე ეცხოვროს ადამიანს! ხანი თავისას ხდენის და პატივისცემ შარავანდელს ჰვენს მოხუცის თავს.

გარდა ამისა, ჟილნორმანს ძველი არისტოკრატის ბრწყინვალე ოხუნჯობა ეხერხებოდა. პრუსიის მეფემ ტახტზე რომ ააბრძანა ლუი მეთვრამეტე და გრაფ რუპინის სახელით მიბრძანდა მის სანახაუდ, ისე მიიღო ლუი მეთოთხმეტის შთამომავალმა, როგორც მარკიზი ბრანდენბურგისა, ზრდილობიანი მედიდურობით. ბ. ჟილნორმანს ძალიან მოეწონა მეფის საქციელი და სთქვა:

— საფრანგეთის მეფის გარდა ყველა სხვა მეფეები პროვინციელები არიან.

ნაცნობების ბაასს დაესწრო ერთხელ:

— რა მიუსაჯეს „კურიე ფრანსეზის“ რედაქტორს? — ჰკითხა ერთმა.

— შეამოკლეს, — უპასუხა მეორემ.

— ამ შემთხვევაში „შეა“ მეტია, — შენიშნა ბ. ჟილნორმანმა. ამგვარი სიტყვა საფუძვლად ედება ადამიანის სახელოვნებას.

წირვა იდგა, პარაკლისი ბურბონების ხელახლა გამეფებისა. ტალირანი დაინახა ჟილნორმანმა და წამოიძახა:

— აგერ მისი აღმატებულება ბოროტება.

საცა კი მივიდოდა, ყოველთვის თან ახლდა თავისი მაღალი, გამხდარი ორმოცი წლის ქალიშვილი, თუმცა შეხედულებით ორმოცდაათისას ჰგავდა, და ერთი პატარა, ვარდისფერლოყებიანი, ლამაზი ცქიტი, ბედნიერ და მინდობილთვალე ბიჭი. ისე არსად შევიდოდა პატარა ბიჭი, რომ ერთხმად არ დაეწყოთ ბზუილი და არ გაეგონებინათ:

— რა ლამაზია ეს საცოდავი! საწყალი ბიჭი!

ბ. ჟილნორმანის ქალის შვილი იყო ეს საწყალი ბიჭი. საწყალს ეძახდნენ და საცოდავს, რადგან მამა „ლუარელი ყაჩაღი“ ჰყავდა.

ლუარელი ყაჩაღი იყო სიძე ბ. ჟილნორმანისა, რომლის შესახებ ცოტა რამ ვთქვით ზევით. მას „ოჯახის შემარცხენელს“ ეძახდა ბებერი ჟილნორმანი.

იმდროინდელი წითელი ლანდი

ვინც კი გაივლიდა იმ დროს პატარა ქალაქ ვერნონში და გაისერნებდა ძველებურ მშვენიერ ხიდზე, რომელსაც, დარწმუნებელი უნდა ვიყოთ, ამ ცოტა ხანში სხვა, მავთულისა და რკინის ახალი საშინელი ხიდი შესცვლის, ხიდიდან ძირს რომ ჩაიხედავდა შენიშნავდა ერთ შუანსის კაცს, ასე ორმოცდაათი წლისას, ტყავის ქუდი რომ ეხურა და შავი, იაფფასიანი შალის ტანისამოსი ეცვა, გულზე რაღაც ყვითელი ეკრა, რაც ერთ დროს წითელი ორდენი უნდა ყოფილიყო, წაღების მაგივრად ხის ქოშები ეცვა, მზემოკიდებელი, თითქმის შავი სახე ჰქონდა და თმა სულ თეთრი, ჭრილობა შუბლიდან ლოყაზე ჩამოსდიოდა. თავდაღუნული იყო, წელში მოხრილი, ნაადრევად დაბერებული, და მთელ დღეს პატარა ბაღში ატარებდა თავს ბარით და საახლავეით.

მდინარე სენის მარცხენა ნაპირზე, ხიდქვეშ, პატარაპატარა ნაქრებად იყო დაყოფილი მიწა ქვითკირის კედლებით და ყველგან მშვენიერი ყვავილები მოჩანდა, იმდენად მშვენიერი, რომ იტყოდით, ბაღიაო, — ცოტა რომ დიდი ყოფილიყო თითო ეს ბაღი, — და თაბგულიაო, — ცოტა რომ პატარა ყოფილიყო, — პატარა ბაღი, ერთი მხრით სახლთან იყო, მეორე მხრით, წყალთან.

ქოშებიანი კაცი, ბაღში რომ დავინახეთ, 1817 წლიდან იქა ცხოვრობდა ყველაზე პატარა სახლში და პატარა ბაღში. მარტოდ-მარტო იყო იქ, განცალკევებული, ჩუმი, გაჭირვებული. დედაკაცი ჰყავდა, არც ბებერი, არც ყმაწვილი, არც გონჯი, არც ლამაზი, არც გლეხი და არც ქალაქელი. და ის ემსახურებოდა. ერთი კალოსოდენა მიწა ჰქონდა, რომელსაც ის ბაღს უწოდებდა.

თვითონ ბაღში აღამებდა მთელ დღეს და განთქმული იყო ქალაქში მის მიერ შექმნილი ყვავილების მშვენიერი ჯიშებით.

დაუღალავად მუშაობდა, დაჟინებით და დაკვირვებით არც წყალს აკლებდა, არც მარგვლას, ერთგვარი ზამბახი მოაშენა და დაძლია, რომლებიც არსად მოიპოვებოდა ბუნებაში. საზრიანი კაცი იყო და სულანე ბოდენზე ადრე დაიწყო იშვიათი და ძვირფასი ამერიკული და ჩინური მცენარეების გაშენება.

ინათლებდა და ისიც ბაღში გავიდოდა, სხლავდა, ბარავდა, მარგლიდა, რწყავდა, დაღონებული იყო ყოველთვის, მაგრამ გულკეთილობა ეხატებოდა სახეზე. ხანდახან გაჩერდებოდა ყვავილებში, იღვა უძრავად მთელი საათობით, მწუხარედ ჩაფიქრებული; იღვა

და ყურს უგდებდა ხეზე ფრინველთ გალობას, ბავშვის ტიტინს მეზობელ სახლში, ან დაშტერებით დასცქეროდა ყვავილის ფოთოლს, რომელსაც ერთი წვეთი ღილის ნამი შერჩენოდა და შიგ მზის შუქი ბრწყინავდა.

საქმელი ღარიბი კაცისა ჰქონდა, და რძეს უფრო ეტანებოდა, ვიდრე ღვინოს. მეტისმეტად თავმდაბალი კაცი იყო, არავის შეეკამათებოდა, და ხშირი იყო, — მსახური უჯავრდებოდა. მორიდებით ექცეოდა ყველას, სახლიდან იშვიათად გადიოდა და არავინ ხედავდა, გარდა გაკირვებულებისა, რომლებიც ხშირად უკაკუნებდნენ ფანჯარას და თავის მოძღვრისა. მოხუცებული, გულკეთილი კაცი იყო იმის მოძღვარი, მღვდელი მამეფი. რომ მოუნდებოდათ ქალაქლებს ან უცხოელებს იმისი იშვიათი ყვავილების, ვარდის და ზაფხულის ნახვა, ზარს დაურეკავდნენ, და ისიც ტკბილი ღიმილით გაუღებდა ხოლმე კარს.

ეს იყო „ლუარელი ყაჩაღი“.

ვინც იმ დროინდელ სამხედრო მოგონებებს კითხულობდა, ბიოგრაფიებს, გაზეთ „მონიტორს“ და საფრანგეთის ჯარების ცნობებს, ყურადღებას მიაქცევდა, რომ მეტად ხშირად ხვდებოდა ყოველ პონმერსის სახელსა და გვარს.

ყოველ პონმერსი ჯერ სენტონჟის რაზმში მსახურობდა უბრალო ჯარისკაცად. ყმაწვილი ბიჭი იყო, როდესაც რევოლუცია დაიწყო, სენტონჟის რაზმი რეინის ჯარში ჩარიცხეს, მაშინ ძველ მონარქიის დროინდელ რაზმებს თავისი ადგილობრივი სახელი ჰქონდათ ისევ, ჰროინციის სახელი; ეს სახელივე შერჩათ მონარქიის მოსაპოვის ცოტა ხნის შემდეგაც, და ბრიგადებად იქმნენ შეერთებული მხოლოდ 1794 წ. პონმერსიმ მონაწილეობა მიიღო მრავალ ბრძოლაში, — სპირში, ვორიმისში, ნეიშტადში, ტურკეიმში, ალზეიში, მაიანსში. მაიანსში ისიც ერია ორას კაცში, რომლებიც უკანა რაზმად ამოირჩია ჰუმარმა. თორმეტ ბიჭთან ერთად გზა შეუქრა ჰესისის პრინციის ჯარს და მარტო მაშინ შეუერთდა თავიანებს, როდესაც გერმანელების ზარბაზანმა საფარი დაუზიანა.

მარშიენის და მონ-პალისელის ბრძოლაში იყო, მხედართმთავრად კლებერი ჰყავდა. მონ-პალისელში ხელში დაიჭრა. მერე იტალიაში გადაგზავნეს და ეუბერთან ერთად, სულ ოცდაათი კაცით, იცავდა ტანდის ხევს, ეუბერს აჩ საქმისათვის გენერლობა მისცეს და პონმერსის ოფიცრობა. ლოდის ბრძოლაში გვერდით უდგა ბერტიეს და ისე ყოჩაღად იბრძოდნენ ორივე, რომ ბონაპარტმა ქება წარმოთქვა:

— დღეს ბერტიე მეზარბაზნეც იყო, მხედარიც და გრენადერიც.

კოტა ხანს შემდეგ თავის ძველი გენერლის ყუბერის სიკვდილს ნახა, ნოვის ბრძოლაში. ხმალი იძრო ყუბერმა, — აბა ბიჭებო! — დაიძახა და ტყვიით განგმირული დაეცა მიწაზე.

რაღაც სამხედრო დავალება მისცეს და ერთი გემით გენუისკე¹ გაგზავნეს. გზაში მახეში გააბეს ინგლისელებმა, შეიღი-რვა გემი უდგა წინ. გემის უფროსს უნდოდა ზღვაში ჩაეყარა ზარბაზნები, ჯარისკაცები გემის ქვემო ნაწილში ჩაემალა და ისე გაეველო, როგორც სავაჭრო გემს. პონმერსი არ დათანხმდა. პირიქით, ანაზე საფრანგეთის დროშა ააფრიალა და მოურიდებლად გაუარა ინგლისელების ზარბაზნის სროლას. რაკი გადარჩა, უფრო მეტი გამბედაობა გამოიჩინა: ერთ განცალკევებულ გემს დაეცა ინგლისელებისას და ტყვედ წაიყვანა: გემი გატენილი იყო ჯარით და ცქენებით.

1805 წ. მალერის ჯარში იყო, რომელმაც გუნსბურგი წაართვა გერმანელებს. ველტინგენის ბრძოლაში, როდესაც საშინელი სროლა ატეხა მტერმა, ხელში აიყვანა სასიკვდილოდ დაჭრილი რაზმის უფროსი მოპეტი, ძალიან ისახელა თავი აუსტერლიცის ბრძოლაში. რუსების ცხენოსანმა ჯარმა რომ თითქმის ერთიანად ამოხოცა ბატალიონი, პონმერსიც ჩაერია ჯავრის ამოსაყრელად და ისე გაუხა და საქმე, რომ გააქცია გამარჯვებული მტერი. ნაპოლეონმა ჯვართი დააჯილდოვა ჩვენი გმირი. მერე რიგრიგობით ნახა პონმერსიმ როგორ დაატყვევეს ვურმსერი მანტუში, მელასი ალექსანდრიაში, მაკი ულმში. იგი მორტიეს მხედართმთავრობის ლაშქარში იყო, მერვე რაზმში; ამ ლაშქარმა აიღო ჰამბურგი. მერე № 55 რაზმში იყო, ძველებურად ფლანდრიის რაზმში. ეილაუს ბრძოლაში ისიც სასაფლაოზე იყო, სადაც კაპიტან ლუი ჰიუგოს, ამ წიგნის ავტორის ბიძას, თავის პატარა რაზმით, — სულ ოთხმოცდასამი კაცით მთელი ორი საათის განმავლობაში შეეჩერებინა მტრის დიდი ლაშქარი. ამ ბრძოლას სულ სამი კაცი გადარჩა და ერთი სამთავანი პონმერსი იყო. ფრიდლანდის ბრძოლაში იყო, მერე მოსკოვში იბრძოდა, ბერეზინაზე, ლუცენში, ბაუცენში, დრეზდენში, ვახაუში, ლაიპციგში, გელენჰაუზენის ხევში, მონმირაილში, შატო-ტიერში, კრაონში, მარნის და ერნის ნაპირებში და საზარელ ლანში.

არნეი-ლე-დუქში უკვე კაპიტანი იყო, ათი კაზაკი მოკლა ზედიზედ და სიკვდილს გადაარჩინა არა მარტო თავისი გენერალი, თავისი ათისთავიც. მძიმედ დაჭრეს ამ ბრძოლაში, მთლად დაკეპილი იყო კაცი, მარტო მარცხენა ხელიდან ამოუღეს ოცდაშვიდი ნატეხი ძვალი. ერთი კვირის წინათ, ვიდრე მტერს დანებდებოდა პარიზი: ერთ ამხანაგს შეუთანხმდა და მის ნაცვლად ცხენოსან ჯარში გადავიდა ამგვარ ოფიცრებს ორმკლავას ეძახდნენ ჯარში, რადგან ერთნაირად

კარგად ხმარობდნენ ხმალსაც და თოფსაც, და გამარჯვებისკენ მიუძღოდნენ ცხენოსან ესკადრონსაც და ქვეით ბატალიონსაც. ამ ორმაგ გამოცდილებით და მხედრულ ვარჯიშობით აიხსნება არსებობა ჩვენს ლაშქარში იმისთანა სპეციალური რაზმებისა, როგორც არის, მაგალითად, დრაგონები, რომლებიც ერთ და იმავე დროს მხედრებიც არიან და ფეხოსნებიც.

ნაპოლეონს თან გაჰყვა ელბის კუნძულზე. ვატერლოოს ბრძოლაში დუბუას ბრიგადაში იყო ესკადრონის უფროსად; ლუნებურგის ბატალიონს დროშა წაართვა და ფეხქვეშ დაუდო ნაპოლეონს; გასისხლიანებული იყო კაცი, რადგან დროშას რომ ართმევდა, ხმალი დაჰკრეს სახეში.

— რაზმის უფროსი ხარ, — შეჰყვირა აღტაცებულმა იმპერატორმა — ბარონი ხარ, კავალერი ხარ სახელოვანთა ლეგიონისა!

მადლობა მოახსენა პონმერსიმ:

— გმადლობთ, ხელმწიფეო, ჩემი ქვრივის საჭელით გმადლობთ! ერთი საათის შემდეგ ხევში ჩავარდა დაჰკრილი.

და ახლა ვინ იყო ეს პონმერსი?

ეს იყო „ლუარის ყაჩაღი“ როგორც ბებერი ჟილნორმანი უწოდებდა.

ოტა რამ უკვე ვიცით იმის შესახებ. ვატერლოოს ბრძოლა რომ გათავდა, პონმერსი ამოიყვანეს ხევიდან. საფრანგეთის ჯარს დაეწია როგორც იყო, საავადმყოფოდან საავადმყოფოში გადადიოდა და ბოლოს ლუართან გაშლილ ბანაკში მივიდა.

რესტავრაციამ პენსია მისცა, ჯამაგირის ნახევარი, და ვერნონში გაგზავნა საცხოვრებლად პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ. მეფე ლუი მეთვრამეტემ გააუქმა ყველაფერი, რაც კი ასი დღის განმავლობაში მოხდა, ნაპოლეონის დაბრუნების შემდეგ, და პონმერსისა არც პოლკოვნიკის ხარისხი სცნო კანონიერად, არც ბარონობა და არც ორდენი. ის კი თავის მხრივ ყოველ შემთხვევით სარგებლობდა რომ ზელი მოეწერა — „პოლკოვნიკი ბარონი პონმერსი“. ერთი ძველი სერთუკი ჰქონდა და ისე არსად წავიდოდა, რომ გულზე ლეგიონის კავალერის ნიშანი არ მიეკრა. მეფის პროკურორმა აცნობა, რომ სამართალში იქნება მიცემული, თუ კიდევ გაბედა უკანონოდ ამ ნიშნის ხმარებაო. ეს ბრძანება რომ მიუტანა მოხელემ, მწარედ ჩაიციხა და უთხრა:

— აღარ ვიცი სწორედ, დღეს მე აღარ მეყურება ფრანგული, თუ თქვენ აღარ იცით ფრანგული ლაპარაკი. ის კი კარგად ვიცი, რომ თქვენი არა გამეგებარა. მის შემდეგ მთელი რვა დღის განმავლობაში ყოველდღე გადიოდა სახლიდან და გულიდან თავის ნი-

შანს არ იშორებდა. ველარა გაუბედესრა. ორჯერ, თუ სამჯერ სამხედრო მინისტრისაგან მიიღო წერილი ამ მისამართით: ბატონ მაიორ პონმერსის. წერილები უკანვე გაუგზავნა გაუხსნელი. სწორედ ამ დროსვე იყო, რომ ნაპოლეონს წმ. ელენეს კუნძულზე ჰუდსონ ლაუს წერილები მისდიოდა მისამართით — გენერალ ბონაპარტს, — და ისიც უკანვე აბრუნებდა. პონმერსისაც იგივე ნერწყვი მოსდგომოდა პირში რაც ნაპოლეონს.

კართაგენელი ტყვეები ჰყავდათ ოდესღაც რომში, რომლებიც სალამს არ აძლევდნენ ფლამინიუსს. ალბათ იმათაც ის სული ედგათ, ცოტად მაინც, რაც თვითონ ჰანიბალს.

ერთ დილას მეფის პროკურორს შეხვდა ვერნონის ქუჩაში. მივიდა, მიესალმა და ჰკითხა:

— ბატონო მეფის პროკურორო, ნებას მომცემთ ეს ჰკრილობა მაინც ვატარო დაუფარავად?

არაფერი გააჩნდა თავის პატარა პენსიის გარდა, ესკადრონის უფროსის ჯამაგირის ნახევარი. ვერნონში რომ გაგზავნეს საცხოვრებლად, სულ პატარა სახლი დაიპირა ბევრი ძებნის შემდეგ. მარტოდმარტო იყო, როგორცა ვთქვით. ნაპოლეონის ხელმწიფობის დროს, ერთი ომიდან მეორემდე ჟილნორმანის ქალი შეერთო. არ უნდოდა ჟილნორმანს, აღშფოთებული იყო თავის ოჯახის ამ დამცირებით და, რომ ველარა გააწყო რა, დათანხმდა და მწარე კენესით წარმოთქვა:

— ყველაზე უფრო დიდებული ოჯახები იძულებულნი არიან ქედი მოიხარონ!

ლამაზი ქალი იყო პონმერსის მეუღლე, გულკეთილი, განათლებული, ღირსი თავისი ქმრისა, 1815 წელს მიიცივალა და პატარა ბიჭი დაუტოვა თავის ქმარს. ქვრივად დარჩენილ პონმერსისთვის ნეტარება და ნუგეში იქნებოდა ამ ბიჭის აღზრდა, მაგრამ აქ პაპა ჩაერია დაყინებით მოითხოვა თავისი შვილიშვილი, და განაცხადა, — თუ ჩემთან არ იქნება, მემკვიდრეობას წავართმევო. დაუთმო ნამან, რომ მის შვილს მომავალში მაინც ჰქონოდა რამე, და დარჩა მარტოდმარტო; დროს გასატარებლად ყვავილების მოშენებას მიჰყო ხელი.

ყველაფერი მიატოვა, აღარც პოლიტიკაში ერეოდა, აღარც შეთქმულებაში. თავის ყვავილებს უვლიდა და თავის დიდებულ წარსულს იგონებდა. ხან ცდილობდა ახალი გვარის მიხაკი გამოეყვანა, ხან კიდევ აუსტერლიცს იგონებდა.

ჟილნორმანს არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება არა ჰქონდა თავის სიძესთან. ბარონი პონმერსი იმისთვის ყაჩაღი იყო, და ის კიდევ თავის სიძისთვის მტკნარი სულელი. სიმამრი თავის დღეში არაფერს

იტყოდა თავის სიძეზე, და, თუ იტყოდა რასმე, მასხრად იგდებდა იმის ბარონობას. პირობა იყო მათ შორის დადებული, რომ პონმერსი არ ეცდებოდა თავის შვილის ნახვას და მასთან ლაპარაკს, და თუ დაარღვევდა ამ პირობას, ბიქსაც გააგდებდნენ და მემკვიდრეობის უფლებასაც წაართმევდნენ. ჟილნორმანისთვის პონმერსი ჭირიანი იყო და ჭირს შეჰყრიდა, ვინც იმას მიეკარებოდა. დედიდაც იმავე აზრისა იყო და გადაწყვეტილი ჰქონდათ, თავისებურად აღეზარდათ პატარა ობოლი. იქნება კიდევ შესცდა პონმერსი, რომ დაუთმო თავისი შვილი, მაგრამ დაემორჩილა თავის შვილის სასიკეთოდ, მით უფრო, რომ განწირული თვითონ ისა ჩჩებოდა. ბევრი არაფერი იყო ჟილნორმანის შემდეგ მოსალოდნელი მემკვიდრეობა, მაგრამ ქალბატონ ჟილნორმანს კი დიდი ჭონება ჰქონდა. ეს გაუთხოვრად დარჩენილი დეიდა პატარა ბიჭსა ძალიან მდიდარი იყო თავის დედის მხრივ და ერთადერთ მემკვიდრედ თავის დისწული ჰყავდა.

მარიუსი ერქვა ამ მემკვიდრეს. იცოდა საცოდავეა, რომ მამა ჰყავდა, მაგრამ მეტი არაფერი. ხსენებაც კი არ იყო იმის მამისა. მაგრამ იმ სახლებში, სადაც პაპას და დეიდას დაჰყავდათ პატარა ბიჭი, ჩურჩულს მოჰკრავდა ხოლმე ყურს, ცალკე წამოსროლილ სიტყვას, თვალის ჩაკერას და ბოლოს ცოტა რამ მოისაზრა ობოლმა. ჯერ თავისი არა ჰქონდარა ბიჭს, პაპის და დეიდის გავლენის ქვეშ იზრდებოდა, ჰემმარიტებად მიაჩნდა ყოველი იმათი სიტყვა, გაუღნთილი იყო იმ ჰაერით, რომლითაც პაპის სახლში სუნთქავდა. იქამდე მივიდა საწყალი ბიჭი, გული უკვდებოდა სირცხვილით, მამა რომ მოაგონდებოდა.

და მანამ ასე იზრდებოდა შვილი, პოლკოვნიკი ორ-სამ თვეში ერთხელ ჩავიდოდა ხოლმე პარიზში, თითქოს ბოროტმოქმედი იყო და ეშინოდა არ დამიჭირონო. ერთადერთი საქმე ჰქონდა პარიზში, — თავის შვილის დანახვა. შევიდოდა სენ-სულპისის საყდარში, მიიშალებოდა სვეტს უკან, ელოდა თავის ბიჭის და იმის დეიდის მისვლას; წირვაზე ყოველთვის იქ იყო ქალბატონი ჟილნორმანი თავის დისწულით; ისიც იდგა სვეტს უკან, შესტქეროდა თავის შვილს და თან კანკალებდა, — უკან არ მოიხედოს ჩემმა ცოლისდამ და არ დამინახოსო. გაუთხოვარი ხანდაზმული ქალის ეშინოდა ამ გმირს.

ამ გარემოებამ გააცნო და დაუახლოვა ვერნონელი მღვდელი მამბეფი.

მღვდელ მამბეფს ძმა ჰყავდა პარიზში სენ-სულპისის ეკლესიის მნათე, და იმას შეენიშნა პონმერსი; არც შეიძლებოდა არ შეენიშნა, რადგან საცოდავი სანახავი იყო, თავის შვილს რომ შეჰყურებდა და თვალისაგან ცრემლი სდიოდა იმ ხნის კაცს. შესანიშნავი იყო აგ-

რეთვე იმისი ჭრილობა, — შუბლიც ნაჭრილობევი ჰქონდა, ლოყაც, — შესახედავად კარგი ვაჟკაცი იყო და ქალივით კი ტიროდა. ერთხელ ვერნონში რომ მივიდა მბებე თავის ძმასთან, ხიდზე შეხვდა პონმერსის და მაშინვე იცნო სენ-სულპისში ნახული უცნობი. მნათე მღვდელს უამბო ეს ამბავი და ცოტა ხანს უკან ძმებმა რაღაცა მომიზეზეს და პონმერსის სანახავად მივიდნენ. მერე მეორედ მივიდნენ, მესამედ და ასე დაუახლოვდნენ. ჯერ თავისას არაფერს ეუბნებოდა პონმერსი; მერე კი, როცა კარგად გაიცნო მღვდელიცა და იმის ძმაც, უამბო თავისი უბედურება და აუხსნა, როგორ შესწირა თავისი ნეტარება თავის შვილის მომავალ კეთილდღეობას. ძალიან დაუახლოვდნენ ერთმანეთს და დამეგობრდნენ მღვდელი და პონმერსი. არაფერ იცის ასე ადვილად დაახლოვება და დამეგობრება, როგორც ბებერმა მღვდელმა და ბებერმა ჯარისკაცმა, როდესაც გულკეთილნი და გულწრფელნი არიან ერთიცა და მეორეც. ბოლოს და ბოლოს ერთი და იგივეა მღვდელი და მხედარი; ერთი თავგანწირვით ემსახურება ქვეყნიურ სამშობლოს, მეორე ზეციურს.

წელიწადში ორჯერ, პირველ იანვარს და წმ. გიორგის დღეობას, მარიუსი მოკითხვის წერილს უგზავნიდა თავის მამას. წერილს დეიდის კარნახით სწერდა, ერთს და იმავეს ყოველთვის, თითქოს დაბეჭდილიდან ყოფილიყო გადმოწერილი. მარტო ამის ნებას აძლევდა უილნორმანი. მამაც სიყვარულით საესე წერილს სწერდა თავის შვილს, მაგრამ პაპა იმას გაუხსნელად ჩაიდებდა ხოლმე ჯიბეში.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

REQUIESCANT¹

ამ ქვეყნისა ჯერ არა ენახარა მარიუსს, გარდა ქალბატონ ტ-ს სალონისა. ეს იყო ერთადერთი სარკმელი, რომლითაც შეიძლებოდა დაენახა ცხოვრება. ბნელი იყო ეს სარკმელი და სიცივეს უფრო მეტს აძლევდა, ვიდრე სითბოს, ბნელს უფრო მეტს, ვიდრე ნათელს. ბუნებით სიხარული და სინათლე იყო ეს ბავშვი და, რაც ხანი გადიოდა და მეტად უკვირდებოდა ცხოვრებას, დალონება ერეოდა, ღრმად ჩაფიქრდებოდა, რაც სრულიად არ შეეფერებოდა იმის წოდებას. გარს წარსულის დიდებულები ეხვივნენ, წარმავალნი და უცნაურნი. ისიც განცვიფრებით შეჰყურებდა ცხოვრებას და უფრო და უფრო ეზრდებოდა ეს განცვიფრება, რადგან სინათლეს ვერსად

¹ განისვენებენ (ლათ.).

ხედავდა. ქალბატონ ტ-ის თან მოხუცებული ქალები იკრიბებოდნენ, ძალიან პატივცემულნი, სახელად მათანი, ნოე, ლევია, კამბიზი. ეს წარსული, მომაკვდავის სურათები, დაბადების სახელები და დაბადება, რომელსაც ზეპირად ასწავლიდნენ მარიუსს, ერთმანეთში ერეოდა. შეიკრიბებოდნენ, ბუხარს მიუხსნებოდნენ, არც კი ჩანდნენ კარგად, რადგან ერთი პატარა ლამპა ენთო დარბაზში, და იმასაც მწვანე შუქფარი ეფარა; სახის გამომეტყველება — ულმობელი ჰქონდათ, თმა—გათეთრებული, კაბა—გრძელი, რაღაც სხვა საუკუნისა, თალხი ფერისა, სიტყვა მკაცრი და თან ამაყი; შეჰყურებდა განცვიფრებული მარიუსი და ქალებს კი არა, დაბადების პატრიარქებს და მოგვებს ხედავდა, ცოცხალ არსებათა მაგივრად წარსულის ლანდებს.

იმ ლანდებში რამდენიმე მღვდელი ერია, ძველი დარბაზის ძველი სტუმრები, და აგრეთვე დიდებული კეთილშობილნი. იყო მარკიზ დე სასენე, ქალბატონ დე ბერის პირადი მდივანი; გრაფი ვალორი, ავტორი ცალკითხვან ლექსებისა, რომლებს შარლ-ანტუანის ფსევდონიმით ბეჭდავდა. პრინცი ბოფრემონი, ყმაწვილი კაცი მაგრამ ჰაღარაგარეული, ცოლი მეტად ლამაზი, სიტყვა მახვილი ქალი ჰყავდა, ძვირფას ხავერდის, ოქრომკედით მორთულ კაბით და ღია გულმკერდით. მარტო ეს ქალი იყო რომ ანათებდა ამ სალონის წყვილიად. მარკიზი დ-ესპინუზი, ნამდვილი შვილი საფრანგეთისა, რადგან ძალიან კარგად იცოდა ყველას „შესაფერი პატივისცემა“. გრაფი დ-ამანდრი, უმნიშვნელო მოხუცებული, და რაინდი დე-პორტრე-გი, დედაბოძი ლუერის ბიბლიოთეკისა, რომელს მეფის კაბინეტს ეძახდნენ. თავმოტვლეპილი იყო ეს რაინდი, უდროოდ დაბერებული, და ძალიან უყვარდა მოგონება, თუ რა გადახდა ოთხმოცდა ცამეტ წელს, როდესაც მხოლოდ თექვსმეტი წლისა იყო. როგორც მოწინააღმდეგე რევოლუციისა, კატორღაში გაგზავნეს და ოთხმოცი წლის მოხუცებულ ეპისკოპოს მირპუას გადააბეს ჯაჭვით; ისიც მტერი იყო რევოლუციისა, ოღონდ ის მღვდელი იყო, დე-გი კი ჯარისკაცი; ტულონში იყვნენ; იმათ მოვალეობას შეადგენდა წასულიყვნენ ღამე და, რაც დღის განმავლობაში ხალხი დაეზოცათ, ისინი მოეგროვებინათ გილიოტინაზე, ზურგზე აეკიდათ გასისხლიანებული გვამები, მოჭრილი თავები და გაეთავისუფლებინათ ეშაფოტი; წითელი ხალათი ეცვათ, როგორც კატორღელებს, და ეს ხალათი უკანიდან სისხლით იყო გაჟღენთილი, დღე გამხმარი და ღამე სველი.

სულ ამგვარი ტრაგიკული ამბები ისმოდა ქალბატონ ტ-ს დარბაზში. და რადგანაც სწყევლიდნენ და ლანძღავდნენ მარატს, იქამდე მიდიოდნენ, რომ ქებით იხსენიებდნენ ტრესტალიონს. რამდენიმე

დეპუტატი იყო აგრეთვე, უკვე „უპოვარი“ ჯიშისა, ისინი ქაღალდს თამაშობდნენ. ტებო დე-შალარი, ლე-მარშანი, დე-გომიუერი, და სახელოვანი ხუმარა მემარჯვენეებისა კორნე-დანკური. ხანუხან მსაჯული დე-ფერეტიც შეივლიდა ხოლმე ამ სალონში, ტალეირანთან მიმავალი; ამხანაგი იყო გრაფ დ'არტუას ქეიფებისა და არისტოტელივით მუხლმოყრილი კი არ იდგა კამპასპის წინაშე, — ღოთხებულის დაჰყავდა სახელოვანი მოცეკვავე ქალი ჰიმარი და ამგურად დაუმტკიცა კაცობრიობას, რომ მსაჯულმა იცის შეუკაცხოფილ ფილოსოფოსის შურისძიება.

მღვდელთაგანი ჰალმა დაიარებოდა, რომელსაც ლაროზმა, იმისა „ელვის“ თანამშრომელმა ასე უბასუხა: — ორმოცდაათი წლისაო? მერე ვინ არის ჩვენს დროში ორმოცდაათი წლისა? თუ არის ვინმე, ლაწირაკი იქნება! მღვდელი ლეტურნერი დაიარებოდა, მეფის ეკლესიის ქადაგი. მ. ფრეისინუ, რომელიც ჯერ არც გრაფი იყო, არც ეპისკოპოსი, არც მინისტრი, არც დიდებული; ერთი ძველი ანაფორა ეცვა გახუნებული და დიღებდაწყვეტალი. მ. კერავენანი, და ამათთან ერთად პაპის წარმომადგენელი მაჩი, ეპისკოპოსი ნიზიბისა, შემდეგში კარდინალი, შესანიშნავი თავის გრძელი, მელანქოლიური ცხვირით; და კიდევ ერთი სასულიერო პირი, პალმიერი, რომლისა ნამდვილი წოდება იყო: არქიერი, ერთი პაპის შვიდპროტონოტერთაგანი, წმინდათა ვეჟილი, სწვაფრივ რომ ვთქვათ, წმინდათა შორის ჩამრიცხველი, ესე იგი სამოთხისკენ მიმავალთაგან ხარჯის მკრეპა. და ბოლოს ორი კარდინალი, დე-ლა-ლუზერნი და დე-კლერმონ-ტონერი; კარდინალი დე-ლა-ლუზერნი მწერალი იყო და ჩამდენიმე წლის შემდეგ თავის წერილებს ათავსებდა „კონსერვატორში“, მატობრიანის თხზულების გვერდით. დე-კლერმონ-ტონერი ტულუზში იყო ეპისკოპოსად და ხშირად დადიოდა პარიზში თავის ძმისწულ მარკიზ დე-ტოლერთან, რომელიც სამხედრო და ზღვაოსნობის მინისტრი იყო. კარდინალი კლერმონ-ტონერი მოხუცებული იყო, პატარა, მხიარული, ზევით აწეულ ანაფორით და წითელი წინდებით; სპეციალობად ჰქონდა ზიზლი ენციკლოპედიისადმი და გატაცებული იყო ბილიარდის თამაშით; ვინც კი ღამე დე-კლერმონ-ტონერის სასახლესთან გაივლიდა, ბილიარდის ჩხაკუნს გაიგონებდა და იმის ხმას და ყვირილს, რომლითაც თავის თანამოთამაშე კონკლავისტს, კოტრეს უბრძანებდა, — დანიშნე, მღვდელო! ერთსა ვკრავ და ორს წავაღებინებ! — ეს კარდინალი ქალბატონ ტ-სთან ერთმა გულითადად მეგობარმა დე როკლორმა მიიყვანა, ეპისკოპოსად ნამყოფმა და ახლა აკადემიის წევრმა; სახელოვანი იყო ეს კაცი თავის სიმაღლით და აკადემიაში სიარულით; აკადემიის საბჭოს დარბაზსა და ბიბ-

ლიოთეკას შუა შუშინი კარი იყო და ყოველ ხუთშაბათს შეიძლე-
ბოდა დაენახა, ვისაც უნდოდა, ეს ყოფილი ეპისკოპოსი: ფეხზე
იდგა სსდომის დროს კოხტად დაპუდრული, იისფერი წინდებით, ამ
კარისკენ ზურგმუქეული, ალბათ იმიტომ, რომ დაენახებინა თა-
ვისი კოხტა საყელო.

სახელოვნად ქმნიდნენ ეს ეპისკოპოსები და კარდინალები ქალ-
ბატონ ტ-ს სალონს, მით უფრო, რომ სასახლისა უფრო იყვნენ,
ვიდრე ეკლესიისა; და ამით გარდა ხუთი დარბაისელი — მარკიზ დე-
ვიბრე. მარკიზ—დე-ტალარუ, მარკიზ დ-ერბუვილი, გრაფი დუმბრე
და პრინცი ვალანტინუა—სასტოკ არისტოკრატიულ იერს აძლევდნენ
იქაურობას. ეს ვალანტინუა პრინცი იყო, მეფე მონაკოსი, მამასა-
დამე უცხოელი, მაგრამ იმდენად დიდებულად მიაჩნდა საფრანგეთი
და ფრანგი დარბაისლები, რომ იმათი თვალით ხედავდა ყველაფერს.
ის იყო, რომ ბრძანა: საფრანგეთის რომის დიდებულნი არიან კარ-
დინალები და საფრანგეთის ინგლისის დიდებულნი ლორდებიო.

საერთოდ კი, რადგან იმ დროს ყველგან რევოლუცია შექრი-
ლიყო, ქალბატონ ტ-ს სალონშიც დიდებულნი კი არა, ბურჟუა ჟილ-
ნორმანი მეფობდა.

ეს სალონი იყო სული და გული პარიზის რევოლუციის მგომბ
საზოგადოებისა. კარანტინში უნდა ყოფილიყო ყველა, ვისაც იქ
შესვლა უნდოდა, მეფის მომხრეც რომ ყოფილიყო. დიდება თავისე-
ბური ანარქიაა. შატობრიანი რომ მოხვედრილიყო იმ სალონში, მამა
დუშენის შთაბეჭდილებას მოახდენდა. ასე იყო, მაგრამ იღებდნენ
რამდენიმე თანამოაზრეს, როგორც გრაფ ბენოს, გამოსასწორებლად.

დღევანდელი არისტოკრატიული სალონები არაფრითა ჰგავს აქ
აწერილს, ძველებურს. სენ-ჟერმენის უბანი სულ სხვაა. დღევანდე-
ლი მეფის მომხრენი სულ დემაგოგები არიან, — ამას მათ საქებრად
ვამბობთ.

ქალბატონ ტ-ს სალონში საზოგადოებაც დიდებული იყო, გემოვნ-
ება ფაქიზი და მედიდური, ქცევა კი სრულიად ზრდილობიანი. აქ
ჯერ ისევ ცოცხალი იყო ძველი რეჟიმი თავის ჩვეულებებით, თუმცა-
უკვე დამარხული. უცნაური იყო ზოგი ამ ჩვეულებათაგანი. დაუფიქ-
რებლად რომ განესაჯა ვისმე, პროვინციიდან მოტანილად ეჩვენე-
ბოდა რაც ნამდვილად ძველებურობა იყო. გენერლის ცოლს ქალ-
ბატონი გენერალი ერქვა; ხშირად ისმოდა „ქალბატონი რაზმის
უფროსი“. გულის წარმტაცი იყო თავის მშვენიერებით ქალბატონი
დელეონი და თავის მეგობრების ლონგვილის და შევერეზის პატი-
ვისცემით ქალბატონ გენერლად მომმართეთო, — სთხოვდა. მარკიზ-
კრეის ცოლიც ქალბატონ რაზმის უფროსად იყო წოდებული.

ამ არისტოკრატულმა წრემ შემოიღო, მეფეს რომ მიმართავდნენ, არ ეტყოდნენ „თქვენო დიდებულებო“, რადგან ეს სიტყვა წაბიწული იყო უზურპატორისაგან; მესამე პირად მიმართავდნენ — ნებას მიბოძებს მეფე...

იქ იყო განსჯა ცხოვრებისა და ადამიანებისა. საუკუნეს მასხრად იგდებდნენ, რაც მათ ანთავისუფლებდა მისი. შეგნებისაგან. ერთმანეთს ეხმარებოდნენ გაკვირვებაში. უხვად ჰქონდათ დროის დამახასიათებელი, გაზვიადებული ნაკლოვანებანი. მათუსალემი აგებინებდა საქმის ვითარება სეპიმენიდს; ყრუ ასწავლიდა უსინათლოს. კობლენცის შემდეგ გასულ წლებს აბათილებდნენ. როგორც ლუი მეფრამეტე ბრძანებდა, — ნებითა ღვთისათა ოცდახუთი წელიწადით ტახტზედა ვარო, ისე ემიგრანტები, — ოცდახუთი წლის სიყმაწვილეს განიცდიდნენ.

ჰარმონიულად იყო ყველაფერი. გატაცებისა არა იცოდნენრა, სუნთქვასაც ძლივს უდრიდა სიტყვა. სალონთან შეთანხმებული გაზეთი პაპირუსად ეჩვენებოდათ. ყმაწვილი ხალხიც ერიათ, მაგრამ უკვე მიმკვდარებული. წარმავალნი კი არა, წარსულნი იყვნენ ყველანი და მსახურებიც ამგვარივე ჰყავდათ. აკლდამის სუნი იდგა. დაცვა და დაფარვა წარსულისა, კონსერვატორობა — მარტო ეს იყო თითქმის მთელი იმათი ლექსიკონი. საქმე ის იყო, ცუდი სუნი არ ასდენოდათ. იყო სუნი ამ დიდებულთა აზროვნებაში და ვეტივერის¹ სუნითა ყარდა იმათი იდეები. მუმების სამეფო იყო ეს სალონი. ბატონები შემურვილი იყვნენ და მსახურები ფიტულებად ქცეულნი.

ერთ ღირსეულ მარკიზის ქვრივს, მოხუცებულს. ერთადერთი დედაკაცილა შერჩენოდა, და მაინც ძველებურად გაიძახოდა, — ჩემი შინაყმანიო.

რას აკეთებდნენ ქალბატონ ტ-ს სალონში?

იქ „ულტრები“ იყვნენ.

იქნება აქამდე არ არსებობდეს ამ სიტყვასთან დაკავშირებული ოცნება, თვით ამ სიტყვას ჩვენ დროს დაუქარავებს აზრი, მაინც განვმარტოთ.

— ულტრაო — იტყვიან იმაზე, ვისაც დანიშნულ მიზანის უფრო იქით ნებას გადახტომა, ვინც სკიპტრას ებრძვის ტახტის სახელთ და მიტრას — საკურთხეველის სახელით. ვინც ცეცხლსა სდებს ბრალს, — კარგად ვერ დაწვა ურჯულოებით; ვინც კერპსა სწუნობს, — საკმარისად არ არის კერპიო; ვინც შეურაცხყოფს თავა-

¹ ინდური მცენარე, ყარს, ჩრჩილი გაურბის.

ნისცემით გატაცებული; ვინც პაპს უსაყვედურებს, პაპისტი არ ხარო, მეფეს — როიალისტიო. ღამეში საჭირო სიბნელეს ვერ პპობეს, თაბაშირში, თოვლში, გედში და შროშანა — ყვავილში საჭირო სითერეს; ვინც იმდენად არის რითიმე გატაცებული, რომ მტრად უხდება თავის წადილს, და იმდენად მძლავრად იბრძვის, რომ ავად ემსახურება თავის იდეალს.

ეს ულტრა „სული“ განსაკუთრებით რესტავრაციის პირველ ხანს ახასიათებს.

არა არისრა ისტორიაში ისეთი, რომ შეედაროს პატარა პერიოდს, რომელიც იწყება 1814 წლიდან და თავდება 1820 წელს, როდესაც გამოჩნდა ბ. ვილელი, მონერხებული მემარჯვენეთაგანი. საკვირველ ისტორიულ ეპოს წარმოადგენს ეს ექვსი წელიწადი, ერთ და იმავე დროს ბრწყინვალეს და უფერულს, მხიარულს და პირშუქს, განათებულს ამომავალ მზის სხივით და იმავე დროს მთლად დაფარულს დიდი კატასტროფების წყვილიადით, რომლებიც აბნელებდნენ ჰორიზონტს და ნელ-ნელა იფლობოდნენ წარსულში. მთელი ქვეყანა მოიპოვებოდა ამ სინათლეში და სიბნელეში, პაწაწა ქვეყანა ძველი და ახალი, მასხრული და მწუხარე, ყმაწვილი და მოხუცებული, რომელიც თვალებს იფშენეტდა. არაფერი ჰგავს ისე გაღვიძებას, როგორც წარსულისკენ მობრუნება.

ბრაზით შესცქეროდა საფრანგეთს ეს პაწაწა ქვეყანა და დაცინვით უყურებდა იმას საფრანგეთი. ქუჩები სავსე იყო ბებერი ქოტეებით — უკან დაბრუნებული მარკიზებით; თითქო მკვდრეთით ამდგარიყვნენ; აწინდელით განცვიფრებული ყოფილი დიდებულნი, მამაცი კეთილშობილი გვარის შვილები, გახარებულნი, რომ ისეც თაგიათ სამშობლოში არიან, და თან მტირალნი, აღტაცებულნი, რომ სამშობლოს ხედავენ, და გულმოკლულნი, რომ მონარქიას ველარ მოესწრებიან. ჯვაროსნობის დროინდელი თავადაზნაურობა არად აგდებდა იმპერიის დროინდელს, ესე იგი ბრძოლის გმირებს. ისტორიულ ერებს აღარა ესმოდარა ისტორიისა; კარლოს დიდის თანამოღვაწეთა შვილებს ათვალწუნებული ჰყავდათ ნაპოლეონის თანამოღვაწენი. შთამომავლობის და ვაჟკაცობის შვილი დიდებულები შეურაცხყოფით ახსენებდნენ ერთმანეთს. ფონტენუას ბრძოლა ხუმრობა იყო დაჟანგული ხმლებით; მარენგოს ბრძოლა საზიზლარი იყო და უმნიშვნელო. წარსული უარყოფდა გუშინდელს. დაკარგვოდან გრძნობა და ველარც დიდებული შეეგნოთ, ველარც სასაცილო. ვილაცამ სკაპენი უწოდა ნაპოლეონს.

დღეს აღარ არის ის პაწაწა ქვეყანა. ვიმეორებთ, აღარ არის და აღარა დარჩენილარა იმისი. ვისიმე წამოყენება რომ გვინდა აჰ

საცოდავ წარსულიდან, და ვცდილობთ, ფიქრით მაინც წარმოვიდგინოთ ცოცხლად, ისე უცნაურად გვეჩვენება. როგორც წარღვნას წინაღობინდელი ცხოველი. და მართლაც, მასაც ხომ წარღვნა მოერიხა და მთლად წალეკა; მიწის პირიდან აღგავა ჯერ ერთმა და მერე მეორე რევოლუციამ, იღებების ძლიერებით აღსაესე ტალღამ. რა მალე ფარავს რევოლუცია სულ ყველაფერს, რაც დასანგრევია და ასაგველი, და რა სისწრაფით ქმნის საშინელი სიღრმის უფსკრულებს!

ასეთი იყო იმ ახლო წარსულის წარმავალთა სალონი, სადაც მარტენვილი უფრო ჰკვიანად ითვლებოდა, ვიდრე ვოლტერი.

ამგვარ სალონს თავისი მწერლობა ჰქონდა და თავისი პოლიტიკა. მწერალი ფიქვე სწამდათ, აქიე იყო იმათი კანონმდებელი, კოლნეს სწავლობდნენ, — პუბლიცისტი ბუკინისტს. ნაპოლეონი იმათთვის კორსიკელი ურჩხული იყო. შემდეგ ისტორიაში შეიყვანეს ბ. მარკიზი დე-ბუონაპარტი, გენერალი მეფის ჯარებისა და ისიც იმეტოჟ, რომ უოტა რამ მაინც დაეთმოთ დროის მოთხოვნისთვის.

დიდხანს ვერ შეინარჩუნეს სიწმინდე ამ სალონებმა. 1818 წლიდან იქ თავი იჩინეს დოქტრინერებმა — ეს საშიში ნიშანი იყო. ეს დოქტრინერებიც მეფის მომხრენი იყვნენ, მაგრამ, თითქოს რცხვენოდან, ბოდიშს იხდიდნენ, წარსულით აღტაცებულებსა და გააზრებულებს ახლები შეერივნენ, რომელთაც რცხვენოდან, რომ მონარქიის მომხრენი იყვნენ. ჰკუა არ აკლდათ, გაჩუმება იცოდნენ, სიამაყეს გრძნობდნენ თავისი პოლიტიკური მიმართულების გამო და იმათთვის გამარჯვებაც მოსალოდნელი იყო. დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ გარეგნობას და იქნებ სასარგებლოც იყო, — თეთრი ყელსახვევი ჰქონდა ყველას და კარგად შეკრული სერთუკი. შეცდომა; თუ უბედურება დოქტრინერების პარტიისა იმაში მდგომარეობდა, რომ მოხუცებული ყმაწვილკაცობა შექმნეს. ცდილობდნენ, იერით ბრძენებს დამსგავსებოდნენ, და ოცნებობდნენ, აბსოლუტ თვითმპყრობელობის პრინციპზე შეზღუდული ხელისუფლება დაემყნოთ. დამრღვევ ლიბერალიზმის წინააღმდეგ დამცველ ლიბერალიზმით იბრძოდნენ და ხშირად საფუძვლიანად. აი რას ქადაგებდნენ დოქტრინერები:

— „ნუ ჰგმობთ როიალიზმს, რადგან მრავალი ღვაწლი აქვს სამშობლოსადმი მიძღვნილი. მეფემ შეგვინახა ტრადიციები, ზნეჩვეულებანი, სარწმუნოება, კეთილმოღვაწეთადმი პატივისცემა. როიალიზმი ერთგული არის თავის ქვეყნისა, მამაცი, რაინდი, ლმობიერი, ხალხისთვის თავდადებული. ის არის რომ ძველი, მეფეთა დროის დიდება თავისდა უნებურად ერის აწალ დიდებას შეუ-

რია. სცდება, რომ არ უნდა რევოლუციის შეგნება, შეგნება იმპერიისა, თავისუფლებისა, ახალ იდეებისა, ახალ თაობისა, ამ საუკუნისა. სცდება, მაგრამ განა ჩვენ კი უცოდველნი ვართ მის მიმართ? რევოლუცია, რომლისა მემკვიდრენი ვართ ჩვენ ყველანი, უნდა ცდილობდეს ყველაფრის შეგნებას. ვინც კვლობს როიალიზმს, ლალატობს ლიბერალიზმის დედააზრს. რა შეცდომაა, რა სიბეცე! რევოლუციური საფრანგეთი. პატივს არ სცემს ისტორიულ საფრანგეთს, ესე იგი თავის მშობელ დედას, მაშასადამე თავის თავს. 5 სექტემბრის შემდეგ სწორედ ისე ექცეოდნენ მეფეების წარჩინებულთ, როგორც 8 ივლისის შემდეგ ექცევიან იმპერიის წარჩინებულთ. ისინი უმართებულოდ ექცეოდნენ არწივს, ჩვენც უმართებულოდ ვექცევით შროშანა ყვავილს, ნუთუ აგრე აუცილებლად საჭიროა, რომ ყოველთვის ვდევნიდეთ ვინმეს? განა აგრე საჭიროა ლუი მეოთხეტის გვირგვინის ოქროს ჩამოფხეკა, ან ანრი მეოთხის ღერბის წაშლა? რად ვამტყუნებთ ბ. დე-ვობლანს, რომელიც იენის ზიდზე შლიდა ნაპოლეონის სახელის პირველ ასოს? რას შერებოდა განა საიმისოს? სწორედ იმას, რასაც ჩვენ ჩავდივართ. ბუენი ისევე გვეკუთვნის ჩვენ, როგორც მარენგო. მეფეების შროშანა — ყვავილი დიდება ჩვენი, როგორადაც ასო „N“ ნაპოლეონისა. ეს არის ჩვენი მამაპაპეული დიდება, და ჩვენ კი ვამციკრებთ და სულაც უარ ვყოფთ! ნუ დაევგობთ სამშობლოს წარსულისას, როგორც არ ვგვობთ სამშობლოს აწმყოისა! რატომ არ უნდა გვექონოდა მთელი ისტორია? რატომ არ უნდა გვიყვარდეს მთელი საფრანგეთი?“.

ასეთი კრიტიკით და აზროვნებით ესარჩლებოდნენ როიალიზმს და წარსულს დოქტრინერები; როიალიზმი კიდევ უქმაყოფილო იყო, რომ მას უბედავდნენ კრიტიკას, და გააფთრებული, რომ მფარველობდნენ.

ულტრამონარქისტების მიერ აღნიშნულია მეფობის პირველი პერიოდი; დოქტრინერებმა დაახასიათეს მეორე. გულწრფელ გატაცებას ხელმარჯვე მოხერხება მოჰყვა...

ამით გავათავოთ დროის დახასიათება.

ამ თხზულების მიმდინარეობაში ავტორს გზაში შეხვდა ეს თანამედროვე ისტორიის საინტერესო წამი და იძულებული იყო გაკვრით მაინც შეხებოდა, რომ აღენიშნა იმ საზოგადოების, დღეს უცნობის, დამახასიათებელი უცნაური ნიშნები, მაგრამ. ვიმეორებთ, გაკვრით შევხო ამ საგანს და არც ავად მოიხსენია, არც დაცივით. ავტორს მრავალი რამ ახსოვს ტკბილი და ძვირფასი, რაც მის დედას შეეხება და თვითონაც ჩართულია წარსულში. და გარდა ამისა, ისიც ვიგულისხმობთ, რომ ამ წარმავალ, მომაკვდავ საზოგადოებას ცოტა

რამ დიდებულიც გააჩნდა. შეიძლება ღიმილი მოგვეგვაროს ამ წარსულის გახსენებამ, მაგრამ აქ ზიზღი, ან სიძულვილი შეუწყნარებელია. ეს იყო საფრანგეთი წარსულისა.

მარიუს პონმერსიმ, როგორც სხვა იმის ტოლმა ბიჭებმა, შესაფერი სწავლა მიიღო, როდესაც წამოიზარდა და ხელიდან გამოუძვრა დეიდა ჟილნორმანს, პაპამ სხვა მწრთენელი მიუჩინა და ერთ უწმინდეს კლასიკურ უმანკობის ღირსეულ მენტორს მთანდო მარიუსის აღზრდა: ნორჩი, გასაშლელად მოწიფული კოკორი გაუთხოვრად დარჩენილ ბებრუტუნისაგან პედანტის ხელში ჩავარდა. მაინც გაათავა საშუალო სასწავლებელი და შევიდა მართლმსაჯულების სასწავლებელში. მრწამსით როიალისტი იყო, ასკეტი, ფანატიკოსი. არც ძალიან უყვარდა თავისი პაპა, რომლისა არც სიმბიარულე მოსწონდა, არც ცინიზმი; თავისი მამის მიმართ კი თავდაპირილობას და პირქუშობას იჩენდა.

ერთობ ფიცხი ხასიათის ბიჭი იყო, პატიოსანი, დიდსულოვანი, ამპარტავანი, ღვთისმორწმუნე, სისასტიკემდე კეთილშობილი და ველურობამდე უმწიკვლო.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

პ ა პ ა მ ა ს ი ს ი კ ვ დ ი ლ ი

კლასიკურ განათლებას ამთავრებდა მარიუსი, როდესაც მისმა პაპამ თავი მიანება საზოგადოებას, გამოეთხოვა მოხუცებულ დიდებულთა სენ-ჟერმენის უბანს, ქალბატონ ტ-ს დარბაზს და მარეს უბანში გადავიდა საკუთარ სახლში ფილ-დე-კალვერის ქუჩაზე. მეკარის გარდა მსახური ჰყავდა, დედაკაცი ნიკოლეტი, რომელიც მანონის შემდეგ დაეჭირა, და ბასკი.

1827 წ. ჩვიდმეტი წლისა გახდა მარიუსი. შინ რომ მივიდა ერთ საღამოს, პაპა დახვდა წინ. ხელში წერილი ეჭირა.

— მარიუს, — უთხრა პაპამ, — ხვალ ვერნონს მოგიხდება წასვლა.

— რადა? — ჰკითხა მარიუსმა.

— მამაშენის სანახავად.

აკანკალდა მარიუსი. ყველაფერს წარმოიდგენდა და იმას კი ვერა, რომ შეიძლებოდა მამის ნახვა დასჭირებოდა. მოულოდნელი იყო ეს ამბავი, უცნაური და, ესეცა ვთქვათ, ძალიან უსიამოვნოც. მეტად დაშორებული იყო მამასთან და შეუძლებლად ეჩვენებოდა დაახლოება. არა სწუხდა, მაგრამ ნაძალადევი ეჯავრებოდა.

პოლიტიკურ განსხვავებასთან ერთად იმაშიც დარწმუნებული იყო მარიუსი, რომ მის მამას, უებრო მეომარს, — როგორც იტყოდა ხოლმე ბ. ჟილნორმანი, როდესაც კარგ გუნებაზე იყო, — არ უყვარდა თავისი შვილი. ცხადი იყო, რომ არ უყვარდა, რადგან იგი პაპას მიუგდო და თვით განზე გადგა. დარწმუნებული იყო, რომ მამას არ უყვარდა და იმითვე უხდიდა. — არ ვუნდივარ და არც მე მინდა! მორჩა და გათავდა, — იძახდა თავის გასამართლებლად.

ისე მოულოდნელი იყო ეს ამბავი, რომ განცვიფრებული შეჰყურებდა პაპას, არათერს ჰკითხავდა.

— ეტყობა, ავად არის, — განუმარტა ჟილნორმანმა — შენს ნახვას თხოულობს.

ოტა ხანს გაჩუმებული იყო, და მერე უთხრა:

— ხვალ დილით წადი. მგონია, დილის ექვს საათზე გადის ფონტენის ეზოდან დილიჩანსი. საღამოზე მიხვალ — საჩქარო არისო — იწერება.

დაჰმუქნა წერილი და ჯიბეში ჩაიღო. შეიძლებოდა, იმ საღამოსვე წასულიყო მარიუსი და გათენებისას მამასთან მისულიყო. ბულუას ქუჩიდან გადიოდა საღამოობით დილიჩანსი რუენისკენ და გზად ვერნონზე გაივლიდა ხოლმე. არც ბ. ჟილნორმანს გახსენებია ეს უფრო აღრე მიმავალნი დილიჩანსი, და არც მარიუსს.

მეორე დღეს ბინდისას მივიდა ვერნონში, სანთელს ანთებდნენ უკვე. ჰკითხა გამვლელს „ბატონ პონმერსის“ სახლი, რადგან ისიც რესტავრაციის აზრისა იყო და არც ბარონობა სწამდა თავის მამისა, არც პოლკოვნიკობა.

სახლი ასწავლეს. მივიდა, ზარი დარეკა. დედაკაცმა გაუღო კარი. ხელში სანთელი ეჭირა.

— ბატონი პონმერსი?

მუნჯივით იდგა დედაკაცი.

— აქა დგას?

თავი დაუქნია დედაკაცმა.

— შეიძლება დაველაპარაკო?

თავი გაიქნია დედაკაცმა უარყოფით.

— შვილი ვარ იმისი. დაბარებული ვარ, მელის.

— აღარ გელით, — მიუგო დედაკაცმა.

მხოლოდ ახლა შენიშნა მარიუსმა რომ დედაკაცი ტიროდა.

თითით დაბალი ოთახის კარი ანიშნა და იქ შეიყვანა მარიუსი ბუხარზე ქონის სანთელი ენთო და ბნელში სამი კაცი გაარჩია მარიუსმა. ერთი ფეხზე იდგა, მეორე დაჩოქილი იყო, მესამე იატაკზე განრთხული, პერანგის ამარა. პონმერსი იყო, ძირს რომ ეგდო.

ერთი ექიმი იყო და ერთიც მღვდელი, რომელიც დაჩოქილიყო და ლოცულობდა.

ტვინის ანთება დამართვოდა სამი დღის წინ. ავად რომ ვერძნო თავი, მაშინვე წიგნი მიეწერა თავის სიმამრისათვის, — მარიუსი გამომიგზავნეთო, — რადგან გადაწყვეტილი ჰქონდა, — მე ამას ვერ გადავურჩებიო.

სწორედ იმ საღამოს, მარიუსი რომ იმის სახლს ეძებდა, სიცხისაგან გახელებული წამოვარდნილიყო ლოგინიდან, მოსამსახურე ქალი ვერ მორეოდა და ყვირილით, — აღარ მოდის ჩემი ბიჭი! მე წავალ იმის სანახავად! — გავარდნილიყო წინა ოთახში, იქ დაცემულიყო და მკვდარი ეგდო იატაკზე.

მოიწვიეს მაშინვე ექიმი და მღვდელი. გვიან მისულიყო ექიმი, გვიან მისულიყო მღვდელი და გვიან მისვლოდა შვილი.

სანთლით სინჯავდნენ მიცვალებულს, რომელსაც გაყვითლებულ ლოყაზე ობოლი ცრემლი შერჩენოდა, თვალიდან წამოსული. თვალი გამქრალი იყო, მაგრამ ცრემლი ჯერ არ შემშრალიყო. შვილის დავიანებას გამოეწვია ეს ცრემლი:

პირველად და უკანასკნელად უცქეროდა მარიუსი ამ კაცს, ამ სათაყვანო მამაცურ სახეს, ამ გახელილ თვალებს, რომლებიც ველარას ხედავდნენ, ამ ჭაღარა თმას, ამ აზოვან ტანს, რომელზედაც აქა-იქ ჭრილობის ზოლები მოჩანდა, ნაშთი მტრის ხმლის ცემისა, და რაღაც მოწითალო ვარსკვლავები, ნაშთი მტრის ნასროლი ტყვიისა. დასცქეროდა მის ლმობიერ სახეს, რომელსაც გამირობის სხივსა ჰფენდა ჭრილობა, და გრძნობდა, რომ არას უთქვამდა გული, თუქა იცოდა, რომ ეს კაცი მამა იყო იმისი, და უკვე მკვდარი.

დაღონებული იდგა. ასევე დაღონებული იდგებოდა, სულ უცხო ვისმე რომ შეხვედროდა მიცვალებულს.

გლოვა იდგა ოთახში, დიდი გლოვა. მსახური დედაკაცი ქვითინებდა კუთხეში, მღვდელი ლოცულობდა და ხშირად ისმოდა იმის: ქვითინი, ექიმი თვალებს იწმენდდა, თვით მიცვალებულიც ტიროდა.

სამივე მარიუსს უთვალთვალებდნენ ხმის ამოუღებლად. გრძნობდნენ, რომ უცხო იყო აქ ეს ყმაწვილი, მარიუსმაც იგრძნო თავისი უცხოობა. შერცხვა თავისი გულცივობისა. ქუდი ხელში ეჭირა და ახლა ძირს დაუშვა, ვითომ — გამივარდა შეწუხებულსაო. ამით უნდოდა დაემტკიცებინა, რომ იმასაც მორეოდა მწუხარება.

და იმავე დროს სირცხვილსა და სინანულს გრძნობდა, რომ ასე ღალატობდა თავის გულწრფელობას. მაგრამ იმისი რა ბრალი იყო რომ არ უყვარდა თავისი მამა?

არათფერი დაეტოვებინა პონმერსის. გაყიდეს, რაც სახლში ჰქონ-

და, და ისე დამარხეს. პატარა ქალაღლი იბოვა დედაკაცმა და მარჩუსს მღართვა. ბარათი იყო, პონმერსის ხელით დაწერილი:

„ჩემს შვილს. იმპერატორმა ბარონობა მიბოძა ვატერლოოს ბრძოლის ველზე, და რადგან დღევანდელი მთავრობა არა სცნობს ამ ჩემ წოდებას, რომელიც მე ჩემი სისხლით მაქვს დამსახურებული, მას ჩემი შვილი მიიღებს და ატარებს. რა თქმა უნდა, ის ამისი ღირსი იქნება“.

მეორე მხარეს პოლკოვნიკის ხელითვე იყო მიწერილი:

„იმავე ვატერლოოს ბრძოლაში, ერთმა ათისთავმა გადამარჩინა სიკვდილს. ტენარდიე ერქვა. ამ უკანასკნელ ხანს, მგონია, პატარა დუქანი ჰქონდა სადღაც სოფელში, პარიზის ახლოს, შელში, თუ მონტერმეილში. თუ სადმე შეხვდა ამ კაცს ჩემი შვილი, დაეხმარება ტენარდიეს, რითაც კი შეეძლება“.

მამისადმი სიყვარულით კი არა, იმ პატივისცემით, რომელსაც ყოველთვის განიცდის ადამიანი სიკვდილის წინაშე, დაკეცა ქალაღლი მარიუსმა და ჯიბეში ჩაიღო.

არაფერი დარჩა მარიუსს მამისა. ბ. ჟილნორმანმა უვარგის ძველმანებთან ერთად გააყიდვინა მიცვალებულის იარაღი და ტანისამოსი. ბალი და ძვირფასი ყვავილები მეზობლებმა დაიტაცეს, დანარჩენი დაქცნა და გახმა.

ერთი დღე-ღამე გაატარა მარიუსმა ვერნონში, დაასაფლავეს მამა, და შვილიც მაშინვე პარიზისკენ წავიდა. მივიდა შინ, შეუდგა ისევ თავის მართლმსაჯულების სწავლას და აღარც კი აგონდებოდა თავისი მამა, თითქო არც ჰყოლოდა. ორ დღეში დაასაფლავეს უბედური და სამ დღეში დაივიწყეს.

მარიუსს შავი კრები ჰქონდა ქულზე. ესეც კმაროდა.

თ ა ვ ი მ ი ხ უ თ ი

შეიძლება წირვის მოსასმენად მიხვიდეთ, და რამოლუსციონერი წამოხვიდეთ

ჯერაც შერჩენოდა მარიუსს ბავშვობის სარწმუნოებრივი ჩვეულებები.

ერთ კვირადღეს წირვის მოსასმენად შევიდა სენ-სულპისის ეკლესიაში. პატარაობისას სულ იქ დაჰყავდა სალოცავად თავის დეიდას. გართული იყო ფიქრებით და ერთი სვეტის უკან დაიჩოქა. ყურადღება არ მიაქცია, რომ წავერდით დაფარულ სკამთან. იყო, რომ-

ლის ზურგზე პატრონის გვარი ეწერა, — ბ. მახეტი, მნათე. — ის იყო დაიწყო წირვა და ერთი მოხუცებული მივიდა მარიუსთან:

— ეს ჩემი ადგილი გახლავთ, ბატონო.

მარიუსმა საჩქაროდ იქით მიიწია და მოხუცებულმა აიღო თავისი სკამი.

წირვა რომ გამოვიდა, იქვე იდგა მარიუსი, ჩაფიქრებული. ისე იმასთან მივიდა მოხუცებული და ბოდიში მოიხადა:

— ბოდიშს ვიხდი, ბატონო, რომ ისე შეგაწუხეთ წელან და ახლაც გაწუხებთ. მგონია, მემღურებით და მინდა მოგახსენო...

— რა საჭიროა, ბატონო? — მიუგო მარიუსმა.

— არა, საჭიროა. მე არ მინდა, რომ ცუდი რამ შთაბეჭდილება გაგაყოლოთ. უნდა მოგახსენოთ, ძალიან მიყვარს ეს ადგილი. აქედან უფრო კარგად მეჩვენება წირვა-ლოცვა. რაღა? აი, მომითმინეთ. სწორედ ამ ადგილს იდგა ხოლმე ამ ათი წლის განმავლობაში, ორსამ თვეში ერთხელ მაინც, ერთი უბედური მამა, რომელსაც არავითარი საშუალება არა ჰქონდა სხვაგან სადმე ენახა თავისი შვილი, რადგან ოჯახურ გარემოებათა გამო, მამას უკრძალავდნენ შვილის ნახვას. იცოდა, როდის მოიყვანდნენ საყდარში თავის ბიჭს დედასა და შორიდან შესცქეროდა. აზრადაც არ მოსდიოდა უმანკო პატარას, რომ იქვე ახლო ედგა მამა. იქნება, არც კი იცოდა, რომ მამა ჰყავდა. მამა ყოველთვის სვეტს ეფარებოდა, რომ არ დაენახათ. შესცქეროდა თავის შვილს და ტიროდა. გაგიჟებით უყვარდა თავისი შვილი უბედურს, მე ვხედავდი ამას. ამიტომ შემეყვარდა ეს ადგილი, მადლიანად მიმაჩნია და ყოველთვის აქ ვისმენ წირვას. მე ჩემი ადგილიც მაქვს, როგორც მნათეს, მაგრამ ეს ჩემთვის თითქოს ნაკურთხია. ცოტად კიდევ ვიცნობდი იმ საწყალს. სიმამრი ჰყავდა, მდიდარი ცოლის ნათესავები, და ისინი თურმე ემუქრებოდნენ, — ბავშვს არავითარ შემკვიდრებას არ მივცემთ, თუ მამა არ ჩამოშორდო. — და თავი გასწირა მამამ, ოღონდ ჩემი შვილი მდიდარი იყოს და ბედნიერი, როცა გაიზრდებო. პოლიტიკურ მიმართულებათა განსხვავებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ეს მოშორება მამისა. მეც დიდ მნიშვნელობას ვაძლევ პოლიტიკურ აზროვნებას, მაგრამ გადაჭარბებული არა ვარგარა. აჰა, ღმერთო! ნუთუ საზიზღრად უნდა ჩავთვალოთ კაცი მარტო იმიტომ, რომ ვატერლოოს ბრძოლაში მიიღო მონაწილეობა? ნუთუ ამიტომ მამას შვილი უნდა წავართვათ და შვილს მამა? ბონაპარტის ოფიცერი იყო, პოლკოვნიკი, მიიცვალა. რამდენადაც ვიცი, ვერნონში ცხოვრობდა, ჩემი ძმის, მღვდლის, ნაცნობი იყო, გვარად პონმარი, თუ პონმერსი. იმისთანა კრილობა ჰქონდა თავზედ და ლოყაზედ...

— პონმერსი? — ჰკითხა მარიუსმა და ფერი ეცვალა.

— დიახ, დიახ, პონმერსი. რაო? თქვენც იცნობდით?

— მამაჩემი იყო, ბატონო.

ხელები აღაპყრო ბებერმა მნათემ და შეჰყვირა:

— მაშ თქვენ შვილი ხართ? აგრეა, აგრე! დღეს ვაჟკაცი უნდა იყოს იმისი შვილი. ჰოდა, შეგიძლიათ დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, მამა გყავდათ, რომელსაც გაგიყეებით უყვარდით!

მკლავი მკლავში გაუყარა მარიუსმა, შინამდე მიაცილა.

მეორე დღეს პაპას მიმართა თხოვნით:

— პატარა გასეირნებას ვაპირებთ ამხანაგები. ნებას მიბოძებთ, ერთი სამი დღე სხვაგან ვიყო?

— ოთხი იყოს, — უპასუხა პაპამ, — წადი, დრო გაატარე...

თვალი მოჰუტა და ჩურჩულთ უთხრა თავის ქალს:

— გოგო ეყოლება ვინმე!

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ე

რა მოჰყვება მნათეს შესხვედრას

სად წავიდა მარიუსი, ამას მალე ვნახავთ.

სხვაგან იყო სამი დღე. მერე პარიზში დაბრუნდა, თავის სკოლის ბიბლიოთეკაში შევიდა და გაზეთი „მონიტორი“ მოითხოვა, სრული კრებული.

წაიკითხა „მონიტორი“, წაიკითხა ისტორია რევოლუციისა და იმპერიისა, მოგონებანი ნაპოლეონისა წმ. ელენეს კუნძულზე ყოფნის დროისა, ჟურნალები, გაზეთები, პროკლამაციები. ერთბაშად გადაყლაპა ეს ყველაფერი. პირველად რომ შეხვდა თავის მამის ხსენებას დიდი ლაშქარის ისტორიაში, გიჟივით იყო მთელი კვირა. დაიარა და ნახა გენერლები, რომლებთანაც ოფიცრად ყოფილიყო ჟორჟ პონმერსი, სხვათა შორის, გრაფი F. მნათე მახეფიც ნახა რამდენჯერმე და იმან დაწვრილებით უამბო, თავის ძმის, ვერნონელ მღვდლის ნათქვამი, პონმერსის განმარტობებული ცხოვრებასა, იმისი მწუხარებისა, იმისი ბალის და ყვავილების შესახებ. გაიცნო მარიუსმა თავისი მამა, დარწმუნდა, რომ იგი იშვიათი პატიოსანი და ლმობიერი კაცი ყოფილიყო, ერთსა და იმავე დროს ლომიც და კრავიც.

ისე იყო ამ კვლევით გატაცებული, რომ თითქმის აღარც კი ხედავდა ჟილნორმანებს. დღესა და ღამეს ამ ძიებაში ატარებდა, იმას

ანდომებდა, რაც კი დრო ჰქონდა, და მარტო პურის ჭამის დროს გამოჩნდებოდა ხოლმე. სუფრას ალაგებდნენ და მარიუსიც აღარსად იყო. ბუზლუნებდა ბებერი დეიდა. იცინოდა ბებერი ქილნორმანი:

— აგრეა, აგრე! გოგონებმა გაიტყუეს ბიჭი!
და დაუმატებდა:

— დასწყევლა ღმერთმა! მე უბრალო არშიყობა მეგონა და აქ კი ლამის სიყვარულმა იჩინოს თავი!

და სიყვარული იყო მართლაც. მარიუსს უსაზღვროდ შეჰყვარებოდა თავისი მამა.

იმავე დროს ძირითადი ცვლილება ხდებოდა მის მსოფლმხედველობაში. ფაზა ამ ცვლილებებისა მრავალი იყო და თანმიმდევარს, და რადგან ეს არის ისტორია ჩვენი დროის რამდენიმე თაობისა, სასარგებლოდ მიგვაჩნია კვალდაკვალ მიგვყვით ამ ფაზებს და ცალცალკე აღვნიშნოთ ყველა.

კითხულობდა მარიუსი ამ ისტორიას და თან შიში ერეოდა.

პირველი შთაბეჭდილება განცვიფრება იყო.

აქამდე საშინელი სიტყვები იყო იმისთვის რესპუბლიკა, იმპერია რესპუბლიკა იყო გილიოტინა ბნელით მოცულ სივრცეში; იმპერია ბასრი ხმალი იყო მოღერებული. ახლა რომ ჩააცქერდა, საცა კი სიბნელის ქაოსის გარდა არაფერს მოელოდა, სიხარულით და თან შიშით დაინახა განცვიფრებულმა ბრწყინვალე ვარსკვლავები: მირაბო, ფერნიონი სენ-ჟუსტი, რობესპიერი, კამილ დემულენი, დანტონი და ამომავალი მზე — ნაპოლეონი. და ვეღარა გაეგორა, თვალს უბრმავებდა ეს სინათლე. ნელ-ნელა გაუარა განცვიფრებამ, თვალი მიაჩვია ამ კაშკაშს და უშიშრად, გულდამშვიდებით დააკერდა რევოლუციის მოღვაწეთ და იმათ მოქმედებას. რევოლუცია და იმპერია ბრწყინვალე გამარჯვებად უდგა თვალწინ; ორ ჯგუფად ხედავდა ამ საკვირველ დროის ისტორიას და მის მოღვაწეებს, ორ დიდებულ მიღწევით გაბრწყინებულთ; ხალხისთვის დაბრუნებულ მოქალაქეობრივ უფლებების უზენაესობაში — რესპუბლიკას, და ევროპისთვის ნაკარნახევ საფრანგეთის იდეების უზენაესობაში — იმპერიას. დაინახა რევოლუციიდან წამოჭრილი ხალხის დიადი სახე, იმპერიიდან დიადი სახე საფრანგეთისა. გულის სიღრმეში ყოველივე ეს შშვენეირებად აღიარა რესპუბლიკა ხალხს ერგო, და იმპერია — ევროპას. ხედავდა, რომ რევოლუციამ ფეხზე წამოაყენა და განადიდა ხალხი, და იმპერიამ — საფრანგეთი. გულწრფელად აღიარა თავის სინდისის წინაშე, რომ კარგი იყო ორთავე.

საკვიროდ არ მიგვაჩნია აქ მოვიხსენიოთ ყოველივე ის, რასაც

ყურადღებას არ აქცევდა თავის პირველ მეტად სინთეტიურ დაკვირვების დროს. ჩვენ გვინდა ავსახოთ სინათლისკენ სწრაფად მიმავალ გონების საფეხურები. უცბად სინათლეს ვერ მიადწევს პროგრესი, თან ბნელიც ახლავს დროებით. ამით ვიხელმძღვანელოთ მომავალში, როგორც ვხელმძღვანელობდით უკვე ნაამბობშიც, და განვაგრძოთ ჩვენი მოთხრობა.

დაინახა მარიუსმა, რომ აქამდე ისევე არა გაეგებოდა თავის სამშობლოსი, როგორც თავის მამისა. არ იცნობდა არც ერთს, არც მეორეს, და რაღაც ბნელი ჰქონდა თვალზე ჩამოფარებული. ახლა კი ხედავდა. ხედავდა და ერთით იყო აღტაცებული, ხოლო მეორეს თაყვანსა სცემდა.

თან სინანულს გრძნობდა, თავისადმი საყვედურით ევსებოდა გული. სასოწარკვეთილი შესჩიოდა თავის თავს, რომ დღეს მხოლოდ მამის საფლავს გააგონებდა თავის გულისპასუხს. ოჰ, ცოცხალი რომ ჰყოლოდა მამა! რომ შებრალებოდა ღმერთს და ცოტა ხანს კიდევ ცოცხალი დარჩენილიყო! სირბილით წავიდოდა მის სანახავად, გულში ჩაეკვროდა და შესძახებდა:

— მამაჩემო! აი, აქა ვარ შენი შვილი, აქა ვარ შენთან! მეც შენი გულის მოაზრე ვარ, რადგან შეილი ვარ შენი! — გულში ჩაეკვროდა, დაუკოცნიდა და ცრემლით მოჰბანდა დაჭრილ შუბლს, სიყვარულით განუეუწნავდა დაწყულულებულ გულს, მუხლმოყრილი დაუკოცნიდა ფეხებს. რა იყო, რომ ცოტა ხნის სიცოცხლე კიდევ ეწყალობებინა ღმერთს იმ სულით ტანჯულისთვის, რომ ენახა თავისი შვილი, დამტკბარიყო მისი სიყვარულით, გული უტიროდა მარიუსს, ცრემლი ერეოდა. ჰუმმარტების სინათლე სცემდა თვალში და უნათებდა გონებას და აზროვნებას. შინაგან ზრდას გრძნობდა, პაპის მიერ ბნელში აღზრდილი. თვითონვე გრძნობდა, რომ ზრდა და განვითარება ემატებოდა იმის სულს და გულს და ხედავდა, რომ გონებრივი მისი ზრდა და სრული გარდაქმნა შედეგი იყო მამის და სამშობლოს გაცნობისა.

ისე იყო, თითქოს გასაღები აქვს ერთი, რომლითაც ყველაფერს აღებს. მან შეიგნო ყველაფერი, რაც კი სძულდა; მისწვდა ყველაფერს, რაც კი ეზიზღებოდა. უკვე ნათლად ხედავდა განგების მნიშვნელობას, ღვთიურსა და ადამიანურს: მნიშვნელობას იმ დიდ საქმეებისას და მოღვაწეებისას, რომლებსა გამობა ასწავლეს და აუგით ხსენება. და რომ დაიწყებდა თავის წინანდელი აზრების სინჯვას, გუშინდელ აზრებისას, რომლებიც იმას ძველისძველებურად მიაჩნდა, აღშფოთება ერეოდა და თან ღიმილი.

აღადგინა თავისი მამა და მერე ნაპოლეონის აღდგენას შეუდგა.

დიდი შრომა დასჭირდა, ესეც აღვნიშნეთ, ამ უკანასკნელ წადილს.

ბავშვი იყო ჯერ ისევე, რომ ნაპოლეონის შესახებ უნერგავდნენ იმას, რაც ასულდგმულებდა 1814 წლის პარტიას. რესტავრაციის ერთადერთი სურვილი და მიზანი იყო — გათახსირება ნაპოლეონისა. ნაპოლეონი უფრო მეტად სძულდათ, ვიდრე რობესპიერი. ძალიან მოხერხებულად გამოეყენებინათ ხალხის დაღლა და სიძულვილი დედებისა. ბონაპარტი რაღაც ზღაპრულ ურჩხულად ჰყავდათ გამოსახული, და რომ უფრო ძალიან შეეზიზღებინათ ხალხის ბავშვური გონებრივი წარმოდგენისთვის, ხან საშინელების ნიღაბს ჩამოაცვამდნენ სახეზე, ხან ვერაგობისას, ხალხის მმუსრაებისას; და რადგან ვერ უარყოფდნენ ნაპოლეონის ძლიერებას, საშინლად ხატავდნენ ამ ძლიერებას, ან სასაცილოდ. ნაპოლეონის სურათად ხატავდნენ, რაც კი საშინელი მოეჩვენებოდათ, ტიბერიუსიდან დაწყებული ბავშვების საფრთხობელამდე. ნაპოლეონის ხსენებაზე ყველას თავისუფლად შეეძლო ტირილი, ან სიცილი, ოღონდ ბონაპარტესადმი სიძულვილით ყოფილიყო გამოწვეული ეს გრძნობა. და მარიუსიც ისე გაიზარდა, რომ იზიარებდა ამ შეხედულებას ამ კაცის შესახებ, — იმ დროს ასე იხსენიებდნენ ნაპოლეონს. — ღრმად ჩახინეოდა ეს დახასიათება ნაპოლეონისა სულსა და გულში. პატარა კაცი ეჯდა გულში, რომელსაც ჭირივით სძულდა ნაპოლეონი.

დაიწყო ისტორიის კითხვა, დაუკვირდა საბუთებს, ეცადა გაერჩია და შეესწავლა მასალები და, ნელ-ნელა ის პირბადე თვალებზე რომ ჰქონდა ჩამოფარებული მარიუსს, დაიხა, და ჩამოშორდა. იზრდებოდა მის თვალწინ დიდებული და გრძნობდა, რომ ისევე სცდებოდა ბონაპარტეს შესახებ, როგორც შემცდარი იყო სულ ყველაფერში. უფრო და უფრო კარგად ხედავდა ყოველ დღე. თავდაპირველად თითქოს ენანებოდა რაღაც, მერე კი გაიტაცა კვლევებით და თაყვანისცემით გაუვისო გული.

ერთ ღამეს მარტო იყო თავის პატარა, ბანქვეშ მოწყობილ ოთახში. სანთელი ენთო. ფანჯარა ღია ჰქონდა. იქვე ფანჯარასთან იჯდა, მაგიდაზე ნიდაყვდაყრდნობილი, და კითხულობდა. მაგრამ ვერ დაიმორჩილა გულისყური და ფიქრებმა გაიტაცეს. ხან რა ფიქრი გაურბენდა თავში, ხან რა. რა საუცხოო სანახაობას წარმოადგენს ღამე! ხმაური ესმის კაცს, და არ იცის, საიდან მოდის ეს ხმაური. ნაკვერცხალივით ბრწყინავს მუშთარი, ათასორასჯერ უფრო დიდი რომ არის, ვიდრე ქვეყანა, ლაქვარდოვანია ზეცა, კაშკაში გააქვთ ვარსკვლავებს: — მრისხანებით აღსავეს სურათი!

მარიუსი დიდი ლაშქრის შესახებ კითხულობდა, იქვე ბრძოლის ველზე დაწერილ სტრიქონებს. ხანდახან ხვდებოდა თავის მამის სახელი და ყოველთვის ნაპოლეონისა. თვალწინ ეხატებოდა დიდი იმპერია; ზღვის მოქცევის ტალღასა გრძნობდა თავის გულში, რომელიც სულ იზრდებოდა და ზევით იწევდა. წარმოუდგებოდა ხოლმე უცბად, რომ მიცვალებულმა მამამ გაურბინა თვალწინ ნელ სიოსავით და რაღაც ჩასჩურჩულა ყურში. უცნაური რაღაც ელანდებოდა: ესმოდა ნალარის ხმა, ზარბაზნის სროლა, ბუკი და საყვირი, მწყობრი ნაბიჯი ბატალიონებისა, შორეული ფეხისხმა ცხენოსან ჯარისა. ხანდახან ზევით აღაპყრობდა თვალებს და ზეცის უსაზღვრო სიღრმეში დიდრონ თანავარსკვლავედს შესცქეროდა. მერე ისევ თავის წიგნს დახედავდა და ხელახლა ეჩვენებოდა ისევ დიადი, ზოძრავი რაღაც. სუნთქვა ეკვროდა ფიქრებით გატაცებულს, ათროლებულს და უცბად თვითონაც არ იცოდა, რა იყო იმისი მბრძანებელი და რას ემორჩილებოდა, წამოვარდა, ორივე ხელი გარეთ გაყო ფანჯარაში, დაამტერდა ღამის სიბნელეს, ღამის დუმის, უსაზღვრო სიერცეს და შეჰყვირა:

— იმპერატორს გაუმარჯოს!

ამერიიდან საბოლოოდ გადაწყვეტილი იყო ყველაფერი. უკვალოდ გაქრა კორსიკელი კაციჭამია, უზურპატორი, მტარვალი, მხეცი, რომელიც თავის დებსა ჰყვარობდა, მასხარა, რომელიც ტალმასა სთხოვდა ხელმძღვანელობას; ჭირის გამავრცელებელი, სისხლით უძღები ვეფხვი. ბონაპარტე გაქრა საბოლოოდ და ადგილი დაუთმო მის გულში დიდებულ სინათლეს, რომელშიაც მიუწვდომელ სიმაღლეზე ამართულიყო მარმარილოს ძეგლი კეისარისა. იმის მამისთვის იმპერატორი საყვარელი მხედართმთავარი იყო, რომელს იმდენად თაყვანსა სცემდა, რომ თავსაც გასწირავდა; მარიუსისთვის კი ნაპოლეონი გაცილებით მეტი იყო. ის იყო განგების მიერ ფრანგების ჯგუფის მოთავედ ნაგულისხმევი, რომელსაც წილად ხვდა რომაელთა წადილი ქვეყნის დაპყრობისა. ის იყო სასწაულებრივ საკვირველი არქიტექტორი ნგრევისა, მემკვიდრე კარლოს დიდისა, ლუი მეორეთმეტისა და ანრი მეოთხისა. რიშელიესი, ლუი მეოთხემეტისა და საზოგადოებრივ კეთილდღეობის კომიტეტისა. თავისი ნაკლიც ბევრი ჰქონდა, ეს ცხადია, თავისი შეცდომები და დანაშაულიც, რადგან ადამიანი იყო ადამიანის ყოველთვისებით; მაგრამ დიდებული იყო თავის შეცდომებში, ბრწყინვალე თავის ნაკლოვანებით, ძლიერი თავისი დანაშაულით. იმას ჰქონდა განგების მიერ მინდობილი ძალით დაემტკიცებინა ქვეყნიერებისათვის დიდება ფრანგი ერისა. უფრო მეტი იყო! განხორციელება იყო თვით საფრანგეთისა,

დამპყრობი ევროპიზა თავისი ხმლით, და დამპყრობი ქვეყნიერებისა მისგან გამომავალი შუქით. მარიუსი ნაპოლეონში ბრწყინვალე აზრდელს ხედავდა, რომელიც ყოველთვის აღიმართება სამშობლოს საზღვარზე და დაიცავს მის მომავალს. მტარვალი იყო, მაგრამ დიქტატორი მტარვალი, შექმნილი რესპუბლიკის მიერ და რევოლუციის მოთხოვნილებათა აღმასრულებელი. მარიუსმა ნაპოლეონი ხალხის შვილად იწამა, როგორც იესო სწამდა ღვთის შვილად.

ასეა ყოველთვის, ახალ სარწმუნოებას რომ შეერთვის კაცი, მთვრალივით გატაცებული არის ახალი მრწამსით, და გაჩქარებით მიმავალს გადაჭარბებაც ბევრი მოელის. ამ ბუნებისა იყო მარიუსიც. თუ დაღმართს ჩადიოდა, თავის შეკავებას ვეღარ შესძლებდა. ვეღარც კი ხედავდა, რომ სამხედრო ნიჭთან და ვაჟაკობასთან ერთად თავის უნებურად თაყვანსა სცემდა აგრეთვე ძალმომრეობას, რომ ორად ჰქონდა გაყოფილი თავისი გულის ტაძარი, და ერთში ღვთიური მოეთავსებინა, მეორეში მხეცური. შეცდომა მრავალი იყო, რადგან ჰეშმარიტებად მიაჩნდა ყოველი დებულება ახალი რწმენისა. ჰეშმარიტებისკენ მიმავალს მრავალი შეცდომა შეხვდება გზაში და დიდი სიფხიზლე მართებს, რომ ავი კარგად არ მიიღოს, ის კი ისე იყო მოხიბლული, რომ ყველა კარგად მიაჩნდა და ყველას თაყვანსა სცემდა. ახლად აღმოჩენილ თვალსაზრისით სინჯავდა აწმყოს და წარსულს; წარსულში, მეფობის ხანაში, ავსა ხედავდა მარტო; ნაპოლეონში კი — თავის სამშობლოს დიდებას, და არაერთარ ყურადღებას არ აქცევდა შემამსუბუქებელ გარემოებათ.

მაგრამ მაინც წინ წაიწია, მნიშვნელოვანი ნაბიჯით. საცა წინათ მონარქიის დამხობის მეტს ვერას ხედავდა, დღეს უკვე საფრანგეთის ძლიერება და დიდება დაინახა. ორიენტაცია გამოიცვალა, გუშინდელი დასავლეთი დღეს აღმოსავლეთად ეჩვენებოდა.

და ისე მოხდა გადატრიალება, რომ ოჯახში ეჭვიც არავის მიუტანია, არც პაპას, არც დეიდას.

როდესაც ამ საიდუმლო გარდაქმნით გატაცებულმა მთლად გაიძრო თავისი ბურბონული ტყავი, ტყავი გაიძრო არისტოკრატისა, უაკობელისა და მეფის მომხრისა, როდესაც სულით ხორცამდე მიემხრო რევოლუციას, დემოკრატას და თითქმის რესპუბლიკასაც, სადარბაზო ბარათები დააბეჭდვინა, ასი ცალი, ზედ წარწერით:

ბ ა რ ო ნ ი მ ა რ ი უ ს პ ო ნ მ ე რ ს ი.

ამ ბარათების შეკვეთა სრული ბუნებრივი შედეგი იყო იმ ცვლილებისა, რომელსაც განიცდიდა მარიუსი, რადგან ამ სულიერ

გარდაქმნაში მამისადმი სიყვარულისგან გამომდინარეობდა ყოველი ცვლილება; მაგრამ რადგან არავის იცნობდა და არ შეეძლო ბარათების დარიგება, ჯიბეში ჩაიწყო.

სხვა შედეგიც მოჰყვა ამ ცვლილებას, აგრეთვე ბუნებრივი. რაც უფრო მეტად უახლოვდებოდა განსვენებულ თავის მამას, მის ხსოვნას, იმ მიმართულებას, რომლისთვისაც ოცდახუთი წლის განმავლობაში იგი დაუღალავად იბრძოდა, მარიუსი უფრო და უფრო შორდებოდა თავის პაპას. ისიცა ვთქვათ. რომ კაი ხანი იყო, ვერ ურიგდებოდა მარიუსი თავის პაპის ზნე-ხასიათს. უთანხმოება შექმნილიყო მოხუცებულ ყილნორმანის და მარიუსის შუა. როგორც ეს ყოველთვის ხდება ხოლმე დინჯ ახალგაზრდასა და ქარაფშუტა მოხუცს შორის. ეერონის სიმხიარულე ზარავს და აშმაგებს ვერტერის სევდას. მანამ ერთნაირ პოლიტიკურ აზრებით სჯიდნენ საგანს და ერთნაირ იდეებით ხელმძღვანელობდნენ მსჯელობაში, ისე ხვდებოდნენ ერთმანეთს, როგორც ხიდზე გამვლელი ნაცნობები. მაგრამ ეს ხიდი ჩაიმტვრა და მათ შორის უფსკრული აღმოჩნდა. ამასთან ერთად საშინელი ბრაზი ერეოდა მარიუსს, როდესაც მოაგონდებოდა, რომ სწორედ ბ. ყილნორმანმა რაღაც სულელურ მოსაზრებით უღმობლად მოკვლიჯა იგი პოლკოვნიკს. მამას შვილი დაანატრა და შვილს მამა.

მამისადმი ღრმა სიბრალულმა თითქმის შეაძულა მარიუსს თავისი პაპა.

ქცევით კი ძველებურად იქცეოდა და არაფრით ეტყობოდა ეს ცვლილება. ოღონდ უფრო და უფრო ცივად იყო თავის ოჯახში; პურის ჭამისას ხედავდა პაპას და დეიდას და მოკლე, ლაკონურ პასუხს აძლევდა როცა ჰკითხავდნენ რაიმეს. სახლში მარტო დასაძინებლად მოდიოდა და პურის საჭმელად. რომ დატუქსავდა ხოლმე ამისთვის დეიდა, ძალიან მორჩილად უსმენდა. ტკბილ პასუხს აძლევდა და იმითი იმართლებდა თავს, რომ ლექციები აქვს, კრებები, გამოცდები. პაპა კი დაჟინებით იმეორებდა თავისას:

— შეუვარებულია! გასაგებია ჩემთვის!

ღროგამოშვებით რამდენიმე დღით სხვაგან მიდიოდა მარიუსი.

— ნეტა ვიცოდე, სად დადის ეს ბიჭი? — იძახდა დეიდა.

ერთხელ ასე რამდენიმე დღით დაეთხოვა თავის პაპას და მონფერმეილში მივიდა, რომ აესრულებინა თავის მამის - სურვილი, მოეძებნა ვატერლოოს ბრძოლის ათისთავი, მედუქნე ტენარდიე, და დახმარებოდა, თუ უჭირდა რამე. ტენარდიე გაკოტრებულიყო, დუქანი დაკეტილი დახვდა და არავინ იცოდა. სად იყო, ან რა მოუვიდა მას. ტენარდიეს ძებნას მოანდომა მარიუსმა ოთხი დღე.

— ეტყობა სულ გადაურევია ვილაცას! — იძახდა ბ. ჟილნორმანი. ისიც შენიშნეს სახლში, რომ შავი ლენტე ჰქონდა კისერზე და გულზე, პერანგის ქვეშ რალაც ეკიდა.

თ ა ვ ი მ ე შ ვ ი დ ე

პინგე გოგო

ბიძაშვილიშვილი ჰყავდა ბ. ჟილნორმანს, ყმაწვილი ბიჭი.

ოფიცერი იყო გარნიზონის ჯარში და ნათესავეთაგან განცალკევებული ცხოვრობდა თავის თანამდებობის გამო. ყოველი ღირსება ჰქონდა თეოდულ ჟილნორმანს, რომ მშვენიერი მხედარის და ლამაზი ბიჭის სახელი ჰქონოდა. ახალგაზრდა ქალიშვილის წერწეტი წელი ჰქონდა, გამარჯვებულ ვაჟკაცივით დაათრევდა მიწაზე დაშვებულ ხმალს და კოხტად დაგრეხილი ულვაშები უმშვენებდა სახეს. პარიზს ძალიან იშვიათად ეწვეოდა ხოლმე. ისე იშვიათად, რომ მარიუსს ჯერ არც კი შეხვედროდა. ერთმანეთს მარტო სახელით იცნობდნენ ეს ნათესავეები. ძალიან უყვარდა მარიუსის ბებერ დედიდას თეოდული, გაცილებით მეტად. ვიდრე მარიუსი, რადგან იშვიათად ხედავდა, რომ ველარ ხედავთ. შორს მყოფს, მათ მეტი ღირსებით ავსებთ.

ერთ დილას ძალიან აღელვებული შევიდა თავის ოთახში ქალბატონი ჟილნორმანი, თუმცა ბუნებით მეტად წყნარი, მშვიდი ადამიანი იყო. მიზეზი აღელვებისა ის გახლდათ, რომ ერთხელ კიდევ სთხოვა მარიუსმა თავის პაპას რამდენიმე დღით წასვლა. ჟილნორმანმა ნება დართო, მერე წარბები შეიკმუხა და წაიღუდუნა: სახლში სულ აღარ ათევს ღამეს.

ქალბატონი ჟილნორმანი იმდენად აღელვებული იყო, რომ თავი ვერ შეიმაგრა და კიბეზე წამოსცდა:

— ეს კი მეტისმეტია! — და დაუმატა: — ნეტავი სად დაღის? ვისთან?

ფიქრობდა, ალბათ საძრახის სჩადის, რომ ასე მალავსო. ქალი სადღაც მიმალული, პაემანია დანიშნული, სიყვარულია საიდუმლოებით დაფარული. დიდი სურვილი ჰქონდა როგორმე ჩაეჭვიტა თავისი სათვალით ამ საიდუმლოებაში. დამალულს, იღუმალს რომ მიაგნებს ადამიანი, რაც უნდა ღვთისნიერი იყოს, ისე ტკბება. თითქოს თვით მიედოს ყველაფერში მონაწილეობა. ამგვარი ცნობისმოყვარეობით არის სავსე ცრუწმინდანების გული.

აღარა და აღარ შორდებოდა ეს სურვილი, საშინელი მადლით აღძრულიყო მისი ცნობისმოყვარეობა.

რომ ველარ დააღწია ამ ფიქრს თავი და ველარ დაიმშვიდა გული, თავისი ნიჭი მოიხმარა და ქარგას მიუჯდა, მოსაწყენ და ძილის მომგვრელ საქმეს. უკვე რამდენიმე საათი იყო, ასე ჰქარგავდა და უცბად ვილაცამაც შემოალო კარი. შეხედა ქალბატონმა, თავისი საყვარელი თეოდული დაინახა, მის წინ მხედრულ სალამით გამოჰიმული. შეჰკივლა სიხარულით და წამოვარდა: შესაძლებელია ქალბატონი იყო. გასათხოვარ ქალივით უმანყო, ღვთის მოსავი და მამიდა, მაგრამ მაინც ნეტარება იგრძნო, როცა კოხტა ოფიცერი გეწვევა.

— თეოდულ, შენა?

— გზად გამვლელი, ჩემო მამიდა.

— მაკოცე, ბიჭო!

— რამდენიც გნებავთ.

მოეხვია. გულში ჩაიკრა, დაჰკოცნა.

მოლბა მამიდა, მივარდა თავის მაგიდას, უჯრა გამოსწია.

— ერთ კვირას მაინც დარჩები ჩვენთან.

— ამ საღამოსვე გიახლებით, მამიდაჩემო.

— შეუძლებელია!

— მათემატიკური სიზუსტით ამ საღამოს მივდივარ!

— მოდი, დარჩი, ჩემო თეოდულ, ამისრულე ეს თხოვნა.

— გული მიბრძანებს — დარჩიო, სამსახური — არაო. საქმე ისაა, მამიდაჩემო, რომ სხვაგან გადაგვიყვანეს. მელონში ვიყავით და ახლა გაიონში გადავყვეართ. ძველი გარნიზონიდან ახალში გადასასვლელად პარიზში უნდა გავიაროთ და მეც ვისარგებლე შემთხვევით: — წავალ, მამიდაჩემს გადავკოცნი-მეთქი, ვიფიქრე.

— ჰოდა, ესეც შენ გარჯისათვის.

და ათი ოქრო ჩაუდო ხელში.

— თქვენ გინდოდათ გეთქვათ თქვენი ნახვის სიამოვნებისათვის, ძვირფასო მამიდა.

ერთხელ კიდევ მოეხვია თეოდული. გულში ჩაიკრა, დაჰკოცნა, აგრძნობინა სიტკბოება კოხტა ბიჭის საყელოთი ოდნავ გააწრულ ლოყისა.

— მაშ ცხენით მისდევ შენს რაზმს? — ჰკითხა მამიდამ.

— არა, მამიდაჩემო, თქვენი ნახვა მინდოდა და ნება მომცეს დილიყანით მივიღე გაიონში. ჩემი ცხენი მეჯინიბეს მიჰყავს რაზმთან ერთად. რაკი სიტყვამ მოიტანა, მინდა ცოტა რამ გკითხოთ, თუ ნებას მიბოძებთ.

— განა რა უნდა მკითხო?
— მარიუსიც მოგზაურობს ასე ჩემსავით დილიენით?
— მერე შენ რა იცი? — შეჰყვირა მამილამ, რომელსაც ხელ-
ხლა აეშალა ყინი ცნობისმოყვარე ქალისა.

— ეს არის ახლა გახლდით, ამ საღამოსთვის ალაგი დავიჭირე
დილიენში.

— მერე? მერე?

— ერთი მგზავრი ყოფილიყო ჩემზე უწინ და იმასაც დაეჭრა:
ალაგი ამ საღამოსთვის, იქა ვნახე იმისი სახელი და გვარი.

— რა გვარი?

— მარიუს პონმერსი.

— ის საძაგელი, ისა! — შეჰყვირა მამილამ — ააჰ, ნეტავი ისიც
შენსავით კარგად იქცეოდეს! ნეტავი სად მიდის? დილიენში
უნდა გაატაროს მთელი ღამე?

— როგორც მე, მამილამე.

— შენ მოვალეობისა გამო მიდიხარ დილიენით, ის კი გარყვ-
ნილობისთვის.

— ჰოო? აბა, რას წარმოვიდგენდი?

აქ უცნაური რაღაც მოუვიდა ქალბატონ ყილნორმანს. უტბად
მოიხაზრა თავის ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილების საშუალება.
ვაცუკაცი რომ ყოფილიყო, ხელს იკრავდა უშებლში გახარებული
და თეოდულს მიმართა:

— იქნება არც კი იცი, რომ მარიუსი ჯერ არც გიცნობს?

— ვიცი, რადგან არც კი შემომხედავს ხოლმე, საცა შევხვ-
დები.

— მაშ ამაღამ ერთად მიემგზავრებით? ერთი დილიენით?

— მე დილიენში გახლავართ, ის მეეტლესთან.

— სად მიდის ეგ დილიენი?

— ანდელში.

— მაშ მარიუსიც იქ მიდის?

— თუ გზაში არსად დარჩება, ჩემსავით. მე კი ვერნონში უნდა
ჩამოვხტე და ფოსტაში შევიარო. სად გიახლებათ მარიუსი, ა
ციცი, სწორედ მოგახსენოთ.

— მარიუს! რა საზიზღარი სახელია! არა, სხვა სახელი გაუწყ-
დბო, რომ მარიუსი დაარქვეს! აი, კარგი სახელი შენა გქვია, ტბი-
ლი, თეოდულ!

— არც მე მომწონს ჩემი სახელი. ნეტავი აღფრედი დაერქმიათ.

— ყური დამიგდე, თეოდულ.

— მიბრძანეთ, მამილა.

— გეყურება?

— ბრძანეთ, ბრძანეთ!

— სადღაც დადის მარიუსი!

— ოჰო!

— ხშირად სხვაგან ათევს ღამეს!

— აჰა!

— გვინდა გავიგოთ, სად დადის, ვისთან?

თეოდულმა გულგრილად უპასუხა:

— ალბათ გოგო ჰყავს ვინმე.

მერე ეშმაკურად გაიღიმა, და ხაზი გაუსვა თავის ნათქვამს:

— გომბიო იქნება!

— ცხადია, გომბიო! — შეჰყვირა მამილამ, რომელსაც ისე მოესმა თეოდულის სიტყვა, თითქო იმის მამას წამოეძახოს, მით უფრო, რომ ეს სიტყვა — გომბიო — სრულიად ემოწმებოდა და ამართლებდა მის ეჭვს, რომ მარიუსი გატაცებული უნდა ყოფილიყო ვიღაც გოგოს სიყვარულით.

— რომ იცოდე, როგორ გვასიამოვნებ, ჩემო თეოდულ, მარიუსს რომ მიჰყვე! შენთვის ადვილი იქნება ეს დავალება, რადგან არ გიცნობს. რაკი გოგოც არის ამ საქმეში, იქნება ისიცა ნახო როგორმე. მერე დაწვრილებით მოგვწერე ყველაფერი. ვერ წარმოიდგენ, როგორ ასიამოვნებ პაპაშენს.

არაფრად მოსწონდა თეოდულს ამგვარი დავალება, მაგრამ ვული მოუღბო ათმა ოქრომ, მით უფრო, რომ შესაძლებლად ჰიაჩნდა ამ ჯილდოს ხელმეორედ მიღება. დაემორჩილა, იკისრა მსტოვარობა და უთხრა:

— ბატონი ბრძანდებით, მამილა.

გულში კი სხვას ფიქრობდა:

— ეგეც შენ! მოახლედ მიჰყვე მარიუსს!

ერთხელ კიდევ გადაჰკოცნა მამილამ.

— ნეტავი შენსავით ჭკვიანად იქცეოდეს, ის საძაგელი, ისა! შენ ხომ მავას არ იზამდი? შენ გწამს და ემორჩილები დისციპლინას, უფროსების პატივისცემა იცი, პატიოსანი ბიჭი ხარ და მაგისტანას არას იკადრებ. სამი-ოთხი დღით იკარგება ბიჭი, ვილაც უნამუსო გოგოს სანახავად.

კმაყოფილების ღიმილით გაუბრწყინდა თეოდულს სახე. ეს იყო ღიმილი კარტუშისა, რომელიც პატიოსნებისთვის შეაქეს.

იმ საღამოსვე ჩაჯდა მარიუსი დილიჟანში და გაუდგა თავის გზას. რას წარმოიდგენდა, რომ თან მისდევდა ჯაშუში. რაც შეეხება ამ ჯაშუშს, ჩაჯდა თუ არა დილიჟანში, მაშინვე დაეძინა.

ტბილად და სინდისიერად. მთელი ღამე ხვრინავდა. თენდებოდა, როდესაც კონდუქტორმა დაიყვირა:

— ვერნონი! ვინ მიდის ვერნონს? გადაბრძანდით! ლეიტენანტი თეოდულიც გამოადვიდა ამ ყვირილმა.

— ჰოდა მეც აქ ჩამოვხტები, — იძახდა მძინარე და ცდილობდა გამოფხიზლებულიყო.

ნელ-ნელა მოდიოდა გონზე. აგონდებოდა გუშინდელი. მოაგონდა თავისი მამიდა, ათი ოქრო, მარიუსი, მამიდას დავლება და თავისი დაპირება, — გავიგებ ვისთან დადის და შეგატყობინებთო. ამან სიცილი მოჰგვარა.

— იქნება აქ არც კი იყოს, — ანუგეშებდა თავის თავს თეოდული, — იქნება გზაში დარჩა სადმე, შეიძლება პუასიში დარჩა, ან არადამანტში, ან კიდეც როლბუაზში. თუ იქ არსად დარჩა, პასამდე ივლიდა დილიყნით, რომ იქიდან მარცხნივ წასულიყო ვერესკენ, ან მარჯვნივ ლაროშ-გიონისკენ. ერთი შენ თვითონ სცადე მამიდაჩემო, და ქარსა სდიე მინდორში! საქმე ის არის, რა პასუხი გავცე, რა მივწერო, რომ არ დამემდუროს მამიდაჩემი?

ამ დროს ვილასიც შავი შარვალი დაინახა; დილიყნიდან, მეეტლის გვერდიდან ჩამოდიოდა ვილაც.

იქნება მარიუსი იყოს? — გაიფიქრა თეოდულმა.

ეს მარიუსი იყო.

იქვე ცხენებთან და ფოსტის მოხელეებთან პატარა გოგონა იდგა და ყვავილებს სთავაზობდა მგზავრებს.

— იყიდეთ, ბატონო, შეამკეთ თქვენი სატრფო, — იძახდა გოგონა.

მივიდა გოგონასთან მარიუსი, იყიდა საუკეთესო თაიგული და გზას გაუდგა.

— ჰხედავთ? ჰხედავთ? — გაიძახოდა თეოდული, — ახლა კი გავაბი! არა, ვისთვის მიაქვს ეს ყვავილები? ვნახოთ, ვნახოთ! არა, მართლა ლამაზი უნდა იყოს ის გოგო, რომელსაც ამ მშვენიერ თაიგულს მიართმევენ! ერთი ვნახოთ!

და გადმოხტა. დავალების ასასრულებლად კი არა, ახლა თვითონ აეშალა ცნობისმოყვარეობა, როგორც იმ სანადირო ძაღლებს, რომლებიც ხშირად თავისთვის ნადირობენ.

შორიახლო მიჰყვა მარიუსს.

ის კი ყურადღებასაც არ აქცევდა თეოდულს. ლამაზი ქალება ჩამოდიოდნენ დილიყნიდან, იმ გზითვე მიდიოდნენ. მაგრამ ვერავის ხედავდა მარიუსი.

ძალიან გაუტაცია სიყვარულს! — ფიქრობდა თეოდული.

მარიუსი ეკლესიისკენ მიდიოდა.

— ძალიან კარგი, — იძახდა თეოდული, — რა სჯობს ეკლესიას? სატრფოსაც ნახავ, ღმერთსაც ააშებ. თვალს ჩაუყრავ ლამაზ გოგოს, შუა ლოცვის დროს.

საყდართან მივიდა მარიუსი, მაგრამ არ შევიდა. უკან მოუარა ეკლესიას.

— გარეთ გახლავთ პაემანი! — თქვა თეოდულმა, — ერთი ვნახოთ გოგონა!

და ფეხაკრებით მიჰყვა მარიუსს იმ კუთხემდე, სადაც მარიუსმა გაიარა.

მივიდა კუთხემდე და გაჩერდა გაშტერებული.

საფლავის ბალახში მუხლმოყრილი იდგა მარიუსი. ხელები პირისახეზე აეფარებინა. თაიგული დაეშალა და საფლავზე დაეღაგებინა ყვავილები. საფლავის თავში პატარა ჯვარი იყო ჩამაგრებული შავი ხისა და ზედ თეთრი ასოებით ეწერა: პ ო ლ კ ო ვ ნ ი კ ი ზარონი პონმერსი. მარიუსის ქეითინი ისმოდა.

გოგოს ნაცვლად საფლავი აღმოჩნდა.

თ ა ვ ი მ ე რ ვ ე

მარმარილო და გრანიტი

საფლავის სანახავად და მამის დასატირებლად იყო წამოსული მარიუსი, პირველად რომ დაეთხოვა პაპას და აქ, სასაფლაოზე მოდიოდა ყოველთვის, როდესაც გამოდიოდა პარიზიდან.

ბ. ჟილნორმანი კი გაიძახოდა — ღამე სხვაგან სძინავსო.

განცვიფრებული შესცქეროდა თეოდული ამ მოულოდნელ სურათს. რას წარმოიდგენდა, რომ საფლავზე მტირალს ნახავდა მარიუსს. რაღაცა გრძნობა მოერია, უცნაური და უსიამოვნო. რომელშიაც ვერ გარკვეულიყო. და რომელშიაც პატივისცემა იყო ცალკე საფლავისა და ცალკე მიცვალებულ მხედრისადმი. უკან დაიწია. მარტო დატოვა მამის საფლავზე მარიუსი და აქაც გამოადგა სამხედრო დისციპლინა, ამ უკან დაწევაში, მსხვილ ეპოლეტებით მოსილი წარმოუდგა მიცვალებული და ცოტა დააკლდა. მხედრულად არ გამოესალომა საფლავს. რა რადგან არ იყო. რა უნდა მიეწერა თავის მოხუცებულ მამიდისთვის, გადაწყვიტა, — სულაც არაფერი მიეწერა.

შეიძლება არავითარი შედეგი არ მოჰყოლოდა თეოდულის ამ

აღმოჩენას, მარიუსის სატრფოს ნახვას. მაგრამ როგორც ეს ხშირად მოეწყობა ხოლმე ჩვენდა უნებურად, აქაც სრულიად შემთხვევით, ვერნონის სცენამ საშინელი აღშფოთება გამოიწვია პარიზში.

მესამე დღეს დილით დაბრუნდა მარიუსი; შინ მივიდა. და რადგან ძალიან დაღლილი იყო ორი დამის უძილობით დილაქანში. იფიქრა, — ვიბანავებ, მერე მივწვები და მივიძინებო. — სიჩქარით იყო, თუ დაუდევრობით. სერთუკი გაიძრო, შავი ზონარი მოისხნა ყელიდან და საბანაოდ წავიდა.

ბ. ჟილნორმანიც ადრე დგებოდა, როგორც ყველა კარგად მცოდნე ბებერი. მარიუსის მოსვლა გაიგო და ჩქარი ნაბიჯით. რაზდენადაც კი შეეძლო მის გამხმარ ფეხს. შეუდგა კიბეს, მარიუსთან ასასვლელად მიემართებოდა პაპა. რომ მოხვეოდა, ეკონა თავის შვილისშვილისთვის, ამ ალერსის დროს გამოეკითხა, და ცოტა რა? მაინც გაეგო ამ საიდუმლოებისა.

მაგრამ ქაბუკი უფრო სწრაფად ჩასულიყო კიბეზე, ვიდრე ოთხმოცი წლის მოხუცს შეეძლო ასვლა, და ბ. ჟილნორმანი რომ ბანის ქვეშ მოთავსებულ ოთახში შევიდა, მარიუსი იქ აღარ დახვდა.

ლოგინი აშლილი იყო. ლოგინზე სერთუკი იდო და შავი ზონარი მოჩანდა.

— ეს კიდევ უკეთესი! — წამოიძახა ბ. ჟილნორმანმა.

და ცოტა ხანს უკან გამარჯვებული შეეარდა თავის ასულთან. რომელმაც ქარგას უჯდა გატაცებული თავის ხელსაქმით. გამარჯვებული იყო და აღტაცებული ბ. ჟილნორმანი.

ერთ ხელში მარიუსის სერთუკი ეჭირა, მეორეში შავი ზონარი შეეარდა და შეჰყვირა:

— ახლა კი ხელთა მყავს ბიჭი! ასლა კი გავიგებთ ამ საიდუმლოს! ამას ხედავ? თავიც აქ არის და ბოლოც იმის წიაღისა! ეხლაც დამიმალავს?! რომანიც აქა მაქვს და იმ გოგოს სურათიც.

და მართლაც, შავ ზონარს პატარა შავი ტყავის მედალიონი ეკიდა.

აილო მედალიონი მოხუცებულმა და კარგა ხანს უყურა ხმის ამოუღებლად. ეჭირა ხელში და არა ხსნიდა. შესცქეროდა იმ მარადიულად, დამშვიულ და თან გაბრაზებულ ღარიბივით, რომელიც საგანგებო საკმელ-სასმელს შესცქნავის და იცის, რომ არა ერგებარა...

— ამაში, ცხადია, სურათია ქალბატონისა. მე რას მომატყუებს! გულზე ადევს დღე და ღამე თავისი სატრფო. რა სულელები არიან! იქნება ვინმე, საზიზღარი და იმისთვის იკლავს გულს საწ-

ყალი ბიჭი! წახდა, მთლად წახდა ღღეს ყმაწვილკაცობა! სადღაა ჩემი ღროის გემოვნება?

— სურათი ვნახოთ, მამა, — სთხოვა ქალმა.

გახსნეს მედალიონი. პატარა ქალაღლი იყო შიგ, ფრთხილად დაკეცილი, მეტი არაფერი.

— სურათის მაგივრად ტკბილი უსტარი — წასკდა სიცილი ბ. ჟილნორმანს, სიყვარულის გამოცხადება!

— წაევიტხოთ! — ეხვეწებოდა ქალი.

ღეიღამ სათვალე გაიკეთა. გაშალეს ქალაღლი და წაიკითხეს „ჩემს შვილს. იმპერატორმა ბარონობა მიბოძა ვატერლოოს ბრძოლის ველზე. და რადგან ღღევანღელი მთავრობა არა სცნობს ამ ჩემ წოდებას, რომელიც მე ჩემი სისხლითა მაქვს დამსახურებული, მას ჩემი შვილი მიიღებს და ატარებს. რა თქმა უნდა, ის ამისი ღირსი იქნება“.

შეუძღებელია სიტყვით გამოთქმა იმ განცვიფრებისა, რომელიც უცხად მოერიათ მამასაც და შვილსაც. გაქვავებულივით დარჩნენ ორნივე, თითქოს სკვედილის გამყინავი სუნთქვა იგრძნეს. ხმას არ იღებდა არც ერთი. ბოლოს ბ. ჟილნორმანმა წაიღუღუნა ჩუმად, თითქოს თავისთავს ეჩურჩულებოთ:

— ეს უებრო მეომარის ხელია.

გამოართვა ქალმა ქალაღლი, კარგად გასინჯა, გადააბრუნა, ვადმოაბრუნა, მერე ისევ მედალიონში ჩადო.

ახლა სერთუეს ეცნენ. ჯიბიდან პატარა კოლოფი ვადმოვარდა, ლურჯ ქალაღღში შეხვეული. აიტაცა ქალბატონმა. გახსნა ლურჯი ქალაღღი. სადარბაზო ბარათები იყო მარიუისისა. ამოიღო ერთი და მამას მიაწოდა.

— ბარონი მარიუს პონმერსი, — წაიკითხა ბ. ჟილნორმანმა.

და ზარი დააწკარუნა. შემოვიდა ნიკოლეტი.

აიღო მოხუცებულმა სერთუეი. კოლოფი. მედალიონი, იატაკზე ვანარცხა ყველაფერი და ნიკოლეტს უბრძანა:

— გამაცალეთ ეს ნავავი!

მთელი საათი ვავიდა ისე. რომ ხმა აღარ ამოუღიათ არც მამას, არც მის ასულს, ისხდნენ გაჩუმებულნი. ზურგი შეაქციეს ერთმანეთს, და რაღა თქმა უნდა, ერთსა და იმავეს ფიქრობდნენ ჰამაცა და შვილიც. ბოლოს ასე დააბოლოვა ქალბატონმა თავისი უქარი:

— კარგია თქვენმა მზემ!

ამ ღროს მარიუსიც ვამოჩნდა. შეაღო კარი და ვაფითრდა: ჰაჰას იმისი სადარბაზო ბარათი ეჭირა ხელში.

ღანიანა ბ. ჟილნორმანმა თავისი ურჩი შვილიშვილი და დაწყობილი, ბურჟუის მედიდურ ამპარტავნობით და თან დაცინვით:

— თქვენა ბრძანდებით? თქვენ? თქვენ? თქვენ? მამ თქვენ ბარონი ბრძანდებით? მომილოცავს! ეს რას ნიშნავს?

ოდნავ აწითლდა მარიუსი და უპასუხა:

— ეს ნიშნავს, რომ მე შვილი ვარ მამაჩემისა.

შიგ გულში მოხვდა ბ. ჟილნორმანს. შეწყვიტა. სიცილი და უკმეხად შეუტია:

— მამაშენი მე ვარ!

თავდალუნული იდგა მარიუსი, ძლივს იკავებდა თავს:

— მამაჩემი თავმდაბალი კაცი იყო და თან გმირი, რომელიც სახელოვნად ემსახურა რესპუბლიკას და საფრანგეთს. მამაჩემი ერთგულად, თავგანწირვით იღწვოდა იმ მიმართულების გასამარჯვებლად რომელსაც თავისუფლება ჰქვია და სამშობლოს დიდება მამაჩემი მთელი ოცდახუთი წელიწადი ებრძოდა თავისუფლებას ბტრებს, ბრძოლაში დალია თავისი სიცოცხლე, დღე ბრძოლაში იყო, ღამე — თოვლში და წვიმაში. სახელოვანი ვაჟკაცი იყო მამაჩემი, გმირულად მებრძოლი, ოცჯერ დაჭრილი, და ისე მოკვდა ყველასაგან მივიწყებული და მიტოვებული, რომ ერთადერთი თავისი შვილიც კი არ აჩვენეს. თუ დანაშაული ჰქონდა რამე მამაჩემს, ერთადერთი: მეტისმეტად, თავდავიწყებით უყვარდა: ორი უმადური, სახელდობრ თავისი სამშობლო და თავისი შვილი!

ეს კი მეტისმეტი იყო! როგორ შეიძლებოდა ამის თქმა ბ. ჟილნორმანთან? რესპუბლიკის ხსენებაზე წამოიწია, უკეთ ვთქვათ, წამოვარდა, წამოიჭიმა. ისე მოქმედებდა მოხუცებულ მეფის მომხრეზე მარიუსის ყოველი სიტყვა, როგორც საბერველი გაჩაღებულ ნაკვერცხალზე. ფერმიხდილს სისხლი აუვარდა თავში, გაწითლებულს მეწამულის ფერი დაედო და მეწამულს აღმოედებული.

— მარიუს! — შეჰყვირა პაპამ, — უბედურო! მე არ ვიცი, რა იყო მამაშენი, და არც მინდა მაგის ცოდნა! მე იმისი არა ვიცი, რა და არც კი ვიცნობ, თუ მართალი გინდა! მაგრამ ის კი კარგად ვიცი, რომ იქ, მამაშენთან, უსინდისო ქურდობის გარდა არაფერ იყო! თუ იყო ვინმე, სულ ყაჩაღები იყვნენ, ავაზაკები, კაცისმკვლელები, წითელქუდა ვიგინოარები, სულ ქურდები, გეყურება? სულ ყველანი ქურდები იყვნენ და თავის ჯიბის მეტი არ სწამდათ-რა! მე იმათგანს არავის ვიცნობ! მაგრამ ყველას კი ვახსიათებ. გეყურება? გაიძვერა ქურდების მეტი იქ არავინ ყოფილა! — ჰოდა, მართალი გინდა? როგორც ჩემი ფლოსტი არ არის თავადი.

ისე შენ არა ხარ ბარონი! ყაჩაღები იყვნენ ყველანი და რობეს-პიერს ემსახურებოდნენ! ყაჩაღები, რომლებიც ბუ-ო-ნაპარტეს ემსახურებოდნენ! მოლაღატეები იყვნენ ყველანი, სამშობლოს ზტრები და გამყიდველნი! ლალატის მეტი არა იცოდნენ რა! ლალა-ტი და ლალატი! უღალატეს სამშობლოს, უღალატეს კანონიერ მეფეს! ვატერლოოს გაიძახი? ვატერლოოში არ იყო, რომ კუდ-ამოძუებული გაუბოდნენ შენი გმირები პრუსიელების და ინგლი-სელების ჯარს! არ ვიცი, შეიძლება ბატონი მამათქვენიც იქ ბრძან-დებოდა, მაგრამ რა გაეწყობა? მართალს მოგახსენებთ და ნუ გამიწყრებით!

ახლა მარიუსი გამხდარიყო კოცონად და პაპას რგებოდა საბე-რველობა. თავით ფეხამდე თრთოდა ჭაბუკი. არ იცოდა რა ექნა, რა პასუხი გაეცა? ქურუმი იყო, რომელიც ხედავს, რომ ფეხქვეშა სთელავენ მის სალოცავს, და ხმა ვერ ამოუღია. ფაკირი იყო, რომელიც ხედავს, როგორ აფურთხებენ იმის სალოცავ კერპს. ნუთუ უპასუხოდ დასტოვებდა ამოდენა ლანძღვას მის წმინდათა-წმინდისას? მაგრამ რა უნდა ქნა? მის მამას ლაფი გადაასხეს, ძირს დასცეს და ქელვა დაუწყეს! ეს მოითმინოს? მერე ვინ გაბედა, ვინ შეუგინა მამა? საკუთარმა პაპამ! როგორ იყაროს ჯავრი? როგორ აღადგინოს მამა, რომ პაპა არ შეურაცხოს? ლანძღვას ხომ ვერ დაუწყებდა თავის პაპას. შეუძლებელია. მაგრამ შეუძლებელია აგ-რეთვე უპასუხოდ დატოვება მის მიცვალებული მამის შეურაცხ-ყოფისა. ერთი მხრივ, წმიდა საფლავი, მეორე მხრივ, ქალარა. მთვრალივით იყო ცოტა ხანს, ბარბაყებდა, ბრაზი ერეოდა და თან პაპისადმი პატივისცემა. ბოლოს წამოიწია ამაყად, თვალი თვალში გაუყარა თავის პაპას და შეჰყვირა, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა:

— ძირს თქვენი ბურბუნებიც და ღიპიანი ღორი ლუი მეთვრა-მეტეც!

ლუი მეთვრამეტე უკვე ოთხი წელიწადი იყო, რაც მომკვდარ-იყო, მაგრამ ეს არას ნიშნავდა მარიუსისათვის.

ალვიით აწითლებულ მოხუცებულს ფერი ეცვალა უცბად, თავის ქალარაზე უფრო გათეთრდა. პერცოვ დე-ბერის ქანდაკებას-თან მივიდა, ბუხრის თავზე რომ იდგა, და ღრმად, ზეიმურად დაუქრა თავი. მერე ხმის ამოუღებლივ ორჯერ გაიარ-გამოიარა ოთახში თავიდან ბოლომდე, ბუხარიდან ფანჯარამდე, პარკეტი აპკრიალა, თითქო ადამიანი კი არა. ქვის ქანდაკება ყოფილიყოს მოსიარულე. მერე თავის ქალთან მივიდა, რომელიც შეშინებულ ბებერი ცხვარივით შეჰყურებდა მოამათე მამას და დისწოლს, დაიოუნა და ღიმილით, თითქმის სრულიად დამშვიდებული ხმით უთხრა:

— ერთად ვერ მოთავსდებიან, ერთ ჰერ ქვეშ, დიდებული ბარონი, როგორც ეს ბატონი ბრძანდება, და მდაბიო ბურჟუა, როგორც მე ვარ.

მერე უცბად წელში გაიმართა, თვალები დააქყიტა, ფერმიხდილი, გამშაგებული მივიარდა მარიუსს, ხელი გაიშვირა კარისკენ და შეჰყვირა:

— გადი აქედან!

გავიდა სახლიდან მარიუსი.

მეორე დღეს ბ. ჟილნორმანმა უთხრა თავის ქალს:

— სამოც პისტოლს¹ გაუგზავნით ყოველ ექვს თვეში იმ სისხლისმსმელს და ეცდებით, სხენებაც აღარ იყოს აქ იმისი.

მაგრამ იმდენი ბრაზი ჩარჩენოდა გულში, იმდენი დაუნთხეველი ცოფი, რომ თქვენობით ელაპარაკებოდა თავის ქალს სამი თვის განმავლობაში, რადგან სხვა არავინ ჰყავდა, რომ იმაზე ამოეყარა ჯავრი.

თავის მხრივ მარიუსიც აღშფოთებული გამოვიარდა სახლიდან. აქაც ერთი გარემოება ჩაერია მის ბედისწერაში და სასოწარკვეთილებამდე მიიყვანა იგი. ოჯახში აღძრულ უთანხმოებას ყოველთვის ემატება ამგვარი, შემთხვევითი გარემოება და აბრულებს მდგომარეობას: ამრავლებს ერთმანეთისადმი სასაყვედუროს, თუმცა ძირითადად არას უმატებს უთანხმოების გამომწვევ მიზეზს: ბრძანება რომ მიიღო ნიკოლეტმა, — გამაცალე ეს ნავაიო, — საჩქაროდ აიტაცა იატაკიდან მარიუსის სერთუკი, მედალიონი და ბარათები, რომ მის ოთახში აეტანა. მაგრამ ბანის სართულის ასასვლელ ბნელ კიბეზე ხელიდან გაუვარდა შავი მედალიონი. რომელშიც დაკეცილი იდო მარიუსის მამის ხელით დაწერილი ქაღალდი. ვეღარც მედალიონი იპოვეს, ვეღარც შიგ ჩამალული ქაღალდი. მარიუსი დარწმუნებული იყო, რომ ბატონმა ჟილნორმანმა, — იმ დღის აქეთ სხვაფრივ აღარ იხსენიებდა თავის პაპას, — ცეცხლში ჩააგდო მისი მამის ანდერძი. ეს ანდერძი ზეპირად იცოდა მარიუსმა და მაშასადამე თავისას აღადგენდა, მაგრამ სავალალო თვით ქაღალდის დაკარგვა იყო, მამის ხელის ნაწერისა, წმინდა ნაშთისა, რომელიც თავის გულად უღირდა.

გავიდა სახლიდან მარიუსი. არა სთქვა, სად მიდიოდა, და არც იცოდა, სად წავიდოდა. ოცდაათი ფრანკი ჰქონდა ჯიბეში, თავისი საათი და ცოტა რამ ტანისამოსი. საათობით გაურვივდა მეეტლე და ლათინების უბნისკენ წავიდა.

¹ პისტოლი — ათი ფრანკი.

წიგნი მეოთხე

ანბანის მოყვარენი

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

პატარა ჯგუფი, რომელმაც კინალამ ისტორიული
მნიშვნელობა მოიპოვა

იმ დროს მიყრუებულად მოჩანდა საზოგადოებრივი ცხოვრება. მაგრამ მაინც იგრძნობოდა ჩუმი რევოლუციური თრთოლა. 89 და 92 წლების იდეების სიო ედებოდა ქვეყანას. ყმაწვილკაცობა, იმედი გვაქვს გვაპატიებენ ამ სიტყვას, ტყავს იცვლიდა ნელ-ნელა. თავისდა შეუმჩნეველად იცვლებოდა თითქმის საზოგადოებრივი აზროვნება ჟამთა ვითარების ზეგავლენით. საათის ისარი რომ იძვრის ციფერბლატზე, ადამიანის სულშიც იძვრის და წინა სწევს. დრომ მოატანა, საჭირო იყო ნაბიჯის წინ გადადგმა და წინ მიიწევედა ყველა. მეფის მომხრენი ლიბერალებად იქმნებოდნენ. ლიბერალები დემოკრატებად.

ზღვის მოქცევას მოგაგონებდათ ცხოვრება, ათასგვარ უკუქცევით გართულებულს. უკუქცევის შედეგად ყოველთვის არევა რჩება და აქედან უცნაური შეერთება განსხვავებულ აზრებისა. ერთ და იმავე დროს თავყანსა სცემდნენ ნაპოლეონს და თავისუფლებას. ჩვენ აქ ისტორიას მოგიტხოვრობთ. ამგვარი იყო იმ დროის მძღრეკილება. აზრსაც თავისი საფეხურები აქვს გასაველელი. ვოლტერიანელთა როიალიზმს, უცნაურ მიმართულებას ისტორიაში. ძალიან უხდებოდა არა ნაკლებ უცნაური ბონაპარტიული. ლიბერალიზმი.

სხვა მოაზროვნე ჯგუფები უფრო საფუძვლიანი იყო. აქ პრინციპს უკვირდებოდნენ, იქ ადამიანის უფლებებს ემყარებოდნენ; გატაცებული იყვნენ აბსოლუტით, განსახორციელებელ ლანდალ

ეჩვენებოდათ უსაზღვროებანი. აბსოლუტი თავის მკაცრ სიმაგრისა გამო ზეცისკენ მიაფრენს აზრს და იქ აციალებს უსაზღვროში. საგანგებო რამ არის დოგმა, რომელიც ასე ადვილად ჰქმნის ოცნებას და საგანგებო რამ არის ოცნება, რომელიც ჰქმნის მომავალს. უტოპიად გეჩვენებათ დღეს ის რაც ხვალ განხორციელებული სინამდვილე ხდება.

მოწინავე აზროვნებას ორგვარი ფუძე ედევ. იღუმალი ვრცელდებოდა ხალხში და ემუქრებოდა „არსებულ წესწყობილებას“, რომელიც საეპკოც იყო და ფარულიც. ეს უძლური ნიშნებია რევოლუციურ მოძრაობისა. მთავრობის ფარულ განზრახვას ხედება საფარში ფარული განზრახვა ხალხისა. სახელმწიფო წესწყობილების გარდაქმნის ფარულ განზრახვას ეხმაურება ხალხის ფარული მზადება აჯანყებისა.

ჯერ არ იყო მაშინ საფრანგეთში ის ფართო საიდუმლო ორგანიზაციები, როგორც გერმანული ტუგენდბუნდი და იტალიელების კარბონარიზმი. მაგრამ აქა-იქ ჩნდებოდა და ფართოვდებოდა საიდუმლო საზოგადოებათა მოღვაწეობა, ექსში კუგურდა იკრიბებოდა. პარიზში სხვა ამგვარ საზოგადოებათა შორის არსებობდა ანბანის მოყვარეთა საზოგადოება.

რა იყო ეს ანბანის მოყვარეთა საზოგადოება? საზოგადოება იყო, რომელს სახელის მიხედვით ბავშვების აღზრდა უნდა ჰქონოდა მიზნად, ხალხში წერა-კითხვის გავრცელება, ნამდვილად კი საზოგადოების მიზანი იყო — დაჩაგრულების შველა და წელში გამართვა.

ანბანის მოყვარენი ვართო, აცხადებდნენ, და „l'abaisse“¹ დაჩაგრული, დამცირებული ხალხი იყო. საზოგადოებას მიზნად ჰქონდა ამ დაჩაგრულის დახმარება და გათავისუფლება. კალამბური, რომლის ორ აზროვნებას სასაცილო არა აქვსრა. კალამბური ხანდახან ფრიად მნიშვნელოვანი ხდება ისტორიაში; ამის დასამტკიცებლად Castratus ad castra², რა სიტყვაჲმაც ნარხესს ლაშქარის მხედართმთავრობა შესძინა: ან კიდევ tu es Petrus et super hanc Petram³ და სხვ. და სხვ.

მრავალრიცხოვანნი არ იყვნენ ანბანის მოყვარენი, ახლად ჩა-

¹ ფრანგულად სიტყვა „ანბანი“—ფრანგული ანბანის პირველი სამი ასო A B C — abaisse — ელერს როგორც „დამცირებული“, „დაჩაგრული“.

² Castratus — დაკოდილი; Castra — ბანაკი; მობანაკე (დაკოდილი) ბანაკში უნდა იყოს.

³ Petra — კლდე, ქვა; Petrus — პეტრე კლდე ხარ, ამ კლდეზე ავაგებ მღვთისას.

სახელი საზოგადოება იყო, საიდუმლო. ორგანა ჰქონდათ პარიზში თავისი კრებები: ერთი ბინა ბაზართან იყო, ერთ რესტორანში, სახელდობრ „კორინთ“-ში, ამის ხსენება შემდეგშიც დაგვკირდება; და მეორე პანთეონის ახლოს, სენ-მიშელის მოედანზე, ერთ კაფეში, კაფე-მუზენში, რომელიც დღეს უკვე აღარ არსებობს. პირველი ბინა მუშების საკრებად იყო დანიშნული, მეორე სტუდენტებისთვის.

ანბანის მოყვარეთა გამგეობის სხდომა კაფე — მუზენის ერთ მიყრუებულ, მიმალულ ოთახში იყო ხოლმე.

ძალიან მოშორებული იყო ეს ოთახი კაფეს საზოგადო დარბაზიდან, რომელსაც გრძელი, ვიწრო ტალანით უერთდებოდა. ორი ფანჯარა ჰქონდა და პატარა კარით, ბნელ, საიდუმლო კიბით ფეგრე-ს ვიწრო ქუჩაში გადიოდა. იქ იკრიბებოდნენ, თამბაქოს სწევდნენ, სვამდნენ, თამაშობდნენ, დროს ატარებდნენ. ხმამალა მსჯელობდნენ ყოველგვარ საკითხის შესახებ და ჩუმად, ჩურჩულთ სხვა რამეზე. კედელზე გაკრული იყო ერთი ძველი, საფრანგეთის რესპუბლიკის დროინდელი რუკა. საკმარი საფუძველი პოლიციის მოხელეთათვის, რომ ეჭვი აღძვროდათ.

უმეტესი ნაწილი ანბანის მოყვარეებისა სტუდენტები იყვნენ და გულითადი ერთობა ჰქონდათ უმცირესობასთან — მუშებთან. მოგვყავს უმთავრეს მოღვაწეთა სახელები, რადგან ნაწილობრივ მაინც ეკუთვნიან ისინი ისტორიას: ანჟოლრასი, კომბფერი, ჟან პრუვერი, ფეილი, კურფერიაკი, ბაორელი, ლეგლი, ყოლი, გრანტერი.

ყმაწვილი ბიჭები გახლდნენ, გულითადი მეგობრები. სამხრეთელები იყვნენ ყველანი, ლეგლის გარდა.

შესანიშნავი იყო ეს ჯგუფი. შემდეგში გაქრა იმ თვალმიუწვდომელ სიღრმეში, რომელიც ჩვენს უკან რჩება. იმ წერტილამდე მივალწიეთ ჩვენს მოთხრობაში, რომ მეტი არ იქნება, სინათლის სიხვი დავეკრათ ამ იღვით გატაცებულ ყმაწვილკაცობას, სანამ მკითხველი დაინახავს, თუ როგორ მოხვდებიან ისინი ტრაგიკულ სიბნელეში.

პირველად ანჟოლრასი დავასახელეთ და მკითხველი შემდეგში ნახავს, რად მივეცი ეს უპირატესობა.

ანჟოლრასი ერთადერთი შვილი იყო თავის ოჯახისა და მეტად მდიდარი. ანგელოზივით ლამაზი ბიჭი იყო, მომხიბლავი, მაგრამ გაცხარებად კარგად იცოდა — ანტინოუსი იყო, ოლონდ მკაცრი ანტინოუსი. რომ დაენახა ვისმე იმის ჩაფიქრებულ თვალთა ანა-

რეკლი, იტყოდა, — ამ კაცს წინანდელ თავის სიცოცხლეში უკვე განუცდია რევოლუციის გამოცხადებაო. ისე იცოდა რევოლუციის ყოველი ტრადიცია, თითქოს მართლა მონაწილეობა მიეღოს წარსულ საუკუნეთა რევოლუციებში. წინათვე იცოდა ყოველი უმცირესი წვრილმანი თავის დიდებულ საქმისა. ბუნებით მღვდელთმთავარს ემსგავსებოდა, მებრძოლს. გულწრფელად ემსახურებოდა და იბრძოდა რევოლუციის გასამარჯვებლად. დროის თვალსაზრისით უბრალო ჯარისკაცი იყო რევოლუციისა; სანატრელ მომავლის მიღწევისათვის კი ქურუმში იყო იდეალისა. თვალის კაკალი ღრმად ჩავარდნილი ჰქონდა, მოწითალო ქუთუთო, სქელი ქვედა ტუჩი, რომელიც უსიტყვოდ გამოსთქვამდა რაიმესადმი ზიზღს, და მაღალი, გაშლილი შუბლი. დიდი შუბლი იგივეა პირისახისთვის, რაც ფართოდ გაშლილი ცა პორიზონტისთვის. ამ საუკუნის დამდეგს და წარსული საუკუნის დამლევეს როგორც სხვა ბევრი ყმაწვილი კაცი, სახელგანთქმული იყო ანჟოლრასიც, უმანკო, როგორც ყმაწვილი ქალი, თუმცა ხშირად ფერიც ეკარებოდა, ვაჟაცი იყო უკვე, და მინც ბავშვსა ჰგავდა. ოცდაორი წლის ჰაბუკი ჩვიდმეტი წლისას მოგაგონებდათ. იყო და ეტყობოდა, არც კი იცოდა, რომ არსებობს ქვეყნად ქალად წოდებული არსება. ერთადერთი სწამდა — უფლება, ერთადერთი ენატრებოდა — დამხობა ხალხის მჩაგვრელ უსამართლობისა. ავენტინის მთაზე რომ ყოფილიყო, გრაკხუი იქნებოდა; კონვენტში — სენ-ჟუსტი. ვარდს ვერა ხედავდა, გაზაფხულისა არა იცოდარა, ფრინველთ გალობა არ ესმოდა. ღია გულმკერდი რომ დაენახა ვეადნესი, ისევე გულცივად დარჩებოდა, როგორც არისტოგიტონი. ისიც პარმოდისის აზრისა იყო და, ყვავილები მარტო იმისთვის მიაჩნდა გამოსადეგად, რომ იარაღი დაემალა. დროს გატარებაშიც კი მკაცრი იყო. ყურადღებას არ აქცევდა არაფერს, რაც რევოლუციას არ შეეხებოდა, და თუ შეხვდებოდა ამისთანა რამ, უმანკო ქალწულივით დახრიდა თვალებს. მარმარილოსავით მყარი ადამიანი იყო, და თავისუფლება იყო იმისი სატრფო, სიტყვა მკაცრი შთაგონებით აღსავსე ჰქონდა და კილო ჰიმნისა. მოულოდნელად იცოდა ფრთის გაშლა. ვაი იმ ქალს, რომელიც მის დაახლოებას მოინდომებდა! კამბრეს მოედანზე, ან სენ-ჟან-დე-ბოვეს ქუჩაში რომ დაენახა მოსიერნე ქალს და მოსწონებოდა ეს სალუქი, ლამაზ თვალწარბიანი, ქარით თმაშლილი, ვარდისფერლაწვება, ბაგე დაკოკრებული ბიჭი და მოენდომებინა მით ჟინის ჩაქრობა, ახლო მისდგომოდა, რომ თავის სილამაზით მოეხიბლა, ზიზღით სავსე უარს მიიღებდა, უცბად დაი-

ნახავდა იმ გარდაუვალ უფსკრულს, რომელიც აშორებს მათ ერთ-მანეთისაგან, და საბოლოოდ დარწმუნდებოდა, რომ ერთნაირად არ უნდა ექცეოდეს ბომარშეს ზრდილ არშიყ ქერებიანსა და ეზეკიელს მრისხანე ქერუბინს.

ანეოლრასს გვერდში უდგა კონბფერი.

ანეოლრასი ლოგიკა იყო რევოლუციისა, კონბფერი რევოლუციის ფილოსოფია. რევოლუციის ლოგიკის და ფილოსოფიას შორის ის განსხვავებაა, რომ ლოგიკამ შეიძლება ბრძოლას მიმართოს თავის წადილის განსახორციელებლად, ფილოსოფია კი მარტო მშვიდობიანობით სარგებლობს. კონბფერი ასრულებდა და შესწორებას აძლევდა ანეოლრასს. იმისავეთ სულ მალა არ იდგა, მაგრამ უფრო ვრცელი თვალსაზრისი ჰქონდა. ხალხის განვითარებისათვის ერთადერთ საშუალებად სწავლა-განათლება მიაჩნდა და დიდებულ პრინციპების გავრცელება. მოკლედ სჭრიდა თავისას: — რევოლუცია საჭიროა, ოღონდ განათლებაც აუცილებელია. ციკაბო მთის მწვერვალთან უსაზღვრო ჰორიზონტს შლიდა მომავლისას. ამიტომ კონბფერის ყველა მოსაზრებაში ყოველთვის მოიპოვებოდა მისაღები და კონბფერის რევოლუცია უფრო ადვილად ასატანი იქნებოდა, ვიდრე ანეოლრასის. ანეოლრასი თავის მრწამსს ღვთიურ სამართლიანობაზე ამყარებდა, კონბფერი — ბუნებრივზე. პირველს რობესპიერი ჰყავდა სალოცავად, მეორეს — კონდორსე. კონბფერი ისე ცხოვრობდა, როგორც ყველა იმდროინდელი. ისტორიაში რომ ყოფილიყვნენ მოხსენებული ეს ყმაწვილი კაცები, ერთის დასახასიათებლად „მართალი“ იქნებოდა ნათქვამი, მეორის დასახასიათებლად — „ბრძენი“. ანეოლრასი უფრო მამაცი იყო, კონბფერი — უფრო ადამიანი. *Homo et Vir* — სწორედ ამით განიჩიოდნენ ერთმანეთისაგან. რამდენად მკაცრი იყო ანეოლრასი, იმდენად ლმობიერი იყო კონბფერი. უყვარდა სიტყვა „მოქალაქე“, მაგრამ უფრო მეტად სიტყვა „ადამიანი“, რომელსაც სიამოვნებით გამოთქვამდა ესპანურად — *ომბრ*¹. ბევრს კითხულობდა, თეატრში დადიოდა, კრებებს ესწრებოდა, სწავლობდა არავის სინათლის განბნევას. აღტაცებული იყო ჟოფრუა სენტ-ილერის ლექციით, და იმის განმარტებით, რომ ორგვარი დანიშნულება აქვთ გარეთა და შიგნითა საძილე არტერიებს, რომლებიც ერთი პირისაბეს ერთვის და მეორე თავის ტვინს. კვალდაკვალ მისდევდა მეცნიერებას, ადარებდა სენ-სიმონს და ფურიეს. იკვლევდა და კითხულობდა იეროგლიფებს, სინჯავდა და იკვლევდა მიწის ფენებს, მსჯელობდა გეოლოგიაზე, მეხსიერებით ხატავდა პეპელა-

¹ „Hombre“ — ადამიანი.

მახარობელს, შეცდომებს პოულობდა აკადემიის მიერ გამოცემულ ლექსიკონში, სწავლობდა მარშალ პუისეგურს და დელეუზს, ან ამტკიცებდა არაფერს; სასწაულსაც კი, და არ უარპყოფდა არაფერს, საიქიოდან მოსულთაც კი; ფურცლავდა გაზეთ „მონიტორს“ ძველი წლებისას და ფიქრობდა, — სკოლის მასწავლებელზე არის დამოკიდებული მომავალი; ცდილობდა ხალხში სწავლის გავრცელებას, — საზოგადოება დაუსრულებლივ უნდა ზრუნავდეს ხალხის გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებაზეო, — და ამის საშუალებად მეცნიერების გავრცელებას უნდა ცდილობდეს, მოზარდ თაობის გონებრივ განვითარებას, რაისთვისაც მეტად სუსტად მიაჩნდა თავისი დროის სწავლის მეთოდები და მწერლობის სულ ორისამი საუკუნის ნაწარმის მნიშვნელობა. ეშინოდა მთავრობის მიერ დანიშნულ მასწავლებელთა პედანტიზმისა, სკოლებში ჭეშმარიტებად აღიარებულ ცრუმორწმუნეობასა და დაუფიქრებლივ დამყარებულ ძველის ქადაგებისა, რომლის ნაყოფად ჩვენი სასწავლებლები შეგნებულს კი არა, ძველის თაყვანისმცემელს და ახალის მტერ ადამიანსა ჰქმნიან. უყვარდა მეცნიერება, ენის სიწმინდე, ენამქვევრობა, პოლიტექნიკა, გულმოდგინედ მუშაობა და თანაც ფიქრი. ისე გაიტაცებდა ხოლმე ფიქრი, რომ — ლანდით ტყეზაო, — იძახდნენ იმისი ამხანაგები. სწამდა და შესაძლებლად მიაჩნდა თავის დროის ოცნებათა განხორციელება: რკინის გზა, ტკივილის უგრძობლობა ქირურგიულ ოპერაციებში, სურათის აღბეჭდვა ფოტოგრაფიით, ელექტრული ტელეგრაფი, საჰაერო ბურთის მართვა. იმავე დროს არავითარი შიში არ ჰქონდა ცრუმორწმუნეობის და დესპოტიზმის მიერ ხალხის დასამონაველად აგებულ ციხე-სიმაგრეებისა, და დარწმუნებული იყო, რომ ბოლოს და ბოლოს მეცნიერება ყველაფერს ძირიანად გარდაქმნის. ანჯოლრასი მხედართმთავარი იყო, კონბფერი წინამძღვარი. ბრძოლა რომ ამტყდარიყო, ანჯოლრასს დააყენებდნენ მოთავედ, და კომბფერს — ეტიკად. იმის თქმა კი არ გვინდა ამით, რომ კომბფერს ბრძოლა არ შეეძლო; პირიქით, საცა საჭირო იყო, გამკლავებაც კარგად იცოდა და მოწინააღმდეგის ჯობნაც; მაგრამ მიზნის განხორციელებლად უკეთესად მიაჩნდა ნელ-ნელა გავრცელება ხალხში სწავლისა, მით ხალხის გაღვიძება და სიკეთის გამეფება. ორ სინათლის არჩევანზე რომ მისულიყო საქმე და იძულებული ყოფილიყო განათლებას მომხრობოდა, ან ხანძარს, განათლებას აირჩევდა. მართალია, ხანძარი ბევრს რასმე მოჰტენს სინათლეს, მაგრამ რატომ ირ უნდა მოვითმინოთ, რომ ინათოს და ბრწყინვალე შუქი მოეფი-

ნოს ქვეყანას? ვულკანიც ანათებს, მაგრამ სად ცეცხლის შფრქვე-
ვი ვულკანი და სად ქვეყნის მანათობელი მზე? შეიძლება ვთქვათ,
რომ კომბფერს სპეტაკი მშვენიერება უფრო მოსწონდა, ვიდრე
აელვარებული დიდება. კომლით შერეული სინათლე, სისხლის
ღვრით შექმნილი პროგრესი ვერ აკმაყოფილებდა ამ გულჩვილ
ბრძენს. ხალხის აშლა და იარაღით ბრძოლა აშინებდა; აშინებდა
ოთხმოცდაცამეტი წლის განმეორება. მაგრამ უმოძრაობისა უფრო
ეშინოდა, რადგან ლპობის და კვდომის მეტს იქ ვერას ხედავდა. და
თავისდა უნებურად მიდიოდა დასკვნამდე, რომ ქათვინი სჯობია
დამყაყებულს, ნაკადი—ჭაობს. და ნიაგარის ჩანჩქერი მონფოკონის
ტბას. არც გაჩერება უნდოდა, არც აჩქარება. და იმ დროს, როდესაც
იმისი ამხანაგები რაინდულად იყვნენ გახელებული და თავ-
ვანსა სცემდნენ რევოლუციის ბრწყინვალე გამარჯვებულ მოძრა-
ობას, ის პროგრესზე ამყარებდა ხალხის გათავისუფლებას და გა-
მარჯვებას, კეთილ პროგრესზე; იქნება ცივიც იყოს პროგრესი,
მაგრამ წმინდა არის; მეთოდით მოძრავი, მაგრამ უმწიკვლო; მეტად
მშვიდი და წყნარი, მაგრამ მტკიცე და ურყევი. მუხლმოყრილი
შევედრებოდა, მნიშვნელობა რომ ჰქონოდა რამე მის ვედრებას,
რომ მომავალი მთელი თავისი სიწმინდით ჰღირსებოდა კაცობრიო-
ბას, და არავითარი მწიკვლი არ დასჩნეოდა ხალხთა სათნოებით
სავსე ევოლუციას. — სიკეთე უზადო უნდა იყოსო, — იტყოდა
ზოლმე ძალიან ხშირად და მართლაც; თუ დიდება რევოლუციისა
იმაში მდგომარეობს, რომ თვალს აღარ ვაშორებდეთ იდეალს და
მისკენ მივისწრაფოდეთ ცეცხლითა და მახვილით, მაშ პროგრესის
დიდებაც იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ წმინდა იყოს და უმ-
წიკვლო. ერთის წარმომადგენელი დანტონია, მეორისა ვაშინგტონი,
და მით განირჩევიან ერთმანეთისგან ეს მოღვაწენი, რომ ერთი ორ-
ბის ფრთიანი ანგელოზია, მეორე — გედისფრთიანი.

ჟან პრუვერი კიდევ უფრო გულჩვილი იყო, ვიდრე კომბფერი.
ჟეანი მქეიაო, — იძახდა, რადგან გატაცებული იყო იმ დროის
ძლიერ და მნიშვნელოვან მიმართულებით, რომლის შედეგად მოჰ-
ყვა საშუალო საუკუნეების შესწავლა. ვიდაც ქალს ეტრფოდა ჟან
პრუვერი, ქოთნებში ყვავილებს სთესდა, ფლეიტას უკრავდა, ლექ-
სებს სთხზავდა, ხალხი უყვარდა, დედაკაცი ებრალებოდა, ბავშვი-
სთვის სწუხდა, ერთნაირად სწამდა მომავალი და ღმერთი, და ემ-
დურებოდა რევოლუციას, რომ თავი გააგდებინა იმისთანა სახელო-
ვანს, როგორც იყო ანდრე შენიე. ერთობ ტკბილი ხმით ლაპარა-
კობდა, მაგრამ უცბად გაბრაზებაც იცოდა: ბევრს კითხულობდა,

ბევრი იცოდა, და თითქმის ორიენტალისტი იყო. კეთილი იყო უწინარეს ყოვლისა და პოეზიაში უსაზღვრო უფრო მოსწონდა. იტალიური იცოდა, ლათინური, ბერძნული, ებრაული, მაგრამ ამით მარტო ოთხი პოეტის საკითხავად სარგებლობდა, ეს იყო: დანტე. იუვენალი, ესქილე და ისაია. ფრანგ მწერლებში კორნელი უფრო მოსწონდა, ვიდრე რასინი, და აგრიპა დ-ობინიე, ვიდრე კორნელი. სიამოვნებით დასეირნობდა მინდორში, ყვავილებით და ამოსული ქერით ტყებობდა, თითქმის ისევე უკვირდებოდა ღრუბელს, როგორც ცხოვრების რაიმე მოვლენას. ორი თაყვანსაცემი ჰქონდა ძის გონებას, ერთი ადამიანი იყო, მეორე ღმერთი. სწავლობდა და თან იკვლევდა. დღესა და ღამეს ასწორებდა საზოგადოებრივ საკითხების გაღრმავებაში, როგორცაა: ხელფასის, კაპიტალის, კრედიტის, ქორწინების, სარწმუნოების, სიტყვის თავისუფლების, სოციალურის თავისუფლების, ბავშვთა აღზრდის, სასჯელის, სიღარიბის. ასოციაციის, საკუთრების, წარმოების და ნაწარმის განაწილების საკითხები; იკვლევდა მდაბიო ხალხის ვარაშს, რომელიც შავ ღრუბლად დასწოლია კაცობრიობას. ღამე კიდევ ვარსკვლავთ შესცქეროდა და ტყებობდა მათი სიდიადით. ანჟოლრასივით ერთადერთი შვილი იყო თავის მშობლებისა და ძალიან მდიდარი. ხელი ხმით მოლაპარაკე იყო, თავდაღუნული, თვალდახრილი; მორცხვად იცინოდა, უმიზეზოდ წითლდებოდა, კრთებოდა, თუმცა ძალიან გამბედავი იყო.

ფეილი მუშა იყო, მარაოების მკეთებელი, ძლივს შოულობდა ღლეში სამ ფრანკს. ობოლი იყო, აღარც დედა ჰყავდა, აღარც მამა, და ერთადერთი ჰქონდა საოცნებო — ქვეყნიერების განთავისუფლება. მეორე საზრუნაეიც ჰქონდა — თავის განათლება, — რასაც ის თავისებურად თავის განთავისუფლებას უწოდებდა. წერა-კითხვა თვითონ ესწავლა, და საერთოდ რაც კი ცოდნა გააჩნდა, თვითონვე შეეძინა. დიდსულოვანი კაცი იყო და ფართო არე ჰქონდა გონებრივი. ამ ობოლს შვილად აყვანა ხალხი, დედად თავისი სამშობლო გაეხადა. ვერ წარმოედგინა, თუ შეიძლებოდა, კაცი იყოს ამ ქვეყნად და სამშობლო კი არა ჰქონდეს. გულში ედო და უღვივოდა ის, რასაც დღეს ეროვნულობის იდეას ვეძახით. გულში ედო და გრანობდა ხალხის შვილის გამჭრიახ შორსმხედველობით, რომ ამ იდეას ეკუთვნოდა მომავალი. ისტორია შეესწავლა იმ განზრახვით. რომ წარსულ ცხოვრების საშინელების მიზეზები გაეცნო და დაეგმო. უტოპისტების ამ პატარა წრეში უფრო საფრანგეთის ქირვარამი აწუხებდა წევრებს და ამ მხრივ ის საზღვარს იქით იყო გა-

ხელი. კარგად იცნობდა საბერძნეთს, პოლონეთს, უნგრეთს, რუმინეთს, იტალიას და ხშირად ასახელებდა ამ ქვეყნებს. საბერძნეთს და თესალიას ოსმალეთი დაპატრონებოდა, ვარშავას — რუსეთი, ვენეციას — ავსტრია; აღშფოთებული იყო ამ ძალმომრეობით და შეტადრე 1772 წ. პოლონეთის გაყოფით. სიმართლის დათრგუნვით რომ არის გამოწვეული აღშფოთება, უმაღლეს ძლიერებას და მკვერმეტყველებას იჩენს, და ამ მკვერმეტყველებით ამტკიცებდა თავისას ფეილი. გაშმაგებით ახსენებდა 1772 წელს, თავისუფალ პოლონეთის ვერაგულად დაპყრობას და განაწილებას, გერმანიის, ავსტრიის, რუსეთის სამარცხვინო საქციელს, თავისუფალ ხალხის მახეში გაბმას და დამონაევბას. ძლიერთაგან პოლონეთის დაქვერწაწისაბაძვე მაგალითად გახდა შემდეგში და მრავალ პატარა ერის სამეფოების მოსპობა და დამონაევა გამოიწვია. თანამედროვე ცხოვრებაში რომ პატარა ერების ძლიერთაგან დაპყრობას ვხედავთ, სულ პოლონეთის უბედურების შემდეგია. პოლონეთის გაყოფა თეორემად იქცა, რომლის დასკვნა არის შემდეგი: — ძალოვანი ხარ? ანდერძი აუგე სუსტს და მით უფრო გაძლიერდი! — არ არის არც ერთი მტარვალი, არც ერთი მოლაღაღე, აგერ საუკუნეა მას შემდეგ, რომელიც იმავე განზრახვით, დამშეულ მგლის თვალთ, არ შეჰყურებდეს პატარა ერს და პოლონეთის გამყოფებაეით არა ცდილობდეს მის ჩაბოკვას და დამონებას. თანამედროვე პატარა ერების ისტორია რომ გადავსინჯოთ, ყველგან ერთსა და იმავეს ვნახავთ, პოლონეთის ბედი სწვევია ყველას. ვენის კონგრესმაც თავის გადაწყვეტილების საფუძვლად იგივე მიიღო, პოლონეთის დაწლა და დამონაევა. საზიზღრად მიაჩნდა ეს ფეილს და ისე ბჰობდა ყოველთვის, თითქო საწყალი მუშა კი არა; დაჩაგრულ ხალხების გულმოკლული წარმომადგენელი ყოფილიყოს. თავის ნათქვამს საფუძვლად სამართლიანობას უდებდა და მით იყო შესანიშნავი.

და მართლაც, უკვდავი არის უფლება. შეუძლებელია. ვერც ვარშავას გაიხდით მსახურად და ვერც ვენეციას გაველურებთ. ტყუილად ღვრიან სისხლს ძლიერნი და სხვათა დამონებაში საუკუნოდ ირცხვენენ თავს. ადრე იქნება, თუ გვიან, იფეთქებს აღწ თავისუფლებისა და კვლავ აღდგება დამონებული. საბერძნეთი საბერძნეთადვე იქცევა, იტალია იტალიად. უკვდავია სიმართლე და უკვდავია სიმართლის პროტესტი ძალმომრეობის წინააღმდეგ. დაპყრობილ ერს ვერავინ ეტყვის. თუ გათავისუფლება გინდოდა, ვაღა არ უნდა გადაგეცილებინაო. დამონაევბულ ხალხის გათავისუფლებას დროგადასულობა არა აქვს. ამგვარ „დიდებულ ყაჩაღობას“

არა აქვს მომავალი. პატარა ცხვირსახოცი კი არ არის ერი, რომ ახალი სახელი მიაკეროთ და საუკუნოდ დაისაკუთროთ.

კურფეირაკს მამა ჰყავდა, რომელსაც ბ. დე-კურფეირაკს უწოდებდნენ, რადგან რესტავრაციის დროს ბურჟუაზია გატაცებული იყო შთამომავლურ დიდებით და ბრწყინვალეებით, და დასამტკიცებლად ბრწყინვალეებისა თავის გვარს წინიდან უმატებდა ნაწილად დე-ს. ამ ნაწილად დე-ს ნამდვილად არაერთი მნიშვნელობა არა ჰქონდა, მაგრამ ისე გააზნირა ბურჟუაზიამ მისი ჩამატება, რომ ნამდვილი დიდებულნი უკადრისობდნენ მის ხმარებას. ბ. დე-ჰოვლენმა ჰოვლენად გადააკეთა თავისი გვარი, ბ. დე-კომარტენმა კომარტენად. ბ. დე-კონსტანმა ბენჟამენ კონსტანად, ბ. დე-ლაფაიეტმა ლაფაიეტად, კურფეირაკს, შვილს, არ უნდოდა უკან ჩამორჩენოდა ვისმე და კურფეირაკად იქცა.

კურფეირაკის შესახებ შეგვიძლია ნათქვამი ვიკმაროთ და იმის დასახასიათებლად მოკლედ ვთქვათ: კურფეირაკი, იხილე ტოლონიესი.

კურფეირაკი აღსაყვამ იყო იმ მგზნებარე სიჭაბუკით, რომელსაც გონების გიჟური მშვენიერება ეწოდება. შემდეგში ქრება ყოველივე ეს, როგორც საამურობა კატის კნუტისა, და მთელი თავისი მიმზიდველობით ორფეხი ბურჟუად ხდება, ოთხფეხი კი — ხვად კატად.

გონების ამგვარი მიმართულება ერთი თაობიდან მეორეს გადაცემა სასწავლებელში, მოზარდ თაობის ერთად შემკრებ დაწესებულებაში, და ისე გადადის ხელიდან ხელში, რომ თითქმის შეუცვლელად რჩება. ამიტომ იყო, როგორც უკვე ვთქვით, რომ ვინც 1828 წ. კურფეირაკსა ნახავდა და მოუსმენდა, იტყოდა, — 1817 წელსა ვარ და ტოლომიესს ვუსმენო. ოღონდ კურფეირაკი პატიოსანი ბიჭი იყო. ქცევით და გარეგნობით ერთმანეთს ჰგავდნენ, მაგრამ ნამდვილად კი დიდად განსხვავდებოდნენ მიმართულებით. მათში ჩამალული ჯერ განუვითარებელი ვაჟკაცი სულ სხვადასხვას წარმოადგენდა: ტოლომიესში პროკურორი მწიფდებოდა, კურფეირაკში — რაინდი.

ანკოლრასი ბელადი იყო, კონბფერი წინამძღოლი, კურფეირაკი — ცენტრი. სხვები სინათლეს იძლეოდნენ, ის სითბოს ცენტრი იყო წრისა, და ყოველი თვისება ჰქონდა ცენტრისა, სიმრგვალედ და სხივფრქვევად.

ბაორელს მონაწილეობა მიეღო 1822 წ. ლალემანის დამარხვის დროს მომხდარ აჯანყებაში და ბრძოლაში.

კარგი ბიჭი იყო ბაორელი, მაგრამ ცუდი ამხანაგები ჰყავდა. ყოჩალი იყო, ხელგაშლილი, ფულის მფლანგავი; თან ქველი; ყბედი და თან მჭევრმეტყველი. გამბედავი და თან თავხედი, ნამდვილი და საუკეთესო ეშმაკის კერძი. ყილგაყილი ყოველთვის ჰყვებოდა ფერების ეცვა და მიმართულება უკიდურესი წითელი. მოჩხუბარი იყო და მოძრავი, რადგან არა უყვარდა რა ისე ძალიან, როგორც ჩხუბი, თუ ეს აჯანყება იყო, და არა უყვარდა რა ისე, როგორც ბრძოლა — თუ ეს რევოლუცია იყო. ყოველთვის მზად იყო, ჩაემტვრია ფანჯრები, დაენგრია ქვაფენილი, რომ ბარიკადა აეგო; ძირს დაეიჩო მთავრობა, რომ ენახა, რა მოჰყვებოდა მართებლობის დამარცხებას. მეთორმეტე წელიწადი გადიოდა, რაც უნივერსიტეტში ირიცხებოდა, სამართალი შორიდან აინტერესებდა, მაგრამ არ სწავლობდა, დევიზად ჰქონდა — არასოდეს ვექილობა! და გვარის სადიდებლად — პატარა განჯინა, სადაც ღამის ჩაჩი ჰქონდა შენახული. თავის სასწავლებელთან გავლა რომ დასჭირებოდა, — იშვიათად მოხდებოდა ხოლმე ეს შემთხვევა, — სერთუკის ღილებს შეიკრავდა თავიდან ბოლომდე, — ჯერ პალტო არ იყო მაშინ გამოგონილი, — და ყოველგვარ ჰიგიენურ სიფრთხილეს ხმარობდა. ამ შენობის შესავალ კარს მშვენიერ მოხუცს უწოდებდა და დეკან ბ. დელვენკურის შესახებ ამბობდა: სწორედ დიდებული ძეგლი არისო! — თავის სასწავლო საგნები საშაიროდ გაეხადა და თავისი პროფესორები — კარიკატურის სახატავად. უსაქმურად ატარებდა დროს, სიამოვნებაში ხარჯავდა საკმაოდ დიდ ფულს, წელიწადში სამ ათას ფრანკს. გლუხკაცის შვილი იყო და მშობლებისთვის უკვე შთაფგონებინა შვილისადმი პატივისცემა.

ხშირად იტყოდა ხოლმე: — ჩემი დედამა გლეხები არიან და არა ბურჟუები, ამიტომ არის, რომ ჰკვიანები არიანო.

დაუდევარი იყო და მრავალ კაფეში დაიარებოდა. სხვებს ჩვეულებები აქვთ, მას ჩვეულება არ გააჩნდა; ბაორელს ყიალი უყვარდა. ხეტიალი თვისება არის ადამიანისა და ყიალი პარიზელისა. უფრო გამჭრიახი გონების პატრონი იყო, ვიდრე ამას ამყლავნებდა.

ის იყო შემაერთებელი „ანბანის“ მოყვარეებისა და სხვა წრეებისა, რომლებიც ისახებოდნენ აქა-იქ და მომავალში უნდა გამოსულიყვნენ საბრძოლველად.

ერთი თავმოტვლებილიც ერია ამ ყმაწვილ კაცებში.

მარკიზი დ-ავარეი, რომელსაც ლუი მეთვრამეტემ ჰერცოგობა უწყალობა, იმისთვის, რომ განიზვნისას მეფეს ერთ ბაზრის ეტლში

ჩაჯდომა უშველა. დ-ავარეი შემდეგს გვიამბობს: საფრანგეთში რომ დაბრუნდა მეფე 1814 წ. და კალეში ჩამოხტა, ერთმა კაცმა არხა მიაართვა.

— რას თხოულობთ! — ჰკითხა მეფემ.

— ფოსტის კანტორას, მეფეო.

— ვინა ხართ?

— ლ-ეგლი, მეფეო¹.

წარბი შეიჭმუხა მეფემ, დახედა არზის ხელნაწერს და ნახა, რომ იქ ლესგელი ეწერა. ეს მართლწერა ბონაპარტული არ იყო და ღიმილი მოერია.

— მეფეო, — მოახსენა არზის მიმრთმევემა, — პაპაჩემი ბაზიერი გახლდათ და მეტი სახელი ჰქონდა ლესგელი. ამ მეტსახელიდან შედგა ჩემი გვარი: ლესგელი გახლავართ, მაგრამ შეეკვეცისა გამო ლესგელი ლესგლად იქცა და ლესგლი ლ-ეგლად.

ამით იყო, რომ მეფის ღიმილი სიცილად გადაიქცა და ფოსტის კანტორა უბოძა მო-ში, ვინ იცის, განზრახ თუ შემთხვევით.

თავმოტვლებილი წვერი ანბანის მოყვარეთა წრისა იყო შეიღო იმ ლ-ეგლისა და ხელს აწერდა: ლ-ეგლ-დე-მო. ამხანაგები ბოსუეს ეძახდნენ მოკლედ.

მხიარული ბიჭი იყო ბოსუე, და ბედღუკულმართი. რაც არ უნდა მოეწადინებინა, არაფერი არ გამოუვიდოდა, მიზანს ვერ მიაღწევდა. მიუხედავად ამისა, მხიარულად იყო ყოველთვის და ყველაფერს დასცინოდა. ოცდახუთი წლისა იყო და უკვე თავმოტვლებილი მისმა მამამ სახლიც შეიძინა და სახნავიც, მაგრამ, როგორც კი დაეპატრონა შეილი ამ მამულს, რაღაც საეჭვო სპეკულაციაში ჩაერია და სახლიც დაკარგა და სახნავიც. აღარაფერი დარჩა საცხოვრებლად. ცოდნაცა ჰქონდა, ჰკუაყ, მაგრამ იღბალი არ გააჩნდა. რაც უნდა კარგად დაეგეგმა თავისი საქმე, სულყველაფერი აკლდა, ყველაფერში ტყუედებოდა. თავზე დაატყდებოდა ხოლმე, რასაც კი განიზრახავდა და აღტაცებით მოაწყობდა. შეშის ჰრა რომ დაეწყო, უთუოდ ხელს გაიჭრიდა. საყვარელი რომ გაეჩინა, უთუოდ ნახუდა, რომ ამხანაგიც ჰყავს და რქებით უმკობს შუბლს. თავზე დასტრიალებდა ყოველგვარი უბედურება — იმისთანა ოთახი მაქვს, რომ სულ თავში მხედება კრამიტით, — იტყოდა ხოლმე სიცილით. ისე იყო უბედურებას მიჩვეული, რომ ყურადღებასაც აღარ აქცევდა, — მოველოდი და არც შევცდიო. — გულგრილად ხვდებოდა

¹ L'aigle — ორბი, არწივი.

ამ ვითომ მოსალოდნელს და — ჩემი ბედისწერა მალიზიანებსო, — ხუმრობით ეგებებოდა ყოველ ახალ მარცხს. მეტად ღარიბი იყო, მაგრამ ქისა გატენილი ჰქონდა უღვეველ მხიარულებით. ძალიან მალე გამოეღეოდა, როცა ჰქონდა ფული, მაგრამ სიცილი კი უღვეველი ჰქონდა. უბედურება რამე რომ შევიდოდა იმის ოთახში, გულიანად მიესალმებოდა ძველ ნაცნობს და ეალერსებოდა. ისე კარგად გაეცნო და მისჩვევოდა თავის ბედისწერას, რომ ხუმრობით მიმართავდა ხოლმე:

— ოჰ, ფათერაკს გაუმარჯოსო!

ბედისწერა სდევნიდა და ისიც მიჩვეულიყო ბრძოლის სრიკებს და ქამანდს. მოხე-ხებით იყო განთქმული. ფული არა ჰქონდა, მაგრამ, როცა ჟინი მოუვლიდა, ფულსაც შოულობდა და გულიანადაც ფლანგავდა. ერთხელ ერთ ღამეს შეჭამა ასი ფრანკი, — ვახშმით გაუმასპინძლდა გოგოს და ასე დააბოლავა თავისი ქეიფი:

— ასფრანკიანო ტურფავ! ერთი წაღები გამხადე!

ბოსუე ნელ-ნელა მიიწევდა ვექილობისკენ, ისიც მართლმსაჯულებას სწავლობდა, როგორც ბაორელი. ყოველთვის არა ჰქონდა საკუთარი ოთახი და უბინაოდ რომ დარჩებოდა, ხან ერთ ამხანაგთან იყო, ხან მეორესთან, და უფრო ხშირად ჟოლისთან. ჟოლი მედიცინას სწავლობდა. ორი წლით იყო ბოსუე იმაზე უფროსი.

ჟოლი თუმცა ახალგაზრდა იყო, მაგრამ „ექვით ავადმყოფი.“ მედიცინის შესწავლის ბრალი იყო, რომ ექიმი კი არა, ავადმყოფი გახდა კაცი. ოცდასამი წლისა იყო, მაგრამ სნეულად მიაჩნდა თავისი ორგანიზმი, მთელი საათობით იდგა სარკის წინ და ისინჯავდა ენას. ამტკიცებდა, რომ შეიძლება ადამიანის დამაგნიტება, როგორც ნემსისა, და ღამე ისე სდგამდა თავის საწოლს, რომ თავი სამხრეთისკენ ჰქონოდა და ფეხი ჩრდილოეთისკენ, რომ მის სისხლის მიმოქცევას არ განეცადა არავითარი გავლენა ქვეყნის მაგნეტიზმისა: ავდარში ხელს აღარ აშორებდა თავის მაჯას. საერთოდ კი ყველაზე მხიარული იყო თავის ამხანაგებში. სიყმაწვილე, სუსტი აღნაგობა, სნეულების მანია, სიმხიარულე მშვენივრად თავსდებოდა ერთად და ერთგვარ უცნაურ ადამიანს ჰქმნიდა, მაგრამ მეტად მიმზიდველს რომელსაც თავისი ამხანაგები, მეტსახელების უხვად გამცემნი, ჟილღღღს ეძახდნენ.

— რა გიჭირს? — ეხუმრებოდა ჟან პრუვერი, — ოთხი ლ-ასი გაქვს და ცაში აფრინდები, თუ გინდა ¹.

¹ ასო ლ-ასი ნიშნავს ფრთას და იკითხება Aile — ფრთები.

ყოლის ჩვეულება ჰქონდა, ჯოხის ტარს შეახებდა ხოლმე ცხვირს, — უტყუარი ნიშანი გამჭკრიახ გონებისა.

ერთადერთი სარწმუნოება ჰქონდათ ამ ყმაწვილებს, ასე განსხვავებულებს, ყველას სწამდა კაცობრიობის პროგრესი.

ღვიძლი შვილები იყვნენ ყველანი საფრანგეთის რევოლუციისა. ჰკუთახელებიც კი დარბაისლად იქცეოდნენ, როდესაც ოთხმოცდაცხრა წლის რევოლუციას შეეხებოდნენ. იმათი მამები თავიანთ მიმართულებით სხვა და სხვანი იყვნენ, ან ყოფილიყვნენ: კონსტიტუციის მომხრენი, როიალისტები, დოქტრინერები; არავითარი მნიშვნელობა აღარა ჰქონდა ამას. არ ეხებოდა ყმაწვილებს და ვერც რაიმე გავლენას იქონიებდა მათზე; ყმაწვილებს ძარღვებში პრინციპის წმინდა სისხლი უღუღდათ. ყმაწვილებს სწამდათ, ერთნაირად ყველას, ხალხის თავისუფლება და თავისუფლების აღსადგენად ბრძოლა.

წრის წევრნი და თანამგრძობნი ფარულად ჰქმნიდნენ იდეალს. თავის რწმენით გატაცებულ და გახელებულ ამდენ ყმაწვილებში მარტო ერთი ერია ურწმუნო სკეპტიკოსი. როგორ მოხდა, რომ ამ წრეში ჩაერია? ზედღართვის წყალობით. ამ სკეპტიკოსს გრანტერი ერქვა და ხელს ყოველთვის რებუსად აწერდა — რ. გრანტერი. ურწმუნო იყო და ძალიან ფრთხილობდა, რომ რწმენა არა შეჰპარვოდარა. სტუდენტი იყო და სტუდენტებში ყველაზე კარგად ის იცნობდა პარიზს; იცოდა, რომ ყველაზე კარგი კაფე ლამბლენი იყო, საუკეთესო ბილიარდი კაფე ვოლტერში მოიპოვებოდა, ყველაზე გემრიელ ნამცხვარს და ლამაზ გოგონებს ერმიტაჟში ნახავდა კაცი, მენის ბულვარზე; საუკეთესოდ შემწვარ ვარიას — დეილა საგესთან; საუკეთესოდ შემწვარ თევზს — კუნეტის საბაჟოსთან, შუშხუნა თეთრ ღვინოს — კომბის საბაჟოსთან. სად რა იშოვებოდა კარგი, ყველა იცოდა, უკლებლივ, და ამასთან კრივიც კარგი იცოდა, ჯოხსაც მარჯვედ ხმარობდა, მშვენივრად ცეკვავდა და უფრო კარგად ფარიკაობდა. ამოდენ ღირსებათა გარდა ძალიან უყვარდა გადაკვრა, მეტადრე თეთრი ღვინისა. საშინელი უსახური იყო, დუხჭირი. იმ დროს თავის სილამაზით განთქმული ირმა ბუასი იმდენად აღშფოთებული იყო იმის სახით, რომ დაუბრუნებლივ აღიარა — „გრანტერი საშინელებააო“ — მაგრამ თავმომწონე ბიჭი იყო გრანტერი და მაინც თავისას არ იშლიდა: ნაზი თვალით დააქქერდებოდა ხოლმე ქალებს, იმ სახით, თითქო იკვების, — „მოვიზღომო, თორემ“. და ცდილობდა დაერწმუნებინა თავისი ამხანაგები, რომ მოსვენება არა ჰქონდა ქალებისაგან.

ყველა ეს სიტყვები — ხალხის უფლება, ადამიანის უფლება, საზოგადოებრივი ურთიერთობა, ცივილიზაცია, სარწმუნოება, პროგრესი — ყოველად უმნიშვნელოდ მიაჩნდა გრანტერს. ცარიელ ლაყბობად. სკეპტიციზმმა, ამ მჭამელმა გონებისამ, ისე დააავადა კაცი, რომ აღარავითარი აზრი არ შერჩენოდა თავში და ირონიით შესცქეროდა ყველაფერს. აქსიომად ჰქონდა შემდეგი სიტყვა: — ერთადერთი ჭეშმარიტება მწამს მე ამ ქვეყნად, ღვინით სავსე ჩემი სასმისი! — მასხრად იგდებდა ყოველგვარ თავგანწირვას, ყოველ პარტიაში მამა იქნებოდა, თუ შვილი, და უმცროსს რობესპიერსაც ისევე დასცინოდა, როგორც ლუაზეროლს: — არა, რაში გამოიყენეს თავიანთი სიკვდილი? იტყოდა ხოლმე, ამას რომ შეეხებოდა ბაასი. ჯვარცმულისას იტყოდა ხოლმე, — ჯვარმა კარგად აასრულა თავის დანიშნულებაო. — დაეხეტებოდა, თამაშობდა, ქეიფობდა, ხშირად ითვრებოდა და გულს უწყალებდა თავის ამხანაგებს მუდმივ სიმღერით: „თეთრი ღვინო მიყვარს მე, გოგოების ჭირიმე!“ რომელსაც „გაუმარჯოს მეფე ანრი მეოთხეს“ ხმაზე მღეროდა.

მაგრამ ამ სკეპტიკოსსაც ჰქონდა თავისი ფანატიზმი. არც იდეას წარმოადგენდა ეს ფანატიზმი, არც რაიმე რწმენას, არც ხელოვნებას, არც მეცნიერებას; ფანატიკურად სწამდა ერთი ადამიანი, ანჟოლრასი. გრანტერი თავყანსა სცემდა ანჟოლრასს, უყვარდა და აღტაცებული იყო იმით. მერე ვინ მიიზიდა ეს ყველაფრის უარმყოფელი ანარქისტი იმოდენ, იდევით გატაცებულ ამხანაგებში? სწორედ იმან, ვინც ყველაზე მეტად იყო გახელებული წმინდა მომავლის იდეებით. როგორ დაიმორჩილა ანჟოლრასმა ეს ურწმუნო? იდეებით? არა, თავის ხასიათით მხოლოდ. ხშირია ჩვენს ცხოვრებაში ეს მოვლენა. ურწმუნო უახლოვდება, ერთვის მორწმუნეს სწორედ ისევე, როგორც ერთ ფერს მეორე ერთვის, სულ სხვაგვარი, მის დასამატებლად. სწორედ ის იზიდავს ადამიანს, რაც თვით აკლია. არავის უყვარს სინათლე ისე ძალიან, როგორც უსინათლოს. ჯუჯა გოგოს ყოველთვის ახოვანი კაცი უყვარს, გომბეშო სულ ცას შესცქერის, რომ ჩიტის ფრენა დაინახოს. გრანტერს გულის სიღრმეში მაინც ჩარჩენოდა ექვები და მოსწონდა ანჟოლრასის რწმენით გატაცება, მისთვის საჭირო იყო ანჟოლრასი. თვითონაც არ იცოდა, და არც ცდილობდა შეეგნო, როგორ მოხდა ეს დამორჩილება, მაგრამ კარგად ხედავდა, რომ მოხიბლული იყო და თავყანსა სცემდა სწორედ იმას, რაც თვით აკლდა, — ანჟოლრასის პატიოსნებას, სიმაგრეს, გულწრფელობას, უმანკობას. თვითონ თუ ჰქონდა რაიმე აზრი, სულ არეული, ჯერ გადაუწყვეტელი, ექვნარევი, დაავადე-

ბული, სახეს მოკლებული. იგი მიიწევდა ანჟოლრასისკენ, როგორც დედაბოძისკენ; იმისი ზნეობრივი არარაობა საყრდნობს ეძებდა ანჟოლრასის სიმაგრეში. ორი ერთმანეთთან ძნელად შესაგუებელი არსება მოთავსებულიყო ამ კაცში, — დამცინავი და მოყვარული. არა სწამდარა და მაინც უყვარდა, გონებით უარყოფელი იყო ყოველგვარ რწმენისა და გულით — მონატრული მეგობრობისა. საშინელი შეუსაბამობა, რადგან სიყვარულიც იგივე რწმენაა. ამგვარი ბუნებისა იყო გრანტერი. მოხდება ხოლმე, იმისთანა აღამიანს შეხვდება კაცი, რომელიც სხვის დასამატებლად არის გაჩენილი, სხვის შესავსებად, სხვის ზედაპირად, ან სარჩულად. ამგვარი არის პოლუქსი, პატროკლე, ნიზუსი, ევდამიდი, ეფესტიონი, პეხმეა. თუ ცოცხლობენ ესენი, მარტო იმიტომ, რომ სხვას მიყრდნობიან. ამათი სახელის განგრძობა არის სხვის სახელისა, და თუ ვწერთ, კავშირს და — ს ვუსვამთ: კასტორი და პოლუქსი, აქილევსი და პატროკლე. იმათად არ ჩაითვლება მათი ცხოვრება, რადგან მათი ცხოვრება ნაწილი არის სხვის ცხოვრებისა. გრანტერიც ამ კაცთაგანი იყო, ქვედა პირი იყო ანჟოლრასისა.

შეიძლება ვთქვათ თითქმის, რომ ამგვარი მიმზიდველობა ანბანის მიხედვით ხდება: ო და პ მაგ. განუყრელნი არიან და თქვენი სურვილებისამებრ შეგიძლიათ თქვათ ო და პ, ან ორესტი და პილადი.

გრანტერი ქეშიკი იყო ანჟოლრასისა და ამ წრის ყმაწვილებთან ცხოვრობდა, იმათთან იყო, კარგად მხოლოდ იქ იყო, და სულ თან დასდევდა. ძალიან უყვარდა თამბაქოს კომლით და ღვინის სუნით სავსე ოთახში მათი კამათი და თან დროს ტარება. ამხანაგები კარგად იცნობდნენ და არ იშორებდნენ აზროვნებით განსხვავებულს, რადგან კარგ გუნებაზე იყო ყოველთვის და მოსწონდათ იმისი ხუმრობა.

ანჟოლრასს, მორწმუნეს არაფრად მოსწონდა ეს სეპტიკოსი და ლოთი. მაგრამ ეცოდებოდა და სიბრალულით ექცეოდა. გრანტერი პილადი იყო, მაგრამ ორესტის მიერ მიუღებელი. მკაცრი იყო მისდამი ანჟოლრასი, უტევდა, უყვიროდა, უკმეხად იშორებდა, და ის კი შეუტაცხყოფილიც ისევ ანჟოლრასისკენ მიიწევდა და იძახდა აღტაცებით:

— რა მშვენიერი მარმარილოა!

გლონდოს პანაშვიდი, ზოსუნს მიერ გადახდილი

ერთ მშვენიერ დღეს, რომელსაც როგორც მკითხველი ნახავს დამოკიდებულება ჰქონდა ზემოთ ნათხრობ ამბავთან, მუზენის კაფეს კარებთან იდგა, არხეინად კედელზე მიყრდნობილი, ლეგლ დემო, ისე უძრავად, რომ ქანდაკებას უფრო ჰგავდა, ვიდრე ცოცხალ ადამიანს. ღრმად გატაცებული იყო თავის ოცნებით და დესენ-მიშელის მოედანს გასცქეროდა, ზურგით მიყრდნობა ერთგვარი ზეზეულად წოლა არის და ეს მეტად მოსწონთ მეოცნებეებს. ლეგლ დე-მოც ფიქრობდა ერთ შემთხვევაზე, გუშინწინდელ თავის მარცხზე მართლმსაჯულების აუდიტორიაში, რადგან ეს შემთხვევა ძირიანად სცვლიდა მის პირად მომავლის გეგმას, ჯერ საბოლოოდ დაუგეგმავს.

ოცნება ხელს ვერ შეუშლის ქუჩის მოძრაობას და მეოცნებესაც ვერ აიძულებს ეტლის სიარული შეამჩნიოს. ლეგლ დე-მომ, რომელიც დაბნეული აცეცებდა თვალებს, შეამჩნია ამ ნათელხედვის მიღმა ერთი პატარა ეტლი, ორთვალისანი, ნელა მომავალი მოედანზე, თითქო არ იცის, საით წავიდესო. საითქენ იყო ეტლის გზა? რად იძვროდა ასე ნელ-ნელა? ლეგლმა ეტლში შეიხედა, შიგ მეთლეს გვერდით ყმაწვილი კაცი იჯდა და წინ ბარგი ედო, კარგად შეკრული ბოხჩაში, რომელზედაც დიდრონი, შავი ასოებით ჰქონდა ამოქარგული — მარიუს პონმერსი.

ამ სახელმა გამოათხიზლა ლეგლი. წამოდგა, გასწორდა და შეჰყვირა ეტლით მიმავალ ყმაწვილ კაცს:

— ბატონო მარიუს პონმერსი!

ეტლი გაჩერდა.

ყმაწვილმა კაცმა, რომელიც აგრეთვე გატაცებული იყო თავის ფიქრებით, გაკვირვებით შეხედა ლეგლს.

— რა გნებავთ?

— თქვენ ბრძანდებით ბატონი მარიუს პონმერსი?

— მე გახლავართ.

— მეც თქვენ გეძებდით.

— როგორ თუ მეძებდით? — გაიკვირვა მარიუსმა.

მართლაც ეს მარიუსი იყო. თავის პაპის სახლიდან წამოსული. ლეგლი ჯერ არსად ენახა და გაკვირვებული შესცქეროდა, — რა უნდა ჩემგანაო?

— მეძებდით? მე თქვენ არ გიცნობთ.

— რა ვუყოთ, მერე, არც მე გიცნობთ.

ხუმრობა ეგონა მარიუსს, — მოტყუება უნდა ჩემი, გაბრიყვება ამ მოედანზედაო. — ცუდ გუნებაზე იყო იმ დღეს და წარბები შეიკრა. ლეგლი კი ყურადღებას არაფერს აქცევდა და თავისას გაძახოდა:

— გუშინწინ ლექციაზე არ იყავით?

— იქნებ არც ვიყავი.

— იქნებ კი არა, მართლა არ იყავით.

— თქვენ სტუდენტი ხართ? — ჰკითხა მარიუსმა.

— დიახ, ბატონო, როგორც თქვენ. გუშინწინ შემთხვევით მოვედი ლექციაზე. ხომ იცით, ხანდახან ასეთი სისულელეც მოეპირონება ადამიანს! პროფესორს სია ეჭირა და ამოწმებდა, — ვინ იყო აუდიტორიაში. თქვენც გეცოდინებათ, რა სასაცილო არის ამ დროს ბატონი პროფესორი. თუ ღმერთი გაგიწყრათ და სამჯერ ასცდით ამ შემოწმებას, სიიდან ამოგშლიან და წყალში გადაყრილად უნდა ჩასთვალთ სამოცი ფრანკი.

ყურები ცქვიტა მარიუსმა.

— ბლონდო ბრძანდებოდა, სია რომ ეჭირა და ამოწმებდა, ხომ იცნობთ ბლონდოს? გრძელი, წვეტიანი ცხვირი აქვს და ვერაგობით არის სავსე. სიამოვნებით იკვლევს ხოლმე, ვინ აკლდა იმის ლექციას. გვარების კითხვა რაღაც ბოროტგანზრახვით თავიდან კი არა, ასო ჰ-დან დაიწყო. მე არც კი მეყურებოდა, რადგან მე მაგ ასოზე არ გახლავართ. ჯერჯერობით კარგად მიდიოდა საქმე, ვერავის ამოშლიდა, რადგან იქ იყო მთელი ქვეყანა. დაღვრემილი იყო ბლონდო მე კი შევეყურებდი და ვიციინოდი გუნებაში: ბლონდო, ჩვენო სულისდგმავ! ამაოდ ირჯები, ამაოდ! დღეს ვერავის ამოშლი! ვერ გაიხიარებ! და უცბად წამოიყვირა — მარიუს პონმერსი! — ხმა არავინ ამოიღო. იმედი მოეცა ბლონდოს, სახე გაუბრწყინდა და უფრო ხმამაღლა დაიძახა: — მარიუს პონმერსი! ხელი სტაცა კალამს. ახლა მეც ადამიანი ვარ, და არა უგულო ვინმე. ვიფიქრე, ალბათ ყოჩაღი ბიჭია, რომ ლექციას არ ესწრება; ალბათ ჩვენი ძმა-ბიჭია, რომ მეცნიერებას არ დაუბრიყვებია. კარგი ბიჭია და არა ტომარა, რომ მართლმსაჯულებით იესებოდეს, დღესა და დღეს ასწორებდეს სწავლაში, იხეპირებდეს პროფესორის ნათქვამს, ითვისებდეს მეცნიერებას, მწერლობას, ღვთისმეტყველებას და ყოველგვარ სიბრძნეს, ესე იგი ნამდვილი ყუყუჩი იყოს! ალბათ ზარმაცობს ბიჭი, სეირნობს, დაყიალებს, ხან აქ არის, ხან სოფ-

ლად, გოგობს შესტრფის, ლამაზ ქალს გუნდრუქს უკმევს და ამ-
ჯამად, იქნება, ჩემ საყვარელთანაც არის-მეთქი. მაშ არ დავეხმარო
ქმაბიჭს? ბლონდოც შეარცხვინა ღმერთმა, იმისი ლექციებიც!..
ამ დროს საწერელში ჩააწო ბლონდომ კალამი, რომ მელნით წაე-
შალა თქვენი გვარი, ბაყაყის თვალი გადაავლო აუდიტორიას და
ერთხელ კიდევ, ეს მესამედ, შეჰყვირა: მარიუს პონმერსი? და
მეც კაი პასუხი მივეცი:

— აქ გახლავართ, ბატონო! ისე რომ, თქვენ ამოშლილი არა
ხართ.

— მერე?

— მე კი ამომშალეს! — დაუმატა ლეგლმა.

— როგორ თუ ამოგშალეს?

— სულ უბრალოდ. კათედრასთან ვიდექი, რომ პასუხი გამე-
ცა და კართან, რომ გარეთ გამოვევარდნილიყავ. დამაცქერდა პრო-
ფესორი, თავითფეხამდე გამსინჯა და უცბად გადაშალა თავისი
სია, — სწორედ ეშმაკის ცხვირი აქვს იმ მელას, ბუალოს მიერ
ნაქები ცხვირი, — გადაშალა სია და ლასს კი დაადო თითი. ლას-
ჩემი ასო გახლავთ. მოელი გახლავართ და ლეგლ დე-მოა ჩემი
გვარი.

— ლეგლი! — შეაწყვეტინა სიტყვა მარიუსმა — საუცხოო
გვარია!

— მიადგა, ბატონო, ამ საუცხოო გვარს პროფესორი და უც-
ბად დაიძახა:

— ლეგლ! — მეც ღირსეული პასუხი გავეცი: — აქ გახლა-
ვართ! ვეფხვის ღმობიერებით მომანათა თვალები, გამიციანა და
მიტხრა:

— ვინაიდან პონმერსი ბრძანდებით, შეუძლებელია ლეგლი
იყვეთ! ცოტა არ იყოს, საწყენი უნდა იყოს თქვენთვის ეს სიტყვა,
მაგრამ ჩემთვის კი დამღუპველი იყო. აიღო კალამი და ამოშალა ჩე-
მი გვარი.

ბოდიშის მოხდა უნდოდა მარიუსს:

— ძალიან სამწუხაროა, ბატონო...

— უპირველეს ყოვლისა, — შეაწყვეტინა ლეგლმა — ნება მო-
მეცით შეემურო ბლონდო რამდენიმე მგრძნობიარე სიტყვით. წარ-
მოვიდგინოთ, რომ მიიცივალა. ეჰ ვერ შეცვლის იმას სიკვდილი!
ვერ გაასუქებს ჩამომხმარს, ვერ გაუწითლებს ზაფრანის ფერს,
ვერ გაუთბობს გაყინულ გულს, ვერას მოუმატებს იმის სულის

სიმყარეს. და ერთილა დაგვრჩენია: Erudimini qui iudicatis terram¹ საფლავსა შინა ამასა განისვენებს ბლონდო: ბლონდო ცხვირწვეტიანი ბლონდო Nastica, ხარი დისციპლინისა — bos disciplinae, ყურმოჭრილი მონა ყოველგვარ ბრძანებისა, მთავარანგელოზი შემოწმებისა, რომელიც უდრეკი იყო, უხიაკი, მკაცრი, პატიოსანი და უშვერი. ყოვლად შემძლებელმა ღმერთმა ამოშალა იგი ცოცხალთა სიიდან, როგორც მე ამომშალა...

მარიუსმა შეაწყვეტინა:

— ძალიან ვნანობ, ბატონო...

— დიახ, ბატონო! სახსოვრად დაგრჩეთ ეს გაკვეთილი და ამიერიდან კარგად გახსოვდეთ თქვენი ლექციები.

— არ ვიცი, სწორედ, რითი მოვინანიო...

— ეცადეთ თქვენს მაგივრად არ გამოირიცხონ მოყვასნი თქვენნი!

— ვნანობ, ბატონო...

ხარხარი დაიწყო ლეგლმა:

— მე კი მიხარია! ნაპრალის პირად ვიდექ, ცოტა კიდეც და ვეჭილი გავხდებოდი! სწორედ დროზე მოხდა ეს ამბავი და განსაცდელს გადამარჩინა. უარგყოფ დიდებას ვეჭილობისას! ვიქნები ჩემთვის დამშვიდებულნი. არც ქვრივს გამოვესარჩლები, არც თბოლს აეუტეხ დავას! არც ვეჭილის წამოსასხამი, არც იმისი უაზროდ როტვა! ძლივს არ ამისრულდა ნატვრა! თქვენი წყალობით მეწია ზედი, ბატონო პონმერსი, და ამიტომ ნება მიბოძეთ, ზეიმურად გეახლოთ სახლში და მადლობა გადაგიხადოთ. სადა დგახართ, ბატონო?

— აი, ამ ეტლში.

— უტყუარი ნიშანი დიდი სიმდიდრისა, — თქვა მშვიდად ლეგლმა. — მაშ მოგილოცავთ! თქვენი ბინა ცხრაათას ფრანკად მაინც ღირს წელიწადში.

ამ დროს კურფეირაკი გამოვიდა კაფედან.

მარიუსმა ნალვლიანად გაიღიმა.

— ამ ბინაში ვარ, ბატონო, აგერ ორი საათია, და მინდა გამოვიცვალო როგორმე, მაგრამ საქმეც ის არის, რომ არ ვიცი, სად წავიდე?

— ჩემთან, ბატონო, — სთხოვა კურფეირაკმა.

¹ განათლდით, ვინც სჯით ქვეყანას. (ლათ.)

— უპირატესობა მე მეკუთვნის, — შენიშნა ლეგლმა, — მაგრამ ბინა არ გამაჩნია.

— გაჩუმდი, ბოსუე! — დაუძახა კურფეირაკმა.

— ბოსუეო? — გაიკვირვა მარიუსმა, — მე კი მეგონა, რომ თქვენ ლეგლი ბრძანდებით.

— ლეგლ დე-მო, — გაუსწორა ლეგმა, — და მეტაფორულად კი ბოსუე. კურფეირაკი ეტლში ჩაჯდა.

— მეეტლევ! სენ-ჟაკის სასტუმროში.

იმ დღესვე დაბინავდა მარიუსი სენ-ჟაკის სასტუმროს ერთ ოთახში, კურფეირაკის ოთახის გვერდით.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

მარიუსის გაკვირვება

რამდენიმე დღეში დამეგობრდნენ მარიუსი და კურფეირაკი. სიყმაწვილე ჩქარი დაახლოვების და ჭრილობის სწრაფი განკურნების ხანა არის. კურფეირაკთან იყო მარიუსი და სრულიად თავისუფლად სუნთქავდა, თავის ნებაზე, ეს კი ახალი ხილი იყო მარიუსისთვის. არაფერი უკითხავს კურფეირაკს, ეს აზრადაც არ მოსვლია. სიყმაწვილეში თვით სახე მეტყველებს დაუკითხავად, სიტყვა ზედმეტია, ზოგჯერ იმნაირ ფიზიონომიის ყმაწვილს შეხედებით, რომ იტყვიან, — არამკითხე-მომამბე არის იმისი სახეო. შეხედავენ ერთმანეთს ყმაწვილები და უკვე იცნობენ.

ერთ დილას კი კურფეირაკმა სრულიად მოულოდნელად დაუსვა ეს კითხვა:

— მართლა, ერთი მითხარით, გაქვთ რაიმე პოლიტიკური მიმართულება?

— როგორ თუ პოლიტიკური მიმართულება? — იწყინა მარიუსმა.

— ჰო და, რა მიმართულებისა ხართ?

— მე დემოკრატი — ბონაპარტიისტი ვარ.

— მოთაგვისფრო-ნაცრისფერი ყოფილხართ.

მეორე დღეს მუზენის კათედრში მიიყვანა მარიუსი და ღიმილით ხასიურჩულა ყურში:

— მგონია, დროა, რომ რევოლუციას მიემხროთ.

გაატარა გრძელი ტალანი, შეიყვანა „ანბანის მოყვარეთა“ ოთახში, გააცნო ამხანაგებს და ყველას ერთსა და იმავეს ეუბნებოდა.

— მოწაფე.

ვერა გაიგორა ამ სიტყვისა მარიუსმა, მაგრამ ხედავდა, რომ შეგნებულ კრახანების ბუდეში იმყოფებოდა, და გარდა ამისა, თუმცა ჩუმი იყო და დარბაისელი, ამათზე ნაკლები არც ფრთები ჰქონდა, არც ნესტარი.

აქამდე სულ მარტო იყო, პაპას სახლში, და ჩვეულებისამებრ ხან თავის თავს ებაასებოდა, ხან მონოლოგით ლაპარაკობდა, აქ კი ცოტად იუცხოვა, ამოდენა ამხანაგები რომ ერთად ნახა თავმოყრილი. შესცქეროდა მათ ერთობას, მათ კამათს და აღზნებასაც გრძნობდა და ერთდროულად მოუსვენრობასაც. მიდი-მოდიოდნენ, ხმაურობდნენ ახალგაზრდები, ცხარე კამათით ებრძოდნენ ერთმანეთს და ჯერჯერობით რევდნენ მის აზროვნებას. ხანდახან ამ არეულობაში ისე მიემალებოდნენ ხოლმე თავისი ფიქრები, რომ მერე ძლივსღა მოაგროვებდა დიდი გაჭირვებით. ყურს უგდებდა მსჯელობას. ხან ფილოსოფიაზე იყო კამათი, ხან მწერლობაზე, ხელოვნებაზე, ისტორიაზე, სარწმუნოებაზე და ყოველთვის ახალს და მოულოდნელსაც ჰრევდა მარიუსი. უცნაური სახეები ეჩვენებოდა სადღაც შორს, და რადგან პერსპექტივით არ სარგებლობდა, შეუძლებელ ქაოსად სთვლიდა ამ ლანდს. თავის პაპის აზრები რომ ჩამოიშორა და განსვენებულ მამის აზრები მიიღო ჭეშმარიტებად, ეგონა — ამას ცვლილება აღარ მოეღისო; — და ახლა კი ეჭვი ეზრდებოდა და მოუსვენრობას გრძნობდა, რომ ბევრი რამ ჰქონდა გადასაფიქრებელი და შესაცვლელი. შეცვლა დასჭირდებოდა იმის თვალსაზრისს, რომლითაც აქამდე სჯიდა ყველაფერს, რაღაცა რყევა წარმოებდა მასში და სცვლიდა მის გონებრივ პორიზონტს. ერთგვარი გადაგვარება ხდებოდა მისი აზროვნებისა და აწუხებდა კიდევ.

ისე ეჩვენებოდნენ ეს ამხანაგები, თითქოს წმინდა არა გაანდართა. რაზედაც კი უნდა ჩამოვარდნილიყო ბაასი, იმგვარი სიტყვა ესმოდა მარიუსს, ისეთი უცნაური აზრი, რასაც ვერ ურიგდებოდა მისი, ჯერ კიდევ გაუბედავი გონება.

— თეატრის აფიშას შემოიტანდა ვინმე, ძველი რეპერტუარის, კლასიკურად წოდებულის, ტრაგედიის დასახელებით.

— აღარ გვინდა ეგ ბურჟუეზების სათაყვანო ტრაგედია — ყვიროდა ბოროელი.

და ახლა კომბფერის პასუხს ისმენდა მარიუსი:

— სცდები, ბაორელ, ბურჟუაზიას უყვარს ტრაგედია და დაე, უყვარდეს, მოვეშვათ, ჯანდაბას მათი თავი და ტანი! პარიკით მოკაზმულ ტრაგედიასაც ჰქონდა და აქვს თავისი მნიშვნელობა, მე არ ვეთანხმები იმათ, რომლებიც ესქილეს სახელით უარყოფენ ტრაგედიის არსებობის უფლებას. ბუნებაში ბევრია ჩანასახი; მრავალი პაროდია მოიპოვება ბუნებაში, უკვე მზამზარეული. რამდენი ნისკარტია, რომ ნისკარტი არ არის, რამდენი ფრთა არის, რომ ფრთისა არა აქვსრა, რამდენი ფარფლია და ფარფლი არ არის, თათებია და თათი არ არის. ან კიდევ საცოდავი სისინი იხვისა, რომელიც აცინებს ადამიანს და თუ კი იხვი და ბატი არსებობს ნამდვილ ფრინველთან ერთად, ვერა და ვერ წარმომიდგენია, რატომ კლასიკური ტრაგედია არ უნდა არსებობდეს ანტიკურ ტრაგედიასთან ერთად.

ერთხელ ჟან-ჟაკ-რუსოს ქუჩით მოდიოდნენ სამნი, ანჟოლრასი, კურფეირაკი და შუაში მარიუსი.

ხელი წაავლო კორფეირაკმა:

— შეხედეთ, ეს არის პლატონის ქუჩა, დღეს ჟან-ჟაკ-რუსოს ქუჩად წოდებული, რადგან ამ ქუჩაზე ცხოვრობდა ერთი უცნაური ოჯახი ამ სამოცი წლის წინათ, ჟან-ჟაკი და იმისი ტერეზა. ხანდახან, დროგამოშვებით ბავშვი იბადებოდა ამ ოჯახში, ტერეზა შობდა, ჟან-ჟაკი აღსაზრდელად აგზავნიდა...

უკმეხად შეუტია ანჟოლრასმა:

— ნუ შეურაცხყოფ ჟან-ჟაკს, მე თაყვანსა ვცემ ამ კაცს! შეიძლება მან უარპყო თავისი შვილები, მაგრამ იმავე დროს მთელი ხალხი იშვილა.

იმდენ ყმაწვილებში თავის დღეში არავინ იტყოდა სიტყვას „იმპერატორი“. მარტო ჟან პროუვერს წამოსცდებოდა ხოლმე ხანდახან ნაპოლეონი. სხვები ყველანი ბონაპარტს ამბობდნენ, ანჟოლრასი კი ბუნაპარტედ იხსენიებდა.

გაკვირვებული იყო მარიუსი.. განიცდიდა *initium sapientiae*-ს¹ ეს იყო დასაწყისი სიბრძნისა.

თ ა ვ ი მ ი ო თ ხ ა

შპანა ოთახი კავში „მუხენისა“

ხშირად ისმენდა მარიუსი თავისი ამხანაგების ბაასს და კამათს, თვითონაც იღებდა ცოტად მონაწილეობას, მაგრამ ერთმა საღამომ მეტად დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მის გონებაზე.

¹ შეშენების დასაწყისი (ლათ.).

კაფე „მუზენის“ უკანა ოთახში შეკრებილიყვნენ ამხანაგები. ანბანის მოყვარენი თითქმის ყველანი იქ იყვნენ, ზეიმურად იყო განათებული დარბაზი. განსახილველი საგანი არაფერი ჰქონდათ დანიშნული, და ხან რას ამბობდნენ, ხან რას, დამშვიდებით და ხმამაღლა, ანჟოლრასის და მარიუსის გარდა, რომლებიც ხმას ატოლებდნენ. დანარჩენები ერთმანეთთან ლაპარაკობდნენ. ამხანაგურ ბაასს მოსდევს ხოლმე ეს მშვიდობიანი ხმაური. აქ უფრო სიტყვის თამაში იყო, ვიდრე ბაასი. სიტყვას გაისვროდა ვინმე, ამხანაგს გაჰკრავდა, ისიც უფრო ცხარსა და შესაქცევს უგზავნიდა პასუხად.

ქალს აკრძალული ჰქონდა იქ შესვლა. ერთადერთ გამონაკლისად ითვლებოდა კაფეს ჰურტლის მრეცხავი ლუიზონი, რომელიც ამ ოთახში გაივლიდა ხოლმე ხანდახან, რომ ჰურტელი შეეტანა კაფეში.

მთვრალი იყო გრანტერი, კუნჭულში იჯდა და ხმამაღლა მოსთქვამდა თავისას. მთვრალი მაინც წამოროშავდა, რაც გულზე ადგა:

— ღვინო, ბიჭებო, ღვინო! დამისხით! მოკვდავნო, იცით, რა სიზმარი ვნახე? ჰაიდელბერგის კასრს სისხლჭარბობის წვეთი მოსვლოდა და წურბელები დაესხათ, თორმეტი წურბელა, რომელთაგან ერთი მე ვიყავი, დამისხით, რალა! თუ კი მწყურია? ღვინო მწყურია, რომ სიცოცხლე დავივიწყო! არ ვიცი, სწორედ, ვისი გამოგონილია სიცოცხლე, მაგრამ საზიზღარი კი არის! წამიერია და გროშად არა ღირს! კისერს მოიტეხს, ვინც ცოცხალია! სიცოცხლე სურათია მიმზიდველი და თან შხამიანი. ბედნიერება — ძველი ჩარჩოა, მარტო ერთ მხარეს შეღებილი. სოლომონ ბრძენმა თქვა, — ამოება არის ყველაფერიო, — და მეც ვეთანხმები იმ ჰკუის კოლოფს, რომელიც, იქნება, არც კი არსებობდა. შერცხვა ნულს, მთლად ტიტველი ხომ არ გავიდოდა ხალხში? ადგა და ამოებით შეიმოსა. ამოება! ყველაფერს ამშვენებს მყვირალა სიტყვებით! სამზარეულოს ლაბორატორიად გაჩვენებთ, ყბედს პროფესორად, ჯამბაზს გიმნასტად, აფთიაქარს ქიმიკოსად, დალაქს ხელოვანად, კალატოზს არქიტექტორად და ფერუმარულს — მშვენიერებად. მაგრამ ქვედა მხარეცა აქვს ამოებას და სუსტი მხარეც. ქვედა მხარე მხეცია, ესე იგი, ზანგი თავის ღინჭილებით და სუსტი მხარე სისულელეა, ესე იგი, ფილოსოფოსი თავის ძველმანებში. ერთს დავტირი და მეორეს დავცინი! დიდებულებით აღსავსენი და, თუ გინდათ, თვით დიდებაც და ღირსებაც ცარიელი სიტყვაა და თაღლითი ოქრო. დიდების მოყვარეა ადამიანი და დიდების საყენებ უყრიან მეფეები, რომ უფრო ადვილად დაადგან უღელი. კალი-

გულამ ცხენს მიანიჭა კონსულობა; კარლ მეორემ რაინდად აკურთხა სუკის მწვადი. მიდით, მიდით დიდებისკენ! მიდით, გვერდში ამო-
უდევით იორლა კონსულს და ბატონ ბარონ-სამწვადეს! რაც შეე-
ხება ადამიანის ღირსების თვითღირებულებას, არც ესაა პატივის-
ცემის ღირსი! ერთი ყური დაუგდეთ, რა ქებით ახსენებს მეზობელი
თავის მეზობელს! თეთრი თეთრისადმი მხეცურად არის განწყობი-
ლი. შრომანს რომ ენა ჰქონოდა, იცით როგორ შეამკობდა მტრედს?
მუზმუზელა რომ ფარისევლის ამბავს მოჰყვება, უფრო გესლიანია,
ვიდრე შხამიანი გველი. ჩემი უბედურებაა, რომ უვეცი ვარ, თო-
რემ აუარება მაგალითს მოვიყვანდი. ჰკუა კი ყოველთვის მქონდა:
მოწაფედ რომ ვიყავ ბ. გროს სკოლაში, იმის მაგივრად, რომ ქა-
ლადი მეთხაპნა, ბალში გადაეძვრებოდი ხოლმე და ვაშლს ვიპა-
რავდი. დიახ, მხატვრის მოწაფე ქურდი ვიყავ და ქურდობა საძრა-
ხია. მაგრამ, რაცა ვარ, ვარ და არც თქვენ ბრძანდებით უკეთესი.
გროშად არ მიღირს არც აქვენი ღირსება, არც თქვენი უმწიკვლო-
ება, არც თქვენი მიღწევანი. ნაკლოვანებისკენ მიიწევს ყოველი
ღირსება; მომჭირნე, სარვაგი წუწურაქი ხდება, უხვი—მფლანგავი,
ყოჩალი — ტრაბახა. ვინც იტყვის ღეთისმორწმუნეო, მუზმუზელას
ამბობს ზრდილობიანად. იმდენი ბიწიერება ურევია სათნობაში,
რამდენიც ნაფხრეწი ჰქონდა დიოგენეს წამოსასხამს. ერთი მითხა-
რით, ვისა სცემთ თაყვანს? მოკლულს, თუ კაცისმკვლელს? კეისარს
თუ ბრუტოსს! საერთოდ კაცისმკვლელი უფრო ქებულია. მაშ გაუ-
მარჯოს ბრუტოსს! გაუმარჯოს, რომ კაცი მოჰკლა! ეს არის ღირსება
ადამიანისა. ღირსება ღირსებად იყოს, მაგრამ შეუწყნარებელია
ეგ ღირსება. რამოდენი ლაქა აზის ამგვარ გამირებს (თუნდა თქვენი
ბრუტოსი ავიღოთ). კეისარი მოჰკლა და თვითონ კი გაგიყებით
უყვარდა ერთი ბიჭის ქანდაკება, სტრონგილიონის ნაქანდაკევი;
იმასვე ეკუთვნის ქანდაკება ამორძალისა, ლამაზფეხიან ევქნემოსი-
სა, რომელსაც თან დაათრევდა ნერონი სამგზავროდ რომ წავიდო-
და სადმე. ორად ორი ქანდაკება დარჩა სტრონგილიონს, რომლებ-
მაც მთარიგეს ბრუტოსი და ნერონი. ერთი ბრუტოსს უყვარდა,
მეორე ნერონს. ცარიელი წყლის ნაყვანა მთელი თქვენი ისტორია.
ერთი საუკუნე ქურდული გამეორებაა წარსული საუკუნისა. მარენ-
გო მიბაძვან პიდნის ბრძოლისა, ტოლბიაკი კლოვისა და აუსტერ-
ლიცი ნაპოლეონისა ისე ჰგვანან ერთმანეთს, როგორც ორი წვეთი
სისხლი. გამარჯვება არაფერია, დამარცხება სიბრიყვეა. გამარჯვე-
ბული ის არის, ვინც დაარწმუნებს და დაიყოლიებს, მაგრამ აბა
სცადეთ რისამე დამტკიცება და ვისიმე დარწმუნება! თქვენ კი

მიღწევითა ხარტ ბედნიერნი! ეგ გახლავთ სიბეცე გონებისა ან
 გამარჯვებითა ხარტ აღფრთოვანებული! ეგ გახლავთ სისუსტე გო-
 ნებისა! ეჰ, რას იზამთ? ამაოება და ვერაგობა მოსდებია ქვეყნიე-
 რებას! მოხერხებას ემორჩილება ყველა, თვით გრამატიკაც. Si
 violet usus — თუ ჩვეულება გვიბრძანებსო, — თქვა ჰორაციუსმა.
 მაშასადამე, ზიზღის ღირსად მიმაჩნია მე კაცობრიობა! გიდათ,
 საერთოდ ან კერძოზე გადავიდეთ! იქნებ გნებავთ, რომ მუხლი მო-
 ვიყარო ხალხის წინაშე და თაყვანი ვცე? ერთი მითხარით, რომე-
 ლი გყავთ სათაყვანებელი? საბერძნეთი ხომ არა? ათენელებმა, ესე
 იგი, ძველი დროის პარიზელებმა, მოჰკლეს ფოკიონი, ეს, ცოტა არ
 იყოს, კოლინის მკვლელობას წააგავს, და გუნდრუკს უკმევდნენ
 მტარვალებს. იქამდე დაეცნენ, რომ ანასეფორმა თქვა პიზისტრატის
 საამებლად, — ფუტკარს იზიდავს იმისი შარდით. — ყველაზე შე-
 სანიშნავი კაცი საბერძნეთში მთელი ორმოცდაათი წლის განმავ-
 ლობაში გრამატიკოსი ფილეტასი იყო, რომელიც ისეთი დაქინიე-
 ბული იყო და მსუბუქი, რომ ფეხსაცმელს ძირიდან ტყვია გააქრა, —
 ქარმა არ ამიტაცოსო. კორინთში, დიდ მოედანზე ერთი დიდი ქან-
 დაკება იდგა, სილანიონის შექმნილი პლინიუსის მიერ აღწერილი;
 ეპისტატეს წარმოადგენდა ეს ქანდაკება. მერე რით იყო შესანიშნა-
 ვი ეპისტატე? იმან გამოიგონა ფეხის გამოდება ჰიდაობაში. ესეც
 თქვენი საბერძნეთი მთელ თავის მიღწევებით და დიდებით! ახლა
 სხვა ხალხი ვნახოთ. თაყვანი ვცე ინგლისს? ან კიდევ საფრანგეთს?
 საფრანგეთს? რადა, რა ვქნა? პარიზის გამო? ხომ მოგახსენეთ ჩემი
 აზრი ათენის შესახებ. ინგლისს? რადა და რისთვის? ლონდონის
 გამო? ჰირივით მძულს კართაგენი! ეგეც რომ არ იყოს, ლონდონი
 განთქმული არის თავის ფუფუნებით და დამშეული მუშების გა-
 ჰირვებით. მარტო შარინგკროსი რომა ვთქვათ, წელიწადში ასი
 კაცი მაინც მოკვდება შიმშილით ამ ეკლესიის კართან. ეგეც თქვენი
 ალბიონი! სურათის დასასრულებლად უნდა მოგახსენოთ, რომ ერ-
 თი ინგლისელი ქალი ვნახე; ცეკვავდა, თავს მაისის ვარდის გვირ-
 გვინი უმშვენებდა და თვალებს ლურჯი სათვალე! მაშ პანლური
 ინგლისს! თუ თაყვანს არა ვცემ ჯონ ბულს, იქნებ იმისი ძმა მომ-
 წონს, ჯონათანი? არა, ჩემი მოსაწონი არ არის მონების მფლობე-
 ლი! აბა, წაართვით ინგლისს „დრო ფულია“, რადა დარჩა? არაფე-
 რი! აბა წაართვით ამერიკას „ბამბა მეფეა“? რადა დარჩა? იქაც
 აღარაფერი! გერმანია ღიმფი არის; იტალია ნაღველი. იქნება რუსე-
 თი ვაქოთ? თაყვანსა სცემდა ვოლტერი, მაგრამ ის ჩინეთსაც
 თაყვანსა სცემდა. მწამს და ვაღიარებ, რომ თავისებურად მშვენი-

ერია რუსეთი, მეტადრე თავის დესპოტიზმით, მაგრამ რა ვქნა, რომ მეზრალეებიან ეს დესპოტები? მეტისმეტად სუსტი დღისანი არიან, უბედურები.. ალექსის თავი გააგდებინეს, პეტრე ხანჯლით გამოსწულეს, პავლე დაახრჩეს, მეორე პავლე წალის ქუსლებით გასრისეს, ბევრ ივანეს ყელი გამოსჭრეს. ბევრ ნიკოლოზს და ვასილს საწამლავი დაალევიან. ყოველივე ეს ცხადად ამტკიცებს, რომ რუსეთის იმპერატორების სასახლე მეტად საშიშარ დაავადებულ ადგილზე ყოფილა აგებული. თუ მართლა განათლებული და დიდებულია სახელმწიფო, თავის გამარჯვებულ ომებით არის დიდებული, დაუცხრომელ ომით და ხალხის ყლევით. და ომში კი, განათლებულ სახელმწიფოს ომში, მოგროვილია და გამოყენებულია ყოველნაირი ავკაცობა, ყაჩაღობა, ავაზაკობა, ძარცვა-გლეჯა, და რბევა წინანდელ ველურ ხალხებისა. — რა ვუყოთ? მეტყვიით — მაინც ევროპა სჯობს აზიასო. თუ არ დაგიშლიათ, დაგეთანხმებით, რომ სასაცილო აზრია, მაგრამ ის კი არ ვიცი, რას უპირებთ, სად ჩასჩქმალავთ დალავი ლამას? იმასაც სასაცილოდ გახდით, თქვენ, განათლებული ევროპელები, რომლებმაც თქვენს მოდას და თქვენს მშვენიერებას ჩაურიეთ აზიის მიბაძვით მრავალი ნიშანი დიდებულებისა? დედოფალი იზაბელა ქუქყიანი პერანგით განადიდეთ და ბატონიშვილი — გახვრეტილი სკამით. არ მოგწონთ, განა ბატონებო, ჩემი როტვა? ეჰ, რას იზამთ? ყველაზე მეტად ბრუსელში სვამენ ლუდს, სტოკჰოლმში არაყს, მადრიდში შოკოლადს, ამსტერდამში ღვინის არაყს, ლონდონში ღვინოს, კონსტანტინოპოლში ყავას, პარიზში აბსენტს; აი, ბატონებო, აუცილებლად საჭირო ცნობანი, მაგრამ ყველას პარიზი სჯობია. პარიზში მენაგვეებიც კი ქეიფს ეწევიან. დიოგენისთვის რომ გეკითხათ, იტყოდა — პარიზში, მობერის მოედანზე მენაგვეობა მირჩევენია პირეში ფილოსოფოსობასაო. — ჰოდა, ესეც დაიხსომეთ, რომ მენაგვეების ღუქანს „ბიზინი“ ჰქვია. საუკეთესოდ და სახელგანთქმულად ითვლებიან „ქვაბი“ და „სასაკლავო“. ჰო და, ღმერთმა მიმრავლოს კარგი ღუქანი და გოგო სუქანი, რესტორანი — ქალოვანი, წითელი ღვინო ჩვენი სალხინო და ყველგან ნისია დასავიწყარი! ამით ვაცხადებ, რომ მე თავყვანს ვცემ მარტო კარგ ცხოვრებას! სადილს რიშართან გიახლებით — ორი ფრანკი კაცზე, — და გარდა ამისა, ერთი კარგი სპარსული ხალიჩა მინდა, რომ ზედ გავაგორო ტიტველი კლეოპატრა. სად არის ჩემი კლეოპატრა! ოჰ, შენა ხარ, ლუიზონ? სადამო მშვიდობისა!

ასე სცილიდა თავის გუდას მუზენის კაფეს ცალკე ოთახში მთვრალი გრანტერი და ჭურჭლის მრეცხავ ლუიზონს ეკიდებოდა.

ბოსუემ ხელი დაადო, — იქნება გავაჩუმო როგორმეო, — მაგრამ იწყინა გრანტერმა და შეუტია:

— შორს ეგლ-დე-მოს ბრკყალები! ჩემზე არ იმოქმედებს შენი ჰიპოკრატის ხელის ქნევა, რომლითაც იგი არტაქსერქსის საჩუქარს უარპყოფდა. გამითავისუფლებიხარ — ნულარ სწუხდები ჩემს დასამშვიდებლად. ან არა და, განა არ ხედავ, რომ მოწყენილი ვარ? რა უნდა მითხრათ მე? საზიზლარი არის ადამიანი, უხამსი არის ადამიანი! პეპელა რომ გააჩინა ღმერთმა, ფხიზელი იყო, ადამიანს რომ აჩენდა, ჩემზე უარესად მთვრალი. წარმოგიდგენიათ? რა უნდა იყოს მთვრალის გაჩენილი? შეხედეთ ხალხს, მახინჯების კრებაა. დიდით პატარამდე სულ არამზადები არიან! ქალი? Femene¹, ქალსა რითმავს სიტყვა Infâme², ჰო, მოწყენილი ვარ, დაღონებული, მელანქოლია მერევა, იპოხონდრია, ნოსტალგია და ამიტომ არის, რომ ვჯავრობ, ვბრაზობ, ვამკობ და ვგმობ. ვლაცობ, ვცხარობ და მაინც ვერ ვისვენებ! ყველაფერი მომწყინდა! ჯანდაბას თქვენი ღმერთიც და მისი მომგონიც!

— აღარ გაჩუმდები, შე ყბედო, შენა? — შეუტია ბოსუემ, რომელიც ამ დროს კანონების ერთ მუხლს არჩევდა მარტოდმარტო და თავით ფეხამდე ჩაფლულიყო ერთ იურიდიულ ენით გამოთქმულ ფრაზაში:

— „...და რაც შეეხება ჩემს აზრს, თუმცა მე ლეგისტი არა ვარ და მარტო პროკურორ-მოყვარული ვარ, მაინც ვამტკიცებ შემდეგს: ნორმანდიის ჩვეულებათა მიხედვით წმ. მიხეილობას ყოველწლივ ბეგარა უნდა ყოფილიყო ბატონის სასარგებლოდ. სხვათა უფლებათა გარდა, ყველასაგან ერთად და ცალ-ცალკე, როგორც მესაკუთრეთაგან, ისე მემკვიდრეობის ყადაღადებულისაგან, და ეს ყველა ხანგრძლივ იჯარით გაცემულზედაც, ხელშეკრულებითაც, ბეგარისგან თავისუფალზედაც, გირაოდ მიღებულ და გაცემულზედაც“...

— ალი ხარ, გულწარმტაცი! — დიღინებდა გრანტერი.

იქვე, გრანტერის ახლოს, მიჩუმებულ მაგიდაზე ერთი თაბახი ქალაღდი იყო, სამელნე და ერთი კალამი ორ ჭიქის შუა. ეტყობოდა ვოდვეილის წერას აპირებდნენ. ძნელი საქმე ეტვირთათ და ჩუმი ხმით, თავი თავზე მიედოთ, ისე ლაპარაკობდნენ ამხანაგები.

¹ ქალი

² უსინდისო

— თავიდან დავიწყით. ჯერ მომქმედი პირნი დავასახელოთ! რაკი სახელები გვეცოდინება, შინაარსი თავისთავად გამოჩნდება.

— ძალიან კარგი. შენა თქვი, მე დავწერ.

— ბატონი დორიმონი.

— რენტოსანი?

— უეჭველად.

— იმისი ქალი ცელესტინი.

— ...ისტინი. მერე?

— პოლკოვნიკი სენვალი.

— სენვალი გაცვდა. მოდი ვალსენი იყო.

ვოდევილისტების გვერდით მეორე ჯგუფი იყო, ხმაურით სარგებლობდა და ჩუმად მსჯელობდა დუელის შესახებ. ერთი დამჯდარი, ოცდაათი წლის კაცი არიგებდა თვრამეტი წლის ბიჭს და ცდილობდა გაეგებინებინა, რა საშინელ მოპირდაპირესთან მოუხდებოდა ბრძოლა.

— აი, დალახვრა! გეუბნებით, ფრთხილად იყავით-მეთქი! ძალიან გამოცდილია ხმლის ხმარებაში. წარბს არ შეიხრის, მედგრად გეტაკებათ; თვალი ავუბაო, — ხმაღს არ აიქნევს. მკლავი მაგარი აქვს, თვალი სწრაფმკვრეტი, მოგერებაში ხელოვანია და ამასთან ცაცია...

გრანტერის პირდაპირ კუნჭულში დომინოს თამაშობდნენ ყოლი და ბაორელი. თან სიყვარულზე ლაპარაკობდნენ.

— ბედნიერი ხარ,—ეუბნებოდა ყოლი,—სულ იცინის შენი საყვარელი.

— ძალიან მიჰქარავს თუ სულ იცინის, — უპასუხა ბაორელმა, — არ უნდა იცინოდეს საყვარელი. და თუ იცინის, ცოდვა არ არის, რომ უღალატო. ის რომ იცინის, მე სანანებელი არა მაქვს-რა, მაგრამ თუ დაღონებული ვნახე, სინდისის ქენჯნა მექნება.

— უმადურო! რა სჯობს ლამაზ ქალს, მხიარულს და მოციინარს. ჯერ ჩხუბი არსად მოგსვლიათ?

— წმინდა კავშირით რომ შევერთდით, პატარა პირობა დავდეთ და საზღვარი აღვნიშნეთ, რომელსაც არც ის უნდა გადმოსცილდეს და არც მე. ერთ მხარეს ვო მდებარეობს შევეიცარიისა, მეორე მხარეს პატარა ყეკსი საფრანგეთისა. საზღვარი ჰქმნის მშვიდობიანობას.

— მშვიდობიანობის დროს უკეთ ერკვევი შენ ბედნიერებაში.

— შენა, ყოლი? როგორა ხარ თ შენ და შენი გოგონა იმ უსიამოვნების შემდეგ?.. იცი, ვიზე გელაპარაკები?

— ჯერაც მებუტება. საშინელი გაჯიუტებულია.

— ნუთუ ვერა ხედავს, როგორი ჩამომხმარი ხარ მის სიყვარულით?

— ეგა სთქვი და!

— მე რომ ვყოფილიყავ, თავს დავანებებდი.

— ეგ ადვილი სათქმელია.

— და ადვილი საქმნელიც. მუზიკეტი ჰქვია, არა?

— დიახ. ეჰ, ჩემო ბაორელ, რა განვითარებული ქალია, მწერლობის მკოდნე, პაწია ფეხი აქვს, პაწაწკინტელა ხელი, კარგად იცვამს, თეთოია, ჩასუქებული, მომხიბლავი თვალების პატრონი. რა ექნა, რომ გაგიუებით მიყვარს?

— თუ აგრეა, ბიჰო, მაშ თავი მოაწონე, კარგად მოიქეც, ტანსამოსი გამოიცვალე. შტაუბთან შედი და ერთი კონტა შარვალი იყიდე. გოგოს თვალეებში აქვს ჰკუა.

— რა ეღირება ეგ შარვალი?

მესამე კუნჭულში ცხარე კამათი დაეწყოთ პოეზიის შესახებ. წინანდელი მითოლოგია წაჰკიდებოდა ქრისტიანულ მითოლოგიას. ოლიმპს გამოეწვია კამათი და რომანტიზმის თაყვანისმცემელი ჟან პრუვერიც თავისკენ ჰყავდა. ჟან პრუვერი წყნარი მარტო დასვენების დროს იყო. მაგრამ რაკი საკამათო საგანს შეეხებოდა, მეხივით იფეთქებდა, მახვილ ირონიას ჩაურევდა თავის სიტყვაში და საბუთიანიც იყო და საამურიც.

— ღმერთებს ნუ შეურაცხყოფთ — იძახდა პრუვერი, — იქნება ჯერ არც კი მოგვმორებთან ძველი ღმერთები. იუპიტერი მე მკედრად არ მეჩვენება. ღმერთები თქვენ ლანდად მივაჩნიათ? ჰოდა, თვით ბუნებაშიც კი, როგორიც დღეს არის ბუნება, ლანდი აღარსად არის, მაგრამ ეხლაც მოიპოვება ყველა ძველებური მითი: მთა გაიხსენეთ რამე, ციხის მომაგონებელი, როგორც მაგალითად ვინმელი. შეხედავთ და მაშინვე იუპიტერის დედის, სიბელის თმავარცხნილი მომაგონდებათ; ვინ დამიმტკიცებს, რომ ხმას არ იღებს ფულურო ხე? ჰოდა აქედან — ღამით მოდის პანი, პირს დაადებს ფულურო ტირიფს, თითებს აფარებს რიგრიგობით ხის ნახვრეტებს და უკრავს; პისეაშის¹ ჩანჩქერს რომ ვნახავ ხოლმე, მაშინვე ნიშნა იო მომაგონდება და — იმის საქმეა-მეთქი, ვფიქრობ.

მეოთხე კუთხეში პოლიტიკაზე ლაპარაკობდნენ. იწუნებდნენ

¹) Pissevache — მშარდავი ძროხა (ფრ.)

დაკანონებულ ქარტიას. ოდნავ, უგულვლად იცავდა კომბფერი, კურფერიაკი აღშფოთებულთ არჩევდა და ლანძღავდა. იქვე მაგიდაზე იღო შავდლიანი ქარტია. ხელი სტაცა კურფერიაკმა, აიტაცა, გაიჩაზებით აქანებდა და ქალაღდის შჩრიაღს ურევდა თავის სიტყვას:

— უპირვეღეს ყოვღისა, მე მეფეები აღარ მინდა! ეკონომიურ მოსაზრებითაც რომ იყოს, მეფე საჭირო არ არის, მეფე მუქთამქამელია, პარაზიტია ხაღხისა! მუქთად კი არ დაგიჯღღებთ მეფე! აი, მოისმინეთ, რამღენად გვიღარს მეფე: ფრანსუა პირველი რომ მოკვდა, საფრანგეთის სახელმწიფო ვალი უღრიღა ოცღაათ ათას ლივრს; ლუი მეთოთხმეტე რომ მოკვდა, ვალი იყო ორი მიღიარღი და ექვსასი მიღიონი. ოცღარვა ლივრად რომ ვიანგარიშოთ მარკა, ეს ვალი 1760 წელს ღემარეს ანგარიშით ოთხ მიღიარღ! და ხუთას მიღიონს უღრიღა და ღღევანღელი ნინჩრით — თორმეტ მიღიარღს... გარღა ამისა, საწყენად კი ნუ ღარჩება კომბფერს, მეფეთაგან მონიჭებული ქარტია თვალის ახვევა არის ხაღხისა, საზიზღარი, ხაღხის მომატყუებელი, და მაშასაღამე, რა განზრახვა აქვს და მიზანი თქვენს ქარტიას? — ჩუღად იყავ, ხაღხო, შენს აუშღელაღაც ვზრუნავ შენს კეთილღღღობაზე! — აი, მონარქიამ თავისი ღრო მოქამა; ახღა ღემოკრატის ვემყარებოღით და ღემოკრატის მაგივრად კონსტიტუციურ თაღლითობით ვამშვიღებთ ხაღხს. არა და არა! ნუ ჩაურევთ ხაღხის განათღებაში ნურავითარ სიყაღბეს! უწმინღესი პრინციპიც კი ხუნღება და ისვრება თქვენს კონსტიტუციურ სარღაფში. თუ ხაღხს ვემსახურებით, არავითარი სისუსტე, არავითარი კომპრომისი! არავითარი მოწყაღება მეფისა და რაღაც ქარტიები! ამ ვითომღა ხაღხისაღმი თანაგრძნობით ბოძებულ მოწყაღებაში მეთოთხმეტე მუხლიც გახღავთ ჩართული. ღიახ, ბატონებო, ერთი ხელით რომ გაძღვეთ, მეორით, ბრჭყაღებით ებღაუჭება ნაბოძარს და წართმევას ცღიღობს. უარევოფ თქვენს ქარტიას! ქარტია ნიღაბი გახღავთ ხაღხის მტრისა; ზემოღან დაპირება და ქვემოღან დაპირებუღის გაუქმება. ხაღხისაგან ამგვარ წყაღობის მიღება უარყოფა არის თავის მოთხოვნიღებისა. უფღება მარტო მაშინ რჩება უფღებაღ, როღესაც მთღად არის განხორციელებული. აი, თქვენი ქარტია! არა, ძირს ყოვეღგვარი ქარტია!

ზამთარი იყო, ბუხარში ცეცხლი გუგუნებდა და ნაპერწყაღს ისროღა, ვეღარ გაუძღლო კურფერიაკმა ამ ცღუნებას, დაჭმუჭნა უბეღური ტუკეს ქარტია, და ცეცხლში შეისროღა. აღი მოეღო ქაღაღდს. ფიღოსოფოსის სიღინჯით შესტქეროღა კომბფერი მეფე ლუი მეთვრამეტის შეღვერის წვას და მოკღედ მოსჭრა:

— ქარტია ალად ქცეული!

და გაისმა სიცილი, ხარხარი, ოხუნჯობა, ნაკვესები; ის მხიარული და თან მახვილგონიერი ხუმრობა, რომელსაც ფრანგები ალტაცებას ეძახიან, და ინგლისელები კარგ გუნებას. აირია ერთმანეთში მოსწრებული და უხამსი შენიშვნა, ავი და კარგი სიტყვა, მახვილი და ჩლუნგი, მხიარული სიცილი და ყიჟინა მოედო მთელ დარბაზს.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

ჰორიზონტის გაფართოება

ყმაწვილების ბაასი იმით არის საკვირველი, რომ ყოვლად შეუძლებელია გაითვალისწინოთ, როდის ავარდება ნაპერწყალი და როდის გაიღვებს? ვინ იცის, რა მოხდება ამ წუთს? გული მოუღებდათ და სიცილს ასტეხენ; ან გულიანად რომ ხარხარობენ; უცბად სერიოზული ხმა გაისმის. ერთი ობოლი სიტყვა, მოულოდნელად წამოსროლილი სცვლის კრების სულიერ განწყობილებას. იქ მეფობს თითოეული მათგანის უინი. უხამსი ხუმრობა კმარა, რომ მოულოდნელი მიმართულება მიიღოს ბაასმა, ხან აღმართს აპყვეს, ხან დაღმართს, მიუხვიოს, მოუხვიოს, და შეცვალოს თავისი პერსპექტივა. შემთხვევა არის მემანქანე ამგვარ საუბრისა.

სერიოზული აზრი უცნაურად ნასროლი ამ ლაყბობაში, ნათელ შუქით გადასჭირდა ხმაურსა, რომელშიაც მონაწილეობას იღებდნენ გრანტერი, ბაორელი, პრუვერი, ბოსუე, კომბფერი და კურფერიაკი.

როგორ იჩენს თავს პატარა ფრაზა ამ გაცხარებულ ბაასში? როგორ არის, რომ ეს ფრაზა ხაზგასმულად და მნიშვნელოვნად სცემს მსმენელთა შეგნებას? უკვე ვთქვით, არავინ არის ამის მცოდნე. გაცხარებით უმტყიცებდა რალაცას ბოსუე კომბფერს და ამ თარიღით დააბოლოვა თავისი სიტყვა:

— 1815 წელი, 18 ივნისი, ვატერლოო.

მარიუსი ამ დროს ერთ მაგიდასთან იჯდა. წინ ჰქონდა წყალი ედგა და ყურს უგდებდა ამხანაგების ბაასს. რომ გაიგონა ეს სიტყვა — ვატერლოო, ნიკაპს მოაშორა ხელი და მეტი ყურადღებით დაიწყო სმენა.

— უცნაური რამ არის ეგ თვრამეტი ივნისი! — შეჰყვირა კურფერიაკმა, — ავბედითი ბონაპარტისთვის! წინ რომ ლუი და-

სახელოთ და უკან ბრუმერი მიადევნოთ, ცხადად დაინახავთ ნაპოლეონის ბედისწერას იმ მნიშვნელოვან განკერძოებით, რომ დასაწყისს კვალდაკვალ მისდევს დაბოლოება.

აქამდე გაჩუმებული იყო ანეოლრასი. აქ კი წამოდგა და ამ სიტყვით მიმართა კურფეირაკს:

— დიან, ავკაცობას კვალდაკვალ მისდევდა თავისი სასჯელიც.

ამ სიტყვას, ავკაცობას, კი ვეღარ გაუძლო მარიუსმა. ჯერ ვატერლოოს ხსენებამ ააღელვა, ახლა ნაპოლეონის შეურაცხყოფამ.

ადგა, ნელი ნაბიჯით მივიდა საფრანგეთის რუკასთან, კედელზე რომ იყო გაკრული, კორსიკის კუნძულს დაადო თითი და წარმოთქვა:

— კორსიკა, ერთი პატარა კუნძული, რომელმაც ასე განადიდა საფრანგეთი...

გამყინავ ქარივით მოედო დარბაზს ეს სიტყვა. უცბად მიჩუმდა ყველა. გრძნობდნენ, რომ რაღაც იწყებოდა ღირსშესანიშნავი.

ბოროელი პასუხის გაცემას უპირებდა ბოსუეს, წამოდგა, წელში გასწორდა, მაგრამ ისიც სმენად გადაიქცა.

ანეოლრასი ადგა. არავის უყურებდა, მარიუსსაც კი თვალი აარიდა და დამშვიდებით წარმოთქვა:

— საფრანგეთს დიდებისთვის კორსიკები არ ესაჭიროება! საფრანგეთი დიდებულია, რადგან საფრანგეთია, *Quia nominor Leo.*¹

არ შეერთა მარიუსი, აზრადაც არ მოსვლია უკან დაეხია. ანეოლრასს მიუბრუნდა და ათრთოლებული ხმით, რომელიც სულის სიღრმემდე აღელვებას ამტკიცებდა, წარმოთქვა თავისი აზრი:

— ღმერთმა დამიფაროს საფრანგეთის დიდების დამცირები-საგან, მაგრამ განა საფრანგეთის დამცირებაა, რომ ჩემს სამშობლოს ნაპოლეონიც დავუკავშირო? რაკი შევეხეთ ამ საგანს, მაშნულარც გავჩუმდებით. მე ახლადმოსული ვარ თქვენს წრეში, მაგრამ აი, ვალიარებ, რომ მართლა და მაკვირვებთ თქვენი აზრებით. სადა ვართ ამხანაგებო? ვინა ვართ? ვინა ხართ თქვენ, ან მე ვინა ვარ? აი, იმპერატორის შესახებ ვთქვათ ჩვენი აზრი. ისე იძახით ნაპოლეონის სახელს, თითქო მასხრაჲ იგდებდეთ, ბუონა-პარტიო — მახვილს აკეთებთ უ-ზე, როგორც როიალისტები. თქვენდა საყურადღებოდ მოგახსენებთ, რომ პაპაჩემი უკეთ იქცევა, ის კიდევ — ბუონაპარტი-ო გაიძახის. ყმაწვილები ხართ ყველანი. ჰოდა, ვისზე

¹ რადგან ლომი მქვია (ლათ.)

ამყარებთ თქვენს ენთუზიაზმს, ვისზე ამყარებთ მომავლის იმედებს? ვინ არის თქვენს მიერ სათაყვანებელი, თუკი იმპერატორს აღარად აგდებთ? ან რა გნებავთ იმაზე დიდი და იმაზე ძლიერი? არ გინდათ ეს ძლიერი, არ მოგწონთ ეს დევგმირი? მაშ რა გინდათ, ვინ გინდათ იმაზე დიდებული? იგი ყველაფრით აღსავსე იყო, სრულქმნილი იყო. ადამიანის ყოველგვარი ნიჭიერებით იყო დაჯილდოებული. კანონმდებლობას ჰქმნიდა, როგორც იუსტინიანე, უკარნახებდა, როგორც კეისარი, იმის ბაასში ერთად ირეოდა პასკალის ელვა და ტაციტის გრგვინვა. ის იყო ისტორიის შემქმნელი. ილიადას არ ჩამოუყარდებია იმის ჩანაწერები, დღიურები, მოგონებანი. ნიუტონის ციფრებს უერთებდა, შეახამებდა მაკმადის მეტაფორებთან და იქ, აღმოსავლეთში, პირამიდების მსგავს დიდებულ სიტყვებს სტოვებდა. ტილზიტში სიდიადეს ასწავლიდა იმპერატორებს, მეცნიერებათა აკადემიაში ეკამათებოდა ლაპლასს, სახელმწიფო საბჭოში არ უთმობდა მერლენს. კანონმდებელი იყო პროკურორებთან და ვარსკვლავთმრიცხველი ასტრონომებთან; ყაიხათიანი იყო და კრომველივით აქრობდა ერთ სანთელს, როცა ორ ანთებულს მიართმევდნენ. სავაჭროდ თვითონვე დადიოდა, რომ გაფრთხილებოდა ხალხის მონაგარს. ყველაფერს ხედავდა, ყველაფერი იცოდა. მიუხედავად ამისა, მიამიტად იცინოდა თავის ბავშვის აკვანთან. უსმენდა იმას მთელი ევროპა, შიშმორეული. იწვროდა ლაშქარი თავის ზარბაზნებით, მდინარეში გემები მწკრივდებოდნენ ჯარის გადასასვლელად, ცხენოსნები დათარეშობდნენ ქარიშხალივით. გაისმოდა ყიყინა, საყვირი, ზარბაზანი, ამას მოსდევდა ტახტების დამხობა, სახელმწიფოების საზღვრების შეცვლა. გაისმოდა ქარქაშიდან ზეადამიანური ლახვარის ამოღების ხმა. გამოჩნდებოდა და მთელი ქვეყნიდან ჩანდა ჰორიზონტზე, ელვით და მეხით ხელში და ცეცხლის ალი ენთო თვალში. იღვა და თავის ორ უძღვევლ ფრთას გაშლიდა: თავის ლაშქარს და ძველ გვარდიას. ქეშმარიტად მრისხანე ანგელოზი იყო ომისა!

გაჩუმებულიყვენენ ყველანი. ანჟოლრასი თავდაღუნული იდგა ამგვარი დუმილი მსმენელთა თანხმობას მოასწავებს, ან ჩიხში შეგწყვდევას. გულიანად ამოისუნთქა მარიუსმა და უფრო მეტი აღტაცებით განაგრძო:

— ნუ ვუღალატებთ სიმართლეს, მეგობრებო! ასეთი დიდებული და სახელოვანი იმპერატორის ყოლა, ეს ხალხის ბრწყინვალე ხვედრია, ისიც იყო ხალხის, როგორც საფრანგეთი, რომელიც თავის გენიას უმატებს ამ ადამიანის გენიას. საცა მივიდა, მეფედ მი-

ვიდა; საცა წავიდა, სრულ გამარჯვებით; დასასვენებლად გზად მდებარე დედაქალაქები ჰქონდა, მეფეებად თავის გრენადიერებს აყენებდა, თავის ბრძანებით ამხობდა დიდი ხნის ტახტებს და აუქმებდა მეფეების და ხელმწიფეების დინასტიას. საჭიროებისამებრ გარდაქმნა ევროპა, რადგან შეაგნებინა ყველას, რომ ხელში ღვთის მიერ მონიჭებული მახვილი ეჭირა. ნაპოლეონი ერქვა, მაგრამ განხორციელება იყო სამი გმირისა — ანიბალის, კეისრისა და კარლოს დიდისა. გამარჯვებული იყო და თავის ქვეყანას ყოველ დილას ახალ გამარჯვებით აღვიძებდა და ახარებდა, მამლის ყივილის მაგივრად ინვალიდების ზარბაზნებს ხმარობდა. სასწაულებრივ სიტყვებს ისროდა სიერცეში და ახალ ბრწყინვალე ვარსკვლავს ჰმატებდა ზეცას, — მარენგო, არკოლი, აუსტერლიცი, იენა, ვაპრაში! დღე არ გავიდოდა, რომ საუკუნეთა ზენიტზე ახალი ვარსკვლავი არ აეშუქებინა გამარჯვებისა. ისე განადიდა საფრანგეთის სახელმწიფო, როგორც ერთ დროს ლათინების სახელმწიფო იყო. გააძლიერა ხალხი, გააძლიერა ხალხის შვილი — ლაშქარი, მთელ ქვეყნიერებას მოსდო თავისი ჯარები, როგორც მალალი მთა გზავნის ყოველ მხრივ თავის არწივებს; ყველგან იმარჯვებდა, ყველგან ბატონობდა, ყველგან ამარცხებდა იმის სახელით საფრანგეთი, ისე იყო ევროპაში მისი დიდებით გაბრწყინებული, როგორც თავისდღეში არავინ ყოფილა. დევგმირების მოღვაწეობით აავსო ისტორია ნაპალეონმა, ორჯერ დაიპყრო მთელი ქვეყანა, გამარჯვებით და სხივოსნობით და განა არის რამე ამაზე მეტი?

— თავისუფლება! — მოკლედ მოუჭრა კომბფერმა.

თავი დაღუნა მარიუსმა, ახლა იმის რიგი იყო. ამ უბრალო ციგმა სიტყვამ მახვილ ფოლადივით გაუარა მის ეპიკურ გულნადებს, გრძნობდა, რომ საფუძველი ერყეოდა მის მრწამსს. დარბაზს გადაავლო თვალი. კომბფერი იქ არ იყო; ეტყობა კმაყოფილი იყო რომ ასე შესაფერად მიუგო ნაპოლეონის თაყვანისმცემელს, გარეთ გავიდა და ამხანაგებიც თან გაჰყენენ, ყველანი, გარდა ანჟოლრასისა. დარბაზი ცარიელი იყო. იქვე მარიუსთან იდგა ანჟოლრასი და დაშტერებით შეჰყურებდა. ამასობაში თავისი ფიქრები დაიმორჩილა მარიუსმა, პასუხი მოიაზრა უტბად, დამარცხებულად არ მიაჩნდა თავი. ჯერ კიდევ ბლომადა ჰქონდა რწმენის საფუძველი. რომელიც მოხერხებულ სილოგიზმებით უნდა გადაეშალა ანჟოლრასისთვის, მაგრამ უტბად სიმღერა გაისმა კიბიდან. შინ მიდიოდა კომბფერი ნელ-ნელა და თან დასძახოდა:

თუ კეისარი მე მიბრძანებს
გავეიღო ღედა,
ყველა ამისთვის ტახტს მიბოძებს,
კვერთხს და დიდებას,—
პირდაპირ ვეიტყვი. ზიზლით ვეიტყვი:
ბრძავე. როგორ ბედავე,
მე ღედა მიყვარს.
არაფერი არა მქირდება!

ტკბილი ხმით მღეროდა კომბფერი, მაგრამ მკაცრად ამხვილებდა ზოგ მნიშვნელოვან სიტყვას. შიგ გულში ხვდებოდა მარიუსს. ჩაფიქრებული იდგა, ჰერს შეჰყურებდა ზევით და თავისდა შეუმჩნეველად გაიმეორა:

— დედაჩემი? მე ღედა მიყვარს.

ამ დროს მხარზე ხელი დაადო ანჟოლრასმა და უთხრა:

— მოქალაქევე, დედაჩენი — რესპუბლიკა გახლავს.

თ ა ვ ი მ ე მ ა მ ს ე

RES ANGSTA¹

ღრმა შთაბეჭდილება დატოვა იმ საღამომ მარიუსზე, ისევე ბნელი მოჰფინა მის გულს; იმასვე გრძნობდა სწორედ, რასაც მიწა უნდა განიცდიდეს, როდესაც რკინით გაუჭრიან გულს, რომ ზორბლის თესლი ჩაუდონ, მხოლოდ ჰრილობის ტკივილს. თესლის აღოღების და ნაყოფის ჩასახვის გამო სიხარული შემდეგში ეღირსება.

დაღვრემილი იყო. შესძლო, როგორც იყო, და მოიპოვა თავისი მრწამსი, ნუთუ ახლა ესეც შესაცვლელი იყო? ცდილობდა გამაგრებულიყო, დაემტკიცებინა. თავის თავისთვის, რომ საეჭვო არა ჰქონდარა და მაინც ერეოდა ეჭვი. აუტანლად მძიმეა ადამიანის მდგომარეობა, როცა ორ სარწმუნოებას შუა მოჰყვება, როდესაც ვერც ერთიდან გამოსულა ჯერ და ვერც მეორეში შესულა. ამგვარი ბინდი მარტო სულით ღამურას მოსწონს. მარიუსი კი კარგო მხედველობის პატრონი იყო და მთელი თავისი არსებით მიიწევდა სინათლისკენ. სულს უხუთავდა ეჭვის ნისლი. ძალიან უნდოდა ურყევად დაჩენილიყო იქ, საცა იყო, მაგრამ იძულებული იყო მაინც განეგრძო ფიქრი, დასკვნას მიჰყოლოდა და წინ წამდგარიყო. საღ

¹ გაჭირვებული მდგომარეობა (ლათ.).

მიიყვანდა ფიქრი? შიში უწყლულებდა გულს: იმოდენი ტანჯვა და წვალება გამოიარა, რომ მიცვალებულ მამას დაახლოებოდა, და წუთუ ახლა საყვარელ მამას ჩამოაშორებდა მისი გონებრივი განწყობილება? და რაც უფრო მეტად უფიქრდებოდა თავის საეჭქოს, მით უფრო მეტი იყო მისი წამება. უფსკრულს დაჰყურებდა საშინელს. არ ეთანხმებოდა თავის პაპას, მაგრამ თავის ამხანაგებისაც რომ არა სწამდა? პაპისთვის გაბედული იყო, და ამხანაგებისთვის ჩამორჩენილი. გრძნობდა, რომ განცალკევებულად რჩებოდა, მოხუცებულისგან გამოდევნილი და ყმაწვილ კაცებისგან შეუწყნარებელი. ფეხი ამოიკვეთა, აღარ გაიარა მუზენის კაფესკენ.

დიდ ბრძოლას განიცდიდა სულერს, ასე რომ ცხოვრების სხვა მოთხოვნილებანი აღარ აგონდებოდა, მაგრამ ცხოვრება თავისას არ იშლიდა და — შენ დამივიწყებ, მე მოგაგონებო, — შიგ გულში ჩაჰკრა მუშტი.

ერთ დილას სასტუმროს გამგე შევიდა მარიუსის ოთახში და უთხრა:

— თქვენ რომ გადმოხვედით ჩვენსა, ბ. კურფეირაკი დაგიდგათ თავმდებად.

— ვ ი ც ი.

— ჰო და, ჭირა მიბოძეთ.

— სთხოვეთ კურფეირაკს, მობრძანდეს, მომელაპარაკოს, — უთხრა მარიუსმა.

კურფეირაკი რომ მოვიდა, მარტოდ დარჩნენ ამხანაგები და მაშინ უამბო მარიუსმა, რაც აქამდე არც კი აგონდებოდა, რომ მარტოდმარტო იყო ამ ქვეყნად და მახლობელი არავინ გააჩნდა.

— მაშ რას აპირებთ? — ჰკითხა კურფეირაკმა.

— აბა, რა ვიცი?

— ფული გაქვთ?

— თხუთმეტი ფრანკი.

— გნებავთ, გასესხოთ?

— არასოდეს!

— ტანისამოსი გაქვთ?

— აი, ესა მაქვს.

— ძვირფასი ნივთი?

— ერთი საათი.

— ვერცხლისა არის?

— არა ოქროსი. აი, აქა მაქვს.

— ერთ კაცს ვიცნობ, ძველი ტანისამოსით ვაჭრობს, იქნებ იყი-

დოს თქვენი სერთუკი და შარვალი.

— ძალიან კარგი.

— მერე თქვენ რაღა დაგრჩებათ? ერთი ხელი ტანისამოსი, არა?

— დიახ და ჩემი წაღები.

— ჰოო? კიდევ კარგია, რომ ფეხშიშველი არ ივლით. სიმდიდრეც მაგასა ჰქვია?

— ჩემთვის საკმარისი იქნება ჩემი სიმდიდრე.

— მაშ საათიც თან მივაღვენოთ. ერთ მესაათეს ვიცნობ, იქნებ იყიდოს.

— ძალიან კარგი.

— არა, აქ კარგი არაფერია! მერე რაღას აპირებთ?

— ვნახოთ, რაც შემეძლება. რასაც პატიოსანი შრომა ერქმევა.

— ინგლისური იცით?

— არა.

— გერმანული?

— არა.

— მით უარესი.

— რაღა?

— ერთი მეგობარი მყავს, წიგნებით ვაჭრობს, ენციკლოპედიურ ლექსიკონს ბეჭდავს, სათარგმნელი მასალა აქვს, ინგლისური და გერმანული წერილები. ბევრს არაფერს იძლევა, მაგრამ პურის ფულს მაინც იშოვის კაცი.

— ვისწავლი ინგლისურს, გერმანულსაც.

— მანამ ისწავლით?

— მანამ ვისწავლი, ჩემ ტანისამოსს შეეჭამ და ჩემ საათს.

დაიბარეს ძველების მყიდველი. ოცი ფრანკი მისცა მარიუსს. მერე მესაათესთან წავიდნენ. ორმოცდახუთ ფრანკად იყიდა ოქროს საათი.

— არცთუ ცუდად მოვაგვარეთ საქმე, — უთხრა კურფეირაკს მარიუსმა, შინ რომ დაბრუნდნენ, — თხუთმეტი ფრანკი მქონდა და ახლა ოთხმოცი მაქვს.

— ოთახის ქირა? — მოაგონა კურფეირაკმა.

— კინალამ დამავიწყდა!

სამოცდაათი ფრანკი ოთახის ქირა გადაიხადა მაშინვე.

— ათი ფრანკილა დამრჩა.

— ჰოდა რა? ხუთ ფრანკით იცხოვრებთ, მანამ ინგლისურს ისწავლით, და ხუთითაც, მანამ გერმანულს ისწავლით. ასე რომ, ან

უცხო ენა უნდა სასწრაფოდ გადაყლაპოთ ან ხუთი ფრანკი დიდ ხანს იმყოფინოთ.

ამასობაში დეიდა ჟილნორმანს, მოხუცებულს, მაინც შერჩენოდა გაჭირვებულთაღმი თანაგრძნობა და მარიუსის ბინისთვის მიეგნო. ერთ დილას, ლექციის მოსმენის შემდეგ, შინ რომ დაბრუნდა მარიუსი, სახლში დახვდა დეიდას წერილი და სამოცი პისტოლი, ესე იგი ექვსასი ფრანკი ოქროდ პატარა დაბეჭდილ ყუთში.

ფული მაშინვე უკანვე გაგზავნა პატარა, ზრდილობიან წერილით. მდღობას სწერდა, — ჩემს საკმარს მე თვითონ ვშოულობ, გაჭირვებისა არა ვიცი რაო, — ამას რომ სწერდა, სულ სამი ფრანკილა ჰქონდა.

დეიდამ ამისი არაფერი უთხრა ბ. ჟილნორმანს, არც ფულის გაგზავნა, არც მარიუსის წერილის მიღება, რადგან ეშინოდა მამის აღშფოთებისა, და გარდა ამისა, კარგად ახსოვდა მამის ბრძანება — მარიუსის ხსენება აღარ იყოს ჩემს სახლშიო.

სასტუმროდან გავიდა მარიუსი. გადაწყვეტილი ჰქონდა, სხვა ბინა ემოვა და გადასულიყო.

წიგნი მეხუთე

დიდება გაჭირვებისა

თ ა ვ ი ა ი რ ვ ე ლ ი

მარიუსის გასაჭირი

ძალიან გაუჭირდა მარიუსს. ტანისამოსი და საათი შეჭამა, ეგ არაფერი. მერე ნახა გაჭირვება, როდესაც გასაყიდი აღარა ჰქონდარა, და შიმშილი ცალკე აწუხებდა, სიცივე ცალკე. საშინელება იყო იმისი ცხოვრება, — დღე პური არა ჰქონდა, ღამე ძილი, ბინდისას სანთელი და ზამთარში ცეცხლი. ისე გავიღოდა ხოლმე ხანდახან მთელი კვირა, რომ გროშს ვერსად იშოვიდა. მომავალიც კარგს არას უქადდა. ტანისამოსი ნიდაყვში გამოხეული ეცვა; ძველი ქუდი ეხურა ისეთი, რომ სიცილით შესცქეროდნენ ქალები. ხშირად მოხდებოდა, შინ რომ მივიღოდა საღამოზე, კარი დაკეტილი დახვდებოდა, — ოთახის ქირა გადასახდელი გაქვსო, — და თან მეკარის თავხედობა უნდა აეტანა. იგივე მოელოდა დუქანში, პურის საქმელად რომ მივიღოდა, — შეურაცხყოფა და თავხედური შეტევა, — ჯერ ნისიაში გაგვისწორდით — მეზობლებსაც აბუჩად ჰყავდათ ავდებული, მაგრამ იძულებული იყო მოეთმინა თავის სიღარიბისა გამო თავხედობაც, შეურაცხყოფაც, მასხრად ავდებაც, ცხოვრების სიმწარეც და ხშირად სულიერი სისუსტეც. მარიუსმა ისწავლა ყოველივე ამის მონელება და ისიც ისწავლა, რომ ადამიანს ხშირად ამის მეტი არა აქვსრა მოსანელებელი. თავის სიცოცხლის სწორედ იმ დროს, როდესაც ადამიანი ამაყად დადის, თავმომწონედ, რადგან სიყვარული ენატრება, მარიუსს არც ამაყობა შეეძლო, არც თავმომწონეობა, რადგან ტანისამოსი არ უვარგოდა და დასცინოდნენ, ღარიბი იყო და მასხრად ივდებდნენ. იმ დროს როდესაც საყმაწვილე გულს უვსებს ადამიანს გამარჯვების იმედით, მას ხშირად დაუ-

ხედია თავის დახეულ ფეხსაცმელისთვის და გაწითლებულა. მაშინ ნახა, რა საშინელება არის გაჭირვების მიერ აღძრული სულიერი წამება. საგანგებო და თან საზარელი ბრძმედია გაჭირვება, რომლიდანაც სუსტი თავლაფდასხმული გამოდის, და მძლავრი — განდიდებული. ბრძმედია აღგზნებული, რომელშიაც ბედისწერა ჩააგდებს ხოლმე ადამიანს, რომ ან უკეთურად გადაქმნას, ან ღმერთის დარად.

სიღარიბის წერილმან ბრძოლის დროს ბევრია გმირული თავგამოდებაც, ბევრია გმირი, რომელიც მთელ სიცოცხლეს ატარებს ამ ბრძოლაში, და მაინც თავს არ იხრის და არ ირცხვენს. ბევრია დიდებული და გამარჯვებული, რომელსაც არავინ ხედავს და არავინ აჯილდოებს. ცხოვრება, უბედურება, განცალკევება, მართოდ დარჩენა, სიღარიბე — ეს ბრძოლის ველია სხვადასხვაგვარი, რომელს ყოველთვის ჰყავს თავისი გმირები, უჩინარი გმირები, ხანდახან უფრო დიდებული, ვიდრე სახელგანთქმული გმირები არიან.

ასე გამოჰქვიდლან ძლიერი და იშვიათი ადამიანები. გაჭირვება თითქმის ყოველთვის დედინაცვალია ადამიანისა, მაგრამ ხანდახან დედად უხდება, სიღარიბე ჰქმნის ძლიერებას სულის და გონებისას. სასოწარკვეთილება თავის ძუძუს აწოვებს სიამაყეს. უბედურება ნოყიერი საკვებია დიდსულოვანთათვის.

ისეთი დროც დაუდგა მარიუსს, როცა თვითონა ჰგვიდა თავის კიბეს, ერთი სუ-ს¹ ყველსა ყიდულობდა მეხილესთან, ან არა და ელოდა, რომ დაბნელებულიყო და სხვის დაუნახავად შეპარულიყო მეპურესთან, რომ ეყიდა ერთი პატარა პური და ჩუმად აეტანა თავის სხვენში თითქოს მოპარული ყოფილიყოს. ხანდახან ასევე ჩუმად, როდესაც ჩამობნელებოდა, შეიპარებოდა ხოლმე ყასაბის ღუქანში, ჩაერეოდა უხეშ, ხუმარა მზარეულ გოგოებში, რომლებიც ნიდაყვით სცემდნენ შეუბრალებლად. მოკრძალებით მიიწევდა წინ, ქუდს უხდიდა, თავს უკრავდა ყასაბ დედაკაცს, მერე ხორცის მჭრელ ბიქს, ცხვრის კატლეტს ყიდულობდა ერთ ცალს, იხდიდა ექვს, ან შვიდ სუ-ს, ქალაღში ახვევდა, თავის წიგნებში ჩადებდა და ისევე მორიდებით მიდიოდა შინისკენ.

თვითონვე შესწავდა ამ კატლეტს და იზოგავდა სამი ღლის განმავლობაში. პირველ ღღეს ხორცსა სჭამდა, მეორე ღღეს — ქონს, მესამე ღღეს ძვალსა ხრავდა.

დეიღამ რამდენჯერმე კიდეც სცადა, წიგნი მოსწერა და ფულიც გამოუგზავნა, ისევე ის სამოცი პისტოლი. მაგრამ მაშინვე უკან უბ-

¹ სუ — მეოცედი ფრანკისა, 1¹/₄ კაპ.

რუნებდა მადლობით და ცნობით, რომ საკმარისადა აქვს ყველაფერი და გაჭირვებისა არა იცისრა.

ჯერ კიდევ მამის გლოვა არ გაეთავებინა, როდესაც სრულგარდაქმნა მოხდა მის აზროვნებაში, მას შემდეგ სულ შავით დაიარებოდა, მაგრამ ტანისამოსი უცვდებოდა ნელ-ნელა და ერთ დღეს დანინახა, რომ იმისი სერთუკი ჩასაცმელად აღარ ვარგოდა. შავვალს ჯერ კიდევ არა უშავდარა. რა უნდა ექნა? მოაგონდა კურფეირაკი, მოაგონდა, რომ ცოტა რამ დახმარება იმასაც აღმოეჩინა კურფეირაკისათვის. და იმას გამოართვა ძველი სერთუკი. ფრანკნახევარი მისცა ვილაც მეკარეს, გადააბრუნებინა და ხეირიანი სერთუკი შეიძინა, თითქმის ახალი. ოღონდ მწვანე იყო სერთუკი და სახლიდან აღარ გადიოდა, მანამ კარგად არ ჩამოზნეღდებოდა ბნელში იმისი სერთუკიც შავადა ჩანდა. რადგან არ უნდოდა საშგლოვიარო ტანისამოსი მოეშორებინა, ღამის სიბნელით იმოსებოდა.

ამასობაში სწავლაც დაასრულა და ვეჟილობა მიიღო. თავის პაპს მაშინვე აცნობა ეს ამბავი მოკლე, მაგრამ პატივისცემით და მორჩილებით სავსე წერილით. ბ. ჟილნორმანმა ათროლოებულ ხელით გახსნა წერილი, წაიკითხა, დახია და კალათაში ჩაუძახა. ორი თუ სამი დღის შემდეგ, ქალბატონ ჟილნორმანს რაღაცა მოესმა თავის მამის ოთახიდან; მარტო იყო და ხმამაღლა ლაპარაკობდა. ყოველთვის ასე იცოდა, როდესაც გაჯავრებული იყო რითიმე, და აღელვებულად ყური მიუგდო და გაიგონა მოხუცებულის სიტყვა:

— შენ რომ ეგეთი ყეყეჩი არ ყოფილიყავ, გეცოდინებოდა, რომ არ შეიძლება ერთსა და იმავე დროს ბარონიც იყოს კაცი და ვეჟლიც!

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე

მარიუსის სიღარიბე

გაჭირვებასაც იგივე მოსდის, რაც ყველაფერს ამ ქვეყნად, შესაძლებლად და ასატანად ხდება ნელ-ნელა, ერთგვარ ფორმას იღებს ბოლოს, დასრულებისას. მცენარესავით ცხოვრობს ადამიანი; მეტისმეტად ნელია და სუსტი მისი განვითარება, მაგრამ მაინც საკმარისა რომ ცოცხალი იყოს. აი, როგორ მოეწყო მარიუს პონძერსის ცხოვრება.

უკვე აჯობა აუტანელს, მორევიდან გამოვიდა, ფეხზე დადგა დაუღალავი შრომა, უსაზღვრო მოთმინება, მედგარი ბრძოლა დას-

ჭირდა, რომ შევიდას ფრანკამდე აეყვანა თავისი წლიური შემოსავალი, თავის შრომის ხელფასი.

გერმანული ენაც შეისწავლა და ინგლისურიც, კურფერაჟმა თავის მეგობარ გამომცემელთან მიიყვანა, გააცნო და იმის წყალობით იყო, რომ ამ წიგნის მალაზია — გამომცემლობაში პარიუსს პატარა საქმე ჰქონდა მიჩენილი. განცხადებებს ადგენდა, ეურნალ-გაზეთებიდან სთარგმნიდა, აღნუსხავდა ახლად გამოცემულ წიგნებს, ავსებდა ბიოგრაფიებს. საქმე ჰქონდა და კარგი წელიწადი დაუდგებოდა, თუ ავი, შევიდას ფრანკს იღებდა გასამრჯელოს, და ამ ფულით ცხოვრობდა. არც ძალიან ცუდად. როგორ? აბა, ვნახოთ.

გორბოს სახლში დაიჭირა წელიწადში ოცდაათ ფრანკად ერთი პატარა ოთახი რომელსაც ბუხარიც კი არა ჰქონდა. მოწყობილობა — სულ უბრალო, უსაჭიროესი — თვითონვე მიიტანა. მეკარე დედაკაცს სამ ფრანკს აძლევდა თვეში, რომ ოთახი დაეგავა, დილით ცოტა თბილი წყალი მიერთმია, ერთი კვერცხი და ერთი სუ-ს პური საუზმედ. ერთი კვერცხი და პატარა პური ჰყოფნიდა. საუზმის ღირებულებას თუ შესცვლიდა რამე, მარტო კვერცხის ფასი, და ისიც მხოლოდ ერთი სუ-თი. საღამოს ექვს საათზე სენ-ჟაკის ქუჩაში ჩადიოდა პურის საჭმელად რუსოს დუქანში, ბასეს მალაზიის პირდაპირ, რომელიც სურათებით ვაჭრობდა მატურენის ქუჩის კუთხეში. ერთი კერძი ხორცი, ექვსი სუ, ნახევარ კერძი მცენარეული, სამი სუ და რამე ხილი.

სადილს უკან, სამი სუ; სამ სუ-ს აძლევდა პურში, რამდენსაც კი შესჰამდა. ღვინის მაგივრად წყალსა სვამდა. დახლთან რომ მივიდოდა ფულის მისაცემად, სადაც დიდი აშბით იყო გამოკომული რუსოს ცოლი, ჩასუქებული, მაგრამ ჯერ კიდევ ქორთა. ერთ სუ-ს ბიქს მისცემდა ხოლმე, რომელიც სადილზე ექსახურებოდა, და სამაგიეროდ ქალბატონ რუსოს ტკბილ ღიმილს მიიღებდა. ძერე შინისკენ მიეშურებოდა. თექვსმეტ სუთ სადილიც ჰქონდა და ტკბილ ღიმილიც.

რუსოს რესტორანში გრაფინით წყალი უჭერო მეტი იხარჯებოდა, ვიდრე ბოთლით ღვინო, და უფრო საფხიზლო იყო. ვიდრე რესტორანი, სახელიც შესაფერი ჰქონდა რესტორანს; მეტსახელად „რუსოს წყაროს“ ეძახდნენ.

ამრიგად, საუზმე ოთხი სუ უჯდებოდა, სადილი თექვსმეტი; ერთ ფრანკსა ხარჯავდა დღეში თავის სასმელ-საჭმელზე. ესე იგი, სამასსამოცდახუთ ფრანკს წელიწადში. მიუმატეთ ამას ოცდაათი ფრანკი ოთახის ქირა, ოცდაათექვსმეტი ბებერი დედაკაცის გასამრ-

ჯელო, ცოტა რამ წვრილმანებზე, და ნახავთ, რომ ოთხას ორმოცდაათ ფრანკად მარიუსს სასმელ-საჭმელიც ჰქონდა, ბინაც და მოსახსარის დახმარებაც. ტანისამოსში ასი ფრანკი ეხარჯებოდა, სარეცხში ორმოცდაათი, მრეცხავის ხელფასად ორმოცდაათი, ისე, რომ ექვსასორმოცდაათ ფრანკს არ აღემატებოდა იმისი წლიური ხარჯი; უფრო ნაკლები, ვიდრე შემოსავალი ჰქონდა, და მამასაღამე მდიდარი კაცი იყო, ორმოცდაათი ფრანკი რჩებოდა ნაღდი. ხანდახან თვითონ ასესხებდა ხოლმე გაჭირვებულ ამხანაგს ცოტა რამ ფულს. ერთხელ კურფეირაკს სამოცი ფრანკით გაუმართა ხელი. რაც შეეხება შეშის ხარჯს, ბუხარი არა ჰქონდა და ეს ხარჯიც არ არსებობდა.

ორი ხელი ტანისამოსი ჰქონდა ყოველთვის, ერთი ძველი, საშინაო, და ასე ვთქვათ საყოველღეო; მეორე საგარეო. შავი ეცვა ყველაფერი. სულ სამი პერანგი ჰქონდა; ერთი ზედ ეცვა, მეორე, სუფთა, კამოდში ედო, და მესამე მრეცხავს ჰქონდა წალბული. ახალს მარტო მაშინ იძენდა, როცა მთლად გაუცვდებოდა ძველი, ამიტომ ყოველთვის შეკრული ჰქონდა სერთუკის ღილები, თავით ბოლომდე უკლებლივ. ვიდრე ამ აყვავებულ მდგომარეობას მიადწევდა, დიდი გაჭირვება გამოიარა, და ხანგრძლივი წვალება, რამდენიმე წელიწადი, მეტად ძნელი და აუტანელი, მაგრამ ფეხი არსად შესხლტომია მარიუსს. ყველაფერს გაუძლო, ყოველი ღონისძიება იხმარა, რომ პატიოსნად, უვალოდ, სხვის დაუხმარებლად ეცხოვრა. მადლიერი იყო თავის თავისა, რომ მშვიერს და ტიტველს გროში არავისგან უსესხნია და, მით უფრო, არც ახლა ისესხებდა. მისი აზრით, ვალი დასაწყისი იყო მონობისა, — ვალს რომ აიღებ, მტარვალს ისვამ კისერზედაო, — იძახდა, — ბატონზე უარესს, რადგან ბატონს მარტო შენი შრომით ეკუთვნის და ვალად ფულის მომცემს კი შენი ღირსებით, რომელიც მას შეუძლია შეგილახოსო. — მშვიერი რჩებოდა და ვალს კი არ იღებდა, ისე რომ, ხშირად შეემთხვეოდა ხოლმე სრული მარხვა. კარგად იცოდა, რომ დიდი სიფრთხილეა საჭირო, თორემ გაჭირვება სულიერ დაცემას უქადის ადამიანს, და სულ იმის ფიქრში იყო, რომ არა ჩაედინა ზოგი ღირსების და პატიოსნების შემარცხვენი. მარიუსს ერჩია სული ამოხდომოდა ვიდრე ესესხა ფული და, იშვიათადაც როდი დაუძინია მშვიერს.

ბევრი რამ განიცადა, მაგრამ ყოველ განსაცდელის დროს გრძნობდა რაღაც გამამხნეველ საიდუმლო ძალას, რომელიც ფრთებს ასხამდა. სული ეხმარება ტანს და ხშირად ფეხზე აყენებს დაცემულს. ეს არის ერთადერთი ფრინველი, რომელიც თვითონვე ამაგრებს თავის გალიას.

თავის მამის სახელი ჰქონდა გულში ჩაბეჭდილი და იქვე მამის სახელის გვერდით ტენარდიესი. პატიოსნებით და გულუბრყვილობით აღსავსე ყმაწვილკაცს თავგანწირულ გმირად ეჩვენებოდა ტენარდიე, რომელმაც გაცეცხლებულ ბრძოლის დროს დაჭრილი პონშერსი სიკვდილს გადაარჩინა. მამის გახსენებასთან ერთად ტენარდიეც გააჩქარდებოდა უთუოდ და თაყვანს სცემდა ორივეს ერთად. ეს იყო ერთგვარი ორსაფეხურიანი ხატი, ერთი დიდი, მამისა და მეორე, მომცრო, ტენარდიესი. დამსახურებულ სიკეთეს გადახდა უნდოდა და გულზე აწვა თავისი უმადურობა, რადგან იცოდა, რომ გაჭირვებაში უნდა ყოფილიყო გაკოტრებული მედუქნე.

მონფერმეილში იყო და იქ გაიგო, რომ ის გაკოტრებულიყო და სადღაც გადაკარგულიყო. მას შემდეგ მოუსვენრად დაეძებდა იმის კვალს, ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, რომ ეპოვა და დახმარებოდა გაჭირვების ბნელ უფსკრულში ჩავარდნილს, მაგრამ ამაოდ. თვითონ დაიარა მარიუსმა ქვეყანა, სადაც შეიძლებოდა ეპოვა ის უბედური, შელში ეძება, ბონდში, გურნეიში, ნოგანში, ლანში. სულ იმის ფიქრში იყო სამი წლის განმავლობაში, სულ იმის ძებნაში იყო და სულ იმაზე ხარჯავდა, რასაც გადაარჩინდა თავის ხარჯს, მაგრამ კაცი ვერა ნახა, რომ სცოდნოდა რამე ტენარდიესი. ფიქრობდნენ, საზღვარგარეთ გავიდა, დიდი ვალები ედოო; ვალის გასანაღდებლად ძალიან ცდილობდნენ მის პოვნას, არა სიყვარულით, როგორც მარიუსი ეძებდა, მაგრამ ისეთივე თავგამოდებით და გაცხოველებით, მაგრამ ვერსად იპოვეს. ნანობდა მარიუსი, უსაყვედურებდა თავის თავს, — რომ კარგად მეძებნა, ვიპოვიდი და სინდისი დამშვიდებული მექნებოდაო. — ერთი რამ დაავალა მამამ თავის ანდერძით, მხოლოდ ერთი, და ისიც კი ვერ აუსრულა მიცვალებულს. როგორ? — ჩიოდა მარიუსი — დაჭრილებში და მკვდრებში ეგდო მამაჩემი, საცა ყველგან სისხლის ღვარი დიოდა, ყველგან სიკვდილი იმუქრებოდა, და არ შეეშინდა ერთი უბრალო ათისთავი მოძებნა, იპოვა და სიკვდილისგან იხსნა დაჭრილი, თუმცა არაფერი ემართა იმისი. მე კი ვერ ვიპოვე ის თავგანწირული, რომ ჩემი ვალი გადაეხსნა? მით უფრო, რომ ვიცი, დიდ გასაჭირშია, ჩემი ვალია. ახლა მე ვუშველო და სამშვიდობოში გავიყვანო. არა, უნდა ვიპოვო სადმე! — ისე აწუხებდა ეს ვალი, ისე უწყლავდა გულს ტენარდიეს უბედურება, რომ მარჯვენა ხელს მოიჭრიდა, თავს გასწირავდა, ოღონდ ეპოვა სადმე და დახმარება აღმოეჩინა. თუ იპოვა როგორმე და ცოტად მაინც შეუშსუბუქა გაჭირვება, მივა და ეტყვის: — არ მიცნობთ, განა? მე კი გიცნობთ! აი, აქა ვარ და მიმსახურეთ, როგორც გენებოთ, — ეს იყო უტკბილესი ოცნება მარიუსისა.

მ ა რ ი უ ს ი ს ი ლ ა ვ ა შ კ ა ც ე ბ ა

ამ დროს ოცი წლისა იყო მარიუსი. სამი წელიწადი იყო უკვე, რაც წამოვიდა თავის პაპის სახლიდან. და როგორც განშორდნენ ერთმანეთს, ისევე დარჩნენ ამ ხნის განმავლობაში, არც ნახვას, ან შეხვედრას ცდილობდნენ, არც შეერიგებას. ან რა საჭირო იყო ერთმანეთის ნახვა? რომ კიდევ უთანხმოებას ეჩინა თავი? ან რომელი მათგანი დაუთმობდა მეორეს? თითბერივით მაგარი იყო მარიუსი, მაგრამ რკინასავით მაგარი გახლდათ ბებერი ყილნორმანი.

უნდა ვთქვათ, მარიუსი ვერ მისწვდა პაპის გულის ნადებს. უცნაური კაცი იყო პაპა და სწორედ მაშინ შეუტევდა ხოლმე, როდესაც გულით უნდოდა მარიუსის ალერსი. ამიტომ იყო, რომ სცდებოდა ყმაწვილი, — პაპაჩემს თავის დღეში არ ვყვარებივარო, — იძახოდა, — მოხუცებული კაცია, გულქვა, ავყია; სულ ყვირის, ჯავრობს, ილანძღება, მუშტს გიღერებს, ჯოხს გიქნევს; და თუ გააჩნდა რაიმე ჩემთვის, მარტო უბრალო ვალდებულება შვილიშვილისადმი და კომედისიის ქერონტის სიმკაცრე. — სცდებოდა მარიუსი. ბევრია მამა, რომ არ უყვარს თავისი შვილი; მაგრამ არ არსებობს პაპა, რომ არ აღმერთებდეს თავის შვილიშვილს. ბ. ყილნორმანსაც გულით უყვარდა მარიუსი, მაგრამ თავისებურად აჩენდა ამ სიყვარულს, — გაჯავრებით, დატუქსვით და ხანდახან სილებითაც. ასე იყო, მანამ შინა ჰყავდა მარიუსი. მაგრამ რომ ველარ დაინახა თავისი შვილიშვილი, იგრძნო, რომ მთლად ცარიელი დარჩენოდა გული. ხსენება აღარ იყოს მისიო, — ბრძანა და გულით კი სულ ნანობდა ასე კარგად რად მემორჩილებიან და არაფერს მეუბნებიან მის შესახებო. იმედი ჰქონდა კარგახანს, — დამიბრუნდება ის ბონაპარტიკისტი, ის იაკობინელი, ის ტერორისტი, — მაგრამ კვირა კვირას მისდევდა, თვე თვეს, წელიწადი გავიდა და ყილნორმანის სავალალოდ, არსად ჩანდა ის სისხლის მსმელი! — მაშ როგორ უნდა მოვქეუულიყავი? — ჩიოდა ყილნორმანი, — მაშ არ უნდა გამეგლო?

თავს იმართლებდა ვითომ, მაგრამ სხვა კითხვა უტრიალებდა გულში; დღეს რომ მომხდარიყო ის ამბავი? ისევე ისე მოიქცეოდა, თუ სხვაფრივ? ამპარტავნობა უპასუხებდა — ჰო; ისევე ისეო; მაგრამ ამავე დროს ხმაგაკმედილი ბებერი თავი ძირს იხრებოდა და — არაო, იძახდა დაღონებული. გულჩათხრობილი იყო, მარიუსი აკლდა. მოხუცებას ისე ესაჭიროება სიყვარული, როგორც მზე, რომ გათბეს არ გაიყინოს. მაგარი კაცი იყო, მედგარი, მაგრამ რაღაც შეუტევალა მა-

ჩიუისი დაშორებამ. არათრის გულისთვის, არავითარ შემთხვევაში ნაბიჯს არ გადასდგამდა იმ საძაგლისკენ; და თან საშინლად სწუხდა. თავის დღეში არ იკითხავდა იმის ამბავს, მაგრამ სულ კი იმაზე ფიქრობდა. უფრო და უფრო გამნარტოებული ცხოვრობდა მარეში. ჯერ ისევ, როგორც წინათ, მოუვლიდა ხოლმე ბრაზი და მხიარულება, მაგრამ სწრაფწარმავალი, კონვეულსიური იყო ეს მხიარულება, თითქო თან დაპყლოდეს მწუხარება და რისხვა. გაბრაზდებოდა და თითქმის მაშინვე მისუსტდებოდა დაღვრემილი და მოშივებული. ხშირად ინატრებდა ხოლმე ჩუმად: — ოჰ, ნეტავი კი მოვიდეს და! იმისთანა სილას გავაწნავ!..

რაც შეეხება დეიდას, ისე ნაკლებად ფიქრობდა მარიუსზე, რომ დიდად ვერ ეყვარებოდა. იმისთვის იგი ლანდალ ქცეულიყო, ბუნდოვან, ბნელ ლანდალ, დაბოლოს, თავის კატას, ან თუთიყუშს უფრო მეტ ყურადღებას არგუნებდა, რომ ჰყოლოდა, ვიდრე დისწულს.

მათ უფრო მწარე იყო პაპა ჟილნორმანის მწუხარება, რომ მას გულში იმარხავდა მთლად და ცდილობდა არავის შეენიშნა რა. ახლად გამოგონებულ ღუმელსა ჰგავდა იმისი სევდა, ღუმელს, რომელიც თვითონვე ნთქავს თავის კვამლს. ხანდახან მოხდებოდა ხოლმე, ვინმე არამკითხე ნაცნობი ჩამოაგდებდა ლაპარაკს მარიუსზე და ჰკითხავდა: — სად არის! რას აკეთებს თქვენი შვილიშვილიო? — თუ დაღონებული იყო ბებერი ბურჟუა, ამოიხრებდა, და ისე უპასუხებდა; თუ უნდოდა, მხიარულად სჩვენებოდა, წკიპურტს იკრავდა სამაჯღზე და იტყოდა, — პასუხი ერთი და იგივე იყო: — ბატონი ბარონ პონმერსი რამეს როშავს სადმე სასამართლოშიო.

და იმ დროს, როდესაც მწუხარება ერეოდა მოხუცებულს, მარიუსი ტაშს უკრავდა თავის თავმოყვარეობას. გულკეთილ კაცს უბედურება უღობობს სიმწარეს. ყოველთვის სიყვარულით იგონებდა თავის პაპას, მაგრამ საბოლოოდ ჰქონდა გადაწყვეტილი, აღარაფერს მიიღებდა იმ კაცისგან, რომელიც ისე უდიერად ეკიდებოდა იმის მამას. წინანდელი აღმფოთება დღეს უბრალო სამღურავად გადაქცეოდა. გარდა ამისა, ბედნიერად გრძნობდა თავს მით, რომ იმოდენი ტანჯვა-წვალება გამოიარა და დღესაც იგივე მოელოდა. მამისთვის იყო, რომ ასე ეწვალებოდა. თავის ცხოვრების სიდუხჭირე აკმაყოფილებდა და ამიტომ მოსწონდა კიდევ, — ღირსი ვარ ამ წვალებისა, — ფიქრობდა სიხარულით მარიუსი, — და კიდევაც ეწვალები. ამით მაინც მოვიწინაიებ მამაჩემისადმი შეცოდებასო. ჯოჯოხეთად გაუხდა ჩემს გამო სიცოცხლე საწყალს, თან გადაიტანა ამ წამებამ შვილისაგან დავიწყებული, და თუ კი ის ეწვალა, რა

ტომ მე არ უნდა ვეწვალო? — ან რა იყო იმის მამის გმირულ ცხოვრებასთან შედარებით მარიუსის სიღარიბე და შრომა? იმასაც თავის მამასავეით უნდოდა შრომა და პატიოსნება, რომ დამსგავსებოდა, სულიერად დაახლოვებოდა განსვენებულს და ამისთვის საჭირო იყო ისევე მდგრად შებრძოლებოდა ყოველ ვარამს და ცდუნებას, როგორც მამა იბრძოდა მდგრად და თავგანწირვით. ცხადია, სწორედ ამის თქმა უნდოდა პოლკოვნიკს, როცა სწერდა, — და ღირსი იქნება ამ სახელისაო. ეს სიტყვები სულ თანა ჰქონდა მარიუსს, გულზე არ ეკიდა მამის ხელით დაწერილი ქალაღი, რომელიც პაპის სახლში დაუკარგეს, მაგრამ შიგ გულში ჩაებეჭდა.

პაპამ რომ გამოაგდო თავის სახლიდან, პატარა იყო მარიუსი, ყმაწვილი ბიჭი. ახლა კი დაჯავჯავებულიყო და კარგად გრძნობდა თავის დაჯავჯავებას. გაჭირვებამ. ვიმეორებ, ხელი შეუწყო ჰაბუქს. სიყმაწვილეშივე რომ გაჭირვებაში ჩავარდება ადამიანი, თუ მაგრად დახვდა და გაუძლიანდა, ბედნიერია, რადგან მთელ თავის ძალ-ღონეს შრომას ანდობებს და სულთ ზენარ მიღწევათაჲკენ შიისწრაფვის.

სიღარიბე უცბად ატიტვლებს ცხოვრების მატერიალურ მხარეს და ცხადად ხდის მის საზიზღროებას; აქედან გამოუთქმელი მისწრაფება იდეალურ სიცოცხლისაკენ. მდიდარი ყმაწვილი კაცი დღესა და ღამეს ქეიფში და ღზინში ატარებს, ბრწყინვალე და ტლანქ თავის შექცევაში, — ცხენების დოღში, ნადირობაში, ძაღლების წვრთნაში, ქალაღის თამაშში, გოგოების დევნაში, კარგ ჭამა-სმაში. ამით აკმაყოფილებს თავის ადამიანურ მოთხოვნილებათა მატერიალურ ნაწილს და სრულიად დაუკმაყოფილებლად რჩება სულიერი მოთხოვნილებანი. ღარიბი ყმაწვილკაცი ირჯება, რომ, საჭირო ლეჲმა პური შეიძინოს; პურსა სჭამს და მერე ოცნებით არის გატაცებული; იმ წარმოდგენებით სტკბება, რომელსაც ბუნება უსასყიდლოდ სთავაზობს ადამიანს. ზეცას შეჰყურებს, უსაზღვრო სივრცეს, ზეციურ მნათობთ, ყვავილებს, ბავშვებს, კაცობრიობას, რომელში ტანჯულად ხედავს თავის თავს, და მომავალს, რომელიც მას სრულ ბედნიერებას უქადის. ისეთი დაკვირვებით უყურებს კაცობრიობას, რომ მის თავგანწირულ მუშაკად ხდება, ოცნებობს და გრძნობს თავის სიღიადეს: კიდევ ოცნებობს და გული უღბება. გაჭირვებულ, ტანჯულ ადამიანის ეგოიზმის წილ სიყვარული და ტანჯულთაღმი თანაგრძნობა უღვივის გულში. წმინდა გრძნობა იმორჩილებს მის სულსა და გულს. თავისას ივიწყებს და გაჭირვებულთა სიბრაღლით ეგსება გული. რომ დაუფიქრდება იმ ურიცხვ სიხარულს, რომლითაც ბუნება ასე უხვად აჯილდოებს დიდსულოვანთ, და არ იმეტებს დახშულთათვის, სიბრაღლითღა უყურებს იგი, სულთ მილი-

ონერი, ფულით მილიონერებს. ნათლდება ნელნელა მისი გონება და შერსაც ავიწყებს, სიძულვილსაც. უბედურება არ არის ყმაწვილი კაცის სიღარიბე. მიიყვანეთ ჭაბუკი მოხუცებულ მეფესთან, ვინც უნდა იყოს ის, თუნდა ღარიბ-ღატაკი, მაგრამ ჯანმრთელი, ახოვანი, ჩაუქი, მოხდენილი, სიცოცხლით სავსე, მჩქეფარე სისხლის პატრონი, ხუჭუჭთმიანი, ვარდისფერ ბაგიანი, თეთრკბილება და ძაშინ ნახვით, როგორ ინატრებს მოხუცი მეფე მის სიღარიბესაც და მის სიყმაწვილესაც. სიცოცხლით ტკბება ამ სიღარიბეში; ყოველ დღით საქმე აქვს რამე, რომ პური ჭამოს. ხელით რომ მუშაობს, ამით ამაყობს და თავში ახალი იდეები ებადება. გაათავებს საქმეს და ისევ თავის ფიქრებს უბრუნდება, თავის ოცნებას, სიხარულს. სხეული ადამიანისა ნაკლოვანებას ითმენს და იბრძვის, ფეხი სიღარიბეში, ეკლებში ებლანდება, ხშირად ტლაპოში ეფლობა; თავი კი სინათლეში აქვს. შრომის შვილია, მშვიდი, წყნარი, დარბაისელი, ქველი, გულჩვილი და მადლობას სწირავს ღმერთს, რომ მიანიჭა ორი სიმდიდრე, რომელიც ასე ენატრებათ მდიდრებს, — შრომა და მით მოპოვებული თავისუფლება, აზრი და მით მოპოვებული ღირსება.

აი რა მოუვიდა და როგორ შეიცვალა მარიუსი. მართალი რომ ვთქვათ, ცოტად გადააჭარბა კიდევ ფიქრით ძიებას. რაკი ნახა, რომ ლუკმაპურისთვის საკმარისს მოულობდა, მეტი აღარ იზრუნა, მშრალი პურით დაკმაყოფილდა, რომ თავისუფალი დრო მეტი დარჩენოდა და ფიქრებს მისცემოდა. მოხდებოდა ხოლმე, ხანდახან რამდენიმე დღე იყო ფიქრებით გართული, სულთმისანივით თავის ლანდებთ და ოცნების ნეტარებით მოხიბლული. უკვე განსაზღვრული ჰქონდა თავის ცხოვრების დანიშნულება: რაც შეიძლება ნაკლებად იმუშაოს მატერიალურ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, და რაც შეიძლება მეტი დრო ჰქონდეს სულიერ განვითარებისთვის; სხვაფრივ რომ ვთქვათ, რამდენიმე საათი ცხოვრების საჭიროებათათვის ჰქონდა გადადებული და დანარჩენი დრო — უსაზღვროსთვის. აზრადაც არ მოსდიოდა, რომ ამგვარად შეგნებული მნიშვნელობა გონებრივ შრომისა წარმოადგენს ერთგვარ სახეს სიზარმაცისას, რომ მეტად შეიმცირა საჭირო მოთხოვნილებანი ცხოვრებისა და აღრე მიეჩვია დასვენებას.

მაგრამ ცხადია, ისეთი ენერგიით სავსე და დიდსულოვან ადამიანისთვის, როგორც მარიუსი იყო, დროებით იყო ეს მდგომარეობა, გარდამავალი, და როგორც კი შეეჯახებოდა ბედისწერის გართულებას, მაშინვე გამოფხიზლდებოდა.

მანამდე კი, თუმცა სწავლა გაათავა და ვექილად იყო მიღებული,

ჯერ სასამართლოში არ შესულიყო და არ გაემართლებინა ბ. ეილნორმანის სიტყვა, — რაღასაც რომავს სასამართლოშიო.

შორს იყო. შორს თავის ფიქრებით და ვექილობისთვის არ სცალოდა. ვერ წარმოედგინა, როგორ უნდა დაუძმობილდეს ვექილებს. დაეხეტებოდეს სასამართლოებში, ეძებდეს მომჩინებებს! ან რა საჭირო იყო? არავითარი საფუძველი არ ჰქონდა, რომ ლუქმაპურის საშოვნელად გამოეცვალა სამუშაო. წიგნის ვაჭრობა იყო და გამომცემლობა, უზრუნველყოფილი იყო პატარა საქმით და პატარა ხელფასით, რომელიც საკმარისად მიიჩნდა.

ერთგან კი არა, უკვე რამდენსამე გამომცემლობაში ჰქონდა საქმე და ერთმა იმათგანმა, მგონია ბ. მაჟიმელმა, წინადადებაც მისცა, — ჩემთან გადმობრძანდით, ბინაც კარგი გექნებათ, ჯამაგირიც ათასხუთასი ფრანკი წელიწადში და საქმეც თქვენი გუნებისაო. კარგი ბინა! ათასხუთასი ფრანკი! კარგი იყო, რაღა თქმა უნდა, მაგრამ თავისუფლება დაკარგოს? ჯამაგირით შეიჯაჭვოს? ერთგვარ მოჯამაგირე მწერლად იქცეს? ეს წინადადება რომ მივიღო, ფიქრობდა მარიუსი, — ძალიან გამოკეთდება ჩემი ცხოვრება, ფულს შოვიმატებ, ღირსებას შევიმცირობო. ღარიბი იყო, მაგრამ თავისუფალი და კმაყოფილი, ახლა ცოტა რამ სიმდიდრეს ჰპირდებოდნენ და სამაგიეროდ დამცირებას და სირცხვილს. — უსინათლოს ცალთვალობაც რომ შესთავაზონ, რას უშველის? და უარი უთხრა.

განმარტოებული ცხოვრობდა. თავის ხასიათის და მიმართულუბის გამო განზე უდგა ყველაფერს. გარდა ამისა, ძალიან მკაცრად ჩაჰკრა რამდენჯერმე ცხოვრებამ და არც იმ წრეში დარჩა, საცა კურფეირაკმა მიიყვანა. კარგი ამხანაგური განწყობილება ჰქონდა იმ ყმაწვილებთან, წრის თავმჯდომარე ანჟოლრასთანაც; ყოველთვის მზად იყვნენ, დახმარებოდნენ ერთმანეთს, მაგრამ ამით თავდებოდა იმათი ამხანაგობა.

ორი მეგობარი ჰყავდა მარიუსს. ერთი ყმაწვილი იყო, კურფეირაკი, მეორე — მოხუცებული, ბ. მაბეფი. მოხუცებულისკენ უფრო მიიწევდა იმისი გული: მაბეფის წყალობით იყო, რომ ძირიანად შეიცვალა თავის პაპისეული მიმართულება; გარდა ამისა, იმით იყო მაბეფი კარგი და საყვარელი, რომ იცნობდა მარიუსის მამას, უყვარდა და პატივსაც სცემდა — თვალი ბ. მაბეფმა ამიხილაო, — იძახდა მარიუსი.

მართლაც, დიდი გავლენა ჰქონდა ბ. მაბეფს მარიუსზე.

მაბეფი ამ შემთხვევაში თავისთავად მომქმედი კი არა, ცხოვრების მიმდინარეობის მშვიდი და მორჩილი აგენტი იყო. მარიუსს შე-

ხედა შემთხვევით, უამბო მამის ამბავი, გაანათა და დაანახვა აქამდე დაფარული, სწორედ ისე, როგორც სანთელი ანათებს, ბნელში რომ შეიტანს ვინმე. მამეფი სანთელი იყო და არა ბნელში სანთლის შემტანი.

დიდი რევოლუცია განიცადა მარიუსის პოლიტიკურმა მიმართულებამ, მაგრამ ამ რევოლუციაში ბ. მამეფს არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია, ვერც მიიღებდა, რადგან არც მომზადება ჰქონდა და არც შეძლება, რომ შეეგნო და თავის სურვილისამებრ მიემართა.

მამეფს შემდეგშიც შეეხვდებით და ამიტომ უსარგებლო არ იქნება რამდენიმე სიტყვით გავაცნოთ მკითხველს.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ი

ბ. მ ა ბ ე ფ ი

ბ. მამეფმა რომ უთხრა მარიუსს, — რაღა თქმა უნდა, მე სრულიად ვეთანხმები თქვენ პოლიტიკურ აზრებსაო, — სრული ჭეშმარიტება თქვა თავის პოლიტიკურ მიმართულების შესახებ: იმისთვის პოლიტიკურ მიმართულებას არავითარი მნიშვნელობა არა ჰქონდა და ყველას ეთანხმებოდა განურჩევლად და დაუფიქრებლად, ოღონდ თავიდან აეცილებინა და მოეშორებინა, როგორც პერძნებმა იცოდნენ, რომლებიც ბოროტ ქალღმერთებს, ფურიებს, თავიდან მოსაშორებლად ტურფას ეძახდნენ, გულკეთილს და გულისწარმტაცს ეფმენიდებს. მამეფის პოლიტიკური მიმართულება იყო სიყვარული მცენარეებისა და მეტადრე წიგნებისა. იმასაც ჰქონდა, როგორც ყველას უკლებლივ თავისი ისტი-თ დაბოლოვებული წოდება, რადგან იმ დროს შეუძლებელი იყო უამისოდ ცხოვრება. მაგრამ არც როიალისტი იყო, არც ბონაპარტისტი, არც ქარტისტი, არც ორლენისტი, არც ანარქისტი, იგი ბუჟინისტი იყო.

ვერ წარმოედგინა, რომ შეიძლება წაიჩხუბნენ და ერთმანეთს შესძულდნენ შეგნებული ადამიანები იმისთანა სისულელისა გამო, როგორც არის ქარტია, დემოკრატია, კანონიერება, მონარქია, რესპუბლიკა და სხვ. როდესაც ქვეყანა სავსეა სხვა და სხვაგვარ ხავსით, ბლახით და ყვავილებით, რომელთა ნახვა საინტერესო იყო, და გარდა ამისა, მრავალი წიგნით, მთელთაბახად და, ასე გასინჯეთ, თაბახის ოცდამეთორმეტედად დაბეჭდილით, საინტერესოთი სანახავად და გადასაფურცლავად. ცდილობდა ისე ეცხოვრა, რომ უსარგებლო არ ყოფილიყო; წიგნები ჰქონდა და კითხულობდა, მცენა-

რეები უყვარდა და ბაღში მუშაობდა. პოლკოვნიკი პონშერსი რომ გაიცნო, მაშინვე ბევრი რამ საერთო ნახა იმაში, რადგან მარიუსის მამა ყვავილებში ატარებდა თავის ბედშავ სიცოცხლეს და მბეჭეი ხილის მოშენებაში. ამ მხრივ ამაო არ იყო იმისი შრომა და ერთი ახალი მსხლის ჯიში გამოიყვანა ისეთივე წვნიანი და გემრიელი, როგორც სენ-ჟერმენის მსხალია. იმის მოხერხებულ შეუღლების ნაყოფი იყო მირაბილად წოდებული შემოდგომის ყვითელი ქლიაეი, დღეს სახელგანთქმული, და ისეთივე კარგი და სურნელოვანი, როგორც ზაფხულის მირაბილია. წირვაზე იმიტომ კი არ დადიოდა, რომ მართლა ღრმადმორწმუნე კაცი იყო; არა, დადიოდა იმიტომ, რომ წყნარი, მშვიდი კაცი იყო, უყვარდა ხალხში ჩარევა, მაგრამ ქირავით სძულდა ხმაური და უწესობა. ხალხის კრებას, სრულიად გაჩუმებულს, მარტო ეკლესიაში ჰპოვებდა. გრძნობდა, რომ ისიც სადმე უნდა ყოფილიყო საზოგადოებაში, და მნათეს თანამდებობა აირჩია. სიყვარულისა არა იცოდა რა და ქალი არ იყო იმისთანა, რომ ისე შეჰყვარებოდა, როგორც ზამბახის ბოლქვი უყვარდა, ან კიდევ კაცი, რომ ელზევირით მოსწონებოდა. უკვე დიდი ხანი გავიდა, სამოცი წლისა გახდა კაცი, რომ ერთმა ნაცნობმა მიმართა კითხვით: — განა ცოლი არასდროს შეგირთავთ?

— ეჰ, დამავიწყდაო, — უპასუხა მბეჭემა. — როდესაც წამოსცდებოდა ხოლმე, — და ვის არ წამოსცდენია, — ოჰ, ნეტავი მდიდარი ვიყოო, — იმიტომ კი არ წამოიძახებდა ამას, რომ ლამაზ ქალს უყურებდა, როგორც ბ. ჟილნორმანმა იცოდა, არა, მალაზიასთან იდგა და წიგნებს შესცქეროდა. მარტოდმარტო ცხოვრობდა, ერთი ბებერი დედაკაცი ჰყავდა მოსამსახურედ. ქარებით ჰქონდა თითები დაავადებული, და როცა ეძინა, საბანი აიწეოდა ხოლმე მის მოკარუნჩხულ თითების ზემოდან. შეედგინა და გამოეცა წიგნი „ფლორა კოტერეს მიდამოებისა“, დაფერადებული და კარგად მიღებული. სახლში ჰქონდა ეს გამოცემა და თვითონ ჰყიდდა, სახლში ჰქონდა აგრეთვე კლიშეები. დღეში ორჯერ-სამჯერ დაუწყარუნებდნენ ხოლმე ზარს მეზიერის ქუჩაში და წიგნი მიჰქონდათ. ამგვარად ორათას ფრანკამდე იღებდა წელიწადში, და თითქმის ეს იყო მთელი იმისი ქონება. ღარიბი კაცი იყო, მაგრამ მოთმინებაც იცოდა, შრომაც, ყაიროთიც და, საცა კი იშვიათს ნახავდა რასმე, ძვირფასს თავის იშვიათობით, შეიძენდა და კარგი კოლექცია ჰქონდა მოგროვილი. ისე არ გავიდოდა შინიდან, რომ ილლიაში წიგნი არ ამოედო. ხშირად ორსაც მოიტანდა შინ რომ დაბრუნდებოდა. ოთხი პატარა ოთახი ექირა პირველ სართულში პატარა ბაღით და ყველგან გამხმარი მცენა-

რეები ელაგა ჩარჩოებში გაკეთებული, ძველი მხატვრების ნახატები. დასანახავადაც კი ეჯავრებოდა ხმალი ან თოფი. ახლო არ მიჰკარებია თავის დღეში ზარბაზნს, ინვალიდების სასახლესთანაც კი. კარგი სტომაქის პატრონი იყო. ძმა მღვდელი ჰყავდა, ჭალარა თმით იყო დამშვენებული, უკბილო პირი ჰქონდა და ამგვარივე ჰქუა, ტანის კანკალი სჭირდა, პიკარული გამოთქმა ჰქონდა, ბავშვური სიცილი, დიდი მშიშარა იყო, შეხედულებით ბებრუცუნა ცხვარსა ჰგავდა. ამასთან არც მეგობარი ჰყავდა ვინმე, არც ამხანაგი ცოცხალ არსებთანა შორის, გარდა ერთი ბებერი მწიგნობარ რუაიოლისა, რომელსაც სენ-ჟაკის ქუჩაზე ჰქონდა წიგნის მაღაზია. იყო თავისთვის ბ. მამბეფი და სულ იმას ფიქრობდა, — როგორ ვახეირო საფრანგეთში ინდიგოო.

იმისი ბებერი მოსამსახურეც ისეთივე გულუბრყვილო ადამიანი იყო. გაუთხოვრად დაბერებულ იყო; ერთი ბებერი კატა ჰყავდა, სულთანნი, რომელიც თავის კნავილით ალეგრის მიერ დაწერილ „მიწყალეს“ მოგაგონებდათ, სიქსტინის ტაძარში თქმულს; მხოლოდ ამ კატის სიყვარულით ჰქონდა გული საგსე.

ოცნებითაც კი არსად უნატრია კაცთან დაახლოვება, თავის დღეში არ უღალატია თავის სულთანისთვის. თვითონაც ისეთივე უღვაშები ჰქონდა, როგორც იმის კატას. თავი მოსწონდა თავის თავსაბურავებით, რომელიც ყოველთვის თოვლივით უქათქათებდა. კვირა დღეს, წირვა რომ გამოვიდოდა, დაბრუნდებოდა, ამოლაგებდა თავის საცვლებს და დაიწყებდა თვლას; მერე ლოგინზე დალაგებდა და სინჯავდა საკაბეებს, რომელიც ბლომდა ჰქონდა ნაყიდი, სულ შეუკერავად შენახული. კითხვა იცოდა. ბ. მამბეფმა თავისებური სახელი დაარქვა ამ დედაეკს, „დედა პლუტარქი“.

ბ. მამბეფს მოსწონდა მარიუსი, რადგან მშვიდი, წყნარი ბიჭი იყო, ყმაწვილი და ზრდილი, უთბობდა სიბერეს და ამასთან არაფრით ურყევდა. მოსვენებას. სიყმაწვილე რომ მიუახლოვდება ტკბილად სიბერეს, ისე აამებს და გაახარებს, როგორც უქარო მზის სითბო. როდესაც გაბეზრდებოდა მარიუსი მხედრულ დიდებით, თოფით და ზარბაზნით, ჯარების მოძრაობით და იმ საშინელი ბრძოლებით, რომელშიც იმისი მამა ხმალსა სცემდა მტერს და სისხლს ანთხევდა, ბ. მამბეფთან მივიდოდა ხოლმე სანახავად და ისიც სულ მიცვალებულ გმირს უქებდა, ოღონდ როგორც ყვავილების მოყვარულს.

1830 წ. მიიცვალა იმისი ძმა, მღვდელი, და თითქმის მაშინვე, როგორც ბნელ ღამის დროს იცის, მთლად დაუბნელდა ბ. მამბეფს ჰორიზონტი. ერთ ნოტარიუსთან ჰქონდა ათიათასი ფრანკი; ნოტა-

რიუსი გაკორდა და ფულიც დაეკარგა მამეფს. ეს იყო ამის სიმდიდრე, ზოგი თავის ნაყაირათევი, ზოგი ძმისაგან ნაანდერძევე. ამას ივლისის რევოლუცია მოჰყვა და წიგნის ვაჭრობის დაცემა. ფულის გასაჰირი რომ დაადგება ხალხს, ყველაზე ნაკლებად „ფლორა“ იყიდება, ან, თუ გნებავთ სულაც აღარ იყიდება და „კუტერეს მიდამოების ფლორაც“ აღარავის ახსოვდა. თრთოლას დაიწყებდა ხოლმე მამეფი, ზარის ხმას რომ გაიგონებდა; მეთუ-ლუხჩე გახლდათ, ბატონო, — მოახსენებდა დაღონებული დედა პლუტარქი. ბოლოს, ერთ დღეს ბ. მამეფმა მიატოვა მეზიერის ქუჩა, მოიშორა მნათეს თანამდებობა, გაყიდა ნაწილი, თავის წიგნებისა კი არა, თავის კლიშეებისა, რადგან ამის გაწირვა უფრო ადვილი იყო, ვიდრე წიგნებისა, და მონპარნასის ქუჩაზე, ერთ პატარა სახლში გადავიდა, მაგრამ იქაც მხოლოდ სამი თვე დაჰყო ორი მიზეზისა გამო; ქვემო სართულის ოთახები და ბალი სამასი ფრანკი ღირდა წელიწადში, ის კი ორასზე მეტს ვერ გადაიხდიდა. მეორე მიზეზი ის იყო, რომ იქვე მახლობლად სასროლი იყო ბ. ფატუსი და ვეღარ გაუძლო დამბაჩის სროლას.

ახლა სალპეტრიერის ახლოს, ს. აუსტერლიცში დაიჭირა სამი პატარა ოთახი, კარგად შემოღობილ ბაღით და ჭით, წელიწადში ორასორმოცდაათ ფრანკად, და იქ გადაიტანა თავისი „ფლორა“, კლიშეები, ჰერბარიუმი, წიგნები. ამ გარემოებით ისარგებლა და თითქმის მთლად გაყიდა თავისი ბინის მოწყობილობა. გადავიდა ახალ ბინაში და ძალიან კარგ გუნებაზე იყო იმ დღეს; თავის ხელით მიაქვდა ყველგან ლურსმანი, ზედ სურათები ჩამოჰკიდა და გამხმარი მცენარეები. მერე საღამომდე მიწა ჩიჩქნა ბაღში, საღამოზე დაღვრემილი და დაფიქრებული რომ ნახა დედა პლუტარქი, ხელი დაჰკრა მხარზე და სიცილით უთხრა:

— არა გვიშავს რა! ინდიგო ხომ ჩვენია!

ორად ორი კაცი იყო, სენ-ჟაკის ქუჩის წიგნის მაღაზიის პატრონი და მარიუსი, რომ უფლება ჰქონდათ მისულიყვნენ და ენახათ ბ. მამეფი თავის ახალ სახლში, აუსტერლიცში, — მეტად მეგობრულა სახელი ერქვა სოფელს და ამასთან არასასიამოვნო მამეფისთვის.

მაგრამ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გონება რომ სიბრძნით არის გატაცებული, ან სისულელით, ან, რაც ხშირია ჩვენს ცხოვრებაში, სიბრძნითაც და სისულელითაც ერთ და იმავე დროს, ძალიან გვიან და ძნელად შეივარძნებს ცხოვრების მოთხოვნილებას, — აღარც თავის თავი ახსოვს, აღარც თავისი ბედი. ამგვარ

გატაცებას თან სდევს ერთგვარი პასიურობა, რომელსაც, თუ ის გააზრებულია. შეიძლება ფილოსოფია უწოდოთ. ძირს ეშვება ადამიანი, მდაბლდება, ეცემა და ვერა გრძნობს ამას. მართალია, ამას ყოველთვის გამოფხიზლება მოსდევს, მაგრამ დაგვიანებული. ამ გამოფხიზლებამდე კი ისეა ადამიანი, თითქოს გულგრილად ეკიდებოდეს თავის ბედს და უბედობას ბრძოლაში. ჩვენი ბედი წყდება და გულგრილად კი შევცქერით, თითქო ჩვენ არ შეგვეხებოდეს ჩვენი საქმე.

ბნელდებოდა მის ირგვლივ ნელნელა ყველაფერი და უქრებოდა იმედი; ერთს მეორე მისდევდა, მეორეს მესამე. მაინც მხიარულად იყო ბ. მაბეფი, ცოტა ბავშვურად, მაგრამ მხიარულად. ისე ჰქონდა მიჩვეული გონება, როგორც კედლის საათის ქანქარამ იცის. რაკი გაიტყუებდა რამე ლანდი, მისდევდა და მისდევდა, დიდხანს მაშინაც კი, როდესაც ლანდი გამქრალიყო; საათმაც ასე იცის, სწორედ იმ დროს კი არ გაჩერდება, როდესაც გასაღები დაიკარგება, არა, თავისას განაგრძობს და, რომ მოიღლება, მაშინ დადგება.

თავისი უმანკო სიამოვნებაც ჰქონდა ბ. მაბეფს, ძალიან იაფფასიანი და მოულოდნელი. სულ უმცირეს შემთხვევაში ჰპოვებდა სასიამოვნოს. ერთხელ დედა პლუტარქი რაღაცა რომანს კითხულობდა მიკუჩვული. ხმამალა კითხულობდა, რადგან ფიცავდა, ასე უფრო კარგად მეყურებო. — ხმამალა რომ ვკითხულობთ, ფაქტით ვუმტკიცებთ ჩვენ თავს, რომ მართლა ვკითხულობთ, ბევრია, რომ ხმამალა კითხულობს, თითქო საყვედურს აძლევს თავის თავს, — არც ახლა დაიჯერებ, რომ ვკითხულობო?

ამ მოსაზრებით მაგრად ჩაებლუჯა და ხმამალა კითხულობდა თავის რომანს. დედა პლუტარქი. ბ. მაბეფს ესმოდა, თუმცა ყურს არ უგდებდა.

კითხულობდა და უცბად — საქმე დრაგონს და ლამაზ ქალს რომ შეეხო — წამოიძახა ფრაზა:

...გაიბუტა ლამაზი და დრაგონმა...

შეწყვიტა დედა პლუტარქმა, გაწმენდა უნდოდა სათვალისა.

„გაიბუტა“ ბუდად! მოესმა. ბ. მაბეფს, დრაგონი ზღაპრულ დრაგონად — ვეშაპად და მოჰყვა ჩუმი ხმით:

— ბუდა და დრაგონი! მართალია, ერთი დრაგონი იყო, გამოქვაბულში იჯდა, ცეცხლს აფრქვევდა ხახიდან და სწვადა ზეცას. რამდენიმე ვარსკვლავი იყო უკვე დამწვარი ცეცხლის ალით.

¹ ფრ. ბუდა — გაიბუტა.

საშინელი იყო ეს ჭეშაპი, პირიდან ცეცხლი სდიოდა, ფეხებზე ვეფხვის ბრტყალები ჰქონდა. ადგა ბუნდა, შევიდა იმ ჯურღმულში და შეაგნებინა თავისი სარწმუნოება... ძალიან კარგ წიგნსა კითხულობთ, დედა პლუტარქ, მაგაზე უკეთეს ლეგენდას ვერსადა ნახავთ. და ისევ თავის ფიქრებს გაჰყვა.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

სიღარიბე კეთილი მეზობელია სიღატაკისა

მარიუსი სიამოვნებით ინახულებდა ხოლმე ამ გულწმინდა მოხუცს. რომელიც ხედავდა თავის ნელნელა შემოპარულ სიღარიბეს, უკვირდა, მაგრამ მაინც მხიარულად იყო. კურფიერაქს მხოლოდ შეხვდებოდა ხოლმე. მამუტთან კი დაიარებოდა, ძალიან იშვიათად, თვეში ერთხელ ან ორჯერ, მაგრამ მაინც თვითონ მიდიოდა მის სანახავად.

ძალიან უყვარდა მარიუსს შორეულ, მიყრუებულ ქუჩებში სიარული. სეირნობდა მარტოდმარტო გარეუბნებში, მარსის მოედანზე, ან სადმე ბაღში, ოღონდ შორეულ ხეივანებში; საათობით იდგა ხოლმე ხანდახან და შეჰყურებდა ვისიმე ბოსტანს, ტაბაკუნის კვლებს, პატივზე მოსეირნე ქათმებს და წყალსადენის ჩაბხის მატრიალებელ ცხენს. ცნობისმოყვარეობით უცქეროდნენ გამვლელები; ზოგი ეჭვის თვალითაც.

მოაჩერდებოდა. ყმაწვილი კაცი იყო, ღარიბი, თავის ფიქრებში გართული.

ასე დასეირნობდა ერთხელ, დაინახა გორბოს სახლი. განცალკევებული იყო ეს სახლი, ბევრი არაფერი იყო ოთახის ქირა და იქ გადავიდა. იმ სახლში მცხოვრებნი ბ-ნ მარიუსად იცნობდნენ.

თავის მამის ძველი თანამოსამსახურეები გაიცნო რამდენიმე კაცი, იმისი ძველი მეგობრები, და სთხოვეს, — გამოიარეთ ხოლმე, მოვიგონოთ განსვენებული მამათქვენი და ჩვენი წარსულიო. — შადლობით მიიღო მარიუსმა ეს მიწვევა, საშუალება ეძლეოდა უფრო კარგად გაეგო მამის ამბავი. ეწვეოდა ხოლმე ხანდახან გრაფ პაჟოლს, გენერალ ბელავენს, გენერალ ფირიონს. იქ მუსიკით ერთობოდნენ, ცეკვავდნენ. სტუმრად წასასვლელად რომ ემზადებოდა, ახალ, საგარეო, ტანისამოსს იცვამდა. მაგრამ ამ საზეიმო დროსტარებას მარტო მაშინ დაესწრებოდა ხოლმე, როდესაც ისეთი საშინელი ყინვა იდგა, რომ ქვები სკდებოდა. რადგან

იმდენი არა ჰქონდა, რომ ეტლით მიბრძანებულიყო, და არ უნდოდა ისე მისულიყო, რომ სარკესავით გაპრიალებული არა ჰქონოდა წაღები.

გულისტკივილით იტყოდა ხოლმე ხანდახან: — ასე გაჩენილა ადამიანი: სტუმრად რომ მიხვალთ, შეგიძლიათ ტალახში ზოსკრილი იყვეთ სულით-ხორცამდე, ოღონდ წაღები კარგად გქონდეთ გაპრიალებული.

ერთი რამ უნდა გქონდეთ უმწიკვლო, თუ გნებავთ, რომ კარგად მიგიღონ. თქვენ გგონიათ სინდისი? არა, წაღები!

ყველა ვნებას აქრობს ოცნება, მაგრამ გულისას კი ვერ ერევა. მაჩიუსის პოლიტიკური ციებცხელებაც ისევე გაქრა. 1830 წ. რევოლუციამ დააქმაყოფილა, დაამშვიდა და ბევრი რამ დააეიწყა, ძველებურად გაბრაზებაც მოიშალა. იგივე ძველი აზრები ჰქონდა, ოღონდ მომბალი. სწორედ რომ მივუდგეთ საკითხს, უნდა ვთქვათ, რომ პოლიტიკური მრწამსისა კი არ იყო, ზოგი პოლიტიკური აზრი იზიდავდა მას. რა პარტიას ეკუთვნოდა? კაცობრიობის პარტიას. კაცობრიობიდან საფრანგეთი ამოერჩია, ერიდან ხალხი, ხალხიდან დედაკაცი. იმისი სიბრაღული მეტწილად ქალისკენ იყო მიმართული. ამჟამად იდეას უფრო მალა აყენებდა, ვიდრე რაიმე ფაქტს, პოეტს უფრო პატივსა სცემდა, ვიდრე გმირს, თაყვანსა სცემდა იობის წიგნს უფრო მეტად, ვიდრე იმისთანა ამბავს, როგორც მარენგოა. და როდესაც მთელი დღის სიარულის და ფიქრის შემდეგ შინისკენ მოდიოდა საღამოს დაღლილი და ხეების ტოტებშუა შესტკეროდა უსაზღვრო სივრცეს, უსახელო მნათობთ, უფსკრულს, ბნელს, მიუღწეველს, მცირედ მიაჩნდა ყოველივე ადამიანური.

ეგონა მივაგნო, (იქნებ მართლაც მიეგნო), მნიშვნელობას სიცოცხლისას და ადამიანის ფილოსოფიისას, მიწა მიატოვა და მას შემდეგ მარტო ზეცასლა შეჰყურებდა, ერთადერთ საგანს, რომელსაც სიმაართლე თავის ჭის ძირიდანაც კი კარგად ხედავდა.

მიუხედავად ამისა, მაინც აწყობდა თავის მომავლის მოსაწყობად სხვადასხვა გეგმებს. ამ დროს რომ მის გულში ჩაეხედა ვინმეს, გაკვირვებული დარჩებოდა მისი სულის სიწმინდით. მართლაც, რომ შეიძლებოდეს ჩვენი ხორციელი თვალთ ჩაეხედოთ სხვის ვისიმე სინდისში, ადამიანს უფრო მართლად და შეუცდომლად მის ოცნების მიხედვით განვსჯით, ვიდრე მისი ფიქრის მიხედვით. ფიქრში ადამიანის ნებაც ურევია, ოცნებაში კი სრულიად არა. ოცნება თავისთავად, ადამიანისგან დამოუკიდებლად იღვზნება ჩვენში, და რაც უნდა დიდი იყოს და იდეალური, მაინც მსგავსება

არის ჩვენი სულისა. არაფერი გამოდის ისე თავისუფლად, უშუალოდ და გულწრფელ სიწმინდით სულის სიღრმიდან, როგორც ჩვენი მოუფიქრებელი და უსაზღვრო მისწრაფებანი სანატრელ იდეალისკენ. ამ მისწრაფებებში უფრო ცხადად ჩანს ნამდვილი ხასიათი ადამიანისა, ვიდრე მის მიერ განსჯილ და მოფიქრებულ აზრებში. ჩვენი ოცნება არის, რომ ყველაფერზე უკეთ ასახიერებს ჩვენს პიროვნებას. ყოველი ჩვენგანი თავის ბუნებისამებრ ოცნებობს მიუწვდომელსა და შეუძლებელზე.

ზაფხული იყო 1931 წლისა. ბებერი დედაკაცი შევიდა მარიუსთან გორბოს სახლში რომ ემსახურებოდა, და უამბო, — სახლის პატრონი გამოჰრას უპირებს ჩვენს მეზობლებს, ლარიბ-ლატაჟ ჟონდრეტის ოჯახსაო.

მარიუსი მთელ დღეს გარეთ იყო ყოველთვის, არც კი იცოდა, თუ მეზობლები ჰყავდა.

— რად უნდა გამოჰყაროს?

— იმიტომ, რომ სახლის ქირას არ იხდიან, რამდენიმე თვისა მართებთ.

— რამდენი მართებთ?

— ოცი ფრანკი.

ოცდაათი ფრანკი ჰქონდა მარიუსს შენახული უჯრაში.

— აი, ინებეთ, ოცდახუთი ფრანკია. სახლის ქირა გადაუხადეთ, ხუთი ფრანკიც იმ საწყლებს მიეცით, ოღონდ არ უთხრათ, რომ მე დავეხმარე.

თ ა ვ ი მ ე ე მ ვ ს ე

შ ე მ ც ვ ლ ე ლ ი

შემთხვევის ბრალი იყო, რომ პარიზში გადმოიყვანეს ის რაზმი, რომელშიაც თეოდული ირიცხებოდა. ამიტომ იყო, რომ ახლა მეორე აზრი აღეძრა თავში დეიდა ჟილნორმანს. პირველად თეოდულის გამოყენება მოისურვა მარიუსის ვითომ ვილაც გოგოსთან სიარულის გამოსარკვევად; ახლა სხვა იყო, ახლა მარიუსის მაგივრად თეოდულის შეყვანა განიზრახა თავის ოჯახში.

ხომ შეიძლებოდა, ისე დატრიალებულიყო საქმე, რომ თვითონ ბ. ჟილნორმანს მოსწყურებოდა ყმაწვილის სახის ნახვა თავის სახლში, ნორჩის, სიცოცხლით სავსის; თვით ნანგრევებსაც კი მოუნდებათ ხოლმე ხანდახან განთიადის ტკბილი სხივი. აუცილებლად საჭირო იყო მარიუსის მაგივრად ვისიმე შეყვანა.

— მარიუსი არ არის, თეოდული იყოს, — ფიქრობდა დეიდა, — პატარა გასწორება წიგნში ხშირად დაშვებულ შეცდომისა: მარიუსი სწერია და თეოდული უნდა წაიკითხო.

პატარა ბიძაშვილისშვილი თითქმის იგივეა, რაც საკუთარი შვილიშვილი. რაკი ვეჭილი არ გეყავს, დაე მხედარი გეყავდეს.

ერთ დილას გაზეთ „ყოველდღიურს“ კითხულობდა პაპა ჟილნორმანი. შევიდა იმისი ქალი და ტკბილი ხმით მიმართა მამას, ტკბილი ხმით, რადგან თავის საყვარელ თეოდულის საქმეს არიგებდა:

— მამა, ამ დილას თეოდული გიანლებათ თქვენ მოსაკითხავად.

— ვინ თეოდული?

— თქვენი ბიძაშვილიშვილი.

— ჰოო?

ისევ გაზეთი აიღო და აღარც კი მოჰგონებია თავისი ბიძაშვილიშვილი, რომელიც იმისთვის ვიღაც თეოდული იყო და სხვა არაფერი. კითხულობდა და თან ნელნელა ბრაზი ერეოდა, რადგან გაუბრაზებლად არ შეეძლო თანამედროვე გაზეთის კითხვა. გაზეთი, — რა საჭიროა ამის აღნიშვნა, — როიალისტური მიმართულებისა იყო და აცხადებდა უხამსად ერთ ხშირ, ყოველდღიურ მოვლენას პარიზში, — რომ ხვალ შუადღისას პანთეონის მოედანზე კრება შედგება საექიმო და იურიდიულ ფაკულტეტის სტუდენტებისა განსახილველად... განსახილველი იყო საკითხი ეროვნულ გვარდიის არტილერიისა, სამხედრო მინისტრის და „მოქალაქეთა მილიციის“ გამგეობის შორის ატეხილ უთანხმოებისა იმ ზარბაზნების გამო, რომლებიც ლუერის ეზოში ელაგა. სტუდენტებს უნდა „განეხილათ“ ეს საქმე. ესეცა კმაროდა, რომ ცოფი მორეოდა ბ. ჟილნორმანს.

მოაგონდა მარიუსი, რომელიც იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტად ეგულებოდა და, რასაკვირველია, დაესწრებოდა იმ კრებას, მისთვის სულ უცხო საქმის „განსახილველად“.

ამ საზარელ ფიქრით იყო გაბრაზებული, თეოდული რომ შევიდა მის სანახავად. სამხედრო ტანისამოსის მაგივრად, — მოხერხებული ბიჭი იყო, — ბურჟუად მოკაზმულიყო. დიდი ფიქრი კი არ იყო საჭირო ტანისამოსის შესაცვლელად:

— არა მგონია, მთელი თავისი ქონება რენტად გარდაექმნას ბებრუტუნას, რომ მით ისარგებლოს მანამ ცოცხალია. სხვაც ბევრი უნდა ჰქონდეს და ცოდვა არ არის, რომ ამისთვის ხანდახან ფერი იცვალოს კაცმა.

თეოდული ჟილნორმანის ქალმა შეიყვანა მამასთან და უთხრა:

— თეოდული, მამა, თქვენი ბიძაშვილიშვილი.

და ჩემად ჩასჩურჩულა თეოდულს:

— სრული თანხმობა. წინააღმდეგი არა უთხრა რა.

დაარიგა და გავიდა.

ჩვეული არ იყო თეოდული ასეთ შეძლებულ და მამასადამე, დიდებულ პიროვნებასთან ბაასს და ძლივს წაიდუღუნა შემკრთალმა:

— ბიძაჩემს ვახლაეარ, — და წინ წადგა სალაშის მისაცემად, მაგრამ აირია და ვერც მხედრულად გამოეჭიმა, ვერც ბურჯუის ყაიდაზე დაუკრა თავი.

— ოჰ, თქვენა ხართ? ძალიან კარგი, დაბრძანდით.

სთქვა და აღარც კი მოჰგონებია საწყალი ბიჭი.

თეოდული დაჯდა. ბ. ჟილნორმანი კი წამოვარდა, ხელები ეილეტის ჯიბეებში ჩაიყო, გაჩქარებით დაიწყო სიარული, თან ხმამაღლა ჯავრობდა და თითებით ჯიბის საათს ატრიალებდა.

— ბიჭბუჭებმა უნდა განიხილონ! პანთეონის მოედანზე აქვთ კრება! აი, დალახვრა ღმერთმა! ლაწირაკები, გუშინ რომ ძუძუსა სწოვდნენ! ხელი რომ მოუჭიროთ, ჯერ კიდევ რძე გამოუვათ ცხვირიდან, და ხვალ შუადღისას იმათ უნდა განიხილონ! რომ ვეღარა გამიგია რა! სად მივდივართ, რა ვქნა, სად? სად მივდივართ და უფსკრულისკენ! აი, სად მიგვიყვანეს იმ არამზადა ქვეყნის მტრებმა! ქალაქის არტილერია! უნდა განიხილონ საქმე ქალაქის არტილერიისა! მოედანზე უნდა გაბრძანდნენ სალაყბოდ და ისიც რაზე? ეროვნულ გვარდიის ზარბაზანზე! მერყე ვისთან იქნებიან იმ მოედანზე, ხედავთ, როგორ წარყვანა რევოლუციამ ხალხი?! სანაძლეოს დავდებ, ერთ მილიონ-ცარიელ სიტყვის წინააღმდეგ, რომ საპყრობილიდან გამოპარულ ქურდების და გათავისუფლებულ კატორღელების გარდა არავინ იქნება! რესპუბლიკელებს და კატორღელებს ცხვირიც ერთი აქვთ და ცხვირსახოციც! კარნომ რომ ჰკითხა, — სად ჯანდაბას წავიდე, მოლალატევე? — ფუშემ უპასუხა — საცა გინდა, შე სულელო! — აი, თქვენი რესპუბლიკელები!

— მართალი ბრძანებაა, — დაეთანხმა თეოდული.

მოიხედა ბ. ჟილნორმანმა, დაინახა თეოდული და განაგრძო თავისი:

— რომ მომაგონდება, იმ სულელს ავკაცობამ აჯობა და კარბონარებში ჩაერია! არა, რად მოაფურთხე ჩემ სახლს? რომ რესპუბლიკებში ჩარეულიყავი? შეგარცხვინა ღმერთმა! ჯერ ის იცოდე, ჰკუის კოლოფო, რომ ხალხს არ უნდა შენი რესპუბლიკა! არ

უნდა, არა! ხალხს ტვინი აქვს გოგრაში და ძალიან კარგად იცის, რომ ყოველთვის ყოფილან მეფეები და ყოველთვისაც იქნებიან! ხალხმა ძალიან კარგად იცის, რომ ხალხი ბოლოს და ბოლოს ხალხია და პატრონი უნდა, თორემ ისე დაიღუპება, როგორც უმწყემსო ცხვარი. ფეხებზე ჰკიდია შენი რესპუბლიკა, გესმის შე გამოტვინებულო, შენა? არა, გინახავთ სადმე ამისთანა სიბრიყვე? დუშენის გაზეთი შეიყვაროს კაცმა, გილიოტინას გუნდრუქს უქმევდეს, ოთხმოცდაცამეტის აივანთან იდგეს, გიტარას უკრავდეს და რომანსს უმღერდეს! ფურთხის ღირსნი არიან ეს თავლაფიანი ყმაწვილკაცობა, სულ იქ არიან, სულ ერთად! ერთი ვერ გადაარჩება რესპუბლიკის კეთროვნობას! ან როგორ უნდა გადაარჩეს, რომ ჰაერიც კი გაუღენთილია საწამლაგით და გიჟია ყველა, ვინც ამ ჰაერსა სუნთქავს! მეცხრამეტე საუკუნე საწამლავია კაცობრიობისა! გამოტყვრება ვინმე ბრიყვი, რეგვენი, თხასავით დაუშვებს წვერს— ბრძენთაბრძენად მიაჩნია თავი და გარბის სახლიდან! აღარც მოხუცებულობა გააჩნია სადმე, აღარც მათი სიყვარული! იმიტომ რომ რესპუბლიკელი ბრძანდება, რომანტიკოსი, ერთი მიბრძანეთ, შემიწყალეთ მე უვიცი და ამიხსენით, რა არის ეგ თქვენი რომანტიზმი? ყოველგვარი სიგიჟე და სისულელე, განა? შარშან არ იყო, გადარეულები იყავით ერნანით! ფუ, შეგარცხვინათ! რას წარმოადგენს თქვენი „ერნანი“? ცარიელ ანტითეზებს, სხვას ხომ არაფერს? საზიზღრობას, რომელიც საზიზღარ ფრანგულით არის დაწერილი! თორმეტი ზარბაზანი უდგათ ლუერის სასახლეში. ყაჩაღებს დარჩენიანთ ჩვენს დროში ბურთი და მოედანი!

— სრულ ჭეშმარიტებას ბრძანებთ. ბიძაჩემო, — მოუწონა თეოდულმა.

ბ. ჟილნორმანი თავისას გაიძახოდა:

— სასახლე მუზეუმად გადააკეთეთ? ჯანდაბანს თქვენი თავი! მაგრამ რად გინდათ მუზეუმის ეზოში ზარბაზნები? ხომ ჰკითხავს მუზეუმი, — აქ რა გინდა, ზარბაზნო? ან იქნებ იქაც აჯანყებას მოელოთ და გინდათ ზარბაზანი ესროლოთ აპოლონ ბელვედერელს? სად ყუმბარა, სად ვენერა მედიჩისა! ოჰ, დღევანდელი ყმაწვილკაცობა! სულ არამზადები არიან! დიდი რამ ჰგონიათ თავისი ბენჯამენ კონსტანი! და ვინც ყაჩაღი არ არის, ყველაფერზე უარესია! საზიზღრები არიან და ყველაფერს ჩადიან, რომ საზიზღრები იყვნენ! ტანთ საძაგლად აცვიათ, ქალებისა ეშინიათ; ძალიანაც რომ მოეწონათ, ვერას გაუბედავენ, მშიერ ძალღივით შესცქნავიან და ამით გულიანად აცინებენ გოგოებს; ისე იქცევიან უბედურები რომ იტყვიან, სიყვარულისა რცხვენიათ ამ გლახებსო! ყმაწვილები არიან

უშნობები და, — არა, ეს არა კმარაო, — სისულელეს უმატებენ თავის ლაჩრობას; ტიერსილენის და პოტიეს კალამბურებს იძეორებენ, ტომარასავით ადგათ სერთუკი, ჟილეტი მეჯინიბისა აცვიათ, პერანგი ჭილობისა, შარვალი ფარდაგისა, წაღები ტლანქი ტყავისა და — როგორც ბუმბულიო, ისეთივე სულიო! ენა ხომ წაახდინეს და საბოლოოდ წარყვენეს. კარგი ის არის, რომ დოყლაპია ბაღლებს ყველას თავისი პოლიტიკური მიმართულება აქვს და პოლიტიკური მრწამსი. მე რომ ვიყო, სასტიკად აეუკრძალავდი პოლიტიკურ მიმართულებას და პოლიტიკაში ჩარევას! ეს ძუძუმწოვარა ბაღლები ადგენენ ახალახალ წესწყობილების გეგმას! იმათი სურვილისამებრ უნდა გარდაქმნილ იქმნას საზოგადოება, ისინი ანგრევენ მონარქიას, ფეხქვეშ სთელავენ კანონიერებას, მარანის ალაგას საბძელსა სდგამენ, ჩემ მეკარეს მეფის ტახტზე სვამენ, თავითბოლომდე არყევენ ევროპას, გარდაქმნას უქადიან ქვეყნიერებას და ღირსეულად დაჯილდოვებულად მიაჩნიათ თავი, თუ გაუღიმა ბედმა და მრეცხავ დედაკაცის ტიტველი ბარძაყი დაინახეს საღმე, კაბას რომ აიწვეს ეტლში ასაძრომად. თჳ მარიუს! შე ცულუტრო, შენა! მოედანზე უნდა გავიდეს, საზოგადოებრივ საქმის მოსაწყობად! ბჭობა იქნება, კამათი, საჭირო დადგენილებანი და საჭირო ღონისძიებანი! ლაზღანდარობენ, ლაყობენ და დადგენილებას და ღონისძიებას უწოდებენ თავის ბავშვურ ტიტინს! მამა-პაპას რასა ჰკითხავენ, ბავშვებმა ჩაიგდეს ხელში! დიდი ქაოსი ვნახე და ახლა დომხალსა ვხედავ! როგორც ეტყობა, არეულობასაც სჩვევია დაქნება, ბაღლი მოწაფეები სჯიან ეროვნულ გვარდიის საქმეს! ამის პირვანდელ ველურ ხალხებშიც ვერსადა ნახავთ! ის პირვანდელი ველურები, უფრო ჰკვიანები არიან, ვიდრე ჩვენი უნივერსიტეტ-დასრულებული ბაკალავრები, თუმცა ტიტველ-შიშვლები დადიან ის ველურები და ხელში კეტი უჭირავთ. დედის რძე არ შეწრობიათ ტუჩებზე და ისინი მიპირებენ კანონმდებლობას! დიახ, ბატონო, სჯიან და მიკანონებენ თავის აბდაუბდას! მეორედ მოსვლაა, რაღა! არა, ალბათ ბოლო უნდა მოეღოს ამ საცოდავ, დამიწებულ ქვეყნიერებას! საჭირო იყო საბოლოო ამოსუნთქვა და საფრანგეთი სულს ღაფავს. მაშ განსაჯეთ, იყბედეთ, ბატონებო! ასეა და ასე იქნება, მანამ ასე თამამად დაიჭერენ ხელში გაზეთს და ოღეონის თაღებქვეშ დაიწყებენ მის კითხვას. ერთი სუ ეხარჯებათ და გარდა ამისა, ჰკუა, გონება, გული და სული. მერე კიდევ სახლსაც ნიატოვებენ, თავის ოჯახსაც, ოჳ, ეს გაზეთები! ჭირია, ჭირი, ხალხის გამრყენელი! თვით „თეთრი ბაირადიცი“, მარტენვილიც კი იაკობელებში არ ერია? ეჳ, ზეცავ სამართლიანო! შეგიძლია დაი-

კვებო, რომ სასოწარკვეთილ უიმედობამდე მიიყვანე მოხუცებული პაპაშენი, შე...

— ეჰ, მართალსა ბრძანებთ, — უთხრა თეოდულმა.

ხელთ იგდო დრო, მანამ ჟილნორმანი გულიანად ამოისუნთქებდა, და დაუმატა პროფესორულად:

— სულ უნდა მოისპოს გაზეთები, გარდა „მონიტორისა“ და აგრეთვე უნდა მოისპოს წიგნები, გარდა „სამხედრო წლიურისა“.

ბ. ჟილნორმანს ჯერ არ გაეთავებინა თავისი:

— სიეიესისა არ იყოს! სენატორი გახადეს მეფის მკვლელი! სავალალოც ის არის, რომ ყოველთვის ამით აბოლოვებენ საქმეს. ერთმანეთს, შენაო — ახლიან, ან კიდევ — მოქალაქეო, რომ გრაფობა გაიკრან და „ბატონი გრაფი“ გახდნენ. მკლავის სისხო ბატონი გრაფი! ბატონი სექტემბრის კაცისმკვლელები! ფილოსოფოსი სიეიესი! თამამად შემიძლია ვთქვა, რომ ამ ფილოსოფოსთა ფილოსოფიას სწორედ იმდენად ვაფასებდი, რამდენადაც სათვალეს მაიმუნის თვალეზზე. ერთხელ სენატორები ვნახე მალაქეს ბულვარზე მიმავალნი, იისფერი ხავერდის წამოსასხამებით, ზედ ფუტკრები და ანრი მეოთხის ქუდი ჰქონდათ ამოქარგული. საზიზღრები იყვნენ, იტყოდით, ვეფხვის სასახლის მაიმუნები არიანო. მოქალაქეე! აი, გიცხადებთ, რომ სიგიჟეა თქვენი პროგრესი, ცარიელი ოცნებაა თქვენი კაცობრიობა, ავკაცობაა თქვენი რევოლუცია, ურჩხულია თქვენი რესპუბლიკა! თქვენი ნორჩი, ქალწულივით უმანკო საფრანგეთი საროსკიპო სახლიდან არის გამოსული და აი, ხმამალა გეუბნებით ყველას, ვინც უნდა იყვნეთ — პუბლიცისტები, ეკონომისტები, კანონმდებლები, თუნდა უკეთმცოდნენი თავისუფლებისა, ძმობაერთობისა და თანასწორობისა, ვიდრე გილიოტინის მახვილი არის! აი შიგ პირში გიყვირით ამას, შიგ პირში!

— დიდებულია, — შეჰყვირა თეოდულმა, საუცხოო ჰუმმარიტება!

თავის მსმენელისკენ მიბრუნდა ჟილნორმანი, თვალი თვალში გაუყარა და თავისებურად უკმეხად უთხრა:

— დიდი სულელი ბრძანდებით!

წიგნი მეექვსე

ორი პარსკვლავის შესვლად

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

გვარად რჩება მითისახელი

ამ დროს მარიუსი კარგი ლამაზი ყმაწვილი კაცი იყო, მოხდენილი და შნოიანი. შუატანისა, მშვენიერი შავი თმით, განიერ ვნებიან ნესტოებით, მშვიდ, გულუბრყვილო, მაგრამ მედიდურ ფიქრიანი შეხედულობის. პირისახის ყოველი ხაზი მომრგვალებული ჰქონდა, თუმცა არა ჰკარგავდა თავის სიმკაცრეს და ის გერმანული სინაზე ემჩნეოდა, რომელიც ალზასით და ლორენით შემოერია ფრანგის ფიზიონომიას. მით არის შესანიშნავი ეს თვისება, რომ არსადა ჰქმნის იმ ხაზებს, რომლისა გამო ადვილად საცნობნი იყვნენ რომაელებში სიკამბრელები და ასე განასხვავებს ცხვირის მიხედვით არწივურ რასას ლომურისაგან. იმ ხნისა იყო მარიუსი, როდესაც გონება ფიქრით გატაცებულ ადამიანისა, თითქმის თანაწორ პროპორციით არის შემდგარი სიღრმის და გულწრფელობისაგან. რომ შემთხვეოდა რამე საშინელი, შეიძლებოდა გამოუტყდლობის გამო სისულელე ჩაედინა, მაგრამ ცოტა რამ კიდევ, და შეიძლებოდა გონება შიეკრიბა და დიდებულად გადარჩენილიყო განსაცდელს. თავდაპირილი ქცევა ჰქონდა, ზრდილი იყო, მშვიდი. მაისის ვარდის კოკორივით ლამაზი პირი ჰქონდა, ალისფერი ტუჩები და ბროლის კბილები. ეს დამამშვიდებელი სილამაზე ატკობდა მის ფიქრებიან სახეს. მოხდებოდა ხოლმე ხანდახან, უცნაურ განსხვავებას გამოხატავდნენ მისი უმანკო შუბლი და ყინიანი ღმილი. თვალი პატარა ჰქონდა და მზერა დიდი.

გაპირებული რომ იყო და ქუჩაში მიმავალს ქალები დაატყერდებოდნენ, ან გაჩერდებოდნენ და ისე უყურებდნენ, ცდილობდა დამალვოდა, გაჰქცეოდა, და გული უკვდებოდა ვაებით. — იმიტომ

მიყურებენო ასე, — ფიქრობდა ჯერ გამოუცდელი, — რომ ძველი ტანისამოსი მაცვია, დამცინიან, მასწრად მიგდებენო. — ის კი არ იცოდა რომ იმის სილამაზეს შესცქნაოვდნენ და ამ სილამაზეზე ოცნებობდნენ.

ამ უმანკო გამოუცდლობის ბრალი იყო, რომ ხანდახან გაჯავრებული უკმეხად შეხედავდა ხოლმე ლამაზ ქალებს და ვერც ერთზე ვერ შეეჩერებინა თვალი, რადგან ყველას ვაურობდა. ასე ცხოვრობდა ბავშვურად. — სულელურად! — იძახდა კურფეირაკი.

კურფეირაკი დასცინოდა, არიგებდა, უკვე შენობით ელაპარაკებოდა: რადგან ყმაწვილკაცების მეგობრობა ყოველთვის შენობისკენ მიცურავს.

— არა, იქნება გგონია, თაყვანსაცემი კაცი გახდები, ნეტარებას რომ გაუბრძვი? არა, ძმაო, სცდები! იცი, რას გირჩევ: ნულარ კითხულობ ამდენ წიგნებს და თვალების დასასვენებლად ლამაზ გოგოებს გადახედე. რომ იცოდე, რა კარგები არიან, ის საძაგლები! შენ ისე წითლდები და ერიდები, რომ სასაცილოდ დამჩიები და თან ხახამშრალი!

ან არა და, რომ შეხვდებოდა სადმე, ხუმრობით მიესალმებოდა:

— დილა მშვიდობისა, მამაო!

ასეთ დარიგების და დაცინვის შემდეგ უფრო უარესად ილუშეობდა მარიუსი, შორს უვლიდა ქალებს და ცდილობდა კურფეირაკს არსად შეხვედროდა.

მაგრამ მაინც მოიპოვებოდა ქალთა აურიცხველ სიმრავლეში ორი ადამიანი, რომლებსაც არ გაუბრძოდა და არც ერიდებოდა. ძალიან გაიკვირვებდა, რომ ეთქვა ვისმე და შეეგნებინა, რომ ეს ორიც, ქალები იყვნენ. ერთი ბებერი მეკარე იყო, იმისი მეზობელი, წვერიანი დედაკაცი, რომელიც ოთახს უგვიდა და ემსახურებოდა. ამ დედაკაცის ბრალი იყო, რომ ერთხელ კიდევ დასცინა კურფეირაკმა: მისი მოსამსახურე ქალი წვერს ატარებს და თვითონ კი არაო. მეორე, ერთი პატარა გოგო იყო, რომელსაც ხშირად ხედავდა, მაგრამ არ უყურებდა კი.

ერთი წელიწადი იქნებოდა, ლუქსემბურგის ბალის განშორებულ ხეივანში სეირნობისას, იმ ხეივანში, რომელიც სანერგის ღობეს მისდევს, შენიშნა, რომ ერთი კაცი და მასთან ერთადერთი ყმაწვილი ქალი ყოველთვის იქ არიან იმის სეირნობის დროს, ყოველთვის ერთადა სხედან ერთ და იმავე სკამზე, ხეივნის განაპირას. შემთხვევა თან სდევს იმ მოსეირნეთ, რომლებიც თვალდახუჭულივით დადიან და ვერაფერს ხედავენ. სწორედ ამ შემთხვე-

ვის ბრალი იყო, რომ მარიუსი ყოველთვის ამ ხეივანსკენ მიემართებოდა და თითქმის ყოველ დღე იქა ხედავდა იმ ქალსა და კაცს. კაცი ერთი სამოცი წლისა იქნებოდა, დაღონებული, დარბაისელი; გარეგნობით მძლავრს, მაგრამ დაქანცულ სამხედრო პირსა ჰგავდა, სამსახურიდან გამოსულს. გულზე რომ მედალი ჰქონოდა რამე, მარიუსი იტყოდა, — ძველი ოფიცერიაო — გულკეთილსა ჰგავდა, მაგრამ მიუჯარებელს. თვალს არავის გაუსწორებდა, რაც უნდა ყოფილიყო. ლურჯი შარვალი ეცვა, ლურჯივე სერთუკი, განიერ ფარფლიანი ქუდი, რომელიც ყოველთვის ახალსა ჰგავდა, შავი ყელსახვევი და კვაკერის პერანგი, ესე იგი თოვლივით თეთრი, მაგრამ მსხვილი ტილოსი. ერთხელ ამ კაცს ერთმა კეკლუცმა გაუარა გვერდზე და თავი ვერ შეიკავა, — ქვრივია, მაგრამ მანც სუფთად არისო, წამოიძახა. თმაც თოვლივით თეთრი ჰქონდა.

პირველად რომ მიაქცია ყურადღება მოხუცებულს და მასთან ყმაწვილ გოგონას, წინ რომ გაუარეს და ცოტა იქით, თავისდ მიჩნეულ სკამზე დასხდნენ, ცამეტ-თოთხმეტი წლისა იქნებოდა პატარა ქალი. გამხდარი, დაღეული იმდენად, რომ სახის სილამაზეს ავიწყებდა ადამიანს. მორცხვი, ჯერ უმნიშვნელო, მაგრამ ლამაზი თვალებით, მის ზევით აპყრობილ თვალეში რაღაც უსიამოვნო რწმენა იხატებოდა. ტანისამოსი მონასტერის პანსიონელისა ეცვა, ბებრული და თან ბავშვური; ცუდად გამოჰრილი კაბა უშნოდ ადგა. მამა-შვილსა ჰგავდნენ.

მარიუსის ყურადღება მიიპყრო ამ ჰადარა კაცმა და ორი-სამი დღის განმავლობაში სულ იმას სინჯავდა. ჯერ მოხუცებული არ უნდა ყოფილიყო, ეტყობოდა ცხოვრების მიერ გატეხილი იყო. გოგონა ჯერ ბავშვი იყო, არაფერს წარმოადგენდა. ამით გაათავა, მერე იმათკენ აღარც კი მიუხედია. თავის მხრივ ისინიც ისე იქცეოდნენ, თითქო მარიუსს ვერც კი ხედავენო. ისხდნენ და ლაპარაკობდნენ მშვიდად და ტკბილად. სულ გოგონა ტიტინებდა დაულაღვად და მხიარულად. ბებერი კაცი ცოტას თუ იტყოდა რასმე, ისიც ხანდახან, ოღონდ მშობლიურ სიყვარულით აღგზნებულ თვალს არ აშორებდა პატარას.

შეუმჩნევლად ჩვეულებად გადაექცა მარიუსს ამ ხეივანში სეირნობა და, სასეირნოდ რომ მივიდოდა, ყოველთვის ერთ და იმავე დროს, ბებერი კაცსაც იქა ჰხედავდა თავის ქალით, იმავე სკამზე.

აი როგორ ხდებოდა ეს:

მარიუსი უფრო ხშირად ხეივნის ბოლოდან იწყებდა სეირნობას, იმ სკამის მოპირდაპირე მხრიდან, რომელზედაც ისინი ისხდნენ.

მთელ ხეივანს გაივლიდა ნელი ნაბიჯით, წინ გაუვლიდა იმათ სკამს, თავამდე ჩავიდოდა, მერე მობრუნდებოდა და ისევ ისე გაივლიდა მთელ ხეივანს ბოლომდე და ხელმეორედ დაიწყებდა სიარულს. ხუთჯერ — ექვსჯერ აივლიდა და ჩაივლიდა მთელ ხეივანს; ასე სეირნობდა ხუთ-ექვს დღეს კვირაში და აზრადაც არ მოსდიოდა არც იმას, არც მით უფრო იმათ, ერთმანეთისთვის სალამი მიეცათ უბრალო ზრდილობისა. ამ ჭაღარა კაცმა და პატარა ქალმა, 'რომლებიც თვალს ვერავის უსწორებდნენ, ან უფრო იმიტომ, რომ თვალს არიდებდნენ ყველას, სტუდენტების ყურადღება მიიზიდეს, რომლებიც ხანდახან ჩაისეირნებდნენ ხოლმე ამ ხეივანში, ბეჯითები ლექციის შემდეგ, სხვები ბილიარდის თამაშით დადლილები. ამ უკანასკნელთაგანი იყო კურფეირაკი და იმანაც კარგა ხანს ათვალეირა კაციც და ქალიც: მაგრამ ქალი არ მოეწონა და მაშინვე შორს გადგა. პართელივით გაიქცა იქიდან კურფეირაკი, მაგრამ მეტი სახელი კი დაუტოვა. იმის ყურადღება უმთავრესად ქალის შავმა კაბამ მიიბჰრო და კაცის თეთრმა თმამ და სახელად ერთს ქალბატონი ლანუარი დაარქვა და მეორეს ბატონი ლებლანი¹. იმათი არც სახელი იცოდა ვინმემ, არც გვარი და ლაპარაკი რომ ჩამოვარდებოდა მათზე, ამ მეტი სახელით ახსენებდნენ ყველანი და გვარადაც ის შერჩათ.

— აგერ ბატონი ლებლანი, თავის სკამზე ზის, — იძახდნენ სტუდენტები.

არც მარიუსმა იუცხოვა ეს სახელი და ისიც ბატონ ლებლანს იძახდა მოხუცებულ უცნობს.

ჩვენც იმათ მიეყვით და მოთხრობის გასაადვილებლად ჩვენც ბატონი ლებლანი ვუწოდოთ.

ასე ხვდებოდა მათ მარიუსი თითქმის ყოველდღე ერთ და იმავე დროს. პირველი წლის განმავლობაში კაცი თავის გუნებისად მიაჩნდა, ქალი კი არა.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

LUX FACTA EST²

მეორე. წელიწადს, სწორედ იმ დროს, სადამდისაც მიიყვანა მკითხველი ამ ისტორიის მიმდინარეობამ, მთელი ექვსი თვის განმავლობაში ფეხი აღარ შეუდგამს მარიუსს ლუქსემბურგის ბაღში.

¹ ნიუარ — შავი; ბლანი — თეთრი.

² და იქმნა ნათელი (ლათ.).

თვითონაც ვერ გეტყვოდათ, რა იყო ამის მიზეზი მაგრამ დავიწყებულივითა ჰქონდა თავისი შარშანდელი ჩვეულება. როგორღაც მოხდა ერთხელ, რომ ისევ იმ ხეივანში შევიდა. მშვენიერი დილა იყო ზაფხულისა და მარიუსიც მხიარულად იყო, როგორც მხიარულია ადამიანი, როცა კარგი ამინდია. მისეირნობდა ნელნელა და ისე იყო აღტაცებული, რომ ჩიტების გალობა, ხის ტოტებიდან რომ ესმოდა, თავის გულიდან ამოძახილად ეყურებოდა. და აქლში ნადებად ეჩვენებოდა მოწმენდილი ცა, რომელისას წვრილწვრილ ნაქრებსა ხედავდა ხეების ზემოდან.

ძველებურად თავის ხეივანს მიჰყვებოდა და, ბოლოს რომ მიადწია, ისევ იმ სკამზე დაინახა თავისი ნაცნობი წყვილი. ოღონდ რომ მიუახლოვდა და თვალი გადაავლო, მოხუცებული კაცი იგივე ნახა, ქალი კი ისე შეცვლილიყო, რომ — ეს ის არ არისო, — იფიქრა, პატარა გოგო კი არა, მოზრდილი ქალი იჯდა მოხუცებულის გვერდით, ტანადი და ლამაზი, დამშვენიებული იმ აქლისწარპტაც სიტურფით, რომელიც ამკობს ქალს სწორედ მაშინ, როდესაც ბავშვურ უმანკობას ქალის სიკეკლუტე და სინარნარე ერევა; გარდამავალი ხანი, სწრაფწარმავალი, და მართლა უმანკო, როდესაც ორი სიტყვით შეიძლება დახასიათდეს ქალი — თხუთმეტი წლისა. მშვენიერი თმა ჰქონდა წაბლისფერი, ოქროსფერ ზოლებით შეფერებული: გაშლილი, მარმარილოს ნაქანდაკევის მსგავსი შუბლი; მაისის ვარდის ფურცელის ნაზად მოწითლო ღაწვი; კოკორივით კობტა ბაგე, რომლის ღიმილი სინათლეს ჰფენდა და სიტყვა მუსიკის სიტკბოსი. ლამაზი თავი ჰქონდა, რომელსაც რაფაელი მარიაშის დასახატავად გამოიყენებდა, და ჟან გუჟონი ვენერისა. რომ არა დაეაკლოთ რა ამ კეკლუტის დასურათებას, კობტა ცხვირი ჰქონდა, ლამაზი კი არა, კობტა; არც სწორი იყო, არც ამოხრილი, არც იტალიელისა და არც ბერძნისა; პარიზელის ცხვირი ჰქონდა, ესე იგი რაღაც კობტა, წვრილი, ცალკედ თითქოს უფორმო, მაგრამ სახესთან შეწყობილი და დამშვენიებული; ისეთი სწორე, რომელიც სასოწარკვეთილებაში აგდებს მხატვარს და ხიბლავს პოეტს.

წინ რომ გაუარა მარიუსმა, თვალები ვერ დაუხანა. რადგან ჩვეულებისამებრ ძირს იყურებოდა ქალი. ხშირი წარბწამწამი დაინახა მარტო, წაბლისფერი, მოკრძალებით და მორცხვობით თვალის მფარველი.

ყურს უგდებდა ქადართ მოსილ მოხუცს ქალი და იღიმებოდა, ბავშვურად, და არა იქნებოდა რა იმისთანა მომხიბლავი, როგორც ეს ნორჩი ღიმილი და მორცხვად დაღუნული თავი.

პირველ შეხედვით ვერც კი იცნო მარიუსმა; იფიქრა, — ეს ა? კაცის მეორე ქალი უნდა იყოს, იმ გოგოს უფროსი დაო — მაგრამ როდესაც, — ახლა უფრო ვერ უმტყუნებდა თავის ჩვეულებას, — მეორედ გაუარა იმათ სკამს და კარგად დააცქერდა ამ ამოცანის გამოსაკვლევად, დარწმუნდ., რომ სწორედ ის იყო, შარშანდელი პატარა გოგონა. ექვსი თვის განმავლობაში ლამაზ ქალად გარდაქმნილიყო გოგონა. — ბუნებრივი მოვლენა, სხვა არაფერი. ძალიან ხშირია ეს მოვლენა. რალაც წამია ერთი, როდესაც თვალის დახამხამების უმაღლესობა და იფურჩქნება პატარა გოგო და მაისის ვარდად ხდება უცბად. გუშინ ბავშვი იყო, ბავშვი იყო მიტოვებული, და დღეს გაფურჩქნილა და ვნების ამშლელია.

გაზრდილიყო პატარა ქალი და ამასთან ერთად იდეალს დაახლოვებოდა. როგორც აპრილში საბი დღე კმარა ზოგიერთი ხისთვის, რომ შეიმოსოს გაშლილ ყვავილით, ექვსი თვე იკმარა პატარა გოგომ, რომ ქალის მშვენიერებით შემოსილიყო. იმასაც დასდგომოდა თავისი აპრილი.

ხანდახან მოხდება ხოლმე, ღარიბი კაცი, გაჭირვებული, წვრილმანად ყაირათიანი, უცბად წამოვარდება, თითქოს ეძინა და გამოიღვიძაო, სიღარიბიდან სიმდიდრეში გადავა, ჰფლანგავს ფულს, უხეივ არის და კეთილიც: ფული ჰქონდა დიდი ხნით ბანკში შეტანილი და ვადის გასვლას ელოდა. აგერ გავიდა ვადა და ეღირსა თავისი ფული. ყმაწვილ ქალსაც ეღირსა თავისი გაზაფხული.

გაზაფხულის ყვავილი იყო, ახლად გაშლილი და აღარც თავისი პანსიონური ქუდი ეხურა, აღარც უშნო შავი კაბა და მოწაფის ფეხსაცმელი, აღარც შარშანდელივით ჩაწითლებული ხელები ჰქონდა. სილამაზეს გემოვნებაც თან მოჰყოლოდა. ლამაზი ქალი იყო, კოხტად მორთული, სალუქად გამოწყობილი. კაბა ისევ შავი ეცვა, მაგრამ აბრეშუმისა, მოკლე წამოსასხამი იმავე აბრეშუმისა და თეთრი კრეპის ქუდი. თეთრი ხელთათმანი ამტკიცებდა მის გრძელი თითების სინატიფეს; ხელში ქოლგა ეჭირა, ჩინურ სპილოს ძვლის ტარით და აბრეშუმის ფეხსაცმელი უმშვენებდა პატარა კოპწია ფეხს. გვერდს რომ გაუვლიდა კაცი, მის სილამაზის და სიყმაწვილის სურნელებით ტკბებოდა.

მოხუცებული კი იგივე იყო, რაც მანამდე.

მეორედ რომ მიუახლოვდა მარიუსი იმათ სკამს, წამწამი აიწია ქალმა. ციური ლურჯი და ღრმა თვალი ჰქონდა, მაგრამ მის დაბურულ ლაყვარდში ჯერ მარტო ბავშვი მოჩანდა. გულგრილად

შეხედა მარიუსს, როგორც გულგრილად შეხედავდა ნეკერჩხალს ქვეშ მოთამაშე პატარა ბიჭს, ან მარმარილოს ლანგარს, რომელიც ჩრდილსა სცემდა იმის სკამს. და მარიუსმაც ისე გაიარა ქალის წინ, რომ სხვა რაღაცაზე ფიქრობდა.

ოთხჯერ, თუ ხუთჯერ გაუარა წინ ბ. ლებლანს და ქალბატონ ლანუარს, მაგრამ ერთხელაც არ გადაიხედა იმათკენ.

მას შემდეგ ჩვეულებისამებრ დადიოდა სასაქონლო იმავე ხეივანში. ჩვეულებისამებრ იქა ხედავდა „მამასაც და იმის ასულსაც“, მაგრამ ყურადღებასაც აღარ აქცევდა. ისე უმნიშვნელო იყო იმისთვის ეს ლამაზი ქალი, როგორც უმნიშვნელო იყო შარშან პატარა გოგონა. დასაყრდენობდა, ახლო გაუვლიდა ხოლმე სკამს, საცა ეს ქალი იჯდა, მაგრამ ეს უბრალო ჩვეულება იყო და სხვა არაფერი.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

გ ა ზ ა ფ ხ უ ლ ი ს გ ა ვ ლ ე ნ ა

საშინელი სიციხე იდგა ერთ დღეს, მაგრამ ხის ფოთლებს ვერა სჯობნიდა მზის სხივი და კარგადაც გრილოდა ხეივანში. ისე იყო ცა მოწმენდილი, თითქოს იმ დილას გაერეცხოთ ის ანგელოზებს. წაბლის ფოთლებში ბელურები შეფარულიყვნენ და რაღასაც ჭიჭიკებდნენ. მარიუსმა სული და გული გაუღო ბუნებას, აღარაფერს ფიქრობდა, სიცოცხლით ტკბებოდა, გრილ ჰაერს სუნთქავდა და, მოხუცებულის და იმის ქალის სკამს რომ მიუახლოვდა, უტბად შეხედა ქალმა და თვალი თვალს შეხვდა.

რა იყო ამჟამად იმ ლამაზ ქალის თვალში? ამის პასუხს მარიუსიც ვერ მოგახსენებდათ. არაფერი იყო და იმავე დროს სულ ყველაფერი, რაღაცა ელვა იყო უცნაური.

შეხედა და თავი დაღუნა, მარიუსი თავის გზას გაჰყვა.

ლამაზი ქალის თვალი დაინახა მარიუსმა, ოღონდ პატარა გოგოს უმანკო თვალი კი არა, არა! უფსკრული იყო საიდუმლო, რომელმაც პირი გააღო ერთ წამს და მაშინვე მიიმალა.

ერთი დღე შეხვდება ხოლმე ქალს, რომ ასე გადახედოსო. ვაი იმას, ვისაც მოხვდება მსგავსი მზერა!

ეს პირველი სხივია სულისა, თვალით გამოტყორცნილი, რომელიც ჯერ არც იცნობს თავის ძალას. ისეთივე, როგორიც განთიადია ცაში; აღდგომაა რაღაც უცნობის და ნეტარისა. ყოველად

შეუძლებელია დასახვა იმ საშინელ და თან მომხიბლავ ელვისა, რომელიც ბუნდოვნად აშუქებს ასე უცბად სათაყვანო ბნელს, და რომელში ერთად ჩართულან სრული უმანკოება აწმყოისა და სრული ვნებიანობა მომავლისა. ერთგვარი ალერსი არის გაუბედავი, რომელიც შემთხვევით აღიგზნება და იცდის. მახეა, რომელსაც თავისდაშეუმჩნევლად სდგამს უმანკოება, და რომელშიც, ვინ იცის, რამდენ გულს გააბამს თავის უნებურად და შეუმჩნევლად. ეს ქალწულია, რომელიც დედაკაცივით იყურება.

შეუძლებელია, ღრმა ოცნება არ აღეძრას, ვისაც კი მოხვდება ეს სხივი. მთელი უბიწოება, მთელი უმწიკვლოება ამ წამიერ ელვაში არის შეგროვილი, ციურ მადლიანში და თან საბედისწეროში, რომელიც ყოველგვარ კეკლუტურ მხარეზე უფრო ძლიერია და რაღაც მისნური ძალით წმინდად აღაგზნებს გულის სიდრამეში იმ საოცნებო ყვავილს, სავსეს სურნელებით და ვნებით, სიყვარული რომ ეწოდება.

სადამოზე შინ რომ მივიდა, თვალი გადაავლო მარიუსმა თავის ტანისამოსს და მაშინვე თვალში ეცა, — პირველად, მისი უვარგისობა. მაშინვე იგრძნო, რომ სისულელე იყო, მტკნარი სისულელე, რომ ზალხით სავსე ბაღში ამ ჭუჭყიან, ძველ, გაცვეთილ საშინაო ტანისამოსით მიდიოდა სასეირნოდ; ქუდი დახეული ეხურა, ტლანქი წაღები ეცვა, თითქო მეეტლე ყოფილიყოს, შავი შარვალი, მუხლის თავებზე მთლად გათეთრებული და შავი სერთუკი, ნიდაყვებზე გახუნებული.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ა

დასაწყისი ავადმყოფობისა

მეორე დღეს, სასეირნოდ წასვლის დრო რომ მოახლოვდა, ახალი ტანისამოსი ამოალაგა კარადიდან მარიუსმა, — სერთუკი, შარვალი, წაღები, ქუდი, მოიკაზმა თავის საგარეო ტანისამოსით, ჩაიცვა ხელთათმანი, რაც მეტისმეტად ფუფუნების ნიშნად მიაჩნდა, და სასეირნოდ წავიდა.

გზაში კურფეირაკი დაინახა, მაგრამ თვალი აარიდა. ის კი, მივიდა თუ არა თავის ამხანაგებთან, მაშინვე ახალ ამბავს მოჰყვა:

— ეს არის შეეხვდი მარიუსის ახალ ქუდს და ახალ სერთუკს. და შიგ მარიუსს. ცხადია, გამოცდაზე მიეშურებოდა, უადრესად სულელური გამომეტყველება ჰქონდა.

ბაღში რომ შევიდა, ჯერ აუზს შემოუარა, გედები ნახა, მერე დიდი ხანი იდგა ერთ ქანდაკებასთან და შესცქეროდა იმის ხავსით გაშავებულ თავს და მოტეხილ ფეხს. იქვე ერთი ორმოცი წლის ბურჯუა დაინახა ღიბიანი, რომელსაც თანა ჰყავდა პატარა, ხუთი წლის ბიჭი. ბავშვის ხელი ეჭირა ბურჯუას და არიგებდა:

— მოერიდე უკიდურესობას, შეილო, თანასწორ მანძილზე დაუდექ დესპოტიზმსაც და ანარქიასაც.

ეს ბურჯუის სიბრძნეც მოისმინა მარიუსმა, მერე ერთხელ კიდევ შემოუარა აუზს და ბოლოს, როგორც იყო, წავიდა „თავის ზეივანისაკენ“; ნელი ნაბიჯით მიდიოდა, თითქოს ნაძალადევად. თითქოს იპერდა რაღაც და იმავე დროს წინისკენ უბიძგებდა. ამას ვერა ხედავდა მარიუსი და დარწმუნებული იყო, ყველაფერი ჩვეულებრივ ყოველდღიურ რიგზეაო.

ზეივანში რომ შევიდა, შორიდანვე დაინახა თავიანთ სკამზე ბ. ლებლანი და ყმაწვილი ქალი. მაშინვე შეიკრა ღილები, სულ ნიკაპამდე, გაისწორა სერთუკი, რომ ტანზე შეკეცილი არსადა ყოფილიყო, სიამოვნებით დააცქერდა თავის შარვლის პეწიან ნაოქსს და მერე სკამს მიაშურა. იერიში იყო მის მოძრაობაში და, რასაკვირველია, აგრეთვე უიმედო სურვილი გამარჯვებისა, ამიტომ ვამბობთ, „სკამს მიაშურა“, როგორც ვიტყოდით „ჰანიბალმა რომს მიაშურაო“.

საერთოდ კი, სრულიად ანგარიშმიუცემელი იყო ყოველი მისი მოძრაობა. არაფერი შეცვლილიყო არც სეირნობაში, არც ფიქრებში; და სწორედ იმ დროს, როცა წინ გაუარა ბ. ლებლანს, სულ იმასა ფიქრობდა, რომ „ბაკალავრის სახელმძღვანელო“ სისულელის მეტს არას წარმოადგენდა და, ცხადი იყო, იშვიათ რეგვენების მიერ უნდა ყოფილიყო შედგენილი, თორემ კაცობრიობის მწერლობის შედეგად რატომ დაესახელებინა და გაერჩია რასინის სამი ტრაგედია და მოლიერისა კი მხოლოდ ერთი? რაღაცა მკვეთრი ზრიალი უდგა ყურში. რომ მიუახლოვდა, სერთუკი გაისწორა და თვალები ქალს დააშტერა; უყურებდა და ისე ეჩვენებოდა იჭურობა, თითქოს მთელ ზეივნის ბოლოს მოსდებოდა იმ ქალის ცისფერი თვალის სხივის ელვარება.

უახლოვდებოდა, და თან უფრო და უფრო ამცირებდა ნაბიჯს. აგერ, კარგადა ჩანს სკამი. ზეივნის ბოლომდე ჯერ კიდევ კარგა მანძილია, რომ იქ მივიდეს და უკან გამობრუნდეს, მაგრამ სკამთან გავლა ვეღარ შესძლო და, თვითონაც არ იცოდა, რა მოხდა, უკან გამობრუნდა. ეთქვა მაინც თავის თავისთვის, რომ ბოლომდე არ მივიდოდა! არა, რაღაც იყო, იმან შეაყენა და გამოაბრუნა.

აღივს დაინახავდა ქალი შორიდან, ძლივს შენიშნავდა, რომ ახალ ტანისამოსით გამოსულიყო და კარგადაც უხლებოდა, ერთილა. ახსოვდა მარიუსს, — ყოჩაღად ევლო, რომ თუ უკანიდან ვინმე გამოხედავდა, ფეხი არსად წასხლტომოდა.

ხეივნი თავამდე ჩავიდა, მერე დაბრუნდა და ახლა უფრო ახლო მივიდა სკამთან. მხოლოდ სამი-ოთხი ხელა იყო სკამამდე გასავლელი, მაგრამ საზარელი, დაუძლეველი შეუძლებლობა იგრძნო, ფეხი ველარ გადადგა და მეტად შეეყოყმანდა. ერთ წამს თითქო დაინახა, რომ ყმაწვილმა ქალმა იმისაკენ მიიბრუნა სახე. მოიკრიბა რაც ძალი ჰქონდა, დაიმორჩილა გული, და სკამისკენ წავიდა. რამდენიმე წამის შემდეგ მივიდა სკამთან, წინ გაუარა. წელში გაკიმული იყო, ფეხს მაგრად ადგამდა. ქარხალივითა გაწითლებულიყო, ვერც მარჯვნივ ბედავდა გახედვას, ვერც მარცხნივ, ხელი სერთუქში ჩაეყო, როგორც ვინმე სახელმწიფო კაცს და იმ წამს, როდესაც ვითომ მსროლელ ზარბაზნების ქვეშ გაიარა, საშინლად აუძაგძაგდა გული. ქალს გუშინდელივით შავი კაბა ეცვა აბრეშუმისა, იგივე ქუდი ეხურა. და ხმა შემოესმა, ჯერ გაუგონარი, რომელიც „იმისი ხმა“ უნდა ყოფილიყო, — დამშვიდებული ელაპარაკებოდა ლებლანს. მართლა მშვენიერი რამ იყო. მარიუსიც კარგად გრძნობდა მის მშვენიერებას, თუმცა არც კი ცდილა, ერთხელ მაინც გადაეველო თვალი. — სულ სხვა თვალით შემომხედავდა და პატივისცემითაც, — ფიქრობდა მარიუსი, — რომ სცოდნოდა, რომ მე ვარ ნამდვილი ავტორი მარკ ობრეგონ დე ლა რონდას შესახებ დისერტაციისა, რომელიც ასე ურცხვად მიითვისა ფრანსუა დე ნევეშატომ და თავის გამოცემულ „ჟილ ბლაზის“ სათავეში მოაქცია.

სკამს გაუარა, ხეივნი ბოლომდე მივიდა, რომელიც იქვე ახლო იყო, და უკან გამობრუნდა. ისევ ისე წინ გაუარა მშვენიერ ქალს, მაგრამ ახლა კი მთლად ფერმიხდილი მიდიოდა. რალაც მხოლოდ უსიამოვნოს განიცდიდა, გასცდა სკამს, გასცდა ქალს, ზურგით უკან დარჩნენ მოხუცი და იმისი ქალი, მაგრამ ეგონა, — მე მიყუჩებს მიმავალსაო, — და ფეხი ერეოდა.

ამის შემდეგ, აღარც კი სცადა სკამთან მიახლოვება; შუა ხეივანში გაჩერდა და სკამზე დაჯდა. სკამზე ჯდომა არ იცოდა და დღეს პირველად უმტყუნა თავის ჩვეულებას, დაჯდა და იქეთ ეპარებოდა თვალი, ჩაფიქრდა: ეს საგარეო ტანისამოსი ჩაიცვა კაცმა, მოირთო, მოიკაზმა და განა შეიძლებოდა რომ თვალში არა

სცემოდა ამ ტანისამოსის მშვენიება იმ ქალს, რომლის თეთრი ქუდი და შავი კაბით ასე ტკებოდა მარიუსი?

ცოტა ხანს უკან წამოდგა, თითქოს ისევ გავლას აპირებს სხვით მოსილ სკამისკენაო. წამოდგა და დარჩა ისე, უძრავად. თხუთმეტი თვე იყო, ხედავდა ამ კაცს და ამ ქალს, და დღეს პირველად გაუელვა აზრმა, რომ ბ. ლებლანი და ქალბატონი ლანუარი, რომლებიც ყოველდღე დასასვენებლად მოდიოდნენ ბაღში და ამ სკამზე ისხდნენ, უეჭველია ყურადღებას მიაქცევდნენ იმის საქციელს და საეჭვოდ ეჩვენებოდათ მისი მუდმივი ხეტიალი სწორედ ამ ხეივანში.

პირველად იგრძნო აგრეთვე, რომ უზრდელობა მოსდიოდა, რადგან უცნობ მოხუცებულ კაცს მეტი სახელით ბატონ ლებლანად ახსენებდა, თუმცა ჩუმად, თავის ფიქრით.

ცოტა ხანს იდგა ასე, ამ ფიქრებით გართული, თავდალუნული. ხელში წკებლა ეჭირა და რაღასაც ხაზავდა მიწაზე.

მერე უტბად ზურგი შეაქცია ბ. ლებლანს და იმის ქალს და შინისკენ წავიდა.

იმ დღეს სრულებით გადაავიწყდა სადილის საქმელად წასვლა. საღამოს რვა საათზე მოაგონდა მხოლოდ, და რადგან გვიანდა იყო სენუაქის ქუჩაზე წასვლა, — ეს რა დამემართაო? — გაიკვირვა და ცარიელი პური იკმარა.

არ დაიძინა, მანამ კარგად არ გაწმინდა თავისი ტანისამოსი და კარგად არ დაკეცა.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

რამდენი მენი ღაეცა საწყალ ბუგონს

მეორე დღეს ბებერ ბუგონს, — ასე გადააკეთა კურფეირაკმა საწყალი ღედაკაცის გვარი, რომელიც მეკარეც იყო გორბოს სახლში, პირველი მდგმურიც, მარიუსის მოსამსახურეც, და ნამდვილი გვარი ბურგონი ჰქონდა, როგორც ზევითაც ვთქვით, მაგრამ სიბერის შეწყნარებაც კი არ იცოდა ლაზღანდარა კურფეირაკმა და ბურგონის მაგივრად ბუგონი¹ დაარქვა. დიახ, მეორე დღეს ბებერ ბუგონის განცვიფრებას საზღვარი არა ჰქონდა:

ისევ ახალ ტანისამოსს იცვამდა მარიუსი!

¹ Bougone — ბუზღუნა.

ისევ ბალში წავიდა, მაგრამ ზეივნის ნახევარს არ გასცდენია. გუშინდელივით ჩამოჯდა სკამზე, შორიდან შესცქეროდა და კარგად შეღავდა თეთრ ქუდს, შავ კაბას და მეტადრე ცისფერ სხივებს. იჯდა და შესცქეროდა. შინ წასვლა მაშინ მოაგონდა, როცა ნახა, რომ ბალის კარებს კეტავდნენ.

ბ. ლებლანის და იმის ქალის წასვლა კი როგორღაც ვერ შეამჩნია, ალბათ დასავლეთ კარით გავიდნენო — იფიქრა. შემდეგში, რამდენიმე კვირამ რომ გაიარა, ბევრი იფიქრა, მაგრამ ვერა და ვერ მოაგონდა, სადა ჭამა პური იმ საღამოს.

მეორე დღეს, ეს მესამე დღე იყო, ერთხელ კიდევ დაეცა მეხი საწყალ ბუგონს: ისევ ახალი ტანისამოსით გავიდა მარიუსი.

სამი დღე ზედიზედ! — გაიძახოდა ქალი.

სცადა უკან გაჰყოლოდა მის შეუმჩნევლად, მაგრამ მკვირცხლად დადიოდა მარიუსი და კარგი ნაბიჯიც ჰქონდა. ჰიპოპოტამს განეზრახა ჯეირანს გასდევნებოდა. მაშინვე დაკარგა თვალთახედვიდან და ძლივსლა ქშინავდა, შინ რომ დაბრუნდა, სუნთქვა ეკვროდა, სული ეხუთებოდა, თან ბრაზი ერეოდა:

— არა, ჰკუთამყოფელი ამას იზამდა? — მოსთქვამდა ბუგონი, — ახალ ტანისამოსს იცვამს ყოველ დღე და სირბილითა ჰკლავს ჩემი ხნის ბებერს!

მარიუსი ბალში შევიდა.

ბ. ლებლანიც იქ იყო და ყმაწვილი ქალიც.

ნელ-ნელა მიდიოდა იმათკენ, რომ უფრო ახლო შესძლებოდა მისვლა. წიგნი გაშალა, ვითომ კითხულობდა, მაგრამ მაინც ვერ მოახერხა მიახლოვება, დაბრუნდა და სკამზე დაჯდა. ოთხი საათი გაატარა ასე, ხან ქალბატონ ლანუარს უყურებდა, ხან კიდევ ბელურებს, რომლებიც იქვე დაფრინავდნენ, ისე ახლოს და ისე თავიანუფლად, თითქო მარიუსს დასცინოდნენ.

ორი კვირა გავიდა ასე. ახლა სასეირნოდ კი არ მიდიოდა მარიუსი, მიდიოდა მხოლოდ იმისთვის, რომ ყოველთვის იმავე სკამზე დამჯდარიყო, თუმცა თვითონაც არ იცოდა, რა საჭირო იყო იმისთვის სწორედ ის სკამი. იჯდა და აღარც ინძრეოდა.

დღითიდღე მშვენივრობადა ქალი და გულწარმტაცი ხდებოდა: ერთადერთი საფუძვლიანი შენიშვნა ითქმოდა მისი სილამაზის შესახებ: და ეს იყო ერთგვარი შეუსაბამობა მის სევდიან გამოხედვასა და მხიარულ ღიმილს შორის: რომელიც უცნაურ გამომეტყველებას აძლევდა მის სახეს. ასე რომ, ეს ნაზი სახე ზოგჯერ უცნაური გეჩვენებოდათ, თუმცა არა ჰკარგავდა თავის სიტუარტეს და მიმზიდველობას.

ამასობაში ორი კვირა გავიდა თითქმის. ერთხელ ბაღში იყო მარიუსი. ჩვეულებისამებრ თავის სკამზე იჯდა, ხელში გაშლილი წიგნი ეჭირა, რომლის გადაფურცვლა ორი საათის განმავლობაში ერთხელაც არ მოკგონებოდა. უცებ შეკრთა: რაღაც მოხდა ხეივნის იმ მხარეს, სადაც მოხუცებული იყო თავისი ქალით. მოულოდნელად უდროოდ წამოდგნენ ბ. ლებლანი და ყმაწვილი ქალი. მკლავში ხელი გაუყარა მოხუცებულს ქალმა და ორივე ნელი ნაბიჯით წამოვიდნენ მარიუსისკენ. ეს რომ დაინახა, დაკეცა თავისი წიგნი, მერე ისევ გაშალა, ცდილობდა წაეკითხა, თან თავით ფეხამდე თრთოდა. ელვარება პირდაპირ მისკენ მოდიოდა. ღმერთო ჩემო! — ფიქრობდა მარიუსი, — როდისღა მოვასწრებ გასწორებას? — ნელ-ნელა უახლოვდებოდნენ თოვლივით თეთრი მოხუცი და ყმაწვილი ქალი, გულისფანცქალით ელოდა მათ გავლას. მთელ საუკუნედ ეჩვენა რამდენიმე წამი. — ნეტავი, აქეთ რად მოდიან? ეკითხებოდა თავის თავს მარიუსი, — როგორ? აქ უნდა გაიაროს? იმისი ფეხი უნდა შეეხოს ამ ქვიშას? ამ ჩემ სკამთან, აქვე ჩემს ახლოს? — აღარა ახსოვდა რა ისე იყო აღელვებული; გული უთქვამდა, — ყოჩაღად ეჩვენეო, — და ნატრობდა, — ნეტავი ჯვართა მქონოდა გული დამშვენებულიო. — ხედავდა, როგორ უახლოვდებოდნენ, ესმოდა იმათი ჩუმი ზომიერი ნაბიჯის ხმა. — განრისხებული თვალით მიყურებს ბ. ლებლანი, — იძახდა შეშინებული, — იქნება დამელაპარაკოს? — თავი დაღუნა მარიუსმა. და მაღლა რომ აიღო, ისინიც იქვე იყვნენ: იმის სკამთან თითქმის. გვერდით გაუარა ყმაწვილმა ქალმა და გავლისას შემოხედა. შემოხედა, დააცქერდა, ფიქრობრეული სინაზით და თავით ფეხამდე აათრთოლა ყმაწვილი კაცი. — მისაყვედურაო, — ფიქრობდა მარიუსი, — რომ ამოდენი ხანია, შორს ვიყავ მისგან, აღარ მივხედე, და ახლა იძულებული იყო თვით წამოსულიყო: რაკი შენ აგრე გაჯიუტდი, აი, მე მოვდივარ შენკენაო. — მარიუსი დაბრმავებული დარჩა იმის თვალის სხივით და სიღრმით.

ცეცხლი ეკიდებოდა სულსა და გულს. რას წარმოიდგენდა, რომ თვითონ მოვიდოდა? განა იქნება მეტი ნეტარება? მერე რა თვალით შემოჰხედა! არა, ასე მშვენიერბ არავინ უნახავს! მშვენიერი, ქალისა და ანგელოზის სილამაზით აღსავსე, იმ სრულ სილამაზით, რომელიც პეტრარკას აამღერებდა და დანტეს მუხლს მოადრეკინებდა. ქვეყნად აღარ იყო მარიუსი, გაეტაცა თავის ტკბილ ოცნებას და

მიციალებდა ცის ლაქვარდ სივრცეში. და იმავე დროს საშინლად სწუხდა, რომ ცოტა მტვერი დასდებოდა იმის წაღებს.

ღარწმუნებული იყო, რომ ჯერ თვალი თვალში გაუყარა ქალმა და მერე მის წაღებს დახედა.

თვალი ველარ მოაშორა მიმავალს. და როდესაც მიეთარნენ და აღარა ჩანდნენ, წამოვარდა შეშლილივით და დაიწყო ბაღში სიარული ხანდახან, — სრულიად ბუნებრივი იქნებოდა, — შეიძლება კიდევ იცინოდა და სმამაღლა ამბობდა რასმე. ისეთი აღტაცებით შეჰყურებდა ბავშვების ძიძებს, რომ თითოეულ მათგანს გულწრფელად ეგონებოდა — გაგიჟებულია ჩემთვისაო.

ბალიდან გავიდა, იმედი ჰქონდა, გზაში ვნახავ სადმეო.

ოღონთან რომ მივიდა, შეხვდა კურფეირაკს, რომელიც სადილად მიიპატიჟა, რუსოს რესტორანში შევიდნენ, და მთელი ექვსი ფრანკი დახარჯეს. მდევით ილუკმებოდა მარიუსი. მოსამსახურეს ექვსი სუ აჩუქა. ხილი რომ მოართვეს, კურფეირაკს ჰკითხა: — გაზეთები წაიკითხე? რა მშვენიერი სიტყვა თქვა ანდრი დე პუი-რაჟომ!

სიგიჟემდე მიეყვანა სიყვარულს.

სადილი რომ გაათავეს, ახლა თეატრში დაჰპატიჟა თავისი სტუმარი და სენ-მარტენისკენ წავიდნენ, „ადრეს სასტუმროში“ ფრედერიკის სანახავად; იქაც უზომოდ მხიარული იყო მარიუსი.

მაგრამ ამავე დროს საშინელი უხიაკობაც გამოიჩინა. თეატრიდან რომ გამოვიდნენ, არა და არ მოისურვა შეეხედა წვივსაკავისთვის ერთი ქალისა, რომელსაც კაბა აეწია რუზე გადასახტომად, და კურფეირაკის სიტყვა რომ გაიგონა, — სიამოვნებით ჩავავორებდი ამ ქალს ჩემ კოლექციაშიო — საშინლად აღშფოთდა.

მეორე დღეს კურფეირაკმა საუზმეზე მიიპატიჟა ვოლტერის კაფეში. ეწვია მარიუსი, უფრო მეტი ჭამა ვიდრე გუშინ. ჩაფიქრებული იყო, თუმცა მხიარულად ებაასებოდა ამხანაგს და გულიანად ხარხარებდა, თითქოს განგებ ეძებს შემთხვევას, რომ სიცილი დაიწყოსო. მეგობრულად მოეხვია ვილაც პროვინციელს, რომელიც იქ გააცნეს. სტუდენტები იყვნენ იქვე, გარს შემოეხვივნენ იმათ მაგდას და ატყდა ბაასი იმაზე, რომ მრავალი სისულელე ისმოდა სორბონის კათედრებიდან, და რომ ამ სულელურ როტვაში მთავრობა ფულსა ხარჯავდა. მერე კიშერას ენციკლოპედიურ ლექსიკონს შეეხნენ და მრავალი შეცდომა და ხარვეზი აღნიშნეს. ამ ბაასში რომ იყვნენ, უცბად წამოიყვირა მარიუსმა:

— რა კარგი იქნებოდა, რომ ერთი ჯვარი მქონოდა გულზე!

— რა სასაცილოა ეს ბიჭი! — მიმართა ჩუმად კურფეირაკმა
ჟან პრუვერს.

— სულაც არა — მიუგო ჟან პრუვერმა — ეს სახუმარო ამბავი
როდია!

და მართლაც, სახუმარო არა იყო რა, მარიუსისათვის დამდგა-
რიყო ის აღტაცებული და მშვენიერებით აღსავსე პირველი ჟამი,
რომელიც დიდი ვნების წინამორბედი. ეს ერთი შეთხზევის
შედგეგი იყო როცა გატენილია ნაღმი, როცა მომზადებულია კოცო-
ნი, ეს სულ ადვილი საქმეა

გათავებული იყო, მარიუსს ქალი უყვარდა. ახალ, ჯერ უცნობ
გზას დადგომოდა მისი ბედისწერა.

ქალის შემოხედვა ჩარხი არის კბილოვანი, შესახედლობით უნე-
ბი, სინამდვილეში კი საშიში. დღეში რამდენჯერმე გაუვლით
მას გვერდზე, მშვიდად, უშიშრად. ეპვიც არა გაქვთ, რომ საფრ-
თხე მოგელით რამე. სულაც გადაგავიწყდებათ ისიც, იმისი ტრია-
ლიც. მიდიხართ, მოდიხართ მის ირგვლივ, ფიქრობთ, ოცნებობთ,
ბაასობთ, იცინით. და უცბად გრძნობთ, რომ ჩაგითრიათ. წასულია
თქვენი საქმე! ჩარჩმა ჩაგბლუჯათ მაგრად, შემოხედვამ აგიტაცათ
საღდაც, დაგიჭირათ, დაგიმორჩილათ. როგორ გაგაბათ? რითი? ეგ
სულ ერთი არის. თქვენ უკვე დაღუპული ხართ. ვინ იცის რა მოგე-
ლით? იღუმალი ძალები გადაბმულან და დაუმორჩილებიხართ სუ-
ლითხორცამდე. ამაოდ ჩაგივლით ყოველი წინააღმდეგობა და პრძო-
ლა. ის არის თქვენი ბედისწერა და ველარას გიმველით ადამიანის
დახმარება. ერთ ჩარხს მეორე მოჰყვება, ერთ სევდას — მეორე,
ერთ წამებას — მეორე, უფრო უარესი. რადგან იმისი ხართ თქვენც,
თქვენი გონებაც, თქვენი ქონებაც, თქვენი მომავალიც და თქვენი
სულიც. და ავგული იქნება, თუ გულკეთილი თქვენი მპყრობელი,
თავს რომ დააღწევთ ამ საზარელ ჩარხ-მანქანას, ან დასახიჩრე-
ბული იქნებით სირცხვილით, ან გარდაქმნილი ვნებით.

თ ა ვ ი მ ე უ ვ ი დ ე

რას უნდა წარმოადგენდეს ასო უ ცალკე

განმარტოება, ყველაფრის ჩამოშორება, ამპარტაცუნობა, დამოუ-
კიდებლობა, ბუნების სიყვარული, საცხოვრებლად რაიმე გადაწყვე-
ტილი საქმის უქონლობა, სულიერი განცალკევება, იღუმალი ბრძო-

ლა უბიწოებისა, აღტაცება ბუნების ქმნილებებით, — ყოველივე ამან მარიუსის გული ვნების მისაღებად მოამზადა. მისი მამისადმი ძაყვანისცემა სარწმუნოებად გაუტანდა ნელნელა და, როგორც სარწმუნოება, გულის სიღრმეში ჩაიმალა. საჭირო იყო ახალი რამ გულის შესატაცებლად, და მოვიდა სიყვარული.

მთელი თვე გავიდა ასე უცვლელად. მარიუსი ყოველდღე მიდიოდა ლუქსემბურგის ბაღში. დანიშნული დრო რომ მოახლოვდებოდა ყოველად შეუძლებელი იყო მისი შეყენება. — მორიგე არის, როგორ მოსცდებო? — დასცინოდა კურფიერაჟი. — აღტაცებული იყო მარიუსი, ნეტარებდა. დარწმუნდა, რომ უმზერდა ყმაწვილი ქალი.

ახლა უფრო გაბედვით იქცეოდა და უფრო უახლოვდებოდა იმათ სკამს. ოღონდ წინ არ გაუვლიდა ხოლმე, რადგან კდემამოსილებისა და შეყვარებულთა სიფრთხილის ალღოს ემორჩილებოდა. საჭიროდ მიაჩნდა ისე მოეწყო ყველაფერი, რომ არავითარი ეჭვი არ აღძვროდა ქალის „მამას“, რომ მის შეუმჩნეველად დამტკბარიყო თავის სატრფოს მზერით, ხეებს ეფარებოდა, ან ქანდაკების კვარცხლბეკს იმგვარ ღრმა მაკიაველიზმით, რომ ადვილად დასანახი ყოფილიყო ქალისთვის და ბ. ლებლანს კი არ შესძლებოდა მისი დანახვა. ხშირად მოხდებოდა ხოლმე, მთელი ნახევარი საათი იდგა გაუნძრევლად რომელიმე ლეონიდეს, ან სპარტაკის ძეგლის უკან მიმაღული, ხელში გაშლილი წიგნი ეჭირა, და ფურცლების ზემოდან ადგზნებული თვალთ დაეძებდა ყმაწვილ ქალს. თავის მხრივ ისიც, როგორც კი თვალს მოჰკრაედა მიმაღულ მარიუსს, მაშინვე იქით მიიღებდა თავის ლამაზ პირს და ბუნდოვნად გაუღიშებდა. სრულიად მშვიდად ებაასებოდა თავის ჭადარამოსილ მამას, თუ პაპას, ბუნებრივად, თითქო მის მეტს ვერასა ხედავსო, და თან მარიუსს უყურებდა უმანკო ქალის ვნებით სავსე ოცნების თვალთ. ძველისძველი, პირვანდელი ხერხი, რომელიც ჯერ ისევ ევამ იცოდა დედამიწის გაჩენის პირველ დღეებიდან, და რომელსაც ყველა ქალი იყენებს თავის სიცოცხლის პირველ დღიდანვე. ბაგით თავის მოხუცებულ მოსაუბრეს უპასუხებდა, მზერით თავის მოტრფიალეს.

მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ბ. ლებლანი ამჩნევდა რაღასაც. ეჭვი ეპარებოდა, რადგან ხშირად, როგორც კი დაინახავდა შორიდან მომავალ მარიუსს, წამოდგებოდა ხოლმე და გაისეირნებდა. ვრთ და იმავე სკამზე ისხდნენ ხოლმე ყოველთვის; ეს სკამი მიატოვა მოხუცმა და სხვა აირჩია, ხეივნის ბოლოში, გლადიატორის ახლო, თითქოს უნდა ნახოს, — გაბედავს ის ყმაწვილი კაცი, თუ

არა, რომ თან მოგვეყვას? — ეს ვერ მოისაზრა მარიუსმა და შეცდომა დაუშვა. აღარც ყოველდღე მოჰყავდა სასეირნოდ ყმაწვილი ქალი მოხუცს, აღარც იმ დროს მოდიოდა, როგორც ჩვეულებად ჰქონდა უწინ. ხანდახან მარტო მოდიოდა ბაღში. რაკი მარტოს დაინახავდა მარიუსი, მაშინვე შინისკენ მიემშურებოდა. ეს მისი მეორე შეცდომა იყო.

მარიუსი კი ყურადღებას არ აქცევდა ამ ნიშნებს; უკვე განვლო ხანა მოკრძალებისა და ახლა, — ბუნებრივი და საბედისწერო გზით თავდავიწყების ხანაში გადასულიყო. სიყვარული იზრდებოდა და აბრმავებდა. დღე და ღამ იმის ოცნებაში იყო, და ამასთან მოულოდნელად გაუღიმა ბედმა, ზეთი დაასხა გაჩაღებულ ცეცხლს, და ერთიორად მოეფინა ბინდი იმის თვალს. ერთ საღამოს, ბინდისას, ბ. ლებლანი და ქალბატონი ლანუარი რომ ადგნენ სკამიდან, ცხვირსახოცი დაინახა იმათ სკამზე მარიუსმა და ხელი სტაცა. სულ უბრალო ცხვირსახოცი იყო, მოუქარავი, მაგრამ თეთრი და სიფრიფანა, რომელიც საკვირველ, ენით გამოუთქმელ სურნელებას აფრქვევდა მარიუსს. ალტაცებული იყო ამ ნაპოვართ. ორი ასო ჰქონდა ნიშნად ცხვირსახოცს: უ. ფ. თავის სატრფოსი არა იცოდა რა მარიუსმა, არც გვარი, არც სახელი, არც იმის სახლი. ეს ორი ასო იყო იმის ვინაობის აღმნიშვნელი, რომ ხელში ჩაუვარდა პატარა მასალად, თაყვანსაცემი ასოები იმის სახელის და გვარისა, და მაშინვე შეუდგა ამ ასოების ამოცანის მიკვლევას. ცხადი იყო, რომ ასო უ სახელისა უნდა ყოფილიყო. — ურსული, წამოიძახა კიდევ ცოტა ფიქრის შემდეგ. — რა საუცხოო სახელია! აკოცა ცხვირსახოცს, იყნოსა სურნელება, მთელი დღე გულით ატარებდა, ზედ გულზე ედო, პერანგის ქვეშ, ღამე კი თავის ბალიშზე დადო, რომ მით დამტკბარიყო და ისე დასძინებოდა.

— მის სულს ვგრძნობ, — იძახდა მარიუსი.

ცხვირსახოცი მოხუცებულ ბატონ ლებლანისა იყო, რომელსაც ჯიბიდან ამოვარდნოდა.

ამის შემდეგ ისე არ გამოჩნდებოდა ბაღში, რომ ხელში ცხვირსახოცი არა სჭეროდა. ხან ჰკოცნიდა, ხან გულზე იდებდა. საწყალ ქალს ამისი არა გაეგებოდა რა და შეუმჩნეველ ნიშნებით ატყობინებდა თავის გაკვირვებას.

— ოჰ, რა მორცხვია! — იძახდა მარიუსი.

ინვალიდმატ კი გაიხარა

რაკი მორცხვობა ვახსენეთ და არაფერს ვმალავთ ამ ისტორიისას, ბარემ ისიცა ვთქვათ, რომ ერთხელ, მიუხედავად იმისა, რომ დიდად აღტაცებული იყო მარიუსი, ერთხელ მეტისმეტად გააჯავრა „თავისმა ურსულმა“.

იმ დღეს მოხდა ეს ამბავი, როდესაც ქალმა ლებლანს გადააწყვეტინა დაეტოვებინათ სკამი და ხეივანში გაესეირნათ. ძალიან ქარიანი დღე იყო გაზაფხულისა. დღეს ხელიხელ ჩაჰიდებული მიდიოდნენ მოხუცებული ლებლანი და იმისი ყმაწვილი ქალი. წინ გაუარეს მარიუსს. ისიც წამოდგა და თვალი გააყოლა უკანიდან, როგორც შეჰფერის ამგვარ მდგომარეობაში მყოფ, თავდავიწყებამდე მისულ შეყვარებულს.

და უცბად ძირს დაჰქროლა ქარმა, უფრო ცელქმა, ვიდრე ხის ტოტებში იყო. ალბათ იფიქრა, — გაზაფხულს ცარიელი ფოთლები არას უზამს, სხვაც უნდა ჰქონდეს რამე — გასახარელიო, — ჯერ სანერგეს ეცა, მერე ხეივანში შევარდა, გარს შემოევლო ლამაზ ქალს შეყვარებულის თრთოლით, რომელსაც ვირგილიუსი არა ზოგავდა თავის ნიმფებზსთვის, და თეოკრიტი — თავის ფავნებისთვის, და კაბა აუწია, კაბა უფრო წმინდა და ხელშეუხებელი, ვიდრე საბურველი იზიდისა. კაბა აუწია თითქმის მუხლამდე! საუცხოო მოყვანილობის ფეხი გამოუჩნდა. მარიუსმა დაინახა, საშინლად ეწყინა და გაბრაზდა.

საუცხოო შეშინებული მოძრაობით სწრაფად გაისწორა ქალმა კაბა, მაგრამ მარიუსი მაინც აღშფოთებული იყო. მართალია მართლმართო იყო ხეივანში, მაგრამ ხომ შეიძლებოდა სხვაც ყოფილიყო ვინმე. და რომ მართლაც ყოფილიყო? წარმოგიდგენიათ მსგავსი? არა, ეს საშინელება ჩაიდინა ქალმა!

მართალია, საწყალ ქალს არაფერი არ ჩაედინა, არაფერი დაეშავებინა. თუ იყო ვინმე დამნაშავე, ეს ქარი იყო. მაგრამ მარიუსის გულში თავი ეჩინა ბართოლოს, რომელიც ქერუბინშიაც კი იმალება ხოლმე, და იგი ეჭვის თვალით უყურებდა თვით ჩრდილსაც კი. მართლაც, ასე იღვიძებს ადამიანის გულში და ბობოქრობს ხშირად სრულიად უსაფუძვლოდ, მწვავე და უცნაური ეჭვი ხორციელი. ეჭვის მეტი არა აგრძნობინა რა ქალის კონტა ფეხმა, არავითარი სიამოვნება. სხვა ქალის თეთრი ფეხი რომ დაენახა, იქნება სიამოვნებაც კი ეგრძნო.

ხეივანის ბოლომდე რომ მივიდა იმისი ურსული, უკან გამობრუნდა ბ. ლებლანთან ერთად და წინ გაუარა დაღვრემილს. მარიუსმა გაჯავრებით შეხედა და თავისი უკმაყოფილება აგრძნობინა. ოდნავ შედრკა ყმაწვილი ქალი, და წარბი შეიკუმუნა, რაიც ასე უნდა გაეგო მარიუსს:

— რა იყო? რა დაგემართათ?

ეს იყო იმათი „პირველი უთანხმოება“.

ჯერ არც კი გაეთავებინა მარიუსს ეს უხმო სცენა, რომ ვიღაც კაცი გამოჩნდა ხეივანში. ბებერი ინვალიდი იყო, წელში მოხრილი, მთლად დაღმეჭილი და გათეთრებული, ლუი მეთხუთმეტის დროინდელ ფორმის ტანისამოსით. პატარა მაუდი ჰქონდა მხარზე დაკერებული და ზედ ამოკერილი ორი გადაჯვარედინებული ხმალი, მაშინდელი ჯარისკაცის ჯილდო. ერთი ხელის ნაცვლად ცარიელი სახელო ეკიდა უბედურს, ქვედაყბა ვერცხლისა ჰქონდა და ერთი ფეხი ხისა. შეხედა მარიუსმა და, — როგორ გახარებია ამ უყეთურს ჩემი ურსულის ფეხის ნახვაო! — მერე ისე ეჩვენა, თითქო ბებერმა ცინიკოსმა თვალიც კი ჩაუკრა, გვერდზე რომ გაუარა, ძალიან მნიშვნელოვნად და ძმაბიჭურად, თითქო რაღაც შემთხვევის გამო ერთსულოვნად გამხდარიყვნენ და ერთად ტკებოდნენ მოულოდნელად ნაპოვნ გემრიელ ლუკმით. — არა, ნეტავ რამ გაახარა ეს მარსის ნაშთი? — ჯავრობდა მარიუსი, — რა მისცა იმ ფეხმა იმ ხის ფეხს, რომ ასე გამოაცოცხლა? ეჭვის უკიდურეს მწვერვალამდე მიადწია მარიუსმა: იქნება აქ იყო იმ დროს? იქნება მართლა დაინახა? — ცოტა კიდევ და მოსაკლავად მივარდებოდა ინვალიდს.

მაგრამ დრო აჩლუნგებს მახვილს. მარიუსსაც გაუარა ამ გაჯავრებამ და ურსულის ქცევით უკმაყოფილებამ. გაუვლიდა, სრულიად საფუძვლიანიც რომ ყოფილიყო. ბოლოს შეუხდრო ეს შეცოდება, მაგრამ საშინელი ტანჯვის შემდეგ, მთელი სამი დღე ებუტებოდა ქალს.

ამ ეჭვსა და სულიერ ბრძოლაში თანდათან ეზრდებოდა სიყვარული და სიგიჟემდე აღწევდა.

თ ა ვ ი მ ი ც ხ რ ა

მზის დაბნელება

ეს არის ვნახეთ, როგორ აღმოაჩინა მარიუსმა, ანუ როგორ ეგონა, რომ აღმოაჩინა „იმის“ სახელი ურსული.

უძღებია სიყვარული. დიდი მიღწევა იყო სახელის ცოდნა,

მაგრამ ეს არა კმაროდა. ორ-სამ კვირას ძლივს ეყო ეს ნეტარება და ახლა სხვა მოსწყურდა. ახლა იმის სახლის პოვნა მოუხდა.

ერთი შეცდომა ხომ დაუშვა, პირველი: სკამი რომ შეიკვალა ბ. ლებლანმა, მარიუსიც თან მიჰყვა გლადიატორის ქანდაკებამდე. მახეში გააბა მაშინ ბ. ლებლანმა. მერე მეორე შეცდომა მოუვიდა: არ დარჩა ბაღში, როდესაც ნახა, რომ მოხუცებული მარტო მოვიდა. და ახლა მესამედ და უფრო უარესად შესცდა, საშინლად: უკან გაჰყვა „ურსულს“.

დასაყვითის ქუჩაზე ცხოვრობდა ბ. ლებლანი, მეტად მიყრუებულ მხარეს; ერთ ახალ, სამსართულიან სახლში.

და მის შემდეგ აღარ მოშორებია იმ სახლს. მარიუსი ბედნიერი იყო, რომ ბაღში ხედავდა თავის სატრფოს, მაგრამ ეს აღარა კმაროდა, ახლა უკან მისდევდა შორიასლო შინ მიმავალს.

სიყვარული სჯობნიდა. სახელი იცოდა, გვარი თუ არა, სახელი მაინც, მშვენიერი, ტკბილი სახელი, ქალის ნამდვილი სახელი. იცოდა აგრეთვე იმის სახლი, ახლა იმის ვინაობის გაგება მოინდომა.

ერთ საღამოს, შინამდე რომ მიჰყვა ბ. ლებლანს და იმის ქალს და დაინახა, რომ ალაყაფის კარში შევიდნენ, ცოტა ხანს უკან თვითონაც შევიდა და დაურიდებლად ჰკითხა მეკარეს:

— მეორე სართულზე ცხოვრობს ეს ბატონი, ახლა რომ შემოვიდა?

— არა, — უპასუხა მეკარემ, — მესამეზე.

ცოტა რამ კიდევ გაიგო. ამას გაბედულებაც მეტი მოჰყვა.

— ქუჩის მხრივ?

— რა ვქნა, ეშპაკმა დალაზვროს, სახლის ყველა ფანჯრები ხომ მარტო ქუჩის მხრივ არის? — გაიკვირვა მეკარემ.

— სამსახურში არის სადმე ის მოხუცებული?

— რენტითა ცხოვრობს, ბატონო, ძალიან პატიოსანი კაცია და გულუხვი. მდიდარი არ არის, მაგრამ ძალიან შველის ღარიბ ხალხს.

— რა გვარია?

დააშტერა თვალი მეკარემ და მერე ჰკითხა:

— თქვენ, ბატონო, ჯაშუში ბრძანდებით?

შერცხვა მარიუსს, მაგრამ აღტაცებული იყო სიხარულით. — მიაგნო და კიდევაც ბევრს მიაგნებდა.

— ძალიან კარგი, — იძახდა გახარებული, — ვიცი, რომ ურსული ჰქვია, ვიცი, რომ რენტის პატრონი არის იმისი მამა. ვიცი, რომ აქა ცხოვრობს, მესამე სართულზე.

მეორე დღეს ძალიან ცოტა ხნით მივიდნენ ბაღში ბ. ლებლანი და იმისი ქალი. ჯერ ისევ დღე იყო, რომ შინისკენ წავიდნენ. მარიუსიც უკან გაჰყვა. ახლა ესეც ჩვეულებად განდომოდა. ალყაფის კართან რომ მივიდნენ, ბ. ლებლანმა წინ შეუშვა ქალი, თვითონ გაჩერდა, მობრუნდა და დააცქერდა მარიუსს.

მეორე დღეს ბაღში არ მივიდნენ. ამაოდ ჩაუარა ლოდინმა მარიუსს.

რომ დაღამდა, დაბნელდა, ისევ დასავლეთის ქუჩაზე გაჩნდა, მესამე სართულის ფანჯრებში სინათლე დაინახა, და იქვე დაიწყო სეირნობა. დადიოდა ამ ფანჯრის ქვეშ, ბოლთას სცემდა. შინ მაშინ წავიდა, როდესაც სანთელი გააქრეს მესამე სართულზე.

არც მეორე დღეს მივიდნენ ბაღში. მთელი დღე ელოდა მარიუსი, მერე იმათ სახლისკენ წავიდა, რომ წუხანდელივით დარაჯივით ევლო იმის ფანჯრების ქვეშ, იქ იყო ათ საათამდე, სადილი არც კი მოჭგონებია. სიცხე ასაზრდოებს ავადმყოფს და სიყვარული — შეყვარებულს.

ერთმა კვირამ გაიარა ამგვარად. ბ. ლებლანი და იმისი ქალი აღარ დადიოდნენ ბაღში. რას არა ფიქრობდა გულდაწყვეტილი მარიუსი! შეიძლებოდა, დღე მისულიყო ურსულის სახლთან, ალყაფის კართან დამდგარიყო, მაგრამ დღე ამას ვერა ბედავდა. კმაყოფილდებოდა იმით, რომ ღამე იდგა მის სახლთან და მოწითალო სინათლეს შეჰყურებდა. ხანდახან ოთახში გამვლელის ჩრდილი ეჩვენებოდა და გული უცემდა სიხარულით.

მერვე დღეს, სახლთან რომ მივიდა და ფანჯრებს შეხედა, სინათლე აღარ იყო. — ნუთუ ჯერ ღამეა არ აუნთიათ? — უკვირდა მარიუსს, მერე, რა ბნელი ღამეა! იქნება. წავიდნენ სადმე? იდგა და შეჰყურებდა. ათი საათი დაჰკრა, თორმეტი, პირველი საათი შუალამის შემდეგ. არავითარი სინათლე არა ჩანდა, მესამე სართულის ფანჯრებში და არავინ შევიდა ქუჩიდან სახლში, დღვრემილი დაბრუნდა შინ.

მეორე დღეს, — დღითი დღე ცხოვრობდა მარიუსი, ხვალინდელის მოლოდინით სულდგმულობდა, დღევანდელი დღე აღარას წარმოადგენდა იმისთვის სასიხარულოს, — მეორე დღეს ამაოდ ელოდა ბაღში. ბინდისას იმათ სახლისკენ გაეშურა. ისევ ისე ჩაბნელებული იყო ფანჯრები; დარაბები დაკეტილი, მთლად უქუნეთს მოეცვა მესამე სართული.

ალყაფის კარი დააკაუნა მარიუსმა, შევიდა ეზოში და მეკარეს ჰკითხა:

— სად ბრძანდება ბ. მესამე სართულის მდგმური?

— გადავიდა, — უპასუხა მეკარემ.

კინალამ გული წაუვიდა მარიუსს. მისუსტებული ხმით ჰკითხა:

— როდის გადავიდა?

— გუშინ.

— ახლა სადა დგას?

— არ ვიცი.

— მაშ თავისი ახალი მისამართი არ დაგიტოვიათ?

— არა.

დააწყერდა მეკარე, იცნო მარიუსი.

— ოჰო! — ისევ თქვენა ხართ? მაშ მართლა ჯაშუში კო-
ფილხართ!

!

წიგნი მეშვიდე

ნაღმელები

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

ნაღმი და ნაღმის მთხრელები

ადამიანთა საზოგადოებრივ ცხოვრებას ყველგან აქვს ის, რასაც თეატრში ძირისძირს ეძახიან. საზოგადოებრივი ნიადაგი ნაღმებით არის ყველგან დათხრილი, ზოგან სასიკეთოდ, ზოგან საბოროტოდ. ერთმანეთის ქვეშ არის გათხრილი ეს ნაღმები. არის ზემოთ მდებარე ნაღმი და არის ქვემოთ მდებარე, არის ზედა ნაღმი და არის ქვედა ნაღმი მიწის ბნელ სიღრმეში, რომელიც ჩაენგრევა ხოლმე ხანდახან ცივილიზაციას, და ჩვენ კი ფეხითა ვთელავთ ჩვენი დაუდევრობის და უზრუნველობის გამო. წარსული საუკუნის „ენციკლოპედია“ ნაღმი იყო, ოღონდ თითქმის ცის ქვეშ, ყველას დასანახავად გაყვანილი. წყვილიანი აჯდა პირვანდელ ქრისტიანობას და შესაფერ შემთხვევას ელოდა, რომ აფეთქებულიყო კეისრების დროს და სხივი მოეფინა კაცობრიობისთვის. ეს იმიტომ, რომ ღვთაებრივ სიბნელეში ფარული სინათლე მოიპოვება. ვულკანი ბნელით არის სავსე, მაგრამ ყოველ წამს შეიძლება იფეთქოს ამ ბნელმა. ჯერ ბნელი იყო ყოველი ლავა. კატაკომბი, რომელშიც პირველად გაისმა წირვა-ლოცვა, მარტო მიწისქვეშეთი კი არ იყო რომისა, ეს იყო ნაღმი, ქვეშეთი ქვეყნიერებისა.

მრავალგვარი ნაღმი არის გათხრილი საზოგადოებრივ წესწყობილების ქვეშ, რომელიც წარმოადგენს ადამიანის დამონებით შემწიკვლულ სასწაულებრივ მიღწევას. არის ნაღმი სარწმუნოებრივი, ნაღმი ფილოსოფიური, ნაღმი პოლიტიკური, ნაღმი ეკონომიური, ნაღმი რევოლუციური. ზოგი იდევითა სთხრის, ზოგი ანგარიშით, ზოგი ჯიბრით, ზოგი მრისხანებით. ერთმანეთს გასძახიან და ხმას აძლევენ ეს კატაკომბები. უტოპიები დანავარდობენ მიწის

ქვეშეთში გათხრილ ნაღმებში, დანავარდობენ, განშტოვდებიან და ვრცელდებიან ყოველ მხარეს. ხანდახან კიდევ შეხვდებიან ერთმანეთს, დაძმობილდებიან. ეან-ეაკ რუსო დიოგენსა სთხოვს იმის სანათს და სამაგიეროდ თავის წერაქვს აწვდის. ზოგჯერ ბრძოლაც ატყდება ხოლმე ამ ნაღმებს შორის. კალვინი დასახრჩობად არ ინდობს ზოსინს, მაგრამ არ მოიპოვება ისეთი ძალა, რომ შეაყენოს, ან შეწყვიტოს ამოდენ ენერჯის ძაბვა თავის მიზნის მისაღწევად, და ცხარი, ერთდროული მოღვაწეობა, რომელიც დაუდგრომლად ბრუნავს ამ სიბნელეში, მიდის, მოდის, ზევით იწევს, ძირს ეშვება. ისევ ადის, და ნელ-ნელა გარდაქმნის ზემოურს ქვემოურით, გარეგანს — შინაგანით. უზარმაზარი ფუთფუთია, ჯერეთ უცნობი. საზოგადოება ყურადღებას არ აქცევს, თითქმის არავითარს, ამ ნაღმების თხრას, რადგან ეს თხრა არ ეხება იმის ზედაპირს, მაგრამ გულ-ღვიძლს კი უცვლის. რამდენიც სართულია მიწის წიაღში, იმდენივე მუშაობაა განსხვავებული. და რას შობს ამოდენი ნაღმი, ღრმად ჩათხრილი, ჩვენთვის უცნობი? ჩვენს მომავალს.

რაც უფრო ღრმად ჩავდივართ თხრილში, მით უფრო საიდუმლოებით არიან მოცულნი მისი მოღვაწენი. სიღრმეში, სადამდისაც კი ჩასწვდება საზოგადოებრივი ფილოსოფია, შრომა კარგია; მის ქვემოთ შრომა საეკვოა და არეული; უფრო ქვემოთ — საშიშია და საზარელი. არის იმისთანა სიღრმე, რომელს ჯერ ვერა სწვდება ცივილიზაციის გონებრივი ძალა; ადამიანის სუნთქვის საზღვარს ჩასცილებიან, უფრო ქვევით ჩაუთხრიათ ნაღმი და მარტო ურჩხულია ხარობს იმ სიღრმეში.

უცნაურია დაღმართი კიბე: ყოველი საფეხური ამ კიბისა შეეფარდება მთელ სართულს, სადაც ფილოსოფიან შეეძლია დამყარება, და სადაც შეგხვდებათ ფილოსოფიის მუშაკი, ხან ღვთაებრივი, ხან მახინჯი; იან ჰუსის ქვემოთ ლუთერია, ლუთერის ქვემოთ დეკარტე, დეკარტეს ქვემოთ ვოლტერი, ვოლტერის ქვემოთ კონდორსე, კონდორსეს ქვემოთ რობესპიერი, რობესპიერის ქვემოთ მარატი, მარატის ქვემოთ ბაბეფი, და ასე კიდევ მრავალი. სულ ძირში, ბუნდოვნად, იმ საზღვარს ქვევით, რომელიც შუა უდევს ბუნდოვანს, და უსილავს, ოდნავ მოჩანს ადამიანი, რომელიც იქნება ჯერ არც კი არსებობდეს. მოჩვენებადლა დარჩენილან გუშინდელები, ჯერ ჰუპრად მოჩანან ხვალინდელები. ძლივს არჩევს მათ გონების თვალი. ფილოსოფიის ოცნება არის მომავლის ჩანასახის განვითარების მიკვლევა...

ქვეყანა ჩანასახად წარმოდგენილი და სამოთხის კარიბჭესთან მიმდგარი, არგაგონილი სანახაობა!

იქვე არიან სენ სიმონი, ოვენი, ფურიე, ოლონდ გვერდზე ჩათ-
ხრილ საფარში.

ერთი უხილავი ღვთიური ჯაჭვი აერთებს მათ შეუმჩნეველად,
ამ მიწის ხვრელში მოღვაწე პიონერებს, რომლებსაც თითქმის ყო-
ველთვის მარტოდმარტოდ, განცალკევებულად მიაჩნიათ თავი;
მაგრამ მაინც განსხვავებულია იმათი ნაშრომი და ზოგი იმათგანის
სინათლე მოწინააღმდეგეა სხვის ციმციმისა. ზოგი სამოთხისებუ-
რია თავის სიწმინდით, ზოგი ტრაგიკული. მაგრამ რაც უნდა დიდ
იყოს მათ შორის განსხვავება, ყველა ეს მოღვაწენი, უბრწყინვა-
ლესისაგან დაწყებული სულ უჩინარამდე, უბრძენისაგან დაწყე-
ბული მთლად შეშლილამდე, ერთით ჰგვანან ერთმანეთს; სახელ-
დობრ თავის უანგარობით. მარტივ ისევე თავგანწირულია, რო-
გორც იესო. თავის თავისა აღარა ახსოვთ რა, პირადი აღარაფერი
გააჩნიათ; პირადად აღარც კი არსებობენ, სხვისთვის იღწვიან და
არა თავისთვის. თვალთ მარტო აბსოლუტსა ხედავენ. პირველს
მთელი ზეცა უბრწყინავს თვალში, უკანასკნელს, ძალიან ძნელად
საცნობიერებ რომ იყოს, მაინც უჩანს წარბის ქვეშ ფერმკრთალი
სინათლე უსაზღვროისა. თაყვანი ვცეთ, რაზედაც კი უნდა იღწვო-
დეს, ვის თვალსაც ამშვენებს ეს ნიშანი ბრწყინვალე მომავლის
სჩივოსნობისა.

სულ სხვა არის ბნელით მოცული თვალი.

მისგან იწყება ბოროტება. დაუფიქრდით და მოერიდეთ, ვისაც
ბნელი თვალი აქვს. საზოგადოებრივ წესწყობილებას ყოველთვის
ჰყავს თავისი ბოროტი მენადმეები.

არის საზღვარი ჩაღრმავების და ჩამარხვისა, სადაც სინათლე
ქრება.

ყველა იმ ნადმეების ქვეშ, რომელიც აქ აღვნიშნეთ, იმ ტალანე-
ბის ქვეშ, იმ უსაზღვრო, ღრმად ჩამალულ სისტემის ქვეშ, რომე-
ლიც პროგრესით და უტოპიით არის ასულდგმულებული, ძალიან
ღრმად მიწაში, უფრო ღრმად, ვიდრე მარატი იყო, უფრო ღრმად
ვიდრე ბაბეფი იყო, უფრო ღრმად და ზემო სართულებთან დაუ-
კავშირებლად არის კიდევ ერთი უკანასკნელი საფარი, საზარელი
ნაღმი, სწორედ ის, რასაც ჩვენ ძირისძირი ვუწოდებთ. ეს არის
ნაღმი ბნელეთისა. ეს არის ბუნაგი სულით ბრმებისა, ქვესკნელი.

უფსკრული უღვეს გვერდით ამ ძირისძირს.

ქ ი რ ი ს ქ ი რ უ ი

აქ უანგარობა აღარსად არის. ბუნდოვანად მოჩანს ბოროტი ჯული. — ყველა თავისთვის! — ღმუის თვალბმული, დაძრწის, დაეძებს, ხელებს აფათურებს, ღრღნის. საზოგადოებრივი უგოლინი არის ამ ქვესკნელში.

რალაც საშინელები დაძრწიან ამ ორმოში, არც თუ მხეცები, არც თუ აჩრდილები. ამათ მსოფლიო პროგრესისა არაფერი სწამთ, არც ამ სიტყვას იცნობენ, არც მის იდეას, მარტო თავის, პირადი მადის და ჟინის დაკმაყოფილებასა ზრუნავენ. შეგნებას თითქმის მოკლებულნი არიან, და გულიდან საერთოდ განდევნილი აქვთ და განკიცხული ყოველი ადამიანური გრძნობა. ორი დედა ჰყავთ, ორივე დედინაცვალი — უვიცობა და სიდუხჭირე, ერთადერთი სწამთ მათ ცხოვრების წინამძღოლად — გაჭირვება, და მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების წინამძღოლად — მადა. უხეში ავმუცლები არიან, ესე იგი მძვინვარენი, ოლონდ მტარვალევით კი არა, ვეფხვივით. ტანჯვას რასმე განიცდიან და იქიდან პირდაპირ ბოროტებაში გადადიან, — საბედისწერო შეკიდულობა, თავბრუდამხვევი ლოგიკა ბნელეთისა. საზოგადოებრივ წესწყობილების ძირისძირში მუცლით ხოხავს არა ჩანშობილი აბსოლუტისადმი მისწრაფება, არამედ ნივთიერების ხორციელი პროტესტი. იქ ადამიანი ურჩხული ხდება: შიმშილის და წყურვილის დაკმაყოფილება, კუჭის გავსება, აი დასაწყისი და ურჩხულად გადაქცევა აი დაბოლოვება იმის ევოლუციისა. ამ უფსკრულიდან გამოდის ლასნერი.

ეს არის ვნახეთ, მეოთხე წიგნში, ერთი განყოფილება ზემოურ ნაღმისა, პოლიტიკურ, რევოლუციურ და ფილოსოფიურ დიდი საფარისა. ამ ზემოურ ნაღმში, როგორცა ვთქვით, პატროსანია ყველაფერი, სპეტაკი, ღირსეული, სასახელო. იქ, რალა თქმა უნდა, შეიძლება შეცდეს კაცი, და სცდებიან კიდევ, მაგრამ თავყანსაცემია იქ შეცდომა, რადგან განუყრელად გადაბმულია გმირობასთან. იქ წარმოებულ მუშაობას ერთადერთი მიზანი აქვს: პროგრესი.

და ახლა სხვა სიღრმეები ვნახოთ, სიღრმეები ბოროტებისა და სიბილწისა.

საზოგადოებრივ წესწყობილების ქვეშ არის, — ამას დაბეჯითებით ვამტკიცებთ, — და კვლავაც იქნება, ვიდრე მთლად არ მოისპობა უმეცრება, საშინელი ღრმა უფსკრული ბოროტებისა.

ეს ბუნაგი ყველა ნაღმების ქვეშ არის და მოსისხლე მტერია ყველასი. ყველანი სძულს ამ ბუნაგს გამონაკლისის გარეშე. ფილოსოფიისა იმან არა იცის რა, თავის ხანჯლით თავისდღეში არ გაუთლია კალამი. მის სიშავეს არაფერი აქვს საერთო მეღნის მადლიან სიშავესთან. თავისდღეში არ გადაუშლია ბნელეთის თითს, მოკრუნჩხულს სულის შემგუბებელ ჭერქვეშ დახშულ ჰაერში, არც ერთი წიგნი და არც ერთი გაზეთი. კარტუშისთვის ბაბეფი ექსპლოატორი არის; შინდერჰანისთვის მარატი არისტოკრატი არის. ამ ბუნაგს დასახული აქვს მიზნად ყველაფრის დანგრევა და მიწასთან გასწორება.

ყველაფრისა! მის ზემოდან გაყვანილ საფარებისაც, რომლებიც სძულს და ეზიზღება. ძირს უთხრის არა მარტო აწინდელ წესწყობილებას, არა! ძირს უთხრის ფილოსოფიას, ძირს უთხრის მეცნიერებას, ძირს უთხრის მართლმსაჯულებას, ძირს უთხრის ადამიანის აზროვნებას, ძირს უთხრის პროგრესს. მისი სახელია: — ქურღობა, პროსტიტუცია, ძარცვა, კაცის კვლა. ბნელეთი არის და ქაოსი სურს! საფუძვლადაც და თავსაფარადაც უმეცრება აქვს.

ერთადერთი მიზანი აქვთ ამ ბნელი ბუნაგის ზემოდან მყოფთ: იმის მოსპობა. ამ მიზნის მისაღწევად იბრძვის თავის ყოველგვარ დაწესებულებით, არსებულის გაუმჯობესებით და მეცნიერების გავრცელებით ფილოსოფია და პროგრესი. მოსპეთ ბუნაგი უმეცრებისა და მით მოსპობთ ბოროტებასაც.

მოკლედ, რამდენიმე სიტყვით დავაბოლოოთ, რაც აქ დავწერეთ: საზოგადოებრივ კეთილდღეობის მტერი მხოლოდ უმეცრებაა.

კაცობრიობა ერთობა არის. ერთი და იმავე თიხისაა ყველა ადამიანი. არავითარი განსხვავებაა ადამიანთა დანიშნულებაში ამ ქვეყნად მაინც. ერთი და იგივე სული დაბადებამდე, ერთი და იგივე სხეული სიცოცხლის დროს, ერთი და იგივე ავლი სიკვდილის შემდეგ. მაგრამ ადამიანის ცომს რომ უმეცრება შეერთვის, აშავენს და აბოროტებს. ეს განუკურნავი გაშავენა ეღება ადამიანის გულს და ბოროტებად ხდის.

თ ა ვ ი მ ი ს ა მ ე

ბაბეტი, გელმერი, კლასუ და მონპარნასი

ოთხი ავაზაკი განაგებდა 1830-დან 1835 წლამდე პარიზის ძირისძირ უფსკრულს. ეს ოთხნი იყვნენ კლასუ, გელმერი, ბაბეტი და მონპარნასი.

გელმერი ჰერკულესი იყო გათახსირებული. ბუნაგად არშმარიონის ჩასადენი მილი ჰქონდა. ორი მეტრის სიმაღლე იყო, მარმარილოს გულით, თითბერის ორთავა კუნთ...თ. სუნთქვა კლდის ნაპარალისა ჰქონდა, ტანი მდეკისა, თავი ჩიტისა. ჰერკულეს ფარნეზი გეგონებოდათ თავის ძველ შარვლით და გახუნებულ ხალათით. ასე მაგრად, ქანდაკებასავით აგებული გელმერი ურჩხულეზის დამორჩილებას შესძლებდა. მაგრამ ურჩხულად გახდომა ირჩია. დაბალი შუბლი ჰქონდა. ფართო საფეთქელი, თმა მოკლე და დაჯაგრებული, ლოყა ჯაგრივანი და წვერი ტახისა. ასეთი იყო ეს კაცი. ორმოცი წლისა ჯერ არ იყო, მაგრამ წვრილი ნაოკები გასჩენოდა სახეზე. მისი კუნთები შრომას მოითხოვდნენ, უგუნურება — უსაქმურობას. დიდი ძალღონე იყო გაზარდაცებული. კაცისმკვლელი გამსდარიყო უზრუნველობის მიზეზით. კრეოლად მიაჩნდათ ამხანაგებს. ალბათ პატარა წილი მაინც ედო მარშალ ბრუნის მკვლელობაში, რადგან 1815 წ. მეზარგულედ იყო ავინიონში. ამ პირველ ნაბიჯის შემდეგ ავაზაკობა დაიწყო.

ცარიელი ძვალ-ტყავი იყო ბაბეტი და გელმერის სრულ კონტრასტს წარმოადგენდა. ჩამომხმარი იყო და მეცნიერი. გამჟვირვალე იყო, მაგრამ იმისას ვერას გაიგებდა — კაცი, რადგან არც გრძნობა იხატებოდა მის თვალში, არც ფიქრი. — ქიმიკოსი ვარო, — იძახდა. მასხრად ყოფილიყო ბობეშთან და ოინბაზად ბობინოსთან. სენ-მიჰიელის თეატრში მსახიობად იყო, ვოდევილებში. მოხერხებული ბიჭი იყო, კარგი მოლაპარაკე, დამახასიათებელი ღიმილი ჰქონდა და მნიშვნელოვანი მიხვრა-მოხვრა. ხელობაცა ჰქონდა, ქუჩაში პატარა ნაქანდაკევსა და „სახელმწიფოს მეთაურის“ სურათებს ჰყიდდა. გარდა ამისა, ჭიან კბილს აძრობდა ავადმყოფს. საცა ხალხი იყო მრავლად, ისიც იქ გაჩნდებოდა და მოხერხებული ოინებით ართობდა ბრბოს. ერთ დროს ფარდულიც ჰქონდა საყვირით და ამ წარწერით: — „ბაბეტი, არტისტი, დანტისტი, წვერი აკადემიებისა, აწარმოებს ფიზიკურ გამოცდას ლითონების და ლითონმაგვარებისას, აძრობს კბილებს და მის კოლეგებისაგან დატოვებულ კბილის ძირებს. ფასი: ერთი კბილის ამოგლეჯა ერთ ფრანკნახევარი; ორი კბილისა ორი ფრანკი; სამი კბილისა ორ ფრანკ ნახევარი. ისარგებლეთ შემთხვევით“. — ეს „ისარგებლეთ შემთხვევით“ იმას ნიშნავდა, რომ რამდენადაც მეტ კბილს ამომავლუჯინებთ, მით უფრო იაფი დაგიჯდებათო. ცოლი ჰყოლოდა და შვილები, მაგრამ არ იცოდა, სად იყო იმისი ცოლ-შვილი, ან რა დაემართათ. ისე დაეკარგა ცოლიც და შვილიც, როგორც ცხვირსახოცს კარგავენ ხოლმე. საკვირველი გამონაკლისი იყო ბნელეთის

მცხოვრებთაგან, რადგან გაზეთებს კითხულობდა. ერთხელ, იმ დროს, როდესაც თავისი ფარდული ჰქონდა და ცოლ-შვილიც თანა ჰყავდა, წაიკითხა გაზეთში, რომ ერთმა დედაქალაქმა შობა საკმაოდ ჯანსაღი ბავშვი, ოღონდ ხბოსთავიანი. წაიკითხა და გაჯავრებით წამოიძახა, — აი ბედიც ასეთი უნდა! ჩემ დედაქალაქს რომ ჰქუა ჰქონოდა, ამის მსგავს ბავშვს გამიკეთებდა!

მას შემდეგ ზურგი შეაქცია ყველაფერს, რომ „პარიზს მისდგომოდა“, იმისი გამოთქმა გახლავთ.

კლასუ რაღა იყო? ბნელი ღამე, ფეხს არ გამოყოფდა თავის სოროდან, მანამ ცა მთლად თალხით, შავით არ შეიმოსებოდა. რომ დაღამდებოდა, მაშინ გამოვიდოდა და გათენებამდე, ჯერ ისევ მანამ ინათებდა, შეძვრებოდა სოროში. სად იყო იმისი სორო? ეს არავინ იცოდა. რაც უნდა დიდი სიბნელე ყოფილიყო, მაინც ზურგშექცეული ელაპარაკებოდა თავის ამხანაგებს. მართლა კლასუ ერქვა? — არა, Pas-du-toat, პა-დუ-ტუ მქვიაო, იძახდა თუ სანთელი გაჩნდებოდა როგორმე, ის მაშინვე ნიღაბს ჩამოიცვამდა. მუცლით მეზღაპრე იყო. ბაბეტი იძახდა, — „კლასუ ორხმიანი ღამურა არისო“. ძნელად საცნობი კაცი იყო, მაწანწალა, საშინელი. დანამდვილებით არავინ იცოდა იმისი სახელი, რადგან კლასუ მეტსახელად ჰქონდა. ხეირიანად არავის გაეგონა იმისი ხმა, რადგან მუცლით უფრო ლაპარაკობდა, ვიდრე პირით; დანამდვილებით არავინ იცოდა, რა სახისა იყო კაცი, რადგან იმის ნიღაბის მეტი თავის დღეში არავის რა ენახა. გაქრებოდა ხოლმე, როგორც ქარი, გაჩნდებოდა ხოლმე შოულოდნელად, თითქო მიწიდან ამოძვარო.

საცოდავი რამ იყო მონპარნასი. ყმაწვილი ბიჭი იყო, ჯერ ოცი წლისაც არ გამხდარიყო, ლამაზი, მოხდენილი; ტუჩები ალუბალს მიუგავდა, შავი თმა გიშერს, ცისფერ თვალებში ახალი გაზაფხულის ელვარება უჩანდა. განხორციელება იყო ყოველგვარ ბიწიერებისა და სწყუროდა ყოველგვარი ბოროტება. ავით ტკებოდა და უარესს ნატრობდა მადაგახსნილი.

გამენი ჯიბგირად გამხდარიყო და ჯიბგირი ავაზაკად. კობტა ბიჭი იყო, ქალივით ნაზი, მაგრამ ღონიერი, დაუნდობელი და უღმობელი. ქუდი მარცხენა მხარეს ჰქონდა აწეული, რომ კარგად გამოსჩენოდა 1829 წლის მოდის შესაფერად დავარცხნილი თმა. ცხოვრობდა ქურდობით და კაცისკვლით. საგანგებოდ შეეკრილი სერთუკი ეცვა, მაგრამ უკვე გახუნებული. მონპარნასი მოდაზე ჩაცმის მოყვარული ბრძანდებოდა. მაგრამ გაჭირვებული იყო და კაცის კვლასაც არ ერიდებოდა. მიზეზი ამ ყმაწვილი ბიჭის ყოველგვარ ავაკაცობისა იყო სურვილი, რომ კარგად ყოფილიყო ჩაძმუ-

ლი. კონტა გოგომ რომ უთხრა ოდესღაც, — ლამაზი ბიჭი ხარო, — ბოროტების თესლი ჩაუღო გულში და კაენად აქცია ეს აბელი. რაჟი ლამაზი ბიჭი იყო, უნდოდა სალუქიც ყოფილიყო და, თუ სალუქია, უსაქმურიც უნდა იყოს, ხოლო თუ ღარიბი კაცი უსაქმურია, ავკაცობაც უნდა იცოდეს. ბევრი იყო პარიზში ქურდი და მაწანწალა, მაგრამ ისე არავისი უშინოდათ, როგორც მონპარნასისა. თერამეტი წლისას უკვე რამდენიმე კაცი ჰყავდა მოკლული, რამდენიმე კაცი ეგდო მის წყალობით სისხლის მორევეში. ლამაზად ჰქონდა თმა დავარცხნილი, სურნელოვან საპკურით დანამული, წელწერილი ბიჭი იყო, ქალური თეძოები ჰქონდა, პრუსიელი მხედრის გულმკერდი, და ისე არ გაივლიდა ბულვარზე, რომ ლამაზ გოგონების აღტაცებული ქება არ გაეგონა. ყელსახვევი ოსტატურად ჰქონდა შეკრული. ჯიბეში ხელკეტი ედო და საღილეში ლამაზი ყვავილი. ასეთი იყო ეს პარიზის ძირისძირის სალუქი.

თ ა ვ ი მ ი ო თ ხ ა

გუნდის უმეადგენლობა

ეს კაცები პროთეისმაგვარ ოთხეულს წარმოადგენდა. გლინავდნენ პოლიციის მოხელეებში და ხელიდან უსხლტებოდნენ იმისთანა სახელოვან მსტოვარს, როგორც იყო ვილოკი, ემალებოდნენ ხეებში, წყალში, ცეცხლში; უცბად შეიცვლებოდნენ გარეგნულად, იცვლიდნენ სახელს, ერთმანეთს ასწავლიდნენ მოხერხებას და ეშმაკობას, თავის ჩრდილშივე იმალებოდნენ, საიდუმლო სორობი იყვნენ ერთმანეთის დასამალავად; იცვლიდნენ თავის პიროვნებას ისე ადვილად, როგორც პირიდან მუყაოს ცხვირს ჩამოიხსნიან ხოლმე ნილაბოსანთა ლხინის დროს. ხანდახან ისე შემტირდებოდნენ, რომ ოთხი ერთად გეჩვენებოდათ, და ხანდახან ისე გამრავლდებოდნენ, რომ თვით კოკო-ლაკურსაც კი მთელ ბრბოდ ეჩვენებოდნენ. ოთხი კაცი იყო, მაგრამ ოთხნი არ იყვნენ. ეს იყო ერთგვარი საიდუმლოებით მოცული ქურდი, ოთხთავიანი, რომელიც პარიზში დათარეშობდა. სიპინი იყო ბოროტებისა, საზარელი, საზოგადოების მიწის ქვეშეთში ჩამძვრალი...

დიდი განშტოება ჰქონდა ამ ოთხ კაცს, დამოკიდებულება თავისგვარ ამხანაგებთან, და ამიტომ ბაბეტს, გელმერს, კლასუს და მონპარნასს თითქოს იჯარით აეღოთ სენის ოლქის ყოველგვარი

ბოროტგანზრახვა. იქ, ძირისძირში, წყლებოდა ბევრის ბედი და დაუყოვნებლივაც სრულდებოდა. ამგვარი ფიქრი რომ მოერეოდა ვინმე ლაშურ ოცნების ადამიანს; ასასრულებლად იმათ მიმართავდა. ამ ოთხ არამზადას აძლევდნენ მხოლოდ ესკიზს; წარმოდგენას დადგმას უკეთ ვერავინ მოახერხებდა. თავის დღეში არ ააცდენდნენ მიზანს, ყოველთვის მზად იყვნენ და ყოველთვის მზადა ჰყავდათ ხალხი, რომ შესაფერი ბიჭები დაენმარებინათ რაიმე ბნელი საქმისთვის, ოღონდ გამორჩენა ჰქონოდათ. ყოველთვის იცოდა ავკაცობამ, სად და ვისთვის მიემართა, რომ საჭირო და საგანგებოდ კარგი დანმარება მიეღო. კარგი დიდი დასი ჰყავდათ წყვდიადის მსახიობებისა, რომ მოეწყოთ ჯურღმულების ტრაგედები.

ჩვეულებრივ, რომ შეღამდებოდა, ისინიც მაშინ შეკრებოდნენ, ესე იგი როცა გაიღვიძებდნენ და ადგებოდნენ მთელი დღის ცილის შემდეგ სალპეტრიერის მიყრუებულ მინდვრებში. იქვე მოილაპარაკებდნენ. თავის განკარგულებაში ჰქონდათ თორმეტი ბნელი საათი და კარგადაც იცოდნენ ამ დროით სარგებლობა.

ძირისძირის ყველა ხვრელში პატრონ-მინეტს უწოდებდნენ ამ ოთხ ავაზაკს, ძველებურ ხალხურ ენით, რომელიც დღითიდღე კვდება და გვავიწყდება. პატრონ-მინეტი დილას ნიშნავდა, როგორც სიტყვები „მგლის და ძაღლს შუა“ ნიშნავდა სალამოს. ეს სახელი, პატრონ-მინეტი, აღმნიშვნელი იყო ალბათ იმ დროისა, როდესაც თავდებოდა იმათი შრომა, რადგან გათენება არის უამრადილების განქრობისა და ავაზაკების იმალვისა. ამ სახელით იცნობდა ყველა ამ ოთხ კაცს. ერთხელ სასამართლოთა თავმჯდომარე მივიდა საპყრობილეში დამწყვდეულ ლასნერის სანახავად და შეეხო ამ ავაზაკის დანაშაულს, რომელსაც ის უარყოფდა. — მაშ ვინ მოაწყო ეს საშინელება? — ჰკითხა თავმჯდომარემ და ბუნდოვანი პასუხი მიიღო, მისთვის გაუგებარი, თუმცა სრულიად ცხადი პოლიციისთვის:

— ალბათ პატრონ-მინეტმა.

მოხდება ხოლმე ხანდახან, პიესის ცნობას შესძლებს კაცი, მომქმედ პირთა სიას რომ გადასინჯავს. სწორედ ასევე შეიძლება შევაფასოთ ავაზაკების გუნდი, თუ სია გვაქვს მის შემადგენლობისა. აი, რა სახელები ერქვათ პატრონ-მინეტის უმთავრეს მონაწილეებს. ეს სახელები დარჩენილია კერძო პირების მოგონებებში:

პანშო, იგივე გაზაფხულა. იგივე ბიკრნაილი.

ბრუჟონი (მთელი გვარეულობა იყო ბრუჟონებისა. იქნება კიდევ ვთქვათ რამე ამის შესახებ).

ბულატრუელი, გზის მუშა, უკვე ნაცნობი ჩვენი მკითხველისთვის.

ლავევი.

ფინისტერი.

პომერ-პოგი, ზანგი.

მარდისუარი.

დეპეშა.

ფონლერუა — მეთაიგულე.

გლორიო, კატორლიდან გათავისუფლებული.

ბარკაროსი, ბატონი დუპონი.

ლესპლანადი — მოედნელი.

პუსაგრივი.

კარმანიოლე.

კრუიდენიე. ბიზარო, ჯიუტი.

მანუ დანტელი — მაქმანკამია

ლეპივან ლერი.

დემილიარი — ცალგროშა — ცალმილიონა.

და სხვ. სხვ.

ესეცა კმარა, სხვები კიდევ უარესებია. ყველა ამ სახელს თავისი სახე აქვს. სახელით აღნიშნულია არა მარტო კაცი, არამედ ზისი თვისებაც. ეს სახელები აღნიშნავენ იმ შხამიან სოკოების გვარებს, რომლითაც სავსე არის საზოგადოებრივ წყობილების ძირისძირი.

ამ კაცებს ერთობ ეზარებოდათ თავის გამოჩენა და შეუძლებელი იყო მათი დანახვა სადმე ქუჩაში. მთელი ღამის საშინელებით ზოქანცულნი, როგორც კი ირიყრაყებდა, მაშინვე იმალებოდნენ დასასვენებლად და დასაძინებლად; დღე ღამედა ჰქონდათ გადაქცეული. ეძინათ სადმე მივიწყებულ საკირეში, მიტოვებულ მონმარტრის, ან მონრეჟის ქვის სამტვრევში, ჩასადენ მილში. დღისით თვითონვე იმარხებოდნენ.

რა იქნენ, რა დაემართათ ამ კაცებს? იყვნენ და ყოველთვის არიან. ყოველთვის იყვნენ. პორაციუსი ამბობს *Ambubaiarum collegia, pharmacopolae, mendici mimae*¹ და ვიდრემდის საზოგადოება ისეთივე იქნება, რაც არის, ესენიც ისეთივე იქნებიან, რაც დღეს არიან. თავიანთ ჯურღმულში შავბნელ ჰერის ქვეშ ყოველთვის ჩნდებიან საზოგადოებრივ წაძირალის გამონაყონიდან. ზოგი ქრე-

¹ მასხარების ამხანაგობა, წამლებით მოვაკრენი, მათხოვრები, ოინბაზები, (ლათ.). პორაციუსის სატირებიდან.

ბა, ზოგი ჩნდება აჩრდილივით ერთგვარი, ოღონდ სახელები უკვე სხვა ჰქვიათ და ტყავიც ახალი აქვთ.

ინდივიდი ისპობა, ტომი მაინც რჩება.

იგივე სიმარჯვე შესწევთ, რაც უწინდელებს ჰქონდათ. მაწანწალა ჩაერევა გუნდებში, თუ ხელუქნისი, ჯილაგი არაფერს იცვლის და ძველებურად ავკაცობს. თვალს გადაავლებენ ბიჭები და იციან, ვის აქვს სავსე ქისა, ვისა აქვს ოქროს საათი. ვერცხლსა და ოქროს სუნი აქვს რაღაც, რომელსაც მხოლოდ ისინი გრძობენ. ბევრია მიამიტი ბურჟუა, რომელსაც სახეზე აწერია, გასაქურდი ვარო. და ამ ბურჟუებს დასდევენ მოთმინებით. დამშეული ობობის კანკალი მოუვლით ხოლმე, უცხოელს რომ დაინახვენ, ან ვისმე სოფელს.

შუადამისას რომ შეხვდეთ სადმე დაბურულ ბულვარზე ამ კაცებს, ან შორიდან დაინახოთ, სიფრთხილე გმართებთ, რომ განსაცდელს გადარჩეთ. ადამიანს არც კი ჰგვანან. რომ დაინახავთ, უფრო ბნელეთის ლანდალ გეჩვენებთან, ოღონდ სულდგმულად. გეგონებათ, ჩვეულებრივ კავშირს ჰკრავენ წყვილიდან, რომ არაფრით განირჩეოდნენ მისგან; რომ სხვა სული არა უდგათ რა, გარდა ბნელეთისა, და მხოლოდ დროებით განშორებიან ღამეს, რომ რამდენიმე წუთით დატკბნენ სიცოცხლით.

რა არის საჭირო, რომ ამოვწყვიტოთ ეს ბოროტება? სინათლე, სინათლის სხივი შეუწყვეტელი! ერთი დამურაც ვერ გაუძლებს გათენებას. ძირიდანაც გაანათეთ საზოგადოება.

წიგნი მერვე საზიზლარი ლატაკი

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

შმაწვილ ქალს დაეძვლა, ბებრუტუნა კაცს შეხვდა

გავიდა ზაფხული, მერე შემოდგომა. ზამთარი დადგა. არც ბ. ლებლანი ჩანდა სადმე, არც ახალგაზრდა ქალი, ფეხი აღარ შეუდგამთ ბაღში. მარიუსს კი აღარა ახსოვდა რა და სულ იმის ფიქრში იყო, რომ კიდევ დაენახა ის სათნო საყვარელი სახე. სულ იმის ძებნაში იყო, ყველგან იმას დაეძებდა და ვერსად ეპოვნა. ეს ის მარიუსი აღარ იყო, აღფრთოვანებით აღსავსე, გამბედავი, გულფიცხი და გულმაგარი, უშიშარი მოქიშპე ბედისწერისა, ზედიზედ დამრთავი მომავლის გეგმებისა, ამაყი თავის მიმართულებით; სიტყვით და საქმით. დღეს უპატრონო ძაღლს ემსგავსებოდა მარიუსი, დაღონებული, დაღვრემილი. გათავდა! შრომა ეზარებოდა, სეირნობა ღლიდა. მარტობა მობეზრებოდა; თვით ბუნებაც კი, ოდესღაც აღსაქსე წარმტაცი მშვენიერებით, სინათლით, ხმებით; შთაგონებით, ჰორიზონტით, დღეს უმნიშვნელოდ ეჩვენებოდა. გამქრალიყო სულყველაფერი, ასე ეგონა მარიუსს.

ფიქრისთვის მიეცა თავი, რადგან სხვაფრივ სიცოცხლე ვერ წარმოედგინა, მაგრამ ფიქრიც ვერ ავიწყებდა თავის სევდას. რაც უნდა ერჩია იმისთვის გონებას, ერთს აძლევდა ყოველთვის პასუხად: — ეჰ, რაღად მინდა?

და საყვედურით იკლავდა გულს, სინანულით: — არა, რა ღმერთი გამიწყრა, რომ ავედღევენ? ხომ ვხედავდი და შევხაროდი? ისიც ხომ მიყურებდა, ამაზე მეტი რაღა მინდოდა? ხომ ეტყობოდა, რომ თითქოს ვუყვარდი? რაღას მივდევდი, რას დავეძებდი? რომ აღარაფერია იმას იქით! დიდი სიბრიყვე მომივიდა, დიდი შეცდომა და სხვ. და სხვ.

კურფეირაკს თავისას არას ანდობდა, ასეთი იყო მისი ბუნება, მაგრამ ის მაინც მიხვდა, — ასეთი იყო კურფეირაკის ბუნება — და ჯერ მიულოცა, თუმცა გაკვირვებული იყო მარიუსის ქცევით, მერე კი, რომ ნახა, რომ მარიუსი მელანქოლიას მისცემოდა, პირდაპირ უთხრა თავისებურად: ვხედავ, სულელი ხარ, და მეტი არაფერი, წამო ერთი შომიერში!

ერთხელ, მშვენიერ ენკენისთვის მზიან დღეს, დაიყოლიეს კურფეირაკმა ბოსუემ და გრანტერმა და სოში გაიყოლიეს სალზინოდ. გულში იმედი ჰქონდა, — რას არ წარმოიდგენს ოცნებით კაცი? — შეიძლება იქ „იმას“ შევხვდეთ — ცხადია, რომ იქ ვერა ნახავდა, ვისაც ეძებდა. — საკვირველია, სწორედ აქ უნდა იყვნენ ყველა „დაკარგული“ ქალები — ბუზლუნებდა თავისთვის გრანტერი.

მარიუსმა იქვე მიატოვა ამხანაგები, იმ ლხინში, და ფეხით წამოვიდა შინისკენ, მარტოდმარტო. დიდი მანძილი ჰქონდა გამოსავლელი. დაღლილ-დაქანცული მოდიოდა, გაჯავრებული, დაღვრემილი. სოდანვე ეტლებით მოდიოდნენ მოქეიფენი, ყვირილით და ეს ხმაურობა და გზის მტვერი უფრო აბრაზებდა და აშფოთებდა გულმოკლულს. მოდიოდა დაღლილი და გულის მოსაბრუნებლად ხარბად სუნთქავდა გზის პირად ჩარიგებულ კაკლის ხეების ფოთლის მძაფრ სუნს.

მთლად ჩამორჩა ამხანაგებს, მარტოდმარტო დარჩა მწუხარებით მოცული. თავის გულის ვარამის მეტი აღარა ახსოვდა რა; ისე იყო სევდით მოცული, როგორც მახეში გაბმული მგელი. ყველგან თავის სატრფოს დაეძებდა სიყვარულით გახელებული.

ერთხელ კიდევ ერთ კაცს შეხვდა, და ამან დიდი შთაბეჭდილება იქონია მარიუსზე. ინვალიდების ბულვარის ახლოს პატარა, ვიწრო ქუჩაში ერთი კაცი დაინახა, მუშის ტანისამოსიანი და განიერფარფლიანი ქუდით, ისე რომ არც შუბლი უჩანდა ქუდის ფარფლის ქვეშიდან და არც თვალი. ჰალარა თმა ჰქონდა. თოვლივით თეთრი. სწორედ ამ თეთრი თმის მშვენიერებამ მიიქცია მარიუსის ყურადღება და ყურება დაუწყო იმ კაცს, რომელიც ნელი ნაბიჯით მიდიოდა, მძიმე ფიქრებით გატაცებული. უცნაური ის იყო, რომ ბ. ლებლანად ეჩვენა მარიუსს ეს მოხუცებული; იმისივე თმა ჰქონდა, იმისივე სახე, რამდენადაც კი შეიძლებოდა ქუდის ფარფლის ქვეშ სახის დანახვა, იმისივე იერი, ოღონდ უფრო დაღონებულს ჰგავდა. კარგი, მაგრამ ეს მუშის ტანისამოსი რაღა იყო? სად ბ. ლებლანი და სად საწყალი მუშა? თუ ის იყო, რას მოასწავებდა ეს ტანისამოსის შეცვლა? განცვიფრებული იყო

მარიუსი. გონზე რომ მოვიდა, იფიქრა, — მივყვები, ვნახავ. სად ცხოვრობს, იქნებ მომხედა ბედმა და კვალს მივაგენიო. — საჭირო. იყო ახლო მისულები იმ კაცთან და ისე ენახა. და მანამ ის ამ ფიქრებში იყო, კიდევ წასულიყო მოხუცებული მუშა. ალბათ პატარა, ვიწრო ქუჩაში ჩაუხვია და ველარ იპოვა მარიუსმა.

ამ კაცზე ფიქრობდა რამდენიმე დღე, მერე კი დაივიწყა: — ბოლოს და ბოლოს, ხომ შეიძლება კაცი კაცს ჰგავდესო, — გადაწყვიტა.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

ნ ა კ ო ვ ა რ ი

ისევ გორბოს სახლში ცხოვრობდა მარიუსი და ძველებურად ყურადღებას არ აქცევდა თავის მეზობლებს.

ამ დროს, თუ მართალი გნებავთ, ამ მინგრეულ-მონგრეულ სახლში აღარავინ იდგა მარიუსის და იმ ჟონდრეტის გარდა, რომლის სახლის ქირა გადაიხადა ერთხელ მარიუსმა, თუმცა არც მამას იცნობდა, არც დედას, არც იმათ ქალებს. სხვა მდგმურები ზოგი სხვაგან გადავიდა, ზოგმა თქვენი ჭირი წაიღო, ზოგი კიდევ განდევნილი იქნა, რადგან ქირას არ იხდიდა.

ზამთარი იდგა და ერთხელ შუადღის უკან ღრუბლებიდან თავი გამოყო მზემ; მაგრამ ეს იყო ორ თებერვალს — მირქმა უფლისა, — იმ დღეს, როდესაც ძველი თქმულების მიხედვით ხალხს ატყუებს ცბიერი მზე, ცოტა ხნით ეჩვენება, და ექვსი კვირის ყინვას უშვადებს. ამ თქმულებამ შთააგონა მათე ლენსბერგს შემდეგი, კლასიკურად დარჩენილი, ლექსი:

დაე ბრწყინავდეს მზე სხივთა მნათი, —
ძუნძულით შედის ბუნაგში დათვი.

ღამდებოდა, მარიუსი სადილის საკმელად გავიდა. რადგან რაც უნდა დაწყულელებული ჰქონოდა გული, კუჭი მაინც თავისას მოითხოვდა. ვაი, რომ ასე სუსტია იდეალური ჰუმანა!

გამოვიდა თავის ოთახიდან და ბებერი ბუგონის ბუზლუნი ნოესმა: ჰგვიდა იქაურობას და თან ამ ფრიად სახსოვარ მონოლოგს ამბობდა:

— არა! ნეტავი, რა იშოვება დღეს იაფად? ისე გაძვირდა ყველაფერი, ბაზარში ველარ გასულა აღამიანი. იაფად მარტო ტანჯვა-წვალება არის ხალხისა! სულ მუქთად არის საწყალი ხალხის ვაი-ვაგლახი!

ნელი ნაბიჯით აპყვა ბულვარს მარიუსი, სადარაჯოსკენ, რომ იქიდან სენ-ჟაკის ქუჩაში ჩაეხვია. ჩაფიქრებული მიდიოდა, თავჩაქინდრული.

და უცბად ნიდაყვი წაჰკრა ვილაცამ. კარგად ბნელოდა. მიბრუნდა, ორი ქალი დაინახა, ყმაწვილი გოგონები, დაფლეთილი ტანისამოსი ეცვათ. ერთი მაღალი ტანის ქალი იყო, წვრილი, მეორე უფრო მომცრო. გაჩქარებით მოდიოდნენ, უფრო მორბოდნენ შეშინებულნი, ქშინავდნენ; გეგონებოდათ, მღევარი მოსდევთ უკანო. პირდაპირ მარიუსისკენ მოდიოდნენ, ვერ დაინახეს და ნიდაყვი გაჰკრეს. ბნელოდა, მაგრამ მაინც შეამჩნია მარიუსმა, რომ ფერი წასვლოდათ შიშით, თმა აწეწილი ჰქონდათ, ძველისძველი რაღაც ქუდი ხელში ეჭირათ, დაფხრეწილი კაბა ეცვათ და ფეხშიშველები იყვნენ ორნივე. გარბოდნენ და თან ლაპარაკობდნენ. მაღალი ქალი იძახდა ხრინწიანი ხმით:

— ღამურები მოვიდნენ! კინალამ დამიჭირეს!

— დავინახე და მოვკურცხლე, — დაუმატა მეორემ, — მოვკურცხლე, რომ ცხენიანი კაცი ველარ დამეწეოდა!

მარიუსი მიხვდა, რომ ჟანდარმები, ან პოლიციელები აპირებდნენ ამ გოგონების დაჭერას და ხელიდან გამოსხლტომოდნენ.

ხეებს აეფარნენ მარიუსის იქით, ცოტა ხანს იქით იყვნენ მიმალულნი, და მერე გაქრნენ.

მარიუსიც გაჩერდა ერთ წამს.

და იქვე, თავის ფეხთან პატარა პაკეტი დაინახა მოლურჯო. დაიღუნა და აიღო. რაღაც პაკეტი იყო, რომელშიაც ქალაღლები უნდა ყოფილიყო.

— ალბათ იმ საწყალ გოგონებს დაუვარდათ, — თქვა მარიუსმა.

გაიხვდა, დაუძახა, მაგრამ ისინი იქ აღარ იყვნენ. სადღა დავეწვიო? — იფიქრა, ჯიბეში ჩაიღო პაკეტი და თავის გზას გაუდგა. გზაში მუფტარის ქუჩაზე, ერთ ფანჯარაში პატარა ბავშვის კუბო დაინახა: სამ სკამზე იდგა, ზედ შავი მაუდი ეფარა, თავით სანთელი ენთო, და წელანდელი გოგონები მოაგონდა:

— საცოდავია დედა, — გაურბინა ფიქრმა, — შვილის სიკვდილს რომ ნახავს, მაგრამ მაინც უფრო საცოდავია უბედური, თავის შვილების გარყვნას რომ მოესწრება.

მერე საწყალი გოგონებიც დაავიწყდა, ეს ბავშვიც, და თავის სევდას მიეცა. მოიგონა თავისი ექვსი თვის ბედნიერება, ჩრდილოვან ხეივანში სკამზე თავისი სატრფო და ნეტარება, რომელსაც განიცდიდა იმის მზერით, და ამოიკვნესა:

— როგორ დაბნელდა ჩემი სიცოცხლე. ყმაწვილ ქალებს

ახლაც ვხედავ. ოღონდ აქამდე ანგელოზებად მეჩვენებოდნენ და ახლა კი მაჩქათელებად.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

ო თ ხ პ ი რ ო ვ ა ნ ი

იმ დამეს, ტანისამოსს რომ იხდიდა დასაწოლად, ჯიბეს მოხვდა იმისი ხელი და მოაგონდა ბულვარზე ნაპოვი პაკეტი. დავიწყებოდა, უნდა დაეუბრუნო იმ ქალებსაო, — იფიქრა, — იქნებ ზედ იმათი მისამართიც ეწეროს, თუ მართლა იმათი არის, იმათიც რომ არ იყოს, იქნება რაიმე ცნობა, რომ პატრონს გადაეცეო.

პაკეტი დაბეჭდილი არ იყო და შიგ ოთხი წერილი იყო, ისინიც დაუბეჭდავი.

წერილებს თავთავისი მისამართი ჰქონდა.

საზიზღარი სუნი ასდიოდა ოთხივეს მყრალი თამბაქოსი.

პირველ წერილს ჰქონდა მისამართი: ქალბატონ მარკიზ დე გრუშერეისას, დეპუტატების პალატის მოედანზე, № .

— მამ წერილში იქნება ჩემთვის საჭირო ცნობები, რომ ამ წერილების პატრონი ვიპოვო, — ფიქრობდა მარიუსი და გაშალა წასაკითხად, მით უფრო რომ არც პაკეტი იყო დაბეჭდილი და არც წერილები.

აი რა ამოიკითხა მარიუსმა:

„ქალბატონო მარკიზავ!

სათნობა კეთილმოწყალებისა და გაჭირვებულთა შებრალებისა აერთებს და ამჭიდროებს საზოგადოებას. გამოასეირეთ თქვენი ქრისტიანული თანაგრძნობა და სიბრალულის თვალთ გადამოხედეთ უბედურ მსხვერპლს პატიოსან კანონიერების და წმინდა მართლ-ქსაჯულებისას, რომელმაც თავი გასწირა თავის. მოვალეობის ასასრულებლად, სისხლი დაღვარა, მთელი თავისი ქონება ანაცვალა მის დაცვას, და დღეს უსაშინელეს გაჭირვებას განიცდის. ეპკიც არა აქვს, რომ თქვენი პატივცემული პიროვნება წყალობის თვალთ გადამოხედავს და შეეწევა. რომ გაჭირვებული სიცოცხლე განაგრძოს უბედურმა, მრავალგან დაჭრილმა, აღზრდით და პატიოსნებით მხედარმა. იმედი მაქვს თქვენი კაცობრიული ქველობისა, რომელიც აძლიერებს თქვენს სულოვნობას. და იმ თანაგრძნობისა, რომლითაც აღსავეს ბრძანდება ქალბატონი ამ უბედურ ერისადმი, რომ ამოდ არ დაარჩება იმათი თხოვნა და მომხიბვლელ მოგონებად დარჩებათ ამის მადლობა.

ჩემი პატივისცემითი გრძნობანი, რომლითაც დავმთები, ქალბატონო.

დონ ალვარეს, კაპიტანი ესპანელ კაბალერიისა, საფრანგეთში შემოხიზნული როიალისტი, რომელიც თავის სამშობლოში დაბრუნებას აპირებს და სამუალებს არა აქვს გზის გაგრძელებისა.”

დამწერის მისამართი არა ჰქონდა ასე ხელმოწერილ წერილს. მარიუსს ეგონა, — მეორე წერილში ვიპოვიო, — და ახლა ის გახსნა. ჯერ მისამართი ნახა: — ქალბატონ გრაფ მონვერნეისას, კასეტის ქუჩა № 9.

აი რა წაიკითხა ამ წერილში:

„პატივცემულო ქალბატონო,

ერთი უბედური, ექვსი შვილის დედა გახლავართ, რომელთაგან სულ პატარა რვა თვისა მყავს. მე ავადა ვარ უკანასკნელ მშობიარობის შემდეგ, მიტოვებული ჩემი ქმრის მიერ აგერ ხუთი თვეა, და არავითარი სახსარი არა მაქვს ცხოვრებისა ამ საზარელ სიღარიბეში მყოფს.

პატივცემულ ქალბატონის იმედით,

დავშთები დედა ბალიზარი“.

მესამე წერილი გაშალა მარიუსმა, ისიც დახმარების და მოწყალების თხოვით სავსე, ოღონდ უფრო ვრცლად შედგენილი. აი თვით წერილიც:

„ბატონ პაბურჯოს, პატივცემულ მოქალაქეს, პატივცემულ ვაჭარს, სენ-დენის ქუჩა. ოფერის ქუჩის კუთხეში.

ნებას ვაძლევ ჩემ თავს, რომ თქვენ მოგმართოთ ამ წერილით, და გთხოვოთ გადმომხედოთ თქვენი ძვირფას მადლიანი წყალობის თვალით და დაინტერესდეთ მწერალის უბედურებით. რომელმაც ეს არის გაუგზავნა საფრანგეთის თეატრს წარმოსადგენად თავისი ახალი დრამა. შინაარსი ისტორიული გახლავთ. მოქმედება წარმოებს ოვერნში, იმპერიის დროს. სტილი, მე მგონია, ბუნებრივი აქვს, ლაკონიური და, შეიძლება, ცოტა რამ ღირსებაც ჰქონდეს. ოთხ ალავს არის სასიმღერო ლექსები. კომიკური, სერიოზული, მოულოდნელი ერევა მომქმედ პირთა ხასიათს და ცოტაოდნავ ფერი აქვს რომანტიზმისა მთელ ინტრიგაში, რომელიც საიდუმლოდ მიმდინარეობს და ეფექტების უეცრობით რამდენსამე ბრწყინვალე სცენით დაბოლოვდება.

ჩემი მიზანი გახლავთ დავაკმაყოფილო სურვილი, რომ სულს უდგამს პროგრესიულად ადამიანს ჩვენი საუკუნისას, ესე იგი ზოდა, ეს ახირებული და მოუსვენარი ქარათშუტა, რომელიც იცვლება, ყოველი ახალი ქარის ქროლვაზე.

მიუხედავად ჩემი თხზულების ღირსებისა, მე მაინც მეშინია, რომ ცნობილ ავტორების შური და ეგოიზმი ამხედრდება ჩემს წინააღმდეგ, და თეატრში არ შემოიშვებენ, რადგან კარგად ვიცი, რამდენი უსიამოვნება მოელის ჩვეულებრივ ახალ მწერალს.

ბატონო პაბურჯო, თქვენი დამსახურებული სახელოვნება მწერლობის განათლებულ მფარველისა მამულებს და ჩემს ქალს გიგზავნით, რომ აგიწეროთ ჩვენი გაჭირვებული მდგომარეობა, როდესაც პური არა გვაქვს და შეშა ამ ზამთარში. მინდა გთხოვოთ, მიიღოთ ჩემი პატივისცემით ჩემი დრამა და ყველა ის დრამები, რომლებს შემდეგში შევადგენთ, რომ დაგიმტკიცოთ, რამდენად ვამაყობ ბედნიერებით, რომ თქვენი მფარველობის ქვეშ ვიმყოფები და ჩემს ნაწერებს თქვენი სახელით ვამშვენებ. თუ მალისებთ და ცოტა რამ დახმარებას მიწყალობებთ. მაშინვე შეეუდგები ახალი პიესის წერას, ლექსად, რომ ჩემი შრომით მოგიზლოთ მადლობა. ეს ახალი პიესა, რომელიც ვეცდები, ყოვლის მხრივ იყოს სრული, თქვენ მოგერთმევათ უფრო წინათ, ვიდრე დაიბეჭდება და თეატრში წარმოადგენენ.

ბატონ და ქალბატონ პაბურჯოს

ჩემი პატივისცემა უაღრესად დამსახურებული,

ქ ა ნ ფ ლ ო, მწერალი

P. S. თუნდა იარმოცი სუ იყოს.

მაპატიეთ, რომ ჩემს ქალს გიგზავნით და მე თვითონ არ წარმოგიდგე. მაგრამ სამწუხარო მიზეზი ტანისამოსისა ნებას არ მაძლევს სახლიდან გამოვიდე...“

!:
ბოლოს მეოთხე წერილი გაშალა მარიუსმა. მისამართი ასეთი ჰქონდა: ბატონ სენ-ჟაკის ეკლესიის კეთილისმყოფელს.

ეს წერილი უფრო მოკლე იყო;

„კეთილისმყოფელო ადამიანო,

თუ კეთილინებებთ და გამოყვიებით ჩემს ქალს, საშინელ გაჭირვებასა ნახავთ და მეც ჩემ მოწმობებს გაჩვენებთ.

ამ მოწმობებს რომ დაინახავთ, თქვენ კეთილ სულს გაიტაცებს

სურვილი კეთილისყოფისა, რადგან ნამდვილი ფილოსოფოსები ყოველთვის განიცდიან კეთილ გრძნობას.

დამეთანხმეთ, კეთილისმყოფელო ადამიანო, რომ მართლა საშინელ გაჭირვებაში უნდა იყოს კაცი და მართლა ძალიან სამწუხარო არის, ცოტა რამ დახმარების მისაღებად მთავრობას მიმართოს და შეამოწმებინოს, თითქო თავისუფალი არ იყოს ადამიანი, რომ იტანჯოს და მოკვდეს შიმშილისაგან, ვიდრე დახმარებას აღმოუჩენენ. საშინელი რამ არის ბედისწერა ზოგისთვის, და უხვი და მახარებელი სხვებისთვის.

ველი თქვენს ნახვას და თქვენს დახმარებას თუ ღირსადა მცანით, და გთხოვთ მიიღოთ ჩემი გრძნობითი პატივისცემა, რომლებითაც მაქვს პატივი დაეშთე,

ადამიანო, ჭეშმარიტად დიდსულოვანო.

თქვენი მეტად დავალებული

და თქვენი უმორჩილესი მსახური

პ. ფ ა ბ ა ნ ტ უ, დრამატიული მსახიობი“.

ოთხი მიმართვა გადაიკითხა მარიუსმა და მაინც ვერ გაიგო, ვინ იყო ამ წერილების პატრონი.

ჯერ იმას მიაქცია ყურადღება, რომ არც ერთი ხელისმომწერი არა სწერდა თავის მისამართს.

მერე სხვა გარემოება ეცა თვალში, წერილებს ოთხი კაცი სწერდა, სხვადასხვა გვარისა: ღონ ალვარესი, დედა ბალიზარი, პოეტი ჟანფლო, და დრამატიული მსახიობი ფაბანტუ. მაგრამ უცნაური ის იყო, რომ ოთხივე წერილი ერთი ხელით იყო დაწერილი.

რას დაასკვნიდა აქედან, თუ არ იმას, რომ ოთხივე წერილი ერთი და იმავე კაცის დაწერილი უნდა ყოფილიყო?

გარდა ამისა, — ეს გარემოებაც იმავე დასკვნას ამტკიცებდა, — ქალღი, სქელი და გაყვითლებული, ერთი და იგივე იყო ოთხივე წერილისა, იგივე მყრალი თამბაქოს სუნი ასდიოდა ოთხივეს, და თუმცა ეტყობოდა, ძალიან ცდილიყო, ვილაც იყო, განსხვავება შეეტანა ამ წერილების სტილში, მაგრამ ორთოგრაფიული შეცდომები სრული მშვიდობით იყო გაფანტული ოთხივეში უცვლელად და მწერალი ჟანფლო იმავე ენით და შეცდომებით სწერდა, რომლითაც ესპანელი კაპიტანი.

ამ საიდუმლოს ვერ ამოიცნობდა მარიუსი, ძალიანაც რომ ცდილიყო. ნაპოვნი რომ არ ყოფილიყო, შეიძლება ხუმრობად მიეღო. მეტად დაღონებული იყო, რომ გულიანად მიეღო რამე

შემთხვევითი ხუმრობა და აპყლოდა რაღაც ლაზღანდარობას, რომელსაც ქუჩა თუ გამოუგზავნიდა, თორემ სხვა ვერაინ. წინ ეყარა ეს წერილები და ისე ვერა გაეგო რა, თითქოს თვალებზე დაეხრებინა და კარგადაც დასცილიანო.

არავითარი ნიშანი, რომ იმ გოგონებისთვის მიეკუთვნებინა ეს წერილები, ბულვარზე რომ შეხვდა. ალბათ უბრალო, უმნიშვნელო ქალად იყო, გადასაყრელი.

ისევე პაკეტში ჩადო ოთხივე, იქვე მიაგდო და დაწვა.

მეორე დილას, შვიდ საათზე, ის იყო ისაუზმა და აპირებდა თავის საქმეს ჩასჯდომოდა, რომ კარი დაუკაკუნეს.

სახარბიელო არა ჰქონდა რა თავის ოთახში და არც კარსა ჰკეტავდა, თუ დაკეტავდა, ისიც ძალიან იშვიათად, როდესაც სასწრაფო საქმე რამ ჰქონდა გასაკეთებელი. საერთოდ კი, სხვაგანაც რომ წასულიყო, კარს დაუკეტავს სტოვებდა, გასაღებიანად. — როგორ პარავენ რასმეს, — აფრთხილებდა ბებერი ბუგონი. — რას მომპარავენ? — იძახდა მარიუსი. და კიდევ გამართლდა ბუგონის სიტყვა: ერთი წყვილი ძველი წალა მოჰპარეს და ძალიან გახარებული იყო ბუგონი, რომ ასე გამართლდა იმისი გაფრთხილება.

ერთხელ კიდევ დაუკაკუნეს კარი, ძალიან ჩუმად, როგორც პირველად.

— მობრძანდით, — გასძახა მარიუსმა.

— კარი შემოაღეს.

— რა გინდათ, ბატონო? — შეეკითხა მარიუსი და მინც ისევ თავის ხელნაწერებს დასცქეროდა, მაგიდაზე გაშლილ წიგნებს.

ბებერი ბუგონისა კი არა, უცხო ხმა მოესმა:

— უკაცრავად, ბატონო...

მიყრუებული ხმა იყო, მიწყვეტილი, მიმხრჩვალის, ხრინწიანი; არაყით გალოთებულ ბებერი კაცის ხმა.

სასწრაფოდ მიბრუნდა კარისკენ მარიუსი და ყმაწვილი ქალი დაინახა.

თავი მეოთხე

პარდი განსაჭირში

ყმაწვილი ქალი იდგა შიგ კარებში, სულ ყმაწვილი. ოთახის ფანჯარა, საიდანაც სინათლე შემოდოდა, სწორედ კარის პირდაპირ იყო, და მკრთალი სინათლე შიგ სახეში სცემდა ამ ქალს,

ჩამომხმარს, დამქცნარს, გაძვალტყავებულს. ქვედა ტანი ეცვა და პერანგი თავის გაყინულ, აკანკალებულ სიტიტვლის დასაფარავად. სულ ეს იყო იმისი ტანისამოსი, ქამრად ბაწარი ჰქონდა, ბაწარითვე ჰქონდა შეკრული თმა. ტიტველი მხრები უჩანდა პერანგიდან. თეთრ-ყვითელი ფერი ჰქონდა, ლავიწები მიწისფერი, ჩაწითლებული ხელები, ოდნავად ღია პირი, წამხდარი კბილები; თვალი ჩამქრალი, მაგრამ ავხელი; აგებულება მოუწითავე ყმაწვილქალისა და გამოხედვა უნამუსო ბებერ დედაკაცისა; ორმოცდაათი წელიწადი ჩარეულიყო თხუთმეტი წლის გოგოს ცხოვრებაში. ერთი იმ არსებათაგანი იყო ეს ქალი, რომელიც ერთ და იმავე დროს სუსტებიც არიან და საზიზღრებიც, და ააფრთოლებენ იმას, ვისაც ვერ ატირებენ.

წამოვარდა მარიუსი და განცვიფრებული შეჰყურებდა უბედურს, რომელიც შავ აჩრდილს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ცოცხალ არსებას.

ეტყობოდა, დაბადებით ეს საწყალი ქალი ასე უსახური არ უნდა ყოფილიყო, პატარაობისას შეიძლება ლამაზიც იყო. წლოვნების სიკეკლუტე ებრძოდა ამ ქალში საზიზღარს, უდროოდ გამარჯვებულ სიღარიბისა და ავი ცხოვრების გამო სიბერეს. სილამაზის ნაშთი მომაკვდავივით მოჩანდა ამ თექვსმეტი წლის სახეზე, როგორც ფერმკრთალი მზე, რომელსაც შავი ღრუბელი ერევა ზამთრის დღის განთიადში.

სრულიად უცნობი არ უნდა ყოფილიყო მარიუსისთვის ეს სახე, სადღაც ენახა, მაგრამ სად? ეს კი ვერ აგონდებოდა.

— რა გნებავთ, ქალო?

მთვრალი კატორღელის ხმით მიუგო ქალმა:

— წერილი გამომატანეს თქვეთან, ბატონო მარიუს.

თავის სახელით მიმართა მარიუსს. ეჭვი არ იყო, საქმე სწორედ მარიუსთანა ჰქონდა და წერილიც მარიუსთან იყო გამოგზავნილი, მაგრამ ვინ იყო ეს ქალი? საიდან იცოდა მისი სახელი?

ქალმა აღარ დაუცადა მარიუსის ნებართვას — მობრძანდითო.— და: წინ წამოვიდა. გაბედვით შევიდა ოთახში, მოურიდებლად სინჯავდა იქაურობას და ჯერ დაულაგებელ ლოგინს. ფეხშიშველი იყო, კაბა გამოფხრეწილი ჰქონდა აქა-იქ და ტიტველი, ჩამომხმარი, ჭუჭყიანი ბარძაყი უჩანდა. კანკალებდა.

ხელში მართლა წერილი ეჭირა და მარიუსს მიართვა.

წერილს რომ ხსნიდა, შეამჩნია მარიუსმა, რომ ლუქი, რომლითაც დაბეჭდილი იყო წერილი, ჯერ ისევ რბილი იყო და ცხელი.

შორიდან არ უნდა ყოფილიყო გამოგზავნილი. გახსნა და წაიკითხა:

„ჩემო კეთილო მეზობელო, ყმაწვილო კაცო!

გავიგე თქვენი ჩემდამი გულკეთილობა, ამ ექესი თვის წინ სახლის ქირა რომ გადაიხადეთ ჩემ მაგივრად. გმადლობთ და გაკურთხებთ, ყმაწვილო კაცო. ჩემი უფროსი ქალი გეტყვით, რომ ლუქმაპური არა გვაქვს ეს ორი დღეა, ოთხნი ვართ და ჩემი მეუღლე ავად არის. თუ არა მლაღატობს ჩემი ფიქრი, მგონია შემიძლია იმედი ვიქონიო, რომ თქვენი კეთილი გული გაკაცნიერდება ამ მომართვით და თქვენ დაგიმორჩილებთ სურვილი ჩემი შველისა პატარა დახმარების შემოწევით.

დავშთები უმაღლეს პატივისცემით, რომლითაც ვადიდებთ კაცობრიობის კეთილმოქმედთ,

ყო ნ დ რ ე ტ ი.

P. S. ჩემი ქალივე მიიღებს თქვენს ბრძანებას, ბატონო მარიუს“.

წუხანდელს აქეთ გამოცანად აწვა გულზე ნაპოვარ წერილების დამწერის ვინაობა და უცბად შუქი მოჰფინა ამ წერილმა ოთხი წერილის საიდუმლოებას, სანთელი შეიტანეს ანთებულ ბნელ სარდაფში. ყველაფერს მიხვდა მარიუსი.

ეს წერილიც იქიდანვე მოდიოდა, საიდანაც ის ოთხი წერილი იყო გასაგზავნად დამზადებული. იგივე სტილი იყო, იგივე მართლწერა და შეცდომები, იგივე ქალაღი, იგივე მყრალი სუნი თამბაქოსი, ერთი ხელით იყო დაწერილი ხუთივე.

ხუთი წერილი იყო, ხუთი ისტორია, ხუთი სახელი, ხუთი ხელნაწერი და ერთი ხელისმომწერი. ესპანელი კაპიტანი დონ-ალვარესი, უბედური დედა ბალიზარი, პოეტი დრამატურგი ჟონ-ფლო, ბებერი ნამსახიობარი ფაბანტუ ოთხნი იყვნენ და ოთხივეს გვარი ჟონდრეტი იყო. თუ ჟონდრეტიც ნამდვილი გვარი იყო ამ წერილების დამწერისა, და არა მოგონილი.

კარგა ხანი იყო უკვე, რაც მარიუსი ამ სახლში ცხოვრობდა, და, როგორცა ვთქვით, ძალიან იშვიათად მოუხდებოდა ხოლმე თავის მეზობლების, თვით უახლოეს მეზობლების შეხვედრა. სხვაგან დაჰქროდა იმისი ფიქრი, და საცა ფიქრია, თვალიც აქ არის. არ შეიძლებოდა, არ შეხვედროდა ეს ჟონდრეტები კიბეზე, ან ტალანში სადმე, მაგრამ არავითარი ყურადღება არ მიუქცევია მათთვის. ჩრდილად მიაჩნდა ცოცხალი ადამიანი. იმდენად უცნობნი იყვნენ იმისთვის მეზობლები, რომ წუხელ ნიდაყვი წაჰკრეს ბუღვარზე, და მარიუსმა ვერც კი იცნო ჟონდრეტის ქალები. რადგან ცხადი იყო, ესენი უნდა ყოფილიყვნენ. და ახლაც, თვალწინ ედგა

თავის ოთახში ქალი, რომელმაც ზიზლი აღუძრა გულში და თან სიბრალული, გაკვირვებული ეკითხებოდა თავის თავს, — ნეტავი ეიცოდე, სად მინახავს ეს უბედურიო?

ახლა კი ცხადად ხედავდა ყველაფერს. ხედავდა, რომ იმის მეზობელ ჟონდრეტს ხელობად ჰქონდა დაჩემებული გაჭირვების და სიღარიბისა გამო გულკეთილ ათამიანებისაგან მოტყუებით დახმარების მიღება, რომ ამ მაზნით შოულობდა შეძლებულ კეთილისმყოფელთა მისამართს, და წერილებით სთხოვდა მოწყალებას. ოღონდ თავის გვარის მაგივრად სულ სხვა და სხვა, მოგონილ გვარს აწერდა; წერილების მიმტანად თავისი ქალები ჰყავდა და, თუ მოხდებოდა რამე, პასუხისმგებელი წერილის მიმტანი ქალები იქნებოდნენ და არა თვითონ დამწერი; იქამდე დაცემულიყო ეს მამა, რომ განსაცდელში თვით განზე დარჩებოდა და თავის შვილებს დაღუპავდა. ჯიბრში ჩასდგომოდა ბედისწერას და, თუ წააგებდა, თავის ქალებით ვადაიხდიდა წანაგებს. ხედავდა მარიუსი, წუხელ, ისე შეშინებული მორბოდნენ ეს ქალები, იმდენად გულგახეთქილება, რომ ძლივსღა იბრუნებდნენ სულს დაქანცულები, და რამდენიმე სიტყვა რომ გაიგონა იმათი ნათქვამი, ცხადად დარწმუნდა, ამ უბედურებს სხვა საძრახისი ხელობაც უნდა ჰქონოდათ, ადამიანთა საზოგადოებრივ წესწყობილების ნაყოფი იყო ეს ორი უბედური ქალი, რომლებიც არც ბავშვები იყვნენ, არც ქალები, არც დედაკაცები; არამედ რაღაც საზიზლარი ბილწი ქმნილებანი, გაჭირვების და შიმშილის მიერ წარმოშობილნი.

აღარც სახელი შერჩენიათ ამ საცოდავებს, აღარც წლოვანება, აღარც სქესი; აღარც კეთილი არსებობს იმათთვის, აღარც ბოროტი. გაუვლიათ ბავშვობა და აღარაფერი რჩებათ ამ სოფლად, აღარც თავისუფლება, აღარც სათნოება, აღარც პასუხისმგებლობა. დღეს უკვე დამტკნარია გუშინ გაშლილი ყვავილი, მსგავსი იმ ყვავილისა, რომელიც ხელიდან გაუვარდა ქუჩაში მიმავალს, ლაფში ჩავარდა, მყრალ წუმბეში, და ისვრება, იმწიკვლება, ვიდრე ეტლის თვალი გადაუვლის და გასრისავს.

მარიუსი გაკვირვებული, სიბრალულით სავსე თვალით შესცქეროდა გოგოს; ის კი არხეინად, დაურიდებლად მიდი-მოდოდა ოთახში, ათვალიერებდა იქაურობას და სულ ერიდებოდა თავისი სიტიტვისა. ხანდახან თითქმის წელამდე ჩამოეშვებოდა ხოლმე დაძველებული, დახეული პერანგი. დადიოდა, სკამებს ანძრევდა, კამოდზე დალაგებულ სარკე-საეარცხელს სინჯავდა, ტანისამოსს აბრუნებდა, ყველგან ხელებს აფათურებდა.

— ერთი დახეთ, სარკეც რომ გქონიათ!

დადიოდა, სინჯავდა და თან ღიღინებდა, თითქო სულ მარტოდ ყოფილიყო ოთახში. ღიღინებდა ვოდვეილში გაგონილ სალაზღანდარო სიმღერებს. მაგრამ საძაგელი ხრინწიანი ხმა ჰქონდა და საზარლად ჰხდიდა სახუმაროს. მოურიდებლად, ურცხვად ტრიალებდა ოთახში, მაგრამ ნაპერწკალივით გამოაჩნდებოდა ხოლმე ხანდახან თავის ქცევის ნაძალადეობა, სინანული და მორცხვობა. თავხედობა იგივე სიარულია.

საცოდავი სანახავი იყო საწყალი გოგო. ისე დაწიალებდა ამ ოთახში, თითქოს გალიაში მომწყვდეული, ფრთამოტეხილი ფრინველი ყოფილიყო, ან მზის სინათლით შეშინებული. შეჰყურებდა მარიუსი და გრძნობდა, სხვა ბედისა რომ ყოფილიყო უბედური და სხვაგვარად აღზრდილი, საამო და მომხიბლავი სანახავი იქნებოდა იმისი დღეს ნაძალადევი მხიარულება და თავისუფლება. ბუნებაში ამის გვარს ვერასა ნახავს ადამიანი. შეუძლებელია ყვავად გადაიქცეს მტრედად გაჩენილი არსება. ეს გარდაქმნა მარტო ადამიანთა შორის არის, საუბედუროდ.

ამ ფიქრებით იყო მოცული მარიუსი და ისიც სარგებლობდა ამით, ათვალეირებდა იქაურობას.

მერე მაგიდასთან მივიდა.

— აჰ, წიგნები გქონიათ?!

ერთ წამს სინათლემ იელვა მიმქრალ თვალებში.

— მეც ვიცი კითხვა! — წამოიძახა იმ კილოთი, რომელში ნეტარება ისმოდა, რომ ამით მაინც შეეძლო თავის მოწონება. ბუნებრივი თვისებაა ყველა სულდგმულისა თავის მოწონება.

აიტაცა ერთი წიგნი, გაშლილი რომ იღო მაგიდაზე, და გარკვევით წაიკითხა:

„... გენერალმა ბოდუენმა მიიღო ბრძანება, — თავისი ჯარის ხუთი ბატალიონით აეღო ჰუგომონის სიმაგრე, ვატერლოოს მინდორზე“.

და წამოუძახა:

— აჰ! ვატერლოო! ვიცი! დიდი ბრძოლა იყო. მამაჩემიც იქ იყო. ჯარში იყო მამაჩემი. იცით, რა ბონაპარტისტები ვართ! ჩვენსა სულ ყველანი! ინგლისელებს ვებრძოდით ვატერლოოში!

წიგნი დადო, კალამი აიღო და დაიძახა:

— განა წერა კი არ ვიცი!

სამელნეში ამოაწო კალამი და მარიუსს მიუბრუნდა:

— გნებავთ, ნახოთ? აი, ერთ სიტყვას დავწერ.

და აღარც კი დააცადა, რომ თანხმობა გამოეცხადებინა. ერთ ფურცელ თეთრ ქაღალდზე დაწერა: და მ უ რ ე ბ ი მ ო დ ი ა ნ .

მერე კალამი დადო და თქვა:

— აქ მართლწერის შეცდომას ვერ მიპოვით. აი, ნახეთ. ცოტა რამ განვითარება ჩვენცა გვექონდა, მე და ჩემ დას. სულყოველთვის კი არ ვიყავით ასე, როგორც დღესა ვართ. იმისთვის კი არ დავიბადენით, რომ...

და შედგა. დააქქერდა მარიუსს, სიცილი წასკდა და ცინიზმით ჩამხრჩვალ სირცხვილით წამოიძახა.

— ეეჰ!..

ამ ეეჰ-ს ღულუნით სიმღერა მიაყოლა, მხიარული კილოთი: —

გვშია, გვშია, მამილო,
სახლში აღარც პურია,
გვცოვა, გვცოვა, დედილო
ტიტვლები ვართ სრულიად.
ნინეტავ და ჟანეტავ,
რა გაზმუვლებთ ნეტავ!

ბოლო ააჩქარა, და გაათავა თუ არა, მაშინვე ჰკითხა:

— თეატრში დადიხართ, ბატონო მარიუს, ხანდახან მაინც? მე კი დავდივარ. პატარა ძმა მყავს, მეგობრები ჰყავს მსახიობები და ისინი მაძლევენ ხოლმე ბილეთებს. მაგრამ, რომ იცოდეთ, როგორ მეჯავრება ქანდარის სკამები! ისე ცუდად არის იქ აღამიანი, რომ ნანობს, — ნეტავი არ მოვსულიყავიო. — ისეა ხოლმე ხალხით გატენილი! მერე, ვერ წარმოიდგენთ, რა სუნი დგას!

ესა თქვა, დააქქერდა მარიუსს ალერსით და უთხრა:

— იცით, ბატონო მარიუს, რომ ძაან ლამაზი ბიჭი ხართ?

და ერთმა და იმავე ფიქრმა გაურბინა ორივეს: გოგო ტკბილად იღიმებოდა, მარიუსი გაწითლდა.

მერე მიუახლოვდა მარიუსს, ხელი დაადო მხარზე და შესჩივლა: — თქვენ ყურადღებას არ მაქცევთ, ბატონო მარიუს, მე კი კარგად გიცნობთ. ხშირადა გხვდებით აქ კიბეზე, გარდა ამისა, გხედავთ, ერთ ნაცნობ კაცთან რომ დადიხართ, მოხუცებულ მამეფთან, აუსტერლიცის მხარესა ცხოვრობს. მეც ხშირად ვსეირნობ ხოლმე იქითკენ. როგორ გიხდებათ ეგ თქვენი აწეწილი თმა!

ცდილობდა ტკბილი ხმით ეთქვა, რაც გულში ედვა, მაგრამ ეს ცდა უფრო უბოხებდა ხმას. ზოგი სიტყვა იკარგებოდა. მანამ ხორხიდან მის ტუჩებამდე მიაღწევდა, როგორც როიალში, რომელსაც აკლია ზოგზოგი ნოტი.

მარიუსმა უკან დაიწია და თავისებურად ცივად უთხრა:

— ერთი პაკეტი მაქვს, მგონია, თქვენი უნდა იყოს, ნება მიბოძეთ თქვენვე მოგართვათ.

და გაუწოდა. ნაპოვარი, თავისი ოთხი წერილით.

ტაში დაჰკრა ქალმა და შეჰყვირა:

— ჩვენ კიდევ დღეს თან გადავყევით მაგის ძებნას!

ხელიდან გამოსტაცა, საჩქაროდ გაშალა და თან თავისას ამბობდა:

— ღმერთო! ღმერთო! დღეს ჩვენ ამის ძებნას მოვუნდით, მე და ჩემი დაია! თქვენ კი გიპოვიათ! ბულვარზე იპოვეთ, განა? ბულვარზე, მაგას რა თქმა უნდა! იცით, ხელიდან გაგვივარდა, როდესაც გამოვრბოდით. ჩემი დის ბრალია, იმ სულელისა! მოვედით შინ და კინაღამ გული გაგვისკდა! არ გვინდოდა, ეცემათ ჩვენთვის, ან რას უშველიდა საქმეს ჩვენი ცემა? სრულიად უსარგებლო იქნებოდა, სრულიად უსარგებლო! — ვუთხარით ჩვენებს, რომ წერილები ჩავაბარეთ თავთავის მისამართით და ხელცარიელი გამოგვისტუმრესო. აქ კი ყოფილა ოთხივე! მერე როგორ მიხვდით, რომ ჩვენები უნდა ყოფილიყო? ჰო, ვიცო, წერილების ხელით! მაშ თქვენ იყავით წუხელ, ნიდაყვი რომ გაგკარით? რას ვიზამდით? მოვრბოდით, ბნელოდა, ჩემს დასა ვკითხე, თქვენ რომ დაგინახეთ: ბატონი უნდა იყოს ის კაცი, ჰა?

— ჰო, ბატონი უნდა იყოსო, — მიპასუხა ჩემმა დამ.

ამასობაში გადასინჯა წერილები; ცალკე დაიჭირა ის წერილი, რომელსაც მისამართი ჰქონდა, ბატონ სენ-ჟაკის ეკლესიის კეთილისმყოფელს, და წამოიძახა:

— ეს კიდევ იმ ბებერს ეკუთვნის, წირვა-ლოცვას რომ არ აკლდება. ჰოდა, სწორედ დროც არის, ახლავე წავუღებ, იქნება მომცეს რამე, რომ საუზმე მაინცა ვჭამოთ.

სიცილი წასკდა და დაუმატა:

— იცით, რა ბედი გვეწევა დღეს რომ საუზმე მივირთვათ? ორი დღის შიმშილს დაჰფარავს დღევანდელი საუზმე: გუშინწინდელ საუზმეს, გუშინწინდელ სადილს, გუშინდელ საუზმეს, გუშინდელ სადილს. დიახ! ერთი საუზმე, დღევანდელი საუზმე დაგვაიწყებს ორი დღის შიმშილს. ახია თქვენზე, თქვე ძაღლებო, თქვენა! გზიათ? შიმშილით კვდებით? ჩაძალდით, რომ...

ამან მოაგონა მარიუსს, რისთვის იყო მოსული იმათან ეს უბედური.

ეილეტის ჯიბეებში ეძებდა, ვერა იპოვა რა.

ქალი კი თავისას მოსთქვამდა. ისე იყო, თითქოს დავიწყებოდა მარიუსის იქ ყოფნა.

— ხანდახან ბინდისას გავდივარ შინიდან, ზოგჯერ აღარც კი დავბრუნდები ხოლმე. ვიღრე ამ სახლში დავდგებოდით, შარშან

ზამთარს, ხიღების თაღებ ქვეშ ვცხოვრობდით. ერთმანეთს ვეკროდით, რომ არ გავყინულიყავით. ჩემი პატარა და ტიროდა, რომ იცოდეთ, რა გულსაკლავია წყალი!—თავს დავიხრჩობ-მეთქი, ვფიქრობდი, მაგრამ ცივი წყალი მაშინებდა. ისეთი ცივია, ისეთი! მარტოდ-მარტო გავალ ხოლმე, როცა მინდა, ხან სადა მძინავს, ხან სადა, ორნოში სადმე. წარმოიდგინეთ, ბულვარზე რომ დავდივარ ღამე, ისე მეჩვენებიან ხეები, თითქო ორთითები იყვნენ, და სახლები მთლად შავად. სწორედ ისე, როგორც ღვთისმშობლის ეკლესიის ციხეებია. საცა კი თეთრ კედელს დავინახავ, მაშინვე მდინარე მომაგონდება, წყალი და გაკვირვებული ვეკითხები ჩემ თავს, — რა ვქნა? აქაც წყალი მოვარდნილა? — ვარსკვლავები ღამე ზემის ჩირალდნებად მეჩვენება, თითქო იმათაც ასდიოდეთ კვამლი და ქარი აქრობდეს თავის ქროლვით. გაშტერებული ვარ ხოლმე, თითქო ცხენები მყავდეს და ისინი ქშინავდნენ პირდაპირ ჩემ ყურში; ღამეა, ყველასა სძინავს, მე კი ცხადივით მეყურება ბაზრის არღნის ხმა და საფეიქრო მანქანების გრიალი. რა ვიცი, რა არ მომელანდება ხოლმე იმ დროს? ხან კიდევ მეჩვენება, რომ ხალხი დამხვევია და ჩაქვავებას მიპირებენ. მეც გამოვრბივარ! გამოვრბივარ! ტრიალებს ჩემ თვალწინ, ტრიალებს ყველაფერი! რა უცნაური ხდები როცა უკმე-ლი ხარ!

იგი გიჟივით შეჰყურებდა მარიუსს.

იმან კი იმდენი ჩხრიკა თავისი ჯიბეები, რომ ხუთი ფრანკი და თექვსმეტი სუ მოაგროვა. ეს იყო იმ ხანად მთელი იმისი ავლადიდება. — დღეს სადილი მაქვს, — ფიქრობდა მარიუსი, — ხვალღვთის ხვალ ვიზრუნოთ.

თექვსმეტი სუ ჯიბეში ჩაიდო და ხუთი ფრანკი იმ ქალს მისცა. ხელი სტაცა საწყალმა, არ მოელოდა ამდენს.

— იპ, რა, კარგია! მზე ამოვიდა! მზე!

და თითქოს ამ მზემ მის ტვინში მოგროვილი მდაბიური სიტყვები გამოაღწო ყინულიდან, დააყარა მარიუსს:

— ხუთი ფრანკი! წმინდა ვერცხლი! მეფური მოწყალეა! მერე ამ საწყალ ოთახში! სასწაულია სწორედ! ძაან ბიჭი ყოფილხართ! გულით გიძღვნიტ მადლობას! იხარეთ, დამშეულნო! ორ დღეს კარგი სადილი, ხორცითა და შემწვარით! ოპ, როგორ გამოვძლებით! პურის ჯავრს ამოვიყრით!

პერანგი მიითარა მხრებზე. მდაბლად თავი დაუკრა, ხელი დაუქნია მეგობრულად და კარისკენ წავიდა:

— მშვიდობით, ბატონო, სულ ერთია, მე მაინც მოვძებნი იმ მოხუცებულს და გადავცემ წერილს.

რომ მიდიოდა, კამოდზე პურის ყუა დაინახა, ხმელი, მტვერში
დაობებული, აიტაცა და მოკბიჩა, თან დუდუნებდა:

— ქვასავით მაგარია, მაგრამ პურია, პური! თუ კბილები არ ჩა-
მამტვრია!

და გავიდა.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

სარკმელი განგებისა

ხუთი წელიწადი იყო დიდ გაჭირვებას განიცდიდა მარიუსი, სი-
ღარიბეს და შიმშილსაც კი, მაგრამ ახლა იგრძნო მხოლოდ, რომ
ჯერ ნამდვილი გასაჭირი არ ენახა. ეს იმ საწყალმა ქალმა დაანახვა;
თვალწინ დაუყენა ცოცხალი სურათი ნამდვილი სიღატაკისა და
მართლაც, ვისაც მამაკაცის სისაწყლე უნახავს, იმან ნამდვილი გა-
ჭირვებისა არა იცის რა. ვისაც ქალის სიღატაკე უნახავს, არც იმას
უნახავს ბევრი რამ. იმან უნდა ნახოს ბავშვის გაჭირვება.

უკიდურეს მდგომარეობაში რომ ჩავარდება კაცი, უკიდურეს
საშუალებას მიმართავს თავის დასაცავად, და ვაი იმ უბედურების
ბრალი, იმ წვრილშვილისა, რომლებიც გარს ახვევია! აღარც საქმე
აქვს, აღარც ხელფასი, აღარც პური, აღარც შეშა, აღარც ვაჟკაცობა,
აღარც მხნეობა. ყველაფერს ჰკარგავს. გარეთ მზის სინათლე უქრე-
ბა, გულში ზნეობრივი სინათლე. და ამ წყევლიაღში რომ რჩება, დე-
დაკაცის და ბავშვის სისუსტეს სწვდება კაცი, ამით სარგებლობს და
შეუბრალებლად აიძულებს სამარცხვინო საქმე ჩაიდინონ.

მაშინ შესაძლებელი ხდება ყოველი საძაგლობა. სასოწარკვეთი-
ლება მხოლოდ სუსტი ძვიდით არის დაშორებული მიწიერებასა და
ბოროტმოქმედებისაგან.

ჯანმრთელობა, სიყმაწვილე, პატიოსნება, მკაცრი სიწმინდე ჯერ
ისეუ ნორჩი ტანისა, გული, უმანკოება, კდემამოსილება, — ეს ნაზი
გარსი ჩვენი სულისა, — ლაფშია ჩაფლული უბედურთათვის, რომე-
ლიც ცხოვრების საშუალებას ვერსად ჰპოვებენ, ყველგან სიბილწეს
ხელებიან და მას ეგუებიან მამა, დედა, შვილები, ძმები, დები, ქალი,
კაცი, დიდი, პატარა, ისე აეკვირიან ერთმანეთს და ისე შედუღდე-
ბიან, თითქო მინერალურ წარმონაქმნს წარმოადგენენ ამ სქესების,
ნათესაობის, წლოვანების, ბოროტების და უმანკოების ნარევში.
ერთად არიან, ზურგით ერთმანეთზე მიკრულნი, ერთგვარ ბედასწე-
რის სოროში; საცოდავად შესცქერიან ერთმანეთს. ოჰ, ეს უბე-

დურნი! მომაკვდავის ფერი ადევს ყველას. გაყინულნი არიან ყველანი, თითქო აქ კი არა, სულ სხვა პლანეტაზე ცხოვრობდნენ, გაცილებით უფრო მეტად დაშორებულზე მზისგან, ვიდრე ჩვენა ვართ.

ისე ეჩვენა საცოდავი გოგო მარიუსს, თითქოს განგებ იმისთვის ყოფილიყო ბოროტების სამეფოდან მოვლინებული.

თვალწინ გადაუშალა ღამის სიბილწის სურათი.

სინანულიც კი მოერია მარიუსს, რომ ასე გართული იყო თავის ფიქრებით, შრომით, მეტადრე გულითადი მწუხარებით და იმდენს ვერ იცლიდა, რომ თვალი გადაეგლო თავის მეზობლებსთვის. სახლის ქირა რომ გადაუხადა ამას წინათ, ეს ერთგვარი მაშინალორი მოძრაობა იყო; სხვაც ასევე მოიქცეოდა, ასე გაჭირვებული კაცი რომ ენახა, მაგრამ ის კი, მარიუსი, ამ შემთხვევაში უკეთ უნდა მოქცეულიყო. მას ხომ მხოლოდ ერთი კედელი აშორებდა ამ შიმშილით და სიცივით ტანჯულ მეზობლებს, რომლებიც ბნელ ორმოში ჩაყრილებივით ჩამოშორებულიყვნენ ქვეყანას; გვერდზე უდგა, ის იყო უკანასკნელი კავშირი, რომლითაც შეიძლებოდა ჯერ კიდევ შეერთებული ყოფილიყვნენ კაცობრიობასთან; ესმოდა იმათი არსებობა, ან უფრო უკეთ კენესა-ტირილი, და ყურადღებას არ აქცევდა, ყოველ დღე, ყოველ წამს ესმოდა იმათი ფეხის ხმა, ლაპარაკი და ყურს არ უგდებდა, რამდენი ოხვრა და კენესა იყო იმათ ლაპარაკში, იმას კი არა ეყურებოდა რა. შორს ციალებდა ფიქრი, ოცნებით გატაცებული, მიუწვდომელი სხივებით გაბრწყინებული, მიულწეველ სიყვარულით გახელებული. მის გვერდით იმ დროს სულთმობრძავნი ეყარნენ მისივე ძმები იესოს მცნებით, მისივე ძმები ხალხის შვილები. კვდებოდნენ შიმშილით, სიცივით! ჰოდა, თვითონაც მონაწილე იყო იმათი გაჭირვებისა! იმათ რომ სხვა ჰყოლოდათ ვინმე მეზობლად, ოცნებით ნაკლებად გატაცებული და უფრო გულისყურიანი, ერთი უბრალო, გულჩვილი ადამიანი, დაინახავდა იმათ საშინელ მდგომარეობას, თვალში ეცემოდა შიმშილის ნიშნები, და იქნებ დიდი ხნის წინათვე ეშველა და გამოეყვანა ამ გულსაკლავ მდგომარეობიდან. მართალია, მეტად წამხდარად ეჩვენებოდნენ, გარყვნილად, ბოროტად, მეტად საზიზღრად, მაგრამ იშვიათი სანახავია ადამიანი, რომ გაჭირვება მორეოდეს და ვერ გაერყვნას. არის ერთი საფეხური, რომელიც აერთებს, ერთმანეთში რევს და ერთი სახელით მოსავს გაჭირვებით დაცემულ უბედურებას და გაჭირვებითვე აღგზნებულ ბოროტებას. ეს სახელი არის განწირულნი. ვისი ბრალია? და განა მით. უფრო მეტი არ უნდა იყოს გაჭირვებულის დახმარება, რამდენადაც ღრმად არის დაცემული საწყალი კაცი?

ამ ფიქრებით იყო გატაცებული მარიუსი, ამ ზნეობრივ სინანუ-

ლით, რადგან მოხდებოდა ხოლმე ხანდახან, ის, როგორც ყველა გულთ პატიოსანი კაცი, სწვრთნიდა თავის თავს და უფრო მეტად ემდურებოდა, ვიდრე ღირსი იყო. ამ ფიქრებით იყო გატაცებული და თან ტიხარს შესცქეროდა, რომელიც გაყვანილი იყო იმის და ჟონდრეტის ოთახის შუა, თითქოს გამჟვრვალე ეგულებოდა ეს ტიხარი და უნდოდა შიგ გაეტარებინა თავისი სიბრაღულით სავსე თვალი, რომ გაეთბო იქაურობა. ოღონა შელესილ ტიხარში ძალიან კარგად ისმოდა ყოველი სიტყვა და მოძრაობა. მარიუსივით თავის ლანდებით უნდა ყოფილიყო დაყრუებული ადამიანი, რომ არაფერი გაეგონა თავის მეზობლებისა. ტიხარს არც მარიუსის ოთახში ეკრა კედლის ქაღალდი, არც ჟონდრეტის ოთახში. შესცქეროდა მარიუსი ამ კედელს და თავისდაშეუმჩნეველად ათვალეირებდა მის სიმრთელეს. მოხდება ხოლმე, ადამიანისაგან დამოუკიდებლად მოქმედებს გონება, სინჯავს, იკვლევს, თვალყურს ადევნებს, იძიებს, სწორედ ისევე, როგორც მოფიქრება მოიქცეოდა. და უცბად წამოხტა მარიუსი. ტიხარში, ზემოთ, თითქმის ჰერთან სამკუთხი ნახვრეტი დაინახა, შედეგი სამი თამასის უვარგისად შეერთებისა, რომლებზეც გაჯს ვერ დაეჭირა თავი. კამოღზე რომ ამძვრალიყო კაცი, ამ ნახვრეტით დაინახავდა ჟონდრეტის ოთახს. სიბრაღულს ყოველთვისა აქვს, და კიდევ უნდა ჰქონდეს, ცნობისმოყვარეობა. პატარა ნახვრეტი იყო, მაგრამ საჭვრეტ სარკმელად სრულიად საკმარისი. საძრახი არ უნდა იყოს ჩუმად დანახვა გაჭირვებულისა, რომლის დახმარებას უკვე ვაპირებთ.

— ერთი ვნახოთ, ვინ არიან ეს უბედურები, — იძახდა გულში მარიუსი, — და რამდენად გაჭირვებულნი არიან.

კამოღზე აძვრა და თვალი მიადო ნახვრეტს.

თ ა ვ ი მ ე ე ქ ვ ს ა

ტყის ნადირი თავის ბუნაგში

ქალაქს, როგორც ტყეს, აქვს თავისი ტევრი, სადაც იმალება რაც კი ქალაქში ბოროტი და საშიშარი მოიპოვება. ოღონდ ქალაქის ნალმში და ძირისძირში მძვინვარე იმალება, ბიწიერი და სულმდაბალი, ესე იგი საზიზღარი; ტყეში კი, ტყის ტევრში რომ იმალება, მძვინვარე არის, ველური და დიადი, ესე იგი მშვენიერი. ბუნაგი ბუნაგია, მაგრამ ტყის ნადირისა სჯობია ადამიანისას. მღვიმე სჯობია, საშიშროების მღვიმე სჯობია გაჭირვებულის ბინას.

და სწორედ გაჭირვებულის ბინას ხედავდა მარიუსო.

თვითონაც ღარიბად იყო და ღარიბად ჰქონდა მოწყობილი თავისი ოთახი, მაგრამ, როგორც იმისი სიღარიბე იყო პატიოსანი, ისევე სუფთა იყო იმისი ოთახიც. ის ოთახი კი, რომელსაც ახლა ხედავდა იმისი თვალი, საზარელი რამ იყო, ნაგვიანი, მყრალი, ბნელი, ბინძური. ერთი სკამი იდგა ჩაღისა, ერთი გატეხილი მაგიდა, რამდენიმე გატეხილი თეფში და ოთახის ორ კუნჭულში — ორი დამტვრეული, ენით გამოუთქმელი საწოლი. ეს იყო მოწყობილობა ამ ოთახისა, გასანათებლად პატარა ფანჯარა ჰქონდა ოთხმინიანი, აბლაბუდით მოფენილი. საკმაო სინათლე შემოდირდა ამ ფანჯარაში, იმისთვის, რომ მოჩვენებად გადაექცია ადამიანის სახე. კეთროვანის ღმუწუკებულ სახეს მოაგონებდა კაცს დასერილი კედლები, და თან მყრალად დასველებული, კედლებზე ნახშირით იყო უმნოდ დაბატული უწმაწური სურათები.

მარიუსის ოთახს ფილაქანი ეგო, თუმცა ზოგან დამტვრეული! ამ ოთახში კი არც ფილაქანი იყო, არც იატაკი. გაჯი ეყარა, უკვე გაშავებული, ბოძებშუა და ზედ ნაფეხური აჩნდა. ზედ დახეული წინდები ეყარა, დაფხრეწილი ფეხსაცმელი და საზიზღარი მჩვრები. მაგრამ ამ ვითომ ოთახს ბუნარი ჰქონდა და ამიტომ იყო, რომ წელიწადში ორმოც ფრანკს ქირასა სძენდა სახლის პატრონს. რა გინდათ, რომ ამ ბუნართან არ ყოფილიყო: მაყალი, ტაფა, ქვაბი, დამტვრეული ჯამები, პატარა გალია, ბუნარში ნაცარი იყო და ცოტა ცეცხლი, ორი მუგუზალი ბოლავდა ბუნარში.

ერთი რამ იყო, რომ უფრო საზარლად ხდიდა ამ ოთახს, — იმისი სიდიდე. უშველებელი დარბაზი იყო, კედლებს შვერილებით, კუნჭულებით, შავი ორმოებით, ჰერქვეშით, ყურეებით და კონცეებით. ამიტომ მრავალი მიუვალი კუთხე მოიპოვებოდა ოთახში, სადაც განცხრომაში უნდა ყოფილიყვნენ მუშტისოდენა ობობები, იმოდენავე ტენისჭიები და იქნება უფრო უარესი და საშინელიც.

ერთი ტახტი კარებთან იდგა, მეორე ფანჯარასთან. ორივე ბუნარს ეხებოდა თავის ბოლოთი და პირდაპირ უდგა მარიუსის საჭვრეტელ სარკმელს.

ერთ კუნჭულში, მარიუსის საჭვრეტელის ახლოს კედელზე შავი ხის ჩარჩოიანი სურათი ეკიდა, ფერადი, რომლის ქვემოდან მსხვილი ასოებით ეწერა სიტყვა „სიზმარი“. დახატული იყო ერთი მძინარი ქალი თავის მძინარი ბავშვით. ბავშვს დედის მუხლზე ეძინა. ღრუბლებიდან არწივი მოჩანდა გვირგვინით და ქალი ხელს იქნევდა მძინარე, რომ თავის შვილისთვის აეცდინა ეს გვირგვინი. იქვე ნა-

პოლონი მოჩანდა ბრწყინვალეებით მოსილი, ერთ დიდ ლურჯ სვეტს მიჰყუდებოდა, რომლის თავზე იყო წარწერა:

მარენბო,
აუსტიერლიცი,
ი ე ნ ა,
ვაზრაში,
ელ ო უ.

ამ სურათის ქვეშ კედელზე მიყუდებული იყო ხის ჩარჩო, უფრო გრძელი, ვიდრე განიერი. ან სურათის ჩარჩო უნდა ყოფილიყო. პირით კედელზე მიყუდებული, ან ფანჯრის, ან სარკის ჩარჩო, იქ კედელთან დროებით მივიწყებული.

მაგიდაზე საწერ-კალამი მოჩანდა, ქალაღი. იქვე მიმჯდარიყო ერთი კაცი, ასე სამოცი წლისა, პატარა, გამხდარი, გალურჯებული. დაღვრემილი. ცბიერი თვალი ჰქონდა, მოუსვენარი და საშინელი.

ნამდვილი საზიზღარი არამზადა.

ლაფატერს რომ ენახა ეს პატარა კაცუნა, ქორს დაინახავდა დავა ქართან შეერთებულს; სისხლით გაუმადლარი ფრინველი და ხრიკიანი ავსებდნენ და ასაძაგლებდნენ ერთმანეთს; შარიანი ადამიანი საზიზღრად ჰხდოდა ქორს და მოსისხლე ქორი საშინლად ხდოდა ადამიანს.

გრძელი ჭალარა წვერი ჰქონდა. დედაკაცის პერანგი ეცვა, მაგრამ ვერ შეეკრა, ბანჯგვლიანი გაღელილი გული უჩანდა და ტიტველი ბანჯგვლიანი მკლავები. ტალანში ამოსვრილი შარვალი უჩანდა პერანგის ქვეშიდან და ძველ წაღებიდან გამოყოფილი ტიტველი თითები.

პირში ჩიბუხი ედო და ნაფაზით სწევდა; ლუკმაპური აღარსად იყო ამ ოთახში, მაგრამ თუთუნი კი მოიპოვებოდა ჯერჯერობით.

იჯდა და სწერდა, ალბათ იმის მსგავს წერილს, მარიუსმა რომ წაიკითხა.

მაგიდის ერთ მხარეს ძველი, წითელყდიანი წიგნი მოჩანდა, დახეული, ძველებურ ოღენობისა, ერთი მეთორმეტედი თაბახისა, რომლითაც ბეჭდავდნენ საბიბლიოთეკო წიგნებს. ეს ოღენობა ამტიკებდა, რომ რომანი უნდა ყოფილიყო. ყდაზე მსხვილი ასოებით იყო წარწერა:

„ლმერთი, მიფე, დიდება და ძალები — თხზულება დუკ-რმიღუმინილისა 1814 წ.“

წერდა კაცი და თან ხმამაღლა თავის თავს ელაპარაკებოდა, მარიუსს ესმოდა:

— როგორ არა ვთქვა? მკვდრებისთვისაც კი არ არის თანასწორობა! აბა პერ-ლაშეზის სასაფლაო ნახეთ. დიდებულები, რომლებიც მდიდრები არიან, სულ ზევით ბრძანდებიან, აკაციების ხეივანში, მოკირწყლულში, ისე რომ სულ ეტლებით მობრძანდებიან იქ მშვენიერი გზით. სხვები კი, საწყალი ხალხი, უბედურები, სულ ქვევით არიან, სადაც მუხლამდე ტალახია გაუვალი. ამ ტალახში მარხავენ საწყალ ხალხს, რომ უფრო მალე დაღვნიან. თუ გაგწყრა ღმერთი და მიხვედი ვისიმე საფლავის სანახავად, იქნება ველარც კი ამოძვრე ამ ტალახიდან.

კალამი დაღო, მუშტი დაჰკრა მაგიდას და წამოიძახა კბილებს ღრქენით:

— ოჰ, ქვეყანას გადავცლაპავდი!

ერთი უზარმაზარი დედაკაცი იჯდა ბუხართან მოკეცილი, ფეხშიშველა, შესაძლებელი იყო ორმოცი წლიდან ასამდე მიეცათ მისთვის.

იმასაც პერანგი ეცვა და კაბა, მრავალგან დაკერებული წვრილ სხვა და სხვა ფერის ნაჭრებით. მსხვილი ტილოს ფეშტამალი უმაღლავდა კაბის ნაწილს. თუმცა იჯდა და მოდუნულიყო, მაგრამ მანკე შეატყობდით, რომ ძალიან მაღალი ტანის დედაკაცი უნდა ყოფილიყო. თავის ქმართან შედარებით ბუმბერაზი იყო სწორედ, ჯანგისფერი თმა ჰქონდა, ჰადარა შერეული, რომელზედაც ხშირად ისვამდა ტლანქ და ბრტყელფრჩხილებიან ხელს.

გვერდზე, მიწაზე ერთი გაშლილი წიგნი ედო, იმავე ოდენობისა, როგორც ზემოთ აწერილი, ალბათ გაგრძელება იმავე რომანისა.

ერთ საწოლზე მართუსმა პატარა ქალი დაინახა, მაღალი ტანისა, გაყვითლებული. თითქმის ტიტველი იჯდა საწყალი, ფეხები ძირს დაეშვა, და ეტყობოდა არც რასმე ხედავდა, არც რა ესმოდა, თითქოს ცოცხალიც არ ყოფილიყო.

უმცროსი და უნდა ყოფილიყო მარიუსთან რომ მოვიდა, იმ ქალისა.

თერთმეტის, ან თორმეტი წლისასა ჰგავდა, მაგრამ რომ კარგად დაჰკვირვებოდით, დარწმუნდებოდით, რომ თოთხმეტისაც იყო. ეს ის გოგო გახლდათ, წინაღამეს ბულვარზე რომ იძახდა: „ესე მოეკურცხლე! ისე მოეკურცხლეო“.

ნაგვიანევი განვითარების ჯიშისა უნდა ყოფილიყო: მოზარდს არავითარი ზრდა არ ეტყობა კარგა ხანს და მერე უცბად აიყრის ტანს. სიღარიბე ჰქმნის ასეთ მცენარესავით ნაგვიანევი აღამიანს.

ამკვარ ბავშვის არც ბავშვობა აქვს და არც სიყრმე. თხუთმეტი წლისა თორმეტი წლისასა ჰგავს და თექვსმეტი წლისა უკვე ოცისას. მდღეს პატარა გოგოა საცოდავი და ხვალ ერთბაშად დედაკაცი ხდება. იტყვი, სიცოცხლის გადალახვას ცდილობს, რომ მორჩეს და მოიხვეოსო.

ამჟამად ჯერ ბავშვის შეხედულება ჰქონდა.

საერთოდ კი, ამ ოთახში არავითარი ნიშანი არა ჩანდა. შრომის და საქმისა; არც რამე ხელსაწყო იყო, არც ქარგა, არც დაზგა. ერთ კუნჭულში დამტვრეული რკინა ეყარა. ისიც საექვო. მწარედ დაღვრემილი სიზარმაცე გამეფებულები ამ ოთახში, შედეგი სასოწარკვეთილებისა და წინამორბედი სულთაბრძოლისა.

ოტა ხანს სინჯა მარიუსნა ეს გულსაკლავი ბინა, უფრო მეტად საშინელი, ვიდრე სამარე, რადგან აქ ფეთქავდა სული ადამიანისა და თრთოდა სიცოცხლე.

სხენი, სარდაფი, მიწის ქვეშა ორმოები, ეს ქვემო ნაწილი ჩვენი საზოგადოებრივ წესწყობილებისა, სადაც თავშესაფარს ჰპოვებს გაჭირვებული ადამიანი, ჯერ კიდევ ნამდვილი სასაფლაო არ არის; ეს არის მხოლოდ მისი კარიბჭე. როგორც მდიდარმა კაცმა იცის, მთელ თავის სიმდიდრეს გამოფენს ხოლმე წინა დარბაზში, ისე სიყვდილმა იცის, რომელიც გვერდით უდგას სიმდიდრეს: თავის წინა დარბაზში აგროვებს უკიდურეს გაჭირვებას.

კაცი გაჩუმდა. დედაკაცი არა ლაპარაკობდა. პატარა ქალი ისე იჯდა, თითქოს აღარც კი სუნთქავსო. კალმის ფხაჭნადა ისმოდა ქალაღზე.

და უცბად წამოიყვირა კაცმა, თან სწერდა:

— არამზადები! არამზადები! არამზადობაა ყველგან გამეფებული!

ამ სიტყვაზე, სოლომონ ბრძენის წამოძახილის შეცვლილ სიტყვაზე, მწარედ ამოიკენესა ცოლმა.

— დამშვიდდი, გენაცვალე, — მიმართა ქმარს, — ნუ შფოთავ, ჩემო კარგო, ნეტავი შენა, რომ თავს იმცირებ და წიგნსა სწერ ვილაკ არამზადებს.

გაჭირვებამ იცის, ისე მიეკვრიან ხოლმე ტანით ერთმანეთს უბედურები, როგორც ყინვაში; ტანით ეკვრიან, მაგრამ გულით კი შორდებიან. ამ დედაკაცს, ცხადი იყო, უნდა ჰყვარებოდა ოდესღაც თავისი ქმარი. მაგრამ სიღარიბეს და მით გაწყალებულ გულიდან წამოძახილ საყვედურებს ჩაექრო სიყვარული. ამ დედაკაცს თავის გულში დაწვარი სიყვარულის ფერფლიდა დარჩენოდა. მაგრამ სააღერსო სიტყვები კი, როგორც ხშირად მოხდება ხოლმე, აქამდე არ

დავიწყებოდა, და ძველებურად უძახდა: საყვარელო, ჩემო კაცო, გენაცვალე და სხვ. პირი იძახდა, გული კი გაჩუმებული იყო.
ისევ წერას შეუდგა კაცი.

თ ა ვ ი მ ე ჯ ვ ი დ ე

სტრატეგია და ტაქტიკა

ის იყო ჩამოსვლას აპირებდა გულშეჭირვებული მარიუსი, რადგან თავის სარკმელიდან უკვე ნახა, რის ნახვაც ასე უნდოდა, რომ მისი ყურადღება კარის გაღების ხმამ მიიქცია და იქვე შეაჩერა.

უცბად შემოაღეს ჟონდრეტის ოთახის კარი.

უფროსი ქალი შემოვიდა.

კაცის ღიდრონი მაშეები ეცვა, მთლად ამოსვრილი ტალახში, ტანზე ერთი ძველი, დახეული წამოსასხამი ეხურა. მარიუსთან რომ იყო წელან, ეს წამოსასხამი არა ჰქონდა; ალბათ გარეთ დატოვა, კართან, არ შეიტანა, რომ უფრო შებრალებოდა მარიუსს და მეტი მიეცა. რომ გავიდა, აიღო, წამოისხა და ისე წავიდა მოხუცებულის საძებნელად.

შევიდა ქალი ოთახში, კარი მიხურა, ერთ წამს გაჩერდა სულის მოსაბრუნებლად, რადგან ძლივსლა სუნთქავედა დაქანცული, და მერე დაიყვირა გამარჯვებით გახარებულმა:

— მოდის!

მამამ შეხედა, დედა ქალისკენ მიბრუნდა. პატარა გოგო არც კი შეინძრა.

— ვინა? — ჰკითხა მამამ.

— ბატონი!

— კეთილისმყოფელი?

— ჰო,

— სენ-ჟაკის ეკლესიელი?

— ჰო,

— ის ბებერი?

— ჰო.

— მალე მოვა?

— მე მომდევს.

— დარწმუნებული ხარ?

— დარწმუნებულიც და მეტიც.

— მაშ მართლა მოდის?

— ეტლით.

— ეტლით? როტშილდი ყოფილა, რაღა!

წამოდგა მამა.

— როგორ თუ დარწმუნებული? თუ ეტლით მოდის, როგორ მოხდა, რომ შენ უფრო ადრე მოხვედი? ხომ კარგად უთხარი ჩვენი მისამართი? ხომ უთხარი, რომ მარჯვენა ტალანის უკანასკნელი კარი არის ჩვენი? კარი რომ აერიოს, დავიღუპები კაცი! მაშ ეკლესიაში ნახე? წაიკითხა ჩემი წერილი? ხომ არა გითხრა, რა?

— ო-პო-პო! როგორ მიაჭენებს ვაჰბატონი! — უთხრა ქალმა, — აი როგორ იყო: შევედი საყდარში და მაშინვე დავინახე. იქ იყო, თავის ალაგას, საცა ყოველთვის არის. მივედი, რევერანსი გავუკეთე და წერილი მივეცი. წაიკითხა და მკითხა: — სადა დგებართ, შვილო? — მეც კარგად ვუპასუხე: — აი, ბატონო, მე მიგიყვანთ. — არა, თქვენი მისამართი მომეცითო. ჩემს ქალს ცოტა რამ სავაჭრო აქვს. ეტლს დავიჭერ. მოვისაქმებთ და თქვენზე იქნება ადრეც მივიღე თქვენსაო. — მისამართი ავუხსენი. სახლი რომ დავუხსახელე, თითქოს შეკრთა, რაღასაც ყოყმანობდა, მერე მითხრა: — სულ ერთია, მოვალო. — წირვა რომ გამოვიდა, დავინახე, ერთად გამოვიდნენ ისა და იმისი ქალი, მერე ეტლში ჩასხდნენ, მგონია. სამჯერ ვუთხარი, — მარჯვენა ტალანის უკანასკნელი კარი.

— მერე რაღა გგონია, რომ მოვა?

— პტი-ბანვიეს ქუჩაში დავინახე ის ეტლი და მოვრბივარ!

— რა იცი, რომ იმათი ეტლი იყო?

— ის ვიცი, რომ ნომერი დავინახე.

— რა ნომერია?

— ოთხასორმოცი.

— ძალიან კარგი, ჭკვიანი გოგო ხარ.

გოგომ თვალი თვალში გაუყარა მამას, აჩვენა კაცის ფეხსაცმელები რომ ეცვა, და გადაჭრით უთხრა:

— ჭკვიანი გოგო ვარ? ძალიან კარგი, მაგრამ იცოდნე, რომ მე ამ მაწიებზე აღარ ჩავიცვამ! აღარ მინდა! პირველი, — ჯანმრთელობისთვის და მეორე, სისუფთავისთვის. გულს მიწყალებს ამის ამძვრალი ლანჩა! ფეხი ტალახში მიდგას! დავდივარ და ქვეყანას ესმის ამის ჭყაპა-ჭყუპი, ბარემ ფეხშიშველად ვიარო, ის არა სჯობია?!

— მართალი ხარ, — მიუგო მამამ ტუბილი ხმით, მიუხედავად იმისა, რომ ისე გაბედვით უტევდა ქალი, — მართალი ხარ, მაგრამ

საყდარში რომ აღარ შეგიშვებენ? როგორ შეიძლება, ფეხშიშველო მიხვიდე ღმერთთან? — დაუმატა მწარე ღიმილით. მერე ისევ იმას მიუბრუნდა, რაც საიმედო იყო, და ჰკითხა:

— ისე, რომ ექვიც არა გაქვს, ჰა? უთუოდ მოვლენ?

— უკან მომღვეს-მეთქი, გეუბნები.

წელში გაიმართა კაცი. სახე გაუბრწყინდა.

— არ გეყურება, დედაკაცო? ფილანტროპი მოდის! გააქრე ცეცხლი.

დედაკაცი არც კი გაინძრა, ისე იყო განცვიფრებული ამ ბრძანებით.

ყმაწვილი ბიჭის სისწრაფით მივარდა მამა ბუხარს, აიტაცა ერთი თავმომტვრეული ქოთანნი და წყალი დაასხა ორ მუგუზალს.

მერე უფროს გოგოს უბრძანა:

— შენ ეი, ჩალა ააგლიჯე ემაგ სკამს!

ქალმა ვერა გაიგო რა ამ ბრძანებისა.

ახლა სკამს მივარდა, ჩაჰკრა ფეხი და შიგ გაიყვანა. ფეხს რომ იღებდა, ისევ უფროსს მიმართა კითხვით:

— ძალიან ცივა გარეთ?

— ჰყინავს, თოვლი მოდის.

ახლა უმცროსს მიუბრუნდა, რომელიც უძრავად იჯდა ტახტზე ფანჯარასთან, და დაიღრიალა:

— აღარ ადგები, შე მუქთახორავ?! რა უქნარაა ეს არდასაცალებელი, ესა! აბა, ჩქარა! ჩაამტვრიე ეგ შუშა!

წამოვარდა პატარა ქალი, კანკალებდა საწყალი.

— შუშა გასტეხე-მეთქი, არ გეყურება?!

პირლია შეჰყურებდა გოგო, ვერა და ვერ გაეგო, რას უბრძანებდა მამა.

— რა ღმერთი გაგიწყრა, გოგო! დაყრუვდი, თუ რა დაგემართა? ეგ შუშა ჩაამტვრიე-მეთქი!

იმისთანა კილოთი იყო თქმული ეს სიტყვა, რომ შიშის მტრი აღარა გაეგებოდა რა გოგოს. მიიბრინა ფანჯარასთან, თითის წვერებზე შედგა და მუშტი ჰკრა შუშას. შუშა ჩაიმტვრა და ხელიც დაიჭრა საწყალმა გოგომ.

— აგრე! — მოუწონა მამამ.

აჩქარებით ბრძანებლობდა მამა, მკაცრად, მოუთმენლად. თვალი გადაავლო თავის ოთახს, გასინჯა ყველა კუნძული.

მხედართმთავარივით იდგა და ათვალეიერებდა ბრძოლას ველს, რომ ყველა საჭირო განჯარგულება მიეცა დროულად თავის ჯარებისთვის ბრძოლის დაწყების მოლოდინში.

დედას აქამდე ხმა არ ამოედო. ახლა კი წამოდგა და ნელი, მიყრუებული ხმით, თითქო პირშივე ეყინება ყოველი სიტყვა; მიმართა თავის ქმარს:

— ერთი გამაგებინე, სულიკო, რას აპირებ?

— ლოგინში ჩაწეკ!

ისეთი კილოთი იყო ნათქვამი ეს ბრძანება, რომ მორჩილების მეტი აღარა გაუეიდოდა რა ქალბატონს. დაწვა და საბანი წაიხურა. ამ დროს ქვითინი გაისმა ერთ კუნძულში.

— რა იყო? რა მოხდა? — შეჰყვირა მამამ.

უმცროსი ქალი იდგა კუნძულში და ქვითინებდა. პასუხის მაგივრად ხელი დაანახვა, თქრიალით სდიოდა სისხლი.

ახლა დედამ წამოიწია და ყვირილი დაიწყო:

— სულ შენი ბრალია! რალასაც მიედ-მოედები და თვითონაც არ იცა, რა გინდა. შუშა გაატეხინე და ხელიც თან მიაყოლა საწყალმა გოგომ.

— პოდა, მეც ეგ მინდოდა, — მოკლედ მოუჭრა ქმარმა.

— რაო? შენც ეგ გინდოდა?

— ჩუმად! — შეჰყვირა ქმარმა, — მე ესპობ პრესის თავისუფლებას! — მერე პერანგი ჩამოიხია, თავის ცოლის პერანგი, ზედ რომ ეცვა, და ჩამონახევით ხელი შეუხვია პატარა ქალს.

კარგად შეუხვია ხელი, მერე თავის დახეული პერანგი გასინჯა და კმაყოფილება დაეტყო.

— პერანგიც კარგად არის, — წამოიძახა სიამოვნებით, — ძალიან კარგად არის ყველაფერი.

ცივი ქარი გრიალებდა გარეთ და გატეხილ ფანჯრიდან შედიოდა თანში. ქარს ნისლი შემოჰყვია და თეთრ, რბილ, ხელშეუხებელ ბამბად მოედო იქაურობას. თოვლი მოდიოდა. გუშინ, მირქმას, მზე რომ სიცივეს დაგვპირდა, აასრულა კიდევ თავისი დაპირება.

ერთხელ კიდევ გადაავლო თვალი მამამ ყველას და ყველაფერს, ხომ არა დამავიწყდა რაო? აქანდაზი აიღო, მოაგროვა ნაცარი და ჩამქრალ, დასველებულ მუგუზალს დააყარა, რომ მთლად ჩაემალა წელანდელი ცეცხლი.

მერე ბუხარს მიეყრდნო და თქვა:

— აი, ახლა კი მზადა ვართ ფილანტროპის მისაღებად.

მზის სხივი ღრმა ორმოში

მამასთან მივიდა უფროსი ქალი, ხელი დაადო ხელზე და უთხრა:

— ხედავ, როგორა მცივა?

— ეეჰ, — შეუტია მამამ — მე უფრო მეტად მცივა!

ველარ მოითმინა დედამ და შეუტია ქმარს:

— შენ ყოველთვის ჩვენზე მეტი გხვდება ყველაფერი, გაჭირვებაც კი!

— ჩუმად!

იმნაირი ხმით უბრძანა კაცმა, ისეთი თვალით გადახედა, რომ ჩააჩუმა თავისი მეუღლე.

მიჩუმდა ცოტა ხნით ყველა. უფროსი ქალი ტალახს აცლიდა თავის წამოსასხამს, უმცროსი ისევ ტიროდა. წამოიწია დედამ, მოეხვია პატარას, გულში ჩაიკრა, კოცნა დაუწყო და თან ეხვეწებოდა:

— ნუ, შვილო, ნუ, გენაცვალოს დედა! ნულარ ტირი, თორემ მამას გააჯავრებ.

— არა! — შეჰყვირა მამამ, — პირიქით, იტირე! ქვითინით იტირე, ქვითინით! რაც შეიძლება მწარედ!

მერე უფროსს მიუბრუნდა:

— რა ღმერთი გაუწყრა, რატომ არ მოდის? არა, რომ არ მოვიდეს? ცეცხლი ჩავაქრე. სკამი წაეახდინე, პერანგი დავიხიე, შუშა გავტეხე და ასე ამოდ ჩამიაროს ამოდენა ხარჯმა?

— და ხელი წაუხდინე გოგოს! — წაიდუღუნა დედამ.

— მერე როგორ ყინავს! ლამის გავიფიჩხო ამ ოხერ ფარღალა-ლაში! არა, რომ არ მოვიდეს! ან რად იკადრებდა დროზე მოსელას? დიდი კაცია და უნდა მალოდინოს! ზის სადმე არხეინად და ფიქრობს, — იმისთვის არის გაჩენილი ღარიბი, რომ მდიდარს შესციცინებდესო — ოჰ, როგორა მძულს, როგორ მეჯავრებიან ეს მდიდრები! როგორ ამოგწყვეტდი დედა-ბუდიანად! და რა ნეტარება მეწვეოდა, რა სინარული, რა ზეიმი, მდიდრების ამოწყვეტას რომ მოვესწრებოდე! მდიდრები! შემძლებლები! ვითომ ჩვენი კეთილისმყოფელნი! ოინბაზები და არა კეთილისმყოფელნი! თვალთმაქცეები! თვეში სამოცჯერ ეზიარებიან, წირვა-ლოცვას არ დააკლდებიან. ხალხის მატყუარ მღვდლების თაყვანისმცემელნი, რომ ტკბილი ქადაგებით თვალი აუხვიონ საწყალ ხალხს. ჩვენ ვინა ვყრივართ? რაც არიან, მდიდრები არიან! მდიდრები არიან, ფულით დიდებულნი!

ჩვენი შეურაცხყოფელნი! მოეთრევიან, გადასაგდებ ძველისძველს გვაჩუქებენ რასმე, ან გამხმარ პურს გადმოგვიგდებენ, და თავი მოსწონთ თავიანთ ქველმოქმედებით. მე თქვენი ნასუფრალი კი არ მინდა, თქვე არამზადებო, თქვენა! მე თქვენი ფული მინდა, თქვენი სიმდიდრე! ფული მინდა, ფული! აბა, ფულს როგორ მოგვცემენ? ხომ მაშინვე შევეჭამთ! მაშინვე დავითრობით! ჩვენისთანა ლოთებს და უქნარებს ფულს მისცემენ? და თვითონ რაღა ბრძანდებიან, ერთი ჰკითხოს კაცმა? განა შრომით სიმდიდრე შეიძინება? სულ ნაქურდალი აქვთ, რაცა აქვთ! ან როგორ გამდიდრდებოდნენ, რომ არ მოეპარათ და ხალხი არ გაეფცქვნათ? ერთ ხალიჩაზე უნდა მოაქციოს კაცმა საზოგადოება, ასწიოს ოთხივე კუთხით და ზღვაში გადაუძახოს! მთლად დაილუპება ყველაფერი, მართალია, მაგრამ ისიც ხომ მართალია, რომ აღარც მდიდარი იქნება, და აღარც ღარიბი? რა ვქნა, რას შვრება შენი ღორისდინგიანი კეთილისმყოფელი? რატომ არ მოშავდება? იქნება ჩვენი მისამართი დაავიწყდა იმ გამოყრუებულ ბებერს! დაგენადლევებით, რომ იმ უტვინო ბებერს...

ამ დროს კარი დაუკაკუნეს ოდნავ. მაშინვე კარისკენ გადახტა მამა, გააღო, პატივისცემით ღრმად დაუკრა თავი და შესძახა ტკბილი ღიმილით:

— მობრძანდით, ბატონო, მობრძანდით! ღირს ჰყავით ჩემი ბინა თქვენით და თქვენი მშვენიერი ასულით!

ერთი მოხუცებული კაცი გამოჩნდა კარში და ერთი ყმაწვილი ქალი.

მარიუსი ისევ იქვე იდგა და ყველაფერს ხედავდა. ადამიანის ენას არ ძალუძს გამოთქვას, რა იგრძნო ამ დროს მარიუსმა.

ეს ის იყო!

ვისაც ჰყვარებია, მან იცის, რა ნეტარი და სხივმოსილია ეს ორი ასო „ის“.

ის იყო! ისეთი სხივი მოჰფინა იმისმა შემოსვლამ მარიუსს, რომ ძლივსღა გაერჩია იგი, ის ვარსკვლავი, რომელიც უნათებდა ამ ექვსი თვის განმავლობაში! იგივე თვალები, იგივე შუბლი, იგივე ბაგე, იგივე მშვენიერი სახე, რომელმაც დღე დაუბნელა, როდესაც მიემალა. ჩვენება გაქრა, მაგრამ აგერ, ხელახლა მოვევლინა!

მაგრამ აქ როგორ გაჩნდა? ამ ბნელეთში, ამ საზიზღარ ოთახში, ამ საშინელებაში!

შიში მოერიო მარიუსს; კანკალებდა. როგორ? ის არის? ისე უცემდა გული, რომ თვალს უბნელებდა. ცოტა კიდევ და ცრემლს ვეღარ შეიკავებდა. როგორ? ისევ ხედავდა ამდენ ხანს დაკარგულს? შერე როგორ ეძებდა! ეს ქალი კი არა, სული დაჰკარგვოდა თავისი და აგერ იპოვა!

ისევ ისე მშვენიერი იყო ქალი, ოღონდ ფერი წასვლოდა ოდნავ. ლამაზ სახეს ხავერდის ქული უმშვენებდა. შავ ატლასის ქათიბში წერწეტად მოჩანდა იმისი წელი, გრძელი კაბა ვერა ჰფარავდა იმის კოხტა, კოპწია ფეხს.

ბ. ლებლანიც თან ახლდა.

რამდენიმე ნაბიჯი გადადგა ოთახში ბ. ლებლანმა და მაგიდაზე დადო ერთი მოზრდილი პაკეტი.

ქონდრეტის უფროსი გოგო კართან ატუზულიყო და შურით სავსე თვალით შესცქეროდა ქალის ხავერდის ქუდს, იმის აბრეშუმის ქათიბს და მის მშვენიერ ბედნიერ სახეს.

თ ა ვ ი მ ე ც ხ რ ე

ლაშის იტიროს ჟონდრებმა

იმდენად ბნელი იყო ეს ოთახი, რომ გარედან შემოსულს ისე ეჩვენებოდა, თითქო ბნელ სარდაფში ჩასულიყოს. ახლად მოსულუბიც დიდი სიფრთხილით მოიწვედნენ წინ, ძლივს არჩევდნენ ოთახის მოწყობილობას. ქონდრეტს, იმის ცოლს და ქალებს ისე ჰქონდათ თვალი მიჩვეული, რომ მშვენიერად ხედავდნენ და დაკვირვებით სინჯავდნენ მოხუცებულსაც და იმის ქალსაც.

ბ. ლებლანი მივიდა ქონდრეტთან, დაღონებულ, მაგრამ კეთილი თვალით შეხედა და უთხრა:

— აი, ბატონო, ცოტა რამ მოგართვით ამ პაკეტით, ცოტა ტანისამოსია, ახალი. წინდები და თბილი შალის საბნები.

— თავის სიკეთით გვაესებს ჩვენი ქველი კეთილისმყოფელი!— დაიძახა ქონდრეტმა და თავი დაუკრა; ისე მოიღუნა, კინაღამ მიწას დაჰკრა თავი. მერე თავის უფროს ქალს მივარდა და, მანამ მოსულები ამ საძაგელ ბინას ათვალიერებდნენ, აჩქარებით ჩასჩურჩულა ყურში:

— ნახე? მე რაღას ვამბობდი? მჩვრები მოიტანეს და არა ფული; სულ ასეთები არიან! მართლა, ამ გამოყეყეჩებულს რომ წიგნი მივწერე; გვარი რა მოვაწერე?

— ფაბანტუ — მიუგო ქალმა.

— დრამატიული არტისტი, ძალიან კარგი!

სწორედ დროზე გაახსენდა ქონდრეტს თავისი გვარი, რადგან ამ დროს მიუბრუნდა ლებლანი და ეტყობოდა იმასაც დავიწყებოდა:

— მართლა საცოდავ მდგომარეობაში ყოფილხართ, ბატონო... ბატონო...

— ფაბანტუ — წასძახა ჟონდრეტმა.

— ბატონო ფაბანტუ, დიახ, ახლა მომაგონდა.

— დრამატიული არტისტი, ბატონო, ერთ დროს საკმაოდ სახელოვანი...

ეტყობოდა, სწორედ შესაფერად ეჩვენა ჟონდრეტს ეს დრო, რომ ხელთ ეგდო თავისი ქველმოქმედი: მოახსენა არტისტის წარსული; მოახსენა იმ ხმით, რომელშიც შერეულად ისმოდა ბაზრის მასხარის ჟავისთავით აღტაცება და ქუჩაში ხელგაწვდილ მთხოვარის თავმდაბლობა:

— ტალმას მოწაფე! დიახ, ბატონო, სახელოვან ტალმას მოწაფე გახლავართ მე უბედური. იყო დრო, ბატონო, მეც მიღიმოდა ბედი. მაგრამ ვაი, რომ ბედს უბედობა მოჰყვება! ხომ ხედავთ, ჩემო მხსნელო, არც პური გვაქვს, არც ცეცხლი გვინთია. ერთადერთი სკამილა შემრჩენოდა, ისიც ჩალაჩაგლეჯილი! ფანჯარაში გატეხილი შუშა! მერე ამ ყინვაში! ჩემი მეუღლეც ავადმყოფი! რამდენი ხანია, ლოგინად არის ჩავარდნილი!

— საწყალი ქალი, — შეებრალა ლებლანს.

— ეს გოგო გახლავთ და, ისე აქვს ხელი წამხდარი, რომ...

იმ გოგოს ისე მოსწონებოდა მოხუცებული და იმისი ყმაწვილი ქალი, რომ ხელიც დავიწყებოდა, ტირილიც, იდგა და შესცქეროდა გამტერებული.

ახლა იმას მივარდა მამა და ჩასჩურჩულა:

— იტირე, იღრიალე, შე...!

მისწვდა და ხელში უჩქმიტა, სწორედ იქ, სადაც გაჭრილი ჰქონდა. კარგი დახელოვნებული ოინბაზი ვერ მოახერხებდა ასე სწრაფად და შეუმჩნეველად თავის ოინის მოწყობას.

საშინლად შეჰკივლა გოგომ.

სათაყვანო ყმაწვილი ქალი, რომელიც მარიუსს გულში „თავის ურსულად“ მიაჩნდა, მიუახლოვდა მტირალს და ალერსით მიმართა:

— საბრალო გოგონავ!

— უნდა მოგახსენოთ, ჩემო მშვენიერო ქალბატონო, — დაიწყო ჟონდრეტმა, — დასისხლიანებული აქვს მთელი მაჯა ამ უბედურს. ქარხანაში მუშაობდა, რომ დღეში ექვსი სუ მიეღო. დიახ, ქალბატონო, ექვსი სუ დღეში, და უცაბედად მანქანის ჩარხს დაეკრა ხელში. შეიძლება კიდევ მოსაჭრელი გაუხდეს.

— ნუთუ მართლა? — ჰკითხა შეშინებულმა მოხუცმა.

პატარა ქალს ეს სიტყვა მართლად ეჩვენა და ჰკითხინი დაიწყო.

— ვაი, რომ ასე ცუდად გახლავთ საქმე, ჩემო კეფილისმყოფელო!

ელაპარაკებოდა ჟონდრეტი ბ. ლებლანს და თან თვალს აღარ აშორებდა. უცნაური დაჟინებით აჩერდებოდა. ისე ათვალეირებდა, თითქოს ცდილობს რაღაც აღადგინოს თავის მენსიერებაში. მოხუცებული და იმისი ქალი რომ პატარა გოგოს შემოეხვივნენ, მტირალის დასამშვიდებლად, ის თავის ცოლთან მივარდა, რომელიც დამწუხრებული თვალთ გამოიყურებოდა ლოგინიდან, და სწრაფად უთხრა ჩუმად:

— კარგად დაუკვირდი ამ კაცს!

მერე ისევ ლებლანს მიუბრუნდა და განაგრძო თავისი მოთქმა-ჩივილი:

— აი, ბატონო, ამ პერანგის მეტი არა მახადიარა და ისიც ჩემი მეუღლისა მაცვია, მთლად დახეული ამ ყინვაში. სახლიდან ვერ გავსულვარ, რადგან ტანისამოსი არა მაქვს. ცოტა რამ ტანსაცმელი რომ მქონდეს, წავიდოდი, ქალბატონ მარსსა ვნახავდი, რომელიც კარგად მიცნობს და ძალიანაც ვუყვარვარ. მგონი ისევ იქ უნდა იდგეს ტურ-დე-დამის ქუჩაზე. ერთად ვთამაშობდით პროვინციაში. მეც მერგებოდა ხოლმე იმასთან ერთად დაფნის გვირგვინი. სელიმენი შემეწეოდა, ბატონო, ელმირი დაეხმარებოდა ბელიზერს, მაგრამ აღარც ელიმირია, აღარც ბელიზერი! აღარაფერი! ერთი სუ არ მოიპოვება ჩემ ჯიბეში! ცოლი ავადა მყავს და სუ არ მომეპოვება! ქალი, ხელი უხმება და სუ არ მომეპოვება! სული ეხუთება ჩემს მეუღლეს, წლოვანებას მოსდევს, ბატონო, და ახლა ნერვებიც აშლილი აქვს! მოვლა უნდა, წამლობა უნდა. იმასაც და ჩემ გოგოსაც! მაგრამ ეს ექიმებიო, ეს წამლებიო! უფულოდ ვინ რას მომაქვავებს? აკი მოგახსენებთ, ერთი სუ არსადა გდია ამოდენა სახლში. ისე ვართ გაჭირვებული, რომ მუხლს მოვიყრიდი შავი ფულის წინაშე.

— აი, ბატონო რა მდგომარეობაში გახლავთ ხელოვნება! და იცით კი, ჩემო მშვენიერო ქალბატონო, და თქვენც ჩემო გულუხეო მფარველო, სიკეთით და სათნოებით აღსავსენო, იცით კი, სადა განახათ ჩვენდა საბედნიეროდ ჩემმა ქალმა? ეკლესიაში, ბატონო, რომელსაც ავსებთ თქვენი ზადლიან სურნელებით, და სადაც ყოველდღე სალოცავად დადის ჩემი ქალი. დიახ ბატონო, მე ჩემი შვილეზის სარწმუნოებრივ აღზრდასაც ვცდილობ. არ მინდა, ბატონო, რომ თეატრისკენ ქნან პირი. ოჰ, თუ ღმერთი გაუწყრათ და ცოტაც არის ფეხი წაუსხლტათ სადმე! მე ხუმრობა არ მიყვარს! სულ იმას ჩავჩიჩინებ, რომ პატიოსნება შევაგნებინო, ზნეობა, სათნოება! ასე,

ბატონო, სწორი გზით უნდა იარონ ჩემმა შეილებმა, მადლობა ღმერთს, მამა ჰყავთ! უპატრონო უბედურები კი არ არიან, რომლებიც იმით იწყებენ, რომ პატრონი არა ჰყავთ და იმით ათავებენ, რომ ყველას ირთავენ. არა, ბატონო, ფაბანტუს ოჯახი მაგას ვერ აიტანს! პატიოსნად აღზრდილ ჩემ შეილებს, ზნეობრივ წმინდად და ღეთისმოსაყად. და ვერ წარმოიდგენთ, ბატონო, ჩემო ღირსეულ ბატონო, რა უბედურება მომეღის ხვალ? ხვალ 4 თებერვალი გახლავთ, უკანასკნელი ვადა, ჩემი სახლისპატრონის მიერ დანიშნული. თუ ამალამ მთლად არ ჩავაბარე ქირა, ხვალ დილით მე, ჩემი უფროსი ქალი, ჩემი ავადმყოფი ცოლი, ჩემი ხელწამხდარი ქალი განდევნილნი ვიქნებით ამ ოთახიდან და ქუჩაში ვეყრებით უბინაოდ. ცის ქვეშ ამ ყინვაში და თოვლში! აი, ბატონო, ჩემი განკითხვის დღე. ერთი წლის ქირა მმართვეს, მთელი სამოცი ფრანკი.

ტყუოდა ჟონდრეტი. წლისაც რომ მართებოდა, სულ ორმოცი ფრანკი იქნებოდა, მაგრამ წლისაც არ უნდა ყოფილიყო, რადგან ნაწილი მარიუსმა გადაუხადა.

ბ. ლებლანმა ჯიბიდან ხუთი ფრანკი ამოიღო და მაგიდაზე დადო.

ამით ისარგებლა ჟონდრეტმა და ყურში ჩასძახა თავის ქალს:

— არამზადა! რას მეყოფა მაგისი ხუთი ფრანკი? ჩემ სკამს ვერ ამინაზღაურებს და გატეხილ შუშას! ამოდენა ხარჯს ხუთი ფრანკით დაჰტარავს?

ამასობაში ლებლანმა გაიხადა თავისი პალტო და სკამის ზურგზე გადაკიდა. პალტოს ქვეშ სხვა პალტო სცმოდა. მერე ჟონდრეტს უთხრა:

— ამ ხუთი ფრანკის მეტი თან არა მაქვსრა. მაგრამ შინ მივიყვან ჩემ ქალს და ამ სალამოს კიდევ ვნახავთ. ხომ ამ სალამოს უნდა ჩააბაროთ ქირა თქვენს სახლისპატრონს?

უცნაური სინარული დაეტყო ჟონდრეტის სახეს და სწრაფად მისცა პასუხი:

— დიახ, ჩემო კეთილისმყოფელო. რვა საათზე ჩემ სახლის პატრონთან უნდა ვიყო.

— მაშ მე ექვს საათზე მოვალ და სამოც ფრანკს მოგიტანთ.

— თქვენა ხართ ჩემი მხსნელი! — შეჰყვირა ჟონდრეტმა. და ერთხელ კიდევ წასჩურჩულა თავის ცოლს:

— კარგად დააკვირდი ამ კაცს!

ბ. ლებლანმა ხელი დაუქირა თავის ქალს და კარისკენ მიბრუნდა.

— მაშ სალამომდე, მეგობრებო!

— ექვს საათზე? — შეეკითხა ჟონდრეტი.

— სწორედ ექვს საათზე.

ამ დროს თვალში ეცა ჟონდრეტის უფროს ქალს სკამის ზურგზე გადაკიდებული პალტო და შეჰყვირა:

— პალტო დაგავიწყდათ, ბატონო, აგერა სკამზე!

საშინელი თვალით გადახედა ჟონდრეტმა თავის ქალს და თან მხრები აიჩეჩა. რომ შესძლებოდა, მეხს დასცემდა თავის თვალით.

ბ. ლებლანი მოუბრუნდა და უპასუხა ღიმილით:

— არ დამავიწყდა, აქა ვტოვებ.

— ოჰ, ჩემო მფარველო, ჩემო დიდებულო ქველმოქმედო! — შეჰყვირა ჟონდრეტმა, — ლამის ვიტყვი მე უბედურმა! ნება მიბოძეთ, ეტლამდე მიგაცილოთ.

— თუ აგრე გინდათ, ეგ პალტო ჩაიცვით, თორემ მართლა ძალიანა ცივა.

მეორედ კი აღარ გაამეორებინა ჟონდრეტმა, მივარდა, უცბად ჩაიცვა პალტო.

და ერთად გავიდნენ სამნი, წინ ჟონდრეტი მიუძლოდათ.

თ ა ვ ი მ ე ა თ ე

ეჭლის ნიხრი: საათუი ორი ფრანკი

ამ სცენისა არაფერი გამოეპარა მარიუსს, თუმცა, სწორედ რომ ვთქვათ, არა დაუნახავსრა, ის თვალს არ აშორებდა თავის სატრფოს. ქალის დანახვა და მარიუსის გამოცოცხლება ერთი იყო, მაგრამ თვალიც ზედ დარჩა და გულიც. შესცქეროდა თავის საყვარელ არსებას და იმ ნეტარებით იყო სულდგმული, რომელიც ყოველ მატერიალურ გრძნობას ავიწყებს ადამიანს, და მთელი მოსაზრებით მიაქანებს ერთ მხარისკენ. შესცქეროდა ქალს კი არა, ატლასის ქათობით და ხავერდის ქუდით მოკაზმულ ელვარებას, და თვით მზეც რომ შემოსულიყო ამ დროს ოთახში, ისიც ვერ დააბრმავებდა ასე.

ახალგაზრდა ქალი პაკეტს რომ ხსნიდა და ტანისამოსს და საცვალს უშლიდა დედას და ხელშეხვეულ ქალს, თან აღერსიანად ელაპარაკებოდა მათ. მარიუსი ჯამუშევით თვალს ადევნებდა ყოველ მის მოძრაობას, ყურს უდებდა ყოველ მის სიტყვას; კარგად იცნობდა მის თვალებს, ბაგეს, მის სილამაზეს, წერწეტ წელს, მაგრამ ჯერ ხმა არ გაეგონა იმისი. ერთხელ ბაღში თითქოს მოესმა რამდენიმე სიტყვა, მაგრამ დარწმუნებული კი არ იყო, რომ იმის სატრფოს ნათქვამი იყო ეს სიტყვები, სიცოცხლეს არ დაიშურებდა.

რომ გაეგონა როგორმე ამ ანგელოზის ხმა და გულში ჩაემარხა ეს მუსიკა. მაგრამ ყველაფერს აყრუებდა და ჰფარავდა ჟონდრეტის ქება-ვედრება და მოთქმა-ჩივილი. აღტაცებული იყო მარიუსი და თან გაბრაზებული, რომ მის ნეტარებას ხელს უშლიდა ეს არამზა-და. გახლებული შესცქეროდა ყმაწვილ ქალს და თან თავის თავს ეკითხებოდა, ნუთუ მართლა ის არის, ის ღვთაებრივი არსება ამ სა-ზიზღარ, საშინელ ბინძურობით და ვერაგობით აღსავსე ადამიანებში? ისე ეჩვენებოდა იქაურობა, თითქო გერიტი ჩარეულიყოს ჯოჯოხეთში.

ოთახიდან რომ გავიდნენ, ერთადერთი სურვილი დაეფულა მარიუსს, თან გაპყოლოდა, კვალდაკვალ მიჰყოლოდა, თვალი არ მოეშორებინა, ვიდრე იმის ბინას არ მიაგნებდა, და არამც და არამც აღარ დაეკარგა ასე სასწაულებრივ ნაპოვნი. ჩამოხტა კამოდიდან და ხელი სტაცა ქუდს. ის იყო კართან მივიდა, უნდა გაეღო, და იქვე შეაყენა ერთმა ფიქრმა: ტალანი გრძელი იყო, კიბე-ბნელი ჩასა-ვალი, ჟონდრეტი — ყბედი და, ცხადი იყო, ბ. ლებლანი ჯერ ეტ-ლთან არც კი იქნებოდა მისული. ერთიც ვნახოთ, უკან მოიხედა ტალანში, ან კიბეზე, და მარიუსი დაინახა! მარიუსი ამ სახლში! შეძრწუნდება, რაღა თქმა უნდა, და კიდევ მოახერხებს რასმე, რომ ახლაც ისევე მიემალოს. არა, ეს არ ივარგებს, მაგრამ რა ჰქნას? ცოტა მოითმინოს? კარგი, მაგრამ, ეტლი რომ წავიდეს ამ ლოდინ-ში? ყოყმანობდა მარიუსი. ბოლოს გაბედა გავიდა, თავის ოთახიდან.

ტალანში აღარავინ იყო, კიბისკენ გაიქცა. აღარც კიბეზე დახ-ვდა არავინ! საჩქაროდ ჩაირბინა. გავიდა ქუჩაში და სწორედ დრო-ზე მიასწრო, პტი-ბანკიეს ქუჩისკენ ჩაუხვია ეტლმა და პარიზის-კენ წავიდა.

მარიუსიც ამ მიმართულებით მიჰყვა ჩქარი ნაბიჯით. ქუჩის კუთხეს რომ მიატანა, თვალი მოჰკრა ეტლს, რომელიც სწრაფად მი-დიოდა მუფტარის ქუჩაზე; ძალიან შორს იყო, შეუძლებელი იყო, ვეღარ მიყვებოდა. სირბილით ხომ არ გამოუდგებოდა? ეგეც რომ არ ყოფილიყო, შენიშნავდნენ ეტლიდან, რომ ვილაც მისდევთ სირ-ბილით. ბ. ლებლანი იცნობდა მაშინვე, და თავს შეიერცხვენდა ტყუილ-უბრალოდ. ამ ფიქრებში რომ იყო, პატარა ეტლი დაინახა ცარიელი. საკვირველი შემთხვევა. ღმერთმა მოხედა სწორედ. უება-რი საშუალება იყო, საშიშროებას არას წარმოადგენდა და ბედს ეწეოდა მარიუსი.

დააყენა ეტლი და შეჰყვირა:

— საათობით!

ყელსახვევი არ შემოეკრა მარიუსს, ძველი საშინაო ტანისამოსით გამოსულიყო, დიღებგახსნილი, რადგან ზოგან სულაც აღარა ჰქონდა დიღები. დახეული პერანგი უჩანდა გულზე.

გააჩერა ეტლი. თვალი მოხუჭა მეეტლემ, მარცხენა ხელი გაუშვირა მარიუსს და თან სალოკ თითს ცერზე ისვამდა.

— რა გინდათ? — ჰკითხა მარიუსმა.

— წინდაწინ ფული, — მოკლედ მოუჭრა მეეტლემ.

მაშინ მოაგონდა მარიუსს, რომ ჯიბეში სულ თექვსმეტი სუ დარჩენოდა.

— რამდენი?

— ორმოცი სუ.

— დაებრუნდებით და მაშინ მოგცემთ.

პასუხის მაგივრად მეეტლემ დაუსტვინა და მათრახი გადაჰკრა ცხენს.

გულწასულივით შეჰყურებდა მარიუსი თავისი იმედის გაქცევას.

ოცდაოთხი სუ აკლდა და ამ ოცდაოთხი სუ-ს გამო ჰკარგავდა სიხარულს, ბედს, სიყვარულს! მზემ გაუღიმა ერთ წამს და ისევ ბნელში ვარდება! თვალი აეხილა ერთ წამს და ისევ დაბრმავდა! მწარე სინანულით მოაგონდა ის ხუთი ფრანკი, დილით რომ მისცა იმ უბედურ ქალს. ის ხუთი ფრანკი რომ ჰქონოდა, აღდგებოდა კაცი, ხელახლა დაიბადებოდა, თავს დააღწევდა წყვილიადს, თავს დააღწევდა მარტოობას, სულიერ მწუხარებას, სიჭკრივეს. თავის ავბედის შავ ზონარს გადააბამდა მის თვალწინ გაელვებულ ოქროს ბაწარს, მაგრამ ვაი, რომ იგი ხელახლა ხელიდან გაუსხლტა! შინ დაბრუნდა გულჩათხრობილი.

რომ სცოდნოდა ლებლანი დაჰპირდა ჟონდრეტს — ამ საღამოს კიდევ მოვალ და ფულს მოგიტანო, — მაშინ შეეძლო უფრო კარგად მოეწყო საქმე თავისი წადილის ასასრულებლად, მაგრამ მას არაფერი გაუგონია, ისე იყო გართული ქალის ცქერით.

ის იყო უნდა შესულიყო სახლში, რომ ქუჩის მეორე მხარეს, ერთ მიყრუებულ სახლის კედელთან ჟონდრეტი დაინახა, „ფილანტროპის“ მოტანილი პალტო ეცვა. ვიღაც კაცს ელაპარაკებოდა საუკვო სახისას, ერთ იმათგანს, რომლებიც შეხედულებით მოსარიდებელნი არიან, სიტყვით — ვერაგნი და აზრით — ბოროტნი, მთელ დღეს ძილში ატარებენ, რომ ღამე უფრო კარგად იშრომონ. ერთ ამგვარ თავის ამხანაგს ელაპარაკებოდა ჟონდრეტი.

თოვდა, ბარდნიდა და ამ სიცივეში ისეთი გატაცებით ლაპარაკობდა ეს ორი კაცი, რომ აღარც ყინვა ახსოვდათ და აღარც თოვ-

ლი. პოლიციელს რომ დაენახა; ეჭვი აღეძვროდა. მარიუსმა კი ყუ-
რადღებაც არ მიაქცია.

გულმოკლული იყო თავის მარცხით, მაგრამ მაინც გაიკვირვა იმ
კაცის დანახვა, ჟონდრეტი რომ ელაპარაკებოდა, რადგან ძალიან
ჰგავდა ერთ ქურდბაცაცას, სახელად პანშოს, მეტსახელად გაზა-
ფხულას, ანუ ბიგრნაილს, რომელიც კურფეირაკმა დაანახვა ერთ-
ხელ და უთხრა, რომ მას მთელი უბანი იცნობს საკმაოდ საშიშარ
ღამის რაინდადამ.

ამ კაცის სახელი მოხსენებული იყო წინა წიგნში. ეს პანშო, მეტ-
სახელად რომ გაზაფხულას და ბიგრნაილს ეძახდნენ, შემდეგში
მსხვილ ქურდობაში და კაცის კვლაში იყო ჩარეული და სახელოვან
გაიძვერად ითვლებოდა. იმ დროს კი კარგი, მოხერხებული ქურდი
იყო ჯერჯერობით. გავიდა ხანი მას შემდეგ. დღეს ქურდებში და
ავაზაკებში ტრადიციად დარჩენილა იმისი ვერაგობა. უკანასკნელ
მეფის დროს მთელი სკოლა ჰქონდა ამ პანშოს ქურდების და ავა-
ზაკებისა. ლაფორსის ციხეში ხომ სათაყვანოდ ჰქონდათ და სადი-
დებლად იმის სახელი. ამ ციხეში, სწორედ იმ ალაგს, სადაც დარა-
ჯების გზის ქვეშ გათხრილია ფეხის-ალაგებიდან გამყვანი მილი,
რომლითაც 1843 წ. დღისით გაიპარა ციხიდან ოცდაათი ტუსადი,
სწორედ ამ მილის ქვაზე მოჩანდა იმისი სახელი — პანშო — უშიშ-
რად გამოქანდაკებული ბრტყელ ქვაზე, როდესაც გაპარვას აპირებ-
და. 1832 წელს პოლიცია თვალს აღევენებდა უკვე, მაგრამ ჯერ საა-
მისო არა ჩაედინარა.

თ ა ვ ი მ ე თ ი რ თ მ ე ბ ი

ს ა ვ დ ა ს ს უ რ ს მ ი ე უ ვ ე ლ ო ს ს ი ლ ა რ ი ბ ე ს

ნელი ნაბიჯით ავიდა კიბეზე მარიუსი. ის იყო, უნდა შეელო
თავის ოთახის კარი, რომ იქვე ტალანში ჟონდრეტის უფროსი ქალი
დანიხა, რომელიც თურმე უკან მოსდევდა. ჭირივით შეეჯავრა ეს
გოგო. ეს გოგო იყო, რომ ჯიბეში ედო იმისი ხუთი ფრანკი! გვიან-
და იყო, უკან ხომ ვერ გამოართმევდა მიცემულ ფულს. ეჰ, ეტილიც
წასული იყო და კვალი დაკარგული! და კიდევ რომ ეთხოვა, სულ-
ერთი იყო, აღარ დაუბრუნებდა.

ცხადი იყო, ამ გოგოს არ ეცოდინებოდა ბ. ლებლანის სახლი,
რადგან ფაბანტუს გვართ ხელმოწერილი უსტარი სენ-ჟაკის საყ-
დარში მიაართვა ბატონ კეთილისმყოფელს, და არა სახლში.

შევიდა თავის ოთახში, კარი მოხურა, მაგრამ ვერ მოიხურა კარი. მობრუნდა და ვილაცის ხელი დაინახა, — კარი ეჭირა.

— ვინ არის? რა გინდათ?

ქონდრეტის ქალი იყო, უფროსი.

— თქვენა ხართ? — ჰკითხა უკმეხად მარიუსმა, — სულ თქვენა და თქვენ! რა გინდათ ჩემგან?

ჩაფიქრებულსა ჰგავდა გოგო და არც კი უყურებდა მარიუსს. აღარ ეტყობოდა დილანდელი გამბედაობა. ოთახში არ შედიოდა და ბნელ ტალანში იდგა თავდალუნული.

— რა ვქნა, არ მეტყვი, რა გინდათ ჩემგან?

ახედა ქალმა თავისი მიბნედილი თვალით, რომელში თითქოს რაღაც ნათელი მოჩანდა, და ალერსით უთხრა:

— დაღონებული ხართ, ბატონო მარიუს, რა დაგემართათ?

— მე?

— დიახ, თქვენ.

— მე არაფერი მომსვლია.

— როგორ არა?

— არა-მეთქი.

— მე კი ვხედავ, რომ რაღაც გაწუხებთ.

— თავი დამანებეთ!

კიდევ სცადა კარის მოხურვა, მაგრამ ამაოდ, მაგრად ეჭირა ქალს.

— ჰოდა, რაკი აგრეა, სცდებით, ბატონო მარიუს. მიუხედავად იმისა, რომ დიდი სიმღიდრის პატრონი არა ხართ, მაინც ძალიან გულკეთილი იყავით ამ დილას. მოდი, ახლაც ისევე გულკეთილად მომექეცით. პურის ფული ხომ მომეცით. ახლა ის მითხარით, რა დაგემართათ? რაღაც გაწუხებთ, ცხადადა ჩანს. მე არ მინდა, რომ თქვენ გაწუხებდეთ რამე. რომ არ ვიცი, როგორ ავაშოროთ ეს მწუხარება? იქნებ გემსახუროთ რაიმეთი? მიბრძანეთ, როგორ გემსახუროთ? მე თქვენი საიდუმლოება კი არ მინდა. — არც მინდა და ნურც მეტყვი, — არა, მე მინდა გამოგადგეთ რაიმეში. იქნება თქვენც გიშველოთ, როგორც მამაჩემსა ვშველი. თუ წერილებია დასატარებელი, ვისიმე ძებნა, ქუჩაში ხეტიალი, სახლიდან სახლში წიალი და კითხვა, — აქ ხომ არა დგას?.. ან კიდევ ვისიმე კვალდაკვალ დევნა, ყოველთვის მე ვეხმარები მამაჩემს. ჰოდა, ახლა თქვენც მითხარით; რა დაგემართათ, რა გაწუხებთ, მე მივალ და მოველაპარაკები. ხშირად მოხდება ხოლმე, მივა კაცი, მოელაპარაკება, გამოარკვევს ყველაფერს და მით დააბოლოოებს საქმეს. აი, თქვენც უნდა, მიმსახუროთ, როგორც გენებოთ.

ერთმა აზრმა გაუელვა მარიუსს: რა ხავსი უნდა იყოს, რომ: ოქადრისოს წყალწაღებულმა?

მივიდა, მიუახლოვდა.

— გეყურება?..

თვალი გაუბრწყინდა ქალს და სიხარულით შეაწყვეტინა:

— ოჰ, აგრე, აგრე! შენობით მელაპარაკეთ! მე ეგ მირჩევნია.

— ქალიან კარგი, შენ მოიყვანე წელან ის მოხუცებული კაცი და მისი ქალი?

— დიახ.

— იმათი სახლი იცი? იმათი მისამართი?

— არა.

— აბა, მიპოვე.

წელან სიხარულით გაუბრწყინდა საწყალ ქალს მიბნედილი: თვალი, და ახლა მთლად ჩაუქრა.

— მაშ ეს გინდათ? იმათი სახლი?

— ჰო.

— იცნობთ?

— არა.

— მაშასადამე... თქვენ იმათ არ იცნობთ, მაგრამ გინდათ იმისი გაცნობა, არა? — ჰკითხა აღელვებულმა ქალმა.

ეს „იმათ“ თავისებურად გარდაქმნა საწყალმა და მწარედ, მნიშვნელოვნად წარმოთქვა სიტყვა „იმისი“.

— ჰა, შეგიძლია, თუ არა?

— ბატონი ხართ, მე მოგართმევთ იმ კოხტა ქალბატონის მისამართს.

კოხტა ქალბატონიც იმავე სიმწარით წარმოთქვა. ეწყინა მარიუსს და შეუსწორა:

— იმათი მისამართი! მამის, ან ქალისა, განა სულ ერთი არ არის? დააცქერდა მარიუსს გოგო.

— მერე რას მომცემთ?

— რასაც მოისურვებ.

— რასაც მოვისურვებ?

— დიახ.

— მაშ მისამართს მოგართმევთ.

თავი დაღუნა. მერე სწრაფად გაიხურა კარი და წავიდა.

მარტო დარჩა მარიუსი.

მივიდა, მკვდარივით დაეშვა ლოგინზე და ისე იყო შეწუხებული, ისე მორეოდა თავისი ფიქრები, რომ ვეღარ იმორჩილებდა,

თითქო თავბრუ ეხვევაო. თვალწინ უდგა და ერთმანეთში ერეოდა ამ დილის სიტკბო და თან სამსალა: მოულოდნელად გამოეცხადა ანგელოზი და მაშინვე გაქრა. ახლა ამ გოგოს დაპირება და კვლავ იმედი ამ სევდით მოცულ გულს!

უცბად გონზე მოიყვანა ჟონდრეტის ყვირილმა.

გაბრაზებული ხმა მოესმა თავის მეზობლისა, რომელიც ალბათ თავის ცოლს უყვიროდა მარიუსისათვის ფრიად საინტერესო სიტყვებს:

— დედაკაცო გეუბნები, ვიცანი და სწორედ ის არის!

ვის შეეხებოდა, ნეტავ, ეს სიტყვა? ვინ იცნო ჟონდრეტმა? ბ. ლებლანი? „იმის ურსულის“ მამა? როგორ? საიდან უნდა იცნობდეს ბატონ ლებლანს ჟონდრეტი? იქნება ამ მოულოდნელ ვზით მოიპოვოს საჭირო ცნობა, რომ დაიმშვიდოს გული და სინათლე მოჰფინოს თავის ჩაბნელებულ სიცოცხლეს? იქნებ, გაუღიმოს ბედმა და გააგებინოს, ვინ არის ეს ქალი, ასე გაგიყვებით რომ უყვარს? ვინ არის იმისი მამა? იქნებ მართლა სინათლე მოხვდეს იმ ბნელს, რომელშიაც ლებლანი და იმისი ქალი იმყოფება? იქნებ დახეულიყო იმათი რიდე? ოჰ, ღმერთო!

წამოვარდა, ახტა კამოდზე, აიტუზა წელანდელივით და თვალი მიადო განგების სარკმელს.

ისევ ჟონდრეტის ოთახში იხედებოდა.

თ ა ვ ი მ ა თ ო რ მ ა ბ ა

რაზე დანიხარჯან ბ. ლებლანის ხუთფრანკიანი

არაფერი შეცვლილიყო ჟონდრეტის ოჯახში, გარდა იმისა, რომ დედას და ქალებს ბ. ლებლანის მიტანილი წინდები ჩაეცვათ 'და ზედატანები, ორივე გაშლილ ლოგინს ახალი საბანი ეფარა.

ეტყობოდა, ის იყო დაბრუნებულიყო ჟონდრეტი. ძლივს სუნთქავდა კაცი. გოგოები ბუხართან, მიწაზე ისხდნენ და უფროსი ხელს უხვევდა უმცროსს. დედა ტახტზე დაშვებულები იქვე ბუხართან და გაკვირვება ეტყობოდა სახეზე. მამა ჩქარი ნაბიჯით მიდი-მოდოდა ოთახში, უცნაური გამომეტყველება ჰქონდა სახისა.

ცოლს საერთოდ ძალიან ეშინოდა თავის ქმრისა, მაგრამ, ეტყობოდა, ველარ გაუძლო თავის ფიქრს და, როგორც იყო, გაბედა: ჰკეთხა:

— მაშ ის არის? დარწმუნებული ხარ?

— დარწმუნებულიცა ვარ და, თუ გინდა, მეტიც. რვა წელი-

წადია, ადამიანო, მას იქეთ და ვერ ვიცნობდი? დავინახე და მაშინვე ვიცანი. მაშ თვალში არ გეცა ნაცნობი სახე?

— არა.

— რამდენჯერ გითხარ, კარგად გასინჯე-მეთქი. არც ტანით გამოცვლილა, არც სახით; სიბერეც კი არ დასტყობია, რაც იყო, ის არის. ზოგმა იცის, სიბერე არ ეცილება. არ ვიცი, როგორ ახერხებენ, დასწყევლოთ ღმერთმა! ხმაზე მაინც ვერ იცანი? დღეს უკეთ აცვია, ეს არის განსხვავება. მაშ დაგიჭირე, შე ბებერო, ეშმაკის კერძო!? ახლა მე ვიცი!

მერე ქალებს მიუბრუნდა:

— თქვენ ეი! გასწით აქედან! — თვალეზი არა გქონია, თორემ მაშინვე იცნობდი.

ქალები წამოდგნენ წასასვლელად.

დედამ ველარ მოითმინა:

— ახლა სად მიერეკები? მერე დაქრილი ხელით?

— ჰაერი მოუხლებათ, — უპასუხა ჟონდრეტმა. — აბა, გასწით!

ცხადი იყო, იმ კაცთაგანი უნდა ყოფილიყო ეს მბრძანებელი, რომელსაც ყველა ემორჩილება. კარი რომ გააღეს გასასვლელად, მამამ ხელი სტაცა უფროსს და მნიშვნელოვნად უთხრა:

— ხუთ საათზე აქ იქნებით ორივე. სწორედ ხუთ საათზე! დამპირდებით.

სმენად იქცა მარიუსი.

მარტო რომ დარჩა თავის ცოლთან ჟონდრეტი, ისევ სიარული დაიწყო ოთახში და ორჯერ-სამჯერ შემოუარა იქაურობას. გაჩუმებული დადიოდა. მერე გაჩერდა და კარგა ხანს ეწვალა, ვიდრე შარვალში ჩაიკეცავდა ცოლის გრძელ პერანგს.

უცბად მიუბრუნდა თავის მეუღლეს, გულ-ხელი დაიკრიბა და შეჰყვირა:

— იცი კიდევ რას გეტყვი? ის კოპწია ქალბატონი...

— რაო? ის ქალბატონიც იცანი?

ეას დაეწია მარიუსი. ცხადი იყო, იმის სატრფოზე ლაპარაკობდნენ, და გულისფანტქალით უგდებდა ყურს. ამ წამზე იყო დამოკიდებული იმისი სიცოცხლე.

მაგრამ დაიღუნა ჟონდრეტი და ჩუმად უთხრა რაღაცა თავის ცოლს, მერე წამოიწია და დაიძახა:

— ის არის, ის!

— ისა? — შეჰყურებდა განცვიფრებული სახით ცოლი.

— სწორედ ის!

შეუძლებელია გამოთქმა იმ აღშფოთებისა, რომლათაც დედაკაცმა წარმოთქვა სიტყვა-ისა? — განცვიფრებაც იყო, მძულვარებაც. გაბრაზებაც ერთმანეთში შერეული და ერთი სიტყვით გამოთქმული. რამდენიმე სიტყვა უთხრა ქმარმა ჩურჩულით ყურში, ალბათ ვინაობა ქალისა, და რამდენიმე სიტყვით უცბად გამოფხიზლდა ეს ტლანქი მძინარა. აქამდე საზიზღარი, ესლა შესაშინებელი გახდა.

— შეუძლებელია! — შეჰყვირა გაცოფებულმა, — ჩემი ქალები ფეხშიშველები დადიოდნენ, ერთი კაბის მეტი არა ჰქონდეთრა, და იმას კი ატლასის პალტო, ხავერდის ქუდი და ის კოხტა ფეხსაცმელი?! ორასი ფრანკის ტანისამოსი აცვია და ახლა სხვა სთქვი შენა! შეხედავ, ქალბატონი გეგონება! არა, სცდები! შეუძლებელია! თუ არა და, ის ხომ გონჯი იყო, ეს კიდევ ლამაზი ქალია, ასე როგორ გამოიცვლებოდა? არა, ეგ ის არ არის!

— ის არის-მეთქი, გეუბნები, აი ნახავ.

ასეთი დაბეჯითებით თქმული სიტყვა უდავო ქეზმარტებად მიიღო ცოლმა. წამოვარდა ჰარხალივით აწითლებული და შეშლილი თვალთ-მიაჩერდა ქერს, თითქო მუშტს უღერებს ზეცასაო. ამწამს ეს დედაკაცი უფრო საზარლად ეჩვენა მარიუსს, ვიდრე იმისი ქმარი. ღორი იყო, ნამდვილი, ვეფხვის თვალებიანი.

— როგორ! ის საზიზღარი გამოპრანკული ქალბატონი, ისეთი სიბრალულით რომ დასცქეროდა ჩემს ქალებს, ის ღვთის გლახა იყო? ოჰ, ერთი ხელში ჩამივარდებოდეს, რომ წიხლით გავთელო და ნაწლავები დაჟაყრევინო!

ერთ წამს იდგა ისე თმააწეწილი, ნესტოებდაბერალი, პირდაღებული, მუშტმოდერებული; მერე ისევ ლოგინზე დაეცა: ქმარი კი მიდი-მოდოდა ოთახში, ყურადღებას აღარ აქცევდა ცოლს.

ცოტა ხანს იყვნენ ასე გაჩუმებული. მერე ცოლთან მივიდა ჟონდრეტი, დადგა მის წინ, გულხელი დაიკრიბა, როგორც წელან იყო, და ჰკითხა:

— გინდა ერთი რამ კიდევ გითხრა?

— რა უნდა მითხრა?

პასუხი მოკლედ, ჩუმი ხმით გასცა:

— ახლა კი აღარა გვიჭირსრა! ბედი გვეწია!

ცოლი დააშტერდა ჟონდრეტს. იმ თვალთ შესცქეროდა, თითქო უნდოდა გაეგო, — ხომ არ შეიშალა ეს უბედურო.

ჟონდრეტმა განუმარტა ცოტა რამ:

— კმარა! კაი ხანია იმ ეკლესიის მრევლში ვარ, რომელსაც სახელად ჰქვია შიმშილით მოკვდი, თუ ცეცხლი გაქვს, და სიცივით

მოკვდი, თუ პური გაქვს! მეყოფა, მეტი აღარ მინდა! მომწყინდა ეს გაჭირვება და ვარამი! მე არა ვხუმრობ! მეყო ამოდენი შიმშილი და წყურვილი! აღარ მინდა შენი იმედი და სასოება, ღმერთო მარადო! მინდა იმდენი ვკამო, რომ გავძლე, იმდენი ვსვა, რომ კუჭი გავიბერო! აღარ მინდოდეს! ისე უნდა გავძლე, რომ აღარას ვნატრობდე! ვკამდე, ვსვამდე საძლომისად! დღე და ღამე მეძინოს, აღარას ვაკეთებდე! აქამდე სხვა უჯდა მდიდრად მოკაზმულ სუფრას, ახლა მე უნდა მიუუჯდე! ახლა ჩემი რიგია! მინდა, მილიონერი გავხდე, ვიდრე ფეხებს გავფუშოვდე! მეც მინდა მილიონი!

შემოუარა ოთახს და დაუმატა:

— როგორც სხვებს!

— ველარა გამიგია რა შენი, — უთხრა ცოლმა, — რას ბოდავ, კაცო, რას?

თავი გაიქნია ჟონდრეტმა. თვალი მოჭუტა და ხმა აიმაღლა, როგორც ბაზრის ოინბაზმა იციის ხალხის ყურადღების მოსაპოვებლად.

— ჩუმად! — შეაჩერა ცოლმა, — ნუ იცი ეგ ყვირილი! თუ საქმეზე მელაპარაკები, ნურავის გააგებინებ.

— ვის უნდა გავაგებინო, დედაკაცო? ჩვენ მეზობელს? წელანა ვნახე, წავიდა. შინაც რომ იყო, შენა გგონია, გაიგებს რასმე ის ჩერჩეტი? ნუ გეშინია, შინ არა ბრძანდება.

ცოლმა თუ არა, ალღომ შთააგონა ალბათ და ხმადაბლა დაიწყო ლაპარაკი. მაგრამ იმდენად ჩუმად კი არა, რომ მარიუსს ვერ გაეგონა. ერთი გარემოება იყო, რომ ხელს უწყობდა მარიუსს: ქუჩაში დიდი თოვლი იღო, აყრუებდა ეტლის თვლების ხმას და უკლებლივ ესმოდა ცოლ-ქმარის ბაასი.

აი, რა გაიგონა მარიუსმა:

— შენ ყური დამიგდე. ხელთა მყავს კრეზი, მახეში მიზისი გათავებულია საქმე. ნაღდია, ნაღდი! მოწყობილი მაქვს ყველაფერი. ზიქები ვნახე, მოვამზადე. ამ საღამოს მობრძანდება, ექვს საათზე. სამოც ფრანკს მომცემს და თავს დააძვრენს! ხომ ნახე, რა კარგად მივიკბ-მოვიკბე ჩემი სამოცი ფრანკიც, სახლის პატრონიც, 4 თებერვალიც! ის გამოტვინებული, ისა! ექვს საათზე მობრძანდება? სწორედ იმ დროს, როდესაც სადილის საქმელად წავა ჩვენი მეზობელი. ბებერი ბუგონი სხვაგან გავგზავნე, შორს იქნება. არავინ არის სახლში. ჩვენი მეზობელი თერთმეტ საათამდე თავის დღეში არ დაბრუნებულა, გოგოებს დავაყენებ დარაჯად. შენც დაგვეხმარები და დავიყოლიებთ.

— და რომ ვერ დავიყოლიოთ?

— ვერ დავიყოლებთ და ანდერძს ავუგებთ! — უპასუხა ქმარმა მუქარით და სიცილი დაიწყო.

ჯერ არ ენახა მარიუსს ჟონდრეტის სიცილი. ეს პირველი იყო. ცივი და ჩუმი სიცილი, რომლისგანაც ჟრუანტელი დაგივლიდათ.

კედელთან მივიდა ჟონდრეტი, პატარა განჯინა გააღო, ამოიღო ძველი ქუდი, ხელით მოსწმინდა მტვერი და დაიხურა.

— ახლა კი მივდივარ. ბიჭები უნდა ენახო. ძალიან ბიჭები არიან. ნახავ, როგორ კარგად არის საქმე გაჩარხული. ვეცდები, რაც შეიძლება, მალე დავბრუნდე. ერთხელ კიდევ ჩემებურად და შერე აღარა გვიჭირსრა. სახლი შენ გებარებოდეს.

ხელები შარვლის ჯიბეებში ჩაიწყო, ცოტა ხანს დაფიქრებული იდგა, მერე დაიძახა:

— რა გითხრა, იცი? ჩვენი ბედი, რომ ვერ მიცნო იმ ბებრუცუნამ! აბა, რაღას მოვიდოდა, რომ სცოდნოდა, ვინა ვარ! ეგეც ბედი! თორემ, რომ ვეცნე, ისე გამისხლტებოდა ხელიდან, რომ ხახამშრალი დავრჩებოდი. წვერმა მიშველა, ჩემმა რომანტიკულმა წვერმა. ჩემმა მშვენება — წვერმა!

და ისევ სიცილი დაიწყო.

ფანჯარასთან მივიდა. ჯერ კიდევ თოვდა.

— რა საძაგელი დარია!

პალტო ჩაიცვა, ღილებს იკრავდა და თან ლაპარაკობდა:

— შეტად განიერია ჩემი პალტო, მაგრამ მაინც ძალიან კარგი, რომ ეს მაინც მომიტანა. იმ ბებერმა ქოფაკმა! ეს რომ არა მქონოდა, ვერსად წავიდოდი ამ სიცივეში, ვერავისა ვნახავდი და ჩამეშლებოდა საქმე. არა, კარგი ის არის, რომ თვითონვე მიადვილებს თავის ჩაძაღლებას!

ქუდი დაიხურა, შუბლზე ჩამოიფხატა და გავიდა.

ცოტა ხანს უკან უკვე დაბრუნდა, იქნებ კიბემდინაც არ მისულიყო. შემოაღო კარი და შემოყო თავისი მხეცური, მაგრამ ჭკვიანი თავი:

— კინალამ დამავიწყდა, — უთხრა თავის ცოლს, — მაყალი მოამზადე, ნაშხირიც საკმაოდ გქნოდეს.

და ხუთფრანკიანი ჩაუგდო კალთაში, „ფილანტროპმა“ რომ მისცა.

— ახლა ნახშირი მაყიდინე! რად გინდა?

— მინდა.

— ერთი კალათი იკმარებს?

— არა, ორი.

— ეგეც შენი ფრანკნახევარი. დანარჩენისას სადილისთვის ვიყიდი რამეს.

— რა დროს სადილია, რა ვქნა?

— მაშ მშიერნი ვიყვნეთ?

— ეგ ფული არ დახარჯო.

— რატომ?

— იმიტომ, რომ ცოტა რამ მეც მექნება საყიდელი.

— რა?

— ეს მე ვიცი, რა.

— რამდენი დაგჭირდება?

— აქ რკინეულს არსადა ჰყიდიან?

— მუფტარის ქუჩაზე.

— ოჰ, მართლა! კუთხეში, ვიცი, ვიცი!

— კაცო, არ მეტყვი, რამდენი დაგჭირდება? რამდენი შეგინახო?

— ორ ნახევარი, ან სამი ფრანკი.

— მერე სადილისთვის რაღა დამრჩა?

— დღეს იმგვარი საქმე გვაქვს, რომ სადილი აღარ უნდა გაგონდებოდეს.

— კარგი, სულიყო.

კარი გაიხურა ქონდრეტმა და კარგად გაიგონა მარიუსმა იმის ფეხის ხმა ტალანიდანაც და კიბიდანაც.

სწორედ ამ დროს დაჰკრა პირველი საათი სენ-მედარმა.

თ ა ვ ი მ ე ტ ა მ ე ბ ა

SOLUS CUM SOLO, IN LOCO REMOTO, NON COGITABUNTUR ORARE PATER NOSTER¹

თავის ფიქრებით იყო გატაცებული მარიუსი, მაგრამ, როგორც ვთქვით, მაგარი ხასიათის ბიჭი იყო, და ენერგიით სავსე. მარტობით ყოფნამ და ფიქრების გაყოლამ ძალიან განუვითარა თანაგრძნობა და შებრალება გაჭირვებულისა, შეუწელა გაბრაზება, მაგრამ ბოროტებით აღშფოთება კი უკლებლად შეარჩინა. გულკეთილი იყო, ვით ინდოელი ბრამა, და მკაცრი, ვით გულმართალი მსაჯული. ჯოჯო ებრალებოდა, მაგრამ შხამიან გველს კი ფეხით გასრესდა. და სწორედ შხამიან გველის სოროში იყურებოდა პატარა

¹ მარტომარტო მიყრუებულ ადგილს მყოფს ფიქრად არ მოუვა „მამაო ჩვენო“ თქვას. (ლათ.).

სარკმელით, ბუნაგი იყო საზარელ ურჩხულებსა, რომლის საშინელებას ვერც კი წარმოიდგენდა, რომ არ ენახა.

— აუცილებლად უნდა მოსპონ ეს არამზადები! — ფიქრობდა მარიუსი.

მოლოდინი არ გაუმართლდა, ვერაფერი ვერ გამოარკვია. გამოცანადვე დარჩა სულყველაფერი: პირიქით, ბნელს ბნელი მიემატა. არც არაფერი ბ. ლებლანისა იცოდა, არც იმის ქალის, თავის პირველი სიყვარულისა. ვერც ერთი სიტყვა ვერ გაიგონა ჟონდრეტისაგან ლუქსემბურგის ბაღის მშვენიერ ქალიშვილის და ლებლანის შესახებ, როგორც ის უწოდებდა მას. ცხადი იყო, მახეს უგებდნენ საწყალ კაცს, საშინელ მახეს. საშინელ განსაცდელს უმზადებდნენ მამას და ალბათ შვილსაც და ყოველი ღონისძიება უნდა მიეღო, რომ გადაერჩინა როგორმე საწყალი ქალი და იმისი მამა. საჭირო იყო ჟონდრეტის ნავერაგალის ჩაფუშვა, ამ ობობების აბლაბუდის დაშლა და დარღვევა.

ცოტა ხანს თვალი ადევნა ჟონდრეტის ცოლს, რომელმაც კუნჭულიდან ძველი თუნუქის ღუმელი გამოათრია და დამტკრეულ რკინებში რალაცას ეძებდა.

დიდი სიფრთხილით ჩამოვიდა კამოდიდან მარიუსი, სულ იმას ცდილობდა, ხმა არ გამოეცა იმის მოძრაობას.

თავზარდაცემული იყო ჟონდრეტის განზრახვით, შიშს ჰგვრიდა ამ განზრახვის ასრულების შესაძლებლობა და თან გრძნობდა სიხარულს, რომ იქნება მოეხერხებინა როგორმე და ამ განსაცდელიდან ეხსნა თავისი სატრფო და იმისი მოხუცებული მამა.

მაგრამ როგორ, რა მოახერხოს? შეატყობინოს, რუს უპირებენ? სად იპოვოს? არც სახლი იცის იმათი, არც გვარი. ერთწამს გაიცალა მის თვალწინ მშვენიერებამ და ისევ ისე ჩაიმალა პარიზის უსაზღვრო სიღრმეში. გარეთ დადგეს ექვს საათზე და ელოდოს ბ. ლებლანის მოსვლას, რომ იქვე ქუჩაში შეატყობინოს, რა მახეში უნდათ იმისი ვაბმა? კარგი, მაგრამ ხომ დაინახავენ ჟონდრეტი და იმისი ამხანაგები? ისინი უფრო ბევრნი იქნებიან ამ მიყრუებულ ქუჩაში, დაიჭერენ, წაათრევენ სადმე, თუ მეტი არ უყვეს, და რაღას დაეხმარება, ვისიც შევლა უნდა? პირველი საათი დაჰკრა უკვე, მას ხუთი საათი კიდევ აქვს თავის განკარგულებაში.

ერთი რამ იყო შესაძლებელი:

თავისი საგარეო ტანისამოსი ჩაიცვა. ყელსახვევი შემოიხვია. ქული დაიხურა და ისე ფრთხილად, ისე ჩუმად გავიდა სახლიდან, თითქო ფეხშიშველი იყო და ხავსზე დადიოდა.

ჟონდრეტის ცოლი ისე იყო გართული თავის დაჭტვრეულ რკინებში რალაცის ძეზნით, რომ ვერას გაიგებდა, ხმაც რომ ჰქონოდა რამე მარიუსის გასვლას.

გავიდა ქუჩაში და მაშინვე პტი-ბანკიეს ქუჩისკენ გაეშურა.

ერთ ადგილას ამ ქუჩის პირზე დაბალი კედელი იყო აგებული, იმდენად დაბალი, რომ ზოგან ადვილად შეიძლებოდა ზედ გადახტომა. ცარიელი ადგილი იყო, უშენი. ნელი ნაბიჯით მიდიოდა მარიუსი თავის მოუხერხებლობით შეწუხებული. გზაში თოვლი იდო და აყრუებდა იმის ფეხის ხმას. ერთ ადგილს, ამ დაბალ კედელს რომ მისდევდა, ჩუმი ბაასი მოესმა, იქვე ახლოდან. მიიხედ-მოიხედა, არავინ ჩანდა, არავინ იყო ქუჩაში. დღე იყო, კარგადა ჩანდა ყველაფერი, კარგად ესმოდა ვილაციის ხმა და ქუჩაში კი არავინ იყო.

მაშ კედლის იქიდან ისმის ეს ხმაო, — იფიქრა და გადაიხედა.

მართლაც ორი კაცი დაინახა, თოვლში ისხდნენ, ზურგი კედელზე მოედოთ და ჩუმად ბაასობდნენ.

უცნობნი იყვნენ ორივე. ერთი წვერიანი იყო, ხალათით. და მეორე გაბურძგვნილი, ნაფლეთებით მოსილი. წვერიანს ბერძნული არახინი ეხურა, მეორე თავშიშველი იყო და თოვლი ედო თმაზე.

ოღნავ წინ წასწია თავი მარიუსმა და ყური მიუგდო იმათ-საუბარს.

გაბურძგვნილმა ხელი წაჰკრა წვერიანს და უთხრა:

— ნალმელები იყვნენ და წააგონ რამე? შენგან არ მიკვირს?

— ნალმელებიც იქნებიან? — ჰკითხა წვერიანმა.

— ხუთას ფრანკს ჩავიჩხრიალებთ ჯიბეში, ხუთას ფრანკს სულზე! მარცხი მოგვივა და... დიდი რამ არ არის! ხუთი წლით ციხე! ექვსით! თუნდა ათი წლით იყოს! გამარჯვება გაბედვამ იცის. სციოდა წვერიანს, ცახცახებდა, თან ყოყმანობდა:

— არა, ძმავ, ძნელია. თავგანწირული უნდა იყოს კაცი, რომ მაგ საქმეში ჩაერიოს.

— გეუბნები, საშიში არაფერია! ისეა მომზადებული ყველაფერი, ისეა გათვალისწინებული ყოველი მოსალოდნელი, რომ ხუთასი ფრანკი ჯიბეში მიდევს! ანდერძს ავუგებთ იმ ბებრუტუნას!

მერე მელოდრამაზე დაიწყეს ლაპარაკი, რომელიც წინა ღამეს ენახათ თეატრში.

თავის გზას გაუდგა მარიუსი.

მიდიოდა და ბაასის მნიშვნელობას უფიქრდებოდა. თვითონაც არ იცოდა რად, მაგრამ რალაც დამოკიდებულებას ჰპოვებდა ჟონ-

დრეტის ბოროტებასთან. ის უნდა ყოფილიყო ამ ორი მაწანწალის, თოვლში ჩაწოლილების ჩუმად ნათქვამი „საქმე“.

სენ-მარსოს უბანში მივიდა, იკითხა, — სადა ვნახო პოლიციის კომისარიო? — მაშინვე ასწავლეს, — პონტუაზის ქუჩა № 14 — და იქით წავიდა.

ხაბაზთან შევიდა. ორი სუ-ს პური იყიდა და გზაში შეჭამა, რადგან იცოდა, რომ იმ დღეს სადილის საკმელად ვერ მოიცილიდა.

მიდიოდა და მადლობას სწირავდა განგებას: — მე რომ დღეს დილით ხუთი ფრანკი არ მიმეცა ჟონდრეტის ქალისთვის, ბ. ლებლანის ეტლს გავყვებოდი და, მაშასადამე, ვერას გავიგებდი ამ საზარელ განზრახვისას. ხელისშემშლელი არავინ ეყოლებოდა ჟონდრეტს და ლებლანიც დაიღუპებოდა და იმასთან ერთად, უეჭველია, მისი ქალიცო.

თ ა ვ ი მ ე თ ო თ ხ მ ე ბ ე

ორი ღამებაჩა მაროუსს

მივიდა მარიუსი პონტუაზის ქუჩაში, იპოვა № 14, ავიდა მეორე სართულზე და ერთ მოხელეს უთხრა: — კომისარის ნახვა მინდაო.

— ბატონი კომისარი პოლიციისა აქ არ არის ამჟამად, მაგრამ ინსპექტორი არის მის მოადგილედ, თუ გნებავთ, ისა ნახეთ, საჩქარო საქმე გაქვთ?

— ძალიან, — მიუგო მარიუსმა.

კომისარის კაბინეტში შეიყვანეს. მაღალი ტანის კაცი ღუმელს მიჰყუდებოდა მოაჯირის უკან და ორივე ხელით მაღლა აეწია თავის სერთუკის კალთები. სახე ოთხკუთხი ჰქონდა, წვრილი, მაგაოი ტუჩები, მსხვილი, ქაღარაშერეული წვერი და იმისთანა თვალი, თითქო ჯიბის გადმობრუნებას გიპირებთო. გულის სიღრმეში უძვრებოდა ადამიანს თავის თვალით და იქ კიდევ ჩხრეკას აწარმოებდა.

ეს კაცი არაფრით დაუფარდებოდა ჟონდრეტს, იმაზე ნაკლებად საზარელი არა ჰქონდა სახის გამომეტყველება. ზოგი ძალღია, რომ მგელზედ უფრო საშიშია.

— რა გნებავთ? — მიმართა მარიუსს. სიტყვა — ბატონო — არ გაიმეტა.

— თქვენ ბრძანდებით, ბატონო, კომისარი პოლიციისა?

— სხვაგან არის. მე ვასრულებ იმის თანამდებობას.

— საიდუმლო საქმე მაქვს.

— მაშ მითხარით.

- ძალიან საჩქარო.
- მაშ ჩქარა მითხარით.

მშვიდსა ჰგავდა ეს კაცი, გულსწრავს და ერთ და იმავე დროს საშინელიც იყო, დამამშვიდებელიც; შიშსაც აღუძრავდა ადამიანს და ნობასაც. მარიუსმა უამბო, რომ ერთ კაცს, რომელსაც ის არ იცნობს, თუმცა რამდენჯერმე დაუნახავს ბაღში, ამ საღამოს მახეში გაბმას უპირებენ. მახე დაგებულია იმის, ვეჭილ ბარონ პონმერსის, ოთახის გვერდით და, რადგან ძალიან თხელი ძვირე არის ორ ოთახშუა, ყური მოჰკრა თავის მეზობლების ლაპარაკს და გაიგო იმათი განზრახვა, რომ მოთავე ამ ავკაცობისა არის იმისი მგზობელი, სახელად ჟონდრეტი; კაცები ეყოლება დასახმარებლად. ქუჩაში მოწიალე ქურდები, სხვათა შორის ერთი ვიღაც პანშო მეტ სახელად გაზაფხულა, ან ბიგრნაილი; ჟონდრეტის გოგოები დარაჯად იდგებიან ქუჩაში; თვით არავითარი საშუალება არა ჰქონდა გაეფრთხილებინა როგორმე საწყალი ბერიკაცი, რადგან იმისი არც გვარი იცის, არც სახლი; დღეს ექვს საათზე უნდა ასრულდეს ეს განზრახვა, რადგან ექვს საათზე უნდა მივიდეს ის უბედური ოპიტალის ქუჩა № 50—52-ში.

ამ ნომრის ხსენებაზე ინსპექტორმა თავი მალა აიღო და გულგრილად თქვა.

— ტალანის ბოლოს, უკანასკნელ ოთახში?

— დიახ, ბატონო, — მიუგო მარიუსმა და თვითონაც ჰკითხა:— მაშ იცით ეს სახლი?

მაშინვე არ უპასუხა ინსპექტორმა. წადის ქუსლი ღუმელის კარს მიადო და უთხრა:

— ალბათ.

მერე განაგრძო, ოღონდ მარიუსს კი არა, თავის ყელსახვევს ებაახებოდა, სიტყვების ღეჭვით:

— მაშ ნაღმელებიც ერევიან.

ამ სიტყვამ ქუჩაში გაგონილი მოაგონა მარიუსს და დაწვრილებით უამბო წვერიანისა და ბანჯგვლიანის ჩუმი ბაასი, თოვლში რომ ისხდნენ პტი-ბანკიეს ქუჩაში, კედლის უკან.

ისინი იცნო ინსპექტორმა და წაიბუზღუნა:

— ბანჯგვლიანი ბრუჟონი უნდა ყოფილიყო, წვერიანი ცალფულა, ესე იგი ცალმილიარდა.

წარბი მოიჰმუხა და ჩაფიქრდა პოლიციელი.

— რაც შეეხება ბერიკაცს, მახეში გაბმას რომ უპირებენ, მგო-

ნია, მინახავს, ეჰ, აი კალთა დავიწვი! იმდენ შეშას შეუყეთებენ ხოლმე ამ საოხრე ღუმელს! ნომერი 50—52, გორბოსეული სახლი.

მერე მარიუსს გადახედა:

— იმ წვერიანის და ბანჯგვლიანის მეტი არავინ გინახავთ?

— ისინი და პანშო.

— პატარა კაცი ხომ არ გინახავთ, კოხტად, სალუქად მოკაზმული?

— არა.

— არც ის გინახავთ, მსხვილი, უზარმაზარი, მუზეუმის სპილოს რომა ჰგავს?

— არა.

— არც ის მაწანწალა, წითელკუდა მაიმუნს რომ ჰგავს?

— არა.

— რაც შეეხება მეოთხეს, იმას ვერავინ ხედავს, თვით იმისი თანაშემწეები და მოსამსახურეებიც კი ვერა ხედავენ. აბა, თქვენ როგორ დანახავდით?

— არა, არ დამინახავს. მერე ვინ არიან? იმათაც წილი უდევთ? — ჰკითხა მარიუსმა.

— ეგ დრო ხელსაყრელი არ არის იმათთვის, — თქვა ინსპექტორმა და ისევ ჩაფიქრდა. ბოლოს თქვა თავისი:

— 50—52, ვიცი რა არის ეს სახლი. ჩვენ იქ ისე ვერ დავიმალეებით, რომ არ დაგვინახონ იმ არტისტებმა; ბერიკაცს ვერაფრით დაეხმარებით, რადგან ამით გადადებული იქნება ვოდევილი, უფრო ხელსაყრელ დროს წარმოსადგენად. ისეთი მორცხენი არიან, რომ ხალხს ერიდებიან. არა, ეს არ ივარგებს! არა, არა! მინდა გავიგონო იმათი სიმღერა და ერთი კარგად ავათამაშო!

ეს მონოლოგი რომ წარმოთქვა, მერე მარიუსს დააქჟერდა და ჰკითხა:

— ხომ არ შეგეშინდებათ?

— რისა?

— იმ ავაზაკებისა?

— მე არც თქვენი მეშინია, — უპასუხა ჟემეხად მარიუსმა, — და არც იმათი. — სწყინდა, რომ პოლიციელმა ერთხელაც არ მიმართა ზრდილობიანად, სიტყვით — ბატონო.

უფრო მეტად დააქჟერდა ინსპექტორი და შთამაგონებელი კოლოთი უთხრა:

— ვაჟკაცურად ამბობთ მაგას და პატიოსნად. მამაცობას არ ეშინია ავკაცობისა და პატიოსნებას — თავის მთავრობისა.

მარიუსმა შეაწყვეტინა:

— კარგი, მაგრამ რას აპირებთ იმ უბედურის დასახმარებლად? ინსპექტორმა პასუხის მაგივრად კითხვა მისცა:

— თქვენი სახლის მდგმურებს გასაღები აქვთ ყველას, რომ ღამე სახლში შევიდნენ. თქვენც უნდა გქონდეთ ის გასაღები?

— დიახ, მაქვს.

— თანა გაქვთ?

— დიახ.

— აქ მომეცით.

ჯიბიდან ამოიღო გასაღები, მისცა ინსპექტორს და უთხრა:

— თუ მე მკითხავთ, სჯობია, თან მაგარი ბიჭები წამოიყვანოთ!

იმ თვალთ გადახედა მარიუსს ინსპექტორმა, რა დაციწვეთაც ვოლტერმა გადახედა ერთ პოლიციელ აკადემიკოსს, რომელმაც უთხრა, — ეს რითმა იხმარეთო.

თავისი ტლანქი ხელები უცბად ჩაიყო დიდრონ ჯიბეებში და ორი პატარა დამბაჩა ამოიღო, თითისტოლას რომ ეძახიან. მარიუსს მისცა ორივე და აჩქარებით, სხარტულად დაუმატა თავის დარიგებას:

— ინებეთ, ახლა შინ წადით. დაიმაღეთ თქვენს ოთახში. დარწმუნებულნი იყვენენ, რომ თქვენ შინ არა ხართ. გატენილია ორივე, ორ-ორი ტყვიით. თვალს არ მოაშორებთ, — პატარა სარკმელიაო, წელან მითხარით. ამხანაგები მოუვლენ თქვენს მეზობელს. ნუ აჩქარდებით. დაიჭირონ ის ბერიკაცი, დატკბენ თავიანთ ავკაცობით. ოღონდ როცა ნახავთ, რომ განსაცდელშია ის უბედური და დაიღუპება, თუ არ ვუშველეთ, დამბაჩას გაისვრით. ნუ აჩქარდებით, უკიდურესობამდე რომ მივა საქმე, მხოლოდ მაშინ. დანარჩენი—მე ვიცი. ისვრით ჭერში, ჰაერში სავითაც გინდოდეთ. ოღონდ ადრე არ მოგივიდეთ! ყური უგდეთ, რომ თავის განზრახვის ასრულებას შეუდგნენ. თქვენ, როგორც ვექილმა, კარგად უნდა იცოდეთ, რომ არ უნდა ავჩქარდეთ, თუ გვინდა თვით მახის დამგებნი გავაბათ მახეში.

ჩამოართვა მარიუსმა დამბაჩები და ჯიბეში ჩაიღო.

— კუზივით არის გამოშვერილი, — შენიშნა ინსპექტორმა, — უბის ჯიბეებში ჩაიდეთ, თორემ ჩანს.

უბის ჯიბეებში ჩამალა მარიუსმა დამბაჩები.

— ახლა კი, — განაგრძო პოლიციელმა, — წამიც აღარ უნდა დაეკარგოთ, თორემ შევრცხვებით. რომელი საათია? სამის ნახევარი? შვიდი საათისთვის არის დანიშნული?

— არა, ექვსისთვის.

— დრო მაქვს, — თქვა ინსპექტორმა, — მაგრამ ძლივს სამუცოფი. არაფერი დაგავიწყდეთ, რაც გითხარით. თავის დროზე გაისროლეთ და მერე მე ვიცი.

— მაგისი ნუ გეშინიათ, არ ავჩქარდები.

მარიუსი რომ გამოეთხოვა და კართან მივიდა, ინსპექტორმა დაუძახა:

— მართლა, თუ იქამდე კიდევ დაგჭირდით რამეში, მოდით, ან გამომიგზავნეთ ვინმე. ინსპექტორი უკვე იკითხონ.

თ ა ვ ი მ ე თ ხ უ თ მ ე ტ ე

იარაღს იძენს შონდრემტი

ცოტა ხნის შემდეგ, სამი საათი იქნებოდა, კურფეირაკი და ბოსუე მიდიოდნენ შემთხვევით მუფტარის ქუჩაზე. ძალიან თოვდა. ბოსუე თავისებურად ხუმრობდა:

— ისე თოვს, თითქოს ზეცას ჭირი მოსდებოდეს და დედაბუღიანად ამოეწყვიტოს საწყალი თეთრი პეპლები.

და უცბად მარიუსი დაინახა, დაღვრემილი, ჩაფიქრებული.

— შეხედე! აგერ მარიუსი!

— მეც დავინახე, — უთხრა კურფეირაკმა, — მაგრამ, მოდი: თვალი ავარიდოთ.

— რაღაო?

— ალბათ აწუხებს რამე.

— რა უნდა აწუხებდეს?

— ვერა ხედავ, როგორი დაღვრემილია?

— მერე რა?

— ვილატას მისდევს, ეტყობა, აგრე დაღვრემა იმან იცის, ვინც მისდევს ვისმე.

— შეიძლება.

— შენ იმის თვალებს შეხედე.

— მერე ვის უნდა მისდევდეს?

— ლამაზ გოგოს, ტურფა ყვავილს. ვერა ხედავ, რომ გაგუებულა სიყვარულით?

— კარგი, მაგრამ მე აქ ვერც ლამაზ გოგოსა ვხედავ და ვერც ტურფა ყვავილს ამ ყინვაში. აქ ქალისა კაბაც არსად მოჩანს.

თვალი გააყოლა მარიუსს კურფეირაკმა და წამოიძახა:

— ვილაც კაცს მისდევს!

მართლა ვილაც კაცს მისდევდა მარიუსი, ჭაღარა წვერიანს, თავზე ქუდჩამოფხატულს.

ახალთახალი პალტო ეცვა, მეტად დიდი და განიერი და ძველი. დაფხრეწილი შარვალი, ტალახით გაშავებული.

სიცილი წასკდა ბოსუეს:

— ვინ უნდა იყოს ის კაცი? ნეტავ, ვის მისდევს?

— ისა? პოეტი გახლავთ. პოეტები სიამოვნებით იცვამენ გლახის შარვალს კურდღლის ტყავისას და არისტოკრატიულ პალტოს.

— ერთი ვნახოთ, სად მიეხეტება მარიუსი! ან სად ჯანდაბას მიდის შენი პოეტი? მოდი, გავუყვებ.

— ბოსუე, — შეჰყვირა კურფეირაკმა, — მოელო არწივო! საკვირველი უმეცრება გპირთ! როგორ შეიძლება მისდიოთ კაცს. რომელიც სხვას უთვალთვალებს?

და თავის გზას გაუდგნენ.

მარიუსს ჟონდრეტი დაენახა მუფტარის ქუჩაზე და შორიახლო მისდევდა, რომ ენახა, რას აპირებდა.

ჟონდრეტი კი თავის გეგმას საზრავდა და რას წარმოიდგენდა, რომ მსტოვარი მისდევდა უკან.

მუფტარის ქუჩიდან გრაციოზის ქუჩაში ჩაუხვია და იქ ერთ საშინელ ქოხში შევიდა. თხუთმეტ წუთამდე დარჩა იმ სახლში. მერე ისევ მუფტარის ქუჩაზე გავიდა. პერ-ლონბარის ქუჩის კუთხეში ერთი მაღაზია იყო იმ დროს, რკინეულობისა, და იქ შევიდა. ცოტა ხანს უკან ასევ გამოჩნდა ქუჩაში, ხელში დიდი სატეხი ეჭირა რკინისა, თეთრი ხის ტარიანი, და პალტოში ჩაიდო. პტი-ჟანტილის ქუჩიდან მარცხნივ შეუხვია, გავიდა პტი-ბანკიეს ქუჩაში. უკვე ბინდდებოდა. ისევ თოვდა. მარიუსი მიეფარა პტი-ბანკიეს ქუჩის კუთხეს. ქუჩაში, როგორც ყოველთვის, ადამიანი არსადა ჩანდა. იქიდან კი აღარ მიჰყვა ჟონდრეტს და ძალიან კარგი, რომ აღარ მიჰყვა: სწორედ იმ დაბალ კედლამდე მივიდა ჟონდრეტი, სადაც მარიუსმა წვერიანის და ბანჯგელიანის ლაპარაკს მოჰკრა ყური, მიიხედ-მოიხედა, ხომ არავინ მხედავსო. რა დარწმუნდა, რომ არავინ მისდევდა, ისკუპა და ღობეს გადაევილო.

დიდი მიწა იყო შემოლობილი ამ დაბალ კედლით: შორს, უკან. ამ მიწის მეზობლად ერთი ეტლების გამქირავებლის ეზო იყო; ავი კაცის სახელი ჰქონდა გავარდნილი იმ ბურჟუას; გაკოტრებულ-იყო, მაგრამ ფარდულის ქვეშ ეზოში კიდევა ჰქონდა ძველი, დამტვრეული ეტლები.

მოისაზრა მარიუსმა, რომ ემჯობინებოდა, შინ მისულიყო, მანამ ჟონდრეტი გარეთ იყო. ექვსი საათიც მალე შესრულდებოდა. ბებერმა ბუგონმა იცოდა, ყოველ საღამოს, სახლიდან რომ გავიდოდა, კარს დაკეტავდა. მარიუსმა თავისი გასაღები პოლიციის ინსპექტორს მისცა და, მაშასადამე, უნდა საჩქაროდ მისულიყო შინ, ვიდრე ბუგონი სახლში ეგულებოდა.

ბინდდებოდა, ბნელდებოდა. ცის სივრცეში, საღამდეც კი მისწვდებოდა თვალი, მზის სხივით გაშუქებულ დისკოს გარდა აღარა ჩანდარა, ეს იყო მთვარე.

ის სალპეტრიერის შენობის უკან წითლად ამოსულიყო.

ჩქარი ნაბიჯით მივიდა სახლთან, კარი ღია დახვდა. ფეხის თითებზე აიარა კიბე. ფეხაკრეფით, ჩუმად გადაჰრა ტალანი და თავის ოთახში შევიდა. ტალანის ორივე მხარეს ოთახები იყო გამწკრივებული, მაგრამ არც ერთი არ იყო იმ დროს გაქირავებული. ბებერი ბუგონი ამ ცარიელი ოთახების კარებს ყოველთვის ღიად სტოვებდა. და ერთი ოთახის კართან რომ გაიარა მარიუსმა, ბნელში ოთხი კაცი დაინახა, უძრავად მდგომნი. არ გაჩერებულა, რადგან არ უნდოდა, დაენახათ. ჩუმად, შეუნიშნავად შევიდა თავის ოთახში. ცოტა ხანს უკან ბებერი ბუგონის ხმა შემოესმა, უკვე მიდიოდა და სახლის კარიც ჩაკეტა.

თ ა ვ ი მ ე თ ა მ ვ ს მ ე ბ ა

ინგლისური სიმღერა 1832 წლის მოღურა მოტივზე

თავის ლოგინზე ჩამოჯდა მარიუსი. ექვსის ნახევარი იქნებოდა. ნახევარი საათიდა აშორებდა იმას, რაც აქ უნდა მომხდარიყო. ისე ეყურებოდა თავისი გულის ცემა, როგორც ღამე საათის ტაკატუკი იჯდა და ფიქრობდა, როგორ მოვიდოდნენ და როგორ შეხვდებოდნენ ერთმანეთს ამ ბნელში მიმალული ბოროტება და მთავრობა. არ ეშინოდა, მაგრამ თრთოლა აიტანდა ხოლმე, როგორც კი წარმოიდგენდა, რა საშინელების უნებური მონაწილე გახადა შემთხვევამ. ადამიანს რომ ასეთი მოულოდნელი რამ დაატყდება თავს, ის ველარც კი მიხვდება, ცხადია ეს, თუ სიზმარი. სწორედ ამ მდგომარეობაში იყო მარიუსიც, — სიზმარივით ეჩვენებოდა მთელი დღე და წამდაუწუმ ხელს წაავლებდა ხოლმე ჯიბეში დამბაჩას, რომ ამ სიზმრისთვის თავი დაედწია.

აღარა თოვდა. უფრო და უფრო სჯობნიდა ღრუბელს მთვარე და სინათლესა ჰყენდა ქვეყანას.

ჟონდრეტის ოთახშიც აენთოთ ცეცხლი, პატარა სარკმლიდან აღისფრად გამოდიოდა სინათლე და სისხლისფრად ეჩვენებოდა მარჯვენას.

ცხადი იყო, რომ ამგვარ სინათლეს ვერ გამოიღებდა სანთელი, მაგრამ არც მოძრაობა ისმოდა იქიდან, არც ლაპარაკი, არც სუნთქვა. მიჩუმებული იყო იქაურობა, გაყინული, მიმკვდარებული, და პატარა სინათლე რომ არა ყოფილიყო, აკლდამად ეჩვენებოდა ეს ოთახი.

ფრთხილად გაიხადა მარიუსმა ფეხსაცმელი და ტახტის ქვეშ შეაწყო.

რამდენიმე წუთი გავიდა, ქუჩიდან შემოსავალი კარის ხმა მოესმა, ვიღაც ამოვიდა მძიმე ნაბიჯით კიბეზე, გაიარა ტალანი, ჟონდრეტის ოთახის კარი გააღო. ეს ჟონდრეტი იყო.

მაშინვე გაისმა ხმაური. შინ ყოფილიყო მთელი ოჯახი, მაგრამ უფროსის მოსვლამდე ხმაგაკმედილი ისხდნენ ყველანი, როგორც მგლის ლეკვები მამალი მგლის ლოდინში.

— მე ვარ, მე.

— ოჰ, მამიკოს გაუმარჯოს! — აწრიპინდნენ ქალები.

— პა, რას იტყვი? — ჰკითხა ცოლმა.

— რიგზეა ყველაფერი, ისე, როგორც მე მინდოდა, მაგრამ ფეხებზე მცივა, ისე მცივა... ოჰ, კარგად მორთულხარ! ძალიან კარგი, ისე უნდა ეჩვენო, რომ მისი ნდობა გამოიწვიო.

— მზადა ვარ. თუნდა ახლავე წავალ, — უთხრა ცოლმა.

— ხომ არაფერი დაგავიწყდება, რაც დაგარიგე, ფრთხილად იქნები?

— ფიქრი ნუ გაქვს.

— ვაი თუ!.. — დაიწყო ჟონდრეტმა და აღარ გაათავა.

მარიუსმა გაიგონა, რომ რაღაცა მძიმე დაღო მაგიდაზე, ალბათ სატეხი იქნებოდა, წელან რომ იყიდა.

— მართლა! სჯამეთ რამე, თუ მშიერები ხართ?

— ჰო! სამი თავი კარტოფილი მქონდა, დიდრონები. ცოტა მარტივ მოვაგროვე და შევწვი, ამ ცეცხლით ვისარგებლე.

— დღეს ეგა და ხვალ კი სადილად სხვაგან წაგიყვანთ. კაი შემწვარი იხვი და სხვანი და სხვანი გექნებათ. ისე შეექცეით სადილს, როგორც მეფე შარლ მეათე. ერთი ეს ღამეც გავიპირეთ.

მერე ჩუმი ხმითა თქვა:

— სათაგური ღია არის, კატებიც აქ არიან.

და უფრო ჩუმად სთხოვა:

— ცეცხლში შედე ესა.

ნაკვერცხლის ზრიალი მოესმა მარიუსს, ალბათ მძიმე რამ ჩაღეს ცეცხლში რკინისა და ზედაც ცეცხლი წააყარეს.

.— ზეთი წასცხე თუ არა კარის კოჭაკებს, რომ არ იჭრიაღონ?

— ჰო, — დაამშვიდა ცოლმა.

— რომელი საათი უნდა იყოს?

— ექვსი სრულდება. კარგა ხანია, ექვსის ნახევარი დაჰკრა სენ-ჰედარმა.

— ერიპა! მაშ დროა წავიდნენ გოგოები სადარაჯოდ. თქვენ ეი! მოდით აქ! აბა ყური დამიგდეთ!

ჩურჩულიდა ისმოდა.

მერე ისევ ჟონდრეტის ხმა გაისმა:

— ბურგონი წავიდა?

— წავიდა, წავიდა.

— დარწმუნებული ხარ, რომ არავინ არის სახლში?

— მეზობელი დღეს მთელი დღე შინ არ შემოსულა და, ეგვი რომ არ იყოს, ახლა სადილის საჭმელად არის წასული.

— დანამდვილებით იცი?

— ვიცი, როგორ არ ვიცი!

— მაინც მეტი არ იქნება, რომ შევიდეთ და დავრწმუნდეთ, რომ შინ არ არის.

— წაიღე სანთელი, გოგო, და შედი, ნახე.

დაიჩოქა მარიუსმა და ტახტის ქვეშ შეძვრა.

ის იყო შეძვრა და სანთელის სინათლე შემოიძვრა კარის კუჭრუტანიდან.

— მამა, შინ არ არის, სადილად იქნება წასული.

უფროსი ქალის ხმა იცნო მარიუსმა.

— ოთახში შეხვედი? — გამოჰყვირა მამამ.

— რა საჭიროა? რაკი გასაღები აქ არის, მაშ შინ არა ყოფილა. მამამ შეუტია:

— მაინც შედი და ნახე!

კარი გააღო უფროსმა გოგომ, შევიდა ოთახში, ხელში შანდალი ეჭირა ანთებული სანთლით. იგივე იყო, რაც იმ დილას, ოღონდ უფრო საზარელი ამ სინათლეზე.

პირდაპირ ტახტისკენ წავიდა. ძლივს სუნთქავდა მარიუსი, მაგრამ ტახტთან სარკე ეკიდა კედელზე და გოგოც ამ სარკეს შესცქეროდა. ფეხის თითებზე შედგა და სარკეში ჩაიხედა. მეორე ოთახიდან განძრეულ რკინის ზრიალი ისმოდა.

ხელის გული თმაზე გადაისვა გოგომ და გაისწორა, შესცინა თავის სახეს და სიმღერა დაიწყო თავის ხრინწიანი სამარისებური ხმით:

ო, ერთი კვირის ერთგულება დიდი რამეა! —
შვიდ დღეს. თუ რვა დღეს გიზგიზებდა ცეცხლი ციურის!
ნეტავ კი იყოს სიყვარული მარადიული!
ნეტავ კი იყოს სიყვარული მარადიული!
მაგრამ დრო ქვეყნად ნეტარების განა დიდია?
დღენი, ო, დღენი სიყვარულის, ფრენით მიდიან!

მარიუსი თრთოდა: — შეუძლებელია ჩემი სუნთქვა არ ესმოდე-
სო.

თმა გაისწორა გოგომ, მერე ფანჯარასთან მივიდა, გარეთ გაი-
ხედა და შეშლილივით წამოიძახა:

— რა ულამაზოა პარიზი, — თეთრ პერანგს რომ ჩაიცვამს!
მერე ისევ სარკესთან მივიდა, შესცინა თავის სახეს, დაეღრიჯა,
ხან პირდაპირ სინჯავდა თავის მშვენიერებას, ხან გვერდით.

— რა ღმერთი გაგიწყრა, გოგო, აღარ გამოხვალ? — შეუძახა
მამამ.

— ტახტის ქვეშ ვეძებ, არსად დამემალოს, — უპასუხა თმების
სწორებით გოგომ, — არა, შინ არ არის.

— დოყლაპია! გამოეთრიე მანდედან! დროს ნუ მაკარგვინებ!

— მოვდივარ, მოვდივარ! სუნთქვასაც არ გაცლიან ამ ქონხანში.
და ისევ სიმღერა განაგრძო:

მარტო დამტოვეთ, აირჩიეთ თქვენ გზა სვიანი,
მაგრამ მე ყველგან თქვენთანა ვარ გულნაღლიანი...

ერთხელ კიდევ ჩაიხედა სარკეში, გავიდა და კარი გაიხურა:

ოტა ხანს შემდეგ მარიუსს ფეხის ხმა მოესმა ტალანიდან, შიმ-
ველი ფეხის ხმა ორივე ქალისა, რომლებიც სადარაჯოდ მიდიოდ-
ნენ, შემდეგ მამის ბრძანება:

— ფრთხილად იყავით. ერთი სადარაჯოს მხარეს დადგეს. მეო-
რე პტი-ბანკიეს ქუჩის მხარეს. თვალი არ მოაშოროთ სახლში შე-
მოსავალ კარს, გეყურებთ? ერთწამს არ მოაშოროთ თვალი და,
თუ დაინახეთ რამე საშიში, მაშინვე აქ გაჩნდით! მაშინვე! ჩიტივით
ამოფრინდით კიბეზე! გასაღები ჯიბეში გიღვეთ.

ბუზლუნი დაიწყო უფროსმა:

— ფეხშიშველი როგორ ვიდგე ამ თოვლში?

— ხვალ ატლასის ფეხსაცმელი გექნებათ, წითელ-წითელი.
წავიდნენ გოგოები. კიბე ჩაიარეს, ქუჩაში გავიდნენ, კარი გაიკე-
ტეს.

აღარავინ იყო სახლში გარდა მარიუსისა, ჟონდრეტის და იმის ცოლისა და კიდევ იმ ოთხი კაცისა, რომლებიც ერთ ცარიელ ოთახში დაინახა მარიუსმა საიდუმლოდ მიკუნჭულები.

თ ა ვ ი მ ე ჩ ვ ი ღ მ ე ტ ა

მარიუსის ხუთი ფრანკი

უკვე დრო იყო, რომ თავის სარკმელთან ამძვრალიყო და თვალი გადაეევლო მეორე ოთახისთვის. სიჭაბუკის სისწრაფით, თვალის დახამხამების უმაღლ გამოიჭიმა თავის საზვერავეთან.

გადახედა იქაურობას.

უცნაური იერი მიეღო ჟონდრეტის ოთახს, მხოლოდ ახლა მიხვდა მარიუსი, საიდან შემოდოდა ის სინათლე, წელან რომ შეამჩნია. სანთელი ენთო ოთახში ერთ დაუანგულ შანდალში, მაგრამ ეს სანთელი არ ანათებდა. ბუხარში შეედგათ მაყალი გაეარვარებული ნახშირით სავსე, და ისეთი სინათლე და სიცხე გამოდიოდა იქიდან, რომ ერთი მხარე დასდნობოდა სანთელს და წვეთწვეთად იღვენთებოდა შანდალზე. მაყალი იმ დილას მოამზადა დედაკაცმა. მაყალიც კი გაწითლებულიყო სიმხურვალისაგან. ცეცხლს პატარა ალი ასდიოდა და გაჩაღებულ ნახშირში მოჩანდა დიდი რკინის სატეხი, ჟონდრეტმა რომ იყიდა ეხლახან. კართან კუნჭულში დამტვრეული რკინა ეყარა, და იმის იქით თოკები, ყოველ შემთხვევისთვის მომზადებული. ისე იყო მოწყობილი ეს ყველაფერი, რომ თვალი აეხვია, ვინც არ იცოდა ამ მახის მზადების მიზანი და თვალბედითად ეჩვენებოდა, ან უბრალო დაუდევრობად. ამგვარად განათებული სხენის სამჭედლოს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ჯოჯოხეთის შესავალს, მაგრამ თვით ჟონდრეტი კი ამ სინათლეში უფრო ქაჯს მოგაგონებდათ და არა მჭედელს.

ბუხრის თავზე ერთი ძველი სპილენძის დახშული ფარანი იდო, რომელიც ძალიან შეეფერებოდა კარტუშად გადაქცეულ დიოგენს.

ბუხარშიც ენთო ცეცხლი, მაგრამ მაყალიც შიგ შეედგათ, რომ იმისი ბოლიც საკვამურში ასულიყო.

ფანჯარაში მთვარის შუქი შემოდოდა და მკრთალ სხვისა სცემდა ალისფრად აწითლებულ ოთახს. პოეტური ბუნების კაცი იყო მარიუსი და აქაც კი, ამ საბედისწერო გარემოცვაშიაც ციურ მადლად ეჩვენა ეს სხივი, ქვეყნის ბოროტების აღმომფხვრელად მოვლენილი.

გატეხილი ფანჯრიდან პაერი შემოდოდა, ამცირებდა ნახშირის სუნს და თავის მოძრაობით ნისლივით ჰფარავდა მყალს.

ქონდრეტის ოთახი, მკითხველს ეხსომება გორბოს სახლის მდებარეობა, საგანგებოდ იყო ამორჩეული, რომ სრულიად შეუმჩნეველად აესრულებინა ადამიანს რაიმე სასტიკი, ბნელი განზრახვა. სახლი განცალკევებულად იდგა, ქუჩა მიყრუებული იყო, ოთახი ცარიელ სახლის გრძელი ტალანის ბოლოს. თვითონ სახლი ჩააგონებდა მდგმურს, — ასე გამოიყენებო.

ქუჩიდან ქონდრეტის ოთახამდე მთელი სახლი უნდა გამოეცლო კაცს, იმოდენ ცარიელ ოთახებით, და თუ ფანჯარას იტყვიო, ფანჯარა ეზოში გადიოდა, დიდ, გაშლილ, ცარიელ ეზოში.

ქონდრეტს ჩიბუხი ჩაედო პირში, ჩამომჯდარიყო თავის ჩალაჩახეულ სკამზე და აბოლებდა. ცოლი რაღაცას ელაპარაკებოდა ჩუმი ხმით.

მარიუსი რომ კურფეირაკი ყოფილიყო, ესე იგი ერთი იმათგანი, რომლებიც სულ იცინიან, რაც უნდა შეამთხვიოს ცხოვრებამ, ისეთივე სიცილი წასკდებოდა, ქალბატონი ქონდრეტი რომ დაენახა:

შავი ქუდი დაეხურა იმგვარ ბუმბულებით დამშვევებული, როგორც შარლ მეათის მეფედ კურთხევის დღეს ჰქონდათ იმის გზირებს, დიდი ჭრელი შალი წამოესხა, და კაცის მაშიები ჩაეცვა, სწორედ ის მაშიები, რომელთაც ისე სწუნობდა იმისი ქალი — ჰყაპა-ჰყუბი გაუდისო. — ეს მორთულობა იყო, რომ ისე მოეწონა იმის ქმარს და ათქმევინა შემდეგი სიტყვა:

— ოჰო, კარგად მორთულხარ! ძალიან კარგი. ისე უნდა ეჩვენო, რომ ნდობა გამოიწვიო.

თვითონ ქონდრეტს კი ისევ ის თავისი ახალი, განიერი პალტო ეცვა, ლებლანმა რომ აჩუქა, და ძველი, დაფხრეწილი ტყავის შარვალი, რაც, კურფეირაკის აზრით, შეადგენდა პოეტის იდეალს.

რაღაც მოისაზრა ქონდრეტმა და ხმამალლა წარმოთქვა:

— კიდევ კარგი, მომაგონდა! იმისთანა ავი დარია, რომ ეტლით მოვა უთუოდ. სანათი ანთე, ჩადი და კართან ელოდე. როგორც კი გაჩერდება ეტლი, მაშინვე კარი გაუდე. წინ გამოუძებ. გზა გაუნათე და აქ რომ შემოვა, საჩქაროდ ჩადი, გაუსწორდი მეეტლეს და გაისტუმრე.

— მერე რითი გავუსწორდე? — შეეკითხა ცოლი.

ჯიბიდან ხუთფრანკიანი ვერცხლი ამოიღო ქონდრეტმა და ცოლს მისცა.

— ეს რაღაა, რა ვქნა?

— ეს კიდევ ჩვენმა მეზობელმა შემოგვაწია ამ დილას.

მერე მიიხედ-მოიხედა ოთახში და დაუმატა:

— რა გითხრა, იცი? ძალიან კარგი იქნება, რომ ერთი-ორი სკამი კიდევა გვქონდეს.

— რად გინდა?

— აი, აქ დავდგამდით.

— წავალ და მეზობლის ოთახიდან გამოვიტან.

შეყრეოლდა მარიუსი. ცუდად იყო საკმე, ველარც ჩამოხტომას მოასწრებდა, ველარც დამალვას.

ის იყო კარი გააღო დედაკაცმა, უნდა გამოსულიყო, რომ ქმარმა დაუძახა:

— სანთელი წაიღე, ადამიანო!

— ათი ხელი ხომ არა მაქვს, რომ ორი სკამიც გამოვიტანო, შანდალიც მეჭიროს?

აგერ კარს მოადგა, შემოაღო კარი. კედელზე მიკრული დარჩა მარიუსი, შეშინებული და გულის ძაგძაგით ელოდა, — დამინახავსო. — სუნთქვას ველარა ბედავდა.

შემოვიდა დედაკაცი, აიტაცა ორი სკამი. სხვა ვერა დაინახარა, გავიდა, კარი გაიხურა.

შევიდა თავის ოთახში.

— ესეც შენი ორი სკამი.

— ესეც სანათი! — მიუგო ქმარმა, — აბა გასწი! საცაა მოვა.

აიღო სანათი და საჩქაროდ გავარდა. მარტო დარჩა ჟონდრეტი.

სკამები აქეთ-იქით მიუდგა მაგიდას, სატეხი გადააბრუნა მაყალში, ბუხარს რალაც ფიცარი ააფარა, რომ მაყალი დაემალა. მერე კუთხეში თოკთან მივიდა, დაილუნა და სინჯვა დაუწყო. მხოლოდ მაშინ დაინახა მარიუსმა, რომ მშვენიერი თოკის კიბე ჰქონდა ჟონდრეტს, ხის საფეხურებით და ორი მაგარი კავით, ჩამოსაკიდებლად. კიბე ყოფილიყო, ყოველ შემთხვევისთვის მომზადებული, და იმას კი ძველი თოკი ეგონა.

არც ეს კიბე იყო იმ დილას ოთახში, არც მსხვილი რკინა, კარს უკან რომ ეყარა. ალბათ მაშინ მოიტანა ჟონდრეტმა, როდესაც შინ არ იყო მარიუსი.

ზეინკალის ხელსაწყოდ ეჩვენა მარიუსს.

ცოტა რამ გამოცდილება რომ ჰქონოდა, ან რკინეულის ცნობა, ნახავდა, რომ აქ ზეინკალის ხელსაწყო კი არა, ქურდების იარაღი იყო მოგროვილი, დაკეტილ კარის გასაღებად, კლიტის გასაჭრელად. ფანჯრის შუშის ამოსაღებად, მთელი მარაგი ქურდების ხელსაწყოსი.

ბუხარი და მაგიდა თავის ორი სკამით სწორედ მარიუსის პირდაპირ იყო. მაყალი დაფარული იყო, ოთახს მარტო სანთელიდა ანათებდა. რაც უნდა პატარა საგანი დებულყო მაგიდაზე, მაინც დიდ ჩრდილს ისროდა და პირმოტეხილი სურის ჩრდილი აბნელებდა კედლის ნახევარს. უცნაური სიმშვიდე იყო ამ ოთახში, საშინელი და ავბედითი, სიმშვიდე თავგანწირული ბრძოლის მოლოდინისა.

ჩიბუხი პირში გაერტო ჟონდრეტს, — უტყუარი ნიშანი, რომ შეურევბული იყო და სხვა აღარა ახსოვდარა. მივიდა, სკამზე დაჯდა. სანთელთან უფრო კარგად გამოჩნდა მისი საშინელი სახე; წარბსა კმუხავდა, ხანდახან იქნევდა გაშლილ მარჯვენა ხელს, თითქოს პასუხს აძლევს თავის გულის ბოროტ მონოლოგსაო. ამ ფარულ სჯაში რომ იყო, გამოსწია მაგიდის უჯრა, ამოიღო გრძელი სამზარეულო დანა, ფრჩხილით გაუსინჯა ფხა, ხომ კარგად არის გალესილიო, — და ისევ უჯრაში ჩამალა.

მარიუსმაც თავის მხრივ მარჯვენა ჯიბიდან დამბაჩა ამოიღო და ჩახმახი შეაყენა.

ჩახმახის შეყენებაზე პატარა ტკაცანი გაისმა.

— ვინ არის? — შეჰყვირა ჟონდრეტმა.

სუნთქვა შეეკრა მარიუსს. ცოტა ხანს სმენად გადაიქცა ჟონდრეტი. მერე გაეცინა და თქვა:

— რა სულელი ვარ! ფიცარი გასკდებოდა სადმე ამ სიცხეში.

მარიუსს ხელში შერჩა სასროლად გამზადებული დამბაჩა.

!

თ ა ვ ი მ ი თ ვ რ ა მ ი ბ ა

პირისპირ აწყვია მარიუსის სკამები

ამ დროს შორიდან ზარის მელანქოლიურმა ხმამ შეანძრია ფანჯრის შუშები. ექვსი საათი დაჰკრა სენ-მედარმა.

დაჰკრავდა ზარი საათს და ჟონდრეტიც თავს აიქნევდა. მეექვსემ რომ დაჰკრა, სანთელს ნამწვი მოაცილა თითებით.

მერე სიარული დაიწყო ოთახში, ყური მიუგდო კარებთან ტალანს, გაიარა, კიდევ გაჩერდა, ყური მიუგდო.

— ნეტავ მალე მოვიდეს, — წამოიძახა ნატვრით და ისევ სკამზე დაჯდა.

კარი შემოაღეს.

ჟონდრეტის ცოლი იყო, თვითონ ტალანში იდგა და საზარლად, მისი ფიქრით თავაზიანად უღიმოდა ლებლანს.

— მობრძანდით, ბატონო.

— მობრძანდით, ჩემო კეთილისმყოფელო, — დაიძახა ჟონდრეტმა, წამოხტა და წინ მიეგება.

გამოჩნდა ბ. ლებლანი.

სათაყვანებელი იყო მოხუცებული თავის სიმშვიდით.

მივიდა, მაგიდაზე ოთხი ოქრო დადო, ოთხმოცი ფრანკი და უთხრა:

— ბატონო ფაბანტუ, ეს თქვენი სახლის ქირის და სხვა საჭიროებისათვის. ჯერ ეს იყოს და მერე კიდევ ვნახოთ.

— ღმერთმა მოგიზღოთ სამაგიერო, ჩემო გულუხვო მფარველო, — მიუგო ჟონდრეტმა. მივარდა თავის ცოლს და უბრძანა:

— ეტლი გაისტუმრე!

ის მაშინვე ქუჩის კარისკენ გაეშურა, ქმარი კი მადლობას უხდოდა ბ. ლებლანს, თავს უკრავდა და სკამს სთავაზობდა.

ცოტა ხანს უკან დაბრუნდა ცოლი და უთხრა:

— წავიდა.

ისე ღრმად იყო ქუჩა დათოვლილი, რომ არც მოსვლა შემოესმათ ეტლისა, არც წასვლა.

ლებლანი დაჯდა.

ჟონდრეტი მეორე სკამზე ჩამოჯდა, იმის პირდაპირ.

და ახლა, რათა უკეთ გაითვალისწინოს მკითხველმა მომდევნო სცენა, წარმოიდგინოს საშინელი ყინვიანი ღამე; სალპეტრიერის უდაბური, დათოვლილი მიწამოები, რომლებიც ისე მოჩანდა მთვარის შუქზე, როგორც უზარმაზარი სუდარები. აქა-იქ, შორიშორს ქუჩაზე ჩარიგებული სანათები, ოდნავ, თავის ახლოს რომ ანათებდნენ გზას: გრძელი, მიყრუებული ქუჩა, ორივე მხრივ დიდრონ თელის ტოტებით დაბურული, ქუჩაში არავინ, არსად გამვლელო, გორბოს განმარტოებული სახლი, მიყრუებული, მიბნელებული და ამ სახლში ფართო ოთახი ჟონდრეტისა, ერთი სანთელით განათებული; შიგორი კაცი ერთმანეთის პირდაპირ სკამებზე, მშვიდი და უშფოთველი ლებლანი და საზარელი, თუმცა მომღიმარი ჟონდრეტი. იქვე კუნჭულში მიმალული ჟონდრეტის ცოლი; ძუ მგელი, და ძვიდის იქით ამათთვის უხილავი მარიუსი, რომელიც კედელს აჰკვრია, ყურს უგდებს, რომ ერთი სიტყვაც არ გამოეპაროს, თვალს ადევნებს ყოველ იმათ მოძრაობას და ხელში გატენილი დამბაჩა უჭირავს შეყენებულ ჩახმახით.

ზიზღის მეტს აღარასა გრძნობდა მარიუსი, აღარავითარ შიშს ხელში დამბაჩა ეჭირა და დამშვიდებული იყო, — როცა მინდა, მაშინ შეეაჩერებ ამ არამზადსაო.

იცოდა, რომ იქვე ახლოს პოლიცია უნდა ყოფილიყო სადმე ჩასაფრებული, და შეპირებულ ნიშანს ელოდა, რომ საქმეში ჩარეულიყო.

იმედი ჰქონდა აგრეთვე, რომ ბ. ლებლანის და ჟონდრეტის შეხვედრას შეიძლებოდა ცოტა რამ მაინც გაენათებინა მისთვის და გადავიღებინა გულითადი წადილის მიღწევა.

თავი მცხრამეტი

ერიდეთ ბნელ ჯურღმულეზს

დასხდნენ. თვალი გადაავლო ბ. ლებლანმა ცარიელ საწოლებს და იკითხა:

— როგორ არის თქვენი პატარა ქალი? ხელი როგორა აქვს?

— ვერ არის კარგად, — უპასუხა ჟონდრეტმა მწუხარე მადლობის ღმობით, — ძალიან ცუდად გახლავთ, ჩემო ღირსეულო ბატონო. უფროსმა დამ სამკურნალოში წაიყვანა ხელის შესახვევად. ნახავთ, მალე დაბრუნდებიან.

— ქალბატონი ფაბანტუც, მგონია, უკეთ ბრძანდება, — განაგრძო ბ. ლებლანმა და თვალი გადაავლო ქალის უცნაურ მორთულობას. კართან იდგა ქალბატონი, თითქოს სდარაჯობს იქაურობასაო, და სიძულვილით, თითქმის მუქარით უყურებდა მოხუცებულ კაცს.

— ლამის მოკვდეს უბედური, — უპასუხა ჟონდრეტმა, — მაგრამ რას იზამთ, ბატონო? საქმე აქვს და ფეხზე არის, გული არ უძლებს ლოგინში. დედაკაცი კი არა, ხარია!

ძალიან მოეწონა ცოლს ქმრის ქათინაური. დაიპრაჯა, დაიღმიჭა შექებულ ურჩხულის სახით და დაუძახა:

— სულ ხომ ჩემ ქებაში არ იქნები, ბატონო ჟონდრეტ!

— ჟონდრეტო? — იუცხოვა ბ. ლებლანმა, — მე კი ფაბანტუც მეგონეთ.

— ფაბანტუც, იგივე ჟონდრეტი, — უპასუხა სისწრაფით ჟონდრეტმა, — მეტი სახელი გახლავთ მსახიობისა.

მკაცრად გადახედა თავის ცოლს, მხრები აიჩეჩა, ისე რომ ბ. ლებლანმა ვერ დაინახა, და მადლობით სავსე კილოთი განაგრძო.

— ძალიან ტკბილად, სიყვარულით გავატარეთ ჩვენი ცხოვრება მე და ჩემმა მეუღლემ. ან რაღა იქნებოდა ჩვენი სიცოცხლე, ეგეც რომ არა გვექონოდა? რომ იცოდეთ, რა უბედურები ვართ, ჩემო პატივცემულო ბატონო. მკლავი უვარგა კაცს, და საქმე კი ვერსად

უშოვია! გული უვარგა, და ლამის შიმშილით მოკვდეს, საქმე ვერსად უშოვია! არ ვიცი, როგორა აქვს მოგვარებული ეს საქმე მთავრობას; მაგრამ პატიოსან სიტყვას გაძლევთ, ბატონო, მე არც იაკობელების თანამგრძნობი ვარ, არც მთავრობის წინააღმდეგი; არ მინდა, ავი ვაკადრო რამე, მაგრამ მერწმუნეთ, მე რომ მინისტრი ვიყო. სულ სხვაფრივ წავიყვანდი საქმეს. აბა! წარმოიდგინეთ, ისე გაგვიჭირდა ცხოვრება, რომ გადავწყვიტე, — ხელობას ვააფავლი-მეთქი ჩემ ქალებს; — მინდოდა ქარხანაში შემეყვანა, რომ კოლოფების გაკეთება ესწავლათ. ვიცი გაიკვირებთ, აღშფოთდებით:—როგორ? ხელობაო? — დიახ, ბატონო, ხელობა, სულ უბრალო ხელობა, რომ ლუკმაპურის შოვნა შეეძლოთ. მაგრამ რა დაქვეითება არის, ჩემო კეთილისმყოფელო! რა დამცილება იმ უბედურისა, რომელიც სახელოვანი მსახიობი იყო. ერთ დროს! ვაი, რომ აღარა შეგვერჩინიარა დიდებისა და ბედნიერებისა! აღარაფერი, ერთი დიდებული სურათის გარდა, რომელიც გაგიყებით მიყვარს, მაგრამ იძულებული ვარ გავეყილო, რომ შიმშილით არ ამომეხოცოს ცოლშვილი. რას იზამთ. ბატონო? პური გვშია, პური!

ასე მოსთქვამდა ჟონდრეტი, საგნიდან საგანზე გადადიოდა. თითქოს არც კი უკავშირებდა ერთმანეთს. მაგრამ მის სახეს ჰკვირანნი და შორსმჭკრეტელი გამომეტყველება არ შორდებოდა. და მანამ ის თავისას ჩიოდა, მარიუსმა ჟონდრეტის ოთახის ბოლოში ვიდაც კაცი შენიშნა, რომელიც აქამდე იქ არ იყო. ისე ჩუმად შემოედო კარი და ისე ფრთხილად შემოსულიყო, რომ ვერც დაინახეს, ვერც გაიგონეს იმის შემოსვლა, იისფერი ჟილეტი ეცვა, ძველი, გაცვეთილი, ჭუჭყიანი, დახეული და დარღვეული, განიერი შარვალი; წაღების მაგივრად ფლოსტები, პერანგი არ ეცვა, ტიტველი კისერი უჩანდა, ტიტველი, დადალული მკლავები და პირსახე — შავით გასვრილი. ჩუმად შემოსულიყო, ჩუმად იჯდა საწოლზე, გულხელდაკრეფილი, და აღარც კი ჩანდა, რადგან ჟონდრეტის ზორბა ცოლის უკან მოკუნტულიყო.

რადაც ალლო აქვს ადამიანს, რომელიც წასჩურჩულებს, — გითვალთვალევენო. ამ ალლომ გააფრთხილა ლებლანი. მიიხედა, სწორედ იმ დროს, როდესაც ჟონდრეტმაც გადახედა თავის ამხანაგს, და გაკვირვება დაეტყო სახეზე.

ესეც კარგად შენიშნა ჟონდრეტმა და დაიძახა:

— აჰ! თქვენ პალტოსა სინჯავთ, განა? — წამოდგა, ღილები შეიკრა, — უნდა მოგახსენოთ, ძალიან კარგად მომადგა, ძალიან კარგად.

— ვინ არის ის კაცი? — ჰკითხა ბ. ლებლანმა.

— ისა? მეზობელია ჩემი. ყურადღებას ნუ მიაქცევთ.

უცნაური სანახავი იყო ეს მეზობელი; მაგრამ სენმარსოს უბანში მრავალი ქარხანა არის ქიმიურ ნაწარმის დასამუშავებლად და შეიძლება ქარხნის მუშას ბევრსა ჰქონდეს რაიმე ფერით გასვრილი სახე. არავითარი ეჭვი არა ჰქონდა ბ. ლებლანს, უმანკო ნდობით და უშიშრობით ებაასებოდა ჟონდრეტს; გადახედა მეზობელს და მასპინძელს მიმართა:

— უკაცრავად, რასა ბრძანებდით, ბატონო ფაბანტუ?

— დიახ, იმას მოგახსენებდით, ჩემო მფარველო ბატონო, — დაიწყო ჟონდრეტმა, ორივე ნიდაყვით დაეყრდნო მაგიდას და შხამიანი გველის თვალით დააშტერდა ლებლანს, — ერთი ძვირფასი სურათილა შემრჩა და იძულებული ვარ ისიც გასაყიდად გავიმეტო.

ოდნავ გაისმა კარის ხმა. ახლა მეორე შემოვიდა და ტახტზე ჩამოჯდა ჟონდრეტის ცოლის უკან. იმასაც, როგორც პირველს, ტიტველი მკლავები ჰქონდა და მეღნითა და ქვარტლით გაშავებული პირისახე.

თუმცა ეს კაცი შემოსრიალდა ოთახში ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, მაინც დაინახა ბ. ლებლანმა.

— მეზობლები გახლავან, ბატონო, სულ ამ სახლის მდგმურები. იმას მოგახსენებდით, სურათი მაქვს-მეთქი. აი, ბატონო, ნახეთ. წამოდგა, მივიდა კედელთან, აიღო ზედ მიყულებული ჩარჩო, მოაბრუნა და ისევ კედელს მიაყუდა. რაღაცა იყო, სურათსა ჰგავდა, მაგრამ სანთელის სინათლე იქამდე ვერ აღწევდა და ბნელად მოჩანდა, მარიუსმა ვერა გაარჩიარა იმ სურათისა, რადგან წინ ჟონდრეტი უდგა, მაგრამ ის კი დაინახა, რომ რაღაც უხეირო ნათითხნი იყო და წინა მხარეზე ჰყეტელა ფერებით დახატული ფიგურა მოგაგონებდათ თეჯირის ნახატებს, ან ბაზარში ოინბაზების ფარდულეებში ბრბოს მისაზიდავად გამოფენილ სურათს.

— ეს არის თქვენი სურათი? — ჰკითხა გაკვირვებით ბ. ლებლანმა. ჟონდრეტი თავისას არ იშლიდა:

— დიდებული ხელოვანის ნახატია, ბატონო, დიდად ძვირფასი. ისე მიყვარს, როგორც ჩემი შვილები. ჩემი ბედნიერი წარსულის სახსოვარი ამის მეტი აღარა მაქვსრა, მაგრამ რა ექნა? აკი მოგახსენეთ, მიჭირს და იძულებული ვარ ესეც გავიმეტო და გავყილო.

შემთხვევით იყო, თუ უკვე აღძრულ ეჭვით, სურათსა სინჯავდა ბ. ლებლანი, მაგრამ არც ოთახის უკანა მხარეს სტოვებდა უყურადღებოდ. უკვე ოთხი კაცი მოგროვილიყო დედაკაცის უკან. სამი საწოლზე ჩამომჯდარიყო, მეოთხე კარის ჩარჩოს მიჰყულებოდა,

სამივეს ტიტველი მკლავები ჰქონდა, და პირისახე შავად შეფერილი. ერთი ამ სამთაგანი, საწოლზე რომ იჯდა, კედელს მიჰყუდებოდა, თვალები დაეხუჭა და ისე იყო, თითქოს სძინავსო. ბებერი კაცი იყო მძინარი. საშინელი სანახავი იყო იმისი გრძელი ჭადრა თმა, შავად შეფერილ სახეზე დაშვებული. ორნი კი ყმაწვილებსა ჰგავდნენ. ერთი წვერიანი იყო, მეორე ბანჯგვლიანი. წაღები არ ეცვა არც ერთს; ზოგი ფეხშიშველი იყო, ზოგი ფლოსტებიანი.

შენიშნა ჟონდრეტმა, რომ იმათ უყურებდა ბ. ლებლანი და უთხრა: — ჩემი მეზობლები გახლავან, ჩემი ამხანაგები. ასე შავად არიან, რადგან სულ ნახშირში მუშაობენ. იყვნენ, ბატონო, რას გაწუხებენ? სხვის ხელში რომ ჩავარდეს, ძალიან დამენანება ეს სურათი. იქნება თქვენ იყიდოთ, ჩემო მხსნელო? იქნება შემიბრალოთ და შემეწიოთ? ძვირად კი არ მოგცემდით..

— რამდენად დააფასებთ ამ ხელოვნების სურათს?

დააცქერდა ბ. ლებლანი ჟონდრეტს, რადგან უკვე გრძნობდა, რომ სახიფათოსა ჰგავდა საქმე, და სიფრთხილე იყო საჭირო. მერე გადაჰკრით უთხრა:

— ეგ ხელოვნური სურათი კი არა, დუქნის კარსაკიდი ნიშანია. სამი ფრანკია მაგის ფასი.

ძალიან ტკბილად უპასუხა ჟონდრეტმა:

— თქვენი უბის ქისა აქა გაქეთ? ათას ფრანკად დაგიტომობდით. — წამოდგა ბ. ლებლანი, კედელს მიეყრდნო, თვალი გადაავლო ოთახს. მარცხნივ ჟონდრეტი უდგა, ფანჯრისკენ, მარჯვნივ ჟონდრეტის ცოლი და ოთხი გამურული კაცი, კარისკენ. ჩუმად იყვნენ მეზობლები, უძრავად, თითქოს ვერაფერსა ხედავენო. ჟონდრეტმა კი ისევ მოთქმა დაიწყო და ისეთი საცოდავი კილო მისცა თავის სიტყვას, იმისთანა მტირალა, რომ შეიძლებოდა მართლა საწყალ, გაჰირკვებულ კაცად სჩვენებოდა ლებლანს და სიღარიბით ჰკუპაზე შეშლილად. — თუ თქვენ არ შეიძინეთ ჩემი სურათი და არ დამიხსენით ამ გაჰირკვებიდან, იმგვარი უკიდურესი უბედურება მომელის, რომ იმას ველარ ვაუძლებ და წყალში გადავვარდები. მინდოდა, ჩემი ქალებისთვის კოლოფების გაკეთება მესწავლებინა, რომ საგანგებო საჩუქრების მისართმევი კოლოფები ეკეთებინათ. პოდა, იცით რამდენი ხარჯი დასჭირდება კოლოფების კეთებას? ერთი კარგა დიდი მაგიდა. ფიცრებით შემოფარგლული, რომ ძირს არ ჩამოუცვივდეთ შუშები; საგანგებოდ ამ საქმისთვის შემოღებული ლუმელი; სამ განყოფილებიანი ქილა სხვადასხვა სიმაგრის წებოს შესანახავად, რადგან თხელ ფირფიტა ფიცარს სხვა წებო უნდა, მუყაოს სხვა და ქალაქს კიდევ სხვა; ახლა ფართალი ბრძანეთ თქვენა, მუყაოს საჭრე-

ლი მანქანა, ყალიბი, ჩაქუჩი, კალმები და კიდევ მრავალი ოხრობა! აბა, რა ვიცი, რომ ჩამოვითვალთ? ამდენი ხარჯი უნდა გამეწია და რისთვის? იმისთვის, ბატონო, რომ ჩემ ქალს დღეში ოთხი სუ მიეღო თავის ხელფასად! თოთხმეტი საათის შრომაში გასამრჯელოდ ოთხი სუ! ცამეტჯერ გაივლის ერთი მუშის ხელში ყველა კოლოფი! ღმერთი არ გაუწყრეს მუშას და ქალადი არ გააქუჩყიანოს! არაფერი გასვაროს! წებოც ყოველთვის თბილი ჰქონდეს! და ვინ იცის, კიდევ რამდენი რამ! და დღეში ოთხი სუ! როგორ იცხოვროს კაცმა?

ამას ამბობდა ჟონდრეტი, და თვალს არიდებდა ბ. ლებლანს. ის კი თვალს აღარ აშორებდა ამ ტკბილად მოლაპარაკეს. ლებლანი ჟონდრეტს შესცქეროდა და ჟონდრეტი კარს. გაფაციცებით უყურებდა მარიუსი ხან ერთს, ხან მეორეს. ბ. ლებლანს ეტყობოდა ექვი შეჰპარვოდა, — გიჟი ხომ არ არის ეს უბედურიო? — ჟონდრეტი კი არ იშლიდა და საცოდავ კილოთი, ხვეწნით და ვედრებით გაიძახოდა:

— სხვა გზა აღარა მაქვს! თუ არ შემეწიეთ, წყალში გადავვარდები! ამასწინათ, კინალამ წყალში ჩავეარდი აუსტერლიცის ხიდიდან!

და უცბად გაუბრწყინდა ჩამქრალი თვალი. წამოიწია ამ პატარა კაცმა და შესაშინებელი გახდა. ერთი ნაბიჯით მიიწია ბ. ლებლანისკენ და მქუხარე ხმით შეჰყვირა:

— მაგას თავი დავანებოთ! მიცანით თუ არა?!

თ ა ვ ი მ ი ო ც ე

მ ა ხ ე შ ი

უცებ შემოაღეს კარი და სამი ლურჯხალათიანი კაცი გამოჩნდა კარებში; სახეზე შავი ქალაღდის ნიღბები ეკეთათ. პირველი ჩამომხმარი კაცი იყო და ხელში ერთი გრძელი კეტი ეჭირა, შერკინული; მეორე ბუმბერაზის ტანისა იყო და ხელში ყასაბის ცული ეჭირა, რომლითაც, ერთი რომ დაეკრა, ხარს გაანთხევიანებდა სულს; მესამე ჯმუხი, უფრო ჩასუქებული ჩანდა. ვიდრე პირვილი, ნაკლებად ახოვანი, ვიდრე მეორე და ხელში ერთი უშველებელი გასაღები ეჭირა, ალბათ სადმე საპატიმროს მეკარისაგან მოპარული.

ეტყობოდა, ამ კაცების მოსვლასღა ელოდა ჟონდრეტი. დაინახა თუ არა, მაშინვე კეტიანს მივარდა, ჩამომხმარს და კითხვა დაუწყო:

— პა, მზადა ვართ?

- ყველაფრით.
- მონპარნასი სადღა არის?
- შენს ქალს ესაუბრება პირველი ტრფიალი.
- რომელს?
- უფროსს.
- ეტლი არის?
- არის.
- ცხენები შებმულია?
- ჰო.
- ორი კარგი ცხენი?
- საუკეთესო.
- სწორედ იქ გველის, სადაც მე დაეუნიშნე?
- სწორედ იქ.
- ძალიან კარგი, — თქვა ჟონდრეტმა.

ფერი ეცვალა ლებლანს. იდგა და ათვალეირებდა ამ ოთახს, რადგან ხედავდა, რომ მახეში გააბეს; აკვირდებოდა იმ კაცებს, რიგრიგობით ყველას, რომლებიც გარს შემოხვეოდნენ, აჩერდებოდა გაკვირვებული, მრისხანე თვალთ, მაგრამ შიშისა კი არა ეტყობოდა. მაგიდის უკან იდგა, მაგიდა საფარად გამოადგებოდა, და საკვირველი ცვლილება ემჩნეოდა: გულჩვილი მოხუცებული უცბად ბუმბერაზად გარდაქმნილიყო და მძლავრი ხელით ეჭირა სკამის ზურგი.

ისე მაგრად და მამაცად დაუხვდა ამ განსაცდელს, რომ ეტყობოდა იმ კაცთაგანი უნდა ყოფილიყო, რომლებსაც ბუნებრივ თვისებადა აქვთ დაყოლილი დიდი გულადობაც და დიდი გულკეთილობაც. თუ ქალი გვიყვარს, არც იმისი მამა არის ჩვენთვის უცხო და მარიუსი აღტაცებული იყო ამ უცნობის ვაჟკაცობით.

ტიტველმკლავება სამი კაცი, მენახშირეებად რომ დაასახელა ჟონდრეტმა, დაგროვილ ძველ რკინეულთან მივიდა; ერთმა ლითონის საჭრელი დიდი მაკრატელი ამოაძვრინა ნამტკრევეებიდან, მეორემ მარწუხი, მესამემ ჩაქუჩი და კარებთან აიტუნენ. ხმას არ იღებდნენ. ბებერი კი ისევ საწოლზე დარჩა, ოღონდ თვალი გახელილი ჰქონდა. ჟონდრეტის ცოლიც გვერდზე ეჯდა.

მარიუსს ეგონა, რამდენიმე წამის შემდეგ საჭირო იქნება ჩემი ჩარევაც და ზევით აიშვირა მარჯვენა ხელი, ტალანისკენ, რომ იქით გაესროლა დამბაჩა.

ჟონდრეტი, რომ გაათავა საუბარი კეტიან კაცთან, ახლა ბ. ლებლანისკენ მიბრუნდა და გაუმეორა თავისი კითხვა, ოღონდ სიტყვას თავისი დამცინავი საშინელი სიცილიც დაუმატა:

— მაშ ვერ მიცანით, ვერა?

თვალი გაუსწორა ლებლანმა და უპასუხა:

— ვერა.

მაგიდასთან მივიდა ჟონდრეტი, ზედ გადააწვა, გულხელი დაიკრიფა და ლებლანის დამშვიდებულ პირისახესთან მიიტანა თავისი მხეცური დინგი. იმის საშინელ სახეს არ მოერიდა ლებლანი. მხეცსა ჰგავდა ჟონდრეტი, რომელიც საცაა კბილებს ჩაუყრის თავის ნადავლს, და შეჰყვირა:

— მე ფაბანტუ არა ვარ, არც ჟონდრეტი ვარ! ტენარდიე ვარ, მონფერმეილში დუქანი რომ მქონდა. ტენარდიე ვარ! არც ახლა მიცნობთ?

შეუმჩნეველმა სიწითლემ გაუბრინა შუბლზე ლებლანს. ისევ ისე მშვიდად უპასუხა, წყნარად, ხმის აუმაღლებლად:

— მე თქვენ არ გიცნობთ.

ეს სიტყვა კი ველარ გაიგონა მარიუსმა. რომ დაენახა ვისმე აბ წამს, შემკრთალს დაინახავდა იმ ბნელ ოთახში, გაბრუებულს, თითქო მეხი დაეცაო. ჟონდრეტმა რომ დაიძახა, — ტენარდიე ვარო, — თავით ფეხებამდე თრთოლა მოერია მარიუსს და კედელს მიეყრდნო, თითქოს ბასრი ხმალი ჩაჰკრეს შიგ გულში და თავს ველარ იმაგრებდნო. მარჯვენა ხელი გასასროლად გამზადებული დამბაჩით ძირს დაეშვა ნელ-ნელა და ჟონდრეტმა რომ მეორედ თქვა, — მე ტენარდიე ვარ, — კინალამ იარაღი გაუვარდა ძალამიხდილ ხელიდან.

ჟონდრეტმა რომ ფარდა ახადა თავის ვინაობას, არავითარი შთაბეჭდილება არ მოახდინა ლებლანზე, და მთლად გადარია მარიუსი. ამ სახელს, ტენარდიეს, ლებლანი უარჰყოფდა — არ ვიცნობო, — მარიუსი კი კარგად იცნობდა. დაე მკითხველმა გაიხსენოს, რა იყო იმისთვის ეს სახელი! გულში ჰქონდა თავის მამის ანდერძი, ეს სახელიც შიგ იყო მოხსენებული. მას ინახავდა მარიუსი თავის გულის სიდრმეში, თავის მეხსიერებაში, როგორც წმინდა აღთქმას: — „ერთმა ათისთავმა, ტენარდიემ, გადამარჩინა სიკვდილს. თუ ჩემი შვილი შეხვდა სადმე, დაეხმარება, რამდენადაც კი შეეძლებაო“. სათაყვანოდ მიაჩნდა ეს სახელი თავის მამის სახელთან ერთად. როგორ? მაშ აქ იყო ეს ტენარდიე? აქ იყო ეს მონფერმეილელი მიკიტანი, რომელსაც ისე დაეინებით, მაგრამ ამაოდ დაეძებდა? აგერ იპოვა, მაგრამ როგორ? მაშ ყაჩაღი ყოფილა იმის მამის მხსნელი? მაშ განხორციელებული ბოროტება ყოფილა ეს კაცი, რომლისთვის სიცოცხლეს გასწირავდა მარიუსი. პოლკოვნიკ პონმერსის სიკვდილიდან გადამრჩენს საშინელი ავკაცობა მოეწყო, რომ-

ლის დაბოლოება ჯერ ბნელი იყო მარიუსისთვის, მაგრამ უკვე ცხადი იყო, კაცის მოკვლასაც კი არ იუკადრისებდა ეს ავაზაკი. მერე ვის უპირებდა ავკაცობას? რა უბედურებაა! რა მწარედ დასცინის დღეს ბედისწერა! განსვენებული მამა უბრძანებს საფლავიდან, — დახმარება გაუწიე ამ კაცს, რამდენადაც კი შეგეძლებაო. — ოთხი წელიწადია, გულზე აწევს მარიუსს ეს გადაუხდელი ვალი თავის მამისა. და სწორედ იმ დროს, როდესაც პოლიციისთვის უნდა მიეცა ქურდი, ყაჩაღი, იქნება კაცის მკვლელობა, სიცილი მოესმა თავის ბედისა და ძახილი: ეგ ტენარდიე არის! — კაცმა სიკვდილს გადაარჩინა იმისი მამა, ვატერლოოს გამირულ ბრძოლაში, სადაც სეტყვასავით ეცემოდა ყუმბარები, და აგერ უნდოდა, სიკეთე გადაეხადა ამ კაცისთვის, ოღონდ ეშაფოტიო! აღთქმა ჰქონდა დადებული, თუ იპოვიდა სადმე იმ ტენარდიეს, მაშინვე ფეხქვეშ ჩაუვარდებოდა; და აგერ იპოვა. მაგრამ იპოვა იმისთვის, რომ ჯალათს მისცეს დასასჯელად! მამა უბრძანებდა, — დაესმარე ტენარდიესაო, — და ამ ბრძანებას, წმინდა ანდერძს მიცვალებულისას, ის ტენარდიეს განწირვით ასრულებს? როგორ? ამ კაცს, რომელმაც საკუთარი სიცოცხლე არ დაზოგა და სიკვდილს გამოსტაცა მამა, სენჯაქის მოედანზე დასჯიან და მერე ვისი წყალობით? იმ სიკვდილიდან გადარჩენილის შვილისა, რომელსაც მამამ ანდერძად დაუტოვა ამ კაცის დახმარება? დაცინვა არ არის? ამდენი ხანი გულში ჰქონდა თავის მამის, მისივე ხელით დაწერილი ანდერძი, და ნუთუ დღეს სულ საწინააღმდეგო უნდა ჩაიდინოს?.. მაგრამ მეორე მხრივ, როგორ შეიძლება, ამ ხაფანგს ხედავდეს კაცი, და არ გატეხოს? როგორ შეიძლება მოსაკლავად შეტყუებული გასწიროს და მახის დამგები კაცისმკვლელი კი გადაარჩინოს? ნუთუ შეიძლება მადლობას გრძნობდეს კაცი ამისთანა ყაჩაღისადმი? აერია და ჩაეშალა მარიუსს ოთხი წლის ფიქრი. ძრწოდა კაცი. იმაზე იყო დამოკიდებული სულყველაფერი, ხელში ჰქონდა ამ ადამიანების სიკვდილსიცოცხლე, რომლებიც კაცის მოკვლას აპირებდნენ სწორედ მის თვალწინ. დამბაჩა რამ გაესროლა, ლებლანც. გადარჩებოდა, მაგრამ ტენარდიე დაიღუპებოდა. რომ არ გაესროლა? ლებლანს დაღუპვდა და, ვინ იცის, ტენარდიე, შეიძლება, გადარჩენილიყო კიდევაც. ერთი დაღუპოს, თუ მეორე? ქენჯნა სინდისისა და სინანული ასეც და ისეც! რა ქნას? რა აირჩიოს? როგორ უღალატოს მამის ანდერძს, თავის აღთქმას, — არ ვუღალატებ მამაჩემის ბრძანებასაო, — თავის მოვალეობას? უღალატოს განსვენებულის ანდერძს, თუ ნება მისცეს ჩაიდინონ ეს უშვერი ბოროტება? ცხადად ესმოდა თავის

„ურსულის“ ვედრება, — არ დამღუპო, უშველქ მამაჩემსაო! — და მეორე მხრივ თვალწინ ედგა თავის მამის ანდერძი, — ტენარდიეს დაეხმარეო! — გრძნობდა, რომ გიჟდებოდა, უხლი ეკეცებოდა. დროც კი აღარა ჰქონდა, ჩაფიქრებოდა რამეს, რადგან საშინელი სისწრაფით იმლებოდა მის თვალწინ სურათი, ქარიშხალი იყო, რომელიც სადღაც მიაქანებდა, თუმცა თვითონ აპირებდა მის და-მორჩილებას. იყო წუთი, რომ ეგონა გრძნობას კარგავდა და ეცე-მოდა ძირს.

ტენარდიე — ამიერიდან ისევ თავის ნამდვილი სახელით ვახ-სენოთ ჩვენი მიკიტანი, — ტენარდიე კი გიჟივით დაიარებოდა ოთახ-ში, გამარჯვებით გახარებული.

აიტაცა შანდალი, და ისე დაახალა ბუხრის თავზე, რომ კინაღაპ გაქრა სანთელი. დამდნარი ქონის წვეთები კედელს შეესხა.

მერე ლებლანისკენ მიბრუნდა და საზარელი ხმით მიახალა:

— გაგაბით?! გაგბოქეთ?! ახლა როგორ გაწრუწუნებთ?!

და ისევ გიჟივით სიარული დაიწყო.

— ოჰ, ძლივს არ გიპოვეთ, ბატონო ფილანტროპო! ბატონო გაქუტულო მილიონერო! ბავშვებისთვის დედოფლების დამრიგე-ბელო! ბებერო ყუყუჩო! მაშ ვერ მიცნობთ, ვერა? ან როგორ უნდა მიცნოთ? აბა თქვენ ხომ არ იყავით, რომ მობრძანდით მონტერმე-ილში, ჩემ დუქანში, ამ რვა წლის წინათ, 1823 წ. შობა ღამეს, აბა რას იკადრებდით?! ცხადია, თქვენ არ წაიყვანეთ ჩემი სახლიდან ფანტინის ბავშვი? ტოროლა? აბა, თქვენ ხომ არ იკადრებდით ყვი-თელ სერთუქს? ხელში როგორ დაიჭერდით პატარა ბოხჩას, ბავ-შვის ტანისამოსით, როგორც დღეს დილას, ჩემთან რომ მობრძან-დით? გეყურება, დედაკაცო, ალბათ ამ ბოხჩებზე არის გადარეული ეს უბედური! საცა მივა, პატარა ბოხჩით უნდა მიიტანოს გადასაყ-რელი წინდები! მეწინდე ხომ არა ბრძანდებით, ბატონო მილიონე-რო? თქვენი დუქნის ნაშთ საქონელს ხომ არ ურიგებთ საწყალ ხალხს, წმინდა ადამიანო? ეს ტაკიმასხარა, ესა! მაშ ვერა მცნობთ? მე კი მაშინვე გიცანით! მაშინვე, როგორც შემოჰყავით აქ თქვენი დინგი! ჰოდა, მე გასწავლით ჰკუას! მე დაგანახვებთ, რომ მანისის ვარდის კრეფა არ არის აგრე სხვის სახლში შესვლა, — რადგან დუქანიაო, — ღარიბ-ღატაკის ტანისამოსით, საწყალი მათხოვრის. დაღრეჯილ სახით, რომ უფრო ადვილად მოატყუოთ ადამიანი; გულკეთილად ეჩვენოთ კაცს, ცხოვრების სახსარი გამოგლიჯოთ ხელიდან და თქვენვე ემუქრებოდეთ ტყეში იქნება გგონიათ, რომ

ამ საბნებით და ამ განიერ პალტოთი გადამიხდილით, რაც წამართვით? ბავშვების ქურდი!..

გაჩერდა, ისე იყო პატარა ხანს, თითქო თავის თავს ელაპარაკებო, რომ გენახათ, იტყოდით, — ამის ბრაზიც სადღაც ჩადის, როგორც რონის წყალიო, — და რაცა გაათავა, — ჩემად უთხრა თავის თავს, რაც სათქმელი ჰქონდა, მალლა წამოიყვირა უკანასკნელი სიტყვა:

— თავის გულუბრყვილო სახით!

და ისევ ბ. ლებლანს მიმართა:

— როგორ არა ვთქვა? ყინულზე გამაცურეთ ამას წინათ, მასხრად ამიგდეთ! თქვენა ხართ მიზეზი ყველა ჩემი უბედურებისა! ათასხუთას ფრანკად გამომცინცლეთ გოგო, რომელიც მდიდრებისა უნდა ყოფილიყო, რადგან დიდი ფული შემძინა და კიდევ დიდ ფულს შემძენდა. უზრუნველყოფილი ვიქნებოდი მეცა და ჩემი ცოლშვილიც. დაუშრეტელი წყარო მექნებოდა ცხოვრებისა. ის გოგო ამინაზლაურებდა, რაც მე იქ ფული დავლუპე, იმ ოხერ დუქანში, სადაც სმისა და ქეიფის მეტი არა იყო რა, და სადაც ისე სულელურად შევქამე, რაც რამ მეზადა. ოჰ, შხამად შეერგოთ, რაც იქ ღვინო დალიეს ჩემმა დამლუპეველებმა! ეჰ, რაც იყო, იყო! რამდენს დამცინებდით, ტოროლა! რომ წაიყვანეთ! კარგი კეტი გეჭირათ ტყეში. თქვენ უფრო ღონიერი იყავით, უფრო შეიარაღებული. ჰოდა, გავსწორდეთ! დღეს მე უფრო ღონიერი ვარ, მე ვარ მოგებული! ახლა მე ვიცი! ახლა მიყურეთ თქვენა, როგორ მოვიფხან გულს! როგორ ამოვიყრი ჯავრს! არა, როგორ არ გავიცინო, რომ ასე კარგად გავაბი მახეში! იცით, რა საკენკი დავუყარე? მსახიობი ვარ, ფაბანტუ მქვია, ქალბატონ მარსთან ვთამაშობდი კომედიას-მეთქი, სახლის პატრონს ხვალ, 4 თებერვალს, უნდა გადავუხადო ქირა, და ისიც კი ვერ მოიპარა, რომ ვადა 8 იანვარსა მქონდა, და არა 4 თებერვალს. აკენკა, რაც დავუყარე ამ ყეყეჩმა! დიდი რამა ჰქონია თავისი ოთხი ოქრო! იმდენი მოსაზრებაც კი არა აქვს, რომ ასი ფრანკი მაინც მოეტანა! უნდა გენახათ, როგორ მიგდებდა ყურს! მე კი ვროშავდი, რაც ენის წვერზე მომადგებოდა! რა სიამოვნებით მიცინოდა გული! ვგრძნობდი, რომ დილით ხელზე ვკოცნიდი და საღამოზე გულს გავუხეთქავდი!

გაჩუმდა, ძლივსლა სუნთქავდა, სულს ველარ იბრუნებდა იმისი პატარა, ვიწრო გული. თვალი სავსე ჰქონდა იმ უკეთურ ნეტარებით, რომელიც ახასიათებს ქმნილებას სუსტს, გულქვას და ლაჩარს, როდესაც ვერაგობით ხელთ იგდებს და ძირს დასცემს იმას, ვისიც

ჯგვარი სჭირდა და ეშინოდა; ძირს დასცემს და ფეხითა სცემს, ვოსაც ცბიერად ხელს ულოკავდა; ნეტარება ჯუჯაკაცისა, რომელიც ქუსლს ჩაჰკრავს თავში გოლიათს; ნეტარება ტურისა, რომელიც ხელთ იგდებს მომაკვდავ ხარს, იმდენად მომაკვდავს, რომ აღარ ძალუძს მისი მოგერიება, და იმდენად ცოცხალს, რომ გრძნობდეს ტკივილს და შეურაცხყოფას.

ბ. ლებლანი სიტყვას არ აწყვეტინებდა, მაგრამ გაჩუმებული რომ ნახა, უთხრა მშვიდი ხმით:

— არ ვიცი, რას მემდურით, ვერ გამიგია. სცდებით, მე ის არა ვარ, ვინცა გგონივართ. ერთი საწყალი კაცი ვარ, და არა მილიონერი. მე თქვენ არ გიცნობთ. სხვას მამსგავსებთ ვინმეს, გარწმუნებთ.

— რაო? — შეჰყვირა ტენარდიემ, — არც ახლა იშლით მავ ლიცრუებს? ვის ატყუებთ, ვის? ვის უხვევთ თვალებს? მაშ აღარ გაგონდებით? მაშ ვერა ხედავთ, ვინა ვარ?

— უკაცრავად, ბატონო, — უპასუხა. ლებლანმა ისეთი ზრდილობიანი კილოთი, რომელიც იმ დროს შთამაგონებლად გაისმა: — უკაცრავად, ბატონო, მე ვხედავ, რომ ავაზაკი ხართ.

რაც უნდა საზიზღარი იყოს კაცი, მაინცა აქვს თავმოყვარეობა; ურჩხულიც რომ იყოს, მაინც თაკილობს ბევრ რამეს. ავაზაკიო, — რომ გაიგონა ტენარდიეს ცოლმა, გააფთრებით წამოხტა საწოლიდან. ტენარდიემ ხელი სტაცა სკამს, თითქოს თავის ხელით დამტვრევას უპირებსო:

— ჰა, შენ არ გაინძრე! — შეჰყვირა თავის ცოლს, და მერე ლებლანს მიუბრუნდა:

— ავაზაკიო! დიახ, ვიცი, რომ ეს სახელი დაგვარქვით საწყალ ზალხს თქვენ, მდიდრებმა. ჰოდა რა? მართალია! გავკოტრდი კაცი და ვიმალები! ლუკმა პური არა მაქვს, პურის ფული არა მაქვს, და ცხადია, ავაზაკი ვყოფილვარ! სამი დღეა პური არ მიჭამია, მაშ რა ვარ, თუ ავაზაკი არა ვარ? თქვენ კი ფეხებს ითბობთ არხეინად, მშვენიერი ფეხსაცმელი გაცვიათ, თბილი სარჩულიანი ტანისამოსი, თითქო ეპისკოპოსები ბრძანდებოდეთ; მეორე სართულში დგახართ ყოველთვის, იმისთანა დიდებულ სახლში, რომ შვეიცარი ჰყავდეთ უთუოდ; ქამა-სოკოს მიირთმევთ, სატაცურს, შუა ზამთარში, რომ ორმოცი ფრანკი მისცეთ თითო კონაში და მწვანე სისირს; უძლეადა სჭამთ და სვამთ და სხვა არა გაგონდებართა! თქვენ ხომ არც კი იცით, რა არის სიცივე? თუ მოგეპრიანებათ გაიგოთ, ხომ არ ცივაო, მაშინვე გაზეთს გადაშლით და ნახავთ, რას აღნიშნავს ინჟინერ შევალიეს თერმომეტრი. ჩვენ კი ჩვენვე ვართ ჩვენი თერმო-

მეტრი! ჩვენთვის საჭირო არ არის ქუჩაში გასვლა და საათის კოშკის კუნძულში თერმომეტრის სინჯვა, რომ გავიგოთ, რამდენი გრადუსია ყინვისა; უიმისოდაც კარგად ვხედავთ და ვგრძნობთ, რომ გაფიჩხებულნი ვართ ყინვით, სისხლი გვიშრება და გული გვიჩერდება. შიმშილით ვიტანჯებით, სიცივით ვიხოცებით და ვიძახით, — ღმერთი რომ იყოს, ხომ არც ამდენი უსამართლობა იქნებოდაო! თქვენ კი მოდიხართ ჩვენს ორმოებში, ჩვენს სოროებში და ავაზაკები ხართო — გვიძახით. მაგრამ ამოდენა აღმართს დაღმართიც ექნება! — ჩვენ შეგვამთ, ბატონო, ჩვენ გადაგყლაპავთ! ჩვენ ჩაგაკნატუნებთ და ჩაგახრამუნებთ, თქვე საწყლებო, თქვენა! ეს იცოდეთ ჩემგან, ბატონო მილიონერო! მეც კაცი ვიყავ, ქუდი მუხურა, ჩემი საქმე მქონდა, მოქალაქის უფლებები მქონდა. მე ბურჟუა ვარ, გეყურებათ? და თქვენ კი, მგონია, სულაც არაფერი ხართ.

კართან რომ კაცები იდგნენ, იმათკენ მივიდა და დაუმატა აკანკალებული ხმით:

— ხედავთ, რას მიბედავს? ისე მელაპარაკება, თითქო ვიგინდარა ვიყო!

მაგრამ მაშინვე ლებლანს მიუბრუნდა და უფრო გაშმაგებით მიმართა:

— ისიც იცოდეთ, ბატონო ფილანტროპო, რომ საეკვო ადამიანი არა ვარ, რომ არაფერს იცოდეს ჩემი სახელი და გვარი! არც ისეთი კაცი ვარ, რომ სხვის სახლში მივიღე და ბავშვი გავიტყუო! მე ჯარისკაცი ვარ საფრანგეთისა, და დაჯილდოებულიც უნდა ვყოფილიყავ! მეც მონაწილეობა მივიღე ვატერლოოს ბრძოლაში და ერთი გენერალი გადავარჩინე სიკვდილს, გრაფი იყო, სახელი აღარ მახსოვს; მითხრა კიდევ თავისი გვარი, მაგრამ ისე მისუსტებოდა ხმა, რომ „მერსი“-ს მეტი ველარა გავიგონერა. გვარი მიჯობდა იმის მადლობას, მაგრამ რაღას ვიზამდი? მოვძებნიდი, ვიპოვიდი სადმე. აი ამ სურათსა ხედავთ? სახელოვანმა დავიდმა დამიხატა ბრუსელში. იცით ვინ არის მანდ დახატული? მე ვარ, მე, გამოსახული! დავიდმა მოისურვა და უკვდავყო ჩემი თავგანწირვა. ზურგზედა მყავს წამოკიდებული დაჭრილი გენერალი და ბრძოლის ველიდან გამყავს. ბუზივით ირევა თოფის ტყვია და ზარბაზნის ყუმბარა! აი მაგ სურათის ისტორია. იმისი მე არა მახსოვსრა, იმ გენერლისა მე იმისაგან არა მიმიღიარა, ჩემთვის ისიც ის იყო, რაც ყველა სხვები! მაგრამ მაინც არ შევდრკი, სასიკვდილოდ თავი გავწირე და სამშვიდობოში გავიყვანე. ამის დასამტკიცებელ მოწმობებით გატენილი მაქვს ჯიბეები. ვატერლოოს მონაწილე ვარ, გიმეორებთ;

და ახლა კი, რაკი კეთილვინებე და პირში გახალეთ, რაც გულზე მაწვა, ახლა კი გავათავოთ: ფული მინდა! დიდი ფული მინდა, ძალიან დიდი ფული! დიახ, დიდი ფული, თორემ, ვფიცავ ღმერთს, ცოცხალი ვერ გადამირჩებით!

მარიუსს ცოტად მაინც დაეძლია თავისი მღელვარება, გონება მოეკრიბა და ყურს უგდებდა: გამორკვეული იყო ტენარდიეს ვინაობა, შეუძლებელი იყო რაიმე ეჭვის მიტანა. ეს იყო ანდერძში მოხსენებული ტენარდიე. შიგ გულში მოხვდა მარიუსს ტენარდიეს საყვედური მის მამისადმი, მით უფრო, რომ შეიძლებოდა, თვითონაც საყვედურის ღირსი გამხდარიყო. გაუბედაობა ემატებოდა. ბოროტებით და იმავე დროს გულის გამგმირავ ჭეშმარიტებით იყო სავსე ტენარდიეს ყოველი სიტყვა, იმისი კილო, მიმოხვრა, თვალი, რომელიც ცეცხლის ალს ატანდა ყოველ მის სიტყვას; იმის ბაქაობასა და სიბილწეში, სიამაყესა და სულმდაბლობაში, იმის ცოფსა და სიბრყივეში, იმის საფუძვლიან საყვედურსა და ყალბ გრძნობაში, ბინძური სულის ურცხვ სიტყვლეში გამოსჭვიოდა რაღაც შემადრწუნებელი, როგორც ბოროტება და მწარე როგორც მართალი.

დიდებული ხელოვანის დავიდის ნახატად დასახელებული სურათი, ბ. ლებლანს რომ შესთავაზა საყიდად, — მკითხველიც მიხვდებოდა, — სულ უბრალო სურათი იყო, თვით ტენარდიეს ხელით დახატული, რომ დუქნის კარებზე მიეკრა და ხალხი მიეზიდა. ამის მეტი არა დარჩენოდა რა მონფერმეილში გაკოტრებულ მედუქნეს.

სურათის წინ აღარ იდგა ტენარდიე და მარიუსს შეეძლო დაეთვალე რებინა ხელოვნების ეს განძი. ეს ნათხუპნი წარმოადგენდა შემდეგს: უკანა მხარეს კვამლით იყო დაფარული ყველაფერი და წინ კიდევ ერთი კაცი იყო გამოხატული, რომელსაც ზურგზე ჰყავდა დაკრული აკიდებული. ტენარდიე იყო და პონმერსი, თავგანწირული ათისთავი — სიკვდილს გადარჩენილი პოლკოვნიკი. მთვრალივით შესცქეროდა მარიუსი. ეს სურათი თვალწინ უყენებდა მამას, როგორც გაცოცხლებულს. დუქნის აბრა კი არა, მარიუსისთვის ეს იყო მიცვალებულის აღდგომა. ნახევრად გახსნილი საფლავი და ზედ მკვდრეთით ამდგარი მოჩვენება. გული უძაგძაგებდა. ვატერლოოს ზარბაზნის ხმა უდგა ყურში. სურათზე გამოყვანილი დასისხლიანებული გამოხატულება აშინებდა და ისე ეჩვენებოდა, თითქოს სურათზე დახატული უფორმო აჩრდილი თვალს აღარ აშორებდა მას.

ტენარდიემ რომ სული მოიბრუნა, სისხლმორეული თვალებით დააშტერდა ბ. ლებლანს და დაბალი ხმით უთხრა:

— აბა, რას იტყვი კიდევ, მანამ ანდერძს ავიგებთ?

ბ. ლებლანი გაჩუმებული იყო და ამ დუმბილში ტალანიდან მოსმა ხრინწიანი ხმით ნასროლი სარკაზმი:

— თუ შეშაა დასაპობი, მეც აქა ვარ!

მართლა ყასაბის ცული ეჭირა ამ კაცს და ოხუნჯობდა.

იმავე დროს ერთი უზარმაზარი სახე გამოჩნდა კარებში, შიშისფერი, თმა აბურძგენილი, საზარელად ხარხარებდა. პირში კბილების მაგივრად რალაც ეშვები გამოსჩროდა.

ის იყო, ის, ცულიანი კაცი.

— რად მოიხსენი ნილაბი? — შეუტია ტენარდიემ.

— რომ გამეცინა!

რამდენიმე წამი იყო, ბ. ლებლანი ეტყობოდა თვალს ადევნებდა ტენარდიეს ყოველ მოძრაობას, რომელიც გაშმაგებით დაბრმავებული თავისუფლად დადიოდა ოთახში, დარწმუნებული, რომ კარებთან საკმაოდ დგანან იმისი შეიარაღებული ამხანაგები, და ერთი ბებერი, უიარაღო კაცი ვერაფერს გაბედავს მის წინააღმდეგ. მით უფრო, რომ ის ერთია და ტენარდიეს კი რვა კაცი ჰყავს დამხმარედ, თუ იმის ცოლი მხოლოდ ერთი კაცის ტოლად ჩაითვლებოდა.

ცულიან კაცს რომ შეუტია, ზურგი შეაქცია თავის ფილანტროპს.

ბ. ლებლანმაც ამით ისარგებლა, ფეხი ჰკრა სკამს; ხელი წაჰკრა მაგიდას და ერთი ნახტომით, საკვირველი სიმკვირცხლით, უფრო სწრაფად, ვიდრე ტენარდიე მობრუნდებოდა, მივარდა ფანჯარას. ფანჯრის გაღება, ზედ ახტომა და ზედ გადავლება ერთი იყო. უკვე გარეთ იყო წელქვევით კაცი, როდესაც ექვსი ღონიერი ხელი ეცა ფანჯარას, აიტაცეს იგი და ისევ ოთახში გადმოათრიეს. მენახშირედ რომ დაუხსახელა ბ. ლებლანს, ისინი იყვნენ ეს სამი კაცი. ამ დროს ტენარდიეს ცოლი თმაში სწვდა ბ. ლებლანს.

ამ ხმაურზე სხვა ჭურდებიც შემოცვივდნენ ტალანიდან. ლოგინზე რომ ბებერი იწვა და მთვრალსა ჰგავდა, ადგა და ბარბაცით ჩაერია თავის ამხანაგებში. იმასაც ჭვის სამტვრევი ჩაქუჩი ეჭირა ხელში.

ერთი კიდევ ბ. ლებლანთან მისულიყო და თავში ჩასაკრავად აეწია მოკლე, ტყვიისთავიანი კეტი ფოლადის წვეტიანი. იმას შიგ სახეში სცემდა სანთლის შუქი და, თუმცა მთლად გაშავებული ჰქონდა ცხვირ-პირი, მარიუსმა მაშინვე იცნო პანშო, მეტ სახელად გაზაფხულა, ანუ ბიგრნაილი.

გედარ გაუძლო მარიუსმა ამ სურათს. — მაპატიე, მამაჩემო, — სიქვა გულში და თითი დაადო დამბაჩის ჩახმახს. ის იყო, გასროლას აპირებდა, რომ ტენარდიეს ხმა მოესმა:

— ხელი არ ახლოთ!

მსხვერპლის თავგანწირულმა თავის დაღწევის ცდამ სრულებითაც არ გააჯავრა ტენარდიე; პირიქით, დაამშვიდა კიდევ. ორი კაცი შეერთებულყო იმის გულში; ერთი მხეცი, მეორე მოხერხებულნი. აქამდე გამარჯვებულად გრძნობდა თავს, ტკებობდა მახეში გაბმულის სისუსტით და უღონობით; მხეცი დაჰბატონებოდა იმის გულს; მაგრამ რაკი ნახა, რომ იბრძვის კიდევ და ძალაცა აქვს საბრძოლად, წინ წამოიწია მოხერხებულმა და ჩააჩუმა მხეცი.

— ხელი არ ახლოთ! — გაიმეორა ტენარდიემ. რას წარმოიდგენდა, რომ ამ სიტყვით შეაჩერა მარიუსის ხელი და აიცილინა დამბაჩის გასროლა. ხედავდა მარიუსი, რომ ჯერ კიდევ შეიძლებოდა მოცდა, რომ უკიდურესი წამი თვით ტენარდიემ ააყინა თავიდან და ჯერ კიდევ შეიძლებოდა ლოდინი. ვინ იცის, კიდევ მოხდეს რამე ასევე მოულოდნელი და სულაც გამოიყვანოს ამ ცეცხლიდან: არც თავისი ურსულის მამა დაღუპოს, და არც თავის მამის მხსნელი?

საშინელი ბრძოლა ატყდა. მუშტი ჩაჰკრა ბ. ლებლანმა შიგ გულში ბებერს და მიწაზე გააგორა, მერე ორი კიდევ სხვა მიაყოლა თითო წაკვრით და ორიც ძირს წაქცეული ჰყავდა თავის მუხლებქვეშ; ისე ქშინავდნენ წაქცეულები, თითქოს წისქვილის ქვის სიმძიმეს განიცდიდნენ; მაგრამ ოთხი კაცი კიდევ სხვა იყო, იმათ კიდევ ხელები დაუჭირეს ამ საკვირველ ძალის მქონე მოხუცს, კისერში წაუჭირეს და ასე ეჭირათ ორ კაცზე მუხლდაყრდნობილი. ზოგი ფეხქვეშა ჰყავდა ლებლანს დამარცხებული, ზოგი ხელებს უჭერდა გამარჯვებული. ზოგს თვითონა სთელავდა, ზოგი ზემოდან აწვებოდა; მთელ თავის ძალღონით ცდილობდა, გამოერთმია როგორმე თავისი ხელი, მაგრამ ვერას ვახდა, ისე აწვებოდნენ ერთ კაცს ეს ავაზაკები, როგორც გარეულ ტახს მწვეარი ძაღლები და ნაგაზები.

ბოლოს აჯობეს, ლოგინზე წაქციეს და ისე ეჭირათ, ტენარდიეს ცოლს ჯერაც არ გაეშვა ხელი იმისი თმებისათვის.

— შენ, ეი! — შეუტია ქმარმა, — შენ ნუ ერევი! ემაგ შალს დაიხევ და ის შეგრჩება!

ცოლი მყისვე დაემორჩილა, როგორც ძუ მგელი ემორჩილება თავის ხვადს, ოღონდ ღმუილით.

— აბა, ბიჭებო! ერთი გაჩხრიკეთ!

ისე დანებდა ბ. ლებლანი, თითქოს გადაწყვიტა, — ვერას გავხდები, ამას იქნება ჩემი ბრძოლაო. — გაჩხრიკეს. ერთი ქისა უპოვეს, შიგ ექვსი ფრანკი იყო, და ერთი ცხვირსახოცი. სხვა არაფერი ჰქონდა.

ტენარდიემ ცხვირსახოცი ჯიბეში ჩაიღო.

— როგორ? მაშ. უბის ქისა კი არა აქვს?

— არა. არც საათი.

— ეგ არაფერი! — წამოიძახა მუცლით მოზღაპრის ხმით ნილა-ბიანმა, რომელსაც დიდი გასაღები ეჭირა ხელში, — არც ასე ადვილად დასამორჩილებელი ყოფილა ეს ბებრუტუნა!

კარისკენ წავიდა ტენარდიე, თოკი აიღო და ამხანაგებს კადმოუგლო:

— საწოლის ფეხზე მიაბით!

ამ დროს ოთახში განრთხული ბებერი დაინახა, ბ. ლებლანს მუშტით რომ წაექცია და აღარ იძვროდა.

— ცოცხალია თუ მკვდარია ბულატრუელი? — ჰკითხა ამხანაგებს.

— არა, მთვრალია.

— მაშ ემაგ კუნჭულში მიჰგავეთ არამზადა. — უბრძანა ტენარდიემ.

ორი კაცი მივარდა მთვრალს, წაჰკრეს ფეხი და რკინული რომ ეყარა გროვად, იქ მიაგორეს.

— ბაბეტ. რისთვის დამახვიე ამდენი ხალხი? — ჰკითხა ჩუმად ტენარდიემ კეტიან ამხანაგს; — რა საჭირო იყო?

— რას იზამ. რომ ასე გაჰკირვებულნი არიან? ყველას უნდოდა ხელის მოთბობა. ძალიან ცუდი დროა და საშოვარი აღარსად არის.

ტლანქ. საავადმყოფოში რომ დგას, იმგვარ საწოლზე, რომელსაც ოთხი. ოდნავ გარანდული სვეტი ჰქონდა. წააქციეს ბ. ლებლანი. შერე თოკი აიღეს და ისე მიაბეს ერთ-ერთ სვეტს. რომ ფეხზე იდგა. ეს საწოლი უფრო მოშორებული იყო ფანჯრიდან და ახლოს იყო ბუხართან.

უკანასკნელად რომ განასკვეს თოკი, სკამი აიღო ტენარდიემ და თითქმის პირდაპირ დაუჯდა ბ. ლებლანს. თავის თავს აღარა ჰგავდა ეს კაცი. მთლად გამოცვლილიყო რამდენიმე წამის განმავლობაში მისი სახის გამომეტყველება და მხეცური გაშმაგების მაგივრად ვერაგული სიმშვიდე ემჩნეოდა. შეჰყურებდა მარიუსი და ველარა. სცნობდა კაცს: ხრიკიან მოხელის ზრდილი ღიმილი ამშვენებდა მხეცის სახეს. რომელსაც ცოფიანი დორბლი სდიოდა რამდენიმე წუთის წინ. სულისფანქვალთ დაფიქრებოდა ამ საკვირველ და საზა-

რელ გარდაქმნას და ის შიში ერეოდა, რომელსაც განიცდის ადამიანი, ვეფხვეს რომ დაინახავს გამომძიებლად ქმნილს.

— ბატონო... — მიმართა ტენარდიემ.

ხელით მოიშორა ამხანაგები, რომლებიც ჯერაც არ უშვებდნენ ბ. ლებლანს.

— ცოტა იქით, მინდა მოველაპარაკო ბატონს.

კარისკენ წავიდნენ ყველანი და ახლა ბ. ლებლანს მიმართა:

— უნდა მოგახსენოთ, ბატონო, რომ ძალიან შესცდით, ფანჯრიდან გადახტომა რომ განიზრახეთ. ფეხს მოიტეხდით, მეტი რომ არა ვთქვათ. ახლა, თუ ნებას მიბოძებთ, მინდა მოგელაპარაკოთ წყნარად, მშვიდობიანად. თავდაპირველად მინდა ერთი შენიშვნა გადმოგცეთ, რომელმაც მიიპყრო ჩემი ყურადღება: თქვენ აქამდე ერთხელაც კი არ დაიყვირეთ.

მართალს ამბობდა ტენარდიე, აღნიშნავდა სრულ სინამდვილეს. თუმცა ეს გარემოება გამოეპარა მარიუსს. სულ რამდენიმე სიტყვა წარმოთქვა ბ. ლებლანმა და ისიც ხმის აუმაღლებლად და, ფანჯარაში რომ დაიჭირეს და გადმოათრიეს ოთახში, იმ ბრძოლის დროსაც კი უცნაურად ჩაჩუმებული იყო, მუნჯივით.

ტენარდიემ განაგრძო:

— ცოტა რომ დაგეყვირათ, — მიშველეთ, ქურდებო! უზრდელობაში არ ჩამოგართმევდით. ან არა და, — მიშველეთ, მომკლესო! — ეგეც ბუნებრივი იქნებოდა, როდესაც ექვსი კაცი გებრძოდით ერთად. ბუნებრივია და აუცილებელ საჭიროებასაც წარმოადგენს ყვირილი, როცა იმისთანა ხალხის ხელში ჩავარდება ადამიანი, რომლებსგან ავის მეტს არას მოელის. თქვენ რომ ყვირილი დაგეწყით, არც გაგაჩუმებდით, არც პირში ჩაგჩრიდით ბურთს. და ახლა იმასაც მოგახსენებთ, რად მოგექცეოდით ასე ლმობიერად; იმიტომ, რომ მეტად მიყრუებულია ეს ოთახი. მეტად განცალკევებული არის თვით სახლიც. ამის მეტი ღირსება არა აქვს რა ამ ოთახს. მაგრამ ამ მხრივ კი საგანგებო არის. ნამდვილი სარდაფია. ზარბაზნის სროლა რომ ატეხოთ ამ სახლში, ისე ეჩვენება უახლოეს პოლიციას, როგორც მთვრალი კაცის ხვრინვა. ჰოდა, ძალიან კარგი, რომ არ დაიყვირეთ, აგრე სჯობდა და ძალიანაც მომწონს თქვენი სიჩუმე. მაგრამ მინდა ისიც მოგახსენოთ, რომ ერთგვარი მნიშვნელოვანი დასკვნა გამომყავს ამ გარემოებიდან. ვინ მოდის, ჩემო დიდებულო ბატონო, ყვირილს რომ დაიწყებს კაცი?

პოლიცია, განა? პოლიციის შემდეგ? სასამართლო, განა? ჰოდა, თქვენც იმიტომ არა ყვიროდით, რომ არად გეჭაშნიკებოდით, რო-

გორც ჩვენც, არც პოლიციის მოსვლა და არც სასამართლოსი. დიახ, ბატონო, დიდი ხანია ექვი მაქვს, რომ თქვენ საჭიროებად მიგაჩნიათ დაიმალოთ და რაღაც დამალოთ. ჩვენი მხრივ, ჩვენც საჭიროებად მიგაჩნია ჩვენი დამალვა. მაშასადამე, ჩვენ შეგვიძლია ადვილად შევთანხმდეთ.

ამას რომ ამბობდა, შიგ თვალში ჩასცქეროდა ბ. ლებლანს, თითქო ცდილობს თვალი თვალში გაუყაროს და გულის სიღრმეში ჩაუძვრეს თავის პატიმარს, რომ ამოიცინოს იმის საიდუმლოება. სიტყვით კი ცდილობდა ზრდილობიანად ყოფილიყო, თუმცა თავს ვერ იკავებდა და პატარა თავხედობასაც წაუტრევდა ხოლმე; ცდილობდა განათლებულ კაცის მკვევრმეტყველებით ელაპარაკა და ცხადადა ჩანდა, ეს ავაზაკი ერთ ღროს ადამიანი იყო, რომელიც „სამღვდელოდ ემზადებოდა“.

ეს დუმილი მახეში გაბმულისა, ეს სიფრთხილე, რომელიც იმდენად დიდი იყო, რომ გამწარებულ ბრძოლაშიაც კი აჩუმებდა სასიკვდილოდ განწირულს, და რაც ეწინააღმდეგებოდა ბუნებრივ თავდაცვის ალღოს, მეტად მნიშვნელოვნად ეჩვენა მარიუსს ტენარდიეს სიტყვის შემდეგ და მძიმედ შეაშფოთა იგი.

ისე კარგად იყო დასაბუთებული ტენარდიეს დასკვნა, რომ უფრო მეტად გააძლიერა ის წყვილი, რომელიც ფარავდა დარბაისელ, მაგრამ უცნაურ მოხუცებულს, კურთფერაკისაგან მეტ სახელად ბატონ ლებლანად წოდებულს. მაგრამ ვინც არ უნდა ყოფილიყო, მაინც ღირსეული იყო, რადგან თოკით გაშარტული, ჯალათების მახეში მომწყვდეული, ორმოში ჩაეარდნილი, რომლის ფსკერი უფრო და უფრო ღრმავდებოდა და ისიც თან ჩაჰქონდა, ტენარდიეს მძვინვარების ან დატკობის მნახველი, ერთ წამსაც არ შემკრთალა და არ დაუკარგავს თავისი სიმშვიდე. ალტაცებით შეჰყურებდა მარიუსი ამ განსაცდელში მყოფ მოხუცებულის მელანქოლიურ სახეს.

ეტყობოდა იმ სულის ადამიანი უნდა ყოფილიყო, რომლისთვისაც უცხოა შიში და რომელიც არავითარი საფრთხის წინ, უკიდურეს განსაცდელშიაც კი არა ჰკარგავს წონასწორობას. იმ კაცთაგანი უნდა ყოფილიყო, რომელიც მედგრად იბრძვის, რაც უნდა უკიდურეს განსაცდელში იყოს, და სასოწარკვეთილებისა და ქედმოხრისა არა სწამს რა. უკიდურეს გაჭირვებაში იყო, ჰხედავდა, რომ აუცილებელი იყო მარცხი, იმისდა მიუხედავად, რომ ხსნას აღარსაიდან მოელოდა და დაღუპვა გარდაუვალი ჩანდა, ლებლანს არაფერი ეტყობოდა იმ სულთმობრძავისა, რომელიც წყალში იხრჩობა და დაჰყეტილი აქვს შიშით სავსე საზარელი თვალი.

მშვიდობიანად წამოდგა ტენარდიე, ბუხართან მივიდა, წინ აფარებული თეჯირი ჩამოაშორა, რომელიც მეორე საწოლს მიაყუდა. გამოაჩინა მოგიზგიზე ნახშირით სავსე მაყალი და შიგ თეთრად გავარვარებული სატეხი, რათა ყოველივე ეს კარგად დაენახა ტყვექმნილს.

მერე ისევ ახლოს მიუჯდა.

— მაშ განვაგრძობ ჩემ სათქმელს, დიახ, შეიძლება ადვილად შევთანხმდეთ, და მართლაც, სჯობს, რომ პატიოსნად მოვრიგდეთ. ძალიან მივქარე, რომ ისე გავბრაზდი წელან! მერწმუნეთ, ვგრძნობ დავაშავე, ჰკუა დავკარგე და ბევრი რამ წამოვროშე უხამსი და უვარგისი. მაგალითად, რაკი თქვენ მილიონერი ბრძანდებით, გითხარით, რომ მუქარით გადაგახდევინებთ ფულს, დიდ ფულს, უთვალავს. ეს არ იყო კეთილგონიერი საქციელი, ვინაიდან, თუმცა მდიდარი ხართ, მაგრამ თქვენცა გაქვთ თქვენი ხარჯი, თქვენი საჭიროებანი. ან ვინ არის, რომ ფული არ სჭირდებოდეს? მე თქვენი გადატაკება როდი მინდა. მართლა და ბოქაული ხომ არა ვარ. მე იმათგანი კი არ გეგონოთ, რომლებიც, რაკი ხელთ იგდებენ ვისმე, სარგებლობენ თავისი უპირატესობით, და თავს ირცხვენენ. აი, ბატონო, ჩემ მხრივ მეც დათმობის გზას დავადგები. მხოლოდ და მხოლოდ ორასი ათასი ფრანკი მჭირდება.

კრინტი არ დაუძრავს ლებლანს. ტენარდიემ განაგრძო:

— აი, ხომ ხედავთ, ცოტა წყალი კი არ შევეურიე ჩემ ღვინოს, მაგრამ რა გაეწყობა, მორიგება მინდა, მე თქვენი სიმდიდრისა არა ვიცი რა, მაგრამ ის კი კარგად ვიცი, რომ თქვენ ფულს ბზესავით აბნევთ და თქვენისთანა გულკეთილი და ქველმოქმედი ადამიანი თავის ღლეში არ დაიშურებს ორასათას ფრანკს ერთი უბედურისთვის, რომელსაც შიმშილით უწყდება ცოლშვილი. ჩემთვის ცხადია, ბატონო, იმდენად კეთილგონიერი ადამიანი ბრძანდებით, რომ არ იფიქრებდით, ვითომ მე ამდენს ვეწვალებოდი, როგორც ღლეს ვეწვალე, ასე კარგად მოვაგვარებდი ყველაფერს, რაშიც ჩემი თანამოაზრენიც მეთანხმებიან, რომ მეთხოვა თქვენთვის კარგი წითელი ღვინის გადასაკრავი ან დენოუსთან შემწვარი ხბოს ფული. ღლევანდელი ჩემი სამზადისი ორასი ათასი ღირს. რაკი კეთილინებებთ და ამ წვრილმანს ამოჰყაჰავთ ჯიბიდან, გეფიცებით, წიკპურტიც აღარ მოგხვდებათ ჩემგან. შესაძლებელია ამაზე მიპასუხოთ: — ჯიბეში კი არ მიღვეს ორასი ათასიო. — ვიცი, ბატონო, ურჯუი ხომ არა ვარ, რომ ყელში წაგიკვიროთ, — აბა ჩქარაო! — მე თქვენ ერთსა გთხოვთ, — დასწეროთ, რასაც მე გიკარნახებთ.

გათავა. ღიმილით გადახედა მაყალს და შიგ გახურებულ რკინას. ისევ ბ. ლებლანს მიმართა და ხაზგასმით უთხრა:

— იცოდეთ, ვერ დაგიჯერებთ, ბევრიც რომ იფიცოთ, წერა არ ვიციო.

დიდებულ ინკვიზიტორსაც შემურდებოდა ეს სიცილი.

მერე ახლო მიუდგა მაგიდა ბ. ლებლანს, უჯრიდან საწერ-კალამი ამოიღო, ერთი ფურცელი ქაღალდი და წინ დაუწყო. უჯრა ისევ გამოწეული დატოვა, სადაც დიდი გალესილი დანა მოჩანდა.

წინ დაუწყო და უბრძანა:

— აბა დაწერეთ.

ბოლოს ბ. ლებლანმაც ამოიღო ხმა:

— როგორ დავწერო, რომ შებოჭილი ვარ.

— მართალია! უკაცრავად! — ბოღიში მოიხადა ტენარდიემ, — ეგ კი დამავიწყდა.

და ბიგრნაილს მიუბრუნდა:

— გაუხსენით ბატონს მარჯვენა ხელი.

პანშომ, იმავე გაზაფხულამ, იმავე ბიგრნაილმა აასრულა ეს ბრძანება. მარჯვენა ხელი რომ გაუთავისუფლა, ტენარდიემ კალამი ამოაწო მელანში და ხელში მისცა.

— ნურც იმას დავივიწყებთ, ბატონო, რომ ჩვენ ხელში ხართ. ვერსად წაგვიხვალთ, და ადამიანი კი არა, თვით ქრისტე — ღმერთიც ვერ გიხსნით ჩვენი ხელიდან. ამიტომ ძალიანა გთხოვთ, ისე ნუ გაგვიხდით საქმეს, რომ ჩვენდა სავალალოდ უკადრისი გაკადროთ რამე. მე არ ვიცი არც თქვენი სახელი, არც თქვენი სახლი, მაგრამ გაფრთხილებთ, დაბმული იქნებით, ვიდრე არ დაბრუნდება და პასუხს არ მომიტანს ის კაცი, რომელსაც მე თქვენ დაწერილ ბარათს გავატან. ახლა დაწერეთ.

— რა დავწერო? — იკითხა ბ. ლებლანმა.

— რასაც მე გიკარნახებთ.

და დაუწყო კარნახი:

— „ჩემო ასულო“...

კანკალი მოერია მოხუცებულს, თვალში ჩახედა ტენარდიეს.

— არა, დაწერეთ „ჩემო საყვარელო შვილო!“, — უთხრა ტენარდიემ და ბ. ლებლანმაც დაწერა.

— „ეხლავე აქ წამოდი“... ხომ შენობით ელაპარაკებით?

— ვის? — ჰკითხა ბ. ლებლანმა.

— ვისა და თქვენ ქალსა, პატარა ტოროლას?

გაკვირვებით შეხედა ლებლანმა, არავითარი მღელვარება არ ემჩნეოდა:

— არ მესმის, რას მეუბნებით!

— თქვენ დაწერეთ! — მოკლედ მოუჭრა ტენარდიემ და განაგრძო კარნახი:

— „ახლავე აქ წამოდი. საჭირო საქმე მაქვს, ძალიან საჩქარო, ამ ბარათის მომტანს გამოჰყევი და ის მოგიყვანს ჩემთან. მაშ გელი, წამოდი, შიში ნუ გექნება“.

ბ. ლებლანმა დაწერა. ტენარდიემ გაასწორებინა:

— ეჰ, წაშალეთ „შიში ნუ გექნება“, თორემ ეჭვი აღძვრის, უბრალო რომ ყოფილიყო რამე, ამას არ დაწერდაო, — და იქნება არც კი წამოვიდეს.

ბ. ლებლანმა წაშალა ეს სიტყვები.

— ახლა ხელი მოაწერეთ. — უთხრა ტენარდიემ, — თქვენი გვარი? სახელი?

ტუსალმა კალამი დადო და ჰკითხა.

— ვისა ვწერ მე ამ ბარათს?

— ძალიან კარგად იცით, ვისაცა სწერთ. თქვენს ქალს, აქა გითხარიო.

ეტყობოდა, ტენარდიე ერიდებოდა ქალის სახელის ხსენებას. და, თუ საჭირო იყო, „ტოროლას“ იძახდა, ან „პატარას“ ამბობდა, და სახელს კი არ უმატებდა. გამოცდილი, გაქნილი კაცი იყო და არ უნდოდა თავის ამხანაგებისთვის გაეგებინებინა ქალის სახელი. ამის გამომჟღავნება ის იქნებოდა, რომ ყველანი გაიგებდნენ იმას. რისი ცოდნაც მეტი იყო იმათთვის.

— ხელი მოაწერეთ. თქვენი სახელი და გვარი?

— ურბენ. ფაბრი.

კატის მოძრაობის სისწრაფით ჩაიყო ჯიბეში ხელი ტენარდიემ, ამოიღო ბ. ლებლანის ცხვირსახოცი, მოძებნა ზედ ამოკერილი ასოები და სანთელთან დახედა.

— უ. ფ. ძალიან კარგი, ურბენ ფაბრი. მაშ მოაწერეთ — ურბენ ფაბრი.

ხელი მოაწერა ბ. ლებლანმა.

— და რადგან წერილის დასაკეცავად ორი ხელია საჭირო, მომეცით, მე დავკეცავ.

დაკეცა და უთხრა:

— დაწერეთ მისამართი, — ქალბატონ ფაბრს და თქვენი სახლის ქუჩა და ნომერი. ვიცი, რომ შორს არა დგებართ აქედან, სენეაკის

მიდამოებში სადღაც, რადგან ყოველ დღე იქ ისმენთ წირვა-ლოცვას, მაგრამ თქვენი ქუჩა კი არ ვიცი. ვხედავ, რომ კარგად უნდა გქონდეთ შეგნებული თქვენი მდგომარეობა. თქვენი სახელი და გვარი რომ მიტხარით, მართალი სთქვით, იმედი მაქვს, აქაც მართალს იტყვით და თქვენ ნამდვილ მისამართს დააწერთ ამ წერილს.

ერთ წამს ჩაფიქრებული იჯდა ბ. ლებლანი, მერე აიღო კალამი და დაწერა:

„ქალბატონ ფაბრს, ურბენ ფაბრის სახლში, სენ-დომინიკოს ქუჩა, № 17“.

ხელიდან გამოგლიჯა წერილი ტენარდიემ და დაიყვირა:

— აქ მოდი, დედაკაცო!

დედაკაცმა მიიჩბინა.

— აი წერილი, ხომ იცი, სად და რისთვის მიხვალ? ეტლი გელის კარებთან. აბა, მალე წადი და დაბრუნდი.

მერე ყასაბის ცულიანს უთხრა:

— შენ კიდევ, რაკი ჩამოიხსენ შენი ნილაბი, ქალბატონს გაჰყევი, უკან ჩაჯდები ეტლში. ხომ იცი, სად გელის ჩვენი ეტლი?

— ვიცი.

ცული იქვე კუნჭულში მიღო და „ქალბატონს“ გაჰყვა.

ის იყო გავიდნენ ტალანში, რომ ტენარდიემაც თავი გაყო კარიდან და დაუყვირა:

— ეგ წერილი არ დაკარგო, დედაკაცო! გახსოვდეს, რომ ორასი ათასი ფრანკი გიდევს ჯიბეში!

ხრინწიანი ხმით უპასუხა ცოლმა:

— არხეინად იყავ! შიგ გულში მიდევს!

ცოტა ხანს უკან მათარახის ტყლაშუნი მოისმა. წავიდა ეტლი.

— ძლივს! — წამოიძახა ტენარდიემ, — თუ ჩქარა იარეს, ერთ საათზე ადრე დაბრუნდება ქალბატონი.

სკამი მიიდგა ლუმელთან, დაჯდა, გულხელი დაიკრიფა და ტალანის წაღები მიუშვირა ცეცხლს.

— ლამის გამეყინოს ფეხი!

ოთახში ხუთი კაციღა იყო ტენარდიესთან. თუმცა ხუთივეს შავი ფერითა ჰქონდათ სახე შენიღბული და ზოგი მენახშირესა ჰგავდა, ზოგი ზანგს, ზოგი ეშმაკს, მაინც ეტყობოდათ დაღვრემილებს, რომ უცხონი იყვნენ ამ საქმეში, დაჭირავებულნი იყვნენ ამ ბოროტმოქმედების შესასრულებლად, როგორც სხვა რამ სამუშაოზე, და ისინიც ასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას მშვიდად, გაუბრალებლად, შეუბრალებლად და უხალისოდ. ერთ კუნჭულში მოგროვილიყო

ხუთივე საქონელივით, იდგნენ გაჩუმებულნი, დაღვრემილნი და ელოდნენ ბრძანებას. ტენარდიე ფეხებს ითბობდა. ბ. ლებლანი ხმას არ იღებდა. წელანდელ ბრძოლის და ხმაურობის მაგივრად ახლა ავბედითი ღუმილი იდგა ამ ჯურღმულში.

შანდალს განიერ სოკოსავით მოსდებოდა ნაღვენთი და ძლივსა ანათებდა იმ ფართო ოთახს. მაყალში ცეცხლს ავლი ედებოდა, და კედლებზე და ჭერზე საზარელი ჩრდილები ჩანდა ტენარდიეს ამხანაგებისა.

აღარაფერი ისმოდა გარდა მთვრალი ბებერის ხერინვისა.

გულისწუხილით შეკუყურებდა მარიუსი საბრალო მოხუცებულს და უფრო და უფრო ემატებოდა მწუხარება. ახლა უფრო ძნელი გამოსაცნობი იყო ეს საქმე, ვიდრე აქამდე. ვინ უნდა იყოს ის „პატარა“, ტოროლად რომ დაასახელა ტენარდიემ? იქნება იმისი „ურსული“ იყოს? არავითარი მღელვარება არ შეეტყო ბ. ლებლანს, ეს სახელი რომ გაიგონა, ტოროლო, და სრულიად შშვიდად, ბუნებრივად უპასუხა, — არ ვიცი, რას ამბობთ, რის თქმა გინდათო. — მაგრამ ორი ასო კი — უ. ფ. გამორკვეულია, ეს არის ურბენ ფაბრი და მაშასადამე ურსული არა ყოფილა ურსული. ამას ყველაფერზე უფრო ცხადად ხედავდა მარიუსი. მოჯადოებულებით მიპკვროდა თავის საკრმელს, თვალს არ აშორებდა ამ სურათს და გულისფანცქალით ელოდა უკიდურეს წამს, როდესაც იძულებული იქნებოდა ან ერთი დაედუპა, ან მეორე. აღარც ფიქრი შეეძლო, აღარც მოძრაობა. დაუძღურებული იყო ასე ახლო ნახულ ადამიანის ბიწიერებით. იდგა და ელოდა, — იქნება მოხდეს რამე, რაც უნდა იყოს, ოღონდ ეს წამი ამაცილოსო, — რადგან ვერა და ვერ გადაეწყვიტა, მოიხმარდა დამბაჩას თუ არა.

— ასეა, თუ ისე, თუ ტოროლას ჩემ სატრფოს ეძახიან, ახლავე ვნახავ, ახლავე მოიყვანს ის დედაკაცი. მაშინ კი გადაწყვეტილი იქნება საკითხი. თავს გავწირავ, სიკვდილს არ შევეშინდები და იმას კი ვიხსნი ამათ ხელიდან. მამასაც ვიხსნი და შვილსაც.

ნახევარ საათამდე ხანი გავიდა ამგვარად. ტენარდიეც თავის შავბნელ ფიქრებით იყო გატაცებული. ბ. ლებლანი არ იძვროდა, მაგრამ მარიუსს კი ხანდახან რაღაცა ესმოდა მოხუცებულის მზრიდან, რაღაცა ჩუმი, გამოურკვეველი ხმა.

და უცბად მიმართა ტენარდიემ თავის პატიმარს:

— ბატონო ფაბრ, მოდიოთ, ახლავე გეტყვით, რაც სათქმელი მაქვს.

ისევ სმენად გადაიქცა მარიუსი. ამ შესავალში იმდენი მოჩანდა, რომ ახლა კი უმთავრესს შეეხებოდა ტენარდიე და ფარდას ახდიდა საიდუმლოებას.

— საცაა მოვა ჩემი მეუღლე, პატარა ხანს კიდევ მოითმინეთ. მე მგონია, რომ ტოროლა სწორედ თქვენი შვილია და სრულიად ბუნებრივად მიმაჩნია, რომ თქვენთანვე დარჩეს. ოღონდ მომისმინეთ. ჩემი მეუღლე მივა თქვენი წერილით, ნახავს თქვენს ასულს. წელან, თქვენცა ნახეთ, ვუთხარი ჩემ ცოლს, ისე მორთულიყო, რომ დაუბრკოლებლივ გამოჰყოლოდა თქვენი ქალი. ეტლით წამოვლენ, ეტლში უკან ჩემი ამხანაგი იჯდება. ერთგან, საბაუოს იქით, ერთი ეტლი გვიდგას, კარგი ცხენებით. იქ მიიყვანენ თქვენ ქალს, ეტლიდან ჩამოვა და იმ ჩვენ ეტლში ჩასხდებიან ისა და ჩემი ამხანაგი. ჩემი ცოლი კი ჩვენკენ გამოეშურება თავის ეტლით და მეტყვის: — საქმე მოგვარებულიაო. — რაც შეეხება თქვენს ქალს, ფიქრი ნუ გაქვთ, ავს არავინ აკადრებს. ერთ სახლში მიიყვანს ჩემი ამხანაგი, სრულიად მშვიდად იქნება და, როგორც კი ჯიბეში ჩამიჩხრიალებთ ორასათას ფრანკს, მაშინვე ჩაგაბარებთ თქვენს ქალს: თუ ღმერთი გაგიწყრათ და დააჭერინეთ ჩემი თავი, ამხანაგი ბოლოს მოუღებს თქვენს ტოროლას, გაიგონეთ?

ბ. ლებლანმა ხმა არ ამოიღო, ისევ ტენარდიემ დაიწყო:

— ხომ კარგად არის მოწყობილი? არავეთარი ძალმომრეობა და ბოროტება, თუ თქვენ არ მოისურვებთ ჩვენი გაბოროტება. აი, აგიხსნით, როგორ არის საქმე, გაგაფრთხილეთ, რომ მომზადებულნი იყოთ ამ გარემოებისთვის.

კიდევ გაჩუმდა, მაგრამ ბ. ლებლანი მაინც ხმას არ იღებდა და ისევ ტენარდიემ დაიწყო:

— როგორც კი დაბრუნდება ჩემი მეუღლე და მეტყვის — ტოროლა გავამგზავრეო — მაშინვე გაგიხსნით თოკს და თავისუფალი იქნებით, წაბრძანდეთ და არხეინად მოისვენოთ თქვენს სახლში. ხომ ხედავთ, რომ არავეთარი ავი განზრახვა არა გვქონია თქვენს მიმართ?

საშინელი სურათები წარმოუდგა მარიუსს თვალწინ, როგორ? მაშ აქ არ მოიყვანენ იმ ქალს? მაშ სხვაგან მიჰყავთ მოტყუებით მოტაცებული? ერთ იმ ვაჟბატონთაგანს უნდა წაეყვანა, ის, იმისი სული და გული? — გული უწუხდებოდა მარიუსს. რა უნდა ექნა? გაესროლა: ქალის მოსაყვანად წასული კაციც გარეთ დარჩებოდა და ველარც ქალის კვალს მიაგნებდა. ან რაღას უშველიდა, კიდევ რომ მიეგნო? ძალიან კარგად გაიგონა ტენარდიეს სიტყვა და იმისი სასიკვდილო მნიშვნელობა: — თუ ღმერთი გაგიწყრათ და დაა-

ჭერინეთ ჩემი თავიო, ამხანაგი ბოლოს მოუღებს თქვენს ტოროლასაო.

აქამდე თავის განსვენებული მამის ანდერძი იყო მიზეზი, რომ ვერ გაემეტებინა ტენარდიე და დამბაჩის გასროლა ვერ გაებედა, ახლა კი სხვაც მიემატა ამ მოსაზრებას, ახლა საქმეში სიყვარული ჩაერია. ცხადი იყო, საბოლოოდ დაღუპავდა თავის სატრფოს, სასიკვდილოდ გასწირავდა, პოლიციისთვის რომ მიეცა დაპირებული ნიშანი.

ამ საშინელ მდგომარეობაში იყო მარიუსი მთელი საათი. ყოველ წუთს იცვლებოდა მდგომარეობა, წამდაუწუმ გამოჩნდებოდა ზოლმე რამე ახალი, რაც აბრკოლებდა რაიმე გადაწყვეტილების მიღებას. არ იყო არავითარი საშინელება, რომ იმას არ წარმოედგინა შესაძლებლად, და გამოსავალს კი ვერსად ხედავდა. მისი აფორიაქებული ფიქრები სავსებით ეწინააღმდეგებოდა იმ ოთახის ღრმადუმილს.

ამ დუმილის დროს ქუჩის კარის ხმა მოისმა უცბად, მერე ფეხის ხმა კიბიდან.

შებოჭილი პატიმარიც კი შეინძრა.

— აგერა ქალბატონიც! — წამოიძახა ტენარდიემ.

ჯერ არც კი გაეთავებინა ეს სიტყვა, რომ გიჟივით შემოვარდა ოთახში აწითლებული, აღშფოთებული ტენარდიეს ცოლი. ძლივს იბრუნებდა სულს. თქმობებზე დაიკრა თავისი ტლანქი ხელები და დაიძახა:

— ყალბი მისამართი გამოდგა!

ის კაციც უკან შემოჰყვა. აიღო თავისი ცული და კედელთან აიტუზა.

— ყალბი მისამართიო? — გაიმეორა ტენარდიემ.

— არაეინ არ იყო! სენ-დომინიკის ქუჩის ჩვიდმეტ ნომერში სახელიც კი არ გაუგონიათ ურბენ ფაბრისა. ვინ ფაბრი? რა ფაბრი? გაჩერდა, სული მოითქვა, მერე განაგრძო:

— პირში ჩალა გამოგაელო, ბატონო ტენარდიე. ამ ბებრუცუნამ! ახია შენზე! მეტისმეტი გულკეთილი ხარ და არც ვერე ვარგა! მე რომ ვყოფილიყავ, იცი, რით დავიწყებდი? ჯერ ავიღებდი და ცხვირპირს ჩაეამტვრევი კარგა ლამაზად! გამიძალ ნდებოდა? ცოცხალს მოვხარშავდი ადუღებულ წყალში. არც მაშინ იტყოდა რასმე? არც მაშინ იტყოდა, სად ჯანდაბას არის მაგისი ქალი და სადა აქვს შენახული თავისი განძი? აი, როგორ მოვაწყობდი საქმეს, მე რომ ვყოფილიყავ! ტყუილად კი არ ამბობენ, კაცი უფრო

სულელია, ვიდრე დედაკაცია! ვინაა ჩვიდმეტ ნომერში. არავინ! ერთი დიდი ალაყაფის კარია! არავითარი ბატონი ფაბრი არ გახლავთ სენ-დომინიეს ქუჩაზე! მეეტლეს მეტი ვაჩუქეთ, ოღონდ ჩქარა გაერეკა ცხენი! წადი შენა და!.. მეკარესაც ველაპარაკე, იმის ცოლსაც, მართლა ლამაზი დედაკაცია, ჰო, არც გაგვიგონია, არც ვიცი!

ახლა კი შვეებით ამოისუნთქა მარიუსმა. ურსული, თუ ტოროლა, ის ქალი, რომლისა ახლა სახელიც აღარა რჩებოდა, გადარჩა განსაცდელს.

ცოლი რომ ასე მოსთქვამდა და ცოფსა ჰყრიდა, ტენარდიე მივიდა და მაგიდასთან დაჯდა. ცოტა ხანს იჯდა გაჩერებული, მარჯვენა ფეხს იქნევდა და მხეცურ, აღგზნებულ თვალით შეჰყურებდა მაყალს.

მერე ბ. ლებლანს მიმართა ჩუმი, საზარელი ხმით:

— მაშ ყალბი მისამართი მოგვეცი? მერე რის იმედი გქონდა?

— დროის მოგებისა! — მეხივით დაიჭექა პატიმარმა. და იმავე დროს ხელი წაჰკრა თოკს, თოკი დაჭრილი იყო, მარტო ფეხილა დარჩა მიბმული საწოლის ფეხზე.

მანამ გონზე მოვიდოდნენ ტენარდიეს ამხანაგები და მივარდებოდნენ დასამორჩილებლად, მაყალისკენ დაიღუნა, ხელი სტაცა გავარჯარებულ რკინას და ასწია ზევით. ახლა ისინი მიკუნჭულიყვნენ სადღაც კუთხეში, ტენარდიე, იმისი ქალბატონი და ამხანაგები. და შეშინებული შესცქეროდნენ მოხუცებულს. იმას კი მალლა აეწია გახურებული რკინა და ხელს იქნევდა თავისუფლად.

გამოძიების დროს, რომელიც შემდეგში წარმოებდა გორბოს სახლში ამ ზაფანგის მომწყობთა დასასჯელად, ოთახს რომ ჩხრეკავდნენ, შავი ფული იპოვეს პოლიციელებმა, ერთი სუ სიბრტყეე შუაზე გაჭრილი და საკვირველ ხელოვნებით დამუშავებული. ეს შავი სუ მართლა საკვირველებას წარმოადგენდა იმ მოთმინების შედეგისას, რომელსაც საპატიმრო ჰქმნის თავის სიბნელეში და თავის სიბნელისთვის. გარედან უბრალო სუ არის ეს შავი ფული და ნამდვილად კი იარაღი და საშუალება საპატიმროდან გაპარვისა. ეს განსაცვიფრებელი ფაქიზი ნაწარმი ხელოვნებისა იგივეა ოქრომკედლობაში, რაც ხალხური ენის მეტაფორი არის პოეზიაში. კატორღაშიც მოიპოვებიან ბენვენუტო ჩელინები, როგორც ენაში — ვილონები. უბედური, რომელსაც ლამის გაგიჟდეს, ისე უნდა საპატიმროდან თავის დაღწევა, საშუალებას ჰპოვებს და ხანდახან უიარაღოდ, მარტო პატარა ჯიბის დანით, ორ თხელ ფირფიტადა სჭრის ერთ სუს. გასჭრის, ფრთხილად ამოფულრავს ორივეს, ისე

რომ გარეთა პირი, ან ფულის ღირებულების ნიშნები არაფრით დააზიანოს; და მერე პატარა, თითქმის დაუნახავ, ხრახნით ისევ ისე აერთებს, ფულად ფულია, მაგრამ ხრახნი აქვს და გნებავთ — გააღებთ, გნებავთ — დაძხურავთ, გამოდის პატარა პაწაწკინტელა კოლოფი. ამ კოლოფში მალავენ საათის ზამბარას და ამ ზამბარით, თუ კარგად ფრთხილად იხმარა კაცმა, ჯაჭვსაც გადაჭრის და რკინასაც. გაჩხრიკავენ, უბედურ კატორღელს ერთი სუს მეტი არა აბადია რა, მაგრამ არა! ერთი სუ კი არა, თავისუფლება უჭირავს ხელში. სწორედ ამგვარი სუ იპოვეს ტენარდიეს ოთახში, გასაჩხრეკად რომ მოვიდნენ პოლიციელები, ოღონდ გახსნილი ორ ნაჭრად, ფანჯარასთან საწოლ ქვეშ. იპოვეს აგრეთვე ერთი პატარა ხერხი ფოლადისა, რომელიც კარგად ჩაეტეოდა ამ სუში. ალბათ თანა ჰქონდა ბ. ლებლანს და, ჩხრეკა რომ დაუწყეს ტენარდიეს ამხანაგებმა, ხელში დამალა. მერე, მარჯვენა ხელი რომ გაუხსნეს, გახსნა თავისი პატარა კოლოფი, ამოიღო ხერხი და ნელნელა გადაჭრა თოკი. ალბათ ამის ხმა ესმოდა მარიუსს იმ მიჩუმების დროს, ოდნავი ნელი ხმა შეუმჩნეველ მოძრაობისა.

მარცხენა ფეხის ასახსნელად რომ დაღუნულიყო ბ. ლებლანი, ყურადღებას მიაქცევდნენ და ამიტომ ფეხი მიბმული დარჩა საწოლის ფეხზე.

ბოლოს გონს მოვიდნენ შეშინებული ავაზაკები.

— ნუ გეშინია, — დაუყვირა ბიგრნაილმა ტენარდიეს, — ჯერ ვერსად წაგვივა! დაბმული აქვს ფეხი! აბა, გახსნას! მე შევეუქარი წელან!

ახლა თვითონ ბ. ლებლანმა შეუტია თავის მტანჯველებს.

— არამზადებო! იმდენი არა ღირს ჩემი სიცოცხლე, რომ თავგამოდებით ვიცავდე და გებრძოდეთ. თქვენა გგონიათ, შემაშინებთ და მათქმევენებთ, რის თქმაც არ მინდა? თქვენა გგონიათ, დამაწერინებთ, რის დაწერაც არ მინდა? შემაშინებთ და მაიძულებთ?

და ხელში რომ გახურებული სატეხი ეჭირა, დაიდო დამკლავებულ მარცხენა ხელზე.

შიშხინი გაისმა დამწვარი ხორცისა. საწამებელ ადგილის სუნი დატრიალდა ტენარდიეს ოთახში. მარიუსი დაბარბაცდა, კინაღამ გული წაუვიდა შეშინებულს. თვით ავაზაკებიც კი კანკალებდნენ. და მოხუცებულ ლებლანის სახეს კი არავითარი ტკივილი არ ეტყობოდა. გახურებული რკინა სწვავდა ხორცს, შიგ ჩადიოდა ნელნელა. ის კი იდგა უძრწოლი და დიდებული. იდგა და ტენარდიეს შეჰყურებდა თავის ლმობიერ თვალით. არც გაჯავრება ეტყობოდა, არც სიძულვილი, წმინდა სიმშვიდესი იკარგებოდა ხელის ტკივილი.

დიდებულ ბუნების ადამიანს ხორციელი აღშფოთება და ფიზიკური ტკივილი იმით გამოაჩნდება, რომ სულიერი ბრწყინვა ემჩნევა შუბლზე.

— დაე, ნურც თქვენ შეგეშინდებათ ჩემი, არამზადებო, როგორც მე არ მეშინია თქვენი! აჰა!

აჰრო ჩამწვარ მკლავს რკინა და გაღებულ ფანჯარაში გადაისროლა. გავარდა ფანჯარაში გახურებული რკინა, საზიზლარი იარაღი საწყალი კაცის საწამებლად მომზადებული და თოვლში ჩავარდა ქუჩაში.

— აჰა, რაც გნებავთ, ის მიყავით!

იარალი არ გააჩნდა.

— დაიჭირეთ! — შეჰყვირა ტენარდიემ.

ორმა ავაზაკმა ხელი დაადო მხარზე. წინ ნიღაბიანი კაცი დაუდგა, მუცლით მოზღაპრე, ხელში რომ დიდი გასაღები ეჭირა და მზად იყო თავში ჩაეკრა, თუ კიდევ რამეს გაბედავდა უიარალო მოხუცებულს.

იმავე დროს თავის ახლო, ტიხრის იქიდან, ხმა მოესმა მარიუსს, მაგრამ ისე მიჰკვროდნენ კედელს მოლაპარაკენი, რომ შეუძლებელი იყო იმათი დანახვა:

— ახლა რა ვუყოთ?

— რა უნდა ვუყოთ? მოვკლათ და გავათაოთ!

ეს ცოლი და ქმარი ბჭობდნენ.

ტენარდიე ნელი ნაბიჯით მივიდა მაგიდასთან, უჯრა გამოსწია და დანა ამოიღო.

მარიუსს დამბაჩის ჩახმახზე ედო თითი, მაგრამ ჯერაც ყოყმანობდა. ერთი საათი იქნებოდა, ორი ხმა იბრძოდა იმის სინდისში. ერთი უბრძანებდა, — პატივი ეცი მამიშენის ანდერძსაო, მეორე უყვიროდა, — მიეშველე ამ საწყალ კაცსაო. — შეუწყვეტლევ იბრძოდნენ ეს ხმები და დიდ ტანჯვას აყენებდნენ მარიუსს. სინდისის ქენჯნისაც ეშინოდა, მართალი კაცის დაღუპვისაც. სულ იმის მოლოდინში იყო. რომ მოხდებოდა რამე მოულოდნელი და შესაძლებლად გახდიდა ამ ორი მოვალეობის მორიგებას. მაგრამ ამოა იყო ეს იმედი და განუხორციელებელი. ლოდინი კი შეუძლებელი გახდა. ტენარდიე მოღერებული დანით მიიწევდა ლებლანისაკენ.

გიჟივით ატრიალებდა თვალებს მარიუსს. ეს გახლავთ უკანასკნელი სახსარი სასოწარკვეთილისა.

უცბად შეერთა მარიუსს.

სავსე მთვარის შუქი სცემდა იმის მაგიდას, თითქოს ცდილობს დაანახვოს და მოაგონოს ერთი ფურცელი ქაღალდი, მაგიდაზე გაშ-

ლილი. ამ ქალაქებზე იყო, რომ ამ დილას მსხვილი ასობით დაწვე-
რა ტენარდიეს უფროსმა ქალმა:

„ღამურები მოდიან“.

ბედნიერი სხივი მოეფინა მარიუსის ფიქრებს. ერთმა აზრმა გა-
უარა ელვასავით გონებაში. ეს იყო გადაწყვეტი საშუალება იმ
საშინელი ამოცანისა, რომელსაც ორ ცეცხლშუა ჩაეყენებინა, და
გამოსავალს უხშიბდა. ეს იყო საშუალება, რომლითაც შეიძლებო-
და არც კაცისმკვლელი გაეცა და არც მოსაკლავად განწირული მო-
ეკვლევინებინა. დაიჩოქა კამოდზე, მისწვდა მაგიდაზე გაშლილ ქა-
ღალდს, ფრთხილად ჩამოტეხა კედელს პატარა გაჯის ნაქერი, შეახ-
ვია იმ ქალაქში და თავის სარკმელიდან ტენარდიეს ოთახში გა-
დაისროლა.

სწორედ დროც იყო. ტენარდიეს დაეძლია თავისი შიში თუ სინ-
დისის ქენჯნა, და ბ. ლებლანისკენ მიიწევდა მოღერებულ დანით.

— რაღაც ჩამოვარდა! — შეჰყვირა ტენარდიეს ცოლმა.

— რა ჩამოვარდა?

წამოხტა დედაკაცი, ქორივით ეცა მოკუმშულ ქალაქს, და
ქმარს მიაწოდა.

— საიდან გაჩნდა, რა ექნა? — გაიძახოდა ტენარდიე.

— საიდან გაჩნდებოდა, კაცო, თუ არა თანჯარიდან? — შეუტია
ცოლმა.

— განა არ დავინახე, რომ შემოფრინდა, — დაემოწმა ბიგრნაი-
ლი.

ხელის კანკალით გაშალა ტენარდიემ ქალაქი, სანთელთან მიი-
ტანა.

— ეპონინის ხელია! ვაი, გამიწყრა ღმერთი!

ცოლს ანიშნა, ისიც მივარდა. თვალი გადაავლო გაშლილ ქა-
ღალდს.

— აბა, კიბე! ჩქარა! — შეჰყვირა ტენარდიემ, — ქონი მახეში
დავტოვოთ და თავს ვუშველოთ!

— ჯერ ყელი გამოგეჭრათ! — შეჰყვირა „ქალბატონმა“.

— რა დროს ეგ არის, ადამიანო?

— მერე საიდან გავალთ? — ჰკითხა ბიგრნაილმა.

— ფანჯარა აქ არ არის? — შეუტია ტენარდიემ. — ეპონინმა
ფანჯარაში შემოგვიგდო, მამ სწორედ აქეთა გვქონია თავისუფალი
გასავალი.

მუცლით მოზღაპრე ნილაბიანმა ძირს დადო თავისი უზარმაზარ-
ი გასადები, ზევით ასწია ორივე ხელი და ხმის ამოუღებლად სამ-
ჯერ შემოჰკრა ტაში. და იგივე მოხდა აქაც, რაც გემზე მოხდება

ხოლმე, შიშის განგაში რომ გაისმის. უცბად ჩამოეცალნენ აქამდე მაგრად შებოჭილ ტყვეს, სასწრაფოდ გაშალეს და ფანჯრიდან გადაუშვეს თოკის კიბე, თავის კაეებით მაგრად გამოაბეს ფანჯრის რაფას.

ყურადღებას არ აქცევდა ამ ჩოჩქოლს მოხუცებული. ისე იდგა ჩაფიქრებული, თითქოს ოცნებობს, ან ლოცულობსო.

როგორც კი გაამაგრეს კიბე, ტენარდიემ თავისი დაიძახა:

— აბა, მოდი, ქალო!

და ფანჯარასთან მივიარდა.

მაგრამ ვერ მოასწრო ფანჯარაზე ახტომა. შიგ კისერში სწვდა ბიგრნაილი.

— მოიცა, მოიცა, ბებერო ოინბაზო! ჯერ ჩვენა და მერე შენ!

— მაშ? ჯერ ჩვენა და მერე შენ! — შეჰყვირეს ავაზაკებმა.

— ბავშვები ხომ არა ხართ? არა გრცხვენიათ? რაზე ვყარგავთ დროს? — უყვიროდა ტენარდიე, — საცაა, შემოგვივარდებიან.

— ჰოდა, მაშ წილი ვყაროთ, ვინ ჩავიდეს პირველად? — დაიძახა ერთმა ავაზაკმა.

— გაგოჟდით თუ რა არის! — შეჰყვირა ტენარდიემ, — ყეყეჩე-ბო. წილი ვყაროთ, არა? დასველებულ თითით, თუ პატარა ჩალით? თუ ჩვენი სახელები დაწწეროთ და ქუდში ჩავყაროთ?

— აი ჩემი ქუდი, ინებეთ! — შემოსძახა ვიღაცამ კარის ზღურ-ბლიდან.

კარისკენ მობრუნდნენ ყველანი.

ქავერი იყო.

ხელში ეჭირა თავისი ქუდი და ღიმილით სთავაზობდა ქურდებს.

თ ა ვ ი ო ც ლ ა მ ე ი რ თ ე

ჯერ მსხვერპლი უნდა დაეჭირა

კარგად რომ ჩამობნელდა, ქავერმა თავისი ბიჭები ჩაასაფრა გორბოს სახლის მიდამოებში. თვითონაც გობლენების ქუჩის სადარაჯოს ბუჩქებში ჩაიმალა გორბოს სახლის პირდაპირ, ქუჩის მეორე მხარეს. საქმე იმითი დაიწყო, რომ „ჯიბე გაიხსნა“, რომ შიგ ჩაესვა ტენარდიეს ორივე ქალი, რომლებსაც დავალებული ჰქონდათ დარაჯად მდგარიყვნენ ქუჩაში და შეეტყობინებინათ, თუ მომავალს საეჭვოს დაინახავდნენ ვინმეს. მაგრამ მარტო ახელმა „გაება“-რაც შეეხება ეპონინს, ის თავის ალაგზე არ აღმოჩნდა. გაქრა სად-

ლაც და ველარ დაიჭირა ჟავერმა. მერე თვითონაც ჩასაფრდა ბუჩქებში და ელოდა მარიუსთან შეთანხმებულ ნიშანს, დამბაჩის გასროლას. ძალიან არ მოეწონა ეტლის წასვლა და ისევ დაბრუნება. მაგრამ ნიშანს ელოდა. ბოლოს მოსწყინდა ლოდინი და, რადგან დარწმუნებული იყო, რომ სწორედ ამ სახლში იყო „მთლიანი ბუდე“, მით უფრო, რომ რამდენიმე ავაზაკი იცნო იქ შემავალი, გადაწყვიტა, — პირდაპირ შევალ, დამბაჩის გასროლას აღარ მოვუტდიო. ჯიბეში, მკითხველს ეხსომება, ქუჩის კარის გასაღები ჰქონდა მარიუსისა.

და სწორედ დროზე მოასწრო.

შეშინებული ყაჩაღები მაშინვე იარაღს ეცნენ. ფანჯრიდან გაბარვას რომ აპირებდნენ, საცა მოხვდათ, იქ დაჰყარეს ვისაც რა ჰქონდა, და ახლა აიტაცეს იარაღი, სწრაფად შეგროვდნენ ერთ ჯგუფად შვიდნივე, საზარელი სანახავეები, თავის დასაცავად შეიარაღებულნი კეტით, ჩაქუჩით, გასაღებით, ცუკლით, ბებუთით, რკინის ნაჭერით. ტენარდიე თავის დანას უჭერდა ხელს. დედაკაცს ზორბა ქვა ეჭირა ხელში, რომელსაც სკამად ხმარობდნენ იმისი გოგოები.

ქული დაიხურა ჟავერმა, ორი ნაბიჯით წინ წამოვიდა ოთახში, გულხელდაკრეფილი, მაგრამ თავისი ჯოხიც თანა ჰქონდა მკლავ-ქვეშ გაყრილი და თავისი ხმალიც ლამაზ ქარქაშში.

— შეჩერდით! რა საკადრისია ფანჯარა, როდესაც კარითაც კარგად გაბრძანდებით? ერთიც ვნახოთ, კიბე გაგიწყდათ! თქვენ შვიდნი ხართ და ჩვენ თხუთმეტნი. მამ ბლლამქუნს ნუ დაუწყებთ ერთმანეთს. ზრდილობაც კარგი საქონელიაო, ნათქვამია.

ბიგრნაილმა უცბად დამბაჩა ამოიღო, — დამალული ჰქონდა ჯიბეში, ხალათის ქვეშ, ტენარდიეს ჩაუღო ხელში და ყურში ჩასძახა:

— ჟავერი არის! მე ვერ გავუბედავ, ვერ ვესვრი. იქნება, შენ გაბედო!

— გავბედავ და მეტსაც ვუზამ!

— აბა, შიგ გულში!

გამოსტაცა ტენარდიემ დამბაჩა, დაუმიზნა ჟავერს.

ჟავერი სამი ნაბიჯით იყო მოშორებული. თვალი თვალში გაუყარა ტენარდიეს და უთხრა:

— იცი, ნუ ისვრი! სულ ერთია, არ გავარდება.

დასწია ჩახმახი ტენარდიემ. არ გავარდა.

— ხომ გითხარ!

ბიგრნაილმა თავისი კეტი ფეხქვეშ შეუგორა ჟავერს:

— შენ მბრძანებელი ხარ მთელ ეშმაკეთისა! გემორჩილები.

— თქვენა? — მიმართა ავაზაკებს ჟავერმა.

— ჩვენც! ჩვენც გნებდებით! — გაისმა ერთხმად.

— აი, ეგრე უნდა! აკი ვთქვი, ჭკუით იქნებით-მეთქი.

— ოლონდ ერთსა გთხოვთ, ბატონო, — მიმართა ბიგრნაილმა, — ვიცი, ცალკე დამამწყვდევთ და თამბაქოს წევას ნუ ამიკრძალავთ.

— აგრე იყოს, — მიუგო ჟავერმა.

კარისკენ მიბრუნდა და დაუძახა:

— ახლა კი შემოდით!

შემოვიდნენ პოლიციელები. ზოგს ამოდებული ხმალი ეჭირა, ზოგს პოლიციის საჯიგველი, ზოგს კეტი. მაშინვე შეკრეს ავაზაკები.

ამოდენა ხალხი აბნელებდა ისედაც ოდნავ განათებულ ოთახს.

— ცერსაკრავი ყველას! — უბრძანა ჟავერმა.

— აბა, გაბედეთ! აბა მოდით! — შეჰყვირა ვიღამაც ისეთი ხმით, რომ ცხადი იყო, კაცისა არ უნდა ყოფილიყო, მაგრამ არც დედაკაცისას ჰგავდა.

ტენარდიეს ცოლი შემძვრალიყო კუნჭულში ფანჯარასთან და ის იყო, რომ ასეთი მუქარით გაჰკიოდა.

უკან დაიხიეს პოლიციელებმა.

შალი მოეხსნა, მაგრამ ქუდი კი თავზე ჰქონდა. ქმარი უკან ჰყავდა ჩაცუცქული და თითქმის არ მოჩანდა დავარდნილ შალქვეშ. ქალს ორივე ხელით ეჭირა ერთი დიდი ქვა, მალლა აეწია და ისე იქნევდა, როგორც ბუმბერაზი კლდეს.

— მაშ ჩემი ბრალი არ იყოს! — შეჰყვირა პოლიციელების მოსაშორებლად.

მართლა კარისკენ მიიწიეს პოლიციელებმა. ფართო ადგილი დატარიელდა ოთახში.

მერე თავის ქმრის ამხანაგებს გადახედა, რომლებიც ხელფეხ-შეკრულები იდგნენ საცოდავად, და ხრინწიანი ხმით წაიბუზღუნა:

— ლაჩრებო! შეგიტყვებთ ვაჟკაცობა!

ღიმილი მოერია ჟავერს და წინ წამოიწია ცარიელ ფართობზე, რომელიც თავის სამფლობელოდ მიაჩნდა ქალბატონს.

— ნუ მოდიხარ! წადი, მომშორდი, თორემ შიგ თავში გთხლიშავ!

— მდევია სწორედ! — წამოიძახა ჟავერმა. — შენ ეი! შენ წვერი გაქვს ვაჟკაცისა, განა? ჰო და, მე კიდევ ბრჭყალები მაქვს დედაკაცისა!

მაინც წინ მიიწევდა.

თმაგაწეწილი, საზარელი იყო დედაკაცი. ჟავერს შეჰყურებდა. მერე განზე გადგა ფეხები, უკან გადაიხარა ტანი და მართლა შიგ თავში სტყორცნა ქვა. ჟავერი დაიკუზა. ქვამ ზემოდან გადაუარა.

კედელს მოხვდა, გამხმარი გაჯი ჩამოანგრია, იქედან ისევ ქავერს ეცა ფეხქვეშ.

ქავერიც მივარდა ცოლ-ქმარს. თავისი ტლანქი ხელი დედაკაცს დაადო მხარზე, მეორე — იმის ქმარს თავზე, და დაიძახა:

— ცერსაკრავი!

მაშინვე შემოცვივდნენ პოლიციელები და სწრაფად შეასრულეს ქავერის ბრძანება.

რომ შეკრეს დედაკაცი, ერთად შეუკრეს ორივე ცერი, და ასევე შეკრული დაინახა თავისი კაცი, ძირს გაიშლართა და ტირილი წასკდა. ქვეთინებდა და მოსთქვამდა:

— ჩემი გოგოები! უბედური ჩემი გოგოები!

— ისინიც კარგად არიან, — ანუგეშებდა ქავერი.

ამასობაში პოლიციელებმა მთვრალი კაცი იპოვეს, კუნჭულში რომ მიაგდეს ამხანაგებმა, და იქ მიეძინა. თვალი გაახილა მთვრალმა და წაიბურტყუნა:

— ჰა, გათავდა, ჟონდრეტ?

— ჰო, გათავდა, — მიუგო ქავერმა.

ფეხზე იდგნენ გაბაწრული ავაზაკები. ჯერაც იგივე აჩრდილის შეხედულება ჰქონდათ, ზოგს პირზე ნილაბი, ზოგს შავად შესვრილი სახე.

— არ მოიხსნათ თქვენი ნილაბი — უბრძანა ქავერმა.

მერე წინ გაუარა და აათვალიერ-ჩაათვალიერა ყველა, როგორც მეფე ფრიდრიხმა ჯარი პოტსდამის აღლუმზე.

— ჰა, როგორა ხარ, ბიგრნაილ? შენა ბრუჟონ? ცალფულა, — ცალმილიარდავ, შენც აქა ხარ?

მერე ნილაბიანებს მიუბრუნდა და უთხრა ყასაბის ცულიანს.

— სალამო მშვიდობისა, გელმერ!

მერე მსხვილ კეტიანს:

— ბაბეტიც აქა ყოფილა!

და მუცლით მოზღაპრეს: — სალამი, კლაკსუს!

ამ დროს შეამჩნია ტყვე, რომელსაც ხმა არ ამოეღო, რაც ხანი პოლიციელები ტრიალებდნენ ოთახში, და იჯდა ისე, თავდაღუნული.

— გახსენით ბატონი! — ბრძანა ქავერმა, — არავინ გავიდეს აქედან.

ესა თქვა და მედიდურად გამოიჭიმა მაგიდასთან, რომელზეც დარჩენილიყო სანთელი და საწერ-კალამი. ჯიბიდან ამოიღო პოლიციის ნიშნიანი ქალაღი და ოქმის წერას შეუდგა.

რამდენიმე სტრიქონი დაწერა, ყოველთვის ერთი და იმავე შინაარსის შესავალისა, და გასცა ბრძანება:

— მობრძანდეს ბატონი, ამ ქურდბაცაცებს რომ ჰყავდათ შექრული.

ერთმანეთს შესცქეროდნენ პოლიციელები.

— პა, მობრძანდეს, რაღა! რა იქნა?

მსხვერპლი ამ ავაზაკებისა, ბ. ლებლანი, ბ. ურბენ ფაბრი, მამა ურსულისა, თუ ტოროლასი, გამქრალიყო.

კარებში დარაჯები იდგნენ, მაგრამ ფანჯარასთან კი არავინ იყო, როგორც კი გათავისუფლდა კაცი, მოხსნეს ფეხიდან თოკი, და დაინახა, რომ ქავერი თავის ოქმს ჩაჰყურებდა, პოლიციელები — ქავერს, ისარგებლა ამ ხმაურით და არეულობით, ჩოჩქოლით და სიბნელით, ხელთ იგდო წამი, როდესაც იმას არავინ უყურებდა და გადაეშვა ფანჯრიდან.

მისცვიდნენ ფანჯარას, გადაიხედეს. გარეთ არავინ ჩანდა.

კიბის თოკი ჯერაც იძვროდა.

— ეჰ, გამისხლტა! — წაიდუღუნა ჩუმად ქავერმა, — ვინ იცის, ყველას ის აჭარბებდა!

თ ა ვ ი ო ც ღ ა მ ე ო რ ა

წინაპრების სანახავად

მეორე დღეს ერთი პატარა ბიჭი მოდიოდა აუსტერლიცის ხიდის მხრიდან ფონტენბლოს სადარაჯოსაკენ. ბნელი ღამე იყო. ბიჭი გაყვითლებული იყო, გამხდარი, დაგლეჯილ ტანისამოსიანი. ტილოს შარვალი ეცვა თებერვლის ამ ყინვაში. მოდიოდა და მღეროდა.

პტი-ბანკიეს ქუჩის კუთხეში ერთი ბებერი დედაკაცი დაინახა, სანათით განათებულ ნაგავში რაღაცას ეძებდა ჩაცუცქებულნი. გავლისას ხელი წაჰკრა ბიჭმა. მერე განზე გადახტა და დაიძახა:

— ბიჭოს! ძალღი მეგონა, უშველებელი ძალღი!

ისეთი დაცინვით წარმოთქვა ეს — უშველებელი ძალღი, — რომ ზეზე წამოაგდო დედაკაცი.

ბებერი ცოფსა ჰყრიდა:

— ხედავთ ამ სათოკესა! შენი ბედი, რომ ფეხზე არ ვიდექ, თორემ მე გაჩვენებდი სეირს! შე არგასაშვებო, შენა!

მაგრამ მოშორებით იყო ბიჭი და შიში აღარა ჰქონდა.

— ქსი, ქსი! — შესძახა სიცილით ბიჭმა,—მგონი მართლა ძაღლი ყოფილა, არ შევმცდარვარ!

ეს კი ველარ აიტანა დელაკაცმა. რომ შესძლებოდა, გაეკიდებოდა იმ თავხედს და კარგად მიბეგვავდა. მაგრამ ბებერი იყო, გატენილი, ჯანმიხდილი. სანათთან იდგა წელში მოხრილი, დანაიჭებული მთელი სახე მოუჩანდა, ტანი ბნელში იმალებოდა, მაგრამ სახე კარგად უჩანდა სანათის სინათლეზე და მიხრწნილების ცოცხალ სურათს წარმოადგენდა.

უყურა, უყურა შორიანლოდან ბიჭმა და მოახსენა:

— იმ სილამაზისა არა ბრძანდებით, ქალბატონო, რომელსაც მე ვეტრფი.

თავის გზას გაუდგა, ისევ სიმღერით:

ო, სტუკონოგმა — ხელმწიფემ ჩვენმა
აილო ტყეია, საფანტი, ღენთი
და სანადიროდ წავიდა იგი.

ესა თქვა და გაჩუმდა. უკვე მივიდა სახლთან № 50-52, მაგრამ კარი დაკეტილი დახვდა. მიჰკრა და მიჰკრა ფეხი, გაბედვით და ლონიერად, თავის დიდრონ, ვაჟაკის წაღების გაუფრთხილებლად.

აბრაახუნებდა კარს და უკანიდან ბებრის ყვირილი შემოესმა, იმ ბებრისა, ასე უხიაკად რომ აწყენინა წელან. მორბოდა ბებერი და ყვიროდა:

— ვინ არის, ვინ, გენაცვალეთ? ვინ ამტვრევს კარს? აჰა, ღმერთო! რა მოხდა, ნეტავი?

პატარა ბიჭი კი აბრაახუნებდა.

ძლივსლა სუნთქავდა ბებერი.

— ვინ არის? ვინ მინგრევს სახლს?

და უცბად გაჩერდა, იცნო პატარა ბიჭი.

— კიდევ შენა ხარ, შე ეშმაკის კერძო!

— ბიჭოს! წელანდელი ბებერი! ოჰ, საღამომშვიდობისა, ქალბატონო ბურგონ-ბუზო! მინდა ჩემი წინაპრები ვნახო.

დაიღრიჯა ბებერი, საგანგებოდ შეხამებული სურათი გამოეხატა სახეზე სიძულვილის, სახიჩრობის და მიხრწნილობისა, რომელიც, საუბედუროდ, შეუნიშნავად დარჩა იმ სიბნელეში.

— აღარავინ არის, შე უშვერო, შენა!

— ბიჭოს! მერე მამაჩემი სად არის?

— ფორსის ციხეში.

— ხედავთ! დედაჩემი?

— სენ-ლაზარის საპატიმროში.

— ჰოო? ჩემი დები?

— მადლონეტის საპატიმროში.

ყურს უკან თავი მოიფხანა ბიჭმა, უყურა, უყურა ბებერ ბურგონს და თქვა:

— ჰოო?

მერე კოხტად შეტრიალდა ქუსლებზე და წავიდა თავისთვის. კარებთან იდგა ბურგონი, კარის ვალებას აპირებდა, რომ ისევ იმ ბიჭის სიმღერა მოესმა. მიდიოდა ხეების ქვეშ პატარა ბიჭი და უღარდელად, ტკბილად მღეროდა თავის წკრიალა ხმით:

ო, სტუკონოგმა — ხელმწიფემ ჩვენმა
აილო ტყვია, საფანტი, დენთი,
და სანადიროდ წავიდა იგი,
რომ კაჟკაჟისთვის გაეპო მკერდი
და მეფის ახლოს ვინც გაივლიდა
მისთვის სულ ყველა ორ სუს იხდიდა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

შ ა ნ ბ ი ნ ი

გვ. 22. ე მ ი გ რ ა ნ ტ ი — უმთავრესად პოლიტიკური მიზეზით სამშობლოდან სხვა ქვეყანაში გადასახლებული ადამიანი.

ბ რ ი ნ ი ო ლ ი — დასახლებული პუნქტი, პარიზსა და ლიონს შორის, ორლეანის სამხრეთ აღმოსავლეთით.

ნ ა პ ო ლ ე ო ნ ი — იგულისხმება ნაპოლეონ პირველი (1769 — 1821), გამოჩენილი ფრანგი მხედართმთავარი, ბურჟუაზიული პოლიტიკური მოღვაწე, საფრანგეთის იმპერატორი 1804 — 1814 და 1815 წლებში.

დ ი ნ ი — პატარა ქალაქი ალპებში, საფრანგეთის სამხრეთით — აღმოსავლეთით, ხმელთაშუა ზღვის ჩრდილოეთით.

გვ. 23. მ ე რ ი — ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად ინგლისსა და საფრანგეთში, ქალაქის მმართველობითი დაწესებულებების სათავეში მდგარი პიროვნება.

პ რ ე ფ ე ქ ტ ი — საფრანგეთსა და სხვა ქვეყნებში უმაღლესი სახელმწიფოებრივი ჩინოვნიკი.

მ ო ნ ს ი ნ ი ო რ ი — ტიტული, რომელსაც საფრანგეთში უწოდებდნენ უმაღლესი კათოლიკური სამღვდლოების წარმომადგენლებს.

გვ. 24. კ ა პ ო ც ი ნ ი — ფრანცისკოს ორდენის კათოლიკე მერი.

გვ. 25. რ ე ნ ტ ა — მუდმივი უზრომველი შემოსავალი ფიქციური კაპიტალის, ან მიწის მფლობელისა.

გვ. 26. ლ ი ე რ ი, მ ო ნ ო კ ი, ს ი ს ტ ე რ ო ნ ი — პატარა ქალაქები საფრანგეთის სამხრეთით.

გვ. 27. ხ უ თ ა ს თ ა ს ა ბ ჰ ო ს წ ე ვ რ ი, რ ო მ ე ლ ი ც თ ვ რ ა მ ე ტ ბ რ ი უ მ ე რ ა ის ა და ნ ა პ ო ლ ე ო ნ ის ყ უ რ მ ო ჰ რ ი ლ ი ყ მ ა ი ყ ო მერვე წლის თვრამეტი ბრიუმერი პირველი ფრანგული ბურჟუაზიული რევოლუციის კალენდარის მიხედვით იყო — 1799 წლის 9 ნოემბერი. ამ დღეს ნაპოლეონ ბონაპარტემ მოაწყო სახელმწიფოებრივი კონტრრევოლუციური გადატრიალება, რამაც ბურჟუაზიის დიქტატურას შეუცვალა ფორმა: საკანონმდებლო კორპუსი, — შემდგარი ხუთასთა საბჭოსა და უხუცესთა საბჭოსაგან, — იქნა განდევნილი და დირექტორია გაუქმებული. მთელი ხელისუფლება გადავიდა სამი კონსულის ხელში ბონაპარტეს მეთაურობით.

გვ. 28. ე ქ ს ი, ქ ა ლ ა ქ ი საფრანგეთის სამხრეთ აღმოსავლეთით, ხმელთაშუა ზღვის ჩრდილოეთით.

* წინამდებარე შენიშვნებისათვის წყარობად გამოყენებულია ფრანგულს, გერმანულსა და რუსულ ენაზე არსებული საცნობარო ლიტერატურა, განსაკუთრებით — ნიკოლაევის, პუზოკოკის და ტრესკუნოვის რედაქციით რუსულ ენაზე გამოცემული ვიქტორ ჰიუგოს თხზულებათა თხუთმეტ ტომეულის მეექვსე, მეშვიდე და მერვე ტომებისათვის დართული კომენტარიები.

დ რ ა გ ე ნ ი ა ნ ი — ქალაქი საფრანგეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ტულონ-
სა და ნიკას შორის, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროს მახლობლად.

ე პ ი ს ტ ო ლ ე — წერალი, მიმართვა.

გვ. 30. ბ რ ი ა ნ ს ო ნ ი — ქალაქი საფრანგეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით,
ალპებში.

გვ. 81. კ ე ი რ ა — სოფელი მდინარე დუნაის მახლობლად, თანამედროვე უნგ-
რეთის ტერიტორიაზე.

გვ. 81 — 82. პ ე რ ც ო გ ი — მაღალი აზნაურული ტიტულთაგანი.

გვ. 82. პ ე რ ი — უმაღლესი პრივილეგირებული აზნაურობის წოდებათაგან-
ფეოდალის ეპოქის საფრანგეთსა და ინგლისში.

ნ ე ტ ა რ ი ა ე გ უ ს ტ ი ნ ე — (354 — 430) ჩრდილო აფრიკელი ეპისკოპოსი,
ერთი პირველი ქრისტიანული თეოლოგი, რელიგიური ბნელების მოციქულობის
ფანატიკური მქადაგებელი.

გვ. 98. ვ ო ლ ტ ე რ ი — ფრანსუა მარი არეე (1694 — 1778) მეთვრამეტე
საუკუნის დიდი ფრანგი განმანათლებელი, მწერალი და ფილოსოფოსი. ფეოდალიზ-
მისა და კათოლიკური ეკლესიის დაუძინებელი მტერი. დიდი როლი ითამაშა მეთვ-
რამეტე საუკუნის დასასრულის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის იდეურ
მომზადებაში.

გვ. 83. დ ო ფ ი ნ ე — ისტორიული პროვინცია საფრანგეთის სამხრეთ აღმო-
სავლეთით.

პ რ ო ვ ა ნ ს ი — ისტორიული პროვინცია საფრანგეთის სამხრეთით, ხმელთა-
შუა ზღვის სანაპირზე.

ლ ა ნ გ დ ო კ ი — უფრო სწორედ ლანგ დ' ოკი პროვანსული ენა.

გვ. 87. ე ო ზ ე ფ დ ე მ ე ს ტ რ ი — (1754 — 1821) ფრანგი რეაქციონერ
მწერალი. ქადაგებდა კათოლიკური ეკლესიის მვეფებისა და პაპის მსოფლიო
მბრძანებლობის იდეას.

ს ე ხ ა რ ბ ე კ ა რ ი ა — (1737 — 1794) იტალიელი პუბლიცისტი, ლიტერატო-
რი და საზოგადო მოღვაწე; იტალიაში განმანათლებლური იდეების გამავრცელებე-
ლი და ადამიანის სიკვდილით დასჯის მოწინააღმდეგე.

გვ. 40. ი ო ს ე ბ ფ ლ ა ბ ი უ ს ი — ებრაელი ისტორიკოსი; და.ზადა 37 წელს
გარდაცვალების წელი უცნობია. იყო უაღრესად განათლებული ადამიანი.

გვ. 45. ტ უ რ ნ ე ფ ო რ ი, ე უ ს ი ე — მეთვრამეტე საუკუნის დიდი სწავლუ-
ლები, ბოტანიკოსები.

ლ ი ნ ე ი — (1707 — 1778) სახელოვანი შვედი სწავლული ნატურალისტი,
მცენარეთა კლასიფიკაციის მეცნიერული სისტემის ფუძემდებელი.

გვ. 48. პ ო მ პ ე ი — მოზრდილი დასახლებული პუნქტი საფრანგეთის აღმო-
სავლეთ ნაწილში, ნანსის მახლობლად.

გვ. 40: დ რ ა გ ო ნ ე რ ი — ცხენოსანთა არმიის, კავალერიის ერთი სახეობა-
თაგანის მხედარი.

გვ. 47. ნ ი ც ა — ქალაქი საფრანგეთის სამხრეთ აღმოსავლეთით, ხმელთაშუა
ზღვის სანაპირზე.

ბ ა რ ს ე ლ ო ნ ე ტ ი, დასახლებული პუნქტი საფრანგეთის სამხრეთ-აღ-
მოსავლეთით, ხმელთაშუა ზღვის ჩრდილოეთით.

ტ ი უ ი ლ ი, სოფელი საფრანგეთ-ბელგიის საზღვარზე, ბრიუსელის სამხ-
რეთით.

გვ. 50. პიგოლებრენი შარლანტუანი (1753 — 1835) ფრანგი მწერალი და დრამატურგი, მრავალრიცხოვანი ვულგარული რომანების ავტორი. გასული საუკუნის ოცამ წლებში სარგებლობდა უდიდესი პოპულარობით.

გვ. 51. აეგუე ბ. ძველ რომაელთა მკითხველ ქერემები. თქმულების თანხმად, ესენი ხალხს აუწყებდნენ და უხსნიდნენ ღმერთების ნება-სურვილს.

მარკიზი დარქანი, პირონი, პობსი, და ნეჟონი არამზადები როდი იყვნენ. ამათგან პირველი — მეთრამეტე საუკუნის ფრანგი ფილოსოფოსია; მეორე, ე. ი. პირონი ჩვენს ერამდე მესამე საუკუნეში მცხოვრები ბერძენი ფილოსოფოსი. პობსი (1588 — 1679) მეჩვიდმეტე საუკუნის ინგლისელი ფილოსოფოსი მატერიალისტი. ეკ ანდრე ნეჟონი დიდროს მიმდევარი და მისი „ენციკლოპედიის“ თანამშრომელია.

დიდრო დენი, (1713 — 1784) მეთრამეტე საუკუნის ფრანგი განმანათლებლების მეორე თაობის ბელადი, ერთი იმ ღიდ აღამიანთაგანი, რომელთაც, ენკელსის თქმით, „საფრანგეთში აღამიანთა თავები გაანათლეს მოახლოებული ოვერლუციისათვის.“ იყო აღმავალი ბურჟუაზიის მგზნებარე იდეოლოგი, ფილოსოფოსი მატერიალისტი, მწერალი და ხელოვნების თეორეტიკოსი.

უგრი ნიდგემი — მეთრამეტე საუკუნის ინგლისელი ფიზიკოსი.

გვ. 52. ტერტულიანი კვინტუს სეპტიმუს ფლორენს (დაიბადა 150, ან 160 წელს და გარდაიცვალა 222 წელს). მოგვიანო ხანის რომის ღეთისმეტყველი და იურისტი. მკვეთრად ილაშქრებდა მთელი ანტიკური ფილოსოფიის წინააღმდეგ, მაგრამ სიმპათიებით ლაპარაკობდა სტოიკოსებზე და განსაკუთრებით სენეკას შესახებ.

გვ. 53. „მონიტერი“ — 1789 წელს დაარსებული გაზეთი, რომელიც უმთავრესად პოლიტეურ მოვლენებს აშუქებდა. არა ჰქონდა მტკიცე პოლიტეური პრინციპები, რის გამოც ხშირად იცელა ორიენტაციას. რესტავრაციის პერიოდში იქცა ბურბონების ხელისუფლების ოფიციალურ გაზეთად.

სარდანაპალი — ასირიის ნახევრად ზღარული მეფე. ცხოვრობდა მეცხრე საუკუნეში ჩვენს ერამდე.

ვენსენ დე პოლი — მეთექვსმეტე საუკუნის ფრანგი მისიონერი — უცხოელ ერებში მათთვის უცხო რელიგიის გამავრცელებელი. კათოლიკურმა ეკლესიამ იგი წმინდანთა სახელებში მოიხსენია.

გვ. 54. კატონი — იგულისხმება კატონ უტიკელი (95 — 46 წლები ჩვენს ერამდე) ძველი დროის რომის სახელმწიფო მოღვაწე, რესპუბლიკური პარტიის ბელადი, რომელმაც თავი მოიკლა მას შემდეგ, რაც გაიგო კეისარის გამარჯვების ამბავი.

ქანა დარკი — (წერენ აგრეთვე დ'არკს) დაიბადა დაახლოებით 1412 წელს. დაწვეს 1431 წელს. ფრანგი ხალხის ეროვნული გმირი, რომელიც ინგლისთან ასწლიანი ომის (1337 — 1453) დროს სათავეში ედგა თანამემამულეთა განმათავისუფლებელ ბრძოლას. იყო გლეხის ქალიშვილი. ქანას მზარდი ავტორიტეტით დაშინებულმა თავადაზნაურობამ თავიდან მოცილების მიზნით ქანა დარკი ტყვედ ჩუგდო მოწინააღმდეგეს. ინგლისელებმა, ფრანგი სასულიერო დიდკაცებისა და ღეთისმეტყველების მონაწილეობით გაასამართლეს და კოცონზე დაწვეს. ხოლო საფრანგეთის განთავისუფლების შემდეგ ფრანგმა ხალხმა ქანა გამოაცხადა ეროვნულ გმირად

გვ. 55. ტელემაქე — ოდისეისის შვალი ჰომეროსის ამავე სახელწოდების პოემიდან.

მინერვა — ძველრომაული მითოლოგიით სიბრძნის ღმერთქალი, მეცნიერების, ხელოვნებისა და ხელოსნობის მფარველი.

გვ. 56. კონვენტი — წარმომადგენლობითი კრება XVIII საუკუნის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის ბოლო პერიოდში. არჩეული იქნა მეფის დამხობის შემდეგ საყოველთაო არჩევნების საფუძველზე.

განდევნილთა, ანუ პროსკრიბირებულთა სია. ძველ რომში დგებოდა ასეთი სიები, რომლებშიც შეჰქონდათ კანონს გარეშე გამოცხადებულ პირთა გვარები. რესტავრაციის ხანაში ეს იყო რევოლუციაში მონაწილეობისათვის საფრანგეთიდან გასაძევებელ პირთა სია.

გვ. 54. გრევის მოედანი, პარიზის მთავარი და დიდ მოედანთაგანი.

კარტუზი — თავის დროს ცნობილი პარიზელი ბანდიტი, მაწანწალათა ბრბოს მეთაური. დაკავშირებული იყო საფრანგეთის საზოგადოების უმადლესი წრეების წარმომადგენლებთან. 1721 წელს იგი დაბორბლეს პარიზში.

ლუი მეტეხუმეტის შვილი შვილი — ლუი მეტეჟესმეტის შვილი, გარდაიცვალა 1795 წელს ტამპლში, ციხეში, რომელშიაც იყო გამოწყვედილი.

ბარაბა — სახარების მიხედვით, ყაჩაღი და მკვლელი.

იროდი — იუდეველთა მეფე პირველ საუკუნეში ჩვენს ერამდე. ბიბლიური ლეგენდა მას მიაწერს ჩვილ ყრმათა ამოკლეტას.

გვ. 56. მარტი ჟან პოლ (1743 — 1793) მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის გამოჩენილი მოღვაწე, სწავლული და პუბლიცისტი.

ბოსუე ჟაკ-შენიან (1627 — 1704), ფრანგი ღვთისმეტყველი, აბსოლუტური მონარქიის იდეოლოგი.

გვ. 57. კარიე — კონვენტის რწმუნებული 1793 წელს. იგი დაუნდობლად გაუსწორდა ვანდეის კონტრრევოლუციური აჯანყების მონაწილეებს.

მონრეველი — მეტეჟესმეტე საუკუნის ფრანგი კარდინალი, — ქალაქ ბეზანსონის არქიეპისკოპოსი. იყო რელიგიურ ღვეწათა და მასობრივ, მკვლელობათა ორგანიზატორი.

ფუკიე ტენეილი — საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის გამოჩენილი მოღვაწე.

ლამპუანონ ბავილი — ლუი მეტოხმეტის არმიის მომმარაგებელი ერთერთ პროვინციაში საფრანგეთის სამხრეთით.

მაიარი — სახალხო გამართაგანი საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის დღეებში, მეთაურობდა იერიშებს ბასტილიაზე. ერთ დროს სახალხო ტრიბუნალის თავმჯდომარეც იყო.

სოლტავანი — ფრანგი მარშალი, რომელიც პირადად მონაწილეობდა 1572 წელს ბართლომეს დამეს ჰუგენოტების ელეტაში.

„მამა დუშენი“ ერთი გაზეთთაგანი, რომელიც საფრანგეთში გამოდიოდა ბურჟუაზიული რევოლუციის დღეებში ხალხის დაბალი ფენების თაოსნობით.

ლეტელიე — ლუი მეტოხმეტის დროინდელი სახელმწიფო მოღვაწე თავისუფალმოაზროვნეთა დაუძინებელი მტერი.

ჟურდანი — (მისი ნამდვილი სახელია მათიე ჟუვი) 1791 წელს საფრანგეთის სამხრეთით ხელმძღვანელობდა კათოლიკური რეაქციის ჩახშობას.

მარკიზ დე ლუჟუა — ლუი მეტოხმეტის სამხედრო მინისტრი გამოირჩეოდა დიდი სიმკაცრით საკუთარი ჯარისკაცებისა და მის მიერ დაპყრობილი ტერიტორიების მაცხოვრებელთა მიმართ.

გვ. 72. „ასი დღე“ — დრო საფრანგეთში. ნაპოლეონის ხელმეორე მმართველობისა 1815 წელს; — მას შემდეგ, რაც გამოიქცა კუნძულ ელბიდან.

გვ. 73. ვატერლოო, სოფელი ბელგიაში. ბრიუსელიდან ორი ათეული კილომეტრის მანძილზე — სამხრეთით. ადგილი ისტორიული ბრძოლებისა, სადაც 1815 წლის 18 ივნისს ინგლისურ-ჰოლანდიური და პრუსიული ჯარების იერიშების შედეგად ნაპოლეონმა განიცადა სრული მარცხი.

აუსტერლიცი — დღეს ქალაქი სლავოვი ჩეხოსლოვაკიაში, (მორავიაში) დასახლებული პუნქტი, რომლის რაიონშიც 1805 წლის 20 ნოემბერს (2 დეკემბერს) მოხდა ბრძოლა რუსეთ-ავსტრიისა და საფრანგეთის ჯარებს შორის და დასრულდა ნაპოლეონის გამარჯვებით.

გვ. 75. ომთორი — შავ ჯვრეზიანი თეთრი წამოსახამი.

გვ. 76. იუვენალის დეციმუს იულიუსი (დაიბადა 60-იან წლებში და გარდაიცვალა 127 წლის შემდეგ), რომელი სატირიკოსი პოეტი. იგი თანაგრძნობით ლაპარაკობდა ლარიბთა მძიმე მდგომარეობაზე.

ტაციტუს პუბლიუს კორნელიუსი (დაიბადა დაახლოებით 120 წელს). უდიდესი ძველი რომაელი ისტორიკოსი, ორატორი პოლიტიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე. ეკავა დიდი თანამდებობანი.

გვ. 77. ნარცისი — ძველბერძნული მითოლოგიით ლამაზი ახალგაზრდა, რომელიც გვიჯნურდა საყუთარ თავში მას შემდეგ, რაც დამდგარ წყალში საყუთარი სახე დაინახა.

ესქილე — (525 — 456 წლები ჩვენს ერამდე) უდიდესი ძველბერძენი დრამატურგი, „მიჯავებული პრომეთეს“ ავტორი.

დანტე ალიგიერი (1265 — 1321) იტალიის უდიდესი პოეტი, რომლის შემოქმედებაში აღიბეჭდა შუა საუკუნეების დასასრული და ახალი დროის დასაწყისი, „ღვთაებრივი კომედიის“ ავტორი.

მიქელანჯელო ბუონაროტი (1475 — 1564), გენიარული იტალიელ მოქანდაკე, ფერმწერი, ხუროთმოძღვარი და პოეტი. აღორძინების ეპოქის სამხატვრო კულტურის უდიდესი წარმომადგენელთაგანი.

გვ. 78. მარკუს ავრელიუსი (121 — 180) რომაელი იმპერატორი 161 — 180 წლებში.

გვ. 81. აპოკალიფსი — ახალი აღქმის ერთ-ერთი წიგნი, რომელიც შეიცავს წინასწარმეტყველებას ქვეყნის დასასრულზე.

გვ. 82. სვედენბორგი — მეთვრამეტე საუკუნის შვედი ფილოსოფოსი — მისტიკოსი.

ბლეზ პასკალი — (1623 — 1662) სახელგანთქმული ფრანგი მათემატიკოსი, ფიზიკოსი და ფილოსოფოსი.

გვ. 83. ლუკრეციუსი — ტიტუს კარუსი (დაიბადა დაახლოებით 99 წელს და გარდაიცვალა დაახლოებით 55 წელს ჩვენს ერამდე) ძველი რომაელი ფილოსოფოსი და პოეტი, დიდი განმანათლებელი, ძველი დროის ატომისტური მატერიალიზმის გამოჩენილი წარმომადგენელი.

გვ. 85. გასახე, ანუ პიერ გასენდი — (1592 — 1655) ფრანგი ფილოსოფოსი — მატერიალისტი. ცნობილია აგრეთვე გამოკვლევებით ასტრონომიაში, მათემატიკასა და მექანიკაში. თავისი დროის საფრანგეთის ერთი მოწინავე აღმნიანთაგანი. ადრინდელი ხანის ბურჟუაზიული იდეოლოგი.

უუანის ყურე — საფრანგეთის სამხრეთით პატარა ყურე, რომელთანაც კუნძულ ელბიდან 1815 წლის 1 მარტს გამოქცეული ნაპოლეონ ბონაპარტე ხმელეთზე გადმოვიდა.

გვ. 99. პონტარლიე — დასახლებული პუნქტი საფრანგეთის აღმოსავლეთით, შვეიცარიის საზღვართან; ეცნენის ტბის ჩრდილოეთით.

ტულონი — ქალაქი საფრანგეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით; ხმელთაშუა ზღვის ნაპირზე, მარსელის აღმოსავლეთით.

გვ. 101. გრასი — დასახლებული პუნქტი საფრანგეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ხმელთაშუა ზღვის ჩრდილოეთით,

გვ. 105. შატლიონი — დასახლებული პუნქტი საფრანგეთის, კერძოდ ლიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთით

ბერი — საფრანგეთის ქალაქი, მარსელის ჩრდილოეთით ხმელთაშუა ზღვის ნაპირზე.

გვ. 109. კლოდ გე — პიუგოს ამავე სახელწოდების ნაწარმოების (1834) გვირი. მოთხრობაში მოცემულია ეან ვალჟანის სახის პირველი მონახაზი.

გვ. 184. ერთი პატარა ბიჭი და ინახა, სავოელი... მხარზე სტივრი ეკიდა, ზურგზე ზაზუნებიანი პატარა გალია. სავოისი — საფრანგეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი პროვინცი — ღარიბი მოსახლეობის დიდი ნაწილი თითქმის ყოველი წლის ზამთარში ტოვებს მშობლიურ მხარეს და მიემგზავრება სხვა კუთხეებში ორიოდ გროშის საშოვნელად

გვ. 142. 1817 წელს ლუი მეტეზამეტე... თავისი მეფობის ოცდამეორე წელიწადად ითვლიდა. „საკონსტიტუციო ქარტიის მიხედვით რესტავრაციის პირველი წელი გამოცხადებული იყო ლუი მეტეზამეტის „კანონიერი“ მეფობის მეცხრამეტე წელიწადად.

შროშანა ყვავილები კედლებს დაამშვენებდა — ბურბონების ღერბში ჩახატული იყო შროშანები.

— ჰერკოგი ანგულები — საფრანგეთის მეფის შარლ მეათის შვილი — ხელმძღვანელობდა ლაშქრობას რევოლუციური ესპანეთის წინააღმდეგ.

პოტიე და ოდრი — მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ფრანგი კომიკური მსახიობები.

გვ. 142 — 143 ქალბატონი საკა — აკრობატი ქალი.

ფორიოზო — ბაგირზე მოცეკვავე მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში.

გვ. 143. დალალო — კონვენტის წინააღმდეგ მეფის მომხრეთა აჯანყების ერთი მეთაურთაგანი. რესტავრაციის დროს — დეპუტატთა პალატის წევრი.

პლენიე, კარმონო და ტალეირანი — ბონაპარტისტული ფარული საზოგადოების — „პატრიოტების“ — ორგანიზატორები.

ტალეირანი შარლ პორის — (1754 — 1838) გამოჩენილი ფრანგი დიპლომატი, ცნობილი თავისი პოლიტიკური უპრინციპობით.

გვ. 148. ორბის და ფუტყარის სურათები — ნაპოლეონის დროშებზე აღბეჭდილი ორბები და მის მანტიაზე ამოქარგული ოქროსფერი ფუტყარები ითვლებოდა ნაპოლეონის ამჟყარის სიმბოლოად.

მაისის აღლუმი — ფეოდალიზმის ხანაში ვასალების შეკრება რაიმე მნიშვნელოვანი აქტების გამოსაქვეყნებლად; ასე დღის დროს — საკანონმდებლო კორპუსის საშხედრო აღლუმი და საზერმო შეკრება, რომელსაც აწუობდა ნაპოლეონი პარიზის ერთ-ერთ დიდ ქუჩაზე ახალი კონსტიტუციის გამოსაქვეყნებლად.

გამოძიებას შეუდგნენ გემის „მედუზის“ დაღუპვის გამოსაკვევად. რ. მ. ა. თ. ვ. ს. ჯ. დ. ი. ა. ს. შ. ო. მ. არეს და სახელი გაუთქვა ერეკოლს — 1816 წელს დაიღუპა საფრანგეთის

გემი „მედუზა“. 184 მგზავრიდან გადარჩა მხოლოდ 9. გემის კაპიტანი შომარე სა-
მართალში მისცეს. ეერიო მსატვარია, რომელმაც სახელი გაითქვა გემის დაღუპ-
ვის ამსახველი სურათით — „მედუზას ტყე“.

პორაციუსი ფლავუს კვინტუსი (65—8 წლები ჩვენს ერამდე) ანტიკური
რომის ლიტერატურის კლასიკური პერიოდის რომაული პოეტი.

მატურცინ ბრუნო — მეწალის შვილი, ანტიურისტი. ერთხანს თავს
აყბადებდა ნეაარის პრინცად. 1818 წელს გადაასახლეს.

გვ. 144. ბატონი ბელარი — (1761 — 1826) გენარალური პროკურო-
რი, რომელმაც რესტავრაციის ხანაში სახელი გაითქვა თავისი სიმკაცრით.

ვექილი დე ბროე, რომელიც პოლ ლუი კურიეს მწა-
რე დაცივნის მიზნად უნდა გამხდარიყო. — ბროე (1790—
1840) ვექილი, შემდეგ ბრალმდებელი. მან ბრალი დასდო პოლ ლუი კურიეს
(1772 — 1825) მწერალსა და პამფლეტისტს.

ერუ შატობრიანი... სახელად მარშანეი... ერუ მარ-
შანეი... სახელად არლანკური... — ფრანსუა რენე დე შატობ-
რიანი (1768 — 1848) რეაქციული რომანტიზმის ტიპური წარმომადგენელი
საფრანგეთში; კათოლიკური და რიოლისტური რეაქციის აღიარებული მოთავე-
ებშია მუდამ მუდამ საუკუნის განმანათლებლურ ფილოსოფიასა და ლიტერა-
ტურას. მისი ფილოსოფიურ-პოლიტიკური შრომებია „სდა რევოლუციებზე“,
„ქრისტიანობის გენია“ და სხვა...

მარშანეი ლუი ანტუან (1782—1826) რეაქციული ეპოპეის „პოეტური გა-
ლის“ ავტორი, რომელშიც ბაძავდა შატობრიანის უმთავრეს ნაწერებს; არლან-
კური შარლი (1789—1856) რეაქციული და უმნიშვნელო მწერალი, ბურბონების
შეხობზე.

„ქალბატონი კოტენი იმ დროს საუკეთესო მწერლად
იყო გამოსახადებულნი“ — სოფის კოტენი — (1773 — 1807) —
ფრანგი მწერალი ქალი, რომელიც უმთავრესად წერდა სატრფიალო რომანებს. მის
რომანთაგან უმთავრესია „კლარა ალბა“, „მატილდა“ და სხვა...

ფრანკონი — პარიზში ციკვის ცნობილი მფლობელი, კლოუნი და აკრო-
ბატი.

აგნეზის ავტორი... ბატონი პაერი — ფერდინანდო პაერი (1771—
1839) იტალიელი კომპოზიტორი, რომლის ოპერათაგან საუკეთესოა „აგნეზი“.

დუკა და ბერი, რომელსაც... ელოდებოდა ჯალათი
ლუვილი. პიერ ლუვილი, ფრანგი მუშაა, რომელმაც მოკლა საფრანგეთის
ტახტის მემკვიდრედაღიარებული ერთ-ერთი პერსონა.

მადამ დე სტალი (1766 — 1817) გამოჩენილი ფრანგი მწერალი ქალი,
ავტორი ცნობილი რომანებისა „დელფინა“, „კორინა“ და სხვა...

მარსი — (1779 — 1847) სახელგანთქმული ფრანგი მსახიობი ქალი.

გაზეთების... ოდენობა შეზღუდული იყო, თავისუფ-
ლებდა კი არა ბურჟუაზიული პრესის ეს ფიქციური „თავისუფლება“ გამოი-
ხატებოდა იმაში, რომ წინასწარი ცენზურა გაუქმებული იყო მცირე დროის გან-
მავლობაში.

„კონსტიტუციონერი“ — რესტავრაციის მომდევნო პერიოდში ბურ-
ჟუაზიის ზომიერ-ლიბერალური ჯგუფის ორგანო.

დავიდ ლუი (1748 — 1825) დიდი ფრანგი მხატვარი, რევოლუციის
მონაწილე, კონვენტის წევრი. შემდეგში მას მფარველობდა ნაპოლეონი.

ა რ ნ უ ს ი (1766 — 1834) — პოეტი და მოიგავარაკე.

კ ა რ ნ ი (1753 — 1823) საფრანგეთის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მოღვაწე, დევნილი საფრანგეთიდან ბურბონების მიერ.

ს უ ლ თ ი (1796 — 1851) ნაპოლეონის არმიის მარშალი. სახელი გაითქვა. — აუსტერლიკთან და ესპანეთში ბრძოლების შედეგად.

გვ. 145. მ ო ლ ი თ ბ ა კ ო ს მ ი ვ წ ე რ ო თ. ბარონი ბაკო დე რომანი (1780 — 1853), მეფის აშკარა მომხრე, რეაქციული საზოგადოებების წევრი.

შ ა ვ ი ქ ი ნ ძ ი ს თ ა ვ ი — ლიბერალი ბურჟუეზების ფარული საზოგადოება. მისი სასამართლო პროცესი მიმდინარეობდა 1817 წელს.

დ ე კ ა ზ ი ლ ი ბ ე რ ა ლ ო ბ დ ა — ელი დეკაზ (1780 — 1860) ლუი მეფერამეტის პირველი მინისტრი.

კ რ ი ტ ი კ ა ლ ა ფ ო ნ ს უ ფ რ ო ნ ი ქ ი ე რ ა დ ს თ ვ ლ ი დ ა, ვ ი დ რ ე ტ ა ლ მ ა ს — ლაფონი სახელოვანი ფრანგი მსახიობი, ფრანსუა ჟოზეფ ტალმა (1763 — 1826) რევოლუციის დროის ცნობილი ფრანგი მსახიობი.

ფ ე ლ ე ც ი ხ ე ლ ს ა წ ე რ დ ა თ ა ვ ი ს ნ ა წ ე რ ე ბ ს ა - ს, პ ო ფ მ ა ნ ი - ს. შარლ მარი ფელეცი (1767—1850) ფრანგი კრიტიკოსი; ფრანსუა პოფმანი (1760 — 1828) — ფრანგი ჟურნალისტი, კრიტიკოსი და დრამატურგი.

შ ა რ ლ ნ ო დ ი ე — (1780 — 1844), ფრანგი მწერალი, საფრანგეთში რომანტიკული ლიტერატურის ერთი მნიშვნელოვანი ფიგურათაგანი. მის რომანთაგან ცნობილია „ტერეზა ობერი“.

ი ნ ე ა ლ ი დ ე ბ ი ს ს ა ხ ლ ი — პარიზის დიდი და ლამაზი სახლთაგანი, აგებული ლუი მეფეთხმეტის მიერ მეჩვიდმეტე საუკუნეში ომის ხეიბარი აზნაურებისათვის. ჰიუგოს დროს აქ მოთავსებული იყო ბიბლიოთეკა და სამხედრო მუზეუმი.

გვ. 146. — დ ე კ რ ე ნ კ ე ლ ა გ ი — უმნიშვნელო პოლიტიკური მოღვაწე; რწმენით რეაქციონერი.

კ ლ ო ზ ე ლ დ ე მ ო ნ ტ ა ლ ი. კლოზელ დე კუსერგი — ამ ო რ რ ე ა ქ ი ო ნ ე რ პ ო ლ ი ტ ი კ უ რ მოღვაწე ძმათაგან პირველი იყო მღვდელი; მეორე — პარლამენტის წევრი.

ფ ა ბ ვ ი ე — ჰიუგოს დროის ლიბერალური პროფესორი — იურისტი.

ბ ა ე უ — ნაპოლეონის გენერალი და პერი.

შ ა რ ლ ლ უ ა ზ ო ნ ი (1791 — 1820) რეაქციონერი პოეტი და პუბლიცისტი აკადემიაში იყო წევრად. ერთი სახელოვანი ფურთი — მხედველობაშია ჟან ბატისტ ჟოზეფ ფურთიე (1768 — 1830) დიდი სოციალისტი უტობისტის თანამოგვარე და გამოჩენილი გეომეტრი.

ლ ო რ დ ბ ა ი რ ო ნ ი ჯ ო რ ჯ ნ ო ე ლ გ ო რ დ ო ნ (1788 — 1824), ინგლისელი პოეტი, მეცხრამეტე საუკუნის რევოლუციური რომანტიზმის გამოჩენილი წარმომადგენელი. „ჩაილდ ჰაროლდის“, „დონ ჟუანის“, „მანფრედის“ და სხვათა ავტორი.

დ ა ვ ი თ ღ ' ა ნ ე ე (1788—1856) დიდი ფრანგი ფერმწერი და მოქანდაკე.

ლ ა მ ე ნ ე ფ ე ლ ი ს ე ტ ე რ ო ბ ე რ (1782 — 1854) გასული საუკუნის 30 — 40-იანი წლების ქრისტიანული სოციალიზმის ერთი მთავარი თეორეტიკოსი და მოღვაწეთაგანი.

გვ. 137. ხენ ქერმენის უბანი — პარიზის არისტოკრატიული რაიონა. ქოჩქუვი (1769 — 1832) გამოჩენილი ფრანგი ბუნებისმეტყველი.

რუაიე კოლარი — ზომიერი მონარქისტების პოლიტიკური ჯგუფის მეთაური.

ბლუხერი (1742 — 1819) ნაპოლეონის ბრძოლების დროინდელი პრუსიელი ფელდმარშალი. დიდი როლი ითამაშა ვატერლოოსთან ბრძოლებში.

გვ. 148. ბელინგტონი (1769 — 1852) ვატერლოოსთან ბრძოლებში ინგლისის ჯარების მთავარსარდალი.

გვ. 152. გრიზეტი — ფრანგულ ბურჟუაზიულ ლიტერატურაში ქალაქელი ქალიშვილის, გამყიდველის, გუნდის წევრის, მკვარავი ქალის და ა. შ. ტიპი.

გვ. 153. „სამი გრაცია“ — გამოჩენილი იტალიელი მოქანდაკის ანტონიო. კანოვას (1757 — 1822) ცნობილი სკულპტურული ჯგუფი. კანოვა იყო მეცხრამეტე საუკუნის ქანდაკებაში აკადემიური მიმდინარეობის ფუძემდებელი და კლასიციზმის წარმომადგენელი. „სამი გრაცია“ შექმნა 1814 — 1815 წლებში.

გვ. 155. ფსიქეა — ძველბერძენთა წარმოდგენით, ადამიანის „სულის“ განსახიერება. ჩვეულებრივად სატაენდენ ქალიშვილის სახით.

ვენერა გაზაფხულის ძველი იტალიური ღვთაება, ბაღებისა და ბოსტნების მფარველი. რომში მას პატივს სცემდნენ უძველესი დროიდან; წარმოადგენდნენ მშვენიერი ქალის სახით. იგი გამოსახავდა ქალის იდეალურ სილამაზეს.

ვესტალი — ძველ რომში ჯოვის და ნახირის ქალღმერთის ვესტას ქურუმი ქალი. ვესტალების მთავარი დანიშნულება — თვალყურის დევნება ქალღმერთის ტაძარში დანთებული მარადი ცეცხლისათვის. მათ ირჩევდნენ რომის არისტოკრატიული ოჯახებიდან. გაუთხოვრად დარჩენილებს ღმერთისათვის უნდა ემსახურათ ოცდაათი წლის განმავლობაში.

გვ. 156. „კითერში მისვლა“ — ცნობილი სურათი ფრანგი სახელმწიველი მხატვრის ვატოსი (1684 — 1721), რომელიც იყო როკოკოს წარმომადგენელი. ეს უკანასკნელი კი იყო მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში მხატვრობასა და დეკორატიულ ხელოვნებაში წარმომოხილი სტილი, გამოირჩევა უაღრესად თავისებური ორნამენტაციით.

ლანკრე — ვატოს მეგობარი მხატვარი.

დიურფეონორე — (1568 — 1625) ფრანგი მწერალი, ფრანგული სამწყემსო რომანის შემქმნელი.

გვ. 157. გასინჯეს... ხალხის თვალის ამხვევი და ფულის ამგლეჯი ავსორცი მახე. ღირსეულად დამახასიათებელი მილიონერად გადაქცეული სატირისა, ან პრაიპად „გადაქცეული ტიურკარესი. ტიურკარე არის მდიდარი — შემსყიდველი ფრანგი განმანათლებელი მწერლის ანრი რენე ლესაჟის (1668 — 1747) ამავე სახელწოდების პიესისა (1807): პრაიპი — ბერძნული მოთოლოგიით — ავსორციობის ღმერთი.

გვ. 158. მოლიერი ჟან ბატისტ პოკლენი (1622 — 1673) დიდი ფრანგი კომედიოგრაფი კლასიციზტური კომედიის შემქმნელი ეროვნული კომიკური თეატრის ფუძემდებელი, გამოჩენილი რეჟისორი და მსახიობი. „ტარტიუფის“, „დონ ეუანის“, „მიზანთროპის“ „გაზნაურებული მდაბიოს“ და სხვა მრავალი პიესის ავტორი.

გვ. 160. დანტონი — ეორჟ ეაკი (1759 — 1794) მეთვრამეტე საუკუნის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის ცნობილი მოღვაწე; გამოჩენილი მკვლევარ-მწერალი.

გვ. 160. კარმანიოლა — ფრანგული რევოლუციური სიმღერა, შექმნილი პარიზელი ხალხის მიერ 1792 წელს მეფის ხელისუფლების დაცემასთან დაკავშირებით. ამავე სახელით ზოგჯერ, მოიხსენიებენ ცეკვას, რომელიც სრულდება კარმანიოლას მუსიკის თანხლებით.

მარსელიოზა — ფრანგული რევოლუციური სიმღერა, რომელსაც თავდაპირველად ქალაქ მარსელის მაცხოვრებელთაგან დაკომპლექტებული სამხედრო ნაწილის მოხალისეები მღეროდნენ. 1792 წელს შექმნა ცნობილი პოეტმა და კომპოზიტორმა კლოდ ჟოზეფ რუჟე დე ლილმა (1760 — 1836). შემდეგში საფრანგეთის ერთეულ ჰიმნად იქცა.

გვ. 162. გრიმ დე ლანოიერ — (1758 — 1838) ცნობილი ლიტერატორი; სახუმარო აღმანახის ავტორი.

გვ. 163. სულასა და ურიგენიეთ გმირებ მოიქცა — ხულა ლუციუს კორნელიუს (138—78 წწ. ერამდე) რომაელი მხედართმთავარი და სახელმწიფო მოღვაწე ერთხანს რომის დიქტატორიც იყო. ისტორიაში იგი ცნობილია, როგორც მკაცრი უზურპატორი — სხვისი უფლებების ძალით მიმთავებელი. გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე თავი დაანება პოლიტიკურ საქმიანობას, დასთმო მეუფება და დაუბრუნდა პირად ცხოვრებას. ურიგენი — მეორე-მესამე საუკუნეების ქრისტიანული ფილოსოფოსი; 216 წელს გადაიხვეწა პალესტინაში.

გვ. 168. დეკარტე რენე (1596 — 1650) სახელოვანი ფრანგი სწავლული და ფილოსოფოსი. მის მსოფლმხედველობაზე ზეგავლენა იქონია მეჩვიდმეტე საუკუნის ბურჟუაზიული იდეოლოგიის ნახევრადულობამ. ფილოსოფიის ძირითადი საკითხის — ცნობიერებისა და ყოფიერების ურთიერთ მიმართების გადაწყვეტაში დეკარტე იყო დუალისტი, გაორებული; აღიარებდა სულისა და სხეულის სუბსტანციას. შემეცნების თეორიაში იყო რაციონალისტი; აღიარებდა გონების უპირატესობას.

სპინოზა ბარუხ (1632 — 1677) დიდი პოლანდიელი ფილოსოფოსი, მატერიალისტი და ათეისტი. პოლიტიკური შეხედულებებით — ბურჟუაზიის დემოკრატიული ფენების იდეოლოგი. დეკარტეს დუალიზმი მან აქცია მკვეთრი კრიტიკის საგნად.

დეჟოზიე — მეცხრამეტე საუკუნის ფრანგი მწერალი, ეოდევილებისა და სიმღერების ავტორი. მეთაურობდა ლიტერატურულ წრეს „თანამედროვე მარანს“.

ბერკენი არნო — მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულის ფრანგი მწერალი, სახელი გაიშქვა ბავშვებისათვის რელიგიურ-მორალისტური თხზულებების წერით.

ბერშეჟოზეფ (1765 — 1839) — პოეტი და ჟურნალისტი უმთავრესად ცნობილი გახდა სახუმარო პოემა „გასტრონომიით“.

აპულეუს ლუციუს (II საუკუნე) ძველი რომელი მწერალი. მსოფლიო ლიტერატურაში სასუფეველი დაიმკვიდრა რომანით „მეტამორფოზები, ანუ ოქროს ვირი“, რომელშიც მოცემულია იმ დროის ზნეობათა და ცრურწმენათა სურათი.

გვ. 174. ჰომეროსი მით პოლიფებს და აბამდა და შექსპირი — კალიბანს. ჰომეროსი — ძველი საბერძნეთის ლეგენდარული ეპიკური პოეტი; პოლიფემი, — ციკლოპი — ცალთვალი გოლიათი — ჰომე-

როსის პოემა „ოდისეას“ გმირი. შექმნილია — (1564 — 1616) დიდი ინგლისელი პოეტი, მსოფლიოს ერთი უდიდესი დრამატურგთაგანი, ავტორი საუკეთესო სონეტების, გენიალური ტრაგედიების, კომედიების და ტრაგიკომედიებისა კალიბანო — მისი პიესა „ქარიშხლის“ გმირი, ველური, მახინჯი მონა.

გვ. 182. ეს ის დრო იყო, როდესაც მთლიანად დაეცა ანტიკური კლასიკური რომანი და „კლეოა“ „ლოდოისკად“ იქცა. „კლეოა“ განეკუთვნება მეჩვიდმეტე საუკუნის ფრანგ მწერალ ქალს. მადამ დე სკიუტერის (1607 — 1701). იგი წარმომადგენელია ფრანგი ლვარკნილი ლიტერატურისა. მისი წიგნადან მკითხველები სწავლობდნენ ქალისადმი თავაზიან დამოკიდებულებას. „ლოდოისკა“ — მწერალი ფილიეტა ლოროს თხზულება.

გვ. 183. პამელა მეთვრამეტე საუკუნის ინგლისელი განმანათლებელი მწერლის საშუელ რიჩარდსონის (1689 — 1761) ამავე სახელწოდების რომანის გმირი ქალი, ბურჟუაზიული სათნოების განსახიერება.

დუკრეი დუშინილი — მეცხრამეტე საუკუნის ფრანგი მწერალი. ბულვარული, მდარე ხარისხის რომანების, კომედიებისა და მელოდრამების ავტორი.

გვ. 190. დუშეპერცოგ დ'ორტრანტი — ნაპოლეონ პირველის პოლიციის მინისტრი.

გვ. 203. ლუი დორი ძველთაძველი ფრანგული ოქროს ფულის ერთეული, რომლის მოჭრა დაიწყო 1640 წელს მეფე ლუი მეცამეტის დროს. მისი მოჭრა შეწყდა 1795 წელს.

გვ. 252. პომეროსის ბუმბერაზების ბრძოლა... მილტონის ვეშაპებისა და დევების ქიდილი, ...დანტეს სპირალივით მქროლავი ლანდები — ჯონ მილტონი — (1608 — 1676) მეჩვიდმეტე საუკუნის დიდი ინგლისელი პოეტი. 1649 წლის ბურჟუაზიული რევოლუციის მონაწილე. მის ნაწარმოებში — „დაკარგულ სამოთხეში“ დახატულია სატანის ბრძოლა ღმერთის წინააღმდეგ, ანგელოზთა აჯანყება, გატარებულია იმდროინდელი მოწინავე ბურჟუაზიის ფილოსოფიური და პოლიტიკური შეხედულებები.

სპირალივით მქროლავი ლანდები — იგულისხმება დანტეს უდიდესი ქმნილება — „ღვთაებრივ კომედიაში“ აღწერილი ჯოჯოხეთი, რომელიც მოთავსებულია ხმელეთის ქვეშ და წარმოადგენს ძაბრისმავარ ჩაღრმავებულ ადგილს. ჯოჯოხეთი დაყოფილია წრეებად და ქვეწრეებად.

კოჭეტი

გვ. 341. ანრი მეოთხე (1553 — 1610) საფრანგეთის მეფე 1554 — 1610 წლებში, პირველი ბურბონების დინასტიიდან 1569 წლიდან სათავეში ედგა ჰუგენოტების არმიას, 1572 წლიდან იყო ნაუარის მეფე.

უერომ ბონაპარტი — ნაპოლეონ ბონაპარტეს უმცროსი ძმა. 1807 წელს საფრანგეთის იმპერატორმა, იგი დასვა ვესტფალიის სამეფოს ტახტზე.

გვ. 342. ბლოკჰაუზი — თავდაცვითი ნაგებობა — აშენებული ხისა, ქვებისა და ბეტონისაგან. იყენებენ ირგვლივ დაცვის შემთხვევებში.

გვ. 344. ნანტის ბრძანება, ანუ ნანტის ედიქტი გამოცემული მეფე ანრი მეოთხის მიერ 1598 წლის 13 აპრილს. მან საფრანგეთში ფორმალურად დაასრულა რელიგიური ომების პერიოდი. სახელმწიფო რელიგიად იქნა აღიარე-

ბული კათოლიციზმი, ხოლო პროტესტანტებს (პუგენოტებს) ეძლეოდათ ღვთისმსახურებისა და სარწმუნოების თავისუფლება (პარიზისა და რამდენიმე სხვა ქალაქის გამოკლებით). 1685 წელს ლუი მეოთხემეტის მიერ ნანტის ედიქტის გაუქმებას მოჰყვა პუგენოტების მასობრივი გადასახლება უცხოეთში.

გვ. 345. ა ბ უ კ ი რ ი — სოფელი ეგვიპტის ნაპირებზე. 1798 წლის 1 აგვისტოს აქ აღვილი ჰქონდა დიდ ბრძოლას, რომელშიც ინგლისელებმა გაანადგურეს საფრანგეთის ფლოტი და ბონაპარტეს ჯარები მოწყვიტეს საფრანგეთს.

გვ. 850. ს ა ლ ვ ა ტ ო რ რ ო ზ ა — მეჩვიდმეტე საუკუნის იტალიელი ფერმწერი.

გ რ ი ბ ო ვ ა ლ ი — მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ფრანგი სამხედრო ინჟინერი. არტილერიაში შეიტანა მთელი რიგი სიახლენი.

გვ. 861. რ ე მ ბ რ ა ნ დ ტ ი ხ ა რ მ ე ნ ე ს ვ ა ნ რ ა ი ნ ი (1606 — 1669) ვენიალური პოლანდიელი ფერმწერი და გრაფიკოსი, ერთი უდიდესი მხატვარი რეალისტი. მისი შემოქმედება გაიფურჩქნა პოლანდიის ბურჟუაზიის აღმავლობის წლებში, როდესაც პოლანდიელმა ხალხმა თავიდან მოიშორა ფეოდალურ-აბსოლუტური ესპანეთის ბატონობის უღელი და შეითვისა ხალხურ-განმათავისუფლებელი იდეება.

ფ ო ლ ა რ ი — (1669 — 1752) ფრანგი სტრატეგი.

პ ო ლ ი ბ ი — ბერძენი ისტორიკოსი ცხოვრობდა მეორე საუკუნეში ჩვენს ერამდე. დაწერა „მსოფლიო ისტორია“.

გვ. 852. შ ა რ ა ს ე ა ნ ბ ა ტ ი ს ტ (1810 — 1865) ფრანგი სამხედრო მწერალი, ბონაპარტიზმის მტერი. ლუი ბონაპარტეს სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ იგი განდევნეს საფრანგეთიდან. პიუმოსთან ერთად განიცილიდა დევნას. თითქმის „საბრალონთან“ ერთდროულად ბრიუსელში გამოვიდა შარასის წიგნი „1815 წლის კამპანიის ისტორია“, რომელშიც მოცემულია ნაპოლეონის ლეგენდის მხილების პირველი ცდა. რომანში ვატერლოოსთან ბრძოლების აღწერისას პიუმო იყენებს შარასის შრომას.

გვ. 353. პ ო მ მ ე უ ხ ი ... ა რ ი ტ ი რ ე ბ დ ა და კ ე ი ს ა რ ი ი ც ი ნ ო დ ა — განუღო პომპეუსი (106 — 48 წლები ჩვენს ერამდე) რომაელი სარდალი და საზოგადო მოღვაწე. თავისი დროის რომის საზოგადოების რეაქციული წრეების წარმომადგენელი. მძაფრი სამოქალაქო ომების შედეგად იგი დაამარცხა იულიუს კეისარმა.

გვ. 355. ე ს ი ქ ნ ე ბ ო დ ა კ რ ე ს ი ს, პ უ ა ტ ი ე ს, მ ა ლ პ ლ ა კ ი ხ და რ ა მ ი ლ ი ს შ უ რ ი ს ძ ი ე ზ ა — ინგლისთან ასწლიანი ომის დროს საფრანგეთის ჯარებმა განიცადეს მარცხი კრესთან (1346) და პუატეისთან (1356). ეგრეთ წოდებული ესპანური მემკვიდრეობისათვის ბრძოლის დროს ლუი მეოთხემეტის ჯარებმა სასტიკი მარცხი განიცადეს მალპლაკთან (1709) და რამილისთან (1706).

მ ა რ ე ნ გ ო შ ი გ ა მ ა რ ჯ ვ ე ბ უ ლ ი კ უ დ ი თ ქ ვ ა ს ა ს რ ო ლ ი ნ ე ბ დ ა ა ზ ე ნ კ უ რ შ ი გ ა მ ა რ ჯ ვ ე ბ უ ლ ი ნ გ ლ ი ს ე ლ ე ბ ს — იგულისხმება ნაპოლეონის გამარჯვება ავსტრიელებზე მარენგოსთან 1800 წლის 14 ივნისს. 1415 წლის 25 ოქტომბერს ინგლისის მეფე ანრი მეხუთემ აზენკურთან ბრძოლაში მთლად გააცაბტვერა რიცხვობრივად ჰარბი ფრანგების ჯარი.

გვ. 350. მ ი უ რ ა ტ ი ა დ ა რ ჰ ყ ა ვ დ ა თ, ხ ა მ ა გ ი ე რ ო დ მ ა თ თ ა ნ ი ყ ო ნ ე ი — მიურატი უფრო სწორად იოაქიმ მიურა (1767 — 1815) ნაპოლეონის გულადი სარდალთაგანი, შემდეგ ნეაპოლის მეფე. როგორც კი შეიტყო წმინდა ელენეს კუნძულიდან ნაპოლეონის გაქცევის ამბავი, მოულოდნელად ამხედრდა ავსტრიელთა წინააღმდეგ და განიცადა მარცხი უფრო ადრე, ვიდრე

ნაპოლეონი დაიწყებდა სამხედრო ოპერაციებს. კორსიკელი ფიქრობდა, რომ ვატერლოოს ბრძოლებში გაიმარჯვებდა იქ რომ მიუტრატის არმია ჰყოლოდა.

მიშელ ნეი (1769 — 1815) ნაპოლეონის სარდალი, მისი ყველა დიდი ლაშქრობის მონაწილე; ნაპოლეონის გადადგომის შემდეგ გადავიდა ბურბონების მხარეზე. ასი დღის დროს სამეფო ჯარის ერთ ნაწილთან ერთად იგა ისევ გადავიდა ნაპოლეონის მხარეზე და მასთან ერთად იბრძოდა ვატერლოოსთან. იმპერიის მეორედ დაცემის შემდეგ გაიქცა შვეიცარიაში, მაგრამ შეიპყრეს და დახვრიტეს 1815 წლის 7 დეკემბერს.

გვ. 859. ბიულოვი ფრიდრიხ-ვილჰელმ პრუსიელი გენერალი, ვატერლოოს ბრძოლაში უტევდა ფრანგების ჯარის მარჯვენა ფლანგს.

გვ. 808. კამბრონი — ნაპოლეონის მახლობელი ოფიცერთაგანი, მიაღწია გენერლობას. ელბის კუნძულზე თან ახლდა ნაპოლეონს. მიიღო აქტიური მონაწილეობა საფრანგეთში ნაპოლეონის დაბრუნებაში; ვატერლოოსთან ხელმძღვანელობდა გვარდიულ ნაწილს. დაიღუპა ამ ბრძოლაში.

გვ. 804. კეისარი იულიუს, რომელი მხედართმთავარი, პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი და ისტორიკოსი. დაიბადა დაახლოებით 100 და მოკლეს 44 წელს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე.

რაბლე ფრანსუა — (1494 — 1553) დიდი ფრანგი მწერალი, სწავლულ და ჰუმანისტი. აღორძინების ხანის კულტურის ერთი უდიდესი წარმომადგენელთაგანი. ავტორი ხუთწიგნიანი რომანისა — „გარგანტუა და პანტაგრუელი“.

ესქილე (525 — 456 ჩვენს ერამდე), ძველი საბერძნეთის დიდი დრამატურგი.

იუპიტერი — რომაელებისა და ძველი იტალიელი ხალხების წარმოდგენით, ცის სინათლისა და წვიმის, აგრეთვე ელვა-ქექის ღმერთი. შემდეგ — რომის სახელმწიფოს უმაღლესი ღმერთი.

გვ. 805. კლემერი — ფრანგი გენერალი. მონაწილეობდა ბონაპარტეს ეგვიპტურ ექსპედიციაში, შემდეგ იქცა ეგვიპტეში ფრანგი ჯარების მთავარსარდალად.

გვ. 800. გოთე — იოჰან ვოლფგანგ (1749 — 1832) დიდი გერმანელი პოეტი და მოაზროვნე, განმანათლებელი და მეცნიერი, რომლის ლიტერატურულ შემკვიდრებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, მისი უმთავრესი ქმნილებაა „ფაუსტი“.

ბელინგტონი წარმოადგენდა ომის ბარებს — ბარები არის „ართმეტიკი“, როგორც იგი უწოდებდა საკუთარ თავს, და ნაკლებად მნიშვნელოვანი პოეტი. მას განეკუთვნება „ანგარიშის წარმოების წიგნი“, „ქება ფულეზისადმი“ და სხვა. მისი სახელი საფრანგეთში იქცა გამოყენებითი არითმეტიკის მონერხებულად გამოყენებელი ადამიანის სინონიმად.

გვ. 807. გულგატეხილი გარბოდა ბებერი კოტინორჩიქორისაგან — 1796 წელს იტალიაში ომების დროს ნაპოლეონმა სამჯერ დაამარცხა ავსტრიელი გენერლის ვურმსერის ჯარები და ამით წარმატებით დაიწყო თავისი კარიერა.

გვ. 800. ერთი ფოსტის მოხელე ნეაპოლის ტახტზე დასვა ნაპოლეონმა, და ათისთავი — შვეციის ტახტზე. მარშალი მიუტრატე, 1808 წელს აყვანილი ნეაპოლის ტახტზე, იყო მიეიტნის შვილი და თავისი სამხედრო კარიერა დაიწყო უბრალო ჯარისკაცობით. ნაპოლეონის მეორე მარშალი ბერნადოტი, ადვოკატის შვილი და წარსულში. აგრეთვე რიგითი ჯარისკაცი, 1810 წელს იქნა არჩეული რეგენტად ხოლო 1818 წელს კარლ მეოთხთხმეტეს სახელით ავიდა შვედების ტახტზე.

გვ. 870. უბრალო ჯარისკაც ფუას რომ ორატორად აქცევს — ნაპოლეონის არმიის გენერალი მაქსიმილიან ფუა, დაკრილი ვატერლოოსთან ბრძოლებში, რესტავრაციის დროს შევიდა დეპუტატთა პალატაში, სადაც დაიჭირა მთავარი ადგილთაგანი, როგორც ლიბერალური ოპოზიციის ორატორმა.

რობესპიერი მაქსიმილიან (1758 — 1794), მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის გამოჩენილი მოღვაწე; მემარჯვენე იაკობინური დეპარტამენტის მეთაური. თავისი გამბედაობით მან დიდად შეუწყობ ხელი რევოლუციურ გარდაქმნებს აგრეთვე, გამარჯვებას საშინაო და საზარეო მტრებზე.

გვ. 871. 8 ივლისის ფერხულმა დაავიწყა ხალხს 20 მარტის აღტაცება. 8 ივლისი — არის ლუი მეთვრამეტის პარიზში ასი დღის შემდეგ დაბრუნების დღე. 1815 წლის 20 მარტი — კუნძულ ელზიდან დაბრუნებული ნაპოლეონის პარიზში შესვლის დღე.

ბეარნელი — ანრი მეოთხის მეტსახელი. წარმოშობით ბეარნის პროვინციიდან იყო.

მე-14 მუხლით, ლიბერალიზმით დაიფარა. ლუი მეთვრამეტის პარტიის მეთოთხმეტე მუხლი მეფის სხვა უფლებათა შორის ადგენდა, აგრეთვე, ყველა სახელმწიფოებრივი თანამდებობების განაწილებას.

გვ. 872. ინგლისმა ჰუდსონ ლოუ მრუცენა, არ გააძევა როსო. და საფრანგეთმა — მონშენიუ. ჰუდსონ ლოუ — წმინდა ელენეს კუნძულის გუბერნატორი, სადაც მეორედ გადასახლეს ნაპოლეონი. ნაპოლეონზე თვალის საკერად კუნძულზე დღენიადაგ იმყოფებოდა ევროპის სახელმწიფოთა ოთხი წარმომადგენელი, მათ შორის — საფრანგეთის რწმუნებული მარკიზ დე მონშენიუ.

გვ. 878. ბელალიანსი ორი გამარჯვებული ურთიერთ ამბოროის მოწმე გახდა. — Belle alliance — „მშვენიერი კავშირი“ — სახელი პატარა სასტუმროსი და გორაკისა, სადაც ვატერლოოს ბრძოლებისას ერთხელ დაბანაკებული იყო ნაპოლეონი.

გვ. 888. როჯერ ბეკონი (დაახლოებით 1214—1294) ინგლისელი სწავლული. ბუნებისმეტყველების უდიდესი წარმომადგენელთაგანი.

გვ. 887. პრინცი კარინიანი — სავოიელი თავადების წარმომადგენელი. 1823 წელს მონაწილეობდა ლაშქრობაში იტალიის წინააღმდეგ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ჩასახშობად. 1831 წელს კარლ ალბერტის სახელით დაიკავა სარდინიის სამეფო ტახტი. მიუხედავად ლიბერალური მეფის რეპუტაციისა 1843 წელს დაუნდობლად გაანადგურა „ახალგაზრდა იტალიის“ რესპუბლიკური მოძრაობა.

სამფეროვანი დროშა ფრიალეზდა ერთი მუჰა გმარჯვანგების თავზე — 1823 წელს ესპანეთის წინააღმდეგ ანგულემლე ჰერცოგის ლაშქრობის დროს ესპანელ პატრიოტებს შეუერთდა ფრანგი რესპუბლიკელების ჯგუფი და იბრძოდა სამფეროვანი დროშის ქვეშ ფრანგი როიალისტების ჯარების წინააღმდეგ.

გვ. 887 — 888. როგორც აფრიალეზული იყო თეთრი დროშა კობლენცითან ოცდაათი წლის წინათ — კობლენცი — ციხე-სიმაგრე პრუსიის რაიონის პროვინციაში. საფრანგეთის პირველი ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს კობლენცი იქცა ემიგრანტი მონარქისტების თავმე-

საფრანგო, საფრანგეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ ბრძოლის ცენტრად. თ ე რ დ რ ო შ ა — ბურბონების დროშა.

გვ. 888. ო მ შ ი თ ა ე რ ს წ ი ნ ა ა ლ მ დ ე გ უ რ ჩ ე ე ნ ი ა რ ო ს ტ ო პ ჩ ი ნ ი ჰ ე ა ვ დ ე ს, ვ ი დ რ ე ბ ა ლ ს ტ ე რ ო შ ი. რ ო ს ტ ო პ ჩ ი ნ ი ჰ ე ა ვ დ ე ს მიერ თვითნებურადაა გამოყენებული, როგორც 1812 წელს ნაპოლეონის მიერ რუსი ხალხის სამამულო ომის განსახიერება. ნაპოლეონის ბრძოლები რუსეთისა და ესპანეთის წინააღმდეგ, სადაც საფრანგეთის არმიამ იგემა მარცხი, აქ უპირისპირდება 1823 წელს. ფრანგი ჯარების იოლ გამარჯვებას ოტალიაში. ესპანელმა რეაქციულმა აზნაურთა და სასულიერო წოდებამ, სახალხო რევოლუციით დაშინებულმა, საფრანგეთის ასიათასიან არმიას გაულო ციხეთა კარები. ესპანელმა რეაქციონერებმა ისარგებლეს სისუსტით დროებითი ბურჟუაზიული მთავრობისა, რომელსაც სათავეში ედგა ფრანცისკო ბ ა ლ ს ტ ე რ ო შ ი.

გვ. 891. ქ რ ი ს ტ ე ფ ო რ ე კ ო ლ უ მ ბ ი (1451 — 1506), სახელოვანი ზღვაოსანი, ამერიკის აღმოჩენი.

რ ი უ ტ ე რ ა ნ დ რ ი ა ნ ს ო ნ — მეჩვიდმეტე საუკუნის სახელმწიფოეპილოპოლანდიელი აღმირალი.

გვ. 412. შ უ ა ზ ი - ლ ე რ უ ა — მეფის ციხე-სიმაგრე პარიზის მიდამოებში.

გვ. 451. ლ ა ფ ო ნ ტ ე ნ ი ე ა ნ დ ე (1621 — 1695) მეჩვიდმეტე საუკუნის ფრანგი კლასიციტი მწერალი, ცნობილი მოიგაქარაყე.

გვ. 452. უ ლ ბ ა ხ მ ა ხ ა ნ ჯ ლ ი თ მ ო კ ლ ა ი ვ რ ე ლ ი მ წ ყ ე მ ს ი — 1827 წელს პარიზის გარეუბნის სამიკიტნოს მსახურმა ონორე ულბახმა მოკლა „იერელი მწყემსი ქალი“, რომელმაც მას ცოლობაზე უარი განუცხადა. მსახურთან დაკავშირებით შეიქმნა ლეგენდა; ქალს კი დაადგეს ძეგლი.

ს ა ლ ე ტ რ ი ე რ ი — პარიზის დიდი, ქალთა საავადმყოფო. მასში არის განყოფილებები სულით სნეულებისა და დავრდომილებისათვის. დაარსებულია მეჩვიდმეტე საუკუნეში და დიდხანს იყო მეძაფე და ქურდბაცაცა ქალების საპყრობილე.

ბ ი ს ე ტ რ ი — პარიზის ძველთა ძველი, მამაკაცთა თავშესაფარი და საავადმყოფო ფსიქიატრიული განყოფილებით. დაფუძნეს როგორც ღარიბთა და მანწანწალთა გამასწორებელი სახლი.

გვ. 470. ი ნ ს ტ ი ტ უ ტ ს ძ ე ე ლ ე ბ უ რ ა დ „ ო თ ხ ე რ ი ს ა ს “ ე ძ ა ხ ი ს — კარდინალ მაზარინის ანდერძის საფუძველზე 1688 წელს გაიხსნა „ოთხერის კოლეჯი“. აქ სწავლობდა 15 იტალიელი, 15 ელზასელი, 15 ფლამანდელი და 15 რუსილიონელი. რევოლუციის დღეებში კოლეჯი დაიხურა. მისი შენობა 1806 წელს გადასცეს ინსტიტუტს (აკადემიის გაერთიანებას).

„ ფ ე დ ო “ — კომიკური ოპერის ძველი სახელწოდება. სახელი შეერქვა იმს გამო, რომ მდებარეობდა ფედოს ქუჩაზე.

მ ც ი რ ე პ ი კ პ უ ს ი — ფრანცისკოს ორდენის ერთი რელიგიური ორგანიზაცია. ასეთი სახელი შეერქვა იმის გამო, რომ მდებარეობს სოფელ პიკპუსის მოსაზღვრე პარიზის გარეუბანში.

გვ. 478. კ ო ნ ს ი ე რ ე რ ი — საპყრობილე პარიზში.

გვ. 408. ა ტ ი ლ ა — (დაბადების წელი უცნობია, გარდაიცვალა 453 წელს). პუნების მეფე, რომლის ხელმწიფობის ხანა იყო პუნების სახელმწიფოს აყვავების პერიოდი. ითამაშა გარკვეული როლი ხალხთა დიდი გადასახლების დროს.

გვ. 508. პ ე რ ო შ არლი (1628 — 1703) ფრანგი მწერალი და ლიტერატურის თეორეტიკოსი; დიდ როლს თამაშობდა მეჩვიდმეტე საუკუნის ლიტერატურულ

ცხვრებაში. არის ხალხური ზღაპრების ცნობილი დამმუშავებელი და გამომცემელი. მსოფლიო აღიარება ჰპოვეს მისი რედაქციით დამუშავებულმა ზღაპრებმა „წითელქულა“, „მძინარე მზეთუნახავი“, „ჩემოსანი კატა“ და სხვა...

პ რ ი ა მ ო ს ი, ჰ ე კ ე ბ ა — ჰომეროსის „ილიადას“ გმირები.

გვ. 518. და ს ი ე ს ა ვ ი თ ი ყ ო მ ო ნ ა ს ტ ე რ შ ი — ანა და ს ი ე — (ქალიშვილობის გვართ ლეფეერი, (1651—1720) თავისი დროისათვის უაღრესად განსწავლული ქალი. ფრანგულ ენაზე თარგმნა ჰომეროსის პოემები; აგრეთვე სხვა ბერძენი და რომაელი პოეტების და დრამატურგების ქმნილებანი.

გვ. 528. ვ ო ლ ტ ე რ ი... გა მ ო ე ს ა რ ჩ ლ ა კ ა ლ ა ს ს, შ ე ი ლ ი ს მ კ ე ლ ე ს.—1762 წელს მოხუცი პროტესტანტი ჟან კალასი დაბორბლეს თითქოს საკუთარი კათოლიკე შვილის მკვლელობისათვის. ამ უკანასკნელმა კი ნამდვილად სიცოცხლე მოისწრაფა ვალების გამო. ვოლტერი გამოესარჩლა ჟან კალასს, ამხილა რელიგიური ფანატიზმი და, სამწლიანი დაძაბული ბრძოლის შემდეგ მიაღწია კალასის სიკვდილის შემდგომ დროინდელ რეაბილიტაციას, რითაც იხსნა მისი ოჯახი.

გვ. 538. ნ ი ჰ ი ლ ი ზ შ ი — ყოველგვარი ნორმების, პრინციპების და კანონების უარყოფა.

გვ. 541. თ ა ლ ე ს ი — ქალაქ მილეთიდან (დასასრული 7 საუკუნის და დასაწყისი 6 საუკუნის ჩვენს ერამდე) ძველი ბერძენი სწავლული და მოაზროვნე. ძველი ბერძნული სტიქიურ-მატერიალისტური ფილოსოფიის ფუძემყარელი.

გვ. 545. ლ ა ი ბ ნ ი ც ი გ ო ტ ფ რ ი დ ვ ი ლ ჰ ე ლ შ ი (1646—1716), გერმანელი ფილოსოფოსი იდეალისტი, მათემატიკოსი, მეთვრამეტე-მეცხრამეტე საუკუნეთა ზიჯნის გერმანული იდეალიზმის წინამორბედი.

მ ა რ ი უ ს ი

გვ. 601. პ ლ ა ვ ტ ე ტ ი ტ უ ს მ ა კ ი უ ს ი (დაიბადა დაახლოებით 254, გარდაიცვალა 184 ჩვენს ერამდე), ძველი დროის რომის უდიდესი პოეტი. კომედიოგრაფი.

გვ. 603. ს ა კ მ ა რ ი ს ი ა ე ს ბ ი ჰ ი თ ე ა ტ რ შ ი ი ყ ო ს... რ ო მ გა მ ო ც ო ც ხ ლ დ ე ს ე ს... სა შ ი ნ ე ლ ი ტ რ ი უ შ ი ხ ო მ ა ლ დ ი ს ა და ს ა მ ო თ ხ ე დ ი ქ ე ც ე ს.—სიტყვების თაშაში აქ ეფუძნება იმას, რომ ფრანგული „პარადიზ“ ერთდროულად ნიშნავს როგორც სამოთხეს, ასევე თეატრის ჭანდარას.

გვ. 604. ა დ ა მ ა ს ტ ო რ ი, გ ო ლ ი ა თ ი. ქარიშხლის ღმერთი, მეჩვიდმეტე საუკუნის პორტუგალი პოეტის ლუის დე კამონისის (1525—1580) ისტორიკო-ჰეროიკული პოემა „ლუზიადასი“.

ე რ თ ი პ ა ს ი უ რ ა დ შ ე ჰ ყ უ რ ე ბ ს ი ქ ა უ რ ო ბ ა ს და ს რ უ ლ ი ა დ კ მ ყ ო ფ ი ლ დ ე ზ ა ა მ ი თ, მ ე ო რ ე ს ა ვ ს ე ა ი ნ ი ც ი ა ტ ი ვ ი თ: პ რ უ დ ო მ ი და ფ უ ი ე — პ რ უ დ ო მ ი — ანრი მონიეს წიგნის „უოზეფ პრიუდომის შემუარების“ პერსონაჟი, თვითკმაყოფილი, შეზღუდული ბურჟუაზ ტიპი. პ რ უ დ ო მ ი იქცა საციცხავ სახელად. ფ უ ი ე უ ა კ ი მ ე თ ე ქ ე ს მ ე რ ე ს ა უ კუნის ფრანგი აზნაური, მგზნებარე მონადირე და ძაღლებით ნადირობაზე დაწერილი წიგნის ავტორი.

გვ. 605. ძ ვ ი რ ფ ა ს ს ა ს მ ი ს ა დ გ ა რ დ ა ქ მ ნ ი ს, ს ა ც ა კ ი ჯ ა მ ს ა ნ ა ხ ა ვ ს — მხედველობაშია პორაციუსის ერთი ლექსი „პოეზიის მეცნიერებიდან“; მასში ლაპარაკია იმის შესახებ, თუ უბრალო მასალიდან როგორ გააკეთა ოსტატმა ძვირფასი სასმისი.

გვ. 609. კოლბერი ჟან-ბატისტ (1619—1683) ფრანგული აბსოლუტიზმის გამოჩენილი მოღვაწე, ლუი მეოთხემეტის მინისტრი, საფრანგეთის საწინაო და საგარეო პოლიტიკის ფაქტიური განმგებელი.

გვ. 611. ლისნერი, დოტენი ჰაპაეუან... სისხლის სამართლის დამნაშავენი, საჯაროდ დასჯილნი პარიზში მეცხრამეტე საუკუნის 20-30-იან წლებში.

ლუვილი მუშა — მეუნაგირე, რომელმაც 1820 წელს მოკლა ბერის პეტროვი.

გვ. 618. 1815 — 1830 წ. ინდაურივით ყივყივებდა. 1830 — 1848 წლ. მსხალსა ხატავდა კედლებზე. მეფე ლუი მეფერამეტეს ხალხი მეტსახელად ინდაურს ეძახდა. მეფე ლუი ფილიპე ორლეანელს, რომლის გამოსახულებაც ალბეკდილი იყო ოქროს მონეტებზე (ლუიდორგებზე), ხალხი დაცინვით „მსხალს“ ეძახდა.

გვ. 614. ბომარშე პიერ ოგიუსტენ კარონ (1732 — 1799) გამოჩენილი ფრანგი დრამატურგი. დიდი განმანათლებელი, „სევილიელი დალაქის“, „ფიგაროს ქორწინების“ და სხვა ნაწარმოებების ავტორი.

კამილ დემულენი პარიზის გარეუბნელი იყო. კამილ დემულენი (1760 — 1794) მეფერამეტე საუკუნის დასასრულის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის გამოჩენილი მოღვაწე, ნიჭიერი ორატორი და ჟურნალისტი. თავი მოკვეთეს თავის მეგობარ დანტონთან ერთად.

შამპიონე... პარიზის ქუჩის ბიჭი გახლდათ. — შამპიონე ფრანგი გენერალი, რომელიც ერთხანს ქალაქ ნეაპოლში, იტალიაში იყო თავისი ჯარებიანად.

თვალთ გადაავლეთ მოლიერიდან ბარამდე არსებულ მანძილს — ბარა უოზეფ — იყო საფრანგეთის რევოლუციის გმირი, თორმეტი წლის ბიჭი, 1793 წელს სხვებთან ერთად ებრძოდა ვანდეის კონტრრევოლუციური ამბოხების მონაწილეებს. როიალისტების მიერ გარემოცულმა უარა განაცხადა შეძახილზე „გაუმარჯოს მეფეს“ და დაეცა განგმირული ხიშტით. მისი უკანასკნელი შეძახილი იყო „გაუმარჯოს რესპუბლიკას!“.

გვ. 615. კაპიტული — იუპიტერის ტაძარი რომში, სადაც ზოგჯერ ეწყობოდა სენატის სხდომები.

პარტენონი — უმთავრესი ტაძარი ძველი დროის ათენში.

ავენტინის წმინდა მთა — რომის ერთი ყველაზე მეტად დასახლებული უბანთაგანი. აქ უმეტესად მოსახლეობდნენ დაბალი ფენების წარმომადგენლები.

ანტონეს უბანი — პარიზის მუშათა უბანი.

სორბონი — პარიზის უნივერსიტეტი.

„ქარხიცი“ — რვაკუთხოვანი მარმარილოს ციხე ათენში. შემკულია რვა ქარხის, მზისა და წყლის საათების სკულპტურული გამოსახულებებით.

გემონის კიბე — ავენტინის წმინდა მთიდან მდინარე ტიბრისაკენ ძირხ ჩასასვლელი კიბე, რომელზედაც უნდა გაეტანათ დასჯილების გვამები.

გვ. 616. ევრიპიდე — (დაიბადა დაახლოებით 446 წ. გარდაიცვალა დაახლოებით 411 წ. ჩვენს ერამდე) ძველი ბერძენი დრამატურგი.

რამოს ძმისწული — დიდროს ამავე სახელწოდების ნაწარმოების პერსონაჟი. დამცინავი მუქთახორისა და პარაზიტის ტიპი.

ე გ რ ფ ე ი ლ ი — ფრანგი მარკიზი, განთქმული იყო, როგორც გურმანი — პირის გემოს მოყვარე. მას მიეძღვნა გრიმო დე ლა რენიერის „გურმანთა აღმანახი“.

გვ. 617. პარიზს თავისი ეზოზე ჰყავს, რომელსაც მეიო ჰქვია და თავისი კანიდი, რომელსაც ქალბატონი ლენორმანი ჰქვია — ეზოზე — ძველი ბერძენი მოიგავარაყვია, რომელიც ცხოვრობდა მეექვსე საუკუნეში ჩვენს ერამდე; მეიო — 1830—1840-იანი წლების ფრანგული სატირიკული ჟურნალების ლიტერატურული პერსონაჟი, შეზღუდული და თვითკმაყოფილი ოხუნჯი, რომელსაც მიაწერდნენ უხამს ეპიგრამებს და დამცინავ სიტყვებს.

კანიდი — ძველი რომის ჯადოქარი ქალი.

ლენორმანი — ნაპოლეონის დროის „ნათელმკვერტი“ დედაკაცი.

დელფი — ქალაქი ძველ საბერძნეთში, სადაც იმყოფებოდა ცნობილი ორაკული — ადგილი. აქ ქურუმი ხალხს ამცნობდა ღმერთის მიერ შთაგონებულ წინასწარმეტყველებას.

დიდონა — ეპირში ზევისის ძველთაძველი ტაძარი.

მესალინე — ვალერია (ჩვენი ერის პირველი საუკუნე) რომის იმპერატორის კლავდიუსის მესამე ცოლი. გამოირჩეოდა ბატონობის მოყვარულობითა და განსაკუთრებული გარყენილებით. მისი სახელი იქცა საზოგადო სახელიად.

პარიზს შეუდუღებია დიოგენი, იობი და პაიასი, ჰქმნის შოდრიკ დიუკლოს. დიოგენე სინოპელი — (404 — 323 ჩვენს ერამდე) ბერძენი ფილოსოფოსი, გამოხატავდა რა პასიურ პროტესტს გაბატონებული წყობის წინააღმდეგ, უარყოფდა კულტურას, როგორც ადამიანის ბუნების საწინააღმდეგო მოკლენას. გადმოცემის თანახმად, ცხოვრობდა კასრში, რითაც უარყოფდა საყოფაცხოვრებო კეთილმოწყობილობას. ქვეყნად დაეხეტებოდა ფრანით — ვითომც კეშმარტების საძიებლად. იობი — ბიბლიის მიწვევით არაფრის მქონე და ღარიბი ადამიანი, რომელიც უდრტივინველად იტანდა ყოველგვარ უბედურებასა და დამცირებას. შოდრიკ დიუკლო — რესტავრაციის დროინდელი თავისებური პოლიტიკური ფიგურა, საკუთარ თავს მიიჩნევდა ბურბონების უმადურების მსხვერპლად, რაკი ბურბონებმა არაფრით დააჯილდოვეს ნაპოლეონის წინააღმდეგ ბრძოლებაში მონაწილეობისათვის. თექვსმეტი წლის განმავლობაში იგი დამონძილი და დაკონკილი დაეხეტებოდა პარიზის ქუჩებში, რის გამოც მეტსახელად შეარქვეს „თანამედროვე დიოგენი“.

სულა და დომიციანი — სულა ლუციუს კორნელიუსი (იხ. შენიშვნა ზემოთ გვ. 163). დომიციანი ტიტუს ფლავიუსი — რომელი იმპერატორი (81—96 წლები ჩვენს ერამდე); უარესად მკაცრი დესპოტი.

ლეთე — ანტიკურ მითოლოგიაში დაეიწყების მდინარე.

დონბაზილიო — ბომარშეს კომედიების „სევილიელი დალაქისა“ და „ფიგაროს ქორწინების“ გმირი.

ტარტიუფი — მოლოერის ამავე სჯელწოდების კომედიის მთავარი გმირი.

გვ. 618. სიბარისი — ძველი საბერძნეთის მდიდარი ქალაქი, რომლის მაცხოვრებლებიც უარეს ფუფუნებაში ცხოვრობდნენ.

პანტენი — პატარა ქალაქი პარიზთან. 1814 წელს ცნობილი ბრძოლები ადგილი.

გვ. 619. დიდებულია 14 ივლისი კაცობრიობის განთავისუფლების დღე — ამ დღეს აიღეს და დაანგრეს ბასტილია პარიზის

ამბოხებულმა მოქალაქეებმა; ამ დღეს დაიწყო პირველი ფრანგული ბურჟუაზიული რევოლუცია.

4 აგვისტოს ღამე — 1789 წლის 4 აგვისტოს ეროვნულმა კრებამ, გლეხთა მოძრაობით დაშინებულმა, გააუქმა ფეოდალური წყობილება, გამოსყიდვის გარეშე, ლიკვიდაცია გაუკეთა პირად სენიორულ ვალდებულებებს. გადასახადებს, საეკლესიო მეთოდს და სხვა ფეოდალურ პრივილეგიებს.

ვაშინგტონი ჯორჯ — (1722 — 1799) გამოჩენილი ამერიკელი სახელმწიფო მოღვაწე, ამერიკული ჯარების მთავარსარდალი დამოუკიდებლობათვის ამერიკელების ბრძოლის დროს, ამერიკის შეერთებული შტატების პირველი პრეზიდენტი.

კოსტიუშკო თადეუშ (1746 — 1817) 1794 წლის პოლონეთის აჯანყების ბელადი.

ბოლივარ სიმონი (1783 — 1830) სამხრეთ ამერიკაში ესპანური კოლონიების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ერთი ხელმძღვანელთაგანი.

ბოციარის მარკო — მეცხრამეტე საუკუნის 20-იან წლებში თურქეთის წინააღმდეგ ბერძენთა ბრძოლის ერთი ბელადთაგანი.

რიეგო რაფაელ — ესპანელი რევოლუციონერი, რომელმაც 1820 წელს მოაწყო აჯანყება აბსოლუტისტური რეაქციის წინააღმდეგ.

ბემ იოსებ — (1795 — 1850) პოლონელი გენერალი. 1830 წლის ვარშავის აჯანყების მონაწილე. 1848 წლის რევოლუციის დროს მთავრობის ჯარების წინააღმდეგ ბრძოლის ერთი ორგანიზატორთაგანი.

მანენ დანიელ — 1848 წელს ენეციის რესპუბლიკის პრეზიდენტი.

ლოპეც ნარსიკო — 1849 — 1851 წლებში ესპანური მეუფებიდან კუნძულ კუბის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის მოთავე.

ჯონ ბროუნი — ამერიკელი ფერმერი, 1859 წლის ვირჯინის შტატში მონა-ზანგების აჯანყების მოთავე.

გარიბალდი ჯუზეპე (1807—1882) გამოჩენილი იტალიელი რევოლუციონერი, რესპუბლიკელი და პატრიოტი, მებრძოლი იტალიის განთავისუფლებისათვის. ეროვნული გმირი.

ჰარპერსის ბორაჩუე — ჰარპერსი — ქალაქი, სადაც შეიპყრებ ჯონ ბრაუნი თანამებრძოლთა დიდ ჯგუფთან ერთად.

ანკონის პატრიოტები — ანკონა — ციხე-სიმაგრე იტალიაში ადრიატიკის ზღვის ნაპირას. 1849 წელს ანკონის პატრიოტთა რევოლუციურმა გარნა-ზონმა გაუძლო ავსტრიელი ჯარების გარემოცვას და იარაღი დაჰყარა მხოლოდ მძაფრი დაბომბვის შემდეგ.

პარიზი ჰქმნის კანარისს, კვიროგას, პიზაკანს — კანარის კონსტანტინე (1790—1877) ბერძნული ფლოტის კაპიტანი. გასული საუკუნის 20-იან წლებში. თურქების წინააღმდეგ ბერძენი ხალხის განმანთავისუფლებელი ბრძოლის ერთი გმირთაგანი.

კვიროგა ანტონიო (1784 — 1841). ესპანელი გენერალი, ესპანეთში ნაპოლეონის შეჭრის წინააღმდეგ 1808 წელს წამოყენებული ბრძოლების მონაწილე და 1820 წლის ესპანური რევოლუციის მოღვაწე.

პიზაკანი კარლო (1818—1857) იტალიელი რევოლუციონერი, წერილ-ბურჟუაზიული სოციალისტი, იტალიის პოლიტიკური გაერთიანებისათვის ბრძოლების ხანაში რევოლუციური მოძრაობის მემარცხენე ფრთის წარმომადგენელი.

ბაირონი კვდება მისოლონგში, დიდი ინგლისელი პოეტი ბაირონი დაინტერესდა საბერძნეთის განმათავისუფლებელი ბრძოლით თურ-

ქი დამპყრობლების წინააღმდეგ. პოეტმა საკუთარი სახსრებით შეიძინა გემი, აღქურვა საპირო იარაღით, საბრძოლო საშუალებებით და საბრძოლველად გამზადებული ჩაიდა საბერძნეთში. გახდა რა ერთი მეთაურთაგანი, მან ბევრი რამ გააკეთა ამბოხებულ ბერძენთა დასარაზმავად და შესამქიდროებლად. მან დაიმსახურა ბერძენი ხალხის, და საერთოდ ევროპის მოწინავე საზოგადოების დიდი სიყვარული. 1824 წელს გაციების შედეგად ბაირონი გარდაიცვალა საბერძნეთის პატარა ქალაქ მისოლონგში. მომავლად ბაირონი ისევ საბერძნეთზე ფიქრობდა. პოეტის ნეშტი ინგლისში გადასვენეს და იქ დაკრძალეს.

რ ე ნ ი ე მ ა ტ ი უ რ ე ნ — მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისის ფრანგი პოეტი — სატირიკოსი.

ქ ა ნ ქ ა კ რ უ ს ო (1712 — 1778), მეთვრამეტე საუკუნის ფრანგული განმანათლებლობის გამოჩენილი წარმომადგენელი, დიდი ფილოსოფოსი. მწერალი და პედაგოგი, მრავალრიცხოვან ნაწარმოებთა შორის მას განეკუთვნება პედაგოგიური იდეების შემცველი წიგნი „ემილი, ანუ აღზრდის შესახებ“.

გვ. 820. კ ო ნ დ ო რ ს ე ქ ა ნ - ა ნ ტ უ ა ნ (1743 — 1794), მათემატიკოსი და მწერალი. მონაწილეობა მიიღო „ენციკლოპედიის“ გამოცემაში, იგი დიდროს თაოსნობითა და რედაქტორობით 1751 წლიდან გამოდიოდა 1780 წლამდე. მისი გამოცემის გარშემო დაიარაზმენ საფრანგეთის იმდროინდელი გამოჩენილი ადამიანები. „ენციკლოპედია“ იქცა ფრანგული განმანათლებლობის ცენტრად და ფეოდალიზმთან ბრძოლის ძლიერ იარაღად. კონდორსე მისი ერთი მოთავეთაგანი იყო. საფრანგეთის პირველი ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს — იყო დამფუძნებელი კრებისა და კონვენტის წევრი, ემხრობოდა ჟირონდისტებს — მსხვილი ბურჟუაზიის ინტერესების გამომხატველებს, ფეოდალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლებს.

ა რ უ ე — ფრანსუა მარი არუე იყო ვოლტერის ნამდვილი სახელი და გვარი.

გვ. 822. გ ა ლ ი ლ ე ი გ ა ლ ი ლ ე ო (1564 — 1642), დიდი იტალიელი ფიზიკოსი, მექანიკოსი და ასტრონომი, ზუსტი ბუნებისმეტყველების ერთი დამაარსებელთაგანი.

ნ ი უ ტ ო ნ ი ისააკ (1642 — 1727), გენიალური ინგლისელი ფიზიკოსი, მექანიკოსი, ასტრონომი და მათემატიკოსი. მან ჩამოაყალიბა კლასიკური მექანიკის ძირითადი კანონები.

გვ. 838. დ ე ბ ო ნ ა ლ დ ი ლუი გაბრიელ (1753 — 1840), ფრანგი პუბლიცისტი და პოლიტიკური მოღვაწე, ბურბონების რესტავრაციის პერიოდში არისტოკრატიული და კლერკალური რეაქციის ერთი მთავარი იდეოლოგთაგანი.

გვ. 830. „წ ა ვ ა , წ ა ვ ა ს“ მ დ ე რ ო დ ნ ე ნ — ესაა სიტყვები სიმღერიდან რომელიც შეიქმნა საფრანგეთის პირველი ბურჟუაზიული რევოლუციის წლებში.

გვ. 840. ფ უ ა ლ დ ე ს ი ს მ ო კ ე ლ ი ს ს ა ქ მ ე შ ი რ ო ი ა ლ ი ს ტ ე ბ ი ბ ო ს ტ ი დ ს და ქ ო ზ ი ო ნ ს ა მ ა რ თ ლ ე ბ დ ნ ე ნ — მხედველობაშია სენსაციური სასამართლო პროცესი — მიძღვნილი ნაპოლეონის ყოფილი სახელმწიფო პროკურორის ფუალდესის მოკვლისადმი. იგი მოკლეს მეფის მომხრეებმა ბასტილდმა და ქოზიონმა.

გ რ ა ფ ი დ ე ლ ა მ ო ტ ვ ა ლ უ ა — ჩარეული იყო დედოფალი მარია ანტუანეტასათვის ძვირფასი ყელსაბამის მოპარვის საქმეში. რესტავრაციის პერიოდში ამ ფაქტთან დაკავშირებით დაწერა „მემუარები“, რისთვისაც ლუი მეთვრამეტისგან მიიღო დიდი პენსია.

გვ. 642. ს უ ლ ა ნ ე ბ ო დ ე ნ (1774—1846), ფრანგი სწავლული და აგრო-
ნომი, პარიზში მეზღვეობის ინსტიტუტის ერთი მთავარი ორგანიზატორ-
თავანი.

გვ. 646. ჰ ა ნ ი ბ ა ლ ი ბ ა რ კ ა, სახელოვანი კართაგენელი მხედართმთა-
ვარი, რომელმაც მოიპოვა ბრწყინვალე გამარჯვებები მეორე პუნიკური ომის
დროს (218 წელს ჩვენს ერამდე). გადმოცემის თანახმად ბავშვობაში დაუდგო
ფიცი, რომ ყოველთვის ეძულებოდა რომი. მტრის ხელში ჩაგარდნის თავიდან
ასაცილებლად მოიწამლა თავი.

გვ. 650. ა რ ი ს ტ ო ტ ე ლ ე (384—322 ჩვენს ერამდე), დიდი ძველი ბერ-
ძენი ფილოსოფოსი, ანტიკური მონათმფლობელური საზოგადოების იდეოლოგი.
კ ა მ პ ა ს პ ა — მეფის სატრფო.

ქ ა ლ ი ჰ ი მ ა რ ი (1743—1816) ფრანგი მოცეკვავე ქალი, ცნობილი თა-
ვისი სატრფიალო ინტრიგებით.

გვ. 652. მ ა თ უ ს ა ლ ე ბ ი ა გ ე ბ ი ნ ე ბ დ ა ს ა ქ მ ი ს ვ ი თ ა რ ე ბ ა ს
ე პ ი მ ე ნ ი დ ე ს — მ ა თ უ ს ა ლ ა ბ ი ბ ლ ი უ რ - მ ი თ ი უ რ ი პ ა ტ რ ი ა რ ქ ი ა, რომელმაც
თურმე იცხოვრა მეტად ხანგრძლივად — 969 წელი.

ე პ ი მ ე ნ ი დ ე — ძველი საბერძნეთის ნახევრად მითიური ქუჩუმი, მყობადის
განმკვრეტი და მომავლის განმმარტებელი.

გვ. 653. ს კ ა პ ე ნ ი უ წ ო ლ ა ნ ა პ ო ლ ე ო ნ ს. — სკაპენი მოლიერის
კომედია „სკაპენის ცუდლუტობის“ პერსონაჟი, მოხერხებული და ეშმაკი მსახური.

გვ. 654. მ წ ე რ ა ლ ი ფ ე ვ ი ე ს წ ა მ დ ა თ — ფ ე ვ ი ე ე უ რ ნ ა ლ ი ს ტ ი და
მწერალი, კარიერა დაიწყო პირველი ფრანგული ბურჟუაზიული რევოლუციის
დროს. ადვილად პოულობდა ენას ყველა მთავრობასთან. რესტავრაციის დროს
თანამშრომლობდა როიალისტურ პრესაში.

გვ. 655. 5 ს ე ქ ტ ე მ ბ რ ი ს შ ე მ დ ე გ ს წ ო რ ე დ ი ს ე ე ქ ც ე ო -
დ ნ ე ნ მ ე ფ ე ვ ი ს წ ა რ ჩ ი ნ ე ბ უ ლ თ, როგორც 8 ივლისის
შ ე მ დ ე გ ე ქ ც ე ვ ი ა ნ ი მ პ ე რ ი ს წ ა რ ჩ ი ნ ე ბ უ ლ თ — 1792 წ. 5 (უფ-
რო სწორედ 2—5) სექტემბერს 1792 წლისა მიმდინარეობდა რევოლუციის მტრე-
ბის მასობრივი ქლეტა. 1815 წლის 8 ივლისს ლუი მეოთხრემეტის პარიზში დაბ-
რუნების შედეგად დაიწყო თეთრი ტერორი.

გვ. 664. ტ ი ბ ე რ ი უ ს ი, რომელი იმპერატორი (14 — 37), ცნობილი სი-
კაცრითა და ვერაგობით.

გვ. 680. ტ უ გ ე ნ დ ბ უ ნ დ ი (სათნოების კავშირი) ფარული საზოგადოება,
რომელიც 1808 წელს ჩამოყალიბდა პრუსიაში ბურჟუაზიული და ლიბერალურ-
აზნაურული ინტელიგენციის ხელმძღვანელობით. მიზნად ისახავდა გერმანიის
განთავისუფლებას ნაპოლეონის შეუფხვიდან და ზოგიერთი ბურჟუაზიული რე-
ფორმის გატარებას.

კ ა რ ბ ო ნ ა რ ი ზ შ ი — რევოლუციური მოძრაობა იტალიაში გასული საუ-
კუნის 20-იან წლებში და საფრანგეთში — რესტავრაციის პერიოდში. მიზნად ისა-
ხავდა იტალიის განთავისუფლებას, გაერთიანებას და მასში რესპუბლიკური წუ-
ბის შექმნას.

კ ე უ გ უ რ დ ა — ფარული რესპუბლიკური საზოგადოება. მისი ცენტრი იყო
ქალაქ ექსში, საფრანგეთის სამხრეთით.

გვ. 681. ა ნ ტ ი ნ ო ი უ ს ი — რომის იმპერატორ ადრიანეს (ჩვენი ერის მე-
ორე საუკუნე) საყვარელი ადამიანი და მუდმივი თანმხლები. ყოფილა უაღრესად
ლამაზი, დაფიქრებული და სევდიანი სახის გამომეტყველებისა.

გვ. 682. ავენტინის მთაზე რომ ყოფილიყო, გრაკხუსი-
იქნებოდა, კონვენტში სენ ჟუსტი. გაიუს გრაკხუსი —
(153—121 წენს ერამდე), როგორც მისი ძმა ტიბერიუს გრაკხუსი, იყო რომის
ტრიბუნი, ებრძოდა სენატს და ცდილობდა აგრალური კანონების გატარებას.
ტრიბუნად არჩევნებში ჩაეარდნის შედეგად გაიუს გრაკხუსმა თავის მომხრეებ-
თან ერთად დაიკავა ავენტინის მთა, მაგრამ რაკი სენატის ჯარებთან ბრძოლაში
აქაც განიცადა მარცხი, იგი, მისივე ბრძანებით, მოჰკლა საკუთარმა მონამ —
ფილოკრატემ. მერე თვითონაც მოიკლა თავი.

სენ ჟუსტ ლუი. ანტუან (1767 — 1794) საფრანგეთის პირველი
ბურჟუაზიული რევოლუციის გამოჩენილი მოღვაწეთაგანი; რომესპიერის ახლო
მეგობარი და თანამოაზრე მონტანიარების, ანუ „მთიელთა“, პარტიის გამოჩენი-
ლი თეორეტიკოსი; არმიაში ეწეოდა დიდ ორგანიზატორულ მუშაობას.

ისიც ჰარმოდოუსის აზრისა იყო და ყვავილები მარ-
ტო იმისათვის მიაჩნდა გამოსადეგად, რომ იარაღი
დაეშალა — ჰარმოდოუსი და არისტოგიტონი (მეექვსე საუკუ-
ნის დასასრული წენს ერამდე), ათენელი ახალგაზრდა არისტოკრატები, რომ-
ელთაც მოკლეს ჰიპარხი, ტირანი ჰიპიუსის ძმა, რისთვისაც დაისაჯნენ. მკვლე-
ლობა მოხდა ზეიმის დროს. მათ ყვავილებში დამალეს ხმლები. ათენელები პატივს
სცემდნენ ჰარმოდოუსის და არისტოგიტონის ხსოვნას, როგორც პატრიოტებს,
ტირანთა მკვლელებს მათ ქანდაკებებიც კი დაუდგეს.

გვ. 683. სწავლობდა არაგოს სინათლის განხვევას. არა-
გო (1786—1853) გამოჩენილი ფრანგი ასტრონომი და ფიზიკოსი.

ჟოფრუა სენტ ილერ (1772 — 1844) ფრანგი ზოოლოგი, დარვა-
ნამდე ერთი ყველაზე გამოჩენილი სწავლული ევოლუციონისტი.

გვ. 685. ემდურებოდა რევოლუციას, რომ თავი გააგ-
დებინა იმისთანა სახელოვანს, როგორც იყო ანდრე
შენიე. — ანდრე შენიე (1762 — 1794) ფრანგი პოეტი ლირიკოსი და
პუბლიცისტი; ეკვი მიიტანეს მის კავშირზე მონარქისტებთან, რისთვისაც მოკვე-
თეს თავი. რომანტიკოსებმა შექმნეს შენიეს კულტი. მასში ხან თავისუფლების
მეზობტვება ხედავენ, ხან რევოლუციის მსხვერპლს.

გვ. 686. იუვენალი დეციმუს იენიუს (დაიბადა 60-იან წლებში და გარ-
დაიცვალა 127 წლის შემდეგ). რომელი პოეტი და სატირიკოსი.

კორნელი პიერ (1606 — 1684) მეჩვიდმეტე საუკუნის ფრანგი კლასი-
ციცისტი მწერალი. „სიდის“ ავტორი.

რასინი ეან (1639—1699) მეჩვიდმეტე საუკუნის ფრანგი კლასიციტი
მწერალი. „ფედრას“ ავტორი.

აგრიპა დ'ობინიე (1552—1630) ფრანგი მწერალი ჰუმანისტი, სამოქა-
ლაქო ომების დროს იბრძოდა ჰუგენოტების მხარეზე და კათოლიციზმის წინა-
აღმდეგ დაწერა მგზნებარე სატირა — „ტრაგიკული პომეზი“.

გვ. 690. „ხელს აწერდა ლ-ეგლ-დ-ე-მ-ო. ამხანაგები ბოსუეს ეძახ-
დნენ მოკლელ“. ლეგლ (l'aigle) — ფრანგულად — არწივი. ასეთი მეტსახელი
შეარქვეს ბოსუეს — მეთვრამეტე საუკუნის ფრანგ ღვთისმეტყველსა და მქალა-
კებელს, აბსოლუტური მონარქიის იდეოლოგს.

გვ. 692. დოქტრინერი — რესტავრაციის წლებში ზომიერი მონარქია-
ტების ჯგუფის წარმომადგენელი.

გვ. 698. უმცროს რომესპიერსაც ისევე დასცილოდა
როგორც „ლუაზეროლს“. იაკობინური მთავრობის კომისარმა ოგიუს-

ტენ რობესპიერმა, მაქსიმილიან-რობესპიერის უმცროსმა ძმამ განაცხადა, რომ სურს გაიზიაროს ძმის ხედვარი. იგი დასაჯეს ძმასთან ერთად. ლუაზეროლი, — თანამედროვეთა გადმოცემით, შემთხვევით შეცდომით დასაჯეს მისივე შვილის ნაცვლად. მშობლიური საყვარულის კარნახით შვილის მაგივრად თავათ მიიღო სასჯელი. მას თავი მოჰკვეთეს.

გვ. 904. მთხდებახოლმე, იმისთანა ადამიანს შეხვდებაკაცი, რომელიც სხვის დასაძაბტებლად არის გაჩენილი, სხვის შესავსებად, სხვის ზედაპირად. ანსარჩულად. ამგვარი არის პოლუქსი, პატროკლე, ნიზუსი, ევდომიდი, ეფესტიანი, პეხმეა — პოლუქსი და კასტორი, ტუუპები არიან ბერძნული მითოლოგიის თანხმად გამოჩევილი ზღაპრული ფრინველის კვერცხიდან. პატროკლე — ბერძენი გმირის აქილეესის („ილიადა“ პომპროსისა) მეგობარი. ნიზუსი გულითადი მეგობარი გმირის ეერილოსის (ვერგილიუსის „ენეიდა“), ევდამიდას — არეთისა და სარისკენის მეგობარი, ბერძენი მწერლის ლუკიანე სამოსელის (II საუკუნე) წიგნისა „ლიალოგი მეგობრობაზე“; ეფესტიანი ალექსანდრე მაკედონელის მეგობარი. მაკედონელი მას თავის პატროკლეს უწოდებდა; პეხმეა — მეთვრამეტე საუკუნის გამოჩენილი თეოლოგოსის რეინალის მეგობარი.

გვ. 697. ბუალო ნიკოლოზ (1636 — 1711) მეჩვიდმეტე საუკუნის ფრანგი პოეტი და კრიტიკოსი, კლასიციზმის თეორეტიკოსი, „პოეტური ხელოვნების“ ავტორი.

გვ. 702. უან უაკი და მისი ტერეზა — ივლისხმება ფილოსოფოსი და მწერალი უან უაკ რუსო და მისი მეუღლე ტერეზა, უბირი და უწიგნურადედაკაცი.

გვ. 702. პანდელბერგის კასრი — დიდი ზომის ღვინის კასრი, რომელიც ინახება უძველეს სარდაფში ჰაიდელბერგის მახლობლად.

გვ. 703. მოწაფედ რომ ეიყავ ბ. გროს სკოლაში — გროს — ფრანგი ფერმწერი, დავიდის მოწაფე, პოპულარული პიროვნება რესტავრაციის წლებში.

გვ. 704. ათენელეზმა, ესე იგი, ძველი დროის პარიზელეზმა, მოჰკლეს ფოკიონი. — ფოკიონი — ჩვენს ერამდე მეოთხე საუკუნის ათენელი მხედართმთავარი, მომხრე საბერძნეთის გაერთიანებისა მაკედონიის გამგებლის გარშემო. ოთხმოცი წლის ასაკში დასაჯეს სიკვდილით.

კოლინის მკვლელობას წააგავს — ადმირალი კოლინი — ფრანგული კალენინიზმის ერთი ბელადთაგანი; მეთექვსმეტე საუკუნის რელიგიური ომების ქმედითი მონაწილე. ქლეტის დროს, რომელიც მოაწყო კაიოლუკრმა ეკლესიამ, მეფე შარლ მეცხრის თანხმობით წმინდა ბარტლომეს დამეს (1752 წლის 24 აგვისტოს), იგი ერთი პირველთაგანი მოჰკლეს.

პიზისტრატე (დაახლოებით 600 — 527 წელი ჩვენს ერამდე), ათენელი ტირანი, მისი მეუღების დროს ათენა იქცა საბერძნეთის უდიდეს პოლიტიკურ და კულტურულ ცენტრად.

გვ. 887. პლინიუსი ცნობილია ორი პლინიუსი — რომაელი მეცნიერები. ერთი იყო ბიძა, (პლინიუს უფროსი), მეორე ძმისწული (პლინიუს უმცროსი). ცხოვრობდნენ პირველ-მეორე საუკუნეში (ახალი წელთაღრიცხვით).

თუ თავყანს არა ვცემ ჯონ ბულს, იქნებ იმისი ძმა მომწონს, ჯონათანი — ჯონ ბულ — ინგლისელთა მეტსახელი, ჯონათანი — ამერიკელთა მეტსახელი.

გვ. 705. დალაი ლამა — ტიბეტში უმაღლესი გამგებლის ტიტული. იგი აერთიანებს საერო და სასულიერო მეუფებას.

გვ. 708. პიპოკრატეს ხელის ქნევა, რომლითაც იგი არტაქსერსის საჩუქარს უარჰყოფდა. მხედველობაშია ფრანგი მხატვრის ეიროდეს (1767 — 1824) სურათის სიუჟეტი. პიპოკრატე — ძველი დროის სპერსეთის სწავლული ექიმი. არტაქსერსი — სპარსელი მეფე.

გვ. 717. უცნაური რამ არის ეს თვრამეტი იენისი... აბედითი ბონაპარტესათვის — 18 იენისს (ბრიუმერს) ნაპოლეონმა მოახდინა სახელმწიფო გადატრიალება — მოსპო დირექტორია და დააწესა საკონსულო, ხოლო შემდეგ იმპერია.

გვ. 712. იუსტინიანი — ბიზანტიელი იმპერატორი (527 — 565). შექმნა განთქმული იურიდიული კოდექსი.

გვ. 781. ალეგრი (1580 — 1652) იტალიელი კომპოზიტორი, სახელი გაითქვა საეკლესიო რელიგიური ნაწარმოებებით, რომელთაც რომში ასრულებდა პაპის კაპელა.

გვ. 734. პაეოლი, ბელავენო, ფარიონი — ნაპოლეონის გენერლები.

გვ. 788. ფუჟე ჟოზეფ — ფრანგი პოლიტიკური მოღვაწე, სიპაბუკეში მღვდელი, მერე იაკობინელი, მონაწილეობდა 9 თერმიდორის კონტრრევოლუციურ გადატრიალებაში. ხელს უწყობდა 18 ბრიუმერის გადატრიალებას. ნაპოლეონის დროს იყო პოლიციის მინისტრი, ვატერლოოს შემდეგ გადავიდა ბურბონებთან. იყო გამყიდველი კარიერისტი. იგი თანმიმდევრულად ფულში ჰყიდდა ყველა მთავრობას, რომელსაც ემსახურებოდა.

გვ. 780. რას წარმოადგენს თქვენი „ერნანი“. ლაპარაკია ჰიუგოს რომანტიკული დრამის „ერნანის“ სენსაციურ წარმოდგენაზე 1830 წელს ფრანგული კომედიის თეატრში.

ბენეამენ კონსტან (1767 — 1830) ფრანგი მწერალი და პოლიტიკური მოღვაწე, რესტავრაციის დროს ბურჟუაზიულ-ლიბერალური ოპოზიციის იდეოლოგთაგანი. 1830 წელს ხელს უწყობდა მეფის ტახტზე ლუი — ფილიპეს ასვლას. დაინიშნა სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარედ.

გვ. 740. ტერსილენი — გასული საუკუნის 20-იან წლებში პარიზის თეატრის „ვარიეტეს“ კომიკური მსახიობი.

გვ. 741. სეიესისა არიოს. — სეიეს ემანუელ (1748 — 1836) აბატი, საფრანგეთის პირველი ბურჟუაზიული რევოლუციის მოღვაწე.

გვ. 755. სენმარტენისაკენ წავიდნენ — მეცხრამეტე საუკუნის ჰიკრელ მესამედში სენმარტენის თეატრი იყო პარიზის გარეუბნების უდიდესი თეატრი. იგი იკრებდა დემოკრატიული მაცურებლის ფართო ფენებს რომანტიკული და ბურჟუაზიული მელოდრამების დადგმით.

კიშერი ლუი მარი (1799 — 1884) დიდი ფრანგი ფილოლოგი. ატორა ფრანგულ-ლათინური და ლათინურ-ფრანგული, აგრეთვე სხვა ლექსკონებისა.

გვ. 750. მარიუსის გულში თავი ეჩინა ბართოლოს, რომელიც ქერუბინშიაც კი იმალება ხოლმე. — ბართოლო — მოხუცი, ეპვიანი ადამიანი ბომარშეს „სევილიელი დალაქიდან“.

ქერუბინო — შეყვარებული — აზნაურთა წრიდან გამოსული ჰაბუკი ისევ ბომარშეს „ფიგაროს ქორწინებიდან“.

გვ. 760. ნეტავი რამ გაახარა ეს მარსის ნაშთი. მარსი — ძველ რომაულ მილოთოგიაში ომის ღმერთი.

გვ. 765. კალვინი დასახარჩობად არ ინდობდა ზოსინს. ჟან კალვინი (1509—1564) რეფორმაციის ბელადთაგანი, კალვინიზმის ფუძემდებელი. ლელიო ზოსინი (ან სოძინი) იტალიელი ერეთიკოსი; იყო მტრულად განწყობილი კალვინისტებისადმი; ციურბში კალვინს შეეჯახა მეტაჯმევეთრად.

იან ჰუსი — (1369 — 1415) დიდი ჩეხი პატრიოტი, ჩეხეთში რეფორმაციის ბელადი. მეთხუთმეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ჩეხური ეროვნულ-გამათვისებელი მოძრაობის სულისჩამდგმელი; ებრძოდა გერმანიის კათოლიკურ სამღვდლოებას და ჩეხეთის აზნაურობას. იან ჰუსის, როგორც ერეთიკოსის დაწვამ, დასაბამი მისცა ე. წ. ჰუსიტურ ომებს.

ლუთერი მარტინ (1483 — 1546) რეფორმაციის გამოჩენილი მოღვაწე, გერმანიაში პროტესტანტიზმის (ლუთერანობის) დამაარსებელი. დასაბამი დაუღო ფართო ანტიფეოდალურ საზოგადოებრივ მოძრაობას, რომელმაც მეთექვსმეტე საუკუნის პირობებში მიიღო რელიგიური რეფორმაციის ფორმა და თავის აპოგეას მიიღწია გლეხთა ომებში თავადაზნაურობისა და სამღვდლოების წინააღმდეგ. ცხოვრების მეორე პერიოდში ლუთერი განუღდა მოჯანყე გლეხობას.

გვ. 765. ბაბეფი სრაქს — (1760—1797), გამოჩენილი რევოლუციონერი, უტოპიური სოციალიზმის წარმომადგენელი. იაკობინელთა დიქტატურის დამარცხების შემდეგ სათავეში ჩაუდგა ერთ-ერთ შეთქმულებას. იბრძოდა ახალ რევოლუციის წამოწყებისა და კომუნისტურ საწყისებზე საზოგადოების ხელახლა მოწყობისათვის. გაცემის შემდეგ მას მოჰკვეთეს თავი.

გვ. 767. უგოლინო დელა გერარდესკა. შუასაუკუნეებისდროინდელი იტალიელი არისტოკრატი, პიზას კომუნის გამგებელი მეცამეტე საუკუნეში. გადმოცემის თანახმად, ქორეპისკოპოს რუჯიერის შეშურდა მისი მდგომარეობა. გაილაშქრა უგულინოს წინააღმდეგ „ქრისტეს ჯვრით ხელში“ შეიპყრო უგულინო — შეიღებინა (ზოგის აზრით შეილიშვილებიანად) და გამოამწყვდია ციხე-კოშკის დილეგში, ხოლო დილეგის კლიტეთა გასაღებნი მდინარის ტალღებში გადაადგო. აქ პატიმრებმა შიმშილისაგან დალიეს სული. „ღვთაებრივ კომედიაში“ დანტე უგულინო მოათავსა ჯოჯოხეთის მეცხრე წრის ერთ-ერთ გარსში, სადაც იგი დღენიანად ხრავს თავისი მკვლელი რუჯიერის თავის ქალას.

გვ. 768. შინდერჰანი — ყაჩაღთა ბრბოს მეთაური; დასჯილი მანესში 1803 წელს.

გვ. 700. წილი მაინც ედო მარშალ ბრუნის მკვლელობაში — მარშალი ბრუნი ნაპოლეონის ერთი გენერალთაგანია. მხეტუარად მოჰკლეს როიალისტური ბანდის წევრებმა ქალაქ ავინიონში რესტავრაციის დროს თერთი ტერორის დაწყებისას.

გვ. 771. პრთეი — პოსეიდონის დამორჩილებული ერთი ზღვის ღმერთთაგანი.

ვიდოკი — ფრანგი პოლიციური მაძებარი; ადრე სისხლის სამართლის დამნაშავე; მისი თავგადასავლის საფუძველზე 1828 წელს დაიწერა „ვიდოკის მენუარები“.

გვ. 817. ხელთა მყავს კრეზი. — კრეზი — ლიდის ზღაპრული მფე, აურაცხელი სიმდიდრის მფლობელი.

ზ ი ნ ა რ ს ი

ვიქტორ ჰიუგოს „საბრალონი“ — დოკ. შოთა რევიშვილი

5

ნაწილი პირველი. შ ა ნ ტ ი ნ ი

წ ი გ ნ ი პ ი რ ვ ე ლ ი. კ ა ც ი მ ა რ თ ა ლ ი

თავი პირველი — ბატონი მირიელი	2i
თავი მეორე — ბატონი მირიელი მონსინიორი ბიენვენიუ ხდება	24
თავი მესამე — კეთილ მოძღვარს მძიმე სამწყსო	29
თავი მეოთხე — სიტყვის მსგავსნი საქმენი	31
თავი მეხუთე — როგორ დიდხანს ხმარობდა მონსინიორ ბიენვენიუ ტან-საცმელს	39
თავი მეექვსე — ვინ ჰყავდა სახლის დარაჯად	41
თავი მეშვიდე — კრავატი	47
თავი მერვე — ფილოსოფია კარგი გადაკერის შემდეგ	50
თავი მეცხრე — დის მიერ აღწერილი ძმა	54
თავი მეათე — ეპისკოპოსი უცნობ სინათლის წინაშე	59
თავი მეთერთმეტე — პატარა შეზღუდვა	70
თავი მეთორმეტე — ეპისკოპოს მირიელის განმარტობა	74
თავი მეცამეტე — რა სწამდა	77
თავი მეთოთხმეტე — რას ფიქრობდა	81

წ ი გ ნ ი . მ ე ო რ ე . ლ ა ც ე მ ა

თავი პირველი — საღამო, მთელი დღის სიარულის შემდეგ	84
თავი მეორე — კეთილგონიერება სიბრძნეს აფრთხილებს	93
თავი მესამე — გმირობა ბრმა მორჩილებისა	98
თავი მეოთხე — როგორ აკეთებენ პონტარლიეში ყველს	104
თავი მეხუთე — მყუდროება	107
თავი მეექვსე — ეან ვალჟანი	108
თავი მეშვიდე — იმედმიხდილის გული	113
თავი მერვე — ზღვა და წყვედიადი	121
თავი მეცხრე — კიდეე სიმწარე	122
თავი მეათე — აღამიანი იღვიძებს	124
თავი მეთერთმეტე — რა ჰქნა იმ ღამეს	126
თავი მეთორმეტე — ეპისკოპოსი მოქმედებს	130
თავი მეცამეტე — პატარა ეერვე	133

წ ი გ ნ ი მ ე ს ა მ ე . 1817 წ ე ლ ს

თავი პირველი — 1817 წელი	142
თავი მეორე — ოთხი და ოთხი	149
თავი მესამე — ოთხი წყვილი	152
თავი მეოთხე — ისეთი მხიარულია ტოლომიესი, რომ ესპანურ სიმღერას მღერის	155
თავი მეხუთე — ბომბარდას დუქანში	158
თავი მეექვსე — შეყვარებულთა ტრფობა	160
თავი მეშვიდე — სიბრძნე ტოლომიესისა	161

თავი მერვე — ცხენის სიკვდილი . . .	167
თავი მეცხრე — მხიარულების მხიარული დასასრული	170

წიგნი მეოთხე. ნღობა ხანდახან დაკარგვას უღრის

თავი პირველი — ორი დედის შეხვედრა . . .	173
თავი მეორე — პირველი ესკიზი ორი საექვეო ადამიანისა	181
თავი მესამე — ტოროლა	183

წიგნი მეხუთე. მთის ძირში მიმავალი გზა

თავი პირველი — ყალბი გიშერის წარმოების განვითარება	187
თავი მეორე — მადლენი . . .	189
თავი მესამე — ბანკოა შეტანილი ფული	192
თავი მეოთხე — ბატონი მადლენი მგლოვიარება	195
თავი მეხუთე — რაღაც ნათელი პარიზონტზე	197
თავი მეექვსე — ფოშლევანი	202
თავი მეშვიდე — ფოშლევანი მებაღე ხდება პარიზში	205
თავი მერვე — ქალბატონი ვიქტურნიენი ოცდათხუთმეტ ფრანკს ხარჯავს ზნეობის დასაცავად	206
თავი მეცხრე — ქალბატონ ვიქტურნიენის გამარჯვება	209
თავი მათე — შედეგი გამარჯვებასა	212
თავი მეთერთმეტე — Christys nos liberavit	217
თავი მეორმეტე — ბატონ ბამბატაბუას დროსტარება	218
თავი მეცამეტე — პოლიციური სამართალი	221

წიგნი მეექვსე. ჟავერი

თავი პირველი — მშვიდობის დასაწყისი	231
თავი მეორე — როგორ იქცა ჟანი შანად	235

წიგნი მეშვიდე. შანმატიეს საქმე

თავი პირველი — მოლოზანი სიმპლიცია	244
თავი მეორე — შორსმკვრეტელობა სკოფლერისა	247
თავი მესამე — სულიერი ქარიშხალი	251
თავი მეოთხე — როგორ გამოიხატება ტანჯვა სიზმარში	270
თავი მეხუთე — გზის უბედობა	273
თავი მეექვსე — მოლოზან სიმპლიციას განცდა	281
თავი მეშვიდე — წასასვლელად ემზადება ახლად მოსული მგზავრი	291
თავი მერვე — დიდებულის მიღება	295
თავი მეცხრე — ადგილი, სადაც ყალიბდება რწმენა	298
თავი მათე — სრული უარყოფა	305
თავი მეთერთმეტე — შანმატიე უფრო და უფრო განცვიფრებაში მოდის	312

წიგნი მერვე. თავგანწირულის დაჯილდოება

თავი პირველი — რა საჩუქარი ხედავს ბ. მადლენი თავის თმას	317
თავი მეორე — ფანტინი ბედნიერია	319
თავი მესამე — კმაყოფილია ეავერი	323
თავი მეოთხე — მთაერობა იცავს თავის უფლებას	327
თავი მეხუთე — შესაფერი საფლავე	330

წიგნი პირველი. ვატერლოო

თავი პირველი — რას შეხედება ნიველიდან მომავალი	339
თავი მეორე — ჰუგომონი	340
თავი მესამე — 1815 წლის 18 თიბათვე	345
თავი მეოთხე — A	347
თავი მეხუთე — Quid obscurum საერთოდ ბრძოლისა	349
თავი მეექვსე — ნაშუადღეის ოთხი საათის შემდეგ	351
თავი მეშვიდე — ნაპოლეონი კარგ გუნებაზეა	353
თავი მერვე — რალაცას ჰკითხავს ლაკისტას იმპერატორი	355
თავი მეცხრე — მოულოდნელობა	356
თავი მეთათე — მონ-სენ-ჟანის ტაფობი	358
თავი მეთერთმეტე — ავი გზის მაჩვენებელი ნაპოლეონს, კარგისა—ბიულოვს.	359
თავი მეთორმეტე — გვარდია	360
თავი მეცამეტე — კატასტროფა	361
თავი მეთოთხმეტე — უკანასკნელი პასუხი	363
თავი მეთხუთმეტე — კამბრონი	363
თავი მეთექვსმეტე — Quot libras in duce?	365
თავი მეჩვიდმეტე — რა შეგვიძინა ვატერლოომ?	369
თავი მეთერამეტე — ღვთაებრივ უფლებათა აღდგენა	371
თავი მეცხრამეტე — ბრძოლის ველი ღამით	372

წიგნი მეორე. გემი „ორიონი“

თავი პირველი — № 24601 იყო, ახლა 9430 არის	379
თავი მეორე — ერთი ლექსი, იქნებ თვით ენმაკის მიერ თქმული	382
თავი მესამე — წინასწარ უნდა ყოფილიყო ჯაჭვი განზრახ დაზიანებული, რომ ასე ადვილად გამწყდარიყო	386

წიგნი მესამე. სულთმობრძავისთვის მიცემული აღთქმის შესრულება

თავი პირველი — წყლის საკითხი მონტერმეილში	395
თავი მეორე — ორი სრული სურათი	398
თავი მესამე — მუშტარს ღვინო, ცხენებს წყალი	403
თავი მეოთხე — დედოფალას გამოსვლა სცენაზე	405
თავი მეხუთე — გოგონა მარტოდმარტო	406
თავი მეექვსე — რომელიც, შეიძლება, ამტკიცებდეს ბულატრუელის გონიერებას	411
თავი მეშვიდე — კოზეტი და უცნობი, ერთად ღამის წყევლიაღში	415
თავი მერვე — არ არის სასიამოვნო მიღება ღარიბისა, რომელიც შეიძლება მდიდარი აღმოჩნდეს	418
თავი მეცხრე — ტენარდიეს ოინები	435
თავი მეთათე — ვინც უკეთესს ეძებს, შეიძლება უარესი იპოვოს	442
თავი მეთერთმეტე — № 9430 ამოვიდა და ეს ნომერი კოზეტს ერგო ლატარიაში	447

წიგნი მეოთხე. გორბოს ქოხი

თავი პირველი — ბატონი გორბო	449
თავი მეორე — ჭოტისა და ტოროლას ბუდე	454
თავი მესამე — ორმა უბედურებაშ შექმნა ბედნიერება	455

თავი მეოთხე — „მთავალი მდგმურის“ მეთვალყურეობა	453
თავი მეხუთე — მიწას რომ დაეცემა ხუთფრანკიანი ვერცხლი, უმაღლ ხმას გამოიღებს	460

წიგნი მეხუთე. ჩუმ ნადირობას მუნჯი ძაღლები

თავი პირველი — იკანკელი სტრატეგიისა	464
თავი მეორე — კიდევ კარგი, რომ აუსტერლიცის ხიდზე ეტლები დადის	467
თავი მესამე — იხილეთ 1727 წლის პარიზის გეგმა	469
თავი მეოთხე — გაქცევის ცდა	471
თავი მეხუთე — შეუძლებელი იქნებოდა, გაზით რომ ყოფილიყო განათებული	472
თავი მეექვსე — გამოცანის დასაწყისი	475
თავი მეშვიდე — გამოცანის განგრძობა	477
თავი მერვე — გამოცანა რთულდება	479
თავი მეცხრე — ზარშებმული კაცი	481
თავი მეათე — როგორ დარჩა ქავერი ხახამშრალი	485

წიგნი მეექვსე. მცირე პიკუსი

თავი პირველი — მცირე პიკუსის ქ. № 62	495
თავი მეორე — მორჩილება მარტენ ვერგასი	499
თავი მესამე — სიმკაცრენი	505
თავი მეოთხე — მხიარულება	507
თავი მეხუთე — გართობა	510
თავი მეექვსე — პატარა მონასტერი	515
თავი მეშვიდე — ჩრდილში მოქმედნი	518
თავი მერვე — Post corda lapides	527
თავი მეცხრე — მთელი საუკუნე თავისი პირბადათ	521
თავი მეათე — დასაბამი „მუღმივი თაყვანისცემისა“	523
თავი მეთერთმეტე — მცირე პიკუსის ბოლო	525

წიგნი მეშვიდე. გავრიოთ

თავი პირველი — მონასტერი, როგორც განყენებული იღვა	528
თავი მეორე — მონასტერი, როგორც ისტორიული ფაქტი	528
თავი მესამე — რა პირობით შეიძლება წარსულის პატივისცემა	531
თავი მეოთხე — მონასტერი პრინციპის თვალსაზრისით	534
თავი მეხუთე — ლოცვა	535
თავი მეექვსე — უებარი სიკეთე ლოცვისა	537
თავი მეშვიდე — განკიცხვაც სიფრთხილით უნდა	539
თავი მერვე — სარწმუნოება და კანონი	540

წიგნი მერვე. საფლავი მიიღებს, რასაც კი მისცემთ

თავი პირველი — როგორ შევიდეთ მონასტერში	543
თავი მეორე — ფოშლევანის გასაჭირი	551
თავი მესამე — დედა — ინოკენტი	554
თავი მეოთხე — ისე ლაპარაკობს ქან-ვალკანი, თითქოს ოსტენ კასტილეო წაეკითხოს	565
თავი მეხუთე — არა კმარა ლოთი იყო, რომ უკვდავი გახდეს	571
თავი მეექვსე — კუბოს ფიქრის ქვეშ	578
თავი მეშვიდე — აბ დაგეკარგოს შენი მოწმობა	580

თავი მერვე — წინამძღვარხაც მოეწონა
თავი მეცხრე — მონასტერში

587
590

ნაწილი მესამე. მ ა რ ი უ ს ი

წ ი გ ნ ი პ ი რ ვ ე ლ ი. ატომით დახასიათებული პარიზი

თავი პირველი — Parvulus	601
თავი მეორე — მისი ნიშანთვისებები	602
თავი მესამე — კარგი ბიკია	603
თავი მეოთხე — სასარგებლო ბიკია	604
თავი მეხუთე — გამენის საზღვრები	605
თავი მეექვსე — მცირე რამ ისტორიიდან	608
თავი მეშვიდე — ნაკვესი	610
თავი მერვე — უკანასკნელი მეფის ხუმრობა	612
თავი მეცხრე — ძველი გალური სული	614
თავი მეათე — Ecce Paris, ecce homo	614
თავი მეთერთმეტე — ხუმრობა და მეფობა	618
თავი მეორმეტე — ხალხში ჩამალული მომავალი	620
თავი მეცამეტე — პატარა გავროში	622

წ ი გ ნ ი მ ე ო რ ე. დიდი ბურჟუა

თავი პირველი — ოთხმოცდაათი წლისას ოცდათორმეტი კბილი	625
თავი მეორე — როგორიც კაცი, ისეთი სახლი	627
თავი მესამე — Lus-Esprit	628
თავი მეოთხე — ას წელიწადს ვიცოცხლებ	629
თავი მეხუთე ბასკი და ნიკოლეტი	630
თავი მეექვსე — მანონი თავისი ბავშვებით	632
თავი მეშვიდე — წესი საღამომღე არავინ მიიღოთ	634
თავი მერვე — ორია, მაგრამ წყვილი არ არის	635

წ ი გ ნ ი მ ე ს ა მ ე. პაპა და შვილიშვილი

თავი პირველი — ძველებური სალონი	638
თავი მეორე — იმდროინდელი წითელი ლანდი	642
თავი მესამე — Requiescant	648
თავი მეოთხე — ავაზაიკის სიკვდილი	656
თავი მეხუთე — შეიძლება წირვის მოსასმენად მიხვიდეთ, და რევოლუციონერი წამოხვიდეთ	659
თავი მეექვსე — რა მოჰყვა მნათესა შეჩვედრას	661
თავი მეშვიდე — ვინმე გოგო	668
თავი მერვე — მარმარილო და გრანიტი	673

წ ი გ ნ ი მ ე ო თ ხ ე. ანბანის მოყვარენი

თავი პირველი — პატარა ჯგუფი, რომელმაც კინალამ ისტორიული მნიშვნელობა მოიპოვა	679
თავი მეორე — ბლონდოს პანაშვიდი, ბოსუეს მიერ გადახდილი	695
თავი მესამე — მარიუსის გაკვირვება	699
თავი მეოთხე — უკანა ოთახი კაფე „მუზენისა“	701
თავი მეხუთე — პორიზონტის გაფართოება	710
თავი მეექვსე — „Res angusta“	714

წიგნი მეხუთე. ღიღება გაპირვებისა	
თავი პირველი — მარიუსის გასაპირი	718
თავი მეორე — მარიუსის სიღარიბე	720
თავი მესამე — მარიუსის დავაუკაცება	724
თავი მეოთხე — ბ. მამბეფი	729
თავი მეხუთე — სიღარიბე კეთილი მეზობელია სილატაკისა	734
თავი მეექვსე — შემცვლელი	736

წიგნი მეექვსე. ორი ვარსკვლავის შეხვედრა

თავი პირველი — გვარად რჩება მეტისახელი	742
თავი მეორე — Lux facta est	745
თავი მესამე — გაზაფხულის გავლენა	748
თავი მეოთხე — დასაწყისი ავადმყოფობისა	749
თავი მეხუთე — რამდენი მეხი დაეცა საწყალ ბუგონს	752
თავი მეექვსე — ტყვექმნილი	751
თავი მეშვიდე — რას უნდა წარმოადგენდეს ასო უ ცალკე?	756
თავი მერვე — ინვალიდმაც კი გაიხარა	759
თავი მეცხრე — მზის დაბნელება	760

წიგნი მეშვიდე. ნაღმელები

თავი პირველი — ნაღმი და ნაღმის მთხრელები	764
თავი მეორე — ძირისძირში	767
თავი მესამე — ბაბეტი, გელმერი, კლასუ და მონპარნასი	768
თავი მეოთხე — გუნდის შემადგენლობა	771

წიგნი მერვე. საზიზღარი ლატაკი

თავი პირველი — ყმაწვილ ქალს დაეძებდა, ბებრუტუნა კაცს შეხვდა	775
თავი მეორე — ნაპოვარი	777
თავი მესამე — ოთხპიროვანი	779
თავი მეოთხე — ვარდი გასაპირში	783
თავი მეხუთე — სარკმელი განგებისა	791
თავი მეექვსე — ტყუას ნადირი თავის ბუნაგში	793
თავი მეშვიდე — სტრატეგია და ტაქტიკა	798
თავი მერვე — მზის სხივი ღრმა ორმოში	802
თავი მეცხრე — ლამის იტიროს ეონდრეტმა	804
თავი მეათე — ეტლის ნიხრი საათში ორი ფრანკი	808
თავი მეთერთმეტე — სევდას სურს მიეშველოს სიღარიბეს	811
თავი მეთორმეტე — რაზე დაიხარჯა ბ. ლებლანის ხუთფრანკიანი	814
თავი მეცამეტე — Solus cum solo, in loco remoto non cogitabuntur orare pater noster	819
თავი მეთოთხმეტე — ორა დამბაჩა მარიუსს	822
თავი მეთხუთმეტე — იარაღს იძენს ეონდრეტე	824
თავი მეთექვსმეტე — ინგლისური სიმღერა 1831 წლის მოღურ მოტივზე	823
თავი მეჩვიდმეტე — მარიუსის ხუთი ფრანკი	831
თავი მეთვრამეტე — პირისპირ აწყვია მარიუსის სკამები	835
თავი მეცხრამეტე — ერიდეთ ბნელ ჯურღმულებს	837
თავი მეოცე — მახეში	841
თავი ოცდამეერთე — ჯერ მსხვერპლი უნდა დაეპირა	856
თავი ოცდამეორე — წინაპრების სანახავად	870
შენიშვნები	873

Виктор Гюго
Отверженные
Том I
(На грузинском языке)

Росударственное издательство
«Сабчота Сакартвело»
Тбилиси
1963

რედაქტორი ე. გოგოლაშვილი
მხატვრები: ბ. ზავთასი, ჯ. ყავლაშვილი
მხატვრული რედაქტორი დ. დუნდუა
ტექნიკური რედაქტორი შ. ძოწენიძე
კორექტორები: ნ. აფხაზავა, ნ. მიქელაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15/11-63 წ. ქა-
ლადის ზომა 60×90¹/₁₆. ნაბეჭდი თაბა-
ხი 56,75. საალრ.-საგამომც. თაბახი. 50,54,
საავტორო თაბახი 48,87.
ტირაჟი 30,000. შექვ. № 1175.
ფასი 1 მან. 70 კაპ.

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს
მთავარბოლიგრაფიკამომცემლობის ბეჭდვითი სიტყვის
კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. 5,

*

Комбинат печати Главполиграфиздата
Министерства культуры Грузинской ССР,
Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.